

Π. ΠΥΡΠΥΡΗΣ

**ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (Ο.Λ.Μ.Ε.)
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ 1949-1967**

**ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΠΟΥ ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΕ
ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΑΘΗΝΑ 2010

Στη μνήμη της μητέρας μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διατριβή δεν θα είχε εκπονηθεί χωρίς τη συστηματική καθοδήγηση του επιβλέποντα αναπληρωτή καθηγητή Νίκου Κοταρίδη, ούτε βέβαια χωρίς τη συναίνεση και στήριξη των δύο άλλων μελών της Τριμελούς Επιτροπής: του Θεόδωρου Σακελλαρόπουλου, τακτικού καθηγητή, και της Βασιλικής Καντζάρα, επίκουρης καθηγήτριας. Τους ευχαριστώ θερμά.

Πολλαπλές είναι οι οφειλές μου στον ιστορικό της εκπαίδευσης Χάρη Αθανασιάδη. Η συνδρομή του υπήρξε διαρκής και καθοριστική σε όλες τις φάσεις της έρευνας: από τον εντοπισμό των κατάλληλων πηγών ως και την περιπέτεια της συγγραφής.

Ευχαριστώ επίσης: το διδάκτορα νεοελληνικής φιλολογίας Μιχάλη Άνθη για την αποτελεσματική δραστηριοποίησή του στο πρώτο στάδιο της μελέτης· την ερευνήτρια του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών Μαρία Λεοντσίνη και τον υποψήφιο διδάκτορα του Πανεπιστημίου του Bristol Αλέξανδρο Πατραμάνη για τις κριτικές τους παρατηρήσεις· τον καθηγητή φιλολογίας και παλαιό συνδικαλιστή Ευάγγελο Πριώνη, οι αφηγήσεις του οποίου για πρόσωπα και πράγματα της δεκαετίας του 1960 φώτισαν αρκετές από τις λεπτές απολήξεις των τότε συνδικαλιστικών ομαδώσεων και πρακτικών.

Τέλος, υποχρεωμένος αισθάνομαι απέναντι στη σύζυγο και τα παιδιά μου για την ανοχή που επέδειξαν το χρονικό διάστημα κατά το οποίο τους αφιέρωνα ελάχιστο χρόνο, όπως και απέναντι στους γονείς μου για την οικονομική τους ενίσχυση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η οριοθέτηση του θέματος	1
2. Τα κριτήρια επιλογής του θέματος και η διατύπωση των ερωτημάτων	3
3. Βιβλιογραφική επισκόπηση	7
4. Η μέθοδος και το υλικό της έρευνας	13
5. Η δομή της μελέτης	18

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Η ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΟΛΜΕ

Εισαγωγή	22
1.1. Το θεσμικό και εξωθεσμικό πλαίσιο δραστηριοποίησης της ΟΛΜΕ	23
1.2. Οι διαδικασίες επανίδρυσης της ΟΛΜΕ	35
1.3. Η οργανωτική πυκνότητα της ΟΛΜΕ και οι οργανωτικές της δυσκολίες	38
1.3.1. Πρακτικές για την επίτευξη αύξησης της οργανωτικής πυκνότητας	46
1.4. Οι προβαλλόμενοι σκοποί	50
1.4.1. Το διπλό αίτημα για ιδιαίτερη διαβάθμιση και ειδικό μισθολόγιο – Επιχειρήματα	52
Σύνοψη κεφαλαίου	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΟΛΜΕ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1949-52

Εισαγωγή	64
2.1. Τα νομοσχέδια του Κ. Τσάτσου για τη Μέση Εκπαίδευση (1949)	67
2.2. Η ΟΛΜΕ και η εκπαιδευτική πολιτική των ετών 1950-52	
2.2.1. Η αντίδραση της ΟΛΜΕ στη σχεδιαζόμενη από την κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950)	81
2.2.2. Η πρακτική της ΟΛΜΕ στο ζήτημα της κατανομής των κονδυλίων για την εκπαίδευση και στο <i>σάλο</i> που προκάλεσε η αύξηση των εκπαιδευτικών τελών	88
2.3. Οι απόψεις της ΟΛΜΕ για τον Α.Ν. 1823/1951 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως»	95
2.4. Μια ακόμη απόπειρα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης	106
2.4.1. Οι πρώτες αντιδράσεις της Ομοσπονδίας	107
2.4.2. Η σύγκρουση της ΟΛΜΕ με την ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης	110
2.4.3. Το συνέδριο των Γενικών Επιθεωρητών και το αντισυνέδριο της ΟΛΜΕ	111
2.4.4. Η πρόταξη της ιδεολογικής ταυτότητας έναντι των συντεχνιακών συμφερόντων	115
Σύνοψη κεφαλαίου	118

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΟΛΜΕ

Εισαγωγή	121
3.1. Η ευθυγράμμιση της ΟΛΜΕ με τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας σε ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής	122
3.2. Οι απόψεις της ΟΛΜΕ στη νέα αντιπαράθεση των εκπροσώπων των εκπαιδευτικών ρευμάτων (1954-55)	126
3.3. Η απεργία του 1955. Συγκρούσεις στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας	133
Σύνοψη κεφαλαίου	139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Ε.Ρ.Ε. ΚΑΙ Η ΟΛΜΕ

Εισαγωγή	140
4.1. Η κοινωνική αναταραχή μετά την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών και η πρακτική της ΟΛΜΕ	144
4.2. Οι συντεχνιακές επιδιώξεις της ΟΛΜΕ και η αναστάτωση στο εσωτερικό της (1957)	148
4.3. Τα γεγονότα του Ιουνίου 1957 και η ΟΛΜΕ	154
4.4. Το υπόμνημα της ΟΛΜΕ προς την Επιτροπή Παιδείας	159
4.4.1. Οι απόψεις της Ομοσπονδίας σχετικά με τη διαίρεση του <i>κλασικού</i> Γυμνασίου και τη διάρκεια σπουδών στη Μ.Ε.	160
4.4.2. ΟΛΜΕ και αναλυτικά προγράμματα	161
4.4.3. Η θέση της ΟΛΜΕ για το γλωσσικό	163
4.4.4. ΟΛΜΕ και τεχνική- επαγγελματική εκπαίδευση	166
4.4.5. ΟΛΜΕ και ΟΕΣΒ	167
4.5. Η σύγκρουση της ΟΛΜΕ με τη ΔΟΕ	172
4.6. Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας και η κριτική της ΟΛΜΕ	173
4.7. Νέες επαγγελματικές διεκδικήσεις εν όψει εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης	184
4.8. Οι κυβερνητικές εξαγγελίες για την παιδεία και οι απόψεις της ΟΛΜΕ	187
4.9. Η ΟΛΜΕ και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959	194
4.10. Απομάκρυνση από τις θέσεις των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης	201
4.11. Η απεργία του 1963: ευθεία αμφισβήτηση της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής	213
4.12. Συγκρούσεις στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ	219
Σύνοψη κεφαλαίου	221

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : ΟΛΜΕ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΗΣ «ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ»	
Εισαγωγή	225
5.1. Η ανάδειξη της παιδείας σε κεντρικό πολιτικό ζήτημα και η στάση της ΟΛΜΕ	226
5.2. Νέα διαμάχη για τη βαθμίδα που θα αναλάμβανε την υποχρεωτική εκπαίδευση και για τη διάρκεια σπουδών στη Μέση Εκπαίδευση	236
5.3. Η σύγκρουση των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών (Δεκέμβριος 1963)	241
5.4. Οι απόψεις της ΟΛΜΕ για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση πριν τις εκλογές της 16 ^{ης} .2.1964	243
5.5. Η ΟΛΜΕ και το νομοσχέδιο «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως»	246
5.5.1. ΟΛΜΕ και Ακαδημαϊκό Απολυτήριο	250
5.5.2. ΟΛΜΕ και δημοτική γλώσσα	253
5.5.3. Η ΟΛΜΕ για την τομή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση	257
5.5.4. ΟΛΜΕ και αναλυτικά προγράμματα	260
5.5.5. ΟΛΜΕ και Παιδαγωγικό Ινστιτούτο	268
5.6. Συντεχνιακά αιτήματα : αντιδράσεις, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες	274
5.7. Η αμφισβήτηση του Ν.Δ. 4379/1964 από την ΟΛΜΕ (Οκτώβριος 1964 – Ιούλιος 1965)	282
5.8. Οι στοχεύσεις των κυβερνήσεων της «αποστασίας» στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και η ΟΛΜΕ	296
5.8.1. Η παρελκυστική τακτική της κυβέρνησης στη στελέχωση του σχολικού μηχανισμού και η ΟΛΜΕ	308
Σύνοψη κεφαλαίου	314
ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	317
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	331
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	i - xxviii

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔΕΔΥ :	Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων
ΑΕΣ :	Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο
Α.Ν.	Αναγκαστικός Νόμος
ΑΣΓΜΕ :	Ανώτατη Συνομοσπονδία Γονέων Μαθητών Ελλάδας
ΑΣΔΕΠ :	Ανώτατο Συμβούλιο Διοικήσεως Εκπαιδευτικού Προσωπικού
ΑΣΕΠ :	Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδευτικού Προγράμματος
Β.Δ. :	Βασιλικό Διάταγμα
Γ.Σ. :	Γενική Συνέλευση
Γ.Λ.Κ. :	Γενικό Λογιστήριο του Κράτους
Δ.Σ. :	Διοικητικό Συμβούλιο
ΔΕΣΠΑ :	Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών
Δ.Μ.Ε. :	Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης
ΔΟΕ :	Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας
ΔΣΕ :	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΒΕΑ :	Εμπορικό (και) Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών
ΕΔΑ :	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΕΣ :	Εθνικό Συμβούλιο Εκπαιδεύσεως
ΕΕΦΣΠΑ :	Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
Ε.Κ. :	Ένωση Κέντρου
ΕΛΜΕ :	Ένωση Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ΕΜΕ. :	Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΕΝΑ :	Ecole National d' Administration
ΕΠ :	Επιτροπή Παιδείας
ΕΠΕΚ :	Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου
ΕΡΕ :	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΕΣ :	Ελληνικός Συναγερμός
ΕΦΑΠΘ :	Ένωση Φοιτητών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΕΦΕΕ :	Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος
ΙΚΥ :	Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών
ΚΔΓΣΕ :	Κεντρικό Διοικητικό (και) Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης
ΚΥΣΔΕ :	Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΚΥΣΕΕ :	Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης
ΚΥΣΜΕ :	Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μέσης Εκπαίδευσης
Ν.Δ. :	Νομοθετικό Διάταγμα
ΟΕΣΒ :	Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων

ΟΙΕΛ :	Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών
ΟΛΜΕ :	Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ΟΟΣΑ :	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας (και) Ανάπτυξης
ΠΙ :	Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΠΥΣΔΕ :	Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΠΥΣΜΕ :	Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μέσης Εκπαίδευσης
Σ.Π. :	Συντακτική Πράξη
ΣΣΕΕ :	Συντονιστικό Συμβούλιο Επαγγελματικής Εκπαιδευσεως
ΣτΕ :	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Φ.Ε.Κ. :	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
ΦΣΑ :	Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η οριοθέτηση του θέματος

Αφετηρία για την οριοθέτηση και τη μελέτη του θέματος αποτέλεσε η θεωρητική παραδοχή ότι το κράτος και η πολιτική του στην εκπαίδευση δεν συνιστούν χώρους στους οποίους οργανώνονται και ηγεμονεύουν με τρόπο μονολιθικό οι κυρίαρχες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις. Πέρα από χώρους συγκέντρωσης ιδεολογικού και πολιτικού ελέγχου αποτελούν ταυτόχρονα και «αρένα» στην οποία διασταυρώνονται κοινωνικά και πολιτικά αιτήματα που πολλές φορές είναι αντιφατικά, προβάλλονται διαφορετικοί τρόποι αντιμετώπισης προβλημάτων, διεκπεραιώνονται λειτουργίες. Συνεπώς, η σχέση ανάμεσα στην πολιτική εξουσία, την κρατική εκπαιδευτική πολιτική και την εκπαιδευτική πράξη δεν θα πρέπει να νοείται μόνο ως μια «κλειστή» και απόλυτα ελεγχόμενη σχέση της μιας από την άλλη, αλλά ταυτόχρονα κι ως ένα «στρατηγικό» πεδίο σύγκρουσης και πάλης ανάμεσα στις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που ελέγχουν τις κυρίαρχες κοινωνικές λειτουργίες του σχολείου και στις δρώσες κοινωνικές δυνάμεις της κυριαρχούμενης πολιτικής και παιδαγωγικής ιδεολογίας που το «διεκδικούν». Η εκπαίδευση δηλαδή, μόλο που εντάσσεται στους μηχανισμούς εκείνους με τους οποίους το κράτος και οι κυρίαρχες κοινωνικές τάξεις αποσκοπούν να ασκήσουν ιδεολογικό έλεγχο στους φορείς της κυριαρχούμενης ιδεολογίας, δεν είναι ένα μηχανιστικό εργαλείο κάτω από τον απόλυτο έλεγχό τους, ούτε ένα πεδίο που δεν αφήνει περιθώρια και δυνατότητα παρέμβασης σε όσους κινούνται στους κόλπους της. Πολλώ δε μάλλον από τη στιγμή που οι εκπαιδευτικοί δεν αποτελούν εκ προοιμίου μια ενιαία κατηγορία «κρατικών υπαλλήλων» ή «δημόσιων λειτουργών» από ιδεολογικοπολιτική άποψη¹.

Ασφαλώς η διαμόρφωση του ιδιότυπου καθεστώτος της «καχεκτικής δημοκρατίας» στην Ελλάδα² και ο βαρύνων ρόλος του καταναγκασμού στην αποδοχή των όρων της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας σε σχέση με εκείνον της συναίνεσης περιόρισαν τα περιθώρια της σχετικής αυτονομίας των δύο από τους μηχανισμούς ιδεολογικού ελέγχου που αποτελούν τα αντικείμενα της παρούσας μελέτης : του σχολείου και του συλλογικού φορέα έκφρασης και δράσης των καθηγητών/τριών Μέσης Εκπαίδευσης. Ο μεν σχολικός μηχανισμός

¹ Βλ. R. Dale, *The State and Education Policy*, Open University Press, 1989, σ. 23-43· M. Apple, "Critical Introduction : Ideology and the State in Education Policy" στο R. Dale, *The State and...*, ο.π., σ. 12-14 · τ.ι., "Does Education have Independent Power? Bernstein and the question of relative autonomy", *British Journal of Sociology of Education*, vol. 23, No 4, 2002, σ. 612-615 · Ν. Πουλιαντζάς, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, μτφρ. Ν. Κρητικός, Θεμέλιο Αθήνα 1991, σ. 182-200.

² Για τα χαρακτηριστικά του καθεστώτος της «καχεκτικής δημοκρατίας» βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, κυρίως τις σ. 350-374· Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001 · τ.ι., «Ελεγχόμενη δημοκρατία» στο *Ιστορία του νέου ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, τ.9, σ. 9-46.

υπάχθηκε κάτω από την ομπρέλα της εθνικοφροσύνης, το δε συνδικαλιστικό κίνημα δεν αναπτύχθηκε ούτε αυτόνομα ούτε ανεξάρτητα³, ενώ «οι δημόσιοι υπάλληλοι [στους οποίους εντάσσονταν και οι εκπαιδευτικοί] λειτούργησαν ως κατώτεροι οργανικοί διανοούμενοι [...] ή ως κέρβεροι της [κυρίαρχης] ιδεολογίας»⁴.

Από την άλλη πλευρά, την ίδια πολιτική περίοδο συνεχίστηκε η εκδηλωθείσα ήδη από το μεσοπόλεμο αντιπαράθεση στο εσωτερικό της αστικής τάξης, ενώ και η Αριστερά, μετά τα πρώτα χρόνια της πολιτικής της περιθωριοποίησης, άρχισε, ολοένα και πιο πολύ όσο πλησιάζουμε στο τέλος της δεκαετίας του '50, να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού. Στο χώρο της εκπαίδευσης σημειώνεται από νωρίς μια δυναμική με αίτημα τον εκδημοκρατισμό της, δυναμική που σταδιακά αυξάνεται για να κορυφωθεί κατά τη «“σύντομη” δεκαετία του εξήντα»⁵.

Με βάση τα παραπάνω, υποθέσαμε πως, μολονότι οι εκπαιδευτικοί είχαν υποστεί διαδοχικές *εκκαθαρίσεις* και μολονότι η ΟΛΜΕ επανιδρύθηκε και δραστηριοποιήθηκε σε ένα χρονικό διάστημα στο οποίο ο πολιτικός και ιδεολογικός έλεγχος ήταν έντονος, οι καθηγητές/τριες Μέσης Εκπαίδευσης (στο εξής Μ.Ε.) δεν μπορούσαν παρά να επηρεαστούν από τα τεκταινόμενα στον πολιτικό και κοινωνικό χώρο (τη σύγκρουση των μερίδων της αστικής τάξης, την άνοδο της Αριστεράς, το διεκδικητικό κίνημα της δεκαετίας του '60). Με βάση την υπόθεσή μας θέσαμε τους κύριους στόχους της παρούσας μελέτης: α) τον προσδιορισμό των τάσεων που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας, υπό τους περιορισμούς του μετεμφυλιακού καθεστώτος, και που άρθρωσαν λόγο για ζητήματα του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής και β) τη διερεύνηση και ερμηνεία των πρακτικών που η ΟΛΜΕ ακολούθησε ως *διφυής - επιστημονική και επαγγελματική* - οργάνωση προκειμένου

³ Οι έννοιες ανεξαρτησία και αυτονομία διαπλέκονται. Με τον όρο ανεξαρτησία νοείται κυρίως η ανεξαρτησία από το κράτος και τους εργοδότες. Η έννοια της αυτονομίας αφορά περισσότερο λήψη αποφάσεων για συνδικαλιστικά και για γενικότερα θέματα, μέσω εσωτερικών διαδικασιών. Βλ. Γ. Φ. Κουκουλές, «Αναδρομή σ' ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν» στο Κ. Κασιμάτη, *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20^{ου} αι*, Κέντρο Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 27.

⁴ Αγγ. Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο συλλογικό έργο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 651.

⁵ Ο όρος «“σύντομη” δεκαετία του '60» συναντάται στην ομότιτλη έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Εταιρείας, όπου μελετώνται όψεις της περιόδου 1960-67. Κατά τον Κ. Τσουκαλά η δεκαετία αυτή σηματοδοτεί «τη “ρήξη” με το παρελθόν» [...], τη μετάβαση από την ανωμαλία στη φιλελεύθερη πολιτική ομαλότητα, από το παρακράτος στη δικαιοκρατία, από το παρασύνταγμα στο Σύνταγμα, από την αυταρχική και καταπιεστική αυθαιρεσία στη δημοκρατία». Πρόκειται για την απαρχή μιας πορείας με βασικά αιτήματα το γενικό εκδημοκρατισμό, την άρση του κράτους εκτάκτου ανάγκης, το δικαιότερο καταμερισμό του παραγόμενου πλούτου και την προστασία από την οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια. Μιας πορείας που δεν ολοκληρώθηκε παρά το 1975. Βλ. Κ. Τσουκαλάς, «Η ελληνική δεκαετία του '60: “σύντομη ή μακρά”;», στο Αλ. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «Σύντομη» Δεκαετία του '60*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 42-46 και Σ. Σεφεριάδης – Ε. Χατζηβασιλείου, «Η “σύντομη” δεκαετία του '60: γνωστικές και ιστοριογραφικές προκλήσεις», στο Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60...*, ο.π., σ. 17-19.

να ενισχύσει ή να αποδυναμώσει τις τάσεις που εκφράστηκαν από άλλους φορείς αντιλήψεων και προάσπισης συμφερόντων (πολιτικά κόμματα, συλλογικά κοινωνικά υποκείμενα, επιστημονικές οργανώσεις, μεμονωμένα άτομα) στη διαμόρφωση του συγκεκριμένου πεδίου κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

2. Τα κριτήρια επιλογής του θέματος και η διατύπωση των ερωτημάτων

Θέματα που σχετίζονται με τη συλλογική δραστηριότητα των εκπαιδευτικών βρίσκονταν ως σχετικά πρόσφατα στο περιθώριο της ιστορικής έρευνας και της κοινωνιολογικής μελέτης⁶. Ωστόσο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η επιστημονική έρευνα άρχισε να εμπλουτίζεται με εργασίες και για τις εκπαιδευτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις, με συνέπεια τη συγκρότηση ενός όλο και περισσότερο ευδιάκριτου πεδίου.

Κοινό γνώρισμα της πλειονότητας των πρώτων μελετών που αφορούν στον εκπαιδευτικό συνδικαλισμό είναι ότι εστιάζονται κυρίως, αν και όχι μόνο, στη συμβολή των εκπαιδευτικών συνδικάτων στη διαμόρφωση του πεδίου εκπαιδευτικής πολιτικής⁷ της μεταπολιτευτικής περιόδου. Την τελευταία δεκαετία (2000-2010) στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος βρέθηκε η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας (ΔΟΕ). Έχουν διερευνηθεί τόσο οι όροι συγκρότησης και δράσης της στο μεσοπόλεμο, όσο και οι απόψεις που διατύπωσε αναφορικά με την εκπαιδευτική πολιτική της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Με δεδομένο ότι εκπονείται ήδη μελέτη για την ίδρυση και δραστηριοποίηση της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (στο εξής ΟΛΜΕ ή Ομοσπονδία) στο μεσοπόλεμο⁸, αδιερεύνητοι παρέμεναν οι όροι ανασύστασής της το 1949, όπως και οι απόψεις που η Ομοσπονδία διατύπωσε και οι πρακτικές που υιοθέτησε προκειμένου οι αντιλήψεις της να καταστούν κυρίαρχες στο πεδίο της εκπαιδευτικής

⁶ Η απουσία σχετικού ενδιαφέροντος δεν αποτελεί ελληνική ιδιοτυπία. Βλ. W. Lois, "Re-Examining the History of the 1960s", Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL, April 3-7, 1991.

⁷ Η υιοθέτηση του όρου «πεδίο εκπαιδευτικής πολιτικής», τον οποίο χρησιμοποιούν οι Γ. Γρόλλιος και Χρ. Τζήκας αντί του ευρύτερου «εκπαιδευτική πολιτική», κρίθηκε αναγκαία για λόγους μεθοδολογικούς. Το διαθέσιμο υλικό κατέδειξε πως η ΟΛΜΕ επικεντρώθηκε σε ό,τι ακριβώς οι παραπάνω μελετητές αποδίδουν με τον όρο, δηλαδή σε ζητήματα σκοπών και οργάνωσης της εκπαίδευσης (στη διάρκεια, τη δομή, τα αναλυτικά προγράμματα και τη γλώσσα της Μέσης Εκπαίδευσης, στο σύστημα επιλογής των αποφοίτων Γυμνασίων στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, στη διαφοροποίηση γενικής και τεχνικής- επαγγελματικής εκπαίδευσης) και σ' όσα αφορούν και επηρεάζουν τους καθηγητές/τριες Μ.Ε. από την άποψη του ρόλου τους στην ιεραρχία της εκπαίδευσης και την κοινωνία. Ασφαλώς, από την παρούσα μελέτη δεν παραλείπεται η αναφορά στις περιπτώσεις ενασχόλησης της Ομοσπονδίας με ζητήματα που άπτονται του «πεδίου της παιδαγωγικής» (δηλαδή με τους στόχους, τις μορφές και μέσα αγωγής και διδασκαλίας). Για τη διάκριση των όρων βλ. Γ. Γρόλλιος – Χρ. Τζήκας, *Ηγεμονία, Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική. Το Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου (1953-1967)*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002, σ. xiii- xiv.

⁸ Τη σχετική μελέτη έχει αναλάβει ο Χ. Αθανασιάδης.

πολιτικής κατά την πολιτική περίοδο⁹ 1949-1967. Το κενό αυτό φιλοδοξεί να καλύψει η παρούσα διατριβή.

Τα κριτήρια που οδήγησαν στην επιλογή του θέματος μας, δηλαδή στη συστηματική καταγραφή των τάσεων που εκφράστηκαν στην και από την ΟΛΜΕ στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και στην περιγραφή και ερμηνεία των πρακτικών που υιοθέτησε προκειμένου να καταστούν οι αντιλήψεις της κυρίαρχες κατά τη διάρκεια της πολιτικής περιόδου 1949-1967, συνοψίζονται στα εξής:

Ι) Η Ομοσπονδία δεν ήταν δυνατόν να λείπει από τις αντιπαραθέσεις που εκδηλώθηκαν με επίκεντρο τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι αντιπαραθέσεις οξύνθηκαν σε τρεις χρονικές κομβικές υποπεριόδους : i) το 1949-1952, οπότε τόσο ο Κ. Τσάτσος ως υπουργός Παιδείας της κυβέρνησης «Εθνικής Ενότητας» το 1949, όσο και οι διαδοχικές κεντρώες κυβερνήσεις των ετών 1950-52 αποπειράθηκαν να μεταρρυθμίσουν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ii) την υποπερίοδο 1957-59, όταν οι σχετικές με την αναμόρφωση της εκπαίδευσης κοινωνικές και πολιτικές ζυμώσεις οδήγησαν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959 της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή και iii) την υποπερίοδο 1963-66, κατά την οποία έγινε η πρώτη αστική φιλελεύθερη μεταρρύθμιση (1964), αλλά και εκδηλώθηκε έντονη πολεμική εναντίον της ιδίως μετά τα «Ιουλιανά».

Στις παραπάνω υποπεριόδους κορυφώθηκε και η αντιπαράθεση στο εσωτερικό της νικήτριας του εμφυλίου πολέμου αστικής τάξης. Στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής η αντιπαράθεση εκφράστηκε τόσο σε πολιτικό επίπεδο, όσο και σε κοινωνικό υπό την έννοια της δραστηριοποίησης προσώπων και συλλογικών φορέων που εκπροσωπούσαν δύο ιδεολογικά/εκπαιδευτικά ρεύματα¹⁰ : το συντηρητικό - στο εσωτερικό του οποίου διαμορφώθηκαν σταδιακά δύο επιμέρους τάσεις, η συντηρητική αντιδραστική και η συντηρητική εκσυγχρονιστική - και το φιλελεύθερο¹¹. Μετά το 1955, στην αντιπαράθεση

⁹ Για την έννοια της πολιτικής περιόδου βλ. Ν. Πουланτζάς, *Πολιτική εξουσίας και κοινωνικές τάξεις*, τ. Β', Θεμέλιο Αθήνα ³1985, σ. 94-104.

¹⁰ Τα εκπαιδευτικά ρεύματα και οι επιμέρους τάσεις τους δεν αντιστοιχούν με τα πολιτικά κόμματα ούτε συγκροτούνται ως προεκτάσεις των υπαρχόντων πολιτικών κομμάτων. Συνιστούν διακριτούς φορείς έκφρασης αντιλήψεων για το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής με διακριτές στρατηγικές. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν οι Γρόλλιος και Τζήκας, τόσο το συντηρητικό όσο και το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα αντιστοιχούν «σε συγκεκριμένες εκδοχές για τη συμβολή της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή των παραγωγικών, κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων εξουσίας, οι μορφές των οποίων συνδέονται στενά με τους πολιτικούς και κοινωνικούς αγώνες». Βλ. Γ. Γρόλλιος- Χρ. Τζήκας, *Ηγεμονία, Παιδαγωγική και...*, ο.π., σ. χxi. Πρβ. επίσης Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Φιλοσοφική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 1990, (ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή), σ. 7-8. Για τη σχέση των τάσεων αυτών με την πολιτική παράταξη της Δεξιάς βλ. J. Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Μπάυρον, Αθήνα 1966, σ. 234 κ.ε..

¹¹ Η ισχυροποίηση του μετεμφυλιακού κράτους και η νομιμοποίηση των αστικών αντιλήψεων διαμέσου της στροφής στο παρελθόν (κυρίως στην κλασική αρχαιότητα) αποτελούν κύριο στόχο τόσο του συντηρητικού όσο και του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος. Στη συντηρητική αντιδραστική τάση που εκδηλώθηκε στο εσωτερικού του πρώτου ρεύματος είναι κυρίαρχες οι αντιδραστικές θεωρήσεις για την κοινωνία και την εκπαίδευση: η εμμονή στις παραδόσεις κι η απόρριψη ή η έντονη

για τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής έλαβε μέρος και η Αριστερά έχοντας καταρτίσει εκ νέου ολοκληρωμένο σώμα απόψεων¹².

δυσπιστία απέναντι σε κάθε νεωτερισμό, ο αντικομμουνισμός, ο γλωσσοαμυντισμός, ο «ανθρωποκεντρισμός» με στόχο να αποκτήσουν οι μαθητές/τριες συντηρητικό ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό. Αντιφατικό στοιχείο της τάσης αυτής συνιστά το ότι οι ιδεαλιστικές – πνευματοκρατικές αντιλήψεις διαμέσου των οποίων επιχειρήθηκε η υπεράσπιση του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» αλλά και η εναντίωση σε κάθε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, συνυφαίνονται με θέσεις όπως η καθιέρωση οκτάχρονου Δημοτικού σχολείου (θέση της Αριστεράς), η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, η αποδοχή της αναγκαιότητας για ανάπτυξη της τεχνικής εκπαίδευσης, η οποία όμως θα στηριζόταν στην θεωρητική και «ηθική» μόρφωση των τροφίμων και να πραγματοποιηθεί μελλοντικά σε αόριστο χρόνο. Ωστόσο, στο διάστημα που υπερίσχυε η τάση αυτή (1949-57) δεν προώθησε ή υλοποίησε μόνο μερικά της ευεργετικές για τις λαϊκές τάξεις θέσεις της. Οι εκπρόσωποι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης πρέσβευαν την αναγκαιότητα συμπλήρωσης του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» με γνώσεις που θα συνέβαλλαν στην οικονομική μεγέθυνση της χώρας. Αξιοποιώντας «σύγχρονες» εκπαιδευτικές αντιλήψεις περί προσαρμογής της εκπαίδευσης στις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές πρότειναν και επιχείρησαν προς τα τέλη της δεκαετίας του '50 μια περιορισμένης έκτασης εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, κυρίαρχα στοιχεία της οποίας ήταν η σύνδεση κλασικής και τεχνικής εκπαίδευσης και η δημιουργία κατευθύνσεων στη δεύτερη βαθμίδα των σχολείων της γενικής Μέσης Εκπαίδευσης. Το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα θεωρώντας τροχοπέδη της οικονομικής ανάπτυξης τη μοναδικότητα των θεωρητικών σχολείων προωθούσε την εισαγωγή στο εκπαιδευτικό σύστημα ενός «νέου ανθρωπισμού», ο οποίος θα εγκοινωνόταν τις επιστήμη και την τεχνική. Οι εκπρόσωποί του πρόβαλλαν αρχικά την αναγκαιότητα εισαγωγής στοιχείων επαγγελματικής εκπαίδευσης στις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και τις πρώτες των σχολείων της Μ.Ε και αργότερα την θέσπιση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης με συγκρότηση πυκνού δικτύου. Πρόκριναν τη διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από μετάφραση και την εγκατάλειψη της φορμαλιστικής προσέγγισής τους. Ως προς το γλωσσικό (κομβικό σημείο για το ρεύμα αυτό), αν και οι εκπρόσωποί του υποστήριζαν τη δημοτική, εμφανίζονται την περίοδο αυτή πιο διαλλακτικοί σε σύγκριση με την πρώτη γενιά των εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Τέλος υποστήριζαν την αυτονομία των εξαάκρονου Δημοτικού και ευαγγελίζονταν την αύξηση των ετών υποχρεωτικής φοίτησης. Βλ. αναλυτικά Γ. Γρόλλιος - Χρ. Τζήκας, *Ηγεμονία, Παιδαγωγική και ...*, ο.π., κυρίως τις σ. xvii-xxii. Πρβ. επίσης Α. Καζαμιάς, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: μια ιστορική συγκριτική θεώρηση*, (Αθήναι, Ανάτυπον εκ των πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, 1983), σ. 421-433· τ.ι., «Ο Παπανούτσος και η φιλελεύθερη εκπαιδευτική ιδεολογία: κριτική και συγκριτική θεώρηση», εφ. *Φιλελεύθερος*, 13-16.9.1986· Α. Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950-1965)*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 110-111· Δ. Χαράλαμπος, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 31-79. Για την ερμηνεία της εγκόλπωσης από την πολιτικά κυρίαρχη συντηρητική αστική τάξη θέσεων της Αριστεράς βλ. Δ. Παπαδημητρίου, «“Και εχρειάσθη η 21^η Απριλίου δια να μη απωλεσθή η νίκη του Γράμμου”». Η ιδεολογία της μετεμφυλιακής Δεξιάς και η κατάργηση της Ιστορίας στο λόγο της “Επανάστασης”», στο Γ. Αθανασάτου – Αλ. Ρήγος – Σ. Σεφεριάδης (επιμ.), *Η Δικτατορία 1967-1974, Πολιτικές πρακτικές – Ιδεολογικός λόγος – Αντίσταση*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σ.155· Σ. Σακελλαρόπουλος, *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949-1967: Το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*, Λιβάνης, Αθήνα 2001, σ. 213.

¹² Οι διανοούμενοι της Αριστεράς δεν αμφισβητούσαν τη σπουδαιότητα των ανθρωπιστικών σπουδών, συγκλίνοντας περισσότερο με τις απόψεις του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, όπως εκφράστηκαν στη μεταρρύθμιση του 1964. Πρότειναν όμως ένα εκπαιδευτικό μοντέλο στο οποίο η πολυτεχνική εκπαίδευση θα συνδυαζόταν με την κλασική παιδεία και οραματίζονταν ένα σχολείο ενιαίο από την πρώτη ως την τελευταία του βαθμίδα, που θα ήταν ανοιχτό στην κοινωνία και συνδεδεμένο με το χώρο εργασίας. Κατ’ αυτούς η δημοκρατικοποίηση της παιδείας αφορούσε όλους τους μαθητές/τριες, όχι τους προικισμένους με το «τάλαντο της ευφυΐας» όπως διαδήλωναν οι αστοί διανοούμενοι, παρουσιάζοντας έτσι μια λιγότερο ελιτίστικη αντίληψη της έννοιας της δημοκρατικοποίησης της παιδείας. Περιττό να σημειωθεί ότι στο γλωσσικό τάσσονταν υπέρ της δημοτικής σε όλες της βαθμίδες της εκπαίδευσης. Τέλος, είχαν την πεποίθηση ότι οι όποιες μεταβολές στο σχολικό μηχανισμό θα ήταν ατελέσφορες, αν δεν συνοδεύονταν από ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Βλ. αναλυτικά Α. Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα...*, ο.π., σ. 181-212 και τ.ι., «Οι θέσεις της αριστεράς για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση την περίοδο 1955-1965», στο Σ. Μπουζάκης (Επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 143-151.

Τα ερωτήματα που θέσαμε είναι : i) Συνέπλευσε η ΟΛΜΕ με κάποιο από τα παραπάνω εκπαιδευτικά ρεύματα και τάσεις ή με κάποιο από τα πολιτικά κόμματα που είχαν την εξουσία; Αν ναι, με ποιο και γιατί; ii) Παρατηρείται αλλαγή ή παλινδρόμηση στις επιλογές της και, αν ναι, γιατί; iii) Εκδηλώθηκαν συγκρούσεις κατά τη διάρκεια των παραπάνω «μεταρρυθμιστικών επεισοδίων» στο επίπεδο της ηγετικής ομάδας της Ομοσπονδίας μεταξύ των εκπροσώπων μερίδων που στοιχίζονταν με τις απόψεις διαφόρων εκπαιδευτικών ρευμάτων, ή/και των αντίστοιχων μερίδων των πολιτικών κομμάτων; iv) Εκδηλώθηκαν συγκρούσεις ανάμεσα στην Ομοσπονδία και σε πρωτοβάθμια σωματεία (Συλλόγους και Ενώσεις); v) Εκδηλώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ των δύο βασικών εκπαιδευτικών σωματείων (της ΟΛΜΕ και της ΔΟΕ), και, αν ναι, γιατί;

II) Μετεμφυλιακά, ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών, ως φορέων διαμεσολάβησης ανάμεσα στην κεντρική εξουσία και τις κοινωνικές τάξεις απασχόλησε ιδιαίτερα το κράτος. Οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να συνδράμουν κυρίως στην αποτελεσματική λειτουργία του σχολείου ως μηχανισμού ιδεολογικού ελέγχου, ώστε να στερεωθεί και να συντηρηθεί το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς που θεμελιώθηκε στα ιδεαλιστικά ελληνοχριστιανικά ιδανικά. Προς το τέλος της δεκαετίας του '50 κλήθηκαν, παράλληλα με το ρόλο τους αυτό, να συμβάλουν και στην προώθηση της προβληθείσας ακόμη και από μια μερίδα της κυρίαρχης αστικής τάξης άποψης πως ήταν αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός του εκπαιδευτικού συστήματος προκειμένου η χώρα να ανταποκριθεί στα νέα οικονομικοκοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά δεδομένα. Ωστόσο, ο κρίσιμος ρόλος που καλούνταν να διαδραματίσουν σπανιότατα συνοδεύθηκε από υλικές και άλλες συμβολικές παροχές ενίσχυσης του κοινωνικού τους κύρους και του επαγγελματικού τους γοήτρου. Η αντίφαση αυτή, σε συνδυασμό με τις μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες της εξεταζόμενης περιόδου¹³- ανισότητες που αποτέλεσαν μία από τις αιτίες πραγματοποίησης απεργιακών κινητοποιήσεων παρά τη νομική απαγόρευσή τους - έγειρε τα εξής ερωτήματα: i) εξάρτησε η ΟΛΜΕ, ως οργάνωση που πρότασσε για μεγάλο χρονικό διάστημα το αίτημα της *ηθικής και υλικής εξύψωσης του κλάδου*¹⁴, την εκ μέρους της εγκόλπωση των προθέσεων και

¹³ Βλ. σχετικά Χρ. Ιορδάνογλου «Η οικονομία 1949-1974» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού...*, ο.π., τ. 9^{ος}, σ.59-86, ιδίως τις σ. 74 και 82-84 και Ι. Λαμπίρη Δημάκη «Κοινωνική αλλαγή 1949-1974», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού...*, ο.π., σ. 181-195, κυρίως τις σ. 185-188 και 190-192.

¹⁴ Η *ηθική εξύψωση* και αντίστροφα ο *ηθικός υποβιβασμός* του κλάδου αφορούν την εκ μέρους του κράτους παροχή στους καθηγητές/τριες Μ.Ε. τόσο συμβολικών προνομίων δηλωτικών της αναγνώρισης του επαγγελματικού του γοήτρου (όπως είναι λ.χ. η παρουσία Γυμνασιαρχών σε διακριτή θέση κατά τη διάρκεια των παρελάσεων, η απαλλαγή τους από καθήκοντα ξένα προς το κυρίως έργο τους, όπως αυτού της είσπραξης των εκπαιδευτικών εισφορών και η επ' αυτών λογοδοσία σε υπαλλήλων οικονομικών υπηρεσιών με βαθμό κατώτερο από εκείνους κοκ), όσο και δηλωτικών πολιτικού και οικονομικού εκδημοκρατισμού. Πολιτικού, με την έννοια της συμμετοχής των καθηγητών/τριών Μ.Ε. στη λήψη αποφάσεων σε κάθε ζήτημα που άπτετο άμεσα ή έμμεσα του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής (σχεδιαζόμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, συμμετοχή στη σύνθεση Δ.Σ. του ΟΕΣΒ, κατάργηση του νόμου που πρόβλεπε συμμετοχή δικαστικών στα υπηρεσιακά συμβούλια, αύξηση του αριθμού των αιρετών εκπαιδευτικών συμβούλων από έναν σε δύο κοκ).

αντιλήψεων που είχαν οι εκάστοτε αστικές κυβερνήσεις για το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής από την αποδοχή και ικανοποίηση των συντεχνιακών της αιτημάτων; Αν ναι σε ποιο βαθμό; Αν όχι, τότε και γιατί;

Τονίζουμε ωστόσο ότι οι συντεχνιακής φύσης επιδιώξεις της ΟΛΜΕ δεν εξετάζονται αναλυτικά στην παρούσα μελέτη. Αναφορά σε αυτές γίνεται στο βαθμό που κρίθηκε ότι επηρέασαν τις απόψεις και πρακτικές της στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

III) Η Ομοσπονδία επανιδρύθηκε το 1949, λίγο πριν από τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. Το γεγονός δημιουργεί εύλογα ερωτήματα, όπως : i) Γιατί ανασυστάθηκε τότε, κι όχι νωρίτερα, όπως η ΔΟΕ, ή αργότερα; ii) Ποια η οργανωτική της πυκνότητα κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου, και γιατί; iii) Πώς η οργανωτική της πυκνότητα επηρέασε τις πρακτικές των ιθυνόντων της απέναντι στα μέλη της, απέναντι σε φίλιες ή αντίπαλες ομάδες συμφερόντων και απέναντι στις εκάστοτε κυβερνήσεις;

Περιττό να υπογραμμίσουμε ότι οι τομές που προσδιορίζουν την εξεταζόμενη περίοδο συμπίπτουν η μεν πρώτη με το τέλος του εμφυλίου πολέμου και την ίδρυση της Ομοσπονδίας, η δε δεύτερη με την επιβολή της δικτατορίας, οπότε αίρεται η υπό τους περιορισμούς του μετεμφυλιακού καθεστώτος ελεύθερη έκφραση απόψεων και οι όροι του όποιου διαλόγου μεταβάλλονται ριζικά.

3. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Οι μελετητές ελάχιστα ασχολήθηκαν με την εκπαιδευτική πολιτική τόσο στη συγχρονική της διάσταση όσο και στη διαχρονία ως τη μεταπολίτευση. Όπως έχει παρατηρήσει ο Αλ. Δημαράς, η πλειονότητα των βιβλίων, κυρίως εγχειριδίων για σπουδαστική χρήση, εξαντλείτο στην «περιγραφική, γραμμική καταγραφή της εκπαιδευτικής νομοθεσίας», προκειμένου να αποτυπωθεί το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα¹⁵. Από τα ιστοριογραφικά έργα που αφορούν τη μελετώμενη περίοδο ξεχωρίζουν οι *Ιστορίες των Χρ. Λέφα* (1942) και Σ. Παπαδημητρίου (1950)¹⁶. Στην πρώτη επιχειρείται μια παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης των εκπαιδευτικών πραγμάτων από τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους ως τη μεταξική περίοδο με σχετικά ομαδοποιημένο, κατά τομείς γνώσεων, τρόπο. Στη δεύτερη, αν

Οικονομικού, από τη στιγμή που η διεκδικούμενες από την ΟΛΜΕ θέσπιση βαθμολογικής κλίμακας για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε. διακριτής από εκείνη των άλλων «δημοσίων υπαλλήλων» και η αύξηση των οργανικών θέσεων στους ανώτερους βαθμούς συνεπαγόταν υψηλότερες οικονομικές απολαβές. Ασφαλώς, το αίτημα για παροχή ειδικού μισθολογίου στους καθηγητές/τριες Μ.Ε., που όπως θα δούμε προβλήθηκε παράλληλα με εκείνο της *ιδιαίτερης διαβάθμισής τους* - είχε και *ηθική* διάσταση στις συνειδήσεις των καθηγητών/τριών Μ.Ε από τη στιγμή που συνδεόταν με την αύξηση του κοινωνικού τους κύρους.

¹⁵ Αλ. Δημαράς, «Ιστοριογραφία της εκπαίδευσης», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 35-37, Δεκέμβριος 1988, σ. 191-187.

¹⁶ Χριστοδ. Λέφας, *Ιστορία της εκπαιδευτικής*, Εν Αθήναις, ΟΕΣΒ, 1942· Σ. Ν. Παπαδημητρίου, *Ιστορία του Δημοτικού μας Σχολείου*, Μέρος α' (1834-1895), χ.ε., Αθήναι 1950.

και ο συγγραφέας περιορίζεται στην παρουσίαση της εξέλιξης των εκπαιδευτικών πραγμάτων στο επίπεδο του Δημοτικού σχολείου, διατυπώνει κάποιους προβληματισμούς και προβαίνει σε κριτική αποτίμηση. Από τη βιβλιοπαραγωγή δεν λείπουν οι ιδεολογικά φορτισμένες μελέτες περί εκπαιδευτικής πολιτικής. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις *εργασίες* των Θ. Ουλή, καθηγητή και συνδικαλιστή της ΟΛΜΕ, και Κ. Καλλία, βουλευτή της Δεξιάς και υπουργού Παιδείας (1952-55), τη διδακτορική διατριβή της Ν. Δενδρινού-Αντωνάκη, που αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής στα τέλη της δεκαετίας του '50, την εστιασμένη στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μελέτη του Κ. Κούρνια, συνδικαλιστή και Γενικού Επιθεωρητή που θα διαδραμάτιζε σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής της χούντας, τα γνωστά έργα του φιλελεύθερου Ε. Παπανούτσου, *Απομνημονεύματα και Αγώνες και Αγωνία για την παιδεία*¹⁷. Τις απόψεις της Αριστεράς εκπροσωπούν κυρίως η μελέτη του Κ. Σωτηρίου (1946), η εκτενής συνθετική προσέγγιση του Κ. Καλαντζή (1952), η οποία όμως είδε το φως της δημοσιότητας μόλις το 2002, αλλά και το corpus από μελέτες και άρθρα που εξέδωσε η Επιτροπή Παιδείας της ΕΔΑ το 1966¹⁸.

Μεταπολιτευτικά, μόλο που δεν εγκαταλείφθηκε η γραμμική (και βασισμένη στη νομοπαραγωγή) περιγραφή της εκπαιδευτικής πολιτικής¹⁹, το ενδιαφέρον των περισσότερων μελετητών εστιάστηκε στην ερμηνεία της. Οι βασικότερες συνέπειες της στροφής αυτής, που έχει αποδοθεί στις επιδράσεις του μαρξισμού και της σχολής των Annales²⁰, είναι δύο. Πρώτον, ότι αποκαλύφθηκαν οι ποικίλες διαστάσεις και διασυνδέσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής με το πολιτικό κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Δεύτερον, ότι ο συνδυασμός ιστορικής και κοινωνιολογικής προσέγγισης των ιστορικών γεγονότων-τεκμηρίων που επιχειρήθηκε έγειρε σοβαρά ζητήματα επιστημολογικής υφής αναφορικά με το έργο και τη γενικότερη προβληματική του ιστορικού της εκπαίδευσης και πρόβαλε την ανάγκη διαλόγου μεταξύ των ιστορικών και των άλλων κοινωνικών επιστημών²¹.

¹⁷ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας πολιτική*, Ίδρυμα Τριών Ιεραρχών, Αθήναι 1958· Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957· Ν. Dendrinou- Antonakaki, *Greek Education, Reorganization of the Administrative Structure*, Teachers College, Columbia University, N.Y., 1955· Ε. Π. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, Φιλипπότης, Αθήνα 1982· τ.ι., *Αγώνες και αγωνία για την Παιδεία*, Αθήνα, Φιλипπότης² 1996· Κ. Κούρνιας, *Αι εκπαιδευτικά μεταρρυθμίσεις*, χ.ε., Αθήναι 1973.

¹⁸ Κ. Σωτηρίου, *Η παιδεία μας σήμερα*, Τα Νέα Βιβλία, Αθήνα 1946· Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία εν Ελλάδι, 1935-51*, 2002 (εισαγωγή Γ. Γρόλλιος – Χρ. Τζήκας), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002· [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις*, Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα 1966.

¹⁹ Ενδεικτικά αναφέρουμε τις μελέτες των : Σπ. Ευαγγελόπουλου, *Ελληνική Εκπαίδευση*, τ. α' και β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, Θ. Χατζηστεφανίδη, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμας, Αθήνα 1990 και την ανέκδοτη διδακτορική διατριβή του Κ. Παπαμανώλη, *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα (1941-1988)*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1989 (ανεκδ. διδακτορική διατριβή).

²⁰ Αλ. Δημαράς, «Μεθοδολογικά ζητήματα στην ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», στο Σ. Μπουζάκης (επιμ), *Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 18.

²¹ Θ. Μυλωνάς, «Ιστορία και Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Επιστημολογικές διαπλοκές», στο Σ. Μπουζάκης (επιμ), *Επίκαιρα Θέματα...*, ο.π., σ. 83-90.

Η ταξινόμηση των μελετών που εστιάζουν στην εκπαιδευτική πολιτική έχει επιχειρηθεί με ποικίλα κριτήρια : τις θεωρητικές παραδοχές των μελετητών, τα μεθοδολογικά τους εργαλεία, το γνωστικό πεδίο στο οποίο είναι δυνατόν να ενταχθούν (λ.χ. στην Ιστορία ή την Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης) κ.λπ.²². Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η θεματική κατηγοριοποίηση των σημαντικότερων από αυτές με κριτήριο την έμφαση που δίνουν σε κάποιους από τους παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση του πεδίου εκπαιδευτικής πολιτικής:

α) κράτος και εκπαιδευτική πολιτική : οι μελέτες που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία εκκινούν από την παραδοχή ότι η ανάλυση του σκοπού και της λειτουργίας του «κυβερνητικού μηχανισμού» συνιστά αναγκαία προϋπόθεση μελέτης κάθε εκπαιδευτικού συστήματος²³. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι περισσότερες από τις μελέτες της νεοελληνικής ιστορίας της εκπαίδευσης: η κλασική μελέτη του Αλ. Δημαρά, οι σχολιασμένες συλλογές εκπαιδευτικής νομοθεσίας του Σ. Μπουζάκη, η παρουσίαση του έργου του Γ. Παπανδρέου στην παιδεία από τον ίδιο, τα *Εκπαιδευτικά* της Ε. Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, η διδακτορική διατριβή του Δ. Χαραλάμπους, η μελέτη του Ν. Τερζή, αλλά και εκείνες των Χ. Νούτσου, Μ. Ηλιού, Ι. Πυργιωτάκη και Κ. Καγκαλίδου²⁴.

β) κοινωνικοοικονομικές δομές και εκπαιδευτική πολιτική : κάθε μελέτη η οποία επικεντρώνεται στο ρόλο που διαδραματίζουν οι δομές του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι πολύ πιθανό να αναφέρεται και στην πολιτική των κυβερνήσεων. Ως εκ τούτου οι μελέτες της κατηγορίας αυτής θα μπορούσαν να υπαχθούν στην προηγούμενη κατηγορία. Ωστόσο, κρίθηκε σκόπιμη

²² Για διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις και εκτενέστερες επισκοπήσεις μελετών της εκπαιδευτικής πολιτικής βλ. Απ. Ανδρέου, *Πηγές της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1992 · Αλ. Δημαράς, ο.π. · Β. Noutsos, “Pedagogical research and modern Greek Education: a critical overview of the recent Greek pedagogical bibliography”, *Journal of the Hellenic Diaspora*, v. VIII, n. 1-2, 1981, σ. 161-167 · Χ. Χαρίτος, «Δοκίμιο στην Ιστορία της Εκπαίδευσης της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 54, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1990, σ. 46-54.

²³ Carnoy Martin, “Education, Economy and the State”, στο M.W. Apple (ed), *Culture and Economic Reproduction in Education: Essays in Class, Ideology and the State*, London Routledge & Kegan Paul, 1982, σ. 82.

²⁴ Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας*, τ. Β΄(1895-1967), Εστία, Αθήνα 1998 · τ.ι., «Εκπαίδευση – Πόλεμος, κατοχή, εμφύλιος (1940-1949)», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ΄, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000 · Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π.. · Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τ. 2, Gutenberg, Αθήνα 1995 · τ.ι., *Γεώργιος Παπανδρέου 1888-1968. Ο Πολιτικός της Παιδείας*, τ.Β΄ (1933-1968), Gutenberg, Αθήνα 1999 · Ε. Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, *Εκπαιδευτικά. Τα αυτονόητα και ανεπίτευκτα*, Κέδρος, Αθήνα 2007 · Ν. Τερζής, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988 · Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003 · τ.ι., «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης”» στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ. Δ2 (1945-1952), Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009 · Μ. Ηλιού, «Δυναμική και όρια ενός μεταρρυθμιστικού σχεδίου», Ανάπτυπο από τον τόμο των Πρακτικών του Συμποσίου *Ε. Π. Παπανούτσος. Ο παιδαγωγός και ο Φιλόσοφος*, Δωδώνη, Ιωάννινα 1987 · Ι. Πυργιωτάκης, «Κράτος πρόνοιας και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα», στο Α.Καζαμιάς - Μ. Κασσωτάκης, *Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική: προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, Σείριος, Αθήνα 1995 · Ζ. Καγκαλίδου, *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική. Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου*, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999.

η ξεχωριστή παρουσίασή τους, επειδή εστιάζονται κυρίως και αποδίδουν ειδικό βάρος στις δομές του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Εδώ εντάσσονται οι διατριβές των Χ. Νούτσου, Κ. Τσουκαλά, Στ. Πεσμαζόγλου, Α. Προβατά και Μ. Μελαχροινούδη, όπως και η μελέτη για το *Έθνος και τη γλώσσα* της Α. Φραγκουδάκη, αλλά και οι εργασίες των Μ. Ηλιού και Κ. Κασσωτάκη²⁵,

γ) διανοούμενοι και εκπαιδευτική πολιτική : οι μελέτες και βιογραφίες της κατηγορίας αυτής επικεντρώνονται στη συμβολή των διανοούμενων στις εξελίξεις των εκπαιδευτικών θεσμών. Στην πλειονότητά τους παρουσιάζουν τη δράση των εκπροσώπων του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και της «νέας αγωγής», ιδίως των Γληνού, Δελμούζου, Τριανταφυλλίδη, Παπαμαύρου, Κουντουρά, Ιμβριώτη, και Παπανούτσου²⁶,

δ) εκπαιδευτικά συνδικάτα και εκπαιδευτική πολιτική : πρόκειται για ένα τομέα που την τελευταία δεκαπενταετία προκάλεσε το ενδιαφέρον των ερευνητών. Πλάι στις πρώτες διδακτορικές διατριβές και τις μελέτες για τον εκπαιδευτικό συνδικαλισμό, που όλες, επικεντρώνονται στη μεταπολίτευση²⁷, προστέθηκαν τρεις ακόμη διατριβές, οι οποίες αφορούν ειδικά την Διδασκαλική Ομοσπονδία (ΔΟΕ) τόσο κατά το μεσοπόλεμο όσο και

²⁵ Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979 · Στ. Πεσμαζόγλου, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948- 1985. Το ασύμπτωτο μιας σχέσης*, Θεμέλιο, Αθήνα 1987 · Α. Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950-1965)*, Gutenberg, Αθήνα 2002 · τ.ι., *Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και η Ενωμένη Ευρώπη. (Ο λόγος για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση μέσα από την προοπτική ένταξης) 1957-1981*, Παπαζήσης, Αθήνα 2005 · Μ. Π. Μελαχροινούδης, *Εκπαιδευτική πολιτική και Αριστερά στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η περίπτωση της ΕΔΑ (1950-1967)*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2006 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή) · Α. Φραγκουδάκη Α., *Η γλώσσα και το Έθνος (1880-1980)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001 · Μ. Ηλιού, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική, Πορεία*, Αθήνα ³1990 · Μ. Κασσωτάκης, «Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της : μια ερμηνευτική προσέγγιση», στο *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986.

²⁶ Α. Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι – Άγνοια Αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Κέδρος, Αθήνα ⁵1987 · Φ. Ηλιού, (επιμ.), *Δημήτρης Γληνός – Άπαντα*, Θεμέλιο, 1983 (τ. Α') και 1984 (τ. Β') · Ε. Παπανούτσος, *Αλέξανδρος Δελμούζος: Η ζωή του, επιλογή από το έργο του*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1984 · Αλ. Δημαράς (επιμ.), *Μίλτος Κουντουράς: Κλείστε τα σχολεία (Εκπαιδευτικά άπαντα)*, τ. Α και Β', Γνώση, Αθήνα 1985 · «Ε. Π. Παπανούτσος: Ο Παιδαγωγός και ο Φιλόσοφος: Ιωάννινα 30.10 – 1.11.1985: Πρακτικά Συμποσίου», Δωδώνη, παράρτημα 36, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1985 · Π. Χιώτης, *Η παράδοση του διαφωτισμού στην Ελλάδα: η περίπτωση του Αδ. Κοραή και του Ε. Παπανούτσου*, Ενάλιος, Αθήνα 1998.

²⁷ Πρόκειται για τις διδακτορικές διατριβές των : Ε. Ζαμπέτα, *Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1974-1989*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992 · Β. Βασιλού- Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Ο ρόλος της ΟΛΜΕ και της ΔΟΕ στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976*, Πατάκης, Αθήνα 1996 · Χρ. Δούκας, *Εκπαιδευτική πολιτική και εξουσία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1997 · Ν. Σαλτερής, *Εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες και Εκπαιδευτική ιδεολογία 1974-1989*, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1998 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Μελέτες: Π. Πηγιάκη, *Εκπαιδευτική πολιτική και απεργία διαρκείας ΟΛΜΕ 1993-97. Στρατηγικές εξουσίες και ιδεολογικά σύμβολα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000 · Ελ. Χοντουλίδου, *Η συζήτηση για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1976-1981) – Κριτική στις θέσεις των πολιτικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1987.

κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο²⁸. Πριν από αυτές ωστόσο, το πεδίο είχε σχετικά διερευνηθεί από παλιούς συνδικαλιστές, ιδίως τον Γ. Κατσαντώνη για τη ΔΟΕ και τον Κ. Νίκα για την ΟΛΜΕ²⁹. Από την αγγλόφωνη βιβλιογραφία τη σχετική με τα εκπαιδευτικά συνδικάτα, μερικές μελέτες επιχειρούν ιστορική προσέγγιση³⁰, ενώ άλλες επικεντρώνονται στη «στάση» τους σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις³¹. Παράλληλα, υπάρχουν εργασίες που εξετάζουν τις επαγγελματικές διεκδικήσεις των εκπαιδευτικών και τις επιπτώσεις τους στο εκπαιδευτικό σύστημα, οι περισσότερες εκ των οποίων στηρίζονται υπό την προϊούσα επίδραση του νεοφιλελευθερισμού σε προσεγγίσεις «κόστους-αποτελέσματος» και

²⁸ Θεοχ. Αθανασιάδης, *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο. (Η ίδρυση και η Πορεία της)*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή) · Π. Παπαδούρης, *Η επίδραση του εκπαιδευτικού λόγου της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος ως ομάδας συμφερόντων στον κρατικό εκπαιδευτικό λόγο κατά την περίοδο 1946-1967*, Πάτρα 2004 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή) · Αγγ. Δήμου, *Ο ρόλος του συνδικαλισμού των δασκάλων στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών τους θεμάτων*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος 2005 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή).

²⁹ Γ. Κατσαντώνης, *Οι δάσκαλοι στους αγώνες για ψωμί, παιδεία, ελευθερία*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1981 · τ.ι., *Η Αριστερή Παράταξη των δασκάλων στο μεσοπόλεμο*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1998 · Αθ. Χατζηγεμμανούλη, «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαιδευσεως», λήμμα στη *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Ελληνικά Γράμματα – Herder, Αθήνα 1967 · Ν. Βαλσαμόπουλος, *Ιστορία του δασκαλικού κινήματος*, Εκπαιδευτική Επικοινωνία, Αθήνα 1983 · Αθ. Νίκας, *Το συνδικαλιστικό κίνημα των καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ)*, Παπασωτηρίου, Αθήνα 1983 · Π. Δορμπαράκης, «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης», λήμμα στην *Παιδαγωγική, Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια. Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1991. Μια σύντομη επισκόπηση της ιστορίας των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών επιχειρούν οι Β. Βασιλίου Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα...*, ο.π., σ. 13-19 και Ν. Σαλτερής, *Εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες...*, ο.π., σ. 20-30.

³⁰ Για την Αγγλία το κλασικό έργο του Α. Tropp, *The School Teachers*, Greenwood Press, 1977. Για την Αυστραλία: Α.Δ. Spaul, "The History of Federal Teacher Unions in Australia", *ATF, Research papers*, No 7, 1985. Για τις ΗΠΑ: L. Muraskin, "Professionalism and Radicalism in The New York City Teachers Unions", *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*, New Orleans, Louisiana, February 1973 (available by ERIC).

³¹ Οι τελευταίες είναι δυνατόν να κατηγοριοποιηθούν ανάλογα με το αν αφορούν αποκεντρωτικά ή συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα. Για τις ΗΠΑ βλ. ενδεικτικά: C. Finn, "Teacher Unions and School Quality: Potential Allies or Inevitable Foes?", *Phi Delta Kappan*, January 1985, σ. 331-338. Πρβ. Μ. Lieberman, "Teacher Unions and Educational Quality: Folklore by Finn", *Phi Delta Kappan*, January 1985, σ.341-343. Για την Αυστραλία και όσον αφορά την επιρροή των εκπαιδευτικών συνδικάτων στα συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα και τις αντιδράσεις τους στην απόπειρα αποκέντρωσής του βλ. ενδεικτικά : J. Blackmore – A. Spaul, "The Effect of Australian Teachers Unions on Education Policy: The State and Local Level", *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*, San Fransisco, CA, April 1986 (available by ERIC). Για τις αντιδράσεις των εκπαιδευτικών στην αποκέντρωση σε Αργεντινή και Μεξικό βλ. Μ. V. Murillo, "Recovering Political Dynamics: Teachers' Unions and the Decentralization of Education in Argentina and Mexico", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, vol. 41, No 1 (spring 1999), σ.31-57. Για την Αγγλία βλ. ενδεικτικά : H. Stevenson, "Restructuring Teachers' Work and Trade Union Responses in England: Bargaining for Change?", *American Educational Research Journal*, Vol. 44, No.2, June 2007, σ. 224-252. Για την πρακτική των εκπαιδευτικών οργανώσεων σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις σε συγκεντρωτικά εκπαιδευτικά συστήματα (Γαλλία και Ισραήλ) βλ. H. Gaziel – D. Taub, "Teachers Unions and Education Reform. A comparative perspective: The cases of France and Israel", *Education Policy*, Vol. 6, No. 1, March 1992, σ. 72-86. Για το ίδιο ζήτημα ης στις ΗΠΑ βλ. W. L. Boyd, D.N. Plank, G. Sykes, "Teachers Unions un Hard Times", *Paper prepared for the conference on "Teachers' Union and Education Reform"*, *Hereded at the Kennedy School of Government, Harvard University*, 34-35.9.1998 (available by ERIC).

εκπαιδευτικού μανάτζμεντ, και επιδιώκουν τη διερεύνηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τις «στάσεις» των εκπαιδευτικών και του κράτους³².

Οι επισημανθείσες βιβλιογραφικές αναφορές στον ελληνικό δημοσιοϋπαλληλικό συνδικαλισμό - στον οποίο εντάσσεται και η ΟΛΜΕ - είναι ελάχιστες. Πέρα από το ιστοριογραφικού χαρακτήρα βιβλίο του συνδικαλιστή Γ. Λιάσκου³³, η μελέτη της Ε. Αβδελά εστιάζοντας στη θέση της γυναίκας δημοσίου υπαλλήλου αφιερώνει ένα μόλις κεφάλαιο στο «δημοσιοϋπαλληλικό ζήτημα»³⁴. Η αντίστοιχη της Π. Μοίρα- Μυλωνοπούλου, εκτός από μια μάλλον γενικόλογη «αναδρομή στις ρίζες του δημοσιοϋπαλληλικού προβλήματος», επιχειρεί να διερευνήσει «τις [...] πηγές της διοικητικής και πολιτικής κακοδαιμονίας στη χώρα μας»³⁵, ενώ ο Γ. Μαυρογορδάτος, που αναλύει τις διαπλοκές των «οργανωμένων επαγγελματικών συμφερόντων» με το κράτος, αναφέρεται σύντομα και στην «περίπτωση της ΑΔΕΔΥ»³⁶.

Επιχειρώντας να ερμηνεύσει το περιορισμένο ως τώρα ερευνητικό ενδιαφέρον για το δημοσιοϋπαλληλικό συνδικαλισμό ο Χ. Αθανασιάδης το αποδίδει σε δύο κυρίως λόγους: α) στο γεγονός ότι «από τα μαρξικά κείμενα κι έπειτα η εργατική τάξη θεωρήθηκε ως ειδικού βάρους υποκείμενο» και ως εκ τούτου οι κοινωνικές επιστήμες εστίασαν στη μελέτη των οργανώσεων της τάξης αυτής και β) στο ότι οι καχύποπτοι προς το κράτος διανοούμενοι, που δεν ήταν λίγοι, αντιμετώπισαν τους δημοσίους υπαλλήλους ως φορείς της κρατικής εξουσίας. Ισχυρίζεται, ωστόσο, πως κάτι τέτοιο δεν ισχύει για την περίπτωση του μεσοπολέμου και το αποδεικνύει με τη σχετική μελέτη του³⁷.

Η ΟΛΜΕ της πρώτης μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου, μόλο που εντάχθηκε στην Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ), εμφανίζεται, όπως θα δούμε, γενικά πιο διεκδικητική από το τριτοβάθμιο όργανο των δημοσίων υπαλλήλων, από το οποίο θα αποχωρήσει στα τέλη του 1959. Στους στόχους της παρούσας μελέτης δεν εντάσσεται η καταγραφή του ρόλου των αντιπροσώπων της Ομοσπονδίας στην ΑΔΕΔΥ και των σχέσεών της με αυτή. Μολοντούτο, σχετικές αναφορές δεν λείπουν ιδίως όταν άπτονται του υπό εξέταση θέματος.

³² Για την Αγγλία βλ. ενδεικτικά: W. H. Bauch, - J.E. Stone, "Teachers, Unions, and Wages in the '70s: Unionism now pays", *Industrial Labor and Relations Review*, Vol. 35, No 3 April 1982, σ. 368-376. Πρβ. S. R. Hatcher, "Market relations and the management of Teachers", *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 15, No 1. 1994, σ. 41-60.

³³ Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος των δημοσίων υπαλλήλων*, χ.ε., Αθήνα 1992.

³⁴ Ε. Αβδελά, *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1990, σ. 83-109.

³⁵ Π. Μοίρα - Μυλωνοπούλου, *Οι δημόσιοι υπάλληλοι. Κοινωνιολογική προσέγγιση*, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 1998, σ.29-30.

³⁶ Γ. Μαυρογορδάτος, *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι επαγγελματικές οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1998, σ. 130-134.

³⁷ Θεοχ. Αθανασιάδης, *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία...*, ο.π., σ.13- 14.

4. Η μέθοδος και το υλικό της έρευνας

Η ερευνητική μέθοδος που ακολουθείται είναι η ιστορική. Σύμφωνα με τους Cohen - Manion η ιστορική μέθοδος αποσκοπεί στο «συστηματικό [...] εντοπισμό, την εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος»³⁸. Οι *μαρτυρίες* στις οποίες βασίστηκε η παρούσα έρευνα είναι:

A) Αρχειακό υλικό:

Πρόκειται για μέρος του αρχείου της Ομοσπονδίας που συνίσταται στα εξής:

- Δύο *Βιβλία Πράξεων/Πρακτικών* του Διοικητικού Συμβουλίου της Ομοσπονδίας, τα οποία καλύπτουν το χρονικό διάστημα από 29.5.1949 έως 6.4.1960,
- Τρεις *Φακέλους Εισερχομένων Εγγράφων* (των ετών: 1962-1963, 1964-1965, 1965-1966),
- Πέντε *Φακέλους Εξερχομένων Εγγράφων* (των ετών: 1961-1962, 1962-1963, 1963-1964, 1964-1965, 1965-1966),
- Ένα *Φάκελο Αλληλογραφίας Συναδέλφων και Απαντήσεων* (1966-1967)³⁹.

Καταφύγαμε επίσης στα *Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων*, τις συζητήσεις της οποίας γρήγορα διαφάνηκε πως παρακολουθούσαν οι συνδικαλιστές της Ομοσπονδίας, στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* για τους νόμους και τα διατάγματα και στις *Επετηρίδες* της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας για την αντιπαραβολή των δεδομένων αναφορικά με τη συνδικαλιστική πυκνότητα της Ομοσπονδίας.

B) Το Δελτίον Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως (στο εξής Δελτίο ή Δελτίον ΟΛΜΕ):

Το *Δελτίο* ήταν το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο της Ομοσπονδίας. Επανεκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1949 και στα 288 ως τον Απρίλιο του 1967 τεύχη του⁴⁰ δημοσιεύονται όλα τα επίσημα κείμενα της ΟΛΜΕ, οι θέσεις και τα αιτήματά της για επαγγελματικά και

³⁸ L. Cohen, L. Manion, *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 71.

³⁹ Το αρχείο επισημάνθηκε το καλοκαίρι του 2008 σε πλειστηριασμό, αγοράστηκε από το τμήμα Φιλοσοφίας – Ψυχολογίας – Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και τέθηκε στη διάθεσή μας.

⁴⁰ Το κύριο σώμα του *Δελτίου* βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Τα τεύχη που έλειπαν από την εν λόγω βιβλιοθήκη εντοπίστηκαν στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ). Τα πρώτα μεταπολεμικά τεύχη του *Δελτίου* αριθμούνται σε συνέχεια των προπολεμικών (ως το καλοκαίρι του 1951), ενώ από το Σεπτέμβριο του 1951, οπότε αποφασίστηκε να εκδίδεται «εις δύο εκδόσεις, μίαν 150ήμερον επαγγελματικήν και μίαν 3μηνιαίαν επιστημονικήν», ακολουθείται νέα αρίθμηση των τευχών με συνεχή σεληδαρίθμηση. Τα τεύχη αποκτούν χωριστή το καθένα σεληδαρίθμηση από το Φεβρουάριο του 1953. Παρά την αρχική απόφαση το *Δελτίο* εκδιδόταν αρχικά σε μηνιαία βάση. Από το Μάρτιο 1955 και για δύο χρόνια εκδιδόταν μηνιαία διπλό τεύχος, που όμως συνολικά δεν ήταν πολύ μεγαλύτερο σε έκταση από τα προηγούμενα. Η απόπειρα έκδοσής του ανά 150ήμερο (Φεβρουάριος του 1957) κράτησε λίγο και η ανά μήνα διπλή έκδοση συνεχίστηκε ως τα τέλη του 1958. Το 1959 έγινε νέα προσπάθεια έκδοσής ανά 10ήμερο που επίσης δεν τελεσφόρησε. Έκτοτε και ως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου εκδιδόταν σε 150ήμερη βάση.

εκπαιδευτικά ζητήματα, σχόλια στα εκπαιδευτικά και κοινωνικά δρώμενα κ.λπ.. Σε ένθετα ή ειδικές εκδόσεις δημοσιεύονται επίσης τα *Πρακτικά των Γενικών Συνελεύσεων* της Ομοσπονδίας (ολόκληρα ή μέρος αυτών). Παρόλο που το 1951 λήφθηκε απόφαση για παράλληλη με το *Δελτίο* έκδοση περιοδικού με ύλη *επιστημονική – παιδαγωγική*, και μολονότι το ζήτημα απασχόλησε επί σειρά ετών τα Διοικητικά Συμβούλια της ΟΛΜΕ, η απόφαση δεν υλοποιήθηκε⁴¹. Τα αραιά ως το 1957 επιστημονικού περιεχομένου άρθρα - που πυκνώνουν όσο πλησιάζουμε στο τέλος της δεκαετίας (ιδίως πριν από τη μεταρρύθμιση του 1959) και πολλαπλασιάζονται εντυπωσιακά τις παραμονές της μεταρρύθμισης του 1964 - εντάχθηκαν στο *Δελτίο*.

Η ύπαρξη του σώματος του *Δελτίου* και η αντιπαραβολή του περιεχομένου του με εκείνο του αρχειακού υλικού αποτέλεσε ασφαλές κριτήριο ώστε να εξασφαλιστεί η γνησιότητα ή αυθεντικότητα του δεύτερου. Δεν έλυσε όμως το πρόβλημα της ακρίβειας των δεδομένων. Και τούτο γιατί και στις δύο αυτές ιστορικές πηγές αποτυπώνεται ο επίσημος λόγος της Ομοσπονδίας. Οι εσωτερικές διεργασίες και συγκρούσεις αποτυπώνονται εν μέρει στα *Βιβλία Πράξεων* και μόνο σε περιπτώσεις που οι συγκρούσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες και στο *Δελτίο*. Παράλληλα, συχνά ο λόγος είναι υπαινικτικός, άλλοτε γιατί τα διακυβεύματα θεωρούνταν γνωστά και άλλοτε για λόγους αυτο λογοκρισίας. Αν, λοιπόν, περιοριζόταν κανείς στα παραπάνω, αναπόφευκτα η αφήγηση θα διακρινόταν από μονομέρεια, ενώ πολλές απόψεις και ενέργειες της Ομοσπονδίας θα παρέμεναν ανερμήνευτες. Για τους λόγους αυτούς κρίθηκε απαραίτητη η αντιπαραβολή του περιεχομένου των παραπάνω πηγών με άλλες που είχαν τόσο παρόμοιες, όσο διαφορετικές οπτικές και διαφορετικά ιδεολογικά κέντρα, πρωτίστως με τα εκπαιδευτικά περιοδικά, τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής.

Γ) Τα εκπαιδευτικά περιοδικά:

Σ' αυτά φιλοξενούνταν οι απόψεις των εκπροσώπων των εκπαιδευτικών ρευμάτων και των επιμέρους τάσεων τους. Κύριο βήμα έκφρασης του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος ήταν το περιοδικό *Παιδεία* (1946-1951), που μετονομάστηκε σε *Παιδεία και Ζωή* (1952-1961) και εκδιδόταν από τον Ε. Παπανούτσο. Η φιλοσοφία του περιοδικού - που κατά τον εκδότη του αντιπροσώπευε την *προοδευτική εκπαιδευτική διανόηση* - κινήθηκε γύρω από τρεις άξονες: την καλλιέργεια «γνήσιας ελληνικής νοοτροπίας», μέσα σε μια «πιο συνετή και δίκαιη κοινωνία» σε συνδυασμό με την οικοδόμηση ενός πνεύματος «οικουμενικής

⁴¹ Η οριστική απομάκρυνση από την προοπτική έκδοσης δύο ανεξάρτητων ως προς την ύλη περιοδικών (*συνδικαλιστικού* και *επιστημονικού* περιεχομένου), όπως είχε η ΔΟΕ, πραγματοποιήθηκε το 1958. Σύμφωνα με την τότε Διοίκηση της Ομοσπονδίας αρκούσε «το ήδη καθιερωθέν μικτής ύλης Δελτίον να καταστή περιεκτικώτερον [...] εκδιδόμενον σταθερώς την 1^{ην} εκάστου μηνός ως 16σέλιδον ή 24σέλιδον» με αναλογία μεταξύ «επιστημονικής – παιδαγωγικής» και «επαγγελματικής – συνδικαλιστικής» ύλης 2 προς 1. Ωστόσο, ούτε η αποφασισθείσα αναλογία τηρήθηκε απαρέγκλιτα, ούτε κατορθώθηκε η έκδοση του *Δελτίου* να γίνεται αυστηρά «την 1^η εκάστου μηνός». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 129-131/1.6.1958, σ. 2.

συνεννόησης και ειρήνης»⁴². Κατά τα μέσα της δεκαετίας του '60 εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το περιοδικό *Φιλολόγος*, που υποστήριξε σθεναρά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964.

Στον αντίποδα των παραπάνω κινούνται τα έντυπα του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος. Τα σημαντικότερα βήματα έκφρασης της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης ήταν: (i) το περιοδικό *Πλάτων* (1949-1974) της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, που εκφράζει κυρίως τις απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών (ii) το *Δελτίον της Χριστιανικής Ενώσεως Εκπαιδευτικών Λειτουργών* (1949-1956) - οργάνου του ομώνυμου σωματείου το οποίο συνεργαζόταν με την αδελφότητα Θεολόγων «Η Ζωή» - που μετονομάστηκε το 1957 σε *Ελληνοχριστιανική Αγωγή*. Εκπαιδευτικό περιοδικό που να φιλοξενεί τις απόψεις των εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης δεν επισημάνθηκε. Οι αντιλήψεις τους αναζητήθηκαν και επισημάνθηκαν στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής. Ούτε εκπαιδευτικό περιοδικό της αριστεράς επισημάνθηκε. Ωστόσο, τα σχετικά με την εκπαίδευση δημοσιεύματα των αριστερών διανοούμενων εμπεριέχονται τόσο σε ειδική έκδοση του 1966⁴³, όσο και σε δημοσιευμένα στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της εποχής άρθρα τους, αλλά και σε ξεχωριστές μελέτες.

Δ) Ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος :

Σημαντική πηγή πληροφόρησης για τις εσωτερικές συγκρούσεις στην ΟΛΜΕ και για τις αντιδράσεις των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων σε πολιτικές αποφάσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής αποτέλεσε ο ημερήσιος τύπος. Για λόγους αντιπροσωπευτικότητας και εγκυρότητας η προσοχή μας εστιάστηκε κυρίως, αν και όχι μόνο, σε τρεις εφημερίδες που καλύπτουν τους κύριους πολιτικούς χώρους της εποχής: την *Καθημερινή*, το *Βήμα* και την *Αυγή*. Από τον περιοδικό τύπο της εποχής βασικός φορέας των απόψεων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης ήταν το περιοδικό *Ελληνικά Θέματα*, της φιλελεύθερης τα περιοδικά *Αλλαγή* και *Εποχές*⁴⁴, ενώ η *Νέα Οικονομία* προωθούσε ακόμη πιο προοδευτικές απόψεις εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ε) Συνέντευξη :

Από τα πρόσωπα που ενεργοποιήθηκαν συνδικαλιστικά τη μελετώμενη περίοδο και ήταν

⁴² Αλ. Δημαράς – Χ. Αθανασιάδης, *Ελληνικά παιδαγωγικά περιοδικά 1831-1991, Βιβλιογραφία 1831-1974*, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα 2004, τ. Α', σ. 362.

⁴³ Βλ. [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π..

⁴⁴ Το μηνιαίο περιοδικό *Εποχές* (1963-67) εκδόθηκε με πρωτοβουλία του Χ. Λαμπράκη. Ηχηρά ονόματα διανοητών της εποχής συμμετείχαν ως συντελεστές (Αγγ. Τερζάκης, Γ. Σεφέρης, Γ. Θεοτοκάς, Κ. Θ. Δημαράς, Λ. Καραπαναγιώτης) ή συνεργάτες. Εξίσου γνωστά είναι και τα ονόματα των Ελλήνων και ξένων συγγραφέων κείμενα το οποίων φιλοξένησε. Ένα από τα προσφιλέστερα θέματα του περιοδικού ήταν η παιδεία, την προβληματική λειτουργία της οποίας θεωρούσε ως τη βασικότερη αιτία των κοινωνικοπολιτικών αδυναμιών της Ελλάδας. Καθώς διάκειτο ευνοϊκά στο χώρο του Κέντρου εγκωμίασε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 και τον εμπνευστή της Ε. Παπανούτσο, το έργο του οποίο παραλλήλισε με εκείνο του Δελμούζου. Βλ. ενδεικτικά π. *Εποχές*, τχ. 8/Δεκέμβριος 1963, σ. 56, τχ. 20/Δεκέμβριος 1964, σ. 75.

εν ζωή, μόνο ένας, ο Ε. Πριώνης, κατέστη δυνατό να μας παραχωρήσει συνέντευξη⁴⁵. Το γεγονός ότι η επικοινωνία μας πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2010, όταν πια είχαμε μελετήσει το αρχειακό υλικό και είχαμε καταλήξει σε ερμηνείες, μάς επέτρεψε να επικεντρωθούμε σε συγκεκριμένα ερωτήματα, ώστε να ελέγξουμε την εγκυρότητα των επιμέρους υποθέσεών μας και να επιβεβαιώσουμε τις ερμηνείες μας (εστιασμένη συνέντευξη)⁴⁶. Οι συνεντεύξεις με τον κ. Πριώνη ήταν διαδοχικές, ενώ συχνές ήταν και οι τηλεφωνικές συζητήσεις μας. Και τούτο για πολλούς λόγους. Αρχικά, γιατί εμπλούτιζαν την ιστορική γνώση με πτυχές που είχαν μείνει αθέατες από την αρχειακή έρευνα και συνέδραμαν στην κατανόηση της «ατμόσφαιρας» των συνελεύσεων και των πρακτικών που ακολουθούσαν οι συνδικαλιστές ιδίως όταν τα διακυβεύματα ήταν σημαντικά. Επιπλέον, γιατί κάποιες από τις ζητούμενες πληροφορίες ανασύρονταν από τη μνήμη του συνειρμικά, ενώ άλλες μάλλον επιλεκτικά⁴⁷. Ως εκ τούτου, κρίθηκε επιβεβλημένη η εκ νέου επιβεβαίωσή τους ύστερα από διασταύρωση με το υπάρχον υλικό.

Κατά τη διαδικασία της απομαγνητοφώνησης και μεταγραφής της σειράς των συνεντεύξεων διατηρήθηκαν πιστά τα ιδιαίτερα στοιχεία της εκφραστικής του Ε. Πριώνη, καθώς και τα στοιχεία προφορικότητας. Δεν διατηρήθηκαν στοιχεία αυτοδιόρθωσης ή επανάληψης λέξεων καθώς και τα ασαφή ή ελλειπτικά μέρη του λόγου ώστε να διασφαλιστεί η αναγνωσιμότητα και η κατανόηση του λόγου του. Καταγράφηκαν ωστόσο ιδιαίτερα δηλωτικά στοιχεία λόγου, που έχουν κάποια πληροφοριακή αξία, όπως είναι οι δισταγμοί, οι επιτονισμοί κ.λπ., που δηλώνονται με τ' ανάλογα σημεία στίξης⁴⁸.

Τον κύριο όγκο του υλικού που είχαμε στη διάθεσή μας συγκροτούν κείμενα, τα οποία προσεγγίσαμε με τις κλασικές ιστορικές μεθόδους: την κριτική αξιολόγησης των κειμένων και την ποιοτική τους ανάλυση⁴⁹.

⁴⁵ Ο κ. Ε. Πριώνης διορίστηκε το 1955. Άνηκε στην αριστερή «ομάδα» της φιλελεύθερης συνδικαλιστικής μερίδας. Εκλέχθηκε μέλος της ΕΑΜΕ Ηγουμενίτσας – Παραμυθιάς (1960-61) και μέλος της δραστήριας ΕΑΜΕ Ιωαννίνων (1964-65 και 1966-67), την οποία αντιπροσώπευσε στις Γενικές Συνελεύσεις της ΟΑΜΕ. Από τον κ. Πριώνη ζητήσαμε να μας υποδείξει πρόσωπα με συνδικαλιστική δράση κατά την μελετώμενη περίοδο, καθώς απ' όσους είχαμε αναζητήσει ως τη στιγμή που τον εντοπίσαμε ήταν ο πρώτος εν ζωή που ήταν δυνατόν να μας παραχωρήσει συνέντευξη. Ωστόσο, από τα πρόσωπα που μας υπέδειξε άλλοι είχαν αποδημήσει (ο προσκείμενος στην Αριστερά Θ. Κοκαλλιάρης και ο «φιλελεύθερος» Δ. Στεφανόπουλος) και ένας δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί (ο ενταγμένος στη συντηρητική μερίδα κ. Φασούλας). Η εκ μέρους μας προγραμματισμένη με τον κ. Γ. Χρυσάφη (είχε εκλεγεί μέλος της ΕΑΜΕ Ζακύνθου με τη μερίδα των φιλελεύθερων το 1965-66) συνάντηση δεν πραγματοποιήθηκε, λόγω σοβαρού προβλήματος υγείας που αντιμετώπισε.

⁴⁶ Βλ. L. Cohen, L. Manion, *Μεθοδολογία...*, ο.π. σ. 398.

⁴⁷ Η μνήμη, ως επιλεκτική και αναπλαστική λειτουργία αποτελεί κατασκευάσμα. Κατασκευάσμα, ατομικό και συλλογικό, κοινωνικών παραμέτρων, που επιτελεί κοινωνικές λειτουργίες, καθώς ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι ζουν και προσλαμβάνουν τη ζωή διαμεσολαβείται από ένα πλέγμα ιδεών, αξιών, αντιλήψεων και νοοτροπιών.

⁴⁸ Η απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη παρατίθεται στο Παράρτημα.

⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά R. Marichal, «Κριτική των κειμένων», στο Ch. Samaran, *Ιστορία και μέθοδοί της*, τ. Δ' : *Οι μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1980,

Στην εξωτερική κριτική των κειμένων οι δυσκολίες δεν ήταν μεγάλες. Ο κύριος όγκος τους ήταν σε έντυπη μορφή, ενώ σχετικά γρήγορα εξοικειώνεται κανείς με το γραφικό χαρακτήρα των συντακτών του αρχειακού υλικού. Την ταυτότητα όσων συνέγραφαν τα κύρια άρθρα των *μαρτυριών* που χρησιμοποιήσαμε την υποθέταμε – όταν ήταν ανυπόγραφα και εφόσον κρινόταν αναγκαία η ταυτοποίηση – από το χαρακτήρα του εντύπου, το ύφος της γραφής και το χρόνο δημοσίευσης. Ο υπαινικτικός λόγος που συχνά χρησιμοποιείτο από τους συνδικαλιστές της ΟΛΜΕ φωτιζόταν συνήθως από την αντιπαραβολή του διαθέσιμου υλικού, ενώ σε κάποια σημεία μεγάλη αποδείχθηκε η συμβολή του κ. Πριώνη.

Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας και εγκυρότητας των κειμένων φροντίσαμε να είμαστε «μεθοδικά καχύποπτοι» και να υποβάλλουμε τους όρους της παραγωγής τους σε «αρνητική κριτική»⁵⁰. Κάθε κείμενο, λοιπόν, από όσα αξιοποιήσαμε εξετάστηκε με μια σειρά ερωτήσεων:

α) Ποια η ιδιότητα του συντάκτη του κειμένου; Ήταν συνδικαλιστής, δημοσιογράφος, πολιτικός, διανοούμενος; Ποιες οι πολιτικές πεποιθήσεις του; Σε ποιο εκπαιδευτικό ρεύμα ή τάση εντασσόταν ή με ποια διάκειται φιλικά; Τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν όσα επιλέγει να θίξει κανείς, τις πληροφορίες που δίνει, το αν και κατά πόσο διαστρεβλώνει την αλήθεια, και ανακλούν τις αξίες που εκπροσωπεί

β) Ποιες πληροφορίες παρέχει ο συντάκτης; Ποια κίνητρα, φανερά ή/και ανομολόγητα, τον εξωθούν να εκφέρει ή να μην εκφέρει άποψη κάτω από δεδομένες κοινωνικές και πολιτικές συγκυρίες; Κι ακόμη, πέρα από τις συνθήκες λογοκρισίας και αυτολογοκρισίας της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, μήπως ο συντάκτης του κειμένου βρέθηκε σε κατάσταση που τον υποχρέωσε να σιωπήσει ή να πει ψέματα;

γ) Σε ποιους κατά κύριο λόγο απευθύνεται το κείμενο; Ποιες μεθόδους πειθούς χρησιμοποιεί ανά περίπτωση και γιατί;

Με απαντήσεις σε ερωτήματα σαν τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αντιπαράθεση των κειμένων και τη βιβλιογραφία, επιχειρήθηκε ο εντοπισμός των συνθηκών που διαμόρφωσαν τις απόψεις και πρακτικές της ΟΛΜΕ σε σχέση με το πεδίο εκπαιδευτικής πολιτικής, αποκαλύφθηκαν οι συμμαχίες της με πρόσωπα και συλλογικούς φορείς, επισημάνθηκαν οι προκαταλήψεις των ιθυνόντων της, εντοπίστηκαν ανακρίβειες, απόπειρες παραπληροφόρησης κ.λπ.. Σε περιπτώσεις που οι αμφιβολίες μας διατηρούνταν, οι πληροφορίες και ερμηνείες μας παρατέθηκαν με ερωτηματικό για την εγκυρότητά τους.

Τέλος, χρησιμοποιήσαμε ποσοτικές μεθόδους στη σύγκριση των συνδικαλισμένων καθηγητών/τριών σε σχέση με το συνολικό τους αριθμό, εφόσον εκεί κρίναμε πως η

ιδίως τις σ. 214-248 . Για μια εξειδίκευση της κριτικής αξιολόγησης των κειμένων στη μελέτη του συνδικαλιστικού κινήματος βλ. Γ.Φ. Κουκουλές, *Για μια ιστορία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Εισαγωγή στην παιδαγωγική της ιστορικής έρευνας*, Οδυσσέας, Αθήνα ²1994, σ. 62-67 και 110-112.

⁵⁰ Γ. Γιαννόπουλος, *Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της ιστορίας*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997, σ. 21κ.ε..

αριθμητική δομή των δεδομένων και η περιοδική καταγραφή τους επέτρεπε την κατασκευή σειρών και τη σύγκρισή τους.

5. Η δομή της μελέτης

Η μελέτη αποτελείται από πέντε κεφάλαια και τη σύνοψη- συμπεράσματα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ύστερα από μια συνοπτική σκιαγράφηση του πλαισίου στο οποίο δραστηριοποιήθηκαν οι ελληνικές συνδικαλιστικές οργανώσεις από την απελευθέρωση ως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου, υποστηρίζεται ότι η επανασύσταση της ΟΛΜΕ την άνοιξη του 1949 : α) συνιστούσε έκφραση της προσπάθειας συντηρητικών κοινωνικών δυνάμεων να αποκτήσουν τον έλεγχο του συνδικαλιστικού οργάνου των λειτουργών Μ.Ε., β) υπαγορεύθηκε από το γεγονός ότι τότε διακυβευόνταν τα υλικά και συμβολικά συμφέροντα του κλάδου, αλλά και από το ότι κυφορούνταν νομοθετήματα σχετικά με το περιεχόμενο, τη δομή και τη διάρκεια του σχολικού μηχανισμού. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζεται και ερμηνεύεται η οργανωτική πυκνότητα της Ομοσπονδίας. Τέλος, παρατίθενται τα επιχειρήματα με τα οποία η ΟΛΜΕ πρόβαλε το κύριο και διαχρονικό αίτημά της για παροχή *ιδιαίτερης διαβάθμισης και ειδικού μισθολογίου* στους καθηγητές/τριες Μ.Ε. (αίτημα που, αν και ικανοποιήθηκε μερικά το 1955, επανέρχεται ελαφρώς παραλλαγμένο στο προσκήνιο ως το 1967) και υποστηρίζεται ότι αφενός η επιχειρηματολογία της ανακλά τις ιδεολογικοπολιτικές και οικονομικές στοχεύσεις της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας και αφετέρου ότι η προβολή του αιτήματος συνδέεται με τις επιδιώξεις της Ομοσπονδίας στη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η παρουσίαση των απόψεων που εξέφρασε η Ομοσπονδία κατά τη διάρκεια των «μεταρρυθμιστικών επεισοδίων» των ετών 1949-52 και η περιγραφή των πρακτικών της προκειμένου να καταστήσει τις αντιλήψεις κυρίαρχες στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής αποτελούν το περιεχόμενο του δεύτερου κεφαλαίου. Καταδεικνύονται οι όροι υπό τους οποίους εμφανίστηκε σύμφωνη με τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Κ. Τσάτσου (1949), τα οποία συντάχθηκαν όταν στην εξουσία βρισκόταν η κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» Αλ. Διομήδη (αντιπρόεδροι οι Κ. Τσαλδάρης και Σ. Βενιζέλος) και ανακλούσαν την ιδεολογική σύμπλευση των παραδοσιακών αντίπαλων κομμάτων της αστικής τάξης, καθώς και το ότι μ' ευκολία αποδέχθηκε τον πρώτο μεταπολεμικό συντηρητικό εκπαιδευτικό νόμο (Α.Ν. 1823/1951). Παρουσιάζεται επίσης η συνεργασία των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας με πρόσωπα, κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης που επεδίωκαν τον τορπιλισμό των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τις βραχύβιες κυβερνήσεις του Μ. Πλαστήρα (15.4.-20.8.1950 και 27.10.1951-10.10.1952). Τέλος, καταδεικνύεται ότι παρά τους περιορισμούς της πρώτης μετεμφυλιακής περιόδου

αναπτύχθηκε στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας δυναμική υπέρ της αστικής φιλελεύθερης μεταρρύθμισης, η οποία καταπνίγηκε.

Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στις επιδιώξεις της Ομοσπονδίας όσο στην εξουσία βρισκόταν το κόμμα του Αλ. Παπάγου (1952-55). Διατυπώνονται δύο κυρίως θέσεις. Πρώτον, ότι η ΟΛΜΕ υπεραμύνθηκε των εκπαιδευτικών επιλογών της συντηρητικής κυβέρνησης. Δεύτερον, ότι επιχείρησε από τα μέσα του 1954 να αξιοποιήσει κάθε ευκαιρία ώστε να αποσπάσει συντεχνιακά οφέλη, χωρίς όμως να αμφισβητεί την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική. Υποστηρίζεται ότι η απεργία διαρκείας που κήρυξε το 1955 ήταν προϊόν ισχυρών πιέσεων που άσκησαν στο Διοικητικό Συμβούλιο της Ομοσπονδίας τοπικές Ενώσεις (ΕΛΜΕ) και πως με τη βεβαιωμένη απόφαση τερματισμού της η ηγεσία της Ομοσπονδίας στόχευε στην προστασία της κυβέρνησης του Ελληνικού Συναγερμού, που βρισκόταν σε περίοδο φθοράς. Τέλος, περιγράφονται οι επιπτώσεις που είχαν στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας τόσο τα πενιχρά σε σχέση με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα του αγώνα του '55, όσο και η κυβερνητική αστάθεια και η ανάθεση της ηγεσίας της Δεξιάς στον Κ. Καραμανλή.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται οι απόψεις και οι πρακτικές της ΟΛΜΕ απέναντι στις στοχεύσεις που είχαν πολιτικά κόμματα και ποικιλώνουμοι συλλογικοί φορείς στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την καραμανλική οκταετία, οπότε η εκπαίδευση και ο *συγχρονισμός* της τέθηκαν στο επίκεντρο του πολιτικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος. Για τη μελέτη των απόψεων και των πρακτικών της Ομοσπονδίας κινηθήκαμε σε τρεις χρονικούς άξονες περιορισμένης διάρκειας. Ο πρώτος άξονας αφορά στη χρονική περίοδο από το 1956 ως τα μέσα του 1958, οπότε οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ αντιτάχθηκαν σε όσες κοινωνικές δυνάμεις αμφισβήτησαν την επάρκεια και αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού status quo και δεν άφησαν περιθώριο στις συνδικαλιστικές μερίδες που τάχθηκαν υπέρ της αλλαγής να αναπτύξουν δυναμική. Στο πλαίσιο αυτό συγκρούστηκαν και με την ηγεσία της ΔΟΕ, μόλο που και εκείνη ήταν συντηρητική. Ο δεύτερος άξονας αφορά στα επόμενο δύο χρόνια, κύρια χαρακτηριστικά των οποίων ήταν η ριζική ανανέωση των προσώπων στην ηγεσία της Ομοσπονδίας και η κυοφορία και ψήφιση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της ΕΡΕ (Ν.Δ. 3971/1959). Περιγράφεται και ερμηνεύεται τόσο η αμφιθυμία που επέδειξε το νέο Διοικητικό Συμβούλιο (στο εξής Δ.Σ.) της ΟΛΜΕ απέναντι στις στοχεύσεις της πολιτικής ηγεσίας στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, όσο και η εκ μέρους του τελική αποδοχή του νομοθετικού διατάγματος. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στον τρίτο χρονικό άξονα από το 1961 ως τα τέλη σχεδόν του 1963). Και τούτο για τρεις λόγους. Πρώτον, γιατί, μόλο που δεν σημειώνονται δραστικές αλλαγές στη σύνθεση του Δ.Σ., αυξάνεται το εύρος της παλινωδίας της Ομοσπονδίας, καθώς η ηγεσία της εμφανίζεται άλλοτε να υιοθετεί τις απόψεις της ηγεμονεύουσας συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, άλλοτε αυτές του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και άλλοτε εκείνες των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Δεύτερον, γιατί την παλινωδία αυτή

διαδέχεται τόσο η εμφαντική προβολή των απόψεων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος όσο και μια απεργιακή κινητοποίηση μακράς διάρκειας, η οποία, μόλο που πρότασσε συνεχνιακά αιτήματα, συνιστούσε έκφραση δυσαρέσκειας απέναντι στην τότε πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα. Τρίτον, επειδή από το υπάρχον υλικό διαφάνηκε πως ο προσανατολισμός της ΟΛΜΕ σε άγνωστη για τη μέχρι τότε ιστορία της κατεύθυνση από τη μια βρήκε ευρεία απήχηση και από την άλλη προκάλεσε τη συσπείρωση των συνδικαλιστικών μερίδων της Δεξιάς, γεγονός που άφηνε ανοιχτό το ερώτημα για τις θέσεις της Ομοσπονδίας στη μεταρρύθμιση του '64.

Το πέμπτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στην πρακτική της ΟΛΜΕ απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που επιχείρησε η Ένωση Κέντρου μετά τις εκλογικές της νίκες (το Νοέμβριο του 1963 και το Φεβρουάριο του 1964). Η μεταρρύθμιση του '64 αποτέλεσε ένα από τα πολλά πεδία στα οποία εκφράστηκε μια σειρά ιδεολογικών συγκρούσεων. Οι συγκρούσεις δεν περιορίστηκαν στη χρονική περίοδο διατύπωσης του νομοσχεδίου, ούτε σταμάτησαν μετά την ψήφισή του Ν.Δ. 4379/1964 · διατρέχουν αντίθετα όλη την τριετία 1964-67. Στο χώρο του συνδικαλιστικού οργάνου των καθηγητών/τριών Μ.Ε. η σύγκρουση της ΟΛΜΕ με την κυβέρνηση αποτυπώνεται στις *αντιρρήσεις* που διατύπωσε σχεδόν σε κάθε στόχευση που είχαν οι εκπρόσωποι της φιλελεύθερης αστικής τάξης στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αποτυπώνεται επίσης στην οξύτητα της διαμάχης μεταξύ των συνδικαλιστικών μερίδων των καθηγητών/τριών, όπως και στη σύγκρουση της Ομοσπονδίας με τη ΔΟΕ, άλλοτε με πρόφαση συνεχνιακά ζητήματα και άλλοτε για ζητήματα δομής της εκπαίδευσης. Το υπάρχον υλικό κατέδειξε πως οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ αποδέχθηκαν εκείνες από τις αρχές της μεταρρύθμισης που έκριναν είτε πως δεν συνιστούσαν πολιτικό πρόβλημα (με την έννοια ότι απαντούσαν σε κοινωνικές διεκδικήσεις της εποχής), είτε πως θα απέβαιναν επωφελείς για τον κλάδο (από την άποψη υλικών και συμβολικών ωφελημάτων). Όλες τις άλλες στοχεύσεις της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είτε τις υπονόμευσαν, είτε τις υποστήριζαν όσο η πολιτική ηγεσία αποδεικνυόταν πρόθυμη να υπαναχωρεί στις συνεχείς, σχεδόν εκβιαστικές, πιέσεις τους ικανοποιώντας επαγγελματικά αιτήματα «του κλάδου» με αντάλλαγμα την εκδήλωση *πίστης* στην και *ενθουσιασμού* για τη μεταρρύθμιση. Το διαθέσιμο υλικό κατέδειξε επίσης πως τις εγκωμιαστικές παρατηρήσεις της Ομοσπονδίας για το νομοθέτημα τις διαδέχονταν άλλοτε απροκάλυπτες επιθέσεις κατά του «αρχιτέκτονα» του και Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας Ε. Παπανούτσου και άλλοτε απόψεις που απηχούσαν τη ρητορική των πολεμίων του. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο διατυπώνεται η θέση πως η επαμφοτερίζουσα στάση της ΟΛΜΕ, στο βαθμό που δεν πήγαζε από την ιδεολογική διαφωνία της ηγεσίας της με όσες από προβλέψεις της δημοφιλούς μεταρρύθμισης απομακρύνονταν από τις αρχές των εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, εκπορευόταν από την αδυναμία ή απροθυμία της να διαχειριστεί τα ισχυρά αμυντικά ανακλαστικά της συνδικαλιστικής μερίδας της συντηρητικής

αντιδραστικής τάσης. Τόσο την ιδεολογική διαφωνία της όσο και την αδυναμία/απροθυμία της επιχείρησε να τις συγκαλύψει κάτω από το πέπλο της πολιτικής ουδετερότητας και της υπεράσπισης των *συμφερόντων του κλάδου*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΟΛΜΕ

Εισαγωγή

Η ΟΛΜΕ ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1924 και διαλύθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1930. Ως το 1926 στις συνελεύσεις της μετείχαν ελάχιστοι περιφερειακοί Σύλλογοι, το ενδιαφέρον των καθηγητών για την οργάνωση του κλάδου ήταν περιορισμένο και οι εσωτερικές διαμάχες έντονες⁵¹. Το 1926, έτος στο οποίο εκδόθηκε το περιοδικό της Ομοσπονδίας (με τον τίτλο *Δελτίον*) συμμετείχε στην ίδρυση της Συνομοσπονδίας Δημοσίων Υπαλλήλων⁵², με την οποία διατήρησε άμεση συνεργασία ως το 1931, οπότε η βενιζελική κυβέρνηση (1928-32) προχώρησε, μετά το «ιδιώνυμο»⁵³, στην ψήφιση του «Διαλυτικού Νόμου»⁵⁴.

Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου κύρια επαγγελματική επιδίωξη των ιθυνόντων της ήταν να μην υπαχθεί ο κλάδος στη βαθμολογική κλίμακα του δημοσιούπαλληλικού νόμου (η ψήφιση του οποίου ήταν αίτημα των δημοσίων υπαλλήλων από το 1923) και να διευρυνθεί η ελευθερία δράσης της στα όρια που απολάμβαναν τα *επιστημονικά σωματεία*. Αναφορικά με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής του μεσοπολέμου, η ΟΛΜΕ επιζητούσε την αύξηση των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. κατά ένα και «κρατώντας αποστάσεις από το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού παρέμεινε κοντά στον καθαρευουσιανισμό»⁵⁵. Στα τελευταία προπολεμικά τεύχη του *Δελτίου* σημειώνεται πως ο κοινωνικοπολιτικός προσανατολισμός της ήταν *συντηρητικά προοδευτικός*, τονίζεται ότι οι *λειτουργοί της Μέσης Εκπαίδευσης* ανέκαθεν *συνέβαλαν στην καλλιέργεια των ιδεωδών και ιδανικών με τα οποία εμφορείτο η Ελληνική φυλή και η ελληνική κοινωνία* και πως η ΟΛΜΕ δεν ήταν δυνατόν να

⁵¹ Β. Βασιλού – Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα ...*, ο.π., σ. 34.

⁵² Για τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών στη διαδικασία ίδρυσης της Σ.Δ.Υ., των σχέσών τους με αυτή και τη σύντομη περίοδο ανασυγκρότησής της (Μάρτιος – Ιούλιος 1936) βλ.: Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος...*, ο.π., σ. 19-59 · Αθ. Νίκας, *Το συνδικαλιστικό κίνημα των καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ)*, Α, Παπασωτηρίου, Αθήνα 1983, 29-32 · Γ. Κατσαντώνης, *Οι δάσκαλοι στους αγώνες...*, ο.π., σ. 32-68. Για μια σύντομη επισκόπηση της συγκρότησης και διάλυσης της Σ.Δ.Υ. βλ. Ε. Αβδελά, *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού...*, ο.π., σ. 84-97.

⁵³ Νόμος 4229/25.7.1929 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Ο νόμος αυτός της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου αποτελούσε κατάφωρη παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης. Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 350-374.

⁵⁴ Ο Ν. 4879/1931 «περί υπαλληλικών οργανώσεων» (Φ.Ε.Κ. 53 Α'/6.3.1931), ανάμεσα στις άλλες διατάξεις του, πρόβλεπε τη διάλυση της Σ.Δ.Υ.. Επέτρεπε την ίδρυση και λειτουργία μόνο πρωτοβάθμιων κλαδικών πρωτοβάθμιων οργανώσεων δημοσίων υπαλλήλων, απαγόρευε τη διεκδίκηση επαγγελματικών αιτημάτων, ενώ έθετε περιορισμούς και στο δικαίωμα του εκλέγεσθαι με στόχο να απομακρυνθούν από τα συνδικάτα οι σοσιαλιστές. Τα παραπάνω οδήγησαν στην παρακμή και διάσπαση πολλών συνδικαλιστικών οργανώσεων των δημοσίων υπαλλήλων. Βλ. Θεοχ. Αθανασιάδης, «Η αντιπαράθεση για τη διοίκηση της εκπαίδευσης», π. *Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 6/Οκτώβριος 2005, σ. 16-19.

⁵⁵ Β. Βασιλού – Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα ...*, ο.π., σ. 34- 35.

αντιταχθεί στα μέτρα κατά του «κομμουνιστικού κινδύνου». Από την άλλη πλευρά, η Ομοσπονδία υποστήριξε τότε το δημόσιο χαρακτήρα της Μ.Ε., τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στη διδασκαλία και τη συγγραφή σχολικών βιβλίων και πρότεινε την ίδρυση μέσων επαγγελματικών σχολείων, όπου θα φοιτούσε το 94% των απόφοιτων του Δημοτικού που δεν συνέχιζαν τις σπουδές τους και έμεναν με την ανεπαρκή δετή φοίτηση του Δημοτικού⁵⁶.

Η Ομοσπονδία διαλύθηκε το 1936. Κατά τη διάρκεια του μεταξικού καθεστώτος – το οποίο προέβη στη διάλυση των δημοσιοϋπαλληλικών οργανώσεων δύο φορές, το 1935 και τον Ιούλιο του 1936 με την Κ' Συντακτική Πράξη - εκατοντάδες εκπαιδευτικοί εκδιώχθηκαν ή εξαναγκάστηκαν να δηλώσουν πίστη στο καθεστώς⁵⁷.

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν: το θεσμικό και εξωθεσμικό πλαίσιο στο οποίο ανασυστάθηκε και δραστηριοποιήθηκε η Ομοσπονδία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1949-67), θα περιγραφούν και θα ερμηνευτούν τόσο οι διαδικασίες επανίδρυσής της (1949) όσο και η συνδικαλιστική της πυκνότητα και θα παρατεθούν τα βασικά επιχειρήματα στα οποία στηρίξε τις κύριες επαγγελματικές της επιδιώξεις στο βαθμό που οι τελευταίες συνυφαίνονται με την πρακτική της απέναντι στην εκπαιδευτική πολιτική των κομμάτων που βρίσκονταν στην εξουσία.

1.1. Το θεσμικό και εξωθεσμικό πλαίσιο δραστηριοποίησης της ΟΛΜΕ

Κύρια χαρακτηριστικά της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου είναι η οικονομική και πολεοδομική ανασυγκρότηση, η αστυφιλία, κάποιες σημαντικές πολιτισμικές εξελίξεις και μερικά δειλά βήματα στον εκσυγχρονισμό. Κυρίως όμως η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από ιδεολογική πόλωση υπό τη βαριά σκιά της κληρονομιάς του εμφυλίου. Κατά την εύστοχη διατύπωση της Ι. Λαμπίρη-Δημάκη η χώρα, μόλο που ήταν «εθνικά και θρησκευτικά ομοιογενής, παρέμεινε βαθιά διαιρεμένη σε δύο αντίπαλους πολιτικο-ιδεολογικούς κόσμους»: στον έναν πόλο βρίσκονταν οι νικητές του εμφυλίου, στον άλλο οι ηττημένοι και ποικιλοτρόπως καταδιωκόμενοι, που θεωρούνταν συλληβδην εχθροί του έθνους⁵⁸.

Η πόλωση αυτή, απότοκο της συσπείρωσης των παραδοσιακών προπολεμικών κομμάτων (βενιζελικών και αντιβενιζελικών) εν όψει του «κομμουνιστικού κινδύνου», έριξε βαριά σκιά στην πολιτική ζωή των δεκαετιών του '50 και του '60, κατά τη διάρκεια των οποίων

⁵⁶ Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 83-84/Σεπτέμβριος- Οκτώβριος 1933, σ. 79, τχ. 90/ Απρίλιος 1934, σ. 385 και 435 · Παράρτημα: Πρακτικά της ΙΓ' Γ.Σ., τχ. 93/Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1934. Επίσης Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του συνδικαλιστικού...*, ο.π. σ. 56.

⁵⁷ Βλ. Εφημερίς της κυβερνήσεως, τχ. Α', Α.Ν. 292/1936, τροποποιητικός του Α.Ν. 120 «περί θέσεως εις διαθεσιμότητα δημοσίων λειτουργών», Αθήναι 1936.

⁵⁸ Ι. Λαμπίρη Δημάκη, «Κοινωνιολογική αλλαγή 1949-74. Η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, τ. 9, σ. 183.

διαμορφώθηκε ένα ιδιότυπο καθεστώς που έχει χαρακτηριστεί «πειθαρχημένη», «ελεγχόμενη», ή «καχεκτική» δημοκρατία. Οι χαρακτηρισμοί αποτυπώνουν την ιδιότυπη σύζευξη της λειτουργίας ενός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, «διακηρυγμένοι στόχοι του οποίου ήταν η οικονομική μεγέθυνση και ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της χώρας και ταυτόχρονα η διατήρηση της ιδεολογικής κυριαρχίας της “ελληνοχριστιανικής” εθνικοφροσύνης και ο θεσμικός αντικομμουνισμός»⁵⁹.

Η διατήρηση της εθνικοφροσύνης και η καταστολή του κομμουνισμού διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο που προϋπέθετε και εμπέδωσε το χωρισμό των πολιτών σε «εθνικόφρονες» και «μη εθνικόφρονες» και περιλάμβανε μέτρα θεσμικά και μη θεσμικά. Με αυτά τα μέτρα κατάφερε να κυριαρχήσει στο πολιτικό σκηνικό η Δεξιά ή η άκρα Δεξιά, η οποία μονοπώλησε την εξουσία ως το 1963, και με αυτά συνεχίστηκε η βία των *εκκαθαρίσεων* των δημοσίων υπηρεσιών σε βάρος των Αριστερών και κάθε προοδευτικού στοιχείου⁶⁰.

Τα «εκκαθαριστικά συμβούλια» που συγκροτήθηκαν μετά τα Δεκεμβριανά για να κρίνουν ποιοι εκπαιδευτικοί των δύο πρώτων βαθμίδων είχαν συμμετάσχει στο «στασιαστικόν κίνημα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944», είχαν ως το Νοέμβριο του 1945 εισηγηθεί στο υπουργείο Παιδείας να τεθούν σε διαθεσιμότητα 102 καθηγητές/τριες της Μ.Ε. εκ των οποίων απολύθηκαν οι 66 (16.10.1945). Στον αντίποδα, και παρά την επιτακτική δέσμευση του Συνεδρίου του Λιβάνου (17 - 20.5.1944), δεν είχαν απολυθεί παρά ελάχιστοι εκπαιδευτικοί (όχι πάνω από 15) ως «συνεργασθέντες μετά του εχθρού κατά την περίοδον της κατοχής». Παρόλο που μια σειρά λόγων (ιδίως οι διαμαρτυρίες από την εαμική Αριστερά για ατεκμηρίωτες και μεροληπτικές εισηγήσεις των επιτροπών, η αδιοριστία των καθηγητών/τριών κατά τα προηγούμενα χρόνια και η αύξηση των οργανικών κενών εξαιτίας αθρόων παραιτήσεων) συνέτεινε τότε στην αναβολή της επαγγελματικής αβεβαιότητας εκατοντάδων αριστερών και δημοκρατικών εκπαιδευτικών, οι διώξεις εναντίον τους συνεχίστηκαν έκτοτε με ποικίλες μεθόδους. Σε αυτές συγκαταλέγονται : (i) οι ετήσιες υπηρεσιακές εκθέσεις των εκπαιδευτικών. Οι υπηρεσιακές εκθέσεις γρήγορα μετατράπηκαν σε μια άτυπη παράλληλη *εκκαθαριστική* πρακτική, καθώς συχνά συνεπάγονταν δυσμενείς «αποσπάσεις» και «μεταθέσεις» με τις οποίες αποσκοπείτο ο εξαναγκασμός των προοδευτικών εκπαιδευτικών σε παραίτηση, (ii) οι εξωσχολικές καταγγελίες και πιέσεις (απειλές, συλλήψεις, προσαγωγές σε σταθμούς Χωροφυλακής χωρίς ένταλμα κοκ.) που

⁵⁹ Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη δημοκρατία» στο *Ιστορία του νέου...*, ο.π., τ. 9, σ. 9.

⁶⁰ Βλ. Σ. Σακελλαρόπουλος, *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949-1967: το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*, Λιβάνης, Αθήνα 1998, σ. 153-168 και 201-214. Επίσης βλ. R. Clogg., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα 2002, σ. 171 · Α. Μάνεσης, «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση», στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Εξάντας, Αθήνα 1986, σ. 24 · Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του εμφύλιου πολέμου», στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 574-577 · Δ. Χαράλαμπος, *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, Εξάντας, Αθήνα 1989, σ. 127-183.

εξώθησαν έναν αριθμό εκπαιδευτικών ιδίως των επαρχιών είτε να εγκαταλείψουν προσωρινά το σχολείο τους - για να απολυθούν αργότερα «δι' εγκατάλειψιν θέσεως πλέον των δέκα ημερών»- είτε να παραιτηθούν. Κατά το χρονικό διάστημα 1946-50, 587 καθηγητές συνολικά απολύθηκαν ή τέθηκαν σε διαθεσιμότητα - αρχικά με το Θ' Ψήφισμα και αργότερα με τον Α.Ν. 516/1948 «περί ελέγχου νομιμοφροσύνης» - ενώ συνεχίστηκαν οι βίαιες πρακτικές παράλληλης εκκαθάρισης με δεκάδες εκπαιδευτικά στελέχη της εαμικής Αριστεράς να συλλαμβάνονται από την Ασφάλεια και τη Χωροφυλακή και να εκτοπίζονται με αποφάσεις των δευτεροβάθμιων Επιτροπών Ασφαλείας⁶¹.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η Ομοσπονδία ευθύς μετά την επανίδρυσή της (Μάιος 1949) έσπευσε να δηλώσει τη στοίχισή της με τους «εθνικόφρονες». Στο *Δελτίο* διαβάσει κανείς μεταξύ άλλων πως *πολλοί καθηγητές έχυσαν ως βαθμοφόροι το αίμα τους στο Βίτσι και τον Γράμμο* και πως κατά τη διάρκεια του *συμμοριτοπόλεμου* συνέχισαν ως *επιστήμονες την παράδοση του Ελληνικού πολιτισμού*⁶². Βρίσκει επίσης δημοσιευμένο το συγχαρητήριο τηλεγράφημα που η ΟΛΜΕ απέστειλε στον Αλ. Παπάγο επί τη ευκαιρία του «θριάμβου του Εθνικού στρατού [...] και την τελικήν συντριβήν των ξενοδούλων προδοτών της Πατρίδος»⁶³ και πληροφορείται πως η Ομοσπονδία οργάνωσε έρανο υπέρ των «συμμοριοπλήκτων», στον οποίο προσέφερε 1 εκατ. δρχ. από το ταμείο της προτρέποντας παράλληλα τους καθηγητές/τριες να καταθέσουν το μισθό μιας ημέρας⁶⁴. Έκπληξη δεν προκαλεί επίσης το γεγονός ότι σημαίνοντα στελέχη της Ομοσπονδίας, είτε δραστηριοποιούνταν σε τοπικούς συλλόγους «εθνικοφρόνων», είτε συμμετείχαν ενεργά σε οργανώσεις όπου πρωταγωνιστούσαν διανοούμενοι που διαμόρφωσαν τα ιδεολογικά στηρίγματα της πολιτικά κυρίαρχης αστικής τάξης (για παράδειγμα στην Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, γενικός γραμματέας της οποίας ήταν από τη σύστασή της και επί σειρά ετών ο Κ. Γεωργούλης, μια μεγάλη μορφή του αντικομμουνιστικού αγώνα) και σε συντηρητικά σωματεία, όπως η Χριστιανική Ένωση Ελλήνων Λειτουργών (ΧΕΕΛ)⁶⁵.

⁶¹ Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης” (1945-1952)», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, τ. Δ2, σ. 114-118.

⁶² [Ανακοίνωση της ΟΛΜΕ πριν την απεργία της 26^{ης}.1.1949], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 43

⁶³ Αρχείο ΟΛΜΕ, Βιβλίο Πράξεων Δ.Σ. (29.5.1949- 14.7.1956), πράξη 7^η/3.9.1949, σ.12 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 40. Ευχαριστήριο τηλεγράφημα προς τον Παπάγο για την προσφορά του όχι μόνο στη διατήρηση της «κινδυνευούσης ελευθερίας [...] αλλά [...] και υπέρ των υψηλότερων ιδεωδών του πολιτισμού της ανθρωπότητας» απέστειλε η Ομοσπονδία και το καλοκαίρι του 1950. Βλ. «Τα πρακτικά του ΙΣΤ' Συνεδρίου της ΟΛΜΕ, 15-21.7.1950», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ. 58.

⁶⁴ Αρχείο ΟΛΜΕ, Βιβλίο Πράξεων Δ.Σ. (29.5.1949- 14.7.1956), πράξη 10^η/17.9.1949, σ. 15 και «Ο έρανος υπέρ των συμμοριοπλήκτων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 39.

⁶⁵ Στο Δ.Σ. της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων μετείχαν οι συνδικαλιστές Κ. Μαντζουράνης (Αντιπρόεδρος, Γενικός Γραμματέας και μέλος του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ κατά τα έτη 1949-52), Π. Παπασπύρου (ανέλαβε ποικίλα αξιώματα στο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας κατά τα έτη 1952-56 και διατέλεσε αιρετός Εκπαιδευτικός Σύμβουλος το χρονικό διάστημα 1957-60). Στην ίδια Εταιρεία

Δεν είναι φυσικά τυχαίο που στην ιδρυτική Γενική Συνέλευση (στο εξής Γ.Σ.) της ΟΛΜΕ ο Γ. Παπανδρέου τόνισε ότι ορόσημο της *εξυγίανσης του κλάδου* ήταν η 3^η Δεκεμβρίου 1944 και σημείωσε πως έπρεπε «οι μετά ταύτα [...] μη ανανήψαντες να τεθούν εις το περιθώριον»⁶⁶. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκαν και οι δηλώσεις του τότε υπουργού Παιδείας Κ. Τσάτσου, ενώ ο αρχηγός του κόμματος των Εθνικών Φιλελευθέρων Στ. Γονατάς έκανε λόγο για συνέχιση του πολέμου κατά του κομμουνισμού που θα διεξαγόταν «δια της Μέσης Παιδείας»⁶⁷. Στο *Δελτίο* δεν δημοσιεύονται δηλώσεις άλλων πολιτικών. Ωστόσο, μπορούμε με βεβαιότητα να υποθέσουμε ότι οι απόψεις και των υπολοίπων δεν θα απείχαν από τις παραπάνω, μια και τον αντικομμουνισμό δεν τον εξέφραζε σε πολιτικό επίπεδο μόνο η Δεξιά παράταξη, αλλά το σύνολο του αστικού κόσμου. Εξαίρεση αποτελούσε ένα μικρό κομμάτι του Κέντρου με βασικούς εκφραστές τον Ν. Πλαστήρα, τον Γ. Καρτάλη και τον Εμ. Τσουδερό, ο ρόλος των οποίων στα εμφυλιοπολεμικά έτη ήταν περιθωριακός⁶⁸.

Το κεντρώο πολιτικό διάλειμμα του 1951-53 έδωσε την ευκαιρία να γυρίσουν στα σχολεία τους όσοι από τους εκπαιδευτικούς πολέμησαν «ευδοκίμως» στο πλευρό του κυβερνητικού στρατού κατά τη διάρκεια του «αντισυμμοριακού αγώνος». Περίπου 220 καθηγητές επανήλθαν τότε στην υπηρεσία (χωρίς το δικαίωμα «απολήψεως αποδοχών δια το μεσολαβήσαν διάστημα»). Όμως, η «διαπίστωση της νομιμοφροσύνης» των Ψηφισμάτων Θ'/1946 και ΜΟ'/1947 παρέμεινε έμμεση απειλή για αυτούς και θεσμικός φραγμός για όσους επέλεγαν να φοιτήσουν σε καθηγητικές σχολές⁶⁹.

Το θεσμικό πλαίσιο με το οποίο με το οποίο η νικήτρια του εμφυλίου αστική τάξη επιχείρησε να αποκλείσει από κάθε πολιτική, κοινωνική και πνευματική δραστηριότητα τους ιδεολογικούς της αντιπάλους το διαμόρφωσε το Σύνταγμα του 1952. Το άρθρο 100 (παρ. 1 και 2) του Συντάγματος ορίζοντας ότι οι δημόσιοι υπάλληλοι όφειλαν πίστη και αφοσίωση στα εθνικά ιδεώδη και ότι στην ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου «αντίκεινται απολύτως [...] ιδεολογία σκοπούσαι την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του υφισταμένου πολιτειακού ή κοινωνικού καθεστώτος» (άρθρο 100, παρ. 1 και 2) δεν αποσκοπούσε

σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτισαν μεταξύ άλλων και οι συνδικαλιστές Π. Ξιφαράς (μέλος το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ από το 1949 ως το 1953 και αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος το 1954-57), Ι. Σταματογιαννόπουλος (επί σειρά ετών μέλος του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ και πρόεδρος της ΕΛΜΕ Αττικής), Σπ. Τιτόπουλος (επί σειρά ετών πρόεδρος της ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης) Π. Μέγας (της ΕΛΜΕ Ιωαννίνων), καθώς και ο Ε. Μπασουκέας (αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος το 1951-54). Παράλληλα, ο Ν. Παπανικολάου (που κατά στα τέλη της δεκαετίας του '50 χρημάτισε Πρόεδρος της Ομοσπονδίας αυτοπροβαλλόμενος σαν «ανεξάρτητος» από πολιτικά κόμματα) είχε νωρίτερα διατελέσει Γραμματέας του «Συλλόγου Εθνικοφρόνων Πειραιά», ενώ ο συνδικαλιστής της ΕΛΜΕ Πειραιά Αθ. Κουτρούλης μέλος του εν λόγω Συλλόγου. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ. 13-16, τχ. 91-92/Μάιος 1956, σ.2 και τχ. 93/Ιούνιος 1956, σ. 15 · «Το ιστορικόν της ίδρύσεως της Εταιρείας [Ελλήνων Φιλολόγων]», π. *Πλάτων*, τχ. Α', Αθήναι 1949, σ. 103.

⁶⁶ «Η ΙΔ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/Ιούνιος 1949, σελ. 3-4. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκαν και οι δηλώσεις του τότε «φιλελεύθερου» υπουργού Παιδείας Κ. Τσάτσου.

⁶⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 67.

⁶⁸ Σ. Μπουρνάζος, «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} ...*, ο.π., τ. Δ2, σ. 10.

⁶⁹ Χ. Νούτσος, «Το σχολείο...», ο.π.

μόνο στον αποκλεισμό από τις κρατικές υπηρεσίες του φιλοεαμικού μπλοκ, αλλά και κάθε άλλου πολίτη που δεν ήταν βεβαιωμένα «νομιμόφρων» και «εθνικόφρων» βάσει του Ν. 516/1948⁷⁰. Οι σκόπιμα ασαφείς όροι του άρθρου 100⁷¹ αποτελούσαν προϋπόθεση της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, η οποία θεσπιζόταν με το άρθρο 101 και συνεπάγονταν την άρση της ισοπολιτείας μεταξύ των Ελλήνων. Στην άρση της ισοπολιτείας συνέβαλε και η υπ. αριθ. 153/1954 εγκύκλιος του υπουργείου Εσωτερικών που κατέστησε το «πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων» απαραίτητο όχι μόνο για την πρόσληψη στο δημόσιο, αλλά και σε ορισμένες ιδιωτικές επιχειρήσεις, για τη φοίτηση στα Α.Ε.Ι., για χορήγηση διαβατηρίου κ.λπ.⁷².

Ακόμη, το Σύνταγμα του 1952 απαγόρευε ρητά την απεργία στους δημοσίους υπαλλήλους (άρθρο 10), ενώ με το νόμο 3239/1955⁷³ το δικαίωμα αυτό περιορίστηκε δραστικά και για τους ιδιωτικούς. Κύριος σκοπός του νόμου του '55 ήταν η απαγόρευση των *πολιτικών απεργιών*. *Πολιτική απεργία* δεν θεωρείτο μόνο εκείνη με την οποία επιδιωκόταν *καθαρός πολιτικός σκοπός*, αλλά και εκείνη που *προσέβαλε ή αμφισβητούσε «την ουδετέραν θέσιν του κράτους έναντι των εργατικών αμφισβητήσεων»* και που κρινόταν ότι *κατευθυνόταν εναντίον του κράτους*. Ασφαλώς, η ελαστική αυτή διατύπωση επέτρεπε το χαρακτηρισμό κάθε απεργίας ως *πολιτικής* και την αξίωση του τερματισμού της⁷⁴. Μολαταύτα, οι απεργίες δεν έλειψαν από την εξεταζόμενη περίοδο⁷⁵.

⁷⁰ Παρόμοια ο δημοσιοϋπαλληλικός κώδικας (Ν. 1811/1951, Φ.Ε.Κ. 141), στον οποίο εντάσσονταν και οι εκπαιδευτικοί, έθετε ως προϋπόθεση διορισμού στο δημόσιο το «προσήκον εις δημόσιον υπάλληλον ήθος». Στο «ήθος» περιλαμβάνονταν «και αι υγιείς κοινωνικά αντιλήψεις των υπαλλήλων κατά το άρθρον 44, παρ. 2», που με τη σειρά του πρόβλεπε ότι «ιδεολογία σκοπούσαι την δια βιαιών μέτρων ανατροπήν του υφισταμένου πολιτειακού ή κοινωνικού καθεστώτος αντίκειται απολύτως προς την ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου» και αποφαινόταν πως «η απεργία αντίκειται απολύτως προς την φύσιν της δημοσίας υπαλληλικής σχέσεως».

⁷¹ Για μια σύντομη επισκόπηση της ασάφειας των όρων αυτών βλ. Ν. Σακελλαρόπουλος, *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949-1967. Το κοινωνικό πλαίσιο...*, ο.π., σ. 163-164.

⁷² Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί...*, ο.π., σ. 411-420.

⁷³ Νόμος 3239/1955, Φ.Ε.Κ. 20.5.1955, «Περί του τρόπου ρυθμίσεως των συλλογικών διαφορών εργασίας, συστάσεως Εθνικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Κοινωνικής Πολιτικής και Τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεως ενίων εργατικών νόμων».

⁷⁴ Για την ανάλυση των ζητημάτων αυτών βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ο.π., σ. 94 και 527-542. Πέρα από τον περιορισμό του δικαιώματος της απεργίας στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα ο νόμος αυτός όριζε το πλαίσιο των συλλογικών διαπραγματεύσεων. Αν και απέδιδε σημαντικές τυπικές αρμοδιότητες στη ΓΣΕΕ, μεταξύ των οποίων και τη διαπραγμάτευση και υπογραφή Εθνικών Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας (ΣΣΕ), παραχωρούσε στον εκάστοτε υπουργό Εργασίας και Συντονισμού τόσες και τέτοιες αρμοδιότητες, ώστε στην πράξη αντί για ένα σύστημα συλλογικών διαπραγματεύσεων, καθιερωνόταν ουσιαστικά ένα σύστημα κρατικής παρέμβασης στη ρύθμιση της αμοιβής της εργασίας, που αποσκοπούσε στη συγκράτηση του κόστους εργασίας σε χαμηλά επίπεδα. Ο ίδιος νόμος ανέθετε στον υπουργό Εργασίας κεντρικό ρόλο στο διαιτητικό δικαστήριο, στο οποίο κατέφευγαν τα ενδιαφερόμενα μέρη σε περίπτωση αποτυχίας των μεταξύ τους διαπραγματεύσεων για τη σύναψη μιας ΣΣΕ ή άλλων διαφορών. Εξάλλου το γεγονός ότι στο διαιτητικό δικαστήριο γίνονταν δεκτοί ως νόμιμοι εκπρόσωποι μόνο αυτοί των οργανώσεων που ήταν ενταγμένες στη ΓΣΕΕ, σε συνδυασμό με το ότι μόνο η ΓΣΕΕ είχε το αποκλειστικό προνόμιο συνομιλίας Εθνικών ΣΣΕ και ήταν ο προνομιοχός συνομιλητής των εκάστοτε κυβερνήσεων, περιόριζε τις δυνατότητες των οργανώσεων που δεν ήταν ενταγμένα σε αυτήν να δημιουργήσουν ένα άλλο, εναλλακτικό τριτοβάθμιο όργανο και ισχυροποιούσε το ήδη υπάρχον που ήταν αναγνωρισμένο

Τέλος, το Σύνταγμα του '52 ορίζοντας ως σκοπό της διδασκαλίας σε όλα τα σχολεία της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης *την ηθική και πνευματική αγωγή και την ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης* «επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» (άρθρο 16 παρ. 2) εξέφραζε την πρόθεση του κράτους να καθορίσει ως υποχρέωση των διδασκόντων να διδάξουν τις αξίες του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και αντίστοιχα των διδασκομένων να τις αποδεχθούν και να τις εγκολπωθούν. Ο όρος «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός» δεν χρησιμοποιήθηκε τυχαία. Τα δύο συνθετικά του καθορίζουν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα των πολιτών του κράτους σε αντιδιαστολή με τους «άθεους και ανθέλληνες εαμοβούλγαρους» που αποτελούσαν τα μέλη του εαμικού μπλοκ. Η επιλογή του όρου ήταν έκφραση της συντονισμένης προσπάθειας των κυρίαρχων κοινωνικών δυνάμεων να διαχωρίσουν το λαό όχι με βάση ταξικά αλλά «εθνολογικά» χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο η Αριστερά ταυτίστηκε με τη Σοβιετική Ένωση και η ασταθής θέση του ΚΚΕ για τα θέματα αυτοδιάθεσης της Θράκης και της Μακεδονίας οδηγούσε σε συλλογιστικές αυθαιρεσίες περί υποτιθέμενης ταύτισης Σλάβων και κομμουνιστών⁷⁶.

Παράλληλα με το Σύνταγμα λειτούργησε και ένα άλλο θεσμικό πλαίσιο που ο Ν. Αλιβιζάτος έχει ονομάσει «παρασύνταγμα». Πρόκειται για τη διατήρηση σε ισχύ (με νόμο του 1952) της «έκτακτης νομοθεσίας» του εμφυλίου, μολονότι αυτή ερχόταν σε αντίθεση με το Σύνταγμα⁷⁷. Με βάση το «παρασύνταγμα» : πραγματοποιήθηκαν εκτελέσεις κομμουνιστών ως το 1954, παρεμποδίστηκε η δράση της ΕΔΑ, κινδύνευαν με διώξεις και εκτοπίζονταν όχι μόνο οι αριστεροί, αλλά και κάθε φιλελεύθερος πολίτης. Σε αυτό στηρίχθηκε νομότυπα το περιεχόμενο των «πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων» και ο αποκλεισμός κάθε ατόμου ή συλλογικού φορέα που ήταν ή θεωρείτο

από το κράτος (τη ΓΣΕΕ). Εν κατακλείδι, ο νόμος συνιστούσε μια ακόμη έκφραση του κράτους να ελέγξει το συνδικαλιστικό κίνημα και η κατάργησή του αποτέλεσε ένα από τα βασικά αιτήματα του συνδικαλιστικού κινήματος ως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου. Βλ. αναλυτικά Χρ. Ιωάννου, «Το Εθνικό σύστημα εργασιακών σχέσεων στη μεταπολεμική Ελλάδα 1955-67», στο συλλογικό έργο *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, τ. Β' σ. 76-87. Πρβ. Σ. Σεφεριάδης, «Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός πριν από τη δικτατορία (1962-1967)», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 12, Νοέμβριος 1998, σ. 13.

⁷⁵ Βλ. σχετικά : Ρ. Φακιολάς, *Ο εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978, σ. 99-123 και Χρ. Βερναρδάκης – Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1991, σ. 136-166. Οι απεργίες που πραγματοποίησε η ΟΛΜΕ παρατίθενται συνοπτικά στο Παράρτημα της παρούσης μελέτης.

⁷⁶ Κ. Τσουκαλός, *Κράτος κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 34.

⁷⁷ Κατά τον Ν. Αλιβιζάτο η διατήρηση σε ισχύ των «έκτακτων μέτρων» είχε ως συνέπεια να οδηγηθεί η χώρα σε ένα συνταγματικό δυισμό, καθώς συνυπήρχαν το Σύνταγμα του 1952, που ίσχυε για τους εθνικόφρονες και ένα «παρασύνταγμα» (τα «έκτακτα μέτρα») για τους μη εθνικόφρονες. Βέβαια η εφαρμογή του «παρασυντάγματος» ως το 1974, οπότε καταργήθηκε, εξαρτιόταν συχνά από τις συγκυρίες. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 σημειώνεται ύφεση στη χρήση τους, αλλά μετά τις εκλογές του 1958 παρατηρείται νέα αναζωπύρωση λόγω της επιρροής που η ΕΔΑ ασκούσε στο εκλογικό σώμα. Βλ. αναλυτικά Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ο.π., σ. 525 κ.ε. τ.ι., «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60» στο Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ), *Η «σύντομη» δεκαετία...*, ο.π., σ. 49-56.

ιδεολογικός αντίπαλος της αστικής τάξης αντίπαλου από τις πολιτικές, κοινωνικές και πνευματικές δραστηριότητες. Ακόμη, στο «παρασύνταγμα» στηρίχθηκε η εκκαθαριστική πρακτική των λεγόμενων υπηρεσιακών μεταβολών, βάσει αυτού λαμβάνονταν οι αποφάσεις των «εκκαθαριστικών συμβουλίων» και πραγματοποιήθηκαν οι *εξυγιάνσεις* των δημοσίων υπηρεσιών.

Το καλοκαίρι του 1953 (κυβέρνηση Αλ. Παπάγου) ψηφίστηκε από την Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής ⁷⁸ ο Ν. 2500/1953 «περί καθορισμού της εις προσωπικών ανασυνθέσεως των πολιτικών του κράτους υπηρεσιών». Με το νόμο αυτό απολύθηκαν το 1953-54 από υπηρεσιακά συμβούλια σαν υπεράριθμοι 2.500 δημόσιοι υπάλληλοι⁷⁹, με κριτήρια «την προς τα εθνικά ιδεώδη αφοσίωσιν», «την κοινωνικήν εν γένει συμπεριφορά», «το ήθος», «τη φιλεργία», «την διανοητικήν και ψυχικήν υγείαν»⁸⁰. Περιορίστηκαν επίσης οι μόνιμες θέσεις και απολύθηκαν οι έκτακτοι υπάλληλοι χωρίς αποζημίωση μετά τη λήξη της σύμβασής τους⁸¹. Στο χώρο της εκπαίδευσης η *εξυγίανση/εκκαθάριση* επιχειρήθηκε με τη διενέργεια κρίσεων των εν ενεργεία εκπαιδευτικών και υπαλλήλων της αρμοδιότητάς του υπουργείου Παιδείας «επί τη βάσει των περί ελέγχου Νομιμοφροσύνης των δ.υ. σχετικών διατάξεων». Από το 1953 ως το 1956 απολύθηκαν ή τέθηκαν σε διαθεσιμότητα με αποφάσεις των «Συμβουλίων Νομιμοφροσύνης» περίπου 1.300 εκπαιδευτικοί χωρίς δικαίωμα προσφυγής στο Συμβούλιο της Επικρατείας⁸². Παράλληλα, κατά τα έτη 1953-55 αρκετοί εκπαιδευτικοί τέθηκαν υπό ασφυκτική παρακολούθηση. Οι πιέσεις δεν ασκήθηκαν μόνο κατά των λίγων εναπομεινάντων αριστερών ή αριστεριζόντων, αλλά και εκείνων των οποίων οι

⁷⁸ Το άρθρο 35 του Συντάγματος του 1952 έδινε στην κυβέρνηση τη δυνατότητα να συγκροτεί κοινοβουλευτικές επιτροπές που θα προέβαιναν στην «έκδοσιν διαταγμάτων προς ρύθμισιν εξαιρετικών επειγόντων θεμάτων». Με τον τρόπο αυτό η εκτελεστική εξουσία είχε τη δυνατότητα σε μικρό χρονικό διάστημα και με μικρότερη αντιπροσωπία βουλευτών να επικυρώσει διατάγματα που κάτω από άλλες συνθήκες θα προκαλούσαν ενστάσεις εκ μέρους τόσο βουλευτών, όσο και του τύπου αλλά και εκ μέρους πολιτών που θίγονταν από το νόμο. Την περίοδο 1953-67 ψηφίστηκαν από τη Βουλή 1.358 Νομοθετικά Διατάγματα και μόλις 964 τυπικοί νόμοι. Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ο.π., σ. 21, και 204-229.

⁷⁹ Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός κα δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σ. 253.

⁸⁰ Τα υπηρεσιακά συμβούλια που έκριναν της απολύσεις των υπεράριθμων δημοσίων υπαλλήλων όφειλαν να συνεκτιμούν κάθε γεγονός, έστω και παρωχημένο «σχετιζόμενο με την πολιτικήν εν γένει ιδεολογίαν και δράσιν (των κρινομένων) το οποίον, αν και μη μαρτυρη παντελή έλλειψιν αφοσίωσης εις τα εθνικά ιδεώδη, πάντως δύναται να δικαιολογήση μείωσιν κατά τινα βαθμόν εμπιστοσύνης του κράτους [...] όσον αφορά την αυτών άσκησιν της δημοσίας υπηρεσίας». Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί...*, ο.π., σ. 593.

⁸¹ Παρόλο που ο μεγάλος αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων επιβάρυνε την ελληνική οικονομία, οι ομαδικές απολύσεις όξυναν το κοινωνικό πρόβλημα, καθώς πραγματοποιήθηκαν σε στιγμή που δεν υπήρχαν αρκετές ευκαιρίες για απασχόληση. Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη Χούντα*, τ. Β', Παπαζήση, Αθήνα 1986, σ. 80-81.

⁸² Βλ. Ρ. Ιμβριώτη, «Η αναγέννηση της παιδείας επιτακτική εθνική ανάγκη» [Εισήγηση στην Α' πανελλαδική διάσκεψη της ΕΔΑ το 1956], στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 84 και Κ. Σωτηρίου, «Η παιδεία μας στα τελευταία πενήντα χρόνια, στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 19.

προοδευτικές αντιλήψεις εξαντλούνταν σε γλωσσικά και εκπαιδευτικά ή καθαρά παιδαγωγικά θέματα με το πρόσχημα ότι ήταν ύποπτοι *συνοδοιοπορίας*⁸³. Όπως μαρτυρά ο Ε. Πριώνης:

«Σου δίνανε το χρίσμα [του κομμουνιστή] και σε τραβάγαν ύστερα [στα δικαστήρια]. Αφού βγάλαν κομμουνιστή τον Πλαστήρα! Ήταν κομμουνιστής ο Πλαστήρας; Ο Πλαστήρας ήταν αντικομμουνιστής! Εδώ βγήκε και συνεχάρη τον Παπάγο για τη νίκη του στο Γράμμο. Κι όμως, έτσι κι έλεγε πως είμαι πλαστηρικός σε απέλυναν. [...] Υπήρχε κάποιος Σταματογιαννόπουλος [συνδικαλιστής της ΕΛΜΕ Αττικής] που ήταν όχι αντικομμουνιστής, ήταν κομμουνιστοφάγος. Αυτός έτσι και άκουγε τη λέξη δημοκρατία, γιατί εγώ είμαι αριστερόστροφος, θα με απέλυε»⁸⁴.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές η ηγεσία της ΟΛΜΕ χαρακτήρισε μεν επιβεβλημένο τον *ηθικό καθαρισμό* στον οποίο προέβη η κυβέρνηση του Αλ. Παπάγου με το πρόσχημα του εξορθολογισμού του δημόσιου τομέα, προσπάθησε όμως παράλληλα να διαφυλάξει το καθεστώς απασχόλησης των εκπαιδευτικών :

«Εάν ο προϋπολογισμός του κράτους τρέφει αργομίσθους ή επιβλαβείς ουδείς ημών φρονεί ότι τούτο πρέπει να εξακολουθήσει [...]. Η Μέση Εκπαίδευσις δεν έχει ουδεμίαν αντίρρηση δια την ποιοτικήν εκκαθάρισιν υπό των συμβουλίων και δεν έχει την πρόθεσιν να φέρη ουδέν εμπόδιον εις την προσπάθειαν του κράτους προς τακτοποίησιν των οικονομικών αυτού. Έχει όμως υποχρέωσιν να εξετάσει [...] μήπως πλήττονται ζωτικά συμφέροντα της εκπαιδύσεως και μήπως τίθεται εις κίνδυνον η μονιμότης των εκπαιδευτικών λειτουργών»⁸⁵.

Χλιαρή ήταν η στάση των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας τόσο στις επιθέσεις βουλευτών της αντιπολίτευσης κατά του υπ. Παιδείας Αχ. Γεροκωστόπουλου, ο οποίος στα 1955 είχε διατάξει την παρακολούθηση 450 εκπαιδευτικών «προς εξακρίβωσιν του βαθμού της εθνικοφροσύνης των»⁸⁶, όσο και στην υποστήριξη του αιτήματος των καθηγητών, οι οποίοι διατελώντας «υπό κρίσιν» κατ' εφαρμογή του ΜΘ΄ Ψηφίσματος δεν προάγονταν και δεν λάμβαναν επίδομα ευδοκίμου παραμονής⁸⁷.

Η διασφάλιση της απαιτούμενης *συμμόρφωσης* ατόμων και συλλογικών κοινωνικών υποκειμένων στις επιταγές και επιδιώξεις του κράτους των «εθνικοφρόνων» επιχειρήθηκε εκτός από τα παραπάνω και με την υιοθέτηση ενός ευρύτατου πλέγματος πρακτικών που

⁸³ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, τ. Β' ο.π., σ. 108· εφ. *Εθνικός Κήρυξ* 2.10.54 και 30.10.54 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 76-77/Σεπτέμβριος 1955, σ. 15.

⁸⁴ Βλ. συνέντευξη από τον Ε. Πριώνη στο Παράρτημα.

⁸⁵ [Η άποψη ανήκει στον Π. Ξιφάρά της ΕΛΜΕ Προτύπων]. Βλ. «Πρακτικά της ΙΘ' Γ.Σ. 15-20.7.1953», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 26-27/ 15-31.1.53, σ. 14 και τχ. 36-43/Ιούλιος – Οκτώβριος 1953, σ. 20. Επίσης βλ. «Ο ηθικός καθαρισμός», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 26-27/15 – 31.1.53, σ. 14. Πρβ. Αλ. Δελμούζος «Η νέα περιπέτεια της ελληνικής παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 5.8.1953, σ. 1-2, όπου ο Δελμούζος επικρίνει την προκήρυξη συγγραφής νέων Αναγνωστικών του Δημοτικού, η οποία αποσκοπούσε στη συστηματική διδασκαλία της καθαρεύουσας από τη βαθμίδα αυτή.

⁸⁶ Βλ. «Η εθνικοφροσύνη των καθηγητών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 76-77/Σεπτέμβριος 1955, σ. 15 και «Η Βουλή δια το θέμα της παρακολούθησής», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 82-83/Δεκέμβριος 1955, σ. 15.

⁸⁷ «Αποκατάστασις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 70-71/Απρίλιος 1955, σ. 9.

υιοθετούνταν από τις επίσημες Αρχές και τις παρακρατικές οργανώσεις : παρακολούθηση, τρομοκράτηση ενός ευρέως φάσματος πληθυσμού που ήταν ή θεωρείτο αριστεροί, υπαινικτικές απειλές περί άρσης της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων κ.λπ.. Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο τότε υπουργός Παιδείας Γρ. Κασσιμάτης μιλώντας σε Γενική Συνέλευση της Ομοσπονδίας ανέφερε μεταξύ άλλων:

«Ο κίνδυνος της υπερβολής και της παρεξηγήσεως και της εκμεταλλεύσεως της μονιμότητος, [... των δημοσίων υπαλλήλων...] είναι μέγας. Και είναι προς τιμήν των υπαλλήλων εκείνων, οι οποίοι [...] εντάσσονται μέσα εις το πλαίσιον των πραγματικοτήτων, που επιβάλλουν [...] η ενόρασις του συμφέροντος του Έθνους και της πολιτείας»⁸⁸.

Η «ενόρασις των συμφερόντων του Έθνους» εκ μέρους των ηγεσιών των συνδικαλιστικών οργανώσεων ήταν μία από τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστούν *υγιείς* στο πλαίσιο της «καχεκτικής δημοκρατίας». Άλλες ήταν : η υποχρέωσή τους να συσπειρώνουν τους εργαζόμενους γύρω από αυτά, η πολιτική τους ουδετερότητα και η συνεργασία τους «υπό την σκέπη του κράτους». Η πολιτικά κυρίαρχη αστική τάξη αποσκοπούσε με αυτές αφενός στον έλεγχο των σωματείων - φρόντιζε άλλωστε να ελέγχουν τα σωματεία οι δεξιόι σχηματισμοί και να τροφοδοτεί τις κλαδικές αντιθέσεις - και αφετέρου στη δραστηριοποίησή τους με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αναδεικνύεται η πάλη των τάξεων⁸⁹.

Εκτός από τα παραπάνω, το κράτος επιζητώντας να ελέγξει ασφυκτικά το συνδικαλιστικό κίνημα προέβη σε διάλυση των αγωνιστικών οργανώσεων και στην υιοθέτηση μιας σειράς άλλων νόθων πρακτικών. Πέρα από το ότι κάθε συνδικαλιστική οργάνωση υποχρεωνόταν να παραδίδει στις αρχές οποιοδήποτε στοιχείο της ζητιόταν, όφειλε να αποδέχεται την παρουσία της αστυνομίας στις αρχαιρεσίες της. Η παρουσία της συνδικαλιστικής αστυνομίας αναφέρεται και στο *Δελτίο*⁹⁰. Ωστόσο, από τη μαρτυρία του Ε. Πριώνη συνάγεται πως η παρουσία της ήταν το τελευταίο που απασχολούσε τους προοδευτικότερους συνδικαλιστές καθηγητές/τριες:

«Τα έλεγες εις άπαιστον καθαρεύουσαν άμα ήθελες. Μιλούσαμε και συνθηματικά.

Ύστερα, κάποιοι απεργούσαν, κάποιοι δεν απεργούσαν. Τα κανονίζαμε.»

Συχνά ήταν επίσης σε ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ τα συνδικαλιστικά πραξικοπήματα για να εξασφαλιστεί η παρουσία ηγεσίας αρεστής στο καθεστώς και να παραμείνουν οι συνομοσπονδίες άντρα «εθνικοφροσύνης». Οι αντιπρόσωποι των οργανώσεων στα

⁸⁸[Λόγος του υπουργού Παιδείας Γ. Κασσιμάτη στη Λ' Γ. Σ. (9-14.7.62) της ΟΛΜΕ], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 209/25.9.62, σ. 2.

⁸⁹Όπως χαρακτηριστικά δήλωνε ο Αχ. Γεροκωστόπουλος, που χρημάτισε υπουργός Παιδείας από τον Απρίλιο του 1954 ως το Φεβρουάριο του 1956, τα σωματεία θα ήταν σε θέση να ικανοποιήσουν αιτήματα των εργαζομένων μόνο αν «αποτοξινώνονταν» από την πολιτική τους τοποθέτηση και εάν έθεταν σε πρώτη μοίρα τα γενικότερα συμφέροντα του τόπου έναντι των διεκδικήσεων των διαφόρων τάξεων. Βλ. [Λόγος του Αχ. Γεροκωστόπουλου στη ΚΣΤ' Γ.Σ. της ΔΟΕ], *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 263/30.7.1954, σ.2.

⁹⁰*Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.11.1952, σ. 187.

συνεδριά της ΑΔΕΔΥ κατά κανόνα ορίζονταν – δεν εκλέγονταν - από τα Δ.Σ. των οργανώσεων, ενώ το καταστατικό της τριτοβάθμιας οργάνωσης των δημοσίων υπαλλήλων τροποποιείτο σχεδόν ενιαύσια, προκειμένου να νομιμοποιηθούν εκ των υστέρων οι σύνεδροι. Συχνές αλλαγές γίνονταν επίσης στα άρθρα του καταστατικού της που αφορούσαν την αντιπροσώπευση τη σύνταξη των ψηφοδελτίων και τον τρόπο σταυροδοσίας των υποψηφίων. Στην ημερήσια διάταξη ήταν και οι άμεσες πολιτικές παρεμβάσεις στον καθορισμό των ηγεσιών των συνδικάτων, ενώ στις συνηθισμένες πρακτικές συγκαταλέγονταν και η καθαίρεση εκ μέρους των νομαρχών νόμιμα εκλεγμένων διοικήσεων των σωματείων, η μη τήρηση των αποφάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας όταν δικαιώνονταν άτομα που είχαν προσφύγει εκεί, οι διαγραφές μελών σωματείων και σωματείων από δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις ή η άρνηση εγγραφής τους.

Την επικυριαρχία του κράτους πάνω στο συνδικαλιστικό κίνημα τη διευκόλυνε και η οργανωτική ατροφία του δεύτερου. Βέβαια, η ατροφία – μαζί με τον οργανωτικό ανορθολογισμό- αποτελούσαν διαχρονικά χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Όμως, οξύνθηκε ιδιαίτερα κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο εξαιτίας και της στελεχιακής αποψίλωσής του – απόρροια των διώξεων των αριστερών συνδικαλιστών - της παθητικοποίησης της μεγάλης μάζας των εργαζομένων και της περιστολής της συλλογικής δράσης, στην οποία συνέβαλαν οι ιδεολογικές νόρμες της εποχής με τη μεροληπτική ουδετερότητα, ο περιορισμένος κομματικός ανταγωνισμός και η κυριαρχία του κομματικού κράτους⁹¹.

Μόλο που το ιδιότυπο καθεστώς αυτής της περιόδου κατάφερε να αποκλείσει τους μη Δεξιούς σχηματισμούς από τη διοίκηση της των συνδικαλιστικών οργάνων των μισθωτών και με τον τρόπο αυτό να διατηρήσει το έλεγχο των επίσημων φορέων των εργαζομένων,

⁹¹ Για μια παρουσίαση των μηχανισμών ελέγχου του εργατικού συνδικαλισμού κατά την εξεταζόμενη περίοδο βλ. ενδεικτικά: Στ. Ζαμπάρλουκου, *Κράτος και εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα 1936-90*, Σάκκουλας, Αθήνα 1997, σ. 63-69 · Ν. Μαραντζίδης, «Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη 1941-1983», στο συλλογικό έργο *Το εργατικό – συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης. Η ιστορική φυσιογνωμία του*, Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 225 · Γρ. Παντελόγλου, «Η αποτυχία του εκδημοκρατισμού του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος στη μεταπολεμική περίοδο και η θεσμοθέτηση των παρεμβάσεων στο ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στην περίοδο 1945-50», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο...*, ο.π., σ. 519-530. Για το ρόλο των ξένων δυνάμεων στον έλεγχο του συνδικαλιστικού κινήματος, βλ. Αδ. Πόλλις, «Επέμβαση των ΗΠΑ στα ελληνικά εργατικά σωματεία», 1947-1950, στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σ. 461-486 · Γ. Φ. Κουκουλές, *Ελληνικά Συνδικάτα: Οικονομική αυτοδυναμία και εξάρτηση 1933-1984*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994 και Χρ. Τζεκίνης, *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1870-1987*, Αθήνα 1987, σ. 470 κ.ε.. Για τις προσπάθειες ελέγχου της διοίκησης της ΓΣΕΕ το χρονικό διάστημα 1944-1946 βλ. Γ. Φ. Κουκουλές, *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα και οι ξένες επεμβάσεις (1944-48)*, Οδυσσέας Αθήνα 1995 και τ.ι., «Αναδρομή σε ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν», στο Κασιμάτη Κ (επιμ), *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Κέντρο κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 56 κ.ε.. Για τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν στην ΑΔΕΔΥ βλ. Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του συνδικαλιστικού...*, ο.π., σ. 77 και 90-94.

δεν κατόρθωσε να εμποδίσει ολοκληρωτικά την ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος, ούτε τους κοινωνικούς αγώνες⁹². Οι οπαδοί του προοδευτικού αστισμού, αν και αριθμητικά λιγότεροι και διασπασμένοι κατ' αντιστοιχία με το κατακερματισμένο Κέντρο, ήταν υπαρκτοί, ενώ οι ελάχιστοι αριστεροί που δραστηριοποιούνταν συνδικαλιστικά είτε φρόντιζαν να μη κάνουν πολύ αισθητή την παρουσία τους είτε υποκρίνονταν. Αναφερόμενος στο συνδικαλιστή της ΟΛΜΕ Στ. Κότσιρα⁹³, ο Ε. Πριώνης αναφέρει:

«Ο Στ. Κότσιρας [...] ήταν αριστερός, της διαλεκτικής φυσικής όχι του ιδεαλισμού.

Στην αρχή έκανε τον υποκριτή, κι όταν δεν μπορούσαν να τον κουνήσουνε, πάει έτσι δεν είναι; Ή βάζανε ένα τρίκυκλο να σου δώσουν μία, αν ήσουν κάποιος, ή σε ανέχονταν.[...] Στην αρχή, που ο άλλος είχε το στίγμα, είμαστε πεντακόσιοι. [...] Όταν όμως γίναμε 1.500 που δεν είχαμε το στίγμα, δεν είχαμε τίποτα ενοχοποιητικό.

Ύστερα, οι νέοι κατάλαβαν τι παιζότανε. Στην αρχή σε έσφιγγε...»⁹⁴.

Η κινητικότητα των μαζών με κύρια αιτήματα τον πολιτικό εκδημοκρατισμό, την αυτοδιάθεση της Κύπρου και την εκπαίδευση παρουσιάζει σταδιακή έξαρση μετά το 1956, γεγονός που αποτυπώνεται, όπως θα δούμε, και στις θέσεις και πρακτικές τις ΟΛΜΕ ιδίως κατά τα τέλη της δεκαετίας του '50. Στις αρχές της ««σύντομης»» δεκαετίας του '60» η δυναμική του εκδημοκρατισμού ήταν τέτοια ώστε το «παρασύνταγμα» δεν ήταν πια τόσο εύκολο να εφαρμοστεί στην έκταση και την ένταση που είχε χρησιμοποιηθεί ως τότε⁹⁵. Διόλου τυχαία λοιπόν, στις αρχές της δεκαετίας αυτής η ΟΛΜΕ, που ως τότε διεκδικούσε την *άρση των αδικιών* εις βάρος των καθηγητών/τριών που είχαν πληγεί με τη Σ.Π. 59/1945, διεύρυνε το αίτημα και για όσους είχαν απολυθεί ως *μη νομιμόφρονες* κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου με το Θ' Ψήφισμα⁹⁶ και είχαν επαναπροσληφθεί με τα μέτρα επιείκειας της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα (Α.Ν. 1540/1950)⁹⁷. Επιπλέον, πρόεδρος

⁹² Για την ανάπτυξη της συνδικαλιστικής αντιπολίτευσης βλ. Σ. Σεφεριάδης, «Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός...», ο.π., σ. 5-23. Για μια ανάλυση του λανθάνοντος ταξικού χαρακτήρα των αγώνων αυτών βλ. Γ.Βερναρδάκης – Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές...*, ο.π., σ.137-166.

⁹³ Ο Στ. Κότσιρας δραστηριοποιήθηκε στην ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης από το 1949 ως το 1957. Το 1949 ήταν μέλος του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ, εκλέχθηκε αντιπρόεδρος της τον Ιούλιο του 1952, αλλά διαφαίνεται ότι εξαναγκάστηκε σε παραίτηση δύο μήνες αργότερα. Το 1961-64 εκλέχθηκε αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος.

⁹⁴ Βλ. συνέντευξη από τον Ε. Πριώνη..ο.π..

⁹⁵ Ν. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60», στο Αλ. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60...*, ο.π., σ. 50.

⁹⁶ Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονταν οι πανεπιστημιακοί Ν. Βέης (Αθηνών), Χαρ. Θεοδωρίδης και Γιάννης Ιμβριώτης (Θεσσαλονίκης), ο Ε. Π. Παπανούτσος, ο παιδαγωγός Μιχ. Παπαμαύρος, ο φιλόλογος Γ. Βαλέτας. Βλ. Φ. Κ. Βώρος, «Από την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Ένα κεφάλαιο μεγάλειου και οδύνης. Διώξεις εκπαιδευτικών για πολιτικούς λόγους 1931-1974», στο www.voros.gr [ανάκτηση 15.11.2009].

⁹⁷ Το Ελεγκτικό Συνέδριο αρνιόταν να αναγνωρίσει τον εκτός υπηρεσίας χρόνο της κατηγορίας αυτής των εκπαιδευτικών. Την άρνησή του τη στήριζε σε γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο ισχυριζόταν πως οι εν λόγω υπάλληλοι δεν είχε γνωμοδοτήσει για την αναπρόσληψή τους το 1950 (η γνωμοδότησή του ήταν μεν τυπική, αλλά κατά το Σύνταγμα υποχρεωτική). Το 1964 η κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου κατάρτισε σχέδιο νόμου «περί επανακτήσεως παροχών των επηγγέλθον στέρξης κατά τας διατάξεις του Ν.Δ. 617/1948 και του ΝΑ' του 1948 Ψηφίσματος της

του Δ.Σ. της εκλέχθηκε ένας παλιός μακρονησιώτης, ο Χ. Πεδρικόρης και η Ομοσπονδία διαδήλωσε, όπως θα δούμε, τον αντικυβερνητικό της προσανατολισμό, ιδίως κατά τα έτη 1962-63. Παράλληλα αναγόρευσε τον Στ. Κότσιρα επίτιμο πρόεδρό της.

Παρόλο που η Ένωση Κέντρου επιχείρησε να εκδημοκρατίσει την πολιτική ζωή και να εξυγιάνει το συνδικαλιστικό κίνημα, δεν το κατόρθωσε κυρίως εξαιτίας του «διμέτρου αγώνα» στον οποίο αποδύθηκε⁹⁸. Στα χρόνια της πολιτικής κρίσης 1965-67 οπότε «το πολιτικό κλίμα υπέθαλπε βιαιότητες και ανήθικες πράξεις και επανεμφανίστηκαν οι πρακτικές απειλών και κακοποίησης των δημοκρατικών πολιτών»⁹⁹, η Ομοσπονδία φαίνεται να επανέρχεται στον προπολεμικό προοδευτικό συντηρητισμό της.

Στο συντηρητισμό, προοδευτικό ή όχι, που κατά μείζονα λόγο χαρακτηρίζει τις απόψεις και τις πρακτικές της ΟΛΜΕ κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου, συνέβαλαν η αφετηριακή μορφωτική σκευή και η καθημερινή επαγγελματική πρακτική των καθηγητών/τριών¹⁰⁰. Στον κλασικισμό που διέκρινε τους φιλολόγους, οι οποίοι μαζί με

Βουλής» και ψήφισε το Ν. 4340/1964 (4.6.1964), με τον οποίο ο χρόνος όσων είχαν επαναπροσληφθεί βάσει του Α.Ν. 1540/1950 λογιζόταν και ως συντάξιμος από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους. Ωστόσο, ο νέος νόμος δεν σήμανε και το τέλος της ταλαιπωρίας των διωχθέντων. Πρώτον, διότι δεν αφορούσε τις περιπτώσεις όσων είχαν επαναπροσληφθεί με υπουργική απόφαση ή ανάκληση του διατάγματος της απόλυσής τους. Δεύτερον, γιατί το Ελεγκτικό Συνέδριο διατηρούσε το δικαίωμα επανελέγχου της νομιμότητας της αναπρόσληψης βάσει του Α.Ν. 1540/1950. Έτσι σε περίπτωση που λ.χ. δεν μπορούσε να αποδειχθεί με τελεσίδικη απαλλακτική απόφαση ότι η απομάκρυνση του εκπαιδευτικού οφειλόταν σε αναίτια ποινική δίωξη του ή αν το Ελεγκτικό Συνέδριο έκρινε ότι η παραίτηση του εκπαιδευτικού δεν οφειλόταν σε «δυσμενή ή μειωτική μεταχείρισή του», τότε η επαναφορά θεωρείτο μη σύννομη και ο εκτός υπηρεσίας χρόνος ως μη συντάξιμος. Τρίτον, διότι ο νόμος δεν προέβλεπε την αναγνώριση ως συντάξιμου του χρόνου παραμονής σε διαθεσιμότητα όσων απολύθηκαν αργότερα με το Θ΄ Ψήφισμα. Τέλος, διότι το Δ.Σ. του Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων αρνιόταν να χορηγήσει στους δικαιούχους μέρος σύνταξης, εάν δεν είχαν υποβάλει κατά την περασμένη δεκαετία αίτηση αναγνώρισης του εκτός υπηρεσίας χρόνου τους ως συντάξιμου, με το αιτιολογικό ότι το εν λόγω δικαίωμά τους είχε στο μεταξύ παραγραφεί. Την άνοιξη του 1966 και ύστερα από συνεχείς πιέσεις των εκπαιδευτικών συνδικαλιστικών οργανώσεων το Ελεγκτικό Συνέδριο αποφάσισε την αναγνώριση και του χρόνου αυτού ως συντάξιμου, ενώ τον Ιανουάριο του 1967 η ΟΛΜΕ και η ΔΟΕ ζήτησαν τροποποίηση του Ν. 4340/1964 ώστε να αρθούν και νομοθετικά οι παραπάνω ατέλειες. Ζήτησαν επίσης να αναγνωριστεί για τις προσανξήσεις λόγω πολυετίας, για την προαγωγή και τη σύνταξη και ο χρόνος όσων είχαν απολυθεί με τη Σ.Π. 59/1945 και είχαν επαναπροσληφθεί. Οι προσπάθειές τους δεν είχαν όμως αποτέλεσμα. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. τχ. 556/15.12.64, σελ. 5 και τχ. 592/4.4.66, σελ. 7. Για το εντελώς διαφορετικό πνεύμα που διατρέχει τη Σ.Π. 59/1945 και τον Α.Ν. 1540/1950, παρόλο που ως αιτία της θέσπισής τους προβάλλονται οικονομικοί λόγοι, βλ. Βλ. Π. Παπαστρατής, «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου», στο L. Baerentzen. Γ. Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο (1945-1949)*, Όμιλος, Αθήνα 1992, σ. 47-64, κυρίως τις σ. 60-64.

⁹⁸ Κατά τον Γ. Κουκουλέ η προσπάθεια της Ε.Κ. να «εξυγιάνει τη ΓΣΕΕ» ήταν ανεπιτυχής κυρίως επειδή χαρακτηριζόταν από «διστακτικότητα και αντιφατικότητα». Ωστόσο, ο συνδικαλιστικός νόμος που ψηφίστηκε το 1964 (Ν.Δ.4361/1964) επιδοκιμάστηκε από τους προοδευτικούς σχηματισμούς. Απ' όσα παραθέτει ο Γ. Λιάσκος συνάγεται πως παρόμοια διστακτικότητα και αποτυχία παρατηρήθηκε και στην προσπάθεια «εξυγιάνσης» της ΑΔΕΔΥ. Βλ. Γ. Κουκουλέ, *Το εργατικό κίνημα και ο μύθος του Σίσυφου (1964)*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000, σ. 14-16 και 30-78 (κυρίως τις σ. 30-49) και Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του ...*, ο.π., σ. 108-109.

⁹⁹ Βλ. Γ. Φ. Κουκουλέ, *Το εργατικό κίνημα και ο μύθος...*, ο.π., σ. 53.

¹⁰⁰ Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών συνιστά μια ιδεολογικά και πολιτικά προσδιορισμένη διαδικασία, από τη στιγμή που συνιστά μια κρίσιμη κοινωνικοπολιτική και παιδαγωγική λειτουργία

τους θεολόγους αποτελούσαν τις κυρίαρχες ειδικότητες¹⁰¹, συνέτεινε όχι μόνο ο έλεγχος βασικών θεσμών - όπως του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης (στο εξής ΔΜΕ) – από συντηρητικούς διανοούμενους, αλλά και η ταξικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος. Ως γόνοι (μεσο)αστικών στρωμάτων οι περισσότεροι¹⁰² είχαν το κοινωνικό κεφάλαιο που τους επέτρεπε να αφομοιώσουν και να εγκολπωθούν τις αξίες της κυρίαρχης αστικής τάξης. Εξάλλου, οι παλιότεροι εν ενεργεία συνδικαλιστές φιλόλογοι – πτυχιούχοι της Φιλοσοφικής Αθηνών οι περισσότεροι - είχαν ζήσει τον *παγωμένο άνεμο* που, κατά την έκφραση του Αλ. Δελμούζου, *έπνεε στους σκοτεινούς διαδρόμους της Φιλοσοφικής*, είχαν επιζήσει των διαδοχικών «εκκαθαρίσεων» και ανέλθει συνδικαλιστικά σε περίοδο ασφυκτικού ελέγχου του συνδικαλιστικού κινήματος.

1.2. Οι διαδικασίες επανίδρυσης της ΟΛΜΕ

Στο πλαίσιο που περιγράφηκε επανιδρύθηκε η ΟΛΜΕ στις 20.5.1949, τρία χρόνια μετά τη

που αποσκοπεί στη διαμόρφωση μιας κατηγορίας διανοουμένων, κύριο έργο των οποίων είναι να συμβάλλουν - μέσα από τη διεκπεραίωση της μαθησιακής διαδικασίας και των σαφών αξιολογικών πρακτικών- στην ιδεολογική και επιμεριστική λειτουργία του σχολείου. Γι' αυτό άλλωστε το οργανωτικό σχήμα των διαφόρων τύπων εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, οι σκοποί και το περιεχόμενο των σπουδών τους αποτελούν συχνά ζήτημα ιδεολογικής και πολιτικής αντιπαράθεσης και σύγκρουσης μεταξύ των κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων. Από την άλλη πλευρά, η συγκεκριμένη εργασιακή ιδιότητα και σχέση των εκπαιδευτικών με το σχολικό μηχανισμό ούτε πάντα προδιαγράφει την απόλυτα επιτυχή έκβαση της αναπαραγωγικής λειτουργίας του σχολείου, ούτε οδηγεί σε μια μηχανιστική εναρμόνιση των εκπαιδευτικών με τη λειτουργία αυτή. Για τις αντιπαραθέσεις σχετικά με την εκπαίδευση των δασκάλων/λίσσων βλ. ενδεικτικά Χ. Νούτσος, «Η εκπαίδευση των δασκάλων. Ιδεολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικές προϋποθέσεις», π. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 4/1979, σ. 23-31. Για αντίστοιχες συγκρούσεις στο χώρο της εκπαίδευσης των καθηγητών/τριών Μ.Ε., αν και δεν έχουμε υπόψη μας αντίστοιχες μελέτες, τα δεδομένα της παρούσας μελέτης καταδεικνύουν ότι οι πτυχιούχοι της πιο Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης, στην οποία δίδασκαν διανοούμενοι και επιστήμονες με πιο φιλελεύθερες απόψεις υποστήριζαν με θέρμη την αστική φιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 (δες κεφάλαιο 6). Για την κοινωνική λειτουργία των εκπαιδευτικών και τα όρια επίτευξής της βλ. ενδεικτικά Χ. Νούτσος, «Οι εκπαιδευτικοί ως διανοούμενοι. Μια γκραμισιανή προσέγγιση της κοινωνικής λειτουργίας των εκπαιδευτικών», π. *Ο Πολίτης*, τχ. 79/1987, σ. 67-71 και Κ. Harris, *Teachers and classes. A Marxist analysis*, Rutledge and K. Paul, London, 1982, σ. 28, 90-99 και 116-126.

¹⁰¹ Στα τέλη του 1952 επί συνόλου 2.292 καθηγητών/τριών Μ.Ε. με πανεπιστημιακή μόρφωση (Φιλόλογων, Θεολόγων, Φυσικομαθηματικών) υπηρετούσαν 1.636 Φιλόλογοι και 353 Θεολόγοι, δηλαδή συνολικά 1.989. Η αριθμητική υπεροχή των ειδικοτήτων αυτών θεμελιωνόταν στον Α.Ν. 1849/1939 (Φ.Ε.Κ. 330/1939) που προσδιόριζε την οργανική σύνθεση του προσωπικού κάθε Γυμνασίου και διατηρήθηκε, τηρουμένων των αναλογιών, και μετεμφυλιακά. Για τη σύνθεση του καθηγητικού σώματος της Μ.Ε. βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.12.19562, σ. 193-194 και Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία εν Ελλάδι...*, ο.π., σ.119-120. Για τους λόγους της κυριαρχίας των φιλολογικών μαθημάτων και των θρησκευτικών στα αναλυτικά προγράμματα Μ.Ε. βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης...*, ο.π.

¹⁰² Σύμφωνα με μια έρευνα της Ι. Λαμπίρη – Δημάκη ο δείκτης της ανισότητας της ταξικής προέλευσης των φοιτητών ποικίλει ανάλογα με τη σχολή. Ενώ στη Νομική, τη Φιλοσοφική, την Ιατρική και την Οδοντιατρική «υπερέχουν οι νέοι των μεσαίων και ανώτερων τάξεων» σε άλλες η σύνθεση του φοιτητικού σώματος ήταν «δημοκρατικότερη». Βλ. Ι. Λαμπίρη – Δημάκη, *Προς μίαν ελληνικήν κοινωνιολογίαν της Παιδείας*, τ. Β', ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974, σ. 100-101.

ΔΟΕ¹⁰³. Στην ΙΔ' (Α' μεταπολεμική) Γ.Σ. των καθηγητών/τριών Μ.Ε., που πραγματοποιήθηκε στο Α' Γυμνάσιο Αρρένων Αθηνών, παρέστησαν αντιπρόσωποι 22 Συλλόγων¹⁰⁴. Υλικό που να μαρτυρά προγενέστερη χρονικά προσπάθεια ανασύστασης της Ομοσπονδίας δεν εντοπίστηκε. Στην ιδρυτική Γενική της Συνέλευση τέθηκαν οι κύριοι σκοποί της ΟΛΜΕ: η *εξυπηρέτηση των επαγγελματικών συμφερόντων του κλάδου* και η *εξύψωση* της Μ.Ε.¹⁰⁵. Καθ' όλη δε τη διάρκεια μελετώμενης περιόδου η Ομοσπονδία αυτοπροσδιοριζόταν ως *διφυής οργάνωση, επαγγελματική και επιστημονική*. Ως αιτία της επανίδρυσής της προβάλλεται από το *Δελτίο η σοβαρότητα των ζητημάτων του κλάδου με κυρίαρχα τα επαγγελματικά*¹⁰⁶.

Σημαντικό ρόλο στην ανασύστασή της τη δεδομένη χρονική στιγμή διαφαίνεται πως διαδραμάτισε η αναταραχή στην οποία βρισκόταν ο δημοσιοϋπαλληλικός κόσμος. Οι ζυμώσεις για τη θέσπιση του νέου μισθολογίου των δημοσίων υπαλλήλων και την κατάρτιση του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα είχαν οδηγήσει σε απεργιακές κινητοποιήσεις τους δημοσιοϋπαλληλικούς κλάδους (Απρίλιος του 1949) με αφορμή τη σχεδιαζόμενη κατάργηση επιδομάτων (πολυετίας, οικογενειακό, υπερωριών κ.α.)¹⁰⁷. Στο πλαίσιο αυτό η νεοοργανωθείσα τότε Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων¹⁰⁸, στην οποία δραστηριοποιούνταν όπως αναφέρθηκε πολλά κατοπινά στελέχη της ΟΛΜΕ, επιδίωξε να εξασφαλίσει για τους καθηγητές/τριες της Μ.Ε. *προνόμια* ανάλογα με εκείνα που διεκδικούσαν άλλοι *λειτουργοί* (οι

¹⁰³ Για τις διαδικασίες ανασύστασης της ΔΟΕ βλ. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ. 140-151.

¹⁰⁴ Πρόκειται για τους Συλλόγους: Αττικής (Δ. Χατζής Δ, Κ. Μαντζουράνης, Β. Πετρούνας, Ε. Κουβελάκης, Χ. Ψαλτώφ), Αχαΐας (Αλ. Σακελλαρόπουλος), Αρκαδίας (Γ. Πολυχρονόπουλος), Αιτωλοακαρνανίας (Χ. Παπαλάμπρου), Αιγαλείας/Καλαβρύτων (Χ. Μιχαλόπουλος), Βόλου (Ι. Μαραγγογιάννης), Ευβοίας (Β. Βελισσαρίου), Ηλείας (Π. Δημητρακόπουλος), Ηρακλείου (Ν. Χρυσός), Θεσσαλονίκης (Στ. Κότσιρας), Ιωαννίνων (Ι. Λέλος), Κορινθίας (Ηλ. Κασσελάς), Καρδίτσας (Κ. Παπαϊωάννου), Κερκύρας (Γ. Καλογερόπουλος), Λακωνίας (Ευστ. Σούπος), Λασιθίου (Ν. Τσαγγαράκης), Μεγαρίδος (Π. Ρομπάκης), Πειραιώς (Γ. Μαζαράκης), Ρεθύμνης (Π. Πλαγιαννάκος), Τρικάλων (Ι. Κωνσταντινίδης), Φθιώτιδος (Κ. Παπακωνσταντίνου), Χανίων (Α. Συφάκης). Ως τα τέλη του 1950, οπότε τα γραφεία της Ομοσπονδίας στεγάστηκαν στην οδό Αγ. Φιλοθέης 13, το Δ.Σ. συνερχόταν στο Β' Γυμνάσιο Αρρένων ή εναλλακτικά στο βιβλιοπωλείο Κορνάρου. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 49/Ιούνιος 1949, σ. 3-4, τχ. 5/1.12.1951, σ. 36 και τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 40-41 τχ. 137/1.11.1958, σ. 7, τχ. 157/10.10.59, σ. 8, τχ. 158/25.10.59, σ. 8. Επίσης βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, Βιβλίο Πράξεων Δ.Σ. (29.5.1949-14.7.1956), πράξεις: 2^α /12.6.1949, σ. 4, 8^η /7.9.1949, σ. 13, 9^η /17.9.1949, σ. 11, 2α/26.7.1950, σ. 22, 3^η /17.9.1951, σ. 35, 3^η /17.9.1951, σ. 35, 4^η /9.12.1950, 5^η /11.12.50, 3^η /7.9.1952, σ. 52.

¹⁰⁵ «Η ΙΔ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/ Ιούνιος 1949, σελ. 3-4 και «Η Μέση Εκπαίδευσις και η Ελλάδα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/ Σεπτέμβριος 1949, σελ. 1.

¹⁰⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/ Ιούνιος 1949, σελ. 1.

¹⁰⁷ Μετά τη απεργία (6 – 19.4.1949) που έληξε με επιστράτευση κάτω από καθεστώς τρομοκρατίας των συνδικαλιστών συγκροτήθηκε μεικτή επιτροπή στην οποία συμμετείχαν κυβερνητικοί παράγοντες, μέλη της Οικονομικής Αμερικανικής Αποστολής και κλιμάκιο της Ανώτατης Διοίκησης Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ), της οποίας το καταστατικό δεν είχε ακόμη εγκριθεί, μόνο που είχε υποβληθεί στο Πρωτοδικείο από το 1947 (εγκρίθηκε μετά τη λήξη του εμφυλίου στις 2.9.1949). Σκοπός της επιτροπής ήταν η μελέτη του μισθολογίου των εργαζομένων στο δημόσιο τομέα και ο καθορισμός του ύψους της αύξησης των μισθών τους. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 115/10.9.1949, σ. 1 και Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του συνδικαλιστικού...*, ο.π., σ. 78-79.

¹⁰⁸ Η Εταιρεία ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1949. Βλ. «Το ιστορικό της ιδρύσεως της Εταιρείας», π. *Πλάτων*, τ. Α', Αθήναι 1949, σ. 102-107.

δικαστικοί) και *υπάλληλοι της γραφειοκρατίας* (τεχνικοί και οικονομικοί του δημόσιου τομέα)¹⁰⁹. Εξάλλου στο ίδιο χρονικό διάστημα διεξάγονταν οι συζητήσεις και για το συνταγματικό προσδιορισμό των ορίων της συνδικαλιστικής δράσης, ζήτημα στο οποίο η ΟΛΜΕ πήρε ευθύς εξ αρχής θέση:

«Ο τυχόν περιορισμός του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι δια της προταθείσης εις την Βουλή τροπολογίας των σχετικών άρθρων του Συντάγματος δεν εξυπηρετεί [...] τον σκοπόν δι' ον ήθελε θεσπισθή, παρακωλύει σοβαρώς την ελευθερίαν της λειτουργίας των συνδικαλιστικών μας οργανώσεων αι οποίαι τόσας υπηρεσίας προσέφερον κατά το παρελθόν...»¹¹⁰.

Παράλληλα, με αφορμή τις συνεχιζόμενες συζητήσεις στη Βουλή για το συνταγματικό προσδιορισμό του σκοπού, του περιεχομένου, της δομής και της διοίκησης της εκπαίδευσης, η συντηρητική Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων εξέδωσε υπόμνημα για τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της, στους οποίους εντασσόταν η *αναζωπύρωση των ανθρωπιστικών σπουδών* («των Ελληνικών και Λατινικών γραμμάτων»), με στόχο τη διασφάλιση της *ιστορικής συνέχειας του έθνους, την απομάκρυνση των ψυχών* «από τάσεις σκοτεινάς» και την αποτροπή του *εκπαιδευτικού μοντερνισμού*¹¹¹. Τέλος, λίγους μήνες αργότερα άρχισε η κατάρτιση δύο νομοσχεδίων για τη Μέση Εκπαίδευση.

Η χρονική στιγμή της επανίδρυσης της ΟΛΜΕ (όταν η αστική τάξη κατεχόταν από το φόβο που της προκάλεσε η προσωρινή κατάληψη του Γράμμου από το Δημοκρατικό Στρατό και η υποψία ανακήρυξης ενιαίου και ανεξάρτητου «μακεδονικού κράτους» από τον ανατολικό συνασπισμό μέσω της πρόσφατα δημιουργημένης Κομινφόρμ), η βεβιασμένη και με αδιαφανείς διαδικασίες απόφαση για ένταξή της στην ελεγχόμενη από τη Δεξιά ΑΔΕΔΥ¹¹², η ταύτιση των επιδιώξεών της με εκείνες της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων στη

¹⁰⁹ Βλ. «Ενέργεια της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων», «Υπόμνημα της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων περί των σκοπών και επιδιώξεών της (3.6.1949)», π. *Πλάτων* τ. Α, τχ. Β', Αθήναι 1949, σ. 316-319 και «Η τακτική Συνέλευσις [18.2.1951]» π. *Πλάτων*, τ. Γ', τχ. Α', Αθήναι 1951, σ. 121.

¹¹⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/ Ιούνιος 1949, σελ. 1-2.

¹¹¹ Βλ. «Αι επιδιώξεις της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων», π. *Πλάτων*, τ. Α', τχ. Β', Αθήναι 1949, σ. 317-319.

¹¹² Ένα μήνα μετά την ίδρυσή της βρίσκουμε την ΟΛΜΕ να συμμετέχει στο ΣΤ' Πανυπαλληλικό Συνέδριο της ΑΔΕΔΥ (22 Ιουνίου – 1 Ιουλίου 1949), το οποίο μεταξύ άλλων αποφάσισε να επιδιωχθεί η καθιέρωση ενιαίου μισθολογίου προσαυξημένου κατά 65%-100%, που αντιστοιχούσε στο 80% των προπολεμικών απολαβών, και η άμεση αποβολή «παντός υπαλλήλου μη εμπνέοντος εμπιστοσύνην». Η συμμετοχή της Ομοσπονδίας στην ΑΔΕΔΥ δεν υπήρξε προϊόν απόφασης της ΙΔ' Γενικής Συνέλευσης του κλάδου, αλλά συμφωνίας που επιτεύχθηκε εκ των υστέρων μεταξύ του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ και εκπροσώπων της ισχυρής συντηρητικής ΕΛΜΕ Αττικής, στην οποία σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτιζε ο Ι. Σταματογιαννόπουλος. Από το διαθέσιμο υλικό δεν μπορούμε να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα για τις αιτίες που συνέτειναν στο να μην ληφθεί συλλογική απόφαση για ένα τόσο σοβαρό ζήτημα. Αρκούμεστε λοιπόν στο να διατυπώσουμε υποθέσεις. Είναι πιθανό το θέμα να μη τέθηκε καθόλου κατά τη διάρκεια της πρώτης μεταπολεμικής Γ.Σ. της Ομοσπονδίας, διότι, εκτός από ζητήματα οργανωτικά, οι αντιπρόσωποι είχαν να ασχοληθούν με τη διαμόρφωση και διατύπωση των επαγγελματικών αιτημάτων και των θέσεων του κλάδου στο «πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής». Είναι όμως εξίσου πιθανό σκόπιμα να αποσιωπήθηκε εξαιτίας των έντονων διαφωνιών που θα προέκυπταν. Ο τρόπος με τον οποίο κατεστάλη η απεργία της ΑΔΕΔΥ τον Απρίλιο του 1949 ίσως φόβισε τους συνδικαλιστές καθηγητές. Επιπρόσθετα, η εμπειρία από την πρότερη συμμετοχή της στη

διαμόρφωση του πεδίου εκπαιδευτικής πολιτικής, η πολεμική που, όπως θα δούμε, άσκησε στις απόπειρες των κυβερνήσεων 1950-52 να προωθήσουν μια αστική φιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, αποτελούν όλα σαφείς ενδείξεις πως η ανασύστασή της σχετίζεται κυρίαρχα με την προσπάθεια της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης να ελέγξει το χώρο της συλλογικής έκφρασης των καθηγητών/τριών της Μ.Ε..

1.3. Η οργανωτική πυκνότητα της ΟΛΜΕ και οι οργανωτικές της δυσκολίες

Μείζον πρόβλημα κάθε συνδικαλιστικού οργάνου αποτελεί η αντιπροσωπευτικότητά του, που έχει δύο πτυχές : την ποσοτική και την ποιοτική. Για τη μέτρηση της πρώτης προσφέρεται η έννοια της *οργανωτικής πυκνότητας*. Ο όρος αφορά στο ποσοστό των μελών της σωματειακής ομάδας στο σύνολο όσων επιδιώκει να εκπροσωπεί, στο σύνολο δηλαδή των δυνητικών μελών της. Από ποιοτικής πλευράς, το ζήτημα της *αντιπροσωπευτικότητας* εξαρτάται από την εμπεδωμένη *εσωτερική ιεραρχία*, που διακρίνει την κάθε σωματειακή ομάδα και που είναι καταρχήν ασυμβίβαστη με τη δημοκρατική δομή και λειτουργία κάθε σωματείου¹¹³. Ασφαλώς σε μία περίοδο «χωλαίνοντος και πτωχού Ελληνικού συνδικαλισμού»¹¹⁴ θα ήταν έκπληξη αν η ΟΛΜΕ εμφάνιζε υψηλή οργανωτική πυκνότητα. Θα ήταν επίσης μη αναμενόμενο, αν στο πλαίσιο της «καχεκτικής δημοκρατίας» δεν είχε αυστηρή εσωτερική ιεραρχία.

Ο ακριβής προσδιορισμός της οργανωτικής πυκνότητας της ΟΛΜΕ αποδείχθηκε δύσκολος. Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία δεν είναι ακριβή¹¹⁵, ενώ οι σχετικές αναφορές είναι λίγες και ενίοτε αντιφατικές. Μάλιστα στο χρονικό διάστημα Σεπτεμβρίου 1959 - Νοεμβρίου 1962, περίοδο κατά την οποία ΟΛΜΕ και ΔΟΕ συνεργάστηκαν στενά με επιτελικό όργανο

Συνομοσπονδία Δημοσίων Υπαλλήλων, που μεταπολεμικά τη διαδέχθηκε η ΑΔΕΔΥ (1945), δεν αποτιμάτο θετικά. Μεταπολεμικά, οι καθηγητές/τριες χαρακτήριζαν συχνά το τριτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των δημοσίων υπαλλήλων ως *κυκεώνα πολυποίκιλων υπαλληλικών τάξεων*, που ανταγωνίζονταν «δια ποικίλων μέσων, θεσμών, νόμων ειδικών, τεχνασμάτων» να αυξήσουν «τας πενιχράς αποδοχάς των». Πέραν τούτου, διάχυτο ήταν το αίσθημα της ανωτερότητας των καθηγητών, πτυχιούχων πανεπιστημίου στην πλειονότητά τους, έναντι των υπολοίπων δημοσίων υπαλλήλων: «Ημεείς οι εκπαιδευτικοί νομίζομεν ότι δεν πρέπει να συμφορόμεθα με τους διανομείς και τους τελωνοφύλακας». Το ζήτημα της *απόσχισης* της ΟΛΜΕ από το τριτοβάθμιο όργανο των δ.υ. τίθεται με διάφορες αφορμές στις Γ.Σ. της Ομοσπονδίας, και οι χειρισμοί της ΑΔΕΔΥ γίνονται αντικείμενο αντεγκλήσεων. Παρά ταύτα, η ΟΛΜΕ παρέμεινε στην ΑΔΕΔΥ για δέκα χρόνια και οι εκεί αντιπρόσωποί της διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο. Βλ. [Λόγος του του γ.γ. της ΟΛΜΕ Κ. Μαντζουράνη στην ΙΕ΄ Έκτακτη Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (30 Νοεμβρίου – 7 Δεκεμβρίου 1949)], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949-Φεβρουάριος 1950, σ. 34-35), «Πρακτικά της ΙΘ΄ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος Οκτώβριος 1953, σ. 16 και Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του...*, ο.π., σ. 80 και 91-101.

¹¹³ Γ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 48-50.

¹¹⁴ Δ. Χωρίτης, [μέλος του Εποπτικού Συμβουλίου της ΟΛΜΕ], «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 2.

¹¹⁵ Το πρόβλημα της έλλειψης ή αντιφατικότητας των στατιστικών στοιχείων είχε επισημάνει ο Γ. Παπανδρέου το 1957. Βλ. «Ομιλία του Γ. Παπανδρέου για την παιδεία» στο Σ. Μπουζάκης, *Γ. Α. Παπανδρέου (1888-1968), Ο πολιτικός της παιδείας*, Gutenberg, Αθήνα 1999, τ. Β΄, σ. 283-284.

την «Εκτελεστική Επιτροπή των Εκπαιδευτικών»¹¹⁶, οι σχετικές αναφορές ελαχιστοποιούνται. Στο αρχειακό υλικό που εντοπίστηκε δεν μνημονεύεται ο αριθμός των εγγεγραμμένων μελών της κατά τα συνδικαλιστικά έτη 1965-67. Παράλληλα, σε ορισμένα από τα δημοσιευμένα πρακτικά των Γ.Σ. παρατίθεται μόνο ο αριθμός των αντιπροσώπων των Συλλόγων ή Ενώσεων που παρίσταντο (εφόσον ήταν «ταμειακώς εν τάξει») και ο αριθμός των ψήφων κάθε Συλλόγου ή ΕΛΜΕ. Παρόλο που στο καταστατικό της ΟΛΜΕ περιγράφεται ο τρόπος προσδιορισμού των ψήφων κάθε Συλλόγου ή ΕΛΜΕ, δεν στάθηκε δυνατόν να βρεθεί με βάση αυτό το δεδομένο ασφαλής τρόπος υπολογισμού του συνολικού αριθμού των μελών της Ομοσπονδίας. Και τούτο διότι το εύρος των μελών κάθε τοπικής οργάνωσης, βάσει του οποίου προσδιοριζόταν και ο αριθμός των ψήφων της στις Γ.Σ., είναι αρκετά μεγάλο¹¹⁷. Επομένως, οι όποιες εκτιμήσεις βασίζονται αναγκαστικά στη συγκριτική παράθεση των στοιχείων της ΕΣΥΕ, του υπουργείου Παιδείας και των αριθμητικών δεδομένων που παρατίθενται σε άρθρα του *Δελτίου* και σε έγγραφα του διασωθέντος αρχείου της Ομοσπονδίας¹¹⁸.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία συνάγεται ότι ως και το 1954 ο αριθμός των μελών της Ομοσπονδίας κυμαινόταν μεταξύ 32% και 52% των υπηρετούντων, παρόλο που στο μεταξύ ο αριθμός των ΕΛΜΕ σχεδόν διπλασιάστηκε. Άρα, η οργανωτική πυκνότητα της Ομοσπονδίας δεν ήταν υψηλή. Το 1955, οπότε πραγματοποιήθηκε η πρώτη μεγάλη απεργιακή κινητοποίηση του κλάδου μετά από εκείνην του 1949, η οργανωτική πυκνότητα ξεπέρασε το 70%, για να ξαναπέσει πάλι τα αμέσως επόμενα χρόνια σχεδόν στα προηγούμενα επίπεδα. Τη σχετικά χαμηλή οργανωτική πυκνότητα των πρώτων δέκα ετών μετά την επανίδρυση της ΟΛΜΕ παραδέχονταν τα συνδικαλιστικά στελέχη της Ομοσπονδίας:

¹¹⁶ Το *σχέδιο καταστατικού* της «Εθνικής Συνομοσπονδίας Λειτουργών Παιδείας» περιέχεται στο *Πρακτικά ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, Αθήναι 1960, σ. 52-55.

¹¹⁷ Το εκλογικό σύστημα με το οποίο γίνονταν οι αρχαιρεσίες της ΟΛΜΕ διεπόταν ουσιαστικά από το Ν. 281/1914 του κόμματος των Φιλελευθέρων. Ο νόμος απαγόρευσε τη κοινή οργάνωση εργοδοτών και μισθωτών και σηματοδότησε τη μετάβαση από τη συντεχνία στο επαγγελματικό σωματείο, χωρίς ωστόσο να καταφέρει τόσο αυτός όσο και όσοι ακολούθησαν να εξαλείψουν στοιχεία των συντεχνιών (π.χ. την «κληρονομική διαδοχή» σε διάφορα επαγγέλματα). Πρόβλεπε την εκλογή του Δ.Σ. κάθε σωματείου από τα μέλη του (τη Γενική Συνέλευση) με πλειοψηφικό «ενιαίο ψηφοδέλτιο», δηλαδή κατάλογο όλων των υποψηφίων, από τον οποίο κάθε μέλος ψήφιζε όποιους ήθελε. Εκλέγονταν όσοι συγκέντρωναν τους περισσότερους «σταυρούς» (ψηφούς). Στη συνέχεια, το Δ.Σ. «συγκροτείτο σε σώμα», κατά την καθιερωμένη έκφραση, εξέλεγε δηλαδή από τα μέλη του Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο, Γραμματέα, Ταμία κ.κ. Αυτό το εκλογικό σύστημα ακολουθείτο από την ΟΛΜΕ και κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Αναφορικά με τον αριθμό των ψήφων, σύμφωνα με το άρθρο 27 του καταστατικού της Ομοσπονδίας κάθε πρωτοβάθμιο σωματείο (Ενωση ή Σύλλογος), αν αριθμούσε 20 μέλη, διέθετε 1 ψήφο, για πάνω από 20 και ανά 50 μέλη ή κλάσμα μεγαλύτερο του ¼ αυτών (13 μέλη) προτιθέμενα στα πρώτα 20 ανά 1 ψήφο επιπλέον. Η αναλογία δηλαδή διαμορφωνόταν ως εξής: 20 μέλη → 1 ψήφος, 33-70 μέλη → 2 ψήφοι, 83-120 → 3 ψήφοι, 133-170 → 4 ψήφοι, 183-220 → 5 ψήφοι, 235-270 6 ψήφοι, 283-320 7 ψήφοι, 333-370 → 8 ψήφοι, 383-420 → 9 ψήφοι, 433-470 → 10 ψήφοι κ.κ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/Ιούνιος 1949, σελ. 4 και τχ. 70-71/Απρίλιος 1955, σελ. 16 και συνέντευξη από τον Ε. Πριώνη στο Παράρτημα. Για μια ευρύτερη αναφορά στο εκλογικό σύστημα των σωματείων βλ. Γ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης...*, ο.π. σ. 207-224.

¹¹⁸ Βλ. συγκριτικό πίνακα υπηρετούντων καθηγητών/τριών και μελών ΟΛΜΕ στο Παράρτημα.

«Η από της απελευθερώσεως και εντεύθεν μέχρι προ τινος [...] περιόδος αποτέλεσε σκληράν δοκιμασίαν δια τον Κλάδον μη δυνάμενον να ανασυντάξη τας δυνάμεις του και να τας κατευθύνη εις την γνησίαν συνδικαλιστικήν οδόν, κατατρυχόμενον ούτω από έλλειψιν ικανότητος να [...] εύρη τα μέσα δια να υπερνικήση την καχεξίαν του και να επιτύχη μίαν ανανέωσιν των δυνάμεών του τοιαύτην, ώστε να επανέλθη εις την προπολεμικήν μαχητικήν του ικανότητα με τάσιν περαιτέρω βελτιώσεώς του. Η αλήθεια πάντως είναι ότι υπό την προϋπόθεσιν ενός ευρύτερου συνδικαλιστικού πλαισίου η Μέση Εκπαίδευσις έχει να επιδείξη πρόοδον [...]»¹¹⁹.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και κυρίως στις αρχές της επόμενης, οπότε γενικεύεται η κινητοποίηση των μαζών, τα πράγματα κάπως αλλάζουν. Το 1957-59, τις παραμονές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1959, η οργανωτική πυκνότητα της Ομοσπονδίας κυμαίνεται μεταξύ 62% και 66,5%, και έκτοτε - με εξαίρεση το 1961 οπότε επήλθε νέα απογοήτευση λόγω των ατελέσφορων προσπαθειών των συνεργαζόμενων εκπαιδευτικών ομοσπονδιών για αύξηση των αποδοχών των δασκάλων και καθηγητών/τριών - παρουσιάζει ανοδική πορεία, για να φτάσει το 73% το καλοκαίρι του 1964.

Αν και, όπως αναφέρθηκε, δεν βρέθηκαν αριθμητικές αναφορές για την περίοδο της πολιτικής κρίσης 1965-67, μπορούμε με βεβαιότητα να υποθέσουμε ότι υπήρξε έντονη κινητικότητα και στο συνδικαλιστικό χώρο των καθηγητών. Η υπόθεσή μας βασίζεται:

α) στην αριθμητική αύξηση των υπηρετούντων καθηγητών/-τριών (από 5.148 το 1959 σε 9.662 στα τέλη του 1964 και σε 10.722 το 1966 σύμφωνα με την ΕΣΥΕ),

β) στις ανακατατάξεις στη σύνθεση των παλαιότερων ΕΛΜΕ κατά τα έτη 1963-66, που ανακλούν τις ζυμώσεις που γίνονταν εξαιτίας της προσπάθειας της Ε.Κ. να ελέγξει το συνδικαλιστικό κίνημα¹²⁰,

γ) στα σοβαρά ζητήματα που απασχολούσαν τον κλάδο κατά τη διάρκεια της πολιτικής κρίσης: (i) τις συγκρούσεις με επίκεντρο την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '64, (ii) την κατάρτιση νέου μισθολογίου για τους δημοσίους υπαλλήλους (1964-66).

Η σχετικά χαμηλή οργανωτική πυκνότητα – ιδίως των πρώτων χρόνων της δραστηριοποίησης της Ομοσπονδίας - πρέπει να αποδοθεί σε πληθώρα αιτιών. Ο διάχυτος φόβος εξαιτίας του θεσμικού και εξωθεσμικού πλαισίου που περιγράφηκε και των ποινικών κυρώσεων που επισείονταν πριν και επισύρονταν μετά από κάθε απεργιακή κινητοποίηση είναι ίσως η κυριότερη αιτία. Η *αδιαφορία του κλάδου*, εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας των

¹¹⁹ Δ. Χωρίτης «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 3.

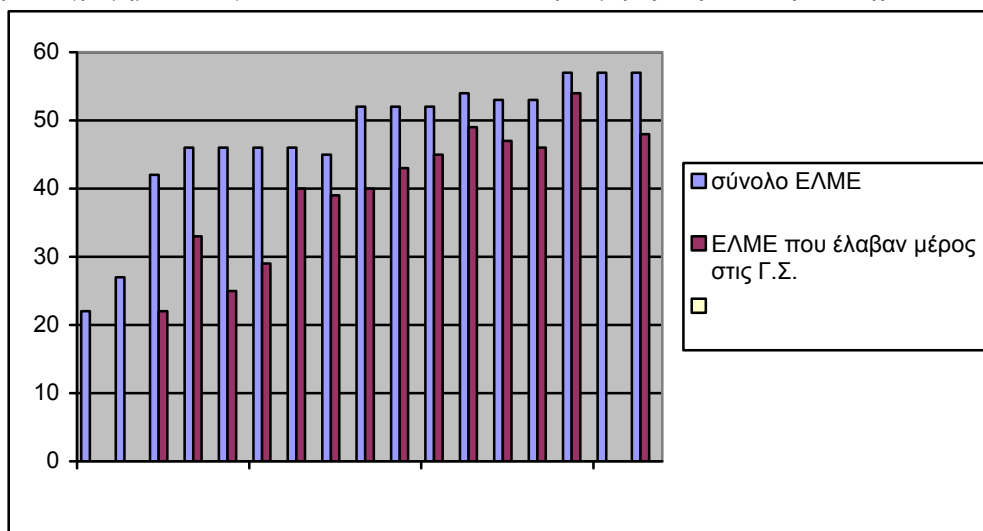
¹²⁰ Βλ. Γ. Φ. Κουκουλές, *Το εργατικό κίνημα και ο μύθος...*, ο.π., σ. 14-16 και 30-78 (κυρίως τις σ. 30-49) και Γ. Λιάσκος, *Η ιστορία του ...*, ο.π., 108-109.

μοιρολατρικά πενόμενων¹²¹ και φύσει συντηρητικών, νομιμοφρόνων και νομοταγών, όπως αυτοπροσδιορίζονται¹²², καθηγητών/τριών είναι μια δεύτερη.

Ωστόσο, ως σημαντικότερος λόγος της χαμηλής οργανωτικής πυκνότητας προβάλλεται στο *Δελτίο* η έλλειψη εμπιστοσύνης της βάσης προς την ηγεσία της. Η έλλειψη εμπιστοσύνης αποδίδεται : (i) στη διάχυτη αίσθηση πως γίνονταν ατασθαλίες στις αρχαιρεσίες των ΕΛΜΕ και της ΟΛΜΕ¹²³, (ii) στην εντύπωση που είχαν οι επαρχιακές Ενώσεις και Σύλλογοι ότι η διοίκηση της Ομοσπονδίας προωθούσε για λόγους ψηφοθηρικούς τα συμφέροντα κυρίως των υπηρετούντων στα αστικά κέντρα¹²⁴, (iii) στην επικρατούσα αίσθηση πως οι εντεταλμένοι των ΕΛΜΕ δεν μετέφεραν τη θέληση της βάσης στην Ομοσπονδία. Όπως μαρτυρά ο Ε. Πριώνης:

«Εβγαίνε [πρόεδρος ΕΛΜΕ], ένας, ο οποίος ήθελε να κατέβει στην Αθήνα. Έπαιρνε εντολή να πάει στη Γενική Συνέλευση και ψήφιζε. Άλλα του λέγανε και άλλα έκανε. Έκανε ό,τι του ψιθυρίζανε στο διάδρομο. Εκεί βολευότανε [...]».

Συγκριτικό γράφημα Συλλόγων/ΕΛΜΕ και ΕΛΜΕ που έλαβαν μέρος στις τακτικές Γ.Σ. της ΟΛΜΕ¹²⁵

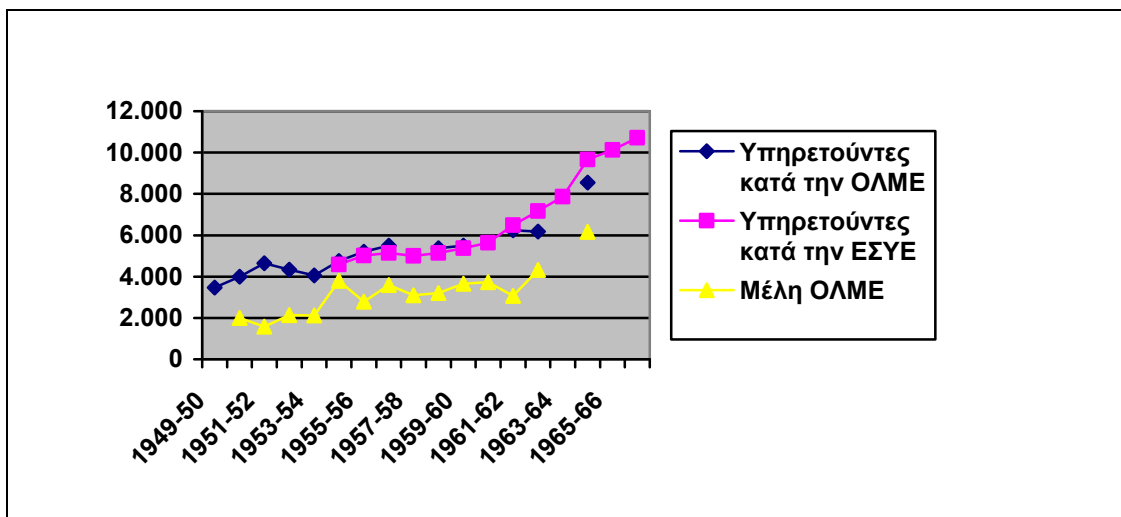
¹²¹ Σε *Δελτίο* του 1953 σημειώνεται ότι υπήρχαν «πολλοί οικογενειάρχαι δευτεροβάθμιοι [...] που τρώγουν μίαν φοράν την ημέραν». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος – Οκτώβριος 1953, σ. 16.

¹²² Βλ. ενδεικτικά: *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949-Φεβρουάριος 1950, σ. 33 και τχ. 143/5.2.1959, σ. 5.

¹²³ Η απροθυμία των καθηγητών/τριών να συμμετάσχουν στη δραστηριότητα των τοπικών Ενώσεων είχε παγιώσει στους υψηλά ιστάμενους της Ομοσπονδίας την άποψη ότι την «έλλειψιν των μελών [...] δύναται να αντισταθμίση μόνον η Διοίκησης». Με το σκεπτικό αυτό, που χαρακτήριζε τη δράση των ιθυνόντων της καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και αποσκοπούσε στον ιδεολογικό έλεγχο των τοπικών Ενώσεων, η ΟΛΜΕ υποχρέωνε τις ΕΛΜΕ να της αποστέλλουν πρακτικά των αρχαιρεσιών και των συζητήσεών τους. Βλ. Δ. Χωρίτης «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 5. και Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών (16.7.1956 – 6.4.1960)*, πράξη 20^η/20. 11.1958, σ. 132, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

¹²⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.10.1952, σ. 181-2, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 23

¹²⁵ Όπου τα αριθμητικά δεδομένα της ΟΛΜΕ ήταν διπλά χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος τους. Με δεδομένο ότι δεν είναι γνωστό αν και σε ποια αριθμητικά δεδομένα συνυπολογίζονταν στο σύνολο των υπηρετούντων και οι προσωρινοί/αναπληρωτές καθηγητές, η ακρίβεια του διαγράμματος ελέγχεται.

Ως λόγοι που οδηγούσαν στον κλονισμό της εμπιστοσύνης της βάσης προβάλλονται ακόμη η ανάμειξη της διοικήσεως του υπουργείου Παιδείας στα συνδικαλιστικά¹²⁷ και οι φεουδαλικές αντιλήψεις των διοικήσεων¹²⁸.

Οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας - συγκρούσεις που πήγαιναν άλλοτε από ιδεολογικές διαφορές και άλλοτε οφείλονταν σε διαφωνίες αναφορικά με ζητήματα τακτικής ή/και σε προσωπικές αντιδικίες ομοϊδεατών¹²⁹ – μπορούμε να υποθέσουμε ότι επιδρούσαν αποθαρρυντικά στη συμμετοχή των καθηγητών/τριών στο συνδικαλιστικό τους όργανο.

Η εμπιστοσύνη των καθηγητών/τριών προς τη συνδικαλιστική τους ηγεσία κλονίστηκε από πολύ νωρίς. Καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισε το *αίσθημα απογοήτευσης και πικρίας* που προκλήθηκε από την αποτυχία του απεργιακού αγώνα του Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 1949, κύρια επιδίωξη του οποίου ήταν η ιδιαίτερη βαθμολογική και μισθολογική διαβάθμιση των καθηγητών/τριών Μ.Ε.. Τροφοδοτήθηκε κατά τα έτη 1953-54 από την έλλειψη αποφασιστικότητας που διέκρινε τα Διοικητικά Συμβούλια (Δ.Σ.) της Ομοσπονδίας (την *εγκατάλειψη των ηγητόρων*) στη διεκδίκηση των επαγγελματικών αιτημάτων του κλάδου¹³⁰. Αλλά και η δεύτερη μεγάλη κινητοποίηση των καθηγητών, η απεργία του 1955, καίτοι είχε

¹²⁶ Τα ακριβή αριθμητικά δεδομένα των υπηρετούντων καθηγητών/τριών Μ.Ε. και μελών της ΟΛΜΕ παρατίθενται στο Παράρτημα

¹²⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ.8.

¹²⁸ Δ. Χωρίτης, «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 5.

¹²⁹ Βλ. ενδεικτικά *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 8 (όπου ο Σύλλογος Αττικής κατηγόρησε το Δ.Σ. για ενεργό ανάμειξη στην εκλογή του αιρετού εκπαιδευτικού σύμβουλου Επ. Μπασουκέα), τχ. 189/25.6.1961, σ. 12 (όπου η Ένωση Αττικής επέκρινε τη επιδοκιμαστική στάση της ΟΛΜΕ στα ωρολόγια προγράμματα που συντάχθηκαν το 1961), τχ. 220/10.6.1963, σ.1 (όπου η Ένωση Αττικής κατηγορεί το «προοδευτικό» Δ.Σ. της Ομοσπονδίας για χρησιμοποίηση κομματικού μηχανισμού επηρεασμού των συνειδήσεων). Για τη δριμύτατη κριτική που άσκησε η ΕΛΜΕ Ιωαννίνων στην ΟΛΜΕ το 1966 αναφορικά με την πρακτική της Ομοσπονδίας απέναντι στην πολεμική που εκδηλώθηκε κατά της μεταρρύθμισης του '64, αλλά και αναφορικά με το χειρισμό των επαγγελματικών επιδιώξεων του κλάδου βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων 1965-66, αρ. 53^α, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

¹³⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.11.1952, σελ. 181 κ.ε., τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σελ. 20

ως αποτέλεσμα τη μερική ικανοποίηση του βασικού συντεχνιακού αιτήματος, αυτού της θέσπισης της ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και της παροχής ειδικού (συμβολικού) μισθολογίου στους καθηγητές/τριες Μ.Ε., κλόνισε για τους λόγους που θα δούμε¹³¹ την εμπιστοσύνη της βάσης στην ηγεσία της, γεγονός που αιτιολογεί την αισθητή πτώση της συνδικαλιστικής πυκνότητας το συνδικαλιστικό έτος 1955-56. Η αναβολή των απεργιών διαρκείας (ιδίως αυτής του Μαρτίου 1961, 36 μόλις ώρες πριν την έναρξή της¹³²) προκάλεσε νέα αισθητή πτώση στη συνδικαλιστική πυκνότητα.

Πρόσθετο λόγο της σχετικά χαμηλής οργανωτικής πυκνότητας συνιστά – ιδίως τα πρώτα χρόνια της μελετώμενης περιόδου - η ανομοιογενής σύνθεση του διδακτικού προσωπικού της Μ.Ε.. Κατά τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου στη Μ.Ε. υπηρετούσαν οι εξής κατηγορίες καθηγητών/τριών Μ.Ε. :

- α) οι αυτοαποκαλούμενοι *επιστήμονες*, δηλαδή οι πτυχιούχοι πανεπιστημιακών σχολών τετραετούς φοίτησης (θεολόγοι, φιλόλογοι, μαθηματικοί, φυσικοί, χημικοί, εμποριολόγοι, δηλαδή απόφοιτοι οικονομικών σχολών που δίδασκαν κυρίως στις Εμπορικές Σχολές, και ολιγάριθμοι γεωπόνοι), και όσοι καθηγητές/τριες γαλλικής γλώσσας και των καλλιτεχνικών μαθημάτων ήταν *εξισωμένοι* με αυτούς¹³³,
- β) οι πτυχιούχοι της Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής, οι γυμναστές με τριετείς μεταγυμνασιακές σπουδές (κατοπινός κλάδος 4),
- γ) οι μη πτυχιούχοι καθηγητές/τριες ξένων γλωσσών,
- (δ) οι καθηγητές/τριες της Ωδικής με πτυχίο Ωδείου,
- (ε) οι καθηγητές/τριες των *τεχνικών μαθημάτων* (χειροτεχνεία, ιχνογραφία, καλλιγραφία) που αποκαλούνταν *διδάσκαλοι* και συγκροτούσαν δύο υποκατηγορίες: (i) τους απόφοιτους των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και τους πτυχιούχους της Ανώτατης Σχολής Καλών τεχνών και (ii) όσους δεν είχαν πτυχίο και πιστοποιητικό παιδαγωγικής, ούτε πτυχίο Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης, ή πτυχίο τεχνικού Διδασκαλείου, ή «πτυχίον Σχολής τινος του Πολυτεχνείου» ή άλλης ισότιμης σχολής, ή «πτυχίον αντιστίξεως και φυγής», ή απολυτήριο σχολείου Μ.Ε.¹³⁴.

Σχεδόν καθεμιά από τις παραπάνω ειδικότητες/κατηγορίες διέθετε ανεξάρτητη Ένωση ή Σύλλογο που προωθούσε τα δικά της επαγγελματικά συμφέροντα συνήθως διαμέσου της

¹³¹ Βλ. κεφάλαιο 3.3.

¹³² Βλ. κεφάλαιο 4.10.

¹³³ Πρόκειται για τους καθηγητές/τριες που είχαν τα προσόντα του Ν. 4595/1930, δηλαδή για φοιτητές/τριες της Φιλοσοφικής Σχολής που ύστερα από το 2^ο έτος επέλεξαν να πάρουν πτυχίο καθηγητή Γαλλικής γλώσσας παρακολουθώντας τα μαθήματα της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Προϋπόθεση για το διορισμό τους ήταν η άσκησή τους στα πειραματικά σχολεία των Πανεπιστημίων Αθηνών ή Θεσσαλονίκης και η κατοχή πιστοποιητικού παιδαγωγικών σπουδών. Ακόμα, πρόκειται για καθηγητές/τριες με τα προβλεπόμενα από το Ν.Δ. 1315/1942 προσόντα, που είχαν δίπλωμα Ζωγραφικής ή Μουσικής με πτυχίο γενικών σπουδών και πιστοποιητικό παιδαγωγικών σπουδών. Οι καθηγητές/τριες αυτοί συγκροτούσαν από το 1955 το λεγόμενο κλάδο 3.

¹³⁴ Οι καθηγητές/τριες των κατηγοριών γ-ε εντάχθηκαν από το 1955 στο λεγόμενο κλάδο 5.

ΟΛΜΕ, αν και δεν έλειψαν οι περιπτώσεις παράλληλης ή ανεξάρτητης δραστηριοποίησής τους¹³⁵.

Στη χαμηλή οργανωτική πυκνότητα συνέβαλαν επίσης τα αντιτιθέμενα συμφέροντα χαμηλόβαθμων και υψηλόβαθμων καθηγητών/τριών¹³⁶, ο διαφορετικός χρόνος υπηρεσιακής εξέλιξης και η μισθολογική διαφορά των ειδικοτήτων ανάλογα με τις σπουδές τους. Αλλά, και το γεγονός ότι υπήρχαν μισθολογικές διαφορές ακόμη και ανάμεσα σε ομοιόβαθμους *επιστήμονες* με διαφορετική ειδικότητα¹³⁷ δημιουργούσε δυσaréσκειες, που με τη σειρά τους είχαν αντίκτυπο στην οργανωτική πυκνότητα. Η Ομοσπονδία από την πλευρά της επιχείρησε ιδίως από τα τέλη του '50 να αντιμετωπίσει το πρόβλημα διεκδικώντας την καταβολή ενιαίων – όχι κατά βαθμούς προσδιοριζόμενων – επιδομάτων, αύξηση των ετών φοίτησης στην τριετή τότε Ακαδημία Σωματικής Αγωγής και επιμόρφωση κυρίως των *διδασκάλων*.

Από το υπάρχον υλικό συνάγεται πως στη σχετικά χαμηλή οργανωτική πυκνότητα συνέβαλε και η έντονη και συνεχής διχογνωμία σχετικά με το κατά πόσο ήταν δυνατή μέσα από τους κόλπους της ΑΔΕΔΥ η αποτελεσματική διεκδίκηση του βασικού επαγγελματικού αιτήματος των καθηγητών (αυτού της ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και της ίσης μισθολογικής μεταχείρισης με τους *ισότιμους κλάδους*)¹³⁸. Η διχογνωμία εμφανίζεται σταθερά ως το Σεπτέμβριο του 1959, οπότε η ΟΛΜΕ έπαψε οριστικά να μετέχει στην ΑΔΕΔΥ (είχε αποχωρήσει προσωρινά και το 1955). Πολλά μέλη της Ομοσπονδίας είχαν την πεποίθηση πως το τριτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των δημοσίων υπαλλήλων δεν συνιστούσε μία

¹³⁵ Μερικές από τις οργανώσεις αυτές είναι : η Ένωση Ελλήνων Θεολόγων, η Ένωση Ελλήνων Γυμναστών, η Ένωση Ελλήνων Φυσικών, ο Σύλλογος Καθηγητών Μουσικής και ο Σύνδεσμος Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων. Στα τέλη του 1962 συστήθηκε και η Ένωση Φυσικομαθηματικών Μέσης Εκπαιδευσεως Ελλάδος με έδρα την Κομοτηνή. Εκμεταλλευόμενη την απροθυμία των Φυσικομαθηματικών να αποδεχθούν διορισμό στη δημόσια εκπαίδευση λόγω των χαμηλών αποδοχών και το γεγονός ότι οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων ήταν διατεθειμένοι να τους προσλάβουν επί συμβάσει με μισθό σχεδόν τριπλάσιο από εκείνον του Δημοσίου, η Ένωση Φυσικομαθηματικών πρόβαλε το αίτημα ξεχωριστής παροχής επιδοματικής αύξησης στους καθηγητές/τριες της ειδικότητας αυτής, απειλώντας παράλληλα με ομαδικές παραιτήσεις των υπηρετούντων. Η ενέργειά της αυτή εκλήφθηκε από την ΟΛΜΕ ως διασπαστική της ενότητας του κλάδου στις παραμονές της απεργίας του Ιανουαρίου 1963. Τελικά η Ένωση Φυσικομαθηματικών υπαναχώρησε και συμμετείχε στην απεργία του 1963 υπό τη σημαία της Ομοσπονδίας. Βλ. «Οι φυσικομαθηματικοί», εφ. *Έθνος*, 28.11.1962, σ. 1 και Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων Εγγράφων 1962-63, υπ. αρ. 42α και 33, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων, Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 215/10.1.63, σ. 16.

¹³⁶ Οι χαμηλόβαθμοι καθηγητές/τριες που στην πλειονότητά τους υπηρετούσαν σε επαρχιακές πόλεις έτρεφαν δυσπιστία απέναντι στους υπηρετούντες σε αστικά κέντρα και στους υψηλόβαθμους, οι οποίοι αρνούνταν την προαγωγή τους στο βαθμό του Γυμνασιάρχη για να αποφύγουν την υποχρεωτική μετάθεση, ενώ ταυτόχρονα επεδίωκαν – και πέτυχαν – την κατάργηση του μεταθετού των Βοηθών Γυμνασιαρχών. Παράλληλα, ιδίως από τις αρχές τις δεκαετίας του '60 οι νέοι καθηγητές/τριες αμφισβήτησαν τη μεγάλη μισθολογική διαφορά τους από τους υψηλόβαθμους. Βλ. *Πρακτικά ΚΘ'Τ.Σ. (10-15.7.1961)*, Έκτακτος Έκδοσις, Αθήναι 1962, σ. 17-18.

¹³⁷ Τόσο οι γεωπόνοι όσο και οι πτυχιούχοι τεχνικοί που διορίστηκαν μετά τη μεταρρύθμιση του 1959 απολάμβαναν αυξημένο μισθολόγιο σε σύγκριση με τους άλλους *επιστήμονες*, με συνέπεια «γεωπόνος της Μέσης Γεωπονικής [να] λαμβάνει 500 δρχ. περίπου περισσότερας του Γυμνασιάρχου». *Πρακτικά ΚΘ' Γ.Σ.*, ο.π., σ. 17-18.

¹³⁸ Βλ. ενδεικτικά *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.11.1952, σελ. 186-187 και τχ. 72-73/Μάιος 1955, σελ. 5,8 και 13.

αρραγή, ισχυρή και αποτελεσματική οργάνωση, αλλά μια οργάνωση στους κόλπους της οποίας ο ανταγωνισμός των δημοσιοϋπαλληλικών κλάδων ήταν έντονος, ενώ άλλα πίστευαν πως δεν εκπροσωπούσε κλάδους ομοιογενείς από την άποψη των τυπικών προσόντων ή του προσφερόμενου έργου.

Μάλιστα, ομάδα *επιστημόνων*- καθηγητών κυρίως της ΕΛΜΕ Αρκαδίας εκβίασε το 1954 την έξοδο της ΟΛΜΕ από την ΑΔΕΔΥ λαμβάνοντας πρωτοβουλία σύμπτυξης *Επιστημονικών Συλλόγων* που θα συγκροτούσαν ανεξάρτητη από την ΟΛΜΕ Ομοσπονδία (την Ομοσπονδία Επιστημόνων Λειτουργών Μέσης Εκπαιδευσεως). Επρόκειτο για μια ενέργεια που πρόκρινε τη μετατροπή της Ομοσπονδίας σε *ομάδα στελεχών*¹³⁹, η οποία στηριζόμενη στην *ποιότητα* ευάριθμων μελών θα μπορούσε να διεκδικήσει αποτελεσματικότερα την ικανοποίηση των συντεχνιακών αιτημάτων της. Αν και οι Σύλλογοι *επιστημόνων* που αρχικά ιδρύθηκαν (στην Αρκαδία, την Κορινθία, την Αττική, τη Θεσσαλονίκη, τη Θεσπρωτία, και την Άρτα) ήταν σχετικά ολιγομελείς¹⁴⁰, η *διασπαστική κίνηση* θορύβησε την ΟΛΜΕ. Διαφαίνεται όμως ότι συνέβαλε τόσο στην αγωνιστική κινητοποίηση των ιθυνόντων της το '55 όσο και στην απόφαση για προσωρινή αποχώρηση της Ομοσπονδίας από την ΑΔΕΔΥ την ίδια χρονιά¹⁴¹. Αλλά και η στενή συνεργασία της ΟΛΜΕ με τη ΔΟΕ (1959-1962), μολονότι αποφασίστηκε μέσα από Γενικές Συνελεύσεις των δύο κλάδων, αντιμετωπίστηκε από αριθμό καθηγητών/τριών με καχυποψία¹⁴².

Απόρροια της χαμηλής οργανωτικής πυκνότητας ήταν η οικονομική καχεξία της Ομοσπονδίας¹⁴³ και η συνακόλουθη αδυναμία της να επιτύχει αφενός την έκδοση

¹³⁹ Για τα χαρακτηριστικά της *ομάδας στελεχών* βλ. Γ. Μαυρογορδάτος, *Ομάδες πίεσης...*, ο.π., σ. 45-48.

¹⁴⁰ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 48-49/Φεβρουάριος 1954, σ. 10, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σ. 11, 14-15 και 20, τχ. 56-57/Ιούνιος 1957, σ. 7.

¹⁴¹ Οι πρόεδροι των «Συλλόγων Λ.Μ.Ε. πτυχιούχων Πανεπιστημίου και Ανωτάτων Σχολών» κλήθηκαν στην Κ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (15-20.7.1954), όπου το νεοεκλεγέν Δ.Σ. ζήτησε τη διάλυση τους. Η αγωνιστικότητα της ΟΛΜΕ κατά το 1955 είχε ως συνέπεια το σταδιακό εκφυλισμό των Ενώσεων Επιστημόνων. Ωστόσο, οι απόψεις τους για την ανωτερότητα των *επιστημόνων- καθηγητών* εξακολουθούσαν να έχουν απήχηση στον κλάδο, γεγονός που αντανακλάται τόσο στην αμφιθυμική στάση της Ομοσπονδίας απέναντι στην ΑΔΕΔΥ και τη ΔΟΕ, όσο και στις προτάσεις της όχι μόνο για την ιεράρχηση και τους όρους επαγγελματικής εξέλιξης των καθηγητών των διαφόρων κατηγοριών, αλλά και για τον καταμερισμό της επιδοματικής ενίσχυσης τους (τουλάχιστον ως τα τέλη του '55, οπότε η ΟΛΜΕ πρότεινε το ύψος του εκπαιδευτικού επιδόματος να είναι ενιαίο «με ελαφράν μόνον διαφοροποίησιν εις τους ανωτέρους βαθμούς»). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ. 1, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 37-38 και τχ. 82-83/Δεκέμβριος 1955, σ. 1-2.

¹⁴² Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίων Πρακτικών* (16.7.1956-6.4.1960), πράξη 6^η/18.9.1959, σ. 210-211.

¹⁴³ Το 1951 μάλιστα τέθηκε ζήτημα αδυναμίας διατήρησής της: «Επί του παρόντος το πρωταρχικόν ζήτημα το οποίον πρέπει να αντιμετωπίσωμεν σοβαρώς είναι το ζήτημα της διατηρήσεως της Οργανώσεως. Διότι εκ της μελέτης της οικονομικής καταστάσεως της ΟΛΜΕ διαπιστώται ότι είναι δυνατόν να προκύψει τοιούτον ζήτημα και μάλιστα εις λίαν προσεχές μέλλον. [...] Η έλλειψις οικονομικών μέσων [η οποία] περιορίζει την Ομοσπονδίαν εις στενώτατον πεδίων δράσεως και καταδικάζει αυτήν εις φυτοζωίαν [...] εθεωρήθη [...] ως θεμελιώδης αιτίας της ελαττωματικής λειτουργίας του οργανισμού της Ομοσπονδίας. Ούτω λόγω της ελλείψεως χρημάτων ούτε το μηνιαίον τεύχος του Δελτίου κατέστη δυνατόν να εκδίδεται κανονικώς, ούτε τα εν επαρχίαις μέλη του Διοικητικού και Εποπτικού Συμβουλίου συνεκαλούντο συχνά εις Αθήνας...». Βλ. «Η δράσις της διοικήσεως της Ομοσπονδίας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 5/1,12.1951, σ. 36.

ανεξάρτητου από το *Δελτίο* περιοδικού με επιστημονική ύλη (*Επιστημονικού Δελτίου*) και αφετέρου την ανέγερση του «Οίκου του Καθηγητού», την οικοδόμηση δηλαδή κτιρίου ανάλογου με εκείνο του «Μεγάρου» της ΔΟΕ¹⁴⁴ και να αρκεστεί το 1959 στην εξασφάλιση *ιδιόκτητης Στέγης* (Ερμού και Κορνάρου). Όμως, παρά τη μεγαλύτερη πυκνότητα που είχε επιτευχθεί μετά από δεκάχρονη πορεία, ούτε για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού ήταν απρόσκοπτη η οικονομική συνδρομή των υπηρετούντων καθηγητών, αφού λίγους μόλις μήνες πριν την αγορά του διαμερίσματος μόλις τα 140 από τα 365 περίπου σχολεία είχαν καταβάλει το αιτούμενο από τους υπηρετούντες σε αυτά ποσό¹⁴⁵. Η απροθυμία των καθηγητών/τριών να συνδράμουν αποτέλεσε πρόσχημα ώστε το Δ.Σ. να αποδεχθεί τις εισφορές όχι μόνο Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων ή Γυμνασιάρχων, αλλά και πολιτικών προσώπων (του υπουργού Παιδείας κατά το 1958-1962 Γ. Βογιατζή και του τότε Γενικού Γραμματέα του ΥΠΕΠΘ Ι. Καρμίρη¹⁴⁶).

1.3.1. Πρακτικές για την επίτευξη αύξησης της συνδικαλιστικής πυκνότητας

Τη χαμηλή οργανωτική πυκνότητα που παρατηρείται κατά τη δεκαετία του 1950 και που διαιωνίζει την οργανωτική ατροφία και την οικονομική καχεξία της ΟΛΜΕ, οι ιθύνοντές της επιχείρησαν να την αντιμετωπίσουν με υποβολή εκκλήσεων προς τους καθηγητές/τριες να εγγραφούν στην Ομοσπονδία και με παροτρύνσεις προς τα μέλη των κατά τόπους ΕΛΜΕ να τονώσουν το *συνδικαλιστικό φρόνημα* των υπηρετούντων¹⁴⁷. Κατέφυγαν όμως και σε μεθόδους πειθαναγκασμού ζητώντας από τους Γυμνασιάρχες, τους Γενικούς Επιθεωρητές και τους Διευθυντές των Παιδαγωγικών Ακαδημιών να επιστρατεύσουν *το κύρος* τους για να επιτευχθεί η *ολοκληρωτική συμμετοχή* των υφισταμένων τους στην Ομοσπονδία¹⁴⁸.

Η επίκληση στους ανώτερους βαθμούς της εκπαιδευτικής ιεραρχίας αντανακλά την ύπαρξη κάθετης δομής τόσο στις σχέσεις του προσωπικού της Μ.Ε. όχι μόνο στο σχολείο, αλλά και στο χώρο του συνδικαλιστικού τους οργάνου. Οι Γυμνασιάρχες δεν διαδραμάτιζαν καίριο ρόλο μόνο στην υλοποίηση της σχολικής γνώσης και στον εν γένει έλεγχο του διδακτικού προσωπικού - αφού μεταξύ των εκθέσεων που συνέτασσαν ήταν και οι αφορούσες στην επιμέλεια και τη γενική συμπεριφορά του διδακτικού προσωπικού στην κοινωνία¹⁴⁹ – αλλά αναδεικνύονταν συνήθως πρόεδροι των ΕΛΜΕ και μέλη του Δ.Σ. της

¹⁴⁴ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 6-9 και 40-41, τχ. 82-83/Δεκέμβριος 1955, σ. 11.

¹⁴⁵ Κατά τον Δ. Κορψιάτη (ταμία της ΟΛΜΕ το 1958-59) οι καθηγητές 125 σχολείων δεν είχαν αποστείλει καθόλου χρήματα και μόνο οι μισοί από τους υπηρετούντες σε άλλα 100 είχαν καταβάλει την εισφορά. Βλ. *Πρακτικά ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, σ. 12-13.

¹⁴⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, Τχ. 137/1.11.1958, σ. 7 και τχ. 160/25.11.59, σ. 16.

¹⁴⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 30-31/15.3.1953, σελ. 9 και 16, τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σελ. 11-13

¹⁴⁸ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 6/15.12.1951, σελ. 46, τχ. 7/1.1.1952, σελ. 53 και 67, 18-19/Σεπτέμβριος 1952, σελ. 146, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σελ. 14-15, 54-55/Μάιος 1954, σελ. 4 και 7, τχ. 60-61/15.10.1954, σελ. 6-7, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σελ. 10-12, τχ. 82-83/Δεκέμβριος 1953, σελ. 11.

¹⁴⁹ Για τα καθήκοντα των στελεχών της εκπαίδευσης και τον κομβικό ρόλο τους ως «μάτι» και «πειθαρχικό βραχίονα του κράτους» βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και...*, ο.π., σ.

ΟΛΜΕ, ενώ σημαντικός θεωρείτο ο ρόλος τους στη συμμετοχή των καθηγητών/τριών σε αγωνιστικές κινητοποιήσεις :

«Ότι η επιρροή των γυμνασιάρχων επί του διδακτικού προσωπικού των σχολείων είναι αποφασιστική δεν είναι ανάγκη να λεχθή καν. Επιρροή προς πάσαν κατεύθυνσιν, όχι δηλαδή μόνον εις τα θέματα της σχολικής ζωής και των σχέσεων του προσωπικού, αλλά και πέραν των καθαρώς υπηρεσιακών ορίων, και εις αυτάς ακόμη τας συνδικαλιστικές εκδηλώσεις και το ενδιαφέρον του προσωπικού. Τούτο δύναται ευκόλως να διαπιστωθή εις περιπτώσεις, καθ' ός ούτοι εκδηλώνουν προσωπικόν ενδιαφέρον δι' ηγετικήν τινά θέσιν. Είναι απολύτως βέβαιον ότι θα επιτύχουν με ασφάλειαν και άνεσιν»¹⁵⁰.

Αντίστοιχα, το ειδικό βάρος που είχαν για τη σταδιοδρομία του διδακτικού προσωπικού οι συντασσόμενες από Γυμnasiάρχες και Γενικούς Επιθεωρητές υπηρεσιακές εκθέσεις θεωρήθηκε από τους ιθύνοντες της Ομοσπονδίας ότι θα συντελούσε στο να ακολουθήσουν οι καθηγητές/τριες τις απόψεις και νουθεσίες των εποπτών τους. Ασφαλώς, ούτε και η επιστράτευση των Διευθυντών των Παιδαγωγικών Ακαδημιών εκ μέρους της ΟΛΜΕ ήταν τυχαία, αφού αρκετοί από αυτούς είχαν υπηρετήσει στη Μέση Εκπαίδευση, κάποιοι είχαν αναπτύξει στο παρελθόν συνδικαλιστική δράση¹⁵¹, ενώ όλοι ασκούσαν επιρροή στην κατηγορία των *διδάσκαλων* της Μ.Ε.. Πέρα από την κάθετη δομή της ιεραρχίας της Ομοσπονδίας, η επίκληση των ανώτερων βαθμών υποδηλώνει και τα όρια της αυτόνομης δράσης της ΟΛΜΕ, με δεδομένο τον έλεγχο - και τις συνακόλουθες παρεμβάσεις - που ασκούσαν οι εκάστοτε κυβερνήσεις στους πίνακες προαγόμενων στους βαθμούς αυτούς.

Η προσφυγή των Δ.Σ. στα στελέχη της εκπαίδευσης προκειμένου να επιτευχθεί αύξηση στην πυκνότητα αποτέλεσε το ισχυρό σημείο και ταυτόχρονα την αχίλλειο πτέρνα της ΟΛΜΕ. Τούτο είχε συνειδητοποιηθεί από κάποιους συνδικαλιστές, οι οποίοι όμως δεν μπόρεσαν να αλλάξουν την παραδοσιακή εσωτερική ιεράρχηση της Ομοσπονδίας:

«Η μεταπολεμική συνδικαλιστική ιστορία του κλάδου έχει ως πρωταγωνιστάς αριθμόν Γυμνασιάρχων υπερμέτρως δυσανάλογον προς το μέγα πλήθος των καθηγητών. Δεν είναι υπερβολή να υποστηριχθή ότι η διοίκησις του κλάδου έχει περιέλθῃ ἐξ ολοκληρου εις χεῖρας των. Εἰς τας μεγάλας ἐξορμήσεις του 1949 καὶ 1955 τὴν πρώτην καὶ τελευταίαν λέξιν εἶχον οἱ Γυμνασιάρχαι. Εξ ἄλλου εἰς δυσχερεῖς στιγμὰς συνήλθον οἱ Γυμνασιάρχαι πρωτοβούλως, ἢ καὶ κληθέντες, καὶ ἔλαβον ἀποφάσεις ἐν ὀνόματι τοῦ κλάδου. [...]. Θα πρέπει νὰ γίνῃ νέα οἰκοδομή [...]. Δεν ζητεῖται βεβαίως [...] νὰ αποσυρθοῦν [οἱ Γυμνασιάρχαι] ἀπὸ τὸ προσκήνιον τῆς συλλογικῆς ζωῆς. [...]. Τουναντίον εἶναι πολὺτιμον κεφάλαιον τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀξιοποιηθῇ. Ἀς ἀποφεύγουν [ὅμως] νὰ δίδουν προσωπικὰς λύσεις, μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, εἰς ζητήματα τοῦ κλάδου

174-185. Επίσης Γ. Μαυρογιώργος, *Εκπαιδευτικοί και αξιολόγηση*, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1993.

¹⁵⁰ Δ. Χωρίτης «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 4.

¹⁵¹ Ενδεικτική είναι η περίπτωση του Επ. Μπασουκέα του πρώτου μεταπολεμικά αιρετού εκπαιδευτικού συμβούλου.

ερήμην του διδακτικού προσωπικού των σχολείων των. Τότε [...] θα δημιουργηθούν άριστοι συνθήκαι προς προαγωγήν του κλάδου [...] Αλλά και οι καθηγηταί δεν πρέπει να ανέχονται την απαλλοτρίωσιν των δικαιωμάτων τους από τους Γυμνασιάρχας, [πρέπει] να συμμετέχουν αυτοβούλως [στη συνδικαλιστική κίνηση]]»¹⁵².

Για να επιτύχουν υψηλότερη πυκνότητα οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ κατέφυγαν το 1954 και στον τότε Γενικό Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας Κ. Γεωργούλη, ο οποίος - εκτός από προφορικές παραινέσεις και άμεσες παράτυπες παρεμβάσεις¹⁵³ - εξέδωσε εγκύκλιο με την οποία κατέστησε υποχρεωτική την εισφορά στην Ομοσπονδία¹⁵⁴. Μολοντούτο, φαίνεται ότι η παρέμβασή του είχε τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η αύξηση της οργανωτικής πυκνότητας δεν επιτεύχθηκε και η είσπραξη της εισφοράς εξακολούθησε να μην είναι εύκολη υπόθεση για το Δ.Σ., που το φθινόπωρο του 1955 κάλεσε με εγκύκλιό του τους εκκαθαριστές αποδοχών των σχολείων να προβούν σε παρακράτηση της εισφοράς από το μισθό των υπηρετούντων και να στέλνουν στην Ομοσπονδία την ετήσια συνδρομή τους, ώστε να εξασφαλιστεί η *στοιχειώδης επάρκεια μέσων*¹⁵⁵.

Οι διοικήσεις της ΟΛΜΕ προσπάθησαν καθ' όλη τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου να αυξήσουν την οργανωτική πυκνότητα αναλαμβάνοντας και την *εξυπηρέτηση υποθέσεων* των υπηρετούντων καθηγητών/τριών Μ.Ε.. Οι *εξυπηρετήσεις* αφορούσαν όχι μόνο την *παροχή των αιτούμενων πληροφοριών* ή την *έκφραση των παραπόνων των λειτουργών* στο υπουργείο Παιδείας¹⁵⁶, ούτε μόνο την ανάληψη της ευθύνης για την αγορά και αποστολή διαφόρων ειδών βιβλίων, επίπλων χαρτών για λογαριασμό των Γυμνασιαρχών των επαρχιακών σχολείων¹⁵⁷. Αφορούσαν και τη *μεσολάβηση* των ιθυνόντων της ΟΛΜΕ στο

¹⁵² Δ. Χωρίτης, «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 4.

¹⁵³ «Δια τους κκ. Γεν. Επιθεωρητάς και Γυμνασιάρχας». Με τον τίτλο αυτό η ΟΛΜΕ δημοσίευσε έγγραφο του Κ. Γεωργούλη προς τον Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων Καλαμάτας στο οποίο του ζητούσε να αντικαταστήσει δύο εκκαθαριστές σχολείων με άλλους προσφερόμενους «να διευκολύνωσι [...] τον Σύλλογον [των δασκάλων] εις την είσπραξιν της υπό της Γ.Σ. των μελών αυτού καθοριζομένης μηνιαίας εισφοράς» ικανοποιώντας έτσι αίτημα της ΔΟΕ. Η δημοσίευση συνοδεύεται από την εύγλωττη παρατήρηση του *Δελτίου* ότι «κατόπιν των ως άνω αντιλήψεων του Υπουργείου [...] οι κκ. Γυμνασιάρχαι και οι κκ. Γενικοί Επιθεωρηταί θα θελήσωσι να ενισχύσωσι τους αγώνας της ΟΛΜΕ με έτι περισσότεραν προθυμίαν». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σελ. 9. Επίσης βλ. τχ. 50-51/ Μάρτιος 1954, σ. 14-15, τχ. 52-53/Απρίλιος 1954, σ. 5-7, τχ. 56-57/Ιούνιος 1954 σ.7.

¹⁵⁴ Βλ. ΥΠΕΠΘ υπ. αριθ. 865/5.1.1954, και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σελ. 14-15. Τον Οκτώβριο του 1955 δόθηκε εντολή στους εκκαθαριστές των σχολείων να κρατούν από το μισθό των καθηγητών τη συνδρομή τους στην Ομοσπονδία. Βλ. [Η Διοίκησης], «Δια την διατήρησιν και επαύξησιν των κεκτημένων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 78-79/Οκτώβριος 1955, σελ. 1-2. Για τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της εισφοράς στη ΓΣΕΕ βλ. Γ.Φ. Κουκουλές, *Ελληνικά συνδικάτα: Οικονομική αυτοδυναμία και...*, ο.π., σ. 29-30 και 57-66.

¹⁵⁵ [Η Διοίκησης], «Δια την διατήρησιν και επαύξησιν των κεκτημένων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 78-79/Οκτώβριος 1955, σ.1-2.

¹⁵⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ. 15.

¹⁵⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 192/10.10.61, σ.2. Ωστόσο το 1962 η ΟΛΜΕ επικαλούμενη γραφειοκρατικές και πρακτικές δυσκολίες ενημέρωσε τους Γυμνασιάρχες ότι δεν ήταν πλέον διατεθειμένη να παράσχει τη συγκεκριμένη εξυπηρέτηση. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 202/10.4.62, σ. 1.

υπουργείο Παιδείας για ικανοποίηση προσωπικών αιτημάτων συναδέλφων τους¹⁵⁸ σ' εποχή κατά την οποία ούτε λίγοι ήταν όσοι απευθύνονταν ατομικά σε τοπικούς πολιτευτές και βουλευτές προκειμένου να επιτύχουν προαγωγή ή μετάθεση¹⁵⁹, ούτε ευάριθμες ήταν οι ΕΛΜΕ που απευθύνονταν απευθείας στον εκάστοτε υπουργό υποδεικνύοντας τροποποιήσεις στα υποβληθέντα από την ΟΛΜΕ υπομνήματα¹⁶⁰ και που ασκούσαν δημοσίως κριτική στο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας :

«[...] Μία εκ των αδυναμιών του κλάδου είναι και η μη κατανόησης [...] της αρχής [της πειθαρχίας εις τας αποφάσεις ενός ανωτέρου οργάνου], της οποίας παραβιάσεις έγιναν κατ' επανάληψιν [...]. Η αρχή αυτή πρέπει να φυλάσσεται ως κόρη οφθαλμού, εν ανάγκη δε ο κλάδος εις τας καθ' υποτροπήν περιπτώσεις να λαμβάνη μέτρα αμύνης, καταλήγων εν εσχάτη ανάγκη και εις διαγραφήν των εν απειθαρχία και παρανομία διαβιουσών Ενώσεων»¹⁶¹.

Η αντίδραση της Ομοσπονδίας στις πρακτικές αυτές ήταν να απειλήσει τόσο τις Ενώσεις που «εξέφυγον του σκοπού των» με διαγραφή όσο και τους καθηγητές/τριες ότι δεν θα τους εξυπηρετούσε εάν δεν ήταν εφοδιασμένοι από *σημείωμα του προέδρου* τοπικής τους ΕΛΜΕ¹⁶².

Η διεκδίκηση από τους ιθύνοντες της Ομοσπονδίας του προνομίου να έχουν αυτοί τον τελικό λόγο στη *μεσολάβηση*, πέρα από το ότι αποσκοπούσε στη διατήρηση της εσωτερικής πειθαρχίας¹⁶³ απέβλεπε ασφαλώς και στη διαιώνιση της προσωπικής τους δύναμης. Ανακλά την έλλειψη αξιοκρατίας και διαφάνειας στις υπηρεσιακές μεταβολές του διδακτικού προσωπικού και τα φαινόμενα του πολιτικού φεουδαρχισμού και των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα¹⁶⁴. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί πως ότι δεν έλειψαν οι συνδικαλιστές που προειδοποιούσαν όσους καθηγητές/τριες ασκούσαν «δια πολιτικών μέσων» πίεση στο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ότι θα *ζημιώνονταν*, καθώς «του λοιπού τα σημειώματα των πολιτικών» θα συνόδευσαν τον ατομικό (υπηρεσιακό) τους φάκελο¹⁶⁵.

¹⁵⁸ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος- Οκτώβριος 1953, σελ. 11-13. Στο διασωθέν αρχείο της ΟΛΜΕ υπάρχουν τόσο έγγραφα αιτήματα για προαγωγή ή μετάθεση προς ικανοποίηση από τους κατά τόπους υπηρετούντες καθηγητές, όσο και ευχαριστήριες επιστολές επειδή πραγματοποιήθηκε ευνοϊκή για τους αιτούντες διοικητική πράξη. Βλ. Παράρτημα, όπου ενδεικτικά παρατίθενται οι πιο χαρακτηριστικές.

¹⁵⁹ Βλ. *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (13-18.7.1964)*, Αθήναι 1965, σ. 46.

¹⁶⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 14-15/15.5.1952, σ. 123-124 και 143.

¹⁶¹ Δ. Χωρίτης, «Το οργανωτικόν προβάλλει επιτακτικόν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 5.

¹⁶² Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών (16.7.1956 – 6.4.1960)*, πράξη 20^η/20. 11.1958, σ. 131, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

¹⁶³ Οι πρακτικές των ΕΛΜΕ, η τάση των εκπαιδευτικών να απευθύνονται σε τοπικούς βουλευτές για να επιτύχουν χαριστικές αποσπάσεις, μεταθέσεις και προαγωγές, αλλά και οι προαγωγές συνδικαλιστών φίλα προσκείμενων στις κυβερνήσεις της περιόδου γίνονταν συχνά σημείο αντεγκλήσεων στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας. Βλ. ενδεικτικά *Πρακτικά ΚΘ' Γ.Σ. (10-15.7.61)*, ο.π., σ. 7-8 και 26.

¹⁶⁴ Βλ. Ν. Μουζέλης, *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια. Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005, σ. 151-152. Αργ. Βουρνάς, *Ρουσφετολογικά σημειώματα*, Συλλογές Αργύρη Βουρνά, Αθήνα 2006, ιδίως τις σ. 5-7, 54-55, 59 και 80.

¹⁶⁵ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών (16.7.1956 – 6.4.1960)*, πράξη 20^η/20. 11.1958, σ. 132, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων και Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ, ο.π.

1.4. Οι προβαλλόμενοι σκοποί

Όπως αναφέρθηκε, η ΟΛΜΕ αυτοπροσδιοριζόταν *διφυής οργάνωση, επαγγελματική και επιστημονική*. Ως *επιστημονική* οργάνωση συμπεριλάμβανε στην αποστολή της την ενημέρωση των μελών της σε θέματα επιστημονικού περιεχομένου και πρωτίστως τη διατύπωση απόψεων στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι σχετικές απόψεις της και οι πρακτικές με τις οποίες αποπειράθηκε να επηρεάσει την εκπαιδευτική πολιτική των κυβερνήσεων της μελετώμενης περιόδου αναλύονται στα κεφάλαια που ακολουθούν.

Ως οργάνωση που αποσκοπούσε στην *εξυπηρέτηση των επαγγελματικών συμφερόντων του κλάδου* πρόβαλε και διεκδίκησε την ικανοποίηση αιτημάτων πανυπαλληλικών και κλαδικών. Στα πρώτα συγκαταλέγονται η αύξηση του βασικού μισθού των εργαζόμενων στο δημόσιο τομέα, η διαμόρφωση και βελτίωση των όρων ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, η αναγνώριση του χρόνου της στρατιωτικής θητείας ως συντάξιμου, η καθιέρωση της συνταξιοδότησης στο 65^ο έτος με θεμελίωση δικαιώματος πλήρους σύνταξης μετά τη συμπλήρωση 35ετούς υπηρεσίας κ.α.. Μεταξύ των δευτέρων βρίσκουμε αιτήματα που αφορούν : (i) τη βελτίωση των συνθηκών εκπαίδευσης και των όρων εργασίας των καθηγητών/τριών (επίλυση του *διδασκηριακού προβλήματος*, εφοδιασμό των σχολείων με έπιπλα και εποπτικά μέσα διδασκαλίας, αύξηση των οργανικών θέσεων, μείωση του ωραρίου διδασκαλίας¹⁶⁶ και του αριθμού των μαθητών ανά τάξη/τμήμα¹⁶⁷, *διαίρεση* των πολυπληθών Γυμνασίων κ.α.), (ii) την ενίσχυση του ρόλου των εκπαιδευτικών στα διοικητικά όργανα της εκπαίδευσης, (iii) τον εξορθολογισμό της διοίκησης της εκπαίδευσης (με την ολοκλήρωση των διορισμών, προαγωγών και μεταθέσεων πριν από την έναρξη της σχολικής χρονιάς και όχι μετά την έναρξη του ημερολογιακού έτους όπως γινόταν ως το 1963, με αντικειμενικοποίηση των κριτηρίων αξιολόγησης των εκπαιδευτικών κ.α.). Πρωτεύουσα θέση στα αιτήματά της έχουν ασφαλώς όσα σχετίζονταν με την μισθολογική και βαθμολογική κατάσταση των καθηγητών/τριών.

Η διαμόρφωση και προβολή των *επαγγελματικών αιτημάτων* Ομοσπονδίας κατά τη δεκαετία 1949-1959, οπότε η ΟΛΜΕ ήταν ενταγμένη στους κόλπους της ΑΔΕΔΥ, έγινε τόσο

¹⁶⁶ Ως το τέλος τις εξεταζόμενης περιόδου το ωράριο διδασκαλίας ίσχυσαν τα προβλεπόμενα από το Α.Ν. 1849/1939. Σύμφωνα με το άρθρο 8 του νόμου ο ελάχιστος αριθμός των ωρών διδασκαλίας για τους Διευθυντές ήταν 12 -14 ώρες (η ΟΛΜΕ διεκδικούσε σε 8-10), για τους υποδιευθυντές 14 -16 (η Ομοσπονδία επεδίωκε 10-12), για τους καθηγητές με προϋπηρεσία πάνω από 20 χρόνια 22-24 ώρες και για όσους είχαν λιγότερα από 20 έτη προϋπηρεσία 24-26 ώρες. Η ΟΛΜΕ πρόκρινε τις 18-20 ώρες για τους καθηγητές μέχρι και του βαθμού Α' και τις 16-18 για τους Βοηθούς Γυμνασιάρχες. Κατά την Η χούντα αύξησε το ωράριο διδασκαλίας σε 27 ώρες και καθιέρωσε την 10ωρη υποχρεωτική υπερωριακή διδασκαλία. (Ν. 651/1970). Βλ. ενδεικτικά: *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 84-85/Ιανουάριος 1956, σ. 14, τχ. 144/5.2.1959, σ. 5 και 8, τχ. 233/10.3.64, 262/20.11.65, σελ. 16 και τχ. 276/25.10.66, σελ. 2 και 16.

¹⁶⁷ Παρά ρητή διάταξη του Α.Ν. 1849/1939 (άρθρο 4) που όριζε ότι κάθε τάξη με περισσότερους από 60 μαθητές πρέπει να διαιρείται σε τμήματα, η πλειονότητα των γυμνασιακών αιθουσών φιλοξενούσε ως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου 70-120 μαθητές.

μέσα από το τριτοβάθμιο όργανο των δημοσίων υπαλλήλων, όσο και ανεξάρτητα από αυτό, άλλοτε αποσπώντας τη συναίνεσή του και άλλοτε όχι. Στο χρονικό διάστημα 1959-1962 οι συνεργαζόμενες και ευρισκόμενες εκτός ΑΔΕΔΥ εκπαιδευτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις ΟΛΜΕ και ΔΟΕ διαμόρφωσαν και διεκδίκησαν από κοινού κλαδικά κυρίως αιτήματα. Τη διετία 1964-66, οπότε τέθηκαν εκ νέου ζητήματα που αφορούσαν το σύνολο των δημοσίων υπαλλήλων (η αναδιαμόρφωση του μισθολογίου τους και η τροποποίηση άρθρων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα), η ΟΛΜΕ - που παρέμεινε εκτός ΑΔΕΔΥ σε αντίθεση με τη ΔΟΕ ¹⁶⁸ - έλαβε μέρος τόσο στην Επιτροπή Μισθολογίου που συγκροτήθηκε, όσο βέβαια και στον ανταγωνισμό των δημοσιοϋπαλληλικών οργανώσεων, κάθε μια από τις οποίες επιχείρησε να διατηρήσει τα ως τότε «κεκτημένα» του κλάδου που εκπροσωπούσε.

Η αναλυτική προσέγγιση του συνόλου των επαγγελματικών επιδιώξεων της Ομοσπονδίας, πανυπαλληλικών και κλαδικών και η διαμόρφωση των σχέσεών της με άλλες συνδικαλιστικές οργανώσεις κατά τη διάρκεια της διεκδίκησής τους αποτελούν αντικείμενο άλλης μελέτης¹⁶⁹. Στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί θα παρουσιαστούν κυρίως τα επιχειρήματα με τα οποία η Ομοσπονδία επιχείρησε να επιτύχει το κυριότερο διπλό επαγγελματικό της αίτημα : α) την *ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση* των καθηγητών/τριών, δηλαδή την υπαγωγή τους στη βαθμολογική κλίμακα της διοικητικής ιεραρχίας στην οποία ανήκαν, κι όχι σε εκείνη των υπολοίπων δημοσίων υπαλλήλων, αλλά και την απόκτηση του δικαιώματος να εξελίσσονται *ακόλута* (χωρίς περιορισμούς) στους ανώτερους βαθμούς μετά τη θεσμοθέτησή της (1955), και β) τη θέσπιση *ειδικού μισθολογίου*, αλλά και την αύξησή του ύψους του μετά τη θέσπισή του (1955).

Η παρουσίαση των επιχειρημάτων στα οποία η ΟΛΜΕ στήριξε το διπλό αυτό αίτημα κρίθηκε επιβεβλημένη διότι ανακλά την αυτοεικόνα των καθηγητών/τριών Μ.Ε. και την επίδραση των μεταβολών του κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου στη ρητορική της Ομοσπονδίας. Επίσης επειδή ανακλά τις κοινωνικές λειτουργίες που η εκπαίδευση καλείτο να επιτελέσει κατά τα έτη 1949-67¹⁷⁰ και ως εκ τούτου διαπλέκεται με τις απόψεις και τις πρακτικές της σε σχέση με την εκπαιδευτική πολιτική. Άλλωστε, αυτό το επαγγελματικό αίτημα αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος για την αποδοχή ή απόρριψη των περισσότερων από τα μεταρρυθμιστικά εκπαιδευτικά νομοσχέδια και για την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής των κυβερνήσεων της εξεταζόμενης περιόδου. Ασφαλώς, από τη στιγμή που το συγκεκριμένο αίτημα συνδέεται άμεσα με τις οικονομικές συνθήκες της χώρας, την αντίστοιχη οικονομική πολιτική των κυβερνήσεων και τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την

¹⁶⁸ Η ΔΟΕ επανεντάχθηκε στην ΑΔΕΔΥ τον Ιούνιο του 1965. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 572/20.8.1965, σ. 17-18.

¹⁶⁹ Η σχετική μελέτη που εκπονείται από τους Χ. Αθανασιάδη – Π. Πυρπυρή βρίσκεται σε εξέλιξη.

¹⁷⁰ Για μια σύντομη επισκόπηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης βλ. Β. Καντζάρα, *Εκπαίδευση και Κοινωνία. Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008, ιδίως τις σ. 303-319.

οικονομία που επιχειρήθηκε στη χώρα μας προς τα τέλη της δεκαετίας του '50 , οι σχετικές αναφορές περιλαμβάνονται στα κεφάλαια που ακολουθούν.

1.4.1. Το διπλό αίτημα για ιδιαίτερη διαβάθμιση και ειδικό μισθολόγιο – Επιχειρήματα

Η ΟΛΜΕ διαμόρφωσε το διπλό αίτημά της στο *δεύτερο συνέδριο του κλάδου* (Ιούλιος 1949), οπότε εκλέχθηκε το πρώτο Διοικητικό της Συμβούλιο.

Ως τα τέλη της δεκαετίας του '50 η προβολή του στηρίχθηκε στο ρόλο που καλούνταν να διαδραματίσουν οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. στη νομιμοποίηση και των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας και στην κοινωνική αναπαραγωγή. Υιοθετώντας τον έντονα αντικομμουνιστικό λόγο της Δεξιάς και εκφράζοντας με συνέπεια τις αντιλήψεις της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης σχετικά με τη *διάβρωση των πατροπαράδοτων αξιών* και τη μεγαλύτερη σημασία που είχαν οι *ηθικές αξίες* έναντι των δημοκρατικών ιδεωδών, η Ομοσπονδία τόνιζε ότι ως «στοιχεία συντηρητικά και οι πλέον νομιμόφρονες πολίται της χώρας»¹⁷¹, ως *ειδικοί επιστήμονες* και ως *άνθρωποι που είχαν έγκαιρα αντιληφθεί την ύπουλη δράση και του τους δολίους σκοπούς σλαβοκομμουνισμού*¹⁷², οι *λειτουργοί της Μ.Ε.* - που εργάζονταν για την υπηρεσία του «γενικού κοινωνικού συμφέροντος» - οι «επαγγελματίες» της εκπαιδευτικής διαδικασίας και της διδακτικής πράξης, που δεν ασκούσαν *τυπική εργασία* «περιοριζομένην εις την εκπλήρωσιν ωρισμένων [...] καθηκόντων και υποχρεώσεων διαγραφομένων υπό των νόμων»¹⁷³, θα αναλάμβαναν με αίσθημα ευθύνης το έργο του *φρονηματισμού* και της διάπλασης των ψυχών των εφήβων κατά τη διάρκεια της *ηθικής και υλικής ανασυγκρότησης* του κράτους. Σημείωνε πως είχαν συναίσθηση του υψηλού καθήκοντός τους να

¹⁷¹ Από το λόγο του Γενικού Γραμματέα της ΟΛΜΕ Κ. Μαντζουράνη στην ΙΕ' έκτακτη Γ.Σ. (30.11.1949-7.12.1949), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 34. Τα Ψηφίσματα Θ' και ΜΘ' και ο νόμος «περί νομιμοφροσύνης» δεν έπληξαν ιδιαίτερα τους καθηγητές της Μέσης. Βλ. Β. Βασιλού- Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό...*, ο.π., σ. 35.

¹⁷² «Ιερόν καθήκον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/ Σεπτέμβριος 1949, σ. 4.

¹⁷³ Βλ. ενδεικτικά «Εισηγητική έκθεση επί του σχεδίου νόμου διαβαθμίσεως των Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-110/Οκτώβριος 1949-Φεβρουάριος 1950, σ. 5, «Διατί αγωνιζόμεθα. Ο μόχθος του εκπαιδευτικού», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 180/25.1.1961, σ. 10-11, ««Δημιουργείται κακόν προηγούμενον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 243/1.11.1964, σ. 11, Σ. Παπαδημητρίου (πρόεδρος της ΕΛΜΕ Γ' Αθηνών), «Οι λειτουργοί της παιδείας. Η αποστολή τους. Οι ανάγκες τους. Το χρέος τους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 263/10.12.1965, σ. 6-7. Το έργο των εκπαιδευτικών έχει προσεγγιστεί και από την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης τόσο μέσα από το πρίσμα μιας ηθικιστικής και στενά «επαγγελματικής» διάστασης του ρόλου τους, όσο και από μια παρεμφερή λειτουργιστική οπτική, που προτάσσει την ανάγκη στενότερης εναρμόνισης των εκπαιδευτικών και της εκπαίδευσής τους με την υπάρχουσα δομή και λειτουργία του σχολείου. Για μια σύντομη παρουσίαση των εννοιών του «λειτουργού» και του «επαγγελματία» εκπαιδευτικού βλ. V. Kantzara, *An act of Defiance, of Honour. Gender and Professional Prestige among Teachers in Secondary Education in Greece*, Ph. D. Thesis, Faculty of Social Sciences, University of Utrecht, V. Kantzara, 2000, κυρίως τις σ. 21-36 και 114-115. Για μια κριτική στην αμφιλεγόμενη ένταξη των εκπαιδευτικών στην κατηγορία των λεγόμενων «ελεύθερων επαγγελματιών» και τη θεωρητικά αντιφατική έννοια του «επαγγελματισμού» των εκπαιδευτικών βλ. ενδεικτικά K. Densmore, «Professionalism, Proletarianization and Teacher Work» στο Th. Popkewitz (edt), *Critical Studies in Teacher Education. Its Folklore, Theory and Practice*, The Falmer Press, London and Ginnburg, 1987, σ. 130-160 και J. Furlong, L. Barton et al, *Teacher Education in Transmission, Reforming Professionalism*, Open University Press, Buckingham-Philadelphia, 2000, κυρίως τις σ. 4-6 και 142-144.

προετοιμάσουν διττά τους νέους που θα στελέχωναν τον ευρύτερο δημόσιο τομέα¹⁷⁴ και που θα απάρτιζαν τη μελλοντική ηγέτιδα τάξη : εμφυσώντας τους τις αξίες εκείνες με τις οποίες θα πραγματοποιείτο ο καθαρισμός των συνειδήσεών τους από το δηλητήριο που είχε αναστατώσει τις ψυχές τους (τον κομμουνισμό) και μεταδίδοντάς τους γνώσεις¹⁷⁵.

Η προστασία των νέων από «την ευρυτάτην διάδοσιν [...] των αθεϊστικών και υλιστικών θεωριών»¹⁷⁶, η εμβολή στην ψυχή τους εθνικής υπερηφάνειας και πίστης στα εθνικά ιδεώδη¹⁷⁷, και η τροφοδότηση της κοινωνικής και κρατικής μηχανής με «άτομα υγιώς και εθνικώς σκεπτόμενα»¹⁷⁸, με άλλα λόγια η ενσυνείδητη και πρόθυμη προσφορά υπηρεσιών στο σχολικό μηχανισμό ιδεολογικού ελέγχου της νεότητας, επέτρεπαν στην ΟΛΜΕ να αυτοχαρακτηρίζεται «εθνική οργάνωσις κατά κύριον λόγον»¹⁷⁹. Η εκ μέρους της μέριμνα για την εύρυθμη λειτουργία του σχολικού μηχανισμού, για την προσαρμογή του προς τις «εκάστοτε συγχρόνους ανάγκας εν συνδυασμῷ με τον σεβασμὸν της ζωῆς ιστορικής παραδόσεως του Έθνους» και οι αγώνες της για την ανύψωση της στάθμης της Παιδείας, παρουσιάζονταν ως αγώνες για την υλική, πνευματική και ηθική προκοπή του έθνους. Η Ομοσπονδία διαβεβαίωνε ότι τα μέλη της θα περιφρουρούσαν τη Μέση Παιδεία όχι μόνο από τους εχθρούς του Έθνους που είχαν επιχειρήσει να καταλάβουν την εξουσία, αλλά και από τους «άλλους», για τους οποίους, χωρίς να τους κατονομάζει, ισχυριζόταν ότι υπονόμειαν την πνευματική εξύψωση του λαού χαλκεύοντας «συνθήματα τα οποία με τρόπον διοχετεύουν εις τον λαόν και την κυβέρνησιν»¹⁸⁰. Πρόκειται βέβαια για τους εκπροσώπους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και τα πολιτικά πρόσωπα και κόμματα που υιοθετούσαν τις απόψεις τους.

Το αίτημα στηρίχθηκε επίσης στην προβολή του εκπαιδευτικού λειτουργήματος ως ιδιότυπου/ιδιάζοντος. Η ιδιοτυπία του, που κατά την Ομοσπονδία πήγαζε από το καθήκον στο οποίο τα μέλη της ως λειτουργοί καλούνταν να ανταποκριθούν, υπαγόρευε την εκ μέρους της πολιτείας αναγνώριση ιδιάζουσας κοινωνικοοικονομικής θέσης και επαγγελματικής ελευθερίας στους καθηγητές/τριες, ανάλογης με εκείνη που απολάμβαναν οι δικαστές και όσοι απασχολούνταν στον τύπο:

¹⁷⁴ Βλ. Κ. Τσουκαλάς, «Κοινωνικές προεκτάσεις της δημόσιας εργοδοσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 50/1983, σ. 22-52, κυρίως τις σ. 42-52.

¹⁷⁵ [Ομιλία του Κ. Μαντζουράνη, γ.γ. της ΟΛΜΕ το 1949-50 στην ΙΕ' Έκτακτη Γ.Σ. (30.11 – 7.12.1949)], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/ Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 33.

¹⁷⁶ [Η Διοίκησης], «Αι απόψεις μας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 101/Μάρτιος- Ιούνιος 1950, σ. 1-2.

¹⁷⁷ Βλ. ενδεικτικά *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1953, σ. 1-4 και τχ. 273/15.6.1966, σ. 3-4.

¹⁷⁸ Από το υπόμνημα που απέστειλαν οι των ΕΛΜΕ Ξάνθης, Ευβοίας, Δωδεκανήσου προς τους Τρ. Μιχαηλίδη (βουλευτή του νομού Ξάνθης), τον Κ. Καλλία και τον Αλ. Παπάγο ύστερα από παράτρυνση της ΟΛΜΕ (17.12.1953). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Σεπτέμβριος 1954, σ. 12-13.

¹⁷⁹ [Η Διοίκησης], «Παιδεία υψηλής στάθμης», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ.1. Επίσης «Η απάντησις της ΟΛΜΕ εις την κυβερνητικήν ανακοίνωσιν [της 22ας.11.1958], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 139/1.12.1958, σ. 16.

¹⁸⁰ [Από λόγο του Χ. Παπαδημητρίου, προέδρου της ΟΛΜΕ], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 66/15.1.1955, σ.2

«Όπως η δικαιοσύνη και ο τύπος διατελούσιν υπό ειδικήν δοσιν και ιδιαίτεροι νόμοι ρυθμίζουν τα της λειτουργίας των, δια τον αυτόν ακριβώς λόγον και η εκπαίδευσις πρέπει να διέπεται από ειδικούς νόμους απολαμβάνουσα των προνομίων εκείνων δια των οποίων θα ασκήση [...] την υπερτάτην λειτουργίαν της διαπλάσεως της ανθρώπινης ψυχής»¹⁸¹.

Γι' αυτό και, παράλληλα με την *ιδιαιτέρη*, δηλαδή την εκτός του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα ή τη διακριτή θέση μέσα σε αυτόν, *βαθμολογική διαβάθμιση*, η ΟΛΜΕ διεκδικούσε για τους καθηγητές/τριες και μισθολόγιο ανάλογο με εκείνο των δικαστικών. Στο *Δελτίο* συχνά φιλοξενούνται συγκρίσεις της βαθμολογικής και μισθολογικής κατάστασης των καθηγητών/τριών και με τις αντίστοιχες των στρατιωτικών, του τρίτου πυλώνα «καχεκτικής δημοκρατίας» μαζί με τον βασιλιά και την εκτελεστική εξουσία :

«[...] Υπήρξεν εποχή κατά την οποία η Πολιτεία προσέβλεπε με μεγαλυτέραν στοργήν προς τους ανθρώπους εις τους οποίους ανέθετε το έργον της μορφώσεως και του φρονηματισμού της νεότητος, την φροντίδα του καλυτέρου εθνικού μέλλοντος παρέχουσα αμοιβήν εις τον πρωτοδιοριζόμενον καθηγητήν όσην και εις τον λοχαγόν, τον έπαρχον και τον πρωτοδίκην, ενώ σήμερον ευρίσκεται μεταξύ ενωματάρχου και επιλοχίου. Κάποτε ο Γυμνασιάρχης αμείβετο όσο και ο Πρόεδρος Πρωτοδικών και ο Συνταγματάρχης [...]».¹⁸²

Αλλά και τα επίθετα με τα οποία η Ομοσπονδία επέλεξε να καταδείξει την *ιδιοτυπία* του *καθηγητικού λειτουργήματος* είναι ίδια με εκείνα που το κράτος χρησιμοποιούσε τότε για το έργο των στρατιωτικών, για τους οποίους επίσης προβλέφθηκαν αυξημένες αμοιβές και διατηρήθηκε (όπως έγινε και για τους δικαστικούς και τους τεχνικούς), η δηλωτική του επαγγέλματός τους βαθμολογική διαβάθμιση. Κατά την ΟΛΜΕ το *λειτουργήμα* των καθηγητών/τριών Μ.Ε. ήταν εξίσου *πολυσύνθετο* και *επίμοχθο* με αυτό των στρατιωτικών, αφού το *έργο* τους αναλύοταν σε πολλά επιμέρους *στοιχεία*: διδασκαλία, εφημερίες, παιδαγωγικές συνεδριάσεις, πολύπλευρη και πολύωρη απογευματινή εργασία (για επιστημονική και διδακτική προετοιμασία, για έλεγχο και αξιολόγηση των γραπτών εργασιών και των *δοκιμασιών*, καθώς και για την *παρακολούθηση* της εξωσχολικής ζωής των μαθητών)¹⁸³.

Το διπλό αίτημά της η Ομοσπονδία το στήριζε ακόμα στο βαθμολογικό και μισθολογικό καθεστώς που ίσχυε για τους καθηγητές/τριες της Μ.Ε. προ 25ετίας και *στις δυσμενείς για τον κλάδο μεταβολές που έλαβαν χώρα έκτοτε*¹⁸⁴. Προβάλλοντας τα μέλη της ως *επιστήμονες*

¹⁸¹ [Υπόμνημα της ΟΛΜΕ στον υπουργό Παιδείας Κ. Καλλία], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.12.1952, σ. 204. Βλ. επίσης το λόγο του Κ. Μαντζουράνη, γ.γ. της ΟΛΜΕ το 1949-50 στην ΙΕ Έκτακτη Γ.Σ. (30.11 – 7.12.1949), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/ Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 34-35.

¹⁸² «Αι οικονομικά και βαθμολογικά διεκδικήσεις των λειτουργών Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-4.

¹⁸³ «Αι οικονομικά και βαθμολογικά διεκδικήσεις των λειτουργών Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-4.

¹⁸⁴ Ως το 1923 οι καθηγητές/τριες υπάγονταν σε ιδιαίτερη βαθμολογική και μισθολογική κλίμακα, την οποία κατάφεραν να διατηρήσουν το 1924 - όταν η νεοϊδρυθείσα τότε Ομοσπονδία ζήτησε και

που είχαν μισθολογικά καταλήξει έσχατοι, ζητούσε την επάνοδό τους στην παλιά εκπαιδευτική ιεραρχία με βασικούς μισθούς ικανούς να τους παράσχουν τα στοιχειώδη μέσα ζωής¹⁸⁵.

Επιπρόσθετα, το στήριζε σε επιχειρήματα που εστιάζονταν στις δυσάρεστες επιπτώσεις της παραμέλησης της Μ.Ε. και των λειτουργών της: (i) τον ελλιπή καταρτισμό των αποφοίτων του Γυμνασίου, (ii) την απροθυμία των αρίστων απολυτηριούχων να φοιτήσουν σε καθηγητικές σχολές και των πτυχιούχων να αποδεχθούν διορισμό, με συνέπεια, όπως ισχυριζόταν, αφενός να λιγοστεύουν οι ρέκτες εκπαιδευτικοί με κίνδυνο να περιέλθουν τα ανώτερα κλιμάκια της εκπαιδευτικής ιεραρχίας σε εκπαιδευτικούς δεύτερης ποιότητας και αφετέρου η εκπαίδευση να βαίνει «ολοταχώς προς πλήρη γυναιοκρατίαν»¹⁸⁶. Η προβολή πανομοιότυπων επιχειρημάτων μέσα από τις σελίδες του π. Πλάτων¹⁸⁷ συνιστούν μια επιπλέον απόδειξη της παράλληλης δράσης της Ομοσπονδίας με την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων για την επίτευξη των κοινών τους στόχων.

Ως το 1955 η ΟΛΜΕ δεν κατάφερε να επιτύχει την ικανοποίηση αυτού του κύριου αιτήματός της, μόλο που το 1949 πραγματοποίησε απεργία (18 και 19.11.1949) και κατέφυγε στην υποβολή 3.260 παραιτήσεων σε σύνολο 3.470 υπηρετούντων καθηγητών (22.11.1949) και μόλο που άσκησε ισχυρές πιέσεις στις διαδοχικές «φιλελεύθερες» κυβερνήσεις των ετών 1950-52 προβάλλοντας την ικανοποίηση του αιτήματός της ως προϋπόθεση για την αποδοχή των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων που καταρτίστηκαν τότε¹⁸⁸. Μάλιστα οι καθηγητές/τριες Μ.Ε., υπάχθηκαν στην αριθμητική βαθμολογική κλίμακα του

πέτυχε μαζί με την υπαγωγή τους στο βαθμολόγιο και μισθολόγιο των υπόλοιπων πολιτικών υπαλλήλων και το βαθμολογικό τους προβάδισμα στην κλίμακα της διοικητικής ιεραρχίας (διορίζονταν με το βαθμό του Εισηγητή, στον οποίο «οι πλείστοι των κλάδων ετερμάτιζον την εξέλιξιν των», στην πλειονότητά τους συνταξιοδοτούνταν με το βαθμό του Διευθυντή Α΄, και η εξέλιξη τους ήταν σχεδόν ακώλυτη ως το βαθμό του Τμηματάρχη Α΄). Το μεταξικό καθεστώς προέβη στο βαθμολογικό, άρα και μισθολογικό, υποβιβασμό τους, ορίζοντας ως εισαγωγικό βαθμό για τους πτυχιούχους ανώτατων σχολών του Γραμματέα Α΄ και για τους υπόλοιπους το βαθμό του Ακόλουθου και περιόρισε τη προσβασιμότητα στους ανώτερους βαθμούς. Κατά τη δεκαετία του 1940 το δυσμενές βαθμολογικό καθεστώς της μεταξικής περιόδου διατηρήθηκε, αν και επήλθε μια μικρή ευνοϊκή μεταβολή στη βαθμολογική ένταξη των μη πτυχιούχων καθηγητών.

¹⁸⁵ Βλ. [Λόγος Κ. Μαντζουράνη, γ.γ. της ΟΛΜΕ το 1949-50 στην ΙΕ΄ Έκτακτη Γ.Σ. (30.11 – 7.12.1949)], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/ Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 34-35, «Τα εγκριθέντα ψηφίσματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 66/15.1.1955, σ. 6-7, και «Η Διοίκησης της ΟΛΜΕ απαντά εις τον υπουργόν Οικονομικών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 148/25.3.1959, σ. 6.

¹⁸⁶ Βλ. «Αι οικονομικά και βαθμολογικά διεκδικήσεις των λειτουργών Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-4, «Τα εγκριθέντα ψηφίσματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 66/15.1.1955, σ. 6-7. Για την επίπλαστη ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών δημοσίων υπαλλήλων βλ. Ε. Αβδελά, *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού*, ο.π., σ. 148-156.

¹⁸⁷ Βλ. Π. Γεωργούντζος, «Ο αγών δια την διαβάθμισιν των Λ.Μ.Ε.», π. Πλάτων, τ. Α΄, τχ. Β΄, Αθήναι 1949, σ. 312-315.

¹⁸⁸ Για τις λύσεις που προκρίθηκαν το 1949 βλ. κεφάλαιο 2.1. Για τα όσα διαδραματίστηκαν σχετικά με το αίτημα αυτό κατά τα έτη 1950-52 βλ. κεφάλαιο 2.3 και κεφάλαιο 2.4.

δημοσιευπαλληλικού κώδικα του 1951 (Ν. 1811/1951)¹⁸⁹, ο οποίος ψηφίστηκε μετά από αλληπαλληλες τροποποιήσεις¹⁹⁰.

Ωστόσο, παρὰ την αποτυχία της, η Ομοσπονδία δεν παραιτήθηκε¹⁹¹. Στα μέσα του 1954 επανήλθε στο αίτημα για *ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση και παροχή ειδικού μισθολογίου*

¹⁸⁹ Ο Ν. 1811/1951 θέσπιζε τρεις κατηγορίες δημοσίων υπαλλήλων και 13 βαθμούς, καθέναν από τους οποίους υποδήλωνε όχι την ονομασία της θέσης που είχε κάθε υπάλληλος, το είδος δηλαδή της παρεχόμενης από αυτόν εργασίας (τον *τίτλο* του) αλλά ένα ορισμένο ύψος στη βαθμολογική κλίμακα. Σύμφωνα με το άρθρο 40 στην Α' κατηγορία και στους πρώτους 9 βαθμούς (με κατώτερο, εισαγωγικό, τον 9^ο και ανώτατο τον 1^ο) κατατάσσονταν οι δημόσιοι υπάλληλοι (δ.υ.) για το διορισμό των οποίων απαιτείτο «πτυχίον ή δίπλωμα ανωτάτης ή ανωτέρας [...] Σχολής». Στη Β' κατηγορία (και στους βαθμούς από τον 11^ο (κατώτερο) ως τον 4^ο (ανώτατο)) κατατάσσονταν όσοι είχαν απολυτήριο Γυμνασίου ή άλλου «ισοτίμου σχολείου ή άλλης μέσης ή κατωτέρας σχολής» ή ορισμένη ειδικότητα ή εμπειρία, ενώ στη Γ' (με εισαγωγικό βαθμό τον 13^ο και καταληκτικό τον 8^ο) εκείνοι για το διορισμό των οποίων δεν απαιτείτο κάποιο από τα παραπάνω προσόντα. Πέραν των τριών αυτών κατηγοριών και 13 βαθμών, ο νόμος πρόβλεπε και ειδικές θέσεις ταξινομημένες σε δύο ακόμη βαθμούς. Στις ειδικές θέσεις βαθμού α' εντάσσονταν οι Πληρεξούσιοι Υπουργοί Α' τάξης και οι και οι Γενικοί Διοικητικοί Επιθεωρητές, ενώ σε εκείνες του β' βαθμού οι Πληρεξούσιοι Υπουργοί Β' τάξης (υφυπουργοί), οι Γεν. Γραμματείς, οι Νομάρχες και οι Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι. Η βαθμολογική εξέλιξη των δ.υ. δεν ήταν ακώλυτη και δεν κατοχύρωνε το δικαίωμά τους να εξαντλούν κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους την βαθμολογική ιεραρχία. Η βαθμολογική εξέλιξη εξαρτιόταν από το περιεχόμενο των εκθέσεων υπηρεσιακής ικανότητας και περιοριζόταν από το γεγονός ότι ορισμένοι βαθμοί (οι βαθμοί 1,3,5 και 6) δεν ήταν *ενιαίοι*, δηλαδή οι μισθωτοί του δημοσίου δεν μπορούσαν να ανέλθουν σε αυτούς αν δεν υπήρχε οργανικό κενό. Τέλος ο νόμος παρείχε την ευχέρεια σε κάθε κρατική υπηρεσία (κάθε υπουργό) να καθορίσει τον αριθμό των υπαλλήλων ανά κλάδο οι οποίοι δεν θα εξαντλούσαν τη βαθμολογική κλίμακα (άρθρο 40), γεγονός που άφηνε περιθώρια άσκησης πιέσεων εκ μέρους των ομάδων συμφερόντων. Βλ. Χ. Φθενόπουλος, *Σύστημα υπαλληλικού δικαίου*, τ. Α', Εθνικό τυπογραφείο, Αθήνα 1965, σελ. 204-227, Μ. Στασινόπουλος, *Μαθήματα διοικητικού δικαίου*, Αθήνα, χ.ε. ²1975, σελ. 337-342 και *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 115/10.9.1949, σ. 3 και 5.

¹⁹⁰ Τρία γεγονότα είναι ενδεικτικά των ζυμώσεων που έγιναν ως την εφαρμογή του νέου νόμου. Πρώτον, το ότι το περιεχόμενο του Ν. 1811/1951 διέφερε σημαντικά από το πρώτο σχέδιο νόμου που είχε κατατεθεί ήδη από το 1947 με βάση τα πορίσματα της Επιτροπής «καταρτισμού Κώδικος περί καταστάσεως εν γένει των δημοσίων υπαλλήλων» (πρόεδρος της ήταν ο Μ. Στασινόπουλος). Δεύτερον ότι τον Ιούλιο του 1948 συγκροτήθηκε και Διακομματική Επιτροπή η οποία σε συνεργασία με την ανασυγκροτηθείσα αρμόδια Επιτροπή θα μελετούσε το προσχέδιο πριν υποβληθεί για έγκριση στην Αμερικανική Οικονομική Επιτροπή. Τρίτον, ότι τέθηκε σε ισχύ το Μάιο του 1952, έναν ολόκληρο χρόνο μετά την ψήφισή του.

¹⁹¹ Την επιμονή της Ομοσπονδίας την τροφοδοτούσε μεταξύ άλλων και το γεγονός ότι το ενιαίο μισθολόγιο, μολοντί ψηφίστηκε (Α.Ν. 1502/1950), πρακτικά δεν εφαρμόστηκε. Ένα μόλις μήνα μετά την ψήφισή του οι *τεχνικοί* (μηχανικοί, χημικοί, γεωπόνοι, κτηνίατροι, δασολόγοι, σχεδιάστριες και δακτυλογράφοι των τεχνικών υπηρεσιών) πέτυχαν διαφορετικό βαθμολόγιο και αυξημένο μισθολόγιο (το λεγόμενο *τεχνικό μισθολόγιο* του νόμου 1537/1950). *Ιδιαίτερη μεταχείριση* προβλέφθηκε και για τους δικαστικούς (κατοχυρώθηκε και συνταγματικά το 1952) και τους στρατιωτικούς. Εξάλλου, τον Ιανουάριο του 1951 και η Ομοσπονδία Περιφερειακών Οικονομικών Υπαλλήλων (ΟΠΟΥ), που με τους τεχνικούς επίσης είχε διαφωνήσει στο πανυπαλληλικό συνέδριο του 1949 για τη θέσπιση του ενιαίου μισθολογίου, πέτυχε διπλασιασμό των αποδοχών των τελωνειακών, των εφοριακών και των ταμιακών με τη μορφή πρόσθετων αποδοχών (εξόδων κίνησης, ποσοστών είσπραξης κ.α.). Η αλλοίωση του ενιαίου μισθολογίου του 1950 επιτάχθηκε στα χρόνια που ακολούθησαν από το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις της Δεξιάς αντιμετώπισαν της ατέλειες του Α.Ν. 1502/1950 με λύσεις *εμβολωματικές*. Βασική ατέλεια του νόμου ήταν πως δεν προέβλεπε τιμαριθμική ή άλλη ασφαλιστική της νέας μισθολογικής κλίμακας ρήτρα, με αποτέλεσμα ο καλπάζων πληθωρισμός αρχικά και η υποτίμηση της δραχμής στη συνέχεια να επιφέρουν την κάθετη πτώση της αγοραστικής δύναμης των μισθών και την αντίδραση των εργαζομένων. Οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50, που εφάρμοζαν σφικτή δημοσιονομική πολιτική, κατέφευγαν συνήθως στη χορήγηση μικρών αυξήσεων επί του βασικού μισθού. Συνήθης όμως πρακτική τους ήταν η παροχή επιδομάτων ή άλλων πρόσθετων αποδοχών (έξοδα κίνησης, κατ' αποκοπήν αμοιβές για συμμετοχή σε συμβούλια και διάφορες επιτροπές, αποζημιώσεις για υπερωριακή απασχόληση χωρίς περιορισμό και έλεγχο κοκ)

επαναλαμβάνοντας την επιχειρηματολογία του παρελθόντος¹⁹² - μια και η πρώτη ισχυρή Δεξιά μετεμφυλιακή κυβέρνηση (του Αλ. Παπάγου) ενίσχυσε τους μηχανισμούς ελέγχου του φρονήματος των πολιτών – και τον επόμενο χρόνο διεκδίκησε την ικανοποίησή του δυναμικά. Το Φεβρουάριο του 1955 υπέβαλε στο υπουργείο Παιδείας τις παραιτήσεις των υπηρετούντων (4.200 παραιτήσεις επί συνόλου 4.760 καθηγητών/τριών απεστάλησαν κατά την Ομοσπονδία στο υπουργείο Παιδείας) και στις αρχές Μαρτίου πραγματοποίησε απεργία. Αποτέλεσμα των αγωνιστικών κινητοποιήσεών της ήταν η μερική ικανοποίηση του αιτήματος¹⁹³.

Η αύξηση του ειδικού (συμβολικού) μισθολογίου που θεσπίστηκε το 1955 για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε., η αύξηση του ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος μετονομαζόμενου σε επίδομα βιβλιοθήκης (ονομασία που προσidiaζε στο εκπαιδευτικό λειτούργημα και καθιστούσε το επίδομα άμεσα συγκρίσιμο με το αντίστοιχο των δικαστικών), αλλά και η διεύρυνση του αριθμού των Βοηθών Γυμνασιαρχών, η πραγματοποίηση των προαγωγών στους νέους βαθμούς με γρηγορότερους ρυθμούς από αυτούς που συντελέστηκαν θα αποτελούσαν τους μελλοντικούς κύριους στόχους της Ομοσπονδίας.

Η επίτευξη των στόχων αυτών θα επιχειρείτο στα χρόνια της διακυβέρνησης της χώρας από τις διαδοχικές κυβερνήσεις του Κ. Καραμανλή (1955-1963) με την επίκληση της (συνταγματικής) αρχής της *ίσης μεταχείρισης* με τους κλάδους που είχαν τα ίδια προσόντα αφετηρίας και ιδίως με γεωπόνους – δασολόγους από το κλάδο των *τεχνικών*¹⁹⁴. Η επιχειρηματολογία παρουσιάζει ελαφρά απόκλιση από εκείνη των προηγούμενων ετών. Η ΟΛΜΕ, χωρίς να πάψει να παρουσιάζει τον *εθνικό φρονηματισμό* ως κύριο έργο των καθηγητών/τριών Μ.Ε., επιλέγει την υπαινικτική αναφορά σε αυτόν - ιδίως μετά την επικράτηση των «εκσυγχρονιστών» της Δεξιάς στην κυβέρνηση Κ. Καραμανλή – τονίζοντας

όχι με τρόπο ενιαίο και καθολικό, αλλά υποχωρώντας κατά περίπτωση στις πιέσεις των ανταγωνιζόμενων μεταξύ τους κλάδων και κατηγοριών δημοσίων υπαλλήλων και μάλιστα χωρίς πολλές φορές να λαμβάνουν υπόψη την βαθμολογική ιεράρχησή τους, όπως αυτή είχε στο μεταξύ καθοριστεί από το δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα. Για τα προβλήματα που δημιουργήσαν οι ατέλειες του Α.Ν. 1502/1950 βλ. Γρ. Ζαρεφόπουλος, «Το μισθολογικόν πρόβλημα των δημοσίων υπαλλήλων», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 7-8 (211-212)/ Ιούλιος – Αύγουστος 1964, σελ. 585 και 591-2, και Ν. Σκαπέτσος, «Ανάγκη περιορισμού των συμβουλίων και επιτροπών», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 9 (213)/Σεπτέμβριος 1964, σελ. 695-6. Για τις διαμαρτυρίες της ΟΛΜΕ βλ. ενδεικτικά [Υπόμνημα διαμαρτυρίας της ΟΛΜΕ προς τους Α. Παπάγο και τους υπουργούς Συντονισμού, Οικονομικών και Παιδείας - αρ. πρωτ. 301/31.3.54], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/ Μάρτιος 1954, σ. 1-2. Για την ην οικονομική πολιτική της εξεταζόμενης περιόδου βλ. Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, Διόνικος, Αθήνα 2004, τ. Α', σ. 36-62 και 131-168, τ.ι. τ. Β', σ. 239-252 και Π. Καζάκος, «*Η ελληνική οικονομία 1949-1967: Ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 223- 237.

¹⁹² Βλ. ενδεικτικά «Τα εγκριθέντα ψηφίσματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 66/15.1.1955, σ. 6-7.

¹⁹³ Βλ. κεφάλαιο 3.3.

¹⁹⁴ Το αίτημα της μισθολογικής εξομοίωσης των καθηγητών/τριών Μ.Ε. με την κατηγορία αυτή των *τεχνικών* οφειλόταν στο ότι το σύνολο των πτυχιούχων της Γεωπονικής διοριζόταν στο Δημόσιο και αμειβόταν με το *τεχνικό* μισθολόγιο. Βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία...*, ο.π., σ. 129, υποσημ. 89.

πως οι λειτουργοί της Μ.Ε. χρέος είχαν να προετοιμάσουν *Ανθρώπους, ικανούς να αντισταθούν στον τεχνοκρατικό ολοκληρωτισμό*¹⁹⁵.

Από το 1959 δεν παραλείπει να πλαισιώσει τη ρητορική της και με επιχειρήματα αντλημένα από τη θεωρία του «ανθρώπινου κεφαλαίου», που, όπως θα δούμε, κέρδιζε έδαφος και στη χώρα δηλώνοντας πως *τίποτα θετικό δεν επρόκειτο να προκύψει για τη χώρα αν οι κυβερνώντες δεν αναγνώριζαν ότι «αι υπέρ [της παιδείας] δαπάναι αποτελούν την θετικωτέραν και ασφαλεστέραν επένδυσιν κεφαλαίων»*¹⁹⁶. Ωστόσο, παρά τις πιέσεις που άσκησε για την ικανοποίηση του αιτήματός της με αφορμή τη σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση του 1959 δεν κατάφερε να επιτύχει τους προαναφερθέντες στόχους της.

Το χρονικό διάστημα 1959-1962 ΟΛΜΕ και ΔΟΕ πρόβαλαν από κοινού τα αιτήματά τους¹⁹⁷ κυρίως με υπομνήματα - μορφή αγώνα που προσιδιάζει σε κρατικούς λειτουργούς και εκφραστές του «δέοντος». Προέβησαν όμως και σε κοινές απεργιακές κινητοποιήσεις: μία τριώρη στάση εργασίας, τρεις 24ωρες απεργίες και μια εξαγγελία απεργίας διαρκείας που δεν πραγματοποιήθηκε με αιτήματα όχι μόνο συντεχνιακά, αλλά και το κοινωνικό αίτημα της αύξησης των δαπανών για την παιδεία¹⁹⁸.

Όσο διαμορφώνονταν νέες πραγματικότητες - όπως η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά και η αύξηση της δυναμικής του εκδημοκρατισμού στην ελληνική κοινωνία, η οποία ανακλάται και στη σύνθεση του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ - τόσο αλλάζει η επιχειρηματολογία στην οποία ως πρόσφατα η Ομοσπονδία στήριζε την ικανοποίηση των αιτημάτων της. Εκτός από την *αρχή της ίσης μεταχείρισης*, προβάλλεται τώρα η κρισιμότητα του ρόλου των εκπαιδευτικών στην κοινωνική ανανέωση. Σύμφωνα με την Εκτελεστική Επιτροπή των συνεργαζομένων εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών (ΔΟΕ και ΟΛΜΕ)¹⁹⁹ ο *παγκόσμιος ανταγωνισμός για την κατάκτηση της πνευματικής πρωτοπορίας και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά, όπου καλείτο να ανταγωνιστεί με λαούς οικονομικά ισχυρούς και πολιτιστικά προηγμένους*, δημιουργούσε στον κλάδο, «ο οποίος αποτελεί την πνευματικωτέραν μερίδα του λαού», αυξημένες υποχρεώσεις, αλλά και του επέτρεπε να

¹⁹⁵ «Φωνή από τον νέον κόσμον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 115-116/Δεκέμβριος 1957, σ. 1-2.

¹⁹⁶ Βλ. *Ψήφισμα* [της 3^{ης}.2. 1957] και «Ανακοίνωσις της ΟΛΜΕ [11.4.1957]», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 108/1.5.1957, σ. 6-7.

¹⁹⁷ Κατά τη διάρκεια της στενής συνεργασίας τους, που άρχισε στα τέλη του '59, οι εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες διεκδίκησαν: για τους μεν καθηγητές/τριες Μ.Ε.: i) *μισθολογική και επιδοματική εξομοίωση με τους αξιωματικούς του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας, τους δικαστικούς, τους τεχνικούς και τους «προς τούτους εξομοιωμένους, ουχί δε προς τους κλάδους της διοικήσεως»*, ii) την αύξηση των θέσεων των Βοηθών Γυμνασιαρχών και την «ακώλυτη» βαθμολογική εξέλιξη των καθηγητών/τριών στο βαθμό αυτό (όπως και στον αντίστοιχο του Επόπτη Σωματικής Αγωγής για τους Γυμναστές), για τους δε δασκάλους/ες: i) *μισθολογική εξομοίωσή τους με τους υπαλλήλους του υπουργείου Οικονομικών*, ii) *αύξηση των οργανικών θέσεων των Διευθυντών Β' και «ακώλυτη» εξέλιξη σε στο βαθμό αυτό*. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ.179/10.1.1961, σ. 12.

¹⁹⁸ Βλ. κεφάλαιο 4.10.

¹⁹⁹ Όπως προαναφέρθηκε, η συνεργασία των δύο Ομοσπονδιών διήρκησε ως το Νοέμβριο του 1962, όταν η ΟΛΜΕ κορυφώνοντας την αντικυβερνητική της δράση διαπραγματεύτηκε μόνη της το ζήτημα των οικονομικών μέτρων και κήρυξε απεργία διαρκείας τον Ιανουάριο του 1963. Βλ. επίσης κεφάλαιο 4.11.

αξιοποιήσει τις συγκυρίες όχι μόνο για να βελτιώσει τη θέση του, αλλά και να προβάλει πειστικά το αίτημα της έγκαιρης στροφής του κρατικού ενδιαφέροντος προς την παιδεία²⁰⁰.

Κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από την κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου (Νοέμβριος 1963-Ιούλιος 1965) η Ομοσπονδία εστιάστηκε: i) στην περαιτέρω βελτίωση της θέσης των καθηγητών/τριών στη δημοσιοϋπαλληλική ιεραρχία με τη δημιουργία νέου βαθμού, αυτού του Λυκειαρχη, αίτημα που στηρίχθηκε στην προβλεπόμενη από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '64 διχοτόμηση της Μ.Ε. σε Γυμνάσιο και Λύκειο, και άπτετο της τροποποίησης των διατάξεων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα, στην οποία προέβη η Ε.Κ., ii) στη διατήρηση του ειδικού μισθολογίου – και ει δυνατόν η βελτίωσή του – εν όψει της θέσπισης νέου μισθολογίου για τους δημοσίους υπαλλήλους²⁰¹. Το βασικό επιχείρημα στο οποίο στήριξε τις διεκδικήσεις της ήταν ότι το *καθολικό αίτημα για ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη* επέβαλαν την εφαρμογή της αρχής της «αυτής αποτιμήσεως της αυτής εργασίας» :

«Η ορθή αντίληψις περί εργασίας και κοινωνικής δικαιοσύνης [επιβάλλει τούτο:] οι δια πλείονος μόχθου κτώμενοι τα ειδικά προσόντα προς άσκησιν του έργου των, οι προσφέροντες ανωτέρας ποιότητος προσφοράν [...] ως κεκτημένοι επιστημονικά προσόντα και αποτελούντες [...] την πνευματικήν ηγετικήν τάξιν της τε κοινωνίας και της Πολιτείας, πρέπει να έχουν διακριτικήν θέσιν εντός της καθόλου υπαλληλικής οικογενείας. Την διακριτικήν θέσιν καθορίζει η οικονομική και κατά συνέπεια η ηθική έξαρσις».

Αντίθετα, η «αυτή αποτίμησις πάσης εργασίας» κρινόταν από την ΟΛΜΕ ως *ισοπεδωτική, αναξιοκρατική*, και εντέλει *άδικη και αντιδημοκρατική*²⁰². Με το σκεπτικό αυτό πρότεινε στην κορυφή της δημοσιοϋπαλληλικής πυραμίδας να τοποθετηθούν εκείνοι «οι δημόσιοι υπάλληλοι, λειτουργοί και στρατιωτικοί», για τους οποίους το πτυχίο δεν ήταν «πρόσθετον προσόν ή πολυτέλεια», όπως ενδεχομένως σε δημοσιοϋπαλληλικούς άλλους κλάδους, αλλά *sine qua non* προϋπόθεση διορισμού και άσκησης λειτουργήματος.

Η τοποθέτηση των καθηγητών/τριών Μ.Ε. στην κορυφή της δημοσιοϋπαλληλικής πυραμίδας και η επιφύλαξη διακριτής θέσης ανάλογης με *των ισότιμων επιστημονικών κλάδων* στο νέο μισθολόγιο επιβαλλόταν κατά την Ομοσπονδία και για τον πρόσθετο λόγο ότι έπρεπε να *αρθεί* η σε βάρος των επιτελούντων *υψηλή λειτουργία* καθηγητών/τριών Μ.Ε. *κοινωνική αδικία*, η οποία είχε διαταραχθεί από τη *μεταπολεμική αστάθεια και κακοδαιμονία*. Η σε βάρος των καθηγητών *αδικία*, πέρα από την οικονομική, ηθική και κοινωνική υποβάθμισή τους, προβαλλόταν από την Ομοσπονδία ως *κοινωνικά και εθνικά επικίνδυνη*.

²⁰⁰ Βλ. ενδεικτικά «Ανάγκη οργάνωσης και πίστεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 191/25.9.61 σ. 1-2 και «Ενώπιον των νέων καθηκόντων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 209/25.9.62, σ. 1.

²⁰¹ Βλ. κεφάλαια 5.6 και 5.7.

²⁰² «Υπόμνημα προς την Επιτροπήν συντάξεως του νέου μισθολογίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.64, σελ. 1-2. Το υπόμνημα εμπεριέχεται και στο Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων 1963-64, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Και τούτο γιατί οι καθηγητές, εξουθενωμένοι από την *αδήριτη ανάγκη* για υπερωριακή απασχόληση, δεν θα μπορούσαν, όσο κι αν πάσχιζαν, να ανταποκριθούν επαρκώς στο *υψηλό* τους έργο. Σε αντίθεση με το παρελθόν, ως έργο των καθηγητών/τριών Μ.Ε. παρουσιαζόταν: η *μετάδοση των απαραίτητων θεωρητικών και πρακτικών γνώσεων για την ανάπτυξη εκ μέρους της νέας γενιάς χρήσιμης και δημιουργικής δραστηριότητας*, η *μετάπλαση και διάπλασή της* ώστε ανακαλύψει και να *καλλιεργήσει τις εσωτερικές δυνάμεις της*, να *συνειδητοποιήσει το βαθύτερο νόημα της ζωής*, να *καταστεί ικανή να συνθέσει τους νέους σκοπούς*, να *χαράζει τους νέους δρόμους*, και να *θεμελιώσει μια ζωή δημιουργική και ευχάριστη*. Ακόμη, η προετοιμασία των νέων ώστε *όλοι οι τομείς της εθνικής δραστηριότητας να στελεχωθούν με αξιόλογους ανθρώπους* για να επιτευχθεί η απαραίτητη στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κοινής Αγοράς οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Επιπρόσθετα επιβαλλόταν από τον *ακατάλυτο νόμο της προσφοράς και της ζήτησης*, πράγμα που κατά την ΟΛΜΕ αποδεικνυόταν από την απροθυμία των *αρίστων νέων* να φοιτήσουν σε καθηγητικές σχολές, από την απροθυμία των πτυχιούχων (ιδίως της Φυσικομαθηματικής Σχολής) να αποδεχθούν διορισμό και τη διαιωνιζόμενη ανεπάρκεια σε διδακτικό προσωπικό²⁰³. Τέλος, προβαλλόταν ρητά ως αναγκαία και επαρκής συνθήκη για την επιτυχία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης: «Το αίτημα των λειτουργών της Μ.Ε. είναι η διακριτική μεταχειρίσεις άνευ της οποίας η εκπαιδευτική αναγέννησις είναι καταδικασμένη εις αποτυχίαν»²⁰⁴.

Η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου, καίτοι ικανοποίησε πληθώρα αιτημάτων «άλλοτε ανταποκρινόμενη πραγματικά στο αίτημα για αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος και άλλοτε διολισθαίνοντας στο λαϊκισμό»²⁰⁵, δεν προχώρησε στη θέσπιση νέου νόμου για το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων. Όταν το ζήτημα επανήλθε στο προσκήνιο από την κυβέρνηση του Στ. Στεφανόπουλου²⁰⁶, η ΟΛΜΕ πρόβαλε το αίτημα της *διακριτικής θέσης* των καθηγητών/τριών Μ.Ε. σε αυτό τόσο με επιχειρήματα παρόμοια με τα παραπάνω, όσο και διολισθαίνοντας στην εμφυλιοπολεμική ρητορική, αφού δεν παρέλειπε να τονίζει τη συμβολή του σχολείου στο *έργο της αγωγής και τον ηθικό και εθνικό φρονηματισμό των μαθητών*²⁰⁷.

Από την περιγραφή των επιχειρημάτων της Ομοσπονδίας παρατηρούμε πως η ΟΛΜΕ έτεινε να ενστερνιστεί την κυρίαρχη σε κάθε υποπερίοδο ιδεολογία αποσκοπώντας κυρίως στο να νομιμοποιήσει τα αιτήματά της. Ωστόσο, όπως θα δούμε: α) δεν πρόκειται για μια

²⁰³ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.65, σελ. 1-3 και τχ. 263/10.12.65, σ. 6-7.

²⁰⁴ «Εις κρισιμωτάτην στιγμήν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/10.10.64, σελ. 24. Επίσης Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχόμενων 1964-65, αρ. 26 και φακ. Εξερχόμενων 1965-66, (23.12.65) αρ. 8, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

²⁰⁵ Βλ. Π. Καζάκος, «Η μεταρρύθμιση και τα όριά της» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ. ΙΣΤ', σ. 235.

²⁰⁶ Βλ. κεφάλαιο 5.8.1.

²⁰⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 280/Δεκέμβριος 1966, σ. 2

υιοθέτηση που έγινε χωρίς συγκρούσεις και αναταράξεις στο εσωτερικό της, β) κατά τη διετία 1962-63 η υιοθέτηση και υπερτονισμός της κυρίαρχης ιδεολογίας χρησιμοποιήθηκε ως δούρειος ίππος για να καταδειχθεί η ασυνέπεια μεταξύ λόγων και έργων της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή.

Σύνοψη κεφαλαίου

Η επανίδρυση της ΟΛΜΕ την άνοιξη του 1949 σχετίζεται με την κινητικότητα στην οποία βρισκόταν τότε ο δημοσιοϋπαλληλικός κόσμος, ο οποίος διεκδικούσε την ικανοποίηση μιας σειράς οικονομικών και *ηθικών* αιτημάτων. Την κινητικότητα των δημοσιοϋπαλληλικών οργανώσεων ευνοούσε και το γεγονός ότι βρίσκονταν υπό διαμόρφωση οι διατάξεις του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα, ενώ εξακολουθούσαν οι συζητήσεις για τον συνταγματικό προσδιορισμό των ορίων της συνδικαλιστικής δράσης. Το ότι συνεχίζονταν οι ζυμώσεις για τον καθορισμό της δομής, της διάρκειας και του περιεχομένου της εκπαίδευσης φαίνεται ότι οδήγησε *εθνικόφρονες* καθηγητές Μ.Ε. να συμπήξουν, εκτός από μια επιστημονική οργάνωση (την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων), και μια άλλη, συνδικαλιστική, η οποία θα αναλάμβανε πρωτευτόντως να προβάλλει συνεχιζακά αιτήματα και επικουρικά να συνδράμει στην επίτευξη των στοχεύσεων που είχαν συντηρητικοί κοινωνικοί φορείς και οργανώσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η στιγμή ίδρυσης της Ομοσπονδίας σε εποχή κατά την οποία οι προσωρινές νίκες του Δημοκρατικού Στρατού είχαν προκαλέσει ανησυχία στην αστική τάξη και η άμεση ένταξή της στην κρατικά ελεγχόμενη ΑΔΕΔΥ σχετίζονται με την προσπάθεια του συντηρητικού τμήματος της τάξης αυτής να ελέγξει το συλλογικό όργανο των εργαζόμενων στο σχολικό μηχανισμό.

Ως τα τέλη της δεκαετίας του '50 η οργανωτική πυκνότητα της Ομοσπονδίας εμφανίζεται σχετικά χαμηλή. Εξάιρεση αποτελεί το 1955, οπότε η ΟΛΜΕ πραγματοποίησε απεργία διεκδικώντας για δεύτερη φορά μετά το 1949 την ικανοποίηση ενός βασικού και διαχρονικού αιτήματος της, αυτού της παροχής *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και ειδικού μισθολογίου* για τους καθηγητές/τριες της Μέσης Εκπαίδευσης. Τη χρονιά εκείνη, κατά την οποία έγινε εμφανής η χαλάρωση στους κόλπους του κυβερνώντος κόμματος, πολλοί κλάδοι εργαζομένων αγωνίστηκαν για αυξήσεις στις αποδοχές και την περιφρούρηση των εργασιακών τους δικαιωμάτων και των συνδικαλιστικών ελευθεριών που είχαν περισταλεί το 1953.

Η σχετικά χαμηλή οργανωτική της πυκνότητα πρέπει να αποδοθεί πρωτίστως στο ασφυκτικό θεσμικό και εξωθεσμικό πλαίσιο του ιδιότυπου καθεστώτος της «καχεκτικής δημοκρατίας», που τρομοκράτησε τους φιλελεύθερους πολίτες, εξοβέλισε από την πολιτική και κοινωνική ζωή τους αριστερούς ή τους εξανάγκασε σε μια διακριτική παρουσία στο χώρο του συνδικαλισμού. Το πλαίσιο στο οποίο κλήθηκαν να κινηθούν οι *εθνικόφρονες* και

λιγότερο διεκδικητικοί συνδικαλιστές δημιούργησε *αίσθημα απογοήτευσης και πικρίας*, το οποίο μεγάλωσε μετά την αποτυχία του πρώτου απεργιακού αγώνα που οργάνωσε η ΟΛΜΕ το 1949 και συνεχίστηκε εξαιτίας της μερικής ικανοποίησης του αιτήματος για *ιδιαίτερη βαθμολογική και μισθολογική μεταχείριση* των καθηγητών/τριών Μ.Ε. το 1955. Στην οργανωτική ατροφία της Ομοσπονδίας συνέβαλαν και λόγοι που σχετίζονται με την σύνθεση των εργαζόμενων στα δημόσια σχολεία Μ.Ε., αλλά και οι διχογνωμίες σχετικά με το κατά πόσο τα επαγγελματικά αιτήματα των καθηγητών/τριών Μ.Ε. μπορούσαν να προωθηθούν αποτελεσματικά μέσα από την ΑΔΕΔΥ στην οποία ήταν ενταγμένη.

Τη χαμηλή οργανωτική πυκνότητα της πρώτης δεκαετίας οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ προσπάθησαν να την αντιμετωπίσουν όχι μόνο με υποβολή εκκλήσεων και παροτρύνσεων προς τις πρωτοβάθμιες οργανώσεις (Συλλόγους και ΕΛΜΕ) ώστε να ενισχυθεί το *συνδικαλιστικό φρόνημα*, αλλά και καταφεύγοντας τόσο σε μεθόδους πειθαναγκασμού, όσο και πρακτικές που ανακλούν την αδιαφάνεια στις υπηρεσιακές μεταβολές των καθηγητών/τριών Μ.Ε. και το ενδημικό φαινόμενο των πελατειακών σχέσεων. Ωστόσο, καμία από τις μεθόδους αυτές δεν φαίνεται να συνέβαλε ιδιαίτερα στην αύξηση της οργανωτικής πυκνότητας της Ομοσπονδίας. Αντίθετα, ό,τι φαίνεται να επιδρά ευεργετικά είναι η κορύφωση της κινητικότητας των μαζών κατά τη «σύντομη» δεκαετία του '60», βασικά αιτήματα των οποίων ήταν ο πολιτικός και κοινωνικός εκδημοκρατισμός. Πράγματι από το 1960 - με εξαίρεση το 1961 - η οργανωτική πυκνότητα της ομοσπονδίας παρουσιάζει σταθερά ανοδική τάση, για να αγγίξει το 70% το 1964.

Η ΟΛΜΕ αυτοπροσδιοριζόταν ως *διφυής οργάνωση, επιστημονική και επαγγελματική*. Ως *επιστημονική οργάνωση* συμπεριλάμβανε στην αποστολή της τη διατύπωση απόψεων στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ως *επαγγελματική οργάνωση* πρόβαλλε αιτήματα πανυπαλληλικά και κλαδικά. Τα αιτήματα τα προέβαλε τόσο μέσα από την ΑΔΕΔΥ (στους κόλπους της οποίας παρέμεινε ενταγμένη ως το 1959), όσο και ανεξάρτητα από το τριτοβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των δημοσίων υπαλλήλων, άλλοτε αποσπώντας τη συναίνεσή του και άλλοτε όχι. Από το 1959 ως το 1962 τα προέβαλε από κοινού με την (επίσης εκτός ΑΔΕΔΥ) ΔΟΕ.

Η διεκδίκηση της ικανοποίησης των επαγγελματικών αιτημάτων της ΟΛΜΕ, ιδίως αυτού της *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και παροχής ειδικού μισθολογίου* στους καθηγητές/τριες, συνυφάνεται με τις στοχεύσεις της Ομοσπονδίας στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και με τις πρακτικές που ακολούθησε ώστε οι αντιλήψεις της στο πεδίο αυτό να καταστούν κυρίαρχες. Άλλωστε, η επιχειρηματολογία της προκειμένου να επιτύχει τόσο το ένα όσο και το άλλο είναι πανομοιότυπη και η ικανοποίηση του βασικού επαγγελματικού της αυτού αιτήματος αποτέλεσε μέσο πίεσης προκειμένου οι ιθύνοντές της να αποδεχθούν τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια που καταρτίστηκαν. Επιπρόσθετα, η

επιχειρηματολογία της ανακλά την αυτοεικόνα των καθηγητών/τριών Μ.Ε. αλλά και την επίδραση που ασκούσε στη διαμόρφωση τόσο αυτής όσο και του ρόλου τους το υπάρχον και διαμορφούμενο πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό σκηνικό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΟΛΜΕ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (1949-52)

«Ενώ από της απελευθερώσεως του έθνους [...] υπήρχε μία πολύτιμος σταθερότης τόσον εις την οργάνωσιν της παιδείας όσον και εις όλα τα σχετικά με αυτήν επί μέρους ζητήματα, από του 1929 ήρχισε μία άνευ προηγουμένου αναταραχή της μίας μεταρρυθμίσεως σωρευομένης επί της άλλης [...]. Εφ' όσον γίνεται αλλαγή τις προσωπική εις το Υπουργείον της Παιδείας, η πρώτη σκέψις είναι πώς θα μεταρρυθμισθή η εκπαίδευσις, διότι υπάρχει η γνώμη ότι εις την μεταρρύθμισιν θα ευρεθή το ελιξήριον της κακοδαιμονίας της παιδείας».

Β. Πετρούνιας, πρόεδρος της ΟΛΜΕ (1949-1952)

Εισαγωγή

Μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, η οργάνωση και το περιεχόμενο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος²⁰⁸ αποτέλεσαν πεδίο προβληματισμού και ιδεολογικοπολιτικών συγκρούσεων. Από τη στιγμή που το εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι ουδέτερο κοινωνικά και πολιτικά, οι απόψεις που διατυπώθηκαν από πολιτικούς και άλλους φορείς της εκπαίδευσης απηχούσαν τις ιδεολογικές και πολιτικές επιλογές και τις κοινωνικές στοχεύσεις των εκπροσώπων της νικήτριας του εμφυλίου πολέμου αστικής τάξης και ο σχολικός μηχανισμός κλήθηκε να επιτελέσει δύο κατά κύριο λόγο λειτουργίες, να εδραιώσει την «εθνικοφροσύνη» και να συμβάλει στην αναπαραγωγή της αστικής τάξης. Όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο της τάξης αυτής αντιπαρατέθηκαν οι εκπρόσωποι δύο κυρίως ιδεολογικών ρευμάτων, του φιλελευθερισμού και του συντηρητισμού στο πλαίσιο των

²⁰⁸ Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είχε αποδομηθεί εξαιτίας του 2^{ου} Π.Π., της κατοχής και του εμφυλίου. Κατά το σχολικό έτος 1948-49 το 1/3 των σχολείων της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, που στη συντριπτική πλειονότητά τους ήταν μονοθέσια, παρέμενε κλειστό. Στη δημόσια Μέση Εκπαίδευση τεράστια ήταν τα κενά στο διδακτικό προσωπικό των 348 κλασικών Γυμνασίων, του κύριου και σχεδόν μοναδικού τύπου σχολείων της βαθμίδας αυτής. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ το 1939 4.559 καθηγητές/τριες αντιστοιχούσαν σε 78.843 μαθητές/τριες, το 1949 δεν ξεπερνούσαν τους 3.500, μόλο που οι μαθητές/τριες είχαν υπερδιπλασιαστεί (ήταν περίπου 175.000). Ελάχιστα ήταν τα δημόσια τεχνικά - επαγγελματικά σχολεία (Εμπορικές Σχολές και Αστικά Σχολεία), όπως ελάχιστες ήταν και οι δημόσιες σχολές τεχνικής κατάρτισης που λειτουργούσαν υπό την εποπτεία διαφόρων υπουργείων (Βιομηχανίας, Συγκοινωνιών, Δημοσίων Έργων, Εμπορίου κοκ). Μεγάλη ήταν η μαθητική διαρροή στις παραπάνω βαθμίδες της εκπαίδευσης, με συνέπεια την αύξηση του αναλφαριθμητισμού. Σύμφωνα με την απογραφή του 1951 το 8% των παιδιών ηλικίας 11-14 ετών ήταν αναλφάβητα. Την εικόνα συμπληρώνουν το οξύ διδακτηριακό πρόβλημα, η παντελής έλλειψη διδακτικών μέσων και οργάνων, η ανορθολογική γεωγραφική κατανομή των σχολείων και του διδακτικού προσωπικού, η έλλειψη συντονισμού και αξιοκρατίας στη διοίκηση της εκπαίδευσης και τα αναχρονιστικά για τους κοινωνικοοικονομικούς όρους της μεταπολεμικής περιόδου αναλυτικά προγράμματα. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον Εκπαιδευτικού Προγράμματος», π. *Παιδεία*, τχ. 55/Απρίλιος 1951, σ. 195-260, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, σ. 316-329, τχ. 61/Οκτώβριος 1951, σ. 387-400, τχ. 62/Νοέμβριος 1951, σ. 443- 449 και τχ. 63/Δεκέμβριος 1951, 489-496· Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Διαπιστώσεις της στατιστικής», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 43/Οκτώβριος 1955, σ. 209-210 · «Η εκπαίδευσις εις την Ελλάδα», εφ. *Απογευματινή*, 27.9.1954, σ. 1 · Αλ. Δημαράς, «Εκπαίδευση – Πόλεμος, κατοχή, εμφύλιος (1940-1949)», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ. ΙΣΤ', σ. 549 και 551.

οποίων αναπτύχθηκαν επιμέρους τάσεις. Η Αριστερά, περιθωριοποιημένη και απομονωμένη στο γκέτο της από την κυρίαρχη ιδεολογία μετά τη στρατιωτική της ήττα, μόλο που κατά τη δεκαετία του 1940 είχε διαμορφώσει ολοκληρωμένο *σχέδιο λαϊκής παιδείας*²⁰⁹, έθεσε ως πρώτη προτεραιότητα την κατοχύρωση της νομιμότητας της πολιτικής δράσης της.

Η κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας», που με άξονα τη συνεργασία του Λαϊκού Κόμματος και του Κόμματος Φιλελευθέρων διαχειριζόταν την τελευταία και πλέον επώδυνη διετία του εμφυλίου, επιχείρησε το 1949 να προβεί σε μεταρρύθμιση της Μ.Ε.. Τα σχετικά νομοσχέδια, που φέρουν την υπογραφή του Κ. Τσάτσου, ανακλούν την πολιτική και ιδεολογική σύμπλευση των δύο μεγάλων παραδοσιακών κομματικών αντιπάλων που είχε επισφραγισθεί το Σεπτέμβριο του 1947 και είχε περιορίσει δραστικά την ιδεολογική απήχηση των δημοτικιστών διανοουμένων. Οι αντιδράσεις που συνάντησαν τα νομοσχέδια Κ. Τσάτσου σε συνδυασμό με τις πολιτικές εξελίξεις είχαν ως αποτέλεσμα να μη γίνουν νόμοι του κράτους.

Οι εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 τυπικά σήμαναν την είσοδο της χώρας στην ομαλή πολιτική και κοινοβουλευτική ζωή. Στην πραγματικότητα όμως, η περίοδος 1950-52 χαρακτηρίζεται από κυβερνητική αστάθεια και την «ανάπηρη δημοκρατία των στρατοπέδων, των φυλακών, (...) των έκτακτων μέτρων και ψηφισμάτων, ακόμα και των εκτελέσεων»²¹⁰. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τις επτά διαδοχικές «κεντρώες» κυβερνήσεις των ετών 1950-1952²¹¹ καταβλήθηκαν τρεις προσπάθειες μεταρρύθμισης της Μέσης Εκπαίδευσης:

Α) Το 1950 επί κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα (15.4.1950 ως 21.8.1950) ο τότε υπουργός Παιδείας Γ. Αθανασιάδης – Νόβας αποφάσισε να *αναδιοργανώσει τη Μ.Ε. σε νέα βάση* στηριζόμενος στις προτάσεις του Ε. Παπανούτσου, στον οποίο είχε ανατεθεί η θέση του Γενικού Γραμματέα. Οι προτάσεις Παπανούτσου αντλούσαν από την απόπειρα αναπροσανατολισμού της ελληνικής εκπαίδευσης τόσο στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και στο πεδίο της παιδαγωγικής που είχε επιχειρηθεί στο χρονικό διάστημα Νοεμβρίου 1944 – Απριλίου 1946, όταν οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, με προεξάρχοντα τον ίδιο είχαν αναλάβει να διανοίξουν ένα φιλελεύθερο «τρίτο»

²⁰⁹ Βλ. ενδεικτικά «Η θέση και οι σκοποί της παιδείας» στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ.37-75.

²¹⁰ Σπ. Λιναρδάτος, *Πολιτικοί και πολιτική*, Προσκήνιο, Αθήνα 1999, σ. 145.

²¹¹ Η Βουλή που προέκυψε από τις εκλογές του Μαρτίου 1950 διατηρήθηκε μόλις δεκαοκτώ μήνες (ως τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1951), στη διάρκεια των οποίων πέντε κυβερνήσεις διαδέχθηκαν η μια την άλλη. Τη βραχύβια κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου (29.7.1951 – 27.10.1951), που ανέλαβε τη διεξαγωγή των εκλογών, τη διαδέχθηκε η «συμμαχική κυβέρνηση» Ν. Πλαστήρα - Σ. Βενιζέλου. Στο διάστημα των συνολικά τριάντα δύο μηνών (ως τις εκλογές του Νοεμβρίου 1952) που οι αδύναμες κεντρώες κυβερνήσεις βρέθηκαν στην εξουσία, επτά πολιτικοί ανέλαβαν διαδοχικά το υπουργείο Παιδείας: Γ. Αθανασιάδης – Νόβας (23.3.1950- 21.8.1950), Ν. Μπακόπουλος (21.8. 1950- 31.1.1951), Γ. Παπανδρέου (1.2.1951-1.7.1951), Ν. Μπακόπουλος (2.7.1951-27.10.1951), Ι. Μιχαήλ (27.10.1951- 10.9.1952), Μ. Πατρίκιος (11.9.1952-10.10.1952) και Χ. Φραγκίστας της υπηρεσιακής κυβέρνησης Ν. Κιουσιόπουλου (11.10.1952-19.11.1952).

δρόμο στην εκπαίδευση²¹². Τις ίδιες προτάσεις με ελαφρές παραλλαγές είχε επαναλάβει ο Ε. Παπανούτσος και τον Ιανουάριο του 1950 σε μελέτη που είχε εκπονήσει για λογαριασμό του Υπουργείου Συντονισμού για την ανασυγκρότηση της ελληνικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, η νέα αυτή απόπειρα δεν καρποφόρησε.

Β) Το Φεβρουάριο του 1951, μετά την ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από τον Γ. Παπανδρέου (1.2.1951 ως 2.7.1951), συντάχθηκε το πρώτο μεταπολεμικά νομοθέτημα για την παιδεία, που εκδόθηκε με τη μορφή Αναγκαστικού Νόμου (Α.Ν. 1823/1951). Όμως, ο νόμος αυτός δεν τέθηκε σε εφαρμογή, μόνο που ο Κ. Γεωργούλης²¹³, ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη σύνταξή του, παρέμεινε επί σειρά ετών στο υπουργείο Παιδείας ως Γενικός Γραμματέας μετά την νίκη της Δεξιάς στις εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952.

Γ) Λίγους μήνες πριν από τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών του Νοεμβρίου 1952 συντάχθηκε ένα ακόμα μεταρρυθμιστικό νομοσχέδιο για τη Μ.Ε. επί υπουργίας Ι. Μιχαήλ (κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα-Σ. Βενιζέλου, 27.10.1951 ως 10.10.1952). Το νομοσχέδιο, γνωστό ως «νόμος που δεν έγινε»²¹⁴, συντάχθηκε από τον Ε. Παπανούτσο, ο οποίος είχε στο μεταξύ διοριστεί Γενικός Διευθυντής του υπουργείου Παιδείας. Οι έντονες αντιδράσεις που προκάλεσε, η χρονοβόρος και ατελέσφορη προσπάθεια του εμπνευστή του να αποσπάσει τη συναίνεση των κομμάτων της αντιπολίτευσης πριν το νομοσχέδιο κατατεθεί για ψήφιση στη Βουλή και η νέα προσφυγή στις κάλπες²¹⁵ είναι οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους το νομοσχέδιο δεν έγινε τότε νόμος του κράτους.

Έτσι, τρία χρόνια μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, η ιδεολογική πόλωση, το εξαιρετικά ασταθές πολιτικό σκηνικό, η τάση για διαμόρφωση εθνικιστικού πνεύματος που ενισχυόταν και από πολιτικούς του λεγόμενου Κέντρου²¹⁶ και η ρευστότητα της κοινωνικής συνείδησης των μεσοστρωμάτων δεν επέτρεψαν τη δημιουργία μεταρρυθμιστικής δυναμικής που θα μπορούσε να οδηγήσει σε πραγματικά ανακαινιστικές παρεμβάσεις στην εκπαίδευση²¹⁷.

²¹² Βλ. σχετικά Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο...*, ο.π., σ. 32-105 · τ.ι., «Το σχολείο της “εθνοπροσύνης” (1945-52)», στο *Ιστορία της Ελλάδας...*, ο.π., τ. Δ2, σ. 109-110 και 118-131· Ε. Π. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 48-57.

²¹³ Ο Κ. Γεωργούλης ήταν πρώην μαρξιστής και δημοτικιστής. Ωστόσο, στα μέσα της δεκαετίας του ‘30 έγινε σφοδρός αντικομμουνιστής και αναδείχθηκε σταδιακά σε μία από τις ηγετικές προσωπικότητες της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης.

²¹⁴ Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Εστία, Αθήνα 1998, τ. 2^{ος}, σ. νε΄

²¹⁵ Για τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν πριν την προσφυγή στις κάλπες βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία», στο *Ιστορία του Νέου...*, ο.π., τ. 9, σ. 16-17.

²¹⁶ Στην ιδεολογική πόλωση που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά την κατοχή ανάμεσα στο ΚΚΕ και τη Δεξιά παγιδεύτηκαν και οι πολιτικές δυνάμεις του λεγόμενου Κέντρου. Αυτές στρατεύτηκαν με την «εθνικόφρονα» συμμαχία στην οποία κυριαρχούσε η Δεξιά από το φόβο μιας κομμουνιστικής δικτατορίας που σε περίοδο ψυχρού πολέμου την ταύτιζαν με τη σοβιετική κυριαρχία στη χώρα μας. Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α΄, σ. 12.

²¹⁷ Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα 1995, σ. 16.

Στο κεφάλαιο αυτό θα καταδειχθεί ότι η ΟΛΜΕ κράτησε υπό όρους θετική στάση στα σχέδια νόμου του Κ. Τσάτσου (1949) και ότι αποδέχθηκε το συντηρητικό Α.Ν. 1823/1951, αν και ήταν καχύποπτη απέναντι στον Γ. Παπανδρέου. Θα παρατεθούν επίσης η επιχειρηματολογία της και οι πρακτικές που υιοθέτησε προκειμένου να αντισταχθεί σε κάθε απόπειρα αναπροσανατολισμού της εκπαίδευσης προς κατευθύνσεις φιλελεύθερης χροιάς. Τέλος, θα καταφανεί το κοινό στοιχείο της πρακτικής της, που δεν είναι άλλο από το ότι χρησιμοποίησε σαν εφελτήριο τα νομοσχέδια που καταρτίστηκαν για να προβάλει επαγγελματικά αιτήματα (κυρίως αυτό της καθιέρωσης *ιδιαίτερης διαβάθμισης* και ειδικού μισθολογίου στους καθηγητές/τριες της Μ.Ε.) με τρόπο επιτακτικό.

2.1. Τα νομοσχέδια του Κ. Τσάτσου για τη Μέση Εκπαίδευση (1949)

Η αφήγηση θα αρχίσει από το Σεπτέμβριο του 1949. Ο εμφύλιος πόλεμος μόλις είχε τελειώσει, ενώ κατά το μήνα αυτό εκδόθηκε και το πρώτο τεύχος του *Δελτίου*. Τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε στα τέλη του μήνα η κυβέρνηση συνασπισμού Αλ. Διομήδη (30.9.1949 ως 6.11.1950). Στο υπουργείο Παιδείας παρέμεινε ο «φιλελεύθερος» τότε Κ. Τσάτσος.

Ο Κ. Τσάτσος συνέταξε δύο νομοσχέδια που αφορούσαν την οργανωτική δομή της γενικής Μ.Ε. σε συνεργασία, όπως ο ίδιος μαρτυρά, κυρίως με τον Κ. Γεωργούλη²¹⁸. Το πρώτο πρόβλεπε τη διαίρεση του εξατάξιου Γυμνασίου (που ήταν κατ' όνομα οκτατάξιο²¹⁹)

²¹⁸ Κ. Τσάτσος, *Λογοδοσία μιας ζωής*, Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 2000, τ. Β', σ.306.

²¹⁹ Το 1929 ψηφίστηκαν οι νόμοι 4373 και 4379 (υπουργοί Παιδείας ήταν αρχικά ο Κ. Γόντικας και στη συνέχεια ο Γ. Παπανδρέου) βασισμένοι στις αρχές της μεταρρύθμισης του 1913 (νομοσχέδιο Δ. Γληνού). Με τους νόμους αυτούς καθιερώθηκαν σ' όλη την Ελλάδα τα εξατάξια (κλασικά) *Γυμνάσια*, τα οποία ως τότε λειτουργούσαν μόνο στις *Νέες Χώρες*, και τα εξατάξια *Πρακτικά Λύκεια*. Θεσπίστηκε δηλαδή ενιαίος εξαετής κύκλος Μέσης Εκπαίδευσης σε αντικατάσταση του τριετούς *Ελληνικού Σχολείου* (*Σχολαρχείου*) και του τετραετούς *Γυμνασίου*. Ιδρύθηκαν ακόμη νυχτερινά Γυμνάσια, διτάξια *Ημιγυμνάσια*— προσωρινά για τους μαθητές των παλιότερων *Ελληνικών* - καθώς και τετρατάξια *Ανώτερα Παρθεναγωγεία*. Μετά την ήττα του κόμματος των Φιλελευθέρων (Σεπτέμβριος 1932), οπότε το Λαϊκό κόμμα του Π. Τσαλδάρη ανέλαβε την κυβέρνηση, και ιδίως μετά την οριστική συντηρητική στροφή στην πολιτική σκηνή (1935) άρχισε αλυσίδα αντιμεταρρυθμίσεων: καταργήθηκαν τα *Ημιγυμνάσια* και τα *Ανώτερα Παρθεναγωγεία* και ιδρύθηκαν τριτάξια *Αστικά Σχολεία* και για τα δύο φύλα (Ν. 5874/1933), ενώ το 1935 αντικαταστάθηκε και το αναλυτικό πρόγραμμα του νεοσύστατου εξατάξιου Γυμνασίου. Κατά τη μεταξική περίοδο με το νόμο 770/1937 (υπουργός Παιδείας ο Κ. Γεωργακόπουλος) επανήλθε στη Μ.Ε. η δομή που ίσχυε πριν τη μεταρρύθμιση του 1929, με τη διαφορά αντί για τα σχολεία Μ.Ε. που πρόβλεπε ο νόμος ΒΤΜΘ'/1895 (τριτάξιο *Ελληνικό* και τετρατάξιο *Γυμνάσιο*) ιδρύθηκαν: α) πεντατάξιο *Αστικό Σχολείο*, β) πεντατάξιο *Προγυμνάσιο*, γ) οκτατάξιο Γυμνάσιο, και οκτατάξιο Πρακτικό Λύκειο χωρισμένα σε δύο κύκλους, έναν κατώτερο πεντατάξιο και έναν ανώτερο τριτάξιο. Το 1939 η δομή της Μέσης Εκπαίδευσης μεταβλήθηκε εκ νέου. Με το νόμο 1845/1939 (υπουργός Παιδείας ο Ν. Σπέντζας) το *Αστικό Σχολείο* ξανάγινε τριτάξιο, το *Προγυμνάσιο* καταργήθηκε και η οκταετής Μ.Ε. χωρίστηκε σε έναν εξατάξιο κύκλο, το *Γυμνάσιο Νέου Τύπου* και έναν διτάξιο, το *Λύκειο*, που διαιρείτο σε δύο κατευθύνσεις (το Θεωρητικό ή Γραμμάτων και το Πρακτικό ή Θετικών Επιστημών). Επιπρόσθετα, δόθηκε το προβλεπόμενο από το νόμο του 1895 δικαίωμα στους μαθητές με ενδεικτικό της Δ' Δημοτικού να εγγράφονται κατόπιν εξετάσεων στην Α' τάξη του *Γυμνασίου*, με συνέπεια να συρρικνωθούν οι δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και να μεταβληθούν σε τάξεις των φτωχών

σε δύο επάλληλους, ιδιαίτερους και αυτοτελείς τριετείς κύκλους, το Προγυμνάσιον και το Γυμνάσιον, σε καθένα από τους οποίους οι μαθητές/τριες θα εγγράφονταν ύστερα από εισαγωγικές εξετάσεις. Παρόμοιες ήταν οι προβλέψεις και για τις 36 Εμπορικές Σχολές, τον κυριότερο και τύπο μέσης επαγγελματικής εκπαίδευσης εξαετούς φοίτησης. Με το δεύτερο σχέδιο νόμου αυξάνονταν τα έτη φοίτησης του δεύτερου κύκλου (του Γυμνασίου) σε τέσσερα και ικανοποιείτο έτσι ένα προπολεμικό αίτημα της ΟΛΜΕ και του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος²²⁰.

Στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου του 1949 η διχοτόμηση του εξατάξιου Γυμνασίου – πρόταση που φέρεται να έκανε ο Κ. Τσάτσος στον Κ. Γεωργούλη²²¹ - θεμελιωνόταν στη νομοθετική ανωμαλία που δυσχέραινε τη λειτουργία των σχολείων της Μ.Ε. και στις ατέλειες της φιλελεύθερης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1929, προϊόν της οποίας ήταν το εξατάξιο Γυμνάσιο. Η νομοθετική ανωμαλία συνιστούσε πράγματι βασικό

μαθητών/τριών. Η εξαετής υποχρεωτική φοίτηση φαλκιδεύτηκε και για το λόγο ότι ήταν δύσκολο να διαπιστωθεί αν οι μαθητές/τριες που διέκοπταν πήγαιναν στο Γυμνάσιο ή εγκατέλειπαν το σχολείο. Συνάμα, διαπιστώθηκε ότι η παράλληλη λειτουργία των τεσσάρων αντίστοιχων τάξεων (των δύο τελευταίων του Δημοτικού και των δύο πρώτων του Γυμνασίου) ήταν πολύ δαπανηρή. Η κατοχική κυβέρνηση Ι. Ράλλη με υπουργό Παιδείας τον καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ν. Λούβαρι τροποποίησε το Ν. 1845/1939 προσθέτοντας στα μεταξικά εξατάξια *Γυμνάσια Νέου Τύπου* δύο τάξεις. Η εβδόμη θα λειτουργούσε από το σχολικό έτος 1943-44 εφόσον προσέρχονταν προς εγγραφή τουλάχιστον τριάντα μαθητές. Με την ίδια προϋπόθεση θα λειτουργούσε από το 1944-45 και η ογδόη (Ν.Δ. 1468, ΦΕΚ τχ. Α', αρ. Φ. 19, 3.6.1944). Με τον τρόπο αυτό η Μ.Ε. ξαναγυρνούσε στο πρώτο οργανωτικό σχήμα του μεταξικού καθεστώτος. Στην κατοχή τα *Αστικά Σχολεία* έγιναν τετρατάξια, ενώ με υπουργική απόφαση ανεστάλη η λειτουργία των πρώτων δύο τάξεων του οκτατάξιου Γυμνασίου (*Κλασσικόν Γυμνάσιον*), χωρίς όμως να αναθεωρηθεί το πρόγραμμα των μαθημάτων τους και να συνταχθούν τα αντίστοιχα διδακτικά βιβλία. Το 1945 αποφασίστηκε η επάνοδος στο σχήμα 6 ετών της Στοιχειώδους και 6 ετών της Μ.Ε. (υπουργός Παιδείας ο Δ. Μπαλάνος με Γενικό Γραμματέα τον Ε. Παπανούτσο). Ωστόσο, η ονομασία των τάξεων του *κλασσικού* Γυμνασίου διατηρήθηκε τόσο τότε όσο και μεταπολεμικά (η Α' τάξη του εξατάξιου Γυμνασίου εξακολουθούσε να καλείται Γ' και η τελευταία Η'). Ταυτόχρονα, για λόγους ασφαλείας των μαθητών, και για λόγους υπαγορευμένους από τα συγκοινωνιακά και επισιτιστικά προβλήματα, ιδρύθηκαν στην κατοχή τα λεγόμενα Γυμνασιακά Παραρτήματα, δηλαδή παραρτήματα *Κλασσικών Γυμνασίων* σε κωμοπόλεις κοντά στις οποίες λειτουργούσαν *Γυμνάσια*. Το ιδιότυπο νομοθετικό καθεστώς κάτω από το οποίο λειτουργούσε η Μέση Εκπαίδευση κατά την κατοχή και τον εμφύλιο – οπότε τα σχολεία λειτουργούσαν περισσότερο ως οργανισμοί πρόνοιας για τους μαθητές παρά ως κέντρα αγωγής και μόρφωσης - εξακολούθησε να ισχύει ως το 1964 παρά τους νόμους που στο μεταξύ ψηφίστηκαν (Α.Ν. 1823/1951 και Ν.Δ. 3971/1959). Βλ. Σπ. Ευαγγελλόπουλος, *Ελληνική εκπαίδευση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, τ. Β', σ. 115· Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία εν...*, ο.π., σ. 175-180· Π. Κόκκοτας, *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, Αθήνα 1978, σ. 52-53· Θ. Μυλωνάς, *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Συμβολές*, Gutenberg, Αθήνα 1998, σ. 280-296· Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης...*, ο.π. σ. 260-261 τ.1., *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο...*, ο.π., σ. 84-85· Θ. Νταλάκας, *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Ιωάννινα, 1983, σ. 54· Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σ. 222-281.

²²⁰ Πρόκειται για τα εξής: 1. «Περί εξαετούς διαρκείας της εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδεύσεως φοιτήσεως των μαθητών και περί της διαίρεσεως αυτής εις δύο επάλληλους κύκλους», 2. «Περί ιδρύσεως και τετάρτης τάξεως παρά τοις τριταξίοις Γυμνασίοις αμφοτέρων των τύπων» 3. «Περί ενιαίας υπαγωγής της Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως εις τον Υπουργείον Παιδείας» και 4. «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των Νόμων 6379/1934, 4653 περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως, 6040, 4053 και 4043». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 23-27 και 30-32· Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...* ο.π., σ. 100. Σημειωτέον ότι ο Θ. Ουλής ήταν μέλος του Δ.Σ. της Ομοσπονδίας το 1951-52 και Γενικός Γραμματέας της το 1952-53.

²²¹ Κ. Τσάτσος, *Λογοδοσία...*, ο.π., σ. σ. 39.

πρόβλημα. Τόσο οι πρακτικές των δωσίλογων κυβερνήσεων στην εκπαίδευση, όσο και η διαδοχή προσώπων στο υπουργείο Παιδείας από την απελευθέρωση και εξής, είχαν ως συνέπεια η σχετική με την εκπαίδευση νομοθεσία είτε να είναι αντιφατική και να επιφέρει σύγχυση, είτε να μένει ανεφάρμοστη²²². Ως βασικότερη *ατέλεια* που υπαγόρευε τη διχοτόμηση των κατ' όνομα εξατάξιων Γυμνασίων προβλήθηκε το ότι είχαν καταστεί *δυσδιοίκτητοι οργανισμοί* λόγω της συσσώρευσης μεγάλου αριθμού μαθητών. Ο *πληθωρισμός των μαθητών* στα Γυμνάσια αποδόθηκε στην ατροφία των ελάχιστων *Ημιγυμνασίων* και *Αστικών* σχολείων και στην ουσιαστική ανυπαρξία δημόσιων κατώτερων και μέσω των σχολείων τεχνικής-επαγγελματικής κατάρτισης²²³ και θεωρήθηκε καθοριστικός παράγοντας της αδυναμίας τους να ανταποκριθούν στους σκοπούς για τους οποίους είχαν ιδρυθεί. Η έλλειψη άλλων τύπων σχολείων Μ.Ε. προβαλλόταν ως συνυπεύθυνη και για την απρογραμμάτιστη ίδρυση Γυμνασιακών Παραρτημάτων²²⁴. Η αιτιολόγηση της διαίρεσης του Γυμνασίου σε κύκλους συμπληρωνόταν και από αναφορά σε λόγους *ψυχολογικούς* - *παιδαγωγικούς* (αδυναμία της διάταξης της ύλης των μαθημάτων σε ενιαίο εξαετή κύκλο με τρόπο που να ανταποκρίνεται στην ψυχογνωστική εξέλιξη των μαθητών), *μορφωτικούς* (το σημαντικό *μορφωτικό κενό* που είχε εμφανιστεί εξαιτίας της κατάρτησης του *Ελληνικού* σχολείου και της μεγάλης μαθητικής διαρροής κατά τα πρώτα τρία πρώτα χρόνια του Γυμνασίου) και *κοινωνικούς* (την αδυναμία της πλειονότητας των κατοίκων της υπαίθρου να στείλουν τα παιδιά τους στα αστικά κέντρα όπου λειτουργούσαν εξατάξια Γυμνάσια).

Κατά το νομοθέτη ήταν αναγκαία η θέσπιση μιας αυτοτελούς βαθμίδας που θα παρείχε στους απόφοιτους του εξαετούς Δημοτικού *γενική μόρφωση*. Πάνω στην αυτοτελή αυτή βαθμίδα Μ.Ε. θα οικοδομείτο μελλοντικά ακόμη μία, η οποία θα παρείχε είτε περαιτέρω *γενική μόρφωση* είτε μέση επαγγελματική κατάρτιση. Εμφαντικά τονιζόταν ότι με τις

²²² Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία εν...*, ο.π., σ. 105-106.

²²³ Οι ρυθμίσεις του Ν. 4373/1929, που συμπληρώθηκαν ως προς το περιεχόμενο των σπουδών τα δύο επόμενα χρόνια, δεν ολοκληρώθηκαν για λόγους που σχετίζονται με την κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της περιόδου. Τα *Πρακτικά Λύκεια* και τα *Παρθενωγωγεία* δεν μπόρεσαν να αποτελέσουν τον πρώτο πυρήνα των δημόσιων τεχνικών – επαγγελματικών σχολείων Μ.Ε., εξαιτίας της έλλειψης ειδικευμένου διδακτικού προσωπικού, της ανεπαρκούς υλικοτεχνικής υποδομής, της ισχυρής επίδρασης του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού», και κυρίως λόγω του ότι οι λιγοστοί απόφοιτοι του κλασικού Γυμνασίου εξακολουθούσαν να έχουν υψηλό κοινωνικό γόητρο. Άλλωστε καταργήθηκαν από το μεταξικό καθεστώς. Τα τριτάξια *Αστικά Σχολεία* που θεσμοθετήθηκαν με το νόμο 5874/21.10.1933 ως ενδιάμεσος τύπος σχολείου, μεταξύ Δημοτικού και Γυμνασίου απέτυχαν στο να αποτελέσουν τον κορμό της δημόσιας τεχνικής - επαγγελματικής εκπαίδευσης. Έτσι, ενώ το 1938-39 λειτουργούσαν 152 *Αστικά Σχολεία* με 8.516 μαθητές/τριες, το 1948-49 λειτουργούσαν μόνο 8 με 306 εγγραφέντες μαθητές/τριες, το 1949-50 μειώθηκαν σε 7 με 50 μαθητές/τριες και τα έτη 1952-54 ο αριθμός τους περιορίστηκε σε 5 με 278 μαθητές/τριες. Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 68 και 115. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.12.1952, σ. 193-194 και τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σ. 5-6. Για την ερμηνεία της αποτυχίας των *Αστικών* σχολείων εκ μέρους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος βλ. Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΙΙΙ)», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, σ. 318-320.

²²⁴ Οι προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας του ορίζονταν με τον Α.Ν. 1114/1948. Βλ. Π. Γεωργούντζος, «Ο αγών δια την διαβάθμισιν των λειτουργών Μ.Ε.» π. *Πλάτων*, τ. Α', τχ. Β', Αθήναι 1949, σ. 312-313.

διαδοχικές εισαγωγικές εξετάσεις και τη μελλοντική ίδρυση δημόσιων τεχνικών - επαγγελματικών σχολείων (κατώτερων και μέσων) θα μειωνόταν ο μεγάλος αριθμός των απολυτηριούχων Γυμνασίου, που ανειδίκευτοι καθώς ήταν, *επιδίδονταν* στην πλειονότητά τους *στη θεσιθηρία και τον παρασιτισμό*.

Στα *Προγυμνάσια* θα παρέχονταν θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις. *Προγυμνάσια* θα ιδρύονταν όπου παλιότερα λειτουργούσαν *Ελληνικά* και *Ημιγυμνάσια* και σε μέγιστο αριθμό 150. Θα διοικούνταν από Διευθυντή (πρωτοβάθμιο καθηγητή με βαθμό Τμηματάρχη Β΄) και θα στελεχώνονταν από δευτεροβάθμιους καθηγητές/τριες, ώστε να αποκτήσουν διδακτική και παιδαγωγική εμπειρία. Θα αποτελούσαν τη βάση πάνω στην οποία θα οικοδομείτο η *ανώτερη βαθμίδα Μ.Ε.* (τα *Γυμνάσια* και τα μέσα επαγγελματικά σχολεία). Τα *Γυμνάσια* θα διοικούνταν από Γυμνασιάρχη (πρωτοβάθμιο καθηγητή με βαθμό Διευθυντή Β΄) συνεπικουρούμενο από Υποδιευθυντή (πρωτοβάθμιο καθηγητή με βαθμό Τμηματάρχη Α΄) και θα στελεχωνόταν ως επί το πλείστον από πρωτοβάθμιους καθηγητές/τριες. Θα διακρίνονταν σε δύο τύπους, τα *φιλολογικοϊστορικά* και τα *φυσικομαθηματικά*. Ως βασικός και κοινός για τους δύο αυτούς τύπους *Γυμνασίου* σκοπός οριζόταν η παροχή *γενικής και συνθετικής μόρφωσης*, ιδίως *δαψιλούς ιστορικής* πάνω στην οποία θα στηριζόταν ο *εθνικός και πολιτειακός φρονηματισμός*. Τέλος προβλεπόταν πως ο αριθμός των οργανικών θέσεων του διδακτικού προσωπικού της Μ.Ε. δεν ξεπερνούσε τις 4.000²²⁵, παρά την προϊούσα αύξηση των μαθητών/τριών στα σχολεία Μ.Ε. και παρά το οξύ πρόβλημα της αδιοριστίας των πτυχιούχων καθηγητικών σχολών.

Όπως με ενάργεια διατυπώνει ο Δ. Χαραλάμπους, η διχοτόμηση του Γυμνασίου ήταν μεταπολεμικά κοινή επιδίωξη των εκπροσώπων τόσο του φιλελεύθερου όσο και του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος²²⁶. Όμως, καθώς δεν ήταν ίδια τα κίνητρα και οι

²²⁵ Ο Α.Ν. 1849/1939 όριζε ως ανώτατο όριο των οργανικών θέσεων των καθηγητών/τριών τους 3.871 με κριτήριο τη σύνθεση του διδακτικού προσωπικού των Γυμνασίων. Το Ν.Δ. 1871/1942, που κυρώθηκε μετακατοχικά με πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (υπ. αρ. 296/20.5.1946) διατηρούσε το όριο των οργανικών θέσεων του 1939 προβλέποντας τη δυνατότητα αύξησή τους κατ' ανώτατο όριο τις 4.000 με Βασιλικά Διατάγματα. Βλ. Εισηγητική Έκθεση εις το σχέδιον νόμου «περί εξαστοῦς διαρκείας της εις τα σχολεία της Μέσης Εκπαιδευσεως φοιτήσεως των μαθητών και περί της διαιρέσεως αυτής εις δύο επάλληλους κύκλους», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ.18-23.

²²⁶ Βλ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., κυρίως τις σ. 42-45 και 62-69. Την πρόταση για διαίρεση του Γυμνασίου σε τριετείς κύκλους τη διατύπωσε ο Ε. Παπανούτσος - ο μόνος από τους επιζώντες μεταρρυθμιστές του μεσοπολέμου που δεν τοποθετείτο στην Αριστερά (όπως οι Κ. Σωτηρίου, Μ. Παπαμαύρος, Ρ. Ιμβριώτη) ή δεν υιοθετούσε ανοιχτά αντικομμουνιστικές θέσεις (όπως οι Αλ. Δελμούζος και Κ. Γεωργούλης) - στη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 1945 με συμμετοχή «ειδικών όλων των αποχρώσεων» (κυβέρνηση Π. Βούλγαρη, υπουργός Παιδείας ο Δ.Σ. Μπαλάνος). Από τους συντηρητικούς «ειδικούς», άλλοι διαφώνησαν τασσόμενοι υπέρ του 8τάξιου Γυμνασίου (ο Ν. Εξαρχόπουλος, με τον οποίον συμφώνησαν με ελάχιστες διαφοροποιήσεις οι Ν. Βλάχος και Ν. Σακελλαρίου) και άλλοι συμφώνησαν, υπό τον όρο να προστεθεί ακόμη μία ακόμη (έβδομη) τάξη, στην οποία θα φοιτούσαν όσοι θα έκαναν αργότερα πανεπιστημιακές σπουδές (ο Κ. Γεωργούλης, με την πρόταση του οποίου συντάχθηκαν με επιφύλαξη οι Δ. Μπαλάνος και Κ. Άμαντος). Έκτοτε και ως το 1964 ο Ε. Παπανούτσος θα επαναλάμβανε σταθερά με ελαφρές παραλλαγές την ίδια πρόταση. Για τις συνεδριάσεις της επιτροπής των ειδικών και τις εξελίξεις που

στοχεύσεις τους, το ζήτημα προκαλούσε άλλοτε ατελέσφορες διαπραγματεύσεις και άλλοτε έντονες συγκρούσεις.

Οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, που επιζητούσαν συνολικές μεταβολές στη διάρθρωση και δομή της εκπαίδευσης, χαρακτήριζαν το Γυμνάσιο *κόμπο του [εκπαιδευτικού μας] προβλήματος*²²⁷. Και τούτο παρά το ότι ήταν καρπός της φιλελεύθερης μεταρρύθμισης του 1929. Κατά την άποψή τους η διχοτόμηση του Γυμνασίου κρινόταν επιβεβλημένη κυρίως επειδή : α) είχε καταστεί μοναδικός παραλήπτης των απόφοιτων του Δημοτικού, καθώς δεν είχε πλαισιωθεί από το σύνολο των προβλέψεων της μεταρρύθμισης του 1929, β) είχε αποκτήσει μονόπλευρο θεωρητικό προσανατολισμό και αδυνατούσε να προσφέρει στους μαθητές του τα θεωρητικά και πρακτικά εκείνα εφόδια που κρίνονταν απαραίτητα στην *εξελιγμένη και απαιτητικότερη ζωή της κοινωνίας*, και γ) χαρακτηριζόταν από μεγάλη μαθητική διαρροή²²⁸.

Κατ' αυτούς ο πρώτος κύκλος (το *Προγυμνάσιον*) έπρεπε να αναπτυχθεί σε πυκνό δίκτυο *σε όλη τη χώρα*. Ως σκοπό των *Προγυμνασίων* έθεταν την παροχή όχι μόνο *γενικής μόρφωσης* (θεωρητικών γνώσεων), αλλά και άλλων μαθησιακών ερεθισμάτων, ώστε οι διδασκόμενοι να προσανατολιστούν προς ορισμένη επαγγελματική κατεύθυνση, αφού πρώτα αποκτούσαν συνείδηση των κλίσεων και ικανοτήτων τους. Αυτό έλπιζαν να το επιτύχουν ετοιμάζοντας για σχολεία του κύκλου αυτού αναλυτικά προγράμματα που θα συνδύαζαν παροχή *επαγγελματικής και εκπολιτιστικής παιδείας*²²⁹. Η πρότασή τους για τα *Προγυμνάσια* συμπεριλάμβανε την διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας από μετάφραση²³⁰, ώστε οι αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού να γίνουν πηγή και κίνητρο της νέας ζωής, διαμορφωτικά στοιχεία του νέου λαϊκού πολιτισμού για όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά (θέση με την οποία συμφωνούσαν και οι αριστεροί διανοούμενοι). Η πρόταση συμπορευόταν

δεν επέτρεψαν την υλοποίησή των αποφάσεών τους βλ. Ε. Π. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 52-57 και Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος...*, ο.π. σ.87-98 και 174-184, όπου παρατίθεται μέρος των πρακτικών των συνεδριάσεων του 1945.

²²⁷ [Η Διεύθυνσις], «Ο κόμπος του προβλήματος», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Α', τχ. 3/1952, σ. 97-98.

²²⁸ Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον εκπαιδευτικού προγράμματος», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, σ. 327 και τχ. 63/Δεκέμβριος 1951, σ. 492-496.

²²⁹ Βλ. Φ. Αναστασιάδης, «Κλασική και επαγγελματική εκπαίδευση», π. *Παιδεία*, τχ. 44/Μάιος 1950, σ. 195κ.ε. και Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον εκπαιδευτικού προγράμματος (ΙΙΙ)», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, σ. 324.

²³⁰ Η πρόταση για διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση στα 3 χρόνια του *Αστικού Σχολείου* είχε περιληφθεί στα νομοσχέδια του 1913 (υπουργός Παιδείας της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου ήταν ο Ιω. Τσιριμώκος), αλλά δεν ψηφίστηκε. Το 1931 είχε διατυπωθεί στις συνεδριάσεις του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου η πρόταση για παράλληλη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο και από μετάφραση σ' έναν τρίτο τύπο σχολείου (που θα ιδρύονταν πλάι στο κλασικό και το πρακτικό), αλλά είχε απορριφθεί τους επιφανείς παιδαγωγούς της εποχής, τόσο από τους συντηρητικούς (Ν. Εξαρχόπουλο), όσο και από τους φιλελεύθερους (Αλ. Δελμούζο). Ωστόσο, προκρίθηκε τότε η διδασκαλία ελάχιστων αποσπασμάτων από μετάφραση, που όμως καταργήθηκε το 1935. Μεταπολεμικά την πρόταση επανέφερε κυρίως ο Ε. Παπανούτσος. Η διδασκαλία των αρχαίων από μετάφραση στον πρώτο κύκλο της Μ.Ε. θεσπίστηκε με τη μεταρρύθμιση του 1964. Βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης...*, ο.π., σ. 218-226, 240,256, 278 και Α. Φραγκουδάκη, *Η γλώσσα και το Έθνος (1880-1980)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 115.

με την αναγνώριση της ισοτιμίας δημοτικής και καθαρεύουσας. Τον ανώτερο κύκλο της Μ.Ε. τον ήθελαν να περιλαμβάνει το *ανθρωπιστικό* Γυμνάσιο (με δύο τμήματα, το κλασικό και των θετικών επιστημών)²³¹ πλαισιωμένο από μέσες επαγγελματικές σχολές (εμπορικές, τεχνικές κ.α.).

Στις αρχές τις δεκαετίας του '50 οι εκπρόσωποι του ρεύματος αυτού πρόκριναν την ενσωμάτωση του τεχνικο-επαγγελματικού δικτύου στη Μ.Ε.²³², ώστε να αντιμετωπιστεί η *μονοδιάστατη σχολική εκπαίδευση των νέων*²³³ (υπέρ της δημιουργίας ξεχωριστού δικτύου τάχθηκαν αργότερα). Είχαν την πεποίθηση ότι η ύπαρξη ενός τέτοιου δικτύου θα μείωνε τη μαθητική διαρροή και αντιστάθμιζε τη φανερό και πρώιμη κοινωνική επιλογή στα σχολεία Μ.Ε.²³⁴. Ισχυρίζονταν πως με τις αυστηρές εξετάσεις που προβλέπονταν για τους αποφοίτους του *Προγυμνασίου* θα αποτρεπόταν η πλειονότητα των μαθητών από το να συνεχίσει στα ολιγάριθμα *ανθρωπιστικά Γυμνάσια*. Με τον τρόπο αυτό θα μειωνόταν τόσο ο αριθμός των φοιτητών – που από την αστική τάξη θεωρείτο υπερβολικός²³⁵ – όσο και των αποφοίτων του *Γυμνασίου* και θα αποτρεπόταν η «κοινωνική απειλή» του *πνευματικού προλεταριάτου*. Παράλληλα θα γινόταν εφικτότερη η οικονομική ανάπτυξη.

²³¹ Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον εκπαιδευτικού...», ο.π., σ. 316 κ.ε.

²³² Τα ελάχιστα σε αριθμό δημόσια σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης διακρίνονταν σε τέσσερις βαθμίδες : κατώτερη, μέση, ανώτερη και ανώτατη. Ο Κ. Καλαντζής βασιζόμενος σε ελλιπή στατιστικά δεδομένα παραθέτει την εξής εικόνα για τα σχολεία αυτά κατά το χρονικό διάστημα 1954-51 λειτουργούσαν :

Κατώτερα σχολεία επαγγελματικής μόρφωσης	Αριθμός σχολείων	Αριθμός μαθητών	Διάρκεια σπουδών
Πρακτικά γεωργικά	9	200	2 έτη
Αγροτικά οικοκυρικά μεταβατικά	40 (το 1948-49)	1.600	
Γεωργικά μεταβατικά			3 μήνες
Επαγγελματικά μεταβατικά			Λίγων μηνών
Κατώτερα εκκλησιαστικά φροντιστήρια	6		
Σχολές νοσοκόμων αδελφών	3		

Μέσα σχολεία επαγγελματικής μόρφωσης	Αριθμός σχολείων	Αριθμός φοιτώντων μαθητών	Διάρκεια σπουδών	Αριθμός καθηγητών
Εμπορικές Σχολές	36 (το 1948-49) 37 (το 1950-51)	3.969 8.547	6 έτη	212 223
Τεχνικά και βιοτεχνικά	5	2.500 (το 1950-51)		
Άλλων επαγγελμάτων	5			

Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 121-132.

²³³ Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον εκπαιδευτικού...», ο.π., σ. 324.

²³⁴ Από το συνολικό αριθμό των εφήβων ηλικίας 13-19 ετών, που υπολογίζονταν σε 1.000.000, το 1950-51 μέσης βαθμίδας μόρφωση (γενική και επαγγελματική) λάμβαναν μόλις 216.984 μαθητές, εκ των οποίων οι 201.635 φοιτούσαν στα Κλασικά Γυμνάσια τις Εμπορικές Σχολές. Χωρίς καμία μέση μόρφωση παρέμεναν 783.016 νέοι. Από τους αποφοίτους των Γυμνασίων και των Εμπορικών Σχολών ένα 4-5% εισάγονταν σε ανώτατες σχολές. Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 117 και 17-178.

²³⁵ Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Στην υπηρεσία της χώρας», π. *Παιδεία*, τχ. 44/Μάιος 1950, σ. 194. Η συζήτηση για τον περιορισμό του αριθμού των φοιτητών είχε ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του '40 με αφορμή την αύξηση του αριθμού των φοιτητών ύστερα από την άρση των περιοριστικών διατάξεων του μεταξικού καθεστώτος (*numerus clausus*) από τις κατοχικές κυβερνήσεις των δωσιλόγων. Για τις στοχεύσεις της αστικής τάξης διαμέσου του περιορισμού των εισακτέων βλ. Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης” (1945-49), στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, τ. Δ2, σ. 125-131.

Το υλικό που έχουμε υπόψη μας δεν μας επιτρέπει παρά να διακινδυνεύσουμε μια γενίκευση ισχυριζόμενοι πως οι αριστεροί διανοούμενοι ενίσχυσαν τις απόπειρες του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο Κ. Καλαντζής, πέρα από το ότι κατέγραψε τις ελλείψεις της ελληνικής παιδείας, τόνισε τον *αντιδημοκρατικό, αντιοικονομικό και αντιεπιστημονικό* της χαρακτήρα. Τη χαρακτήρισε *αντιδημοκρατική* γιατί, παρόλο που φαινομενικά δεν έθετε ταξικό φραγμό στην εισαγωγή των νέων στις ανώτερες βαθμίδες, «φρόντιζε» να φοιτά μόνο το 15-20% των αποφοίτων Δημοτικού στη Μέση Εκπαίδευση και το 4 - 5% των απολυτηριούχων Γυμνασίου στα Α.Ε.Ι., σκοπεύοντας στη διαμόρφωση της λεγόμενης *ηγέτιδας τάξης*. *Αντιοικονομική*, γιατί η έλλειψη δημόσιας επαγγελματικής εκπαίδευσης αποτελούσε τροχοπέδη για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και διότι η φορμαλιστικά παρεχόμενη και εμπορούμενη από σχολαστικισμό γενική μόρφωση δεν υποβοηθούσε την περαιτέρω επαγγελματική κατάρτιση και αποδοτικότητα. *Αντιεπιστημονική* επειδή δεν είχε ανακαινιστεί το παιδαγωγικό πνεύμα και στα σχολεία κυριαρχούσαν η εκ καθέδρας διδασκαλία, ο εγκυκλοπαιδισμός και η ποσοτική μάθηση, η κατασταλτική και ατομικιστική αγωγή²³⁶.

Στον αντίποδα, οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος χρησιμοποίησαν σαν εφελθτήριο τις *ατέλειες* της μεταρρύθμισης του 1929 ώστε να επιτύχουν, άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε όχι, την επαναφορά στα εκπαιδευτικά σχήματα που ίσχυαν ως τις εκπαιδευτικές αλλαγές που επιχείρησε η κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου. Συνεχίζοντας την πολεμική που με ένταση είχε εκδηλωθεί κατά της μεταρρύθμισης του 1929 τόσο κατά τη δεκαετία του '30 (από τις κυβερνήσεις Λαϊκού κόμματος του 1933-35 και από το μεταξικό καθεστώς) όσο και μετά την απελευθέρωση (1945-46), οι εκπρόσωποι του ρεύματος αυτού απέδωσαν στη *διαβόητη μεταρρύθμιση του '29*, πλάι στις παλιές, νέες βαριές ευθύνες : τις *τραγικές περιπέτειες* της χώρας, τον κίνδυνο να καταστεί η Ελλάδα *λεία των κομμουνιστών* και των από «Βορρά αρπακτικών γειτόνων», την απομάκρυνση της ελληνικής κοινωνίας από τις «αιώνιες, αναλλοίωτες, διαχρονικές, εθνικές» αξίες του παρελθόντος, την *οικτρή κατάσταση* στη Μ.Ε., τη γλωσσική ένδεια²³⁷.

Έχοντας την πεποίθηση ότι η νεοελληνική κοινωνία βρισκόταν σε βαθιά *πνευματική και ηθική* κρίση - απόρροια κυρίως της αντίστοιχης πολιτικής για την οποία ως υπεύθυνο έχριζαν τον κομμουνισμό - θεωρούσαν πως τα ιδεώδη του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» αποτελούσαν τη μοναδική διέξοδο. Ταυτίζοντας ρητά ή άρρητα τα «ελληνοχριστιανικά ιδεώδη» με τα αρχαία ελληνικά και τα χριστιανικά κείμενα στην πρωτότυπη μορφή τους και έχοντας την πεποίθηση ότι η διαμέσου της διδασκαλίας των

²³⁶ Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π. σ. 21-22 και 178-179.

²³⁷ Βλ. [Η Διεύθυνσις], «Τα αποτελέσματα της δράσεως των “μεταρρυθμιστών” μας» (i) και (ii), π. *Παιδαγωγική Επιθεώρησις*, τ. Α', τχ. 9/1947, σ. 405 και τχ. 10/1947, σ. 449 · Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας ...*, ο.π., σ. 83-84.

αρχαίων ελληνικών από μετάφραση αποσκοπείτο η απομάκρυνση από την παράδοση²³⁸ και επιβολή των γλωσσικών αντιλήψεων των δημοτικιστών - τους οποίους ταύτιζαν με τους κομμουνιστές - υποστήριζαν ότι η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών έπρεπε να γίνεται μόνο από το πρωτότυπο²³⁹.

Με τη διαίρεση του εξατάξιου Γυμνασίου σε δύο κύκλους συμφωνούσαν και οι περισσότεροι από τους εκπρόσωπους του ρεύματος αυτού με προεξάρχοντα τον Κ. Γεωργούλη. Ωστόσο, ως *sine qua non* προϋπόθεση για την πραγματοποίηση της διαίρεσης έθεταν τη διαφύλαξη και ενίσχυση της σημαίνουσας θέσης στο αναλυτικό πρόγραμμα και των δύο κύκλων των Θρησκευτικών και των κλασικών γλωσσών (Αρχαίων Ελληνικών και Λατινικών).

Κατά τους εκπροσώπους του εκπαιδευτικού αυτού ρεύματος δεν ήταν δυνατόν το σχολείο να έχει ανθρωπιστικό και παράλληλα επαγγελματικό σκοπό. Ο σκοπός των δύο κύκλων της Μ.Ε. όφειλε κοινός, *ανθρωπιστικός και μορφωτικός*. Τη νόθευση τούτου του σκοπού «δια διαφόρων φανερών ή τεχνηέντων αφανών “επαγγελματικών” προσανατολισμών ή δια της δήθεν “πρακτικοποιήσεως”» τη θεωρούσαν *επικίνδυνο πειραματισμό*²⁴⁰. *Επικίνδυνη* ως οδηγούσα στον *υλισμό* θεωρούσαν – τουλάχιστον ως το 1956 - και την τεχνολογική ανάπτυξη που είχε στο μεταξύ σημειωθεί, εφόσον δεν συνοδευόταν από προσπάθεια αντίστοιχης ανάπτυξης του *πνευματικού πολιτισμού*²⁴¹. Κατ’ αυτούς η *ηθική* κρίση, την οποία διερχόταν ο *κόσμος*, *επέβαλε* και το σκοπό της *παιδείας*, που δεν ήταν άλλος από τη μεταλαμπάδευση των *ηθικών αξιών* «τας οποίας διεκήρυξεν [...] ο Θεάνθρωπος» και των *αληθειών* «τας οποίας απεκάλυψεν το ελληνικόν πνεύμα»²⁴².

Αν και λεκτικά δεν ήταν αντίθετοι στη *δημιουργία* τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης²⁴³, θεωρούσαν ότι το σχολείο έπρεπε να έχει ως *ύψιστο σκοπό*, όχι τόσο το να συμβάλει στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της χώρας, όσο το να συντελέσει στη διαμόρφωση του «εθνικόφρονος ανθρώπου», το να βοηθήσει «τον γινόμενον άνθρωπον ν’ αναπτυχθή και ωριμάση κατά την κατεύθυνσιν και τα ιδεώδη» του ελληνοχριστιανικού

²³⁸ Βλ. Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, ο.π., σ. 85 και 118.

²³⁹ Για μια σύντομη παρουσίαση του διαλόγου που αναπτύχθηκε σχετικά με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση μεταξύ των εκπροσώπων των δύο ρευμάτων βλ. Χρ. Τζήκας, «Λόγος και αντίλογος για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση στη Μέση Εκπαίδευση (1957-1967)», *Πρακτικά (ηλεκτρονικά) του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Π.Τ.Δ.Ε., στο www.elemedu.upatras.gr (ανάκτηση 21.12.2009).

²⁴⁰ Άποψη που διατύπωσε ο Κ. Βουρβέρης στην έκτακτη Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (Απρίλιος 1952). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15.4.1952-1.5.1952, σ. 100-101.

²⁴¹ Στ. Πλακίδης, «Χριστιανισμός και θετικά επιστήμαι», στο *Πρακτικά του Α΄ συνεδρίου Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού*, Αθήναι 1956, σ. 216.

²⁴² Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, ο.π. σ. 119.

²⁴³ Ως προϋποθέσεις για τη *δημιουργία* τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης έθεταν την εξασφάλιση συνθηκών για άρτια λειτουργία των Δημοτικών σχολείων και την προηγούμενη μύηση όλων των μαθητών «εις τας επιστήμας εν τοις σχολείοις της Μέσης Εκπαιδεύσεως». Βλ. «Υπόμνημα της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων», π. *Πλάτων*, τ. Α΄, τχ. Β΄, Αθήναι 1949, σ. 318.

πολιτισμού: «Αν οιονδήποτε σχολείον παραβλέψη τον σκοπόν τούτον παύει πλέον να είναι μορφωτικόν ίδρυμα»²⁴⁴.

Θεωρούσαν ότι οι ιδιωτικές στην συντριπτική πλειονότητά τους τεχνικές-επαγγελματικές σχολές καλώς διακρίνονταν από τη γενική Μ.Ε. και αρνούνταν την υπαγωγή των υπαρχόντων, που τις εκτιμούσαν επαρκείς, στο υπουργείο Παιδείας, με το σκεπτικό ότι το μόνο που θα μπορούσε να προσφέρει σε αυτές το συγκεκριμένο υπουργείο ήταν η *δια των λειτουργιών του παροχή θεωρητικής μόρφωσης, ιδίως θρησκευτικής και εθνικής*²⁴⁵.

Το Γυμνάσιο το αντιμετώπιζαν και αυτοί, όπως και οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, ως σχολείο για λίγους· για τα εκλεκτά μέλη της κοινωνίας που θα μπορούσαν να ασκήσουν καθοριστική επίδραση και να καθοδηγήσουν τους πολλούς²⁴⁶. Γι' αυτό το λόγο συμφωνούσαν με τον περιορισμό του αριθμού των σχολείων ανώτερου κύκλου (*Γυμνασίων*), με την εισαγωγή σε αυτά κατόπιν αυστηρών εξετάσεων²⁴⁷ και με τον περιορισμό του αριθμού των εισακτέων στις ανώτατες σχολές, παρά την κοινωνική πίεση για το αντίθετο²⁴⁸. Ο σκοπός που επιφύλασσαν για την ανώτερη αυτή βαθμίδα δεν διέφερε από εκείνον που έθεταν για τα *Προγυμνάσια*. Ωστόσο, οι θέσεις που θα καταλάμβαναν ο απόφοιτοι *Γυμνασίου* στο διοικητικό μηχανισμό του κράτους, ο παραδοσιακά αριστοκρατικός χαρακτήρας της Μ.Ε. - αλλά και η επιδίωξη αντιστοίχισης του μεν τριετούς κατώτερου κύκλος με τα *καταργηθέντα θαυμάσια Ελληνικά σχολεία* και του ανώτερου τετραετούς με τα προ του 1929 Γυμνάσια - τους ωθούσαν στο να θεωρούν ανεπαρκή τα τρία έτη της ανώτερης βαθμίδας για την επίτευξη του βασικού σκοπού του σχολικού μηχανισμού.

Μελετητές της ελληνικής μετεμφυλιακής κοινωνίας κατέδειξαν πως η τοποθέτηση του «χριστιανικού πνεύματος» και των αρχαίων γλωσσών στη πρώτη θέση της ιεραρχίας της σχολικής γνώσης σχετίζεται με την απόπειρα της πολιτικά κυρίαρχης, αλλά ιδεολογικά απομονωμένης από τον εμφύλιο, συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης «να ενδύσει την ιδεολογική της γύμνια για να μπορέσει να αποκαταστήσει στοιχειωδώς την κοινωνική συνοχή

²⁴⁴ Π. Κοροντζής, «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», π. *Ελληνοχριστιανική Αγωγή*, τ. Ι', τχ. 75/1957, σ. 120. Επίσης βλ. *Δελτίον της ΧΕΕΑ*, τ. ΣΤ', τχ. 42/1953, σ. 98-99 και , τχ. 59/1955, σ. 129-133.

²⁴⁵ Από το λόγο του Εκπαιδευτικού Συμβούλου Π. Γεωργούντζου στην έκτακτη Γ.Σ. της ΟΑΜΕ (Απρίλιος 1952), *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 12-13/15.4.1952-1.5.1952, σ. 104-105.

²⁴⁶ Για το ρόλο του Γυμνασίου βλ. ενδεικτικά Σπ. Καλλιάφας, *Η αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης. Πραγματεία κοινωνιολογική περί αναγεννήσεως δια της μορφώσεως αξίων πολιτικών και κοινωνικών ηγετών*, Αθήναι 1945, σ. 35. Επίσης Σπ. Μαρινάτος, «Το κλασικόν Γυμνάσιον είναι το στήριγμα του ευρωπαϊκού πολιτισμού», π. *Παιδαγωγική Επιθεώρησις*, τ. Α', τχ. 5/1947, σ. 211-215.

²⁴⁷ Άποψη του πρώττανη Πανεπιστημίου Αθηνών Π. Μπρατσιώτη, *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 86-87/Φεβρουάριος 1956, σ. 6-7.

²⁴⁸ Το 1951 4.000 περίπου νέοι σπούδαζαν στο εξωτερικό, αλλά όπως μαρτυρά ο Κ Καλαντζής ο λαός ζητούσε την «ελευθέραν εισαγωγήν των τέκνων του εις τας Ανωτάτας Σχολάς και εις την Βουλήν εγένοντο θυελλώδεις συζητήσεις κατά το τέλος του 1951 και τας αρχάς του 1952» Βλ. Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 134.

και να επιβληθεί»²⁴⁹. Η μερίδα αυτή ακολουθώντας τον ίδιο δρόμο που είχε νωρίτερα χαράξει τόσο η αστική τάξη μετά το τέλος της Μεγάλης Ιδέας όσο και το συντηρητικό τμήμα της από τις αρχές της δεκαετίας του '30 αναζήτησε τα ιδεολογικά της ερείσματα στις αξίες του εθνικού παρελθόντος ως τις μόνες πολιτιστικές αξίες που θα μπορούσε να προτείνει. Με την προβολή προτύπων του παρελθόντος μέσω των μαθημάτων αυτών επεδίωξε να διαμορφώσει τη συμπεριφορά των μαθητών και παράλληλα να ελέγξει την επενέργεια άλλων προτύπων. Ωστόσο, επειδή η πεπατημένη οδός του υπερτονισμού της παράδοσης δεν επαρκούσε για τον έλεγχο των νέων ιδεολογικών κατευθύνσεων, που από τα χρόνια του μεσοπολέμου κέρδιζαν έδαφος, επανεμφάνισε και τον αντικομμουνισμό. Προβάλλοντάς τον σαν ιδεολογία με οικουμενικούς στόχους και σαν ανάχωμα στην αθεΐα και την *ανηθικότητα* επιχείρησε να δικαιολογήσει την εμμονή στην «ελληνοχριστιανική» παράδοση και τον χρησιμοποίησε ως έρεισμα για τη δημιουργία ενός εκτεταμένου μηχανισμού καταπίεσης και άσκησης τρομοκρατίας²⁵⁰.

Ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές τους είναι φανερό πως οι εκπρόσωποι των δύο εκπαιδευτικών ρευμάτων που συγκρούστηκαν στα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής κινούνταν στο πεδίο της κλασικής αστικής ιδεολογίας για την κοινωνία και την εκπαίδευση. Οι προτάσεις τους στηρίζονταν στο αξίωμα της τυπικής ισότητας των πολιτών, την κατεξοχήν έκφραση της πολιτικής αστικής ιδεολογίας για την κοινωνία. Εξετάσεις, περιορισμένος αριθμός μαθητών στον ανώτερο κύκλο και φοιτητών στα πανεπιστήμια, ξεχωριστοί τύποι σχολείων, κάποιοι από τους οποίους ήταν προορισμένοι για όλους εκείνους που δεν διέθεταν το απαιτούμενο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο από τα οποία κυρίαρχα εξαρτάται η σχολική επιτυχία (και που ήταν πολλοί δεδομένων των συνθηκών που διαμορφώθηκαν απ' όσα ακολούθησαν μετά το ξέσπασμα του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου), δεν είναι παρά η παιδαγωγική μετάφραση της αστικής αντίληψης για την τυπική ισότητα στο επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Όπως αναφέρθηκε, το δεύτερο νομοσχέδιο του Κ. Τσάτσου πρόβλεπε την επέκταση της Μ.Ε. σε επτά χρόνια με την ίδρυση και τέταρτης τάξης στα *φιλολογικοϊστορικά* και *φυσικομαθηματικά Γυμνάσια*. Η εισαγωγή στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα θα γινόταν μετά από επιτυχή φοίτηση κλειστού αριθμού μαθητών/τριών στην 4^η τάξη του *Γυμνασίου*. Ωστόσο, προκειμένου να προληφθούν οι αντιδράσεις των Ανώτατων Σχολών, οι οποίες διαφωνούσαν με την προοπτική κατάργησης της διεξαγωγής από τις ίδιες των εισιτηρίων

²⁴⁹ Βλ. Χ. Αθανασιάδης, «Η δεκαετία του '50. Ελληνοχριστιανική αγωγή εναντίον κομμουνισμού», π. *Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 2/Μάιος 2005, σ. 16-18.

²⁵⁰ Βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης...*, ο.π., σ. 147. Κ. Τσουκαλάς, *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, μτφρ. Κ. Ιορδάνη, Ολκός, Αθήνα 1974, σελ. 92-93 και 112-121.

εξετάσεων²⁵¹, προβλεπόταν πως δεν θα καλύπτονταν όλες οι θέσεις των εισακτέων από τους μαθητές/τριες που θα φοιτούσαν στην 4^η τάξη και πως οι *ιδιοφυείς* απόφοιτοι του εξατάξιου Γυμνασίου θα διατηρούσαν το δικαίωμα εγγραφής στα Α.Ε.Ι. κατόπιν εξετάσεων διεξαγόμενων από τα Πανεπιστήμια²⁵².

Η επέκταση των ετών του δεύτερου κύκλου θεμελιωνόταν σε κοινές διαπιστώσεις συντηρητικών και φιλελεύθερων αστών διανοούμενων. Πρώτον, ότι η πανεπιστημιακή παιδεία περνούσε κρίση τόσο εξαιτίας της αδυναμίας των Γυμνασίων να καλύψουν τη διδακτέα ύλη και να οπλίσουν τους απόφοιτους τους με τις γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνταν λόγω της *προόδου των επιστημόνων και των απαιτήσεων της πολιτιστικής πραγματικότητας*, όσο και λόγω του *τρομακτικού αριθμού των εγγεγραμμένων φοιτητών*. Η καθιέρωση τέταρτου έτους στο δεύτερο κύκλο –πρόταση που το 1945 είχε διατυπώσει ο Κ. Γεωργούλης και παρέπεμπε σε προμεταρρυθμιστικά δομικά σχήματα- δεν έβρισκε αντίθετους τους φιλελεύθερους διανοούμενους, οι οποίοι προσέβλεπαν στην προσθήκη μιας προπαρασκευαστικής «κολεγιακής» τάξης (πρότειναν την καθιέρωση απολυτηρίων εξετάσεων ειδικού τύπου, όπως π.χ. το γαλλικό Baccalauréat, για το τέλος της Μ.Ε.). Δεύτερον, ότι η θέσπιση των εισαγωγικών εξετάσεων για τις ανώτατες σχολές, καθώς δεν είχε συνοδευτεί από παροχή κατάλληλης μόρφωσης στα δημόσια Γυμνάσια, είχε εκθρέψει τα ιδιωτικά φροντιστήρια²⁵³, τα οποία λειτουργούσαν χωρίς *δημόσιο παιδαγωγικό έλεγχο*, εξωθούσαν στη μηχανιστική εκμάθηση και μεγιστοποιούσαν την ανισότητα στην πρόσβαση της γνώσης και δυσχέραιναν την ανοδική κοινωνική κινητικότητα των πενήστερων.

Το 1949 οι ιθύνοντες της νεοϊδρυθείσας τότε ΟΛΜΕ συμφώνησαν με τη διαίρεση των εξατάξιων Γυμνασίων σε κύκλους, χαρακτηρίζοντάς την *επιθυμία του κλάδου*²⁵⁴. Ποιες ήταν όμως οι στοχεύσεις της *επιθυμίας*;

Η διχοτόμηση του Γυμνασίου αναμφίβολα διευκόλυνε την επίτευξη των συντεχνιακών επιδιώξεων της Ομοσπονδίας. Αρχικά, η δημιουργία αυτοτελών σχολικών οργανισμών (*Προγυμνασίου* και *Γυμνασίου*) διπλασίαζε τις διευθυντικές θέσεις. Επίσης έδινε έρεισμα στην Ομοσπονδία να διεκδικήσει μελλοντικά αύξηση του αριθμού των υπηρετούντων, που, όπως πανθομολογείτο, ήταν ελάχιστοι σε σχέση με το μαθητικό δυναμικό. Έπειτα, ο προβλεπόμενος από τα νομοσχέδια σκοπός σχολείων της Μ.Ε. και το συνακόλουθο

²⁵¹ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Εισαγωγικές εξετάσεις», π. *Παιδεία*, τχ. 37/Οκτώβριος 1949, σ. 385-388.

²⁵² «Εισηγητική έκθεση επί του σχεδίου νόμου «περί ιδρύσεως και τετάρτης τάξεως παρά τοις τριταξίσις Γυμνασίοις αμφοτέρων των τύπων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 28-30.

²⁵³ Ο θεσμός των εισιτηρίων εξετάσεων στα Πανεπιστήμια, που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το 1926-27 (είχε καθιερωθεί νωρίτερα με το Ν. 2905/1922), οδήγησε σχεδόν από την πρώτη στιγμή στην εμφάνιση των «Προπαρασκευαστικών φροντιστηρίων», τα οποία γνώρισαν νέα άνθιση το 1954, όταν περιορίστηκε ο αριθμός των εισακτέων (με το Β.Δ. 3011/15-9-1954, Φ.Ε.Κ. 216).

²⁵⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 36.

περιεχόμενο σπουδών τους (παροχή γενικής μόρφωσης και δαμιλούς ιστορικής γνώσης) δεν αντιστρατευόταν στο συντηρητικό ιδεολογικό προσανατολισμό της ΟΛΜΕ, σύμφωνα με την οποία:

«Η όλη κοσμοθεωρητική τοποθέτησις, ο κοινωνικοπολιτικός προσανατολισμός του νέου γίνεται κατά τα κρίσιμα έτη της φοιτήσεως εις το γυμνάσιον. Προ αυτού είναι εισέτι ανώριμος, μετ' αυτό είναι [...] κοινωνικώς και βιοθεωρητικώς διαμεμορφωμένος. Ο γυμνασιάρχης και οι καθηγηταί του γυμνασίου είναι, ως εκ της θέσεών των, οι μόνοι ενδεδειγμένοι να εφοδιάσουν αυτόν (επέκεινα των τυπικών γνώσεων) με υγιείς αρχάς [...], να του εμφυτεύσουν πίστιν προς τας [...] ανεγνωρισμένας αρχάς, [...να] του εμβάλουν εις την ψυχήν εθνικήν υπερηφάνειαν και [...] πίστιν εις τα ιστορικά πεπρωμένα του έθνους»²⁵⁵.

Τέλος, η ανάθεση στους καθηγητές/τριες της Μ.Ε. της διεξαγωγής των διαδοχικών εισαγωγικών εξετάσεων, και ιδίως εκείνων πριν και μετά τη φοίτηση στο 4^ο έτος του *Γυμνασίου*, διαφύλαττε τον αριστοκρατικό χαρακτήρα της Μ.Ε., διασφάλιζε την ταξική λειτουργία της²⁵⁶, και ενίσχυε το κοινωνικό κύρος του επαγγέλματος.

Οι ρίζες της *επιθυμίας του κλάδου* βρίσκονταν στην καχυποψία με την οποία οι περισσότεροι από τους ιθύνοντες της ΟΛΜΕ αντιμετώπιζαν τη μεταρρύθμιση του 1929 και στην επιθυμία τους για επάνοδο στο προμεταρρυθμιστικό οργανωτικό σχήμα της Μ.Ε.. Οι *εκκαθαρίσεις* που είχαν συντελεστεί από το 1945 και εξής μας επιτρέπουν να υποθέσουμε με βεβαιότητα ότι η πλειονότητα των μελών της Ομοσπονδίας συμμεριζόταν την άποψη του Γενικού Επιθεωρητή Αθ. Παπαευγενίου πως ο κλάδος πολέμησε τη μεταρρύθμιση του '29 διότι αυτή *αποσκοπούσε στη μείωση της κλασικής παιδείας*²⁵⁷. Εξάλλου το ότι οι κατεξοχήν θεματοφύλακες της κλασικής παιδείας θεολόγοι και φιλόλογοι αποτελούσαν, όπως αναφέρθηκε, τη συντριπτική πλειονότητα των υπηρετούντων καθηγητών/τριών Μ.Ε. καθιστά σχεδόν βέβαιο πως ο ισχυρισμός του εν λόγω Γενικού Επιθεωρητή έβρισκε πλατιά απήχηση στους συνδικαλιστές των ειδικοτήτων αυτών.

²⁵⁵ «Αι οικονομικά και βαθμολογικά διεκδικήσεις των λειτουργών Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-4.

²⁵⁶ Από την εποχή του μεσοπολέμου το κλασικό Γυμνάσιο προοριζόταν για τους τους «αριστείς του πνεύματος», δηλαδή σε τελευταία ανάλυση τους γόνους των αστικών οικογενειών. Αυτοί θα είχαν πρόσβαση στα Α.Ε.Ι. και θα καταλάμβαναν τις υψηλές θέσεις της κοινωνικής ιεραρχίας. Έτσι ο σχολικός μηχανισμός θα επιτελούσε τη λειτουργία αναπαραγωγής του status quo. Βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης...*, ο.π., σ. 223 και 230.

²⁵⁷ Η άποψη διατυπώθηκε από τον Αθ. Παπαευγενίου σε συζήτηση με τον Ε. Παπανούτσο. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 32-33/15.4.1952, σ. 5. Το επιχείρημα για τη μείωση της κλασικής παιδείας ο εν λόγω Γενικός Επιθεωρητής το αντλούσε πιθανότατα από τον απολογισμό της φιλελεύθερης κυβέρνησης του 1932, όπου μεταξύ άλλων σημειώνεται: «Εν τη Μέση Εκπαιδεύσει κατηργήθησαν: α) 156 Ελληνικά Σχολεία και β) 104 Ημιγυμνάσια, επίκειται δε η κατάργησις 35 Γυμνασίων και πλειοτέρων Ημιγυμνασίων [...]. Οι μαθηταί της Μέσης Παιδείας, ήτοι Γυμνασίων, Ημιγυμνασίων, Ελληνικών Σχολείων και ανωτέρων Παρθεναγωγείων, από 96.214, όσοι ήσαν το 1928, κατήλθον εις 57.225 εφέτος, ηλαττώθησαν δηλαδή [...] κατά 38.989, ήτοι κατά 41% περίπου». Βλ. Ο «απολογισμός του έργου της κυβερνήσεως Φιλελευθέρων», όπως παρατίθεται στο Θ. Μυλωνάς, *Κοινωνιολογία...*, ο.π., σ. 284.

Η κατ' αρχήν θετική στάση της ΟΛΜΕ απέναντι στα νομοσχέδια Κ. Τσάτσου πρέπει να αποδοθεί και σε δύο ενέργειες του υπουργού Παιδείας, οι οποίες πέρα από το ότι υπαγορεύονταν λόγους πολιτικής σκοπιμότητας εν όψει των επικείμενων εκλογών, θα μπορούσαν να ερμηνευτούν και ως απόπειρα πρόληψης των αντιδράσεων εκ μέρους της αρτιγενούς Ομοσπονδίας. Η πρώτη ήταν ότι δεν συμπεριέλαβε στα νομοσχέδια εισήγηση του Ε. Παπανούτσου, με την οποία διαφωνούσαν οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. : την ανάληψη της διδασκαλίας στα *Προγυμνάσια* από «πολυδύναμους» καθηγητές με τριετείς σπουδές²⁵⁸. Η δεύτερη, και κυριότερη, ήταν πως προσυπέγραψε και υπέβαλε για έγκριση στους Αμερικανούς και το υπουργείο Οικονομικών τα καταρτισμένα από την ΟΛΜΕ σχέδια νόμου που πρόβλεπαν *ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση* για τους καθηγητές/τριες και παροχή σ' αυτούς *ειδικού μισθολογίου*²⁵⁹. Από το διαθέσιμο υλικό διαφαίνεται ότι η ΟΛΜΕ εξαρτούσε σε μεγάλο βαθμό τη στάση της απέναντι στον υπουργό από την πρόθεσή του να ενισχύσει *ηθικά* και *υλικά* τους καθηγητές/τριες Μ.Ε.. Άλλωστε, ήταν μια περίοδος κατά την οποία ευρύτατα κοινωνικά στρώματα βρίσκονταν αντιμέτωπα με τη φτώχεια και ήταν γενικευμένο το αίσθημα ανισότητας που προέκυπτε από τις δραστηριότητες μιας ομάδας επιχειρηματιών, εμπόρων και κυρίως εισαγωγέων και βιομηχάνων, η οποία μπορούσε να επωφεληθεί από τον πληθωρισμό σε αντίθεση με τους μισθωτούς και τους αγρότες²⁶⁰. Ήταν ακόμα η εποχή που, όπως είδαμε, επαναπροσδιοριζόταν η κοινωνικοοικονομική θέση και το επαγγελματικό γόητρο των εργαζόμενων στο δημόσιο τομέα ανάλογα με τη συμβολή τους

²⁵⁸ Ε. Παπανούτσος, «Σχέδιον εκπαιδευτικού προγράμματος (IV)», π. *Παιδεία*, τχ. 61/Οκτώβριος 1951, σ. 388-389.

²⁵⁹ Το νομοσχέδιο *ιδιαίτερης* βαθμολογικής *διαβάθμισης* των καθηγητών/τριών πρόβλεπε τη βαθμολογική τους ένταξη σε τρεις κατηγορίες: i) καθηγητές/τριες με πτυχίο ανώτατων σχολών, ii) καθηγητές/τριες με ζετείς ανώτερες σπουδές και Γυμναστές, iii) καθηγητές/τριες χωρίς πτυχίο ή απολυτήριο Γυμνασίου. Η διαβάθμιση θα ίσχυε μετά την πάροδο έξι μηνών από την έναρξη εφαρμογής του δημοσιονομικού κώδικα. Στο μεσοδιάστημα θα χορηγείτο εκπαιδευτικό επίδομα, αίτημα της ΟΛΜΕ, στο οποίο είχε την υποστήριξη της ΑΔΕΔΥ. Με το νομοσχέδιο του 1949, που κατά τα επόμενα έτη θα αποτελούσε σημείο αναφοράς για την Ομοσπονδία, βελτιωνόταν σημαντικά η βαθμολογική κατάσταση των καθηγητών/τριών Μ.Ε., αφού πρόβλεπε: α) βαθμολογική κλίμακα διοικητικής ιεραρχίας, και όχι αριθμητική, β) υψηλότερο εισαγωγικό βαθμό ένταξης (αντίστοιχο με αυτόν του Εισηγητή δημοσίου υπαλλήλου), γ) θέσπιση του βαθμού Διευθυντή Β' (υποδιευθυντή Γυμνασίου), δ) κατάταξη των Γενικών Επιθεωρητών σε βαθμό διακριτό, ανώτερο από του Γυμνασιάρχη, και ε) χορήγηση του αμέσως υψηλότερου βαθμού και μισθού από αυτόν που κατείχαν ήδη για μια 10ετία οι καθηγητές/τριες, εφόσον δεν καθίστατο δυνατή η προαγωγή τους λόγω έλλειψης οργανικών θέσεων. Το νομοσχέδιο της *ιδιαίτερης διαβάθμισης* των καθηγητών/τριών Μ.Ε. συνοδευόταν από ένα ακόμη που θέσπιζε *ειδικό μισθολόγιο*. Πρόβλεπε ισόποσες αποδοχές για τους πτυχιούχους και μη καθηγητές των μεσαίων βαθμών, αφενός διότι σε αυτούς τους βαθμούς συγκεντρωνόταν η πλειονότητα των υπηρετούντων και αφετέρου διότι «άλλοι κλάδοι με πτυχίον σχολαρχείου προάγονταν εις τον βαθμόν του Διευθυντού» και αμείβονταν ανάλογα. Για την εξασφάλιση των απαιτούμενων κονδυλίων υποδεικνυόταν η αύξηση των εκπαιδευτικών τελών, με την οποία είχε συμφωνήσει η Πανελλήνια Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων και Σχολικών Εφορειών. Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων* (29-5-1949 – 14.7.1956), πράξη 6^η/20.8.1949, σ. 10 · *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 5-8, τχ. 96-100/ Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 38, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 52-55.

²⁶⁰ Σύμφωνα με την εφ. *Ελευθερία* το 1/3 του πληθυσμού ήταν άποροι, ενώ οι επιδοτούμενοι από το κράτος «εσωτερικοί πρόσφυγες» έφθαναν τους 700.000. Βλ. «Οι νέοι πρόσφυγες», εφ. *Ελευθερία*, 1.9.1949, σ. 1.

στην οικονομική ανασυγκρότηση και την εμπέδωση της ιδεολογίας της νικήτριας του πολέμου αστικής τάξης. Στο αίτημά της Ομοσπονδίας για *ηθική και υλική* ενίσχυση των καθηγητών/τριών η ΟΛΜΕ βρήκε υποστήριξη και μέσα από τις σελίδες του περιοδικού του Ε. Παπανούτσου²⁶¹.

Ούτε τα νομοσχέδια για την ιδιαίτερη βαθμολογική και μισθολογική διαβάθμιση των καθηγητών ούτε τα αντίστοιχα εκπαιδευτικά έγιναν νόμοι του κράτους. Σε αυτό συνέτειναν: α) οι αντιδράσεις των πανεπιστημιακών κύκλων²⁶², β) οι σφοδρές επικρίσεις που δέχθηκε ο Δ. Τσάτσος από κύκλους υπερσυντηρητικών συνδικαλιστών, σύμφωνα με τους οποίους ενέδιδε στις πιέσεις των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και προλείπει το έδαφος για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση (τον αποκάλεσαν *διαγουμιστή* [ενν. της δημοτικής], *αναιδέστατο* και *κομμουνιστικότατο*)²⁶³, γ) ο *σάλος* που προκλήθηκε από την απεργιακή κινητοποίηση της ΟΛΜΕ (48ωρη απεργία στις 18 και 19.11.1949 και υποβολή παραιτήσεων στο υπουργείο Παιδείας, 22-25.11.1949), κυρίως εξαιτίας της τελικής άρνησης της κυβέρνησης να θεσμοθετήσει την *ιδιαίτερη διαβάθμιση* των καθηγητών/τριών Μ.Ε., παρά τις αρχές διαβεβαιώσεις του Κ. Τσάτσου²⁶⁴, δ) η παραίτηση της κυβέρνησης Αλ. Διομήδη (6.1.1950)²⁶⁵.

²⁶¹ Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Επιστήμονες και ηγέτες», π. *Παιδεία*, τχ. 33-34/Ιούνιος 1949, σ. 241-242.

²⁶² Βλ. σχετικά Αλ. Δημαράς, «Εκπαίδευση ...» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ο.π. τ. ΙΣΤ', σ. 549. Επίσης βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Εισαγωγικές εξετάσεις», π. *Παιδεία*, τχ. 37/Οκτώβριος 1949, σ. 385-388.

²⁶³ Οι κύκλοι αυτοί εμφανίστηκαν εξαιρετικά ενοχλημένοι από το γεγονός πως το Μάιο του 1949 ο Κ. Τσάτσος ενέκρινε τη διάθεση του περιοδικού *Παιδεία* στα σχολεία και συναίνεσε στην συγκρότηση Λογοτεχνικού Επιμελητηρίου, που κατά την άποψή τους θα προωθούσε τα πνευματικά έργα «όλων των ακαθάρτων εγκεφάλων». Βλ. Χρ. Παναγιωτόπουλος (υποψ. αιρετός Εκπαιδευτικός Σύμβουλος το 1949), *Ιδού που υπάρχει η σύγχυσις και το σκότος. Έργα και ημέραι Ε. Παπανούτσου*, χ.ε., Πειραιεύς 1965, σ. 35.

²⁶⁴ Ως λόγοι για τη μη θεσμοθέτηση της *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης* (και μάλιστα εκτός των διατάξεων του δημοσιούπαλληλικού κώδικα) και της μη παροχής *ειδικού μισθολογίου* προβλήθηκαν: α) το ότι οι μισθολογικές απαιτήσεις του κλάδου - μεγαλύτερες ακόμη και από εκείνες των δικαστικών με τους οποίους ζητούσαν να εξισωθούν οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. - κρίθηκαν υπερβολικές από τους Αμερικανούς, β) το ότι οι προβλέψεις των σχεδίων νόμου ήταν αντίθετες με το πνεύμα του δημοσιούπαλληλικού κώδικα που καταρτιζόταν. Κάποιο ρόλο φαίνεται να διαδραμάτισε και ανταγωνισμός των δημοσιούπαλληλικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, οι οποίες διαγωνίζονταν για την ικανοποίηση κλαδικών αιτημάτων. Η κυβέρνηση Αλ. Διομήδη προέβη στις 26.11.1949 στην έκδοση δύο αναγκαστικών νόμων (Α.Ν. 1348/1949 και 1349/1948), με τους οποίους ικανοποιούσε μερικά τις βαθμολογικές και μισθολογικές επιδιώξεις της ΟΛΜΕ. Ο Α.Ν. 1358/1949 («Περί διαρρυθμίσεως της βαθμολογικής εξελίξεως εκπαιδευτικών τινων λειτουργών Μ.Ε.»), Φ.Ε.Κ. 336/29.11.1949) πρόβλεπε: i) το διορισμό των πτυχιούχων καθηγητών/τριών με το βαθμό του Γραμματέα Α' (όχι με το βαθμό του Εισηγητή όπως επεδίωκε η ΟΛΜΕ, ούτε με το βαθμό του Ακόλουθου όπως προέβλεπε ο δημοσιούπαλληλικός κώδικας), ii) εν όψει της διαίρεσης του Γυμνασίου σε δύο κύκλους θεσμοθετούσε 300 νέες θέσεις Διευθυντών Β' (για τους 1.424 υπηρετούντες Τημηματάρχες Α'), συνεπαγόμενες μετάθεση, iii) την προαγωγή 300 Γυμνασιαρχών στο βαθμό του Διευθυντή Α' και αύξηση κατά 9 των 21 ως τότε θέσεων των Γενικών Επιθεωρητών. Από την άλλη πλευρά: i) επιμήκυνε τον απαιτούμενο χρόνο προαγωγής στο βαθμό του Γυμνασιάρχη (ορίζοντας ως μίνιμουμ συνολικής προϋπηρεσίας τα 18 έτη από τα 10 χρόνια που απαιτούνταν ως το 1939 και από τα 15 που ίσχυαν ως το 1949) και ii) διατηρούσε τη βαθμολογική εξομοίωση Γενικών Επιθεωρητών και Γυμνασιαρχών, παρά το αίτημα της Ομοσπονδίας για θέσπιση ανεξάρτητου βαθμού για τους πρώτους. Από μισθολογικής πλευράς, διαμέσου της προβλεπόμενης αύξησης στα εκπαιδευτικά τέλη,

2.2. Η ΟΛΜΕ και η εκπαιδευτική πολιτική των ετών 1950-52

2.2.1. Η αντίδραση της ΟΛΜΕ στη σχεδιαζόμενη από την κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950)

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Αλ. Διομήδη τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε η υπηρεσιακή κυβέρνηση Ιωάννη (Τζον) Θεοτόκη σε μια θολή πολιτική ατμόσφαιρα που διαμορφωνόταν από την προετοιμασία για την πραγματοποίηση των πρώτων μεταπολεμικών βουλευτικών εκλογών και τις (αντισυνταγματικές) προσπάθειες για αναβολή τους²⁶⁶. Στις κρίσιμες για τη νομιμοποίηση του αποτελέσματος του εμφυλίου πολέμου εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950, μολονότι αναδείχθηκε με σαφήνεια το ρεύμα της κεντροαριστεράς που δεν είχε εκφραστεί το 1946, κανένας από τους 29 εκλογικούς σχηματισμούς δεν πήρε πλειοψηφία²⁶⁷. Για ενάμισι περίπου χρόνο η πολιτική ζωή χαρακτηρίστηκε από αλλεπάλληλες μετατροπές στις συμμαχίες των κομμάτων που συγκροτούσαν κοινοβουλευτική πλειοψηφία, από συνεχείς μεταβολές στη σύνθεση φιλελεύθερων – τυπικά τουλάχιστον – κυβερνήσεων και από τις διαδικασίες πολιτικής ανασυγκρότησης της Δεξιάς

χορηγείτο, παρά την αντίθεση της αμερικανικής αποστολής, επιδοματική αύξηση ύψους 60% επί του βασικού μισθού στους κατώτερους και 40% στους ανώτερους βαθμούς των καθηγητών/τριών, και, με τον Α.Ν. 1359/1949 («Περί επαναληπτικής διδασκαλίας πέραν των κεκανονισμένων ωρών διδασκαλίας»), χορηγείτο επίδομα υποχρεωτικής υπερωριακής απασχόλησης 12 ωρών τη βδομάδα (αντίστοιχο επίδομα χορηγείτο και στους δασκάλους). Η ΟΛΜΕ αρχικά απέρριψε τους νόμους ως *εξαμβλωματικούς και διασπαστικούς* τόσο του αγωνιζόμενου κλάδου, όσο του εκπαιδευτικού κόσμου συνολικά και χαρακτήρισε *εξευτελιστικό* το επίδομα. *Εξαμβλωματικούς* με το επιχείρημα ότι με την υποχρεωτική υπερωριακή απασχόληση επιβαρυνόταν ακόμα περισσότερο το 26ωρο διδακτικό ωράριο και ότι η πλειονότητα των καθηγητών καταδικαζόταν σε βαθμολογική στασιμότητα. *Διασπαστικούς* επειδή προβλέπονταν διαφορετικές αμοιβές για τους πτυχιούχους και μη καθηγητές και παρέχονταν ευκαιρίες βαθμολογικής εξέλιξης μονομερώς στους ήδη υψηλόβαθμους. Οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν προεκλογικά κατέληξαν αφενός στη διακοπή της αποχής των καθηγητών/τριών από τα καθήκοντά τους (9.12.1949) και αφετέρου σε υπογραφή πράξης Υπουργικού Συμβουλίου (πράξη Υ.Σ. υπ. αριθ. 1052/20.12.1949) με την οποία θα χορηγείτο στους καθηγητές ειδικό επίδομα ύψους 70-105% επί του βασικού και θα καταργείτο η υποχρεωτική υπερωριακή απασχόληση. Η ΟΛΜΕ απέσπασε και την υπόσχεση ότι μελλοντικά θα θεσπιζόταν η προαγωγή των 2/3 των Τμηματαρχών Α' σε Διευθυντές Β'. Όμως, μετεκλογικά η πράξη Υπουργικού Συμβουλίου δεν εφαρμόστηκε και η ΟΛΜΕ αναγκάστηκε τον Απρίλιο του 1950 να αποδεχθεί τους Αναγκαστικούς Νόμους του 1949 με μόνη υποχώρηση εκ μέρους της κυβέρνησης την αναδρομική (από το Δεκέμβριο του 1949) καταβολή των «καθυστερούμενων ποσών». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/ Οκτώβριος 1949- Φεβρουάριος 1950, σ. 39 -42, 63-66 και 74, τχ. 14-15/15 Μαΐου – 1 Ιουνίου 1952, σ. 119· Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων...*, πράξη 9^η/17.9.1949, σ. 14, Τομέας Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων· *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 124/10.12.1949, σ. 1 και 5· Π. Γεωργούντζος «Ο αγών δια την διαβάθμισιν ...», π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 313-314. Για τη βαρύτητα του αμερικανικού παράγοντα στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας την τριετία 1949-52 βλ. Γ. Μίρκος, *Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall στην Ελλάδα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2004, σ. 72-73.

²⁶⁵ Για τα αίτια της παραίτησης της κυβέρνησης Διομήδη βλ. J. E. Miller, *The United States and the Making of Modern Greece. History and Power (1950-1964)*, The University of North Carolina Press, 2009, σ. 27.

²⁶⁶ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους...*, ο.π., σ. 173-177.

²⁶⁷ Για τα δεδομένα και τα αποτελέσματα των εκλογών βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 102 κ.ε..

που εκφράστηκε με την ίδρυση νέου κόμματος υπό τον Αλ. Παπάγο (του Ελληνικού Συναγερμού).

Οι τέσσερις μήνες στους οποίους στην εξουσία ήταν η πρώτη κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα (15.4.1950 ως 21.8.1950) σηματοδοτήθηκαν από τη συμπίεση της ΟΛΜΕ με τις δυνάμεις που αντιτάχθηκαν στην πρόθεση του υπουργού Παιδείας Γ. Αθανασιάδη – Νόβα να προωθήσει την αστική φιλελεύθερη μεταρρύθμιση. Οι ιδεολογικοπολιτικά φορτισμένες αντιδράσεις των πολιτικών και του τύπου της Δεξιάς εκδηλώθηκαν την άνοιξη του 1950 όταν:

α) γνωστοποιήθηκαν οι επικείμενες αλλαγές στην κορυφή της διοικητικής εκπαιδευτικής ιεραρχίας αφενός διαμέσου της συγκρότησης 12μελούς «Ανώτατης Επιτροπής Μελέτης των Εκπαιδευτικών Ζητημάτων»²⁶⁸, σύμφωνα με νόμο του 1945 και αφετέρου μέσω της σύνταξης σχεδίου νόμου που έδινε το δικαίωμα σε όσα μέλη του Κεντρικού Γνωμοδοτικού και Διοικητικού Συμβουλίου της Εκπαίδευσης (ΚΓΔΣΕ) είχαν απομακρυνθεί μετά τις εκλογές του Μαρτίου 1946 να διεκδικήσουν την επάνοδό τους²⁶⁹. Οι κυβερνητικές προθέσεις

²⁶⁸ «Συνίσταται ανώτατη Εκπαιδευτική Επιτροπή», εφ. *Εστία*, 10.4.1950, σ. 4. Η «Ανώτατη Επιτροπή Μελέτης των Εκπαιδευτικών Ζητημάτων» που θα απαρτιζόταν «εξ επιστημόνων εκπαιδευτικών και εκπροσώπων των κλάδων της Εθνικής Οικονομίας» προβλεπόταν από νόμο που είχε συνταχθεί με εισήγηση του Ε. Παπανούτσου το 1945 (Α.Ν. 158/1945, ΔΕΚ 48, τ. Α').

²⁶⁹ Το Δεκέμβριο του 1944 συστάθηκε το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ) - με το Ν. 54 «Περί διοικήσεως της εκπαίδευσεως» (Φ.Ε.Κ. τχ. Α', αρ. φ. 30, 1.12.1944) - προκειμένου να επιχειρηθεί η εφαρμογή φιλελεύθερης αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Την πρωτοβουλία της αντικατάστασης του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (ΑΕΣ), τα συντηρητικά μέλη του οποίου απολύθηκαν, ανέλαβε ο Ε. Παπανούτσος (Γενικός Διευθυντής του υπουργείου Παιδείας από Νοέμβριο του 1944). Όπως ο ίδιος μαρτυρά το ΚΔΓΣΕ στελεχώθηκε τότε με πολλά *προοδευτικά τακτικά μέλη* (Ν. Καραχρήστο, Β. Τατάκη, Σ. Γεδεών, Ειρ. Παϊδούση κ.α.) και δύο αιρετά της προμεταξικής περιόδου. Το 1945 ο αριθμός των τακτικών μελών του αυξήθηκε από 9 σε 11 (Α.Ν. 158/7.3.1945) και λίγο αργότερα σε 16 (Α.Ν. 656/12.11.1945, Φ.Ε.Κ. 276). Η αύξηση των μελών του κατά πέντε είχε προσωρινό χαρακτήρα (ο νόμος πρόβλεπε την κατάργηση των νέων θέσεων στο μέλλον ορίζοντας ρητά πως δεν θα αναπληρώνονταν από τη στιγμή που κενώνονταν με οποιονδήποτε τρόπο) και αντανάκλα την προσπάθεια που κατέβαλε τότε ο Ε. Παπανούτσος να ξεπεράσει τις προσφυγές και τ' άλλα προσκόμματα που επιχειρήσαν να παρεμβάλουν στη διοίκηση της εκπαίδευσης οι απολυμένοι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι και συντηρητικοί διανοούμενοι, κυρίως οι Ν. Εξαρχόπουλος, Σπ. Καλλιάφας και Ι. Σκουτερόπουλος. Μετά τις εκλογές της 31^{ης}.3.1946 στο πλαίσιο της *εξυγίανσης* των δημοσίων υπηρεσιών πλάι στις εκτεταμένες *εκκαθαρίσεις* φιλελεύθερων στελεχών της εκπαίδευσης και εκπαιδευτικών απολύθηκαν με το Θ' Ψήφισμα πέντε μέλη του ΚΓΔΣΕ (οι Ν. Καραχρήστος, Σ. Γεδεών, Ειρ. Παϊδούρη, Β. Τατάκης και Δ. Γιδάρακος). Έτσι οι 16 θέσεις μειώθηκαν σε 11, οι επιπλέον καταργήθηκαν, ενώ τις θέσεις των απολυμένων κατέλαβαν εκ νέου οι «εθνικόφρονες» (Ι. Σκουτερόπουλος, Σπ. Καλλιάφας κ.α.). Ωστόσο, παρά τις διώξεις, η επαναφορά στα μεταξικά εκπαιδευτικά πρότυπα που επιχειρήθηκε με τη συμβολή μιας ομάδας συντηρητικών παιδαγωγών με προεξάρχοντα των καθηγητή της Παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική Αθηνών Ν. Εξαρχόπουλο αποτράπηκε από την κυβερνητική μεταβολή του Ιανουαρίου 1947 (κυβέρνηση «Εθνικής Πολιτικής Ένωσης» με Σ. Βενιζέλο, Π. Κανελλόπουλο και Γ. Παπανδρέου). Λίγες μέρες πριν τις εκλογές του Μαρτίου 1950 η υπηρεσιακή κυβέρνηση απομάκρυνε τους συντηρητικούς εκπαιδευτικούς σύμβουλους που είχαν καταληφθεί από το όριο ηλικίας και πλήρωσε τις θέσεις τους με επίσης συντηρητικούς σε μια απόπειρα να δημιουργήσει τετελεσμένο δυσχεραίνοντας ή/και αποκλείοντας το διορισμό φιλελεύθερων. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τις συμμαχικές κυβερνήσεις των ετών 1950-52 επανήλθαν στην υπηρεσία οι απολυθέντες κατά τον εμφύλιο (Α.Ν. 1546/1950, ΦΕΚ 247, όπως κυρώθηκε με τον Ν. 2130/12-14.5.1951). Το Μάιο του 1953 (κυβέρνηση Αλ. Παπάγου) οι τέσσερις επανεληθόντες (*αποκατασταθέντες*) κρίθηκαν υπεράριθμοι και ως τέτοιοι διατηρήθηκαν μεν στην υπηρεσία, αλλά δεν

ήταν δηλωτικές μιας καινούργιας (μετά το 1944-46) προσπάθειας να ανοιχθεί ο φιλελεύθερος αστικός δρόμος στην εκπαίδευση μέσω της «εκκαθάρισης» της κορυφής της εκπαιδευτικής ιεραρχίας από στελέχη του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος,

β) εξαγγέλθηκε πως το υπουργείο Παιδείας προτίθετο να προβεί σε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, την εφαρμογή της οποίας θα αναλάμβανε ο Ε. Παπανούτσος, την ίδια χρονική περίοδο που φήμες έκαναν λόγο για σχεδιαζόμενη ευρεία «εκκαθάριση» του εκπαιδευτικού κλάδου από τους υπερσυντηρητικούς²⁷⁰.

Οι «εκκαθαρίσεις» που επιχειρήθηκαν και σε άλλους τομείς της διοίκησης προκειμένου να πραγματοποιηθεί η *αλλαγή του κράτους* (βασικό σύνθημα του κόμματος του Ν. Πλαστήρα, της ΕΠΕΚ) έγειραν αντιδράσεις εκ μέρους των πολιτικών και του τύπου της Δεξιάς, αλλά και της ελεγχόμενης από τη Δεξιά ΑΔΕΔΥ. Βασικό επιχείρημά τους ήταν πως η κυβέρνηση Πλαστήρα *εξαπέλυε διώξεις εναντίον όσων υπαλλήλων δεν ήταν φορείς του πνεύματός της* αποσκοπώντας στην *επαναφορά των απολυθέντων κομμουνιστών υπαλλήλων*, γεγονός που ενίσχυε *ηθικά τον κομμουνισμό και τα συγγενή του στοιχεία*²⁷¹.

Στο χώρο της εκπαίδευσης οι αντιδράσεις εκδηλώθηκαν με τις ίδιες πρακτικές που είχαν χρησιμοποιηθεί τόσο στις αρχές του αιώνα ενάντια στους κύριους εκπροσώπους του δημοτικισμού, όσο και μετά την απελευθέρωση²⁷². Συγκεκριμένα, ο τύπος της Δεξιάς, ισχυριζόμενος ότι η σχεδιαζόμενη σύσταση «Ανώτατης Επιτροπής» αφενός θα *αχρήστευε το*

είχαν δικαίωμα συμμετοχής στο Συμβούλιο. Το 1955 μειώθηκε με το Ν.Δ. 3145/18.2.1955 ο αριθμός των εκπαιδευτικών συμβούλων σε εννέα. Κατόπιν «συγκρίσεως των ουσιαστικών προσόντων» των 13 Εκπαιδευτικών Συμβούλων απολύθηκαν τότε οι τέσσερις *αποκατασταθέντες*. Οι Σ. Γεδεών, Ειρ. Παϊδούρη, Β. Τατάκης και Δ. Γιδάρáκος προσέφυγαν στη δικαιοσύνη και το 1956 το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε την απόλυσή τους ως *ανεπαρκώς αιτιολογημένη*. Έτσι επανήλθαν ξανά στην υπηρεσία (Β.Δ. της 25^{ης} 6 -9.7. 1956, Φ.Ε.Κ. 142) και το Συμβούλιο είχε πάλι υπεράριθμα μέλη (τέσσερα αρχικά και κατόπιν δύο, με την παραίτηση του Δ. Γιδάρáκου και τη συνταξιοδότηση του Ζομπανάκη), τα οποία όμως βάσει του νέου νόμου έπρεπε να απολυθούν με πράξη Υπηρεσιακού Συμβουλίου, αφού προηγείτο νέα σύγκριση των προσόντων τους. Όσο η πράξη του Υπουργικού Συμβουλίου εκκρεμούσε οι τέσσερις αναπροσληφθέντες δεν καλούνταν στις συνεδριάσεις του ανώτατου εκπαιδευτικού οργάνου. Την αποτελεσματική λειτουργία του ΚΓΔΣΕ δυσχέραινε κατά τα έτη 1957-58 και η αμφισβήτηση της νομιμότητας της συμμετοχής του προερχόμενου από τη Μ.Ε. αιρετού Εκπαιδευτικού Συμβούλου. Το ενδιαφέρον της ΟΛΜΕ για την όλη υπόθεση ήταν μεγάλο όχι μόνο γιατί από τη σύνθεση του Συμβουλίου εξαρτιόταν η κατεύθυνση της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και για λόγους συντεχνιακούς, καθώς εξαιτίας των συνεχών μεταβολών στη σύνθεσή τους εκκρεμούσαν σημαντικές διοικητικές αποφάσεις (λ.χ. η υπηρεσιακή εξέλιξη των καθηγητών, η ίδρυση και λειτουργία νέων Γυμνασίων, η στελέχωσή τους κ.α.). Το ΚΓΔΣΕ καταργήθηκε το 1959 (Ν.Δ. 3371/1959). Το ρόλο του ανέλαβε το ανασυσταθέν Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ) αποτελούμενο από 23 μέλη (13 μόνιμα, 2 αιρετά, 5 με θητεία και 3 με απόσπαση). Το 1964 το ΑΕΣ αντικαταστάθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Βλ. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος...*, ο.π., 29-81 και 104-106 · Β. Τατάκης, *Απομνημονεύματα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993, σ. 574-582 και 588-59 · Σπ. Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική Εκπαίδευση*, ο.π., τ. Β', σ. 154-165 · *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 100-101/Ιανουάριος 1957, σ. 6 και 12, τχ. 138/16.11.1958, σ. 6.

²⁷⁰ Βλ. συνέντευξη από τον Ε. Πριώνη στο Παράρτημα της παρούσας μελέτης.

²⁷¹ Βλ. «Το κράτος των ημετέρων», εφ. *Εμπρός*, 13.5.1950, σ. 1 και 6 · «Ετοιμάζετε νέον πόλεμον», εφ. *Εμπρός*, 14.5.1950, σ. 1 και 6 · «Η ευθύνη και το λάθος», εφ. *Εμπρός*, 16.5.1950, σ. 1.

²⁷² Για μια σύντομη επισκόπηση των πρακτικών βλ. Ε. Παπανούτσος, *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. Επιλογή από το έργο του*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, κυρίως τις σ. 46-68, 89-96, 115-119. Για τις ομόλογες πρακτικές του 1945 βλ. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος...*, ο.π. κυρίως τις σ. 29-81, 104-106 και Β. Τατάκης, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 574-591.

υπάρχον Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, «όπου [...] σήμερα οι εαμίται βρίσκονται εν μειοψηφία», και αφετέρου ότι θα αποδυνάμωνε τη συντηρητική Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών (στο εξής ΦΣΑ) «δία να λείψη το εμπόδιον που αποτελούν εις τας νέας προσπαθείας υπονομεύσεως της Εθνικής Παιδείας ωρισμένοι εκλεκτοί εθνικόφρονες επιστήμονες», καταφέρθηκε κυρίως, να και όχι μόνο, εναντίον του Ε. Παπανούτσου. Χαρακτηρίζοντάς τον σαν «ένα από τα χειρότερα εαμικά πρωτοπαλλήκακα του οικτρού πράκτορος της Μόσχας Γληνού»²⁷³ και κατηγορώντας τον πως είχε εμπλακεί σε οικονομικές ατασθαλίες κατά τη διάρκεια της θητείας του στο υπουργείο Παιδείας το 1945²⁷⁴ απαίτησε από τον Γ. Αθανασιάδη – Νόβα να τον απομακρύνει από το υπουργείο του. Τέλος, επικαλούμενος, ιδίως μετά τον πόλεμο της Κορέας (20.6.1950), τον *εθνικό κίνδυνο* που εγκυμονούσε ο διορισμός του Ε. Παπανούτσου στη θέση του Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας (3.6.1950) ισχυρίστηκε ότι το κράτος είχε αλωθεί από τους κομμουνιστές:

«Πόλεμος κρέμεται και πάλιν επάνω από τα κεφάλια μας [...]. Όλοι ερωτούν: εχάθηκν ένας καλός και τίμιος φιλελεύθερος, ένας εθνικόφρων εκπαιδευτικός φίλος της Κυβερνήσεως να τοποθετηθή εις την Γενικήν Διεύθυνσιν της Ελληνικής Παιδείας; [...]. Ο Παπανούτσος κυβερνά τον Νόβαν, αλλά και την Ελληνικήν εκπαίδευσιν. Το κράτος έπεσε στα χέρια των πρακτόρων του Κ.Κ.Ε.»²⁷⁵

Αντίστοιχες επιθέσεις – πίσω από τις οποίες βρίσκονταν οι θιγόμενοι συντηρητικοί εκπαιδευτικοί σύμβουλοι (κυρίως ο Ι. Σκουτερόπουλος), καθαρευουσιάνοι πανεπιστημιακοί (οι Ν. Εξαρχόπουλος, Σπ. Καλλιάφας κ.α.) και ο Κ. Γεωργούλης²⁷⁶ - εξαπέλυσαν με τα δημοσιογραφικά τους όργανα οργάνων και συντηρητικές οργανώσεις, κυρίως η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων και η Χριστιανική Ένωση Ελλήνων Λειτουργών.

Αναφορικά με την επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ο Γ. Αθανασιάδης – Νόβας δήλωσε την άνοιξη του 1950 πως η διαίρεση του εξατάξιου Γυμνασίου κρινόταν επιβεβλημένη εξαιτίας της *διόγκωσης* των αποφοίτων του, οι οποίοι *εφοδιασμένοι με ισχνές θεωρητικές γνώσεις* και «μη απορροφώμενοι από τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά μας Ιδρύματα» *τρέπονταν στη θεσιθηρία και τον παρασιτισμό*. Απηχώντας τις απόψεις του Παπανούτσου δήλωσε πως βασικές επιδιώξεις του υπουργείου Παιδείας ήταν να στραφεί η πλειονότητα των μαθητών σε επαγγελματικές σχολές, ώστε να ετοιμαστούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα *στελέχη* με επαγγελματική κατάρτιση. Γι' αυτό και θα επιδιόταν άμεσα *πρακτικός* χαρακτήρας στα προγράμματα του πρώτου κύκλου (των *Προγυμνασίων*), οι εξετάσεις εισαγωγής στα οποία θα καταργούνταν μερικώς, θα ενισχυόταν η διδασκαλία των αρχαίων

²⁷³ «Οι ερυθροί κηφίνες», εφ. *Εστία*, 25.4.1950, σ. 2. Η κατηγορία εδραζόταν στο ότι ο Ε. Παπανούτσος είχε τεθεί σε «ειδική κατάσταση διαθεσιμότητας» κατά το Θ' Ψήφισμα /1946 (Φ.Ε.Κ. 250/τ. Γ/ 21.9.46) και είχε απολυθεί από τη θέση του Γεν. Διευθυντή Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 294/9.11.1946).

²⁷⁴ «Μία καταπληκτική “πράξις ληστείας” του κ. Παπανούτσου», εφ. *Εθνικός Κήρυξ*, 2.7.1950.

²⁷⁵ «Να φύγουν πριν παραδώσουν την Ελλάδα εις τον εχθρόν», εφ. *Βραδυνή*, 3.7.1950.

²⁷⁶ Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π. σ. 73.

ελληνικών από μετάφραση, ενώ θα καθιερώνονταν αυστηρές εισαγωγικές εξετάσεις στο δεύτερο κύκλο (στα *Γυμνάσια*). Παράλληλα, θα περιοριζόταν ο αριθμός των *Γυμνασίων*, όπως θα περιοριζόταν και ο αριθμός των Γυμνασιακών Παραρτημάτων, η ίδρυση των οποίων γινόταν απρογραμματίστα και συχνά ύστερα από μεσολάβηση των τοπικών πολιτευτών ή βουλευτών για ψηφοθηρικούς λόγους. Σε δεύτερη φάση, θα επιδιωκόταν η υπαγωγή της επαγγελματικής εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας και η *προσαρμογή* της Γενικής Μ.Ε. στα νέα δεδομένα της εποχής, χωρίς όμως να χαθεί «ο ρυθμός και το πνεύμα της εθνικής παραδόσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως»²⁷⁷.

Η αντίδραση του φίλα προσκείμενου στη συντηρητική μερίδα της αστικής τάξης τύπου ήταν άμεση. Σχολιάζοντας τις υπουργικές δηλώσεις η *Εστία* έκανε λόγο για *επιβουλή* εκ μέρους των *αμφίβολης εθνικής πίστης και αρνητών των ηθικών αρχών της ελληνικής ζωής οπαδών της «εχπαιδευτικής» μεταρρύθμισης εναντίον του εθνικού αγώνα των τελευταίων ετών να καταστεί η εκπαίδευση «και πάλιν πολύτιμος παράγων της εθνικής ζωής»*²⁷⁸. Κατά την ίδια εφημερίδα η *πολιτική αλλαγή* που είχε συντελεστεί με την ανάληψη της εξουσίας από τη φιλελεύθερη συμμαχική κυβέρνηση δεν θα είχε τόση σημασία, αν δεν συνοδευόταν από μια σχεδιαζόμενη *πνευματική αλλαγή* «δια της εκπαιδεύσεως» που θα λάμβανε – αν δεν είχε κιάλας λάβει – κομμουνιστική χροιά. Ειρωνευόμενη μάλιστα το βασικό επιχείρημα στο οποίο ο Ν. Πλαστήρας στήριζε την αναγκαιότητα εφαρμογής των «μέτρων επιείκειας» σημείωνε:

«Ούτε ο Γληνός ούτε τα άλλα στελέχη της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως ήταν αρχικώς κομμουνισταί. Τους έσπρωξε προς τα εκεί η λυσσώδης αντίδρασις του “σκοταδισμού” της Δεξιάς. Κάτι δηλαδή ανάλογον με την καταπληκτικήν θεωρίαν του στρατηγού Πλαστήρα περί του συμμοριτικού αγώνος δημιουργηθέντος μόνον χάρις εις την αγανάκτησιν “αθώων δημοκρατικών πολιτών” δια τας καταπιέσεις των μοναρχοφασιστικών κυβερνήσεων»²⁷⁹.

Αντίστοιχα, η εφημερίδα *Εμπρός*, ενώ παραδεχόταν πως η ελληνική εκπαίδευση είχε ανάγκη από *εκτεταμένη και ανανεωτική μεταρρύθμιση*, θεωρούσε πως αυτή δεν θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί από τον Ε. Παπανούτσο, έναν άνθρωπο που άνηκε «εις την ΑΡΙΣΤΕΡΑΝ, δήθεν συγχρονιστικήν τάσιν», γιατί η παιδεία δεν θα παρέμενε *ως όφειλε* «ουσιωδώς και εντόνως όργανον εθνικών»²⁸⁰. Σημειωτέον ότι και η εφημερίδα *Καθημερινή*, μόλο που κράτησε μετριοπαθέστερη στάση στο ζήτημα *Παπανούτσου* – όπως αποκαλείτο η προώθηση ενός *κομμουνιστή, αμφίβολου, παρεξηγημένου ταγού* σε θέση ενός θεσμού κύριος σκοπός του οποίου ήταν κατά τους «εθνικόφρονες» η πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων – διαδήλωσε την αντίθεσή της σε κάθε *αλλαγή της εκπαίδευσης*:

²⁷⁷ Βλ. «Επαγγελματική παιδεία», εφ. *Εμπρός*, 21.4.1950, σ. 3. Πρβ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 64-68, και τ.ι. «Σχέδιον εκπαιδευτικού προγράμματος (ΙΙΙ)», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1950, σ. 320-321.

²⁷⁸ «Ο κίνδυνος που απειλεί την παιδείαν», εφ. *Εστία*, 15.5.1950, σ. 1.

²⁷⁹ «Η “αλλαγή” εις την παιδείαν», εφ. *Εστία*, 22.6.1950, σ.1.

²⁸⁰ Η έμφαση στο πρωτότυπο, βλ. «Η εκπαίδευσις κινδυνεύει!», εφ. *Εμπρός*, 27.5.1950, σ. 1.

«Φοβούμεθα τις νέες ιδέες, έστω κι αν είναι σωστές. Φοβούμεθα τις αλλαγές, έστω και αν είναι χρήσιμες, φοβούμεθα και αυτή τη δημοτική [...]. Ωστε, [...] θα πρέπει να μείνει εκεί που είναι σήμερα το σχολείον»²⁸¹.

Σε ανάλογες δημοσιεύσεις προέβησαν και τα συλλογικά όργανα έκφρασης του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος. Η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων - στο Δ.Σ. της οποίας μετείχαν ο τότε Γενικός Γραμματέας της ΟΛΜΕ Κ. Μαντζουράνης και ο πρόεδρος της συντηρητικής ΕΛΜΕ Αττικής Ι. Σταματογιαννόπουλος - υπεραμύνθηκε του προγράμματος του εξατάξιου Γυμνασίου και, χαρακτηρίζοντας *κύκλους της συνοδοιπορίας* τους οπαδούς των *συγχρονιστών*, ισχυρίστηκε ότι δρούσαν *υποχθόνια εξυπηρετώντας ξένα και αντεθνικά* συμφέροντα. Παραδέχθηκε ότι στις χώρες του δυτικού κόσμου καταβαλλόταν προσπάθεια οργάνωσης της η επαγγελματικής εκπαίδευσης· τόνισε όμως, ότι αυτό γινόταν χωρίς να καταργείται η γενική Μ.Ε.. Μόλο που αποδέχθηκε ότι υπήρχε *πληθωρισμός μαθητών* στα Γυμνάσια, εκτίμησε πως επρόκειτο για *παροδικό φαινόμενο* οφειλόμενο στο *συμμοριτισμό*, ο οποίος *διατάραζε την κανονική λειτουργία των επαγγελματών και οδήγησε σε διακοπή των αγροτικών εργασιών*, με συνέπεια οι νέοι «μη ευρίσκοντες εργασία εις τα αστικά κέντρα εις τα οποία συνεκεντρώθησαν, ενεγράφησαν εις τα σχολεία». Συνέδεσε τέλος την ανάγκη ενίσχυσης της Μ.Ε. με εκείνη της προφύλαξης της νεότητας από τον *ολοκληρωτισμό*²⁸².

Η ΟΛΜΕ εκδήλωσε και αυτή την αντίθεσή της στη μεταρρυθμιστική απόπειρα φιλελεύθερης χροιάς με τρόπο έμμεσο και άμεσο. Έμμεσα, καλώντας σε *σταυροφορία σωτηρίας* της Μ.Ε. τον τύπο - υπονοώντας τις εφημερίδες της Δεξιάς και της άκρας Δεξιάς, αποσπάσματα από τις οποίες δημοσίευε στο *Δελτίο* - και τις *επιστημονικές εταιρείες*, όπως την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων και τη ΧΕΕΛ. Άμεσα, όταν απάντησε σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Ελευθερία* (9.8.1950). Η εφημερίδα υιοθετώντας τη ρητορική των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος είχε υπερασπιστεί την κυβερνητική πρωτοβουλία για αναπροσαρμογή της Μ.Ε. *ώστε η χώρα να αποκτήσει σύντομα εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό (εργάτες, βιοτέχνες, εμπόρους, γεωπόνους, μηχανικούς) ικανό να αποδώσει άμεσα σε παραγωγικούς τομείς*²⁸³. Στις απαντητικές της επιστολές η Ομοσπονδία αναγνώρισε μεν την *εθνική ανάγκη* για εργατικό δυναμικό, αλλά έθετε τρεις όρους για την ικανοποίησή της: α) την προηγούμενη δημιουργία *πλήρως εξοπλισμένων ειδικών σχολείων*, β) τη *στάθμιση των κοινωνικών αναγκών των πόλεων* στις οποίες θα ιδρύονταν τα ανεξάρτητα από τα γενικής μόρφωσης σχολεία Μ.Ε. *ειδικά σχολεία*²⁸⁴, και γ) την πριν από όλα έμπρακτη εκδήλωση φροντίδας για τα *παλαιότερα σχολεία της Μέσης Εκπαιδύσεως* και τη διατήρηση

²⁸¹ Γ.Α.Β(λάχος), «Τα γράμματα», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.1950, σ. 1.

²⁸² Βλ. «Αι κατά της Μ.Ε. κακόβουλοι διαβολαί», π. *Πλάτων*, τ. Β', τχ. Β', Αθήναι 1950, σ. 149 και «Ανακοίνωσις της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων (17^{ης}.8.1950)», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ. 13-16.

²⁸³ «Η εκπαίδευσις», εφ. *Ελευθερία*, 9.8.1950, σ. 1.

²⁸⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ. 8-9.

του ουσιώδους χαρακτήρα τους ως σχολείων εθνικής και ανθρωπιστικής παιδείας που προετοίμαζαν τη μελλοντική ηγέτιδα πνευματική τάξη του έθνους²⁸⁵.

Επαναλαμβάνοντας μια άποψη που είχε διαμορφώσει προπολεμικά η Ομοσπονδία τόνισε επίσης πως θα ήταν ικανοποιημένη, αν τα υπάρχοντα σχολεία Μ.Ε. *εξοπλίζονταν άρτια* και δέχονταν το 1/10 των απόφοιτων του Δημοτικού, *των ικανών για ανώτερη μόρφωση* ένας τέτοιος αριθμός νέων επαρκούσε κατά την αντίληψή της για ν' αποτελέσει τη νέα ομάδα των θεματοφυλάκων των πρωταρχικών ιδανικών του έθνους και να συνεχίσει την παράδοση των εκατοντάδων νεαρών ανθυπολοχαγών –αποφοίτων του Γυμνασίου – στο Βίτσι και το Γράμμο, αφού εφοδιαστεί από τους Λ.Μ.Ε. με *άφογο ήθος γνήσια Ελληνικό*.

Όσον αφορά στη δομή της Μ.Ε., διαδήλωσε εκ νέου ότι τασσόταν υπέρ της διαίρεσης του εξατάξιου Γυμνασίου σε κύκλους, με τους όρους όμως που έθετε ο Κ. Γεωργούλης (οι κύκλοι να είναι *υπάλληλοι, όχι ιδιαίτεροι και αυτόνομοι*, ο πρώτος κύκλος να είναι *τουλάχιστον τριετής και ο δεύτερος οπωσδήποτε τετραετής*, ώστε να είναι εφικτή η μεταλαμπάδευση των ιδανικών του «ελληνοχριστιανικού» πολιτισμού²⁸⁶). Θορυβημένη εμφανίστηκε από την κυβερνητική πρόθεση να περιορίσει τον αριθμό των Γυμνασιακών Παραρτημάτων, καθώς κάτι τέτοιο προοιωνίζε ευρεία ανακατανομή των θέσεων του διδακτικού προσωπικού και ενίσχυε την υποψία ότι αποτελούσε πρόσχημα για την «εκκαθάριση» του κλάδου από τα συντηρητικά στελέχη του.

Δήλωσε τέλος πως ότι δεν είχε αντίρρηση στην αλλαγή των αναλυτικών προγραμμάτων, αρκεί αυτή να γινόταν από *υπεύθυνους ειδικούς* και να μην προκαλούσε «οιανδήποτε εθνική ζημιά»²⁸⁷. Από τα διαθέσιμα στοιχεία διαφαίνεται ότι η ΟΛΜΕ δεν συγκατέλεγε τον Ε. Παπανούτσο και τους συνεργάτες του στους *υπεύθυνους και μη προκαλούντες εθνική ζημιά ειδικούς*. Μολοντί δεν έλαβε άμεσα θέση στο *γενικευμένο σάλο* που δημιουργήθηκε εναντίον του Γενικού Γραμματέα στο χρονικό διάστημα που κατηγορείτο για *συμπάθεια ή συνεργασία με τους κομμουνιστές που αιματοκύλησαν την Ελλάδα* και για ιδέες *«καταλυτικές της Θρησκείας, της Πατρίδας, της Οικογένειας, στο Δελτίο* αναδημοσιεύονται οι ανακοινώσεις της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων με τις οποίες καλούσε το *λαό να μην εξαπατάται από τα επιχειρήματα στα οποία οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος στήριζαν την ανάγκη εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, χαρακτηρίζοντάς τα «συκοφαντικές κραυγές υπόπτων κύκλων, οι οποίοι από ετών διαβάλλουν την Μ.Ε. δια*

²⁸⁵ [Η Διοίκησης], «Τα επαγγελματικά σχολεία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950 – Ιούλιος 1951, σ.1-3 και σ. 69.

²⁸⁶ «Τα πορίσματα της ΙΣΤ' Γ.Σ. (28.7.1950)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ. 3-6.

²⁸⁷ [Η Διοίκησης], «Η Μέση Εκπαίδευσις και τα επαγγελματικά σχολεία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος-Ιούλιος 1951,σ. 1-3.

μόνον τον λόγον ότι οι λειτουργοί της δεν ηθέλησαν να συμμερισθούν τα ψευδοπροοδευτικά και αντεθνικά των κηρύγματα»²⁸⁸.

Η έντονη αντίδραση που εκδηλώθηκε ενάντια στα σχέδια της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα για την Μ.Ε., και στην οποία έλαβε μέρος η ΟΛΜΕ δεν πρέπει να αποδοθεί τόσο στα προσωπικά κίνητρα όσων επρόκειτο να ζημιωθούν χάνοντας υλικά και συμβολικά προνόμια. Επρόκειτο κυρίως για έκφραση των αμυντικών αντανακλαστικών που ενεργοποιήθηκαν στην ανασφαλή Δεξιά παράταξη και τους οπαδούς της κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου της απέναντι στις αξίες του φιλελεύθερου αστισμού επειδή θεωρούσαν ότι οι αξίες αυτές θα μπορούσαν να μετατραπούν σε όπλα των αντιπάλων (των αριστερών)²⁸⁹. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο : α) ότι η επίθεση κατά του Ε. Παπανούτσου εκδηλώθηκε την ίδια χρονική στιγμή που ο Ν. Πλαστήρας δήλωνε ότι η παιδεία *θα τίθετο στην υπηρεσία της αντιμετώπισης του κομμουνισμού μέσω του κατευνασμού των παθών*²⁹⁰, β) ότι το ζήτημα Παπανούτσου θα παρουσιαζόταν από την άνοιξη του 1950 ως την ανατροπή της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα (Αύγουστος 1950) εντός και εκτός Βουλής ως άμεσα συνδεδεμένο με τις *επικίνδυνες* για τη χώρα επιπτώσεις των «μέτρων επιεικείας»²⁹¹.

2.2.2. Η πρακτική της ΟΛΜΕ στην κατανομή των κονδυλίων για την εκπαίδευση και στο *σάλο* που προκάλεσε η αύξηση των εκπαιδευτικών τελών

Η ΟΛΜΕ εκδήλωσε εντονότερα την αντιπολιτευτική της διάθεση με αφορμή δύο γεγονότα που έλαβαν χώρα την ίδια χρονική περίοδο, κατά την οποία αφενός βάλλονταν τα κυβερνητικά περί την εκπαίδευση σχέδια από τις συντηρητικές πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις και αφετέρου το *πρόγραμμα επιεικείας* του πρωθυπουργού των Δεκεμβριανών προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση όχι μόνο των πολιτικών και του τύπου της Δεξιάς, αλλά και από των εταίρων του στην εξουσία (Σ. Βενιζέλου και Γ. Παπανδρέου). Τα γεγονότα αυτά ήταν : η ανακοίνωση της κατανομής των κονδυλίων στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης και η μαθητική αποχή εξαιτίας της επιβληθείσας αύξησης στα εκπαιδευτικά τέλη.

Η κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα αποφάσισε να διαθέσει το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων που ο προϋπολογισμός του 1950-51 πρόβλεπε για την Παιδεία στην ανασυγκρότηση της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης (απ' όπου υπολείπονταν περίπου 8.000 δάσκαλοι). Στην επιλογή της, που εδραζόταν στην αντίληψη του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος σύμφωνα με

²⁸⁸ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 13-14.

²⁸⁹ Βλ. αναλυτικά Χ. Αθανασιάδης, «Η δεκαετία του '50. Ελληνοχριστιανική αγωγή εναντίον κομμουνισμού», π. *Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 2/Μάιος 2005.

²⁹⁰ Βλ. «Αι προγραμματικά δηλώσεις της κυβερνήσεως», εφ. *Εμπρός*, 25.4.1959, σ.1.

²⁹¹ Για τις επιθέσεις που δέχθηκε ο Ε. Παπανούτσος από τους *εθνικόφρονες* βλ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π. σ. 70-77 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ένα ηθικό και πνευματικό- άρα και εθνικό - ζήτημα», π. *Παιδεία*, τχ. 47-48/Σεπτέμβριος 1950, σ. 313-316 · Χρ. Παναγιωτόπουλος, *Ιδού που υπάρχει...*, ο.π., σ. 36 και 62-63.

το οποίο προτεραιότητα είχε η αποκατάσταση της λειτουργίας του Δημοτικού σχολείου²⁹², είχε και τη σύμφωνη γνώμη των Αμερικανών. Για τη Μ.Ε. ανακοίνωσε πως θα προέβαινε στο διορισμό μικρού αριθμού καθηγητών/τριών.

Η ΟΛΜΕ κάθε άλλο από απαθής έμεινε στις κυβερνητικές επιλογές. Κατά την αντίληψή των ιθυνόντων της η Μ.Ε. αντιμετωπιζόταν *άδικα* από τη στιγμή που η κυβέρνηση προέβαινε σε δαηνιλή παροχή πιστώσεων στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση και σε άλλα υπουργεία (κυρίως του υπουργείου Οικονομικών και των Τριτατικών) την ίδια ώρα που οι Αμερικανοί επέβαλαν αναστολή στους διορισμούς και στη χορήγηση αυξήσεων στους δημοσίου υπαλλήλους για τρεις μήνες²⁹³. Ενώνοντας τη φωνή της με την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων - ο Γενικός Γραμματέας της οποίας χαρακτήρισε την αναγραφή ελάχιστων πιστώσεων για τη Μ.Ε. ως *σαφή ένδειξη της αντίληψης ότι η Μ.Ε. αποτελούσε για την κυβέρνηση άσκοπη πολυτέλεια* και της απόφασής της να *διαλύσει τη Μ.Ε. ως δημόσια κρατική λειτουργία*²⁹⁴ - η Ομοσπονδία εγκάλεσε τον υπουργό Παιδείας πως καταδείκνυε αδιαφορία για τη δημόσια Μ.Ε., μια και, μόλο που γνώριζε πως υπολειπόταν και αυτή σε διδακτικό προσωπικό (κατά τις εκτιμήσεις της Ομοσπονδίας οι ελλείψεις σε καθηγητές/τριες κυμαίνονταν από 52%-70%) και υλικοτεχνική υποδομή, αντί να της διαθέσει ως *συμβολική χειρονομία* ένα δισεκατομμύριο δραχμές (της εποχής), επέτρεπε στους δήμους και τις κοινότητες να προσλαμβάνουν με δικά τους έξοδα προσωρινούς καθηγητές. Ισχυρίστηκε πως η *παραμέληση* της Μ.Ε. θα επέφερε τη *διάλυσή* της, γεγονός που εγκυμονούσε κίνδυνο *εθνικού ολέθρου* : η *περιφρόνηση* της πολιτείας προς το άλλοτε *περίβλεπτο επάγγελμα* του καθηγητή θα *στερούσε από τις καθηγητικές σχολές τους αριστείς νέους, τους φορείς που μεταλαμπάδευαν μαζί με το χριστιανικό πνεύμα καθετί το ευγενές και υψηλό* και που δημιουργούσαν την «εθνικήν υπερηφάνειαν, την πίστην [...] εις την ιστορικήν αποστολήν της Ελληνικής εθνότητος»²⁹⁵.

Φόβους για τη *διάλυση* της Μ.Ε. εξέφρασε η Ομοσπονδία και κατά τη διάρκεια της μαθητικής αποχής του Μαΐου 1950. Σε αποχή από τα μαθήματα οδήγησε τους μαθητές/τριες η κυβερνητική απόφαση να καταβληθούν εφάπαξ – όχι σε δόσεις όπως είχε αρχικά

²⁹² Αιτιολογώντας τότε την απόφαση αυτή ο Ε. Παπανούτσος σημείωνε: «Η φιλοδοξία μου είναι ανοίξουν και να λειτουργήσουν οι χιλιάδες των κλειστών σχολείων [...]. Σήμερα εξαιτίας του πολέμου, της κατοχής, της ανταρσίας εκπαίδευση δεν υπάρχει στα 3/5 της χώρας και στ' άλλα 2/5 έχει τέτοια χάλια που είναι σαν να μην υπάρχει». Βλ. «Η παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή* 11.5.1951, σ.1.

²⁹³ Βλ. «Επιτροπή Οικονομικών», εφ. *Εστία*, 11.5.1950, σ. 4, «Πότε θα πληρωθούν τα κενά της εκπαίδευσως», εφ. *Εστία*, 24.4.1950, σ. 4 και «Επί του παρόντος δεν θα γίνουν διορισμοί δασκάλων και καθηγητών», εφ. *Εμπρός*, 24.4.1950, σ.4. Πρβ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 64 και 66, όπου σημειώνεται πως ως το Φεβρουάριο του 1950 είχαν διοριστεί 1.800 περίπου δάσκαλοι και είχαν εξασφαλιστεί πιστώσεις για το διορισμό 160 καθηγητών.

²⁹⁴ «Η κατά της Μέσης Εκπαιδεύσεως σκοτεινή επιβουλή», π. *Πλάτων*, τχ. Α', 1950, σ. 167-169. Βλ. επίσης π. *Πλάτων*, τ. Β' τχ. Α', 1950, σ. 169-171, τ.Β', τχ. Β', 1950, σ. 145-155, και τχ. Β', 1951, σ. 288-291.

²⁹⁵ «Η κατάθεσις του προϋπολογισμού και η κρατική αδιαφορία δια την Μ.Ε. Έκκλησις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 10-12.

ανακοινωθεί – τα αυξημένα εκπαιδευτικά τέλη²⁹⁶. Η αύξηση είχε επιβληθεί μετά από κοινή συμφωνία των κυβερνήσεων Ιανουαρίου – Απριλίου 1950 τόσο με την Ανώτατη Συνομοσπονδία Γονέων (ΑΣΓΜΕ) και όσο με τις εκπαιδευτικές ομοσπονδίες (ΟΛΜΕ και τη ΔΟΕ), προκειμένου να παρασχεθεί άμεσα στους εκπαιδευτικούς ειδικό (επιστημονικό) επίδομα βάσει των Αναγκαστικών Νόμων του 1949²⁹⁷. Ο γενικευμένος *σάλος* που προκλήθηκε από τη μαθητική αποχή οδήγησε την κυβέρνηση αφενός στο να αυξήσει τις κατηγορίες όσων μαθητών/τριών θ' απαλλάσσονταν από την υποχρέωση καταβολής τους και αφετέρου να ανακοινώσει ότι θα προέβαινε σε μείωσή τους, ενδεχομένως δε και σε κατάργησή τους, μετά τον καταρτισμό του νέου μισθολογίου των δημοσίων υπαλλήλων²⁹⁸.

Οι κυβερνητικές ενέργειες θορύβησαν την ΟΛΜΕ, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της αναιμικής ελληνικής οικονομίας οι μαθητικές εισφορές αποτελούσαν : α) μέσο βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών, μια και με μέρος των εισφορών αντιμετωπίζονταν πρακτικές ανάγκες των σχολείων (η καθαριότητα και συντήρηση των κτιρίων, ο εμπλουτισμός των σχολικών βιβλιοθηκών, η πληρωμή των λογαριασμών στις υπηρεσίες κοινής ωφελείας κ.α.), β) πηγή άμεσης οικονομικής ενίσχυσης μερίδας καθηγητών/τριών, γ) έρεισμα στο οποίο η Ομοσπονδία στήριζε δύο βασικά της αιτήματα, αυτού της αύξησης των οργανικών θέσεων και εκείνου της παροχής ιδιαίτερης βαθμολογικής και μισθολογικής διαβάθμισης.

Παρόλο που για τους παραπάνω λόγους η Ομοσπονδία είχε τον Απρίλιο του 1950 επιχειρήσει υπό την απειλή νέας απεργιακής κινητοποίησης να εξασφαλίσει το υψηλότερο δυνατό επίδομα²⁹⁹ και παρόλο που η απόφαση για την εφάπαξ καταβολή των μαθητικών εισφορών πιθανότατα λήφθηκε ύστερα από πιέσεις που άσκησαν οι ίδιες οι εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες³⁰⁰, μετά τη λήξη της μαθητικής αποχής³⁰¹ η ΟΛΜΕ ισχυρίστηκε ότι το ύψος της αύξησης ήταν υπερδιπλάσιο της αναγκαίας και ότι *το πλεόνασμα θα εισερχόταν στον προϋπολογισμό των εσόδων του κράτους*. Τόνισε πως η διαιώνιση των άθλιων συνθηκών στα σχολεία και το καθεστώς της ανάληψης των εξόδων των αμοιβών των προσωρινών καθηγητών στα Γυμνασιακά Παραρτήματα από τους γονείς οδηγούσαν στην *ιδιωτικοποίηση*

²⁹⁶ Τα εκπαιδευτικά τέλη στη Μ.Ε. καθιερώθηκαν με το Ν. 3485/1928 για τα 4τάξια τότε Γυμνάσια. Το 1931 καθιερώθηκε η υποχρεωτική εισφορά για την ανέγερση και επισκευή σχολείων, το ύψος της οποίας καθοριζόταν από τους Συλλόγους Γονέων και Κηδεμόνων (Ν. 5019/1931). Με τα χρήματα αυτά ενισχύθηκε το Πρόγραμμα Οικοδόμησης Διδασκηρίων, μια από τις πιο σημαντικές πτυχές της μεταρρύθμισης του 1929, που είχε αρχίσει το 1930 και συνέβαλε αποφασιστικά στην αναβάθμιση των σχολικών κτιρίων. Το 1936 με τον Α.Ν. 283/1936 (τροποποιήθηκε αργότερα με τον Α.Ν. 500/1937) καθιερώθηκε διαφορετικό ύψος εκπαιδευτικών τελών για τις τάξεις του κατ' όνομα οκτατάξιου Γυμνασίου, ενώ το αργότερα καθιερώθηκαν και τέλη εγγραφής. Βλ. [Αχ. Γεροκωστόπουλος]: «Συνεδρίασις ΚΖ΄, 27.11.1957», στο *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις Α΄- ΛΘ΄, 15.10.1957-13.12.1957*, Αθήναι 1976, σ. 521-542.

²⁹⁷ Βλ. υποσημείωση 55 παρόντος κεφαλαίου.

²⁹⁸ «Συζήτησις δια το ζήτημα της εισφοράς των μαθητών», εφ. *Εμπρός*, 16.5.1950, σ. 6.

²⁹⁹ Βλ. «Οι εκπαιδευτικοί δια το επίδομά των», εφ. *Εστία*, 12.4.1950, σ. 4.

³⁰⁰ Βλ. «Προς γενίκευσιν της μαθητικής αποχής», εφ. *Εστία*, 3.5.1950, σ. 4.

³⁰¹ Η αποχή έληξε ύστερα από συμφωνία μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών (υπουργείου Παιδείας, ΟΛΜΕ, ΔΟΕ, Πανελληνίας Ένωσης Γονέων και Κηδεμόνων) για καταβολή του ποσού σε έντεκα δόσεις (από το Μάιο του 1950). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 101/Μάρτιος – Ιούνιος 1950, σ. 11-12, 24-28, τχ.102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 30-31.

της Μ.Ε., γεγονός που εγκυμονούσε εθνικούς κινδύνους³⁰². Μάλιστα, ύστερα από τη δημοσίευση του προϋπολογισμού (Ιούνιος 1950), και ενώ οι επιθέσεις κατά του Ε. Παπανούτσου συνεχίζονταν, τόσο η Ομοσπονδία όσο και η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων απέδωσαν τη μηδαμινή πρόβλεψη για τη Μ.Ε. σε σχέδιο της κυβέρνησης να απαλλαγεί από την πληρωμή των μισθών των καθηγητών/τριών του δημοσίου και να αυξήσει τα δημόσια έσοδα από τους φόρους των ιδιωτικών εκπαιδευτικών επιχειρήσεων, την ίδρυση των οποίων θα διευκόλυνε ακολουθώντας το «αμερικανικό πρότυπο»³⁰³.

Η αναφορά στην ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης αποτελούσε ευθεία βολή κατά της κυβέρνησης Πλαστήρα ότι σε περίοδο οικονομικής ανέχειας ευνοούσε με την πρακτική της την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων γενικής Μ.Ε. – που δέχονταν ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό μαθητών/τριών λόγω των πολεμικών περιπετειών της χώρας και της κρίσης της αντίστοιχης δημόσιας παιδείας – και άρα ότι ενίσχυε τον ταξικό της χαρακτήρα. Παράλληλα, συνιστούσε έμμεση αμφισβήτηση της εθνικοφοροσύνης των κυβερνώντων, καθώς επανέφερε στις μνήμες το περιεχόμενο των συζητήσεων της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής κατά το φθινόπωρο του 1947. Ο Β. Στεφανόπουλος είχε τότε εισηγηθεί τον περιορισμό του δικαιώματος ίδρυσης ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων με το σκεπτικό ότι «υπό τας τελευταίας μεταπολεμικάς συνθήκας» ήταν πιθανό να επιχειρηθεί σ' αυτά *απαράδεκτος για την Ελλάδα και την κρατική υπόσταση προσηλυτισμός*, ενώ ο Χρ. Θηβαίος είχε ισχυριστεί ότι αρκετά από τα ιδιωτικά σχολεία που είχαν ως τότε λειτουργήσει «έθεσαν ως μόνον σκοπόν των τον προπαγανδισμόν εις βάρος του ελληνικού έθνους [και] επεδίωξαν συστηματικώς την υπονόμεισιν της ελληνικής εκκλησίας», παραπέμποντας κυρίως σε εκείνα σχολεία όπου εφάρμοσαν τις παιδαγωγικές τους αρχές οι εκπρόσωποι του εκπαιδευτικού δημοτικισμού³⁰⁴.

Πέρα από λόγους που σχετίζονται με το συντηρητικό ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό της, η ΟΛΜΕ επικαλείτο τον κίνδυνο ιδιωτικοποίησης της εκπαίδευσης και για λόγους συντεχνιακούς. Άλλωστε, στον κίνδυνο αυτό είχαν αναφερθεί τόσο η Ομοσπονδία όσο και η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων και το 1949, όταν διεκδικείτο η *ιδιαίτερη διαβάθμιση*. Παρόλο που τότε ο Ε. Παπανούτσος είχε συμμεριστεί τον κίνδυνο, το 1950 επέκρινε την ΟΛΜΕ, ισχυριζόμενος ότι δεν επεδείκνυε ενδιαφέρον για τα καθαρώς εκπαιδευτικά ζητήματα και εξαντλείτο σε ενέργειες που αποσκοπούσε στην προώθηση πολιτικών και συντεχνιακών συμφερόντων. Η ίδια αιτίαση εκτοξεύθηκε κατά της Ομοσπονδίας και από την εφημερίδα *Τα Νέα*, μόλο που εκεί σημειωνόταν ότι παράλληλα με το *σχέδιο αναδημιουργίας της Μ.Ε.* θα έπρεπε να δοθεί λύση και στα *οικονομικά και λοιπά αιτήματα των εκπαιδευτικών*. Απαντώντας η ΟΛΜΕ δήλωσε ότι «απησχολήθη [...] κυρίως με τα βασικά και ζωτικά

³⁰² «Η εισφορά των μαθητών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 101/Μάρτιος – Ιούνιος 1950, σ. 24.

³⁰³ Βλ. «Η κατάθεση του προϋπολογισμού και η κρατική αδιαφορία δια την Μ.Ε. – Έκκλησις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 10-12 και «Προς φωτοσβέστας προειδοποιήσις», π. *Πλάτων*, τ. Β', τχ. Β', Αθήναι 1950, σ. 10.

³⁰⁴ Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Πέρα από το 16. Τα πριν και τα μετά*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007, σ. 50-51.

προβλήματα της Μ.Ε. , όπως είναι η μορφή των σχολείων, η διοίκησης της εκπαιδευσεως, ο οργανισμός των διδακτικών βιβλίων» και ότι σύντομα θα υπέβαλε τις απόψεις της στο υπουργείο Παιδείας. Τόνισε επίσης ότι η Μ.Ε., με καθηγητικά κενά να υπερβαίνουν τα 700, «προ παντός σχεδίου και, προ πάσης μεταρρυθμίσεως», είχε ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης «δια να μη διαλυθή και δια να δύναται να φέρει εις πέρας το βαρύ εθνικόν της έργον»³⁰⁵.

Η Ομοσπονδία θα επικαλείτο και στο μέλλον τον κίνδυνο ιδιωτικοποίησης της Μ.Ε. με διάφορες αφορμές. Το 1952, όταν καταρτιζόταν ο «νόμος που δεν έγινε», κατηγόρησε τον υπουργό Παιδείας Ι. Μιχαήλ και τον Γενικό Γραμματέα Ε. Παπανούτσο ότι είχαν την πρόθεση να ιδιωτικοποιήσουν τη Μ.Ε. . Τον πρώτο, όταν κατά τη διάρκεια συζήτησης στη Βουλή για την εισαγωγή επιλαχόντων στα Α.Ε.Ι. εξέφρασε εμμέσως τη διαφωνία του στην αναγκαιότητα πρόσθεσης στο σώμα του Συντάγματος διάταξης που θα πρόβλεπε τον περιορισμό του δικαιώματος ίδρυσης ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων³⁰⁶. Τον δεύτερο, όταν πήρε ανοιχτά θέση υπέρ της συνέχισης της λειτουργίας του Αμερικανικού Κολλεγίου Ελλάδας, όπου υπηρέτησαν κατά καιρούς αρκετοί φιλελεύθεροι εκπαιδευτικοί και μελλοντικοί του συνεργάτες³⁰⁷.

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι δεν υπήρχε πολιτικό σχέδιο για την ιδιωτικοποίηση της Μ.Ε., τουλάχιστον όπως την εννοούσαν οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ. Την επίκληση του κινδύνου αυτού στο διάστημα 1950-52 η ΟΛΜΕ τη χρησιμοποίησε για να επιτύχει μια σειρά από στόχους: α) να προασπιστεί συντεχνιακά συμφέροντα (αντιδρώντας στην πρόθεση του υπουργείου Παιδείας να μειώσει τον επιτρεπόμενο αριθμό ωρών απασχόλησης του καθηγητών του δημοσίου στα ιδιωτικά σχολεία³⁰⁸), β) να διαδηλώσει και με τον τρόπο αυτό την αντίθεσή της στην ενδεχόμενη φιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, γ) να ενισχύσει τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που ασκούσαν αντιπολίτευση. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι συνδικαλιστές της Δεξιάς μερίδας

³⁰⁵ Βλ. «Τα ζητήματα των καθηγητών», εφ. *Τα Νέα*, 24.7.1950, σ.1 και «Απάντησις εις τον ημερήσιον τύπον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 6-7.

³⁰⁶ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: Συνεδριάσεις ΜΔ', 14.2.1952, σ. 552, στο *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - Ν', 10.10.1951 – 22.2.1952*, Εν Αθήναις 1952. Τελικά στο Σύνταγμα του 1952 προστέθηκε διάταξη στο άρθρο 16 σύμφωνα με την οποία παρεχόταν άδεια ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων σε ιδιώτες μη «εσπερημένους των πολιτικών δικαιωμάτων».

³⁰⁷ Για το διάλογο ΟΛΜΕ - Παπανούτσου βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Επιστήμονες και ηγέτες», π. *Παιδεία*, τχ. 33-34/Ιούνιος 1949, σ. 241-242 · Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Διορίστε δασκάλους ή κλείστε τα σχολεία», π. *Παιδεία*, τχ. 38/Νοέμβριος 1949, σ. 433-434 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Προέχει το νοικοκύρεμα της παιδείας μας», π. *Παιδεία*, τχ. 42/Μάρτιος 1950, σ. 99 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Οι ομοσπονδίες των εκπαιδευτικών», π. *Παιδεία*, τχ. 43/Απρίλιος 1950, σ. 145-145 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η απεργία των μαθητών» π. *Παιδεία*, τχ. 45-46/Ιούνιος 1950, σ. 241-242 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ο φαύλος κύκλος», π. *Παιδεία*, τχ. 55/Απρίλιος 1951, σ. 145-146. Πρβ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος – Οκτώβριος 1950, σ. 6-7, τχ. 8/1-15 Φεβρουαρίου 1952, σ. 65 και 68, τχ. 9/Μάρτιος 1952, σ. 70-72, τχ. 10/15.3.1952, σ. 82-83, τχ. 11/1.4.1952, σ. 96, τχ. 32-33/15.4.1953, σ. 5.

³⁰⁸ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 2/15.10.1950, σ. 13-14 και τχ. 4/15.11.1951, σ. 32.

στην ΟΛΜΕ διατείνονταν ότι με τη μεταρρύθμιση του 1929 είχε επιχειρηθεί η «μετατροπή της Μ.Ε. εις ιδιωτικήν»³⁰⁹.

Τον ίδιο κίνδυνο επικαλέστηκε η ΟΛΜΕ και στα μέσα του 1955. Ορμώμενη τότε από την αυξητική τάση των ιδιωτικών σχολείων λόγω της συνεχιζόμενης κακής κατάστασης των διδακτηρίων και της ανεπάρκειας διδακτικού προσωπικού³¹⁰ διεκδίκησε με απεργία τη θέσπιση *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης* για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε..³¹¹. Νέα επίκληση του κινδύνου σημειώνεται από την ΕΛΜΕ Αττικής που αντιδρούσε στην μεταρρύθμιση του 1959³¹² και, ξανά στα τέλη 1962, όταν η ΟΛΜΕ συμπορευόμενη πια με την κοινωνική απαίτηση για διπλασιασμό των προβλεπόμενων από τον προϋπολογισμό κονδυλίων για την εκπαίδευση ετοίμαζε την απεργία του 1963³¹³.

Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι η Ομοσπονδία επικαλείτο τον κίνδυνο αυτό και για να αποσπάσει συντεχνιακά οφέλη αξιοποιώντας επικοινωνιακά τη γενική δυσaréσκεια που προκαλούσαν : (i) η κακή κατάσταση της δημόσιας γενικής Μ.Ε., η οποία έπασχε από ανεπάρκεια διδακτικού προσωπικού και υλικοτεχνικής υποδομής, ταλανιζόταν από τη γραφειοκρατία που διείπε την ανέγερση νέων εκπαιδευτηρίων³¹⁴ και από την αβελτηρία του

³⁰⁹ Η άποψη εκφράστηκε από τον συνδικαλιστή Ι. Σταματογιαννόπουλο στη Γ.Σ. της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων (2.3.1958). Βλ. π. *Πλάτων*, Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα, Αθήναι 1958, σ. 15.

³¹⁰ Συγκριτικός πίνακας ιδιωτικών σχολείων μέσης γενικής εκπαίδευσης:

Σχ. Έτος	Αριθμός ιδιωτικών σχολείων γενικής Μ.Ε.	Εγγραφέντες μαθητές	Αριθμός καθηγητών
1938-39	172	11.466	950
1949-50	90 Γυμνάσια	12.955	854
1953-54	147 (Γυμνάσια δημόσια και ιδιωτικά)	22.572	

Πηγές: Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 89 και 150 και «Η εν τη Μέση Παιδεία κατάσταση», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σ. 5-6.

³¹¹ Αφορμή για την επίκληση του κινδύνου το 1955 αποτέλεσε η διαφωνία της Ομοσπονδίας στη καθιέρωση του κλειστού αριθμού εισακτέων (Β.Δ. 3011/15.9.1954), που έδωσε νέα ώθηση στα φροντιστήρια, ενώ ταυτόχρονα διατηρείτο σε ισχύ η απαγόρευση απασχόλησης σε αυτά των διορισμένων στο δημόσιο καθηγητών καθώς και η παράδοση ιδιωτικών (κατ' οίκον) μαθημάτων. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 70-71/Απρίλιος 1955, σ. 16-17

³¹² Βλ. π. *Πλάτων*, Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα, «Αι γνώμαι της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων επί των πορισμάτων της επί της Παιδείας Επιτροπής», Αθήναι 1958, σ. 15, όπου η άποψη του Ι. Σταματογιαννόπουλου.

³¹³ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 213/25.11.1962, σ.1-2.

³¹⁴ Για να ανεγερθεί ένα νέο Γυμνάσιο έπρεπε εκτός από την εξεύρεση του οικοπέδου και των απαιτούμενων πόρων, να καθοριστεί και το Νομικό Πρόσωπο που θα αναλάμβανε την οικοδόμησή του, από τη στιγμή που τρεις φορείς είχαν την αρμοδιότητα αυτή: α) τα Σχολικά Ταμεία και η Σχολική Εφορία, β) το Ταμείο Ανεγέρσεως Διδακτηρίων και γ) η Ερανική Επιτροπή. Οι πόροι των Σχολικών Ταμείων (ΝΠΔΔ τοπικού χαρακτήρα διοικούμενων από τη Σχολική Εφορία) προέρχονταν από κληροδοτήματα ή δωρεές, από εκποίηση άλλης δικής τους ακίνητης περιουσίας, από προαιρετικούς ή υποχρεωτικούς εράνους, από έκτακτες συνδρομές, από εισφορές του Δήμου ή της Κοινότητας, από μαθητικές εισφορές κλπ. Τα μεγαλύτερα έσοδά τους προέρχονταν από υποχρεωτικούς εράνους, που μπορούσαν να επιβληθούν ύστερα από κοινή υπουργική απόφαση των υπ. Οικονομικών και Παιδείας, στηριζόμενη σε αποφάσεις τόσο της Σχολικής Εφορίας όσο και του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου. Η σύσταση των Ταμείων Ανέγερσης Διδακτηρίων (ΝΠΔΔ) γινόταν με Β.Δ. που εκδιδόταν ύστερα από πρόταση του υπουργού Παιδείας. Διοικούνταν από 7μελή επιτροπή με πρόεδρο τον Νομάρχη και προέβαιναν σε ανέγερση διδακτηρίων «δια συνάψεως δανείου», χωρίς αυτό να

μετεμφυλιακού κράτους να αντιμετωπίσει τα προβλήματα αυτά, (ii) τα υψηλά εκπαιδευτικά τέλη και η υποχρέωση των γονέων και κηδεμόνων να πληρώνουν τους προσωρινούς καθηγητές που προσλαμβάνονταν από το υπ. Παιδείας για τη λειτουργία των Γυμνασιακών Παραρτημάτων, (iii) η φοίτηση των τελειοφοίτων Γυμνασίου σε φροντιστήρια των αστικών κέντρων, η οποία είχε καταστεί σχεδόν αναγκαστική εξαιτίας της δυσκολίας των θεμάτων και του κλειστού αριθμού εισακτέων στα Α.Ε.Ι..

Οι απόψεις του Ι. Βασιλόπουλου, προέδρου της φίλιας στην ΟΛΜΕ Ανώτατης Συνομοσπονδίας Γονέων Μαθητών Μέσης Εκπαίδευσης (ΑΣΓΜΕ), καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο συμφύρονταν ως τα τέλη της δεκαετίας του '50 οι στόχοι της Ομοσπονδίας να υπηρετήσει τον προσανατολισμένο προς την «εθνικοφροσύνη» δημόσιο χαρακτήρα της Μ.Ε. διεκδικώντας ταυτόχρονα συντεχνιακά οφέλη :

«Υπάρχει κίνδυνος αν δεν προσέξωμεν τους εργάτας της παιδείας να μετατραπή αυτή εις ιδιωτικήν επιχείρησιν εις την οποίαν οι γονείς αφενός [...] θα υποχρεούνται να καταβάλουν περισσότερα [...] και αφετέρου υπάρχει ο κίνδυνος να μη είμεθα βέβαιοι αν η ιδιωτική εκπαίδευσις, παρεχόμενη υπό ανευθύνων πλέον προσώπων θα γίνεται με τα ιδεώδη της πατρίδος. Αλλοίμονον αν υποστώμεν το εθνικόν αυτό ολίσθημα από τον κατήφορον του οποίου ουδείς θα μας εδύνατο να μας συγκρατήσει»³¹⁵.

Τέσσερις μόλις μήνες μετά το σχηματισμό της η κυβέρνηση του κέντρου υπό τον Ν. Πλαστήρα ανατράπηκε. Τη διαδέχθηκε η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου, που όμως καταψηφίστηκε (9.9.1950) και στη συνέχεια η «συμμαχική» κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου - Γ. Παπανδρέου - Κ. Τσαλδάρη (13.9.1950 ως 2.11.1950). Η αντικατάσταση του Γ. Αθανασιάδη - Νόβα από τον Ν. Μπακόπουλο (ως τις αρχές Φεβρουαρίου 1951) δεν σηματοδότησε καμία πρόοδο στα εκπαιδευτικά ζητήματα, παρόλο που ο Ε. Παπανούτσος, κύριος εμπνευστής της ακολουθητέας εκπαιδευτικής πολιτικής, παρέμεινε στη θέση του. Η ΟΛΜΕ, αν και τόνισε ότι θα βρισκόταν στο πλευρό του νέου υπουργού, δεν δίστασε να εκφράσει την επιφύλαξή της απέναντι στο πρόσωπό του. Επανερχόμενη στο ζήτημα της κατανομής των κονδυλίων του προϋπολογισμού επανέλαβε ότι, αν το κράτος δεν αποφάσιζε να θεμελιώσει άμεσα ισχυρή Μ.Ε., αν εξακολουθούσε να αγνοεί τα αιώνια εθνικά ιδεώδη και δεν τα έθετε ως βάση

σημαίνει ότι αποκλείονταν πόροι ανάλογοι με αυτούς των σχολικών ταμείων. Ο Δήμος ή η Κοινότητα αναλάμβανε την καταβολή του μισού ποσού του δανείου «εκχωρών προς ασφάλειαν εις τον παρέχοντα το δάνειον πιστωτικόν οργανισμόν ωρισμένους πόρους του» και το άλλο μισό ποσό καταβαλλόταν από το κράτος. Οι Ερανικές Επιτροπές (ΝΠΙΔ) είχαν επίσης δικαίωμα στην ανέγερση, αποπεράτωση ή επισκευή διδακτηρίων με πόρους που συνέλεγαν από εράνους. Για τη σύσταση τέτοιας επιτροπής απαιτείτο απόφαση συνέλευσης 20 τουλάχιστον κατοίκων ενός Δήμου ή κοινότητας «μη εστερουμένων των πολιτικών των δικαιωμάτων». Τα σχολικά ταμεία μπορούσαν να ενισχύσουν τις επιτροπές αυτές όχι όμως και το Κράτος. Βλ. Γ. Πάντζαρης, «Οι Γυμνασιάρχαι και τα διδακτήρια», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 179/10.1.1961, σ. 2-3.

³¹⁵ [Συνέντευξη Ι. Βασιλόπουλου], «Η εκπαίδευσις εις την Ελλάδα», εφ. *Απογευματινή*, 7.10.1954, σ. 4.

της εθνικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών, η χώρα δεν θα μπορούσε να επιβιώσει ως έθνος και ως φυλή, κάτι στο οποίο η Ομοσπονδία είχε χρέος να αντιταχθεί³¹⁶.

2.3. Οι απόψεις της ΟΛΜΕ για τον Α.Ν. 1823/1951 «περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως»

Το Νοέμβριο του 1950 τη σκυτάλη της διακυβέρνησης της χώρας ανέλαβε η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου (3.11.1950 - 1.7.1951). Η Ομοσπονδία στάθηκε με επιφύλαξη απέναντι και στον Γ. Παπανδρέου, όταν παράλληλα με το υπουργείο Συντονισμού ανέλαβε το Φεβρουάριο του 1951 και το υπουργείο Παιδείας. Και τούτο παρά το γεγονός ότι μέσα στις ψυχροπολεμικές συνθήκες που είχαν οδηγήσει στην οργάνωση νέας αντικομμουνιστικής εκστρατείας³¹⁷ μία από τις πρώτες ενέργειές του ήταν να καθησυχάσει λόγω και έργω τους ιθύνοντες της ΟΛΜΕ.

Ο Γ. Παπανδρέου ευθύς εξ αρχής διαδήλωσε τη γνωστή ήδη από το μεσοπόλεμο εχθρική θέση του απέναντι στους κομμουνιστές³¹⁸, προσημαίνοντας ταυτόχρονα την απόσταση που προτίθετο να κρατήσει από την άσκηση φιλελεύθερης εκπαιδευτικής πολιτικής, οι εκπρόσωποι της οποίας είχαν λίγο πριν χαρακτηριστεί αριστεροί ή «συνοδοιπόροι». Χαρακτηριστικός είναι ο λόγος του κατά την ανάληψη του υπ.. Παιδείας (1.2.1951), όπου τόνισε ότι οι εκπαιδευτικοί θα έπρεπε να εμφορούνται από εθνικό πνεύμα γιατί η αποστολή τους ήταν *κατ' εξοχήν εθνική*:

«Δεν αρκεί οι διδάσκαλοι να μη είναι απλώς κομμουνισταί ή συνοδοιπόροι, οφείλουν να είναι σημαιοφόροι του εθνικού αγώνος εναντίον του κομμουνισμού. Υπάρχει δυστυχώς μία κατηγορία πνευματικών ανθρώπων που δεν είναι ούτε κομμουνισταί, ούτε συνοδοιπόροι, οι οποίοι ανήκουν εις την εθνικήν οικογένειαν, αλλά είναι δυστυχώς ουδέτεροι, απόντες και άμαχοι εις τον αγώνα της Ελλάδος [...] εναντίον θανασίμων εχθρών [...]. Οι άνθρωποι αυτοί, οι οποίοι [...] προσπαθούν να παραμείνουν ουδέτεροι, δεν έχουν το δικαίωμα να είναι ηγέται»³¹⁹.

Αναφορικά με το πεδίο εκπαιδευτικής πολιτικής συστήματος αποδέχθηκε (12.1.1951) την παραίτηση που για τυπικούς λόγους είχε υποβάλει ο Ε. Παπανούτσος και τοποθέτησε στη

³¹⁶ «Η δήλωσις και αξιώσις μας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σ.1-2.

³¹⁷ Η αντικομμουνιστική εκστρατεία, που είχε ξεκινήσει εκ νέου από τα τέλη του 1950, οδήγησε σε εκτεταμένες συλλήψεις Αριστερών (ανάμεσα στους οποίους και του Ν. Μπελογιάννη) και σε περιστολή των ελευθεριών του τύπου. Επέφερε δε παύση σε κάθε συζήτησης και απόπειρας εφαρμογής των μέτρων «γαληνεύσεως» ή «ειρηνεύσεως» Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α' σ. 181-183 και Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική τραγωδία...*, ο.π. σ. 110-111.

³¹⁸ Βλ. Χ. Αθανασιάδης, «Η αντιπαράθεση για τη διοίκηση της εκπαίδευσης», *π. Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 6/Οκτώβριος 2005, σ. 16-19.

³¹⁹ «Αι δηλώσεις του Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως και Υπουργού της Παιδείας κ. Γ. Παπανδρέου δια την εκπαίδευσιν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος – Ιούλιος 1951, σ. 6.

γενική γραμματεία του υπουργείου το συντηρητικό Κ. Γεωργούλη³²⁰· τάχθηκε υπέρ της διαίρεσης του εξατάξιου Γυμνασίου τονίζοντας ότι ο πρώτος κύκλος θα περιοριζόταν στην παροχή γενικής μόρφωσης, συγκατένευσε στην επτάχρονη συνολική διάρκειάς της Μ.Ε. (αν και προσανατολιζόταν περισσότερο στη δημιουργία τετραετούς κατώτερου κύκλου και διετούς ανώτερου³²¹). Εξάγγειλε επίσης *ανανέωση των αναλυτικών προγραμμάτων της Μ.Ε.*, χωρίς όμως να αναφερθεί στο περιεχόμενο και τη διάρθρωσή τους, και ταυτόχρονα δήλωσε πως προγραμμάτιζε τη δημιουργία παράλληλου δικτύου επαγγελματικής εκπαίδευσης μετά το Δημοτικό με 1-2 τάξεις. Τέλος, κάλεσε τους Διευθυντές των κλάδων του υπ. Παιδείας και τα μέλη του ΚΔΓΣΕ να υποβάλουν τις προτάσεις τους και ανακοίνωσε ότι θα οργάνωνε συνέδρια όπου οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών θα εξέθεταν τις απόψεις τους³²².

Ο σημαίνων ρόλος που κλήθηκαν να διαδραματίσουν στη διαμόρφωση του πεδίου εκπαιδευτικής πολιτικής πρόσωπα και οργανώσεις που άνηκαν στο συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα και ο αντίστοιχος αποκλεισμός των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος προκάλεσε την αντίδρασή των τελευταίων³²³, όπως την αντίδραση της ΔΟΕ προκάλεσε η πιθανότητα θέσπισης 4ετούς διάρκειας πρώτου κύκλου³²⁴.

Η ΟΛΜΕ καθησυχασμένη κάπως από τις ενέργειες του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος είχε εφαρμόσει τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό ως υπουργός Παιδείας στις αρχές του '30, ανταποκρίθηκε στη πρόσκλησή του υποβάλλοντας εισηγητική έκθεση για τον τύπο των

³²⁰ Για τις αιτίες αποδοχής της παραίτησης που υπέβαλε ο Ε. Παπανούτσος και την επιλογή του Κ. Γεωργούλη στη θέση του Γενικού Γραμματέα βλ. Χ. Νούτσος, «Γ. Α. Παπανδρέου. Αγιογραφία και δικαίωση», *Ανάπτυξη Δωδώνη*, τ. ΛΑ', Μέρος Γ', Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2002, σ. 54-58.

³²¹ Τους λόγους για τους οποίους ο Γ. Παπανδρέου προτιμούσε ήδη από το 1944 διευρυμένο πρώτο κύκλο τους εξέθεσε αναλυτικά το 1956 στη Βουλή κατά τη συζήτηση που προκλήθηκε με αφορμή την επιβολή νέων εκπαιδευτικών τελών (22.8.1956). Βλ. Σ. Μπουζάκης, *Γεώργιος Α. Παπανδρέου (1888-1968). Ο πολιτικός της παιδείας*, Gutenberg, Αθήνα 1999, τ. Β', σ. 277-278.

³²² «Αι δηλώσεις του αντιπροέδρου της κυβερνήσεως και υπουργού της Παιδείας κ. Γ. Παπανδρέου δια την εκπαίδευσιν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 6.

³²³ Στο περιοδικό που εξέδιδε ο Ε. Παπανούτσος διαβάζουμε μεταξύ άλλων: «Τα μεγάλα λοιπόν εκπαιδευτικά μας προβλήματα (και υπάρχει μεγαλύτερο από το Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων μας;) δεν θα τα θέσομε, ούτε θα τα λύσομε μεταξύ μας εμείς οι εκπαιδευτικοί: θα τα θέσουν και θα τα λύσουν όλες οι κοινωνικές δυνάμεις [...] . Τα ζωτικά για την Εκπαίδευση του λαού μας [ζητήματα] δεν θα τα ρυθμίσουν ανάλογα με τις προσωπικές αντιλήψεις των ηγητόρων τους ή σύμφωνα με τις ειδικές επαγγελματικές επιδιώξεις τους οι «Ενώσεις» και η «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης», ή η «Εταιρεία Φιλολόγων» και ο «Σύλλογος των Μαθηματικών» [...]. Πρώτα [...] είναι ανάγκη να κληθούν οι οργανωμένες παραγωγικές μας τάξεις, τα ισχυρά πολιτικά κόμματα και οι κορυφαίοι πνευματικοί άνθρωποι της χώρας [...] και να καθορίσουν με κοινή συνεννόηση (σύγκλιση απόψεων) τις γενικές γραμμές της βασικής παιδείας (θεωρητικής και πρακτικής) που θα δώσωμε σε όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά του λαού μας [...]. Όταν οι γραμμές αυτές υιοθετηθούν από τη Βουλή [...], το Υπουργείο της Παιδείας ως καλέση τα αρμόδια όργανά του (Συμβούλους και Διευθυντές) να καταστρώσουν [...] το Αναλυτικό Πρόγραμμα...» Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η μεταρρύθμιση του προγράμματος», π. *Παιδεία*, τχ. 61/Οκτώβριος 1951, σ. 385-386.

³²⁴ «Ονειρεύονται οι μεταρρυθμισταί νεκρανάστασιν των Ελληνικών Σχολείων χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι ούτω, έστω κι αν παραμείνη ως έχει η λαϊκή παιδεία εκ προοιμίων πλέον ανακόπτεται πάσα σοβαρά εξέλιξις και δημιουργία τιαυτής» Βλ. [Η Διοίκησης], «Αι εκπαιδευτικαί μεταρρυθμίσεις», *Διδασκαλικόν Βήμα*, 147/30.5.1951, σ. 2.

σχολείων και το αναλυτικό πρόγραμμα της Μ.Ε.. Αξιοποιώντας τη μάλλον χλιαρή υπεράσπιση που είχε παράσχει μετά το 1932 ο πάλαι ποτέ διάδοχος του Κ. Γόντικα στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929³²⁵, η Ομοσπονδία συμφώνησε με την ανάγκη πραγματοποίησης μεταρρύθμισης, αλλά υπογράμμισε με νόημα τις αδυναμίες της «λεγομένης μεταρρυθμίσεως του 1929» και τόνισε πως το μεγαλύτερο μέρος της *Ελληνικής κοινωνίας και των καθηγητών* τη θεώρησαν *επιζήμια*, επειδή: μετέβαλε «το παλαιόν οργανωμένον σχολείον [...] εις σχολείον ασυντάκτου πλήθους», διέθεσε ελάχιστο χρόνο για τη διδασκαλία *βασικών μαθημάτων, ιδίως της αρχαιοελληνικής γραμματικής*, προέβη στην ίδρυση *των ονομασθέντων Αστικών*, τα οποία επιδίωκαν σκοπούς «διαφόρους των της Μέσης Εκπαιδεύσεως», και τέλος επειδή *εξαιτίας των μειονεκτημάτων της* οδήγησε σε διαδοχικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες επέφεραν *αναστάτωση* και είχαν μεταξύ άλλων συμβάλει στη *μείωση του αριθμού των καθηγητών από 5.500 σε 4.000*³²⁶.

Επαναλαμβάνοντας πως η δετής φοίτηση στη Μ.Ε. ήταν *ανεπαρκής* και αντιστρέφοντας το οργανωτικό σχήμα 4+2 που πρότεινε ο υπουργός, η Ομοσπονδία επέμεινε: α) στην 4ετή *τουλάχιστον* διάρκεια του ανώτερου κύκλου, «όπως ήτο επί μίαν εκατονταετίαν» με κύριο επιχείρημα ότι *η πρόοδος των επιστημονικών μαθημάτων* απαιτούσε «διάθεσιν πλείονος χρόνου», β) στη διάρθρωση της Μ.Ε. κατά το πρότυπο του *παλαιού κλασικού Γυμνασίου και του πρακτικού Λυκείου*. Προκειμένου μάλιστα να εξοικονομηθεί ο επιπλέον χρόνος για τους φοιτώντες στον ανώτερο κύκλο κατέφυγε στις προτάσεις που είχαν διατυπώσει το 1945 οι κύριοι τεταρτο-Αυγουστιανοί παιδαγωγοί Ν. Εξαρχόπουλος και Σπ. Καλλιάφας³²⁷, δηλαδή στη θέσπιση της εισόδου στο Δημοτικό κατά ένα χρόνο νωρίτερα ή στη χορήγηση δικαιώματος στους απόφοιτους της Ε' Δημοτικού να εισάγονται κατόπιν εξετάσεων στο Γυμνάσιο. Και τούτο μόλο που γνώριζε πως ήταν ριζικά αντίθετοι με τη λύση αυτή όχι μόνο η ΔΟΕ³²⁸ και οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος³²⁹, αλλά και ο ίδιος ο Γ. Παπανδρέου.

Στη σκέψη του Γ. Παπανδρέου περί τετραετούς κατώτερου κύκλου διατύπωσε την άποψη που είχε εκφράσει το 1945 ο Κ. Γεωργούλης, ότι δηλαδή η 4^η τάξη θα έπρεπε να είναι προαιρετική μόνο για όσους θα δεν θα ήθελαν να συνεχίσουν στον ανώτερο. Τέλος, θεώρησε ανεπίτρεπτο τον περιορισμό των *φρονηματιστικών μαθημάτων, ιδίως των αρχαίων*

³²⁵ Για τη στάση του Γ. Παπανδρέου στη μεταρρύθμιση του 1929 βλ. Χ. Νούτσος, «Γ. Α. Παπανδρέου. Αγιογραφία και ...», ο.π. σ. 33- 49.

³²⁶ «Εκθεσις εισηγητικής επιτροπής περί του τύπου των σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 4-5.

³²⁷ Βλ. Χ. Νούτσος, *Ο δρόμος...*, ο.π., σ. 92-93.

³²⁸ Βλ. [Η Διοίκησης], «Το Δημοτικόν σχολείον βάσις της εθνικής ζωής», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 173/20.9.1951, σ. 1-2.

³²⁹ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Επικίνδυνοι πειραματισμοί», π. *Παιδεία*, τχ. 56/Μάιος 1951, σ. 193-194.

ελληνικών³³⁰ από τον πρωτότυπο, αντιτιθέμενη ανοιχτά στην πάγια θέση του Ε. Παπανούτσου, ο οποίος εισηγείτο τη διδασκαλία των αρχαίων και από μετάφραση στον πρώτο κύκλο. Προσκάλεσε επίσης σε συνάντηση εκπροσώπους των *πνευματικών ιδρυμάτων* και των *επιστημονικών εταιρειών* (θεολόγων, φιλολόγων, μαθηματικών και φυσικών) στην οποία εξέθεσε τις θέσεις της και τις παρακάλεσε να τις υποστηρίξουν και κάλεσε το Πανεπιστήμιο Αθηνών να λάβει θέση (15.2.1951). Παρόμοιες απόψεις διατυπώθηκαν και από την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων³³¹.

Τη σύνταξη του νομοσχεδίου ο Γ. Παπανδρέου την ανέθεσε σε δύο πρόσωπα: στον Θ. Παρασκευόπουλο, εκπαιδευτικό σύμβουλο και μετέπειτα πρόεδρο του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (ΑΕΣ), και στον Κ. Γεωργούλη³³², ο οποίος σε συνεννόηση με θεολογικούς κύκλους είχε στο μεταξύ αναλάβει την πρωτοβουλία για τη συνταγματική κατοχύρωση των «ιδεολογικών κατευθύνσεων του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» ως σκοπού της εκπαίδευσης³³³.

Την περίοδο που συντασσόταν το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο η ΟΛΜΕ συγκάλυψε έκτακτη Γ.Σ. (5-8 Απριλίου 1951). Κατά πάσα πιθανότητα η σύγκλησή της συνιστούσε έκφραση μιας ύστατης προσπάθειας να εξασφαλιστεί διακριτή θέση για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε. στο δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα που μόλις είχε εκδοθεί, παρά εκδήλωση ανησυχίας ή διαφωνίας για το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου. Άλλωστε, προϊόν της Γ.Σ. υπήρξε η προβολή μιας σειράς επαγγελματικών αιτημάτων³³⁴ που συνοδεύονταν από τη δήλωση πως η μη ικανοποίησή τους αφενός θα καταδίκαιε σε αποτυχία «πάσαν μεταρρύθμισιν ή αναμόρφωσιν ή μεταβολήν» και αφετέρου θα οδηγούσε τον κλάδο σε *αγώνα*.

Η άρνηση του Γ. Παπανδρέου να διαπραγματευτεί τα επαγγελματικά αιτήματα της ΟΛΜΕ και ο προσανατολισμός του στη χρονική επέκταση του πρώτου κύκλου προκάλεσαν τη μήνιν της εναντίον του και οδήγησε τους ιθύνοντές της σε προετοιμασία απεργιακής κινητοποίησης (θα πραγματοποιοιείτο 24ωρη προειδοποιητική στις 29.5.1951 και διαρκείας από 2 Ιουνίου 1951). Παράλληλα, ενώνοντας τα πυρά τους με εκείνα της αντιπολίτευσης

³³⁰ Οι ίδιες απόψεις εκφράστηκαν και στο έκτακτο συνέδριο που οργάνωσε η ΟΛΜΕ τον Απρίλιο (5-8.4.1951). Βλ. «Υπόμνημα της 8^{ης}.2.1951», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ.12-13 και σ. 35-58.

³³¹ Βλ. «Υπόμνημα υποβληθέν εις τον Αντιπρόεδρον της Κυβερνήσεως και Υπουργόν της Παιδείας (30.3.1951)», π. *Πλάτων*, τ. Γ', τχ. Α', Αθήναι 1951, σ. 125-126.

³³² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 47.

³³³ Π. Μπρατσιώτης, «Ο Κ. Γεωργούλης ως χριστιανός επιστήμων», π. *Πλάτων*, τ. Κ', Αθήναι 1968, σ. 334-335.

³³⁴ Τα αιτήματα αφορούσαν την περαιτέρω βαθμολογική προώθηση των καθηγητών και των Γενικών Επιθεωρητών ώστε να μην είναι ομοιόβαθμοι με τους Γυμνασιάρχες, την ανάθεση της διεύθυνσης των σχολείων πρώτου κύκλου σε καθηγητές με βαθμό Διευθυντή Β' και του δεύτερου σε καθηγητές με βαθμό Διευθυντή Α', την «ιδιάζουσα μισθολογική μεταχείριση» των καθηγητών με αύξηση των εκπαιδευτικών τελών, την άμεση πραγματοποίηση διορισμών και των μεταθέσεων, τη μείωση των ωρών διδασκαλίας, την άμεση αντιμετώπιση των ελλείψεων σε υλικοτεχνική υποδομή κ.α.. Βασικό αίτημα ήταν επίσης η πραγματοποίηση των προαγωγών των 2/3 των Τμηματάρχων Α' σε Διευθυντές Β' σύμφωνα με τους Α.Ν. του 1949 και η κατάργηση του μεταθετού για του προαγόμενους. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 35-50 και τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 4.

και όσων ενδοκυβερνητικών παραγόντων εγκαλούσαν τον Γ. Παπανδρέου για την υπόθεση της εκμετάλλευσης των λιγνιτών της Πτολεμαΐδας και για κομματικό φατριασμό και ναρκισσισμό³³⁵, τον κατηγορήσαν ότι, αντί να επιδεικνύει την απαιτούμενη κατανόηση στα *φλέγοντα ζητήματα* του κλάδου, ασχολείτο με *εντυπωσιακού χαρακτήρα μέτρα, όπως η παροχή υποτροφιών*³³⁶ και τον προειδοποίησαν πως στάση του απέναντι στα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου θα του στερούσε τη *συμπάθεια* των λειτουργών της Μ.Ε..

Ωστόσο, η Ομοσπονδία δεν πραγματοποίησε απεργιακό αγώνα. Στη μη πραγματοποίησή του συνέβαλε η κάμψη του *αγωνιστικού φρονήματος του κλάδου*³³⁷, κάμψη που, όπως διαφαίνεται, ήταν απόρροια αφενός των κυβερνητικών πρακτικών και αφετέρου των εσωτερικών αντιθέσεων στους κόλπους της ΟΛΜΕ. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση από τη μια προέβη σε μερική ικανοποίηση κάποιων συντεχνιακών αιτημάτων της Ομοσπονδίας³³⁸ και διαβεβαίωσε δια στόματος του υφυπουργού Παιδείας Γ. Μόδη πως θα εξέταζε με ευμένεια τη δυνατότητα ικανοποίησης του αιτήματος για ανετότερη βαθμολογική εξέλιξη των καθηγητών/τριών και από την άλλη κάλεσε το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου, προκειμένου να τονιστούν οι απαγορευτικές της απεργίας διατάξεις του ποινικού κώδικα και οι προβλεπόμενες ποινές για τους απεργούς. Παράλληλα, εκδηλώθηκε σύγκρουση ανάμεσα σε εκείνες τις ΕΛΜΕ οι ιθύνοντες των οποίων είχαν προσωπικές σχέσεις με τον Κ. Γεωργούλη και αρνούνταν να συμμετάσχουν σε απεργία³³⁹ (ιδίως αυτοί των ΕΛΜΕ Αττικής και Πειραιά) και σ' όσες υποστήριζαν πως μια αγωνιστική κινητοποίηση ευνοείτο από την ατμόσφαιρα των εκλογικών αναμετρήσεων (κυρίως με την ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης)³⁴⁰. Οριστικό τέλος στη διαμάχη έδωσαν η έκδοση του εκπαιδευτικού

³³⁵ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α', σ. 205-209.

³³⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 47. Παράλληλα με το νομοσχέδιο για την εκπαιδευτική «μεταρρύθμιση» ο Γ. Παπανδρέου προετοίμαζε και νομοσχέδιο για την ίδρυση του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (κατοπινός Α.Ν. 1825/28.5.1950). Μετά τη σύστασή του διατυπώθηκαν πολλές αντιρρήσεις για τον υπερβολικό αριθμό των υπότροφων δεδομένων των συνθηκών της εποχής, για την κατανομή των πρώτων υποτροφιών στο εξωτερικό και για την αναγκαιότητα της επιβάρυνσης του προϋπολογισμού του υπουργείου Παιδείας. Αμφισβητήθηκε επίσης η τήρηση της αξιοκρατίας κατά τη διάρκεια επιλογής των υποτρόφων. Βλ. Σ. Μπουζάκης, *Γεώργιος Α. Παπανδρέου...*, ο.π., σ. 28-34, ιδίως τη σ. 31.

³³⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 48.

³³⁸ Τον Απρίλιο του 1951 η κυβέρνηση εξέδωσε νόμο με τον οποίο καταργείτο το μεταθετό των 300 προαγόμενων Τμηματάρχων Α' σε Διευθυντές Β' (Ν. 1756/1951 «Περί παρατάσεως προθεσμίας των εξετάσεων υπαγομένων εις τας διατάξεις του Ν.Δ. 132/1946», ΦΕΚ 10/16.4.1951) και χορήγησε μικρό αναδρομικό επίδομα σε όσους κατείχαν το βαθμό αυτό από το 1944, ενώ ο Γ. Παπανδρέου παρείχε τη ρητή υπόσχεση ότι θα στήριζε τα σχετικά με την ιδιαίτερη διαβάθμιση σχέδια νόμου, τα οποία στο μεταξύ είχαν συνταχθεί από τον Κ. Γεωργούλη και συνοδεύονταν από υπόμνημα της ΟΛΜΕ για το ύψος της απαιτούμενης δαπάνης. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 40-46, τχ. 102/Ιούλιος – Οκτώβριος 1950, σ. 33 και τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 2. Επίσης βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων...*, πράξη 9^η/25.3.1951, σ. 28, Τομέας Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

³³⁹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 35-53 και 59-61.

³⁴⁰ Το καλοκαίρι του 1951 εκδηλώθηκε η διάσπαση που είχε επέλθει στους κόλπους της Ομοσπονδίας με αφορμή το ζήτημα της απεργιακής κινητοποίησης των αμέσως προηγούμενων μηνών. Στην κοινή συνεδρίαση του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ και της «Επιτροπής Αγώνα» (6.6.1951), από την οποία απουσίαζαν

νόμου (26.5.1951) και οι δραματικές πολιτικές εξελίξεις των ημερών (στις 31.5.1951 εκδηλώθηκε απόπειρα πραξικοπήματος που όμως δεν είχε επιτυχή κατάληξη για τους κινηματίες).

Ο πρώτος μεταπολεμικός νόμος για την εκπαίδευση εκδόθηκε με τη διαδικασία του κατεπείγοντος ως Αναγκαστικός Νόμος (Α.Ν. 1823/26.5.1951)³⁴¹. Ο Κ. Γεωργούλης απέδωσε την επιλογή για έγκριση του νομοσχεδίου όχι από τη Βουλή αλλά από το Υπουργικό Συμβούλιο στην κινητοποίηση των καθηγητών/τριών³⁴². Όπως όμως διαφαίνεται από το υπάρχον υλικό η εκτίμησή του είναι μάλλον μονομερή. Και τούτο γιατί, τόσο η ευκολία με την οποία το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ αποφάσισε την αναστολή της απεργίας, όσο και οι ήσσονος σημασίας αντιρρήσεις της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων για το περιεχόμενο του νομοσχεδίου³⁴³ καταδεικνύουν ότι η ηγεμονεύουσα στην Ομοσπονδία συντηρητική μερίδα δεν είχε ούτε τη διάθεση, ούτε τη δυνατότητα³⁴⁴ να ασκήσει τόση πίεση, ώστε να αιτιολογείται η έκδοση εκπαιδευτικού νόμου με τη διαδικασία του κατεπείγοντος. Άλλου συνεπώς πρέπει να αποδοθεί η συγκεκριμένη σπουδή. Υπόθεση μας είναι ότι προς την έκδοσή του συνέδραμαν δύο παράγοντες που κινητοποίησαν τα συντηρητικότερα από τα στελέχη της κυβέρνησης: α) η γενική αίσθηση που προκλήθηκε από τα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών (15.4.1951) πως η Βουλή πολύ σύντομα θα διαλυόταν³⁴⁵ και β) η συμφωνία που είχε δρομολογηθεί μεταξύ των πολιτικών αρχηγών σχετικά με την αναγνώριση του δικαιώματος στη Βουλή που θα προέκυπτε από την επικείμενη εκλογική αναμέτρηση να ψηφίσει χωρίς τροποποιήσεις το σχέδιο Συντάγματος που είχε καταρτισθεί και είχε κατατεθεί από τη Δ' Αναθεωρητική Βουλή (του 1946) αλλά δεν είχε ακόμη ψηφιστεί³⁴⁶.

οι εκπρόσωποι των αντιτιθέμενων στην απεργία ισχυρών ΕΛΜΕ Αττικής και Πειραιά, το Δ.Σ. κατηγορήθηκε ότι γνωστοποιώντας τις κυρώσεις κατά των απεργών συνέτεινε στο να *καμφθεί το φρόνημα* των καθηγητών/τριών. Παρόμοιες αιτιάσεις διατυπώθηκαν και στη ΙΖ' Γενική Συνέλευση (16.7.1951). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 49-62 και *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 201/20.9.1951.

³⁴¹ Α.Ν. 1823/26.5.1951, «Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως», Φ.Ε.Κ. 150, σ. 1039.

³⁴² Κ. Γεωργούλης, «Ομιλία περί των πορισμάτων της επί της παιδείας επιτροπής», *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, Αθήναι 1958, σ. 20.

³⁴³ Βλ. «Ο Α.Ν. 1823 περί διαρρυθμίσεως των Σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως», π. *Πλάτων*, τ. Γ', τχ. Α', Αθήναι 1951, σ. 128-130.

³⁴⁴ Ενδεικτικό της αδυναμίας της Ομοσπονδίας να κινητοποιήσει τον κλάδο είναι και το ότι στους αμέσως επόμενους μήνες η ΟΛΜΕ συμμετείχε μεν στην 24ωρη απεργία που πραγματοποίησε η ΑΔΕΔΥ με βασικά αιτήματα τον έλεγχο του πληθωρισμού και την τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών (28.6.1951), όχι όμως και στην πανυπαλληλική απεργία διαρκείας που προκήρυξε και πραγματοποίησε η τελευταία. Βλ. Γ. Λιάσκος, *Ιστορία του συνδικαλιστικού...*, ο.π., σ. 82.

³⁴⁵ Στις 15.4.1951 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες από το 1934 δημοτικές εκλογές, που αποτέλεσαν μια νέα καταγραφή των πολιτικών δυνάμεων ύστερα από τις εκλογές του 1950. Εξάλλου την άνοιξη του '50 η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου εξάγγειλε ότι η κυβέρνηση θα προχωρούσε όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην αλλαγή εκλογικού νόμου και τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών. Βλ.. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α', σ. 199, 210, 220-224.

³⁴⁶ Σύμφωνα με το πνεύμα που είχε επικρατήσει μεσούντος του εμφυλίου πολέμου η 40μελής κοινοβουλευτική επιτροπή που επεξεργάστηκε το σχέδιο Συντάγματος (και το κατέθεσε το 1948) θεώρησε πως έπρεπε να τεθούν συνταγματικά όρια ανάμεσα στην «ορθή» εκπαιδευτική γραμμή και

Ο Α.Ν. 1823/1951 κατοχύρωνε ως σκοπό των σχολείων της γενικής Μ.Ε. τη *διάπλαση χρηστών πολιτών* με τη μεταλαμπάδευση των ακαθόριστων αξιών του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»³⁴⁷. Η μετάδοση των ιδεολογικών κατευθύνσεων του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού», που αντιπαράβλλονταν με τον ιδεολογικό κόσμο του «λεγομένου ιστορικού υλισμού», κατοχυρώθηκαν τον επόμενο χρόνο και συνταγματικά για πρώτη φορά στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης³⁴⁸.

τις «αριστερές ιδέες» και μάλιστα να αποτραπεί και στο μέλλον το ενδεχόμενο να αμφισβητηθεί αυτή η γραμμή από τα *αριστερίζοντα κόμματα*. Το φθινόπωρο του 1947 κατά την εισήγησή του ο Β. Στεφανόπουλος ζήτησε το πρόγραμμα των σχολείων της Στοιχειώδους και Μέσης εκπαίδευσης να «*βασίζεται εις την ηθική διαπαιδαγώγησιν των νέων και εις την ανάγκην διαπλάσεως [...] χαρακτήρος συμφώνου προς τας εθνικάς παραδόσεις της Ελλάδος*». Ο Χρ. Θηβαίος πρότεινε να χρησιμοποιηθεί ως σαφέστερος ο όρος «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός». Στις αντιρρήσεις που πρόβαλαν κάποιοι βουλευτές γι' αυτή την εξασφάλιση και αναπαραγωγή της ιδεολογικής ηγεμονίας στις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες απάντησε ο Κ. Τσάτσος. Σύμφωνα με τον πρώην καθηγητή φιλοσοφίας η διατύπωση των ιδεολογικών γραμμών της εκπαίδευσης ήταν επιβεβλημένη από τη «*διχοστασία περί των ιδεωδών του πολιτισμού*» που είχε προκύψει «*μέσα εις την ιστορίαν όλης της Ευρώπης [...] Συγκρούεται σήμερον η παράδοσις του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού υπό τας πολλές μορφάς τας οποίας προσέλαβεν, με έναν ιδεολογικόν κόσμον, ο οποίος δεν είναι προϊόν του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*», τον κόσμο του «*λεγομένου ιστορικού υλισμού*», προς τον οποίον η Ελλάδα όφειλε να *διαδηλώσει τη ρητή αντίρρησή της*. Για τη διαδικασία της συνταγματικής κατοχύρωσης των σκοπών της εκπαίδευσης και της γλώσσας βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επιτροπή Αναθεωρήσεως του Συντάγματος (Β' Ψηφίσματος), Εστενογραφημένα Πρακτικά*, τ. Γ' Συνεδρίασις 2.9.1947, σ. 1099-1108. Πρόσκλησις Α' Συνεδρίου [του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού], στο *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού*, Εν Αθήναις 1956, σ. 6 και Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική...*, ο.π., σ. 110-119.

³⁴⁷ Ο όρος «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός» ήταν περισσότερο ένα πρόβλημα και όχι ένα δεδομένο, γιατί δεν υπήρχε σαφής εννοιολογικός καθορισμός του, ώστε να συνεπάγεται συγκεκριμένες πρακτικές. Ακόμη και για τους «εθνικόφρονες» εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος τα ιδεώδη του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» δεν είχαν αποσαφηνιστεί τέσσερα ολόκληρα χρόνια αφότου κατοχυρώθηκε και συνταγματικά ως σκοπός της εκπαίδευσης: «*Περί του βάθους [...] και του πλάτους της εννοίας του όρου τούτου είναι πολύ αμφίβολον εάν υπάρχει σύμπτωσης μεταξύ πάντων των χρησιμοποιούντων αυτόν. Προέχει λοιπόν προ παντός άλλου η συνεννόησις περί της σημασίας του θεμελιώδους σπουδαιότητος όρου τούτου*». Κατά τη «*“σύντομη” δεκαετία του εξήντα*» εκφράστηκε ανοιχτά η άποψη πως χρειαζόταν να καθοριστεί με ενάργεια ο όρος εννοιολογικά, ώστε να μπορεί το ιδεώδες του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» να αποτελέσει άρθρο πίστεως για τους εκπαιδευτικούς και να καθορίσει τη δράση τους για την πραγμάτωσή τους. Για την διαμόρφωση της σύλληψης του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» βλ. ενδεικτικά Π. Κιτρομηλίδης, «*Ιδεολογικά ρεύματα και πολιτικά αιτήματα: προοπτικές από τον ελληνικό 19^ο αιώνα*», στο Δ. Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αι.*, Αθήνα, Εστία χ.χ., σ. 23 και 32, όπου υποστηρίζεται πως ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Σπ. Ζαμπέλιο το 1852, σε μια εποχή που διαμορφωνόταν με την «*ανακάλυψη*» του Βυζαντίου η θεωρία της αδιάλειπτης συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού. Επίσης βλ. Π. Μπρατσιώτης, «*Χριστιανισμός και Ελληνισμός εν αντιθέσει και συνθέσει*», στο *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, Αθήνα 1957, τ. 32, σ. 278-304 και Στ. Καψωμένος, *Η ιστορική διαμόρφωσις του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*, Θεσσαλονίκη 1953. Για την αναγκαιότητα στροφής προς την αρχαιότητα ώστε να διαμορφωθεί η «*μορφή του Ανθρώπου*» βλ. Κ. Βουρβέρης, «*Το μήνυμα της ελληνικής αρχαιότητος προς την εποχήν μας*», π. *Ακτίνες*, τ. ΙΣΤ', τχ. 137/Απρίλιος 1953, σ. 145-150 και π. *Ακτίνες*, Μάιος 1963, σ. 161-162, και «*Και πάλιν η Παιδεία*», εφ. *Η Καθημερινή*, 5-2-1954, σ. 1. Για ένα σχολιασμό της πρωτοτυπίας και ασάφειας του όρου βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί...*, ο.π., σ. 526-530.

³⁴⁸ Το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος του 1952 όριζε πως η διδασκαλία στα σχολεία της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης *αποσκοπεί στην ηθική και πνευματική αγωγή και την ανάπτυξη της εθνικής συνειδήσεως* «*επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*». Στο ίδιο άρθρο ορίζεται υποχρεωτική η εξάχρονη εκπαίδευση, ενώ με το άρθρο 107 η καθαρεύουσα καθίσταται επίσημη γλώσσα του κράτους.

Με το νομοθέτημα θα άλλαζε και η από το 1929 (με εξαίρεση τη μεταξική περίοδο) οργάνωση της εκπαίδευσης. Το εξαχρονο Δημοτικό θα οδηγούσε σε τριτάξιο *Γυμνάσιο* και αυτό μετά από *ευδόκιμες εισιτήριες εξετάσεις* στο τριτάξιο *Λύκειο*, που θα είχε δύο κατευθύνσεις (τύπους), το *Φιλολογικό* και το *Φυσικομαθηματικό*. Στην εισηγητική έκθεση του νόμου, που δόθηκε στη δημοσιότητα σχεδόν ένα χρόνο αργότερα (όταν ο Ε. Παπανούτσος προωθούσε το δικό του νομοσχέδιο για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση), η αιτιολόγηση της *διχοτόμησης* του εξατάξιου Γυμνασίου στηριζόταν στα ίδια σχεδόν επιχειρήματα που προβάλλονται στο νομοσχέδιο του Κ. Τσάτσου (1949). Διαφοροποιητικό στοιχείο συνιστά και η υπεράσπιση των Γυμνασιακών Παραρτημάτων – με το σκεπτικό ότι κατά την κατοχή και το *συμμοριτοπόλεμο* διασφάλισαν τους μαθητές κατά τις μετακινήσεις τους και ικανοποίησαν την ανάγκη του *εθνικού φρονηματισμού* τους «έναντι των πρακτόρων της ξενοδούλου προπαγάνδας».

Το ενδεχόμενο της αύξησης των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. με την εγγραφή στα *Γυμνάσια* μαθητών της Ε΄ Δημοτικού κατόπιν εξετάσεων αφηνόταν ανοιχτό με το επιχείρημα ότι *ο ρυθμός ανάπτυξης «των ιδικών μας παιδιών» ήταν ταχύτερος από εκείνων των παιδιών της Βρετανίας*, όπου το μέτρο είχε εφαρμοστεί³⁴⁹. Ως προς το περιεχόμενο σπουδών, τα *Γυμνάσια* θα παρέμεναν *καθαρώς θεωρητικού τύπου* «συμφώνως προς την αιωνόβιον Ελληνικήν παράδοσιν [...], γενικής ανθρωπιστικής μορφώσεως παρεχομένης εν τω πλαισίου της εθνικής Ελληνοχριστιανικής Παιδείας»³⁵⁰. Θεωρητικό περιεχόμενο σπουδών θα είχαν ασφαλώς και τα *Λύκεια*, που θα ιδρύονταν όπου ήδη λειτουργούσαν εξατάξια Γυμνάσια ή Γυμνασιακά Παραρτήματα. Τέλος τα σχολεία της γενικής Μ.Ε. θα λειτουργούσαν με τον υφιστάμενο και εξαιρετικά περιορισμένο αριθμό των καθηγητών/τριών (με μέγιστο όριο τους 4.000).

Κύριος, αν όχι και μοναδικός, στόχος του νόμου ήταν ο καθορισμός των ιδεολογικών πλαισίων μέσα στα οποία θα λειτουργούσε ο σχολικός μηχανισμός. Η σύγκρισή του με το σκοπό που προσδιόριζε για τη Μ.Ε. ο νόμος του 1929 - αλλά και με τους *καινούργιους δρόμους προς τους οποίους κινήθηκε* το νομοσχέδιο που συνέταξε λίγους μήνες αργότερα ο Ε. Παπανούτσος - καταδεικνύει, όπως επισημαίνει ο Αλ. Δημαράς, στροφή προς το παρελθόν³⁵¹ (ο Κ. Τσουκαλάς κάνει λόγο για *οπισθοδρόμηση*³⁵²). Η πορεία προς τα πίσω που επιχειρήθηκε στα εκπαιδευτικά πράγματα με τον Α.Ν. 1823/1951 ήταν πιθανότατα καρπός

³⁴⁹ Το επιχείρημα βασιζόταν σε άποψη του Σπ. Καλλιάφα. Βλ. «Εισηγητικής έκθεσης του νόμου 1823/1951 “Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της μέσης εκπαίδευσέως”», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 11/1952, σ. 86-93.

³⁵⁰ «Εισηγητικής έκθεσης του νόμου 1823/1951 “Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων της μέσης εκπαίδευσέως”», στ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 11/1952, σ. 86-93.

³⁵¹ Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που ...*, ο.π..

³⁵² Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος – Κοινωνία – Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1987, σ. 45.

Στον αντίποδα ο Σ. Μπουζάκης χαρακτηρίζει *ρεαλιστική* την εκπαιδευτική πολιτική του Γ. Παπανδρέου το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, *επιβεβλημένη από το κοινωνικοπολιτικό, ιδεολογικό και οικονομικό πλαίσιο της εμφυλιοπολεμικής δεκαετίας του '50*. Βλ. Σ. Μπουζάκης, *Γεώργιος Α. Παπανδρέου...*, ο.π. τ. Β΄. σ. 28.

της επιρροής που ασκούσε τότε η Δεξιά στον Γ. Παπανδρέου³⁵³. Άλλωστε η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου – Γ. Παπανδρέου διατηρήθηκε με την κοινοβουλευτική υποστήριξη της Δεξιάς³⁵⁴, ενώ ο ίδιος ο Γ. Παπανδρέου, έχοντας από καιρό κάνει συντηρητική στροφή, αναζητούσε στηρίγματα για να παραμείνει στην εξουσία (δεν είναι άλλωστε τυχαίο πως τον επόμενο χρόνο πολιτεύθηκε με τον Ελληνικό Συναγερμό).

Ο Ε. Παπανούτσος σχολιάζοντας το περιεχόμενο του Α.Ν. 1823/1951 επισήμανε ότι διακρινόταν : α) για την ασάφειά του στον προσδιορισμό των *μορφωτικών επιδιώξεων* και τα *παιδευτικά αιτήματα* του κάθε κύκλου. Ισχυρίστηκε ότι η ασάφεια του μορφωτικού άξονα ήταν σκόπιμη και την απέδωσε στην πρόθεση του νομοθέτη να διαφυλάξει το αναλυτικό πρόγραμμα από κάθε παρείσφρηση *επαγγελματικών μαθημάτων* και *καινοτομιών*, όπως η διδασκαλία αρχαίων ελληνικών από μετάφραση, που θα νόθευαν το *χαρακτήρα* της θεωρητικής μόρφωσης που κατά την αντίληψη των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος έπρεπε να παρέχουν τα Γυμνάσια, β) για την *άνιση και άδικη κατανομή των σχολείων και τον πολύ μικρό αριθμό νέων των σχολείων που θα ιδρύονταν*³⁵⁵. Αλλά και το περιοδικό *Αλλαγή* – δημοσιογραφικό όργανο του κεντρώου χώρου – στηλίτευσε έμμεσα το περιεχόμενο του νόμου αμφισβητώντας την αποτελεσματικότητα της επίμονης προβολής των «πατροπαράδοτων ηθικών αξιών με τις οποίες η αντίδραση μεπρδεύει [...] τα προνόμια των κρατούντων» και προβάλλοντας τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την παροχή παιδείας «αν όχι σε όλους, τουλάχιστον στους ικανούς» ως μέσα άμυνας έναντι των «ανατροπών», οι οποίοι «για να τραβήξουν του νέους και τις νέες» είχαν αναθέσει «σε αυτούς υπεύθυνα καθήκοντα»³⁵⁶.

Στον αντίποδα, οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος είχαν κάθε λόγο να πανηγυρίζουν τόσο για το θεωρητικό προσανατολισμό του κατώτερου κύκλου - που κατά την αντίληψή τους ο λαός το ήθελε *Ελληνικό σχολείο* με «πρόγραμμα αναμορφούμενον και εκσυγχρονιζόμενον», *σχολείο γενικής μόρφωσης* «διότι η μεταβολή του [...] εις επαγγελματικού προσανατολισμού ως προτείνουν τινές, θα εδημιούργη τύπον σχολείου τερατώδη»³⁵⁷ - όσο και για τη διχοτόμηση του Γυμνασίου, επειδή θεωρούσαν ότι με αυτή πλησίαζαν το προ του 1929 εκπαιδευτικό καθεστώς, «η επάνοδος προς τον οποίον [...] υπήρξε το ιδεώδες της συντηρητικής μερίδος του Έθνους». Συμβολική νίκη αποτελούσε

³⁵³ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, σ. 134.

³⁵⁴ Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική τραγωδία...*, ο.π., σ.110.

³⁵⁵ ΥΠΕΠΘ, *Τα προβλήματα της μέσης εκπαίδευσης, Πρακτικά Συνεδρίου Γενικών Επιθεωρητών Μέσης Εκπαίδευσης*, 31.3- 2.4. 1952), Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1952, σ. 10-11.

³⁵⁶ «Το καθήκον μας στη νεολαία», π. *Αλλαγή*, τχ. 4/Μάιος 1951, σ. 153-157.

³⁵⁷ Από το λόγο του Γ. Κουρμούλη στην Ε' τακτική Γ.Σ. της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, π. *Πλάτων* – Παράρτημα, τχ. Γ' 1951, σ. 359.

γι' αυτούς και το γεγονός ότι «ο πολιτικός Ηγέτης, ο οποίος είχε κληθή [...] να εφαρμόση την μεταρρύθμισιν του 1929, ο ίδιος δια του Α.Ν. 1823/1951 υπογράφει την καταδίκη της»³⁵⁸.

Και η ΟΛΜΕ εξέφρασε την ικανοποίησή της για την *κατεύθυνση της Μέσης Παιδείας*:

«Ο νόμος παρουσιάζει μίαν αξιοπρόσεκτον πρωτοτυπίαν και μίαν αρτιωτάτην θεωρητικήν και επιστημονικήν αντιμετώπισιν του όλου προβλήματος της Μ.Ε.. Ο Νομοθέτης δια πρώτην ίσως φοράν καθορίζει επακριβώς και σαφώς τον σκοπόν της Μ.Ε. και επιδιώκει την διάπλασιν χρηστών πολιτών εν τω πλαισίω των Ιδεωδών του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»³⁵⁹.

Η Ομοσπονδία διαδήλωσε την ικανοποίησή της και για τον αποκλεισμό κάθε σκέψης για διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση. Υιοθετώντας ρητορική ανάλογη με εκείνη της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων - σύμφωνα με την οποία το συγκεκριμένο μάθημα προωθείτο απ' όσους ήταν *επηρεασμένοι από τον διδακτικό υλισμό*³⁶⁰ - ισχυρίστηκε πως τα αρχαία από το πρωτότυπο ήταν αυτά που «επτέρωσαν την ορμήν των Ελλήνων εις όλους τους απελευθερωτικούς αγώνας του Έθνους και τελευταίως εις τον Γράμμον»³⁶¹. Από την άλλη πλευρά, συνδέοντας τα ζητήματα της δομής και του ιδεολογικού προσανατολισμού της εκπαίδευσης με συντεχνιακές επιδιώξεις, η ΟΛΜΕ εξάρτησε εκ νέου την εφαρμογή του νέου νόμου από την ικανοποίηση πλήθους αιτημάτων.

Τρία από τα αιτήματα που πρόβαλε τότε παρουσιάζουν ενδιαφέρον: α) η επιμονή στην *αρτίωση των Λυκείων* και με 4^η τάξη κατά την πρόταση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και η ίδρυση *φιλολογικών* σε αναλογία 3:1 σε σχέση με τα *φυσικομαθηματικά Λύκεια*, β) η κατάργηση εκείνων από τα άρθρα του Α.Ν. 1823/1951 που: (i) όριζαν ως μέγιστο αριθμό των οργανικών θέσεων των καθηγητών/τριών τις 4.000 και (ii) δεν επέτρεπαν μεταβολή στον αριθμό των σχολείων της Μ.Ε.³⁶², αφού προβλεπόταν ότι νέα Λύκεια θα μπορούσαν να ιδρυθούν μόνο εκεί που ήδη λειτουργούσαν Γυμνάσια ή Γυμνασιακά Παραρτήματα, γ) η έκδοση βιβλίων με ύλη προσαρμοσμένη προς το δηλωμένο σκοπό της εκπαίδευσης³⁶³.

³⁵⁸ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, σ. 134-135.

³⁵⁹ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, ο.π., σ. 107.

³⁶⁰ «Ο Α.Ν. 1823...», π. *Πλάτων*, ο.π..

³⁶¹ Από το λόγο του Π. Ξιφάρ (ταμία της ΟΛΜΕ το 1949-50, γ.γ. από το Φεβρουάριο ως τον Ιούνιο του 1951, μέλους του εποπτικού συμβουλίου της Ομοσπονδίας 1942-54 και κατοπινού αιρετού Εκπαιδευτικού Συμβούλου (1954-57)) στην Ε' τακτική Γ.Σ. της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων. Βλ. π. *Πλάτων* – Παράρτημα, τχ. Γ', Αθήναι 1951, σ. 361.

³⁶² Πρόκειται για τα άρθρα 23 και 24 του Α.Ν. 1823/1951. Τον περιορισμό των καθηγητών σε 4.000, ο μετέπειτα υπ. Παιδείας Κ. Καλλίας τον απέδωσε σε *παρέμβαση* του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, σημειώνοντας παράλληλα πως ο ίδιος «με πολύν κόπον» πέτυχε αργότερα την αύξησή τους κατά 600. Σημειωτέον ότι με το Ν.Δ. 2663/3.11.1953, με το οποίο αυξήθηκαν οι οργανικές θέσεις, επιβλήθηκε νέα μαθητική εισφορά. Βλ. Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957, αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 5 και [Υπόμνημα τη ΕΛΜΕ Ευβοίας στον Κ. Καλλία], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σ. 6.

³⁶³ Άλλα επαγγελματικής φύσης αιτήματα ήταν: α) η μείωση των ωρών διδασκαλίας για τους διευθυντές των σχολείων (τροποποίηση των άρθρων 17 και 18), β) η βαθμολογική προώθηση των διευθυντών (των *Λυκείων* σε στο βαθμό του Διευθυντή Α' και των *Γυμνασίων* σε Διευθυντές Β'). Βλ. «Επίσημα πρακτικά του ΙΖ' Συνεδρίου εν Θεσσαλονίκη την 16^{ην} Ιουλίου 1951», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ.

Το πρώτο από τα αιτήματα η ΟΛΜΕ το θεμελίωσε στη γνωστή επίκληση της αδυναμίας του τριτάξιου *Λυκείου* να ανταποκριθεί στην υποχρέωσή του να προετοιμάσει *ηθικά και μορφωτικά* τη μελλοντική *ηγέτιδα τάξη* χωρίς *αβαρίες ή συμπτώξεις*. Δεν έκρυψε ότι επιθυμούσε την πρόσθεση ενός ακόμη έτους στο *Λύκειο* γιατί αυτό θα ενίσχυε το κύρος του κλάδου διαμέσου της ανάθεσης στους καθηγητές/τριες της Μ.Ε. του έργου της αξιολόγησης και επιλογής όσων μαθητών θα εισάγονταν στα Α.Ε.Ι.. Για την προβολή του αιτήματος η ΟΛΜΕ χρησιμοποίησε και επιχειρήματα πάνω στα οποία ο Γ. Παπανδρέου θεμελίωσε την αναγκαιότητα ίδρυσης του ΙΚΥ. Ισχυρίστηκε δηλαδή πως η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στις πανεπιστημιακές σχολές και εφικτή ήταν - εφόσον η τετραετής φοίτηση στα *Λύκεια* θα παρείχε *πλήρη μόρφωση* - και επιβεβλημένη, δεδομένου ότι το ισχύον σύστημα δεν ανταποκρινόταν στο σκοπό του (την επιλογή των *αρίστων*) *από τη στιγμή που οι μεν ευπορότεροι μαθητές μπορούσαν να εγγραφούν είτε σε ξένα πανεπιστήμια είτε σε φροντιστήρια, γεγονός που αδικούσε του φτωχούς αλλά ικανούς*³⁶⁴.

Το δεύτερο αίτημα σχετιζόταν με το γεγονός ότι ο περιορισμένος αριθμός τόσο του διδακτικού προσωπικού όσο και των προβλεπόμενων *Λυκείων* από τη μια καθιστούσε αντικειμενικά ανέφικτη την εφαρμογή του Α.Ν. 1823/1951 και από την άλλη στερούσε από την Ομοσπονδία τη δυνατότητα να μεγαλώσει τη διαπραγματευτική της δύναμη διαμέσου της αύξησης των οργανικών θέσεων, άρα και των μελών της³⁶⁵. Η ΟΛΜΕ επιχείρησε να επιτύχει αύξηση του αριθμού των καθηγητών/τριών προβάλλοντας τρία κυρίως αιτήματα : i) τον περιορισμό του αριθμού των μαθητών/τριών ανά τάξη στους 40, ii) την ίδρυση *αυτοτελών νυχτερινών Γυμνασίων* γενικής παιδείας με φοίτηση προσαυξημένη κατά ένα χρόνο, iii) την καθιέρωση οργανικών θέσεων Θεολόγων (όχι Φυσικομαθηματικών ή άλλων ειδικοτήτων) στα *Λύκεια*, ώστε να *διδάσκεται υπό ειδικού* αυτό το *θεμελιώδες για την ηθικοποίηση μάθημα*³⁶⁶.

Ένα τέταρτο αίτημά της, αυτό της άμεσης έκδοσης νέων σχολικών βιβλίων, πέρα από το ότι καταδεικνύει την επιθυμία της να εφαρμοστεί ο εκπαιδευτικός νόμος, σχετίζεται και με τις απόψεις και τις επιδιώξεις της αναφορικά με τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ). Επειδή οι επιδιώξεις της παρέμειναν σταθερές ως το τέλος της δεκαετίας του 1950 και επειδή στο ζήτημα επανήλθε η Ομοσπονδία κατά τη διάρκεια των διεργασιών που

103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 76-77 και «Πορίσματα της ΙΖ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 4.

³⁶⁴ Βλ. «Πορίσματα της ΙΖ' Γ.Σ.» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 4. Πβλ. Σ. Μπουζάκης, *Γεώργιος Α. Παπανδρέου...*, ο.π., σ. 28-34 και 263-267.

³⁶⁵ Τα άρθρα αυτά – αλλά και το άρθρο 1 – του Ν. 1823/1951 έγιναν αντικείμενο κριτικής και από τους εκπροσώπους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, αν και από διαφορετική οπτική γωνία. Κατ' αυτούς ο νόμος αποτύγχανε να αντιμετωπίσει τα κυρίαρχα προβλήματα της Μ.Ε. (την πληθώρα των αποφοίτων του Γυμνασίου, τον κλασικιστικό προσανατολισμού της και την ανεπάρκεια του διδακτικού προσωπικού). Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Παράδειγμα προς αποφυγήν», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, σ. 313-315. Πρβ. την απάντηση του Κ. Γεωργούλη στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 167-168.

³⁶⁶ «Πορίσματα της ΙΖ' Γ.Σ.» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 4.

οδήγησαν στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959, οι θέσεις της παρατίθενται στο κεφάλαιο 4.4..

2.4. Μια ακόμη απόπειρα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης

Η βρισκόμενη ήδη από το Φεβρουάριο του 1951 σε κρίση κυβέρνηση³⁶⁷ κλονίστηκε ακόμη περισσότερο όταν ο Γ. Παπανδρέου, βέβαιος ότι σύντομα θα γίνονταν εκλογές, επιχείρησε παραιτούμενος (1.7.1951) να προκαλέσει την άμεση πτώση της, ώστε να ματαιώσει την ψήφιση της ενισχυμένης αναλογικής, που θα απέβαινε σε βάρος του ως αρχηγού του μικρότερου κόμματος του κέντρου. Μεταξύ των παραιτηθέντων συνεργατών του ήταν και ο υφυπουργός Παιδείας Γ. Μόδης. Οι εξελίξεις αυτές συνέτειναν ώστε να στεφθεί με επιτυχία η προσπάθεια μιας μερίδας κεντρώων πολιτικών που απέτρεψαν, με πρωτοβουλία του διαδόχου του Γ. Παπανδρέου στο υπουργείο Παιδείας Ν. Μπακόπουλου (2.7.1951 ως 27.10.1951), την εφαρμογή του Α. Ν. 1823/1951.

Μετά την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου και των συνεργατών του, η κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου παρέμεινε στην εξουσία ως «εκλογική κυβέρνηση» με κύριο έργο την ψήφιση νέου εκλογικού νόμου³⁶⁸. Οι εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, στις οποίες συμμετείχαν δύο νεοπαγή κόμματα που επρόκειτο να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο τα επόμενα χρόνια (ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλ. Παπάγου και η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά), δεν εξασφάλισαν τις προϋποθέσεις για μονοκομματική κυβέρνηση³⁶⁹ και χρειάστηκε ενάμιση μηνες διαπραγματεύσεων ώστε να σχηματιστεί κυβέρνηση με οριακή, αλλά σταθερή, πλειοψηφία στη Βουλή. Πρόκειται για τη δεύτερη κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα – Σ. Βενιζέλου.

Τον Οκτώβριο του 1951 ο Ν. Πλαστήρας έδωσε στη Βουλή το στίγμα της εκπαιδευτικής πολιτικής που επρόκειτο να ακολουθήσει. Χαρακτηρίζοντας την εκπαίδευση *αναφαίρετο δικαίωμα του λαού* προανήγγειλε την αναδιοργάνωση της «δια την εξυπηρέτησιν τούτου [του λαού] βάσει των συγχρόνων εκπαιδευτικών συστημάτων, των Ελληνικών παραδόσεων και της ελευθερίας της σκέψεως και της επιστήμης». Έκανε λόγο για επέκταση της τεχνικής εκπαίδευσης και τόνισε ότι θα φρόντιζε για τον εκδημοκρατισμό της παιδείας καθιστώντας *όλα τα στάδια και τους βαθμούς της προσιτά* στα «τέκνα των Ελλήνων χωρίς προνόμια, διακρίσεις και οικονομικούς φραγμούς, αλλά ανάλογα με την ικανότητα και την επίδοσιν

³⁶⁷ Κύριες αιτίες της κυβερνητικής κρίσης ήταν η απίσχναση του Λαϊκού Κόμματος που στήριζε την κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου - Γ. Παπανδρέου, η απόσυρση της υποστήριξης που παρείχε στην κυβέρνηση το νεοϊδρυθέν Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα και η παραίτηση του Αλ. Παπάγου από την αρχιστρατηγία. Στην κρίση συνέδραμαν επίσης οι ενδοκυβερνητικές διαμάχες, η οικονομική δυσχέρεια, το σιτικό και η κοινωνική αναταραχή που προκλήθηκε στο τέλος της άνοιξης από τις συνεχείς ανατιμήσεις των ειδών πρώτης ανάγκης. Βλ. αναλυτικά Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α', σ. 192-210 · Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική...*, ο.π., σ. 79-91.

³⁶⁸ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Α', σ. 249-254 και 258-267.

³⁶⁹ Για τις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951 βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Καχεκτική...*, ο.π. σ. 132 κ.ε..

εκάστου»³⁷⁰. Για την υλοποίησή του στόχου τοποθετήθηκε υπουργός Παιδείας ο Ι. Μιχαήλ και Γενικός Διευθυντής Παιδείας διορίστηκε ο Ε. Παπανούτσος (31.1.1952). Η πρωθυπουργική διακήρυξη απηχούσε από τη μια το ιδεολογικό εφεύρημα της φιλελεύθερης αστικής τάξης περί ισότητας των ευκαιριών στη μόρφωση και της συνακόλουθης ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας με βάση τις ατομικές ικανότητες και επιδόσεις και από την άλλη τη σταθερή καθ' όλη τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου πεποίθησή της για την αναγκαιότητα της αναδιοργάνωσης και ενίσχυση της τεχνικής εκπαίδευσης.

2.4.1. Οι πρώτες αντιδράσεις της Ομοσπονδίας

Λίγες μέρες μετά την τοποθέτηση του Ε. Παπανούτσου στη θέση του Γενικού Διευθυντή ξεκίνησε νέος γύρος αντιπαραθέσεων στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Την αφορμή έδωσε η συζήτηση στη Βουλή του νομοσχεδίου για τη μη εισαγωγή των επιλαχόντων στα Α.Ε.Ι. (Φεβρουάριος του 1952). Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων τέθηκε το γενικότερο πρόβλημα της παιδείας: η ελλιπής κατάρτιση των αποφοίτων Γυμνασίων, η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στα Πανεπιστήμια και του κλειστού αριθμού των εισαγόμενων ή η αντικατάστασή του συστήματος επιλογής με άλλα, η αριθμητική ανεπάρκεια του διδακτικού προσωπικού, ο χαμηλός μισθός των νεοδιοριστών, η κατάργηση ή μη των γυμνασιακών παραρτημάτων. Ο Π. Κανελλόπουλος πρότεινε τη σύσταση Διακομματικής Επιτροπής για την παιδεία, την οποία ο Μιχαήλ απέρριψε³⁷¹.

Σε σχετικό με τα ζητήματα αυτά άρθρο του στην εφημερίδα *Καθημερινή*, η οποία χαρακτήριζε *σκανδαλώδες* το νομοσχέδιο του Ι. Μιχαήλ³⁷², ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ Β. Πετρούνιας προσπάθησε να κρατήσει τις ισορροπίες ανάμεσα στα επαγγελματικά συμφέροντα του κλάδου και τις καλές σχέσεις της Ομοσπονδίας με τα Α.Ε.Ι., ιδίως με το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ενώ αναγνώρισε πως από την εφαρμογή των διεξαγόμενων από τα Α.Ε.Ι. εισαγωγικών εξετάσεων είχαν προκύψει «πάσης φύσεως ζημίες», αρκέστηκε στο να καλέσει τους *αρμόδιους* να βρουν την καταλληλότερη για τη *νεολαία και το έθνος* λύση, χωρίς να ταχθεί ανοιχτά υπέρ της αλλαγής του συστήματος. Περισσότερο εστίασε στην ανεπάρκεια του διδακτικού προσωπικού, *ιδίως σε φιλόλογους και θεολόγους*, και στην άθλια κατάσταση των ανεπαρκών διδακτηρίων, καλώντας το κράτος να φροντίσει τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των καθηγητών, την *ποιότητα* της οποίας υπεραμύνθηκε. Τέλος, και με δεδομένο ότι η ΟΛΜΕ ζητούσε την εισαγωγή των τέκνων των εκπαιδευτικών ως

³⁷⁰ Διεύθυνσις Τύπου Προέδρου της Κυβερνήσεως, αρ. 16741/Α', Αθήναι Οκτώβριος 1951, όπως παρατίθεται στο Κ. Καλαντζής, *Η παιδεία...*, ο.π., σ. 184-185.

³⁷¹ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων], Συνεδρίασις ΜΒ', 12.2.1952, σ. 525-531, Συνεδρίασις ΜΓ' 13.2.1952, σ. 538-539, Συνεδρίασις ΜΔ' 14.2.1952, σ. 545-553, στο *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής*, ο.π..

³⁷² Βλ. «Αθρόα έγκρισις νομοσχεδίων υπό της Βουλής. Το σκανδαλώδες νομοσχέδιο του κ. Μιχαήλ», εφ. *Η Καθημερινή*, 6.2.1952, σ. 4.

υπεράριθμων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και τις πανεπιστημιακές καθηγητικές σχολές³⁷³, αντιτάχθηκε στον περιορισμό του αριθμού των εισακτέων τονίζοντας και αυτός, όπως έκανε και η συγκεκριμένη εφημερίδα σε σειρά άρθρων της³⁷⁴, τις δυσμενείς επιπτώσεις από την εγγραφή πολλών μαθητών σε ξένα πανεπιστήμια: «χάνονται εθνικώς [...], δεν στρατεύονται, [...], εξάγεται συνάλλαγμα [...], πολλοί εξ αυτών καταστρέφονται ηθικώς»³⁷⁵.

Στις αρχές του ίδιου μήνα (1.2.1952) ο Ε. Παπανούτσος προσκάλεσε τους Γενικούς Επιθεωρητές σε συνέδριο (θα πραγματοποιείτο στις 31.3.1952)³⁷⁶ με θέματα την εφαρμογή ή μη του Α.Ν. 1823/1951 και κυρίως την αναγκαιότητα της αναδιοργάνωσης της δομής και του περιεχομένου των γυμνασιακών σπουδών. Η κίνησή του καταθρούβησε τους εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος.

Η ΟΛΜΕ σε διαδοχικά πρωτοσέλιδα άρθρα του *Δελτίου* εγκάλεσε και πάλι τη φιλελεύθερη μεταρρύθμιση του 1929 και προκρίνοντας τη διατήρηση της υπάρχουσας σχολικής δομής έναντι της διαίρεσης του Γυμνασίου με τους όρους των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος τόνισε:

«Από το 1949 ήρχισεν να πνέη νέον μεταρρυθμιστικόν πνεύμα [...]. Εσχάτως [...] ερρίφθη η ιδέα της διχοτομήσεως του εξαετούς Γυμνασίου εις δύο ισοταξίους κύκλους. Ίσως το σύστημα αυτό, το οποίον είχε συλληφθή το 1949 και το 1951 έγινε νόμος, να έχη τα περισσότερα μειονεκτήματα και τα ολιγώτερα προσόντα»³⁷⁷.

Η αναδίπλωσή της στο ζήτημα της διαίρεσης του Γυμνασίου οφειλόταν στο ότι οι ιθύνοντές της αντιλαμβάνονταν ότι ο Α.Ν. 1823/1951 θα αποτελούσε έρεισμα πάνω στο οποίο ο Ε. Παπανούτσος θα θεμελίωνε την αποφευκτέα κατ' αυτούς θέσπιση ανεξάρτητων ως προς τους σκοπούς και το περιεχόμενο σπουδών δύο κύκλων. Γι' αυτό και επανήλθαν στο γνωστό ισχυρισμό πως η μεταρρυθμιστική απόπειρα θα οδηγούσε στη *διάλυση* της Μέσης Εκπαίδευσης. Αξίωσαν την τροποποίηση του Α.Ν. 1823/1951 ως προς την αύξηση των ετών του δεύτερου κύκλου σε τέσσερα και κατόπιν την άμεση εφαρμογή του, κάτι που ο Ε. Παπανούτσος απέκλειε.

Το εφικτό της αύξησης των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. η Ομοσπονδία το στήριξε και πάλι στη γνωστή πρόταση των υπερσυντηρητικών παιδαγωγών, παρόλο που γνώριζε πως ο

³⁷³ Άλλο αίτημα της ΟΛΜΕ ήταν και ο κατά προτεραιότητα διορισμός στα σχολεία των παιδιών των εκπαιδευτικών. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95/Σεπτέμβριος 1949, σ. 36, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 59-61, τχ. 2/15.10.1951, σ. 16, τχ. 4/15.11.1951, σ. 28, τχ. 5/1.12. 1951, σ. 34, τχ. 6/15.12.1951, σ. 48.

³⁷⁴ Βλ. «Τα φοιτητικά», εφ. *Η Καθημερινή*, 14.2.1952, σ. 1 «Το φοιτητικόν», εφ. *Η Καθημερινή*, 15.2.1952, σ. 4 και «Τα φοιτητικά», εφ. *Η Καθημερινή*, 19.2.1952, σ. 1.

³⁷⁵ Β. Πετρούνιας, «Το πρόβλημα των αποφοίτων του Γυμνασίου», εφ. *Η Καθημερινή*, 19.2.1952, σ. 3.

³⁷⁶ Υπ. αριθ. 20074/1.2.1952 απόφαση υπ. Παιδείας. Προηγήθηκε το Συνέδριο των Επιθεωρητών της Στοχειώδους Εκπαίδευσης, στο οποίο αποτυπώθηκε η δεινή θέση της βαθμίδας αυτής, τα αυξημένα ποσοστά μαθητικής διαρροής («το 1/3 των μαθητών που εγγράφονται στην πρώτη τάξη του Δημοτικού Σχολείου τελειώνει το σχολείο αυτό, 150.000 διακόπτουν το χρόνο την φοίτησή τους για να εργαστούν») και η «αξιοθρήνητη» από πλευράς οικονομικών απολαβών θέση των δασκάλων. Βλ. «Η λαϊκή παιδεία εις δεινήν θέσιν» εφ. *Ελευθερία*, 12.2.1952, σ. 1.

³⁷⁷ Β. Πετρούνιας, «Αι μεταρρυθμίσεις και η Μέση Παιδεία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 10/15.3.1952, σ. 77.

κύριος εκπρόσωπος του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και κάτοχος υψηλής θέσης στο υπουργείο Παιδείας ήταν ριζικά αντίθετος³⁷⁸: η εγγραφή των μαθητών στα Δημοτικά να πραγματοποιείται από το 5^ο έτος της ηλικίας τους «ως ώριζεν άλλως τε ο οργανικός “περί Δημοτικής Εκπαιδεύσεως” νόμος του 1834 όστις ίσχυσεν μέχρι του 1925». Παράλληλα τόνισε πως, αν για οποιοδήποτε λόγο δεν πραγματοποιείτο η καθιέρωση επταετούς Μ.Ε. με *υπάλληλους* κύκλους θα αρνείτο κάθε μεταβολή στο σχήμα και τους σκοπούς του εξατάξιου Γυμνασίου:

«Είναι το καλύτερον δυνατόν γυμνάσιον. Αρκεί να τονωθή εις έμψυχον και άψυχον υλικόν [...], και να εξαλειφθή η τους διδάσκοντας και διδασκομένους συνέχουσα δυσπιστία επί την σταθερότητα των θεσμών και νόμων που διέπουν και καθορίζουν τα της λειτουργίας αυτού»³⁷⁹.

Με το επιχείρημα ότι ο *κλάδος* ήταν *αρμοδιότερος παντός άλλου* να αρθρώσει λόγο για τα *ζητήματα της εκπαίδευσης*³⁸⁰ η ΟΛΜΕ προσκάλεσε στα γραφεία της τους Γεν. Επιθεωρητές των Αθηνών (13.2.1952), όπου από κοινού αποφάσισαν : 1) να πραγματοποιηθεί (αντι-) συνέδριο Γεν. Επιθεωρητών στην Αθήνα, στο οποίο θα συμμετείχαν και οι Γυμνασιάρχες της Αττικής και από ένας αντιπρόσωπος των ΕΛΜΕ, 2) να συγκληθούν *παιδαγωγικά συνέδρια* σε κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια με στόχο να καθοριστεί *κοινή στάση* απέναντι στη *θρυλούμενη* εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Παπανούτσου³⁸¹, 3) να προβληθεί δια του τύπου η *εγκληματική αδιαφορία που το κράτος είχε επιδείξει από το 1949 για τη Μέση Παιδεία και τους λειτουργούς της και η σύγχυση που υπήρχε για το ρόλο που επιτελούσε και για την αξία της προσφοράς της*³⁸², 4) να τεθούν ως προϋποθέσεις οποιασδήποτε εκπαιδευτικής αλλαγής όχι μόνο η προσεκτική *μελέτη* της από όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς, ώστε η μεταρρύθμιση να είναι *υπερκομματική*, αλλά και η προηγούμενη ικανοποίηση των βαθμολογικών και μισθολογικών αιτημάτων του κλάδου³⁸³. Παράλληλα, αμέσως μετά την ανακοίνωση της απόφασης του Ε. Παπανούτσου για τη σύγκληση του συνεδρίου των Γεν. Επιθεωρητών κάλεσε τα μέλη της να *πειθαρχήσουν* στην απόφαση της ΑΔΕΔΥ για απεργία (5.2.1952)³⁸⁴ παραμερίζοντας τις όποιες *επιφυλάξεις* τους απέναντι στην τριτοβάθμια οργάνωση των δημοσίων υπαλλήλων.

³⁷⁸ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Επικίνδunami πειραματισμοί», π. *Παιδεία*, τχ. 56/ Μάιος 1951, σ. 193-194.

³⁷⁹ Η Διοίκησης, «Η διχοτόμησης της Μέσης Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 11/1.4.1952, σ. 85.

³⁸⁰ «Πορίσματα της εκτάκτου Γενικής Συνελεύσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-12/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 97.

³⁸¹ Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων* ..., ο.π., σ. 41 και και πράξη 10^η/11.3.1952, σ. 42.

³⁸² Βλ. ΥΠΕΠΘ, *Τα προβλήματα της μέσης εκπαίδευσεως, Πρακτικά Συνεδρίου Γενικών...*, ο.π. : «Το συνέδριον των Γενικών επιθεωρητών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 9/1-15 Φεβρουαρίου 1952, σ. 65 και 67, τχ. 10/15.3.1952, σ. 81 : «Έκθεσις πεπραγμένων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 14-15/15 Μαΐου – 1 Ιουνίου 1952, σ. 122

³⁸³ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 14-15/15.5.52-1.6.52, σ. 127.

³⁸⁴ Τα αιτήματα της ΑΔΕΔΥ ήταν: τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών και χαλιναγωγή της κερδοσκοπίας, χορήγηση επιδομάτων (οικογενειακό, πολυετούς υπηρεσίας, ενοικίου για τους

Λαμβάνοντας μέρος στην επίθεση που εξαπέλυσαν οι συντηρητικές δυνάμεις κατά της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα η ΟΛΜΕ επιχείρησε να στήσει ανάχωμα για τη ματαίωση της μεταρρυθμιστικής απόπειρας χρησιμοποιώντας και κάποια από τα υλικά του Ε. Παπανούτσου, ο οποίος αναγνώριζε την ανεπάρκεια σε διδακτικό προσωπικό και κτίρια και την αναγκαιότητα της υλικής και ηθικής αποκατάστασης του κλάδου, ενώ συνάμα προσδοκούσε – μάταια όπως θα αποδεικνυόταν- διακομματική ρύθμιση των εκπαιδευτικών ζητημάτων.

2.4.2. Η σύγκρουση της ΟΛΜΕ με την ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης

Οι πρακτικές της ηγεσίας της Ομοσπονδίας επέφεραν προστριβές στο εσωτερικό της. Πολλές τοπικές Ενώσεις (ΕΛΜΕ) αντιλαμβανόμενες την αντιπολιτευτική διάθεση του Δ.Σ. απέρριψαν την πρότασή του για συμμετοχή του κλάδου σε απεργία της ΑΔΕΔΥ³⁸⁵. Η δε ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης, πέρα από την άρνηση της να συμμετάσχει στην απεργία των δημοσίων υπαλλήλων, τάχθηκε ευθέως και υπέρ της υιοθέτησης διαλλακτικής στάσης απέναντι στη μεταρρύθμιση Παπανούτσου. Ως βασικό επιχείρημα πρόβαλε ότι με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιζόταν η υποστήριξη του Ι. Μιχαήλ στις επαγγελματικές επιδιώξεις

μετατιθέμενους), μη αναβίωση πρόσθετων αμοιβών για συμμετοχή σε συμβούλια και επιτροπές κ.α. Βλ. «Πορίσματα του Συμβουλίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 2/15.10.1952, σ. 16 και *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 160/28.2.1951, σ.1, τχ. 161/10.3.1951, σ.1, 168/10.6.1951, σ. 1, τχ. 175/20.10.1951, σ.1, τχ. 178/20.11.1951, σ. 8, τχ. 184/20.1.1952, σ. 8.

³⁸⁵ Από τις 25 ΕΛΜΕ μόλις οι 11 αποφάσισαν συμμετοχή στην απεργία της ΑΔΕΔΥ (μεταξύ αυτών οι συντηρητικές ΕΛΜΕ της Αττικής, του Πειραιά και των περιχώρων). Τέσσερις δήλωσαν ότι αρνούνταν να συμμετάσχουν προβάλλοντας ως αιτιολογία ότι η ΑΔΕΔΥ ουδέποτε υποστήριξε αποτελεσματικά τα κλαδικά αιτήματα των καθηγητών. Μία εμφανίστηκε διχασμένη και οι υπόλοιπες δήλωσαν ότι θα συμμετείχαν μόνον αν η ΑΔΕΔΥ πρόβαλε ως βασικό αίτημα την «ίση μεταχείριση ομοτίμων κλάδων». Την πρώτη ημέρα της απεργίας η συμμετοχή των υπηρετούντων στην Αττική και σε κάποιες επαρχιακές πόλεις καθηγητών και δασκάλων ήταν σχεδόν καθολική. Τα γενικά ποσοστά όμως των απεργών δημοσίων υπαλλήλων κυμάνθηκαν σε χαμηλά επίπεδα. Επιχειρώντας να αποσείσει τις ευθύνες του, αλλά και να φθείρει την «αποτελεσματική» διοίκηση της ΑΔΕΔΥ, το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ κατηγόρησε την Ε.Ε. της ΑΔΕΔΥ, από την οποία είχε στο μεταξύ παραιτηθεί ο εκπρόσωπός της (Κ. Μαντζουράνης), ως υπεύθυνη για την κακή οργάνωση και αποτυχία της απεργίας. Ανακοίνωσε επίσης ότι είχε προσπαθήσει έγκαιρα να πείσει την Εκτελεστική Επιτροπή (Ε.Ε.) της ΑΔΕΔΥ πως όφειλε να κηρύξει την αναβολή της απεργίας αποτρέποντας έτσι τον εκφυλισμό της. Μάλιστα κατηγόρησε το Γενικό Συμβούλιο της ΑΔΕΔΥ για άσκηση ψυχολογικής βίας εναντίον των όσων ζήτησαν αναβολή της απεργίας στις 8.2.1952, οπότε και αποφασίστηκε η συνέχισή της. Παρά ταύτα, την επόμενη η ΑΔΕΔΥ ανακοίνωσε τη λήξη των απεργιακών κινητοποιήσεων ύστερα από συμφωνία που κατέληξε με την κυβέρνηση για αύξηση 15% -20% στο μισθό των υπαλλήλων μέχρι το βαθμό του Γραμματέα Α' από το καλοκαίρι του 1952 και για συμμετοχή δύο υπαλλήλων ως μελών στην επιτροπή που επρόκειτο να συσταθεί προς μελέτη του μισθολογίου. Σημειωτέον ότι η διδόμενη αύξηση είχε απορριφθεί από το Γ.Σ. της ΑΔΕΔΥ, ενώ η συμμετοχή υπαλλήλων στην επιτροπή μισθολογίου αποτελούσε γνωστή δέσμευση της κυβέρνησης. Η ΟΛΜΕ στηλίτευσε την ανακολουθία της Ε.Ε. ενώ η ΑΔΕΔΥ φέρεται να έστειλε εγκύκλιο στις ενταγμένες σε αυτήν οργανώσεις καλώντας τις να προβούν σε αρχαιεσίες για την ανάδειξη νέων Δ.Σ. «διότι αι ήδη υφιστάμεναι δεν εστάθησαν εις το ύψος της αποστολής των κατά την τελευταίαν απεργίαν». Διαφορετική είναι η αποτίμηση της απεργίας από τη ΔΟΕ. Το *Διδασκαλικόν Βήμα* έκανε λόγο για *νίκη του δίκαιου αγώνα* και υπερασπίστηκε τους επικεφαλής των δημοσιοϋπαλληλικών οργανώσεων μετά την κλήση τους από τις δικαστικές αρχές σε απολογία για την κήρυξη της απεργίας. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 8/1-15.2.1952, σ. 57-65 και τχ. 22-23/15.11.1952, σ. 181-187. Πρβ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 186/10-20.2.1952, σ.1, τχ. 187/29.2.1952, σ. 5 και τχ. 198/7.6.1952, σ. 2.

του κλάδου. Επιπλέον ο Στ. Κότσιρας, πρόεδρος της εν λόγω ΕΛΜΕ και κατοπινός αντιπρόεδρος της Ομοσπονδίας (βραχύβιος όπως θα δούμε), όχι μόνο προσπάθησε να αποτρέψει την πραγματοποίηση του αντισυνεδρίου - αιτήθηκε μαζί με τις Ενώσεις Κερκύρας και Αιγιαλείας σύγκληση έκτακτης Γενικής Συνέλευσης προκειμένου να αποφασιστεί η πρακτική της ΟΛΜΕ (19.3.1952) - αλλά και κάλεσε τις ΕΛΜΕ της Βόρειας Ελλάδας να συμβάλουν στην επιτυχία του συνεδρίου που είχε προγραμματίσει ο Ε. Παπανούτσος. Το Δ.Σ. υποχρεωμένο από το καταστατικό υποχώρησε προσωρινά στην «υπό της Ενώσεως Θεσσαλονίκης ασκουμένης πίεσεως»³⁸⁶, η πρωτοβουλία της οποίας, καίτοι διαφαίνεται πως κινητοποίησε μέρος των υπηρετούντων καθηγητών/τριών, δεν στάθηκε ικανή να αποτρέψει τα σχέδια των συντηρητικών συνδικαλιστών που κρατούσαν τα ηνία της Ομοσπονδίας.

2.4.3. Το συνέδριο των Γενικών Επιθεωρητών και το αντισυνέδριο της ΟΛΜΕ

Ο Ε. Παπανούτσος, που στο μεταξύ συνέτασσε το «νόμο που δεν έγινε», διαμόρφωσε τη μεταρρυθμιστική του πρόταση κινούμενος στο *ανθρωπιστικό πνεύμα* που επέβαλε η *μακρά παράδοση του έθνους* και η *σχετική θεμελιώδης διάταξη του Συντάγματος*, αλλά και επιχειρώντας να λάβει υπόψη του τις *σύγχρονες ανάγκες της χώρας και το πνεύμα της εποχής*³⁸⁷. Το νομοσχέδιο, «απαρχή και πυρήνας της μεταρρύθμισης του 1964»³⁸⁸, περιείχε σαφείς ενδείξεις για μια μεταβολή με τον οποίο θα αντιμετωπιζόταν η ανανέωση του συστήματος³⁸⁹. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι: α) η διαίρεση των σχολείων της Μέσης Εκπαίδευσης σε *αυτοτελείς και αποστρογγυλωμένους* κύκλους (το *Προγυμνάσιο* και το *Γυμνάσιο*), β) η κατάργηση των Γυμνασιακών Παραρτημάτων, η ίδρυση πυκνού δικτύου *Προγυμνασίων* (752 σε αριθμό) και ο δραστικός περιορισμός (από 400 περίπου σε 254) των *Γυμνασίων* με ίση όμως κατανομή στις διάφορες περιοχές της χώρας³⁹⁰, γ) η μερική κατάργηση των εξετάσεων στα *Προγυμνάσια* και ο πρακτικός χαρακτήρας σπουδών της βαθμίδας αυτής (με την εισαγωγή θεωρητικών μαθημάτων και πρακτικών ασκήσεων επαγγελματικής κατεύθυνσης και την εισαγωγή της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση και της «Αγωγής του πολίτη»), δ) η μείωση του αριθμού των μαθητών ανά τμήμα /τάξη σε 50, στ) η κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στην ανώτατη

³⁸⁶ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων...*, πράξη 11^η/19.3.1952, σ. 43.

³⁸⁷ Ε. Παπανούτσος, «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (Ι)», [Εισηγητική έκθεση], π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 22/Ιανουάριος 1953, σ. 280.

³⁸⁸ Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα...*, ο.π., σ. 79.

³⁸⁹ Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. νε'.

³⁹⁰ Η ανακατανομή των σχολείων και η απαγόρευση ίδρυσης νέων κρίθηκαν επιβεβλημένες από τον περιορισμένο για λόγους οικονομικής πολιτικής αριθμό των καθηγητών/τριών Μ.Ε.. Γι' αυτό και το άρθρο 23 του Α.Ν. 1823/1951 επαναλαμβάνεται αυτούσιο στο νομοσχέδιο Παπανούτσου.

εκπαίδευση, ζ) η ίδρυση συμβουλευτικού σώματος γύρω από τον υπουργό Παιδείας «από επίλεκτα στελέχη» για να συντονίζει το νέο εγχείρημα³⁹¹.

Η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων συνήλθε άμεσα σε έκτακτη ανοιχτή Γ.Σ. (30.3.1952), στην οποία διαφαίνεται ότι ασκήθηκαν πιέσεις στους Γεν. Επιθεωρητές για τη θέση που έπρεπε να λάβουν στο επικείμενο συνέδριο του Ε. Παπανούτσου, που θα πραγματοποιείτο την επομένη (στις 31.3.1952)³⁹².

Στο προγραμματισμένο από τον Ε. Παπανούτσο συνέδριο των Γενικών Επιθεωρητών (31.3.1952-2.4.1952)³⁹³ ο Γενικός Διευθυντής Παιδείας αναφέρθηκε στην *πτώση της στάθμης των σπουδών* που παρείχε το Γυμνάσιο. Ως αίτια της *πτώσης* επισήμανε το *μονολιθισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, το ρηχό εγκυκλοπαιδισμό, την ψευδοουμανιστική επιφάνεια του Γυμνασίου, την ευκολία με την οποία προάγονταν και έπαιρναν απολυτήριο οι μαθητές* και τον απρογραμμάτιστο τρόπο με τον οποίο ιδρύονταν τα Γυμνασιακά Παραρτήματα χωρίς να *πλαισιώνονται* από το αναγκαίο διδακτικό προσωπικό. Εξάγγειλε τη *διατομή του εξατάξιου Γυμνασίου σε δύο κύκλους, με τον κατώτερο να έχει πρακτικότερο χαρακτήρα*. Τόνισε ότι ο ανώτερος κύκλος - *διαιρεμένος σε τέσσερις κατευθύνσεις, φιλολογικοϊστορική, φυσικομαθηματική, εμπορική και ξένων γλωσσών* - θα διατηρούσε τον *αριστοκρατικό του χαρακτήρα*, αφού θα ήταν προορισμένος για *περιορισμένο αριθμό μαθητών* που θα εισέρχονταν *ύστερα από αυστηρές εξετάσεις*, ότι θα παρείχε *πρωτίστως μόρφωση θεωρητικού χαρακτήρα* και ότι σκοπός του θα ήταν *μύηση των νέων στα ιδεώδη του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*. Στο συνέδριο τέθηκε επίσης το ζήτημα του μικρού αριθμού των *μετεκπαιδευόμενων στον επιτυχημένο θεσμό* του ιδρυθέντος το 1929 Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης (25-50 το χρόνο) – Γενικός Διευθυντής του οποίου ήταν ο Κ. Γεωργούλης- στηλιτεύτηκε η *έλλειψη παιδαγωγικής κατάρτισης των καθηγητών/τριών στα Πειραματικά Σχολεία των Πανεπιστημίων που είχε ιδρύσει ο Ν. Εξαρχόπουλος*³⁹⁴, ενώ οι

³⁹¹ Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (I)», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 22/Ιανουάριος 1953, σ. 277 και 283 · τ.ι., «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (II)», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 23/Μάρτιος 1953, σ. 310 · τ.ι., «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (III)», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 24/Μάρτιος 1953, σ. 340 · τ. ι., *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 79.

³⁹² Βλ. «ΣΤ' Έκτακτος Γ.Σ. (30.3.1952)», π. *Πλάτων* – Παράρτημα, τχ. Γ' 1951, σ. 359-364.

³⁹³ Εισηγητές ορίστηκαν οι Γενικοί Επιθεωρητές: Θ. Παπακωνσταντίνου (με θέμα τον πληθωρισμό των μαθητών στα γυμνάσια, την ανεπάρκεια του διδακτικού προσωπικού και την απόδοση των σχολείων), Ιω. Ζούκης (με θέμα τις ενδοσχολικές εξετάσεις), Γ. Εμμανουήλ (οικονομικά και λειτουργικά ζητήματα), και ο Διευθυντής του Πειραματικού Σχολείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ιω. Ξηροτύρης (με θέμα τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της διατομής του Γυμνασίου και τις μορφωτικές επιδιώξεις κάθε κύκλου). Εκτός από την πολιτική ηγεσία του υπ. Παιδείας παρέστησαν ο υπ. Βιομηχανίας Γ. Αθανασιάδης – Νόβας, μέλη της κοινοβουλευτικής επιτροπής επί της Παιδείας, οι κοσμήτορες της Φιλοσοφικής κα Θεολογικής Σχολής κ.α. Βλ. «Τα θέματα του συνεδρίου των Γενικών Επιθεωρητών», *Δελτίον ΟΙΜΕ*, τχ.8/1-15 Φεβρουαρίου 1952, σ. 68, Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα...*, ο.π. σ. 78- 79.

³⁹⁴ Ο παιδαγωγός Ε. Σούρλας υιοθετώντας την άποψη του παιδαγωγού Munch, χαρακτήριζε την *ολιγόμνην εξάσκηση των καθηγητών στα Πειραματικά Σχολεία σαν «ένα παιχνίδι με στομφώδεις εκφράσεις»*. Βλ. Ε. Σούρλας «Παιδαγωγικοί τύποι δασκάλων» π. *Παιδεία*, τχ. 62/15.11.1951, , σ. 442.

Γενικοί Επιθεωρητές επισήμαναν την αναγκαιότητα χάραξης εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής και προστασίας των εκπαιδευτικών «έναντι των πολιτικών πιέσεων και επεμβάσεων διαφόρων εξωσχολικών κομματικών παραγόντων», και το πρόβλημα της αδιοριστίας.

Στα πορίσματα του συνεδρίου αναγνωρίστηκε ότι τα Γυμνάσια «πολλαπλασιασθέντα δυσαναλόγως προς τας υπάρχουσας διδακτικές δυνάμεις και λειτουργούντα υπό [...] δυσμενείς [...] όρους» αδυνατούσαν να παράσχουν επαρκή μόρφωση στους μαθητές, όπως αναγνωρίστηκε και η αναγκαιότητα για άμεση *ηθική και υλική ενίσχυση* των καθηγητών/τριών Μ.Ε.. Παρά την επιρροή που ασκούσε η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων στους Γενικούς Επιθεωρητές, η πολιτική ηγεσία του υπουργείου Παιδείας απέσπασε τη συναίνεσή τους στις βασικές αρχές του νομοσχεδίου και δεν φαίνεται να δεσμεύτηκε πως θα υιοθετούσε την πρότασή τους για αύξηση των ετών φοίτησης του ανώτερου κύκλου σε τέσσερα, μόλο που αυτή συμπεριλήφθηκε στα πορίσματα. Αντίθετα, πρόβαλε ως αιτιολογία της μη εφαρμογής του Α.Ν. 1823/1951 την πληθώρα των *τροποποιήσεων που οι υπεύθυνοι παράγοντες της παιδείας έκριναν αναγκαίες κατά τη διάρκεια των συζητήσεων*³⁹⁵.

Τη μεθεπόμενη του συνεδρίου των Γενικών Επιθεωρητών η ΟΛΜΕ παρέκαμψε τους περιορισμούς του καταστατικού πραγματοποιώντας έκτακτη Γενική Συνέλευση (4-7. 4. 1952) και έδωσε σ' αυτή χαρακτήρα αντισυνεδρίου. Αν και πλείστοι έλαβαν το λόγο, το *Δελτίο* επέλεξε να δημοσιεύσει μόνο τις απόψεις των εκπροσώπων του συντηρητικού ρεύματος³⁹⁶, οι οποίοι κινήθηκαν ασφαλώς στον αντίποδα των προθέσεων του Ε. Παπανούτσου και *κατ' ευτυχή σύμπτωση* σε πλήρη αντιστοιχία με τα πορίσματα της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων³⁹⁷. Υπερασπίστηκαν το εξατάξιο Γυμνάσιο, ισχυριζόμενοι ότι η αξία των σχολείων δεν πρέπει να κρίνεται μόνο βάσει της επίδοσης των μαθητών, αλλά και της επιτελούμενης εργασίας στην *καλλιέργεια των ηθικών αρετών και του εθνικού φρονήματος*³⁹⁸. Δήλωσαν ότι θα αποδέχονταν τη διατομή της Μ.Ε. σε κύκλους και τη δημιουργία στον ανώτερο διαφορετικών κατευθύνσεων με τους γνωστούς όμως όρους (7ετή διάρκεια της Μ.Ε. στο σχήμα 3+4, όπως «ήτο παλαιότερον τα Ελληνικά Σχολεία και τα 4τάξια Γυμνάσια»

³⁹⁵ Βλ. «Το συνέδριον των Γενικών Επιθεωρητών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 110 · «Τα πορίσματα του συνεδρίου των Γενικών Επιθεωρητών», εφ. Ελευθερία, 4.4.1952, σ. 4 · «Το συνέδριον των Γενικών Επιθεωρητών εκηρύχθη υπέρ του χωρισμού της Μ.Ε.», εφ. *Εμπρός*, 4.4.1952, σ. 4 και Γ. Κοσπεντάρης, «Συμπεράσματα από μία έρευνα της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών», εφ. *Αυγή*, 22.5.1957, σ. 1-2, όπου μνημονεύονται και κρίνονται κάποιες από τις επισημάνσεις του Συνεδρίου του 1952.

³⁹⁶ Των Κ. Βουρβέρη, Γ. Κουρμούλη, Σ. Καλλιάφα, Ι. Κονιδάρη, Κ. Γεωργούλη, Π. Γεωργούντζο, Ι. Σκουτερόπουλου. Παρέστησαν ωστόσο τόσο κεντρώοι πολιτικοί (Ν. Μπακόπουλος, Ι. Μόδης), ο Γενικός Γραμματέας του υπ. Παιδείας Αντ. Ρέλλιας και ο Γενικός Διευθυντής, Ε. Παπανούτσος, όπως οι εκπρόσωποι των φίλα προσκείμενων στην κυβέρνηση ΕΛΜΕ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 100-110, τχ. 14-15/15 Μαΐου – 1 Ιουνίου 1952, σ. 11-116.

³⁹⁷ «Συνέλευσις Ελλήνων Φιλολόγων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 11/1.4.52, σ. 96.

³⁹⁸ Η άποψη εκφράστηκε από τον Κ. Γεωργούλη. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 107.

ή παραμονή στο «υφιστάμενον εξαιρετές Γυμνάσιον οργανούμενον καταλλήλως», μη νόθευση του *χαρακτήρα* της Μέσης Εκπαίδευσης διαμέσου της με *ανάμειξης* στοιχείων επαγγελματικής μόρφωσης, αποκλεισμός του *επικίνδυνου πειραματισμού* της διδασκαλίας των αρχαίων από μετάφραση). Τέλος, ο *παλαιός εξαίρετος συνδικαλιστικός ηγέτης*³⁹⁹ Κ. Γεωργούλης ενθάρρυνε τους παριστάμενους να αντισταθούν στα τεκταινόμενα, όχι μόνο υπαινικτικά (υπεραμυνόμενος του συνδικαλισμού ως μορφής *έκφρασης του δημοκρατικού και κοινοβουλευτικού κράτους*⁴⁰⁰), αλλά και ευθέως, καλώντας την ΟΛΜΕ να αντιδράσει «δια παντός μέσου εις την επιτυχίαν των σκοπών των μεταρρυθμιστών»⁴⁰¹.

Οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας πρόβαλαν και πάλι το αίτημα για *ιδιαίτερη διαβάθμιση* και *ειδικό μισθολόγιο* αποφασίζοντας «αγώνα δια παραιτήσεων» για την θέσπισή τους. Και τούτο παρά το γεγονός ότι λίγους μόλις νωρίτερα (στο πανυπαλληλικό συνέδριο, 8-13 Οκτωβρίου 1951) είχαν υπερασπιστεί το ενιαίο μισθολόγιο - αποσκοπώντας ωστόσο στο πλαίσιο του να επιτύχουν τη μισθολογική εξίσωση των καθηγητών με τους *προνομιούχους δημοσιοϋπαλληλικούς κλάδους* (τεχνικούς και οικονομικούς) - και παρά το ότι γνώριζαν πως η ικανοποίησή του αιτήματος ήταν σχεδόν αδύνατη τη στιγμή που η αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα είχε περισταλεί δραματικά και η Ουάσιγκτον ζητούσε από τον υπουργό Οικονομικών Γ. Καρτάλη ακόμα αυστηρότερη εφαρμογή της νομισματικής σταθεροποίησης και αυστηρής πολιτικής μισθών προκειμένου να συντηρηθούν οι στρατιωτικές δαπάνες στο υπάρχον υψηλό τους επίπεδο⁴⁰².

Στα πορίσματα του αντισυνεδρίου της ΟΛΜΕ οι αδυναμίες που καταλόγιζε η φιλελεύθερη εκπαιδευτική τάση στο Γυμνάσιο αποδόθηκαν όχι στην οργάνωση, τη δομή και το περιεχόμενο σπουδών του, αλλά στην *αδιαφορία του κράτους για τις λειτουργικές ανάγκες* της παιδείας (την επάρκεια σε διδακτικό προσωπικό και τη φροντίδα για υλικοτεχνική υποδομή) και στην άρνησή του να ικανοποιήσει άμεσα τα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου (κυρίως την αύξηση των οργανικών θέσεων και το αίτημα για *αυτοδιοίκηση* του κλάδου⁴⁰³).

³⁹⁹ «Ο κ. Γεωργούλης γενικός γραμματέας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.11.1952, σ. 192.

⁴⁰⁰ [Κ. Γεωργούλης], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 106.

⁴⁰¹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ.168-169 και «Οι εκπαιδευτικοί υπέρ της διχοτομήσεως των Γυμνασίων», εφ. *Εμπρός*, 6.4.1952, σ. 6.

⁴⁰² Οι αμυντικές δαπάνες άγγιζαν το 43-45% των συνολικών δαπανών και ισοδυναμούσαν με το 10% του εθνικού εισοδήματος. Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να τις μειώσει απέτυχαν. Κατά τον Σ. Ριζά, η αποτυχία της οφείλεται τόσο στην οριακή πλειοψηφία της στη Βουλή και την εξ αυτής προκύπτουσα ασθενή διαπραγματευτική της θέση έναντι των Αμερικανών, όσο και στις αντιρρήσεις του στρατού και του Αλ. Παπάγου, ο οποίος ήταν τότε αρχηγός ενός ισχυρού κόμματος, του Ελληνικού Συναγερμού. Βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική...*, ο.π., σ. 123-124.

⁴⁰³ Πρόκειται για το αίτημα της συμμετοχής εκπαιδευτικών και μόνο στα Υπηρεσιακά Συμβούλια Μέσης Εκπαίδευσης. Στα Συμβούλια αυτά προπολεμικά συμμετείχαν διοικητικοί (νομαρχιακοί) υπάλληλοι, έπειτα δικαστικοί και στο μεταξικό καθεστώς στρατιωτικοί. Με Βασιλικό Διάταγμα του 1952 («Περί συνθέσεως υπηρεσιακών συμβουλίων, περί διαδικασίας προαγωγών, περί πειθαρχικής διαδικασίας εκπαιδευτικών λειτουργών και υπαλλήλων τινων του υπουργείου Παιδείας», ΦΕΚ 124/30.4.52) θεσπίστηκε η συμμετοχή δικαστικών. Κατά την Ομοσπονδία η συμμετοχή ενός δικαστικού (Εφέτη ή Προέδρου Πρωτοδικών) στα Περιφερειακά Υπηρεσιακά Συμβούλια (ΠΥΣΜΕ), δύο δικαστικών στο Κεντρικό (ΚΥΣΜΕ) και ενός στο Ανώτατο Εποπτικό Συμβούλιο όχι μόνο

2.4.4. Η πρόταξη της ιδεολογικής ταυτότητας έναντι των συντεχνιακών συμφερόντων

Όσα περιγράφηκαν έλαβαν χώρα σε ένα κλίμα μεγάλης πολιτικής και κοινωνικής έντασης. Ο αρχηγός της αντιπολίτευσης Αλ. Παπάγος είχε ήδη αρχίσει εκστρατεία στα κυριότερα αστικά κέντρα της χώρας ζητώντας τη διεξαγωγή εκλογών και το Φεβρουάριο του 1952 είχε στηρίξει την απόφαση της ηγεσίας της ΑΔΕΔΥ να απορρίψει την κυβερνητική πρόταση αύξησης 15% επί του μισθού των δημοσίων υπαλλήλων και να συνεχίσει την απεργία της. Ο απόηχος των απειλών της κυβέρνησης, που εφάρμοζε σκληρή δημοσιονομική πολιτική, ότι θα προχωρούσε σε απολύσεις απεργών δημοσίων υπαλλήλων ήταν στα τέλη του Μαρτίου ακόμη δυνατός, ενώ η ΑΔΕΔΥ αναστατωμένη από την είδηση πως μελετιόταν η περικοπή του δώρου του Πάσχα εξάγγειλε νέες απεργιακές κινητοποιήσεις. Παράλληλα, εν μέσω πολιτικής διαμάχης για την αλλαγή του εκλογικού συστήματος και παρά τις αντιδράσεις (τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό) εκτελέστηκαν οι Ν. Μπελογιάννης, Δ. Μπάτσης, Ν. Καλούμενος και Η. Αργυριάδης (30.3.1952). Την ίδια εποχή, με αφορμή το γεγονός ότι η κυβέρνηση προωθούσε το νόμο «περί ειρηνεύσεως» (ψηφίστηκε στις αρχές του Απριλίου ως Ν. 2058/1952), ο Ελληνικός Συναγερμός καταγγέλλοντάς την ότι *άνοιγε τις πύλες στον κομμουνισμό* αποχώρησε από τη Βουλή. Τέλος γίνονταν έντονες ζυμώσεις για τις δημοτικές εκλογές που είχαν οριστεί για τις 15.4.1952.

Το κλίμα αυτό συνέβαλε πιθανότατα στο να εμφανιστεί η κυβέρνηση Πλαστήρα - Βενιζέλου διαλλακτική απέναντι στα επαγγελματικά αιτήματα της ΟΑΜΕ. Ο Ε. Παπανούτσος θεωρούσε βέβαια *ατυχή* την εμμονή των ηγητόρων της Ομοσπονδίας να επιτύχουν την *ηθική και υλική ενίσχυση του κλάδου* μέσα από το σχέδιο *βαθμολογικής προώθησης* του 1949. Μολοντούτο, τόνισε ότι το υπουργείο Παιδείας μελετούσε τη δυνατότητα *διαχωρισμού της ιεραρχίας των καθηγητών από τους άλλους υπαλλήλους*, υπογράμμισε πως το νομοσχέδιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης μεριμνούσε για την *ενίσχυση του κοινωνικού τους κύρους με την ανάθεσή σε αυτούς του έργου της αξιολόγησης των εισακτέων στα Α.Ε.Ι.* Σημείωσε επίσης ότι η *λειτουργική αρτίωση* θα επιτυχανόταν αυτόματα, εφόσον θα *λειτουργούσαν τόσα σχολεία* όσα επέτρεπε ο νομοθετικά περιορισμένος αριθμός καθηγητών/τριών, ενώ υποσχέθηκε σταδιακή αύξηση του αριθμού των οργανικών θέσεων. Όσον αφορά στο αίτημα της *αυτοδιοίκησης του κλάδου*, υπενθύμισε στους ιθύνοντες της Ομοσπονδίας πως η *συμμετοχή δικαστικού στα υπηρεσιακά συμβούλια της Μ.Ε.* είχε αποφασιστεί επί υπουργίας Γ. Παπανδρέου, όταν ο Κ. Γεωργούλης ήταν Γενικός Γραμματέας, και τους τόνισε ότι είχε φροντίσει να περιληφθεί σε νόμο διάταξη με

εμπόδιζε την ταχεία διεκπεραίωση των διοικητικών πράξεων, αλλά και *μείωνε ηθικά τους λειτουργούς της Μ.Ε.* Βλ. *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 14-15/15.5.1952-1.6.1952, σ. 128, τχ. 16/15.6.1952, σ. 131, τχ. 18-19/Σεπτέμβριος 1952, σ. 160, τχ. 20-21/15.10.1952, σ. 165-168. Επίσης, Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Αυτοδιοίκηση, και όχι υποτέλεια», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 45/Δεκέμβριος 1955, σ. 321-322.

την οποία παρεχόταν στον εκάστοτε εν ενεργεία Πρόεδρο και Γενικό Γραμματέα. της ΟΛΜΕ (συνδικαλιστική) άδεια μετ' αποδοχών⁴⁰⁴. Λίγο αργότερα και ο Ι. Μιχαήλ χαρακτήρισε *πολύ λογικό* το αίτημα για *ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση* και φάνηκε ανοιχτός στο ενδεχόμενο χορήγησης επιδόματος βιβλιοθήκης στους καθηγητές/τριες Μ.Ε..⁴⁰⁵.

Οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας επέμειναν παρόλ' αυτά στην ικανοποίηση του συνόλου των πορισμάτων του αντισυνεδρίου προτάσσοντας την ιδεολογική τους ταυτότητα έναντι των όποιων επαγγελματικών ωφελειών⁴⁰⁶. Η σκληρή τους στάση – η οποία καταφαίνεται και από το γεγονός ότι κατόρθωσαν να εξαναγκάσουν το Στ. Κότσιρα σε παραίτηση από την αντιπροεδρία της ΟΛΜΕ, θέση που είχε καταλάβει τον Ιούλιο του 1952 - ήταν αντίστοιχη της ισχυρής αντιπολίτευσης που ασκούσε τότε ο Ελληνικός Συναγερμός. Πιθανώς οφειλόταν και στη βεβαιότητα ότι η κυβέρνηση του ανομοιογενούς Κέντρου με τον βαριά ασθενή αρχηγό δεν είχε πια τον έλεγχο της κατάστασης και την πεποίθηση ότι η Δεξιά υπό τον Αλ. Παπάγο θα κέρδιζε τις επικείμενες εκλογές.

Κατά τους μήνες που ακολούθησαν ο Ε. Παπανούτσος μάταια προσπάθησε να εξασφαλίσει τη συναίνεση της αντιπολίτευσης στο νομοσχέδιο, του οποίου την πλήρη εφαρμογή τοποθετούσε σε βάθος οκτώ χρόνων λόγω των δυσμενών οικονομικών συνθηκών της χώρας. Από την άλλη πλευρά, η ΟΛΜΕ από κοινού με την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων⁴⁰⁷ έστρεψε τα πυρά της εναντίον της «απειλούμενης μεταρρυθμίσεως» και ενέτεινε τον αντιπολιτευτικό της αγώνα, αναλαμβάνοντας και η ίδια *σταυροφορία* – κλιμακούμενη όσο πλησίαζαν οι εκλογές της 16^{ης}.11.1952 - για την *ενημέρωση του λαού σχετικά με την κατάσταση στην παιδεία*. Την οικτρή κατάσταση της Μ.Ε. η Ομοσπονδία την απέδωσε για άλλη μια φορά στη *μοντερνίζουσα και παραπαιούσα κοινωνική ηγεσία*⁴⁰⁸. Το σκεπτικό πάνω στο οποίο ο Ε. Παπανούτσος είχε οικοδομήσει τη μεταρρύθμισή του (τις αδυναμίες δηλαδή του Γυμνασίου) η ΟΛΜΕ το χαρακτήρισε και πάλι *ύπουλες βολές και ασύστατες κατηγορίες* εκπορευόμενες από την *εχθρική διάθεση* που είχαν απέναντι στη Μ.Ε. *ορισμένοι κρατικοί υπηρέτες και ακατατόπιστοι ηγέτες της κοινωνίας* και στην πρόθεσή τους *να υπονομεύσουν, παρά τη θέληση του ελληνικού λαού, το γόητρο της Μ.Ε. και των λειτουργιών της*:

⁴⁰⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 20-21/15.10.1952-1.11.1952, σ. 167-168.

⁴⁰⁵ «Η ιδιαίτερα διαβάθμιση και το επίδομα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 16/15.6.1952, σ. 136.

⁴⁰⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ η Ομοσπονδία αντιτάχθηκε το 1952 στην ορθολογική κατανομή του διαθέσιμου εκπαιδευτικού προσωπικού που πρότεινε το υπουργείο Παιδείας διαμέσου της ανακατανομής των σχολείων, δύο χρόνια αργότερα πρόβαλε το αίτημα της μετάθεσης μεγάλου αριθμού εκπαιδευτικών από τα αστικά κέντρα, όπου συνωθούνταν με χαριστικές αποσπάσεις, και την κατανομή τους με κριτήριο τον αριθμό των μαθητών κάθε Γυμνασίου. Βλ. «Πρακτικά της Κ' Γ.Σ. (5 – 20 Ιουλίου 1954)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 25.

⁴⁰⁷ Βλ. «Ογδόη (έκτακτος) Γ.Σ. Συζήτησις επικαίρων εκπαιδευτικών θεμάτων (20.7.1052)», π. *Πλάτων*, τχ. Α', 1952, σ. 189-191.

⁴⁰⁸ [Η Διοίκησης], «Προς τον ελληνικόν λαόν, τους γονείς και κηδεμόνες των μαθητών και μαθητριών. Η κατάσταση της παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 20-21/15.10 – 1.11.1952, σ. 161-162. Επίσης τχ. 18-19/Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1952, σ. 145-146.

«Εδώ έχει την αρχήν του το φαινόμενον, το Κέντρον να αρνείται τα μέσα της καλής λειτουργίας των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως και η ύπαιθρος, ο λαός, να θεωρή ως την μεγαλύτεραν του κατάκτησιν την ίδρυσιν ενός σχολείου Μέσης Εκπαιδεύσεως έστω και πλημμελώς λειτουργούντος [...]. Αι περί οικονομίων κ.λπ. δικαιολογίαι σήμερον δεν είναι δυνατόν να ευσταθήσουν, διότι, όπως το κράτος δεν φείδεται δαπανών δια την ασφάλειάν του, ούτω έχει επιτακτικώτερον καθήκον να εξοδεύη περισσότερα δια την ψυχική και πνευματικήν του ασφάλειαν...»⁴⁰⁹.

Παράλληλα, η Ομοσπονδία μεθόδευσε *αγώνα δια παραιτήσεων*⁴¹⁰ με αιχμή δόρατος τα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου, χωρίς ωστόσο επιτυχία. Από το διαθέσιμο υλικό διαφαίνεται πως η μη ευόδωση του σχεδίου της οφειλόταν τόσο στην αντιπαράθεση των δύο κύριων συνδικαλιστικών μερίδων που δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό της - της συντηρητικής και της φιλελεύθερης- σχετικά με την αποδοχή ή απόρριψη της μεταρρυθμιστικής απόπειρας, όσο και στα συγκρουόμενα συμφέροντα των κατηγοριών που συνέθεταν το σώμα των καθηγητών/τριών Μ.Ε.⁴¹¹.

Η παρελκυστική τακτική που υιοθέτησε η αντιπολίτευση (ακόμη και ο Π. Κανελλόπουλος, ο οποίος νωρίτερα είχε τεθεί υπέρ της σύστασης διακομματικής επιτροπής) στην πρόταση συνεξέτασης του σχεδίου νόμου του Ε. Παπανούτσου, η παραίτηση της κυβέρνησης Πλαστήρα – Βενιζέλου (Οκτώβριος 1952) και η εκλογική ήττα της ΕΠΕΚ έθεσαν τέλος στην απόπειρα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του '52, που, κατά τον Αλ. Δημαρά, αποτελεί «ολοκληρωμένο οργανωτικό και ιδεολογικό σύνολο, όπου συντίθενται οι πολιτισμικές κατευθύνσεις της λεγόμενης Γενιάς του '30 και οι παιδαγωγικές αρχές του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού». Το συγκεκριμένο σχέδιο νόμου θα αποτελούσε τα επόμενα χρόνια αντικείμενο προσωπικού αγώνα του συντάκτη του και στόχο των επόμενων μεταρρυθμιστικών του προσπαθειών⁴¹².

⁴⁰⁹ Β. Περτούνιας – Θ. Ουλής, «Η Εθνική αποστολή της Μέσης Εκπαιδεύσεως. Προς την πνευματικήν και πολιτικήν ηγεσίαν του Έθνους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 16/15.6.1952, σ. 120.

⁴¹⁰ Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πράξεων*..., πράξη 12^η/9.4.1952, σ. 44 και πράξη 4^η/4.10.1952, σ. 53.

⁴¹¹ Καθοριστικής σημασίας ήταν η απροθυμία των Γυμνασιαρχών - βασικού μοχλού απεργιακής κινητοποίησης των καθηγητών/τριών - να κινητοποιήσουν τους υφισταμένους τους, δεδομένου ότι εκκρεμούσε η προώθηση δύο νομοσχεδίων που τους αφορούσαν (το ένα πρόβλεπε την προαγωγή των Γενικών Επιθεωρητών σε Γενικούς Διευθυντές και το άλλο την αύξηση του αριθμού των Γυμνασιαρχών από 300 σε 1.300, εφόσον ψηφίζταν «ο νόμος που δεν έγινε»). Εξίσου σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτισε η απροθυμία των λεγόμενων *διδασκάλων* - καθηγητών/τριών (ήταν περίπου 300 στην Αττική σε σύνολο 800-850 υπηρετούντων εκεί καθηγητών) να συμμετάσχουν, διότι ευνοούνταν περισσότερο από το διαχωρισμό των υπαλλήλων σε πτυχιούχους και μη που προέβλεπε ο δημοσιονομικός κώδικας, παρά από τη διάκριση του νομοσχεδίου *ιδιαίτερης διαβάθμισης* που είχε συντάξει η ΟΛΜΕ το 1949. Μολονότι δε η ηγεσία της Ομοσπονδίας αναπροσάρμοσε το νομοσχέδιο του 1949 ως προς τη διάκριση των υπηρετούντων σε κατηγορίες, οι μη πτυχιούχοι, διαβλέποντας ότι οι επιδιώξεις της δεν θα επιτυγχάνονταν δεδομένης της πολεμικής της στο «νόμο που δεν έγινε», ανθίσταντο στις προτροπές της για «αγώνα δια παραιτήσεων» Βλ. «Επίσημα πρακτικά της έκτακτης Γ.Σ. 4-7.4.1952», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 14-15/15.5 – 1.6.1952, σ. 118-121 και «Επίσημα της ΙΗ' Γ.Σ. (21-27.7.1952), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 18-19/Σεπτέμβριος 1952, σ. 151.

⁴¹² Αλ. Δημαράς, «Εκπαίδευση- Πόλεμος...», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ο.π., σ. 550.

Σύνοψη κεφαλαίου

Τα πρώτα μετεμφυλιακά έτη επανήλθε στο προσκήνιο το ζήτημα της οργάνωσης και δομής της Μ.Ε., της διάρκειας και του περιεχομένου των σπουδών της, καθώς και του συστήματος επιλογής των αποφοίτων της στα Α.Ε.Ι..

Το 1949 οι εμπλεκόμενοι φορείς στη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής, εκπρόσωποι της πολιτικά κυρίαρχης αστικής τάξης, συμφώνησαν στην αναγκαιότητα διχοτόμησης του *κλασικού* Γυμνασίου. Όμως, οι επιδιώξεις των δύο κύριων μερίδων της τάξης αυτής, της συντηρητικής και της φιλελεύθερης, ήταν διαφορετικές. Πεδία της μεταξύ τους σύγκρουσης αποτέλεσαν κυρίως η σχέση μεταξύ των επιμέρους *βαθμίδων κύκλων* της εκπαίδευσης (αν δηλαδή θα αποτελούσε ο δεύτερος οργανική συνέχεια του πρώτου) και το περιεχόμενο των σπουδών τους.

Η ΟΛΜΕ εμφανίστηκε μεν δεκτική στη διχοτόμηση του *κλασικού* Γυμνασίου, αλλά έθετε τους εξής κυρίως όρους: α) οι *βαθμίδες/ κύκλοι* του να είναι *υπάλληλοι* και το περιεχόμενο των σπουδών της πρώτης *βαθμίδας/κύκλου* να μη *νοθευτεί* με εισαγωγή μαθημάτων πρακτικότερου χαρακτήρα, β) οι αλλαγές στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής να συνοδεύονται τόσο από αύξηση των ετών του δεύτερου κύκλου όσο και από την *υλική και ηθική* αναγνώριση του εθνικού-κοινωνικού ρόλου που καλούνταν να διαδραματίσουν οι καθηγητές/τριες στο σχολικό μηχανισμό. Στην ουσία πρόκρινε τη διατήρηση του υπάρχοντος περιεχομένου της Μ.Ε. και την επαναφορά της δομής της σε προμεταρρυθμιστικά σχήματα, που κατά την άποψή της υπηρετούσαν τον κύριο σκοπό της Μέσης Εκπαίδευσης και το βασικό στόχο της νικήτριας του πολέμου αστικής τάξης, δηλαδή τον ιδεολογικό έλεγχο των μαθητών/τριών. Το περιεχόμενο των σπουδών της δεύτερης *βαθμίδας/κύκλου* δεν αποτέλεσε σημείο έντονων αντιπαράθεσεων, διότι όλοι οι εμπλεκόμενοι στη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής φορείς συμφωνούσαν στη διατήρηση του αριστοκρατικού χαρακτήρα αυτής της *βαθμίδας/κύκλου* και του *θεωρητικού* προσανατολισμού του αναλυτικού της προγράμματος.

Στο βαθμό που τα δύο εκπαιδευτικά νομοσχέδια για τη Μ.Ε. του 1949 ανακλούσαν την ιδεολογική σύμπλευση των παραδοσιακών κομματικών αντιπάλων της αστικής τάξης και στο βαθμό που ο τότε υπουργός Παιδείας Κ. Τσάτσος εμφανιζόταν πρόθυμος να αποδεχθεί τα επαγγελματικά αιτήματα της ΟΛΜΕ, η τελευταία δεν αντέδρασε. Η απεργία που πραγματοποίησε (από τα τέλη Νοέμβριου 1949) ήταν περισσότερο έκφραση διαμαρτυρίας για τη μη τήρηση της υπεσχημένης παροχής στον κλάδο *ιδιαίτερης διαβάθμισης και ειδικού μισθολογίου*, παρά της διάθεσής της να τορπιλίζει τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια.

Τους μήνες που τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβαν οι κυβερνήσεις Ν. Πλαστήρα (15.4.- 21.8.50 και 27.10.1951- 10.10.1952), ο Ε. Παπανούτσος, κύριος εκπρόσωπος του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, επιχείρησε για μια ακόμη φορά μετά το 1944-46 να ανοίξει το φιλελεύθερο αστικό δρόμο στην εκπαίδευση. Μόλο που πρόκρινε και αυτός τον

ανθρωπιστικό χαρακτήρα των σπουδών της Μ.Ε., οι προθέσεις του (να δώσει πρακτικότερο προσανατολισμό στις σπουδές του πρώτου κύκλου, τον οποίο ήθελε αυτόνομο και αυτοτελή, να εισαγάγει τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση, να καταργήσει μερικώς τις εισαγωγικές εξετάσεις στον πρώτο κύκλο, να διευρύνει τη διακλάδωση των σπουδών στον δεύτερο κύκλο κ.λπ.) προκάλεσαν σφοδρές αντιδράσεις εκ μέρους των πολιτικών και κοινωνικών οργανώσεων που είχαν συντηρητικές αντιλήψεις.

Η ΟΛΜΕ ένωσε ποικιλότροπα τις δυνάμεις της με τις τελευταίες. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από την πρώτη κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα αφενός αμφισβήτησε έμμεσα την *εθνικοφροσύνη* του Ε. Παπανούτσου, που κατηγορείτο από τον τύπο και πολιτικούς της άκρας Δεξιάς ως *ερυθρός συντονιστής*, και αφετέρου, κάλεσε με λαϊκίζοντα λόγο τις συντηρητικές *επιστημονικές* οργανώσεις – κυρίως την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων με την οποία οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας διατηρούσαν στενές σχέσεις - να αναλάβουν *σταυροφορία σωτηρίας* της δημόσιας Μ.Ε.. Παράλληλα, έσπευσε να ενισχύσει τα αμυντικά αντανakλαστικά της ανασφαλούς Δεξιάς παράτασης αξιοποιώντας δύο αφορμές: την κυβερνητική απόφαση να προτάξει την υλικοτεχνική ενίσχυση της Στοιχειώδους εκπαίδευσης και το *σάλο* που δημιούργησε η μαθητική αποχή εξαιτίας της αύξησης των εκπαιδευτικών τελών στη Μ.Ε.. Στην πρώτη περίπτωση διαδήλωσε ότι η *άδικη παραμέληση* της Μ.Ε. εγκυμονούσε *εθνικό όλεθρο*, στη δεύτερη ισχυρίστηκε ότι η κυβέρνηση απεργαζόταν σχέδιο ιδιωτικοποίησης της Μ.Ε..

Όταν την άνοιξη του 1952 καταρτιζόταν από τον Ε. Παπανούτσο ο «νόμος που δεν έγινε» (δεύτερη κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα), η ηγεσία της ΟΛΜΕ, υπαναχωρώντας από τη θέση της για τη διχοτόμηση του Γυμνασίου, άλλοτε δήλωνε πως τασσόταν υπέρ της διατήρησης του *κλασικού* Γυμνασίου και άλλοτε πως θα αποδεχόταν τη διχοτόμησή του υπό όρους. Προβάλλοντας τον κλάδο ως *αρμοδιότερο παντός άλλου* να συμμετέχει στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής πολιτικής απάντησε στο συνέδριο των Γενικών Επιθεωρητών, το οποίο είχε οργανώσει ο Ε. Παπανούτσος προκειμένου να προετοιμάσει το δρόμο για την εφαρμογή της μεταρρύθμισης, με την πραγματοποίηση αντισυνεδρίου και, πριν τις εκλογές της 16^{ης}.11.1952, ανέλαβε *πρωτοβουλία για την ενημέρωση του λαού* σχετικά με την κακή κατάσταση της παιδείας, την οποία απέδωσε στη *μοντερνίζουσα και παραπαίουσα* ηγεσία του τόπου. Επιχείρησε επίσης να πραγματοποιήσει απεργία διαρκείας. Οι πρακτικές της προκάλεσαν την αντίδραση των φιλελεύθερων και των ελάχιστων αριστερών ή αριστεριζόντων συνδικαλιστών. Οι συγκρούσεις που εκδηλώθηκαν στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας ανακλούν τη διαπάλη που εκδηλώθηκε με ένταση στο εσωτερικό της αστικής τάξης για τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας, διαπάλη που κατέληξε στην κατίσχυση της συντηρητικής μερίδας. Οι φιλελεύθεροι ή αριστεριστές συνδικαλιστές, παρόλο κατάφεραν να αποτρέψουν την απεργιακή κινητοποίηση του κλάδου και να ενισχύσουν προσωρινά τη θέση τους στο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας, δεν μπόρεσαν στο εμφυλιοπολεμικό κλίμα που

αναζωπυρώθηκε κυρίως μετά τον πόλεμο της Κορέας να μειώσουν τη ορμή των συντηρητικών, οι οποίοι είχαν τα ηνία του συνδικαλιστικού οργάνου από την ανασύστασή του.

Η σύμπλευση της ΟΛΜΕ με τους πολιτικούς και κοινωνικούς φορείς της συντηρητικής αστικής τάξης καταφαίνεται και από την πρακτική που υιοθέτησε κατά το οκτάμηνο Νοεμβρίου 1950 – Ιουλίου 1951 (κυβέρνηση Βενιζέλου - Παπανδρέου). Η Ομοσπονδία επιδοκίμασε «τη στροφή προς το παρελθόν» που επιχειρήθηκε με τον εκπαιδευτικό Α.Ν. 1823/1951, του οποίου η σύνταξη είχε ανατεθεί από τον τότε υπουργό Παιδείας Γ. Παπανδρέου σε κύριο εκπρόσωπο του συντηρητικού ρεύματος (τον Κ. Γεωργούλη). Οι παρατηρήσεις που η Ομοσπονδία διατύπωσε για το περιεχόμενο του νόμου είτε αφορούσαν οφθαλμοφανή μειονεκτήματά του, είτε σχετίζονταν με συντεχνιακές επιδιώξεις. Οι μικρές σε ένταση πιέσεις που η Ομοσπονδία άσκησε αποσκοπούσαν στην αξιοποίηση του δυσμενούς για τον Γ. Παπανδρέου πολιτικού κλίματος προκειμένου να επιτύχει την ικανοποίηση μιας σειράς επαγγελματικών αιτημάτων και αποτελούσαν έκφραση της καχυποψίας που έτρεφε απέναντι στον πάλαι ποτέ διάδοχο του Κ. Γόντικα, παρόλο που τότε διένυε συντηρητική φάση της πολιτικής του σταδιοδρομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΟΛΜΕ

«Μια εκ των κακών κληρονομιών του παρελθόντος υπήρξεν η εκπαιδευτική μεταρρυθμιστική νοοτροπία [...]. Υπό το κράτος [...] αυτής παρημελήθη [...] η λειτουργική αρτίωσις της ελληνικής παιδείας. Ενομίσθη ότι τα κενά μεταρρυθμιστικά σχήματα θα ήτο δυνατόν να αναπληρώσουν την [...] την λειτουργίαν των εκπαιδευτικών υπηρεσιών [...]. Ενώπιον μίας [...] στρεβλής [...] νοοτροπίας αντετάξαμεν [...] επίμονον άρνησιν» Κ. Γεωργούλης

Εισαγωγή

Ο νικητής των εκλογών της 16^{ης}.11.1952 Αλ. Παπάγος στηριζόμενος κυρίως στα μεσαία αστικά στρώματα - τα οποία έχοντας πλουτίσει τη δεκαετία του '40 επιζητούσαν να διαχειριστούν οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά την *ανασυγκρότηση και ανάπτυξη* - σχημάτισε την πρώτη μεταπολεμικά σταθερή μονοκομματική κυβέρνηση⁴¹³. Το κόμμα του, ο Ελληνικός Συναγερμός (στο εξής Ε.Σ.), παρότι αποτελούσε μετεξέλιξη της αντιβενιζελικής παράταξης κατόρθωσε να συγκεντρώσει σημαντικό τμήμα της λαϊκής βάσης που εκφραζόταν παραδοσιακά από τη βενιζελική παράταξη και να επιτύχει την προσχώρηση πληθώρας στελεχών με βενιζελική προέλευση, χωρίς όμως ν' αποκτήσει τα χαρακτηριστικά κόμματος της κεντροδεξιάς⁴¹⁴. Η συνεχής διεύρυνση του δημόσιου τομέα και ο σημαντικός ρόλος του κράτους στον οικονομικό τομέα σταθεροποίησε και διεύρυνε τα στρώματα που τον υποστήριζαν, διαμορφώνοντας μια εκτεταμένη τάξη-στήριγμα, στην οποία βασίστηκε η κυριαρχία της Δεξιάς μέχρι τις αρχές του '60⁴¹⁵.

Κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Ε.Σ., οπότε σταθεροποιήθηκε το πλέγμα εξουσίας που διαμορφώθηκε μετά το τέλος του εμφυλίου και κυριάρχησε η προσανατολισμένη στον αντικομμουνισμό εθνικιστική ιδεολογία, δεν επιχειρήθηκε καμία ανανέωση στα πεδία της εκπαιδευτικής πολιτικής και της παιδαγωγικής. Πρώτιστος στόχος τέθηκε η διασφάλιση του *εθνικού χαρακτήρα* της παιδείας στη βάση του ασαφούς συνταγματικού όρου του *ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*, ώστε να θεμελιωθεί εκ νέου η ιδεολογία του κοινωνικού συστήματος που είχε έντονα αμφισβητηθεί την προηγούμενη δεκαετία. Οι ιθύνοντες του υπουργείου Παιδείας, με προεξάρχοντα τον Κ. Γεωργούλη, ο οποίος ανέλαβε τη θέση του Γενικού Γραμματέα στο υπουργείο Παιδείας και παρέμεινε σε αυτήν επί σειρά ετών, εστίαστηκαν σε ό,τι αποκαλείτο *λειτουργική αρτίωση* της

⁴¹³ Για τις εκλογές βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Καχεκτική...*, ο.π., σ. 159 κ.ε.

⁴¹⁴ Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ. 47.

⁴¹⁵ Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία» στο *Ιστορία...*, ο.π. σ. 18-19.

εκπαίδευσης, δηλαδή στην αριθμητική ενίσχυση του διδακτικού προσωπικού, στο διδακτηριακό και τον εξοπλισμό των σχολείων με εποπτικά όργανα και μέσα διδασκαλίας.

Στο κεφάλαιο αυτό θα καταδειχθεί ότι κατά χρονικό διάστημα της ισχυρής και πειθαρχημένης πλειοψηφίας του Ε.Σ. στη Βουλή, οπότε οι εκπρόσωποι του συντηρητικού ρεύματος έλεγχαν τα εκπαιδευτικά πράγματα, οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ ευθυγραμμίστηκαν με τους στόχους της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής περιοριζόμενοι σε άσκηση μάλλον χλιαρών πιέσεων για την ικανοποιητικότερη δυνατή επίτευξη της *λειτουργικής αρτίωσης*, πιέσεων που έγιναν κάπως εντονότερες κατά τα τέλη του 1954. Επίσης θα παρουσιαστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες διεκδίκησαν την ικανοποίηση του σταθερού διπλού επαγγελματικού αιτήματος του κλάδου (αυτού της *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης* και της παροχής *ειδικού μισθολογίου*) και θα υποστηριχθεί ότι πέτυχαν μερικώς την ικανοποίησή του.

3.1. Η ευθυγράμμιση της ΟΛΜΕ με τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας σε ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής

Η ΟΛΜΕ εμφανίστηκε ενθουσιασμένη από τον εκλογικό «θρίαμβον του Στρατάρχου Παπάγου», την ανάθεση του υπουργείου Παιδείας στον «έξοχον εξ Ευβοίας πολιτευτήν κ. Κ. Καλλίαν» και της Γενικής Γραμματείας του υπουργείου στον «εξαίρετον επιστήμονα, φιλόσοφον και άλλοτε συνδικαλιστικόν ηγέτην Κ. Γεωργούλην»⁴¹⁶.

Σύμφωνα με τις προγραμματικές δηλώσεις της νέας κυβέρνησης πρώτο και κύριο μέλημά της στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής θα ήταν *το άνοιγμα των κλειστών σχολείων και η ομαλή λειτουργία των υπολοίπων*. Σε *δεύτερο στάδιο* θ' αντιμετώπιζε *το εκπαιδευτικό πρόβλημα στη βάση του*⁴¹⁷. Μόλο που κατά την τριετία της παραμονής του στην εξουσία (19.11.1952- 5.10.1955) ο Ε.Σ. επικεντρώθηκε στο *πρώτο στάδιο*, τα αποτελέσματα δεν ήταν αντίστοιχα της αυξανόμενης κοινωνικής ζήτησης για Μ.Ε.. Στα τέλη του 1954 ο Αχ. Γεροκωστόπουλος, αντικαταστάτης του Κ. Καλλία στο υπουργείο Παιδείας⁴¹⁸, παραδέχθηκε ότι η αύξηση των οργανικών θέσεων των καθηγητών/τριών, που πραγματοποιήθηκε με το Ν. 2663/1953, δεν ανταποκρινόταν στις ανάγκες των 195.000 μαθητών/τριών της Μ.Ε. και ότι το διδακτηριακό πρόβλημα παρέμενε μεγάλο, παρόλο που στο μεταξύ είχαν επισκευαστεί ή επιδιορθωθεί συνολικά 1.802 σχολικές αίθουσες της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης⁴¹⁹.

⁴¹⁶ «Πρακτικά της ΙΘ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ – [Απολογισμός]», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σ. 7-11.

⁴¹⁷ Από τις προγραμματικές δηλώσεις του κόμματος για την εκπαίδευση. Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - ΑΕ', 12.12. 1952- 27.3.1953*, Εν Αθήναις 1953, σ. 12.

⁴¹⁸ Ο Αχ. Γεροκωστόπουλος διετέλεσε υπουργός Παιδείας από 11.4.1954 έως 29.2.1956.

⁴¹⁹ «Δηλώσεις του υπουργού της Παιδείας κ. Γεροκωστόπουλου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 5.

Ο Ε.Σ., χαρακτηρίζοντας *καταστροφική ψύχωση* τις μεταρρυθμιστικές απόπειρες των προηγούμενων ετών⁴²⁰, απέφυγε συστηματικά τον αναπροσανατολισμό του περιεχομένου της εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικός είναι ο λόγος του Αχ. Γεροκωστόπουλου στην Κ' Γ. Σ. της ΟΛΜΕ (15-10 Ιουλίου 1954), όπου ο τότε υπουργός Παιδείας συνόψισε με ενάργεια τους σκοπούς και το ρόλο του σχολικού μηχανισμού:

«Ουδεμία τρέφω εκτίμησιν εις ό,τι αποκαλείται μεταρρυθμισis. Μεταρρυθμίσεις πλειστάκις απειράσθησαν ή επραγματοποιήθησαν αλλ' εις την ψυχήν των Ελληνοπαίδων επέδρασαν επιζημίως [...]. Ατυχώς εις τα θεμελιωδέστερα θέματα του τόπου μας πολυπραγμονούμεν και περί πολλά τυρβάζομεν, ενώ ενός εστίν χρεία. Και το ένα αυτό είναι η εθνική και χριστιανική διαπαιδαγώγησις⁴²¹ των παιδιών της Ελλάδος [...]. Η κυβέρνησις [...] σας ζητεί συνεχή επαγρύπνησιν κατά των υπονομευτών του Έθνους, συνεχή τονισμόν της αξίας της πίστεως εις την Ελλάδα και τα ιστορικά πεπρωμένα της, ανένδοτον αφοσίωσιν και πίστιν εις τα Εθνικά ιδεώδη, συνεχή μέριμνα δια τον εθνικόν φωτισμόν των νέων»⁴²².

Και κατά τον Γενικό Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας το *γνησίως Ελληνικό εκπαιδευτικό ήθος* και η *ελληνοπρεπής μόρφωση*, που παρείχε η Μ.Ε. αναπλήρωνε την ανεπάρκεια σε τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση⁴²³. Εξάλλου χωρίς το *ήθος* αυτό κάθε μεταβολή του *τεχνικού ή εξωτερικού μηχανισμού* της εκπαίδευσης – όπως ονόμαζε τις αλλαγές στη δομή και το περιεχόμενό της – ήταν κατά την αντίληψή του καταδικασμένη σε αποτυχία. Στη διαμόρφωση και επιβολή του συγκεκριμένου *ήθους* αποσκοπούσε μεταξύ άλλων και η νέα *εκκαθάριση* των δημοσίων υπηρεσιών, που επιχειρήθηκε με την ανασύνθεση των «Συμβουλιών Νομιμοφροσύνης» και την εφαρμογή του προγράμματος του Μαρκεζίνη για μείωση του προσωπικού των δημόσιων υπηρεσιών (Ν. 2500/1953).

Ο φίλιος της Δεξιάς τύπος υπερθεμάτιζε τις επιλογές του Ε.Σ. στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η εφημερίδα *Καθημερινή* αναπολώντας ανοιχτά τώρα πια το «θαυμασιώτατον εκείνο Ελληνικόν Σχολείο» και το Σχολαρχείο («ήτο ένας σταθμός») πρότρεπε την κυβέρνηση να αφήσει τα *εθνοφθόρα μεταρρυθμιστικά πειράματα*, ώστε να επανέλθει η παιδεία «εις την ασφαλή και πεπατημένην οδόν» και φιλοξενούσε άρθρα στα οποία η εκπαίδευση χαρακτηριζόταν «πολυτέλεια εμφανιζομένη εις οψίμους περιόδους της ιστορίας των ανθρωπίνων ομάδων»⁴²⁴.

Μοναδικό σημείο συζήτησης παρέμεινε η εφαρμογή ή μη της προβλεπόμενης από τον Α. Ν. 1823/1951 διαίρεσης της Μ.Ε. σε κύκλους. Ωστόσο, ούτε αυτή εφαρμόστηκε τελικά,

⁴²⁰ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, ο.π., σ. 136.

⁴²¹ Στην ενίσχυση της χριστιανικής διαπαιδαγώγησης των εφήβων απέβλεπε και η απόπειρα εισαγωγής της χριστιανικής φιλολογίας στη Μέση Εκπαίδευση. Βλ. ΥΠΕΠΘ έγγραφο υπ. αρ. 18439/16.2.1954.

⁴²² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/ Μάιος 1955, σ. 17-18.

⁴²³ Από το λόγο του Κ. Γεωργούλη στη Θ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (1953), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σ. 31-32.

⁴²⁴ Βλ. «Η παιδεία» Δ. Ελευθεριάδης «Πλάναι και πληγαί της εκπαιδεύσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 29.1.1954, σ. 1.

μολονότι έγινε μια απόπειρα την άνοιξη του 1953⁴²⁵ και παρόλο που ήταν σταθερή επιδίωξη του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος. Ως λόγοι της ματαιώσής της προβάλλονταν άλλοτε η *σοβαρή ανωμαλία* και η *πλήρης αποδιοργάνωση* που θα συνεπαγόταν η εφαρμογή του και άλλοτε η *επαναλαμβανόμενη, αλλά διαρκώς αναβαλλόμενη* κυβερνητική υπόσχεση ότι προείχε η διασφάλιση των όρων για την ικανοποίηση του αιτήματος της ηθικής και υλικής αποκατάστασης των καθηγητών/τριών⁴²⁶. Αιτία ήταν η περιοριστική οικονομική πολιτική και ο χαμηλός προϋπολογισμός για την παιδεία που δεν επέτρεπε την απαιτούμενη αύξηση του εκπαιδευτικού δυναμικού και την ικανοποίηση των αναγκών σε υλικοτεχνική υποδομή⁴²⁷.

Ο εσωστρεφής εθνικισμός των *εθνικοφρόνων* αντικατοπτρίστηκε και στο γλωσσικό. Το 1953 εξαπολύθηκε μεγάλη επίθεση κατά των δημοτικιστών (κατηγορήθηκαν για ακόμη μια φορά ως *ανατροπείς του κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος και προδότες*) και επιχειρήθηκε επιστροφή στη χρήση της καθαρεύουσας στα Δημοτικά σχολεία με αφορμή την προκήρυξη για συγγραφή καινούργιων βιβλίων. Το γεγονός προκάλεσε την αντίδραση των Αλ. Δελμούζου, Μ. Τριανταφυλλίδη και Ε. Παπανούτσου⁴²⁸.

Η ΟΛΜΕ εμφανίζεται αποστασιοποιημένη από τη γλωσσική διαμάχη, πιθανότατα επειδή, παρά το ασφυκτικό κλίμα, δραστηριοποιούνταν στους κόλπους της άνθρωποι που δεν δίσταζαν να υπενθυμίζουν πως «από δω ήλθε ο Γληνός και ο Δελμούζος»⁴²⁹. Κυρίαρχη όμως άποψη στο εσωτερικό της ήταν πως «τα λεγόμενα “Νεοελληνικά”» δεν ήταν «Ελληνικά»⁴³⁰ - θέση ανάλογη μ' εκείνη του Γενικού Γραμματέα, κατά τον οποίο η λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου, γραμμένη κατά το πλείστον στη δημοτική, ήταν *κενή μορφωτικού*

⁴²⁵ Στις 21.3.1953 το ΚΓΔΣΕ πρότεινε κατά σχετική πλειοψηφία τη διαίρεση της Μ.Ε. σε έναν 3τάξιο κατώτερο και έναν 4τάξιο ανώτερο κύκλο, θέτοντας ως προϋπόθεση της 7ετούς διάρκειας της βαθμίδας αυτής τη διατήρηση του δετούς Δημοτικού Σχολείου και την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών/τριών στο τελευταίο. Οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος υποστήριξαν τότε σθεναρά τη διαίρεση σε δύο 3ετείς κύκλους. Ωστόσο, η άποψή τους δεν επικράτησε μάλλον επειδή ασκήθηκε σε βάρος τους έντονη πίεση (χαρακτηρίστηκαν *άνθρωποι του σκότους και της καταστροφής*, «οίτινες ενισχύουν και προωθούν τους ομοϊδεάτες των κομμουνιστάς καθηγητάς») και τελικά εκδιώχθηκαν από το Συμβούλιο σαν υπεράριθμοι. Η άποψη που κατατέθηκε υπέρ ενός κατώτερου 4ετούς και ενός ανώτερου 3ετούς κύκλου δεν έτυχε ιδιαίτερης αποδοχής. Βλ. Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήνα 1957, αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 7.

⁴²⁶ Βλ. «Πορίσματα της ΙΘ' Γ.Σ. (15-20.7.1953)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος – Οκτώβριος 1953, σ. 1-5, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 9 · [Κ. Γεωργούλης], «Δεκάτη Τετάρτη τακτική Γ.Σ. (2.3.1958)», Έκτακτον αυτοτελές παράρτημα, π. *Πλάτων*, 1958, σ. 25 · Κ. Καλλίας, «Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 3-4..

⁴²⁷ Για τις τρέχουσες δημόσιες εκπαιδευτικές δαπάνες κατά εξεταζόμενη την περίοδο βλ. Στ. Πεσμαζόγλου, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985. Το ασύμπτωτο μιας σχέσης*, Θέμελιο, Αθήνα 1987, σ. 75-95.

⁴²⁸ Βλ. Αλ. Δελμούζος, «Η περιπέτεια της ελληνικής παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 5-8-1953, σ. 1-2 · Μ. Τριανταφυλλίδη, «Μια ανεύθυνη προκήρυξη του υπουργείου, εφ. *Το Βήμα* 6-9-1953, σ. 1-2. Επίσης βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Λύση αντιπαιδαγωγική και όχι εθνική», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 20-21/Σεπτέμβριος 1953, σ. 225-227 και 261-266.

⁴²⁹ Από το λόγο του Χ. Περδικάρη στη ΙΘ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ, στο «Πρακτικά ΙΘ' Γ.Σ. της...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 27.

⁴³⁰ «Ο τύπος δια την εκπαίδευσιν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 60-61/15.10.1954, σ. 13.

περιεχομένου⁴³¹. Ως προς το περιεχόμενο της Μ.Ε., η ΟΛΜΕ, ευθυγραμμισμένη με τις απόψεις της συντηρητικής πολιτικής ηγεσίας, πρόβαλε μεν το αίτημα της *ανακαίνισης* του αναλυτικού προγράμματος, αλλά προς τέτοια κατεύθυνση, ώστε η παιδεία να εξυπηρετεί κυρίως το *έθνος* και την *χριστιανική ορθοδοξία* και κατά *δεύτερο λόγο* «την υπηρεσίαν της εξ αυτών απορρεούσης κοινωνικής ευημερίας»:

«Η παρατηρουμένη σήμερον σύγχυσις των σκοπών και επιδιώξεων [...] υπό τον μανδύαν της δήθεν επιστημονικής αληθείας [...] πρέπει δια παντός να εκλείψη [...] δια το συμφέρον της Ελληνικής πατρίδος»⁴³².

Αναφορικά με τη δομή της Μ.Ε., μολονότι τόνιζε την αναγκαιότητα *παροχής βοήθειας* στο *δοκιμασμένο εξαετές* Γυμνάσιο και συμφωνούσε με την επ' αόριστον αναβολή κάθε μεταρρυθμιστικής σκέψης μέχρι την *ευτυχή ανατολή της ημέρας της πραγματικής μεταρρύθμισης* (τον Ε. Παπανούτσο τον θεωρούσε *δήθεν μεταρρυθμιστή*), έφερνε κατά καιρούς στο προσκήνιο το ζήτημα της διαίρεσής του Γυμνασίου σε κύκλους (3+4) που θα παρείχαν «γενικὴν μόρφωσιν και ελληνοχριστιανικὴν αγωγὴν». Το αίτημα της μεταβολής του δομικού σχήματος της Μ.Ε., που αποτελούσε δεδηλωμένο σκοπό και της ηγεσίας του υπ. Παιδείας σε *δεύτερη στάδιο*, η Ομοσπονδία το συνέδεσε και πάλι με την *ηθική και υλική εξύψωση* των καθηγητών.

Από το διαθέσιμο υλικό διαφαίνεται πως το ενδιαφέρον των ιθυνόντων της εστιάστηκε την υποπερίοδο αυτή στην αύξηση του διδακτικού προσωπικού και στη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων της Μ.Ε.. Στο διάστημα 1953-55 οι σχετικές αναφορές στο *Δελτίο* είναι πολύ πιο εκτεταμένες και τεκμηριωμένες –ιδίως κατά τα έτη 1954-55⁴³³ - σε σύγκριση με εκείνες του παρελθόντος⁴³⁴. Το γεγονός σχετίζεται με το ότι η

⁴³¹ «Τα αίτια της ελλιπούς κατάρτισεως των διαγωνιζομένων εις τας εισιτηρίους εξετάσεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 62/31.10.1954, σ. 3-4.

⁴³² «Υπόμνημα της ΟΛΜΕ» [προς τον Κ. Καλλία], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.12.1952, σ. 205. Η αναλογία με τη ρητορική του τύπου της Δεξιάς είναι πρόδηλη.

⁴³³ Από τα διάσπαρτα και αντιφατικά εν πολλοίς στοιχεία που παρατίθενται στο *Δελτίο* η εικόνα που σχηματίζεται είναι συνοπτικά η εξής:

Σχ. έτος	Ημερήσια Γυμ/σια και Γυμν. Παραρτήματα (Γ.Π)	Μαθητές /τριες	Αριθμός μαθητών ανά τάξη	Διδακτικό Προσωπικό	Απώλειες διδακτικών ωρών (ανά βδομάδα στο σύνολο των σχολείων)	Αναγκαίο διδακτικό προσωπικό βάσει των προβλεπόμενων διδακτικών ωρών
1952-1953	280 Γυμνάσια 92 Γ. Π	181.851 εκ των οποίων 122.680 στις 3 πρώτες τάξεις	Σε 1.133 σχολ. αίθουσες επί συνόλου 3.441 συνωστίζονταν 70-120 μαθητές/τριες	4.430 (εκ των οποίων οι μισοί περίπου ήταν φιλόλογοι)	32.370 σε σύνολο 123.747	5.043
1953-1954	324 Γυμνάσια 89 Γ.Π.	195.000		4.227		5.878

λειτουργική αρτίωση, παρόλο που είχε προβληθεί ως πρώτος αντικειμενικός σκοπός από την ηγεσία του υπ. Παιδείας⁴³⁵, αποδείχθηκε διαδικασία αργόσυρτη και ατελέσφορη. Μόλο που ο νόμος του 1953 (Ν.2663/1953) πρόβλεπε τη δημιουργία 600 νέων οργανικών θέσεων, το Νοέμβριο του 1954 είχαν εκδοθεί πιστώσεις για τις μισές. Εκτός αυτού, μόνο το 35% των διοριζόμενων προσήλθε για ανάληψη υπηρεσίας, γεγονός που η Ομοσπονδία απέδωσε στις γλίσχρες αποδοχές των εκπαιδευτικών. Κατά τους ιθύνοντές της η άρνηση αποδοχής διορισμού, ιδίως από τους άνδρες πτυχιούχους, και η συνεπαγόμενη αύξηση του αριθμού των καθηγητριών ήταν μερικά μόνο από τα *ανησυχητικά συμπτώματα που μαρτυρούσαν την δυσάρεστη κατάσταση στη Μ.Ε.*⁴³⁶. Ωστόσο, η κατάδειξη της *δυσάρεστης κατάστασης* αποσκοπούσε πρώτιστα στην ικανοποίηση του βασικού αιτήματος της Ομοσπονδίας για τη βελτίωση της βαθμολογικής και μισθολογικής κατάστασης των καθηγητών/τριών, αίτημα που διεκδίκησε ζητώντας αρχικά επιβολή επιπλέον φορολόγησης στους γονείς και την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών και αργότερα και με απεργιακή κινητοποίηση.

3.2. Οι απόψεις τις ΟΛΜΕ στη νέα αντιπαράθεση των εκπροσώπων των εκπαιδευτικών ρευμάτων (1954-55)

Η δεινή σχολική πραγματικότητα⁴³⁷ παρά τη συντελούμενη κατά το 1954-55 οικονομική μεγέθυνση, αλλά το ρήγμα που προκλήθηκε στο πανίσχυρο ως τότε κυβερνών κόμμα⁴³⁸

Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 22-23/15.11.1952, σ. 177-178, τχ. 24-25/15.12.1952, σ. 193-194, τχ. 30-31/Μάρτιος 1953, σ. 2-5, τχ. 34-35/Μάιος 1953, σ. 3-8, τχ. 36-43/Ιούλιος- Οκτώβριος 1953, σ. 1-4, τχ. 44-45/Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1953, σ.1, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σ. 5-7, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σ. 6, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ.2 και σ. 11-13, τχ. 62/31.10.1954, σ. 6, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-5, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 16-17, τχ. 98-99/Νοέμβριος 1956, σ. 12-13.

⁴³⁴ Οι σχετικές αναφορές στο *Δελτίο* κατά την περίοδο 1949-52 είναι σχετικά αραιές. Κατά την τριετία εκείνη η Ομοσπονδία πρότασε τα αιτήματα της συμπλήρωσης των κενών σε διδακτικό προσωπικό, της οικοδόμησης διδακτηρίων και του εφοδιασμού των σχολείων με εποπτικά μέσα διδασκαλίας. Το έπραττε δε με ιδιαίτερο ζήλο πριν ή αμέσως μετά από κάθε κυβερνητική αλλαγή και κυρίως κάθε φορά που τίθετο επί τάπητος το ζήτημα του αναπροσανατολισμού της εκπαιδευτικής πολιτικής. Όπως είδαμε, σε τέτοιες περιπτώσεις η ΟΛΜΕ θεωρούσε την ικανοποίηση των παραπάνω αιτημάτων, μαζί μ' εκείνη των επαγγελματικής φύσης, ως *sine qua non* προϋπόθεση για την αποδοχή κάθε σχεδίου *αναμόρφωσης ή μεταβολής*. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/Ιούνιος 1949, σ. 5, 93 και 94, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σ. 3, 35-38, τχ. 2/15.10.1951, σ. 13, τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σ. 4, τχ. 3/1.11.1951, σ. 24, τχ. 4/15.11.1951, σ. 29, τχ. 5/1.12. 1951, σ. 37, και 40, τχ. 6/15.12.1951, σ. 45 τχ. 7/1.1.1952, σ. 53, τχ. 12-13/15 Απριλίου – 1 Μαΐου 1952, σ. 98-101, τχ. 18-19/1 Σεπτεμβρίου και 1 Οκτωβρίου 1952, σ. 145-146.

⁴³⁵ Η ανάγκη αντιμετώπισης των ελλείψεων σε διδακτήρια και εκπαιδευτικό προσωπικό είχε επισημανθεί και από τους εκπροσώπους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος. Ωστόσο, αυτοί θεωρούσαν ότι το *νοικοκύρεμα της παιδείας μας*, όπως αποκαλούσαν την αποκατάσταση των υλικών ζημιών του σχολικού δικτύου, και η απονομή *δικαιοσύνης* (υλικής και ηθικής) στους εκπαιδευτικούς, έπρεπε να συνοδεύονται από αλλαγές και στη δομή και το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Προέχει το νοικοκύρεμα της παιδείας μας», π. *Παιδεία*, τχ. 42/Μάρτιος 1950, σ. 97-99.

⁴³⁶ Βλ. [Υπόμνημα της ΕΛΜΕ Ευβοίας στον Κ. Καλλία], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/ Μάρτιος 1954, σ. 6 και «Η απροθυμία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ.9.

⁴³⁷ Βλ. ενδεικτικά «Η Παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή* 29.1.1954, 5 και 12.2.1954 · Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η παιδεία μας», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 25/Απρίλιος 1954, σ. 3-11.

έδωσαν την αφορμή ώστε να αρχίσει νέος κύκλος δημόσιας αντιπαράθεσης ανάμεσα στους εκπροσώπους του συντηρητικού και φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος σχετικά με τη δομή και το περιεχόμενο του σχολικού μηχανισμού. Το κύριο έναυσμα προήλθε από το συνέδριο του Κόμματος των Φιλελευθέρων (καλοκαίρι του 1954), στο οποίο ο Γ. Παπανδρέου – έχοντας τερματίσει πια τη συνεργασία με τον Ε.Σ. από την άνοιξη του 1953 φιλοδοξούσε να αναδειχθεί ηγέτης των κεντροαριστερών δυνάμεων - τάχθηκε υπέρ του δημοτικισμού⁴³⁹. Τις σχετικές με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής θέσεις του κόμματος αυτού είχε αναλάβει να σχηματοποιήσει ο Ε. Παπανούτσος. Οι προτάσεις του ήταν στις γενικές τους γραμμές οι ίδιες με αυτές θα συμπεριλαμβάνονταν στο νόμο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964⁴⁴⁰.

Η ΟΛΜΕ δεν έλλειψε από το δημόσιο διάλογο. Απαντώντας στη σταθερή αιτίαση του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος ότι το *Γυμνάσιο απέλυε αγράμματους βάρος στην κοινωνία*, παραδέχθηκε μεν ότι *κάποια Γυμνάσια* αδυνατούσαν να παράσχουν επαρκή μόρφωση, απέδωσε όμως την *αγραμματοσύνη* στις ευεργετικές για τους απορριπτόμενους μαθητές/τριες εγκυκλίους των φιλελεύθερων κυβερνήσεων του 1950-52⁴⁴¹. Ωστόσο, και μόλο που αναγνώριζε ως συνυπαίτια της *αγραμματοσύνης* τη μη πραγματοποίηση της *λειτουργικής της αρτίωσης*, απέφευγε να επιρρίψει ρητά την ευθύνη στην κυβέρνηση Παπάγου. Προκειμένου μάλιστα να δικαιολογήσει την οφθαλμοφανή ολιγωρία της στο διδακτηριακό, κατέφυγε στη ρητορική της συντηρητικής πνευματοκρατίας και του αντικομμουνισμού, ισχυριζόμενη πως η παρατηρούμενη αβελτηρία οφειλόταν στην *υλιστική, ωφελιμιστική κοσμοθεωρία και τη δέθεν πρακτικότητα* που είχαν κυριαρχήσει στην εποχή του *οικονομικού και τεχνικού ολοκληρωτισμού*. Κατά την ΟΛΜΕ απόρροια της *παραπάνω κοσμοθεωρίας* ήταν :

«η τύχη μιας μεγάλης και σοβαράς λειτουργίας, όπως η εκπαίδευσις του ελληνικού λαού και η ζωή και το μέλλον των λειτουργών της, να κρέμεται από τα χέρια ενός

⁴³⁸ Η παντοδυναμία του Ε.Σ. άρχισε να κλονίζεται από δύο γεγονότα που συνέπεσαν χρονικά. Το πρώτο ήταν η σύγκρουση του Σπ. Μαρκεζίνου με τον Αλ. Παπάγο με επίκεντρο τις συμφωνίες του ελληνικού δημοσίου με τις γερμανικές εταιρείες Ζήμενς και Τελεφούγκεν. Η σύγκρουση οδήγησε στην παραίτηση του ως τότε ισχυρού άνδρα του Ε.Σ. (Απρίλιος 1954). Το δεύτερο ήταν η σταδιακή ανάδειξη του Κυπριακού σε μείζον διακύβευμα της εσωτερικής πολιτικής. Αναλυτικά βλ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 186-189.

⁴³⁹ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Δημοτικισμός και κόμματα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 29/Αύγουστος 1954, σ. 129-130.

⁴⁴⁰ Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 89.

⁴⁴¹ Κατά Π. Ξιφαρά - ο οποίος ήταν μέλος του Δ.Σ τόσο της ΟΛΜΕ όσο και της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, και από το 1954 αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος- οι εν λόγω διατάξεις ήταν *μεροληπτικές υπέρ των αμελών μαθητών*. Ευθύνες επέρριψε η Ομοσπονδία στις κυβερνήσεις των ετών 1950-52 και για την αύξηση των φροντιστηρίων Μ.Ε.. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι η ΟΛΜΕ διαμαρτυρόταν και κατά τα έτη 1950-52 για τις υπέρ των μαθητών εγκυκλίους, συμφωνώντας με τον Κ. Γεωργούλη, ο οποίος χαρακτήριζε *χαριστικά* τα «λαμβανόμενα [...] μέτρα, [...] με την πρόφασιν της απλοποιήσεως και του δήθεν εκσυγχρονισμού της διδασκομένης ύλης» Βλ. Π. Ξιφαράς, «Αι αστήρικτοι κατά της Μέσης Παιδείας επικρίσεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 32-33/15.4.1953, σ. 6-7 [Κ. Γεωργούλης], «Τα αίτια της ελλιπούς καταρτίσεως των διαγωνιζομένων εις τας εισιτηρίους εξετάσεις εις τα Πανεπιστήμια και τας Ανωτάτας Σχολάς», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 62/31.10.1954, σ. 3-4.

υπαλλήλου του Γενικού Λογιστηρίου ή ενός οικονομικού συμβούλου, ο οποίος δύναται να προβάλει ανά πάσαν στιγμήν ένα αδυσώπητο όχι εις κάθε προσπάθειαν βελτιώσεως ή ανανεώσεως της»⁴⁴².

Στον ισχυρισμό των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος ότι το αναλυτικό πρόγραμμα χαρακτηριζόταν από *μονολιθικότητα* και παρείχε απαρχαιωμένες γνώσεις, η ΟΛΜΕ αντέταξε ότι η *ειδολογική μόρφωση* που παρεχόταν από τα διδασκόμενα μαθήματα, πέρα από το ότι ήταν *ύψιστης εθνικής σημασίας*, δεν εμπόδιζε τους απόφοιτους του Γυμνασίου να εξειδικευτούν σε τεχνικές ασχολίες και μετά από *ολιγόχρονη εξάσκηση* να γίνουν «πολύτιμα στελέχη διαφόρων τεχνικών επιχειρήσεων»⁴⁴³.

Τα Γυμνασιακά Παραρτήματα των επαρχιών, που κατά τους εκπρόσωπους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος συνιστούσαν νόσο, η ΟΛΜΕ - όπως άλλωστε και ο Κ. Γεωργούλης, αλλά και οι περισσότεροι πολιτικοί που εξαρτούσαν μέρος της πολιτικής τους πελατείας από την ίδρυση παραρτημάτων - τα χαρακτήριζε *λύση ανάγκης* και συνηγορούσε είτε υπέρ της διατήρησής τους, είτε υπέρ της μετατροπής των πολυπληθέστερων από αυτά σε πλήρη Γυμνάσια με μόνιμο προσωπικό. Συνηγορούσε μόνο στην κατάργηση των ατροφικών, εφόσον όμως εφαρμοζόταν το σχήμα 3+4⁴⁴⁴.

Αναφορικά με τον *πληθωρισμό* των αποφοίτων του Γυμνασίου, στον οποίο εξίσου συχνά αναφέρονταν όλοι οι εκπρόσωποι της αστικής τάξης, η Ομοσπονδία δήλωνε κατά περίπτωση είτε πως ο αριθμός τους ήταν πολύ μικρός σε σχέση προς τους αποφοίτους των αντιστοίχων σχολείων άλλων κρατών αξιωνόντας από το κράτος την παροχή σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές της χώρας «της αυτής δυνατότητας πλήρους και αρτίας μορφώσεως των Ελληνοπαίδων»⁴⁴⁵, είτε τασσόταν υπέρ του περαιτέρω περιορισμού των αποφοίτων του Γυμνασίου με αυστηρές εισαγωγικές και ενδοσχολικές εξετάσεις⁴⁴⁶. Η αντίφαση στις απόψεις της είναι φαινομενική, καθώς και οι δύο εξυπηρετούσαν, από διαφορετικό δρόμο, τις στοχεύσεις τόσο της ίδιας όσο και της συντηρητικής πολιτικής ηγεσίας. Η διατήρηση του αριθμού των αποφοίτων στα ίδια επίπεδα αύξανε τον αριθμό των υποψηφίων για τη στελέχωση του δημόσιου τομέα, η διόγκωση του οποίου εξυπηρετούσε, όπως έχει καταδείξει ο Κ. Τσουκαλάς, πολλαπλές πολιτικές σκοπιμότητες⁴⁴⁷. Από την άλλη, ο περιορισμός του

⁴⁴² Βλ. «Η εν τη Μέση Εκπαιδεύσει κατάστασις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σ. 5-7 και «Συνέντευξις της ΟΛΜΕ επί των προβλημάτων του κλάδου», στο ρεπορτάζ με τίτλο «Η εκπαίδευσις εις την Ελλάδα» της εφ. *Απογευματινή* (27.9.1954 - 8.10.1954). Βλ. εφ. *Απογευματινή* 6.10.1954, σ. 3-4.

⁴⁴³ Π. Ξιφαράς, «Αι αστήρικται κατά της Μέσης Παιδείας επικρίσεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 32-33/15.4.1953, σ. 6-7.

⁴⁴⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 34-35/Μάιος 1953, σ. 9, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 27.

⁴⁴⁵ Π. Παπασπύρου, «Η Μέση Παιδεία κατά το σχολικόν έτος 1952-53. Πλήρης και παραστατική εικόν της τραγικής θέσεως της εθνικής λειτουργίας της αγωγής της πνευματικής ηγεσίας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 34-35/Μάιος 1953, σ. 8.

⁴⁴⁶ «Ο Σύλλογος Ευβοίας έναντι των προβλημάτων της Μέσης Εκπαιδεύσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 52-53/Απρίλιος 1954, σ. 5-7.

⁴⁴⁷ Βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία...*, ο.π., σ. 91-102.

αριθμού των αποφοίτων θα συνέβαλε στη διατήρηση του αριστοκρατικού χαρακτήρα της Μ.Ε. και ταυτόχρονα θα ενίσχυε την ταξική λειτουργία της εκπαίδευσης. Όσο για την παροχή «πλήρους και αρτίας μορφώσεως» σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας, πέρα από το ότι επρόκειτο μάλλον για αίτημα χωρίς αντίκρισμα με δεδομένες τις κακές συνθήκες λειτουργίας των σχολείων ακόμη και των μεγάλων πόλεων, είναι φανερό ότι δεν θα ευνοούσε τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, αν συνυπολογίσει κανείς τα εκπαιδευτικά τέλη και το υψηλό κόστος των βιβλίων.

Στο επιχείρημα των φιλελεύθερων διανοούμενων ότι το Γυμνάσιο δεν ανταποκρινόταν στον σκοπό της επαρκούς προετοιμασίας των μαθητών για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα – αιτίαση που άπτετο της «κοινωνικής απειλής» του *επιστημονικού προλεταριάτου* και την προσπάθεια των αστικών δυνάμεων να το περιορίσουν⁴⁴⁸ – η ΟΛΜΕ απαντούσε ότι επρόκειτο για *εντύπωση* που δημιουργείτο από το ότι οι πανεπιστημιακοί ζητούσαν ολοένα και περισσότερες γνώσεις και δεξιότητες από τους υποψηφίους με πρόσχημα το *numerus clausus*. Κατά την Ομοσπονδία, τα Γυμνάσια μπορούσαν κάλλιστα να ανταποκριθούν στις υψηλές απαιτήσεις των ΑΕΙ, όπως αποδεικνυόταν από τα επαρκώς στελεχωμένα και εξοπλισμένα με εποπτικά μέσα σχολεία. Επιχειρώντας να διαφυλάξει το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου ισχυριζόταν πως η επάρκεια της επιστημονικής κατάρτισης καθηγητών/τριών, αλλά και το υψηλό επίπεδο των παρεχόμενων γνώσεων καταδεικνυόταν από τον ικανοποιητικό αριθμό των εισαγόμενων στα ελληνικά πανεπιστήμια και από το ότι όσοι από τους απολυτηριούχους Γυμνασίου αποτύγχαναν στις εγχώριες εξετάσεις εισαγωγής σε Α.Ε.Ι., διέπρεπαν στα ξένα πανεπιστήμια (ο αριθμός των φοιτητών του εξωτερικού το 1951-52 άγγιζε τους 4.000). Κατά την Ομοσπονδία:

«οι καθηγηταί του Γυμνασίου είναι οι τελευταίοι που πταίουν δι' αυτήν την κατάσταση. Όπου τους χορηγούνται τα μέσα [...] εν σχετική επαρκεία τα αποτελέσματα είναι λίαν αξιόλογα, όπως καταφαίνεται από τον αριθμό εισακτέων στα ΑΕΙ των αποφοίτων της Βαρβακείου. Κύριε υπουργέ της Παιδείας, βοηθήσατε τους Έλληνας καθηγητάς, δώσατέ τους τα μέσα να εργασθούν και θα τους ιδετε να επιτελούν θαύματα».⁴⁴⁹

Ως μέσα η ΟΛΜΕ δεν εννοούσε μόνο την υλικοτεχνική υποδομή της εκπαίδευσης αλλά και τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και την αύξηση του κοινωνικού γοήτρου των καθηγητών/τριών. Το 1954 με αφορμή την επιβολή νέας ειδικής εισφοράς στους μαθητές Γυμνασίων⁴⁵⁰ δεν δίστασε να εκφράσει δημόσια ότι τασσόταν υπέρ της επιπλέον

⁴⁴⁸ Βλ. σχετικά Χ. Νούτσος, «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης” (1945-52)», στο *Ιστορία της ...*, ο.π., τ. Δ2, σ.125-130.

⁴⁴⁹ «Οι υπεύθυνοι», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 60-61/ 15.10. 1954, σ.10.

⁴⁵⁰ Τον Αύγουστο του 1954 επιβλήθηκε (σε εκτέλεση του Ν. 1554/1950) μαθητική εισφορά 60 δραχμών, εκ των οποίων οι 35 δρχ. θα έμεναν στα σχολικά ταμεία και το υπόλοιπο ποσό θα διατίθετο για την αντιμετώπιση των κτηριακών αναγκών. Η ΟΛΜΕ ζητούσε σταθερά την απαλλαγή των τέκνων των εκπαιδευτικών από τα εκπαιδευτικά τέλη. Για την επιβολή νέας εισφοράς βλ. «Επιβάλλεται και

φορολόγησης των γονέων και κηδεμόνων προκειμένου να επιτευχθεί η αύξηση των αποδοχών των καθηγητών. Σε συνέντευξή της η διοίκηση της ΟΛΜΕ, αφού αναφέρθηκε στην ανάγκη αύξηση των κρατικών δαπανών για την παιδεία, κατέληξε:

«Αν [...] η Μ.Ε. θεωρηθή πολυτέλεια δια την οποία δεν πρέπει να εξοδεύονται τα πολύτιμα κονδύλια του προϋπολογισμού [...] ας καθορισθούν τα εκπαιδευτικά τέλη εις το προπολεμικόν ύψος, από το οποίον απέχουν πολύ [...] και ας διατεθούν δια την ενίσχυσιν του εμπύχου υλικού της Μ.Ε.. Το μέτρον θα είναι βέβαια σκληρόν, αλλ' είναι προτιμότερον από τας δυσαρέστους εξελίξεις που θα ακολουθήσουν την σημερινήν παραμέλησιν.[...]. Προσωρινώς και μέχρι της αποκαταστάσεως των οικονομικών της χώρας μας οι γονεείς πρέπει να κληθούν να καταβάλουν ένα μέρος της απαιτουμένης δια την αναμόρφωσιν της Μ.Ε. δαπάνης. Αν η Μ.Ε. καθίστατο εξ ολοκλήρου ιδιωτική, η Ελληνική κοινωνία θα επεβαρύνετο με 800 εκατομμύρια νέας δραχμάς [...]. Αν ένα μέρος μόνον του ποσού αυτού προσεφέρετο από τους γονεείς, το κράτος θα είχε την δυνατότητα να έχη καλὰ σχολεία με καλώς αμειβόμενον προσωπικόν».⁴⁵¹

Την αναγκαιότητα αύξησης των εκπαιδευτικών τελών η ΟΛΜΕ την εξωράιζε επικαλούμενη κοινωνικούς λόγους. Κατά τους ιθύνοντές της μια καθολική αύξηση των τελών θα καθιστούσε πιθανή τόσο την ελάφρυνση των φτωχών οικογενειών της ελληνικής επαρχίας από το *βαρύ φορτίο* της πληρωμής των αμειβόμενων από αυτούς καθηγητές των Γυμνασιακών Παραρτημάτων, όσο και τη *σωτηρία* της δημόσιας εκπαίδευσης, υπό την έννοια ότι η πλήρης εγκατάλειψη της τελευταίας από το κράτος εξωθούσε πολλούς γονεείς σε ιδιωτικά σχολεία⁴⁵². Το επιχείρημα όσο ελκυστικό ακουγόταν άλλο, τόσο έωλο ήταν, αν λάβει κανείς υπόψη την άθλια οικονομική κατάσταση μεγάλου μέρους του πληθυσμού⁴⁵³, αλλά και την άνιση γεωγραφική κατανομή των σχολείων και του διδακτικού προσωπικού σε αυτά.

Στην επισήμανση της ανάγκης να ενισχυθεί η τεχνική- επαγγελματική εκπαίδευση έδωσε τη στερεότυπη απάντηση πως δεν αντιτασσόταν στην ίδρυση ανεξάρτητων σχολείων τέτοιου τύπου:

«Αν η πολιτεία νομίζει ότι αι γενικαί οικονομικαί συνθήκαι και η πορεία ανασυγκροτήσεως επιβάλλουν την ίδρυσιν επαγγελματικών σχολείων, ας τα ιδρύση, όσα και όπου νομίζη. [...] Όσοι κόπτονται δια την επαγγελματικήν εκπαίδευσιν με το επιχείρημα ότι αύτη θα διορθώση ως εκ θαύματος την κατάστασιν [ενν. της οικονομίας] ας προσπαθήσουν να ελκύσουν προς αυτήν το 90% των νέων που είναι έξω από το Γυμνάσιον. Διατί θέλουν να στερήσουν αυτό το μικρόν ποσοστόν των τέκνων [...] να αποκτήση γενικήν μόρφωσιν και

νέα εισφορά εις τους μαθητάς της Μ.Ε.», εφ. *Απογευματινή*, 17.8.1954, σ. 6. Για το αίτημα της ΟΛΜΕ βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 30-31/Μάρτιος 1953, σ. 2-5, τχ. 67/10.2.1955, σ. 5, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ. 8, 10-13.

⁴⁵¹ «Συνέντευξις της ΟΛΜΕ επί των προβλημάτων...», ο.π., σ. 3-4.

⁴⁵² Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 2/15.10.51, σ. 1, τχ. 12-13/Απρίλιος- Μάιος 1952, σ. 110, τχ. 16/15.6.1952, σ. 120, τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σ. 18, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ. 11-13.

⁴⁵³ Αναλυτικά βλ. Σ. Μπαμπανάσης, «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα (1900-1981)», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 42-43/1984.

πολυμερή προπαίδευσιν; [...] Δεν είναι ο μέγας αριθμός των αποφοίτων αλλ' η οργανική αδυναμία [...] της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας να απορροφήσει μεγαλύτερον αριθμόν»⁴⁵⁴.

Οι θέσεις της Ομοσπονδίας για την τεχνικο-επαγγελματική εκπαίδευση, που ήταν και θέσεις της πλειονότητας των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, κρίνονται ρεαλιστικές. Ο μικρός αριθμός των οργανικών θέσεων σε σχέση με τον αυξανόμενο των τροφίμων του Γυμνασίου, οι ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή λόγω του χαμηλού προϋπολογισμού για την εκπαίδευση ήταν πραγματικότητα και ασφαλώς καθιστούσαν δύσκολη την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας σε όλες τις βαθμίδες και τους τύπους της εκπαίδευσης. Ακόμη, το ότι ο προϋπολογισμός για την παιδεία διατηρείτο σε πολύ χαμηλά επίπεδα, καθιστούσε εξαιρετικά αμφίβολη την ίδρυση δημόσιων τεχνικών-επαγγελματικών σχολείων με άρτιο εξοπλισμό και εξειδικευμένο προσωπικό⁴⁵⁵. Εξίσου ρεαλιστική ήταν η θέση της για την «οργανική αδυναμία [...] της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας», την «αστάθεια και ρευστότητά της»⁴⁵⁶ και την αδυναμία της να εξασφαλίσει θέσεις εργασίας από τη στιγμή που δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί *γηγενής, ακμαία, βασική και βαριά* βιομηχανία και δεν είχαν αξιοποιηθεί οι πλουτοπαραγωγικές πηγές⁴⁵⁷. Πράγματι, η δύσμορφη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας δεν άφηνε μεγάλα περιθώρια απορρόφησης εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού προοριζόμενου κατά κύριο λόγο για το μεταποιητικό τομέα⁴⁵⁸. Τέλος, ο ρόλος του κράτους ως εργοδότη για πολλούς απολυτηριούχους, ανεξάρτητα από τις ιδεολογικοπολιτικές στοχεύσεις του, αποτελούσε λύση οικονομικής εξασφάλισης για μέρος των παιδιών της μικροαστικής τάξης.

⁴⁵⁴ «Συνέντευξις της ΟΛΜΕ επί των προβλημάτων...», ο.π.

⁴⁵⁵ Κατά την εκτίμηση του Ε. Πριώνη το υποχρηματοδοτούμενο και διστακτικό άνοιγμα στη δημόσια τεχνική εκπαίδευση που επιχειρήθηκε το 1959 επέφερε μεν το σταδιακό μαρασμό των ιδιωτικών τεχνικών σχολών, αλλά δεν αποκατάστησε την επαγγελματική διέξοδο που πρόσφεραν οι τελευταίες στα παιδιά των λαϊκών στρωμάτων. Βλ. Συνέντευξη Ε. Πριώνη, Παράρτημα. Πρβ. την άποψη του Κ. Γεωργούλη, ο οποίος το 1954 αιτιολογώντας την απροθυμία ίδρυσης τεχνικών-επαγγελματικών σχολείων έλεγε μεταξύ άλλων: «Πρέπει να σημειωθεί ότι και τα υπό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας σήμερον συντηρούμενα επαγγελματικά σχολεία στερούνται ειδικευμένου προσωπικού [...]. Δι' αυτό δεν διστάζω να χαρακτηρίσω την τόσον διαφημιζομένην λύσιν της μετατροπής των γυμνασίων εις επαγγελματικά σχολεία ως φενάκην. [...]». Βλ. «Πρακτικά της Κ' Γ.Σ. (15-20 Ιουλίου 1954)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 30-31.

⁴⁵⁶ Π. Δορμπαράκης [μέλος του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ 1954-56], «Επιστολή εγκρίσει της Διοικήσεως της ΟΛΜΕ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 91-92/ Μάιος 1956, σ. 9-10.

⁴⁵⁷ Π. Δορμπαράκης, «Ποίος πταίει για την αγραμματοσύνη», εφ. *Βραδυνή* 29.10.1954. Το άρθρο αναδημοσιεύεται στο *Δελτίο* με τον τίτλο «Το πρόβλημα της παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 62/31.10.1954, σ. 5-6.

⁴⁵⁸ Για μια συνοπτική παρουσίαση τη «δυσμορφίας» της ελληνική οικονομίας κατά την περίοδο 1949-1967 βλ. Ανθή Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα...*, ο.π., σ. 63-79. Για μια κριτική όσων τότε τάσσονταν υπέρ της ανάπτυξης της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης βλ. Α. Καζαμιάς, *Η εκπαιδευτική κρίση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: μία ιστορική, συγκριτική θεώρηση*, (Ανάτυπον εκ των Πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήναι, 1983), σ. 425-429.

Από την άλλη πλευρά, αν λάβει κανείς υπόψη ότι κυρίαρχες ήταν οι φωνές στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας, οι οποίες, απηχώντας τις απόψεις του Κ. Γεωργούλη⁴⁵⁹, διαφωνούσαν επί της ουσίας με την ίδρυση μέσων τεχνικών-επαγγελματικών σχολών (πρόκριναν την ίδρυση μόνο κατώτερων για τους απόφοιτους του Δημοτικού και ανώτερων για τους απόφοιτους του Γυμνασίου⁴⁶⁰), αντιλαμβάνεται τα κύρια συντεχνιακά και ιδεολογικά μελήματα των ιδρυόντων της : α) τη διατήρηση θέσεων εργασίας στις ιδιωτικές τεχνικές σχολές, όπου οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. απασχολούνταν υπερωριακά εξαιτίας της έλλειψης εξειδικευμένου εκπαιδευτικού προσωπικού, (β) τη διασφάλιση του αριστοκρατικού χαρακτήρα της Μ.Ε., (γ) το μη περιορισμό του αριθμού των Γυμνασίων δια των οποίων διασφαλιζόταν όχι μόνο η πλήρης -και συχνά υπερωριακή - απασχόληση των μελών της, αλλά και η πολιτική σταθεροποίηση του συντηρητικού αστικού καθεστώτος (μέσω της κοινωνικά επιλεκτικής αλλά και σε ευρεία κλίμακα συντελούμενης απορρόφησης των αποφοίτων του Γυμνασίου στον ευρύτερο δημόσιο τομέα⁴⁶¹). Εξάλλου, η θέση της Ομοσπονδίας για την αναγκαιότητα διατήρησης της εποπτείας των τεχνικών – επαγγελματικών σχολών και σχολείων υπό από τα επιμέρους υπουργεία (Εργασίας, Γεωργίας, Βιομηχανίας), στα οποία ως τότε υπάγονταν, οφειλόταν και στην ανησυχία της ότι θα μειώνονταν τα ήδη χαμηλά ποσά που διαθέτονταν για τη γενική Μ.Ε., ανησυχία την οποία ο Κ. Γεωργούλης δεν παρέλειπε εμμέσως πλην σαφώς να ενισχύει: «Αι διατιθέμεναι δια τα Γυμνάσια πιστώσεις δεν επιτρέπουν περικοπήν προσωπικού δια την διάθεσιν εις την επαγγελματικήν εκπαίδευσιν»⁴⁶².

Την αντίθεσή της στο φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα διαδήλωσε η ΟΛΜΕ τόσο αναδημοσιεύοντας άρθρα της εφημερίδας *Εστία*, η οποία έσπευδε να καταγγείλει εκείνα από τα Γυμνάσια που δίδασκαν «την αχώνευστον “Ψυχολογίαν” του αριστερού “εκπαιδευτικού” μεταρρυθμιστού [Ε. Παπανούτσου]»⁴⁶³, όσο και με τον τρόπο που αντιμετώπισε την κίνηση των Συλλόγων και ΕΛΜΕ που, όπως αναφέρθηκε, προωθούσαν το 1954 την ιδέα σύμπληξης μιας νέας Ομοσπονδίας Επιστημόνων Λειτουργών Μ.Ε.. Συγκεκριμένα, η Ομοσπονδία

⁴⁵⁹ Ο Κ. Γεωργούλης, αν και τασσόταν υπέρ της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης για λόγους αναπαραγωγής του κοινωνικού συστήματος («πέραν των 130.000 μαθητών δεν είναι συμφέρον να κρατήσωμεν και άλλους εις τα γυμνάσια»), μετέθετε τη θέσπισή της στο απώτερο μέλλον καθώς την εξαρτούσε από την προηγούμενη διασφάλιση των όρων της ιδεολογικής θεμελίωσης της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης διαμέσου της παροχής γενικής μόρφωσης στηριγμένης στις αρχές του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και από την εκπόνηση μελετών «δια να διευκρινισθή ποίων επαγγελμάτων έχει ανάγκην ο τόπος και ποίου είδους επαγγελματικά σχολεία πρέπει να ιδρυθούν». Βλ. «Πρακτικά της Κ' Γ.Σ....», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 30-31.

⁴⁶⁰ Βλ. Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας...*, ο.π., σ.120-123.

⁴⁶¹ Βλ. Κ. Τσουκαλάς, «Κοινωνικές προεκτάσεις της δημόσιας εργοδοσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 50/1983, σ. 22-52, κυρίως τις σ. 42-52.

⁴⁶² Βλ. «Πρακτικά της Κ' Γ.Σ....», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 30-31.

⁴⁶³ «Ο τύπος δια την εκπαίδευσιν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 60-61/Οκτώβριος 1954, σ. 12-13, αναδημοσίευση από την εφ. *Εστία*, 14.10.1954.

προσπάθησε να κρατήσει τους τόνους χαμηλά αποδίδοντας την κίνηση στην *ευγενή φιλοδοξία των συναδέλφων να βελτιώσουν την όντως τραγική θέση του εκπαιδευτικού λειτουργού της Μ.Ε*⁴⁶⁴, ενώ παράλληλα επιχείρησε να καλλιεργήσει την αίσθηση ότι η κίνηση αυτή απειλούσε σοβαρά το μέλλον του κλάδου, μια και διευκόλυνε τα σχέδια των *εχθρών της Μέσης Παιδείας*, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν «εχθροί του μέλλοντος της Πατρίδος ημών». Ως *εχθρούς* εννοούσε τους οπαδούς του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, οι οποίοι :

«εκτοξεύοντες διαφόρους εκάστοτε κατά της Μέσης Εκπαιδευσεως κατηγορίας προσπαθούν να κλονίσουν [...] αυτήν με σκοπόν είτε την επαγγελματικοποίησιν της είτε την ιδιωτικοποίησιν της. Ύστερα, όλως ανεμπόδιστοι θα προχωρήσουν εις την ολοκλήρωσιν των σατανικών των σχεδίων. Ολόκληρος ο εκπαιδευτικός κόσμος ως εις άνθρωπος ορθούται κατά της σοβαράς αυτής επιβουλής»⁴⁶⁵.

Η χρησιμοποίηση του δίπολου πνευματικός vs τεχνικός πολιτισμός από την ΟΛΜΕ διαδήλωνε την αντίθεση της με τους *συγχρονιστές* (φιλελεύθερους και αριστερούς), ενώ αποτέλεσε και έρεισμα στο οποίο στηρίχθηκε η διεκδίκηση του βασικού επαγγελματικού της αιτήματος για ιδιαίτερη διαβάθμιση και ειδικό μισθολόγιο με την απεργία του Μαρτίου 1955.

3.3. Η απεργία του 1955. Συγκρούσεις στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας

Αξιοποιώντας τις αναφορές του τύπου για τις ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή, τη γενική δυσарέσκεια που είχαν προκαλέσει τόσο η μείωση της αγοραστικής δύναμης των δημοσίων υπαλλήλων⁴⁶⁶ μετά την υποτίμηση της δραχμής τον Απρίλιο του 1953 όσο και η αυταρχική πολιτική του Ε.Σ., η ΟΛΜΕ δήλωσε στα μέσα του 1954 ότι η κυβέρνηση *επιδείκνυε θεωρητικό ενδιαφέρον για την παιδεία προτάσσοντας την οικονομία «έναντι του μαθητού και της κοινωνίας γενικώς»*⁴⁶⁷. Προς τα τέλη του χρόνου -

⁴⁶⁴ Μολονότι η Ομοσπονδία πρόβαλε την ανάγκη πρόταξης της *ενοποιητικής εθνικοφροσύνης*, προειδοποίησε τους *διασπαστές* πως, αν δεν σταματούσαν τις ενέργειές τους, θα λάμβανε εναντίον τους τα *προβλεπόμενα από το καταστατικό μέτρα*. Ενδεικτικό των προθέσεών της είναι πως στο *Δελτίο* φιλοξενήθηκαν επιστολές πολλών ΕΛΜΕ (και του Συλλόγου Ελλήνων Γυμναστών), που όλες καταφέρονταν εναντίον των *λογιωτάτων – διασπαστών*. Βλ. «Απάντησις προς διασπαστάς της ενότητος του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 52-53/Απρίλιος 1954, σ. 4 και [Εγγραφο του Συλλόγου Ελλήνων Γυμναστών προς ΟΛΜΕ με αρ. πρωτ. 91/27.3.54], στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σελ. 23.

⁴⁶⁵ Π. Παπασπύρου, «Η δύναμις της Ομοσπονδίας εν κινδύνω. Οι εχθροί της ενότητος βάλουν πανταχόθεν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 52-53/Απρίλιος 1954, σ. 3-4 και «Συνέντευξις της ΟΛΜΕ επί των προβλημάτων του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 58-59/Σεπτέμβριος 1954, σ. 11.

⁴⁶⁶ Η αύξηση του τιμάρθιμου από τον Απρίλιο ως το Δεκέμβριο του 1953 έφθασε το 19%, ενώ η συνολική αύξηση στο δείκτη της λιανικής από τον Απρίλιο του 1953 ως το Δεκέμβριο του 1955 ήταν 35%. Στον αντίποδα το ύψος του επιδόματος πολυετίας στους δημοσίους υπαλλήλους, που ανακοινώθηκε τον Οκτώβριο του 1954, ήταν ασήμαντο. Βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπεζής της Ελλάδος*, Αθήνα 1978, σ. 388-396 και «Ουδεμία πρόβλεψις δια τους υπαλλήλους», εφ. *Ελευθερία*, 2.10.1954, σ. 6.

⁴⁶⁷ «Πρακτικά της Κ' Γ.Σ....», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 16-17.

εποχή κατά την οποία με την ασθένεια του Παπάγου κατέστη ολοφάνερη η κυβερνητική κρίση και εκφράστηκε η κοινωνική αντίδραση πολιτικά μέσω της στροφής του εκλογικού σώματος προς τους συνδυασμούς της κεντροαριστεράς στις δημοτικές εκλογές του Νοεμβρίου 1954⁴⁶⁸ και λίγο αργότερα και με σωρεία απεργιακών κινητοποιήσεων⁴⁶⁹ - η Ομοσπονδία δεν δίστασε να γίνει δηκτική. Σχολιάζοντας την πρόθεση της κυβέρνησης για ίδρυση «αστυνομίας ανηλίκων» το *Δελτίο* σημείωνε:

«Η φροντίς των αρμοδίων δια την νεότητα είναι αστείρευτος. Δεν θα έβλαπτεν όμως, εάν μέρος του ενδιαφέροντός των εστρέφετο και προς την παιδείαν των ανηλίκων. Θα ήτο τότε πιθανόν να μη εχρειάζοντο οι καινοφανείς ούτοι θεσμοί»⁴⁷⁰.

Ωστόσο, παρατηρήσεις σαν τις παραπάνω δεν αποτελούσαν τόσο εκδηλώσεις αμφισβήτησης των επιλογών της κυβέρνησης Αλ. Παπάγου στα πεδία εκπαιδευτικής πολιτικής και της παιδαγωγικής. Χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο σαν προκάλυμμα ώστε να επιδιωχθεί η θέσπιση ιδιαίτερης βαθμολογικής και μισθολογικής διαβάθμισης με επέκταση της ισχύος του άρθρου 64 του δημοσιονομικού κώδικα και στους καθηγητές/τριες, όπως είχε γίνει νωρίτερα για τους τεχνικούς⁴⁷¹.

Το Φεβρουάριο του 1955, ύστερα από μια μακρά περίοδο κατά την οποία αποδύθηκε σε *εκστρατεία διαφώτισης* για τη δεινή κατάσταση της Μ.Ε. και τις γλίσχρες αποδοχές των καθηγητών/τριών, η Ομοσπονδία απέστειλε στο υπουργείο Παιδείας τις μισές από τις απαραίτητες που είχε συγκεντρώσει⁴⁷² και, τηρώντας στάση αναμονής, τόνισε σε ανακοίνωσή της πως «αν το κράτος [...] απεφάσιζε να ανυψώσει τον λειτουργόν Μ.Ε. εις την

⁴⁶⁸ Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', ο.π., σ. 188 και Ηλ. Νικολακόπουλος, *Καχεκτική...*, ο.π., σ. 186-188.

⁴⁶⁹ Οι εργαζόμενοι αγωνίζονταν τόσο για παροχή αυξήσεων στις αποδοχές τους όσο και για την περιφρούρηση των εργασιακών τους δικαιωμάτων και των συνδικαλιστικών τους ελευθεριών, τα οποία είχαν περιοριστεί με τους αντιεργατικούς νόμους των ετών 1953-54. Κατά τον Ρ. Φακιολά, ο οποίος μεταφέρει την επίσημη εκδοχή του Υπουργείου Εργασίας, το 1955 πραγματοποιήθηκαν συνολικά 210 απεργίες, οι περισσότερες από κάθε άλλη φορά ως τότε. Ωστόσο, παρουσιάζει χαμηλότερους σε σύγκριση με το 1952-53 τόσο τον αριθμό των απεργών όσο και εκείνων των χαμένων ωρών. Βλ. Ρ. Φακιολά, *Ο εργατικός συνδικαλισμός...*, ο.π..

⁴⁷⁰ «Αστυνομία ανηλίκων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 65/31.12.1955, σ. 5.

⁴⁷¹ Βλ. «Αι οικονομικά και βαθμολογικά διεκδικήσεις των λειτουργών Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 63/Νοέμβριος 1954, σ. 1-4 και «Η Βουλή δια την Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 67/10.2.1955, σ. 6.

⁴⁷² Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι η κινητοποίηση της ΟΛΜΕ πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 1954. Το μήνα αυτό συζητήθηκε σε κλίμα μεγάλης πολιτικής έντασης - εξαιτίας των πολυήμερων αντιδικιών που είχαν προκαλέσει προηγούμενες συζητήσεις για την κατάργηση ή μη αντιδημοκρατικών θεσμών, όπως αυτές των ατομικών φακέλων και των πιστοποιητικών πολιτικών φρονημάτων - το νομοσχέδιο που αφορούσε τη μείωση των θέσεων του ΚΓΔΣΕ, με το οποίο ευσχήμως απολύθηκαν από αυτό εκπαιδευτικοί με φιλελεύθερες εκπαιδευτικές αντιλήψεις (Ν. 3145/18.2.1954, Φ.Ε.Κ. 50). Επ' ευκαιρία της συζήτησης του εν λόγω νομοσχεδίου η κυβέρνηση κλήθηκε να απαντήσει και σε σχετικές με τις αμοιβές των εκπαιδευτικών ερωτήσεις που είχαν υποβληθεί τους αμέσως προηγούμενους μήνες. Για την απόλυση των εκπαιδευτικών από το ΚΓΔΣΕ βλ. κεφάλαιο 2. Για τις εντάσεις στη Βουλή τους πρώτους μήνες του 1955 βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...* ο.π., τ. Β', σ. 267-272.

αρμοζουσαν θέσιν [...], η επίδρασις των λοιπών δυσμενών παραγόντων [της Μ.Ε.] ήθελεν απονίστη»⁴⁷³.

Καίτοι η κυβέρνηση είχε εκθρέψει την προσδοκία ότι θα ικανοποιούσε τα οικονομικά αιτήματα του *κλάδου* – εξακολουθώντας να προτάσσει ως στόχο της εκπαιδευτικής της πολιτικής τη *λειτουργική αρτίωση*, στην οποία εντασσόταν η αύξηση των αποδοχών των εκπαιδευτικών – και μόλο που είχε επιτευχθεί η νομισματική σταθερότητα χάρη στην περιοριστική πολιτική των Καρτάλη και Μαρκεζίνη, αρνήθηκε να ικανοποιήσει το αίτημα της *ανύψωσης των λειτουργιών Μ.Ε.* στη θέση που τους *άρμοζε* στον δημοσιοϋπαλληλικό κόσμο και εξάγγειλε πως θα χορηγούσε κοινή αύξηση ύψους 8-10% σε όλους τους δημοσίους υπαλλήλους.

Η κυβερνητική τακτική επέφερε σύγχυση στους κόλπους των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας. Στις συνεδριάσεις του Δ.Σ. το Φεβρουάριο του '55 επιχείρησαν να αναστείλουν την απεργιακή κινητοποίηση, παρόλο που το σύνολο σχεδόν των υπηρετούντων είχε ήδη αποστείλει *παραιτήσεις από την υπηρεσία*. Όμως, η πίεση των ΕΛΜΕ φαίνεται ότι ήταν τέτοια, ώστε τελικά το Δ.Σ. αποφάσισε – ύστερα από την παραίτηση δύο μελών του- να πραγματοποιηθεί ο αγώνας διαρκείας (2.3.1955)⁴⁷⁴.

Ο αγώνας είχε διάρκεια μόλις τεσσάρων ημερών, κατά τις οποίες η λειτουργία των σχολείων ανατέθηκε σε δημοσίους υπαλλήλους. Λύθηκε με απόφαση του Δ.Σ., ύστερα από *μεσολάβηση* στην κυβέρνηση του ισχυρού άνδρα της ΓΣΕΕ Φ. Μακρή. Η υπέρ της λύσης της απεργίας των καθηγητών *μεσολάβησή* του - παρά τις μέχρι τότε εκδηλώσεις συμπαράστασής του - σχετίζεται πιθανότατα με το ότι η κυβέρνηση, στους κόλπους της οποίας ήταν έντονη η κινητικότητα για τη διαδοχή του Αλ. Παπάγου, είχε ανάγκη να εξασφαλίσει, αν όχι την ενεργό υποστήριξη όλης της ΓΣΕΕ, τουλάχιστον τη σιωπηρή αποδοχή του Φ. Μακρή απέναντι στο σχεδιαζόμενο αντιεργατικό νόμο 3239/1955. Κινούμενος σ' αυτό το πλαίσιο ο Φ. Μακρής διαβεβαίωσε την ΟΛΜΕ ότι θα παρεχόταν στους καθηγητές/τριες ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση συνοδευόμενη από *συμβολικό ειδικό/ιδιαίτερο* μισθολόγιο⁴⁷⁵.

⁴⁷³ «Το χρονικόν του αγώνος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 68-69/20.3.1955, σ. 5-6 και 22-23.

⁴⁷⁴ Από τα μέλη του Δ.Σ. οι δύο παραιτηθέντες ήταν ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ Π. Παπασπύρου και ο Π. Ξιφαράς. Ο Γενικός Γραμματέας της Ομοσπονδίας Θ. Ουλής πρότεινε την *αναστολή* της με το πρόσχημα της *καλύτερης προετοιμασίας* της, ενώ ο Ι. Σταματογιαννόπουλος τέθηκε υπέρ της ανάθεσης της διαχείρισης του αιτήματος στην ελεγχόμενη από τη Δεξιά ΑΔΕΔΥ. Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον πράξεων* (29.5.1949 – 14.7.1956), πράξεις 15^η/16.2.1955 και 17^η/26.2.1955, σ. 134-139 και 144-153.

⁴⁷⁵ Πράγματι, ύστερα από διαπραγματεύσεις έξι μηνών, και ενώ στο μεταξύ και άλλες υπαλληλικές είδαν «την θέσιν των βελτιουμένην», ψηφίστηκε το Ν.Δ.. 3379/1955 («Περί προσωπικού της δημοσίας εκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 260/26.9.1955, τ. Α') με το οποίο: α) θεσπίστηκε η ιδιαίτερη βαθμολογική κλίμακα για τους καθηγητές/τριες, η οποία παρουσιάστηκε σαν *λαμπρή αναγνώριση του έργου των καθηγητών και τακτοποίηση του ζητήματος της ιεραρχικής τους τοποθέτησης στο υπαλληλικό σύνολο*, β) αυξήθηκαν οι οργανικές θέσεις των Βοηθών Γυμνασιαρχών (ανήλθαν σε 500 από 300 που ήταν, ενώ η ΟΛΜΕ ζητούσε 1.000) και των Γενικών Επιθεωρητών σε 35. Με το ίδιο Ν.Δ. θεσπίστηκε *συμβολικό ειδικό* μισθολόγιο για τους καθηγητές/τριες που όμως υπολειπόταν κατά πολύ του αντίστοιχου των δικαστικών και των τεχνικών, καίτοι εξασφάλισε διαφορά της τάξης του 8-10% στις

Από το αρχειακό υλικό φαίνεται πως οι ιθύνοντες της ομοσπονδίας γνώριζαν:

α) ότι το διατιθέμενο χρηματικό ποσό για το ειδικό μισθολόγιο - *το κέντρο των επιδιώξεων του κλάδου* - απείχε πολύ από το να εξασφαλίσει την πολυπόθητη μισθολογική ισότητά τους με τους άλλους *ομότιμους* κλάδους, ιδίως με τους *τεχνικούς* με τους οποίους ζητούσαν να εξομοιωθούν,

β) ότι η παράταση της απεργίας πιθανότατα θα επέφερε μεγαλύτερα οφέλη για τον κλάδο, από τη στιγμή που το ποσοστό των απεργών καθηγητών/τριών παρέμεινε υψηλό - παρά τις πιέσεις του υφυπουργού Εσωτερικών-Ασφαλείας Ε. Καλλαντζή και τις απειλές για δυσμενείς μεταθέσεις - και ταυτόχρονα ο τύπος εξακολουθούσε να τους υποστηρίζει χαρακτηρίζοντας τον *αγώνα* τους *ηθικό*, και *μη πολιτικό*,

γ) ότι ήταν διάχυτη η υποψία πως η κυβέρνηση δεν θα εφάρμοζε τα υπεσχημένα, από τη στιγμή που και άλλοτε «εδήλωσεν ότι θα ικανοποιήση τα αιτήματα [...] και άλλων κλάδων, αλλά δεν ετήρησε τας υποσχέσεις μέχρι σήμερα»⁴⁷⁶,

δ) ότι η δυσαρέσκεια της βάσης θα μεγάλωνε στην περίπτωση που οι διεκδικήσεις άλλων δημοσιοϋπαλλήλικών κλάδων, οι οποίοι απειλούσαν με απεργιακές κινητοποιήσεις⁴⁷⁷, στέφονταν με επιτυχία.

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα διατυπώθηκαν στις σχετικές συνεδριάσεις του Δ.Σ της ΟΛΜΕ:

«Θα εργασθώμεν πολύ δια να κρατήσωμεν τον κλάδον [ενωμένο]. Διότι είδε μεγάλον αγώνα και μικρά αποτελέσματα [...]. Δια τούτο η λύσις των βαθμολογικών αιτημάτων πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός του Μαρτίου ε.ε.. Τούτο θα εκράτει τον κλάδον ηνωμένον»⁴⁷⁸.

Όπως έχει διαφανεί απ' όσα περιγράφηκαν αυτό που οδήγησε την πλειονότητα των μελών του Δ.Σ. που υποστήριζαν και πέτυχαν τη λήξη της απεργίας δεν ήταν ούτε οι κυβερνητικές απειλές προς τους απεργούς⁴⁷⁹, ούτε η υπαναχώρηση μερικών συνδικαλιστικών στελεχών που

αποδοχές των καθηγητών σε σύγκριση με τους πτυχιούχους διοικητικούς δημοσίους υπαλλήλους (Βλ. Παράρτημα, πίνακας 2). Με κατοπινούς νόμους αυξήθηκαν κατά 560 οι οργανικές θέσεις των καθηγητών. Με το ίδιο Ν.Δ. βελτιώθηκε η βαθμολογική και μισθολογική κατάσταση και των δασκάλων (επιτεύχθηκε η ενιαιοποίηση των κατώτερων βαθμών (Γραμματέων Β' και Α' και Εισηγητών) στο πλαίσιο του δημοσιοϋπαλλήλικού κώδικα, η αύξηση των θέσεων στους μεσαίους και ανώτερους βαθμούς, η παροχή του βαθμού Διευθυντή Β' - Α' (250 οργανικές θέσεις) και 9 θέσεων Γενικών Επιθεωρητών - Διευθυντών Α') και η χορήγηση ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος. Βλ. «Δωδεκάμηνος αγρυπνία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 76-77/Σεπτέμβριος 1955, σ.9 και *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 282/11.4.1955, σ. 2, τχ. 296/10.10.1955, σ. 1-4 και τχ. 279/20.10.1955, σ. 4.

⁴⁷⁶ Από το λόγο του ειδ. Γραμματέα της ΟΛΜΕ Σ. Ναστούλη στην έκτακτη συνεδρίαση του Δ.Σ. (5.3.1955), στο Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον πράξεων...*, πράξη 18^η /5.3.1955, σ. 159.

⁴⁷⁷ Οι οικονομικοί υπάλληλοι και οι τριτατικοί υπό την απειλή απεργίας είχαν ήδη υποβάλει οικονομικά αιτήματα πέρα από την υπεσχημένη γενική αύξηση του 10%. Σε αναβρασμό βρισκόταν επίσης η ΟΕΕ και άλλες δημοσιοϋπαλλήλικες οργανώσεις.

⁴⁷⁸ Από το λόγο του Γενικού Γραμματέα της ΟΛΜΕ Ν. Παπανικολάου στην έκτακτη συνεδρίαση του Δ.Σ. (5.3.1955), Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον πράξεων...*, ο.π., σ. 158.

⁴⁷⁹ Βλ. τύπο εποχής: εφ. *Το Βήμα*, 2.3.1955, σ. 6, 5.3.1955, σ. 6 · εφ. *Η Καθημερινή*, 4.3.1955, σ. 6 · εφ. *Η Αυγή*, 4.5.1955, σ. 1 και 4.

έσπευσαν να καταγγείλουν την απεργία ως υποκινούμενη «υπό στοιχείων εχθρικών προς τα συμφέροντα της Παιδείας»⁴⁸⁰. Ήταν η επιδίωξή τους να αποφευχθεί ο εκ βάθρων κλονισμός της κυβέρνησης, όχι μόνο εξαιτίας της υψηλής μαχητικότητας των αντικυβερνητικών κομμάτων, αλλά και από την *απεργιακή κινητοποίηση των καθηγητών, των επαγγελματιο-βιοτεχνών, των εμπόρων και απ' την ενδεχόμενη πιθανή γενικευμένη κινητοποίηση και άλλων δημοσιοϋπαλληλικών οργανώσεων*⁴⁸¹. Ήταν τέλος ο φόβος που προκάλεσε στη συντηρητική συνδικαλιστική μερίδα της Ομοσπονδίας η απήχηση που διαφάνηκε να έχει στον κλάδο η υπέρ της απεργίας δραστηριοποίηση του *αριστερού* Στ. Κότσιρα.

Το ότι η ηγεσία της ΟΛΜΕ χρησιμοποίησε ως πρόσχημα τη δεινή κατάσταση της εκπαίδευσης για να επιτύχει συντεχνιακά οφέλη και όχι για ν' αμφισβητήσει τις επιλογές της κυβέρνησης στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής καταφαίνεται και από δύο ακόμα γεγονότα: α) από τη ρητή ομολογία της πλειοψηφίας του Δ.Σ. πως σκοπός της απεργίας των καθηγητών/τριών ήταν η προώθηση «του θέματος των εκπαιδευτικών εις την πρώτην γραμμήν του κυβερνητικού ενδιαφέροντος»⁴⁸², και όχι *η συμβολή στην πτώση της*⁴⁸³ και β) από το ότι την ίδια περίοδο αναγόρευσε τον Ν. Εξαρχόπουλο, άρθρα και ομιλίες του οποίου φιλοξενούσε στο *Δελτίο*⁴⁸⁴, επίτιμο πρόεδρό της.

Ο τρόπος με τον οποίο τερματίστηκε η απεργία, η *μεταχείριση που επεφύλαξε ο νόμος* «εν συσχετισμώ προς την μεταχείρισιν άλλων κατηγοριών», η δυσaráσκεια τόσο *μερικών ειδικοτήτων* επειδή *ευνοήθηκαν λιγότερο από άλλες* όσο και των χαμηλόβαθμων που δεν κέρδισαν παρά ελάχιστα σε σύγκριση με τους αρχαιότερους, η εξάνεμιση της μισθολογικής ενίσχυσης του κλάδου εξαιτίας της αύξησης της έμμεσης και άμεσης φορολογίας που ακολούθησε, οδήγησαν όλα σε μείωση της συνδικαλιστικής πυκνότητας της Ομοσπονδίας⁴⁸⁵. Τα παραπάνω μαζί με τον κατακερματισμό του Ε.Σ. σε ομάδες μετά το θάνατο του Αλ. Παπάγου (4.10.1955) προκάλεσαν έντονες τριβές στο εσωτερικό της.

Συγκεκριμένα, πριν από τις αρχαιρεσίες της ΚΑ' τακτικής Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (17-22.7.1955) η ισχυρή ΕΛΜΕ Αττικής, η οποία είχε ασκήσει πιέσεις για αναβολή της απεργίας, διασπάστηκε. Οι αποχωρήσαντες συνέστησαν ανεξάρτητο Σύλλογο (Α' Αττικής) αποδυναμώνοντας την ΕΛΜΕ Αττικής τόσο που ο συνδυασμός του ακροδεξιού προέδρου

⁴⁸⁰ «Η ΟΛΜΕ καλεί τα μέλη της εις σκληρόν αγώνα. Πολλοί εκ των παραιτηθέντων δεν θέλουν απεργίαν», εφ. *Η Καθημερινή*, 1.3.1955, σ. 6.

⁴⁸¹ «Αύριο κλείνουν τα Γυμνάσια», εφ. *Η Αυγή*, 1.3.1955, σ. 9.

⁴⁸² Από τη δήλωση του προέδρου της ΟΛΜΕ στον τύπο. Βλ. «Τα Γυμνάσια θα ανοίξουν από αύριον», εφ. *Ελευθερία*, 6.3.1955, σ. 7.

⁴⁸³ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον πράξεων...*, ο.π., σ. 154 και [Η Διοίκησης], «Προς την πλήρη αξιοποίηση», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 68-69/20.3.1955, σ. 1. Πρέπει να σημειωθεί ότι τόσο οι εφημερίδες του κέντρου όσο και της αριστεράς έσπευσαν να υποστηρίξουν την απεργιακή κινητοποίηση της ΟΛΜΕ και των άλλων εργαζομένων προσβλέποντας στην πτώση της κυβέρνησης του ασθενούντος Αλ. Παπάγου. Βλ. ενδεικτικά «Σημειώματα», εφ. *Το Βήμα*, 1.3.1955, σ. 3, «Ο κοινός αγώνας των εργαζομένων άρχισε»· «Όλο το έθνος στο πλευρό τους», εφ. *Η Αυγή*, 1.3.1955, σ.1 και 3.

⁴⁸⁴ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σ. 10-11 και τχ. 72-73/Μάιος 1955, σ. 40-41.

⁴⁸⁵ Βλ. Κεφ. 1.3.

της Ι. Σταματογιαννόπουλου, έχασε στις εκλογές για την ανάδειξη του νέου Δ.Σ. της Ομοσπονδίας. Τον Οκτώβριο του 1955 ο Ι. Σταματογιαννόπουλος υπέβαλε ένσταση κατά των αρχαιρεσιών της Γ.Σ και δικαιώθηκε τόσο πρωτόδικα όσο και στο Εφετείο Αθηνών. Αιτούμενος δε ορισμό προσωρινής διοίκησης από το Πρωτοδικείο κατάφερε (στις 17.5.1956) να περιληφθούν σε αυτήν επτά μέλη σε σύνολο δεκατριών που πρότεινε ο ίδιος. Τριτανακοπή κατά της δικαστικής απόφασης άσκησαν τόσο ο *αριστερός* Στ. Κότσιρας (της ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης), ο οποίος είχε κινητοποιηθεί ιδιαίτερα για την πραγματοποίηση της απεργίας διαρκείας, όσο και ο προσκείμενος στη μερίδα της Δεξιάς, και μέχρι τότε πρόεδρος της ΟΛΜΕ Χ. Παπαδημητρίου, καθώς και ένα μέλος της ΕΛΜΕ Πειραιά. Συνέπεια των ενεργειών τους ήταν ο δικαστικός διορισμός νέας προσωρινής διοίκησης από την οποία αποκλείστηκαν οι υπερσυντηρητικοί της Δεξιάς (1.6.1956) πιθανότατα για λόγους που σχετίζονται με τις εξελίξεις που σημειώθηκαν στη συντηρητική πολιτική παράταξη. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι σε δύο από τα τεύχη του *Δελτίου* που εκδόθηκαν επί των ημερών των δύο διαδοχικών προσωρινών διοικήσεων φιλοξενούνται πρωτοσέλιδα παιδαγωγικού περιεχομένου άρθρα του Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας Κ. Γεωργούλη⁴⁸⁶, γεγονός το οποίο, πέρα από την αμνηχανία που καταδεικνύει, συνιστά μια επιπρόσθετη απόδειξη της εξάρτησης της Ομοσπονδίας από την επίσημη πολιτική ηγεσία και το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα.

Στην τακτική ΚΒ' Γ.Σ. που ακολούθησε («βωβόν συνέδριον») αναδείχθηκε μεν νικητής και πάλι ο Χ. Παπαδημητρίου, αλλά δεν αποκαταστάθηκε η ενότητα μεταξύ των μερίδων της Δεξιάς στους κόλπους της Ομοσπονδίας⁴⁸⁷.

Εν κατακλείδι, οι αντιπαραθέσεις που περιγράφηκαν με πρωταγωνιστές εκπροσώπους μερίδων της Δεξιάς αλλά και του Στ. Κότσιρα – στο χώρο επιρροής του οποίου είχαν πραγματοποιηθεί συλλήψεις απεργούντων καθηγητών⁴⁸⁸ – συνιστούν έκφραση της διαμάχης για τον έλεγχο της Ομοσπονδίας ως απόρροια τόσο της διαμορφούμενης συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, όσο και των γενικότερων πολιτικών συνθηκών : α) της προφανούς χαλάρωσης του Ε.Σ. και της έλλειψης συλλογικότητας στους κόλπους εξαιτίας του ανταγωνισμού επιφανών στελεχών του για τη διαδοχή του Αλ. Παπάγου, β) της δραστηριοποίησης της αντιπολίτευσης, ιδίως του Σ. Βενιζέλου που στα τέλη του καλοκαιριού ζήτησε από το βασιλιά σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης χαρακτηρίζοντας την κυβέρνηση ακέφαλη, και γ) της αλληλοτροφοδοτούμενης πόλωσης μεταξύ της Αριστεράς

⁴⁸⁶ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η ιδιοτυπία του εκπαιδευτικού λειτουργήματος και τ.ι. «Η τυπολογία της διδακτικής εργασίας», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 93/Ιούνιος 1956, σ. 1-2 και τχ. 94/Ιούλιος 1956, σ. 1-2.

⁴⁸⁷ Για τη διάσπαση στους κόλπους της Δεξιάς παράταξης της ΟΛΜΕ βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 78-79/Οκτώβριος 1955, σ. 1-2, τχ. 93/Ιούνιος 1956, σ. 3-11, τχ. 94/Ιούλιος 1956, σ. 6-7, τχ. 94/Ιούλιος 1956, σ. 7. και σ. 10-12. Επίσης βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον πράξεων...*, πράξη 30^η /12.7.1956, σ. 298-299.

⁴⁸⁸ «Συλλήψεις καθηγητών έγιναν την νύκτα εις Θεσσαλονίκην και Δοξάτον...», εφ. *Το Βήμα*, 5.3.1955, σ. 6.

και του Κέντρου, που όμως υποχρέωνε το Κέντρο σε σύγκλιση με την Αριστερά προκειμένου να αποφύγει την εξαφάνιση⁴⁸⁹.

Σύνοψη κεφαλαίου

Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο τη διακυβέρνηση της χώρας είχε ο Ε.Σ. η ΟΛΜΕ δεν έλλειψε από τη δημόσια αντιπαράθεση των δύο κύριων εκπαιδευτικών ρευμάτων, του συντηρητικού και του φιλελεύθερου. Για λόγους ιδεολογικής ταύτισης με την πολιτικά κυρίαρχη συντηρητική μερίδα της αστικής τάξης και του κόμματος που εκπροσωπούσε την ανασυγκροτημένη πλέον Δεξιά, αλλά και για λόγους που σχετίζονταν με την εξυπηρέτηση συντεχνιακών συμφερόντων υπεραμύνθηκε του εκπαιδευτικού status quo και αμφισβήτησε έντονα τη συμβολή που θα μπορούσε ενδεχομένως να έχει η θεμελίωση της τεχνικής εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, χωρίς ωστόσο να εμφανίζεται απροσχημάτιστα ενάντια στην προοπτική ίδρυσης μέσω των τεχνικών – επαγγελματικών σχολείων. Παράλληλα, επιχείρησε να αξιοποιήσει τόσο την αντιπαράθεση αυτή, όσο και την κοινωνική πίεση για καλύτερους υλικούς όρους στην εκπαίδευση – πίεση που αυξανόταν όσο η κυβέρνηση του Ε.Σ. αποδυναμωνόταν και δεν φαινόταν διατεθειμένη να αυξήσει δραστικά τις δαπάνες ώστε να επιτευχθεί η υπεσχυμένη *λειτουργική αρτίωση* της παιδείας – προκειμένου να αποσπάσει συντεχνιακά οφέλη. Στηριζόμενη στην αυξανόμενη στην κοινωνική ζήτηση για Μ.Ε. διεκδίκησε σε πρώτη φάση αύξηση της οικονομικής επιβάρυνσης των γονέων ώστε να εξασφαλιστούν οι πόροι της οικονομικής ενίσχυσης των μελών της. Σε δεύτερη φάση πραγματοποίησε – ύστερα από δισταγμούς και πιέσεις της βάσης – απεργία δια παραιτήσεων το Μάρτιο του 1955 προβάλλοντας ως κύριο επιχείρημα πως οι σκοποί του σχολικού μηχανισμού θα επιτυγχάνονταν και η παρεχόμενη παιδεία θα βελτιωνόταν μόνο αν αυξάνονταν οι υλικές απολαβές των λειτουργών της και ενισχυόταν το κοινωνικό τους κύρος. Τόσο τα μικρά οφέλη – σε σύγκριση με τα προσδοκώμενα και με το μέγεθος της συμμετοχής αποτελέσματα του αγώνα – όσο, κυρίως, οι πολιτικές συγκυρίες (κρίση στο εσωτερικό του Ε.Σ., έντονη δραστηριοποίηση της αντιπολίτευσης, ανάθεση της ηγεσίας της Δεξιάς στον Κ. Καραμανλή) και η διαμορφούμενη συντηρητική εκσυγχρονιστική τάση επέφεραν έντονες αναταράξεις στους κόλπους της Ομοσπονδίας. Ωστόσο, μόλο που αποδυναμώθηκαν τα ακροδεξιά στελέχη της, ο έλεγχος της ΟΛΜΕ παρέμεινε σε χέρια μερίδας δεξιών συνδικαλιστών της Δεξιάς οι οποίοι ασπάζονταν τις απόψεις της συντηρητικής αντιδραστικής τάξης στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

⁴⁸⁹ Βλ. Αλ. Παπαγελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*, Εστία, Αθήνα 1997, σ. 44-54 και Σ. Ριζάς, *Η ελληνική...*, ο.π. σ. 144-161.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ Ε.Ρ.Ε. ΚΑΙ Η ΟΛΜΕ

«[...] Οι λειτουργοί Μ.Ε. [...] νομίζουν ότι είναι απαραίτητος [...] η αξιοποίησης της μεγάλης κληρονομιάς μας [...]. Βεβαίως ουδεμία διάθεση παραχωρήσεως εκ μέρους της Πολιτείας εις τας αξιώσεις αυτάς υπάρχει. Καλόν είναι όμως να υπομνησκειται εκάστοτε η απόλυτος αντίθεσις του κλάδου προς τα ιδεώδη των μπίζνεσμεν». ΟΛΜΕ, 1962.

Εισαγωγή

Μετά την προώθησή του από το παλάτι στην ηγεσία του Ε.Σ.⁴⁹⁰ ο Κ. Καραμανλής προέβη σε σύσταση νέου κόμματος της Δεξιάς - της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) - στο οποίο προσχώρησαν κορυφαίοι Φιλελεύθεροι πολιτικοί (Ε. Αβέρωφ, Κ. Τσάτσος, Γρ. Κασσιμάτης, Δ. Βρανόπουλος κ.α.). Οι βουλευτικές εκλογές που διεξήχθησαν το Φεβρουάριο του 1956 (19.2.1956) ανέδειξαν την ΕΡΕ νικήτρια έναντι των (εκλογικά) συνεργαζόμενων κεντρώων κομμάτων και της ΕΔΑ. Δημιούργησαν όμως πρόβλημα πολιτικής νομιμοποίησης, που επιτάχθηκε όχι μόνο εξαιτίας της πώλωσης του κυπριακού, αλλά και λόγω και της οικονομικής πολιτικής της «Νεοδεξιάς», πολιτικής η οποία συνέτεινε μεν στην οικονομική μεγέθυνση αλλά είχε αντιλαϊκή χαρακτήρα⁴⁹¹.

Στο πλαίσιο αυτό η εκπαίδευση τέθηκε από το καλοκαίρι του 1956 και για δέκα περίπου χρόνια στο επίκεντρο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής παράλληλα με τα παραπάνω φλέγοντα ζητήματα. Την αφορμή έδωσε η απόφαση της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή να αυξήσει τα εκπαιδευτικά τέλη (στη Μέση και Ανώτατη εκπαίδευση). Αιτία της κοινωνικής αντίδρασης ήταν το γεγονός πως οι συντελούμενες μεταβολές στις οικονομικές δομές είχαν στο μεταξύ συμβάλει σε μια σταδιακή μεταβολή των αντίστοιχων κοινωνικών παρουσιάστηκε έτσι το φαινόμενο να μην υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα θεσμικά πλαίσια, στον τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας και στην απαίτηση για την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ανανέωση⁴⁹².

Κάτω από τις συνθήκες αυτές το αίτημα του εκσυγχρονισμού της χώρας επαναδιατυπώθηκε ορμητικότερα και πιο συγκροτημένα. Οι αναφορές του τύπου κατά το 1954-55 για τις ελλείψεις σε ό,τι ονομαζόταν *λειτουργική αρτίωση της εθνικής παιδείας* και η διατύπωση ανησυχιών εκ μέρους κάποιων δημοσιογράφων και των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκσυγχρονιστικού ρεύματος ως προς την *ανάγκη συγχρονισμού* της συμπληρώθηκαν τα

⁴⁹⁰ Για τη διαδοχή του Αλ. Παπάγου από τον Κ. Καραμανλή βλ. ενδεικτικά Ευάν. Χατζηβασιλείου, *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία 1954-56*, Πατάκης, Αθήνα 2001.

⁴⁹¹ Βλ. αναλυτικά Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο ...*, ο.π., σ. 174-181 και 255-263 Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ., σ. 83-98, 120-125 και 208-218.

⁴⁹² Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας* (μτφρ. Αικ. Ασδραχά), Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σ. 147.

χρόνια που ακολούθησαν από εκδηλώσεις καθολικού ενδιαφέροντος για την αναδιοργάνωση της παιδείας⁴⁹³.

Η ανάγκη ν' ανταποκριθεί το εκπαιδευτικό σύστημα στις συνθήκες εθνικής οικονομίας και να συμβάλει τόσο στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων, κυρίως της διογκούμενης ανεργίας και της μετανάστευσης, όσο και στο διαγραφόμενο ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας προβλήθηκε έντονα από το φιλελεύθερο και το αριστερό πολιτικό χώρο και τ' αντίστοιχα εκπαιδευτικά ρεύματα. Αλλά και ένα μέρος της συντηρητικής πολιτικής εξουσίας παρουσίασε -υπό την επίδραση της θεωρίας του «ανθρώπινου κεφαλαίου» και της εφαρμογής του εκσυγχρονιστικού μοντέλου στα δυτικοευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα⁴⁹⁴- ως αλληλεξαρτώμενα τα μέλη του τρίπτυχου απασχόληση- παραγωγικότητα- παιδεία και το 1957 παραδέχθηκε πως το πεπαλαιωμένο πρόγραμμα και η ελλιπής διοικητική οργάνωση της εκπαίδευσης δεν μπορούσαν πια να

⁴⁹³ Αναλυτικά βλ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ. 132-141.

⁴⁹⁴ Ο σχετικός προβληματισμός για τη σύνδεση εκπαίδευσης και οικονομίας είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα. Για τη σημασία των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο είχε κάνει λόγο από τη δεκαετία του 1940 ο Th. Schultz, ο οποίος είχε υποστηρίξει πως οι εκπαιδευτικές δαπάνες αποτελούν επένδυση. Το 1949, επιτροπή που συγκροτήθηκε στις ΗΠΑ με σκοπό την επισήμανση των ανθρώπινων πηγών πλούτου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ορθή εκμετάλλευση των διανοητικών πόρων θα είχε μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη και εξέλιξη του αμερικανικού έθνους. Και η Σοβιετική Ένωση και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης εστίασαν μεταπολεμικά στη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσαν στην ανάπτυξη των θετικών επιστημών και της αεροδιαστημικής. Η εκτόξευση του Σπούτνικ από τους Σοβιετικούς το 1957 - «Sputnik Shock» για το Δυτικό κόσμο- συντέλεσε ώστε να επανέλθει η εκπαίδευση στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος στις χώρες της Δύσης. Το «εκσυγχρονιστικό μοντέλο» που κυριάρχησε σε αυτές στηριζόταν στη θεωρία του τεχνοκρατικού λειτουργισμού και θεωρούσε την εκπαίδευση περισσότερο ως μέσο αξιοποίησης και ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου και λιγότερο ως καταναλωτικό αγαθό. Τόνιζε την οικονομική διάσταση της εκπαίδευσης και έθετε ως σκοπό της την ανάπτυξη της τεχνολογίας και των ανθρώπινων πόρων. Υπό την επίδραση του μοντέλου αυτού στη Μεγάλη Βρετανία συμπληρώθηκε (το 1959 και το 1962) η μεταρρύθμιση του 1944 (Education Act), ενώ στη Γαλλία η απόπειρα αναπροσαρμογής και εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης που άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του 1950 (με το σχέδιο Billeres) ολοκληρώθηκε το 1959 (μεταρρύθμιση Berthoin). Στη Γερμανία συνεχίστηκαν οι συζητήσεις για την ενοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος (συμφωνία Düsseldorf) για να ολοκληρωθούν το 1964 (συμφωνία Αμβούργου), ενώ το 1962 η Σουηδία και η Αυστρία αναμόρφωσαν τα εκπαιδευτικά τους συστήματα. Κοινό στοιχείο των αναμορφωτικών αυτών προσπαθειών ήταν η προώθηση των φυσικομαθηματικών στα σχολεία και τα' ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Βλ. T. Husen - A. Tuijman - W. D. Halls (eds), *Schooling in modern European Society. A report of the Academia Europaea*, Pergamon Press, 1992, σ. 35· A. Reble, *Ιστορία της Παιδαγωγικής* (μετφρ. Δ. Θ. Χατζηστεφανίδη - Σ. Θ. Χατζηστεφανίδη - Πολυζώη), Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σ. 513-517· A. Φραγκουδάκη, *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Παπαζήσης, Αθήνα 1985, σ. 17 και 31· X. Χατζηιωσήφ, «Απόψεις για τη βιωσιμότητα της Ελλάδος και το ρόλο της βιομηχανίας», στο *Αφιέρωμα στο Ν. Σβορώνο*, εκδ. Παν/μίου Κρήτης, Ρέθυμνο 1986· UNESCO, *50 χρόνια για την εκπαίδευση*, Διεθνές ίδρυμα εκπαιδευτικού σχεδιασμού, 1997, σ. 18-68. Παρόμοιες απόψεις και στο Ι. Πυργιωτάκης, «Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητες», στο Ι. Πυργιωτάκης - Ι. Κανάκης (επιμ.), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση: μύθος ή πραγματικότητα*, Γρηγόρης, Αθήνα 1992, σ. 178-186. Για τη θεωρία ανθρώπινου κεφαλαίου βλ. T.W. Schultz, "Investment in Human Capital" *American Economic Review*, 51 (March 1971) και τ.ι., *Η οικονομική αξία της εκπαίδευσης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1972. Για τις απόψεις διατυπώθηκαν στην Ελλάδα και παρουσίαζαν την εκπαίδευση σε αλληλεξάρτηση με την παραγωγικότητα και την απασχολησιμότητα βλ. Χρ. Στράτος, «Αι υποχρεώσεις του κράτους (iii), π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Α' τχ. 12/Μάρτιος, 1957, σ. 194-194 και τ.ι. «Ανάγκη προσαρμογής», ο.π., τ. Β', τχ. 23-24/Δεκέμβριος, 1957, σ. 296-297. Για μια σύντομη παρουσίαση του εκσυγχρονιστικού μοντέλου βλ. Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *Σύγχρονα παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προβλήματα*, Gutenberg, Αθήνα 1989, σ. 24.

ανταποκριθούν στις ανάγκες των καιρών⁴⁹⁵. Την ίδια δε χρονιά (1957) η κυβέρνηση συγκρότησε Επιτροπή εξ Ειδικών για να μελετήσει τα προβλήματα της ελληνικής παιδείας και να εισηγηθεί τις δέουσες αλλαγές. Ποικιλώνυμα συλλογικά υποκείμενα έγιναν τότε εκφραστές μεταρρυθμιστικών αντιλήψεων: κύκλοι που πολιτικά/ιδεολογικά τοποθετούνταν στη πολιτικά κυρίαρχη συντηρητική παράταξη (όπως η Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών και το δημοσιογραφικό της όργανο, το περιοδικό *Ελληνικά Θέματα*⁴⁹⁶), το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών, το Τεχνικό Επιμελητήριο⁴⁹⁷ αλλά και ξένοι φορείς (όπως ο ΟΟΣΑ⁴⁹⁷), και μεμονωμένα άτομα με σημαίνοντα θεσμικό ρόλο, όπως ο Διοικητής της Τραπεζής της Ελλάδος Ξ. Ζολώτας⁴⁹⁸, εξέφρασαν σχετικές απόψεις.

Η αναγκαιότητα αναμόρφωσης του εκπαιδευτικού συστήματος, συνειδητοποιήθηκε και από μια μερίδα του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, τη λεγόμενη συντηρητική εκσυγχρονιστική τάση, που πρότεινε τη δημιουργία διαφοροποιημένων τύπων τεχνικών – επαγγελματικών γυμνασίων, στηριζόμενη όχι τόσο στην ανάδειξη των σύγχρονων κοινωνικών αναγκών, αλλά κυρίως σε επιχειρήματα που προέρχονταν από την ιστορία, την κλασική και χριστιανική γραμματεία. Σύμφωνα με την κύρια εκπρόσωπο της τάσης αυτής Ν. Δενδρινού- Αντωνακάκη, η οποία τοποθετήθηκε στη θέση της τεχνικής συμβούλου στο υπουργείο Παιδείας, οι φυσικές επιστήμες του Αριστοτέλη, οι αρχαίοι μαθηματικοί, οι φυσικοί και γεωγράφοι άνηκαν στην αρχαία ελληνική γραμματεία και ως εκ τούτου έπρεπε να περιληφθούν στη διδασκαλία της το ερευνητικό πνεύμα των αρχαίων Ελλήνων και το πρακτικό των βιοποριστικών επαγγελμάτων του Ιησού και των Αποστόλων αιτιολογούσαν τη σημασία της τεχνικής- επαγγελματικής μόρφωσης και αναιρούσαν το ασυμβίβαστο της συνύπαρξής της με την ανθρωπιστική⁴⁹⁹. Συνοπτικά, κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950

⁴⁹⁵ Την παραδοχή αυτή έκανε ο Κ. Καραμανλής τόσο πριν όσο και μετά τη σύσταση της Επιτροπής Παιδείας του 1957. Βλ. «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική ανάγκη της εποχής» εφ. *Ακρόπολις*, 8.4.1962, σ. 1 και 13.

⁴⁹⁶ Ιδρυτής της Εταιρείας ήταν ο βιομήχανος Χρ. Στράτος. Για τις σχετικές με το εκπαιδευτικό σύστημα απόψεις του βλ. ενδεικτικά Χρ. Στράτος, *Παραγωγή και Παιδεία*, ανάτυπο από το π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. 3, Αθήνα, 1958. Για την υιοθέτηση των φιλελεύθερων εκπαιδευτικών απόψεων από την Εταιρεία και τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν εις βάρος της από τους εκπροσώπους της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης βλ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ. 137 και 187.

⁴⁹⁷ Το ΕΒΕΑ ασχολήθηκε από το 1957 με το θέμα της επαγγελματικής εκπαίδευσης και παράλληλα άρχισε να παρακολουθεί τα προγράμματα τεχνικής βοήθειας από ξένους οργανισμούς (FORD και ROCKEFELLER). Βλ. Γ. Κατζουράκης, *Η επαγγελματική εκπαίδευση εν Ελλάδι*, ΕΛΚΕΠΑ, Αθήνα, 1958, σ. 20 κ.ε.

⁴⁹⁸ Ο Ξ. Ζολώτας έκανε ξεκάθαρα λόγο για την αναγκαιότητα σύνδεσης της εκπαίδευσης, και ειδικότερα της τεχνικής- επαγγελματικής, με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Για τα προβλήματα που εντοπίζονται κατά την περίοδο εκείνη στην Ελλάδα ως προβλήματα εκπαίδευσης ή και κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, για τις λύσεις που προτείνονται και για τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που κατά κοινή ομολογία υπήρχαν πίσω από τις επιλογές του 5ετούς προγράμματος 1960-64, βλ. Ξ. Ζολώτας, *Οικονομική ανάπτυξη και τεχνική εκπαίδευση*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1965, και OECD, *The Mediterranean Regional Project of Greece*, OECD, Paris 1965.

⁴⁹⁹ Βλ. Ν. Δενδρινού – Αντωνακάκη, *Αι γενικά αρχαί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως*, Ανάτυπο από το υπ. αρ. 8 *Δελτίον Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού* του υπουργείου Παιδείας, Αθήνα 1959, σ.

πολιτικοί, συλλογικοί φορείς και «ειδικοί» εμφανίζονται δεκτικοί στην ιδέα εφαρμογής του εκσυγχρονιστικού μοντέλου που κυριαρχούσε στα δυτικά εκπαιδευτικά συστήματα, χωρίς όμως κανείς να αμφισβητεί την αναγκαιότητα μεταλαμπάδευσης των αξιών του *ανθρωπισμού*. Αποτέλεσμα του ενδιαφέροντος που εκδηλώθηκε υπήρξε η μεταρρύθμιση του 1959.

Ωστόσο, το αίτημα για προσαρμογή της εκπαίδευσης στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της χώρας είχε και αντιπάλους. Πολεμήθηκε από μέρος πολιτικών της Δεξιάς και από εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής εκπαιδευτικής τάσης. Οι τελευταίοι, παραβλέποντας την αναγκαιότητα ικανοποίησης των νέων αιτημάτων που έμπαιναν επιτακτικά για την αστική τάξη κι αξιοποιώντας τη συνεχιζόμενη πολιτική και ιδεολογική της αδυναμία να διαμορφώσει τις ιδεολογικές συνιστώσες της, εμφανίστηκαν σαν γνήσιοι θεματοφύλακες των *ελληνοχριστιανικών αξιών*⁵⁰⁰. Υπεραμύνθηκαν του *κλασικού* Γυμνασίου ως *σταθερού θεμέλιου* της εκπαίδευσης, ενέμειναν στη θέση πως πρώτιστα μελήματα του σχολικού μηχανισμού έπρεπε να παραμείνουν η καλλιέργεια της χριστιανικής πίστης, η ενστάλαξη αγάπης για την πατρίδα, «την αθάνατον Ελλάδα μας», η υπακοή στους νόμους και στους «άρχοντες».

Στο κεφάλαιο αυτό θα υποστηριχθεί ότι η ΟΛΜΕ αρχικά ταυτίστηκε με τις θέσεις της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, με τους εκπροσώπους της οποίας οι ιθύνοντές της εξακολούθησαν να διατηρούν ισχυρό πλέγμα σχέσεων. Άλλωστε κατά τα έτη 1956-59 το *Δελτίο* εκτός από χώρος παράθεσης των απόψεων και ενεργειών του Δ.Σ. λειτούργησε και ως μέσο αναδημοσίευσης αποσπασμάτων των ομιλιών των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος στις συναντήσεις του Χριστιανικού Κοινωνικού Κύκλου και αλλού, προβολής των σχετικών με την οργάνωση της εκπαίδευσης βιβλίων τους και φιλοξενίας των υπομνημάτων και ανακοινώσεων της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Οι όποιες διαφοροποιήσεις της Ομοσπονδίας από τη ρητορική των εκπροσώπων της τάσης αυτής είναι ως το 1959 σποραδικές και σχετίζονται με τις προσδοκίες των εκάστοτε ιθυνόντων της ότι ο κλάδος θα μπορούσε να καρπωθεί συντεχνιακά οφέλη αξιοποιώντας τον κοινωνικό *θόρυβο* που προκλήθηκε τόσο από την κατάσταση στην παιδεία, όσο και από την επικείμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Θα παρουσιαστεί επίσης η διαδικασία διαμόρφωσης της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας, καθώς και οι συγκρούσεις που γέννησε. Ακόμη, θα περιγραφεί και θα ερμηνευτεί η γεμάτη παλινωδίες πορεία του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ προς την υιοθέτηση της ρητορικής των εκπροσώπων τούτης της τάσης και θα καταδειχθούν οι συνθήκες υπό τις οποίες αποδέχθηκε και στήριξε τη μεταρρύθμιση του 1959. Τέλος, θα παρουσιαστεί η σταδιακή μεταστροφή της Ομοσπονδίας

42 τ.ι., «Κλασική και τεχνική παιδεία», π. *Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου*, τχ. 9-10/ Μάιος – Ιούνιος 1959, σ. 2-3.

⁵⁰⁰ Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και ...*, ο.π., σ. 270.

προς φιλελεύθερες εκπαιδευτικές θέσεις και η εκ μέρους της υιοθέτηση των απόψεων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος κατά το 1962-63.

4.1. Η κοινωνική αναταραχή μετά την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών και η πρακτική της ΟΛΜΕ

Το καλοκαίρι του 1956 - σχεδόν ταυτόχρονα τόσο με την οργάνωση από τη βασίλισσα Φρειδερίκη πολυδάπανης κρουαζιέρας «γαλαζοαίματων» που είχε προκαλέσει το δημόσιο αίσθημα όσο και με την άρνηση της κυβέρνησης να χορηγήσει αυξήσεις στους εργαζόμενους επιφέροντας αναστάτωση στους κόλπους τους - το υπουργείο Παιδείας ανακοίνωσε ότι *μελετάτο το θέμα της αύξησης των εκπαιδευτικών τελών*⁵⁰¹. Η ανακοίνωση προξένησε έντονη αντίδραση εκ μέρους των κομμάτων της αντιπολίτευσης (στη Βουλή ο Ηλ. Μπερεδής υπέβαλε σχετική επερώτηση σε έντονο ύφος), των νεολαίων τους⁵⁰² και ευαισθητοποίησε πολλούς μαζικούς φορείς, ενώ η κατάθεση του σχετικού νομοσχεδίου στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής αποτέλεσε αφορμή να επεκταθεί η συζήτηση - για πρώτη φορά μετά το Φεβρουάριο του 1952 - σε πλήθος καίριων εκπαιδευτικών ζητημάτων: τις τεράστιες ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό και σε κατάλληλα διδακτήρια, τα υψηλά ποσοστά μαθητικής διαρροής και αναλφαβητισμού, την αναγκαιότητα αύξησης των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση, την οργάνωση, τη δομή και τη γλώσσα του

⁵⁰¹ Για τις αυξήσεις στα εκπαιδευτικά τέλη βλ. ενδεικτικά από τον τύπο της εποχής: εφ. *Ελευθερία*, 29 και 31.7.1956 · εφ. *Η Αυγή*, 14.11.1956 · «Σημειώματα», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Α', τχ. 2/Αύγουστος 1956, σ. 24.

⁵⁰² Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ. 160-166 και 168. Η αναστάτωση είχε ξεκινήσει την άνοιξη του 1956 και έμελε να διαρκέσει τέσσερις μήνες. Στο φοιτητικό χώρο η Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ) και η Ένωση Φοιτητών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΕΦΑΠΘ) συμφώνησαν το Απρίλιο '56 να προβούν σε συντονισμένη δράση και στην ίδρυση Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ελλάδος (ΕΦΕΕ). Τον επόμενο μήνα, μία μόλις ημέρα πριν τον απαγχονισμό των αγωνιστών της κυπριακής αντίστασης Καραολή και Δημητρίου (10.5.1956), πραγματοποιήθηκε μεγάλη φοιτητική συγκέντρωση στην Αθήνα. Η ένταση από τις εξελίξεις στην Κύπρο συνδυάστηκε τότε με τα εκπαιδευτικά αιτήματα των φοιτητών που τόνισαν ότι η Ελλάδα δαπανούσε για την παιδεία μόλις το 0,05% του προϋπολογισμού. Οι φοιτητές διαμαρτύρονταν και για τον περιορισμό των εξεταστικών περιόδων, την αύξηση των διδάκτρων, την κατάργηση του φοιτητικού συσσιτίου, την έλλειψη επαρκών και αξιοπρεπών φοιτητικών εστιών, και για τις μεγάλες αδυναμίες και ελλείψεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τον Οκτώβριο του 1956 οι φοιτητές απείχαν από τα μαθήματά τους σε ένδειξη διαμαρτυρίας για το γεγονός ότι ενώ το εθνικό εισόδημα είχε αυξηθεί κατά 40% σε σχέση με το 1952, αντί να αυξηθεί το ποσοστό του προϋπολογισμού για την παιδεία, αυξήθηκαν τα εκπαιδευτικά τέλη. Διαμαρτύρονταν επίσης για τη μη ικανοποίηση των σπουδαστικών τους αιτημάτων τους. Η φοιτητική κινητοποίηση - βασικό σύνθημα της οποίας ήταν το «Να σπουδάσουν και οι φτωχοί» - δεν στερείτο πολιτικής χροιάς, μια και η εκδήλωσή της συνέπεσε χρονικά με την κατάθεση και ψήφιση, παρά τις έντονες αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, του νομοσχεδίου για την αύξηση του ποσού της βασιλικής χορηγίας. Για τη φοιτητική κινητοποίηση βλ. ενδεικτικά από τον τύπο της εποχής: εφ. *Η Αυγή*: 2, 7, 14 και 18.11.1956 · εφ. *Ελευθερία*: 16.11.1956, σ. 5 · εφ. *Η Καθημερινή*: 16, 18 και 20.11.1956. Για την κατάσταση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση βλ. Α. Λεντάκης, «Το παρακράτος γεννά την ΕΚΟΦ», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13.5.1976, σ. 11.

εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την επιλογή των *αρίστων* μαθητών/τριών ανεξάρτητα από την κοινωνική τους προέλευση⁵⁰³.

Παρόλο που η κυβέρνηση είχε εξασφαλίσει (20.7.1956) τη συναίνεση της ΟΛΜΕ για την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών, διαβεβαιώνοντάς τη ότι, παράλληλα με το εν λόγω νομοσχέδιο, θα ικανοποιούνταν κάποια επαγγελματικά (κυρίως βαθμολογικά) αιτήματα του κλάδου⁵⁰⁴, η έκταση των αντιδράσεων στον πολιτικό και κοινωνικό χώρο ανάγκασαν την Ομοσπονδία να ανακρούσει πρύμναν. Με μια όψιμη ανακοίνωση – που δημοσιεύτηκε την αμέσως επόμενη μέρα από την ψήφιση του νόμου για την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών (Ν. 3538/1956) - η ΟΛΜΕ διαμαρτυρήθηκε για την *επιχειρούμενη προσπάθεια καθιέρωσης της αρχής κάλυψης των δαπανών της Μέσης Παιδείας από την ελληνική οικογένεια και την παραγνώριση «του εθνικού χαρακτήρα της παιδευτικής λειτουργίας, «εθνικού υπό την έννοιαν ότι η εκπαίδευσις της νέας γενεάς [...] είναι [...] υπόθεσις [...] του εθνικού συνόλου»*⁵⁰⁵, και εξέφρασε την πίστη πως η Βουλή θα αποδεχόταν όσα νομοσχέδια πρόβλεπαν διάθεση *γενναιότερων ποσών υπέρ της παιδείας*, υπονοώντας, τη δεδομένη τουλάχιστον χρονική στιγμή, εκείνο που ρύθμιζε τη βαθμολογική εξέλιξη μερίδας καθηγητών.

Η συναίνεσή της στην αύξηση των τελών το καλοκαίρι του 1956 δεν εκπλήσσει. Η αποδοχή της αύξησής τους κρίθηκε και τότε αναπόφευκτη από τους ιθύνοντες της Ομοσπονδίας ιδίως από τη στιγμή που και η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή εμφανιζόταν απρόθυμη να αυξήσει τις δαπάνες για τη παιδεία. Ωστόσο, πρέπει κάπως πρωθύστερα να σημειωθεί ότι ένα χρόνο αργότερα η ΟΛΜΕ διαφοροποίησε τη στάση της. Τον Απρίλιο του 1957 υπεραμυνόμενη του *θεωρητικού και ανθρωπιστικού χαρακτήρα του Γυμνασίου*, το οποίο όπως θα δούμε δεχόταν σφοδρές επιθέσεις, υπογράμμισε πως ο *ηθικοπλαστικός χαρακτήρας της Μ.Ε. επέβαλε τη δωρεάν παροχή της σε όλους*⁵⁰⁶. Αλλά και λίγους μήνες αργότερα, όταν το Νοέμβριο του 1957 το ζήτημα των εκπαιδευτικών τελών επανήλθε στη Βουλή και αναμένονταν τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας (στο εξής ΕΠ) που είχε στο μεταξύ συστήσει ο Κ. Καραμανλής, η Ομοσπονδία, διαχώρισε τη θέση της από την κυβέρνηση, η

⁵⁰³ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής (ειδική Επιτροπή του άρθρου 35 του Συντάγματος)*, Συνεδριάσεις 18-21 Αυγούστου 1956, σ. 353-400.

⁵⁰⁴ Ταυτόχρονα με το νομοσχέδιο για την αύξηση των εκπαιδευτικών τελών («Περί ενοποιήσεως των υπό των διατάξεων του Α.Ν. 1556/1950 και του Ν.Δ. 2663/1953 προβλεπομένων τελών»), κατατέθηκε και νομοσχέδιο με το οποίο ρυθμιζόνταν οι αναβληθείσες προαγωγές αρκετών πρωτοβάθμιων καθηγητών σε Βοηθούς Γυμνασιάρχες («Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του ΝΔ. 3379/55»). Η ηγεσία του υπουργείου Παιδείας δεσμεύτηκε επίσης πως σύντομα θα κατέθετε νομοσχέδιο με το οποίο θα επιταχυνόταν η βαθμολογική εξέλιξη αριθμού πρώην Τμηματάρχων Β', πως θα προέβαινε σε αύξηση των οργανικών θέσεων, σε ελάττωση των ωρών διδασκαλίας των Βοηθών Γυμνασιάρχων, και πως θα δρομολογούσε την ικανοποίηση μερικών ακόμη συντεχνιακών αιτημάτων (την τακτοποίηση «περιπτώσεων αδικιών», τη μη πρόσληψη σε ιδιωτικά φροντιστήρια πτυχιούχων δημοσίων υπαλλήλων κ.λπ.) Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/ Σεπτέμβριος 1956, σ. 1-2 και 7-8.

⁵⁰⁵ «Ανακοίνωσις [22.8.1956]», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/ Σεπτέμβριος 1956, σ.10.

⁵⁰⁶ Ε. Γκίκας, «Η ιδιοτυπία της Μ.Ε. και αι περί αυτής κρατούσαι σήμερον αντιλήψεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/Σεπτέμβριος 1956, σ.3-4.

οποία επέμενε στη διατήρησή των υψηλών εκπαιδευτικών τελών. Χαρακτήρισε *απαράδεκτη την πρακτική ανάληψης των δαπανών της παιδείας από τους γονείς*, με το επιχείρημα ότι η «εκπαίδευσις της νέας γενεάς δεν είναι έργον μόνης της οικογενείας αλλά [...] του εθνικού συνόλου» και πρότεινε την επιβολή έκτακτης εισφοράς στο σύνολο των πολιτών:

«Εκείνο που θεωρεί επάναγκες η Ομοσπονδία είναι τούτο: να πεισθή η Πολιτεία ότι δεν είναι δυνατόν να έχη ποτέ αξίαν του ονόματός της παιδείαν, χωρίς [...] συνειδητοποιήσιν του καθαρώς παραγωγικού χαρακτήρος των υπέρ της παιδείας διατιθεμένων κονδυλίων. Αν το 8% [...] δεν υψωθή [...] μέχρι του διπλασιασμού, δεν βλέπομεν τι γενναίον δύναται να προκύψη από την μεταρρύθμισιν [...]» «Αν τούτο γίνη δια φορολογικών συντελεστών ή δι' εκάστου άπαξ εισφοράς ή άλλως, δεν είναι έργον της Ομοσπονδίας να προτείνεν»⁵⁰⁷.

Από την άλλη πλευρά, μετά την κατάθεση των πορισμάτων της ΕΠ (Ιανουάριος 1958), η ΟΛΜΕ επικαλέστηκε τους πόρους από τις εκπαιδευτικές εισφορές προκειμένου να επιλυθεί το διδακτηριακό πρόβλημα. Τέλος, μόλο που τον Απρίλιο του '58 φάνηκε αποστασιοποιημένη από την αντίδραση που προκάλεσε η απόφαση της υπηρεσιακής κυβέρνησης Κ. Γεωργακόπουλου (5.3 έως 17.5.1958) να επιβάλει εισφορές και στους άπορους μαθητές⁵⁰⁸, λίγους μήνες αργότερα (τον Οκτώβριο) επικρότησε την απόφαση της κυβέρνησης να διαθέσει τα σχετικά έσοδα για *παιδευτικούς σκοπούς* (μεταξύ των οποίων και η απαλλαγή των άπορων μαθητών από ένα μέρος των εισφορών), σημειώνοντας όμως ότι «το ορθόν και δημοκρατικόν θα ήτο να αναλάμβανε εξ ολοκλήρου τα βάρη της παιδείας ο κρατικός προϋπολογισμός»⁵⁰⁹.

Η αμφίθυμη στάση της Ομοσπονδίας στο ζήτημα των εκπαιδευτικών τελών ως τα τέλη του 1958 καταδεικνύει πως, παρόλο που αναγνώριζε την κοινωνική ανάγκη και απαίτηση για εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης⁵¹⁰ – τουλάχιστον με το μέτρο της παροχής δωρεάν παιδείας- δεν πρόβαλε σταθερά το αίτημα. Και τούτο, όχι μόνο γιατί δεν ήταν μια

⁵⁰⁷ «Οι υπεύθυνοι ας προσέξουν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 9.

⁵⁰⁸ Καίτοι στο *Δελτίο* παρατίθεται η ανακοίνωση με την οποία η ΑΣΓΜΕ ζητούσε τη δια νόμου κατάργηση των εκπαιδευτικών τελών, η ΟΛΜΕ δεν πρόβαλε την ίδια αξίωση. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 129-131/1.6.1958, σ. 6.

⁵⁰⁹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 136/16.10.1958, σ. 2 και 7.

⁵¹⁰ Η κοινωνική ανάγκη εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης αποτυπώνεται στα υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού. Σύμφωνα με το Γ. Σαμαρά, κατά το 1961 το ποσοστό όσων είχαν λάβει τουλάχιστον απολυτήριο Στοιχειώδους Εκπαίδευσης μόλις υπερέβαινε το 50% του συνολικού πληθυσμού :

Πτυχιούχοι Ανώτατων Σχολών	1,8%	Σύνολο: 47,3%
Απόφοιτοι Γυμνασίου	7,4%	
Απόφοιτοι Δημοτικού	43,5%	
Μη απόφοιτοι Δημοτικού	28,9%	
Αγράμματοι	18,4%	

Βλ. Γ. Σαμαράς, *Κράτος και κεφάλαιο στην Ελλάδα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986, σ 242. Η κοινωνική απαίτηση εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης εκφράστηκε διττά: α) με το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης, η οποία πέρα από την ανεργία, οφειλόταν και στην επιθυμία των οικογενειών να παράσχουν στα παιδιά τους τη δυνατότητα φοίτησης σε Γυμνάσιο, αν δεν υπήρχε στο τόπο κατοικίας τους, ή φοίτησης σε «καλό» Γυμνάσιο προκειμένου να αυξηθούν οι πιθανότητες εισαγωγής τους στο Πανεπιστήμιο, β) μέσα από τους φοιτητικούς αγώνες. Για μια αναλυτικότερη ερμηνεία του φαινομένου βλ. Κ. Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία...*, ο.π., σ. 270-278.

οργάνωση ανεξάρτητη και αυτόνομη, ούτε μόνο γιατί ευελπιστούσε στη βελτίωση των όρων του εκπαιδευτικού έργου και των αμοιβών του εκπαιδευτικού προσωπικού διαμέσου των εκπαιδευτικών εισφορών, αλλά και διότι διακατεχόταν από φόβο πως εν όψει της προοιωνιζόμενης ενίσχυσης της τεχνικής- επαγγελματικής εκπαίδευσης η γενική Μ.Ε. και οι *λειτουργοί* της θα υπαμείβονταν. Μόνο στις αρχές της δεκαετίας του '60 ένωσε σταθερά τις δυνάμεις της με το παλλαϊκό αίτημα της αύξησης των δαπανών για την παιδεία μέσω του προϋπολογισμού.

Αναφορικά με τις απόψεις που ακούστηκαν το καλοκαίρι του 1956 στη Βουλή για τις όψεις του εκπαιδευτικού προβλήματος της χώρας, η ΟΛΜΕ σχολίασε πως *η αύξηση των τελών έδωσε τουλάχιστον την ευκαιρία σε όλους τους πολιτικούς να παραδεχθούν ότι «δεν έχομεν ουσιαστικώς παιδείαν», σπεύδοντας παράλληλα αφενός να καλύψει την κυβέρνηση («η αιτία του κακού δεν ημπορεί να αποδοθή εις μίαν μόνον παράταξιν»)* και αφετέρου να διεκδικήσει ρόλο στη διαμόρφωση του νέου εκπαιδευτικού τοπίου: *«χωρίς την θερμουργόν συμπαράστασιν [του λειτουργού της Παιδείας] παν ό,τι οικοδομήσετε θα είναι κτισμένον επί της άμμου»*⁵¹¹. Χαρακτήρισε πράξη *πολιτικής σωφροσύνης και ωριμότητας* την αποδοχή από τον υπουργό Παιδείας Π. Λεβαντή της πρότασης Γ. Παπανδρέου για σύσταση Διακομματικής Επιτροπής, που θα μελετούσε τα ζητήματα της εκπαίδευσης και που τα πορίσματά της θα ήταν δεσμευτικά για την κυβέρνηση⁵¹².

Ταυτόχρονα όμως, η Ομοσπονδία τήρησε για μια ακόμη φορά αποστάσεις απ' όσους έκαναν λόγο για *κατάχρηση των κλασικών σχολείων* και πρόκριναν άμεση ίδρυση δημόσιων τεχνικών - επαγγελματικών σχολείων και επαίνεσε εκείνους του πολιτικούς της Δεξιάς και του Κέντρου που, *«αρνούμενοι να παρασυρθούν από τον εναντίον του ανθρωπιστικού σχολείου και υπέρ της επαγγελματικής εκπαίδευσεως θόρυβον [...], έλαβον εις το επίμαχον ζήτημα την σωστήν θέσιν»*⁵¹³. *Ευτυχώς* χαρακτήρισε η Ομοσπονδία και τις κατευθύνεις προς τις οποίες κινείτο η Τεχνική Σύμβουλος του υπουργείου Παιδείας Ν. Δενδρινού-Αντωνάκη⁵¹⁴ και έσπευσε να φιλοξενήσει στο *Δελτίο* τόσο άρθρα που αποδείκνυαν την αναγκαιότητα *προσαρμογής των αναλυτικών προγραμμάτων – ιδίως των φυσικομαθηματικών*

⁵¹¹ «Δια να μην κτίζωμεν επί της άμμου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/Σεπτέμβριος 1956, σ. 1-2.

⁵¹² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/Σεπτέμβριος 1956, σ. 13. Για την πρόταση Γ. Παπανδρέου και την αποδοχή της από τον Π. Λεβαντή βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής...*, ο.π., σ. 365 και 391.

⁵¹³ Πρόκειται για τους Κ. Καλλία της ΕΡΕ και τον Στ. Αλαμανή του Δημοκρατικού Κόμματος. Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής ...*, ο.π., και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94-95/Σεπτέμβριος 1956, σ. 13.

⁵¹⁴ Η Ν. Δενδρινού -Αντωνάκη πρόκρινε το διαχωρισμό της Γενικής Μ.Ε. σε δύο τριτάξιους κύκλους (που θα περιλάμβαναν τμήματα «θεωρητικά/ακαδημαϊκά» και «επαγγελματικά» με έξι κατευθύνσεις) και την εισαγωγή νέων μαθημάτων (Σπουδή Φυσικού Περιβάλλοντος και Αγωγή του Πολίτη). Θεωρούσε απαραίτητη την παροχή ανθρωπιστικής παιδείας και στα τεχνικά-επαγγελματικά σχολεία και αναγκαία την αύξηση των ετών φοίτησης στα νυχτερινά Γυμνάσια (πάγιο αίτημα της ΟΛΜΕ). Βλ. Ν. Dendrinou-Antonakaki, *Greek Education*, N.Y. 1955, σ. 192.

μαθημάτων – στις απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής⁵¹⁵, όσο και αντίστοιχα που αφορούσαν τις μεθόδους διδασκαλίας των Μαθηματικών⁵¹⁶. Το μόνο σημείο στο οποίο φαίνεται να διαφοροποιείται η Ομοσπονδία από τις προθέσεις της Τεχνικής Συμβούλου και βασικής εκπροσώπου της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης ήταν η θέσπιση 4ετούς ανώτερου κύκλου στη Μ.Ε.⁵¹⁷.

Οι προτεινόμενες από τη Ν. Δενδρινού – Αντωνακάκη αλλαγές δεν προωθήθηκαν άμεσα, ενώ η ανακίνηση του εκπαιδευτικού ζητήματος κάθε άλλο παρά ατόνησε.

4.2. Οι συντεχνιακές επιδιώξεις της ΟΛΜΕ και η αναστάτωση στο εσωτερικό της (1957)

Το πρώτο εξάμηνο του 1957 εκφράσεις του αδιάπτωτου ενδιαφέροντος για την παιδεία αποτέλεσαν: το μεν Φεβρουάριο η γνωστοποίηση της πρόθεσης του Κ. Καραμανλή να συστήσει *Επιτροπή εξ Ειδικών* (Επιτροπή Παιδείας)⁵¹⁸, το δε Μάρτιο και Απρίλιο οι έρευνες ημερησίων εφημερίδων για την κατάσταση της εκπαίδευσης και οι σχετικές με τα κενά σε εκπαιδευτικό προσωπικό των σχολείων συζητήσεις στη Βουλή. Η ΟΛΜΕ αξιοποίησε αυτές τις εκδηλώσεις ενδιαφέροντος για την παιδεία προκειμένου να αποσπάσει συντεχνιακά οφέλη, αλλά και για να υπερασπιστεί το *Κλασικό Γυμνάσιο* που δεχόταν τις γνωστές από το παρελθόν αιτιάσεις (ότι είχε ισχνά παιδευτικά αποτελέσματα, ότι ήταν συνυπεύθυνο της διογκούμενης ανεργίας καθώς δεν προετοιμάζε τους αποφοίτους του επαγγελματικά κ.λπ.).

Το Φεβρουάριο του 1957 το Δ.Σ. της Ομοσπονδίας οργάνωσε και πραγματοποίησε διαδοχικές συγκεντρώσεις καθηγητών/τριών σε μεγάλες πόλεις προετοιμάζοντας το έδαφος προκειμένου να διεκδικήσει με απεργία την ικανοποίηση μιας σειράς επαγγελματικών αιτημάτων⁵¹⁹. Την προβολή τους τη δεδομένη χρονική στιγμή ευνοούσε: α) η άρνηση της

⁵¹⁵ Δ. Στεφάνου, «Το εκπαιδευτικόν μας πρόβλημα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 98-99/Νοέμβριος 1956, σ. 12-13. Ο Δ. Στεφάνου, τέως Διευθυντής της Σχολικής Υγιεινής στο υπουργείο Παιδείας και βουλευτής το 1956, εξέδωσε πλήθος άρθρων την περίοδο εκείνη σχετικά με την κατάσταση της εκπαίδευσης, στα οποία μαρτυράται και το γενικευμένο ενδιαφέρον για την παιδεία. Βλ. Δ. Στεφάνου, «Η οικονομική πλευρά του εκπαιδευτικού», στο [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, Εν Αθήναις 1958, σ. 64.

⁵¹⁶ Βλ. Π. Τσαγκρή, «Η διδασκαλία των μαθηματικών εις την Μ.Ε.» και Ν. Καστρούνης, «Τα μαθηματικά και η ενεργητική μέθοδος διδασκαλίας των», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-97/Οκτώβριος 1956, σ. 11-12, τχ. 98-99/Νοέμβριος 1956, σ. 5-6 και τχ. 105/16.3.1957, σ. 2-4.

⁵¹⁷ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-97/Οκτώβριος 1956, σ. 2, τχ. 102/1-15.2.1957, σ. 8, τχ. 103/15-28.2.1956, σ. 8.

⁵¹⁸ Βλ. ενδεικτικά : «Αντιμετωπίζεται και η χάραξις παγίας σταθεράς και ανεξαρτήτου πολιτικής δια την εκπαίδευσιν», εφ. *Η Καθημερινή*, 17.2.1957, σ. 8 και «Η κυβέρνησις θα παραπέμψη εις Επιτροπήν εξ Ειδικών το όλον εκπαιδευτικόν πρόβλημα», εφ. *Ελευθερία*, 17.2.1957, σ. 8.

⁵¹⁹ Τα αιτήματα ήταν: Α) οικονομικά: i) αύξηση του βασικού μισθού ώστε να *ευθυγραμμιστεί* με εκείνον των *ομότιμων κλάδων* (τεχνικών κλάδων του δημοσίου) και ii) παροχή επιδόματος βιβλιοθήκης, με βάση την αρχή της «ίσης μεταχείρισης» προς τους *ομότιμους κλάδους*, αλλά και της *αρχής του ενιαίου επιδόματος για τους καθηγητές όλων των βαθμών* με μικρή (συμβολική) κλιμάκωση για τους ανώτερους. Λόγω της ποικιλίας στο ύψος του επιδόματος βιβλιοθήκης που χορηγείτο στους *ομότιμους κλάδους* (500-900 δρχ. στους τεχνικούς και 1.400 δρχ. στους δικαστικούς), η ΟΛΜΕ προσδιόρισε το ύψος του από 500-900 δρχ. για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε., ενώ φαινόταν διατεθειμένη

κυβέρνησης να εντάξει στον προϋπολογισμό που κατατέθηκε τους πρώτους μήνες του '57 την αιτούμενη από το υπουργείο Παιδείας αύξηση πιστώσεων⁵²⁰, β) η διογκούμενη δυσανεμία των μισθωτών λόγω της υπέρμετρης φορολογικής επιβάρυνσής τους, κυρίως δια της έμμεσης φορολογίας, και λόγω της φορολογικής ανισότητας⁵²¹, γ) η διάχυτη εντύπωση της βάσης πως η ηγεσία της ΟΛΜΕ ολιγορούσε σε εποχή που η εκπαίδευση βρισκόταν στο επίκεντρο της επικαιρότητας⁵²².

Δεν αποτελεί ασφαλώς χρονική σύμπτωση το ότι η ΟΛΜΕ κλιμακώνοντας τις κινητοποιήσεις της προκήρυξε 24ωρη *συμβολική* απεργία διαμαρτυρίας για την *παραμέληση* και *περιφρόνηση* της Μ.Ε. και των λειτουργιών της⁵²³ ύστερα από: α) τις συζητήσεις που με αφορμή τη φοιτητική αποχή διεξήχθησαν στη Βουλή για τα κενά σε εκπαιδευτικό προσωπικό σε πολλά σχολεία της χώρας⁵²⁴, β) τη δημοσιοποίηση των δημοσιογραφικών ερευνών για την εκπαίδευση, στις οποίες, εκτός από τη σκιαγράφηση της κακής κατάστασης στη Μ.Ε. (ελλιπέστατο διδακτικό προσωπικό, άθλια διδακτήρια, *πληθωρισμός* μαθητών στις τάξεις, άνθιση φροντιστηρίων, *σωρεία αγράμματων αποφοίτων*), οι πολιτικοί αρχηγοί όλων των κομμάτων συμφώνησαν στην ανάγκη *επανακαθορισμού των μορφωτικών σκοπών του Γυμνασίου*, πρόκριναν το *συμβιβασμό του ανθρωπισμού με τις θετικές επιστήμες*

να αποδεχθεί και μικρότερου ύψους, υπό την προϋπόθεση της άμεσης καταβολής του και της μη διατάραξης της αναλογίας που θα διαμορφωνόταν διαμέσου νέων παροχών προς τους *ομότιμους κλάδους*, Β) βαθμολογικά : (i) κατάργηση των οργανικών θέσεων στο βαθμό του Βοηθού Γυμνασιάρχη, (ii) αύξηση των οργανικών θέσεων των Γυμνασιαρχών διαμέσου της αναγωγής των γυμνασιακών παραρτημάτων σε ανεξάρτητα Γυμνάσια, (iii) επίσπευση του χρόνου και των διαδικασιών των προαγωγών, Γ) άλλα, όπως η αύξηση των οργανικών θέσεων και η πραγματοποίηση νέων διορισμών, η «άρση των αδικιών» για όσους δεν είχαν προωθηθεί βαθμολογικά ως απολυθέντες με τη Σ.Π. 59/1945 και είχαν επαναπροσληφθεί, η συμμετοχή δύο μελών της διοίκησης της ΟΛΜΕ στην Επιτροπή Παιδείας (το αίτημα διατυπώθηκε τον Απρίλιο του '57). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/15-28.2.1957, σ. 2-3, τχ. 104/1.3.1957, σ. 1, 108/1.5.1957, σ. 1-4.

⁵²⁰ «Ο προϋπολογισμός», εφ. *Εστία*, 31.1.1957, σ. 1.

⁵²¹ Μόλο που το ποσοστό των άμεσων φόρων επί των εσόδων του προϋπολογισμού παρέμενε σχετικά σταθερό (από το 4.2% που ήταν το 1954 έφτασε μόλις το 5.5% το 1957), το αντίστοιχο ποσοστό των έμμεσων φόρων, που πλήττουν κυρίως το εισόδημα των λαϊκών και μεσαίων στρωμάτων του πληθυσμού, σχεδόν διπλασιάστηκε, αφού από 5.8% το 1954 έφθασε το 10% το 1957. Εξάλλου, η μεγάλη φοροδιαφυγή – πάγιο δομικό πρόβλημα του ελληνικού κράτους- δεν προερχόταν από τους μισθωτούς, ούτε τους φτωχομεσαίους αγρότες, ή τους ελεύθερους επαγγελματίες, το εισόδημα των οποίων δεν ήταν παρά ένα ασήμαντο μερίδιο του καθαρού εθνικού εισοδήματος, αλλά από τους κεφαλαιοκράτες. Βλ. σχετικά Γ. Σαμαράς, *Κράτος και ...*, ο.π., σ. 148-166.

⁵²² Η αιτίαση είχε διατυπωθεί ήδη από τον Οκτώβριο του 1956 σε εγκύκλιο που απέστειλε σε όλα τα Γυμνάσια της χώρας η ΕΛΜΕ Καλαβρύτων – Αιγιαλείας. Αφορμή για τη σύνταξη της εγκυκλίου αποτέλεσε η απόφαση της ΑΔΕΔΥ να αναστείλει την εξαγγελθείσα για τις 18.10.1956 απεργία της και η κάλυψη που η ΟΛΜΕ της είχε παράσχει. Για τα αιτήματα των δημοσίων υπαλλήλων και τα αίτια της αναστολής της απεργίας Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ. 168 και Γ. Λιάσκος *Η ιστορία του συνδικαλιστικού...*, ο.π., σ. 97. Για τη διαμάχη μεταξύ ΟΛΜΕ και ΕΛΜΕ Καλαβρύτων-Αιγιαλείας βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 98-99/Νοέμβριος 1956, σ. 11-12.

⁵²³ «Η 24ωρος αποχή της 10^{ης} Απριλίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 108/1.5.1957, σ. 6-7.

⁵²⁴ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής*, *Συνεδριάσεις ΜΣΤ'-Π'*, 13.2.1957-12.4.1957, Αθήναι 1976, σ. 968-970.

και συμφωνούσαν ότι έπρεπε να δοθεί έμφαση στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση⁵²⁵.

Η κινητοποίηση της Ομοσπονδίας είχε αμιγώς αμυντική χροιά, καθώς συνιστούσε άμεση ανταπόκριση στην παρότρυνση που απεύθυνε ο καθηγητής Γλωσσολογίας στη ΦΣΑ και πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων Γ. Κουρμούλης προς πάσα κατεύθυνση για *αντίδραση* έναντι της «εκ διαφόρων κατευθύνσεων εκτοξευομένης επιθέσεως κατά των κλασικών σπουδών και της ανθρωπιστικής παιδείας»⁵²⁶. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το ότι η ΟΛΜΕ αξιοποίησε τη γνωστοποίηση του ηρωικού θανάτου του Γρ. Αυξεντίου και τις θανατικές ποινές που επιβλήθηκαν σε άλλους Κύπριους αγωνιστές (Μάρτιος 1957) προκειμένου να υπεραμυνθεί του εκπαιδευτικού status quo τονίζοντας αφενός το ρόλο του *κλασικού Γυμνασίου* στη διαμόρφωση *αγωνιστών* και αφετέρου ισχυριζόμενη πως η Μ.Ε. θα μπορούσε κάλλιστα να ανταποκριθεί στις ανάγκες των καιρών αν οι *λειτουργοί* της αμείβονταν ικανοποιητικά.

Μολονότι η απεργία που πραγματοποιήθηκε (στις 10.4.1957) είχε *πρωτοφανή* «εις τα συνδικαλιστικά χρονικά συμμετοχήν»⁵²⁷ και παρόλο που είχε αποφασιστεί (στην ΚΓ' έκτακτη Γ.Σ. της ΟΛΜΕ στις 26-28.4.1957) σχεδόν παμψηφεί κήρυξη απεργίας διαρκείας, η τελευταία δεν πραγματοποιήθηκε. Η *αναστολή* της μεθοδεύτηκε από το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ, το

⁵²⁵ Οι εφημερίδες *Έθνος* και *Αθηναϊκή* ξεκίνησαν τους πρώτους μήνες του 1957 έρευνα για την κατάσταση της εκπαίδευσης. Στην έρευνα της πρώτης - με τον τίτλο «Η παιδεία: ο μέγας ασθενής της Ελλάδος» (11-29.3.1957) - διατυπωνόταν η άποψη πως *υψηλής στάθμης εθνική παιδεία* επιβαλλόταν από την αναγκαιότητα αφενός να διαφωτιστεί η νεολαία ώστε να εξαλειφθεί ο κουμμουνισμός και αφετέρου να προσεγγιστεί η *τεχνική* των άλλων ευρωπαϊκών λαών. Έμφαση έπρεπε να δοθεί στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν ανάγκη να παράσχει πολιτική και κοινωνική αγωγή. Στην έρευνα περιλήφθηκαν και συνεντεύξεις αρχηγών πολιτικών κομμάτων σχετικά με την εκπαίδευση. Όλοι έκαναν λόγο για την ανάγκη αναμόρφωσης του εκπαιδευτικού συστήματος και τη σύνδεση εκπαίδευσης και οικονομίας. Παράλληλα, ο Κ. Καραμανλής παραδέχθηκε ότι δεν υπήρχε αντίθεση ανάμεσα στην *ανθρωπιστική παιδεία* από τη μια και την προώθηση των θετικών επιστημών και της τεχνικής κατάρτισης από την άλλη: «Δεν υπάρχει αντίθεση μεταξύ των δύο αυτών εκπαιδευτικών ιδανικών. Διαφορά υπάρχει μεταξύ της εκμαθήσεως των αρχαίων γλωσσών και της αρτιωτέρας μορφώσεως προς τας θετικές επιστήμας. Η διαφορά αυτή επιβάλλει την διαφοροποίησιν της παιδείας, χωρίς ούτε το έν, ούτε το άλλο στοιχείον να εξαφανίζεται». Η *Αθηναϊκή* απέδωσε την υψηλή ανεργία των νέων και τη συνακόλουθη «αλητεία και αντικοινωνικότητά» τους στην έλλειψη επαρκών και σοβαρά λειτουργούντων τεχνικών σχολών και στο υψηλό ασφαλιστήριο που το ΙΚΑ επέβαλε στους μαθητευόμενους τεχνίτες. Στηλίτευσε μάλιστα την απραξία στην κυβερνητική εκπαιδευτική πολιτική, μια και αφενός πληθώρα διοικητικών πράξεων δεν είχε πραγματοποιηθεί εξαιτίας της απουσίας του ασθενούντος υπουργού Παιδείας Π. Λεβαντή και αφετέρου δεν είχε ακόμη συγκροτηθεί η «Επιτροπή εξ ειδικών» ενάμιση μήνα μετά την πρωθυπουργική δέσμευση. Βλ. ενδεικτικά «Ομιλούν οι πολιτικοί αρχηγοί δια το θέμα της παιδείας», Συνέντευξη του Κ. Καραμανλή, εφ. *Έθνος*, 24.4.1957, σ. 1 και 5. Για τις συνεντεύξεις των άλλων πολιτικών αρχηγών βλ. εφ. *Έθνος*, 2.4.1957 όπου η συνέντευξη του Γ. Παπανδρέου, 9.4.1957 του Σ. Βενιζέλου, 10.4.1957 του Γ. Καρτάλη, 11.4.1957 του Σ. Παπαπολίτη, 12.4.1957 του Κ. Τσαλδάρη και 13.4.1957 του Σπ. Μαркеζίνης. Για την έρευνα της εφ. *Αθηναϊκή* βλ. «Ο μεγάλος ένοχος που κλείνει όλες τις πόρτες στους νέους: ποιος είναι;» εφ. *Αθηναϊκή* 9 ως 14.3.1957 και «Εν πλήρει διαλύσει το υπουργείον Παιδείας», εφ. *Αθηναϊκή*, 25. 4.1957, σ. 1 και 7.

⁵²⁶ Ο Γ. Κουρμούλης ήταν Πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων και Καθηγητής Γλωσσολογίας στη ΦΣΑ. Για την προτροπή που απεύθυνε βλ. «Η συνέλευσις της Εταιρείας Φιλολόγων (10.3.1957), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 105/16.3.1957, σ. 8.

⁵²⁷ «Απέσχον των καθηκόντων των 5.500 Λειτουργοί Μ.Ε.», εφ. *Έθνος*, 10.4.1957, σ 8.

οποίο στη συνεδρίαση της 6^{ης}.5.1957 πέτυχε να αναλάβει αυτό, αντί της Επιτροπής Αγώνα, τη διαχείριση των αιτημάτων του κλάδου⁵²⁸.

Οι λόγοι που προβλήθηκαν για την *αναστολή* της απεργίας όσο λογικοφανείς κι αν φαντάζονται, δεν πείθουν. Πρώτον, γιατί η εκ μέρους του Δ.Σ. επίκληση τόσο του μικρού αριθμού των έγγραφων δεσμεύσεων συμμετοχής σε απεργία διαρκείας που είχαν υποβληθεί από τους υπηρετούντες όσο και της απροθυμίας συμμετοχής των καθηγητών/τριών που εργάζονταν σε σχολεία των Αθηνών δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται στην αλήθεια, μια και σύμφωνα με το αρχειακό υλικό: α) 3.482 καθηγητές/τριες επί συνόλου 5.500 (το 64% έναντι του απαιτούμενου 80%) είχαν υποβάλει «πρωτόκολλο τιμής» σε διάστημα μόλις δέκα ημερών (15.5.1957), στηριγμένοι πιθανώς και στην απόκρουση εκ μέρους της ΟΛΜΕ της κυβερνητικής πρότασης να ικανοποιήσει *μερικώς* το αίτημα για παροχή επιδόματος βιβλιοθήκης, β) το ίδιο το Δ.Σ. χαρακτήριζε *παροδική* την *απροθυμία* που επέδειξαν στο διάστημα αυτό οι υπηρετούντες στην Αθήνα⁵²⁹.

Η δεύτερη προβαλλόμενη αιτία, δηλαδή η *πρόβλεψη* πως ο αγώνας θα ήταν *πρωτοφανούς σκληρότητας* (πρόβλεψη που βασιζόταν στην κυβερνητική απροθυμία να αυξήσει το διατιθέμενο ποσό για τη χορήγηση του επιδόματος βιβλιοθήκης και στην προειδοποίηση πως ενδεχόμενη απεργιακή κινητοποίηση θα σήμαινε όχι μόνο την αποδέσμευση της κυβέρνησης από την υπόσχεση για τη χορήγησή του και λήψη και *σκληρών μέτρων*) μπορεί κάλλιστα να ερμηνευτεί ως πρόφαση γι' αποδέσμευση, από τη στιγμή που η κυβέρνηση υιοθετούσε συνήθη και γνωστή στους συνδικαλιστές τακτική.

Τέλος οι άλλες δύο προβαλλόμενες αιτίες (αφενός η έλλειψη χρόνου ώστε να *διεγερθεί το ενδιαφέρον της πολιτείας* για την παιδεία, με το αιτιολογικό ότι το διδακτικό έτος σε ενάμιση μήνα θα τελείωνε, και αφετέρου η *θέληση* να παρασχεθεί μια ακόμη ευκαιρία «εις την διοίκησιν και την Πολιτείαν» να σκεφθεί ψύχραιμα *το θέμα της Παιδείας και των Λειτουργιών της, να λάβει αποφάσεις και να προχωρήσει στις αναγκαίες λύσεις*)⁵³⁰ δεν χρίζουν περαιτέρω σχολιασμού.

Διαφαίνεται επομένως αφενός ότι οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ - σε αντίθεση τόσο μ' εκείνους της ΔΟΕ που κήρυξε απεργία στις αρχές του Ιουνίου 1957⁵³¹ - όσο και με όσους

⁵²⁸ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών* (16.7.1956 – 6.4.1960), πράξεις 36^η /6.5.1957 και 37^η/15.5.1957, σ. 55-58, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.

⁵²⁹ Βλ. ενδεικτικά από τον τύπο της εποχής: «Οι καθηγηταί υπέρ της καθόδου των σε απεργία. Η κυβέρνησις προτιμά να πέση παρά να ενδώση σε απεργιακό αγώνα, δηλώνει ο κ. υπουργός Παιδείας», εφ. *Η Αυγή*, 28.4.1957, σ. 6 · «Μερικώς θα ικανοποιηθή το αίτημα επιδόματος βιβλιοθήκης των καθηγητών. Η προσφορά αποκρούεται από την ΟΛΜΕ. Προς αποφασιστικήν απεργίαν ο κλάδος», εφ. *Εθνος*, 8.5.1957, σ. 6 · «Ο κ. Μακρής εδέχθη τας ομοσπονδίας των εκπαιδευτικών», εφ. *Ακρόπολις*, 10.5.1957, σ. 6.

⁵³⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109/1.6.1957, σ. 1-3.

⁵³¹ Η ατελέσφορη για το διδασκαλικό κλάδο απεργία της ΔΟΕ (3-6.6.1957) προκάλεσε γενική συγκίνηση και διατήρησε στη δημοσιότητα ολόκληρο το θέμα της παιδείας. Το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ – εν όψει της επικείμενης τακτικής Γ.Σ. – επιχείρησε να αξιοποιήσει προς όφελός της το θετικό κοινωνικό

συνδικαλιστές είχαν επιτύχει τη συμμετοχή τους στην Επιτροπή Αγώνος δεν είχαν πρόθεση να αξιοποιήσουν στο έπακρο συνδικαλιστικά ούτε την υποστήριξη που τους παρείχαν η ΑΔΕΔΥ⁵³² και οι φοιτητές, ούτε την κοινωνική αναταραχή που δημιούργησε το Μάιο η μαθητική αποχή εξαιτίας της αύξησης των μαθητικών τελών⁵³³, ούτε την πολιτική ένταση που σημειώθηκε, όταν τα κόμματα της αντιπολίτευσης (κυρίως της ΕΔΑ και του Κόμματος των Φιλελευθέρων⁵³⁴) εξαπέλυσαν γενική αντικυβερνητική επίθεση με έναυσμα την προσχώρηση της Ελλάδας στο «δόγμα Αϊζενχάουερ»⁵³⁵. Προτίμησαν να αποφύγουν την ευθεία ρήξη με την κυβέρνηση σε μια εποχή που αυτή αμφισβητείτο (κυρίως εξαιτίας των χειρισμών της στο κυπριακό εν όψει της συζήτησης του ζητήματος στον Ο.Η.Ε.) και, με πρόσχημα την κυβερνητική δέσμευση ότι θα δινόταν στον κλάδο μια μικρή αύξηση στο ειδικό εκπαιδευτικό επίδομα⁵³⁶, απεγκλωβίστηκαν από την απόφαση της έκτακτης Γ.Σ. του

αντίκτυπο της απεργίας των δασκάλων, προκειμένου αφενός να απεκδυθεί των ευθυνών του για τη ματαίωση της αντίστοιχης των καθηγητών και αφετέρου να δικαιολογήσει τα φτωχά αποτελέσματα της δράσης του από τα μέσα του '55. Για την απεργία των δασκάλων βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 343/20.4.57, σ. 8, τχ. 347-348/30.5.57– 10.6.57, σ. 12, τχ. 350/20.6.57, σ. 8 και Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ. 240-242. Για το σχολιασμό της από την ΟΛΜΕ βλ. «Χρήσιμα διδάγματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 9.

⁵³² «Όλοι οι δημοσιοϋπαλληλικοί κλάδοι ενισχύουν τον αγώνα των Λειτουργών Μ.Ε.», εφ. *Η Καθημερινή*, 28.4.1957, σ. 8.

⁵³³ Το Μάιο του 1957 απείχαν από τα μαθήματά τους οι μαθητές/τριες διαμαρτυρόμενοι για τον τριπλασιασμό της μαθητικής εισφοράς. Η μαθητική αποχή διήρκεσε περίπου 15 ημέρες, παρά το γεγονός ότι εκτός από μεθόδους πειθούς (οι Γενικοί Επιθεωρητές εντάλθηκαν να πείσουν γονείς και κηδεμόνες ότι με το ποσό που καλούνταν να καταβάλουν *αποσκοπείτο η βελτίωση των όρων φοίτησης και λειτουργίας των σχολείων και ότι απαλλάσσονταν από αυτό περίπου το 60% των μαθητών*) χρησιμοποιήθηκαν και μέσα καταστολής. Στα μέσα Μαΐου οι φοιτητές συντάχθηκαν με τους μαθητές. Η ΔΕΣΠΑ ζήτησε άμεση σύσταση διακομματικής επιτροπής για την παιδεία και συντάχθηκε με την ΟΛΜΕ που διεκδικούσε οικονομικά αιτήματα. Η συζήτηση που άρχισε στη Βουλή το Νοέμβριο του 1957 για την κατάργηση του Ν. 3538/1956 («Περί ενοποίησης των υπό των διατάξεων του Α.Ν. 1556/1950 και του Ν.Δ. 2663/1953 προβλεπομένων εκπαιδευτικών τελών») δεν τελεσφόρησε. Ο υπουργός Παιδείας Αχ. Γεροκωστόπουλος (είχε αντικαταστήσει τον επί μακρόν ασθενούντα Π. Λεβαντή) υπεραμύνθηκε του νόμου: «εις ουδεμίαν χώραν παρέχεται δωρεάν η Μέση Παιδεία [...], η επιβάρυνσις δεν είναι τεραστία ούτε δυσβάσταχτος». Αναφερόμενος στις δαπάνες που απαιτούνταν για την κάλυψη των αναγκών της Μέσης και Ανώτατης εκπαίδευσης σε διδακτικό προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή διερωτήθηκε «κατά ποίον τρόπον θα ήτο δυνατόν όλαι αι ανάγκαι αύται να ικανοποιηθούν εάν δεν κληθούν [...] οι πολίται εις την κάλυψίν των». Για τη μαθητική αποχή του Μαΐου 1957 βλ. ενδεικτικά από τον τύπο της εποχής: εφ. *Η Αυγή* : «Πεντακόσιες μαθήτριες διεμαρτυρήθησαν ομαδικώς χθες εις το υπουργείον Παιδείας», 3.5.1957, σ. 6 · «Πανελλαδικήν έκτασιν τείνει να λάβη ο απεργιακός αγών των μαθητών», 7.5.1957, σ. 6 · Κ. Βάρναλης, «Η εξόντωση της παιδείας του έθνους», 11.5.1957, σ. 1 · «Συνεχίσθη [...] η απεργία των μαθητών», 16.5.1957, σ. 6 · εφ. *Το Βήμα*: «Συνεχίζεται η απεργία των μαθητών Γυμνασίων εξαιτίας της αυξήσεως των μαθητικών τελών. Αποκλείονται [των εξετάσεων] όσοι δεν τα καταβάλλουν έγκαιρα», 8.5.1957, σ. 6 · «Μαθητική διαδήλωσις εις την Θεσσαλονίκην», 10 και 11.5.1957, σ. 6 · εφ. *Ελευθερία* : «Ελευθερά», 9.5.1957 · «Συμπλοκαί μεταξύ μαθητών και χωροφυλάκων», 10.5.1957, σ. 6. Επίσης βλ. «Σημειώματα», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Β', τχ. 14-15/Μάιος 1957, σ. 54 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109/1.6.1957, σ. 6. Για τις σχετικές συζητήσεις στη Βουλή βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις Α' - ΑΘ', 15.10.1957-13.12.1957*, Αθήναι 1976, σ. 521-542.

⁵³⁴ Το Κόμμα των Φιλελευθέρων, αποτέλεσε απόρροια της ένωσης της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης του Σ. Βενιζέλου και των Φιλελευθέρων του Γ. Παπανδρέου (28.2.1957).

⁵³⁵ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ.Γ., σ. 230-237.

⁵³⁶ Βλ. «Θα χορηγηθί αύξησης [από 1^η 7.1957] 300-450 δραχμών [...] εις τους Λειτουργούς της Μ.Ε.», εφ. *Το Βήμα*, 17.5.1957, σ. 6 · *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/30.6.1957, σ. 16.

Απριλίου 1957. Είναι βέβαια πιθανό η εκ μέρους τους εσπευσμένη αποδοχή της κυβερνητικής υπόσχεσης να υπαγορεύθηκε από το ότι προτίμησαν να τηρήσουν στάση αναμονής εν όψει τόσο των εξελίξεων στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, όσο και των κρίσιμων αρχαιρεσιών που θα γίνονταν σε δύο μήνες, από τις οποίες η συνδικαλιστική μερίδα των «εκσυγχρονιστών» της Δεξιάς θα έβγαινε ενισχυμένη.

Όσα περιγράφηκαν συνιστούν έκφραση της διάστασης που υπήρχε ανάμεσα στην ηγεσία της Ομοσπονδίας και τη βάση, αλλά και ένδειξη της σύγκρουσης που υπήρχε στο εσωτερικό της μεταξύ των εκπροσώπων: α) της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, β) της ισχυροποιούμενης συντηρητικής εκσυγχρονιστικής και γ) του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία αμφισβητείτο ο ιδεολογικοπολιτικός ρόλος που διαδραμάτιζε ως τότε το *κλασικό* Γυμνάσιο και γίνονταν έντονες ζυμώσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Η μεταξύ τους σύγκρουση είχε με ενάργεια εκδηλωθεί λίγους μήνες νωρίτερα. Συγκεκριμένα, στις εκλογές για την ανάδειξη αιρετού εκπαιδευτικού συμβούλου (Δεκέμβριος 1956) είχαν χρησιμοποιηθεί νόθες πρακτικές προκειμένου τη θέση να καταλάβει ο Π. Παπασπύρου, πρόεδρος της ΟΛΜΕ το 1953-54 και κύριος εκπρόσωπος της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας. Μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων οι συνυποψήφιοι του Π. Παπασπύρου, Ν. Παπανικολάου και Στ. Κότσιρας, υπέβαλαν μετά την ένσταση, η οποία αποτέλεσε την αρχή δικαστικού αγώνα κυρίως μεταξύ των Π. Παπασπύρου και Στ. Κότσιρας. Τόσο στην ένστασή του όσο και στο αιτιολογικό των προσφυγών του στα δικαστήρια ο Στ. Κότσιρας έκανε λόγο για παρεμβάσεις και αβλεψίες του υπουργείου Παιδείας (Γενικός Γραμματέας του οποίου παρέμενε ο Κ. Γεωργούλης) κατά την εκλογική διαδικασία και για τοπικές καλπονοθείες. Στην τελεσίδικη απόφασή του (Ιούνιος 1958) το Συμβούλιο της Επικρατείας δικαίωσε τον ενιστάμενο και ακύρωσε τις εκλογές.

Εξαιτίας της μακράς δικαστικής διαμάχης (διήρκησε ως τον Οκτώβριο του 1958) έμεναν νομικά έωλες οι διοικητικές πράξεις που λαμβάνονταν ή θεμελιώνονταν σε αντίστοιχες της ολομέλειας Κεντρικού Διοικητικού και Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Εκπαιδευσεως (ΚΔΓΣΕ) και των επιμέρους τμημάτων του, στις οποίες ο Π. Παπασπύρου μετείχε ή δεν μετείχε ανάλογα με τις αποφάσεις των κατώτερου βαθμού δικαστηρίων και την ταχύτητα με την οποία εφαρμόζονταν. Η σύγχυση που προκαλείτο από τη νομική ισχύ των αποφάσεων του ΚΔΓΣΕ γινόταν ακόμη μεγαλύτερη εξαιτίας αντίστοιχων εκκρεμοτήτων που αφορούσε και άλλα μέλη του Συμβουλίου. Τα αποτελέσματα των νέων εκλογών που προκηρύχθηκαν ανέδειξαν και πάλι νικητή τον Π. Παπασπύρου με ελάχιστη διαφορά (10 ψήφων)⁵³⁷.

⁵³⁷ Για τη δικαστική διαμάχη μεταξύ των Π. Παπασπύρου και Σ. Κότσιρας βλ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 100-101/Ιανουάριος 1957, σ. 8,14 και 16, τχ. 103/15-28.2.1957, σ. 4 και 7, τχ. 105/16.3.1957, σ. 1-2, τχ. 106-107/1.4.1957, σ. 4-5, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 12-13, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 16, τχ.

4.3. Τα γεγονότα του Ιουνίου 1957 και η ΟΑΜΕ

Στα μέσα του 1957 συνέβησαν σημαντικά για τα εκπαιδευτικά πράγματα γεγονότα : α) το Μάιο και τον Ιούνιο του 1957 δημοσιοποιήθηκαν οι απόψεις που εξέφρασε για την παιδεία ο βασιλιάς Παύλος⁵³⁸, β) σημειώθηκαν αλλαγές στην ηγεσία του υπουργείου Παιδείας (3.6.1957), γ) η Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών οργάνωσε σειρά συναντήσεων με επίκεντρο την παιδεία⁵³⁹, δ) μεγάλη αίσθηση προκάλεσε η ομιλία του συναρχηγού του Κόμματος Φιλελευθέρων Γ. Παπανδρέου στο Ροταριανό Όμιλο με θέμα επίσης την παιδεία (13.6.1957), και ε) ανακοινώθηκε η σύνθεση της ΕΠ (14.6.1957). Ποια ήταν όμως η απήχηση των γεγονότων αυτών στην ΟΑΜΕ;

Τα αποσπάσματα από τους βασιλικούς λόγους που οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας επέλεξαν να αναδημοσιεύσουν στο *Δελτίο*⁵⁴⁰ είτε συνοδεύονται από θετικό σχολιασμό, είτε είναι εμμέσως ενισχυτικά των θέσεων του Παύλου. Από τον *βαρυσήμαντο*, όπως χαρακτηρίζεται στο *Δελτίο*⁵⁴¹, πρώτο λόγο του βασιλιά επιλέγεται η θέση του πως ήταν ανάγκη η εκπαίδευση να αποκτήσει *πρακτικό πνεύμα* και η επισήμανση πως στην Ελλάδα είχε «εκ παραδόσεως» εγκαταλειφθεί η «πολιτική αγωγή του ελληνικού λαού», στην οποία κατά την άποψή του έπρεπε να δοθεί βαρύτητα (οι θέσεις του Παύλου για το περιεχόμενο της «πολιτικής αγωγής» εκφράστηκαν στον αντικομμουνιστικό του λόγο στο Πανεπιστήμιο της

124-126/1.4.1958, σ. 14, τχ. 132/1.7.1958, σ. 7-8, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 16, τχ. 136/16.10.1958, σ. 8, τχ. 137/1.10.1958, σ. 8, τχ. 139/1.12.1958, σ. 9. Για τις εκκρεμότητες που αφορούσαν τα μέλη του ΚΓΔΣΕ βλ. κεφ. 2.

⁵³⁸ Οι απόψεις του διατυπώθηκαν τόσο στο λόγο που εκφώνησε 25.5.1957 κατά τον εορτασμό για τη «δεκαετηρίδα από της ιδρύσεως του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος» όσο και στις 10.6.1957, οπότε αναγορεύτηκε Επίτιμος Διδάκτορας του ΕΜΠ.

⁵³⁹ Στις συναντήσεις της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών μίλησαν οι : Ε. Παπανούτσος («Το εκπαιδευτικό μας πρόβλημα»), Χρ. Ευελπίδης («Η επαγγελματική εκπαίδευση»), Ν. Λούρος («Η ανώτατη εκπαίδευση»), Γ. Αθανασιάδης-Νόβας («Η πολιτική αγωγή»), Φ. Τζωρτζάκη («Η σχολική αγωγή») και Αμ. Αλιβιζάτος («Η εξωσχολική αγωγή»). Τα συμπεράσματα συνόψισε ο διευθυντής του δημοσιογραφικού οργάνου της Εταιρείας (του π. *Ελληνικά Θέματα*), Δημ. Στρουμπούλης. Το βασικότερο μέτρο που προτάθηκε ήταν η διαίρεση του Γυμνασίου σε δύο κύκλους, έναν τριετή, κοινό για όλους, και, μετά από αυτόν, δύο ακόμη παράλληλων κύκλων, ενός επαγγελματικού διάρκειας 1-3 ετών και ενός τριετούς *προπαιδείας* για τις ανώτατες σχολές. Σχολιάζοντας τα συμπεράσματα των συναντήσεων το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα επισήμανε ότι *έγινε πια κοινή συνείδηση* πως το *κλασικό Γυμνάσιο* «αποτυγχάνει στον προορισμό του και γιατί είναι απρόσιτο στο μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών [...] και για τις υλικές του ελλείψεις και κυρίως για το περιεχόμενο της Παιδείας του και για το αντιεπιστημονικό και σχολαστικό πνεύμα που κυριαρχεί». Παρατήρησε ότι δεν ξεκαθαρίστηκε από τους ομιλητές η δομή και το περιεχόμενο του πρώτου κύκλου («αν είναι μια απλή διχοτόμηση δεν γίνεται παρά μια προσπάθεια να αναστηθεί το παλιό Ελληνικό Σχολείο») και ζήτησε, πέρα από την οργάνωση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης (στην αναγκαιότητα της οποίας είχαν καταλήξει στις συναντήσεις της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών), πολλά από τα σχολεία του δεύτερου κύκλου να έχουν επαγγελματικό χαρακτήρα. Για τα συμπεράσματα των συναντήσεων βλ. Δημ. Στρουμπούλης, «Συμπεράσματα», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Β', τχ. 19-20/Σεπτέμβριος 1957, σ. 206-212 και τχ. 21-22/Οκτώβριος 1957, σ. 243-249. Για το σχολιασμό τους από το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα βλ. Γ. Κοσπεντάρης, «Συμπεράσματα από μία έρευνα της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών», εφ. *Η Αυγή*, 22.5.1957, σ. 1-2.

⁵⁴⁰ *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 3-4.

⁵⁴¹ *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 1.

Θεσσαλονίκης λίγους μήνες αργότερα (28.10.1957)⁵⁴²). Επίσης στο *Δελτίο* δημοσιεύεται η πρόσκληση που απηύθυνε για πανελλήνια εκστρατεία ώστε να αναθερμανθεί η παιδεία και να επιτευχθεί η εναρμόνιση των υλικών επιτεύξεων των ανθρώπου προς τη φιλοσοφική σκέψη. Παραλείπεται όμως η κατά τον Αλ. Δημαρά παράδοση άποψη του βασιλιά ⁵⁴³ πως «ευθύς ως ο λαός ενδιαφερθή πραγματικώς, θα γίνη η παιδεία ως δια μαγείας αντικείμενον ιδιαιτέρας προσοχής και στοργής πάσης Κυβερνήσεως». Από το δεύτερο λόγο του Παύλου παρατίθεται εμφαντικά η θέση του πως δεν θα ήταν *ομαλό* να προοδεύσει η χώρα μόνο «επί του τεχνικού πεδίου».

Η τοποθέτηση του Αχ. Γεροκωστόπουλου στο υπουργείο Παιδείας (αντικατάστησε τον παραιτηθέντα Π. Λεβαντή) και του Μαρ. Καλλιγά στη θέση του ως τότε Γενικού Γραμματέα Κ. Γεωργούλη⁵⁴⁴ σχολιάζονται στο *Δελτίο* έμμεσα, με την αναδημοσίευση δύο αποσπασμάτων από τον ημερήσιο τύπο. Στο πρώτο επικρινόταν η επιλογή του Αχ. Γεροκωστόπουλου («η προηγούμενη θητεία του εις το ίδιον υπουργείον αποτελεί εγγύησιν ότι θα συνεχισθή η ίδια αποκαρδιωτική ρουτίνα»⁵⁴⁵) και στο δεύτερο απευθυνόταν προτροπή στη νέα ηγεσία του υπουργείου να προβεί σε αύξηση του μισθού των εκπαιδευτικών, να φροντίσει για τη στελέχωση της παιδείας με «ηλεγμένης μορφώσεως και ηλεγμένου ήθους εκπαιδευτικούς», να προβεί σε *λελογισμένη* αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος, κυρίως όμως σε ενέργειες που θα βελτίωναν τους όρους της παρεχόμενης εκπαίδευσης:

«Σχολικά κτήρια [...] αντί των σημερινών ερειπίων και σταύλων. Προγραμματισμός της εκπαιδεύσεως των ελληνοπαίδων [...], ώστε να μη φθάνουν εις τας εισιτηρίου εξετάσεις [...] με έν απολυτήριον Γυμνασίου, το οποίον να πιστοποιεί ότι ...είναι αγράμματοι»⁵⁴⁶.

Ο συντηρητικός προσανατολισμός της Ομοσπονδίας στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής καταφαίνεται από τα σχόλια των συντακτών του *Δελτίου* αναφορικά με τις απόψεις που ο Γ. Παπανδρέου διατύπωσε στο Ροταριανό Όμιλο⁵⁴⁷. Μόλο που παραδέχθηκαν ότι ο συναρχηγός του Κόμματος των Φιλελευθέρων *αγκάλιασε σε όλες σχεδόν τις όψεις του το πολύπλευρο εκπαιδευτικό πρόβλημα*, εμφανίστηκαν ενοχλημένοι από την πρόταση εκπαιδευτικής πολιτικής που διατύπωσε. Και δεν θα μπορούσαν να μην ήταν, μια και η πρόταση Παπανδρέου βασιζόταν στην αντίστοιχη του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος,

⁵⁴² Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ. 266.

⁵⁴³ Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που ...*, ο.π., τ. Β', νζ'.

⁵⁴⁴ Ο Ε. Παπανούτσος μαρτυρά ότι έθεσε ως όρο της συμμετοχής του στην Επιτροπή Παιδείας τη μη ανάθεση του υπουργείου Παιδείας στον Κ. Καλλία και την αντικατάστασή του Κ. Γεωργούλη. Βλ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 90-97. Ωστόσο, αιτία του αποκλεισμού των δύο ανδρών από επιτελικές θέσεις του υπουργείου Παιδείας πρέπει μάλλον να αποτέλεσε η επιθυμία της ΕΡΕ να σηματοδοτήσει και συμβολικά την απομάκρυνσή της από την εκπαιδευτική πολιτική του παρελθόντος.

⁵⁴⁵ «Η αποθέωσις της αναρμοδιότητος», εφ. *Έθνος*, 3.6.1957, σ. 1 και «Η Παιδεία», εφ. *Έθνος*, 4.6.1957, σ. 1. Αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 6.

⁵⁴⁶ «Εθνική Παιδεία», εφ. *Εμπρός*, 8.6.1957, σ. 1. Αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 7.

⁵⁴⁷ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-111/1-30.6.1957, σ. 9. Ολόκληρος ο λόγος παρατίθεται στο Σ. Μπουζάκης, *Γ.Α. Παπανδρέου (1888-1968)...*, ο.π., σ. 283-299.

όπως εκφράζονταν κυρίως από τον Ε. Παπανούτσο, καίτοι ήταν εμπλουτισμένη και με επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν στην Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών⁵⁴⁸. Συγκεκριμένα, ενώνοντας τα πυρά τους με εκείνα των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος – κυρίως με την *ad hoc* κριτική του λόγου του Γ. Παπανδρέου στην οποία προέβη ο Γ. Κουρμούλης⁵⁴⁹ – οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ αντιπαρέταξαν τις απόψεις του βουλευτή της ΕΡΕ Κ. Αποσκίτη, ο οποίος υπερασπίστηκε το *λιτό και απέριττο Γυμνάσιο*. Κατά το βουλευτή Αρκαδίας το Γυμνάσιο, με αυξημένη διάρκεια σπουδών κατά ένα έτος «προοριζομένου μόνον δι' όσους είναι ικανοί δια την ανωτάτην εκπαίδευσιν», έπρεπε να παραμείνει *ο κύριος κορμός της Μ.Ε., τα άλλου τύπου Γυμνάσια (ξένων γλωσσών, επαγγελματικά, πρακτικά, ξένων γλωσσών κ.α.)* όφειλαν να είναι *διακλαδώσεις του και να ιδρυθούν με σύνεση και προσοχή, αφού εξασφαλίζονταν οι κατάλληλες συνθήκες και το προσωπικό για τη λειτουργία τους*⁵⁵⁰. Σχολιάζοντας μάλιστα τις απόψεις αυτές παρατήρησαν πως *σπάνια οι αλήθειες λέγονταν με τόση σαφήνεια και τόλμη*:

«Συνηθέστατα όλοι είναι έτοιμοι να ρίψουν τον λίθον του αναθέματος ευθύς ως ευρεθή ο αποδιοπομπαίος τράγος. Και εις την περίπτωση αυτήν εκρίθη τοιούτος το “απέριττον κλασσικόν Γυμνάσιον”. Και οι πάντες θεωρούν καθήκον των να βάλουν κατ’ αυτού. Δια να μη φανούν καθυστερημένοι και ασυγχρόνιστοι»⁵⁵¹.

Σταθερή εκτίμηση άλλωστε της ηγεσίας της Ομοσπονδίας ήταν ότι το Γυμνάσιο δεν είχε αποτύχει:

«Κρίσιν διήλθεν, την οποίαν σχεδόν εξεπέρασεν. Κρίσιν διήλθεν χάριν εις την κρατικήν αδιαφορίαν [...]. Το λεγόμενον κλασσικόν, πράγματι δε απλώς Ελληνικόν Γυμνάσιον επετέλεσε και επιτελεί θαυμαστώως τον σκοπόν του...»⁵⁵².

Την ΟΛΜΕ είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα η πρόταση που διατύπωσε ο Γ. Παπανδρέου για διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση με το επιχείρημα πως *είχε έρθει η ώρα να καταργηθεί η σεμνοτυφία του αρχαϊσμού, πως ήταν ντροπή η εμμονή στη διδασκαλία λέξεων της αρχαίας ελληνικής στον πρώτο κύκλο «με το σόφισμα, με το ψεύδος ότι τάχα [...] μεταγγίζομεν [...] τα αγαθά του αρχαίου πολιτισμού»*. Γι’ αυτό άλλωστε και η απάντησή της ήταν άμεση και προσωπική:

⁵⁴⁸ Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ.139.

⁵⁴⁹ Βλ. Γ. Κουρμούλης, «Κρίσις περί της παιδείας ομιλία του κ. Γ. Παπανδρέου εν τω Ροταριανώ ομίλῳ», στο *Το θέμα της Εθνικής Παιδείας*, Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, Αθήναι 1957, σ. 40-56. Ήπια κριτική στις απόψεις του Γ. Παπανδρέου έκανε και ο Κ. Καλλίας. Βλ. Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957, σ. 44 κ.ε..

⁵⁵⁰ Βλ. Κ. Αποσκίτη, «Προς το τέλος του δράματος της Ελληνικής Παιδείας», εφ. *Ακρόπολις*, 18.6.1957, σ. 1 και 5.

⁵⁵¹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ.109-111/1-30.6.1957, σ. 9.

⁵⁵² «Το ελληνικόν Γυμνάσιον» [απόσπασμα από το λόγο του προέδρου της ΟΛΜΕ Χ. Παπαδημητρίου στη ΚΔ’ Γ.Σ. της Ομοσπονδίας, 1957], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 111-112/1.10.1957, σ.1-2. Για την υπεράσπιση του Γυμνασίου βλ. και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 1-2, 10-13, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 1.

«Δεν ήλθεν καθόλου η ώρα να καταργήσωμεν “την σεμνοτυφίαν του αρχαϊσμού”, και δεν είναι σεμνοτυφία η αγάπη προς τα υψηλής ποιότητος επιτεύγματα των πατέρων μας [...]. Και δεν είναι καθόλου “έντροπή να επιμείνωμεν εις την διδασκαλίαν λέξεων της αρχαίας γλώσσης”. Πρώτον, διότι και η γλώσσα αυτή καθ’ εαυτήν είναι εκδήλωσις και μέτρον πολιτισμού, έπειτα διότι η σκέψις, η βούλησις, η ψυχή του γράφοντος εκδηλούται και εκφράζεται δια της γλώσσης [...]. Τέλος διότι αυτή η αναστροφή με το κείμενον και τας δυσκολίας του [...] ασκεί όλας τας ψυχικάς [...] δεξιότητας. Παρακαλούμεν τον κ. Παπανδρέου να μας ειπή ποία θα ήτο η μορφωτική αυτού στάθμη αν την αρχαίαν γραμματείαν [...] εγνώριζεν από μεταφράσεις, λαμβάνων κατά τα λοιπά οπτική μόνον εντύπωσιν του κειμένου δι’ επισκέψεων εις βιβλιοπωλεία και βιβλιοθήκας. Η κατ’ αποκλειστικότητα δια μεταφράσεων διδασκαλία θα συντελέσει εις μίαν άνευ προηγουμένου πτώσιν του μορφωτικού επιπέδου των νέων. Οι υπεύθυνοι θα το σκεφθούν πολύ φανταζόμεθα δια να το αποφασίσουν. Αλλά και οι μη αμέσως υπεύθυνοι ας σκέπτονται περισσότερο πριν εισηγηθούν παρομοίας καταστρεπτικάς καινοτομίας»⁵⁵³.

Παρόμοιες απόψεις διατυπώθηκαν από τον Χαρ. Παπαδημητρίου και αργότερα, όταν ΕΠ είχε αρχίσει τις συνεδριάσεις της. Απηχώντας τις απόψεις των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος ο τότε πρόεδρος της Ομοσπονδίας υποστήριξε πως η διδακτέα ύλη στον α’ κύκλο του Γυμνασίου δεν θα μπορούσε να ήταν άλλη από εκείνη που από αρχαιοτάτων χρόνων συνέθετε τη λεγόμενη κλασική μόρφωση, η οποία μαζί με τα αρχαία κείμενα, το αρχαίο βίο και τα θρησκευτικά, περιλάμβανε τα μαθηματικά, τα φυσικά, τη γυμναστική και τη μουσική. Χαρακτήρισε πνευματοκτόνο τη διδασκαλία των αρχαίων από μεταφράσεις και αντιστρέφοντας το επιχείρημα των εκπροσώπων του φιλελεύθερου και αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος διαμήνυσε:

«Μόνον αν θελήσωμεν να μισήσουν οι Ελληνόπαιδες την αρχαίαν γλώσσαν, πρέπει να δώσωμεν τους συγγραφείς δια μεταφράσεων»⁵⁵⁴.

Η αντίθεση της Ομοσπονδίας στη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση, προβαλλόμενη ως ανησυχία για το μέλλον της κλασικής, της κατ’ εξοχήν ανθρωπιστικής παιδείας, εδραζόταν, όπως αναφέρθηκε, στο φόβο απομάκρυνσης από το βάθρο της εθνικοφροσύνης στο οποίο στήριζε την ύπαρξή της μετεμφυλιακά η συντηρητική αστική τάξη. Ο ίδιος φόβος εκφράστηκε και από τους άλλους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης τόσο το καλοκαίρι του 1957 όσο και κατά το 1958 μετά την ανακοίνωση των πορισμάτων της Επιτροπής⁵⁵⁵. Προκαλείτο από το ενδεχόμενο μιας

⁵⁵³ «Μεταφράσεις και μόρφωσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 9.

⁵⁵⁴ «Το ελληνικόν Γυμνάσιον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 111-112/1.10.1957, σ. 1-2.

⁵⁵⁵ Κατά τους συμμετέχοντες στο Χριστιανικό Κοινωνικό Κύκλο οι μεταφράσεις δεν είχαν θέση στην εκπαίδευση κανενός λαού (εκτός του Σιδηρού Παραπετάσματος) και η χρήση τους θα εξέθετε το πολιτιστικό και εθνικό γόητρο των Ελλήνων. Ο Κ. Γεωργούλης χαρακτήρισε τις μεταφράσεις προκάλυμμα ύποπτων εθνικών κινήσεων που αποσκοπούσαν στη διάσπαση της εθνικής ενότητας και στην εξαφάνιση του Έθνους («Ας μη λησμονώμεν ότι εις όλας τας περιοχάς, εις ας έπαυσε να

δεύτερης, μετά το 1929, κατίσχυσης του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, που φάνταζε τώρα πολύ πιθανή, αφού η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή έτεινε να συμφωνήσει με τους άξονες και την επιχειρηματολογία του και αποδεχόταν, έστω και αόριστα, την ανάγκη εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης⁵⁵⁶. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η ανακοίνωση της ΦΣΑ, η οποία αναδημοσιεύτηκε στο *Δελτίο*, το εκπαιδευτικό πρόβλημα της χώρας ήταν επιστημονικό θεμελιώδες εθνικό θέμα, που δεν θα λυνόταν με πολιτικές και σωματειακές κινήσεις. Αν και δεν παραγνωρίζονταν τα επιχειρήματα όσων τάσσονταν υπέρ βασικών μεταρρυθμίσεων έπρεπε να ληφθεί υπόψη ότι «εν Ελλάδι [...] αι περιστάσεις είναι εντελώς ειδικαί, προερχόμεναι ακριβώς εκ παλαιότερας αψυχολογήτου μεταρρυθμίσεως της Παιδείας, ήτις εγένετο υπό συνθήκας αναλόγους προς τας σήμερον δημιουργουμένας»⁵⁵⁷. Η αντίθεση της ΟΛΜΕ οφειλόταν επίσης και στην απροθυμία της να απεκδυθεί η Μ.Ε. του αριστοκρατικού της χαρακτήρα, που ενδεχομένως θα χανόταν, αν καθιερωνόταν πυκνό κατώτερο δίκτυο με διδακτέα ύλη προσβάσιμη από πολλούς. Οφειλόταν τέλος τόσο στη μακρά συνήθεια των εμποτισμένων με την αυστηρή κλασική παράδοση φιλόλογων – που αποτελούσαν την πλειονότητα των μελών της ΟΛΜΕ – να προσεγγίζουν αποστεωμένα το αρχαίο κείμενο, όσο και στο φόβο τους ότι με την εισαγωγή των μεταφράσεων θα ακυρώνονταν στη σχολική τάξη⁵⁵⁸.

Παρά το γεγονός ότι είχε ληφθεί στη Βουλή απόφαση σύστασης Διακομματικής Επιτροπής για τα ζητήματα της παιδείας, η κυβέρνηση Καραμανλή προέβη σε σύσταση *Επιτροπής εξ Ειδικών* (Επιτροπή Παιδείας), τα πορίσματα της οποίας θα ήταν δεσμευτικά για τη Διακομματική Επιτροπή που θα συγκροτείτο στη συνέχεια⁵⁵⁹. Στην ανακοίνωση της

ακούεται η παλαιά ελληνική γλώσσα, εχάθησαν οι ελληνικοί πληθυσμοί»). Κατηγορηματική ήταν η απόρριψη των μεταφράσεων και από τη Φιλοσοφική και από τη Θεολογική Σχολή Αθηνών. Βλ. ενδεικτικά [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, ο.π., σ. 10 · Κ. Γεωργούλης, Ομιλία περί των πορισμάτων της επί της παιδείας επιτροπής, στο [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], *Το θέμα της εθνικής ...*, ο.π., σ. 24 · *Η Θεολογική Σχολή περί των πορισμάτων της επί της παιδείας...*, ο.π., σ. 19 · ΕΕΦΣΠΑ, τ. 8, Εν Αθήναις 1956-57, σ. 581.

⁵⁵⁶ Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ. 142.

⁵⁵⁷ ΕΕΦΣΠΑ, τ. 7, Εν Αθήναις 1956-57, σ. 543. Αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 2-3.

⁵⁵⁸ Έγραφε ο Ε. Παπανούτσος σχετικά: «Η προς τις μεταφράσεις αντιπάθεια των φιλόλογων ψυχολογικά, [...], εξηγείται από το φόβο που βασάνιζε ένα συνάδελφό μου [...]. Όταν - έλεγε ο αγαθός άνθρωπος - δεν μεταφράζομε στους μαθητές μας το αρχαίο κείμενο, τι άλλο μπορούμε εμείς οι φιλόλογοι να προσφέρωμε με τη διδασκαλία μας;». Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Το πρόγραμμα και το πνεύμα», εφ. *Το Βήμα*, 21.5.1959, σ. 1-2.

⁵⁵⁹ Σύμφωνα με τον Ε. Παπανούτσο η σύσταση *Επιτροπής εξ Ειδικών* πριν από τη Διακομματική ήταν απόρροια της εκτίμησης της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή πως θα βρισκόταν σε μειονεκτική θέση «επειδή πρόεδρος της κοινοβουλευτικής Επιτροπής δεν μπορούσε να είναι άλλος από τον Γ. Παπανδρέου». Η Διακομματική Επιτροπή, που συστάθηκε κατά τα τέλη του 1957 – αρχές του 1958 προκειμένου να μελετήσει τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας και να χαράξει μια εκπαιδευτική πολιτική ει δυνατόν κοινής αποδοχής, δεν φαίνεται να παρουσίασε έργο. Βλ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 90.

συγκρότησής της (14.6.1957)⁵⁶⁰ αντέδρασαν για διαφορετικούς λόγους το Κόμμα των Φιλελευθέρων⁵⁶¹, η Αριστερά⁵⁶², οι πανεπιστημιακές σχολές⁵⁶³, αλλά και οι εκπαιδευτικές ομοσπονδίες. Η ΟΛΜΕ, όπως άλλωστε τόσο η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων όσο και η ΔΟΕ, διατύπωσε τη δυσαρέσκειά της εξαιτίας της απουσίας αντιπροσώπου της στην Επιτροπή, συνέδεσε την επιτυχία της επικείμενης μεταρρύθμισης με την παροχή υλικών και συμβολικών προνομίων στους καθηγητές/τριες Μ.Ε., αλλά και εξέφρασε και προληπτικού τύπου επιφυλάξεις για τις εντολές που θα δίνονταν στην Επιτροπή και τη θέση που θα έπαιρνε «έναντι του θέματος της ανθρωπιστικής παιδείας και της κατ' αυτής εκτοξευομένης εκ διαφόρων κατευθύνσεων απειλής»⁵⁶⁴.

4.4. Το υπόμνημα της ΟΛΜΕ προς την Επιτροπή Παιδείας

Στα τέλη Σεπτεμβρίου 1957 (23.9.1957) η Ομοσπονδία επέδωσε απαντητικό υπόμνημα «επί των θεμάτων του ερωτηματολογίου» που της είχε αποσταλεί από την Επιτροπή

⁵⁶⁰ Συγκροτήθηκαν δύο *Επιτροπές εξ Ειδικών*, μία «δια τα εκπαιδευτικά ζητήματα» (Επιτροπή Παιδείας) και μία «δια τα ζητήματα των Ελληνικών Γραμμάτων και Τεχνών». Η Επιτροπή Παιδείας αρχικά ήταν επταμελής και αποτελείτο από τους καθηγητές Πανεπιστημίου Ν. Λούρο (Ιατρικής), Αλ. Τσιριντάνη (Νομικής Αθηνών), Χρ. Φραγκίστα (Νομικής Θεσσαλονίκης), Δημοσθ. Πίπα (Πολυτεχνείου), το βουλευτή Χίου Αν. Λαϊμό, τον Θ. Παρασκευόπουλο (τ. Πρόεδρο του ΑΕΣ και επίτιμο Εκπαιδευτικό Σύμβουλο) και τον Ε. Παπανούτσο (τ. Γεν. Διευθυντή του υπουργείου Παιδείας). Μετά από τις αντιδράσεις των πανεπιστημιακών σχολών, ιδίως της Φιλοσοφικής, προστέθηκαν οι καθηγητές Πανεπιστημίου Κ. Μπόνης (Θεολογίας), Ι. Θεοδωρακόπουλος (Φιλοσοφικής σχολής) και Λ. Ζέρβας (Φυσικών Επιστημών), καθώς και ο Γ. Παλαιολόγος (Γεν. Διευθυντής της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας). Των συνεδριάσεων της Επιτροπής Παιδείας ((24.6.1957 -10.1.1958) προέδρευε ο υπουργός Παιδείας. Η δεύτερη επιτροπή απαρτιζόταν από τους: Γ. Αθανασιάδη-Νόβα (τ. υπουργό Παιδείας και Ακαδημαϊκό), Μ. Καλλιγά (γ.γ. του υπ. Παιδείας), Γ. Πονηρίδη (Μουσουργό), Γ. Παπά (Διευθυντή της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών) και Ε. Παπανούτσο.

⁵⁶¹ Παρόλο που τόσο οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, όσο και οι πολιτικοί αρχηγοί των κομμάτων του κέντρου συμφωνούσαν στην προοπτική αλλαγής του εκπαιδευτικού συστήματος, ο Γ. Παπανδρέου - ευρισκόμενος προ απροόπτου μετά την ανακοίνωση της κυβερνητικής πρόθεσης να συγκροτήσει πρώτα *Επιτροπή εξ Ειδικών* - επανέλαβε πως θα έπρεπε πρώτα να χαραχθούν οι γραμμές της εκπαιδευτικής πολιτικής από Διακομματική Επιτροπή, όπως είχε συμφωνηθεί, και μετά να συσταθεί η επιτροπή ειδικών για την εκπαίδευση. Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Οι σκοποί της παιδείας μας», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 58/Μάιος 1957, σ. 97-98. Πρβ. «Οι φιλελεύθεροι απαντούν», εφ. *Ελευθερία*, 16.6.1957, σ. 8.

⁵⁶² Η Αριστερά αμφισβήτησε την ειλικρίνεια των προθέσεων της κυβέρνησης να προχωρήσει σε ριζική αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης. Επικαλούμενη το χαμηλό ποσοστό του προϋπολογισμού για την παιδεία, την *παραδοσιακή περιφρόνηση της αντιλαϊκής κυβέρνησης για την εκπαίδευση*, την πρόσφατη αύξηση των εκπαιδευτικών τελών, τα οποία καθιστούσαν την παιδεία «φέουδο των ολίγων», και τον αποκλεισμό των *αριστουργημάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας από τα σχολικά βιβλία μόνο και μόνο επειδή ήταν γραμμένα στη δημοτική*, εκτίμησε ότι η «“αναδιοργάνωσις” θα καταλήξει σύντομα σε ένα μεγαλοπρεπές φιάσκο». Βλ. «Η...αναδιοργάνωσις», εφ. *Η Αυγή*, 15.6.1957, σ. 1.

⁵⁶³ Στις αντιδράσεις των πανεπιστημιακών κύκλων η κυβέρνηση απάντησε αρχικά με έντονο τρόπο. Αργότερα όμως προχώρησε στη διεύρυνση της Επιτροπής Παιδείας διορίζοντας μέλη από τα Ανώτατα Ιδρύματα. Για την απάντηση της κυβέρνησης βλ. «Απειλητική ανακοίνωσις της κυβερνήσεως δια τας απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής [Αθηνών]», εφ. *Ελευθερία*, 16.6.1957, σ. 8.

⁵⁶⁴ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 1, 3 και 9. Με γνώμονα τη σύνθεση της Επιτροπής Παιδείας η ΔΟΕ έκανε λόγο για απόπειρα παραπλάνησης της κοινής γνώμης και των εκπαιδευτικών (ώστε να πιστέψουν «ότι επί τέλους κάτι πρόκειται να γίνει») και τόνισε η «μη συμμετοχή ούτε ενός από εκείνους που ζουν χρόνια τώρα τα ζητήματα της Παιδείας» διέψευδε την όποια ελπίδα αλλαγής. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 349/20.6.57, σ. 5.

Παιδείας. Και σε αυτό καταφαίνεται η ταύτισή της, με πολύ ελαφρές διαφοροποιήσεις στο γλωσσικό, με τις απόψεις των εκφραστών της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Οι θέσεις της αφορούσαν το *χαρακτήρα* της Μ.Ε., τις βαθμίδες και τη διάρκεια των σπουδών της, το αναλυτικό της πρόγραμμα, τη γλώσσα της εκπαίδευσης, την επαγγελματική εκπαίδευση, τον ΟΕΣΒ και άλλα επιμέρους ζητήματα (νυχτερινά σχολεία, επιμόρφωση καθηγητών, δαπάνες για την παιδεία).

4.4.1. Οι απόψεις της Ομοσπονδίας σχετικά με τη διαίρεση του κλασικού Γυμνασίου και τη διάρκεια σπουδών στη Μ.Ε.

Η ΟΛΜΕ, όπως άλλωστε και οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, εμφανίστηκε και πάλι σύμφωνη υπό όρους με τη διαίρεση του Γυμνασίου. Σύμφωνη εμφανίστηκε επίσης με την ίδρυση *πυκνού δικτύου* σχολείων του κατώτερου κύκλου, ώστε να *παρασχεθεί η δυνατότητα μόρφωσης στα παιδιά της υπαίθρου*. Ως προϋπόθεση όμως της δημιουργίας τέτοιου δικτύου έθεσε τη στελέχωση των σχολείων είτε με διορισμό 1.500 νέων καθηγητών/τριών, είτε με συμπληρωματική επιμόρφωσή τους και σε κάποια άλλο μάθημα (*πολυδύναμοι* καθηγητές). Για το σκοπό αυτό, αλλά και κυρίως από φόβο μήπως μειωθούν οι οργανικές θέσεις στη Μ.Ε., αποδέχθηκε την ίδρυση «Πολυδιδασκαλείου τριετούς διάρκειας σπουδών».

Εκ των ων ου άνευ προϋποθέσεις της διατομής έθεσε τη θεμελίωση της Μέσης επαγγελματικής- τεχνικής εκπαίδευσης στον *ανθρωπιστικό* κατώτερο κύκλο και την αύξηση των ετών φοίτησης του ανώτερου κύκλου. Χωρίς την ικανοποίησή τους η διατομή του Γυμνασίου δεν εύρισκε σύμφωνους ούτε τους άλλους εκπρόσωπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Άλλωστε, αυτό που εξακολουθούσαν να επιδιώκουν, άλλοτε συγκεκαλυμμένα και άλλοτε αποκάλυπτα, ήταν αφενός να αποφευχθεί η διχοτόμηση της Μ.Ε. σε αυτοτελείς κύκλους και αφετέρου η επαναφορά στην προ του 1929 διάρθρωση της εκπαίδευσης⁵⁶⁵.

Την ανάγκη επέκτασης των ετών φοίτησης η ΟΛΜΕ την εδραίωσε στα γνωστά από το παρελθόν επιχειρήματά της⁵⁶⁶. Προκειμένου δε να εξοικονομηθεί το επιπλέον έτος πρόβαλε τους τρόπους που διαχρονικά πρότειναν οι προεξάρχοντες της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης⁵⁶⁷, προκαλώντας σύγκρουση με τη ΔΟΕ, που, όπως θα δούμε διήρκησε ως τον ως τον Ιανουάριο του 1958, οπότε δημοσιεύτηκαν τα πορίσματα της ΕΠ⁵⁶⁸.

⁵⁶⁵ Δ. Χαράλαμπος, *Εκπαιδευτική πολιτική και ...*, ο.π., σ. 156 και 160.

⁵⁶⁶ Επικαλέστηκε λόγους ιστορικούς («η Μ.Ε. ήτο ανέκαθεν επταετής»), διδακτικούς (την αύξηση του όγκου της διδασκτέας ύλης), πρακτικούς (τις υψηλές απαιτήσεις των ΑΕΙ κατά τις εισιτήριες εξετάσεις) και εκπαιδευτικούς (την ανάγκη «στρογγυλοποιήσεως του προγράμματος» και των δύο κύκλων, ώστε να εξασφαλιστεί η ολοκληρωμένη μόρφωση στα παιδιά που θα σταματούσαν στον κατώτερο κύκλο και άρτια κατάρτιση στους μαθητές του ανώτερου).

⁵⁶⁷ Όπως έχει αναφερθεί, κατά την ΟΛΜΕ η *εξοικονόμηση* του επιπλέον έτους θα μπορούσε να επιτευχθεί είτε με την εγγραφή των παιδιών στο Δημοτικό από το 5^ο έτος της ηλικίας τους, είτε με

Αναφορικά με τα σχολεία του ανώτερου κύκλου εμφανίστηκε αποδεχόμενη τον περιορισμό του αριθμού τους (θα λειτουργούσαν σε αστικά κέντρα), διατύπωσε όμως την *ανησυχία* μήπως αυτός ο περιορισμός *έκοβε το δρόμο της* (κοινωνικής) *ανόδου των φτωχότερων μαθητών της υπαίθρου*⁵⁶⁹. Τα ανώτερα σχολεία ήθελε να διακρίνονται σε *πνευματικοεπιστημονικά* και *φυσικοεπιστημονικά*. Η επιλογή των όρων δεν ήταν ασφαλώς τυχαία. Υπερτονίζοντας την «επιστημονικότητα» της μόρφωσης που θα παρεχόταν σε αυτά, η Ομοσπονδία τα διέκρινε με σαφήνεια από τα Μέσα τεχνικά- επαγγελματικά και διαφύλαττε προληπτικά τόσο τον αριστοκρατικό χαρακτήρα των σχολείων αυτών όσο και το επαγγελματικό γόητρο των διδασκόντων.

4.4.2. ΟΛΜΕ και αναλυτικά προγράμματα

Σε αντίθεση με το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα, που υποστήριζε τον εμπλουτισμό του αναλυτικού προγράμματος των σχολείων της Μ.Ε. με μαθήματα που θα πρόσφεραν *πρακτικές γνώσεις*, η ΟΛΜΕ ταυτιζόμενη πλήρως με τις απόψεις της ΦΣΑ ζήτησε από την ΕΠ να προβεί σε *οριστική αποσαφήνιση του ανθρωπιστικού σχολείου ή σχολείου γενικής μόρφωσης και πλήρη διαστολή του από το τεχνικο-επαγγελματικό*:

«Νόθευσις των δύο μορφών εκπαίδευσεως δεν επιτρέπεται. Όσοι φαντάζονται ότι μπορούν να δώσουν έναν τύπον σχολείου που να είναι “λίγο απ’ όλα” ευρίσκονται εις πλάνην. Οι σκοποί είναι χωριστοί και χωριστά τα μέσα»⁵⁷⁰.

αύξηση των συνολικών ετών φοίτησης σε 7-9 έτη και τη δημιουργία παράλληλου δικτύου στο Δημοτικό, το οποίο (δίκτυο) θα παρείχε τη δυνατότητα στους μαθητές της Δ΄ ή Ε΄ τάξης ή να εισέρχονται στον κατώτερο γυμνασιακό κύκλο κατόπιν εξετάσεων, ή να συμπληρώνουν την υποχρεωτική φοίτηση σε ένα 2ετή ή 3ετή κύκλο της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης. Η Ομοσπονδία γνωρίζοντας πως ο *πρύτανης της Παιδαγωγικής Επιστήμης* Ν. Εξαρχόπουλος διαφωνούσε τόσο με την εγγραφή των πεντάχρονων παιδιών στο Δημοτικό, όσο και με την άποψη του Σπ. Καλλιάφα για τη δυνατότητα εισαγωγής στο Γυμνάσιο των απόφοιτων της Δ΄ Δημοτικού, παραδεχόταν πως «το θέμα [...] δεν είναι ομολογουμένως ξεκαθαρισμένον». Παράλληλα, ήξερε πως η αύξηση των ετών φοίτησης κρινόταν από όλους ανεξαιρέτως ως *απρόσφορη* γιατί ήταν δαπανηρή. Για τη *λύση* όμως της εισαγωγής στο Γυμνάσιο των απόφοιτων της Ε΄ Δημοτικού, πέρα από τη σύμφωνη γνώμη προσώπων και συλλογικών φορέων της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης (της Θεολογικής και κυρίως της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών), είχε υπέρ της το παράδειγμα της πρόσφατης μεταρρύθμισης στη Γαλλία. Για τις σχετικές με το ζήτημα απόψεις της ΟΛΜΕ βλ. «Φωνασκίαι και αλήθειαι», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 2-3. Για τις αντίστοιχες των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης βλ. ενδεικτικά Ν. Εξαρχόπουλος, *Η οργάνωσις της εκπαίδευσεως*, Αθήναι 1954, σ. 51· Σπ. Καλλιάφας, *Η αναδιοργάνωσις της εκπαίδευσεως*, Αθήναι 1954· Ι. Σκουτερόπουλος, «Η σχολική οργάνωσις», στο [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος]: *Το θέμα της εθνικής...*, ο.π., σ. 152 και Κ. Γεωργούλης, «Ομιλία περί των πορισμάτων της...», στο [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], ο.π., σ. 27. Επίσης βλ. «Η Φιλοσοφική Αθηνών και η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 127-128/1.5.1958, σ. 6 και [Παράρτημα της Επιστημονικής Επετηρίδος της Θεολογικής Σχολής 1957-58]: *Η Θεολογική Σχολή περί παιδείας (υπόμνημα προς την κυβέρνησιν)*, Εν Αθήναις 1958, σ. 37.

⁵⁶⁸ Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα* τχ. 356/10.10.57, σ. 1 και 362/15.12.57, σ. 5. Πρβ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 115-116/Δεκέμβριος 1957, σ. 3, 10-11 και τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 9.

⁵⁶⁹ «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 5-6.

⁵⁷⁰ [Η Διοίκησις] : «Οι υπεύθυνοι ας προσέξουν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 1. Αντίστοιχα η ΦΣΑ ζητούσε παροχή γενικής μόρφωσης ανθρωπιστικού χαρακτήρα και στους δύο κύκλους του Γυμνασίου «αποκλειομένης πάσης νοθείας δια προσθήκης επαγγελματικών ή τεχνικών

Κατά την Ομοσπονδία τα σχολεία της Μ.Ε. ήταν και έπρεπε να παραμείνουν *ανθρωπιστικού χαρακτήρα* και ν' αποβλέπουν όχι τόσο στο να δώσουν «ένα ποσό πρακτικώς ωφελίμων γνώσεων», όσο στο να προετοιμάσουν προσωπικότητες ικανές να αντισταθούν *στις υπερβολές και μονομέρειες της εποχής: τον κομματικό ολοκληρωτισμό*⁵⁷¹ *και τη βίαιη επιβολή μίας τάξης*, δηλαδή στον «κομμουνιστικό κίνδυνο», αλλά και την *τεχνοκρατία*. Αναφορικά με το άρθρο 16 του Συντάγματος - που προσδιορίζοντας ως σκοπό της Μ.Ε. την *παροχή ελληνοχριστιανικής εκπαίδευσης* αλλά και την «προετοιμασία δια την αντιμετώπισιν των αναγκών της ζωής» έδινε ισχυρό έρεισμα στο νέο προσανατολισμό που ήθελε να δώσει στο εκπαιδευτικό σύστημα το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα - η Ομοσπονδία παρατήρησε ότι η φράση θα έπρεπε να ερμηνεύεται με *γενικότητα*, διότι «ο απόφοιτος του Γυμνασίου είναι [...] πολύ καλύτερον ωπλισμένος δια την ζωήν»⁵⁷².

Πρότεινε να διατηρηθούν τα μαθήματα και η διδακτέα ύλη των πρώτων τάξεων του εξατάξιου Γυμνασίου στον κατώτερο κύκλο. Βέβαια, ήταν σύμφωνη με τον εμπλουτισμό του με τα μαθήματα της «Αγωγής του Πολίτου», *από τη στιγμή που ήταν πιθανό οι απόφοιτοί του να μην ακολουθήσουν ανώτερες σπουδές*, και του «Επαγγελματικού Προσανατολισμού» για μία ώρα τη βδομάδα στη Γ' τάξη. Για τον ανώτερο κύκλο η ΟΛΜΕ αποδέχθηκε την αναγκαιότητα διδασκαλίας της «Κοινωνιολογίας», των «Στοιχείων Νομικής και Οικονομικής Επιστήμης» και της «Ψυχολογίας μετά της Λογικής» (στο *φυσικοεπιστημονικό*) αλλά και την ενίσχυση της φυσικής και των μαθηματικών στις δύο κατευθύνσεις/τύπους του (σε βάρος των ως τότε διδασκόμενων μαθημάτων Ανθρωπολογίας, Υγιεινής, Μουσικής και Χειροτεχνίας). Άλλωστε, ακόμη και οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης δεν μπορούσαν παρά υπό το βάρος των εξελίξεων - παγκόσμιων (το Sputnik shock) και εγχώριων (την ίδρυση του Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών⁵⁷³) - να αποδεχθούν, έστω και με επιφύλαξη, την αναγκαιότητα ενίσχυσης των θετικών επιστημών⁵⁷⁴.

μαθημάτων». Βλ. «Η Φιλοσοφική Αθηνών και η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 127-128/1.5.1958, σ. 6, όπου παρατίθεται το υπόμνημα της Σχολής μετά την ανακοίνωση των πορισμάτων της Επιτροπής Παιδείας.

⁵⁷¹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 1, 3 και 9.

⁵⁷² «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 3.

⁵⁷³ Πρακτικό ενδιαφέρον για την προώθηση των θετικών επιστημών στη χώρα εκδήλωσε και η ελληνική Αυλή ιδρύοντας το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών με την οικονομική υποστήριξη των ΗΠΑ. Στο πρώτο Δ.Σ. του Ιδρύματος μετείχαν μεταξύ άλλων οι Κ. Αλεξόπουλος (Φυσικός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών), Κ. Δημαράς (Γενικός Διευθυντής του ΙΚΥ), Δ. Ζακυθινός (Βυζαντινολόγος στη Φιλοσοφική Αθηνών), Λ. Ζέρβας (Χημικός στο Πανεπιστήμιο Αθηνών), Ι. Κρητικός (Μαθηματικός στο ΕΜΠ), Ι. Πεσματζόγλου (σύμβουλος της τραπέζης της Ελλάδος), Β. Τατάκης (μέλος του ΑΕΣ) κ.α. Η σύνθεση του Δ.Σ. του Ιδρύματος καταδεικνύει την πρόθεση της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή να προβεί σε μια σύνθεση συντηρητικών και φιλελεύθερων εκπαιδευτικών απόψεων, με τάση υιοθέτησης των δεύτερων. Βλ. «Συνεστήθη βασιλικόν ίδρυμα δι' επιστημονικάς ερεύννας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 136/16.10.1958, σ.5.

⁵⁷⁴ Κατά τον Σπ. Καλλιάφα η βελτίωση της διδασκαλίας των μαθηματικών και των φυσικών ήταν *αναγκαιότητα* : «Τα μαθήματα αυτά έχουν δυσπολογίστον αξίαν, όχι μόνον δια την χρησιμότητα αυτών εις την καθημερινήν ζωήν, αλλά και δια την μεγάλην συμβολήν αυτών εις την μόρφωσιν της διανοίας και του ήθους και την γένεσιν γενικής φιλοσοφικής αντιλήψεως περί κόσμου και ζωής [...].

Όπως όλοι σχεδόν οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, η Ομοσπονδία απέρριψε για μια ακόμη φορά τη θέσπιση της διδασκαλίας των αρχαίων Ελληνικών από μετάφραση:

«Αι μεταφράσεις [...] είναι μία διατηρημένη τροφή εισαγομένη εις τον οργανισμόν [...]. Η ερμηνευτική εργασία [...] δια των μεταφράσεων] είναι στατικού χαρακτήρος, έχει όλα τα γνωρίσματα του νεκρού σώματος. Πέραν τούτου αι υπάρχουσαι καλαί μεταφράσεις [...] είναι ολίγαι [...]. Αλλά και πολλάί αν ήσαν [...], δεν θα εκάλυπτον τους επιδιωκομένους σκοπούς. Δι' αυτό μόνο επικουρικώς ή ορθότερον συμπληρωματικώς ημπορούν να χρησιμοποιηθούν. Θεωρούμεν ιδιαίτερος αναγκαίον να τονίσωμεν την ανάγκην εκ του πρωτοτύπου διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών και εις των κατώτερον κύκλον...»⁵⁷⁵.

Η αποδοχή χρησιμοποίησης των μεταφράσεων ως *συμπληρωματικού* μέσου διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών απηχούσε τις απόψεις βασικών εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, οι οποίοι υποστήριζαν τη θέση του γενάρχη της συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος Ν. Εξαρχόπουλου περί «λελογισμένης» χρήσης τους στο πλαίσιο του συνδυασμού των υγιών στοιχείων του κλασικισμού με τις καινοτομίες της παιδαγωγικής επιστήμης, και τους επιφύλασσαν περιθωριακή θέση στο αναλυτικό πρόγραμμα. Κατά τον ο Σπ. Καλλιόφα άλλωστε οι *καλές μεταφράσεις* έπρεπε «να αναγιγνώσκονται μάλλον κατά τας ώρας της διδασκαλίας των Νέων ελληνικών»⁵⁷⁶.

Σε αντίθεση με τη ΦΣΑ, η ΟΛΜΕ δεν είχε αντίρρηση να καταργηθούν τα Λατινικά στον κατώτερο κύκλο, με την προϋπόθεση ότι θα ενισχύονταν στον ανώτερο δια της αύξησης των ωρών διδασκαλίας τους στον *πνευματικοεπιστημονικό* ανώτερο κύκλο και της διατήρησής του ως προαιρετικού μαθήματος στον *φυσικοεπιστημονικό* για όσους αποφάσιζαν να *μεταπηδήσουν* στον *πνευματικοεπιστημονικό*⁵⁷⁷.

4.4.3. Η θέση της ΟΛΜΕ για το γλωσσικό

Αναφορικά με τη γλωσσικό, που από τα τέλη του 1956 τέθηκε εκ νέου στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος χωρίς ωστόσο να προκαλέσει τις εντάσεις του παρελθόντος, στο *Δελτίο*

Είναι θλιβερώτατον ότι τα μαθήματα ταύτα παρ' ημίν διδάσκονται ατελέστατα». Θέση στο *Δελτίο* βρήκαν και οι απόψεις του Κ. Καλλία, ο οποίος συναινούσε στην παροχή *ειδικότερης και καλύτερης επαγγελματικής «και ιδίως» τεχνικής μόρφωσης*, αν και εξακολουθούσε να χαρακτηρίζει αδήριτη την ανάγκη ενίσχυσης της ανθρωπιστικής παιδείας στα σχολεία της Μ.Ε.. Βλ. Βλ. «Αι συζητήσεις του Χριστιανικού Κύκλου περί των εκπαιδευτικών προβλημάτων του παρόντος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 7-8 και «Ο λόγος του υπ. Δικαιοσύνης Κ. Καλλία εις την ΚΓ'Τ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 8 και 13.

⁵⁷⁵ «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 6.

⁵⁷⁶ «Αι συζητήσεις του Χριστιανικού Κύκλου περί των εκπαιδευτικών προβλημάτων του παρόντος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 7-8.

⁵⁷⁷ Άλλωστε το μάθημα των Λατινικών ήταν προαιρετικό και στο παρελθόν (1931-34). Επανεντάχθηκε στον κύριο κορμό των υποχρεωτικών μαθημάτων το 1935 και διδασκόταν επί 3 ώρες τη βδομάδα στους μαθητές των τεσσάρων τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης...*, ο.π., σ. 88, 102, 216-217.

αναδημοσιεύτηκαν οι απόψεις δύο πνευματικών ανθρώπων που συμπύκνωναν τις διυστάμενες στο ζήτημα αυτό τάσεις. Πρόκειται για την ομιλία του προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών Κ. Ρωμαίου στην πανηγυρική συνεδρίαση της Ακαδημίας (27.12.1956) και τα απαντητικά άρθρα του Γ. Κουρμούλη⁵⁷⁸. Ο πρώτος χαρακτήρισε το δημοτικισμό *όργανο εξαιρετικής διαφώτισης* του Έθνους, τόνισε την αρτιότητα της δημοτικής γλώσσας και επισήμανε την ανάγκη προβολής και ενίσχυσης και άλλες εκδηλώσεων του νεοελληνικού πολιτισμού (προπάντων της λογοτεχνίας). Παρόλο που εκτίμησε πως *το περιεχόμενο και η μορφή των αρχαίων κειμένων* είναι «αζεχώριστα», τάχθηκε υπέρ της παράλληλης χρήσης *δόκιμων μεταφράσεων* για τη διδασκαλία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων (κυρίως των ομηρικών επών) «χάριν του μεγάλου αριθμού των μαθητευομένων»⁵⁷⁹. Στον αντίποδα, ο δεύτερος, διακρίνοντας το δημοτικισμό σε *εκπαιδευτικό* και *λογοτεχνικό*⁵⁸⁰, καταφέρθηκε με σφοδρότητα εναντίον του πρώτου. Χαρακτηρίζοντας την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 *πραξικόπημα που είχε ανατρέψει* την «κρατούσαν εν τη παιδεία γλωσσικήν παράδοσιν», ισχυρίστηκε ότι ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός ήταν «ξένος προς την γλώσσαν της εθνικής λογοτεχνίας και φραγμός εις την εξέλιξίν της» και ότι ο *λογοτεχνικός δημοτικισμός* ήταν και αυτός «θύμα των “μεταρρυθμιστάδων” της παιδείας». Υποστηρίζοντας πως ο δημοτικισμός είχε αποτύχει εκπαιδευτικά (γιατί με την εφαρμογή του «ήρchiσε η πτώσις του μορφωτικού επιπέδου και η κάμψις του φρονήματος διδασκόντων και διδασκομένων» που ως το 1917 ήταν προσηλωμένοι στα «εθνικά, θρησκευτικά και οικογενειακά ιδεώδη»), επιστημονικά (*διότι παραγνώρισε την αυθεντικότητα της καθαρεύουσας και αγνόησε ότι ήταν ανέφικτη η «ισοπέδωσις» γραπτής και προφορικής γλώσσας*) και πολιτικά («διότι το μέγα κόμμα το οποίον το είχε υιοθετήσει και εισαγάγει εις την παιδείαν [...] τον αποκήρυξεν» και διότι τον «έλαβεν υπό την προστασίαν του ο κομμουνισμός») εκτίμησε πως η γλωσσική αγωγή καλώς θεμελιωνόταν «επί της επισήμου γλώσσης»⁵⁸¹.

⁵⁷⁸ «Γλώσσα και Εκπαίδευσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/15-28.2.1957, σ. 6-7.

⁵⁷⁹ Κ. Ρωμαίος, «Κλασσικά σπουδαί», π. *Νέα Εστία*, τ. Β', τχ. 709/15.5.1957, σ. 114-118.

⁵⁸⁰ Στη διάκριση αυτή προέβη και ο Γ. Παπανδρέου τόσο στη συνέντευξη που είχε δώσει στην εφ. *Έθνος* (8.4.1957) όσο και στην ομιλία του στο Ροταριανό Όμιλο (13.6.1957), προσδίδοντας όμως εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο στον όρο «εκπαιδευτικός δημοτικισμός». Κατά τον συναρχηγό του Κόμματος των Φιλελευθέρων ο *λογοτεχνικός δημοτικισμός* ήταν *ελεύθερος και λογοδοτούσε μόνο στον χρόνο*, «ο οποίος αποδέχεται ή απορρίπτει τους νεολογισμούς του». Με τον όρο *εκπαιδευτικό δημοτικισμό* εννοούσε κυρίως τη θέση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση. Κατά τον Γ. Παπανδρέου *η εκπαίδευση, ως θεσμός που εκφράζει τη ζωή και προετοιμάζει γι' αυτήν, όφειλε να αποδεχθεί τη «διγλωσσία» και να αποδεχθεί το «σχήμα του δημοτικισμού»*. Κρίνοντας όμως πως *δεν είχε αποκρυσταλλωθεί η νέα μορφή της δημοτικής γλώσσας* στάθηκε διστακτικός στην άμεση εισαγωγή της διδασκαλίας της δημοτικής σε όλες της βαθμίδες της εκπαίδευσης περιορίζοντας τη συστηματική διδασκαλία της μόνο στην πρώτη βαθμίδα. Ανάλογη διστακτικότητα θα επιδείξει, όπως θα δούμε και επτά χρόνια αργότερα. Βλ. Γ. Παπανδρέου, «Τα ιδανικά της παιδείας», π. *Νέα Εστία*, τ. Β', τχ. 720/1.7.1957, σ. 920.

⁵⁸¹ Γ. Κουρμούλης, «Το πρόβλημα της γλώσσας της εθνικής μας παιδείας», εφ. *Ακρόπολις*, 23 έως 30.1.1957, σ. 1 και 5. Η εφημερίδα σημειώνει ότι η δημοσίευση των άρθρων του Κουρμούλη κρίθηκε επιβεβλημένη «κατόπιν της απηχίσεως την οποία είχε δοθείσα επί του θέματος [...] διάλεξις [του] εις τον “Παρνασσόν”». Οι απόψεις του Γ. Κουρμούλη, ιδίως το περιεχόμενο που προσέδωσε

Η ασχολίαστη αναδημοσίευση στο *Δελτίο* των απόψεων των δύο αυτών ανδρών προδιαγράφει τη θέση που θα τηρούσε η Ομοσπονδία στο άμεσο μέλλον σχετικά με τη γλώσσα της εκπαίδευσης. Πράγματι, το Νοέμβριο του 1957 εμφανίστηκε να κρατά αποστάσεις στο ζήτημα τόσο από των καθαρευουσιάνων όσο και από εκείνες των δημοτικιστών. Θεωρώντας πως υπήρχαν *αναμφισβήτητες ενδείξεις* ότι η Ελλάδα έβαινε σε *συμπλησιασμό των δύο γλωσσικών μορφών*, χαρακτήριζε *άσκοπη* τη συνέχιση της φιλονικίας για τον αν η καθαρεύουσα ή η δημοτική ήταν προτιμότερη⁵⁸²:

«Ουδόλως συμπίπτουν αι απόψεις που διευτώθησαν [...] περί της νέας ελληνικής γλώσσας. Οι μεν υπεστήριζαν ότι η μόνη αξία προσοχής μέσα εις το σχολείον γλωσσική μορφή της νέας Ελληνικής είναι η καθαρεύουσα [...]. Οι δε ότι η καθαρεύουσα θα αξιωθή κατ' ανάγκην προσοχής μέσα εις το Γυμνάσιον, αλλά είναι όλως περιττή εις το Δημοτικόν σχολείον, όπου θα διδάσκεται επισταμένως η δημοτική, θα επιτρέπεται δε παράθεσις ολίγων μόνον κειμένων εκ της επισήμου γλώσσας και θα δίδονται μόνον επ' ευκαιρία διασαφήσεις χωρίς να διδάσκεται η αντίστοιχος γραμματική. Ευθύς εξ αρχής οφείλομεν να δηλώσωμεν ότι η ιδική μας τοποθέτησις διαφέρει αμφοτέρων των απόψεων. Επειδή η καθαρεύουσα είναι μία πραγματικότης μέσα εις την ζωήν (νόμοι, δικαστικά αποφάσεις, ανακοινώσεις, συγγράμματα), η δε δημοτική επίσης μία πραγματικότης (ομιλία, ποίησις, θέατρον, κινηματογράφος) δεν είναι δυνατόν να αγνοήσωμεν την μίαν ή την άλλην [...]. Αμφοτέρων λοιπόν των μορφών κείμενα θα παρέχονται εις αμφοτέρας τας βαθμίδας εκπαιδεύσεως»⁵⁸³.

Μάλιστα στο επίσημο δημοσιογραφικό όργανο της ΟΛΜΕ αναδημοσιεύθηκε απόσπασμα άρθρου του τέως υφυπουργού Παιδείας Γ. Μόδη, ο οποίος, αφού επισήμανε τον αναχρονιστικό χαρακτήρα του κλασικού Γυμνασίου, καταφερόταν εναντίον της «αναρχικής πολυγλωσσίας με την καθαρεύουσαν, την μιξοκαθαρεύουσαν και την δημοτικήν» και τόνιζε πως ήταν καιρός να αποκτήσει η χώρα μια ενιαία γλώσσα, απλή και εύκολη, ομιλουμένη και γραφόμενη. Τασσόταν δε υπέρ της μορφής του Σολωμού και του Βηλαρά⁵⁸⁴.

Ωστόσο, είναι αμφισβητήσιμο το κατά πόσο οι θέσεις αυτές της Ομοσπονδίας μπορούν να ερμηνευτούν ως εκδήλωση απομάκρυνσης της από τη συντηρητική αντιδραστική τάση. Και τούτο γιατί αυτό που πρότεινε ως *διαφορετικό*, και μάλιστα σ' εποχή κατά την οποία η καθιέρωση της δημοτικής δεν εντασσόταν στο πρόγραμμα της επικείμενης μεταρρύθμισης,

στον εκπαιδευτικό δημοτικισμό και οι επιθέσεις εναντίον του, προκάλεσαν την αντίδραση του Ε. Παπανούτσου, ο οποίος χαρακτήρισε *κωμικό και ηλίθιο* το επιχείρημα ότι «άλλος τάχα ο λογοτεχνικός και άλλος ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός» και απέδωσε τη διάκριση του δημοτικισμού σε *εκπαιδευτικό* και *λογοτεχνικό* στην αδυναμία των «δυνάμεων του σκότους» να αμφισβητήσουν «την ευεργετική επίδραση που είχε το κίνημα τούτο στα ελληνικά γράμματα». Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Ζήτημα κατά βάθος...», π. *Παιδεία και Ζωή*, ο.π., σ. 33-34.

⁵⁸² «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 6-7.

⁵⁸³ [Ομιλία του Π. Δορμπάρκη, Γενικού Γραμματέα της ΟΛΜΕ]: «Αι συζητήσεις του Χριστιανικού Κύκλου περί των εκπαιδευτικών προβλημάτων του παρόντος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 9-10. (Η υπογράμμιση δική μου).

⁵⁸⁴ Γ. Μόδης, «Είναι καιρός να απλοποιηθή και να ανακαινισθή η παιδεία», εφ. *Το Βήμα*, 5.6.1957, σ. 3. Μερική αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 6.

ήταν στην ουσία η διατήρηση της υπάρχουσας εκπαιδευτικής πραγματικότητας, μιας πραγματικότητας που ευνοούσε τη συστηματική και μακροχρόνια διδασκαλία της καθαρεύουσας, περιορίζοντας εκείνη της δημοτικής στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Χαρακτηριστικές είναι οι εκτιμήσεις/προτάσεις της συντακτικής επιτροπής του *Δελτίου*:

«[...] Επειδή [...] η πρώτη γλωσσική αγωγή δεν είναι δυνατόν να γίνη άλλως ειμή μόνον εις την μητρικήν γλώσσα, εις αυτήν θα διδαχθή ο μαθητής του Δημοτικού σχολείου τας γραμματικές διακρίσεις και κατηγορίας [...]. Εις την Ε' και ΣΤ' Δημοτικού [...] θα εισαχθεί εις την γραμματικήν της καθαρευούσης [...] εν παραλληλισμώ προς τα ήδη γνωστά της δημοτικής [...]. Εις τας πρώτας γυμνασιακάς τάξεις θα διδαχθή την γραμματικήν της αρχαίας [...] εν παραλληλισμώ πάλιν προς τους γνωστούς τύπους της δημοτικής και της καθαρευούσης. Εις τας αμέσως επομένας τάξεις θα διδαχθή το συντακτικόν της Αρχαίας...»⁵⁸⁵.

4.4.4. ΟΛΜΕ και τεχνική- επαγγελματική εκπαίδευση

Όσον αφορά στην οργάνωση τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, η ΟΛΜΕ παραδέχθηκε μεν πως η χώρα χρειαζόταν και δημόσια επαγγελματικά- τεχνικά σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, αλλά για ακόμη μια φορά πρόταξε σειρά προϋποθέσεων, γνωστών λίγο-πολύ από το παρελθόν, προκειμένου να παράσχει τη συναίνεσή της για την οργάνωσή της. Οι σημαντικότεροι όροι που έθεσε ήταν :

α) η ίδρυση περιορισμένου αριθμού τέτοιων σχολείων, με το σκεπτικό ότι οι απόφοιτοι του κλασικού Γυμνασίου δεν επαρκούσαν για να πλαισιωθεί *ο στρατός, η κοινωνική ζωή και τα πανεπιστήμια* και ότι υπήρχε *περίσσεια τεχνικών, τους οποίους η ανεργία εξωθούσε στη μετανάστευση*⁵⁸⁶, αλλά και διότι εκτιμούσε και αυτή – όπως άλλωστε και ο Ν. Εξαρχόπουλος - ότι η κλασική παιδεία ήταν εντελώς απαραίτητη *για λόγους εθνικούς*⁵⁸⁷ και όχι μόνο γιατί ήταν *η μόνη που προετοίμαζε ανθρώπους*,

β) η θεμελίωση των σχολείων νέων τύπου σε τριετή κατώτερο κύκλο με «χαρακτήρα σαφώς ελληνοχριστιανικόν με διδασκαλίαν των κλασσικών κειμένων εκ του πρωτοτύπου»⁵⁸⁸. Κατά τους ιθύνοντες της Ομοσπονδίας τούτο υπαγορευόταν από λόγους παιδαγωγικούς – εκπαιδευτικούς (λ.χ. την αδυναμία διάγνωσης των ικανοτήτων και των κλίσεων των μαθητών πριν το 15^ο έτος τους και την ανάγκη προφύλαξής τους από τις αρνητικές συνέπειες της

⁵⁸⁵ «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν ...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π..

⁵⁸⁶ «Η κλασική παιδεία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.1.1957, σ. 10.

⁵⁸⁷ Κατά τον Ν. Εξαρχόπουλο, ο οποίος λεκτικά αναγνώριζε την αναγκαιότητα οργάνωσης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, υποστήριζε πως για *λόγους εθνικούς* θα έπρεπε να *αποφευχθούν διφορούμενες εκφράσεις που θα μπορούσαν «να γεννήσωσιν παρεξηγήσεις και υποβοηθήσωσι τας προσπαθείας των υπονομευτών της εθνικής παιδείας»* και πως επιβαλλόταν η *τόνωση της ανθρωπιστικής μόρφωσης*, η οποία αποτελούσε *άριστη προπαιδεία για όλα τα επαγγέλματα*. Βλ. «Ανακοίνωσις του Ακαδημαϊκού κ. Ν. Εξαρχόπουλου», π. *Ελληνικά Θέματα*, τα. Β', τχ. 22/Νοέμβριος 1957, σ. 283-284.

⁵⁸⁸ «Πορίσματα της τακτικής ΚΔ' Γ.Σ. (8-13.7.1957), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. τχ. 111-112/1.10.1957σ. 6-8.

πρώιμης και μονομερούς εξειδίκευσης), κοινωνικούς (την αποφυγή των κινδύνων που εγκυμονούσε η πρώιμη εισαγωγή των παιδιών στη βιοπάλη), και ιδεολογικούς (την αναγκαιότητα αποφυγής του κινδύνου να «έχουμε ανερματίστους βιοθεωρητικούς» πολίτες), γ) η υπαγωγή της τεχνικής- επαγγελματικής εκπαίδευσης σε ενιαία διοίκηση, η προηγούμενη κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και ο *προγραμματισμός των εξειδικεύσεων*⁵⁸⁹.

Πέρα από λόγους ιδεολογικοπολιτικής χροιάς, οι οποίοι ήταν κοινοί σε όλους τους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, οι παραπάνω θέσεις της ΟΛΜΕ υπαγορεύονταν, όπως αναφέρθηκε, και από τον κίνδυνο μείωσης του αριθμού των *γενικών σχολείων* Μ.Ε. και περικοπής των *ισχών κονδυλίων* που προβλέπονταν για αυτά μπροστά στη διαγραφόμενη επέκταση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Ο κίνδυνος ήταν τώρα πιο έντονος από άλλοτε, αφού υπέρ της ελάττωσης του αριθμού των Γυμνασίων συνηγορούσαν όχι μόνο οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου και του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος, αλλά και πολιτικοί του κυβερνώντος κόμματος⁵⁹⁰ καθώς και πανεπιστημιακοί που συμμετείχαν στην ΕΠ⁵⁹¹. Ο φόβος αυτός εκφράστηκε ανοιχτά τόσο από τους Γεν. Επιθεωρητές όσο και από την ΟΛΜΕ, που σχεδόν ταυτόχρονα πρότειναν ως εναλλακτική λύση η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση να *αντλήσει* «τους τροφίμους της από το υπέρ το 50% [των εφήβων] το οποίον ουδεμίαν λαμβάνει παιδείαν μετά το Δημοτικόν Σχολείον και ακόμη από το 18% το οποίον διαρρέει από την Μέσην Παιδείαν»⁵⁹².

4.4.5.ΟΛΜΕ και ΟΕΣΒ

Με αφορμή τις επικρίσεις που διατυπώνονταν για τα σχολικά βιβλία των «Νεοελληνικών Αναγνώσμάτων»⁵⁹³, η ΟΛΜΕ κατέθεσε στο υπόμνημά της προς την ΕΠ τις παρατηρήσεις και προτάσεις της και για τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ)⁵⁹⁴.

⁵⁸⁹ «Το υπόμνημα προς την Επιτροπήν ...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 10.

⁵⁹⁰ Βλ. ενδεικτικά Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957, όπως παρατίθεται στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ.3.

⁵⁹¹ Κατά τον Ν. Λούρο ήταν φανερό ότι πολλά από τα άχρηστα γυμνάσια θα έπρεπε να μετατραπούν απαραίτητες επαγγελματικές σχολές. Βλ. Ν. Λούρος, «Η ανώτατη παιδεία» (ομιλία στον «Παρνασσό», 5.3.1957), π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 57/Απρίλιος 1957, σ. 71.

⁵⁹² Βλ. [Η Διοίκησης]: «Οι υπεύθυνοι ας προσέξουν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 1 και Κ. Κούρνιας, «Η κατάσταση της εκπαίδευσεως» [εισήγηση στο παιδαγωγικό συνέδριο Λάρισας, 8.9.1957], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 115-116/Δεκέμβριος 1956, σ. 6-8.

⁵⁹³ Βλ. «Τα διδακτικά βιβλία του Γυμνασίου μας», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Β', τχ. 16/Ιούνιος 1957, σ. 85-86.

⁵⁹⁴ Το 1937 το μεταξικό καθεστώς με τον Α.Ν. 952/12.11.1937, ίδρυσε τον ΟΕΣΒ, τη διοίκηση του οποίου ανέθεσε ενδεκαμελές συμβούλιο. Στους σκοπούς του οργανισμού εντάσσονταν η έκδοση και διάθεση των διδακτικών, βοηθητικών και άλλων χρήσιμων για τις σχολικές και λαϊκές βιβλιοθήκες βιβλίων και η παροχή των εποπτικών μέσων διδασκαλίας, επίπλων και σκευών. Ο νόμος πρόβλεπε προκήρυξη διαγωνισμού για την έκδοση βιβλίων και βραβεία για τα τρία καλύτερα για κάθε μάθημα, τα οποία θα εκδίδονταν από τον ΟΕΣΒ. Παρόλο που το μεταξικό καθεστώς καθιέρωσε την πρακτική του κρατικού μονοπωλίου στα σχολικά βιβλία για να περιορίσει τον κομμουνιστικό κίνδυνο και να προπαγανδίσει τον ιδεολογικοπολιτικό του προσανατολισμό, δεν αποποιήθηκε αρχικά τουλάχιστον τη λογική του πολλαπλού βιβλίου. Ωστόσο, το 1939 αναδιπλώθηκε αναφορικά με τη δυνατότητα έγκρισης μέχρι τριών ομοειδών βιβλίων. Με τον Α.Ν. 1644/1939 στην ουσία καθιέρωσε το ένα και

Μολονότι η Ομοσπονδία ουδέποτε αμφισβήτησε την αρμοδιότητα και καταλληλότητα του ΟΕΣΒ να εκδίδει τα σχολικά βιβλία, παρά τις επικρίσεις που κατά καιρούς είχαν διατυπωθεί εναντίον του⁵⁹⁵, η κριτική που του άσκησε το 1957 ήταν πανομοιότυπη μ' εκείνη στην οποία είχε προβεί στις αρχές της δεκαετίας του '50.

Συγκεκριμένα, την άνοιξη του 1951, εποχή κατά την οποία επαναπροσδιορίζονταν ο τρόπος λειτουργίας και η *διαρρύθμιση* των υπηρεσιών του Οργανισμού⁵⁹⁶, η ΟΛΜΕ είχε παραδεχθεί μεν ότι ο ΟΕΣΒ, *θεσμός με καλές προθέσεις και σκοπούς*, είχε εκδώσει καλαίσθητα και καλύτερης ποιότητας βιβλία σε σύγκριση με εκείνα των ιδιωτικών οίκων, αλλά σημείωνε ότι η τιμή των βιβλίων δεν ήταν εξαιρετικά μικρότερη εν συγκρίσει με την τιμή των προ του Οργανισμού βιβλίων, επειδή ο ΟΕΣΒ κατέφευγε συχνά σε ιδιώτες για την έκδοση των σχολικών βιβλίων. Παρόλο που ουδέποτε αμφισβήτησε επί της ουσίας την εξάρτηση της σχολικής γνώσης από το κράτος – εξάρτηση που καταδεικνύεται από τον αποφασιστικό ρόλο του εκάστοτε υπουργού Παιδείας σε ζητήματα συγγραφής και κρίσης των σχολικών βιβλίων⁵⁹⁷ – κατά τα κρίσιμα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά έτη είχε ισχυριστεί πως το κράτος δεν θα έπρεπε να είχε ανάμειξη στη διαδικασία έκδοσης των σχολικών βιβλίων και ότι ο ρόλος του θα έπρεπε να περιοριστεί στη βράβευση των καλύτερων και στον έλεγχο των τιμών των βιβλίων «δια διατιμήσεως»⁵⁹⁸.

μοναδικό, κοινό για όλα τα σχολεία σχολικό εγχειρίδιο για κάθε μάθημα, θέτοντας έτσι μια ακόμη δικλείδα ασφαλείας ελέγχου του περιεχομένου της εκπαίδευσης. Από την άλλη πλευρά, δεν αντέδρασε αποτελεσματικά στην κατάφωρη παραβίαση της διάταξης που πρόβλεπε ότι τα βοηθητικά βιβλία – για την Ε' και ΣΤ' Δημοτικού – έπρεπε να ήταν εγκεκριμένα από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, ούτε και στην επέκταση της χρήσης τους και στις άλλες τάξεις. Σύμφωνα με τους Αχ. Καψάλη και Δ. Χαραλάμπους η συνύπαρξη κρατικού μονοπωλίου και ελεύθερου ανταγωνισμού φαίνεται ότι δημιουργούσαν «μια σχετική ισορροπία» που ικανοποιούσε «όλους τους συντελεστές της βιβλιογοράς, περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις προϋποθέσεις για κριτική και αμφισβήτηση». Αναλυτικά βλ. Αχ. Καψάλης – Δ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Μεταίχμιο Αθήνα, 2008, σ. 111-118.

⁵⁹⁵ Το 1950 η κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα (15.4.50- 21.8.50) είχε ανασυγκροτήσει το Διοικητικό Συμβούλιο του ΟΕΣΒ ύστερα από καταγγελίες εις βάρος του για οικονομικές ατασθαλίες. Σύμφωνα με την Έκθεση που υπέβαλαν οι υπουργοί Νόβας και Μπακόπουλος το Φεβρουάριο του 1951 στο Σ. Βενιζέλο είχε στο μεταξύ *εξυγιανθεί* «η ατμόσφαιρα του Οργανισμού και εις τους νέους μειοδοτικούς διαγωνισμούς προς εκτύπωσιν των βιβλίων επετεύχθησαν τιμαί κατώτεροι των περυσινών, ενώ [...] αι τιμαί εκτυπώσεως έχουν κατά πολύ αυξηθή [...]. Ούτω έχει εξασφαλισθή δια την προσεχή διετίαν πλήρης επάρκεια διδακτικών βιβλίων εις τιμάς χαμηλάς». Νέες καταγγελίες για οικονομικές ατασθαλίες και για την αυθαιρεσία τόσο στην επιλογή των στελεχών του οργανισμού, όσο και των μελών της Επιτροπής Κρίσης ήρθαν στο φως της δημοσιότητας στα μέσα του 1958. Βλ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 68: «Ανώμαλος διαχείρισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 129-131/1.6.1958, σ. 7.

⁵⁹⁶ Β.Δ. 96/5.4.1951, «Περί αρμοδιοτήτων και διαρρυθμίσεως των υπηρεσιών του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.)».

⁵⁹⁷ Βλ. σχετικά Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης...*, ο.π. σ. 162-168.

⁵⁹⁸ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*. τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ.22, τχ. 4/15.11.1951, σ. 2, τχ. 6/15.12.1951, σ. 45. Πρβ. «Ο οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων», π. *Πλάτων*, τ. Β', τχ. Α', Αθήναι 1950, σ. 171, όπου η αντίδραση της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων στην απόφαση απομάκρυνσης δύο ιδρυτικών μελών της (των εκπαιδευτικών συμβούλων Ηλ. Λάγιου και Λ. Βαμπουλία) από το Δ.Σ. του ΟΕΣΒ.

Ωστόσο, από τη στιγμή που η Δεξιά φάνηκε να εδραιώνεται στην εξουσία με τον Ε.Σ. η Ομοσπονδία δεν έθεσε ξανά ζήτημα περιορισμού του κρατικού παρεμβατισμού στον ΟΕΣΒ, ενώ στις παραμονές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1959, υποστήριξε ανοιχτά την αναγκαιότητα όλα τα διδακτικά βιβλία να εισάγονται στα σχολεία «κατόπιν εγκρίσεως της πολιτείας»⁵⁹⁹.

Στην κριτική που κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1950 η Ομοσπονδία είχε ασκήσει στον ΟΕΣΒ περιλαμβανόταν και η παρατήρηση πως ο Οργανισμός είχε αποτύχει στο να προσελκύσει το ενδιαφέρον των καλύτερων μεταξύ των συγγραφέων. Την αποτυχία του την απέδιδε κυρίως στο ευτελές ποσό που δινόταν ως χρηματικό βραβείο στους συγγραφείς και στο δικαίωμα του Οργανισμού να επιφέρει οποιεσδήποτε τροποποιήσεις επιθυμούσε στα εγκριθέντα βιβλία. Είχε μάλιστα στηλιτεύσει τη στέρηση από τους συγγραφείς του δικαιώματος να υποβάλουν έφεση σε δευτεροβάθμιο συμβούλιο μετά την κρίση των βιβλίων τους. Θεωρούσε ότι όση κι αν ήταν η εμπιστοσύνη των συγγραφέων προς τους κριτές των διδακτικών βιβλίων («περί τούτου δεν δύναται κανείς να αμφιβάλλη») θα έπρεπε να παρέχεται το δικαίωμα αυτό στους συγγραφείς. Γι' αυτό και είχε προτείνει τη σύσταση δευτεροβάθμιας επιτροπής κρίσης των βιβλίων⁶⁰⁰.

Το 1957, υπαναχωρώντας λίγο στη θέση της αυτή, υποστήριξε πως θα έπρεπε να αναγνωριστεί στους συγγραφείς, αν όχι το δικαίωμα ένστασης, τουλάχιστον εκείνο του να λαμβάνουν γνώση των προτάσεων του Εισηγητή του ΟΕΣΒ, πριν το βιβλίο εισαχθεί στην ολομέλεια του Συμβουλίου κρίσης, ώστε να μπορούν να συντάσσουν τις αντιπροτάσεις τους, οι οποίες θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη κατά την τελική κρίση. Επανερχόμενη στο θέμα της βράβευσης ζήτησε τα παρεχόμενα βραβεία να είναι γενναιόδωρα, ή εναλλακτικά, οι συγγραφείς να αμείβονται με ποσοστά επί της πώλησης των βιβλίων τους ώστε να προκαλείται η *προθυμία και ο ζήλος*⁶⁰¹. Σταθερή ήταν η θέση της καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου αναφορικά με τη διάθεση των εσόδων του ΟΕΣΒ, αρχικά προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των σχολείων σε υλικοτεχνική υποδομή και κατόπιν για να επιτευχθεί η βελτίωση των σχολικών βιβλίων, που ως το 1963 *παρέμεναν φθηνά μεν αλλά συνήθως ακαλαίσθητα και πολλάκις ακατάλληλα*⁶⁰².

Επιδίωξη της ΟΛΜΕ καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου ήταν η επαναφορά του νόμου «περί των σχολικών βιβλίων» της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου (Ν. 5045 της 20/23 Ιουνίου 1931) που καθιέρωνε το πολλαπλό βιβλίο και καθιστούσε το Σύλλογο Διδασκόντων

⁵⁹⁹ «Τα πορίσματα της ΚΕ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 6-7.

⁶⁰⁰ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος-Οκτώβριος 1950, σ. 22, τχ. 4/15.11.1951, σ. 2, τχ. 6/15.12.1951, σ. 45.

⁶⁰¹ «Το υπόμνημα προς την Επιτροπή...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 7 και «Τα πορίσματα της ΚΕ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 6-7.

⁶⁰² «Υπόμνημα προς τον κ. Υπουργόν της Εθνικής Παιδείας με τα αιτήματα του κλάδου ΜΕ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 203/ 10.5.1962 σ. 11-13 και τχ. 204/25.5.1962, σ. 13.

κάθε σχολείου αρμόδιο για την επιλογή του διδακτέου από το σύνολο των εγκεκριμένων για κάθε μάθημα και τάξη βιβλίων⁶⁰³. Σύμμαχο στην επιδίωξή της αυτή είχε τη ΦΣΑ⁶⁰⁴.

Το ότι η ΟΛΜΕ πρόκρινε τόσο το 1951-52 όσο και το 1957-59 το νόμο 5045/1931 της φιλελεύθερης κυβέρνησης Ε. Βενιζέλου αντί του τροποποιητικού και ισχύοντος της συντηρητικής κυβέρνησης Π. Τσαλδάρη (1933)⁶⁰⁵ είναι ευεξήγητο. Παρόλο που ο νόμος Τσαλδάρη διατηρούσε το δικαίωμα του Συλλόγου Διδασκόντων να επιλέγει από ένα σύνολο εγκεκριμένων σχολικών βιβλίων το διδακτέο σε κάθε σχολείο εγχειρίδιο, και, παρόλο που δεν παρουσίαζε σημαντικές αποκλίσεις από τον προγενέστερό του, μείωνε τον αριθμό των εκπαιδευτικών συμβούλων στις επιτροπές κρίσης (από πέντε σε δύο), με προεδρεύοντα έναν καθηγητή πανεπιστημίου, γεγονός που περιόριζε το κύρος των καθηγητών/τριών Μ.Ε.. Δεύτερον, ο νόμος Τσαλδάρη πρόβλεπε την εισαγωγή στη Μ.Ε. και εγχειριδίων που δεν είχαν έγκριση από Επιτροπή. Σε χρονικές περιόδους κατά τις οποίες το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα εμφανιζόταν ενδυναμωμένο, εύλογο ήταν οι ιθύνοντες της συντηρητικής οργάνωσης να διαφωνούν με τη διάταξη αυτή και να προσβλέπουν στο να υποσκάψουν – διαμέσου της επιρροής τους στους Συλλόγους Διδασκόντων – κάθε απόπειρα επιβολής μεταρρυθμιστικών απόψεων.

Για τους παραπάνω λόγους η Ομοσπονδία προέκρινε τη διάθεση τριών εγκεκριμένων βιβλίων για κάθε μάθημα και διατήρηση του δικαιώματος των καθηγητών/τριών να συμβάλουν στην επιλογή και μεταρρύθμισή τους, ενός δικαιώματος που προβλεπόταν και από το νόμο του 1933 και θεωρείτο κριτήριο «λαμβάνομενον υπ' όψιν δια την κρίσιν του ευδοκίμου της υπηρεσίας των» και για την πρόσληψή τους ως μελών των επιτροπών κρίσης. Ως κύριο κριτήριο επιλογής των μελών των επιτροπών κρίσης έθετε το *ήθος* των υποψηφίων μελών και κατόπιν την επιστημονική και παιδαγωγική τους κατάρτιση⁶⁰⁶

⁶⁰³ Ο Ν. 5045/1931 (ΦΕΚ 163/1931), συντάκτες του οποίου ήταν οι Μ. Κουντουράς και Δ. Λάμπας, διέκρινε τα σχολικά βιβλία σε τρεις κατηγορίες: διδακτικά, βοηθητικά και «ελεύθερα αναγνώσματα». Καθιστούσε το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αρμόδιο για την έκδοση οδηγιών και υποδείξεων προς τους συντάκτες τους, αν και προέβλεπε πως ο εκάστοτε υπουργός διατηρούσε το δικαίωμα να αναθέτει απευθείας τη συγγραφή τους σε πρόσωπα ή/και επιτροπές. Την κρίση των σχολικών βιβλίων την ανέθετε σε Επιτροπές στις οποίες συμμετείχαν πέντε εκπαιδευτικοί σύμβουλοι. Πρόβλεπε τη χρήση της δημοτικής για τα βιβλία του Δημοτικού (δυνητικά και της απλής καθαρεύουσας για τις τάξεις Ε' και ΣΤ') και της δημοτικής ή της καθαρεύουσας στα Νεοελληνικά Αναγνώσματα του Γυμνασίου και του Λυκείου. Σημαντική ήταν και η πρόβλεψη του νόμου για ίδρυση σχολικών βιβλιοθηκών. Αναλυτικά βλ. Αχ. Καψάλης – Δ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια...*, ο.π., σ. 90-99.

⁶⁰⁴ «Η φιλοσοφική Αθηνών και η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 127-128/1.5.1958, σ. 6.

⁶⁰⁵ Η κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη τροποποίησε το Ν. 5045/1931. Σε αντίθεση με τον προγενέστερο ο νέος νόμος (Ν. 5911/1933 - ΦΕΚ 357/1933) περιόριζε τη χρήση της δημοτικής στα βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων του Δημοτικού και υποχρέωνε ρητά ότι για να δοθεί άδεια κυκλοφορίας του βιβλίου θα έπρεπε ο συγγραφέας του να υποστηρίξει τις παρατηρήσεις της κριτικής επιτροπής. Αν και έδειχνε επιμονή στην προκήρυξη διαγωνισμού συγγραφής και περιείχε διατάξεις που περιόριζαν το δικαίωμα υποβολής βιβλίων, άφηνε ελεύθερο τον αριθμό των εγκριτέων βιβλίων. Αναλυτικά βλ. Αχ. Καψάλης – Δ. Χαραλάμπους, *Σχολικά εγχειρίδια...*, ο.π..

⁶⁰⁶ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.2.1952, σ. 204, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 3-8 και 10, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 6-7, τχ. 204/25.5.62, σ. 13.

ακολουθώντας την αξιολογική σειρά των προσόντων κατά τον δημοσιευπαλληλικό κώδικα⁶⁰⁷. Ταυτόχρονα, και με πρόσχημα την κατασπατάληση των πόρων του ΟΕΣΒ εξαιτίας της εκτύπωσης «από ετών εναποκειμένων εις τα συρτάρια των διαφόρων σοφών στοκ χειρογράφων», ζήτησε να αρθεί από τον Οργανισμό η δυνατότητα έκδοσης άλλων βιβλίων με εξαίρεση τις πανεπιστημιακές σημειώσεις των φοιτητών και όσα από τα «επιστημονικά» βιβλία πρότεινε το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ) και εξυπηρετούσαν εκπαιδευτικούς και διδακτικούς σκοπούς⁶⁰⁸.

Η ΟΛΜΕ επεδίωκε τη συμμετοχή της στον προσδιορισμό του ιδεολογικοπολιτικού προσανατολισμού του σχολικού βιβλίου διεκδικώντας: α) την τοποθέτηση τριών μελών της στη διοίκηση του Οργανισμού, με πρόσχημα την «προστασία» των συγγραφέων σχολικών βιβλίων – πολλοί από τους οποίους ήταν μέλη της – από τις *αυθαίρετες επεμβάσεις* του Οργανισμού στο περιεχόμενο των βιβλίων. Τελικά πέτυχε τη συμμετοχή μόνο ενός⁶⁰⁹, β) την άρση του ασυμβίβαστου μεταξύ της ιδιότητας του αιρετού εκπαιδευτικού σύμβουλου και της ιδιότητας του συγγραφέα σχολικών βιβλίων και γ) τη συμμετοχή στις Επιτροπές κρίσης των βιβλίων όχι μόνο (πέντε) Ανώτατων Εκπαιδευτικών Συμβούλων, αλλά και Γενικών Επιθεωρητών, Γυμνασιαρχών και καθηγητών/τριών.

Συμπερασματικά, με τις θέσεις της για τον ΟΕΣΒ η Ομοσπονδία στόχευε κυρίως στην προβολή του *διφυσού χαρακτήρα* του κλάδου (απαρτιζόμενου από *επαγγελματίες – επιστήμονες*) και στη συνακόλουθη ενίσχυση του κοινωνικού του κύρους. Παράλληλα, στόχευε στη διατήρηση ενός ακόμη διαύλου επαγγελματικής εξέλιξης και τρόπου βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης των καθηγητών/τριών Μ.Ε.⁶¹⁰. Όμως, εκεί που κυριότατα αποσκοπούσε ήταν στη διευκόλυνση της νικήτριας του εμφυλίου πολέμου αστικής τάξης να ελέγξει διαμέσου του ΟΕΣΒ τη σχολική γνώση και τον ιδεολογικο-πολιτικό προσανατολισμό των μαθητών, αν και από τις προθέσεις της δεν πρέπει να αποκλειστεί και η επιθυμία της – ιδίως προς το τέλος της δεκαετίας – να συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας των σχολικών βιβλίων⁶¹¹.

⁶⁰⁷ Ν. 1811/1951, άρθρο 100.

⁶⁰⁸ Βλ. «Το υπόμνημα προς την Επιτροπή...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., «Ανώμαλος διαχείριστος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 129-131/1.6.1958, σ. 7, «Τα πορίσματα της ΚΕ' Γ.Σ.» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π..

⁶⁰⁹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 24-25/15.12.52, σ. 205. Για τη θέση της ΔΟΕ σχετικά με τον ΟΕΣΒ βλ. Π. Παπαδούρης, *Η επίδραση του εκπαιδευτικού λόγου της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος ως ομάδας συμφερόντων στον κρατικό εκπαιδευτικό λόγο κατά την περίοδο 1946-1967*, (αδημ. Διδακτορική Διατριβή), Πάτρα 2004, σ. 482-498.

⁶¹⁰ Δεν είναι τυχαία άλλωστε η αξίωσή που έγειρε το 1952 να αναλάβει τον πλήρη έλεγχο του ΟΕΣΒ και τα κέρδη του να χρησιμοποιούνται για την οικονομική ενίσχυση των εκπαιδευτικών.

⁶¹¹ Στις προτάσεις της ΚΕ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ για τον ΟΕΣΒ περιλαμβάνονταν και οι εξής: πρόσληψη από τον ΟΕΣΒ μόνιμων ή επί συμβάσει διορθωτών, ανάθεση της επιμέλειας των εκδόσεων σε *επιστήμονες* καθηγητές/τριες, παρακολούθηση της όλης πορείας μέχρι την τελική έκδοση από τους συγγραφείς και καθιέρωση διαγωνισμού για την εικονογράφηση. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 6-7.

4.5. Η σύγκρουση της ΟΛΜΕ με τη ΔΟΕ

Η πληγωμένη ύστερα από την ατυχή κατάληξη της απεργίας του Ιουνίου του 1957 ηγεσία της ΔΟΕ, η οποία επεδίωκε την καθιέρωση οκτάχρονης Στοιχειώδους εκπαίδευσης (θέση, όπως είδαμε, τόσο της Αριστεράς όσο και του Κ. Γεωργούλη), εμφανίστηκε ενοχλημένη από τις προτάσεις της ΟΛΜΕ για την εξοικονόμηση ενός επιπλέον έτους στη Μ.Ε.. Αν και αρχικά της *συνέστησε* απλώς να υπαναχωρήσει⁶¹², μπρος στην επιμονή του συνδικαλιστικού οργάνου των καθηγητών/τριών και στον διαγραφόμενο κίνδυνο το μεν Δημοτικό να χάσει την αυτοτέλεια του, το δε παράλληλο δίκτυό του να καταντήσει ατροφικό, η ΔΟΕ έγινε επιθετικότερη. Ισχυρίστηκε ότι η προκρινόμενη από την ΟΛΜΕ δημιουργία παράλληλου δικτύου στο Δημοτικό μετά τη Δ' τάξη δεν είχε επιστημονικά ερείσματα και κατέδειξε ως κίνητρα της επιδίωξης των καθηγητών Μ.Ε. τον υποβιβασμό των δασκάλων (την επάνοδο στην *εποχή* που «η Δημοτική εκπαίδευσις ετέλει υπό την κηδεμονίαν της Μέσης») και την απόσπαση συνδικαλιστικών ωφελειών:

«Βαυκαλιζόμενοι με την ελπίδα ότι ούτω ενισχύονται εις τας συνδικαλιστικές των επιδιώξεις και μη δυνάμενοι να ανεχθούν την παράλληλον βαθμολογικήν και επαγγελματικήν άνοδον των Λειτουργών Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως, διότι την κοινωνικήν και επαγγελματικήν των υπόστασιν εξαρτούν εκ της μεταξύ των δύο κλάδων αποστάσεως,, τόνον ως προς το αντικείμενον της εργασίας, όσον και προς την ιεραρχικήν εξέλιξιν, [...] οδηγούνται εις την σκέψιν να περισώσουν καθ' οιονδήποτε τρόπον ό,τι τους έχει απομείνει»⁶¹³.

Οι προσκεείμενοι στη συντηρητική αντιδραστική τάση ιθύνοντες της ΟΛΜΕ αναμφίβολα θα έβγαιναν κερδισμένοι συνδικαλιστικά, αν κατοχυρωνόταν νομοθετικά το από χρόνια ποθητό 7^ο έτος στη Μ.Ε., ιδίως σε μια χρονική περίοδο που οι μερίδες στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας βρίσκονταν σε οξύ ανταγωνισμό λόγω των σχεδιαζόμενων από τους «εκσυγχρονιστές» της ΕΡΕ εκπαιδευτικών αλλαγών. Το ότι εναπόθεταν πολλές ελπίδες για την παγίωση της συνδικαλιστικής τους θέσης στη θέσπιση 7^{ου} έτους στη Μ.Ε. με δημιουργία παράλληλου δικτύου μετά την Δ' Δημοτικού καταδεικνύεται από το ότι τόνισαν πως εκείνοι διεκδικούσαν το 7^ο έτος με αποφασιστικότητα, σε αντίθεση με άλλες συνδικαλιστικές μερίδες. Αναφερόμενοι δε στον Στ. Κότσιρα και σ' όσους είχαν συμμετάσχει στο Συνέδριο των Γενικών Επιθεωρητών του 1952 υπενθύμισαν πως η μερίδα των φιλελεύθερων συνδικαλιστών είχε μεν συμβάλει τότε στην εκ μέρους του Συνεδρίου *αναγνώριση της αναγκαιότητας αύξησης των ετών φοίτησης σε επτά*, αλλά είχε αφήσει στους υπεύθυνους κυβερνητικούς παράγοντες τη δυνατότητα να δώσουν στο ζήτημα την «εθνικώς συμφέρουσα

⁶¹² «Αναγκαία σύστασις», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 352/30.7.57, σ. 9 και τχ. 353/5.9.57 σ. 2 και 9, όπου η υπεράσπιση του εξατάξιου Δημοτικού σχολείου.

⁶¹³ «Πεπλανημένη οδός», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 356/10.10.57, σ. 1-2.

λύσιν»⁶¹⁴. Καταδεικνύεται επίσης από την οξεία έκφραση της δυσαρέσκειάς τους για τη χλιαρή υποστήριξη του συγκεκριμένου αιτήματος από συλλογικά υποκείμενα με τα οποία η ΟΛΜΕ διατηρούσε παραδοσιακά στενή σχέση :

«Ο Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος [...] κατέληξεν εις το πόρισμα ότι τα έτη φοιτήσεως εις το Γυμνάσιον πρέπει να αυξηθούν εις επτά, δεν ετόλμησεν όμως να είπη από που θα ληφθή το έβδομον έτος. Η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων απεφάνθη επίσης υπέρ 7ετούς φοιτήσεως εις τα σχολεία της ΜΕ (3+4), αλλά πώς τα 6 έτη θα γίνουν επτά [...] δεν διεκινδύνευσεν να είπη παραπέμπουσα την λύσιν του προβλήματος εις άλλους. [...] Μία μόνον οργάνωσις έχει την ευτολμίαν να προτείνη συγκεκριμένας λύσεις και να υποδείξη ως αναγκαίον μέτρον την εισαγωγήν μετά την Ε΄ Δημοτικού. Η ΟΛΜΕ. Και είναι μεν αληθές ότι η πρότασις προεκάλεσε τας γνωστάς αντιδράσεις. Αλλ' επίσης αληθές είναι ότι το να κόπτεται τις (και ομιλούμεν γενικώς και απροσώπως) υπέρ της υψώσεως της στάθμης σπουδών και κραυγάζη υπέρ αυξήσεως των ετών φοιτήσεως εις το γυμνάσιον χωρίς να λέγη από ποίαν τέλος πάντων πηγήν θα αντλήσωμεν αυτήν την ευχέριαν αναπτύξεως των γυμνασιακών σπουδών, όχι μόνον ατολμίαν φανερώνει [...], όχι μόνον αποφυγήν αναλήψεως ευθυνών δηλοί, αλλά δοθέντος ότι ουδέν πρακτικόν αποτέλεσμα συνεπάγεται, θα ηδύνατο να χαρακτηρισθῇ ως δημοκοπία»⁶¹⁵.

Ωστόσο, η δυσαρέσκεια προς τους άλλους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης δεν ήταν ικανή να σταματήσει τη σύμπλευση των ιθυνόντων της ΟΛΜΕ με αυτούς. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι η Ομοσπονδία θα επανέλθει στο αίτημα και κατά το 1964, καταδεικνύει ότι η επιμονή της για την εξοικονόμηση επιπλέον έτους στη Μ.Ε. - αν και σχετιζόταν τόσο με συνδικαλιστικές επιδιώξεις, όσο και με την ιδεολογικά-πολιτικά εκπορευόμενη επιθυμία και των ιθυνόντων της για επαναφορά στα προμεταρρυθμιστικά οργανωτικά σχήματα – οφειλόταν και στο ότι μεγάλη μερίδα του κλάδου εκτιμούσε πως το 7^ο έτος θα ενίσχυε το επαγγελματικό γόητρο των καθηγητών/τριών Μ.Ε..

4.6. Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας και η κριτική της ΟΛΜΕ

Αρκετούς μήνες μετά τη σύστασή της η ΕΠ παρέδωσε στον Κ. Καραμανλή την Εισηγητική της Έκθεση (11.1.1958), η οποία περιλάμβανε τις γενικές αρχές στα οποία στηρίχθηκε και τα πορίσματά της. Οι γενικές αρχές αντικατόπτριζαν τον προβληματισμό του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, ενώ στα πορίσματα καταδεικνύεται τόσο η

⁶¹⁴ «Η μόνη κατηγορία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 113-114/1.11.1957, σ. 2.

⁶¹⁵ «Υπέρμετρος πολιτικότης», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, 124-126/1.4.1958, σ. 13. Στο αμέσως επόμενο τεύχος του Δελτίου η ΟΛΜΕ έσπευσε να διορθώσει μία παράλειψη παραδεχόμενη πως η ΦΣΑ ήταν η μόνη, εκτός της ΟΛΜΕ, *επιστημονική οργάνωση ή ίδρυμα που τόλμησε* στο υπόμνημά της να προτείνει να γίνονται δεκτοί οι απόφοιτοι της Ε΄ Δημοτικού στο *κατώτερο Γυμνάσιο*. Βλ. «Οφειλομένη επανόρθωσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 127-128/1.5.1958, σ. 2 .

αφομοίωση των ιδεών του, όσο και τα όρια συμβιβασμού των δύο εκπαιδευτικών ρευμάτων⁶¹⁶.

Τα κυριότερα πορίσματα/προτάσεις για τη Μέση Εκπαίδευση ήταν:

- α) κατάργηση του κατ' όνομα εξατάξιου κλασικού Γυμνασίου, που θα διαιρείτο σε δύο ανεξάρτητους και αυτοτελείς κύκλους, τα *Προγυμνάσια* και τα *Γυμνάσια*,
- β) παροχή και στους δύο κύκλους γενικής μόρφωσης (θα ήταν «κατά βάσιν ανθρωπιστικά»). Η παρεχόμενη μόρφωση στα *Προγυμνάσια* να «είναι ενιαίου τύπου» και με *πρακτικότερο χαρακτήρα*, ενώ στα *Γυμνάσια*, να έχει *θεωρητικότερο*,
- γ) διαχωρισμός των *Γυμνασίων* σε τέσσερις τύπους : (i) *κλασικά* με ενισχυμένη τη διδασκαλία των φιλολογικών και ιστορικών μαθημάτων , (ii) *κλασικά* με ενισχυμένη τη διδασκαλία των μαθηματικών και φυσικών, (iii) *Λύκεια γενικής μόρφωσης* με ενισχυμένη τη διδασκαλία των ξένων γλωσσών και (iv) *νυχτερινά Γυμνάσια και Λύκεια* με αυξημένη διάρκεια σπουδών. Το απολυτήριο των δύο τύπων των κλασικών Γυμνασίων και του νυχτερινού Λυκείου έδινε το δικαίωμα εισαγωγής στα ΑΕΙ, όχι όμως και του Λυκείου γενικής μόρφωσης,
- δ) *κατασπορά* των *Προγυμνασίων* σε όλη τη χώρα σε πυκνό δίκτυο, αλλά και δραστικό περιορισμό των *Γυμνασίων*, τόσο αριθμητικά όσο και από άποψη των φοιτώντων σε αυτά μαθητών. Συγκεκριμένα η επιτροπή πρότεινε τη λειτουργία συνολικά 250 *Γυμνασίων* (200 εκ των οποίων θα ήταν κλασικά Γυμνάσια) και περιορισμό των τμημάτων κάθε τάξης *Γυμνασίου* σε ένα με ανώτατο όριο μαθητών στο τμήμα/τάξη τους 50, ώστε να περιοριστεί ο αριθμός των κατόχων Γυμνασιακού απολυτηρίου στο μισό (σε 10.000 μαθητές κατ' έτος αντί των 20.000)⁶¹⁷,
- ε) είσοδος στα *Προγυμνάσια* κατόπιν εξετάσεων *επεικούς μορφής*. Αυστηρές (με τη *μορφή διαγωνισμού*) εξετάσεις για την εισαγωγή στα *Γυμνάσια* και αυστηρές προαγωγικές εξετάσεις στον κύκλο αυτό, «ώστε μόνον ικανοί να φθάνουν εις το γυμνασιακόν απολυτήριον, τούτο δε να αποκτήση και πάλιν το κύρος του και να θεωρηθή επαρκής τίτλος προς εισαγωγήν εις τα ΑΕΙ καταργουμένων εν ευθέτω χρόνω των εισαγωγικών εις αυτά εξετάσεων. Η εισαγωγή των υποψηφίων εις τα Ιδρύματα ταύτα θα γίνεται τότε επί τη βάσει της γυμνασιακής [...] επιδόσεως»,
- ε) αναφορικά με το αναλυτικό πρόγραμμα των *Προγυμνασίων* η Επιτροπή συμφώνησε στο να δοθεί έμφαση στα «Χειροτεχνικά» και στη μεθοδική διδασκαλία της καθαρεύουσας με παράλληλη όμως προσφορά λογοτεχνικών κειμένων γραμμένων στη Δημοτική. Δεν κατέληξε σε συγκεκριμένη πρόταση για τη διδασκαλία της «Αγωγής του Πολίτη»

⁶¹⁶ Για μια παρουσίαση και σχολιασμό των γενικών αρχών της Επιτροπής Παιδείας βλ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ. 143-149.

⁶¹⁷ Η πρόταση για τον περιορισμένο αριθμό Γυμνασίων τύπου β' – παράδοξα περιορισμένο σε σχέση με τις συζητήσεις που προηγήθηκαν και το πνεύμα που διέπνεε τα πορίσματα – θεμελιωνόταν κυρίως στις αυξημένες δαπάνες και το εξειδικευμένο προσωπικό που απαιτούσε η λειτουργία τους και στην πρόθεση για δημιουργία μέσων δημόσιων τεχνικών – επαγγελματικών σχολείων. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Επίλογος», εφ. *Το Βήμα*, 6.3.1958, σ. 1-2.

(συστηματικά ή εκ περιστάσεως), ούτε και των αρχαίων ελληνικών, αν και τελικά συμφωνήθηκε η διδασκαλία τους από το πρωτότυπο και συμπληρωματικά από *δόκιμες μεταφράσεις*⁶¹⁸. Συμφωνία επήλθε τόσο για το αναλυτικό πρόγραμμα του *Γυμνασίου*⁶¹⁹, όσο και για την αναγκαιότητα άσκησης των μαθητών σε καθαρεύουσα και δημοτική, γεγονός που συνιστούσε μιας μορφής αναγνώριση της ισοτιμίας των δύο μορφών γλώσσας,

στ) διάκριση των επαγγελματικών σχολείων σε κατώτερα, μέσα και ανώτερα, με τα δεύτερα να παραλαμβάνουν απόφοιτους του *Προγυμνασίου* και ίδρυση ειδικής υπηρεσίας επαγγελματικής εκπαίδευσης ώστε να εξασφαλιστεί ενιαία διοίκηση, εποπτεία και έλεγχός τους,

ζ) περιορισμός των διακοπών των σχολείων.

Έντονη διαφωνία προέκυψε για τη διάρκεια των ετών της Μ.Ε. και τη συναρτημένη απ' αυτή διάρκεια των ετών του Δημοτικού σχολείου, αν και τελικά προκρίθηκε η εξαετής διάρκειά του και αποκλείστηκε κάθε σκέψη για μείωσή του *είτε με περιορισμό των τάξεών του, είτε με τη δημιουργία τάξεων Μ.Ε. (γενικής ή επαγγελματικής) παράλληλων προς μία τη ή τις δύο τελευταίες τάξεις του*⁶²⁰.

Ο τύπος κράτησε επιφυλακτική στάση απέναντι στα πορίσματα. Από τις εφημερίδες της εποχής άλλες έκριναν επιβεβλημένη την περαιτέρω μελέτη των πορισμάτων από «ειδικούς επιστήμονες» και επιδοκίμασαν το ότι ο Κ. Καραμανλής απέφυγε να τα υιοθετήσει άμεσα⁶²¹, άλλες επέκριναν τον περιορισμό των Γυμνασίων (*ανθελληνικό και αντιδημοκρατικό μέτρο το χαρακτήρισε η εφ. Έθνος που υποστήριζε το κόμμα των Προοδευτικών του Σπ. Μαρκεζίνη*)⁶²² κι άλλες επέκριναν επίσης τον περιορισμό των Γυμνασίων και *ασαφή τα μέτρα που αφορούσαν την τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση*⁶²³.

⁶¹⁸ Σχετικά με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών διατυπώθηκαν δύο απόψεις: α) συστηματική διδασκαλία του από το πρωτότυπο με παράλληλη – συμπληρωματική και μόνο- μελέτη έργων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση, β) συστηματική διδασκαλία του από το πρωτότυπο μόνο για όσους μαθητές το επιθυμούσαν ή δήλωναν ότι είχαν την πρόθεση να συνεχίσουν στον ανώτερο κύκλο της Μ.Ε. και για τους υπόλοιπους μόνο από δόκιμες μεταφράσεις.

⁶¹⁹ Προβλεπόταν η εισαγωγή νέων μαθημάτων (Στοιχεία Δικαίου και Στοιχεία Οικονομικού Βίου από *νομικό επιστήμονα*, Ψυχολογία, η Φιλοσοφία, Ιστορία Τέχνης) με αντίστοιχο περιορισμό ή κατάργηση άλλων.

⁶²⁰ Σχετικά με τη διάρκεια των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. προτάθηκαν : i) το σχήμα 3+3, ii) το σχήμα 3+4 με το 4^ο έτος να παρέχει *συμπληρωματική προπαρασκευή* μόνο σε όσους μαθητές ήθελαν να συνεχίσουν σε ΑΕΙ, iii) το σχήμα 3+4 χωρίς ταυτόχρονη αύξηση των εγκύκλιων σπουδών από 12 σε 13· αυτό θα επιτυγχανόταν, αν παρεχόταν το δικαίωμα στους μαθητές της Β' τάξης του *Προγυμνασίου* να μεταπηδούν στο *Γυμνάσιο*, iv) το σχήμα 3+4 με την παροχή του δικαιώματος των μαθητών της Ε' Δημοτικού να εισάγονται στο *Προγυμνάσιο*, v) το σχήμα 5 +3+4, με περιορισμό των ετών φοίτησης στο Δημοτικό και στ) το σχήμα 4+3+4 που παρέπεμπε ευθέως στην προ του 1929 εκπαιδευτική πραγματικότητα. Βλ. «Τι προτείνει η Ειδική Επιτροπή προς αναδιοργάνωσιν της Παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 12.1.1958, σ. 7-8· «Επεδόθη εις τον πρωθυπουργόν κ. Καραμανλήν το πόρισμα της Επιτροπής δια την Εθνικήν Παιδείαν», εφ. *Η Καθημερινή*, 12.1.1958, σ. 1 και 9· «Τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 3-11.

⁶²¹ «Η Παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 14.1.1958, σ. 1.

⁶²² «Η παιδεία», εφ. *Έθνος*, 13.1.1958, σ. 1.

⁶²³ «Η εκπαίδευσις» εφ. *Ελευθερία*, 14.1.1958, σ. 1.

Η εφημερίδα *Το Βήμα*, που πρόβαλε τις απόψεις του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, επισήμανε δευτερεύουσας σημασίας παραλείψεις της ΕΠ⁶²⁴ και τόνισε την αναγκαιότητα επιχορήγησης της παιδείας ώστε να καταστούν εφαρμόσιμες οι προτάσεις της⁶²⁵. Πρόβαλε τέλος την αναγκαιότητα *ταχείας υποβολής των πορισμάτων στην αντιπολίτευση*, ώστε να μη χαθεί πολύτιμος χρόνος στην πορεία προς τον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος⁶²⁶.

Η Αριστερά, επέκρινε τα πορίσματα για τη Μ.Ε.. Η αριστερή σκέψη, διακρινόμενη από καθολικότερη θεώρηση της δημοκρατίας, ζητούσε την πνευματική ανύψωση όλου του ελληνικού λαού. Τη μείωση των σχολείων του ανώτερου κύκλου τη χαρακτήρισε και αυτή *αντιδημοκρατική*, επειδή δεν επέτρεπε να *χαρούν* «ό λ ο ι [...] τα υλικά και πνευματικά αγαθά, που μπορεί σήμερα η επιστημονική και τεχνική εξέλιξη να θέση στη διάθεση του λαού». Προκρίνοντας αφενός εννιάχρονο Δημοτικό («βασικό») σχολείο ως βάση της τεχνικής – επαγγελματικής εκπαίδευσης και αφετέρου την ίδρυση «Πολυτεχνικών» σχολείων Μ.Ε., που θα παρείχαν ενιαία παιδεία (γενική και τεχνική), χαρακτήρισε τις προτάσεις της ΕΠ αναχρονιστικές και εκτίμησε ότι δεν θα συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη⁶²⁷. Προεξοφλώντας ότι τόσο η επιλογή των μαθητών του ανώτερου κύκλου με αυστηρές εξετάσεις όσο και η *μέθοδος των υποτροφιών θα μετατρέπονταν σε ρουσφετολογία*, εκτίμησε πως η ΕΠ «έστρεψε την προσοχή της περισσότερο προς τον εκσυγχρονισμό της παιδείας για τις προνομιούχες κοινωνικές τάξεις και δεν ενδιαφέρθηκε για τη δημοκρατικοποίηση και εθνικοποίηση της Μέσης Παιδείας»⁶²⁸.

⁶²⁴ Βλ. «Να θεμελιώσωμεν και να κτίσωμεν στερεάν και νέαν εθνικήν παιδείαν» εφ. *Το Βήμα*, 19.1.1958, σ. 1 και «Προς μίαν πραγματικωτέραν κλασικήν και επαγγελματικήν μόρφωσιν των νέων», εφ. *Το Βήμα*, 21.1.1958, σ. 1.

⁶²⁵ «Επιβάλλουν σοβαράς και αναποτρέπτους θυσίας η επάρκεια εμψύχου υλικού και τα νέα σχολεία», εφ. *Το Βήμα*, 21.1.1958, σ. 1.

⁶²⁶ «Σημειώματα» εφ. *Το Βήμα*, 12.1.1958, σ. 3 και 14.1.1958, σ. 3.

⁶²⁷ Βλ. Ρ. Ιμβριώτη, «Γλαύκα εις Αθήνας», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση. Συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις 1956-65*, Προοδευτική παιδεία, Αθήνα 1966, σ. 144-146 και Γ. Κοσπεντάρης, «Η Επιτροπή Παιδείας. Τα γενικά πορίσματα για την εκπαίδευση», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π. σ. 147-153. Για μια περιεκτική παρουσίαση των απόψεων της ΕΔΑ βλ. Ανθή Προβατά, «Οι θέσεις της αριστεράς για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση την περίοδο 1955-1965», στο Σ. Μπουζάκης (επιμ), *Επίκαιρα θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 143-152 και Μ. Μποντίλα, «Η κριτική του ΚΚΕ και της ΕΔΑ για την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΡΕ (1956-1963) στο www.elemedu.ypatras.gr [ανάκτηση στις 20.12.2009].

⁶²⁸ «Η Δημοκρατικοποίηση της Παιδείας», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 1/Ιανουάριος 1958, σ. 28. Και το εκτός νόμου ΚΚΕ επέκρινε τα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας διαμέσου του π. *Νέος Κόσμος*, επίσημου οργάνου έκφρασης της ιδεολογίας του κόμματος. Ο Γ. Αθανασιάδης ισχυρίστηκε πως διαβάζοντας κανείς τις προτάσεις της ΕΠ σχημάτιζε μεν την εντύπωση πως έκαναν σωστές επισημάνσεις, αλλά στην πραγματικότητα η *θετική πρόσοψη δύσκολα σκέπαζε αντιλαϊκές θέσεις*. Χαρακτήριζε απαράδεκτη τη διαίρεση της Μ.Ε. σε κύκλους με το επιχείρημα ότι τα παιδιά των φτωχών οικογενειών αναγκαστικά θα περιορίζονταν στον πρώτο, που δεν θα ήταν ούτε ισότιμος με τα άλλα γυμνάσια, ούτε αυτοτελής, αφού δεν θα προετοίμαζαν τους απόφοιτους τους για η ζωή από τη στιγμή που θα επικρατούσε ο ιστορικοφιλολογικός κύκλος των μαθημάτων. Βλ. Γ. Αθανασιάδης, «Οι προθέσεις και τα έργα της κυβέρνησης Καραμανλή για την εκπαίδευση», π. *Νέος Κόσμος*, τ. Ι', τχ. 10, 1958, σ. 31-41.

Εκκινώντας από εντελώς διαφορετική ιδεολογική βάση οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης αποδοκίμασαν και αυτοί τα πορίσματα. Ισχυρίστηκαν ότι *αφετηρία των σκέψεων και οδηγός στη διατύπωση των πορισμάτων της ΕΠ ήταν αρχές και αντιλήψεις που κατεύθυναν τις μεταρρυθμίσεις του 1913, 1929, 1952*⁶²⁹ και πως η υιοθέτηση των προτάσεων της θα είχε ως αποτέλεσμα την χειροτέρευση της εκπαιδευτικής κατάστασης και στη χαλάρωση της επαφής με την ελληνοχριστιανική παράδοση⁶³⁰.

Και η ΟΛΜΕ προέβη σε δριμεία κριτική των πορισμάτων της ΕΠ σε δύο διαδοχικά πρωτοσέλιδα άρθρα του *Δελτίου*. Σύνοψη του πρώτου με τον ειρωνικό τίτλο «Εκπαίδευσιν δι' όλους τους Έλληνας!», επέδωσε και στη δημοσιότητα με μορφή ανακοίνωσης (19.1.1958)⁶³¹. Το δεύτερο με τον επίσης δηλωτικό τίτλο «Δι' έν ευτυχέστερον μέλλον»⁶³² ήταν το υπόμνημα που υπέβαλε στη Διακομματική Επιτροπή για την παιδεία, στην οποία εναπόθεσε τις ελπίδες της τόσο για τη μη πραγμάτωση των προτάσεων της ΕΠ, όσο και για την ικανοποίηση των συντεχνιακών της επιδιώξεων.

Οι ιθύνοντές της έκριναν *εποικοδομητικές* τις προτάσεις εκείνες της ΕΠ που δεν έθιγαν το εκπαιδευτικό status quo και ενίσχυαν το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου : (α) τη διατήρηση του ανθρωπιστικού χαρακτήρα των σχολείων γενικής μόρφωσης και την *ορθή εκτίμηση της σημασίας των ελληνικών και μαθηματικών*, (β) το σαφή διαχωρισμό της επαγγελματικής από τη γενική εκπαίδευση, (γ) τον *περιορισμό του ρόλου των μεταφράσεων* «εις τα πραγματικά του όρια», (ε) την αναγνώριση του Γυμνασιακού απολυτηρίου ως «παρέχοντος δικαίωμα εισόδου εις το Πανεπιστήμιον» και (στ) την πρόβλεψη για τη μελλοντική κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων στα ΑΕΙ.

Από την άλλη πλευρά, τόνισαν εμφαντικά ότι η Εισηγητική Έκθεση «ουδόλως ικανοποίησεν εν τω συνόλω της», διότι

«θέματα ζωτικής σημασίας δια την παιδείαν εξετάζονται με τοιαύτην γενικότητα ώστε να είναι ανάγκη να μελετηθούν εξ υπαρχής, ενώ δι' άλλα προτείνονται λύσεις πολλάκις ανεπιτυχείς, αντιδημοκρατικά και παραγνωρίζουσαι την ελληνικήν πραγματικότητα»⁶³³.

Συναρθρώνοντας τα επιχειρήματα τόσο των συντηρητικών όσο και των προοδευτικών κοινωνικών δυνάμεων χαρακτήρισαν *αντιδημοκρατική* και στην *πράξη ανεφάρμοστη* την *έμπνευση* της ΕΠ να περιορίσει τον αριθμό των σχολείων του ανώτερου κύκλου και να θεσπίσει κλειστό αριθμό μαθητών ανά τάξη, με το σκεπτικό ότι συνέτριβε τις ελπίδες

⁶²⁹ Θ. Ουλής, *Η εκπαιδευτική μας ...*, ο.π., σ. 138.

⁶³⁰ Από την ομιλία του Κ. Γεωργούλη «Περί των πορισμάτων της επί της Παιδείας Επιτροπής», στο Θ. Ουλή, *Η εκπαιδευτική μας ...*, ο.π., σ. 139.

⁶³¹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 1-2. Επίσης «Λύσεις ανεπιτυχείς, έξω της ελληνικής πραγματικότητας και αντιδημοκρατικές προτείνει το πόρισμα της Επιτροπής Παιδείας. Ανακοίνωσις της ΟΛΜΕ», εφ. *Ελευθερία*, 19.1.1958, σ. 10.

⁶³² Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ* τχ. 122-123/1.3.1958, σ.1-4.

⁶³³ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 1-2.

χιλιάδων πολιτών, «των αγροτικών ιδίως διαμερισμάτων», να εξασφαλίσουν πληρέστερη μόρφωση «και ένα ευρύτερον μέλλον δια τα παιδιά των»⁶³⁴. Ο γενικός γραμματέας της Ομοσπονδίας Π. Δορμπαράκης, απέδωσε την παραπάνω έμπνευση στον ατεκμηρίωτο, κατά την άποψή του, έμμονο φόβο της ΕΠ για την μεγάλου αριθμού αποφοίτων Γυμνασίου:

«Η Επιτροπή κατέχεται από τον έμμονον φόβον του μεγάλου αριθμού αποφοίτων συμμεριζομένη τας περί του πνευματικού προλεταριάτου δοξασίας [...] Η ανεργία και η υποαπασχόλησις εις την χώραν μας [...] οφείλεται εις την έλλειψιν εργασιών και εις τας λίαν περιορισμένας δυνατότητας απασχολήσεως των νέων είτε αυτοί έχουν τίτλον σπουδών είτε όχι. Όλοι γνωρίζομεν ότι ο περιορισμένος γεωργικός κλήρος [...] με την μηχανικήν καλλιέργειαν αρκείται εις διαρκώς ολιγώτερα [εργατικά χέρια], ενώ η εν ανόδω βιομηχανική παραγωγή δεν παρακολουθείται [...] από ανάλογον αύξησιν των απασχολουμένων εις αυτήν»⁶³⁵.

Αυτή η εκτίμηση της ελληνικής οικονομικής πραγματικότητας οδηγούσε την ΟΛΜΕ στο βέβαιο συμπέρασμα ότι οι *τεχνητοί και αστυνομικού χαρακτήρα φραγμοί* που έβαζε η ΕΠ στην ανοδική κοινωνική κινητικότητα θα διαλύονταν «ως ιστός αράχνης»⁶³⁶. Αντιπρότεινε δε το χωρισμό των *πληθωρικών τμημάτων* και, στο βαθμό που κρινόταν αναγκαίος ένας κάποιος περιορισμός των αποφοίτων του Γυμνασίου, αυστηρότερες εισαγωγικές για το Γυμνάσιο εξετάσεις και κατάργηση των φιλελεύθερης έμπνευσης *ευεργετικών διατάξεων* στις ενδοσχολικές (ιδίως την επανεξέταση των μαθητών το Σεπτέμβριο). Στηλίτευσε επίσης το μικρό αριθμό των *κλασικών Γυμνασίων* τύπου β', με το σκεπτικό ότι αφενός παραγνωριζόταν ο υπερδιπλάσιος αριθμός των ήδη λειτουργούντων τμημάτων πρακτικής κατεύθυνσης και η αναγκαιότητα να *συγχρονιστεί* επιστημονικά η χώρα και αφετέρου ότι εγκυμονούσε τον κίνδυνο να εξωθηθούν οι νέοι στην ιδιωτική εκπαίδευση «με αποτέλεσμα, εκτός των άλλων, την συντριβήν των οικονομικώς ασθενεστέρων». Ταυτόσημες επικρίσεις εκφράστηκαν και από άλλους εκπροσώπους της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης⁶³⁷.

Όπως είναι αναμενόμενο, η Ομοσπονδία υπεραμύνθηκε ακόμη μία φορά του παλιού εξατάξιου Γυμνασίου. Χαρακτήρισε *φανταστική* την πτώση των σπουδών στη Μ.Ε επικαλούμενη τα αποτελέσματα των εισιτηρίων εξετάσεων που κατά τη γνώμη της παρουσίαζαν *σταθερή άνοδο*, αποσιωπώντας βέβαια τη συμβολή των ανθούντων φροντιστηρίων. Μη μπορώντας όμως να αντιπαρέλθει τις γενικευμένες αιτιάσεις κατά του *Κλασικού Γυμνασίου* παραδέχθηκε μεν ότι υπήρχαν και κάποιοι απόφοιτοί του «καταφανώς υστερήσαντες», αλλά, θολώνοντας τα νερά, απέδωσε το φαινόμενο στα κενά του

⁶³⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 1-2.

⁶³⁵ Από την ομιλία του Π. Δορμπαράκη στο Χριστιανικό Κοινωνικό Κύκλο, *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 9-10.

⁶³⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 1-2.

⁶³⁷ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Ομιλία περί των πορισμάτων της επί της παιδείας επιτροπής», στο [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], *Το θέμα της εθνικής...*, ο.π., σ. 30-31· «Αι γνώμαι της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων επί των πορισμάτων της επί της Παιδείας Επιτροπής», π. *Πλάτων*, Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα, Αθήναι 1958, σ. 30.

προσωπικού και τη λειτουργία *πληθωρικών τμημάτων* και σε «τρεις πηγές και πληγές παραγωγής απολυτηριούχων»: τα ιδιωτικά γυμνάσια, τα νυχτερινά και τα Γυμνασιακά Παραρτήματα⁶³⁸. Παράλληλα, αξιοποίησε τη διαφωνία των μελών της ΕΠ στο θέμα της διάρκειας των ετών φοίτησης στη ΜΕ και επανήλθε στο ζήτημα χρησιμοποιώντας τα συνήθη επιχειρήματα.

Σε συντεχνιακούς κυρίως λόγους οφειλόταν η αρνητική της στάση στην εισήγηση της ΕΠ για ίδρυση τρίτου πανεπιστημίου θεωρητικών σπουδών, όπως και η επισήμανση ότι δεν τίθετο τέρμα στην *ασυδοσία* των ΑΕΙ, ιδίως των σχολών του ΕΜΠ, να καθορίζουν τον αριθμό των εισακτέων:

«Είναι απαράδεκτον [...] εις μίαν χώραν, όπου ο οικοδομικός οργανισμός είναι άνευ προηγουμένου και η εκβιομηχάνισις σημειώνει άλματα, να εξέρχονται κατ' έτος 40 ή 50 μηχανικοί, ενώ αι “θεωρητικάί” σχολαί ρίπτουν εις την κοινωνίαν αποφοίτους κατά πυκνάς μάζας. Το αποτέλεσμα είναι των μεν πρώτων η εργασία να αποτιμάται εις απιθάνως υψηλάς τιμάς και να πλουτούν [...], οι δε δεύτεροι να μισθώνουν τας υπηρεσίας και τας γνώσεις των, όταν το κατορθώνουν αυτό, αντί πινακίου φακής»⁶³⁹.

Για τους ίδιους λόγους επέκρινε την *ατολμία* και τον *έμμονο φόβο* της ΕΠ μήπως η μεταρρύθμιση προκαλέσει *δυσβάσταχτες δαπάνες στον προϋπολογισμό*, μόλο που *ο ελληνικός λαός και έτοιμος ήταν πάντοτε να προβεί σε θυσίες «δια την εξασφάλισιν αρτίας μορφώσεως εις τα τέκνα του» και πρόθυμος να αγωνιστεί «δια την εξασφάλισιν μορφωτικής δυνατότητος δια τα παιδιά του»*⁶⁴⁰. Πρότεινε δε η επίλυση του διδακτηριακού προβλήματος – που την πρόβαλε ως μία από τις προϋποθέσεις *πραγμάτωσης* της μεταρρύθμισης – να επιχειρηθεί διαμέσου των μαθητικών εισφορών⁶⁴¹. Επισήμανε επίσης την *παράδοξη παράλειψη* της επιτροπής να συστήσει πλήρωση των μεγάλων κενών στο διδακτικό προσωπικό της Μ.Ε. και αυξήσεις στους μισθούς των καθηγητών/τριών. Φωτογραφίζοντας όσα μέλη της ΕΠ., με προεξάρχοντα το Ε. Παπανούτσο, προωθούσαν τις φιλελεύθερες εκπαιδευτικές απόψεις, απέδωσε την πρώτη *παράλειψη* στην πρόθεση των «εκάστοτε ανακαινιστών να ευρίσκουν [...] θέμα απασχολήσεως ισχυριζόμενοι ότι η Μ.Ε. απέτυχε» και τη δεύτερη σε *άγνοια*⁶⁴² της

⁶³⁸ Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 1 και τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 1.

⁶³⁹ Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 3. Το ίδιο επιχείρημα θα διατυπωθεί τόσο το Σεπτέμβριο του 1958, όσο και στις παραμονές της κατάθεσης του νομοσχεδίου της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1959. Η Ομοσπονδία παραδεχόταν πως ο αριθμός των εισακτέων στα ΑΕΙ δεν έπρεπε να είναι ανώτερος των κοινωνικών αναγκών, αλλά τόνιζε πως δεν θα έπρεπε να ήταν κατώτερος των *τεχνικών δυνατοτήτων* των σχολών: «Εν τη πράξει όμως το πλαίσιον τούτο θραύεται και ως προς το κατώτατον και προς το ανώτατον όριόν του. [...] Ο αριθμός των εισακτέων εις τα Θεολογικά Σχολιά [...] υπερβαίνουν τους 300 ετησίως ενώ οι διοριζόμενοι εις τα δημόσια σχολεία θεολόγοι καθηγηταί πολλάκις φθάνουν το 1/10 τούτων ετησίως Το τεράστιον συγκρότημα του ΕΜΠ υποδέχεται [...] ολιγώτερος της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών με το ασθενέστατον επιχείρημα της ανεπαρκείας εις εξοπλισμόν προσωπικού και τεχνικών μέσων» Βλ. Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 10 και τχ. 153/15.6.1959, σ. 9.

⁶⁴⁰ Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 2.

⁶⁴¹ Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 1 και 3.

⁶⁴² Δελτίον ΟΛΜΕ, τχ. 119-121..., ο.π..

(υποστηριζόμενης σθεναρά από τον Κ. Γεωργούλη) αλήθειας πως η εκπαίδευση ασθενούσε επειδή ασθενούσαν [υλικά και ηθικά] οι λειτουργοί της⁶⁴³. Ζήτησε αύξηση των οργανικών θέσεων (άμεση κατά 600-800 θέσεις και «εντός ευλόγου και τακτής προθεσμίας» σε 1.200-1.400) ως επιβαλλόμενη από τα πληθωρικά τμήματα, ευθυγράμμιση του βασικού μισθολογίου με εκείνο των τεχνικών και τριπλασιασμό του επιδόματος βιβλιοθήκης ως όρους για να αποδώσει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αρνήθηκε επίσης κάθε μείωση των σχολικών διακοπών⁶⁴⁴. Σε μείγμα συντεχνιακών και ιδεολογικών λόγων, γνωστών από το παρελθόν, οφειλόταν τέλος και η θετική αποτίμηση της μελλοντικής κατάργησης των εισαγωγικών εξετάσεων στα ΑΕΙ⁶⁴⁵.

Δηλωτική του γενικά απαξιωτικού τρόπου με τον οποίο η Ομοσπονδία στάθηκε απέναντι στο όλο έργο της ΕΠ είναι το ότι ζήτησε από τον υπ. Παιδείας να υποβάλει στη Διακομματική Επιτροπή την «επί θεμάτων οργανώσεως της εκπαιδεύσεως» γνωμοδοτική εργασία του συντηρητικού ΑΕΣ:

«Ίσως η τοιαύτη [...] διατύπωσης γνώμης οικειότερων προς τα εκπαιδευτικά θέματα και περισσότερων υπευθύνων ανθρώπων βοηθήσει την Διακομματική Επιτροπή και την Εθνική Αντιπροσωπείαν εις την λήψιν μάλλον ορθών και εποικοδομητικών αποφάσεων. Αν μη τι άλλο θα προληφθούν αποφάσεις και ενέργειαι αι οποίαι θα ζημιώσουν ανεπανορθώτως την παιδείαν μας...»⁶⁴⁶.

Ταυτόχρονα, κατά τους μήνες πρώτους μήνες του 1958 το *Δελτίο* φιλοξένησε τις απόψεις που διατύπωσαν οι εκπρόσωποι της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης τόσο στις συναντήσεις του Χριστιανικού Κοινωνικού Κύκλου⁶⁴⁷ όσο και αλλού⁶⁴⁸, πρόβαλε τα βιβλία

⁶⁴³ Η άποψη του Κ. Γεωργούλη παρατίθεται στο Γ. Γρόλλιος- Χρ. Τζήκας, *Ηγεμονία...*, ο.π., σ. 55.

⁶⁴⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 3.

⁶⁴⁵ Πέρα από το ότι το μέτρο πρόβλεπε τη συμμετοχή των καθηγητών/τριών Μ.Ε. στις εξεταστικές επιτροπές, ο διπλασιασμός των φραγμών εισόδου στην και εξόδου από τη Μ.Ε. διασφάλιζε τον αριστοκρατικό χαρακτήρα της βαθμίδας αυτής, ενώ άφηνε ελπίδες για την επίτευξη της αύξησης των σπουδών φοίτησης στη δεύτερη βαθμίδα: «Με τον διπλασιασμόν των φραγμών εισόδου και εξόδου, με την κατάργησιν των πολλαπλών ευεργετικών διατάξεων [αξιολόγησης των μαθητών/τριών] και την βελτίωσιν της λειτουργίας των σχολείων, αι εισιτήριαι εξετάσεις εις τα ΑΕΙ θα καταστούν όντως περιτταί. Αν εν τούτοις κριθί ότι το γυμνασιακόν απολυτήριον θα είναι και πάλιν ανεπαρκές [...] ας ορισθί έν ακόμη στάδιον μεταγυμνασιακής εξετάσεως». Βλ. ⁶⁴⁵ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 1.

⁶⁴⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 2.

⁶⁴⁷ Ο Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος πραγματοποίησε στις 7.12.1957 την πρώτη από μια σειρά συγκεντρώσεων στο Θεολογικό Σπουδαστήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα». Σε αυτές έλαβαν το λόγο ακαδημαϊκοί, καθηγητές πανεπιστημίου, βουλευτές, ανώτατα στελέχη της εκπαίδευσης και τα προεδρεία ΟΛΜΕ και ΔΟΕ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 15, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 7-10 και 13.

⁶⁴⁸ Πρόκειται για αποσπάσματα από : α) την ομιλία του Ν. Εξαρχόπουλου στην Ακαδημία Αθηνών (Νοέμβριος 1957), β) την ομιλία του Κ. Γεωργούλη στην αίθουσα της Εταιρείας των Φίλων του Λαού (11.12.1957) και γ) το υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Αναδημοσιεύονται επίσης αποσπάσματα όσων ομιλητών που απηχούσαν τις απόψεις της Ομοσπονδίας στο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Α.Μ.Ε. που είχε διοργανώσει στη Λάρισα το Σεπτέμβριο του 1957 ο γνωστός για τις συντηρητικές εκπαιδευτικές του απόψεις Γεν. Επιθεωρητής Κ. Κούρνιας και στο οποίο παρέστη

τους⁶⁴⁹, συνέστησε στους αναγνώστες της να ενισχύσουν νεοσυσταθείσες συντηρητικής απόχρωσης «Εταιρείες» (την «Ελληνοχριστιανική Εταιρεία Μορφώσεως και Αγωγής»)⁶⁵⁰.

Αναφορικά με την τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση, η Ομοσπονδία, παρόλο που αναγνώρισε το ρόλο του εξειδικευμένου τεχνικού προσωπικού στην επίτευξη της οικονομικής μεγέθυνσης, έκρινε ότι το ζήτημα της οργάνωσής της *έχριζε νέας μελέτης από την κυβέρνηση*. Και τούτο, διότι δεν είχε προηγηθεί η *αναγκαία μελέτη των πιθανών απασχολήσεων του λαού τα επόμενα 10-20 χρόνια, των κατηγοριών των επαγγελματικών σχολείων, της συνολικής δαπάνης που απαιτείτο και των πόρων από εξοικονόμησής τους, αλλά και του αναγκαιούντος εκπαιδευτικού προσωπικού*⁶⁵¹ στα πολυτελή, όπως τα χαρακτήριζε, τεχνικά σχολεία. Αντιπρότεινε δε ως *άριστη λύση* την ίδρυση μονοετών επαγγελματικών και τεχνικών μέσων σχολείων στηριγμένων στο υπάρχον εξατάξιο Γυμνάσιο ή στους τύπους του ανώτερου κύκλου : «Ούτω θα ωλιγόστευεν αισθητώς και το περίφημον πνευματικόν προλεταριάτον, το οποίον φαίνεται να ανησυχεί ωρισμένους κύκλους».

Σχετικά με τα προτεινόμενα από την ΕΠ *Λύκεια*, εκτιμώντας ότι «ολίγον διαφέρουν» από τις λειτουργούσες Εμπορικές Σχολές, ζήτησε είτε να ενταχθούν στην επαγγελματική εκπαίδευση είτε, εμπλουτιζόμενα με αρχαιογνωστικά μαθήματα, να αποτελέσουν τύπο *κλασικού Γυμνασίου*.

Αναδίπλωση παρατηρείται στη θέση της σχετικά με τους «πολυδύναμους καθηγητές». Χαρακτήρισε τη σχετική πρόταση της ΕΠ ως *απαράδεκτη απόπειρα επαναφοράς του θεσμού του προλύτου* και αντιπρότεινε την επιμόρφωση των αδιόριστων πτυχιούχων των καθηγητικών σχολών σε ένα επιπλέον «ειδικόν μάθημα [...] (ξένη γλώσσα, τεχνική, ωδική)» με αντάλλαγμα τον κατά προτεραιότητα διορισμό και ενδεχομένως και μικρό επιμίσθιο. Η

πληθώρα εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 115-116/ Δεκέμβριος 1957, σ. 6-8, τχ. 117-118/Ιανουάριος 1958, σ. 11 και 14, τχ. 119-121/1.2.1958, σ.15-16 και τχ. 127-128/1.5.1958, σ. 6.

⁶⁴⁹ Προτείνονται τα βιβλία των Σπ. Καλλιάφα, *Η αναδιοργάνωσις της εκπαιδεύσεως*, Αθήναι 1954, Ν. Εξαρχόπουλου, *Προς αναμόρφωσιν της ελληνικής εκπαιδεύσεως*, Αθήναι 1957 (που περιλάμβανε μελέτη που εκπόνησε το 1945), Ι. Σκουτερόπουλου, *Τα σχολεία*, Αθήναι 1947, τ.1. *Ελεγχος επί των πορισμάτων της Επιτροπής Παιδείας*, Αθήναι 1958 (στο οποίο επικρίνονται τα πορίσματα της Ε. Π. ως «μη επιστημονικώς ορθά και πρακτικώς [μη] ωφέλημα), Θ. Ουλή, *Η εκπαιδευτική μας πολιτική*, Αθήναι 1958, το π. Πλάτων, *Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα* Αθήναι 1958, στο οποίο συγκεντρώνονται οι επιφυλάξεις για την «προχείρως επιχειρουμένην, εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν». Στο *Δελτίο* αναδημοσιεύονται επίσης εκτενή αποσπάσματα από το βιβλίο του Κ. Καλλία, *Το εκπαιδευτικό πρόβλημα*, Αθήναι 1957, με την παρατήρηση πως η ΟΛΜΕ «εις τα γενικά» συμφωνεί με το συγγραφέα «εις δε τας επί μέρους απόψεις περιττόν να το σημειώσωμεν [...] διατηρεί εις το ακέραιον τας επιφυλάξεις αυτής». Σημειωτέον ότι ο Κ. Καλλίας τασσόταν υπέρ της μείωσης του αριθμού των Γυμνασίων, της διαίρεσής τους αλλά με συνολική διάρκεια έξι ετών, της κατάργησης της διδασκαλίας των λατινικών στα περισσότερα σχολεία της γενικής Μ.Ε. και της διδασκαλίας των αρχαίων από το πρωτότυπο αλλά με παράλληλη εισαγωγή μεταφράσεων. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, Ιανουάριος 1958, σ. 3-7, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 13, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 11, τχ. 136/16.10.1958, σ. 4, τχ. 139/1.12.1958, σ. 12, τχ. 140/16.12.1958, σ. 3.

⁶⁵⁰ «Εποικοδομητική πρωτοβουλία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 15.

⁶⁵¹ Από το λόγο του Π. Δορμπαράκη στο Χριστιανικό Κοινωνικό Κύκλο, *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 10.

υπαναχώρησή της πρέπει να αποδοθεί πρωτίστως στο ότι οι προτάσεις της ΕΠ άνοιγαν το δρόμο προς μια μεταρρύθμιση σύμφωνη με τις απόψεις του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και δευτερευόντως στην πρόθεση της Ομοσπονδίας να διασφαλίσει το κύρος των καθηγητών/τριών, η επιστημονική αρτιότητα των οποίων αμφισβητείτο. Αντιπρότεινε τη διατήρηση της διετούς επιμόρφωσης στο ελεγχόμενο από τον Κ. Γεωργούλη ΔΜΕ και την ίδρυση ενός ακόμη στη Θεσσαλονίκη.

Με δεδομένο ότι για τους εκφραστές της αντιδραστικής συντηρητικής τάσης η Μ.Ε. ήταν η «ιέρεια και πρακτική λειτουργός της εθνικής βιοθεωρίας»⁶⁵², ο δημοκρατικός μανδύας με τον οποίο η ΟΛΜΕ έντυσε τις θέσεις της κάλυπτε ένα βαθύτερο και ουσιαστικότερο φόβο, που αφορούσε τις ιδεολογικές συνέπειες του περιορισμού των σχολείων του ανώτερου κύκλου. Ο φόβος εκφράστηκε ανοιχτά από τον Ι. Σταματογιαννόπουλο, ο οποίος απέδωσε τον περιορισμό των σχολείων του ανώτερου κύκλου και την εισαγωγή της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση στην πρόθεση της Επιτροπής να *διαλύσει τη Μ.Ε.* «ήτις αποτελεί το θεμέλιον της εθνικής παραδόσεως» και στη μετατροπή της σε ιδιωτική «ήτις δεν επιτεύχθη προ 30ετίας»⁶⁵³. Μπροστά στον κίνδυνο κατίσχυσης της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης ο πάλαι ποτέ «αντίπαλος» του Ι. Σταματογιαννόπουλου και τότε πρόεδρος της ΟΛΜΕ Χ. Παπαδημητρίου συγκατένευσε στη χωρίς σχολιασμό δημοσιοποίησης της «είδησης» πως η ΕΛΜΕ Αττικής σκόπευε να κατέλθει σε «έντονον αγώνα» προάσπισης της Μ.Ε. από τις *καταστρεπτικές προτάσεις της Επιτροπής*⁶⁵⁴, παραβαίνοντας την πάγια τακτική της Ομοσπονδίας να μην ανακοινώνει στο *Δελτίο* τις κινήσεις των ΕΛΜΕ. Στον αντίποδα το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα έσπευσε να διασκεδάσει τους φόβους των εθνικοφρόνων συνδικαλιστών της ΟΛΜΕ τονίζοντας ότι κανείς δεν ήταν αντίθετος με τις ανθρωπιστικές σπουδές και ότι ήταν αναγκαία η σύνδεσή τους με την τεχνική επιστημονική κατάρτιση για τη διάπλαση του *ολόπλευρα μορφωμένου ανθρώπου*:

« Όλοι δεχόμεθα ότι τα ελληνικά και τα λατινικά γράμματα συντελούν εις βαθείαν πνευματικήν και ηθικήν καλλιέργειαν. [...] Και τα κρατούμεν δια το νέον σχολείον ως ανεκτίμητον θησαυρόν. Όμως, υποστηρίζομεν, ότι η υψηλή τεχνική και επιστημονική κατάρτισις εν συνδυασμώ μετ' αυτών θα συντελέσουν εις την ανύψωσιν της πνευματικής και ηθικής στάθμης του ανθρώπου»⁶⁵⁵.

⁶⁵² Ι. Σκουτερόπουλος, στο [Χριστιανικός κύκλος], *Το θέμα της εθνικής...*, ο.π., σ. 146.

⁶⁵³ Ι. Σταματογιαννόπουλος, στο «Αι γνώμαι της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων επί των πορισμάτων...», ο.π., σ. 15.

⁶⁵⁴ «Ο σύλλογος Αττικής και η μεταρρύθμισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 119-121/1.2.1958, σ. 23.

⁶⁵⁵ Ρ. Ιμβριώτη, «Ανασυγκρότησις και παιδεία», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 95.

Οι επικρίσεις της ΟΛΜΕ, που προβλήθηκαν από μερίδα του τύπου⁶⁵⁶, αναζωπύρωσαν τη διαμάχη της με τον Ε. Παπανούτσο που φήμες τον ήθελαν να αναλαμβάνει τη θέση υφυπουργού Παιδείας τουλάχιστον κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής της μεταρρύθμισης⁶⁵⁷. Χαρακτηρίζοντας *απορίας άξιο το πώς η πολεμική κατά των πορισμάτων της ΕΠ έγινε από εφημερίδες της Δεξιάς και της Αριστεράς με τον ίδιο ακριβώς τρόπο*, ο Παπανούτσος ισχυρίστηκε ότι *το κύριο επιχείρημα που διατυπώθηκε και σε άρθρα εφημερίδων και σε ομιλίες πανεπιστημιακές το έδωσε η «δεξιά» Διοίκηση της ΟΛΜΕ*. Αιτιολογώντας την απόφαση της ΕΠ να ελαττώσει τον αριθμό των σχολείων του β' κύκλου και κατά συνέπεια και των αποφοίτων τους υποστήριξε ότι κρίθηκε επιβεβλημένη από την κοινωνική πραγματικότητα : *από το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των αποφοίτων Γυμνασίου θεσιθηρούσαν «για να ζήσουν παρασιτικά»⁶⁵⁸ και από το ότι χαρακτηρίζονταν από «μια απερίγραπτη πνευματική ένδεια»⁶⁵⁹. Η απάντηση εκ μέρους της Ομοσπονδίας ήταν άμεση και δηκτική:*

«Από των έτερων των παιδαγωγικών, μελών της εξ Ειδικών Επιτροπής δια την αναδιοργάνωσιν της Παιδείας αρθρογραφούντα από των στηλών πρωινής εφημερίδος εμάθομεν ότι ανήκομεν – οι της ΟΛΜΕ- εις την Δεξιάν και ότι αυτής της Δεξιάς εκφράζομεν τας απόψεις εις τας διαφόρους εκδηλώσεις μας. Αλλά διατί τάχα είναι Δεξιά η άποψις ότι οι περισσότεροι Έλληνες πρέπει να μορφωθούν και προοδευτική η θεωρία ότι πρέπει να αυξήσωμεν τους αστυνομικούς φραγμούς ανόδου εις τα Ελληνόπουλα; Διατί είναι Δεξιά η διαπίστωσις ότι ο Ελληνικός λαός [...] διψά δια πληρεστέραν μόρφωσιν και δεν είναι Δεξιά η κρίσις ότι οι Έλληνες είναι λαός μωροφιλοδόξων και αργοσχόλων που κυνηγούν μία θεσούλα δια να ζήσουν παρασιτικά; Διατί είναι δημοκρατικόν και προοδευτικόν να ανησυχούμεν και να ταρασσώμεθα διότι [...] το προτεινόμενον Ελληνικόν Σχολείον χαρακτηρίζεται ως βαθμίς εκπαιδεύσεως υποτονική δια την σημερινήν νεότητα και είναι συντηρητισμός και οπισθοδρομικότης να διακηρύσσεται η ανεπάρκεια της μορφώσεως ταύτης; [...] Ο αρθρογραφών εις το “Βήμα” εκπαιδευτικός είχε κατηγορηθή άλλοτε ως “προοδευτικός”. Επιβεβαιούται ήδη ότι επρόκειτο περί συκοφαντίας»⁶⁶⁰.

Όσα περιγράφηκαν σκιαγραφούν την αντίθεση ποικιλώνυμων φορέων αντιλήψεων και προάσπισης συμφερόντων που εμπλέχθηκαν στη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής τη διετία 1957-59. Την αντίθεση αυτή, που εκδηλωνόταν ακόμη και μέσα στους

⁶⁵⁶ Βλ. «Λύσεις ανεπιτυχείς, έξω της ελληνικής πραγματικότητος και αντιδημοκρατικές...», εφ. *Ελευθερία* 19.1.1958, σ. 10 · «Αξιόλογοι κρίνονται αι υποδείξεις των Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως», εφ. *Έθνος*, 20.1.1958, σ. 8.

⁶⁵⁷ «Ο κ. Παπανούτσος μόνιμος υφυπουργός», εφ. *Έθνος* 20.1.1958, σ. 8.

⁶⁵⁸ Ε. Παπανούτσος, «Προς τον παρασιτισμό», εφ. *Το Βήμα* 13.2.1958, σ. 1-2.

⁶⁵⁹ Ε. Π. Παπανούτσος, «Άλλο δημοκρατία και άλλο εξαθλίωση» εφ. *Το Βήμα*, 20.2.1958, σ. 1-2. Σημειωτέον πως ο ίδιος έσπευσε να υπερασπιστεί τα πορίσματα της ΕΠ σε σειρά άρθρων του. Βλ. ενδεικτικά Ε. Παπανούτσος, «Οι αποφάσεις της Επιτροπής», εφ. *Το Βήμα*, 6.2.1958, σ. 1-2 · τ.ι., «Από την ιστορία του ζητήματος», εφ. *Το Βήμα*, 27.2.1958, σ. 1-2 · τ.ι., «Επίλογος», εφ. *Το Βήμα*, 6.3.1958, σ. 1-2.

⁶⁶⁰ «Δεξιά και αριστερά», τχ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, 122-123/1.3.1958, σ. 10.

κόλπους του υπ. Παιδείας, είχε επισημάνει ο εμπειρογνώμονας του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας J. Senes, διαβλέποντας πως, αν δεν αμβλυνόταν, «ουδέν αποτέλεσμα εποικοδομητικής φύσεως δύναται να αναμένη τις»⁶⁶¹.

4.7. Νέες επαγγελματικές διεκδικήσεις εν όψει εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης

Οι πολιτικές εξελίξεις δεν επέτρεψαν στη Διακομματική Επιτροπή Παιδείας να συνεδριάσει παρά μόνο μία φορά (19.2.1958)⁶⁶². Η διαφωνία ισχυρών ανδρών της ΕΡΕ για τον καταρτιζόμενο εκλογικό νόμο επέφερε κρίση στους κόλπους του κόμματος και η κυβέρνηση Κ. Καραμανλή παραιτήθηκε (2.3.1958). Οι εκλογές της 11^{ης} .5.1958 ανέδειξαν την ΕΡΕ αναμφισβήτητη νικήτρια και την ΕΔΑ ως πρώτο κόμμα της αντιπολίτευσης⁶⁶³.

Η ανανεωμένη μετά τις αρχαιρεσίες της τακτικής ΚΕ΄ Γ.Σ. (Ιούλιος 1958) ηγεσία της Ομοσπονδίας⁶⁶⁴ επιχείρησε με διαδοχικές επαφές με τους αρμόδιους υπουργούς Παιδείας και Οικονομικών να επιτύχει την ικανοποίηση οικονομικών και βαθμολογικών αιτημάτων του κλάδου⁶⁶⁵. Η επίμονη προβολή τους σχετίζεται: α) με την αναμονή των κυβερνητικών

⁶⁶¹ J. Senes, *Η επαγγελματική εκπαίδευσις εν Ελλάδι*, ΕΛΚΕΠΑ, Αθήναι 1958, σ. 25. Τις αντιδράσεις στα πορίσματα της ΕΠ τις παρουσίασε ευθύνοπτα τέσσερα χρόνια αργότερα και η εφ. *Ακρόπολις*. Κατά την εφημερίδα «αι τάξεις των συντηρητικών εκπαιδευτικών πάσης βαθμίδος, που επίστευον – και πιστεύουν απαρασαλεύτως – ότι η κλασική παιδεία αποτελεί πανάκεια του Έθνους, εξηγέρθησαν, ισχυρός δε άνεμος αντιδράσεων και διαμαρτυριών υψώθη μεταξύ των υπευθύνων της Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως, οι οποίοι εις την πιθανότητα εφαρμογής των πορισμάτων της Επιτροπής υπό την αρχικήν μορφήν των διέβλεπον ότι η ανθρωπιστική παιδεία υφίστατο δεινότερον και αθεράπευτον πλήγμα. [...] Άλλοι παράγοντες πάλιν, εμπνεόμενοι από τα ξένα εκπαιδευτικά συστήματα, κατέβαλον ποικίλας προσπάθειάς να εισαγάγουν τας ιδιάς των λύσεις [...]. Οπωσδήποτε επεκράτησεν περίοδος αβεβαιότητος που την επέτεινεν η μέχρι του Μαΐου 1958 εξέλιξις της πολιτικής καταστάσεως». Βλ. «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική...» εφ. *Ακρόπολις* 11.5.1962, σ. 1 και 5.

⁶⁶² Στη συνεδρίαση του Φεβρουαρίου υπό την προεδρία του Γ. Παπανδρέου η Διακομματική Επιτροπή κατάρτισε διάγραμμα των εργασιών της και όρισε εισηγητές. Τη μελέτη των θεμάτων της Μ.Ε. ανέλαβαν οι Γ. Αθανασιάδης – Νόβας, Δ. Βουρδουμπάς, Κ. Καλλίας, Α. Παπαθανάσης, των θεμάτων της τεχνικής – επαγγελματικής οι Κ. Καλλίας, Α. Λαϊμός και Η. Ηλιού, τα της Διοίκησης της παιδείας οι Κ. Βουδούρης, Δ. Βουρδουμπάς, Γ. Ρουμάνης και τα οικονομικά θέματα προσωπικού παιδείας οι Ν. Μπακόπουλος, Κ. Βουδούρης, Α. Καμβύσης. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 122-123/1.3.1958, σ. 15 και «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική...» εφ. *Ακρόπολις*, ο.π..

⁶⁶³ Για τα αίτια της πολιτικής κρίσης του Φεβρουαρίου 1958 και μια ερμηνεία της εκλογικής επιτυχίας της ΕΔΑ βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική...*, ο.π., σ.188-206. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. τ. Γ' σ. 295-325.

⁶⁶⁴ Από τα πρόσωπα που συγκροτούσαν το Δ.Σ. της Ομοσπονδίας κατά το 1957-58 μόνο ένας επανεξελέγη στις αρχαιρεσίες της ΚΕ΄ Γ.Σ. (14-19.7.1958). Βλ. Παράρτημα.

⁶⁶⁵ Τα αιτήματα ήταν όσα είχαν διατυπωθεί νωρίτερα: Α) αύξηση του βασικού μισθολογίου κατά 220-450 δρχ. ανάλογα με το βαθμό και «ευθυγράμμιση προς το «τεχνικό μισθολόγιο», Β) αύξηση του ειδικού επιδόματος από 250 σε 1200 δρχ. και μετονομασία του σε επίδομα βιβλιοθήκης, Γ) κατάργηση της *τεχνητής και αφύσικης* οργανικότητας στους βαθμούς : i) του Βοηθού Γυμνασιάρχη για τους λεγόμενους *επιστημονικούς κλάδους* (θεολόγους, φιλόλογους, φυσικομαθηματικούς, εμπορολόγους), ii) του Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής για τους γυμναστές και ii) του Α/θμιου Καθηγητή για τους *κλάδους ειδικότητων* (καθηγητές/τριες ξένων γλωσσών, ωδικής, οικοκυρικής, τεχνικών). Βλ. «Αι βασικά προϋποθέσεις της επιτυχίας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 142/20.1.1959, σ. 1-2.

εξαγγελιών για την αναδιαρρύθμιση του μισθολογίου των δημοσίων υπαλλήλων⁶⁶⁶ σ' εποχή που ο φιλοκυβερνητικός τύπος υποστήριζε πως θα έπρεπε να ασκηθεί πλατιά φιλολαϊκή πολιτική προκειμένου να αποδυναμωθεί η Αριστερά, β) με τις εκδηλώσεις ενδιαφέροντος εκ μέρους της κυβέρνησης για την *ανόρθωση της χειμαζόμενης εκπαίδευσης*⁶⁶⁷, εγχείρημα την επιτυχία του οποίου πολλά συλλογικά υποκείμενα – κι όχι μόνο οι εκπαιδευτικές ομοσπονδίες - εξαρτούσαν από την αύξηση των δαπανών για την παιδεία και τη βελτίωση των αποδοχών των εκπαιδευτικών⁶⁶⁸, γ) την αναγκαιότητα να εδραιωθεί το νέο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας, το οποίο δεχόταν βολές από τους προσκείμενους στη συντηρητική αντιδραστική τάση συνδικαλιστές.

Ως προϋποθέσεις της *αυξημένης παιδευτικής επίδοσης του καθηγητικού σώματος* προκειμένου να επιτύχει η σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση οι νέοι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ έθεσαν την *προηγούμενη ή τουλάχιστον ταυτόχρονη* με τις εκπαιδευτικές καινοτομίες *ηθική και υλική εξύψωσή του κλάδου* και την αριθμητική του ενίσχυση⁶⁶⁹. Ωστόσο, και παρά την αναγνώριση εκ μέρους του νέου υπουργού Παιδείας Γ. Βογιατζή ότι ως *βάση της επιτυχίας της μεταρρύθμισης θα τίθετο η ηθική και υλική στάθμη των φορέων της εκπαίδευσης*⁶⁷⁰, η κυβέρνηση τελικά αρνήθηκε να ικανοποιήσει τα επαγγελματικά αιτήματα της ΟΛΜΕ επικαλούμενη την οικονομική ύφεση και τα στενά περιθώρια του προϋπολογισμού (λόγω

⁶⁶⁶ Στις προγραμματικές του δηλώσεις ο Κ. Καραμανλής έριξε το βάρος στην οικονομική πολιτική (οικονομική ανάπτυξη και νομισματική σταθερότητα, φορολογικό) και υποσχέθηκε αύξηση των αποδοχών τόσο των δημοσίων υπαλλήλων όσο και όλων των εργαζομένων «εν συσχετισμώ προς την επέκτασιν των εργασιών και την αύξησιν της παραγωγικότητος». Βλ. «Αι προγραμματικάί δηλώσεις της κυβερνήσεως», εφ. *Ελευθερία*, 11.6.1958, σ. 5.

⁶⁶⁷ Τον Οκτώβριο του 1958 η κυβέρνηση αποφάσισε τη διάθεση μικρού μέρους των εκπαιδευτικών τελών για παροχή υποτροφιών σε *άριστους μαθητές της Μ.Ε.* και για τον *εφοδιασμό* των σχολείων με εποπτικά μέσα διδασκαλίας και του υπόλοιπου για την επισκευή και συντήρηση των διδασκτηρίων. Αποφάσισε ακόμη την ίδρυση επτά δημόσιων τεχνικών σχολών (δύο από τις οποίες θα προετοίμασαν και διδάσκοντες για τις δημόσιες τεχνικές σχολές), την ίδρυση τεσσάρων Γυμνασίων τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης με προοπτική αύξησής του αριθμού τους, και την ενίσχυση των Φυσικών τμημάτων των δύο Πανεπιστημίων. Εξάλλου, με αφορμή το ότι κατά τις εισαγωγικές εξετάσεις για τα ΑΕΙ το γνωστικό επίπεδο των περισσότερων υποψηφίων κρίθηκε πολύ χαμηλό, ο υπουργός Παιδείας Γ. Βογιατζής σε διαδοχικές συνεντεύξεις του στην εφ. *Ακρόπολη* και σε ομιλία του στη Εταιρεία Ελληνικών σπουδών, αφού παραδέχθηκε ότι η *ελληνική Παιδεία* ήταν *ένας ασθενής*, εξάγγειλε πως το 1959 θα πραγματοποιείτο η *θεραπεία* της, με *αποφασιστική στροφή* προς τον τεχνικό-επαγγελματικό τομέα και αναμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων. Παρόμοιες απόψεις είχε εκφράσει και κατά την παρουσία του στις Γ.Σ. των ΔΟΕ και ΟΛΜΕ τον Ιούλιο του 1958. Για τα προβλήματα της παιδείας βλ. «Όλα τα προβλήματα της Παιδείας μένουν άλυτα», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 10/Οκτώβριος 1958, σ. 584-586. Για τα πρώτα εκπαιδευτικά μέτρα της κυβέρνησης της ΕΡΕ βλ. ενδεικτικά «Απαλλάσσονται της εισφοράς οι άποροι μαθηταί κατά 75%. Ίδρυσις μέσων τεχνικών σχολών», εφ. *Ελευθερία*, 1.10.1958, σ. 6 · [Γ. Βογιατζής], «Το εκπαιδευτικόν σύστημα δεν είναι αυτό που χρειάζεται η εποχή μας», εφ. *Ακρόπολις*, 9.11.1958, σ. 1 και 15 · Γ. Βογιατζής, «Το πρόβλημα της παιδείας», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Γ', τχ. 35, 1958, σ. 451-454 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 7, τχ. 136/16.10.1958, σ. 5, τχ. 138/16.11.1958 σ. 11, τχ. 141/10.1.1959, σ. 3-4.

⁶⁶⁸ Για την υποστήριξη των επαγγελματικών αιτημάτων των εκπαιδευτικών βλ. ενδεικτικά «Να θεμελιώσωμεν και να κτίσωμεν στερεάν και νέαν εθνικὴν παιδείαν», εφ. *Το Βήμα*, 22.1.1958, σ. 1 και 5.

⁶⁶⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958. σ. 1-2 και 16, τχ. 136/16.10.1958, σ.2 και τχ. 147/15.3.1959, σ. 8.

⁶⁷⁰ Βλ. *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, Αθήναι 1960, σ. 33.

των αυξημένων δαπανών για την άμυνα, την εσωτερική ασφάλεια τις παραγωγικές επενδύσεις και τους μισθούς των απασχολούμενων στο δημόσιο τομέα, τους οποίους αύξησε μεν κατά 3-5%, αλλά ακολουθώντας την πάγια πολιτική της φρόντισε αν τους εξανεμίσει αυξάνοντας και πάλι την έμμεση φορολογία)⁶⁷¹.

Υπό τις εξελίξεις αυτές η αναδειχθείσα τον Ιούλιο του '58 διοίκηση άσκησε δριμύια κριτική στην κυβέρνηση εγκαλώντας την ότι επεδείκνυε *περιορισμένο ενδιαφέρον για την παιδεία* σ' εποχή κατά την οποία τόσο οι υλικοτεχνικές ανάγκες όσο και οι προσδοκίες ανάπτυξης μέσω της παιδείας παρέμεναν μεγάλες⁶⁷²:

«[Η κυβέρνηση] μεταξύ δρόμου και σχολείου θεωρεί παραγωγικήν επένδυσιν τον πρώτον και καταναλωτικήν δαπάνην το δεύτερον, μεταξύ διδασκτηρίου και διδασκάλου θεωρεί επένδυσιν το διδαστήριον και καταναλωτικήν δαπάνην τον διδάσκαλον [...]. Αλλ' η ύπαρξις μιας καθηγητικής τάξεως με αρτίαν επιστημονικήν και παιδαγωγικήν κατάρτισιν και υψηλό κοινωνικόν κύρος είναι αρρήκτως συνδεδεμένη με την υψηλήν απόδοσιν»⁶⁷³.

Στη ρητορική της νέας ηγεσίας ανακλάται η πρώτη απόπειρα απομάκρυνσης της Ομοσπονδίας από τις θέσεις της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης και στις πρακτικές της τέτοια διάθεση μαχητικότητας, ώστε δημιουργήθηκε η εσφαλμένη, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, εντύπωση πως είχε *αντικυβερνητικό* προσανατολισμό⁶⁷⁴. Ενδεικτικές εκδηλώσεις του νέου πνεύματος αποτελούν:

- η παραδοχή – για πρώτη φορά - του γεγονότος πως το εκπαιδευτικό σύστημα ήταν *πεπαιλωμένο*, πως η επαγγελματική δημόσια εκπαίδευση παρέμενε *ατροφική* και πως η Μ.Ε. χαρακτηριζόταν από *μονολιθικότητα*,
- ο χαρακτηρισμός των Γυμνασιακών Παραρτημάτων ως *ιδιότυπης περίπτωσης ιδιωτικής εκπαίδευσης* (από τη στιγμή που η υποχρέωση της ανεύρεση διδασκτηρίου

⁶⁷¹ Το ποσοστό των εσόδων του προϋπολογισμού από την έμμεση φορολογία αυξήθηκε από το 10% που ήταν το 1957, στο 16.6% το 1961 και άγγιξε το 25% το 1966. Βλ. Γ. Σαμαράς, *Κράτος και κεφάλαιο*..., ο.π., σ. 443, πίνακας 16.

⁶⁷² Ευσύνοπτη εικόνα του βραδέως αυξητικού ρυθμού των δαπανών για την παιδεία κατά τα έτη 1951-1966 παρέχει ο Γ. Σαμαράς. Σύμφωνα με το μελετητή ενώ το 1957 διατίθετο το 10.7% των συνολικών 9.7 δις δραχμών που προβλέπονταν για τις τρέχουσες δημόσιες δαπάνες, το 1961 διατέθηκε μόλις το 11.6% των προβλεπόμενων για τις τρέχουσες δημόσιες δαπάνες 11,8 δις δραχμών. Βλ. Γ. Σαμαράς, *Κράτος και κεφάλαιο*..., ο.π., σ. 444, πίνακας 17.

⁶⁷³ «Εν όψει σκληρού αγώνος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 141/10.1.1959, σ. 1-2. Είναι χαρακτηριστικό ότι η φιλοκυβερνητική εφημερίδα *Καθημερινή* έσπευσε αφενός να απαντήσει στην αιτίαση ισχυριζόμενη ότι η ΟΛΜΕ υπερέβαλε και αφετέρου να παράσχει κάλυψη στην ΕΡΕ: «Είναι πιθανόν η κυβέρνηση να έχει σημειώσει καθυστερήσιν εις την αντιμετώπισιν των αιτημάτων των Λειτουργών Μ.Ε.. Τούτο όμως δεν σημαίνει έλλειψιν ενδιαφέροντος [δια την παιδείαν...]. Αλλ' η κυβέρνηση [...] είχε μείζονα προβλήματα να χειρισθή ως το Κυπριακόν [είχε εγκύψει διαφωνία μεταξύ Ε. Αβέρωφ και Μακαρίου] εις τα οποία μοιραίως ηνάλωσε σχεδόν το σύνολον της δραστηριότητός της...». Βλ. «Με πνεύμα στοργής», εφ. *Η Καθημερινή* 18.2.59, σ. 1.

⁶⁷⁴ Ο χαρακτηρισμός (*αντικυβερνητική*) αποδόθηκε στη διοίκηση της ΟΛΜΕ από τον εκπρόσωπο της ΕΛΜΕ Σερρών Εμ. Μεγγίρη. Βλ. *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, ο.π., σ. 28.

και της αμοιβής του διδακτικού προσωπικού βάραινε άμεσα ή έμμεσα του γονείς των μαθητών/τριών),

- η οργάνωση συγκεντρώσεων σε Αθήνα και επαρχιακές πόλεις (στις 22.2. και 1.3.1959 αντίστοιχα) ύστερ' από πρόσκληση των αγωνιζόμενων για αύξηση των δαπανών για την παιδεία φοιτητών να αναλάβει *σταυροφορία υπέρ της Μ.Ε.*.

Μετά τις επιτυχημένες συγκεντρώσεις στις οποίες προβλήθηκαν εκπαιδευτικά και επαγγελματικά αιτήματα, η ΟΛΜΕ πραγματοποίησε στις 12.3.1959 24ωρη *προειδοποιητική απεργία* (12.3.1959)⁶⁷⁵. Όμως, παρά το γεγονός ότι η *δημόσια αντιδικία*, όπως αποκλήθηκε από τον Γ. Βογιατζή, των *εκσυγχρονιστών* ιθυνόντων της Ομοσπονδίας με την κυβέρνηση βρήκε απήχηση, όχι μόνο στη βάση (η απεργία της 12^{ης}.3.1959 είχε καθολική επιτυχία) αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο⁶⁷⁶, θα πέραγε αρκετός χρόνος πριν η ηγεσία της ΟΛΜΕ υιοθετήσει ξανά ανάλογο λόγο και πρακτικές.

4.8. Οι κυβερνητικές εξαγγελίες για την παιδεία και οι απόψεις της ΟΛΜΕ

Στις 21.3.1959, λίγες ημέρες πριν τις δημοτικές εκλογές του Απριλίου που είχαν έντονη πολιτική χροιά και ενώ η Ομοσπονδία είχε προγραμματίσει συγκέντρωση στην οποία θα συζητείτο το ενδεχόμενο κήρυξης απεργίας διαρκείας⁶⁷⁷, η κυβέρνηση προέβη σε εξαγγελία των μέτρων που προτίθετο να λάβει στην εκπαιδευτική πολιτική⁶⁷⁸.

Σύμφωνα με τη σχετική ανακοίνωση, η κυβέρνηση, λαμβάνοντας υπόψη τις προτάσεις της ΕΠ και τις απόψεις που διατυπώθηκαν επ' αυτών, θα προχωρούσε άμεσα στην *εκ βάθρων ανακαίνιση της εκπαίδευσης* με στόχο την *προσαρμογή της Παιδείας στις κοινωνικές ανάγκες και την εξασφάλιση ταχείας και επιτυχούς επαγγελματικής απορρόφησης της σπουδάζουσας νεολαίας*. Ο στόχος θα επιτυγχανόταν με την *αποφασιστική στροφή της παιδείας προς την οικονομικοτεχνική κατάρτιση των νέων*, χωρίς όμως να εγκαταλειφθεί η *πατροπαράδοτη ανθρωπιστική παιδεία*, αφού αυτή θα παρέμενε η *βάση όλων των μορφών της εκπαίδευσης*.

⁶⁷⁵ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 136/16.10.1958, σ. 2-3, τχ. 137/1.11.1957, σ. 4 και 7, τχ. 138/16.11.1958, σ. 1-2, τχ. 140/16.12.1958, σ. 4, τχ. 144/15.2.1959, σ. 5, τχ. 147/15.3.1959, σ. 8.

⁶⁷⁶ Βλ. «Οι γνώμες των αρμοδίων για την κατάσταση της παιδείας μας», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 12/ Δεκέμβριος 1958, σ. 712-714, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά σχετικά δημοσιεύματα εφημερίδων όλων των αποχρώσεων και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 147/15.3.1959, σ. 7 και 10.

⁶⁷⁷ Βλ. «Οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί της Μέσης καλούνται δι' αύριον εις μεγάλην συγκέντρωσιν», εφ. *Ελευθερία*, 21.1.1959, σ. 6.

⁶⁷⁸ Στη σύσκεψη που προηγήθηκε συμμετείχαν εκτός από τον Κ. Καραμανλή και τον υπουργό Οικονομικών Κ. Παπακωνσταντίνου και οι Κ. Τσάτσος (υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως), Π. Κανελλόπουλος (αντιπρόεδρος της κυβέρνησης) και Γ. Βογιατζής (υπουργός Παιδείας). Κατά την εφ. *Ακρόπολις* το υπουργείο Παιδείας επιχείρησε τότε να *χαράζει μια μέση λύση, η οποία γεφύρωνε την διάσταση των υποστηριζόμενων απόψεων*. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ* τχ. 148/ 25.3.1959, σ. 2-3 και «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική...», εφ. *Ακρόπολις* 11.4.1962, σ. 1 και 5.

Τα μέτρα που επρόκειτο να ληφθούν για την πραγματοποίηση της *στροφής* στους *τεχνικοοικονομικούς τομείς* ήταν:

- α) η *διαφοροποίηση του μονόπλευρου Γυμνασίου με μετατροπή αριθμού των υφιστάμενων Κλασσικών Γυμνασίων σε Γυμνάσια τεχνικής μόρφωσης* «χωρίς βεβαίως οι μαθηταί των τοιούτων να στερούνται της αναγκαίας κλασσικής παιδείας»,
- β) η ίδρυση κατώτερων και μέσων δημόσιων τεχνικών σχολών καθώς και σχολών υπομηχανικών σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη,
- γ) η ίδρυση σχολών παιδαγωγικής επιμόρφωσης όσων θα δίδασκαν στα σχολεία *νέου τύπου*, η ίδρυση κέντρων παιδαγωγικών ερευνών και επαγγελματικού προσανατολισμού στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, στο ΔΜΕ και «παρά τω Υπουργείω»,
- δ) η υπαγωγή των όλων των σχολών τεχνικής- επαγγελματικής εκπαίδευσης υπό την εποπτεία του υπουργείου Παιδείας.

Για τη γενική Μ.Ε. η *χαραχθείσα από την κυβέρνηση αρχή* ήταν να καταστεί *εύκαμπτη όχι μόνο από άποψη περιεχομένου, αλλά και από άποψη των εξελίξεων και σκοπών της*. Για να επιτευχθεί αυτό:

- α) η γενική Μ.Ε. θα διχοτομούνταν σε δύο τριετείς *βαθμίδες-κύκλους*,
- β) το πρόγραμμα της πρώτης βαθμίδας θα ήταν «σχετικώς ολοκληρωμένον». Οι «περατούντες» την 3^η τάξη της βαθμίδας αυτής θα λάμβαναν απολυτήριο και θα μπορούσαν να εγγράφονται είτε στην δεύτερη βαθμίδα είτε σε μέσες επαγγελματικές σχολές, ή να καταλαμβάνουν κατώτερες θέσεις στο δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα,
- γ) στις τελευταίες τάξεις της δεύτερης βαθμίδας θα δημιουργούνταν άλλες έξι γυμνασιακές κατευθύνσεις με πρακτικότερο προσανατολισμό πέρα από τις υπάρχουσες δύο,
- δ) τα σχολεία Μ.Ε. όλων των τύπων, γενικά και ειδικά, και όλων των βαθμίδων θα ήταν ισότιμα και οι απόφοιτοί τους θα μπορούσαν να είναι υποψήφιοι σε όποιο ΑΕΙ επιθυμούσαν,
- ε) οι αριστούχοι απόφοιτοι των Γυμνασίων όλων των τύπων θα είχαν το δικαίωμα εγγραφής σε Ανώτατες Σχολές άνευ εξετάσεων,
- στ) θα διορίζονταν 500 καθηγητές⁶⁷⁹.

Οι εκπρόσωποι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης αποδίδοντας τις *ατέλειες της ελληνικής οικονομίας και στην έλλειψη ειδικευμένων τεχνικών και οικονομικών στελεχών* εκτίμησαν πως η *επιχειρούμενη ιστορική στροφή* θα έδινε νέα ώθηση στην *ελληνική οικονομία*⁶⁸⁰. Παρόμοια, το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα, θεωρώντας ότι τα εξαγγελθέντα μέτρα διαπνέονταν από *πνεύμα μεταβολής*, επικρότησε την κυβερνητική

⁶⁷⁹ Βλ. «Ριζικά μεταρρυθμίσεις εις την παιδείαν», εφ. *Το Βήμα*, 22.3.1959, σ. 1 και 6· «Ο υπουργός κ. Βογιατζής επεξηγεί τα νέα μέτρα δια την παιδείαν», εφ. *Το Βήμα*, 24.3.1959, σ. 3· «Η κυβέρνηση ανήγγειλε χθες τας γενικάς γραμμάς των μέτρων μεταρρυθμίσεως του όλου εκπαιδευτικού συστήματος, εφ. *Ελευθερία*, 22.3.1959, σ. 12 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 148/25.3.1959, σ. 2-3.

⁶⁸⁰ «Η στροφή της παιδείας», π. *Ελληνικά Θέματα*, τχ. 40/Απρίλιος 1959, σ. 30.

πρωτοβουλία⁶⁸¹. Άλλωστε στις εξαγγελίες των *εκσυγχρονιστών* της ΕΡΕ συμπεριλήφθηκαν πολλές από τις θέσεις του. Παράλληλα, η ανάληψη από το κράτος της ευθύνης για την οργάνωση της τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης, η αναγνώριση της μορφωτικής αξίας των τεχνικο-επαγγελματικών μαθημάτων ως ισότιμης με εκείνα που προσέφεραν ανθρωπιστική παιδεία, αλλά και η καθιέρωση του δικαιώματος εισόδου στα ΑΕΙ από όλες τις κατευθύνσεις ήταν ριζοσπαστικότερες σε σύγκριση με τις προτάσεις της ΕΠ.

Ως *κατ' αρχήν ορθό* χαρακτήρισε το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα *κάθε μέτρο* που θα συντελούσε «στον προσανατολισμό και στην ανύψωση της Ελληνικής Παιδείας στο ύψος των αναγκών [...] της σημερινής εποχής». Ωστόσο, πρεσβεύοντας ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορούσε να στηριχθεί μόνο στο σχολείο και ότι οι όποιες εκπαιδευτικές αλλαγές θα έπρεπε να συνοδεύονται από προγραμματισμό της ευρύτερης οικονομικής - έστω και καπιταλιστικού τύπου - ανάπτυξης της χώρας, παρατήρησε πως η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θα έπρεπε να συμβαδίζει με το πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας (που δεν είχε εκπονηθεί), και πως απαιτούσε δαπάνες, την κάλυψη των οποίων δεν πρόβλεπε ο προϋπολογισμός⁶⁸².

Η τοποθέτηση της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης συμπυκνώνεται στις ανακοινώσεις και το υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Η ΦΣΑ διατύπωσε αντιρρήσεις για:

α) τη διαίρεση του Γυμνασίου σε δύο ζετείς βαθμίδες⁶⁸³,

β) τον ενδεχόμενο περιορισμό της διδασκαλίας των κλασικών γλωσσών από το πρωτότυπο στους τύπους των σχολείων της Μ.Ε.⁶⁸⁴,

γ) το δικαίωμα των αριστούχων αποφοίτων τους να εγγράφονται στο ΑΕΙ της επιλογής τους. Την αντίθεσή της τη στήριξε σε επιχειρήματα παιδαγωγικής φύσης (μη παραδεκτή η διάκριση των *Ελλήνων* «εις δυναμένους να λάβουν το “άριστα” και τους μη δυναμένους»), διδακτικής (διαφορετική η διδασκόμενη ύλη στα Γυμνάσια και τα κριτήρια βαθμολόγησης των μαθητών/τριών) και κυρίως πολιτικοκοινωνικής (η *άμιλλα* των Γυμνασίων πιθανόν να επηρεαστεί από επεμβάσεις τοπικών πολιτικών ή κοινωνικών παραγόντων) :

«Το «άριστα» ταχέως θα καταστή πλασματικών και συμβατικών, αν μη σκανδαλώδες. Ο εκπαιδευτικός και δη της επαρχίας θα περιέλθω εις αδιέξοδον υπό το άγχος

⁶⁸¹ Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Η στροφή», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 75, 1959, σ. 65-66.

⁶⁸² Βλ. Γ. Μπεσιώτης, «Τα κυβερνητικά μέτρα για την παιδεία», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ.3/Μάρτιος 1959, σ. 218-220 και «Η παιδεία», εφ. *Η Αυγή*, 24.3.1959, σ. 1. Στο παρελθόν η Αριστερά είχε την πεποίθηση ότι η ρήξη με το κυρίαρχο καθεστώς – και η ανάπτυξη της τεχνικής εκπαίδευσης – ήταν βασική προϋπόθεση προκειμένου να αναπτυχθεί βαριά βιομηχανία στην Ελλάδα. Βλ. Δ. Μπάτσης *Η βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα*, Κέδρος Αθήνα 1977 και Χ. Χατζηιωσήφ, «Απόψεις για τη βιωσιμότητα της Ελλάδας και το ρόλο της βιομηχανίας», στο *Αφιέρωμα στο Ν. Σβορώνο*, εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 1986.

⁶⁸³ ΕΕΦΣΠΑ [Ανακοίνωση της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών επί της Εκπαιδευτικής Μεταρρυθμίσεως (26.3.1959)], Εν Αθήναις 1958-59, τ. Θ', σ. 563. ΕΕΦΣΠΑ [Ανακοίνωση της Φιλοσοφικής Σχολής (3.4.1959)], ο.π., σ. 565. ΕΕΦΣΠΑ [Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής. Το ζήτημα της επικείμενης εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως], ο.π., σ. 575.

⁶⁸⁴ ΕΕΦΣΠΑ [Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής...], ο.π., σ. 568-571 και 575.

δυσασποτρήπτων καταπίεσεων»⁶⁸⁵. Και αλλού : «Ημείς [...] γνωρίζομεν πώς δίδονται παρ' ημίν τα άριστα, ποίαν αξίαν έχουν και εις τι θα καταλήξη η άμιλλα των επαρχιακών γυμνασίων»⁶⁸⁶.

Οι αιτίες της αντίδρασης της ΦΣΑ στο τελευταίο μέτρο είχαν συντεχνιακό και ιδεολογικό υπόβαθρο. Συντεχνιακό, διότι η Σχολή ερμήνευσε την εξαίρεση του ΕΜΠ από την *εισδοχή αριστούχων* ως υπονόμηση του κύρους της. Επίσης διότι εκτίμησε πως η αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού θα επιδείνωνε τις συνθήκες εργασίας των πανεπιστημιακών και θα επέφερε μελλοντικά μείωση των αποδοχών των πτυχιούχων της, αφού οι ανήκοντες στην *τάξη των ομοτέχνων* θα πολλαπλασιάζονταν⁶⁸⁷. Το ιδεολογικό υπόβαθρο της αντίδρασής της καταφαίνεται τόσο από το ότι χαρακτήρισε τις εισιτήριες στα ΑΕΙ εξετάσεις ως *τελευταία γραμμή αμύνης* απέναντι στην *τύφλωση* που είχε επιφέρει στους μαθητές η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929⁶⁸⁸ όσο και από το ότι αποβλέποντας στην επίταση της ανασφάλειας που είχε δημιουργήσει στη Δεξιά η εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ τόνισε πως *κάποια πρόσωπα* συνέχιζαν να δρουν ως *συνεχιστές του έργου του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο αρχηγός του οποίου είχε εκδηλώσει «την πίστιν του εις την κοινωνικήν επανάστασιν»*⁶⁸⁹.

Για τους ίδιους λόγους εμφανίστηκε ενοχλημένη και από το ότι δεν προκρινόταν ως φορέας της παιδαγωγικής κατάρτισης – και του ιδεολογικού προσανατολισμού- όσων επρόκειτο να διδάξουν στα τεχνικά σχολεία:

«[...] Οι μέλλοντες να διδάξουν εις τας Τεχνικάς Σχολάς πρέπει να παρέχουν τα εχέγγυα επιστημονικής και παιδαγωγικής ικανότητος, ήθους και εθνικών φρονημάτων, ώστε να μη νοθευτεί το πνεύμα της εκπαιδεύσεως μεγάλου μέρους της νεότητος [...]. Αρκεί μία

⁶⁸⁵ ΕΕΦΠΣΑ [Ανακοίνωσις...], ο.π., σ. 563-564.

⁶⁸⁶ ΕΕΦΠΣΑ [Ανακοίνωσις της Φιλοσοφικής Σχολής 4.4.1959], ο.π. σ. 565 και ΕΕΦΠΣΑ [Υπόμνημα...], ο.π., σ. 564-566. Τα επιχειρήματα της ΦΣΑ δεν ήταν έωλα. Ωστόσο, η Σχολή παραγνώριζε ότι η διάκριση των Ελλήνων σε *αρίστους και μη* εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο από το οικονομικό και κοινωνικό κεφάλαιο των οικογενειών των μαθητών/τριών, αλλά και από τις πολιτικές τους πεποιθήσεις. Παραγνώριζε επίσης πως τα κριτήρια με τα οποία οι πανεπιστημιακοί βαθμολογούσαν τους υποψηφίους ήταν συχνά διαφορετικά και αυθαίρετα, ότι όχι σπάνια απαιτούσαν γνώσεις που το επίσημο πρόγραμμα των Γυμνασίων δεν προσέφερε, όπως και το ότι συνήθεις ήταν οι περιπτώσεις «όπου καθηγητής των λιμενικών έργων εξετάζει σύνθεση ιδεών, της χριστιανικής δογματικής αρχαία ελληνικά και του αστικού δικαίου λατινικά». Αργότερα, η ΦΣΑ δια στόματος Ν. Τωμαδάκη δήλωσε πως η κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων για τα ΑΕΙ και η αύξηση του αριθμού των εισακτέων θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν, εφόσον πληρούνταν μια σειρά από προϋποθέσεις (ρυθμίζονταν τα θέματα της χρονικής διάρκειας και διδακτέας ύλης των νυχτερινών σχολείων, της ιδιωτικής εκπαίδευσης, του *πληθωρισμού των σχολείων της ΜΕ και των παραρτημάτων*, της αμοιβής των λειτουργών της παιδείας, της συμπλήρωσης των κενών σε διδακτικό προσωπικό και εργαστήρια στα ΑΕΙ, «*λαμβάνομένης φροντίδος δια την θέσπισιν κρατικών εξετάσεων κατά τα ισχύοντα εν Γαλλία ή Ιταλία δια τους αποφοίτους των σχολείων της ΜΕ*). Για τις αδυναμίες του εξεταστικού συστήματος βλ. Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Οι εισαγωγικές εξετάσεις», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 77/Ιούνιος- Ιούλιος 1959, σ. 127. Για τη νέα τοποθέτηση της ΦΣΑ βλ. Ν. Τωμαδάκης «Αι απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής δια το εκπαιδευτικόν μας πρόβλημα», ΕΕΦΣΠΑ, ο.π., τ. Θ', σ. 581-588.

⁶⁸⁷ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Οι εισαγωγικές...», ο.π. , σ. 128. Νύξη για το ότι οι πανεπιστημιακοί συναρτούσαν ευθέως τον αριθμό των πτυχιούχων τους με τις αμοιβές του κλάδου τους κάνει και η εφ. *Καθημερινή*. Βλ. «Χωρίς παρεκκλίσεις», εφ. *Η Καθημερινή*, 17.10.1962, σ. 1.

⁶⁸⁸ ΕΕΦΠΣΑ [Υπόμνημα...], ο.π., σ. 573 και 580.

⁶⁸⁹ ΕΕΦΠΣΑ [Υπόμνημα...], ο.π., σ. 572.

γενεά δια να μεταβληθή ο Έλλην εις τον ωφελμιστήν και τον διεθνιστήν, τον οπαδόν του pourquoι...»⁶⁹⁰.

Το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ εμφανίστηκε διχασμένο στη συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε δύο μέρες μετά την εξαγγελία των κυβερνητικών μέτρων. Κατά το νέο πρόεδρό της Ν. Παπανικολάου, η Ομοσπονδία *δεν μπορούσε να αντιδράσει στο σύνολο των μέτρων, παρά μόνο μόνον σε όποια σημεία τους δεν ήταν σύμφωνα με τις διατυπωμένες απόψεις του κλάδου στα διάφορα συνέδρια, και έπρεπε να αναμείνει τη διατύπωση των νομοσχεδίων*. Θεωρούσε πως τα εξαγγελθέντα μέτρα απονομιμοποιούσαν μια απεργία διαρκείας, «αφού τυπικώς τουλάχιστον η κυβέρνηση εμφανίζεται εις την κοινή γνώμη ότι επιδεικνύει μέγα ενδιαφέρον αναδιοργανώσους ταύτην»⁶⁹¹. Άλλωστε, μετά την εξαγγελία των μέτρων για την παιδεία τόσο η ΑΔΕΔΥ όσο και η ΑΣΓΜΕ έσπευσαν να δηλώσουν πως δεν θα στήριζαν ενδεχόμενη απεργία διαρκείας των καθηγητών/τριών⁶⁹². Στον αντίποδα, ο Γενικός Γραμματέας της Ομοσπονδίας Γ. Γεωργόπουλος, διστακτικός απέναντι στις κυοφορούμενες αλλαγές και εμφορούμενος από την αντίληψη πως η Ομοσπονδία ήταν κατά βάση επαγγελματική οργάνωση, διατύπωσε την άποψη πως θα έπρεπε να καταδειχθεί στην κοινή γνώμη πως «τα νέα μέτρα είχαν «την σφραγίδα της προχειρότητας». Μόλο που αρχικά τάχθηκε υπέρ της απεργίας διαρκείας, τελικά υπαναχώρησε υπέρ της πρότασης για αναστολή της υπό την προϋπόθεση πως το Δ.Σ. θα επεδίωκε σταδιακή ικανοποίηση των επαγγελματικών αιτημάτων του κλάδου και η κυβέρνηση θα αναγνώριζε την αναγκαιότητα της *ίσης μεταχείρισης των εκπαιδευτικών με τους κλάδους ίσης αφετηρίας*»⁶⁹³.

Κατόπιν αυτών η Ομοσπονδία αναδιατύπωσε τα επαγγελματικά της αιτήματα δίνοντας έμφαση στην άμεση ικανοποίηση των βαθμολογικών (διεύρυνση των οργανικών θέσεων στους ανώτερους βαθμούς) και στην παροχή μικρής αύξησης στο ειδικό εκπαιδευτικό επίδομα⁶⁹⁴. Η αόριστη υπόσχεση της κυβέρνησης ότι θα αναγνώριζε «κατ' αρχήν» το αίτημα της ΟΛΜΕ να διεκδικεί *ίση μεταχείριση με τους κλάδους ίσης αφετηρίας*, σε συνδυασμό με τις κάθε άλλο παρά δαψιλείς «δεσμεύσεις» της για την ικανοποίηση των βαθμολογικών αιτημάτων της Ομοσπονδίας, αποτέλεσαν πρόσχημα στο οποίο το Δ.Σ. θεμελίωσε στο *Δελτίο* την απόφαση για αναβολή της απεργίας διαρκείας⁶⁹⁵.

⁶⁹⁰ ΕΕΦΠΣΑ, [Ανακοίνωσις ...], ο.π. σ. 563, ΕΕΦΠΣΑ [Υπόμνημα...], ο.π. σ. 575-577.

⁶⁹¹ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών...*, πράξεις 42^η/23.3.1959, 43^η/26.3.1959 και 45^η/2.4.1959, σ. 174.

⁶⁹² Για την άρνηση της μέχρι τότε φίλιας ΑΣΓΜΕ βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 149/6.4.1959, σ. 1 και τχ. 150/20.4.1959, σ. 8.

⁶⁹³ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών...*, ο.π..

⁶⁹⁴ Βλ. «Εις τας χείρας του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ* τχ. 149/6.4.1959, σ. 1, «Εν αναμονή», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 151/12.5.1959, σ. 1, «Προέχει η ηθική και υλική αποκατάστασις των Λ.Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 152/12.5.1959, σ. 8 και «Ο αγών συνεχίζεται», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 153/15.6.1959, σ. 1.

⁶⁹⁵ Η κυβέρνηση υποσχέθηκε ότι: α) θα προέβαινε σε σταδιακή πραγματοποίηση διορισμών (560 καθηγητών έναντι των 1.200 που η ΟΛΜΕ ζητούσε προκειμένου να επιτευχθεί η *λειτουργική αρτίωση*, β) θα αύξανε κατά τι τις οργανικές θέσεις Γυμνασιαρχών μετατρέποντας ευάριθμα Γυμνασιακά Παραρτήματα σε πλήρη Γυμνάσια και των Α' βάθμιων καθηγητών/τριών ξένων γλωσσών

Αναφορικά με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής εξέδωσε ανακοίνωση (25.3.1959) στην οποία εξέφραζε επιφυλάξεις και αμφιβολίες για τις προθέσεις της κυβέρνησης. Οι αμφιβολίες της ΟΛΜΕ απηχούσαν λίγο-πολύ τις απόψεις της ΦΣΑ. Αμφισβήτησε τη σκοπιμότητα της διαίρεσης του Γυμνασίου, τόσο με το επιχείρημα πως στις κυβερνητικές εξαγγελίες δεν γινόταν λόγος για επαρκείς διορισμούς καθηγητών/τριών - κάτι που κατά την πάγια άποψή της εγκυμονούσε τον κίνδυνο να καταστεί η πρώτη βαθμίδα «οιονεί μονοτάξιον σχολείον» - όσο και με το γνωστό ισχυρισμό πως ο περιορισμός της δεύτερης βαθμίδας σε τρία έτη δεν επέτρεπε στη Μ.Ε. να ανταποκριθεί στο σκοπό της. Θεώρησε και αυτή πως τα τεχνικά γυμνάσια θα νόθευαν τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της Μ.Ε.. Την άποψή της την εδραίωνε στην «πρόβλεψη» ότι η ισοβαρής προσφορά ανθρωπιστικών και επαγγελματικών μορφωτικών αγαθών στα μικτού τύπου τεχνικά γυμνάσια, θα απέβαινε «μοιραίως επί ζημία αμφοτέρων».

Αντιρρήσεις πρόβαλε και αυτή, όπως και η ΦΣΑ, για τον τρόπο παρασκευής και επιμόρφωσης του διδακτικού προσωπικού των τεχνικών – επαγγελματικών σχολείων. Μετά από μια δεκαετία αγώνων, πρώτιστος επαγγελματικός στόχος των οποίων ήταν η κατάκτηση της διακριτικής θέσης που είχαν οι καθηγητές Μ.Ε. προπολεμικά λόγω των αυξημένων προσόντων τους, η ολιγόμηνη παιδαγωγική κατάρτιση των αποφοίτων των τεχνικών σχολών ως προαπαιτούμενο για να εργαστούν ως διδάσκοντες στα τεχνικά-επαγγελματικά σχολεία⁶⁹⁶ ερμηνεύτηκε από την ΟΛΜΕ αφενός ως προνομιακή μεταχείριση, αφετέρου ως μειωτική του κοινωνικού γοήτρου των καθηγητών/τριών της γενικής εκπαίδευσης. Γι' αυτό και η Ομοσπονδία χαρακτήρισε τη σχετική πρόβλεψη ως ολίσθημα ανάλογο με εκείνο των καθηγητών των ξένων γλωσσών και ειδικοτήτων, οι οποίοι «στρατολογηθέντες εκ των ενόντων εβάρυνον επί μακρόν και βαρύνουν την μοίραν της εκπαιδεύσεως»⁶⁹⁷.

Αν και αποδέχθηκε την αναγκαιότητα ανάπτυξης της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, εμφανίστηκε διακατεχόμενη από τους γνωστούς συντεχνιακού χαρακτήρα και ιδεολογικοπολιτικής υφής φόβους («μήπως η επαγγελματική εκπαίδευση γίνη το καλό παιδί, αρχίση η προνομιακή μεταχείρισις του προσωπικού των επαγγελματικών Σχολών»⁶⁹⁸, μήπως με τη μεταρρύθμιση συρρικνωνόταν η γενική Μ.Ε., μήπως νοθεύονταν ο χαρακτήρας και οι σκοποί της Μ.Ε.).

κατά πέντε, γ) θα αύξανε τις οργανικές θέσεις των Βοηθών Γυμνασιάρχων κατά 140), δ) θα εξέταζε το ενδεχόμενο αύξησης του ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 152/12.5.1959, σ. 8, τχ. 153/15.6.1959, σ. 1 και *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, ο.π. σ. 8,16, 17,22,34.

⁶⁹⁶ Άρθρο 3 παρ. 3 του σχεδίου νόμου «Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως, Οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως και Διοικήσεως της Παιδείας» (κατοπινό Ν.Δ. 3971/1959).

⁶⁹⁷ «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου ν.δ. «περί τεχνικής και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 154/25.6.1959, σ. 2-3.

⁶⁹⁸ Από το λόγο του προέδρου της ΟΛΜΕ Ν. Παπανικολάου στη ΚΣΤ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ. Βλ. *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ.*, ο.π., σ. 32.

Ωστόσο, δήλωσε εκ νέου *συγκινημένη* από την πρόβλεψη για τη χωρίς εξετάσεις εισαγωγή των αριστούχων απόφοιτων του Γυμνασίου στα ΑΕΙ, μέτρο το οποίο «εκτός του ότι θα προσδώσει κύρος εις την Μ.Ε., θα συντελέσει επίσης εις την επίλυσιν ενός σοβαροτάτου κοινωνικού προβλήματος»⁶⁹⁹. Χαρακτήρισε *δυσερμήνευτη* «την εμμονήν των πανεπιστημιακών κύκλων εις την αντίδρασιν έναντι του νέου θεσμού, όστις βελτιούμενος μετά την πρώτην του εφαρμογήν δύναται να έχη λίαν αγαθά αποτελέσματα». Απηχώντας δε την κοινωνική επιταγή για άνοιγμα των πανεπιστημιακών σπουδών, ζήτησε από το κράτος και τα ΑΕΙ να επαναπροσδιορίσουν τον αριθμό των εισακτέων⁷⁰⁰.

Τα αντικρουόμενα συμφέροντα των ΑΕΙ με την ΟΛΜΕ στο ζήτημα της αξιολόγησης των εισακτέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αν και επέφεραν κάποια ένταση στις σχέσεις της Ομοσπονδίας με τη συντηρητική ΦΣΑ, δεν στάθηκαν ικανά να απαγκιστρώσουν τη νέα διοίκηση από την επιρροή της. Μολονότι το *Δελτίο* δεν αναδημοσίευσε το Υπόμνημα της Σχολής, φιλοξένησε τις απόψεις του κοσμήτορά της Ν. Τωμαδάκη στον έντονο διάλογο που άνοιξε με τον Ε. Παπανούτσο στην εφ. *Το Βήμα*.⁷⁰¹ Το δημοσιογραφικό όργανο της Ομοσπονδίας δημοσίευσε επίσης άρθρα, στα οποία επαναλαμβάνονται οι απόψεις της ΦΣΑ για την επιχειρούμενη μεταρρύθμιση⁷⁰², ενώ στις προτάσεις του Δ.Σ. εν όψει της Γ.Σ. που θα πραγματοποιείτο τον Ιούλιο του 1959 απορριπτόταν η ιδέα της δημιουργία πολλών γυμνασιακών κατευθύνσεων, προβαλλόταν η αναγκαιότητα του εμπλουτισμού των προγραμμάτων των επαγγελματικών μέσων σχολείων με *γενικομορφωτική ύλη*, τονιζόταν η αναγκαιότητα διατήρησης του *ελληνοχριστιανικού χαρακτήρα* του 3ετούς κατώτερου κύκλου με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο και επαναλαμβανόταν το αίτημα περί 4ετούς διάρκειας ανώτερη βαθμίδα Μ.Ε.⁷⁰³.

⁶⁹⁹ Αρχείο ΟΛΜΕ, *Βιβλίον Πρακτικών...*, πράξη 47^η/9.4.1959, σ. 174.

⁷⁰⁰ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 149/6.4.1959, σ.1, τχ. 150/20.4.1959, σ. 3, τχ. 151/12.5.1959, σ. 5, τχ. 152/12.5.1959, σ. 5.

⁷⁰¹ Αφορμή του διαλόγου αποτέλεσε ο επικριτικός σχολιασμός των θέσεων της ΦΣΑ από τον Ε. Παπανούτσο, ο οποίος απάντησε με έντονο ύφος και στους υπαινικτικούς παραλληλισμούς της. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Το υπόμνημα της Σχολής», εφ. *Το Βήμα*, 14.5.1959, σ. 1-2 · τ.ι. «Το γράμμα και το πνεύμα», εφ. *Το Βήμα*, 21.5.1959, σ. 1-2 · τ.ι., «Οι γυμνασιακές σπουδές», εφ. *Το Βήμα*, 28.5.1959, σ. 1 και 4 · τ.ι., «Οι εισαγωγικές εξετάσεις» εφ. *Το Βήμα*, 4.6.1959. Η απάντηση του Ν. Τωμαδάκη («Οι απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής δια το εκπαιδευτικόν μας πρόβλημα», εφ. *Το Βήμα* 17.6.1959, σ. 3-4) αναδημοσιεύεται στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 154/25.6.1959, σ 6-8.

⁷⁰² Πρόκειται για τα άρθρα των Μ. Α. Μιχαλόπουλου (γυμνασιάρχη) και Χρ. Κεφαλά, (καθηγητή του πειραματικού σχολείου Πανεπιστημίου Αθηνών). Ο πρώτος χαρακτήριζε τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση *ανώφελη*, *σχεδόν φενάκη* και τόνιζε ότι κύριο *εθνικός σκοπός* του «ελληνικού ανθρωπιστικού γυμνασίου» ήταν να διαμορφώνει εθνική συνείδηση και να προετοιμάζει *στελέχη των τομέων της κοινωνικής και εθνικής δράσης*. Ο Χ. Κεφαλάς αμφισβήτησε τη σκοπιμότητα της διαίρεσης του Γυμνασίου με το επιχείρημα ότι δεν θα επέτρεπε την παροχή της «ιδιοτύπου κοινωνικής αγωγής της οποίας έχει ανάγκη ο Έλλην μαθητής» και διατύπωνε ιδεολογικοπολιτικού τύπου επιφυλάξεις για την τεχνική εκπαίδευση. Βλ. Μ. Μιχαλόπουλος, «Ο σκοπός και ο τύπος του συγχρόνου ελληνικού γυμνασίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 153/15.6.1957, σ. 4-7 και Χρ. Κεφαλάς, «Διατί αποτυγχάνει το Μέσον σχολείον εν Ελλάδι», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 153/15.6.1959, σ. 7,8 και 14 και τχ. 154/25.6.59, σ. 12-13.

⁷⁰³ «Προτάσεις της Διοικήσεως της ΟΛΜΕ επί των θεμάτων της ημερησίας διατάξεως της ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 152/12.5.1959, σ. 1-4.

Το ότι κατά την περίοδο Μαρτίου – Ιουνίου 1959 εμπεριέχεται στο *Δελτίο* ένα άρθρο, γραμμένο μάλιστα στη δημοτική, στο οποίο επικροτούνταν τα εξαγγελθέντα μέτρα και διατυπωνόταν η θέση πως η επιχειρούμενη *αναπροσαρμογή της παιδείας δεν αποτελούσε στροφή προς απόψεις αντίθετες της κλασικής παιδείας*⁷⁰⁴, είναι ενδεικτικό του εγκλωβισμού των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας ανάμεσα σε ποικίλες αντίρροπες «δυνάμεις»: α) από τη μια στην πεποίθησή τους ότι η περίοδος ευνοούσε την ικανοποίηση των *ηθικών και υλικών αιτημάτων του κλάδου*, και από την άλλη στην κυβερνητική απροθυμία να τα ικανοποιήσει, β) από τη μια στη λιγότερο ή περισσότερο υπαγορευόμενη επιθυμία της πλειοψηφίας των μελών του Δ.Σ. να συμβάλουν στην εφαρμογή της «από τα πάνω» σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και από την άλλη τόσο στις δεσμευτικές για το Δ.Σ. αποφάσεις, οι οποίες είχαν ληφθεί σε προηγούμενες Γ.Σ. και έδιναν ισχυρό έρεισμα στους προσκείμενους στην συντηρητική αντιδραστική τάση συνδικαλιστές, όσο και στο διάχυτο στον κλάδο φόβο πως οι επικείμενες αλλαγές θα συρρίκνωναν τις θέσεις εργασίας στη γενική Μ.Ε. και θα υπονόμευαν το επαγγελματικό γόητρο των καθηγητών/τριών, γ) από τη μια στις αρχικές προθέσεις της κυβέρνησης αναφορικά με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και από την άλλη στην κυοφορούμενη στους κόλπους της υπαναχώρηση από τις προθέσεις αυτές.

4.9. Η ΟΛΜΕ και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959

Τον Ιούνιο του 1959 η ΕΡΕ κατέθεσε στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής (στην Ειδική 30μελή Επιτροπή του άρθρου 35 του Συντάγματος) οκτώ νομοσχέδια που αφορούσαν την εκπαίδευση. Σημαντικότερο για τη Μ.Ε. ήταν το «Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως και Οργανώσεως της Μ.Ε. και Διοικήσεως της Παιδείας» (κατοπινό Ν.Δ. 3971/2.9.1959)⁷⁰⁵.

Το πλαίσιο των επιχειρούμενων αλλαγών έθεσε σε δηλώσεις του ο πρωθυπουργός. Κατά τον Κ. Καραμανλή τα νομοσχέδια *επέλυν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το δύσκολο πρόβλημα του συνδυασμού των εθνικών παραδόσεων με την ανάγκη ριζικής μεταβολής που υπαγορευόταν από τις οικονομικές και τεχνικές ανάγκες ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του πενταετούς προγράμματος της χώρας. Το Γυμνάσιο θα εξακολουθούσε να παραμένει*

⁷⁰⁴ Κ. Παναγάκης, «Τεχνικός ανθρωπισμός», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 151/12.5.1959, σ. 2-4.

⁷⁰⁵ Φ.Ε.Κ. 187/Α'/7.9.1959. Στο ίδιο ΦΕΚ δημοσιεύτηκαν τα Ν.Δ. «Περί ενοποίησης και συντονισμού της Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως» (Ν.Δ. 3973/1959), το «Περί αυξήσεως του διδακτικού και εποπτικού προσωπικού των Σχολείων της Μέσης, Στοιχειώδους και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως» (3970/1959) και το «Περί των αποδοχών του βοηθητικού διδακτικού προσωπικού των ΑΕΙ και του βοηθητικού επιστημονικού προσωπικού του Εθνικού Αστεροσκοπείου» (3972/1959). Τα άλλα ήταν : 1. «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως των περί Παιδαγωγικών Ακαδημιών και Διδασκαλείου Μ.Ε.», με το οποίο συμπληρωνόταν η νομοθεσία και βελτιωνόταν η διαβάθμιση του παιδαγωγικού προσωπικού των ιδρυμάτων αυτών, «αιρομένης της εις βάρος αυτού διακρίσεως ήτις εγένετο δια της μονομερούς διαβαθμίσεως των Λ.Μ.Ε. της πραγματοποιηθείσης δια του Ν. 3379/55, 2. «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων διατάξεων», 3. «Περί ιδρύσεως αστρονομικού σταθμού...», 4. «Περί Σχολής Νηπιαγωγών».

προσανατολισμένο στην κλασική παράδοση έχοντας ως βάση την ανθρωπιστική μόρφωση σε όλες τις τάξεις του⁷⁰⁶. Θα οργανωνόταν η επαγγελματική και τεχνική εκπαίδευση, η έκπτυξη της οποίας θα εντασσόταν στο πενταετές Πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης⁷⁰⁷, ενώ εγκαταλείπονταν η ιδέα της εισαγωγής χωρίς εξετάσεις στις ανώτατες σχολές των αριστούχων αποφοίτων Γυμνασίου.

Στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου - στη διαμόρφωση του οποίου συνέβαλαν πλην των Γ. Βογιατζή και Ν. Δενδρινού- Αντωννάκη και ο προσχωρήσας στην ΕΡΕ στις αρχές του 1959 Π. Κανελλόπουλος⁷⁰⁸ - η αναγκαιότητα να εξακολουθήσει ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός να αποτελεί τον πολιτικό αστέρα της εκπαίδευσης αιτιολογείτο από τη διαπίστωση των ελεύθερων ανθρώπων του κόσμου ότι η αποκλειστική και μονομερής καλλιέργεια του τεχνικού πολιτισμού δεν οδηγεί στην κατάκτηση της ελευθερίας και κοινωνικής ευτυχίας και από το ότι ο διαποτισμός με τις ηθικές αξίες της ελληνικής ανθρωπιστικής παράδοσης θα απέτρεπε την κακή χρήση της επιστημονικής γνώσης. Σε αντίθεση όμως με το παρελθόν, αναγνωριζόταν η αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης, αφού υποστηριζόταν πως η διατήρηση της ανθρωπιστικής παιδείας δεν σήμαινε δουλική συντήρηση της υφιστάμενης κατάστασης, αλλά διάδοσή της σε όσο το δυνατόν πλατύτερα στρώματα του λαού⁷⁰⁹.

Το νομοσχέδιο διακρινόταν σε τέσσερα κεφάλαια. Σύμφωνα με τις διατάξεις του πρώτου (άρθρα 1-26), που αφορούσαν την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, θα ιδρύονταν: α)

⁷⁰⁶ «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια κατετέθησαν εις την Βουλήν. Δηλώσεις των κ.κ. Καραμανλή και Βογιατζή», εφ. *Ελευθερία*, 12.6.1959, σ. 1 και 5.

⁷⁰⁷ Στο «πενταετές πρόγραμμα» αναφέρονταν και οι ειδικότεροι τομείς στους οποίους η κυβέρνηση σχεδίαζε να εφαρμόσει την πολιτική της γενικής μόρφωσης και της επαγγελματικής κατάρτισης προκειμένου ο ανθρώπινος παράγοντας να προσαρμοστεί στις νέες και πολύπλοκες υποχρεώσεις που δημιουργούνταν από τη διαρκή μεταβολή της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Όσον αφορά στην τεχνική εκπαίδευση, προβλεπόταν, μεταξύ άλλων, η ίδρυση ανώτερων τεχνικών σχολών, δεκαπέντε μέσων τεχνικών σχολών (εργοδηγών) και σαράντα κατώτερων επαγγελματικών. Η Αριστερά άσκησε έντονη κριτική άσκησε στο πρόγραμμα (ιδιαίτερα στα που αφορούσαν την Επαγγελματική Μετεκπαίδευση και την Ξένη Τεχνική Βοήθεια), ισχυριζόμενη πως κύρια αποστολή των προβλεπόμενων κέντρων επαγγελματικής απασχόλησης θα ήταν η προπαρασκευή εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού που θα μετανάστευε κυρίως στις χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης και θα χρησιμοποιείτο από τις ξένες βιομηχανίες. Για το «πενταετές πρόγραμμα» βλ. [Υπουργείον Συντονισμού]: *Πενταετές πρόγραμμα οικονομικής αναπτύξεως της χώρας 1960-64*, Αθήναι 1960 OECD, *Mediterranean Regional Project, Greece*, OECD 1965, σ. 56-63 και Ν. Δενδρινού – Αντωννάκη, «Η εξέλιξις της ελληνικής εκπαίδευσεως από της μεταρρυθμίσεως του 1959 (Σεπτέμβριος 1959- Σεπτέμβριος 1961)», στο *Δελτίον της Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού*, τ. Ε', τχ. 6, σ. 25. Για την κριτική της ΕΔΑ βλ. Ρ. Ιμβριώτη «Το ξεθεμελίωμα της Παιδείας», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 243-245. Παρόμοιες απόψεις εξέφρασε και το ΚΚΕ. Βλ. Γ. Αθανασιάδης, «Συνταγματικές υποχρεώσεις του κράτους για την παιδεία», π. *Νέος Κόσμος*, Νοέμβρης 1960, σ. 51-58.

⁷⁰⁸ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής του άρθρου 35 του Συντάγματος. Συνεδριάσεις ΝΘ' - ΡΑ', 9.6 – 1.9.1959*, σ. 1112 και 1157 Ν. Δενδρινού – Αντωννάκη, «Η εξέλιξις της ελληνικής εκπαίδευσεως από της μεταρρυθμίσεως του 1959 (Σεπτέμβριος 1959- Σεπτέμβριος 1961)», στο *Δελτίον της Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού*, τ. Ε' τχ. 6, σ. 12 Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα...*, ο.π., σ. 97.

⁷⁰⁹ Βλ. *Εισηγητική Έκθεσις του Ν.Δ. 3971/1959*, στο Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, ο.π., τ. Β', σ. 41-42.

δύο σχολές υπομηχανικών (σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη) που θα λειτουργούσαν υπό την εποπτεία του Πολυτεχνείου και, με κατά 50% χρηματοδότηση από την Αμερικανική Τεχνική Βοήθεια, η Σχολή Εκπαιδύσεως Λειτουργών Επαγγελματικής και Τεχνικής Εκπαιδύσεως (ΣΕΛΕΤΕ), β) έξι δημόσιες τεχνικές σχολές, με προοπτική αύξησής τους στο μέλλον, και επαγγελματικά σχολεία στα οποία θα ίσχυε πρόγραμμα γενικής εκπαίδευσης. Με το νομοσχέδιο «Περί ενοποιήσεως και συντονισμού της Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως» (κατοπινό Ν.Δ. 3973/1959) οι τεχνικές και επαγγελματικές σχολές που υπάγονταν ως τότε στη δικαιοδοσία διαφόρων υπουργείων και άλλων φορέων (όπως το «Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα») τέθηκαν υπό τον έλεγχο του υπουργείου Παιδείας⁷¹⁰. Σημειωτέον πως στο πλαίσιο του πελατειακού κράτους η ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης έγινε αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης.⁷¹¹

Αν και οι φροντίδες για την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση *ικανοποιούσαν ένα παλιό αίτημα, χωρίς όμως να φτάνουν στο σημείο να μην την υποτιμούν έναντι της γενικής*⁷¹², στη γενική Μ.Ε. δεν συντελέστηκε καμία ουσιαστικής μεταβολή, όπως καταδεικνύουν οι λιγότερες προβλέψεις του *δεύτερου κεφαλαίου* (άρθρα 27-32) :

α) τα κατ' όνομα οκτατάξια Γυμνάσια μετονομάζονταν σε εξατάξια και *διαιρούνταν* σε δύο τριετείς *βαθμίδες* (όχι σε κύκλους αυτόνομους και αυτοτελείς). Όπως τόνισε ο Γ. Βογιατζής , τόσο πριν την κατάθεση του νομοσχεδίου στη Βουλή όσο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, *η ιδέα της μεγάλης διαίρεσης είχε εγκαταλειφθεί υπέρ μιας απαλής* και τόνισε ότι στη Μ.Ε. θα παρέχονταν *εξαετής συνεχής μόρφωση*⁷¹³,

β) το πρόγραμμα των τριών πρώτων τάξεων του Γυμνασίου θα ήταν εστιασμένο στη *γενική ανθρωπιστική παιδεία*. Μοναδική καινοτομία συνιστούσε η καθιέρωση του «επαγγελματικού προσανατολισμού», η οποία τελικά δεν υλοποιήθηκε,

⁷¹⁰ Για μια κριτική των προβλέψεων που μέτρων που αφορούσαν την τεχνική –επαγγελματική εκπαίδευση βλ. Α. Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα...*, ο.π., σ. 139-142. Πρβ. Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική...*, ο.π., σ. 175-176.

⁷¹¹ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ όταν συζητείτο στη Βουλή το νομοσχέδιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του '59 «ενεγράφησαν 40 ομιληταί δια να ζητήση έκαστος την ίδρυσιν Σχολής εις την ιδιαιτέραν του εκλογικήν περιφέρειαν» Βλ. *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ...*, ο.π., σ. 32.

⁷¹² Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν...*, ο.π., σ. νη'.

⁷¹³ Ήδη από το Μάρτιο του 1959, αμέσως μετά την ανακοίνωση και το υπόμνημα της ΦΣΑ, ο υπουργός Παιδείας Γ. Βογιατζής δήλωσε ότι η Σχολή είχε παρερμηνεύσει τα μέτρα διότι: α) το Γυμνάσιο δεν θα διαιρείτο σε αυτοτελείς κύκλους, β) η τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση θα βασιζόταν στην ανθρωπιστική παιδεία, 3) θα λαμβανόταν μέριμνα για την παιδαγωγική επιμόρφωση όσων επρόκειτο να διδάξουν στην τεχνική – επαγγελματική εκπαίδευση. Επέμεινε ωστόσο στην απόφαση της κυβέρνησης να αφαιρέσει από τα Α.Ε.Ι. την ευθύνη διεξαγωγής των εισαγωγικών σε αυτά εξετάσεων. Βλ. «Εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανώσεις επικρίνουν τα μέτρα για την παιδεία», εφ. *Η Αυγή*, 27.3.1959, σ. 1 και 5. Για τα όσα ανέφεραν στη Βουλή οι Γ. Βογιατζής και Π. Κανελλόπουλος το 1959 βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής...*, ο.π., σ. 1093-1094. Και αργότερα (το 1965) ο Π. Κανελλόπουλος παραδέχθηκε ότι η προβλεπόμενη με το ΝΔ 3971/1959 διαίρεση δεν παρουσίαζε διαφορά από το σχήμα του ενιαίου Γυμνασίου. Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις ΝΘ'- ΠΣτ', 18.3-18.5.1965*, Εν Αθήναις 1965, σ. 41 και 48.

γ) οι τάξεις της δεύτερης βαθμίδας θα μπορούσαν να *διαιρεθούν/διαφοροποιηθούν* και σε άλλες *ισότιμες κατευθύνσεις* - εκτός από τις ήδη λειτουργούσες *κλασική και πρακτική*⁷¹⁴- με κοινό πυρήνα μαθημάτων και πρόσθεση νέων. Όμως, ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Π. Κανελλόπουλος ξεκαθάρισε πως δεν προβλεπόταν ακριβώς *διαφοροποίηση*:

«Ωρισμένα εκ των Γυμνασίων εις την δευτέραν βαθμίδα θα έχουν [...] ειδικώτερον προσανατολισμόν [...]. Τα Γυμνάσια, τα οποία θα είναι ειδικής κατευθύνσεως θα είναι κατά κύριον λόγον Γυμνάσια και κατά δεύτερον λόγον θα έχουν ειδικήν κατεύθυνσιν. Δεν πρόκειται περί επαγγελματικών και τεχνικών σχολών, πρόκειται περί κλασικών Γυμνασίων. Όλα θα είναι κλασικά, αλλά εκτός της κλασσικής μορφώσεως, τινά εξ αυτών θα δίδουν [...] και μίαν κατεύθυνσιν [...].»⁷¹⁵.

Και κατά τον υπ. Παιδείας Γ. Βογιατζή ο *ανθρωπιστικός ρόλος της ελληνικής παιδείας όχι μόνο δεν θα περιοριζόταν* στις κατευθύνσεις της δεύτερης βαθμίδας, αλλά θα *προστατευόταν και θα διευρυνόταν*⁷¹⁶, ενώ ο Π. Κανελλόπουλος λίγους μήνες αργότερα χαρακτήρισε αναγκαία τη διατήρηση και διεύρυνση της κλασσικής παιδείας σε όλες τις κατευθύνσεις προκειμένου οι Έλληνες να *παραμείνουν άνθρωποι* απέναντι στη διευρυνόμενη *τεχνοκρατική παιδεία*⁷¹⁷. Συνεπώς ο πυρήνας των μαθημάτων, που ως τότε ήταν κλασσικός, θα παρέμενε τέτοιος⁷¹⁸,

δ) θα αυξάνονταν κατά 560 οι οργανικές θέσεις των καθηγητών Μ.Ε. και

ε) η φοίτηση στα εσπερινά σχολεία θα γινόταν επταετής.

Οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος παρατήρησαν πως το νομοθέτημα άφηνε τη γενική Μ.Ε. *καρφωμένη στα καθιερωμένα σχήματά της και το Γυμνάσιο-Λεβιάθαν ανέπαφο*. Επισήμαναν ότι οι κατευθύνσεις των τελευταίων τάξεων του Γυμνασίου δεν θα εξασφάλιζαν επαγγελματική μόρφωση, αλλά θα δημιουργούσαν *ψευτοπολυτεχνίτες*, καθώς δεν τολμούσαν αλλαγές στο πρόγραμμα του παλιού Γυμνασίου: «Όσο για την τεχνική –επαγγελματική εκπαίδευση, αυτή δυστυχώς θα περίμενε για άλλη μια

⁷¹⁴ Οι άλλες κατευθύνσεις ήταν : η Οικονομική με ταυτόχρονη κατάργηση των Εμπορικών Σχολών, η τεχνική/βιομηχανική, η ναυτική, η αγροτική/γεωργική, η οικοκυρικής και η κατεύθυνση ξένων γλωσσών. Βλ. Ν.Δ. 3971/1959, άρθρο 27, εδ. 3, 4 και 5.

⁷¹⁵ [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής...*, ο.π., σ.1094- 1096.

⁷¹⁶ Γ. Βογιατζής, *Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευσις*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1960, σ. 53-58.

⁷¹⁷ Κατά τον Π. Κανελλόπουλο, η ανάπτυξη του ανθρώπου προϋπέθετε παιδεία «ανεπίκαιρον, αντίθετον προς το περιβάλλον, ασυμβίβαστον και προς αυτήν ταύτην την επιστήμην». Το *πείραμα Παιδείας*, όπως αποκαλούσε την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης, «θα πρέπει να είναι πείραμα [...] αντίθετον προς τα αντικειμενικά, ιστορικά δεδομένα». Βλ. Π. Κανελλόπουλος, «Οι νέοι παράγοντες της ιστορίας και το μέλλον του ανθρώπου», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.12.1959, σ. 1 και 4.

⁷¹⁸ Η *συνετή και μετρημένη*, όπως παρουσιάστηκε από τον εισηγητή της πλειοψηφίας Κ. Αποσκήτη, *διαφοροποίηση*, προβλήθηκε ως οικονομικά επιβεβλημένη. Κατά τον Γ. Βογιατζή «η λύσις αυτή ήταν η οικονομικότερα και απλούστερα, γιατί χωρίς να κλειστούν τα λειτουργούντα σχολεία και χωρίς να χρειασθῇ να ιδρυθῇ σε μεγάλο βαθμό επαγγελματικά, εχρησιμοποιήθησαν τα ίδια κτίρια, το ίδιο περίπου προσωπικόν και τα ίδια διδακτικά ὄργανα δια τους σκοπούς της γενικής μορφώσεως και ενός μεγάλου μέρους της επαγγελματικής προπαρασκευῆς των νέων». Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής...*, ο.π., σ. 1092 και Γ. Βογιατζής, Ανακοινώσεις, *Δελτίον Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού*, τχ. 8, 1959, σ. 14-19.

φορά το νομοθέτη της»⁷¹⁹. Ανάλογες επικρίσεις διατυπώθηκαν και από την ΕΔΑ, η οποία, μολονότι εκτίμησε πως με το Ν.Δ. 3973/1959 συντελέστηκε ένα μικρό βήμα στην *οργάνωση της κρατικής τεχνικής παιδείας*, σημείωσε πως η *πρόοδος ήταν επιφανειακή*, καθώς τα νομοθετήματα *άφησαν ανέπαφο το εκπαιδευτικό σύστημα και δεν άλλαξαν ούτε το περιεχόμενο ούτε το χαρακτήρα της παιδείας* αφού στα γυμνάσια *διατηρείτο το υπάρχον αναχρονιστικό πρόγραμμα*⁷²⁰.

Πράγματι, στο Ν.Δ. 3971/1959 η ΕΡΕ αναδιπλώθηκε από τις αρχικές της προθέσεις. Ίσως γι' αυτό και το περιοδικό *Ελληνικά Θέματα* δεν αναφέρθηκε καθόλου στο νομοθέτημα για τη Μ.Ε.. Τα αίτια της κυβερνητικής μεταστροφής έχουν αποδοθεί στην οικονομική δυσπραγία, την κοινωνική πραγματικότητα της χώρας (τη σταθερά του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού και την ανεργία, που ήταν επικίνδυνη όχι μόνο από άποψη οικονομική-επαγγελματική αλλά και από ιδεολογική) και κυρίως σε λόγους ιδεολογικούς-πολιτικούς (την εντονότατη ανησυχία που προκάλεσε σε όλα τα επίπεδα του πλέγματος εξουσίας η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση στις εκλογές του 1958)⁷²¹. Διόλου ασήμαντο ρόλο διαδραμάτισε υπό τις συνθήκες αυτές και η πίεση των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, ιδίως της ΦΣΑ, ιδρύματος με αυξημένο κοινωνικό κύρος και με δυνατότητες πολιτικής επιρροής⁷²².

Σε αντίθεση με τους εκπροσώπους του φιλελεύθερου και του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος, αλλά και την αμηχανία που διαφαίνεται πως σε πρώτη φάση διέκρινε τα συλλογικά υποκείμενα που εξέφραζαν δυναμικά τη συντηρητική εκσυγχρονιστική τάση, η ΟΛΜΕ συγχάρηκε την κυβέρνηση για τη *λελογισμένη*, όπως τη χαρακτήρισε, *στροφή προς την τεχνική εκπαίδευση*⁷²³. Εκτίμησε ότι η *νέα σχολική οργάνωση* ανταποκρινόταν στις

⁷¹⁹ Ε. Παπανούτσος, «Η ελληνική εκπαίδευση περιμένει το νομοθέτη της», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 78/Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1959, σ. 161-169.

⁷²⁰ Βλ. εφ. *Η Αυγή*: «Η αναδιοργάνωση της παιδείας καταργείται ακόμη και στα χαρτιά», 12.6.1959, σ. 1 και 5, «Τα κυβερνητικά νομοσχέδια δεν μεταβάλλουν την άθλια κατάσταση στην παιδεία», 24.6.1959, σ. 1 και 5, «Επιφανειακή η “πρόοδος” των νομοσχεδίων περί παιδείας», 25.6.1959, σ. 1 και 5. Επίσης βλ. [Γ.Λ.]: «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που δεν έγινε», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 10/Οκτώβριος 1959, σ. 708-711· Γ. Κοσπεντάρης, «Για μια συγχρονισμένη εθνική παιδεία» στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 176· Ρ. Ιμβριώτη, «Απωλέσαμεν τας φρένας», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 104-123· τ.ι. «Παιδεία, ο παρίας του κράτους» στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 104-123 και 234-239 και τ.ι. *Παιδεία και Κοινωνία. Ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα⁴1985, σ. 38.

⁷²¹ Βλ. Δ. Χαράλαμπος, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π. σ. 179-182. Για την αντίδραση του πλέγματος εξουσίας βλ. ενδεικτικά Ηλ. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1949-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 256.

⁷²² Κατά τον εμπειρογνώμονα W. Elvin η μεταστροφή της κυβέρνησης εξευμένισε κάπως τους οπαδούς «του πατροπαράδοτου κλασσικού σχολείου» και συντέλεσε «αναμφιβόλως [...] εις το γίνουν αι μεταρρυθμίσεις ευμενέστερον δεκταί» απ' αυτούς. Βλ. W. Elvin, «Εκθέσεις εις την επιτροπήν επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού του ΟΟΣΑ», *Δελτίον της Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού*, τ. Ε', τχ. 3-4, 1962, σ. 32.

⁷²³ Οι δευτερεύουσας σημασίας διαφωνίες της στις προβλέψεις του νομοσχεδίου για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση είχαν συντεχνιακή χροιά Αντιρρήσεις πρόβαλε: α) σχετικά με τον τρόπο χρηματοδότησης των τεχνικών – επαγγελματικών σχολείων λόγω της *προνομιακής* νομοθετικής πρόβλεψης για διάθεση υπέρ του σχολικού ταμείου των σχολείων αυτών μέρους της υποχρεωτικής

κοινωνικές συνθήκες της χώρας, αν και τόνισε πως θα έπρεπε με προσοχή να αποφασιστούν οι νέες κατευθύνσεις της δεύτερης βαθμίδας, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας, διότι «άλλως κινδυνεύομεν να δημιουργήσωμεν προλεταριάτον [...], περισσότερο επικίνδυνον του προλεταριάτου των αποφοίτων των Γυμνασίων»⁷²⁴.

Ως *παραλείψεις και αδυναμίες* του Ν.Δ. χαρακτήρισε : α) το ότι η δεύτερη βαθμίδα παρέμενε 3ετής, β) την *ισοτιμία* των γυμνασίων όλων των κατευθύνσεων, με το αιτιολογικό ότι δεν βοηθούσε στην επίλυση του *προβλήματος* των εισιτηρίων για τα ΑΕΙ εξετάσεων, αλλά άφηνε και πάλι στα χέρια των φροντιστών την επιτυχία των μαθητών, γ) την έλλειψη μνείας για τα αναλυτικά προγράμματα και για τα επαγγελματικά προσόντα των αποφοίτων των διαφόρων κατευθύνσεων⁷²⁵. Μόλο που δεν έφερε αντίρρηση ούτε για την ανασύσταση του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (που αντικαθιστούσε το Κεντρικό Γνωμοδοτικό Διοικητικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης) ούτε για τα πρόσωπα που φημολογείτο ότι επρόκειτο να το στελεχώσουν αναλαμβάνοντας το έργο της υλοποίησης της μεταρρύθμισης, παρατήρησε ότι από τα δύο ειδικά Συμβούλια από το οποίο απαρτιζόταν το ΑΕΣ, το ένα (το Ανώτατο Συμβούλιο Διοικήσεως Εκπαιδευτικού Προσωπικού), θα έπρεπε να διαιρείται σε επιμέρους τμήματα (Στοιχειώδους, Μέσης, Τεχνικής Εκπαίδευσης)⁷²⁶.

Η επικρότηση της «μισής μεταρρύθμισης» του 1959 εκ μέρους της Ομοσπονδίας δεν εκπλήσσει αν ληφθούν υπόψη: α) η έλλειψη ανεξαρτησίας και αυτονομίας στο συνδικαλιστικό κίνημα και η αντανάκλαση στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας του «έντονα

εισφοράς των μαθητών (ενώ *φαλκιδευόταν* η εξ 60 δρχ. υποχρεωτική εισφορά υπέρ των σχολικών ταμείων των σχολείων γενικής παιδείας με παρακράτηση 25δρχ. υπέρ του δημοσίου), β) για το γεγονός ότι οι διδάσκοντες στα τεχνικά σχολεία διατηρούσαν το δικαίωμα άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος σε αντίθεση με αυτούς των γενικών Γυμνασίων, γ) για τη συμμετοχή 7 τεχνικών επί συνόλου 17 στο ΑΕΣ, αριθμό που τον χαρακτήριζε υπερβολικό, δ) για το δικαίωμα του ΕΜΠ να καθορίζει τον αριθμό των εισακτέων, να προβαίνει στην αναγνώριση των τεχνικών σχολών και γενικά να έχει την ευθύνη της οργάνωσης των τεχνικών σχολών και της ίδρυσης νέων τμημάτων, ενώ ανάλογο δικαίωμα δεν παρέχόταν σε άλλα ΑΕΙ (ιδίως στη «φίλια» ΦΣΑ), ε) για το δικαίωμα των αποφοίτων των τεχνικών σχολών να γίνονται αποδεκτοί στις ανώτερες τεχνικές σχολές από την Ε΄ Γυμνασίον, από τη στιγμή που «η γενική μόρφωσις του ανωτέρου κύκλου δεν ολοκληρούται εις την προτελευταίαν τάξιν». Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 153/15.6.1959, σ. 15 και τχ. 154/25.6.1959, σ. 2-3.

⁷²⁴ [Ν. Παπανικολάου]: «Αι δύο βασικά προϋποθέσεις επιτυχίας των σκοπών της παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 155/25.9.1959, σ. 2-4 και τ.ι., «Αι προϋποθέσεις της επιτυχίας της σχολικής μεταρρυθμίσεως», ο.π., σ. 11.

⁷²⁵ «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Ν.Δ. “περί τεχνικής και επαγγελματικής εκπαιδεύσεως...”», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 154/25.6.1959, σ. 2-3.

⁷²⁶ Το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ) που θεσπίστηκε με το Ν.Δ. 3971/1959 απαρτιζόταν από δύο ειδικά Συμβούλια : το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΑΣΕΠ) με έργο γνωμοδοτικό και προγραμματισμού (το έργο του ρυθμίστηκε με Ν.Δ. 3997/1959 και Β.Δ. 367/1960) και το Ανώτατο Συμβούλιο Διοικήσεως Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΑΣΔΕΠ) με έργο διοικητικό. Κύριο ρόλο στο ΑΕΣ διαδραμάτιζαν εκπρόσωποι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης (Ν. Δενδρινού –Αντωνακάκη, Ν. Μπάρκας, Γ. Κάνας κ.α.). Συγκροτήθηκε ακόμη το Εθνικό Συμβούλιο Εκπαιδεύσεως (ΕΣΕ) «προς γνωμοδότησιν επί του γενικού προγραμματισμού της εκπαιδεύσεως και την προσαρμογήν αυτής προς τας εκάστοτε εθνικάς και οικονομικάς συνθήκας της χώρας», το οποίο όμως ουδέποτε συγκλήθηκε. Επίσης με το Ν.Δ. 3973/1959 συγκροτήθηκε το Συντονιστικό Συμβούλιο Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως (ΣΣΕΕ) με έργο γνωμοδοτικό. Βλ. Σπ. Ευαγγελόπουλος, *Ελληνική εκπαίδευση*, ο.π., σ.160 *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 273/15.6.1966, σ. 16 και τχ. 271/5.5.1966 σ. 16 *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 606/25.11.66, σ. 5.

διλημματικού χαρακτήρα της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής, η οποία κινείτο ανάμεσα στην αναγνώριση της ανάγκης για προσαρμογή της εκπαίδευσης στη νέα κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και στην αναγνώριση της χρησιμότητας του παραδοσιακού *ελληνοχριστιανικού πολιτισμού* για την εξυπηρέτηση της πολιτικής-ιδεολογικής κοινωνικοποίησης»⁷²⁷, β) οι πάγιες αντιλήψεις για τον κύριο σκοπό της Μ.Ε. που είχαν οι αρχαιότεροι και υψηλά ιστάμενοι στην εκπαιδευτική και συνδικαλιστική ιεραρχία καθηγητές και τις εξ αυτών εκπορευόμενες ενστάσεις τους απέναντι στη μεταρρύθμιση του 1959⁷²⁸, γ) το γεγονός ότι πραγματοποιούνταν αρχαιρεσίες στους κόλπους της Ομοσπονδίας ταυτόχρονα σχεδόν με την κατάθεση των νομοσχεδίων στη Βουλή (ΚΣΤ' Γ.Σ., 13-18.7.1959).

Τα παραπάνω δεδομένα φαίνεται ότι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ρητορικής του Ν. Παπανικολάου στη Γ.Σ. του Ιουλίου 1959. Ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ, αφού πρώτα ισχυρίστηκε ότι το Δ.Σ. είχε επιμείνει στις συναντήσεις του με τον Γ. Βογιατζή ν' αποφευχθεί η διαίρεση του Γυμνασίου σε αυτοτελείς κύκλους από τη στιγμή που δεν ικανοποιείτο το πάγιο αίτημα του κλάδου για 4ετή ανώτερο και αφού απέδωσε σε πρόταση της Ομοσπονδίας την παροχή *απολυτηρίου πρώτης βαθμίδας* στους απόφοιτους της Γ' τάξης (απολυτηρίου που θα είχε μόνο *ηθική και ψυχολογική σημασία* «δια να έχη την εντύπωση ο μαθητής ότι ετελείωσε κάποιον σχολείον»⁷²⁹), αναφέρθηκε στην πρόθεση της κυβέρνησης να ικανοποιήσει κάποια από τα επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου⁷³⁰. Αυτοπροσδιοριζόμενος δε ως συνδικαλιστής που αποσκοπούσε στην *εναρμόνιση του*

⁷²⁷ Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και...*, ο.π., σ. 179.

⁷²⁸ Είναι χαρακτηριστικό πως τρία χρόνια αργότερα η εφ. *Ακρόπολις* θα ανέφερε πως οι παλιότεροι καθηγητές εξακολουθούσαν να θεωρούν αστήρικτες τις διαβεβαιώσεις των κυβερνητικών παραγόντων πως η αρχική μορφή του Γυμνασίου διατηρείτο παρά τις μεταβολές και να πιστεύουν ότι η «παιδεία με τας μεταρρυθμίσεις που επιβάλλονται εις τον κορμόν της χάνει ανεπανορθώτως το κλασικόν ιδεώδες της». Η ίδια εφημερίδα φιλοξένησε τότε συνέντευξη Ανώτατου Εκπαιδευτικού Σύμβουλου, ο οποίος καταφερόμενος κατά των *εκσυγχρονιστών* του υπουργείου Παιδείας χαρακτήριζε *φιάσκο* τις τεχνικές σχολές και παραλλήλιζε το Ν.Δ. 3971/1959 με τη μεταρρύθμιση του 1929. Βλ. «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική...», εφ. *Ακρόπολις* 12.4.1962, σ. 1 και 7 και 13.4.1962, σ. 5.

⁷²⁹ Από το λόγο του Ν. Παπανικολάου στη ΚΣΤ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ. Βλ. *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ...*, ο.π., σ. 32.

⁷³⁰ Με το Ν.Δ. του 1959 πέρα από την αριθμητική ενίσχυση του διδακτικού προσωπικού Μ.Ε. κατά τον υπεσχημένο αριθμό (560), προβλεπόταν και η αύξηση των θέσεων των Γενικών Επιθεωρητών (από 35 σε 40) λόγω της ανακατανομής των εκπαιδευτικών περιφερειών. Η κυβέρνηση δεσμεύτηκε επίσης ότι σύντομα θα αύξανε τις οργανικές θέσεις των Βοηθών Γυμνασιαρχών (κατά 140) και των Α' / β' βαθμίων του κλάδου 5 (κατά 25), όπως και θα προέβaine σε αύξηση των οργανικών θέσεων των Γυμνασιαρχών διαμέσου της ανεξαρτητοποίησης 32 γυμνασιακών παραρτημάτων. Επίσης δεν αποκλείσε την πιθανότητα παροχής υπερωριακού επιδόματος στους καθηγητές για 2ωρη εβδομαδιαία απασχόληση διδασκαλία διαμέσου της αύξησης των εκπαιδευτικών τελών. Ωστόσο, μόλις στα τέλη της σχολικής χρονιάς 1960-61 πληρώθηκαν οι 357 από τις 560 νέες οργανικές θέσεις, 18 μονάχα Γυμνασιακά Παραρτήματα μετατράπηκαν σε ανεξάρτητα Γυμνάσια, ενώ αυξήθηκαν νομοθετικά οι θέσεις των Βοηθών Γυμνασιαρχών. Η ΟΛΜΕ αποδέχθηκε μεν την αύξηση του επιδόματος, αλλά στηλίτευσε τη μετακύλιση του κόστους στους γονείς και την πρακτική του κράτους να παίρνει με το ένα χέρι ό,τι έδινε με το άλλο, αφού προέβη σε κατάργηση των απαλλαγών των τέκνων των εκπαιδευτικών από την αύξηση των τελών. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 157/10.10.1959, τχ. 190/10.9.1961, σ. 4, τχ. 191/25.9.1961, σ. 16 και *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ...*, ο.π., σ. 34.

πνεύματος υγιούς συντηρητικότητας με το πνεύμα της σόφρονος και λελογισμένης προόδου⁷³¹ φρόντισε να βρουν θέση στο *Δελτίο* οι απόψεις και οι δραστηριότητες της Ελληνικής Ανθρωπιστικής Εταιρείας, στο εσωτερικό της οποίας δραστηριοποιούνταν διανοούμενοι που στόχευαν στη συνειδητοποίηση της ανάγκης να συνδυαστεί στην εκπαίδευση η *τεχνική με το ιδανικό του ανθρωπισμού*⁷³².

4.10. Απομάκρυνση από τις θέσεις των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης

Ο Ν. Παπανικολάου κράτησε τα ηνία του συνδικαλιστικού οργάνου των καθηγητών/τριών ως το Σεπτέμβριο του 1960, οπότε ανέλαβε θέση του Γενικού Διευθυντή της Μ.Ε. στο υπουργείο Παιδείας⁷³³. Τον αντικατέστησε ένας *παλιός μακρονησιώτης*⁷³⁴, ο Χ. Περδικάρης, η προεδρία του οποίου συμπίπτει με την καρποφορία των ενοποιητικών προσπαθειών του Κέντρου (τον Ιούνιο του 1961 ιδρύθηκε η Ένωση Κέντρου) και σηματοδοτεί την απαρχή της πορείας της ΟΛΜΕ προς την υιοθέτηση των απόψεων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος. Μιας πορείας που όμως χαρακτηρίζεται από παλινωδίες ως το φθινόπωρο του 1962. Οι παλινωδίες εκδηλώθηκαν στο πλαίσιο της εξαιρετικά τεταμένης πολιτικής ατμόσφαιρας που δημιούργησαν οι εκλογές «βίας και νοθείας» του Οκτωβρίου 1961 και ο «ανένδοτος αγώνας» και αιτιολογούνται κυρίως από το γεγονός ότι οι ατομικές και πολιτικές ελευθερίες δεν είχαν ακόμη αποκατασταθεί, με συνέπεια ένας σημαντικός αριθμός ατόμων να βρίσκεται υπό διωγμό⁷³⁵.

Πρώτη εκδήλωση της ανανέωσης που είχε συντελεστεί συνιστά η εκ μέρους της Ομοσπονδίας επιτακτική προβολή του αιτήματος αύξησης των δαπανών για την παιδεία -

⁷³¹ Ν. Παπανικολάου, «Η εθνική αποστολή των εκπαιδευτικών οργανώσεων» [ομιλία στο συνέδριο του Συνδικάτου των εργατών της Παιδείας και Επιστήμης της Γιουγκοσλαβίας (Βελιγράδι 10-13.12.1959), στο πλαίσιο του «ανοίγματος» της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή στον Τίτο], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 162/10.1.1960, σ. 2-3

⁷³² Η Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία ιδρύθηκε στις αρχές του 1959. Ενεργό συμμετοχή στις δραστηριότητές της, που εκπύσσονται κυρίως από τον Οκτώβριο του 1959, είχαν εκτός από πανεπιστημιακούς και ακαδημαϊκούς (τους Κ. Βουβέρη, Ι. Θεοδορακόπουλο κ.α) μέλη της ΕΛΜΕ Πειραιά, στα οποία φαίνεται να οφείλεται η πρωτοβουλία για την ίδρυσή της. Βασικός εμψυχωτής της δραστηριότητάς της ήταν ο Διευθυντής της προτύπου Ιωνιδείου Σχολής Αλ. Καρανικόλα, ο οποίος είχε επαφές με πολιτικά στελέχη τόσο της ΕΡΕ όσο και του Κέντρου. Για τους σκοπούς και τις δραστηριότητες της εταιρείας βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 161/10.12.1959, σ. 3-5, τχ. 162/10.1.1960, σ.4, τχ. 164/10.2.1960, σ. 2-4, 169/25.5.1960, σ. 6, τχ. 170/25.6.1960, σ. 12-13, τχ. 196/15.12.1961, σ. 5-6. Για τον Αλ. Καρανικόλα βλ. συνέντευξη Ε. Πριώνη στο Παράρτημα.

⁷³³ Ο Ν. Παπανικολάου μετατάχθηκε στη θέση αυτή με την υπ. αρ. 103080/3.9.1960 απόφαση του Γ. Βογιατζή. Ο διορισμός του προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στο χώρο του συνδικαλιστικού οργάνου των καθηγητών/τριών. Άλλοι εκτίμησαν πως η τοποθέτηση ενός καθηγητή Μ.Ε. σε επιτελική θέση θα ενίσχυε το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου και άλλοι ότι η *μεταπήδησή* ενός συνδικαλιστή «εις την διοίκησης της παιδείας» επέφερε καίριο πλήγμα στην [ήδη περιορισμένη] συνδικαλιστική ανεξαρτησία. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 172/10.9.1960, σ. 9, 12 και 16, τχ. 173/25.9.60, σ. 1 και Έκτακτος Έκδοσις, *Πρακτικά ΚΘ' Γ.Σ...*, ο.π., σ. 23.

⁷³⁴ Βλ. συνέντευξη από τον Ε. Πριώνη στο Παράρτημα.

⁷³⁵ Ν. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60» στο Αλ. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου), *Η «σύντομη»...*, ο.π., σ. 55.

αίτημα που είχε διατυπωθεί στο Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο το καλοκαίρι του 1959⁷³⁶ και θα επανερχόταν έκτοτε τακτικά στο προσκήνιο. Αφορμές για την προβολή του και εκ μέρους και της ΟΛΜΕ έδιναν: α) η δήλωση της Ν. Δενδρινού-Αντωνακάκη ότι ήταν αναγκαίος ο διπλασιασμός των παρεχόμενων πιστώσεων για την παιδεία⁷³⁷, β) η επικείμενη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ⁷³⁸, γ) η γενικευμένη δυσaréσκεια στον κλάδο των εκπαιδευτικών - δυσaréσκεια που προερχόταν από την αβελτηρία της κυβέρνησης να επιλύσει τα χρονίζοντα προβλήματα της εκπαίδευσης⁷³⁹ και από τη διάψευση των ελπίδων τους ότι θα ικανοποιείτο αίτημά της ίσης οικονομικής μεταχείρισής τους με τους άλλους *ομότιμους* τους δημοσιοϋπαλληλικούς κλάδους, δ) η δημοσιοποίηση του 5ετούς προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο η ΟΛΜΕ χαρακτήρισε *εμπεριστατωμένο*, αλλά εκτίμησε πως *δεν κάλυπτε* «καθ' όλον το πλάτος τα προβλήματα της παιδείας» και την υπέτασσε «απαραδέκτως εις την παραγωγήν»⁷⁴⁰.

Τα παραπάνω αποτέλεσαν επίσης το προκάλυμμα που επέτρεψε στην Ομοσπονδία να αμφισβητήσει εμμέσως αρχικά - και προϊόντος του χρόνου άμεσα καίτοι διστακτικά - την επάρκεια των αλλαγών που προβλέπονταν από το Ν.Δ. 3971/1959. Το Νοέμβριο του 1960 αναδημοσιεύθηκε στο *Δελτίο* άρθρο του π. *Εικόνες* στο οποίο, πέρα από τη σκιαγράφηση των συνεχιζόμενων εξαιτίας της υποχρηματοδότησης προβλημάτων της ελληνικής εκπαίδευσης, η μεταρρύθμιση του 1959 χαρακτηριζόταν *επιφανειακή*⁷⁴¹. Ακολούθησε αναδημοσίευση αποσπάσματος της εφ. *Ελευθερία*, η οποία, με αφορμή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην ΕΣΣΔ και την εκεί πρόοδο της διαστημικής (τον Απρίλιο του 1961 ο Γκαγκάριν έγινε ο πρώτος άνθρωπος που ταξίδευσε στο διάστημα προκαλώντας θαυμασμό

⁷³⁶ Στις αποφάσεις του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου τονιζόταν η ανάγκη εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης χωρίς να αγνοηθεί η πολιτιστική κληρονομιά και διατυπωνόταν το αίτημα του διπλασιασμού των διατιθέμενων κονδυλίων. Η κατάργηση των ατελειών στους φτωχούς φοιτητές και του δικαιώματος μεταφοράς μαθημάτων είχε οδηγήσει στα τέλη του 1959 τους φοιτητές σε απεργία διαρκείας. Τότε ακούστηκε το σύνθημα «Να σπουδάσουν και οι φτωχοί», που θα επικρατούσε για πολλά χρόνια. Στις διαμαρτυρίες μαθητών και σπουδαστών του Δεκεμβρίου 1959 αλληλέγγυοι στάθηκαν δάσκαλοι, καθηγητές και γονείς διαμαρτυρόμενοι για την κακή κατάσταση στα σχολεία και την καθυστέρηση στον εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων σπουδών. Βλ. «Απ' τη συζήτηση στην Επιτροπή Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως για την Εκπαίδευση», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 7-8/Ιούλιος – Αύγουστος 1959, σ. 554-555 και Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Γ', σ.475-477

⁷³⁷ Βλ. «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι επιτακτική...» εφ. *Ακρόπολις* 18.4.1962, σ. 1 και 5.

⁷³⁸ Η αίτηση της Ελλάδας για έναρξη των διαπραγματεύσεων με την ΕΟΚ υποβλήθηκε τον Ιούνιο του 1959. Τον Ιούλιο του 1961 υπογράφηκε η Συμφωνία των Αθηνών, η οποία άρχισε να ισχύει στα τέλη του 1962. Για μια σύντομη επισκόπηση της θέσης των πολιτικών δυνάμεων της εποχής σχετικά με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ βλ. Α. Προβατά, *Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και η Ενωμένη Ευρώπη...*, ο.π., σ. 158-184 και 205-216.

⁷³⁹ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Ό,τι λείπει είναι ο πόνος», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 74/Μάρτιος 1959, σ. 33-34.

⁷⁴⁰ Ν. Παπανικολάου (πρόεδρος της ΟΛΜΕ), «Τα προβλήματα της παιδείας. Επιτεύξεις του 1959-60 και επιδιώξεις του 1960-61», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 172/10.9.1960, σ. 2-5.

⁷⁴¹ Θ. Παπακωνσταντίνου, «Παιδεία, η αχίλλειος πτέρνα του Έθνους», [αναδημοσίευση από το π. *Εικόνες*], στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 177/Νοέμβριος 1960, σ. 2-3.

αλλά και ανησυχία στο δυτικό κόσμο), αναφέρθηκε στην ανάγκη να συντελεστεί *εκπαιδευτική επανάσταση στα δημοκρατικά καθεστώτα* και επέκρινε τη μεταρρύθμιση του '59 με το σκεπτικό ότι «δεν εφρόντισεν να [...] προσδώσει [στην παιδεία] νέον περιεχόμενον, να την καταστήσει πρακτικωτέραν με την έννοιαν της επιδιώξεως σαφών σκοπών και να την χρησιμοποιήσει ως μέσον συστηματικής επιλογής των στελεχών και των εργατών της επιστημονικής ερεύνης»⁷⁴². Στο δημοσιογραφικό όργανο της Ομοσπονδίας φιλοξενήθηκαν ακόμη απόψεις εκείνων από τους εκπροσώπους της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης που επισήμαιναν τη διστακτικότητα της μεταρρύθμισης του 1959 και επιζητούσαν ριζική αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης⁷⁴³.

Επιπρόσθετα, η ΟΛΜΕ διατύπωσε σοβαρές αντιρρήσεις και για το πρώτο *σχέδιο ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος της Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης*, που συντάχθηκε την άνοιξη του 1961 από το Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΑΣΕΠ) σε εφαρμογή της προβλεπόμενης από το Ν.Δ. 3971/1959 αλλαγής στη διάρθρωση των προγραμμάτων της γενικής Μ.Ε.. Παρατήρησε ότι στο σχέδιο αυτό - το οποίο ούτως ει πάσιν δεν παρουσίαζε ουσιώδεις διαφορές από το ήδη ισχύον - δεν προβλέπονταν επαρκείς ώρες διδασκαλίας για το μάθημα «Σπουδή Περιβάλλοντος» (στο οποίο συμπεριλαμβανόταν και ο επαγγελματικός προσανατολισμός), ενώ, επισημαίνοντας την ακαταλληλότητα της μεθόδου διδασκαλίας του, πρότεινε την εφαρμογή νέας (της *διερευνητικής*) «υπό ειδικώς προς τούτο μετεκπαιδευμένων καθηγητών». Επέκρινε επίσης τους προβλεπόμενους σκοπούς και τις μεθόδους διδασκαλίας των «Νέων Ελληνικών» (*ο εισηγητής του προγράμματος* «εξακολουθεί να βλέπει το μάθημα με την παλαιάν αντίληψιν [...], ενώ δια της ύλης πρέπει να προσφέρονται κείμενα που θα χρειασθούν εις την ζωήν») και πρότεινε αύξηση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος με αντίστοιχη μείωση των αρχαίων ελληνικών κατά μία⁷⁴⁴. Ακόμη, με αφορμή την μεγάλη έκταση του εβδομαδιαίου ωρολογίου

⁷⁴² Βλ. «Το προβάδισμα», εφ. *Ελευθερία*, 16.4.1961, σ. 1. Μερική αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 186/Απρίλιος 1961, σ. 1. Η ίδια εφημερίδα είχε νωρίτερα αφιερώσει πολύστηλο άρθρο στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της ΕΣΣΔ. Βλ. «Η σοβιετική παιδεία αλλάζει μορφήν», εφ. *Ελευθερία*, 21.6.1959, σ. 3.

⁷⁴³ Πρόκειται για τα άρθρα των Λ. Μπενάκη, Θεοφ. Παπακωνσταντίνου και Γ. Κάνα. Ο Λ. Μπενάκης επεσήμανε την αντίφαση ανάμεσα στην *παγκοίνως αναγνωριζόμενη ανάγκη για ενίσχυση των θετικών επιστημών* και την επιθυμία των μαθητών να φοιτήσουν σε πρακτικά σχολεία από τη μια και στην αδυναμία των πρακτικών Γυμνασίων να ανταποκριθούν στην ανάγκη αυτή λόγω του μικρού αριθμού τους και των αναλυτικών προγραμμάτων που δεν είχαν ανανεωθεί από την άλλη. Ο Θεοφ. Παπακωνσταντίνου επικαλούμενος την ανάγκη οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και τη συνδρομή που θα είχε σε αυτήν η αξιοποίηση της *ανθρώπινης υποδομής* ισχυριζόταν πως η μεταρρύθμιση του 1959 δεν στηρίχθηκε σε επαρκή υλικά μέσα και δεν κάλυψε τις ανάγκες της εκπαίδευσης με τρόπο *οργανωτικό και προγραμματισμένο*. Ο Γ. Κάνας επικαλούμενος τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου χαρακτήριζε και αυτός ανεπαρκή τη χρηματοδότηση της παιδείας και επισήμανε την ανάγκη για *επαναστατική αναδιοργάνωση* της εκπαίδευσης. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 185/25.3.1961, σ. 4-5, τχ. 187/10.5.1961, σ. 8, τχ. 198/25.1.1962, σ. 2-3 και τχ. 200/25.2.1962, σ. 7.

⁷⁴⁴ Η «Νεοελληνική Λογοτεχνία» στα Γυμνάσια είχε εισαχθεί ως ιδιαίτερο μάθημα από το 1918. Στην παρατήρηση των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας για την επιλογή των προς διδασκαλία κειμένων πρέπει να προστεθεί ότι τα σχολικά βοηθήματα του μαθήματος αυτού, όπως άλλωστε και όλων των

προγράμματος (36-39 ώρες με προοπτική αύξησής τους στις 41-43) και τη χαμηλή «στάθμη της αποδόσεως του μαθήματος εις τα σημερινά Γυμνάσια», τάχθηκε κατά της προβλεπόμενης διδασκαλίας των Λατινικών στη Γ' Γυμνασίου.

Ιδιαίτερα επέμεινε στην αναγκαιότητα συστηματικής διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στη Μ.Ε. επισημαίνοντας ότι «ούτε το Κράτος, ούτε αι εκπαιδευτικά αρχαί συνέλαβον μέχρι σήμερον την σημασίαν την οποίαν έχει δια την λογικὴν σκέψιν η γνῶσις της μητρικῆς γλώσσης». Πρότεινε δε τη διάκριση του μαθήματος της Έκθεσης από εκείνο της Λογοτεχνίας και αλλαγή του πνεύματος διδασκαλίας της πρώτης, ώστε οι μαθητές να μάθουν να γράφουν *ορθά παρά ωραία, ασκούμενοι στη σύνταξη χρήσιμων κειμένων*)⁷⁴⁵. Μάλιστα το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ υπεραμύνθηκε με αποφασιστικότητα τις απόψεις του, τόσο όταν ο συντηρητικός Σύλλογος Αττικής με ανακοίνωσή του ισχυρίστηκε πως οι θέσεις της Ομοσπονδίας ήταν αντίθετες «προς τα τας εκπεφρασμένας απόψεις του κλάδου»⁷⁴⁶, όσο και όταν στην Γ.Σ. του Ιουλίου 1961 συνδικαλιστές που άνηκαν στη συντηρητική αντιδραστική τάση διαμαρτυρήθηκαν για το γεγονός ότι στο *Δελτίο* δεν βρήκαν χώρο οι *ανησυχίες* της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων (Ι. Σταματογιαννόπουλος) και εγκάλεσαν τη Διοίκηση για το *μειωμένο ενδιαφέρον της απέναντι στον κίνδυνο παραγκωνισμού της κλασικής παιδείας και της αποστολής της «ένεκα της διαδόσεως των τεχνοκρατικών ιδεών»* (Χ. Παπαδημητρίου)⁷⁴⁷.

Η διαφοροποίηση στις θέσεις και την πρακτική της Ομοσπονδίας σε σύγκριση με τις αντίστοιχες του παρελθόντος μνημονεύονται στο π. *Παιδεία και Ζωή*, κύριο δημοσιογραφικό όργανο των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, το οποίο επίσης επέκρινε το σχέδιο προγράμματος του ΑΣΕΠ⁷⁴⁸.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί πως οι απόψεις της Ομοσπονδίας για τα αναλυτικά προγράμματα δεν απείχαν από τις προθέσεις του Γ. Βογιατζή που απέρριψε το σχέδιο προγράμματος του ΑΣΕΠ με το αιτιολογικό ότι δεν *ακολουθούσε τις τάσεις για την αναδιάρθρωση της Μ.Ε. σε νέες βάσεις*⁷⁴⁹.

υπολοίπων, ήταν στη συντριπτική τους πλειονότητα γραμμένα στην καθαρεύουσα. Με δεδομένο ότι και οι απαντήσεις των μαθητών στα σχετικά ερωτήματα δινόταν στην καθαρεύουσα, αντιλαμβάνεται κανείς ότι το μάθημα από γλωσσικής πλευράς ακυρωνόταν στην πράξη.

⁷⁴⁵ «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος εις τα Γυμνάσια της πρώτης βαθμίδος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 187/10.5.1961, σ. 2-4.

⁷⁴⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 189/25.6.1961, σ. 12.

⁷⁴⁷ Βλ. Έκτακτος Έκδοσις, *Πρακτικά ΚΘ' Γ.Σ. (10-15.7.1961)*, ο.π., 8 και 24-26.

⁷⁴⁸ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Το νέο πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 93/Απρίλιος 1961, σ.65-66· Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Τα νεοελληνικά», ο.π., τχ. 94/Μάιος 1961, σ. 97-98· Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Το άδοξο πρόγραμμα» και «Μπροστά πηγαίνομε ή πίσω», ο.π., τχ. 95/Ιούνιος-Ιούλιος 1961, σ. 127-128 και 135-146 (όπου επιχειρείται μια σύγκριση των προβλέψεων του σχεδίου προγράμματος του 1961 για τα Νέα Ελληνικά με τις αντίστοιχες του αναλυτικού πρόγραμμα των Δ. Λάμψα και Ν. Κουντουρά το 1932).

⁷⁴⁹ Η Διεύθυνση [Ε.Παπανούτσος], «Το άδοξο πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, ο.π., σ. 127.

Επιπλέον, η πρότασή της σχετικά με την αναγκαιότητα ενίσχυσης της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας - που διατυπώθηκε σε μια περίοδο κατά την οποία η γλώσσα της εκπαίδευσης τέθηκε και πάλι στο επίκεντρο του κοινωνικού ενδιαφέροντος μετά την αποτυχημένη πρώτη μεταπολεμική προσπάθεια του Ε. Παπανούτσου (1945) για νομιμοποίηση της χρήσης της δημοτικής στην εκπαίδευση⁷⁵⁰ - όσο κι αν είναι δηλωτική της μετατόπισης της προς προοδευτικότερα σχήματα, δεν ήταν ρηξικέλευθη. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 το γλωσσικό - πεδίο που, όπως έχει καταδείξει η Α. Φραγκουδάκη, ανακλούσε από το μεσοπόλεμο εντονότατα τις κοινωνικές αντιθέσεις και τους πολιτικούς ανταγωνισμούς και τα οικονομικά συμφέροντα ατόμων και κοινωνικών ομάδων⁷⁵¹ - είχε πάψει πια να έχει μεγάλη ιδεολογικοπολιτική φόρτιση. Πέρα από το γεγονός ότι τη δημοτική τη χρησιμοποιούσαν στελέχη τόσο της κυβέρνησης (λ.χ. ο Π. Κανελλόπουλος και ο Κ. Τσάτσος) όσο και της δικαιοσύνης (λ.χ. ο Σπ. Πλασκοβίτης, ο Μ. Στασινόπουλος) είναι χαρακτηριστικό ότι ένα χρόνο αργότερα, όταν εκδόθηκαν τα αποτελέσματα του προαιρετικού διαγωνισμού των αριστούχων αποφοίτων του Γυμνασίου στο μάθημα της Έκθεσης (Ιούνιο του 1962), ο νέος Παιδείας Γρ. Κασσιμάτης (είχε διαδεχθεί τον Γ. Βογιατζή μετά τις εκλογές του Οκτωβρίου 1961) παραδέχθηκε ότι ο διαγωνισμός ανέδειξε τη *ζημιά* που προκαλείτο από το *γλωσσικό διχασμό* και πρότρεψε την Επιτροπή κρίσης των Εκθέσεων (πρόεδρος της οποίας ήταν ο Ηλ. Βενέζης) να εισηγηθεί μέτρα για την αντιμετώπιση της *γλωσσικής αστάθειας και αναρχίας*, του στομφώδους ύφους και των γενικοτήτων στο περιεχόμενο που διέκρινε τις μαθητικές Εκθέσεις⁷⁵².

Εξάλλου, η θέση της Ομοσπονδίας για την αναγκαιότητα τόσο διάκρισης του μαθήματος της Έκθεσης από εκείνο της Λογοτεχνίας όσο και για την υιοθέτηση *νέου πνεύματος* στη διδασκαλία έγιναν σε εποχή κατά την οποία : α) μεγάλο μέρος της ελληνικής επιστημονικής δοκιμιογραφίας είχε ήδη γραφεί από τις αρχές της δεκαετίας και συνέχιζε να γράφεται στη δημοτική, β) είχε καταξιωθεί η λογοτεχνική παραγωγή της Νέας Αθηναϊκής Σχολής και της Γενιάς του '30 και γ) η διοίκηση του υπ. Παιδείας εμφανιζόταν και πρακτικά δεκτική στην ιδέα ανανέωσης του τρόπου διδασκαλίας των γλωσσικών μαθημάτων, όπως τουλάχιστον καταδεικνύει η διοργάνωση σχετικού Παιδαγωγικού Συνεδρίου στη Θεσσαλονίκη από τη Γενική Επιθεώρηση Ξένων Γλωσσών (Σεπτέμβριος 1962), στο οποίο μεγάλη υπήρξε η συμβολή του Α. Πολίτη⁷⁵³.

⁷⁵⁰ Με πρωτοβουλία του Ε. Παπανούτσου, που κατείχε τότε τη θέση του Γενικού Διευθυντή στο υπουργείο Παιδείας (υπουργός ο Κων. Αμαντός), ετοιμάστηκε και εγκρίθηκε από την κυβέρνηση το σχετικό νομοσχέδιο. Όμως ο αντιβασιλέας Δαμασκηνός αρνήθηκε να το υπογράψει.

⁷⁵¹ Βλ. Α. Φραγκουδάκη, *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα ⁸1999, σ. 204 και τ.ι., *Η γλώσσα και το έθνος (1880-1980)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 73-78 και 141-142.

⁷⁵² «Περί του διαγωνισμού Εκθέσεως των αριστούχων», όπου παρατίθεται και μέρος της συνέντευξης Γρ. Κασσιμάτη στη ραδιοφωνική εκπομπή «Χρονικά της ημέρας» (7.6.1962), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 208/10.9.1962, σ. 11.

⁷⁵³ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 209/25.9.1962, σ. 14.

Μετά την απόρριψη του πρώτου σχεδίου προγράμματος του ΑΣΕΠ (Μάιος 1961) συντάχθηκε νέο, που και αυτό προκάλεσε αντιδράσεις⁷⁵⁴. Οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης ενοχλημένοι τόσο από την προβλεπόμενη ελάττωση των ωρών διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο και την εισαγωγή των αρχαίων από μετάφραση, όσο και από την κατάργηση των λατινικών στην α' βαθμίδα, επανέλαβαν την πάγια άποψή τους πως θα αλλοιωνόταν ο *γενικός μορφωτικός και ανθρωπιστικός χαρακτήρας της Μ.Ε.*. Στον αντίποδα, ο Ε. Παπανούτσος έκρινε ότι «οι “καινοτομίες”» ήταν «φαινομενικές και όχι πραγματικές» και πως «τα σεπτά βάθρα του προαιώνιου “κλασικού” μας οικοδομήματος» παρέμεναν ανέπαφα και παρατήρησε πως διατέθηκε «πενιχρός αριθμός» διδακτικών ωρών για τα μαθήματα που προστέθηκαν («Αγωγή του Πολίτη» και «Σπουδή Περιβάλλοντος»)⁷⁵⁵. Για *επουσιώδεις και εντελώς ασήμαντες μεταβολές* έκανε λόγο και το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα⁷⁵⁶.

Οι παρατηρήσεις των φιλελεύθερων και των αριστερών διανοητών ήταν ορθές. Στα προγράμματα αυτά, αλλά και σε εκείνα που συντάχθηκαν τα επόμενα δύο χρόνια διατηρήθηκαν σχεδόν όλα τα χαρακτηριστικά των παλιών. Διατηρήθηκε δηλαδή η εγχάραξη στους μαθητές του μέχρι τότε τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς ώστε να μην τεθεί σε

⁷⁵⁴ Κύρια στοιχεία του σχεδίου αυτού, το οποίο ανακοινώθηκε τον Αύγουστο του 1961 και επρόκειτο να αντικαταστήσει σταδιακά το ισχύον πρόγραμμα, ήταν: (α) η αύξηση των ωρών διδασκαλίας των Νέων Ελληνικών κατά συνολικά 3 ώρες, των Μαθηματικών κατά 2 και των Φυσικών κατά 3 ώρες, (β) η μεταφορά της Φυσικής και της Χημείας από την Α' στη Γ' τάξη και η αύξηση του διατιθέμενου χρόνου διδασκαλίας, (γ) η εισαγωγή τριών νέων μαθημάτων («Σπουδή του Περιβάλλοντος» στη Β' Γυμνασίου, «Αγωγή του Πολίτη» και «Πρώτοι Βοήθειαι» στη Γ' Γυμνασίου), (δ) νέο πρόγραμμα διδασκαλίας των Αρχαίων και των Νέων Ελληνικών με «δυναμικότερο του ισχύοντος τόσο κατά την διατύπωση των επιδιωκόμενων [...] σκοπών όσον και κατά την εκλογήν των διδακτέων κειμένων και την γλωσσομάθειαν». Τα *Αναγνωστικά* της αρχαίας ελληνικής θα τα αντικαθιστούσε *Ανθολογία Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων*, (ε) η καθιέρωση για μία ώρα τη βδομάδα της διδασκαλίας των αρχαίων από μετάφραση στη Γ' Γυμνασίου, (στ) ο περιορισμός των ωρών διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών κατά 2 ώρες και η κατάργηση της διδασκαλίας των Λατινικών στη Γ' Γυμνασίου, (ζ) η εισαγωγή της διδασκαλίας της δημοτικής στη Μ.Ε.. Το Σεπτέμβριο του 1961 δημοσιεύτηκε το σχετικό Β.Δ. (Β.Δ. 672/1961, Φ.Ε.Κ. 160/13.9.1961), καθώς και τα διατάγματα της μετατροπής των Εμπορικών Σχολών σε Οικονομικά Γυμνάσια και εκείνα που αφορούσαν τα αναλυτικά προγράμματα της Δ' και Ε' τάξης των κατευθύνσεων. Ωστόσο, το πρόγραμμα της α' βαθμίδας, που θα εφαρμοζόταν από το σχολικό έτος 1962-63, υποβλήθηκε σε τροποποιήσεις εξαιτίας των επικρίσεων που δέχθηκε. Το Φεβρουάριο του 1962 ο τότε υπουργός Παιδείας Γρ. Κασσιμάτης (αντικατέστησε τον Γ. Βογιατζή) υπέγραψε νέο σχέδιο Β.Δ. «περί τροποποίησης και συμπλήρωσης του υπ. αριθ. 672/1961 Β.Δ.», που έγειρε νέες επικρίσεις με αποτέλεσμα στις 12.9.62 να ανασταλεί εκ νέου η εφαρμογή του Β.Δ. 672/61 με το αιτιολογικό «της αναποτρέπτου ηλαττωμένης αποδοτικότητας της σχολικής εργασίας και των γενικότερων δυσκολιών εκ της ελλείψεως των καταλλήλων βιβλίων» (υπουργική απόφαση υπ. αριθ. 103403/12.9.62). Μόνο προς τα τέλη του 1963 αποφασίστηκε η εφαρμογή του προγράμματος του Β.Δ. 672/13.9.61 (από τον υπηρεσιακό υπουργό Παιδείας Ι. Σόντη) και δημοσιεύτηκαν οι προκηρύξεις συγγραφής των βιβλίων που προβλέπονταν. Ωστόσο, η επικράτηση της Ένωσης Κέντρου στις εκλογές ανέστειλε την εφαρμογή των νέων αποφάσεων. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 190/10.9.1961, σ. 10-11, τχ. 191/25.9.1961, σ. 15, τχ. 208/10.9.1962, σ.16 και , τχ. 227/25.11.1964, σ. 10.

⁷⁵⁵ Βλ. Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Το “νέο” πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 97/Οκτώβριος 1961, σ. 194-200.

⁷⁵⁶ Γ. Κοσπεντάρης, «Για μια συγχρονισμένη εθνική παιδεία», στο [ΕΔΑ]:*Εκπαιδευτική ...*, ο.π., σ. 185.

κίνδυνο το κοινωνικοπολιτικό status quo. Ενδεικτικό του ότι καμία ουσιώδης μεταβολή δεν πραγματοποιήθηκε στο χρονολογούμενο από το 1935 πρόγραμμα του *ενιαίου εξατάξιου γυμνασίου*, που επί της ουσίας συνέχισε να ισχύει, ήταν αφενός το ότι δεν αυξήθηκε ο εβδομαδιαίος χρόνος διδασκαλίας των Φυσικών μαθημάτων, παρά το ότι είχε αναγνωριστεί η σημασία τους και έγινε υποχρεωτική η διδασκαλία τους στις ανώτερες τάξεις του κλασικού Γυμνασίου, και αφετέρου το ότι, ενώ προβλέπονταν 15 συνολικά ώρες διδασκαλίας κάθε έτους ανά ειδικό μάθημα, στην πράξη περιορίζονταν σε 5-10⁷⁵⁷. Η προσπάθεια της ΕΡΕ να ισορροπήσει ανάμεσα στην *ανάγκη για νέα προγράμματα στηριζόμενα στις νέες συνθήκες της ζωής και στη μη απομάκρυνση από τις ρίζες της ελληνικής παράδοσης που στηριζόταν στον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό*⁷⁵⁸ απέτυχε.

Στις σχετικές με το νέο πρόγραμμα απόψεις που διατύπωσε η ΟΛΜΕ έκδηλη είναι η αναδίπλωσή της σε συντηρητικές απόψεις. Η Ομοσπονδία έσπευσε ν' απαντήσει στις παρατηρήσεις των εκπροσώπων του φιλελεύθερου και του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος υπεραμυνόμενη της διατήρησης της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο. Ισχυρίστηκε ότι *όσοι αντιμάχονταν τους σκοπούς του Γυμνασίου* βρίσκονταν σε *διπλή πλάνη*. Η πρώτη πλάνη έγκειτο στην αντίληψη που είχαν για το σκοπό των κλασικών μαθημάτων, η δε δεύτερη για την αξία των μεταφράσεων. Κατά την ΟΛΜΕ σκοπός των κλασικών γλωσσών ήταν η *επαφή με υψηλές ιδέες, υποδείγματα ζωής και ωραίους και μεγάλους ανθρώπους*. Τη μικρή αξία των μεταφράσεων αποδείκνυε η αδυναμία τους να δημιουργήσουν την «μυσταγωγικήν ατμόσφαιραν που επικρατεί εις την τάξιν κατά την καλήν διδασκαλίαν από το πρωτότυπον», ατμόσφαιρα ανάλογη με αυτή «μιας χριστιανικής εκκλησίας, όπου τα ιερά κείμενα και οι ύμνοι ακούγονται εις την γλώσσαν μας». Για μια ακόμη φορά υπερασπίστηκε τα *κλασικά Γυμνάσια* τονίζοντας ότι στην αγωγή που παρείχαν «οφείλομεν το ότι είμεθα ακόμη Έλληνες και εις ωρισμένας μάλιστα εθνικάς στιγμάς λαός κυριολεκτικώς ανώτερος». Σημείωσε ότι «η υπό της ανάγκης επιβληθείσα μείωσις των ωρών των κλασσικών μαθημάτων εις την πρώτην βαθμίδα επ' ουδενί λόγω είναι επιτρεπτόν να εκληφθή ως απαρχή “ξήλωματος”» και διατεινόμενη ότι για τους *Έλληνες Λειτουργούς Μέσης Εκπαίδευσης η ανθρωπιστική παιδεία ήταν η μοναδική αληθινή παιδεία* διαδήλωσε πως «δια την διατήρησιν [...] του ανθρωπιστικού χαρακτήρος της Μέσης Παιδείας υπό την ορθόδοξον έννοιαν του όρου, αμιγούς, [...],θα αγωνισθούν [οι καθηγητές] δι' όλων των δυνάμεών των ανενδότης»⁷⁵⁹. Τέλος, παρόλο που την περίοδο αυτή εξακολουθούσε να

⁷⁵⁷ Βλ. Ν. Δενδρινού-Αντωννάκη, , *Η εξέλιξις της ελληνικής...*, ο.π., σ. 20 και Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. νθ'..

⁷⁵⁸ «Αι κυβερνητικαί αποφάσεις επί των προβλημάτων της Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 207/25.6.1962, σ. 3-4.

⁷⁵⁹ «Υγιείς κατευθύνσεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 195/25.11.1961, σ. 1-2. Στο ζήτημα της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση η ΟΛΜΕ επανήλθε το Δεκέμβριο του 1961 παραλληλίζοντας τις μεταφράσεις με τις «μασουλήθρες», τη μασημένη τροφή που συνήθιζαν να παρέχουν οι γιαγιάδες στα εγγόνια τους με συνέπεια να ατροφούν οι *μασητιοί* μύες και να μην αναπτύσσονται τα δόντια των

επισημαίνει την αναγκαιότητα αύξησης του διαθέσιμου κονδυλίου για την παιδεία από τον κρατικό προϋπολογισμό, πρόβαλε και πάλι τις *λειτουργικές αδυναμίες* σαν τις μόνες υπεύθυνες της κακής κατάστασης της ελληνικής παιδείας, αμφισβητώντας με τον τρόπο αυτό την αναγκαιότητα αλλαγών στο *χαρακτήρα, την κατεύθυνση, στο γενικό προσανατολισμό και τους σκοπούς της Μ.Ε.* που επιζητούσαν οι εκπρόσωποι του φιλελεύθερου και του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος με αφορμή τη σύνταξη του ωρολογίου προγράμματος.

Το διαθέσιμο υλικό που έχουμε υπόψη μας δεν μας επιτρέπει παρά να διατυπώσουμε υποθέσεις αναφορικά με τις αιτίες που οδήγησαν την ηγεσία της ΟΛΜΕ σε αλλαγή πλεύσης προς συντηρητικότερα σχήματα. Είναι πιθανό η αναδίπλωσή της να οφείλεται στην αντίδραση που εκδήλωσαν απέναντι στις θέσεις και τις πρακτικές ενός *πρώην μακρονησιώτη* πρόσωπα και θεσμοί με ισχυρή επίδραση στους καθηγητές/τριες (ΦΣΑ και Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων), επίδραση, που ήταν δυνατό να επηρεάσει δυσμενώς γι' αυτόν και τη μερίδα του το αποτέλεσμα των αρχαιρεσιών στη ΚΘ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (10-15.7.1961). Άλλωστε, οι αντίπαλοί του Χ. Περδικάρη είχαν στο μεταξύ αξιοποιήσει συνδικαλιστικά προς όφελός τους τη δυσαρέσκεια που προκάλεσαν στη βάση τα πενιχρά αποτελέσματα των κοινών απεργιακών κινητοποιήσεων ΟΛΜΕ και ΔΟΕ (τον Ιανουάριο του 1960 και το πρώτο τρίμηνο του 1961⁷⁶⁰). Σχεδόν βέβαιο πρέπει ωστόσο να θεωρηθεί ότι η αναδίπλωση της

μικρών παιδιών. Καταφερόμενη εναντίον του Ε. Παπανούτσου η Ομοσπονδία χαρακτήρισε «ανθρώπους αγέυστους της μορφοπλαστικής ικανότητας που έχουν τα πρωτότυπα των έργων τέχνης» όσους υποστήριζαν την αναγκαιότητα αντικατάστασης της διδασκαλίας των αρχαίων από το πρωτότυπο με μεταφράσεις. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 196/15.12.1961 σ. 9.

⁷⁶⁰ Το έναυσμα για την πραγματοποίηση της πρώτης κοινής απεργιακής κινητοποίησης των εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών (21.1.1960) το έδωσε η κατανομή των 832 εκατ. δρχ. που είχαν προβλεφθεί στον κρατικό προϋπολογισμό ως πρόσθετες αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων. Η 24ωρη απεργία (21.1.1960) δεν επέφερε παρά τη διαβεβαίωση του Κ. Καραμανλή (5.2.1960) πως η κυβέρνηση θα εξέταζε το *παράπονο* των εκπαιδευτικών *περί ανίσου μεταχειρίσεως* και ότι θα το ικανοποιούσε εφόσον αποδεικνυόταν βάσιμο και εφόσον η εξέλιξη των δημοσίων οικονομικών το επέτρεπε. Στα βαθμολογικά και μισθολογικά αιτήματά τους οι εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες επανήλθαν ένα χρόνο αργότερα, αφού είχε προηγηθεί (το Σεπτέμβριο του 1960) η συγκρότηση «Επιτροπής εξ Υπουργών» της ΕΡΕ με επικεφαλής τον Π. Κανελλόπουλο που θα μελετούσε συνολικά το μισθολογικό ζήτημα των δημοσίων υπαλλήλων. Στις συναντήσεις που είχε με την Εκτελεστική Επιτροπή των εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Καραμανλή παραδέχθηκε ότι υφίστατο *αδικία* εις βάρος τους. Ωστόσο, η κυβέρνηση αντιπαρήλθε των κλαδικών αιτημάτων των εκπαιδευτικών παρέχοντας κοινή αύξηση σε όλους τους δημοσίους υπαλλήλους (το ύψος της οποίας κυμαίνονταν από 15% για τους υψηλόβαθμους ως 25% για τους χαμηλόβαθμους) καταβλητέας σε 3 δόσεις. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε την Εκτελεστική Επιτροπή των εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών στην πραγματοποίηση *προειδοποιητικής απεργίας διάρκειας* (26.1.1961). Όμως, λίγες ημέρες πριν την έναρξή της απεργίας διάρκειας (είχε αποφασιστεί για τις 9.3.1961) ανακοίνωσε την αναστολή της, γεγονός που προκάλεσε σφοδρές επικρίσεις εναντίον του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ εκ μέρους των ΕΛΜΕ. Οι αιτιολογίες που πρόβαλαν οι ιθύνοντές της Ομοσπονδίας ήταν πως η κυβέρνηση: α) προέβη στο μεταξύ σε συγκρότηση «Επιτροπής Διαιτησίας εξ Ανωτάτων Κρατικών Λειτουργιών», η οποία θα μελετούσε τα αιτήματα των εκπαιδευτικών και που τα πορίσματά της θα ήταν δεσμευτικά, β) υποσχέθηκε πως θα προχωρούσε «τμηματικώς εις την άρσιν της αδικίας: «Εθεωρήθη ως η συμφερωτέρα λύσις, εν γνώσει της αντιδημοτικότητός της, διότι η Διοίκησης δεν έβλεπε ότι δι' οιοδήποτε αγώνος θα εγένετο τίποτε καλύτερον. Η κυβέρνηση θα μας κατήγγελλεν ως αναξιοπίστους και εκστρεμιστάς και θα μας κατερράκωνεν ενώπιον της κοινής γνώμης. Αγών αναλαμβανόμενος υπό τοιαύτας συνθήκας ήτο εκ των προτέρων καταδικασμένος». Στο πόρισμα που εξέδωσε δύο μήνες αργότερα η Επιτροπή Διαιτησίας (24.5.1961) αναγνωριζόταν και πάλι πως *υφίστατο αδικία* «από

Ομοσπονδίας σχετίζεται με τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν τόσο πριν όσο και μετά τις βουλευτικές εκλογές της 29^η.10.1961: τη βία που ασκήθηκε τόσο προεκλογικά όσο μετεκλογικά κατά των οπαδών της ΕΔΑ και της νεοσύστατης Ένωσης Κέντρου (Ε.Κ.)⁷⁶¹ και την έκρυθμη κατάσταση στην πολιτική ζωή της χώρας. Σε μια εποχή κατά την οποία το αντικομμουνιστικό και αστυνομικό κράτος εξακολουθούσε να βρίσκεται σε πλήρη δράση και να διατηρεί τον έλεγχο του ζυγού της έμφοβης λογοκρισίας και αυτολογοκρισίας, που είχε επιβληθεί την περίοδο του εμφυλίου πολέμου και είχε διατηρηθεί ως τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας, είναι πιθανό οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ να επέλεξαν την αυτολογοκρισία⁷⁶².

Τη συνέχιση της αμφιταλάντευσης της Ομοσπονδίας καταδεικνύουν από τη μια οι μαχητικές εκδηλώσεις της την άνοιξη του 1962 και από την άλλη τα πορίσματα στα οποία κατέληξε η Α' Γενική Συνέλευσή της (9-24.7.1962).

Το Μάιο του 1962 - λίγες μέρες αφότου έλαβαν χώρα τόσο οι ταραχώδεις φοιτητικές συγκεντρώσεις στις οποίες ακούστηκε το «1-1-4»⁷⁶³ όσο και η απαγορευμένη από την ΕΡΕ

πάσης φύσεων παροχών εις τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς», προτεινόταν η χορήγηση αυξήσεων στους εκπαιδευτικούς (από 300-550 δρχ. στους καθηγητές/τριες και από 300-450 δρχ. στους δασκάλους/ες κλιμακούμενο κατά βαθμούς - όχι ενιαίο όπως ζητούσαν οι εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες) και διατυπωνόταν η εισήγηση να παρακολουθούν στο εξής οι αποδοχές των εκπαιδευτικών τις αποδοχές των *ισοτίμων κλάδων*». Μολαταύτα, λίγες μέρες αργότερα, η κυβέρνηση της ΕΡΕ ανακοίνωσε πως η προτεινόμενη από την Επιτροπή αύξηση θα καταβαλλόταν υπό μορφή (επιστημονικού) επιδόματος και μάλιστα τμηματικά εντός διετίας και πως, αντί της εφ' άπαξ καταβολής του ποσού, θα αυξάνονταν μελλοντικά οι οργανικές θέσεις των Βοηθών Γυμνασιαρχών και των Διευθυντών Β' για τους δασκάλους. Για τις απεργιακές κινητοποιήσεις των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών βλ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 163/25.1.1960, σ. 1-5, 9 και 13, τχ. 164/20.2.1960, σ. 1-2, 6 και 8, τχ. 175/25.10.1960, σ. 1 και 11, τχ. 178/15.12.1960, σ. 6, τχ. 189/25.6.1961, σ. 1 και 12, τχ. 190/10.9.1961, σ. 1 και [ΟΛΜΕ]: *Έκτακτος έκδοσις, Πρακτικά της ΚΘ'Γ.Σ. (10-15.7.1961)*, Αθήναι 1962, σ. 7, απ' όπου το παράθεμα. Για τις αιτιάσεις κατά του Δ.Σ. λόγω της απόφασης αναστολής της απεργίας διαρκείας και την απάντηση της ΟΛΜΕ βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 184/10.3.1961, σ. 9.

⁷⁶¹ Για την ίδρυση της Ε.Κ., το χαρακτήρα και τους στόχους της βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1985, σ. 75-85 και J. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις...*, ο.π., σ. 276-329. Για την άσκηση βίας προεκλογικά βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. τ. Δ', σ. 70-87.

⁷⁶² Είναι χαρακτηριστικό ότι προεκλογικά και εν όψει της σύνδεσης της χώρας με την ΕΟΚ η ΟΛΜΕ αρκέστηκε να ζητήσει αποφασιστική αύξηση των δαπανών για την παιδεία δημοσιοποιώντας τις γνωστές ανεπάρκειές της. Βλ. «Η μόνη θεραπεία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 193/25.10.1961, σ. 1-2.

⁷⁶³ Το «1-1-4», δηλαδή ο αριθμός του τελευταίου άρθρου του Συντάγματος του 1952 που όριζε ότι η τήρησή του επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, συνιστά ένα από τα συνθήματα που μπορούν εκληφθούν ως αγωγοί και ιμάντες μεταβίβασης συγκρουσιακών μηνυμάτων και διαθέσεων. Κατά τον Σ. Σεφεριάδη, δεν ήταν «απλή επίκληση στην κολοβή νομιμότητα του Συντάγματος του 1952», αλλά, βάλλοντας «κατά της θεωρίας της εν λευκώ “αντιπροσωπευτικής εντολής”», γινόταν «νομιμοποιητικός παράγοντας και προπομπός της αυτόβουλης και αδιαμεσολάβητης κοινωνικής παρέμβασης, με στόχο την αποτροπή των παραμορφωτικών διαμεσολαβήσεων και ελλειμματικών εκπροσωπήσεων: είτε “επιβουλής” (όπως στην περίπτωση της Βασιλικής Εκτροπής) είτε “υπαναχωρήσεων” (όπως στην περίπτωση της διστακτικότητας των συνδικαλιστικών και νεολαϊστικών ηγεσιών)». Βλ. Σ. Σεφεριάδης, «Συλλογικές δράσεις, κινηματικές πρακτικές: η “σύντομη” δεκαετία του '60 ως “συγκρουσιακός κύκλος”», στο *Η «σύντομη» δεκαετία...*, ο.π., σ. 65. Για τις φοιτητικές συγκεντρώσεις του Απριλίου 1962 βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 134-147. Για την ανάπτυξη και εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος την περίοδο 1959-64 βλ. Ν.

συγκέντρωση-ορόσημο για τον *ανένδοτο αγώνα* των Ε.Κ. και ΕΔΑ στην πλατεία Καρύτση (Απρίλιος 1962)⁷⁶⁴ - ΟΛΜΕ και ΔΟΕ πραγματοποίησαν: α) 3ωρη στάση εργασίας με τη συμπαράσταση της ΑΣΓΜΕ (5.5.1962), β) πανεκπαιδευτικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε θέατρα των Αθηνών την ίδια ημέρα που άρχισε στη Βουλή η συζήτηση των προτάσεων δυσπιστίας που κατέθεσαν η Ε.Κ. και η ΕΔΑ⁷⁶⁵ (17.5.1962), και γ) 24ωρη απεργία (24.5.1962), την οποία χαρακτήρισαν ως *πρώτη φάση των αγωνιστικών εκδηλώσεων του κλάδου*⁷⁶⁶.

Μόλο που τα αιτήματα ήταν κυρίως επαγγελματικής φύσης, οικονομικά και βαθμολογικά⁷⁶⁷, η απεργιακή κινητοποίηση (για την οποία διώχθηκαν ποινικά οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ⁷⁶⁸) προβλήθηκε ως *υπαγορευμένη από την συνεχιζόμενη εγκατάλειψη της παιδείας, παρά τη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ*⁷⁶⁹.

Η πραγματοποιηθείσα σε μια περίοδο πολιτικής έντασης και αναταραχών (όχι μόνο στο χώρο της παιδείας αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό) κινητοποίηση της ΟΛΜΕ σηματοδοτεί τη ενεργό συμμετοχή της Ομοσπονδίας στο «συγκρουσιακό κύκλο»⁷⁷⁰ της «“σύντομης” δεκαετίας του ’60», αφού συνιστούσε οργανική συνέχεια των πολιτικών και των φοιτητικών συγκεντρώσεων του Απριλίου και διακρινόταν από διεκδικητική επίταση.

Σερεντιδάκης, «Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959-1964: δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες και ερμηνευτικά σχήματα», στο *Η «σύντομη» δεκαετία...*, ο.π., σ. 241-263 (κυρίως τις σ. 255-261). Για την ανάδειξή τους ως σταθερή πλευρά των κοινωνικών αγώνων της περιόδου βλ. Χρ. Βερναρδάκης – Γ. Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες...*, ο.π., σ. 141-144

⁷⁶⁴ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 130-140.

⁷⁶⁵ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 154-158.

⁷⁶⁶ «Δικαία η αγανάκτησις του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 203/10.5.1962, σ. 1 και 16. Επίσης βλ. «Ογκώδης, επιβλητική, μεγαλειώδης συγκέντρωσις», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 490/20.5.62 και «Ο θρίαμβος της αποχής», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 491/30.5.62, σ. 5.

⁷⁶⁷ Τα αιτήματα ήταν: α) σύντμηση του χρόνου καταβολής του (επιστημονικού) επιδόματος, β) χορήγηση και στους εκπαιδευτικούς του επιδόματος «ευδοκίμου παραμονής» (τριετίας) στον ίδιο βαθμό με τους όρους που ίσχυαν σε κάποιες κατηγορίες δημοσίων υπαλλήλων, γ) αύξηση των οργανικών θέσεων των Βοηθών Γυμνασιαρχών και των Α/βάθμιων καθηγητών του κλάδου 5. Οι εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες διαμαρτύρονταν επίσης για το γεγονός ότι η κυβέρνηση αποφάσισε να καταβάλει το κατώτερο από το προτεινόμενο από την Επιτροπή Διαιτησίας ποσό της αύξησης στην πλειονότητα των εκπαιδευτικών και το ανώτερο μόνο στους ευάριθμους Επιθεωρητές και στους 40 συνολικά Γενικούς Επιθεωρητές *φαλκιδεύοντας* την αύξηση, ενώ την ίδια στιγμή παρέχονταν επιδοματικές αυξήσεις σε άλλους δημοσιοϋπαλληλικούς κλάδους και για το ότι δεν είχε προβεί στην εκτέλεση της πράξης Υπουργικού Συμβουλίου με την οποία είχε αποφασιστεί η αύξηση των οργανικών θέσεων των ανώτερων βαθμών. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. ^{201/15.3.1962, σ. 11-15, τχ. 203/10.5.1962, σ. 1, 11-13} και 16, τχ. 204/25.5.1962, σ. 9.

⁷⁶⁸ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 207/10.10.1962, σ. 15.

⁷⁶⁹ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 204/25.5.1962, σ. 1-2 και 15. Επίσης Βλ. «Παιδείαν!», εφ. *Μεσημβρινή*, 25.5.1962, σ. 1, «Η απεργία των εκπαιδευτικών», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 6/Ιούνιος 1962, σ. 538.

⁷⁷⁰ Πρόκειται για περιόδους αβεβαιότητας, έντονων και πολλαπλών ανακατατάξεων, για στιγμές προσδοκίας, ελπίδας, αλλά και φόβου, όπου η πολιτική διαστελλόμενη εισβάλλει στη ζωή των ανθρώπων και συχνά τη μετασχηματίζει. Στα βασικά γνωρίσματα των «συγκρουσιακών κύκλων» περιλαμβάνονται ακόμα: α) η εμφάνιση νέων διεκδικητικών οργανώσεων ή η αναδυσση νέων διεκδικητικών/ιδιοποίησης παλιών, β) η ενίσχυση και επέκταση υφιστάμενων ή η ανάδυση νέων διεκδικητικών συμβόλων και αξιακών πλαισιώσεων, γ) η τροποποίηση ή ανανέωση των διεκδικητικών ρεπερτορίων και μορφών συλλογικής δράσης, δ) η συγκρουσιακή διάχυση, η γρήγορη δηλαδή μετάδοση διεκδικητικών δράσεων από παραδοσιακά ενεργούς σε λιγότερο ευεπίφορος κλάδους. Αναλυτικά βλ. Σ. Σεφεριάδης, «Συλλογικές δράσεις, κινηματικές πρακτικές...», ο.π., 59.

Τον πολιτικό χαρακτήρα της δράσης της καταδεικνύει και το ότι η ΟΛΜΕ δεν δίστασε να προβεί σε αυστηρή κριτική των «υπέρ της παιδείας μέτρων» που εξάγγειλε η ΕΡΕ τον Ιούνιο του 1962⁷⁷¹. Συγκεκριμένα, οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας, μολονότι εξέφρασαν ικανοποίηση για τη μελετώμενη ίδρυση του Οργανισμού Σχολικών Κτηρίων και το προγραμματιζόμενο διορισμό 700 καθηγητών, χαρακτήρισαν τα μέτρα *πενιχρά* σε σχέση με τις ανάγκες της χώρας και επισήμαναν ότι καμία ουσιαστική βελτίωση δεν μπορούσε να επέλθει με τον *φορέα της παιδείας ηθικά μειωμένο* διότι «υφίσταται αιτιώδης σχέσις μεταξύ [...] της ποιοτικής αποδόσεως και της οικονομικής και ηθικής θέσεως των Λειτουργών Μ.Ε.»⁷⁷². Εγκάλεσαν την κυβέρνηση για αβελτηρία στην εκπαιδευτική της πολιτική τονίζοντας όχι μόνο τη συνεχιζόμενη έλλειψη *συγχρονισμένων* διδακτηρίων και την ανεπάρκεια διδακτικού προσωπικού⁷⁷³, αλλά και το ότι δεν είχε προχωρήσει ούτε η σχετικά ανέξοδη έκδοση νέων σχολικών βιβλίων, παρόλο που ήταν κοινή διαπίστωση πως τα παλιά ήταν αμέθοδα και που το νέο αναλυτικό πρόγραμμα της α' βαθμίδας είχε δημοσιευτεί από το Σεπτέμβριο του 1961. Ακόμη, στο *Δελτίο* φιλοξενήθηκε άρθρο στο οποίο προβάλλονταν οι επισημάνσεις των φιλελεύθερων και αριστερών σχετικά με το φορμαλισμό που χαρακτήριζε τη διδασκαλία των αρχαίων κειμένων, την αντικατάσταση της μελέτης τους από τη στείρα απομνημόνευση της μετάφρασης και την αναγκαιότητα εμπλουτισμού

⁷⁷¹ Μετά την κυβερνητική σύσκεψη της 16^{ης}.6.1962 για την παιδεία, ανακοινώθηκε: ο άμεσος διορισμός 1.700 δασκάλων και καθηγητών, β) ο διορισμός συνολικά 2.800 καθηγητών σταδιακά και εντός τεσσάρων ετών (4x700) γ) η ίδρυση του Οργανισμού Σχολικών Κτηρίων (ΟΣΚ), για τη σύσταση του οποίου είχε καταρτιστεί νομοσχέδιο, που θα αναλάμβανε στο εξής την ανέγερση νέων διδακτηρίων, δ) η αναδιάρθρωση του ΟΕΣΒ και του θεσμού των υποτροφιών και ε) η ίδρυση 24 κατώτερων και 14 μέσων τεχνικών σχολών. Βλ. «Αι κυβερνητικά αποφάσεις επί των προβλημάτων της Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 207/25.6.1962, σ. 3-4 και Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 160.

⁷⁷² «Σημειώματα επί των εξαγγελθέντων μέτρων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 207/25.6.1962, σ.1. Την ικανοποίησή της για τα «υπέρ της παιδείας» μέτρα εξέφρασε και η συσταθείσα το Δεκέμβριο του 1961 Ένωση Γενικών Επιθεωρητών, με την οποία η ΟΛΜΕ διατηρούσε αगाστές σχέσεις παραχωρώντας της μάλιστα και γραφεία της. Ωστόσο, και η Ένωση εκτίμησε ότι οι εξαγγελθέντες διορισμοί, παρόλο που αποτελούσαν *μεγάλο βήμα*, δεν θα έλυναν το πρόβλημα της ανεπάρκειας του προσωπικού. Συνυφαίνοντας επαγγελματικές επιδιώξεις με επιστημονικού τύπου επιχειρήματα παρουσίασε ως αδήριτη ανάγκη τη λήψη μέτρων για την *ποιοτική βελτίωση* των καθηγητών/τριών μέσω της εξασφάλισης αφενός «όρων διαβιώσεως στοιχειωδώς αξιοπρεπούς» και αφετέρου δαψιλούς επιμόρφωσης. Βλ. «Η Ένωσης των Γενικών Επιθεωρητών επί των κυβερνητικών μέτρων υπέρ της Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109/25.9.1962, σ. 5-6.

⁷⁷³ Την περίοδο εκείνη δημοσιεύτηκε η Έκθεση της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών για την κατάσταση της παιδείας στην Ήπειρο. Σύμφωνα με αυτήν ο αριθμός μαθητών σε κάθε τάξη ήταν 80-90. Περισσότεροι από 50% των μαθητών εγκατέλειπαν τις σπουδές τους μετά τη Γ' Γυμνασίου γιατί δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στα έξοδα, τα περισσότερα διδακτήρια ήταν ακατάλληλα και χωρίς τα στοιχειώδη εποπτικά μέσα διδασκαλίας. Κανένα Γυμνάσιο δεν διέθετε εργαστήρια φυσικής και χημείας, ενώ τεράστια ήταν τα κενά και σε διδακτικό προσωπικό. Βλ. π. *Η Νέα Οικονομία*, τ. 6/Ιούνιος 1962, σ. 538-539. Ανάλογες ήταν οι επισημάνσεις και της ΟΛΜΕ ήδη από τα τέλη του 1961. Κατά την Ομοσπονδία 6.237 καθηγητές/τριες καλούνταν να διδάξουν 234.790 μαθητές/τριες, οι οποίοι φοιτούσαν σε «πολυπληθή Γυμνάσια με <2.000 μαθητές, παρά τον νόμον, όστις ορίζει ανώτατον όριον τους 800> συνωθούμενοι στις λιγοστές σχολικές αίθουσες (το 40% των οποίων φιλοξενούσε 60-120 μαθητές), ενώ οι περικοπές των διδακτικών ωρών άγγιζε το 43% των προβλεπόμενων. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 193/25.10.1961, ο.π., τχ. 206/10.6.1962, σ. 3, τχ. 206/10.6.1962, σ. 7 και 10.

των σχετικών βιβλίων με ερμηνευτικά σχόλια. Ανάλογες παρατηρήσεις διατυπώνονταν και για τα άλλα σχολικά μαθήματα και προβαλλόταν η ανάγκη γενικής αναθεώρησης της διδασκόμενης ύλης :

«Διότι διδάσκονται εν πολλοίς άχρηστα και καταπονούντα την μνήμην του μαθητού πράγματα, ούτε εις την πραγματικήν μόρφωσιν αυτού και την καλλιέργειαν της προσωπικότητός του συμβάλλοντα, ούτε δια την αντιμετώπισιν των προβλημάτων της ζωής ωφελούντα. Η άσκοπος δε αυτή έκτασις της ύλης έχει και τας εξής συνεπείας: ουσιώδη και επουσιώδη να εκτίθενται σχεδόν εις ισομοιρίαν, ώστε εις το τέλος του διδακτικού έτους να μη έχει κάμη κτήμα του ο μαθητής τα ουσιώδη»⁷⁷⁴.

Εξάλλου στην ετήσια έκθεση των πεπραγμένων του το Δ.Σ. τόνιζε ότι το ζήτημα της ανόρθωσης της παιδείας τέθηκε εκ των περιστάσεων ύστερα από τη σύνδεση της χώρας με την ΕΟΚ και ύστερα από την εξάρθρωσή της «ήτις επήρχετο ραγδαίως παρά τα ημίμετρα», και πως η ΟΛΜΕ είχε έγκαιρα επισημάνει την ανεπάρκεια των υπέρ της παιδείας μέτρων και το βραδύ ρυθμό της σταδιακής βελτίωσης της παιδείας⁷⁷⁵.

Παρά ταύτα, στα πορίσματα της Α' Γ.Σ. (Ιούλιος 1962) αναφέρεται η εκτίμηση πως στην Ελλάδα εφαρμοζόταν βαθμιαία μια μεταρρύθμιση, η οποία συνδύαζε κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ανθρωπιστική αγωγή με τις πρακτικές ανάγκες της εποχής, ότι η παρεχόμενη παιδεία ήταν αληθής, «γνησία αγωγή», και σημειώνεται η αντίθεση της Ομοσπονδίας στους θιασώτες της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, οι οποίοι, θεωρώντας την αύξηση της παραγωγικότητας ως το ύψιστο ιδεώδες και τους ανθρώπους παραγωγικές μηχανές, διακήρυτταν ότι η υπάρχουσα μορφή της παιδείας άνηκε σε παλιότερες εποχές⁷⁷⁶.

Επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε την αντιφατική πρακτική της ΟΛΜΕ θα ισχυριστούμε πως ήταν απόρροια τριών συνιστωσών: της μερικής ικανοποίησης των αιτημάτων της απεργίας που η Ομοσπονδία πραγματοποίησε τον Μάιο του 1962 (στις 5 και 26.5.1962)⁷⁷⁷, της επιρροής που εξακολουθούσαν να έχουν στους κόλπους της οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος και πρόσωπα του υπουργείου Παιδείας⁷⁷⁸, μα, κυρίως,

⁷⁷⁴ Αθ. Αθανασόπουλος, «Το πρόβλημα της διδακτέας ύλης εις τα Γυμνάσια», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 204/25.5.1962, σ. 10-12.

⁷⁷⁵ «Εν όψει της Α' Γ.Σ.. Συνοπτική έκθεσις πεπραγμένων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 206/10.6.1962, σ. 1-3.

⁷⁷⁶ «Επί των βασικών θεμάτων της Μέσης Παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 208/10.9.1962, σ. 1-2.

⁷⁷⁷ Η απεργιακή κινητοποίηση του Μαΐου 1962 αποτελεί οργανική συνέχεια εκείνων των αμέσως προηγούμενων ετών και αφορούσε κυρίως επαγγελματικά αιτήματα. Η κυβέρνηση δεσμεύτηκε ότι θα καταβαλλόταν το επίδομα των τριετιών και στους υψηλόβαθμους εκπαιδευτικούς και ότι θα αυξάνονταν οι οργανικές θέσεις των Βοηθών Γυμνασιάρχων κατά 150 και των Α/βάθμιων του κλάδου 5 κατά 45. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την υπόσχεση ότι το αίτημα της ανακλιμάκωσης του ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος και της σύντμησης του χρόνου καταβολής του θα εξεταζόταν «με ευμένεια» προβλήθηκε ως κύρια αιτία της αναβολής των περεταίρω κινητοποιήσεων. Βλ. Έκτακτος Έκδοσις, *Πρακτικά της ΚΘ' Γ.Σ. (10-15.7.1961)*..., ο.π., σ. 39.

⁷⁷⁸ Στην αποδυνάμωση των εκπροσώπων αυτών αποσκοπούσε πιθανότατα η προβολή του δίπολου κλασική παιδεία vs παιδεία εμποτισμένη από τα ιδεώδη των μπιζινεσμεν, μια και με τη φαινομενική του πολιτική ουδετερότητα ενδεχομένως να συσπείρωνε τους δυσαρεστημένους από την κυβερνητική οικονομική και εκπαιδευτική πολιτική καθηγητές/τριες ανεξάρτητα από την ιδεολογικοπολιτική τους τοποθέτηση.

ο φόβος - και η συνακόλουθη αυτολογοκρισία - που απέρρευε τόσο από τη δράση του «παρακράτους», όσο κι από τη σκλήρυνση της στάσης της ΕΡΕ απέναντι στους πολιτικούς της αντιπάλους. Στις αρχές του καλοκαιριού (τέλη Ιουνίου- αρχές Ιουλίου 1962) το κυβερνών κόμμα αποφάσισε τη διατήρηση των «έκτακτων μέτρων» (παρά την κατάργηση του Αγ. Ευστρατίου και ορισμένων άρθρων του Γ΄ Ψηφίσματος), γεγονός που εύλογα γεννούσε ανασφάλεια, ενώ σχεδόν ταυτόχρονα (καλοκαίρι και φθινόπωρο του 1962) αποδύθηκε σε σύντομη προσπάθεια ελέγχου των ηγεσιών όλων των συνδικαλιστικών οργανώσεων με αντιδημοκρατικές μεθόδους⁷⁷⁹. Χαρακτηριστική για τα όσα διαδραματίστηκαν είναι η προτροπή του Γρ. Κασσιμάτη προς τις εκπαιδευτικές ομοσπονδίες ν' αναλάβουν παράλληλα με το κράτος το έργο της *εκκαθάρισης* των μελών τους:

«Διατί να μην υπάρξει μία πειθαρχική εξουσία, η οποία πέραν από την [...] κρατικήν πειθαρχικήν εξουσίαν, να λειτουργή εσωτερικώς με σκοπόν [...] την λύτρωσιν των ιδικών σας συνειδήσεων και την εκκαθάρισιν των ιδικών σας ψυχών; Διατί να μη μπορή να λειτουργή μία τοιαύτη εξουσία δια να γίνη ο κλάδος και ο ιδικός σας [...] αδάμας άξιος του ονόματος και της αποστολής [του];. Ιδού το μέγα έργον το οποίον σας προσφέρομεν»⁷⁸⁰.

4.11. Η απεργία του 1963: ευθεία αμφισβήτηση της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής

Νέο έρεισμα για την ενεργό συμμετοχή της ΟΛΜΕ στις συλλογικές δράσεις - που παρά τους υφιστάμενους περιορισμούς εκδηλώθηκαν με αφορμή τις εκλογές του Οκτωβρίου 1961 και που αμφισβητούσαν τους παγωμένους κατά την μετεμφυλιακή περίοδο όρους του «φιμωμένου και κίβδηλου παιχνιδιού»⁷⁸¹ - έδωσε το γεγονός ότι τα χρονίζοντα προβλήματα της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας αντιμετωπίζονταν με λύσεις εμβολωματικές⁷⁸². Στη δυσaréσκεια για την κρατική αβουλία στα εκπαιδευτικά θέματα

⁷⁷⁹ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. τ. Δ΄, σ. 165-170 και 182-183.

⁷⁸⁰ «Ο λόγος του υπ. Παιδείας Γρ. Κασσιμάτη στη Α΄ Γ.Σ. (9-14.7.1962)», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 209/25.9.1962, σ. 2-4.

⁷⁸¹ Για τις απεργιακές κινητοποιήσεις τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 και την ερμηνεία τους βλ. Χ. Βερναρδάκης - Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες...*, ο.π., σ. 144-166 και Ν. Σερεντιδάκης, «Συλλογική δράση και φοιτητικό...», ο.π.. Για τους υφιστάμενους περιορισμούς βλ. Ν. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση...», ο.π. σ. 50, τ.ι. *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974...*, ο.π., σ. 599 και Γ. Παπαδημητρίου, *Η αναλαμπή της Αριστεράς. Οκτώ συγκλονιστικές εκλογικές αναμετρήσεις: 1950-1967. Η ΕΔΑ στο πολιτικό προσκήνιο*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001, σ. 96-97.

⁷⁸² Πέρα από την ανεπαρκή αντιμετώπιση του διδακτηριακού προβλήματος, στις πάγιες τακτικές του υπουργείου Παιδείας ήταν η ανάθεση της διδασκαλίας πρωτευόντων μαθημάτων σε καθηγητές/τριες ποικίλων ειδικοτήτων προκειμένου να αντιμετωπιστεί η σπάνις καθηγητών, ζήτημα που πρόκυψε από την άρνηση των διοριστέων να αποδεχθούν το διορισμό τους εξαιτίας των πενιχρών αμοιβών. Απαντώντας στους διαμαρτυρόμενους συνδικαλιστές ο Γρ. Κασσιμάτης απάντησε: «Ναι, ανετέθη και θα ξανα-ανετεθή. [...] Πρέπει να ξέρετε ότι αυτό το οποίο συμβαίνει σήμερα με τους Φυσικούς, πιθανόν πολύ γρήγορα να συμβή και με τους άλλους κλάδους». Ένα χρόνο αργότερα η κατάσταση δεν είχε βελτιωθεί. Το Σεπτέμβριο του '63 είδε το φως της δημοσιότητας νομοσχέδιο με το οποίο ο υπουργός Παιδείας μπορούσε να αναθέτει υπερωριακή απασχόληση στα δημόσια σχολεία Μ.Ε. σε συνταξιούχους μαθηματικούς και φυσικούς ως 70 ετών, σε υπαλλήλους άλλων υπουργείων και σε

προστέθηκαν : τον Οκτώβριο του 1962 η σύγκρουση της Ελληνικής Μαθηματικής Εταιρείας (ΕΜΕ) με το ΕΜΠ σχετικά με τα θέματα των εισαγωγικών εξετάσεων⁷⁸³, το Νοέμβριο η άρνηση της κυβέρνησης να ικανοποιήσει τα οικονομικά αιτήματα της ΟΛΜΕ παρόλο που προέβη σε αύξηση των επιδομάτων άλλων δημοσίων υπαλλήλων⁷⁸⁴, το Δεκέμβριο τόσο η είδηση του θανάτου του Β. Μπουρνάκη, δασκάλου που σκοτώθηκε διορθώνοντας τη στέγη του σχολείου του⁷⁸⁵, όσο και οι νέες φοιτητικές κινητοποιήσεις, ενώ λίγο αργότερα (το Φεβρουάριο του 1963) ο προπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών κατέδειξε την αποτυχία της Μ.Ε. ισχυριζόμενος ότι οι περισσότεροι από τους υποψήφιους φοιτητές ήταν «αδύνατοι, απaráσκευοι ή αγράμματοι»⁷⁸⁶.

Η διοίκηση της Ομοσπονδίας, επικεφαλής της οποίας παρέμεινε ο Χ. Περδικάρης, πύκνωσε τις βολές της κατά της εκπαιδευτικής πολιτικής της ΕΡΕ και διεκδίκησε με απεργία διαρκείας την ικανοποίηση του βασικού οικονομικού αιτήματος του κλάδου (*ίση μεταχείριση με τον ισότιμο κλάδο των τεχνικών του δημοσίου*).

Αναλυτικότερα, τον Οκτώβριο του '62, λίγες μέρες μετά τις αιματηρές συγκρούσεις της αστυνομίας με τους οικοδόμους, και ενώ στο μεν προσκήνιο οι σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης ήταν οξυμμένες, στο δε παρασκήνιο έγινε σαφής η απόκλιση του Κ. Καραμανλή από το παλάτι⁷⁸⁷, η ΟΛΜΕ στηλίτευσε τη *βραδύτητα και ανακολουθία* της κυβερνητικής εκπαιδευτικής πολιτικής σχετικά με την εφαρμογή των νέων αναλυτικών προγραμμάτων⁷⁸⁸, χαρακτήρισε *ημίμετρα* τα μέτρα με τα οποία η κυβέρνηση σχεδίαζε να

ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς. Βλ. «Ο λόγος του υπ. Παιδείας Γρ. Κασσιμάτη [στη Λ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ, 9-14.7.1962]», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 3-4 και «Τα κενά εις διδακτικών προσωπικών. Πράξις απογνώσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 223/25.9.1963, σ. 9.

⁷⁸³ Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που...*, ο.π., σ. νθ και ξ'. Επίσης βλ. ενδεικτικά από τον τύπο της εποχής: εφ. *Το Βήμα* : «Δεν ήσαν ορθαί αι ασκήσεις λέγει η Μαθηματική Εταιρεία», 13.10.1962, σ. 1, «Το Πολυτεχνείο ζητεί ταλέντα», 14.10.1962, σ. 1, «Οι μαθηματικοί επρότειναν επανεξέταση», 23.10.1962, σ. 8 · εφ. *Η Καθημερινή*: «Τα του Πολυτεχνείου», 14.10.1962, σ. 1 και 14, «Δεν ικανοποιεί η απάντησις του Πολυτεχνείου», 16.10.1962, σ. 1 και 9, «Μόνον αρμόδιον το ΣτΕ», 18.10.1962, σ. 1 και 8, «Ο κ. Κασσιμάτης ουδέν εδήλωσεν δια το δημιουργηθέν θέμα», 19.10.1962, σ. 8 · εφ. *Ελευθερία*: «Το Πολυτεχνείον αποκρούει τας εναντίον του αιτιάσεις», 18.10.1962, σ. 1 και 7, «Επαγιδεύθησαν οι υποψήφιοι. Η ΟΛΜΕ επικρίνει σφοδρώς το Πολυτεχνείον», 16.10.1962, σ. 1 και 7.

⁷⁸⁴ Στα μέσα Νοεμβρίου 1962 ο υπ. Οικονομικών Σπ. Θεοτόκης ανακοίνωσε στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΑΔΕΔΥ ότι από 1.12.1962 θα χορηγείτο σε όλους του δ.υ. επίδομα και τέταρτης ζετίας. Δήλωσε ακόμη ότι από 1.3.1963 θα χορηγείτο : α) αύξηση του επιδόματος υπερωριακής απασχόλησης και εξόδων κινήσεως στους δημοσίου υπαλλήλους των υπουργείων Εσωτερικών, Εμπορίου και Στρατιωτικών, β) ποσοστό 10% επί του μισθού των Οικονομικών υπαλλήλων για ενεργούμενες βεβαιώσεις και εισπράξεις (επαναχορήγηση), γ) συνολικό ποσό 50 εκατ. δρχ. ως ενίσχυση στο ΜΤΠΥ και 25 εκατ. στο ΤΠΔΥ, δ) η 3^η δόση του επιδόματος των εκπαιδευτικών. Χορηγήθηκε ακόμη επίδομα 900 δρχ. στους Γεωπόνους, κλάδο που η ΟΛΜΕ, όχι αυθαίρετα, θεωρούσε ισότιμο με τους καθηγητές/τριες Μ.Ε.. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 213/25.11.1962, σ. 16.

⁷⁸⁵ Το περιστατικό πήρε διαστάσεις εθνικού συμβόλου καθώς συνέπεσε με τη γενικότερη κινητοποίηση των φοιτητών και των εκπαιδευτικών. Η ΟΛΜΕ απέτισε φόρο τιμής στο νεκρό δάσκαλο της Σιταίνης Κυνουρίας. Βλ. «Οι οικοδόμοι», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 214/15.12.1962, σ. 9 και «Νέον θύμα», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 505/12.12.62, σ. 5.

⁷⁸⁶ Βλ. «Αγράμματοι οι υποψήφιοι», εφ. *Το Βήμα*, 7.2. 1963, σ. 6.

⁷⁸⁷ Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 176-184 Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική ...*, ο.π., σ. 266-276

⁷⁸⁸ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 210/10.10.1962, σ. 9.

αντιμετωπίζει τα κενά σε εκπαιδευτικό προσωπικό, διαφωνώντας ιδίως με την «παραγωγή ευθυνών ημι-καθηγητών διετούς φοιτήσεως, την οποία εν τη απογνώσει του αναγκάζεται να επινοή το υπ. Παιδείας»⁷⁸⁹. Με επιχειρήματα παρμένα από τη φαρέτρα των εκπροσώπων του φιλελεύθερου και εκπαιδευτικού ρεύματος και της Αριστεράς επέκρινε τόσο τις πρακτικές των ανώτατων σχολών κατά τις εισιτήριες σε αυτά εξετάσεις, όσο και την έλλειψη αντίδρασης εκ μέρους του υπουργείου Παιδείας στο ζήτημα των «εκτός της διδασκομένης εις τα Γυμνάσια ύλης» θεμάτων στα οποία το ΕΜΠ κάλεσε να διαγωνιστούν οι υποψήφιοι φοιτητές του⁷⁹⁰ και κατάγγειλε τη *διοίκηση* για πλήθος αυθαιρεσιών και παραλείψεων που *εξευτέλιζαν την έννοια της Δημοκρατίας*⁷⁹¹. Επιπρόσθετα, διατεινόμενη πως η έλλειψη εκπαιδευτικού προσωπικού οφειλόταν στην άρνηση των καθηγητών/τριών (κυρίως των φυσικομαθηματικών) να αποδεχθούν διορισμό λόγω των εξαιρετικά χαμηλών αποδοχών⁷⁹², ισχυρίστηκε πως ελλόχευε κίνδυνος στο άμεσο μέλλον η Μ.Ε. να μείνει χωρίς διδακτικό προσωπικό και πρόβαλε εκ νέου το αίτημα της οικονομικής εξίσωσης των καθηγητών/τριών με τους τεχνικούς και της αύξησης του ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος (κατά 1.000 δρχ.)

⁷⁸⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 213/25.11.1962, σ. 1-2 και τχ. 215/10.1.1963, σ. 1-2.

⁷⁹⁰ Τον Οκτώβριο του 1962 η ΟΛΜΕ χαρακτήρισε παράνομες τις διενεργηθείσες εξετάσεις υπογράμμισε την *ηθική πλευρά του ζητήματος* κατηγορώντας τα ΑΕΙ πως με τις πρακτικές τους («εκτός διδασκόμενης ύλης θέματα, ανακοίνωση της εξεταστέας ύλης λίγες μόλις μέρες πριν τις εξετάσεις κ.λπ.) καθιστούσαν *αυθαιρέτως και αναρμοδίως* υποχρεωτική σχεδόν τη φοίτηση των μαθητών σε φροντιστήρια - γεγονός που έκρινε πως *ευνοούσε μόνο τους οικονομικά ισχυρούς και παρέλυε το έργο των καθηγητών της Μ.Ε.* - διέβαλαν την Μ.Ε. «ως μη παρέχουσιν εφόδια δια την είσοδον εις τα ΑΕΙ» και καλλιέργησαν τη χρησιμοθηρική αντιμετώπιση της γνώσης. Ισχυριζόμενη μάλιστα πως η ανακοίνωσή της έδωσε την αφορμή σε φιλελεύθερες εφημερίδες (το *Βήμα* και την *Ελευθερία*) να τοποθετηθούν επί του θέματος, η ΟΛΜΕ όχι μόνο αντέκρουσε τον ισχυρισμό του ΕΜΠ σύμφωνα με το οποίο η στάση της οφειλόταν στον φιλοκυβερνητικό προσανατολισμό, αλλά και έδωσε το στίγμα του νέου ιδεολογικοπολιτικού προσανατολισμού της. Ζήτησε επίσης αλλαγή του συστήματος εισαγωγής στα ΑΕΙ. Στο ζήτημα επανήλθε την άνοιξη του 1963. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι στο *Δελτίο* δημοσιεύεται άρθρο που παρουσίαζε το γαλλικό σύστημα εισαγωγής στα ΑΕΙ (Baccalaureat), η Ομοσπονδία επιφυλάχθηκε να πάρει θέση ανοιχτά. Από το υπάρχον υλικό μπορούμε να υποθέσουμε πως θεωρούσε πιο εφικτή και συμφέρουσα για τον κλάδο τη σκέψη του Γρ. Κασσιμάτη για τροποποίηση του θεσμού είτε με *καθιέρωση εισαγωγής στα ΑΕΙ των αριστούχων αποφοίτων Γυμνασίου άνευ εξετάσεων, είτε με καθιέρωση εξετάσεων από την α' στη β' βαθμίδα σε συνδυασμό με απολυτήριο διαγωνισμό αποφοίτων Γυμνασίου.* Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 211/25.10.1962, σ. 2, 5-7 και 14-15, τχ. 212/10.11.1962, σ. 7-8 και 16, τχ. 216/Φεβρουάριος-Μάρτιος 1963, σ. 49-51, τχ. 222/10.9.1963, σ. 8-9.

⁷⁹¹ Ο χορός των καταγγελιών για παράνομες αποσπάσεις, μεροληπτικό καταρτισμό των επιτροπών στις εξετάσεις των ιδιωτικών σχολείων και τη μη έγκαιρη επόπτευση πολλών καθηγητών, οι οποίοι έτσι έχαναν το δικαίωμα προαγωγής, άνοιξε τον Οκτώβριο του 1962 ο Δ. Στεφανόπουλος, πρόεδρος της ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης και ομοϊδεάτης του Χ. Περδικάρη. Συνεχίστηκε με άρθρο του Κ. Κασσιμάκου, ο οποίος επισήμανε «έλλειψιν ευθύνης κατά την διοίκησην» με αφορμή της ακυρωτικές αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) σε πράξεις της διοίκησης της εκπαίδευσης και την άρνηση του υπ. Παιδείας να καταρτίσει ένα είδος επετηρίδας στους προαγόμενους καθηγητές. Κορυφώθηκε με την αναδημοσίευση δημοσίευση άρθρου του βουλευτή της Ε.Κ. Δ. Παπαμιχαλόπουλου, ο οποίος ισχυρίστηκε πως η ΕΡΕ, τροποποιώντας με πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (υπ. αρ. 142/14.11.1962, ΦΕΚ 196/1962) τα προβλεπόμενα από το Ν.Δ. 3971/1959 προσόντα των υποψηφίων μελών του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου στόχευε στην πλήρωση των θέσεων με καθαρά κομματικά κριτήρια. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 211/25.10.1962, σ. 13, τχ. 216/Φεβρουάριος – Μάρτιος 1963, σ. 49-51 και τχ. 217/25.4.1963, σ. 4-5.

⁷⁹² «Η πινακίς», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 212/10.11.1962, σ. 1-2.

χαρακτηρίζοντάς το *εθνικό*⁷⁹³. Συν τοις άλλοις, στα τέλη του ίδιου χρόνου συντάχθηκε ανοιχτά με την πολιτικοποιημένη φοιτητική κινητοποίηση υιοθετώντας τα συνθήματά της που, κατά τον Αλ. Δημαρά, έμειναν στη ιστορία για τους στόχους και το συμβολισμό τους⁷⁹⁴:

«[...] Συγκλονίζει κατά τας ημέρας αυτάς την Ελλάδα ο ωραίος αγών της σπουδαζούσης νεολαίας [...]. Συγκινεί ο αγών των νέων διότι αποκαλύπτει ότι ούτε τα ιδεώδη, ούτε η άνευ όρων αγωνιστικότητα λείπουν από την ακαδημαϊκήν νεολαίαν».

Και αλλού :

«Η ΟΛΜΕ έθεσεν από της πρώτης στιγμής όλας της τας δυνάμεις εις την διάθεσιν τωνσχόντων την πρωτοβουλίαν νέων της Ελλάδος, οι οποίοι [...] ανήγαγον δια των ωραίων των αγώνων το αίτημα εις το επίκεντρον του διαφέροντος πάντων. Συγχαίρει θερμώς τα φοιτητικά νειάτα [...]»⁷⁹⁵.

Αποφάσισε επίσης σύγκλιση έκτακτης Γ.Σ. (για τις 28 και 29.12.1962) με σκοπό τη λήψη απόφασης για πραγματοποίηση απεργίας διαρκείας, την ίδια εποχή που: α) πραγματοποιείτο η μεγάλη συγκέντρωση και πορεία προς το υπουργείο Παιδείας 8.000 σπουδαστών (7.12.1962), β) σύσσωμη σχεδόν η αντιπολίτευση επέκρινε στη Βουλή την κυβέρνηση Καραμανλή γιατί δεν ανταποκρινόταν στο αίτημα των σπουδαστών για αύξηση των κονδυλίων για την παιδεία (11.12.1962)⁷⁹⁶, γ) προετοιμαζόταν η πανσπουδαστική και

⁷⁹³ «Το αίτημα [...] αυτό δεν είναι μόνον επαγγελματικών. Και ως τοιούτον βεβαίως θα ήτο ιερόν. [...] Εκείνο που το καθιστά εθνικόν αίτημα [...] είναι η άμεσος σχέσις του προς την ανόρθωσιν και ακριβέστερον προς την ύπαρξιν της Μέσης Παιδείας. Είναι η μοναδική λύσις του προβλήματος του προσωπικού. Διότι μόνον δια της αυξησεως των αποδοχών των Λ.Μ.Ε. εις το επίπεδον που καθώρισεν η Λ' Γ.Σ. με πολλήν μετριοπάθειαν, διότι και μετά την αιτουμένην αύξησιν θα υπολείπονται κατά πολύ οι καθηγηταί των τεχνικών, θα καταστή δυνατόν και οι μη αποδεχόμενοι σήμερον πτυχιούχοι να αποδεχθούν διορισμόν και οι αποφεύγοντες σήμερον τας καθηγητικές σχολάς απόφοιτοι του Γυμνασίου [...] να προσελκυσθούν εις αυτάς». Βλ. «Μία και μόνη λύσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 211/25.10.1962, σ. 1-2.

⁷⁹⁴ Καθ' όλη τη διάρκεια του 1962 ο φοιτητικός κόσμος βρισκόταν σε αναβρασμό διεκδικώντας βελτίωση των συνθηκών φοίτησης και ακαδημαϊκή και συνδικαλιστική ελευθερία. Κύρια συνθήματα της φοιτητικής κινητοποίησης ήταν το «Προίκα στην Παιδεία και όχι στη Σοφία», με αφορμή το μεγάλο χρηματικό ποσό που αποφάσισε η κυβέρνηση να προσφέρει στην πριγκίπισσα Σοφία για το γάμο της, και το «15% για την Παιδεία» με αναφορά στο διεκδικούμενο ποσοστό του προϋπολογισμού ιδίως μετά την γνωστοποίηση ότι το ποσοστό αυτό θα ήταν για το 1962 μικρότερο από εκείνο του 1961). Από το Νοέμβριο του 1962 οι φοιτητικές συγκεντρώσεις με κέντρο τα Προπύλαια απέκτησαν μαζικότητα και έλαβαν «προοδευτικό χαρακτήρα και περιεχόμενο (αντιμοναρχισμό, αμφισβήτηση του πολιτικοκοινωνικού κατεστημένου)». Βλ. Αλ. Δημαράς, «Εκπαίδευση», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ. ΙΣΤ', σ. 553· Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ', σ. 160· Χρ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα (1821-1973)*, Γνώση, Αθήνα 1987, σ. 327-340· εφ. *Πανσπουδαστική*, φύλλο 42, Δεκέμβριος 1962.

⁷⁹⁵ «Προς την 28^η Δεκεμβρίου» και «Το πανελλήνιον αίτημα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 214/15.12.1962, σ. 1-2 και 9.

⁷⁹⁶ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α'-ΛΗ', 14.11.1962-28.1.1963*, σ. 338-363. Από τον τύπο της εποχής βλ. ενδεικτικά: εφ. *Το Βήμα*: «Το όλον θέμα της παιδείας [...] εις την Βουλήν», 8.12.1962, σ. 8 και «Η εθνική παιδεία θυμίζει περίοδον κατοχής», 12.12.1962, σ. 1 και 5· εφ. *Η Καθημερινή*: «Η κυβέρνηση χαρακτηρίζει τελείως αδικαιολόγητον την φοιτητικήν αναταραχήν και ανεδάφικόν το αίτημα περί 15% εκ του προϋπολογισμού δια την παιδείαν», 9.12.1962, σ. 1 και «Ο αρχηγός του Κέντρου κατηγορεί την κυβέρνησιν ότι θεωρεί την εκπαίδευσιν όχι ως επένδυσιν αλλά ως φορτικήν αξίωσιν της σπουδαζούσης νεολαίας», 12.12.1962, σ. 1 και 9. Επίσης βλ. «1961-62: Με τον ηρωικό αγώνα κερδίζεται το 15%», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 19.5.1976, σ. 11.

παμμαθητική συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου (πραγματοποιήθηκε στις 17.12.1962).

Στην έκτακτη Γ.Σ. του Δεκεμβρίου, στην οποία δόθηκε ο λόγος για πρώτη ίσως φορά στα χρονικά της Ομοσπονδίας σε εκπρόσωπο των φοιτητών (στον πρόεδρο της ΔΕΣΠΑ), ως βασική αιτία της *δεινής κατάστασης της Μ.Ε.* προβλήθηκε η *εξευτελιστική αμοιβή των λειτουργών της*. Ωστόσο, παρόλο που τα αιτήματα ήταν κυρίως τα οικονομικά που είχαν διατυπωθεί λίγους μήνες πριν, για πρώτη επίσης φορά συνδεόταν η ικανοποίησή τους με την αντίστοιχη ικανοποίηση τόσο του *πανεθνικού αιτήματος της καθολικής αύξησης πιστώσεων για την Παιδεία*, όσο και με το αίτημα παροχής στους *καθηγητές/τριες άρτιων πανεπιστημιακών σπουδών και συνεχούς παιδαγωγικής και επιστημονικής επιμόρφωσης*⁷⁹⁷.

Η απεργία διαρκείας (19.1.1963- 7.2.1963) των καθηγητών/τριών, η οποία έτυχε καθολικής σχεδόν υποστήριξης⁷⁹⁸, έληξε με πολιτική επιστράτευση. Όμως, παρά τη διακοπή της, η ηγεσία της Ομοσπονδίας δεν υπέστειλε την αγωνιστική σημαία. Αξιοποιώντας την υποστήριξη των αιτημάτων της απ' όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης⁷⁹⁹ και την απήχηση του *αγώνα* της επέκρινε εκ νέου την κυβερνητική εκπαιδευτική πολιτική:

⁷⁹⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 215/10.1.1963, σ.1-6.

⁷⁹⁸ Μαζί με την ΟΛΜΕ απεργία κήρυξαν η ΔΟΕ (σε Αθήνα Πειραιά και Θεσσαλονίκη ως τις 24.1.1962) και η ΟΙΕΛΕ (23 και 24.1.1963). Ανακοινώσεις και ψηφίσματα συμπαράστασης εξέδωσαν οι καθηγητικές σχολές των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, η ΑΣΓΜΕ, η Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία, εκατοντάδες επαγγελματικές οργανώσεις, κάποιες από τις οποίες κήρυξαν επίσης απεργία προβάλλοντας κλαδικά αιτήματα. Πραγματοποιήθηκε πανελλήνιο δημοψήφισμα όπου σε ένα μήνα συγκεντρώθηκαν 1.000.000 υπογραφές υπέρ του 15% και του πανεκπαιδευτικού αγώνα. Ο απόηχος της απεργίας ξεπέρασε τα ελληνικά σύνορα, όπως καταδεικνύεται από τις εκδηλώσεις συμπαράστασης της ΟΕΛΜΕ Κύπρου, της Διεθνούς Ομοσπονδίας Εκπαιδευτικών Συνδικαλιστικών Οργανώσεων (Πράγας) και άλλων Αριστερών Συνδικαλιστικών Οργανώσεων, ενώ θορυβημένη εμφανίστηκε η ελεγχόμενη από τη Δεξιά «Διεθνής Ομοσπονδία των Καθηγητών Μ.Ε.» (η W.C.O.T.P. με Γενικό Γραμματέα τον Ουίλλιαμ Κάρρ), μέλος της οποίας ήταν η ΟΛΜΕ από τον Ιούλιο του 1959. Τα αιτήματα των εκπαιδευτικών χαρακτηρίστηκαν δίκαια ακόμη και από φιλοκυβερνητικές εφημερίδες, ενώ η ΑΔΕΔΥ εξέδωσε ανακοίνωση διαμαρτυρίας μετά τις ποινικές διώξεις κατά των απεργών καθηγητών. Επερωτήσεις για τον τρόπο χειρισμού της πανελλήνιας κινητοποίησης (*χαρμόσυνο γεγονός* τη χαρακτήρισε ο Γ. Παπανδρέου) από την κυβέρνηση κατατέθηκαν στη Βουλή από βουλευτές της αντιπολίτευσης. Από τον τύπο της εποχής βλ. ενδεικτικά: εφ. *Η Αυγή* : «Κορυφώνεται ο αγών των εργαζομένων», 17.1.1963, σ. 6, «Εξέγερσις κατά του νομοσχεδίου», 18.1.1963, σ. 1, «Κλείνουν τα σχολεία. Αμέριστη συμπαράστασις γονέων, φοιτητών, μαθητών, κοινής γνώμης», 19.1.1963, σ. 1, «Η απεργία μετατρέπεται σε αγώνα όλου του λαού», 6.2.1963, σ. 1 και 5, «Φασιστική επιστράτευσις των απεργών» 8.2.1963, σ. 1 και 5 · εφ. *Το Βήμα*: «Αρχίζει σήμερα η απεργία διαρκείας των εκπαιδευτικών. Εκδηλώσεις συμπαράστασεως», 19.1.1963, σ. 8, «Οι γονείς θα ενισχύσουν και υλικώς τους εκπαιδευτικούς», 25.1.1963, σ. 8, «Εις την Βουλήν το θέμα των εκπαιδευτικών», 5.2.1963, σ. 1 και 7, «Γονείς παρά το πλευρόν των εκπαιδευτικών», 7.2.1963, σ. 5 · εφ. *Ελευθερία*: «Η αθλιότης της παιδείας», σ. 1, «Όλοι οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί της χώρας εν εξεγέρσει», εφ. *Ελευθερία*, 30.12.1962, σ. 1 και 15, Γ. Φτέρης, «Ο σεβαστός μας κ. καθηγητής», 19.1.1963, σ. 1, «Καθολική η συμμετοχή των εκπαιδευτικών εις την απεργίαν», 20.1.1963, σ. 1 και 11. Επίσης βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 216/Φεβρουάριος-Μάρτιος 1963, σ. 20-29, 32-33, 35-39 και Α. Λεντάκης, «Μέτωπο κατά της ΕΚΟΦ», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.5.1976, σ. 11.

⁷⁹⁹ Η ΕΔΑ, στηριζόμενη τόσο στο γεγονός ότι το ποσοστό για την παιδεία επί του συνόλου των καταναλωτικών δαπανών ήταν υπερδιπλάσιο σε άλλες χώρες σε σύγκριση με αυτό της Ελλάδας όσο και στο ότι ξένοι εμπειρογνώμονες (ο Βρετανός Έλβιν για λογαριασμό του ΟΟΣΑ και ο Αμερικανός Πάρνες) πρότειναν το διπλασιασμό των πιστώσεων για την ελληνική παιδεία, ζήτησε από την κυβέρνηση να ικανοποιήσει τα αιτήματα των εκπαιδευτικών. Το ίδιο έπραξε και το Κόμμα των

«Αύτη [η υποτίμηση της παιδείας] συνεχίσθη, και, παρά τα προγραμματισθέντα και ληφθέντα κατά τα τελευταία έτη μέτρα, συνεχίζεται. Ο κλάδος δεν επείσθη ότι τα μέτρα ταύτα θα αγάγουν εις πραγματικήν ανάρρωσιν του μεγάλου ασθενούς, την οποίαν απαιτούν επειγόντως αι περιστάσεις. Διότι αυτά συνίστανται είτε εις αδάπανα προγράμματα, είτε εις μέτρα απλής συντηρήσεως, είτε εις μέτρα μακράς και σταδιακής βελτιώσεως, την οποίαν καθιστούν αμφίβολον οι παραλλήλως αυξανόμεναι ανάγκαι. Δεν αποτελούν γενναίαν και αποφασιστικήν εφόρμησιν κατά των κυρίων αιτιών της νόσου»⁸⁰⁰.

Εξάλλου, τον Απρίλιο, μήνα κατά τον οποίο οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο με βασικό σύνθημα «Αναγέννηση της Παιδείας»⁸⁰¹, η ΟΛΜΕ αποπειράθηκε να ωθήσει τον κλάδο σε νέα αγωνιστική κινητοποίηση με υποβολή παραιτήσεων⁸⁰² (έκτακτη Γ.Σ. 7.4.1963), ενώ το Μάιο του '63 πραγματοποίησε μια 3ωρη στάση εργασίας (17.5.1963) και 24ωρη απεργία (24.5.1963) μόλις έγινε γνωστή η δολοφονική απόπειρα εναντίον του Γρ. Λαμπράκη⁸⁰³.

Λίγες μέρες μετά τη γνωστοποίηση του θανάτου του βουλευτή της ΕΔΑ (27.5.1963), η πολιτική ατμόσφαιρα έγινε ασφυκτική. Το σύνθημα «να παραιτηθεί η κυβέρνηση» ακουγόταν πλέον καθημερινά. Ο Κ. Καραμανλής, του οποίου οι σχέσεις με τα ανάκτορα είχαν διαταραχθεί, παραιτήθηκε (11.6.1963)⁸⁰⁴ και σχηματίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Π. Πιπινέλη (19.6.1963). Στο υπουργείο Παιδείας τοποθετήθηκε ο Χρ. Στράτος. Στα τεύχη του *Δελτίου* που εκδόθηκαν κατά τις κρίσιμες για τις πολιτικές εξελίξεις της χώρας ημέρες Μαΐου-Ιουνίου 1963⁸⁰⁵ φιλοξενήθηκαν απόψεις φιλελεύθερων καθηγητών Μ.Ε. και διανοούμενων: του συνεργάτη του π. *Παιδεία και Ζωή*, καθηγητή Κ. Παπανικολάου, ο οποίος χαρακτήρισε το πρόγραμμα της α' βαθμίδας *τυπολατρικό* και ισχυρίστηκε ότι ο

Προοδευτικών, ενώ ο Γ. Παπανδρέου έθεσε εκ νέου το ζήτημα νομιμοποίησης της κυβέρνησης. Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις ΑΘ' - ΞΘ'*, 30.1. - 18.3.1963, σ. 258-268 και σ. 288-292.

⁸⁰⁰ «Αξιοι του Έθνους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 216/Φεβρουάριος- Μάρτιος 1963, σ. 1-2.

⁸⁰¹ Βλ. «Αφιέρωμα στο Πανσπουδαστικό συνέδριο», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 20.5.1976, σ. 11· Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. Δ., σ. 242-243· Χρ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό...*, ο.π..

⁸⁰² Η υποβολή παραιτήσεων συνιστούσε απόφαση της Επιτροπής Αγώνα στις αρχές Φεβρουαρίου 1963, όταν γνωστοποιήθηκε ότι η κυβέρνηση προσανατολιζόταν στην εφαρμογή της πολιτικής επιστράτευσης των καθηγητών. Βλ. «Οι καθηγηταί θα υποβάλουν ομαδικάς παραιτήσεις», εφ. *Το Βήμα*, 7.2.1963, σ. 1 και 5.

⁸⁰³ Για τις κινητοποιήσεις αυτές ασκήθηκε ποινική δίωξη στο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας. Την υπεράσπισή τους στο Τριμελές Πρωτοδικείο Αθηνών ανέλαβαν νομικοί που δεν άνηκαν στον συντηρητικό χώρο (οι Αλ. Γ. Μαγγάκης, Κ. Στεφανάκης και Γ. Χατζηκώστας). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 221/25.6.1963, σ. 12 και τχ. 223/25.9.1963, σ.9.

⁸⁰⁴ Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση και ερμηνεία της παραίτησης Κ. Καραμανλή βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική...*, ο.π., σ. 272-284.

⁸⁰⁵ Η πολιτική κρίση που δημιουργούσε η σύγκρουση Κ. Καραμανλή με τα ανάκτορα σε συνδυασμό με την πιθανότητα συνεργασίας στις μελλοντικές εκλογές «στοιχείων της αριστερίζουσας εθνικής αντιπολίτευσης με τους κομμουνιστές» (δηλαδή της Ένωσης Κέντρου με την ΕΔΑ) και την κοινωνική αναταραχή καταθρόνησαν τη συντηρητική μερίδα της αστικής τάξης και τους εθνικιστικούς στρατιωτικούς κύκλους, οι οποίοι σχεδίαζαν να πραγματοποιήσουν πραξικόπημα πριν τις προσεχείς βουλευτικές εκλογές. Βλ. Α. Καλλιβρετάκης, «Οι γνωστοί “άγνωστοι” απριλιανοί συνωμότες», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Τα Νέα, Αθήνα 2010, σ. 36-41.

εφαρμοζόμενος τρόπος διδασκαλίας των αρχαίων κλασικών δεν είχε αποδώσει σχεδόν τίποτα και ότι επιβαλλόταν η άμεση αναθεώρηση των τρόπων προσέγγισης και των στόχων διδασκαλίας των αρχαίων κειμένων⁸⁰⁶. του καθηγητή Β. Γεωργόπουλου που στηλίτευσε την έλλειψη από την εκπαιδευτική μας ζωή Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ή άλλων ιδρυμάτων, ανεξάρτητων ή προσαρτημένων στα Πανεπιστήμια, ικανών να διατηρήσουν ενεργή τη πανεπιστημιακή μόρφωση των καθηγητών⁸⁰⁷. του Ε. Παπανούτσου, ο οποίος σχολιάζοντας την εκπαιδευτική πολιτική διατεινόταν ότι από το 1959 κυοφορείτο άτολμα και μασημένα ένας ασαφής διαχωρισμός του Γυμνασίου σε δύο τρίχρονες βαθμίδες αλλά «ο μακρύς δρόμος της κυοφορίας δεν ωφέλησε...Ωδινεν όρος και έτεκεν μυν»⁸⁰⁸. του Γ. Θεοτοκά, που θεωρούσε ότι για να διατηρηθούν και να προαχθούν τα εθνικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων στην ΕΟΚ έπρεπε να αναπτυχθεί η χωλαίνουσα παιδεία και να τερματιστεί η απαράδεκτη εκκρεμότητα ως προς την ύπαρξη μίας εθνικής γλώσσας, της δημοτικής, «δια της οποίας και μόνον είναι εφικτόν να επεκταθή η παιδεία»⁸⁰⁹.

4.12. Συγκρούσεις στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ

Η προβολή των απόψεων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος από τις σελίδες του παραδοσιακά συντηρητικού *Δελτίου* και η συμμετοχή της Ομοσπονδίας στην κοινωνική δυναμική που εκδηλώθηκε με αφορμή τον «ανένδοτο» καταθορύβησαν, όπως ήταν αναμενόμενο, τις μερίδες των συντηρητικών συνδικαλιστών που δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό της και τους φορείς με τους οποίους είχαν παραδοσιακά στενές σχέσεις. Οι μερίδες αυτές εμφανίστηκαν συσπειρωμένες στην έκτακτη συνέλευση των προέδρων των Συλλόγων και Ενώσεων (ΑΒ' έκτακτη Γ.Σ. 19.4.1963), την οποία συγκάλεσε το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ με πρόσχημα την *ακατανόητη σιγή* της κυβέρνησης τόσο στα επαγγελματικά

⁸⁰⁶ Κ. Ν. Παπανικολάου, «Οι ανθρωπιστικές σπουδές», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 221/25.6.1963, σ. 5-6.

⁸⁰⁷ «Το Α' εκπαιδευτικόν σεμινάριον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 218/7.5.1963, σ. -3-4. Την ίδρυση Π.Ι., που θα αναλάμβαναν την παιδαγωγική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών της Στοιχειώδους και Μ.Ε., παράλληλα με τη μελέτη των εκπαιδευτικών προβλημάτων της χώρας και την παρακολούθηση των διεθνών εξελίξεων, είχε προτείνει στην Ε.Π. ο Ε. Παπανούτσος. Η πρόταση περιλήφθηκε το Σεπτέμβριο του 1963 στην «Πρόταση Επιτροπής Προγραμματισμού της Ένωσης Κέντρου (υποεπιτροπή παιδείας με μέλη τους Ε. Παπανούτσο, Α. Παππά και Γ. Θεοτοκά υπό την προεδρία του Ι. Ζίγδη) για την Αναμόρφωση του Εκπαιδευτικού μας Συστήματος». Βλ. Σ. Μπουζάκης, *Γ. Α. Παπανδρέου...*, ο.π., σ. 305.

⁸⁰⁸ Ε. Παπανούτσος, «Το νέο πρόγραμμα», αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 221/25.6.1963, σ. 3-4.

⁸⁰⁹ «Η παιδεία πρώτος στόχος μάχης δια την ΕΟΚ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 221/25.6.1963, σ. 8-9. Πρόκειται για παρουσίαση των απόψεων που εξέφρασαν οι Ι. Πεσματζίδη, Χρ. Στράτος, Ε. Παπανούτσος και Γ. Θεοτοκά στη συζήτηση που οργανώθηκε στην Αρχαιολογική Εταιρεία με πρωτοβουλία της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης (Ιούνιος 1963). Θέμα της συζήτησης ήταν η διασφάλιση της εθνικής ιδιοτυπίας της Ελλάδας στο πλαίσιο της πολιτικής ένωσης των χωρών της ΕΟΚ. Πέρα από το ότι η επικράτηση της δημοτικής αποτελούσε πάγιο αίτημα των φιλελεύθερων, νέα επιχειρήματα τους έδωσαν η γενική πνευματική ευφορία του 1963 και η απονομή του Νομπέλ Λογοτεχνίας στο Γ. Σεφέρη.

αιτήματα του κλάδου⁸¹⁰ (που είχαν οδηγήσει στην 20ήμερη απεργία του Ιανουαρίου 1963) όσο και σε εκείνο της επαναφοράς του Ν. Παπανικολάου στη θέση του Γενικού Διευθυντή Μ.Ε.⁸¹¹ και με σκοπό τη λήψη απόφασης για συνέχιση των απεργιακών κινητοποιήσεων.

Μόλο που η συντριπτική πλειονότητα των 46 παρισταμένων προέδρων τάχθηκε υπέρ της υποβολής παραιτήσεων από την υπηρεσία, μερικές συντηρητικές ΕΛΜΕ επιφυλάχθηκαν να λάβουν θέση (οι ΕΛΜΕ Πειραιά, Α΄, ΚΑ΄ και ΚΖ΄ Θεσσαλονίκης), ενώ άλλες διαφώνησαν με τη συνέχιση του αγώνα (οι ΕΛΜΕ Α΄ και ΚΕ΄ Αθηνών, Αττικής, Αργοναυπλίας, Σπάρτης, Κέρκυρας και Ευβοίας). Οι ιθύνοντες των τελευταίων χαρακτήρισαν νόθο την απόφαση της συνέλευσης για «λύσιν της υπαλληλικής σχέσεως μετά της Πολιτείας» προβάλλοντας το επιχείρημα ότι οι πρόεδροι δεν ήταν κατά την παρούσα φάση εκφραστές της θέλησης των μελών των Ενώσεων τους. Μάλιστα η ΕΛΜΕ Αττικής κατηγόρησε με εγκύκλιό της το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ ότι παραποιήσε τις αποφάσεις της σύσκεψης και το εγκάλεσε ότι τον Ιανουάριο του '63 είχε οδηγήσει κλάδο σε χαμένο αγώνα χρησιμοποιώντας κομματικό μηχανισμό επηρεασμού των συνειδήσεων και ότι εν γένει με τις ενέργειές του υπονόμει το γόητρο, την αξιοπρέπεια και το συμφέρον του κλάδου.

Σε απάντηση το Δ.Σ. της Ομοσπονδίας αποκάλυψε πως τα μέλη της ΕΛΜΕ Αττικής ανήκαν στη δράκα των Γυμνασιαρχών που είχε επιχειρήσει να διασπάσει την απεργία του Ιανουαρίου και ισχυρίστηκε ότι η «δράξ» αυτή βρισκόταν πίσω από την κυβερνητική απόφαση της πολιτικής επιστράτευσης των καθηγητών/τριών. Δημοσίευσε επίσης τα

⁸¹⁰ Τα αιτήματα που παρέμειναν ίδια και μετά τη λήξη της ΛΓ΄ Γ.Σ ήταν : 1) η αύξηση του εκπαιδευτικού επιδόματος κατά 1.000 δρχ., 2) η μισθολογική εξίσωση με τους ισότιμους κλάδους (γεωπόνους, δασολόγους), 3) η επίσπευση των υπηρεσιακών μεταβολών (προαγωγών – μεταθέσεων), 4) η αύξηση των οργανικών θέσεων των Βοηθών Γυμνασιαρχών κατ' αναλογία με τις τελευταίες αυξήσεις των οργανικών θέσεων, 5) η μη κατάθεση στη Βουλή καταρτισθέντος νομοσχεδίου που έδινε τη δυνατότητα στον υπουργό Παιδείας να αναθέτει υπερωριακή εργασία σε πτυχιούχους μαθηματικών και φυσικών συνταξιούχους ηλικίας μέχρι 70 ετών, υπαλλήλους άλλων υπουργείων και υπηρεσιών και σε ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 222/10.9.1963, σ. 1-2 και τχ. 223/25.9.1963, σ. 9.

⁸¹¹ Κατά τη διάρκεια της απεργίας του '63 ο πρώην πρόεδρος της ΟΛΜΕ Ν. Παπανικολάου απομακρύνθηκε από τη θέση του Γενικού Διευθυντή Μ.Ε. με την υπ. αριθ. 34/1963 πράξη Υπουργικού Συμβουλίου, η οποία καταργούσε την οργανικότητα της θέσης των Διευθυντών της Μέσης και Στοιχειώδους Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας. Ωστόσο, η απόφαση δεν εφαρμόστηκε για τον αντίστοιχο Διευθυντή της Στοιχειώδους. Έκτοτε η ΟΛΜΕ προσπάθησε πολλές φορές, όλες ανεπιτυχώς, την ανάκληση της «παρانونομίας και αντισυνταγματικής πράξεως 34/1963», η οποία ερμηνεύτηκε – και απ' ό,τι διαφαίνεται ήταν – ως τιμωρία τόσο του Ν. Παπανικολάου εξαιτίας της στήριξης που παρέσχε στην απεργία του '63, όσο και της ΟΛΜΕ λόγω αντικυβερνητικής της δράσης. Κατά τη διάρκεια της υπηρεσιακής κυβέρνησης Π. Πιπινέλη η Ομοσπονδία εγκάλεσε τον τότε υπουργό Παιδείας Χριστόφ. Στράτο διότι, αν και «εγνώριζε καλώς ότι η ικανοποίηση του αιτήματος και αδάπανος ήτο και βαθυτάτην απήχησιν θα είχε εις τον κλάδον [...] και παράνομος ήτο και αντέβαινε προς την αρχήν της ίσης μεταχειρίσεως», παρά τις διαβεβαιώσεις του «εστερήθη της απαραίτητου γενναιότητος [...] και δεν κατώρθωσε να καταβάλη την αντίδρασιν παρασκηνιακών δυνάμεων». Μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1963, η ΟΛΜΕ ζήτησε με τηλεγράφημά της προς τον Γ. Παπανδρέου την επαναφορά του Ν. Παπανικολάου, αίτημα που ικανοποιήθηκε (ο Ν. Παπανικολάου επανήλθε στη θέση του Γενικού Διευθυντή Μ.Ε. με την υπ. αριθ. 130214/15.11.63 απόφαση του υπουργείου Παιδείας). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 216/Φεβρουάριος-Μάρτιος 1963, σ. 3 και 53, τχ. 225/Οκτώβριος 1963, σ. 16, τχ. 226/10.11.63, σ. 1 και *Πρακτικά της ΛΔ΄ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ* (13-18.7.1964), Αθήναι 1965, σ. 6.

πρακτικά της έκτακτης συνέλευσης, από τα οποία επιβεβαιώνεται μεν ότι δεν υπήρξε παραποίηση απόφασης, καταδεικνύεται όμως ότι όντως η συνέλευση πραγματοποιήθηκε χωρίς να προηγηθούν αντίστοιχες στις κατά τόπους ΕΛΜΕ, όπως απαιτούσε το καταστατικό. Γι' αυτό άλλωστε και παρώθησε τις ΕΛΜΕ να συγκαλέσουν άμεσα έκτακτες συνελεύσεις με θέμα τη λήψη απόφασης για *αγώνα με υποβολή παραιτήσεων*⁸¹².

Κάτω από τη σκιά των αλληλοκατηγοριών που περιγράφηκαν και του θολού πολιτικού τοπίου πραγματοποιήθηκε η ΛΓ' τακτική Γ.Σ. (8-13.7.1963). Πρόκειται για την κρισιμότερη ίσως Γ.Σ της Ομοσπονδίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, διότι σε αυτήν από τη μια καταδείχθηκαν τα όρια του «ανοίγματος» της ΟΛΜΕ σε θέσεις που εξέφραζε το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα και υποστήριζε η Αριστερά και από την άλλη καταφάνηκε η ισχύς των συντηρητικών δυνάμεων που παραδοσιακά έλεγχαν το συνδικαλιστικό όργανο των καθηγητών Μ.Ε..

Μετά τις αρχαιρεσίες του Ιουλίου 1963, που έγιναν σε κλίμα γενικευμένης έντασης, ο Χ. Περδικάρης επανεκλέχθηκε πρόεδρος, αλλά η συνασπισμένη μερίδα της Δεξιάς ενίσχυσε τη θέση της. Η νέα ισορροπία δυνάμεων που δρούσαν στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ αποτυπώνεται σε άρθρο του *Δελτίου*, όπου η Ομοσπονδία εμφανίζεται να επιζητά μεν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αλλά εντός των ορίων του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και να διεκδικεί ρόλο στη διαμόρφωσή της:

«Γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί [...] ότι, ίνα δυνηθή η Ελλάς να βαδίση παράλληλα με τους πολιτισμένους λαούς [...], οφείλει αφ' ενός μεν να αναπροσαρμόση το όλον εκπαιδευτικόν σύστημα, αφ' ετέρου δε να διατηρήση εις πάντα τύπον σχολείου την θεμελιώδη και αρχήν και αξίαν της ελληνοχριστιανικής αγωγής [...]. Μολονότι δε η καθόλου εκπαιδευτική πολιτική είναι έργον της πολιτείας, ρυθμιζομένη υπό της υπεύθυνου ηγεσίας, εν τούτοις ο κλάδος θεωρών εαυτόν και αρμόδιον και υπεύθυνον να έχη εκάστοτε βαρύνουσιν γνώμην και υπεύθυνον δια την διαμόρφωσιν της εκπαιδευτικής πολιτικής, συνέβαλεν αποφασιστικώς δια εμφάνισιν του όλου θέματος της παιδείας εις το προσκήνιον του ενδιαφέροντος. [...]»⁸¹³.

Το φθινόπωρο του '63 όλα έδειχναν πως η ώρα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είχε έρθει. Θα στεκόταν όμως, και ως ποιο σημείο, αρωγός το νέο Δ.Σ. της ΟΛΜΕ;

Σύνοψη κεφαλαίου

Από το καλοκαίρι του 1956 η παιδεία τίθεται, μαζί με το κυπριακό, στο επίκεντρο του κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος και παραμένει εκεί ως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου. Αφορμές για την εκδήλωση του ενδιαφέροντος αποτέλεσαν η αύξηση των

⁸¹² Βλ. «Περίληψις των πρακτικών της ΛΒ' εκτάκτου Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 217/25.4.1963, σ. 10-15, τχ. 218/7.5.1963, σ. 1-3 και 9 και τχ. 220/10.6.1963, σ. 1 και 16.

⁸¹³ «Εθνική ομολογία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 222/10.9.1963, σ. 1-2.

εκπαιδευτικών τελών και τα χρόνια προβλήματα που αντιμετώπιζαν διδάσκοντες και διδασκόμενοι λόγω της υποχρηματοδότησης της παιδείας. Η ΟΛΜΕ εμφανίστηκε αμφίθυμη στο ζήτημα των εκπαιδευτικών τελών (και παρέμεινε έτσι ως τα τέλη της δεκαετίας του '50). Αναφορικά με το πεδίο εκπαιδευτικής πολιτικής επιδοκίμασε αρχικά τις προθέσεις της Τεχνικής Συμβούλου του υπουργείου Παιδείας Ν. Δενδρινού-Αντωνακάκη, η οποία το 1956 πρόκρινε την ενίσχυση της διδασκαλίας των φυσικομαθηματικών στη Μ.Ε. τονίζοντας παράλληλα την αναγκαιότητα της αρχαιογνωσίας και της θρησκευτικής αγωγής. Όσο όμως διαφαινόταν η σύμπλευση των εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης με εκείνους του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος – όπως αυτή αποτυπώθηκε στα πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας (ΕΠ) που συστάθηκε το 1957- τόσο η Ομοσπονδία άρχισε να υπαναχωρεί σε απόψεις που είχε διατυπώσει τα προηγούμενα χρόνια. Σε πρώτη φάση οι ιθύνοντές της δεν άφησαν περιθώριο στις μερίδες των συνδικαλιστών που τάσσονταν υπέρ του *συνγχρονισμού* του εκπαιδευτικού συστήματος ν' αναπτύξουν δυναμική. Στη συνέχεια υπερασπίστηκαν με πάθος το *κλασικό* Γυμνάσιο προβάλλοντας το ρόλο του στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων και ενέμειναν στην αναγκαιότητα αύξησης των ετών φοίτησης σε περίπτωση που καθιερωνόταν η διχοτόμησή του προτείνοντας λύσεις που επέφεραν σύγκρουση μεταξύ ΟΛΜΕ και ΔΟΕ. Με επιφύλαξη στάθηκαν απέναντι στην ενδεχόμενη ανάπτυξη της μέσης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης, για λόγους ιδεολογικοπολιτικούς, αλλά και εξαιτίας του φόβου που τους διακατείχε πως η θέσπιση και ανάπτυξη της θα επέφερε συρρίκνωση των σχολείων της γενικής παιδείας και περικοπή των ισχνών κονδυλίων που παρέχονταν σ' αυτά και στους εκεί διδάσκοντες. Όταν δημοσιοποιήθηκαν οι προτάσεις της ΕΠ (αρχές 1958) τις επέκριναν σχεδόν στο σύνολό τους με αρκετή δόση λαϊκισμού στο λόγο τους και υιοθετώντας τη ρητορική των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Αποδέχθηκαν μόνο εκείνες που έκριναν ότι δεν θα έθιγαν ιδιαίτερα την καθεστηκυία εκπαιδευτική τάξη πραγμάτων και ότι θα συνέβαλαν στην ενίσχυση του επαγγελματικού γοήτρου των καθηγητών/τριών Μ.Ε. .

Η ανάληψη της ηγεσίας της Ομοσπονδίας από νέα πρόσωπα μετά τις αρχαιρεσίες του Ιουλίου 1958, λίγο μετά από την αδιαμφισβήτητη εκλογική νίκη της ΕΡΕ, σηματοδοτεί την απαρχή της εκ μέρους της υιοθέτησης των απόψεων που διατύπωσε η ηγεμονεύουσα πια συντηρητική εκσυγχρονιστική τάση. Πρόκειται ωστόσο για μια διστακτική και γεμάτη υπαναχωρήσεις πορεία. Η διστακτικότητά της ΟΛΜΕ οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι: α) ο εγκλωβισμός των νέων ιθυνόντων της ανάμεσα σε αντίρροπες δυνάμεις στο εσωτερικό του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος. Μόλο που οι εκπρόσωποι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης κατέλαβαν νευραλγικές θέσεις στο υπουργείο Παιδείας και στα όργανα συλλογικής έκφρασης των εκπαιδευτικών, μεγάλη ήταν η επιρροή που εξακολουθούσαν να έχουν στους καθηγητές/τριες πρόσωπα και συλλογικοί φορείς της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, β) οι αντιφάσεις της ίδιας της

εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης, η οποία αμφιταλαντευόταν ανάμεσα στην πρακτική αναγνώριση της ανάγκης για προσαρμογή της εκπαίδευσης στην κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα και στη διατήρηση της πρόταξης των αξιών του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού», ώστε να εξυπηρετήσει τους ιδεολογικοπολιτικούς της στόχους. Το δίλλημα στους κόλπους της ΕΡΕ κατέστη εντονότερο από τη στιγμή που η ΕΔΑ αναδείχθηκε αντιπολίτευση (1958), γ) ο διάχυτος φόβος των φιλολόγων και των θεολόγων, που δεδομένης της συνεχιζόμενης αδιοριστίας των άλλων κλάδων αποτελούσαν την πλειονότητα των καθηγητών/τριών Μ.Ε., πως η ενδεχόμενη ενίσχυση της διδασκαλίας μαθημάτων που σχετίζονταν με τις θετικές επιστήμες και την τεχνολογία θα επέφερε δυσμενείς για τον κλάδο συνέπειες. Τελικά, η ΟΛΜΕ επικρότησε τη «μισή μεταρρύθμιση» του 1959 (Ν.Δ. 3971/1959) αυτοπροσδιοριζόμενη ως οργάνωση που επιχειρούσε να συμβάλει στην εναρμόνιση της *υγιούς συντηρητικότητας* με το *πνεύμα λελογισμένης προόδου*.

Τη διετία 1957-59, κατά την οποία εκδηλώθηκαν έντονες συγκρούσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, η Ομοσπονδία πραγματοποίησε δύο απεργιακές κινητοποιήσεις, μία το Μάρτιο του 1957 και μία ακριβώς δύο χρόνια αργότερα. Κοινά σημεία των κινητοποιήσεων της ήταν αφενός η προβολή επαγγελματικών αιτημάτων σε χρονικές στιγμές κατά τις οποίες αναμένονταν οι κυβερνητικές αποφάσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και αφετέρου τα φτωχά αποτελέσματά τους. Ειδοποιό διαφορά συνιστά ότι, ενώ η απεργία του '57 είχε αμυντικό χαρακτήρα (μεθοδεύθηκε από ηγεσία που ανήκε στην αντιδραστική συντηρητική τάση), εκείνη του '59 ήταν απόρροια της εκτίμησης πως η επικείμενη μεταρρύθμιση αποτελούσε ευκαιρία ώστε ο κλάδος να αποκομίσει υλικά και συμβολικά οφέλη, μια και ο βαθμός της αποδοχής των νέων νομοθετικών μέτρων και η εφαρμογή τους εξαρτιόταν από αυτόν.

Το τέλος της υποπεριόδου χαρακτηρίζεται από το κλίμα που δημιουργήθηκε με τις εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961 και τον «ανένδοτο» αγώνα του Γ. Παπανδρέου. Η ΟΛΜΕ, που άρχισε στενή συνεργασία με τη ΔΟΕ (1959-63), εισήλθε σταδιακά στο «συγκρουσιακό κύκλο» της «“σύντομης” δεκαετίας του '60». Την πορεία της τη χαρακτηρίζει και πάλι παλινωδία. Οι σχετικές με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής απόψεις της άλλοτε συμπλέουν με εκείνες των εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, άλλοτε χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη προοδευτικότητα και άλλοτε ταυτίζονται με εκείνες της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Ωστόσο, και σε αντίθεση με τα αμέσως προηγούμενα έτη (1958-60), η έκφραση αντιφατικών θέσεων εκ μέρους της Ομοσπονδίας - στο τιμόνι της οποίας βρέθηκε από το Σεπτέμβριο του 1960 ένας παλιός *μακρονησιώτης*, ο Χ. Περδικάρης- φαίνεται ότι οφειλόταν στη σκλήρυνση της στάσης της κυβέρνησης απέναντι σε όσους την αμφισβητούσαν (διατήρηση των έκτακτων μέτρων, επίταση της προσπάθειας ελέγχου των συνδικαλιστικών οργανώσεων κ.λπ.). Στα τέλη του 1962, όταν επιτάθηκαν οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των φοιτητών κι έγινε κοινή συνείδηση πως τα προβλήματα της εκπαίδευσης

(κτηριακό, κενά σε εκπαιδευτικό προσωπικό, χαμηλές αποδοχές, μονολιθικά προγράμματα) παρέμεναν άλυτα η Ομοσπονδία ευθυγραμμίζεται όλο και περισσότερο με τις απόψεις των εκπροσώπων του φιλελεύθερου και του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος, να συνενώνει τις δυνάμεις της με εκείνες των φοιτητών και να ακολουθεί, χωρίς πλέον τη σύμπραξη της ΔΟΕ, πρακτικές διεκδίκησης υψηλότερων αμοιβών για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε., οι οποίες υπέκρυπταν έντονη αμφισβήτηση του κοινωνικοπολιτικού καθεστώτος της καραμανλικής οκταετίας (απεργία διαρκείας Ιανουαρίου 1963 και απόπειρα για αγώνα δια παραιτήσεων την άνοιξη της ίδιας χρονιάς). Όμως, στις αρχαιρεσίες του Ιουλίου 1963 - οι οποίες σύντομα θα αποδεικνύονταν κρίσιμες για τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής - διαφάνηκε πως η μερίδα του Χ. Περδικάρη δεν είχε τη δύναμη να διατηρήσει τον προσανατολισμό της παραδοσιακά συντηρητικής Ομοσπονδίας σε νέα κατεύθυνση. Η δράση της μερίδας αυτής (ιδίως κατά το συνδικαλιστικό έτος Ιουλίου 1962-Ιουλίου 1963), μόλο που είχε βρει απήχηση στη βάση με αιχμή δόρατος τα επαγγελματικά αιτήματα, προκάλεσε τη συσπείρωση των μερίδων του συντηρητικού χώρου. Συνέπεια της συσπείρωσης ήταν η δημιουργία νέας ισορροπίας δυνάμεων στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ, με τον Χ. Περδικάρη να παραμένει στην ηγεσία της, αλλά και με τους αντιπάλους του να έχουν ενισχυθεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΟΛΜΕ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΗΣ «ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ»

«Η γενεά του εκπαιδευτικού δημοτικισμού [...] έκανε την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και όχι η ΟΛΜΕ, η γενεά του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, με την πνευματική και την πολιτική της εκπροσώπηση και με τους Εκπαιδευτικούς της, οι οποίοι άλλοτε έμπαιναν και άλλοτε ελακτίζοντο και έφευγαν από την ΟΛΜΕ». Ε. Παπανούτσος

Εισαγωγή

Στις βουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου 1963 η Ένωση Κέντρου (Ε.Κ.), κόμμα που εκπροσωπούσε το φιλελεύθερο τμήμα της αστικής τάξης, κατάφερε «να εκφράσει τη θέληση πλατιών στρωμάτων του πληθυσμού»⁸¹⁴ και σχηματίζοντας κυβέρνηση επιχείρησε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Οι αλλαγές που πρότεινε στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής εντάσσονται στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο με εκείνο που υιοθέτησαν οι εκσυγχρονιστές της ΕΡΕ κατά τα έτη 1958-59. Ωστόσο, η Ε.Κ. το ερμήνευσε και το υλοποίησε σε καθαρά φιλελεύθερη βάση. Με τη μεταρρύθμιση του 1964 το κυβερνών κόμμα αποσκοπούσε τόσο στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου, όσο και στην ανάπτυξη του ατόμου και του πολίτη, ώστε να επιτευχθεί και η κοινωνική ανάπτυξη. Βέβαια, από τους κόλπους του δεν έλειπαν όσοι υιοθετούσαν την «τεχνοκρατική θεωρία» για την εκπαίδευση θεωρώντας ότι η εκπαίδευση πρέπει να ανταποκρίνεται πρωτίστως, αν όχι μόνο, στις απαιτήσεις τις αγοράς εργασίας με στόχο να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή παραγωγικότητα⁸¹⁵.

Η μεταρρύθμιση του '64 αποτέλεσε ευθύς εξαρχής ένα από τα πεδία στα οποία εκφράστηκε σειρά ιδεολογικών συγκρούσεων. Οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης αντιτάχθηκαν σθεναρά στις αλλαγές που επιχειρήθηκαν στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Εκείνοι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, καίτοι εμφανίστηκαν αρχικά μετριοπαθείς απέναντι στις προθέσεις των «κεντρώων», στη συνέχεια υπαναχώρησαν. Η υπαναχώρησή τους καθρεφτίζει τη συσπείρωση που επιχείρησαν οι πολιτικοί εκπρόσωποι των συντηρητικών αστικών κομμάτων στα τέλη του 1964. Έκτοτε οι πολιτικοί της *μείζονος* αντιπολίτευσης αντιτάχθηκαν στη μεταρρύθμιση του '64 και από το Μάρτιο του 1965 επανέφεραν για συζήτηση στην ολομέλεια της Βουλής το σχετικό νομοθέτημα (Ν.Δ. 4379/1964⁸¹⁶) ζητώντας την ακύρωσή του⁸¹⁷. Ο νέος εκπαιδευτικός νόμος

⁸¹⁴ Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης...*, ο.π., σ. 270. Βλ. επίσης σ. 280-283.

⁸¹⁵ Α. Καζαμιάς, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 435-440.

⁸¹⁶ ΦΕΚ 182/τ. Α'/24.10.1964.

⁸¹⁷ Η συζήτηση διήρκεσε δύο μήνες. Βλ. Κ.Ι. Δημόπουλος, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, (χ.ε.), Αθήνα 1965, σ. 7.

υποτίθετο ότι έθετε υπό αμφισβήτηση τα βασικά θεμέλια της συντηρητικής ιδεολογίας : τον «ελληνοχριστιανικό πολιτισμό», τη θρησκεία και την κλασική, αρχαία ελληνική και λατινική, κληρονομιά⁸¹⁸. Η ΕΔΑ, ακολουθώντας την τεχνικο-οικονομική αντίληψη για την εκπαίδευση και θεωρώντας τις μεταρρυθμίσεις συνάρτηση του προγραμματισμού της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, χαιρέτισε μεν την μεταρρυθμιστική απόπειρα, αλλά θεώρησε τις επιχειρούμενες αλλαγές άτολμες και ανεπαρκείς⁸¹⁹.

Στην κλασική μελέτη του για την Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης ο Αλ. Δημαράς συγκαταλέγει την ΟΛΜΕ στους φορείς που τήρησαν εχθρική στάση απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '64⁸²⁰, ενώ άλλοι μελετητές κάνουν λόγο για ευνοϊκή θέση της Ομοσπονδίας προς τις επιχειρούμενες αλλαγές⁸²¹. Στο κεφάλαιο αυτό θα υποστηριχθεί ότι η ΟΛΜΕ κράτησε σκοπίμως επαμφοτερίζουσα στάση απέναντί της. Λεκτικά η Ομοσπονδία δεν παρέλειπε να διακηρύσσει την πίστη της στην ανάγκη αλλαγών στη δομή και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης. Αποτίμησε ως ορθές κάποιες από τις προβλέψεις του νομοσχεδίου «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως». Από την άλλη πλευρά, δεν δίστασε να ασκήσει δριμύτατη κριτική σχεδόν σε όλα τα σημεία του. Η κριτική της, αν και υφολογικά απείχε από την πολεμική των αντιπάλων της μεταρρύθμισης του '64, επί της ουσίας άλλοτε απηχούσε τις απόψεις τους και άλλοτε τους ενίσχυε με επιχειρήματα. Επιπλέον, η ΟΛΜΕ επανήλθε στη γνωστή από το παρελθόν πρακτική της σύγκρουσής της με τον *αρχιτέκτονα* της μεταρρύθμισης Ε. Παπανούτσο.

5.1. Η ανάδειξη της παιδείας σε κεντρικό πολιτικό ζήτημα και η στάση της ΟΛΜΕ

Οι εκλογές του Νοεμβρίου 1963 διεξήχθησαν κάτω από το βάρος των σκληρών πολιτικών αντιπαραθέσεων και των έντονων κοινωνικών αναταραχών που σημάδεψαν τη χώρα από τις εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961. Κεντρική θέση σε αυτές είχε το ζήτημα της εκπαίδευσης.

Το «ευρωπαϊκό μέλλον της χώρας», οι μεταρρυθμιστικές απόπειρες στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη, η αποτυχία της «μισής μεταρρύθμισης» του '59, το γεγονός ότι τα στρώματα της ενδογενούς αστικής τάξης, μεγάλο μέρος της μικροαστικής, της εργατικής και της αγροτικής

⁸¹⁸ Π. Κυπριανός, *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σ. 278.

⁸¹⁹ Και οι εκφραστές του παράνομου ΚΚΕ αντιμετώπιζαν θετικά το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο της Ε.Κ.. Πρόκριναν δε την «κοινή αντιμετώπιση των αντιδραστικών απόψεων» εκ μέρους της ΕΔΑ και της Ε.Κ. Βλ. Γ. Αθανασιάδης, «Η πραγματική αξία των κυβερνητικών μέτρων για την εκπαίδευση», π. *Νέος Κόσμος*, τ. 16, τχ. 11, σ. 89-90.

⁸²⁰ Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε...*, ο.π., τ. Β', σ. ξβ'. Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σ. 304. Α. Προβατά, *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα...*, ο.π., σ. 168.

⁸²¹ Βλ. Β. Βασιλού – Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα των ...*, ο.π., σ. 37. Σ. Μπουζάκης, Γ.Α. Παπανδρέου. *Ο πολιτικός...*, ο.π., σ. 107-110. Π. Πηγάκη, *Εκπαιδευτική πολιτική και απεργία διαρκείας - ΟΛΜΕ 1993-97. Στρατηγικές εξουσίες και ιδεολογικά σύμβολα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σ. 58.

είχαν συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα για διαρθρωτικές, οικονομικές και κοινωνικές, αλλαγές⁸²² και θεωρούσαν την εκπαίδευση βασικό μέσο για την επίτευξή τους, όλα συνέτειναν στην πρόταξη των προεκλογικών εξαγγελιών των πολιτικών κομμάτων της υπόσχησης ότι θα εργάζονταν σύντονα για την αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος⁸²³. Κεντρικά σημεία αναφοράς αποτελούσαν ο εκσυγχρονισμός του αναλυτικού προγράμματος και η ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης ώστε να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη. Σημαίνουσα θέση στην προβληματική της εποχής κατείχε για μια ακόμη φορά και το ζήτημα της σχέσης της τεχνικής με την ανθρωπιστική μόρφωση.

Συγκεκριμένα, ο Κ. Καραμανλής διαβεβαίωσε στην πρώτη προεκλογική του συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη (8.10.1963) ότι η ΕΡΕ θα έδινε απόλυτη προτεραιότητα στην Παιδεία έναντι των άλλων τομέων. Και τούτο διότι αφενός τα δημοσιονομικά και οικονομικά περιθώρια του κράτους το επέτρεπαν και αφετέρου το επέβαλε η προσπάθεια για την επίτευξη των οικονομικών και κοινωνικών στόχων του νέου δεκαετούς προγράμματος της ΕΡΕ, η εφαρμογή του οποίου θα άρχιζε από το 1965. Ο αρχηγός της ΕΡΕ έκανε λόγο για αναδιάρθρωση και επέκταση της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης και για αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων. Επιχειρώντας δε να συμβιβάσει τις δυο τάσεις του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος ισχυρίστηκε πως η παιδεία έπρεπε να παραμείνει προσανατολισμένη στην *ελληνική και χριστιανική παράδοση* «προς την δημιουργίαν [...] εναρέτων πολιτών, αξίων της ελευθερίας και της δημοκρατίας», αλλά και ότι ήταν ανάγκη να προσανατολισθεί και προς τη δημιουργία «ανθρώπων ικανών να εργασθούν παραγωγικώς μέσα εις τα πλαίσια της οικοδομουμένης ελληνικής οικονομίας»⁸²⁴.

Ο Γ. Παπανδρέου, πέρα από τις επικρίσεις που διατύπωσε για την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΡΕ⁸²⁵ προέβαλε ως επιτακτική την ανάγκη για ριζική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, με στόχο τον εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων και τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης. Ο αρχηγός της Ε.Κ. έθεσε επίσης και το ζήτημα της γλώσσας: «Και το γλωσσικόν επίσης, ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός, πρέπει να εύρη την πρακτική λύσιν του»⁸²⁶.

Η προεκλογική εκστρατεία της ΕΔΑ στο θέμα της παιδείας στηρίχθηκε στην πρόταση εκπαιδευτικής πολιτικής που είχε παρουσιάσει το Μάρτιο του 1963, όπου έκανε λόγο για την ανάγκη ευρύτατου και ουσιαστικού εκδημοκρατισμού του σχολείου, πρόκρινε τη συνύφανση των ανθρωπιστικών σπουδών με την τεχνική μόρφωση, την επιστημονική

⁸²² Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης...*, ο.π., σ. 273-274· Μ. Ηλιού, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, Πορεία, Αθήνα 1990, σ. 66.

⁸²³ Ε. Π. Παπανούτσος, *Αγώνες και αγωνία...*, ο.π., σ. 52.

⁸²⁴ [Προεκλογικός λόγος Κ. Καραμανλή]: εφ. *Η Καθημερινή*, 8.10.1963, σ. 5-6.

⁸²⁵ Βλ. [Προεκλογικός λόγος Γ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη]: εφ. *Το Βήμα*, 15.10.1963, σ. 5.

⁸²⁶ [Προεκλογικός λόγος Γ. Παπανδρέου στην Αθήνα]: εφ. *Το Βήμα*, 1.11.1963, σ. 5.

προσέγγιση της διδακτέας ύλης και την ανάδειξη της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους⁸²⁷.

Οι περισσότεροι από τους Έλληνες πολιτικούς της εποχής αποδέχονταν ότι υπήρχε στενή σχέση αφενός μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου – ιδιαίτερα του επιστημονικού και τεχνικού προσωπικού – και της οικονομικής ανάπτυξης αφετέρου. Η σύγκλιση των εκπροσώπων των δύο βασικών τάσεων της αστικής τάξης στο σημείο αυτό οφείλεται στο ότι κατά τη δεκαετία του 1960, και κάτω από τη διαρκώς αυξανόμενη επιρροή της θεωρίας περί «ανθρώπινου κεφαλαίου», επιτάθηκε η προσπάθεια αναπροσαρμογής των αναλυτικών προγραμμάτων με στόχο να αξιοποιηθεί ο άνθρωπος, που θεωρείτο *η ευγενέστερη ενεργειακή πηγή κάθε χώρας*, και να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη.

Από την άλλη πλευρά, ήταν ευδιάκριτη η ιδεολογική διαμάχη ανάμεσά τους σχετικά με εκείνο το σκοπό της εκπαίδευσης που αφορούσε στο βάρος της παράδοσης και στο περιεχόμενο του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»⁸²⁸. Τη διαμάχη και την ιδεολογική σύγχυση που επικρατούσε όσον αφορά το γνωστικό περιεχόμενο αποτύπωσε εύγλωττα ο Δ. Μαρωνίτης:

«Μιλούμε για ανθρωπιστική παιδεία και ο καθένας έχει στο νου κάτι διαφορετικό: ο ένας τα αρχαία και τα λατινικά, ο άλλος μόνο τα αρχαία, το τρίτος προσθέτει – και με το δίκιο του – τα καθιερωμένα έργα της βυζαντινής και νεοελληνικής λογοτεχνίας, ο τέταρτος σκέφτεται και τα έργα της ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας λογοτεχνίας [...]. Ο ένας προτιμά το πρωτότυπο, ο άλλος τις μεταφράσεις. Μερικοί θέλουν κείμενα ακέραια, άλλοι σε εκλογές. Και ακολουθούν τα ερωτήματα: σε ποια βαθμίδα παιδείας θα προσφέρονται αυτά τα κείμενα, σε τι δόσεις, αν θα περιοριστούμε στην απλή τους ανάγνωση ή θα προχωρήσουμε στην ερμηνεία τους, [...] αν η πρόθεσή μας θα μείνη αποκλειστικά εγκωμιαστική ή θα προχωρήσει και σε «ανευλαβή» κριτική αξιολόγηση. Και τέλος ποιος θα τα κάνει όλα αυτά; Οι απόφοιτοι των πανεπιστημιακών μας σχολών με τις 2.000 δρχ. και την ελαττωματική προπαιδεία ή «ειδικώς μετακληθέντες ξένοι επιστήμονες» που θα αναλάβουν τον εξανθρωπισμό μας;»⁸²⁹.

Το πρόβλημα της σχέσης τεχνικής και ανθρωπιστικής παιδείας, που είχε τεθεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 – κάτω από το βάρος της ανάγκης εκσυγχρονισμού της παιδείας μπροστά στις εξελίξεις της τεχνικής και των θετικών επιστημών (“the Sputnik shock”) από τη μια, και της «ανάγκης» να διατηρηθούν τα ιδεώδη του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και ανθρωπισμού από την άλλη – δεν είχε ακόμη βρει τη λύση του. Οι συντηρητικές κυβερνήσεις της περιόδου που προηγήθηκε, όσο κι αν συνειδητοποιούσαν την ανάγκη του *συγχρονισμού της παιδείας*, δεν είχαν κατορθώσει να απαλλαγούν από την ανασφάλεια της εξάπλωσης του κομμουνισμού, απέναντι στον οποίο είχαν υψώσει σαν προστατευτικό

⁸²⁷ Βλ. [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 198-208.

⁸²⁸ Π. Κυπριανός, *Συγκριτική ιστορία...*, ο.π., σ. 278.

⁸²⁹ Βλ. «Τεχνική και ανθρωπιστική μόρφωση», π. *Εποχές*, τχ. 3/Ιούλιος 1963, σ. 48, (άποψη Δ. Μαρωνίτη).

ανάχωμα τον «ελληνοχριστιανικό πολιτισμό» και δεν είχαν πραγματοποιήσει ούτε τα δειλά βήματα που προβλέπονταν από το Ν.Δ. 3979/1959.

Κάτω από τις παραπάνω συνθήκες, η ηγεσία της ΟΛΜΕ εμφανίστηκε να επιζητά και αυτή αλλαγές στα εκπαιδευτικά πράγματα. Οι προσδοκίες της, ειλικρινείς ή όχι, ανακλώνται σε πολλά τεύχη του *Δελτίου* και κατά τη διάρκεια του 1964, πριν την ψήφιση του νομοσχεδίου «περί Γενικής Εκπαιδύσεως» της Ε.Κ.⁸³⁰ Από την άλλη πλευρά, η Ομοσπονδία, όπως και η ΔΟΕ αλλά και η πλειονότητα των πολιτών, επέδειξε δυσπιστία απέναντι στις προεκλογικές εξαγγελίες των πολιτικών κομμάτων⁸³¹. Η δυσπιστία της αποτυπώνεται έντονα στα τεύχη του Οκτωβρίου 1963, με αφορμή το λόγο του Χρ. Στράτου στα εγκαίνια του νέου «μεγάλου» του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας (24.9.63). Ο υπουργός Παιδείας της «πολιτικο-υπηρεσιακής» κυβέρνησης Π. Πιπινέλη⁸³² παραδέχθηκε πως η παιδεία του Έθνους προσέλκυε για πρώτη φορά πανελλήνια αγωνία και είχε λάβει την κρισιμότητα ζωής και θανάτου. Η συντακτική επιτροπή του *Δελτίου* σχολιάζοντας τις δηλώσεις του, αφού σημείωνε πως η ΟΛΜΕ ανέκαθεν τόνιζε ότι η Παιδεία αποτελεί τη βασικότερη προϋπόθεση ανάπτυξης και επιβίωσης για τη χώρα σ' εποχή παγκόσμιου πνευματικού ανταγωνισμού και υπογράμμιζε τις αδυναμίες της⁸³³, έγραφε δηκτικά:

«Εχρειάσθησαν πέντε έτη και αγώνες πέντε ετών, επίμονοι, αποφασιστικοί του κλάδου, δια να προσελκύση το πρόβλημα της παιδείας την “πανελλήνιον αγωνίαν”. Εχρειάσθησαν 5 έτη δια να ομολογήση ο Υπουργός της Παιδείας [...] “ειλικρινώς”, ότι το μέγα πράγμα δι’ ημάς είναι η Παιδεία και ότι αι συνθήκαι εργασίας και το μέγεθος της αποστολής των εκπαιδευτικών επιβάλλουν τουλάχιστον ίσην μεταχείρισιν. Πόσα έτη άραγε θα χρειασθή η Πολιτεία δια να ομολογήση ειλικρινώς ότι η Παιδεία υψηλής

⁸³⁰ Βλ. ενδεικτικά: Χρ. Θεοδωράτος, «Η παιδεία και η Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 234/25.3.1964, σ. 3-6 και Δ. Παπαδημητρίου, «Η μεταρρύθμιση της παιδείας χρέος του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 239/25.6.1964 σ. 11-12.

⁸³¹ Η κοινή γνώμη ήταν ιδιαίτερα δύσπιστη στις προεκλογικές δεσμεύσεις των κομμάτων. Η δυσπιστία της οφειλόταν στο γεγονός ότι πρακτικά δεν είχαν βρει απήχηση αιτήματα για δημοκρατικό εκσυγχρονισμό των πολιτικών θεσμών, αλλά και των αντίστοιχων εκπαιδευτικών, παρά το ότι είχαν πρωτοθεθεί το 1950 και έκτοτε διατυπωνόταν διαρκώς από ένα όλο και μεγαλύτερο αριθμό μελών της ελληνικής κοινωνίας. Βλ. Ι. Λαμπίρη Δημάκη, «Κοινωνική αλλαγή 1949-74. Η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου», στο *Ιστορία του νέου...*, ο.π., τ. 9, σ. 191. Η Διοίκησης, «Δεν θα λησμονηθούν αι υποσχέσεις», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 527/5.11.1963, σ.1.

⁸³² Η κυβέρνηση Π. Πιπινέλη σχηματίστηκε στις 18.3.1963 με υπόδειξη του Κ. Καραμανλή, ύστερα από την παραίτησή του από την ηγεσία της ΕΡΕ και την απόρριψη της πρότασής του να γίνουν αμέσως εκλογές. Ωστόσο, η επιμονή του Γ. Παπανδρέου να απόσχει από τις εκλογές αν δεν αντικαθίστατο η κυβέρνηση Πιπινέλη, στην οποία συμμετείχαν άτομα που είχαν κατηγορηθεί για ανάμειξη στο εκλογικό πραξικόπημα του 1961, σε συνδυασμό τόσο με το αντίστοιχο αίτημα της ΕΔΑ και των Προοδευτικών όσο και με το γεγονός ότι το παλάτι (και οι Αμερικανοί) δεν επιθυμούσε συνέχιση της πολιτικής ανωμαλίας (μαζί με την ελπίδα των ανακτόρων ότι τα δύο αστικά κόμματα θα έβγαζαν ισοδύναμα και θα γίνονταν αυτά ρυθμιστές της πολιτικής ζωής), οδήγησαν στο σχηματισμό της υπηρεσιακής Στ. Μαυρομιχάλη στις 27.9.1963. Οι εκλογές ορίστηκαν για το Νοέμβριο. Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία», στο *Ιστορία...*, ο.π., τ. 9, σ. 31-32. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ.4, σ. 96-99, 102-109, 113-133, 313. Ν. Παπαδημητρίου, *Από την Ένωση Κέντρου στην Αποστασία*, Ροές, Αθήνα 1986, σ. 98-118 και 186.

⁸³³ «Πανελλήνιον αίτημα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 224/10.10.1963, σ. 2.

στάθμης και η εξασφάλισης συνθηκών υψηλής παιδευτικής αποδόσεως [...] είναι επιβεβλημένοι από ανάγκην ιστορικήν; Ίδωμεν!»⁸³⁴.

Ωστόσο, η αμφισβήτηση – που κατά τους συντάκτες του *Δελτίου* εδραζόταν στο γεγονός ότι οι καθηγητές/τριες δεν είχαν δει στην πράξη το ενδιαφέρον των κυβερνήσεων για τη βελτίωση της *χειμαζόμενης* Παιδείας⁸³⁵ - συνοδεύεται από μια συγκρατημένη αισιοδοξία ότι το πανελλήνιο αίτημα της *ανόρθωσης της Παιδείας και των λειτουργιών της* θα έβρισκε απόλυτη ικανοποίηση στα πολιτικά προγράμματα των *εθνικών κομμάτων*,⁸³⁶ και από την ελπίδα ότι δεν απέμενε παρά το τελευταίο βήμα, το οποίο και δεν θα αργούσε να πραγματοποιηθεί, λόγω της στροφής του ενδιαφέροντος προς το οξύτατο εκπαιδευτικό πρόβλημα και των *σθεναρών αγώνων του κλάδου*⁸³⁷.

Για μια ακόμη φορά η ΟΛΜΕ έθεσε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της την ούτως ή άλλως αντικειμενική ανεπάρκεια σε διδακτικό προσωπικό, την ελλιπέστατη υλικοτεχνική υποδομή και τις χαμηλές αποδοχές των εκπαιδευτικών, χωρίς να παραλείψει τα φλέγοντα ζητήματα του προσανατολισμού και των σκοπών της παιδείας. Ωστόσο, σε αντίθεση με το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, οπότε όπως είδαμε στο *Δελτίο* φιλοξενήθηκαν οι σχετικές απόψεις των εκπροσώπων του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, οι συντάκτες του δημοσιογραφικού οργάνου της Ομοσπονδίας επέλεξαν τώρα να μην πάρουν ανοιχτά θέση. Αρκέστηκαν στην αναδημοσίευση, δίχως σχολιασμό, μέρους της μεγάλης έρευνας των Αλ. Δημαρά και Αν. Στάγκου, συνεργατών του περιοδικού *Εποχές*, σχετικά με το αν και με ποιο τρόπο θα μπορούσε να συνδυαστεί η τεχνική με την ανθρωπιστική μόρφωση⁸³⁸. Από τις απαντήσεις όσων είχαν κληθεί από το περιοδικό να λάβουν θέση (Γ. Κουρμούλης, Ι. Κριαράς, Ε. Παπανούτσος, Γ. Γιαννιλόπουλος, Στ. Ιωακειμίδης κ.α.), στο *Δελτίο* αναδημοσιεύθηκαν οι απόψεις των *νέων επιστημόνων* Στρ. Δούκα, Δ. Μαρωνίτη και Λ. Μπενάκη. Πέρα από τα επιμέρους σημεία στα οποία ο καθένας από αυτούς έδωσε έμφαση, κοινές επισημάνεις τους ήταν: α) η χρόνια αδυναμία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος να δώσει στους μαθητές/τριες τόσο επαγγελματικά εφόδια, όσο και τις *αρετές* που θα έπρεπε να τους παρέχει η ανθρωπιστική παιδεία, ειδικά «τον τρόπο του σκέπτεσθαι και του μανθάνειν», και β) η ανάγκη να υπάρξει μια εκπαιδευτική ηγεσία ικανή να εμπνεύσει και να εφαρμόσει στην εκπαίδευση μέτρα σύμφωνα με την *σύγχρονη (πανευρωπαϊκή) αντίληψη της ανθρωπιστικής παιδείας και με την ελληνική ιδιοτυπία*. Αποτύπωναν επίσης τη διαμάχη που υπήρχε στην χώρα σχετικά με το περιεχόμενο και την ερμηνεία της

⁸³⁴ «Καθυστερημένη αναγνώρισις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 224/10.10.1963, σ. 1.

⁸³⁵ «Η Διοίκησης της ΟΛΜΕ προς τον κλάδον επί τη ενάρξει του νέου σχολικού έτους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 225/25.10.1963, σ. 7.

⁸³⁶ «Πανελλήνιον...» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π..

⁸³⁷ «Η Διοίκησης της ΟΛΜΕ προς τον κλάδον...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π..

⁸³⁸ Βλ. «Τεχνική και Ανθρωπιστική μόρφωση», π. *Εποχές*, τχ. 1/Μάιος 1963, σ. 45-51, τχ. 2/ Ιούνιος 1963, σ. 50-57 και τχ. 3/ Ιούλιος 1963, σ. 44-51. Πρβ. Τεχνική και ανθρωπιστική μόρφωσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 224/10.10.1963, σ. 3-7.

«ανθρωπιστικής παιδείας», χωρίς ωστόσο να υπεισέρχονται στην ιδεολογικο-πολιτική διάσταση του ζητήματος.

Ο έμμεσα εκπεφρασμένος προβληματισμός της ΟΛΜΕ για την κατεύθυνση που θα έπρεπε να πάρει η Μ.Ε. δεν συνεχίστηκε. Αντίθετα, σε επόμενο τεύχος του *Δελτίου* φιλοξενήθηκε ένα εξαιρετικά συντηρητικό, σχεδόν φοβικό κείμενο, που επέκρινε τον παραγκωνισμό «κατά τα τελευταία έτη» της «Λειτουργικής Αγωγής» από το μάθημα των Θρησκευτικών και τόνιζε τον κίνδυνο του θρησκευτικού «αποχρωματισμού της νέας γενεάς [...λόγω...] του καινοφανούς ανέμου, τον οποίο ήγειρεν έξωθεν η κατάλυσις των τειχών μεταξύ των Εθνών [και] της καταλύσεως έσωθεν παραδεδεγμένων κέντρων λειτουργικής ζωής»⁸³⁹.

Η παλινδρόμηση αυτή, που επρόκειτο να συνεχιστεί, ανακλά τη σχεσιοδυναμική των συνδικαλιστικών μερίδων στο Δ.Σ. της Ομοσπονδίας και προϊδεάζει για την εν γένει στάση της απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Σημειωτέον ότι συντελείται αμέσως μετά την υποβολή παραίτησης του Χαρ. Περδικάρη (Σεπτέμβριος 1963) από την προεδρία της Ομοσπονδίας⁸⁴⁰ και την ανάληψη της ηγεσίας της από τον Γ. Γεωργόπουλο, ανθρώπου, που κατά τη μαρτυρία του Ε. Πριώνη, δεν είχε αποκρυσταλλωμένη άποψη σε ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής⁸⁴¹ και, απ' ό,τι διαφαίνεται, κινούμενος σε κλίμα πόλωσης επέλεξε να θέσει ως προτεραιότητα των δραστηριοτήτων του τη βελτίωση των οικονομικών απολαβών των καθηγητών/τριών Μ.Ε.

Το εκλογικό αποτέλεσμα ανάδειξε νικήτρια την Ε.Κ.⁸⁴² θέτοντας προσωρινό τέρμα στην εντεκάχρονη κυριαρχία της συντηρητικής αστικής τάξης, αλλά και προκαλώντας αναταραχές στο πλέγμα εξουσίας⁸⁴³. Ο Γ. Παπανδρέου στις προγραμματικές δηλώσεις του (Νοέμβριος 1963) εξήγγειλε ένα ευρύτατο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων (οικονομικών, διοικητικών και κοινωνικών) ώστε να εμπεδωθεί το *κράτος δικαίου* για όλους τους πολίτες και να εγκατασταθεί η εποχή της *εθνικής αναγέννησης*. Ως το κυριότερο μέσο επίτευξης των παραπάνω πρόβαλε την παιδεία, για την οποία διεμήνυσε ότι θα αύξανε σταδιακά τα προβλεπόμενα από τον τακτικό προϋπολογισμό κονδύλια στο 15%⁸⁴⁴ - πάγιο αίτημα των

⁸³⁹ Κ. Κούρκουλας, «Η λειτουργική αγωγή ως σύγχρονον παιδαγωγικόν αίτημα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 226/10.11.1963, σ. 3-4.

⁸⁴⁰ Ο Χ. Περδικάρης παραιτήθηκε από την προεδρία της ΟΛΜΕ προκειμένου να θέσει υποψηφιότητα για τη θέση Αιρετού Εκπαιδευτικού Σύμβουλου, την οποία κατέλαβε.

⁸⁴¹ Βλ. Παράρτημα, συνέντευξη Ε. Πριώνη.

⁸⁴² Για τις εκλογές του 1963 βλ. Η. Νικολακόπουλος, *Καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές ...*, ο.π., σ. 303 κ.ε..

⁸⁴³ Ο Κ. Καραμανλής αποχώρησε οριστικά από την ηγεσία της ΕΡΕ και εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, αφού προηγουμένως υπέδειξε ως διάδοχό του στην ηγεσία του κόμματος τον Π. Κανελλόπουλο. Αναταραχή προκάλεσε η εκλογική νίκη του Γ. Παπανδρέου και στους τρεις κύριους εξωθεσμικούς παράγοντες (στ' Ανάκτορα, το Στρατό και τις αμερικανικές υπηρεσίες στην Ελλάδα) που θεωρούσαν πως είχαν το αναφαίρετο δικαίωμα να καθορίζουν τα όρια της λειτουργίας του πολιτεύματος). Βλ. ενδεικτικά Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο...*, ο.π., σ. 285-293.

⁸⁴⁴ Από το 7.5% του τακτικού προϋπολογισμού το 1961 οι δαπάνες για την παιδεία έφτασαν στο 8.6% το 1965 και στο 12.2.% το 1966 και έκτοτε έπεσαν σταδιακά στο 7.6% μέχρι το 1972. βέβαια, η μείωση του ποσοστού των δαπανών μετά το 1965 δεν σημαίνει και μείωση των κονδυλίων σε

φοιτητών, των εκπαιδευτικών, αλλά και του συνόλου της ελληνικής κοινωνίας που είχε ποικιλότροπα συμπαρασταθεί στους αγώνες που είχαν προηγηθεί - και ότι θα ικανοποιούσε τα επαγγελματικά αιτήματα των εκπαιδευτικών⁸⁴⁵.

Η προτεραιότητα που έδινε η κυβέρνηση στην εκπαιδευτική πολιτική εκφράστηκε συμβολικά από την ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από τον πρωθυπουργό⁸⁴⁶. Η χάραξη και η γενική εποπτεία της ανατέθηκε όμως στο Γενικό Γραμματέα του υπουργείου, τον Ε. Παπανούτσο, στον οποίο παρασχέθηκε και πλήθος άλλων αρμοδιοτήτων. Η ανάληψη του υπουργείου Παιδείας από τον Πρόεδρο της κυβέρνησης παιανίστηκε στο *Δελτίο* ως φαινόμενο παρατηρούμενο για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία της νεώτερης Ελλάδας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με «την γόνιμον και εμπνευσμένην προσφοράν του κ. Παπανδρέου δια την Παιδείαν [...] και το ασίγηστον πάθος του» γι' αυτήν, συνιστούσαν τώρα - σε αντίθεση με τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας όταν ο Γ. Παπανδρέου είχε αναλάβει το υπουργείο Παιδείας - *εγγύηση* κατά την ΟΛΜΕ ότι όντως η παιδεία θα διαδραμάτιζε πρωταρχικό ρόλο στο έργο της *εθνικής ανασυγκρότησης* και μάλιστα σε μια εποχή κατά την οποία «όχι μόνον η προκοπή, αλλά και αυτή ταύτη η επιβίωσις του Έθνους εξαρτάται εκ της πνευματικής αυτού επιδόσεως»⁸⁴⁷.

Λίγες μέρες μετά την ορκωμοσία της (6.11.1963) η νέα κυβέρνηση ανακοίνωσε τις *γενικές αρχές και τα πρώτα μέτρα της γενναίας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης* που είχε υποσχεθεί. Η ανακοίνωση, που είχε συνταχθεί από τον Ε. Παπανούτσο⁸⁴⁸, έκλεινε με τη διατύπωση βασικών αρχών της θεωρίας του «ανθρώπινου κεφαλαίου»:

απόλυτες τιμές γιατί η ελληνική οικονομία αυξανόταν στο χρονικό διάστημα 1965-73 με ρυθμούς της τάξης του 7% ετησίως. Ωστόσο, παρά την αύξηση σε απόλυτες τιμές, οι δαπάνες για την εκπαίδευση στην Ελλάδα παρέμειναν χαμηλές σε σύγκριση με εκείνες των δυτικών κυβερνήσεων. Βλ. σχετικά Στ. Πεσμαζόγλου, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα...*, ο.π. σ. 76, 82 και 140-151· Α. Κιντής, *Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην προοπτική του 21^{ου} αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 2001, σ. 68.

⁸⁴⁵ Βλ. «Πλήρες πρόγραμμα αναγεννήσεως της χώρας...», εφ. *Το Βήμα*, 1.11.1963, σ. 5 και «Η οικονομική πολιτική του Κέντρου», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 1(206)/Ιανουάριος 1964, σ.89-90. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε ο Γ. Παπανδρέου και στις πρώτες του δηλώσεις για την εκπαίδευση (9.11.1963), όπου μεταξύ άλλων, υπογράμμισε ότι δεν ήταν δυνατόν να υπάρξει *εθνική αναγέννηση* χωρίς Παιδεία, ο ρόλος της οποίας θα ήταν καίριος ιδιαίτερα από τη στιγμή που η Ελλάδα είχε συνδεθεί με την Κοινή Αγορά. Βλ. [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου για την εκπαίδευση]: εφ. *Το Βήμα*, 9-11-1963, σ. 5.

⁸⁴⁶ Κατά τον Αλ. Δημαρά, η ανάληψη του υπουργείου Παιδείας δεν οφειλόταν μόνο στο ότι είχε κατά καιρούς εκδηλώσει εμπράκτως το ενδιαφέρον του για τα εκπαιδευτικά θέματα (το 1930-31, το 1951, και το 1956-59, οπότε είχε καταθέσει συγκεκριμένες προτάσεις για τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής), αλλά και στην πολιτική εκτίμηση - ιδίως με την προοπτική επανάληψης των εκλογών - της βαρύνουσας σημασίας που έδινε σε αυτά το κοινωνικό σύνολο. Βλ. Αλ. Δημαράς, «Ενότητα και σχεδιασμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 535. Πρβ. Σ. Μπουζάκης, *Γεώργιος Παπανδρέου 1888-1968...*, ο.π., σ. 131.

⁸⁴⁷ «Βάσιμοι ελπίδες», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 226/10.11.1963, σ. 1 και τχ. 227/25.11.1963, σ. 9.

⁸⁴⁸ «Το κείμενο το είχα συντάξει εγώ, ύστερ' από σύντομη συνομιλία με το Πρόεδρο και ο υπουργό μου. Ήμουν από καιρός έτοιμος και ήξερα ότι στις γενικές γραμμές ο κ. Παπανδρέου ήταν εντελώς σύμφωνος[...] Το νέο στοιχείο που πρόσθεσε τότε εκείνος ήταν η δωρεάν παροχή της Παιδείας από το Κράτος σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, υπόσχεση που είχε δώσει στον ελληνικό Λαό με τους προεκλογικούς του λόγους...», στο Ε. Π. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 101-102. Το ίδιο κείμενο είχε διαβαστεί την προηγούμενη ημέρα (15.11.63) και στη συνεδρία του Υπουργικού

«Η Παιδεία και η Διοικήσεις αποτελούν την υποδομή της οικονομικής αναπτύξεως. Αι περισσότερον παραγωγικαί επενδύσεις είναι αι δαπάναι της Παιδείας. Εντός της Ευρωπαϊκής Αγοράς δεν θα επικρατήσει η ύλη. Αλλά ο άνθρωπος. Και αυτόν πρέπει να δημιουργήσωμεν».

Τέλος, ως προϋπόθεση της επιτυχίας της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης αναφερόταν η πλήρης αναδιοργάνωση του υπουργείου Παιδείας, δηλαδή η στελέχωση της κορυφής της διοικητικής πυραμίδας με πρόσωπα που θα υπηρετούσαν το νέο προσανατολισμό, εξαγγελλόταν η δημιουργία θέσης υφυπουργού και επαναλαμβανόταν η υπόσχεση για παροχή δαφνίων παροχών για την παιδεία⁸⁴⁹.

Τα μέτρα, που δημοσιεύθηκαν και στο *Δελτίο*, αφορούσαν όλο το φάσμα λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος. Σχηματικά μπορεί κανείς να διακρίνει μέτρα που αποσκοπούσαν:

- στον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης : δωρεάν παιδεία σε όλες τις βαθμίδες⁸⁵⁰, αναγνώριση της δημοτικής ως ισότιμης με την καθαρρεύουσα που ήταν η επίσημη γλώσσα του Κράτους, ανάπτυξη διπλού δικτύου (γενικής και τεχνική-επαγγελματικής εκπαίδευσης), γενίκευση του θεσμού των κρατικών υποτροφιών στους αριστούχους όλων των βαθμίδων, εξυγίανση της διοίκησης της εκπαίδευσης με την απαλλαγή «από τον κομματικών ζυγόν και τον φόβον της διώξεως»,
- στον εκσυγχρονισμό της δομής και των αναλυτικών προγραμμάτων του σχολικού μηχανισμού (διατήρηση «επί του παρόντος» του δτάξιου δημοτικού σχολείου με πλήρως αναμορφωμένο πρόγραμμα μαθημάτων, διαίρεση της Μ.Ε. σε δύο 3ετείς αυτοτελείς κύκλους σπουδών με εύκολη είσοδο των μαθητών στον πρώτο, αναδιοργάνωση της τεχνικής εκπαίδευσης, κατάργηση του ισχύοντος συστήματος των εισαγωγικών εξετάσεων στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και καθιέρωση του θεσμού του «Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου κατά τον τύπον του Baccalaureat και της Matura των άλλων ευρωπαϊκών κρατών», συγγραφή νέων βιβλίων για τη Δημοτική και τη Μέση Εκπαίδευση με ανάθεση σε «κορυφαίους ανθρώπους των Γραμμάτων και της Επιστήμης» ή χρησιμοποίηση μεταφρασμένων και διασκευασμένων ξένων βιβλίων θετικών επιστημών, ίδρυση Παιδαγωγικού Ινστιτούτου),

Συμβουλίου, όπου οι σύνεδροι έδωσαν τη συγκατάθεσή τους χωρίς να γίνει συζήτηση. Βλ. *Πράξεις Υπουργικού Συμβουλίου*, Βιβλίο 85 (1962-63-1964) , σ. 309-317.

⁸⁴⁹ «Άνω των 15% των πόρων δια την νέαν παιδείαν», εφ. *Το Βήμα*, 17-11-1963, σ. 1 και 8. Επίσης *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 227/25.11.1963, σ. 1-6.

⁸⁵⁰ Στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση καταργήθηκαν όλες οι έμμεσες εισφορές που επιβάρυναν τους μαθητές, (οι λεγόμενες προαιρετικές εισφορές για τη συντήρηση και τον καθαρισμό των διδακτηρίων, την αγορά επίπλων και εποπτικού υλικού) και έμπαινε φραγμός στον έμμεσο εξαναγκασμό των μαθητών να προμηθεύονται πλήθος βοηθητικών βιβλίων που εκδίδονταν από ιδιώτες. Στη Μ.Ε. καταργούνταν τα εκπαιδευτικά τέλη, τα ένσημα και οι λογής άλλες εισφορές, και στην Ανώτατη καταργούνταν τα τέλη εγγραφής και τα εξέταστρα.

- στη βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού δυναμικού και της υλικοτεχνικής υποδομής (επάρκεια σε διδακτικό προσωπικό, καθιέρωση συνεχούς επιμόρφωσης, αύξηση των αποδοχών των εκπαιδευτικών, αποκατάσταση του κύρους και της πίστης τους «εις τον υψηλόν προορισμόν» τους, αντιμετώπιση του διδακτηριακού προβλήματος, εξοπλισμός των σχολείων με εποπτικά μέσα).

Από τους πολιτικούς της ΕΡΕ άλλοι αποδέχθηκαν εμμέσως τις κυβερνητικές εξαγγελίες, αν και επιχείρησαν να τις παρουσιάσουν ως έργο και πρόγραμμα του κόμματός τους, και άλλοι επέλεξαν να εγκαινιάσουν αντιπολιτευτική πρακτική χαρακτηρίζοντάς τα δημαγωγικά και ανεδαφικά.⁸⁵¹ Η ΕΔΑ εξέφρασε ικανοποίηση για την *εξέχουσα θέση* που έδωσε η Ε.Κ. στην παιδεία και την κοινωνική διάσταση της σχεδιαζόμενης μεταρρύθμισης, αλλά προέβη και σε συγκρατημένη κριτική των μέτρων εστιάζοντας κυρίως σε παραλείψεις και *δισταγμούς* που δεν επέτρεπαν τη διεύρυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση και τη γενική άνοδο του μορφωτικού επιπέδου της κοινωνίας. Συγκεκριμένα, επέκρινε την υπαναχώρηση του Γ. Παπανδρέου από τις *προεκλογικές του επαγγελίες*, όπου υποσχόταν *εννιάχρονο, υποχρεωτικό και δωρεάν το [ενιαίο] βασικό σχολείο*, τις αυστηρές εξετάσεις για το δεύτερο κύκλο του Γυμνασίου, την *αποξένωση* μεταξύ γενικής και τεχνικής εκπαίδευσης, την έλλειψη φροντίδας για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού των ενηλίκων και την απουσία μέριμνας για την προσχολική ηλικία. Εν συντομία παρατήρησε ότι από τα εξαγγελόμενα μέτρα έλειπε *το πνεύμα της αναγέννησης, η δημιουργική πνοή*, *υπολάνθανε κάποιος δισταγμός* και «η αρτηριοσκληρωτική, δήθεν ελληνοχριστιανική, νοοτροπία που πάει να δηλητηριάσει [...] την αναγεννητική ορμή του λαού και προ πάντων της νεολαίας....»⁸⁵².

Η ΟΛΜΕ εξέδωσε ανακοίνωση έξι μέρες μετά την εξαγγελία των μέτρων, στην οποία εκτίμησε ότι τα εξαγγελθέντα για την Παιδεία μέτρα κάλυπταν όλα τα *επίμαχα σημεία* του εκπαιδευτικού *προβλήματος* και προέβλεπαν «ριζικά μέτρα θεραπείας των». Αξιολόγησε θετικά το ότι η παιδεία θ' αντιμετωπιζόταν στο εξής πλέον ως προϋπόθεση για την *εθνική αναγέννηση και προκοπή* και το ότι φαινόταν να έχει εγκαταλειφθεί η «εσφαλμένη αρχή ότι η ανόρθωσις της οικονομίας αποτελεί προϋπόθεσιν ανορθώσεως της Παιδείας». Εξέφρασε ιδιαίτερη ικανοποίηση για την αναγνώριση εκ μέρους της νέας κυβέρνησης ότι πρωταρχική ανάγκη αποτελεί η *οικονομική αποκατάσταση και ηθική εξύψωση του εκπαιδευτικού*

⁸⁵¹ Βλ. ενδεικτικά Γρ. Κασσιμάτης, «Το έργο των δημιουργών αντικείμενον εκμεταλλεύσεως των δημαγωγών», στο *Η αλήθεια δια την παιδείαν: τρία αποκαλυπτικά κείμενα*, (χ.τ.), 1963· Γ. Βογιατζής, «Κακοί μιμηταί ενός μεγάλου έργου», στο *Η αλήθεια*...ο.π., σ. 16-17. Επίσης βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση*..., ο.π., σ. 261-263. Στις επικρίσεις απάντησε συνολικά ο Γ. Παπανδρέου κατά όταν το Δεκέμβριο του 1963 (20.12.1963) ανέγνωσε τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης του.

⁸⁵² Βλ. «Τα μέτρα της κυβέρνησης για την παιδεία ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της ΕΔΑ», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*....., ο.π., σ. 299-303 και Ρ. Ιμβριώτη, «Να υποστηριχθεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 6.10.1965.

λειτουργού⁸⁵³ και δήλωσε ότι «οι λειτουργοί της Μ.Ε. χαιρετίζουν με ανυπόκριτον χαράν το όλον πρόγραμμα αναδιαρθρώσεως [...] ιδιαιτέρως της Μέσης Εκπαιδεύσεως». Άφησε, ωστόσο, να διαφανεί ότι θα διατύπωνε επιμέρους παρατηρήσεις όταν τα εξαγγελθέντα μέτρα θα είχαν φτάσει στο στάδιο της τελικής τους διαμόρφωσης⁸⁵⁴.

Ιδιαίτερη ικανοποίηση εξέφρασε όχι μόνο για την *αποκατάσταση* του Ν. Παπανικολάου στη θέση του Γενικού Διευθυντή Μέσης Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας, αλλά και για την τοποθέτηση του Ε. Παπανούτσου στη θέση του Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας:

«Ο κ. Παπανούτσος είναι, ως γνωστόν, εξέχουσα σύγχρονος πνευματική προσωπικότης, ιδιαιτέρως ευαίσθητος εις τα αφορώντα εις την Εκπαίδευσιν, με ποικίλην και πολύτιμον συμβολήν. Το πνευματικόν ανάστημα του ανδρός, η καθόλου πνευματική προσφορά, η εμπειρία του εκ της προηγουμένης θητείας του εις το Υπουργείον και η έκδηλος αγάπη του δια την Παιδείαν και τους λειτουργούς της, παρέχουν εγγύησιν δια την πολύτιμον συμβολήν του εις την παρούσαν ιστορικήν στιγμήν της αναγεννήσεως της Ελληνικής Παιδείας»⁸⁵⁵.

Ως αναμενόμενη έκρινε και την αναστολή εφαρμογής του προγράμματος των τριών πρώτων τάξεων της Μ.Ε. - που αποφασίστηκε από τον Ε. Παπανούτσο (21.11.63) - με το σκεπτικό αφενός ότι η εφαρμογή του παλιού προγράμματος ήταν προβληματική (δεν είχαν εκδοθεί άλλωστε σχολικά βιβλία) και αφετέρου ότι ο Γ. Παπανδρέου είχε «υπογραμμίσει την απόφασίν του δια μίαν γενικήν αναμόρφωσιν και ανόρθωσιν της Μ.Π.»⁸⁵⁶. Μάλιστα, το *Δελτίο* κάλεσε το υπουργείο Παιδείας να προβεί σε *σύντονα και γενναία* βήματα στην κατεύθυνση της σύνταξης νέου προγράμματος, γιατί «απωλέσθη τόσος πολύτιμος χρόνος». Επίσης στο *Δελτίο* ανακοινώθηκε χωρίς σχολιασμό, παρά το *σάλο* που δημιουργήθηκε από τους εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος⁸⁵⁷, η εξάμηνη διαθεσιμότητα στην οποία τέθηκαν ανώτατα στελέχη της εκπαίδευσης, με κάποια από τα οποία η

⁸⁵³ Στις κυβερνητικές εξαγγελίες γινόταν ιδιαίτερη μνεία στην οικονομική αποκατάσταση του *κλάδου* και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ως προϋποθέσεις της *ανύψωσης της στάθμης της παιδείας*. Βλ. «Επιμόρφωσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 227/25.11.1963, σ. 10.

⁸⁵⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 227/25.11.1963, σ. 1. Η υπογράμμιση δική μου.

⁸⁵⁵ Βλ. «Ενδεικτική συνέχεια», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 227/25.11.1963, σ. 9.

⁸⁵⁶ «Το αναλυτικόν πρόγραμμα Α' βαθμίδος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 227/25.11.1964, σ. 10. Παρόλο που η ΟΛΜΕ είχε αποδεχθεί τελικά το αναλυτικό πρόγραμμα, δεν φαίνεται να ενοχλήθηκε από την κατάργησή του. Πιθανότατα τούτο οφείλεται στο ότι το πρόγραμμα είχε προκαλέσει αλληπάλληλες αντιδράσεις εκ μέρους τόσο των συντηρητικών όσο και των φιλελεύθερων εκπαιδευτικών κύκλων, αλλά και στο ότι δεν πρόλαβε να εφαρμοστεί.

⁸⁵⁷ «Ο κ. Γεωργούντζος κινητοποίησε τη φιλολογικοθρησκευτική σπείρα των «εθνικοφρόνων» και καθαρευουσιάνων, που, με οδηγούς τους πατριώτες του Κ. Γεωργούλη και Ν. Βεντήρη, ήξερε να βυσοδομεί και η κ. Αντωνάκη τον σύζυγό της, συντάκτη της μεγαλύτερης εφημερίδας της Δεξιάς. Με είπαν εκδικητικό και εμπαθή.». Ε. Παπανούτσος, *Αγώνες...ο.π.*, σ. 237 και τ.ι. *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 102.

Ομοσπονδία διατηρούσε καλές σχέσεις⁸⁵⁸. Πολύ γρήγορα, ωστόσο, η ΟΛΜΕ πρόβαλε την πρώτη από τις «αντιρρήσεις» της.

5.2. Νέα διαμάχη για τη βαθμίδα που θα αναλάμβανε την υποχρεωτική εκπαίδευση και για τη διάρκεια σπουδών στη Μέση Εκπαίδευση

Στις 29.11.1963 κι ύστερα από συνάντηση με τον Ε. Παπανούτσο η ΟΛΜΕ σύνταξε ένα μακροσκελές υπόμνημα, στο οποίο πρόταξε τα βαθμολογικά και μισθολογικά της αιτήματα, όπως αυτά είχαν διατυπωθεί στις αποφάσεις της ΛΓ' Γ.Σ. του Ιουλίου 1963⁸⁵⁹. Στο ίδιο υπόμνημα προέβη στη διατύπωση μιας πρώτης αντιπρότασης σ' ένα από τα εξαγγελθέντα εκπαιδευτικά μέτρα. Η αντιπρότασή της αποτελούσε επανάληψη των θέσεων που είχε διατυπώσει τη δεκαετία του 1950 και έμελλε να γίνει πεδίο αντιπαραθέσεων από τη μια με τη ΔΟΕ και από την άλλη – για μια ακόμη φορά – με τον Γενικό Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας.

Συγκεκριμένα, η Ομοσπονδία συμφώνησε με τη θέσπιση 12ετούς εγκύκλιας παιδείας, αλλά επανήλθε στη θέση της για θέσπιση 5ετούς Δημοτικού και 7ετούς Γυμνασίου, χωρισμένου σε δύο *βαθμίδες* (όχι *αυτόνομους* και *αυτοτελείς* κύκλους) με 3ετή διάρκεια την πρώτη και την ονομασία *Προγυμνάσιον* και 4ετή τη δεύτερη με την ονομασία *Γυμνάσιον*. Προκειμένου μάλιστα να επιτευχθεί η 8χρονη τουλάχιστον υποχρεωτική εκπαίδευση, επανέλαβε τη γνωστή από το παρελθόν πρότασή της περί μελλοντικής δημιουργίας 8ετούς Δημοτικού για όσους δεν επιθυμούσαν να συνεχίσουν στο *Γυμνάσιον*. Τέλος, για το *Γυμνάσιον* πρότεινε τη διατήρηση και λειτουργία τεσσάρων από τους τύπους που προβλέπονταν από τη μεταρρύθμιση του 1959 (κλασικής κατεύθυνσης, πρακτικής κατεύθυνσης, Οικονομικό και Ξένων Γλωσσών). Μάλιστα τη συγκεκριμένη πρόταση την

⁸⁵⁸ Κυρίως με τον Π. Γεωργούντζο (είχε χρηματίσει πρόεδρος του ΑΕΣ και Διευθυντής της Μέσης Εκπαίδευσης στο υπουργείο Παιδείας) και λιγότερο με τη Ν. Δεδρινού-Αντωνάκη (Τεχνική Σύμβουλο του υπουργείου Παιδείας). Ο Ε. Παπανούτσος, που εισηγήθηκε στον Γ. Παπανδρέου τη διαθεσιμότητα των δύο στελεχών του υπουργείου Παιδείας, αιτιολόγησε την πρότασή του διττά: (α) ισχυρίστηκε ότι *εκπροσωπούσαν με φανατισμό τον καταδικασμένο από τις πρόσφατες εκλογές πολιτικό και πνευματικό κόσμο* και, ως εκ τούτου, ήταν βέβαιος ότι θα υπονόμευαν τις προσπάθειες για αλλαγή στα εκπαιδευτικά πράγματα και (β) εκτίμησε πως ήταν αναγκαίο «το άλογο να νοιώσει στη ράχη το νέο καβαλάρη και να καταλάβουν ότι είχαν έως τότε ασχημονήσει κατά της Παιδείας ότι κάποια αλλαγή ήταν ανάγκη να γίνη [...] στον εκπαιδευτικό τομέα...». Η διαθεσιμότητα των παραπάνω στελεχών της εκπαίδευσης, που πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 1963–αρχές του 1964, ανακλήθηκε κατά τη διάρκεια της υπηρεσιακής κυβέρνησης Ι. Παρασκευόπουλου (22.12.1966-3.4.1967). Βλ. Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π. σ. 102 και *Δελτίον ΟΛΜΕ* τχ. 233/10.3.1964, σ. 10.

⁸⁵⁹ Τα αιτήματα ήταν: α) αύξηση του ειδικού (εκπαιδευτικού) επιδόματος, β) αύξηση του βασικού μισθολογίου κατά 30% και εξίσωσή του μισθού των καθηγητών/τριών Μ.Ε. με αυτόν των *ισότιμων* κλάδων (γεωπόνων), γ) *ακόλυτη* βαθμολογική εξέλιξη μέχρι και το βαθμό του Βοηθού Γυμνασιάρχη για τους καθηγητές/τριες του κλάδου 3, ως και το βαθμό του Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής για τους Γυμναστές (κλάδος 4) και ως και το βαθμό του Α'/βάθμιου καθηγητή για τον τους καθηγητές/τριες του κλάδου 5, δ) σύντμηση του χρόνου προαγωγής των Γυμναστών στο βαθμό Α/βάθμιου (μετά 14ετή πραγματική δημόσια υπηρεσία). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 222/10.9.1963, σ. 8-9 και τχ. 228/15.12.1963, σ. 2-4, όπου το υπόμνημα της Ομοσπονδίας.

επαναλάμβανε μέχρι και την άνοιξη του 1964, δηλαδή ως τις παραμονές της κατάθεσης του νομοσχεδίου της Ε.Κ. για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αργότερα, κάτω από τις επιθέσεις της ΔΟΕ και κυρίως εξαιτίας της έλλειψης θερμής υποστήριξης στο ζήτημα αυτό από την ΕΡΕ και της διαφαινόμενης πρόθεσης της Ε.Κ. να καθιερώσει 9χρονη (όχι 8χρονη) υποχρεωτική εκπαίδευση, η ΟΛΜΕ υπαναχώρησε ελαφρά από τη θέση της για 5ετές Δημοτικό και 7ετές Γυμνάσιο με παράλληλη λειτουργία δετούς Δημοτικού, αποδεχόμενη τη λειτουργία του δετούς Δημοτικού, αλλά μόνο για ένα μεταβατικό διάστημα⁸⁶⁰.

Η επαναφορά του αιτήματος για 5τάξιο Δημοτικό θα μπορούσε ενδεχομένως να ερμηνευτεί ως ελιγμός της στιγμής που αποσκοπούσε στη διαφύλαξη επαγγελματικών συμφερόντων (ιδίως τον περιορισμό του κινδύνου της μείωσης των ετών φοίτησης στη Μ.Ε., μια και η ΔΟΕ είχε προβάλλει σε υπόμνημά της (13.11.1963) ως ένα από τα κύρια αιτήματά της την καθιέρωση 8ταξίου Δημοτικού σχολείου και την επέκταση της υποχρεωτικής επέκτασης μόνο σε αυτό⁸⁶¹). Ωστόσο, από το υπάρχον υλικό διαφαίνεται πως η υιοθέτηση μιας πρότασης με συντηρητική προέλευση ξεπερνούσε την εξυπηρέτηση συντεχνιακών επιδιώξεων.

Στα τέλη του 1963 η Ομοσπονδία συνύφανε την πρόταση περί καθιέρωσης 5ετούς Δημοτικού σχολείου με το όχι ιδεολογικά ουδέτερο, ούτε συνδικαλιστικά αδιάφορο αίτημά της περί δομής της Μ.Ε. στο σχήμα 3+4. Τις ελπίδες της πως η προσθήκη ενός ακόμη χρόνου ήταν εφικτή τις στήριζε στο ότι ο Ε. Παπανούτσος δεν απέκλειε το συγκεκριμένο δομικό σχήμα (παρόλο που κατά τις συζητήσεις του 1957 στην Επιτροπή Παιδείας είχε ταχθεί υπέρ της εξαετούς διάρκειας της Μέσης Εκπαίδευσης). Αντίθετα, δεν ήταν ευνοϊκά διακείμενος στην ιδέα καθιέρωσης 8χρονου Δημοτικού - θέση που, όπως αναφέρθηκε, είχε στο παρελθόν προβληθεί από την Αριστερά, αλλά την υιοθετούσαν και κάποιοι από τους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης - προβάλλοντας το επιχείρημα πως ήταν χρονοβόρα και δαπανηρή η στελέχωση των 8τάξιων Δημοτικών και η δημιουργία της απαραίτητης υλικοτεχνικής υποδομής σε αυτά και πως θα ήταν ανεπαρκής και αναποτελεσματική η παροχή της Μ.Ε. μετά την ηλικία των 12 ετών. Ως λύση πρόκρινε τη *διευκόλυνση* με κάθε τρόπο, «ακόμη και οικονομικό (με παροχή διατροφής και υποτροφιών)» όσο γίνεται μεγαλύτερου αριθμού μαθητών ώστε να συνεχίσουν τις σπουδές τους και τη σταδιακή καθιέρωση της υποχρεωτικής φοίτησης⁸⁶². Η εκ μέρους του εξαγγελία καθιέρωσης του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου κατά το πρότυπο του γαλλικού Baccalaureat μεγάλωνε εξάλλου τις προσδοκίες της Ομοσπονδίας.

⁸⁶⁰ «Επί του λάθους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 230/25.1.1964, σ. 1.

⁸⁶¹ Βλ. «Φλέγοντα αιτήματα του κλάδου» [Υπόμνημα της ΔΟΕ στον Γ. Παπανδρέου (13.11.63)], *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 529/30.11.63, σ. 1. Το ίδιο αίτημα, που διατυπώθηκε από τον πρόεδρο της ΔΟΕ Δ. Κουτσουβάλα και σε συνέντευξή του στην εφ. *Τα Νέα*, στις 11 και 12.1.1964, συναντάται και στα τχ. 528/15.11.63, σ. 3, τχ. 538/30.3.1964, σ. 2 του *Διδασκαλικού Βήματος*.

⁸⁶² Ε. Παπανούτσος, «Το μέλλον της παιδείας μας» στο *Αγώνες...*, ο.π., σ. 76-77. Πρόκειται για κείμενο που δημοσιεύτηκε στο π. *Η Νέα Οικονομία* τον Μάρτιο του 1963 και αναδημοσιεύτηκε στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 230/25.1.1964, σ. 5-7, με τον τίτλο «Οι τρεις βασικοί όροι ανορθώσεως της παιδείας».

Η άποψή μας πως οι θέσεις της Ομοσπονδίας σχετικά με το δομικό σχήμα της εκπαίδευσης εκπορεύονταν από τον ιδεολογικοπολιτικό προσανατολισμό των ιθυνόντων της ενισχύεται από το γεγονός ότι στο *Δελτίο* του Δεκεμβρίου '63 (πέντε ολόκληρα χρόνια μετά τη μεταρρύθμιση του 1959 και αμέσως μετά την εκλογική επιτυχία της Ε.Κ.) συμπεριλήφθηκε μια *αποτίμηση των πεπραγμένων* στην εκπαίδευση από το 1959 ως το 1963, στην οποία διατυπώνονταν ήσσονος σημασίας επικρίσεις, ενώ προβάλλονταν ιδιαίτερος οι θέσεις των εκπροσώπων του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος (τονιζόταν λόγου χάριν πως πολλά από τα μέλη της ΕΠ είχαν ταχθεί υπέρ του σχήματος 3+4 και ότι με το ισχύον Ν.Δ. 3971/59 είχαν θεσπιστεί δύο Γυμνασιακές βαθμίδες- όχι αυτόνομοι και αυτοτελείς κύκλοι - *ζετούς διάρκειας*⁸⁶³).

Τα επιχειρήματα με τα οποία πλαισίωσε την πρότασή της για το δομικό σχήμα της Μ.Ε. στο διάστημα Δεκεμβρίου 1963 – Φεβρουαρίου 1964⁸⁶⁴ συνοψίζονται στα εξής:

(1) η επέκταση της Μ.Ε. δεν αντιστρατευόταν στο γενικό πνεύμα της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Αντίθετα, διευκόλυνε την επικείμενη επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στα 8 ή 9 έτη. Τούτο γιατί, αφενός το Δημοτικό δεν θα μπορούσε από τη μια μέρα στην άλλη ούτε να αναπτυχθεί ούτε να μειωθεί, και αφετέρου διότι το πρόγραμμα της Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού δεν είχε ουσιώδεις διαφορές από αυτό της Α' και Β' Γυμνασίου. Επομένως, ήταν δυνατόν να *δίνεται* το παιδί στη Μ.Ε., ιδίως αν ιδρύονταν πολλά σχολεία *α' βαθμίδας* σε όλη τη χώρα, ενώ παράλληλα αφήνονταν ανοιχτά τα περιθώρια για ενδεχόμενη μελλοντική επέκταση της φοίτησης και στα Δημοτικά,

(2) το *Γυμνάσιον* (β' βαθμίδα της Μ.Ε.) θα έπρεπε να είναι 4ετές, διότι μόνο έτσι θα μπορούσε να *παρασχεθεί αποδοτική και εκσυγχρονισμένη* μόρφωση, και μάλιστα χωρίς να συμπίεστεί το πρόγραμμα ή να πιεστεί ο μαθητής, διότι θα αντιμετωπιζόταν άμεσα και το ζήτημα της προπαρασκευής των αποφοίτων για τα ΑΕΙ, αλλά και γιατί :

«εν τελευταία αναλύσει, η σημερινή κακοδαιμονία δεν θεραπεύεται δι' αιασδήποτε μορφής εξετάσεων, αλλά δια υψηλότερου επιπέδου Γυμνασιακών σπουδών και συστηματικής κατάρτισεως των αποφοίτων του Γυμνασίου δια την άνευ εξετάσεων εισαγωγήν εις τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα»⁸⁶⁵.

⁸⁶³ Λ. Μπενάκης, «Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας και μεταρρύθμισης του 1959», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 228/15.12.1963, σ. 5-6.

⁸⁶⁴ Τελευταία φορά το βρίσκουμε στο υπόμνημα που υπέβαλε η Ομοσπονδία στον υφυπουργό Παιδείας Λ. Ακρίτα στις 28.2.1964. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 233/10.3.1964, σ. 8 και 16.

⁸⁶⁵ Βλ. «Σημειώματα: Η διάρθρωση της μέσης παιδείας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 9 και «Οι νέοι και τα προβλήματά τους» [Συνέντευξη του προέδρου της ΟΛΜΕ Γ. Γεωργόπουλου], εφ. *Τα Νέα*, 25.1.1964, σ. 7.

Ως ενισχυτικό των επιχειρημάτων της ΟΛΜΕ και ως απάντηση τόσο στα σχέδια της ΔΟΕ⁸⁶⁶ όσο και στις προτάσεις της ΕΔΑ - που ήθελε στο βασικό ενιαίο εννιάχρονο σχολείο του λαού να παρέχεται γενική και πολυτεχνική μόρφωση⁸⁶⁷ - το Δελτίο αναδημοσίευσε άρθρο της Κ. Μουστάκα, η οποία δίνοντας μία απάντηση σε δασκάλους και Επιθεωρητές της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης χαρακτήριζε την πρόταση της επέκτασης των ετών φοίτησης στο Δημοτικό ως *εθνικά, κοινωνικά και ηθικά απαράδεκτη*. Το σκεπτικό της παιδαγωγού ήταν πως η συγκεκριμένη δομή του σχολικού μηχανισμού θα συνέτεινε όχι μόνο στην αναπαραγωγή, αλλά και στην επίταση των κοινωνικών ανισοτήτων, και πως δεν είχαν όλοι οι δάσκαλοι τον απαιτούμενο θεωρητικό οπλισμό ώστε να «ικανοποιηθούν οι πνευματικές και κοινωνικές ανάγκες των εφήβων και να διδαχθεί ύλη που απαιτεί ειδικότητα. Γι' αυτό οι δύο τελευταίες τάξεις θα μείνουν κολοβές και κουτσουρεμένες και θα κρατάνε τους μαθητές αναγκαστικά και ανόρεκτα μόνο και μόνο, γιατί το επιβάλλει ο νόμος. Με αυτό τον τρόπο δεν γίνεται ανύψωση αλλά καταβαράθρωση του μορφωτικού επιπέδου του λαού και αρχίζει η πάλη των τάξεων από τα μαθητικά χρόνια»⁸⁶⁸.

Όπως σημειώθηκε, το αίτημα της ΟΛΜΕ κινείτο στο πλαίσιο του ανταγωνισμού με τη ΔΟΕ, αλλά δεν εξαντλείτο εκεί. Πολλοί συλλογικοί φορείς με τους οποίους η Ομοσπονδία είχε παραδοσιακά στενές σχέσεις (η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, η Ένωση Γενικών Επιθεωρητών Μ.Ε.), αλλά και συντηρητικά συνδικαλιστικά στελέχη (όπως ο Ι. Σταματογιαννόπουλος) επανέλαβαν τους γνωστούς από το παρελθόν φόβους τους, τους οποίους μεγάλωνε η βέβαιη πλέον κατάργηση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στον α' κύκλο της Μ.Ε.. Ισχυρίστηκαν ότι η καθιέρωση εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης, στη διάρκεια της οποίας οι μαθητές/τριες δεν θα διδάσκονταν αρχαία ελληνικά «εκ του πρωτοτύπου», θα μετέτρεπε το Γυμνάσιο σε ανώτερο Δημοτικό, θα νόθευε τη Μ.Ε., θα επέφερε μείωση στον αριθμό των *επιστημόνων* (ιδίως των φιολόγων) και θα μείωνε το κύρος των καθηγητών/τριών Μ.Ε.⁸⁶⁹. Ως μειωτική του επιστημονικού κύρους του *λειτουργήματος* ερμηνευόταν από τους ίδιους κύκλους και η πρόταση του Ε. Παπανούτσου για τη στελέχωση των σχολείων του α' κύκλου με «πολυδύναμους καθηγητές» ύστερα από ταχύρυθμες σπουδές⁸⁷⁰.

⁸⁶⁶ Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 535/20-2-1964, σ. 4 και 6 (αναδημοσίευση συνέντευξης του προέδρου της ΔΟΕ Δ. Κουτσουβάλα στην εφ. *Τα Νέα* στις 11 και 12 Νοεμβρίου 1963).

⁸⁶⁷ [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 299-303.

⁸⁶⁸ «Ο τύπος δια το εκπαιδευτικόν πρόβλημα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 232/25.2.1964, σ. 5-6. Μερική αναδημοσίευση του άρθρου της Κ. Μουστάκα «Μέση Παιδεία για όλους» από την εφ. *Το Βήμα*, 23.2.1964, σ. 5.

⁸⁶⁹ Βλ. Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, *Επί των κυβερνητικών μέτρων περί της Παιδείας*, Ανατύπωσις εκ της Επιστημονικής Επετηρίδος, Αθήναι, 25.8.1964 και π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 10.

⁸⁷⁰ Για την ταχύρυθμη των φοιτητών των καθηγητικών σχολών, ιδίως του Μαθηματικού και του Φυσικού τμήματος, βλ. Ν.Δ. 4379/1964, άρθρο 15, παρ. 1. Για τους φόβους των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης βλ. π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 6, όπου η άποψη του Κ. Γεωργούλη.

Οι απόψεις αυτές είχαν απήχηση σε μεγάλο αριθμό καθηγητών/τριών. Και τούτο γιατί, όχι ίσως αβάσιμα, πίστευαν πως ο ενδεχόμενος κλονισμός του κύρους του λειτουργήματος πιθανότατα θα χρησιμοποιείτο ως εφελτήριο μείωσης των παραδοσιακά πενιχρών οικονομικών τους απολαβών. Το πόσο στενά συνυφασμένο ήταν στις συνειδήσεις των καθηγητών/τριών, αλλά και των πολιτικών, το κύρος του επαγγέλματος με τις οικονομικές απολαβές διαφαίνεται απ' όσα διαδραματίστηκαν δύο χρόνια αργότερα. Την εποχή που ψηφίζοταν ο νόμος για το ενιαίο μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων (1966), αντιτασσόμενος ο τότε υπουργός Οικονομικών Γ. Μελάς στο αίτημα της ΟΛΜΕ να διατηρήσει το *ειδικό μισθολόγιο* που είχε θεσπιστεί το 1955 υποστήριξε ότι οι Γυμnasiάρχες δεν είχαν πια τις ίδιες ευθύνες με το παρελθόν από τη στιγμή που οι τάξεις του Γυμνασίου ήταν τρεις και ως εκ τούτου εκτελούσαν στην ουσία καθήκοντα Βοηθού Γυμnasiάρχη⁸⁷¹.

Επιπρόσθετα, πολλά στελέχη και μέλη της ΟΛΜΕ ήταν εμποτισμένα με την αντίληψη ότι με το σχήμα 3+4 θα διαφυλασσόταν ο «αριστοκρατικός» χαρακτήρας της Μ.Ε. τουλάχιστον στην β' βαθμίδα ή κύκλο και ο ιδεολογικο-πολιτικός ρόλος που διαχρονικά έπαιζε η βαθμίδα αυτή. Την αντίληψη αυτή εξέφραζε ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Γ. Γεωργόπουλος όταν μιλώντας στην Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων έλεγε πως, «καίτοι η Ομοσπονδία ευρέθη άνευ εντολών» [κατά την εποχή της πρώτης εξαγγελίας των κυβερνητικών μέτρων], τα μέλη του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ διατύπωσαν την πρόταση για 3+4 έτη στη Μ.Ε. «ατενίζοντας το θέμα ως Έλληνες προς το συμφέρον του Έθνους»⁸⁷². Την ίδια αντίληψη διατηρούσαν ασφαλώς και όσα ενεργά συνδικαλιστικά στελέχη είχαν ενεργοποιηθεί μια δεκαετία πριν για την ανάδειξη του Π. Ξιφαρά⁸⁷³ στη θέση του αιρετού Εκπαιδευτικού Συμβούλου. Σύμφωνα με τον τελευταίο, που εξακολουθούσε δραστηριοποιείται στην Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, «η διεξαγωγή [...] του συμμοριτοπολέμου και του κυπριακού αγώνος edikaίωσαν την πίστην επί της αποδοτικότητος του Γυμνασίου εις τον *φρονηματιστικόν τομέα*»⁸⁷⁴.

Όσα προαναφέρθηκαν ερμηνεύουν εν μέρει την ένταση που παρατηρήθηκε στις σχέσεις μεταξύ ΟΛΜΕ και Ε. Παπανούτσου σχετικά με το ζήτημα κατά τους πρώτους μήνες του

Σημειωτέον ότι πριν την ψήφιση του Ν.Δ. 4379 η ΟΛΜΕ απέρριψε τη διάταξη αντιπροτείνοντας η σπάνις καθηγητών/τριών των ειδικοτήτων αυτών να αντιμετωπιστεί με νομοθετική κατοχύρωση δικαιώματος ανάληψης υπερωριών από τους ήδη υπηρετούντες και με παροχή κινήτρων στους απόφοιτους Λυκείου να επιλέξουν τις καθηγητικές σχολές (εισαγωγή αριστούχων χωρίς εξετάσεις, αύξηση του μισθού των καθηγητών/τριών κ.α.).

⁸⁷¹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 274/5.9.1966, σ. 22-23.

⁸⁷² Την άποψη αυτή εξέφρασε ο Γ. Γεωργόπουλος στην 21^η Τακτική Γενική Συνέλευση της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων (29.4.1964), όπου τέθηκε το ζήτημα της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση στον α' κύκλο. Βλ. π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 5-6.

⁸⁷³ Ο Π. Ξιφαράς ήταν πρώην συνδικαλιστής και στέλεχος της ΟΛΜΕ (1949-1954) και αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος (1954-57).

⁸⁷⁴ Από το λόγο του Π. Ξιφαρά στην Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων. Βλ. π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 8. Παρόμοιες απόψεις εκφράστηκαν και από τον Κ. Γεωργούλη. Βλ. «Η ανεπάρκεια της διαρκείας φοιτήσεως εις τα σχολεία και των δύο βαθμίδων», εφ. *Η Καθημερινή*, 19 και 20.8.1964, σ. 3

1964. Ο Ε. Παπανούτσος χαρακτήρισε *υπεραισιόδοξους ή ρομαντικούς* όσους ισχυρίζονταν ότι έπρεπε να δοθούν επτά έτη στη Μ.Ε., με το σκεπτικό ότι *η προσθήκη ενός επιπλέον έτους θα ήταν ασήκωτο βάρος όχι μόνο για το εκπαιδευτικό οικοδόμημα αλλά και γενικότερα για την εθνική οικονομία*⁸⁷⁵. Αναφερόμενος μάλιστα στην άποψη του που είχε διατυπώσει ο Γ. Γεωργόπουλος ότι «σε κανένα προηγμένο κράτος του κόσμου δεν είναι πια η Μέση Εκπαίδευσις εξαετής»⁸⁷⁶, ο Γενικός Γραμματέας σχολίασε πως ο πρόεδρος της ΟΛΜΕ μάλλον δεν «συναριθμή στα προηγμένα κράτη [...] τις ΗΠΑ και το Βέλγιο». Η Ομοσπονδία έσπευσε να απαντήσει στον Ε. Παπανούτσο διατεινόμενη ποτέ δεν είχε ταχθεί υπέρ της προσθήκης ενός επιπλέον έτους στις εγκύκλιες σπουδές, αλλά πρότεινε ο ένας παραπάνω χρόνος για τη β' βαθμίδα να εξοικονομηθεί από τη Στοιχειώδη Εκπαίδευση, χωρίς όμως να θιγεί κατ' ανάγκη ή άμεσα το δτάξιο Δημοτικό, υπονοώντας ότι πρόκρινε την παροχή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από παράλληλους δρόμους, όπως γινόταν κατά το μεταξικό καθεστώς. Αναφορικά με τις ΗΠΑ, η ΟΛΜΕ διατύπωσε την άποψη ότι η χώρα αυτή έδινε έμφαση «εις την μάθησιν και όχι εις την μόρφωσιν με την πραγματική έννοια του όρου» και πως *θα αναγνώριζε το λάθος της* «άλλως θα το ομολογήσει αργά ή γρήγορα η κοινωνιολογία». Τέλος, προς επίρρωση της άποψής της Ομοσπονδίας για 7ετή Μ.Ε. παρέθεσε στο *Δελτίο* πίνακα χωρών που είχαν είτε 6ετή Στοιχειώδη και 7ετή Μέση Εκπαίδευση (Νορβηγία, Λουξεμβούργο, Κύπρος, Ισλανδία) είτε 5ετή Στοιχειώδη και 7ετή Μέση (Δανία, Ισπανία, Ιταλία, Γαλλία, Τουρκία)⁸⁷⁷.

Οι εκλογές που προκήρυξε η Ε.Κ. και η αποφασιστικότητα με την οποία ο Ε. Παπανούτσος υποστήριξε το οργανωτικό σχήμα 3+3 συνέτειναν ώστε η Ομοσπονδία να πάψει για λίγο την έντονη προβολή του αιτήματός, αφού όμως προηγουμένως παρατήρησε πως «η περί εξαετούς διάρκειας των γυμνασιακών σπουδών [...] είναι ευκολωτέρα, όχι όμως ορθότερα». Γρήγορα όμως θα επανερχόταν ενισχυμένη από το γεγονός ότι εμφανίζονταν δεκτικοί στο αίτημά της τόσο κάποιοι από τους διανοούμενους που αξιοποιήθηκαν για την εφαρμογή της μεταρρύθμισης, όσο και μερικοί πολιτικοί της Ε.Ρ.Ε.⁸⁷⁸

5.3. Η σύγκρουση των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών (Δεκέμβριος 1963)

Ο Γ. Παπανδρέου συνεπής στις προεκλογικές του εξαγγελίες πως θα ενίσχυε την *υλική*

⁸⁷⁵ Ε. Παπανούτσος, «Η σπονδυλική στήλη του σχολείου: Το Γυμνάσιο», εφ. *Το Βήμα*, 30.1.1964, σ.1.

⁸⁷⁶ [Συνέντευξη Γ. Γεωργόπουλου]: εφ. *Τα Νέα*, 25.1.1964, σ. 7.

⁸⁷⁷ «Επί του λάθους», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 230/25.1.1964, σ. 1.

⁸⁷⁸ Βλ. «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Τα υπέρ και τα κατά», π. *Άλφα*, τχ. 27/11.11.1965, σ. 36 και *Εισηγητική Έκθεσις του νομοθετικού διατάγματος 4379/1964*, στο Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, ο.π., τ.2, σ. 131-132.

επάρκεια, την αξιοπρέπεια και το κύρος των εκπαιδευτικών⁸⁷⁹ πολύ γρήγορα ανακοίνωσε την πρόθεση της κυβέρνησής του να διαθέσει για το σκοπό αυτό, πέρα από τη γενική αύξηση κατά 5% στο βασικό μισθό των όλων των δημοσίων υπαλλήλων, 300 εκατομμύρια δραχμές⁸⁸⁰. Το Δεκέμβριο του 1963 ο Ε. Παπανούτσος κάλεσε τους προέδρους των δύο Ομοσπονδιών (18.12.63), Γ. Γεωργόπουλο και Θ. Κουτσοβάλα, και τους παρότρυνε να συμφωνήσουν στην κατανομή του ποσού. Οι διαδοχικές επαφές των προέδρων κατέληξαν σε αδιέξοδο, γεγονός που έθεσε και τυπικά τέλος στην ως τότε συνεργασία των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών. Η διαφωνία τους, δηλωτική και των ιδεολογικών τους διαφορών, ευνοείτο και από το πλήθος των αλλαγών (στην εκπαίδευση, τη διοίκηση και στο μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων) που είχε εξαγγείλει η Ε.Κ., οι οποίες διαμόρφωναν ευρύτατο πεδίο σύγκρουσης συμφερόντων και έδιναν έναυσμα για επίταση του ανταγωνισμού ανάμεσα σε όλες τις δημοσιοϋπαλληλικές συνδικαλιστικές οργανώσεις⁸⁸¹.

Ύστερα από διαδοχικές επαφές με κυβερνητικούς παράγοντες – κάποιες εκ των οποίων ήταν παρασκηνιακές⁸⁸² – αποφασίστηκε το εκπαιδευτικό επίδομα να είναι κλιμακούμενο κατά βαθμούς (όχι ενιαίο για όλους όπως πρότεινε η ΟΛΜΕ⁸⁸³) και να διανεμηθεί σε αναλογία σχεδόν 6:10 σε δασκάλους και καθηγητές⁸⁸⁴. Συμφωνήθηκε επίσης η θέσπιση και καταβολή διάφορων άλλων επιδομάτων: α) στους μονοθεσίτες δασκάλους και στους καθηγητές Γυμνασίων α' βαθμίδας των κωμοπόλεων με πληθυσμό μέχρι 2.500 κατοίκους

⁸⁷⁹ [Προεκλογικός λόγος Γ. Παπανδρέου στην Αθήνα]: εφ. *Το Βήμα*, ο.π..

⁸⁸⁰ Βλ. «Ειρηνική επανάσταση. Σειρά μέτρων υπέρ του λαού», εφ. *Ελευθερία*, 21.12.1963, σ. 1 και «Η οικονομική πολιτική του Κέντρου», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 1(206)/Ιανουάριος 1964, σ. 90-91.

⁸⁸¹ Κατά τα έτη 1963-67 οι εφημερίδες της εποχής φιλοξενούσαν επιστολές αναγνωστών που κατηγορούσαν τους εκπαιδευτικούς για τις αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι επιστολές ανακλούν το γενικότερο ενδιαφέρον και την ανησυχία του κοινού για την εκπαιδευτική πραγματικότητα. Ωστόσο, κατά μείζονα λόγο συνιστούν έκφραση του ανταγωνισμού των διαφόρων επαγγελματικών κλάδων δεδομένης της πρόθεσης της Ε.Κ. να αναδιοργανώσει το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων. Ακόμη, οι επιστολές ήταν προϊόν αντίδρασης. Αντίδρασης των γονέων, γιατί οι φιλοδοξίες που πρόβαλαν στα παιδιά τους αντιστοιχούσαν σε πρότυπα ξεπερασμένα και αντίδρασης όλων όσων ταυτιζόνταν ιδεολογικά με τις συντηρητικές παρατάξεις, μια και κατέτειναν στο να αποδείξουν πως τα όποια εκπαιδευτικά μέτρα ήταν καταδικασμένα σε αποτυχία. Βλ. Μ. Ηλιού, *Εκπαιδευτική και κοινωνική ...ο.π.*, σ. 194.

⁸⁸² Ο Στ. Κότσιρας πέτυχε την μεσολάβηση «συναδέλφου ανήκοντος εις το στενόν περιβάλλον του [...] κ. Μητσοτάκη» και εξασφάλισε συνάντηση του υπουργού Οικονομικών με τον Γ. Γεωργόπουλο. Βλ. *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (13-18.7.1964)*, Αθήναι 1964, σ. 11-12 και 30-35.

⁸⁸³ Η Ομοσπονδία ισχυριζόταν ότι προτιμούσε την ενιαία (ισόποση) χορήγηση επιδόματος, όχι από περιφρόνηση στην ιεραρχία, αλλά από στοργή προς τους νέους και την παιδεία (μια και θ' αποτελούσε κίνητρο προσέλκυσης *αρίστων* στον καθηγητικό κλάδο). Η επιδίωξη της ήταν πάγια από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας. Όταν το 1957 χορηγήθηκε το εκπαιδευτικό επίδομα, αξίωσε και πέτυχε να είναι ενιαίο. Το 1961, αν και προσπάθησε να επίσης να επιτύχει την καταβολή ενιαίου επιδόματος, αναγκάστηκε να αποδεχθεί μικρή κλιμάκωση στην επιδοματική αύξηση. Το 1963-64 επιδίωξε και πέτυχε να είναι ενιαίο το επίδομα *ερημίας*. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 229/10.1.1964, σ. 9.

⁸⁸⁴ Διατηρήθηκε δηλαδή το μισθολογικό προβάδισμα που είχαν ανέκαθεν οι καθηγητές/τριες έναντι των δασκάλων, παρά τις αντίθετες επιδιώξεις της ΔΟΕ. Για το διαχρονικό χαρακτήρα της μισθολογικής διαφοράς των εκπαιδευτικών βλ. Χ. Νούτσος, *Προτείνων την απόλυσιν...*, ο.π. σ. 117-118, υποσημ. 167.

(επίδομα ερημίας)⁸⁸⁵, (β) επίδομα στους μετεκπαιδευόμενους δασκάλους/-ες και καθηγητές/τριες και (γ) επίδομα θέσης στους Διευθυντές που εκτελούσαν χρέη Γραμματέα των σχολικών εφοριών, ώστε να αντισταθμιστεί η απώλεια του εισοδήματος αυτό μετά την κατάργηση των εκπαιδευτικών τελών. Με τις αυξήσεις αυτές βελτιώθηκε αισθητά η οικονομική κατάσταση των καθηγητών/τριών.

Όμως, το γεγονός ότι ένα από τα συμφωνηθέντα επιδόματα (το επίδομα ερημίας) δεν χορηγήθηκε παρά έναν χρόνο αργότερα (το Μάρτιο του 1965⁸⁸⁶) παρόλο που το υπουργείο Παιδείας είχε συντάξει στο μεταξύ τις σχετικές εισηγήσεις, θα αποτελούσε αφορμή σύγκρουσης της Ομοσπονδίας όχι μόνο με τον υπουργό Οικονομικών Κ. Μητσοτάκη, αλλά και με τον Ε. Παπανούτσο.

5.4. Οι απόψεις της ΟΛΜΕ για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση πριν τις εκλογές της 16^{ης}.2.1964

Μετά την διευθέτηση των οικονομικών ζητημάτων των εκπαιδευτικών, που προηγήθηκε της κρίσιμης για το ελληνικό πολιτικό σύστημα προεκλογικής περιόδου Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 1964⁸⁸⁷, η Ομοσπονδία επιδοκίμασε εκείνα από τα μέτρα που η Ε.Κ. είχε συνδέσει με τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης και κυρίως τη δωρεάν παιδεία, την επέκταση της υποχρεωτικής φοίτησης και την παροχή υποτροφιών. Η συνηγορία υπέρ των μέτρων αυτών στηρίχθηκε απόλυτα στην ατομικιστική- φιλελεύθερη οπτική :

⁸⁸⁵ Δύο μήνες αργότερα (το Φεβρουάριο του 1964) και εν όψει της κατάρτισης σχεδίου νόμου για το νέο μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων η ΟΛΜΕ αποδέχθηκε να εξαιρεθούν οι υπηρετούντες σε Γυμνάσια κωμοπόλεων που βρίσκονταν στους νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης, αλλά επιδίωξε να χορηγείται στους υπηρετούντες σε Γυμνάσια κωμοπόλεων με πληθυσμό κάτω των 4.000 κατοίκων. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 232/25.2.1964, σ.1.

⁸⁸⁶ Β.Δ. 208/31.3.1965 (ΦΕΚ 53/31.3.1965). Με αυτό χορηγήθηκε και αναδρομική αύξηση 5% από 1.1.1965 σε όλους τους δημοσίους υπαλλήλους. Μετά την καταβολή του *επιδόματος ερημίας* στους καθηγητές Γυμνασίων κωμοπόλεων μέχρι 2.500 κατοίκους η ΟΛΜΕ ζήτησε ο υπολογισμός του πληθυσμού να γίνεται με κάποια ελαστικότητα και πρότεινε τη χορήγησή του και στους καθηγητές/τριες των αντίστοιχων Λυκείων. Το 1966, μετά την ψήφιση το ενιαίου μισθολογίου, επιδίωξε την καταβολή του και στους υπηρετούντες στα Λύκεια κωμοπόλεων κάτω των 4.000 κατοίκων. Με την αύξηση αυτή που χορηγήθηκε στο βασικό μισθό των δημοσίων υπαλλήλων (Β.Δ. 769/1963 «περί της αύξησεως του μισθού του δημοσίων υπαλλήλων», όπως κοινοποιήθηκε στην υπ. αριθ. 3012/1/4.1.1964 εγκύκλιο του Υπουργείου Οικονομικών) και την αύξηση του ειδικού εκπαιδευτικού επιδόματος οι καθηγητές/τριες εξισώνονταν σχεδόν μισθολογικά με τους *επιστημονικούς* κλάδους του υπουργείου Πολιτισμού (ο Γυμνασιάρχης με τον Έφορο αρχαιοτήτων β' τάξης, ο Βοηθός Γυμνασιάρχη με τον Έφορο γ' τάξης και ο Α' β' βαθμίας καθηγητής με τον Επιμελητή αρχαιοτήτων α' τάξης). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 229/10.1.1964, σ. 12-13, τχ. 236, σ. 1-2, τχ. 252/9.4.1965, σ. 1 και 16, τχ. 254/Μάιος 1965, σ. 13-14, τχ. 261/Νοέμβριος 1965, σ. 1-2, τχ. 262/20.11.1965, σ. 16, τχ. 278/16.11.1966, σ. 10, τχ. 279/2.12.1966, σ. 1-2 και τχ. 282-283/8.2.1967, σ. 1-2.

⁸⁸⁷ Στις 30.12.1964 η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου, που μια βδομάδα νωρίτερα είχε εξασφαλίσει ψήφο εμπιστοσύνης με την υποστήριξη της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΕΔΑ και δύο βουλευτών της ΕΡΕ, παραιτήθηκε προσβλέποντας στο σχηματισμό ισχυρής κυβέρνησης. Σχηματίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση υπό τον Ι. Παρασκευόπουλο. Το Υπουργείο Παιδείας ανέλαβε ο Γ. Κουρμούλης.

«η δωρεάν παιδεία και αι υποτροφίαι παρέχουν την δυνατότητα της μορφώσεως και της καθόλου πνευματικής ανεξίτητος των τέκνων του ελληνικού λαού ανεξαρτήτως οικονομικών δυνατοτήτων, αρκεί μόνον να φέρουν ταύτα [...] “την σφραγίδα της θείας δωρεάς”»⁸⁸⁸.

Ως δείγμα ευνοϊκής τοποθέτησης απέναντι στην Ε.Κ. πρέπει να εκληφθεί και το γεγονός ότι η ΟΛΜΕ απέστειλε εγκύκλιο στα μέλη της όπου τόνιζε ότι το *ιερόν της παιδείας θέμα* βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος και πως έγιναν σημαντικά βήματα για την *ηθική και οικονομική αποκατάσταση* του κλάδου⁸⁸⁹. Ταυτόχρονα, από τον Ιανουάριο του 1964 και για έναν ολόκληρο χρόνο βρήκαν θέση στο *Δελτίο* αρκετά άρθρα που αντικατοπτρίζουν αφενός την ανάγκη εκσυγχρονισμού της διδασκαλίας των φυσικών επιστημών με χρήση εποπτικών μέσων⁸⁹⁰ και αφετέρου τη διαμάχη που είχε ξεσπάσει (και εντάθηκε από το φθινόπωρο του 1963) σχετικά με την ανανέωση του περιεχομένου και της μεθόδου διδασκαλίας των Μαθηματικών στη Μέση Εκπαίδευση⁸⁹¹.

⁸⁸⁸ Το κατά πόσο είναι δίκαιο και πράγματι αξιοκρατικό ένα εκπαιδευτικό σύστημα που βοηθά όσους έχουν τη «σφραγίδα της θείας δωρεάς» (αστική ιδεολογική αντίληψη που διακηρύχθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τον Ελ. Βενιζέλο σε προεκλογικό λόγο του στη Θεσσαλονίκη στις 23.7.1928) το έχει αποκαλύψει η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Η Ι. Λαμπίρη – Δημάκη μελετώντας την περίοδο 1960-70 κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι βασικές αυτές προβλέψεις της μεταρρύθμισης του '64 (παροχή δωρεάν παιδείας και σύστημα υποτροφιών στους «προικισμένους») ελάχιστα συνέβαλαν στην άρση της ανισότητας των ευκαιριών ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Αν στα δεδομένα της έρευνας προστεθεί ότι το νομοσχέδιο της Ε.Κ. για την Τεχνική Εκπαίδευση πρόβλεπε την καθιέρωση Τεχνικού Γυμνασίου δίπλα στο Γενικό (δηλ. ενός διπλού εκπαιδευτικού δικτύου) υποβιβάζοντας ωστόσο την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση σε Τεχνικό Γυμνάσιο (το οποίο απέβλεπε στο να απορροφήσει μέρος του μαθητικού πληθυσμού σε μόρφωση κατώτερη, λίγο πριν βγει στη βιοπάλη), καταφαίνεται ότι τα εκπαιδευτικά συνθήματα της δωρεάν και απρόσκοπτης παιδείας στους ικανούς, που χαρακτήρισαν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, αποκρύπτουν, όπως παρατηρεί ο Χ. Νούτσος, «τους ιδιαίτερους τρόπους της ταξικής κυριαρχίας με στόχο να εξασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή». Βλ. Ι. Λαμπίρη - Δημάκη, «Η έννοια του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης και η ελληνική πραγματικότητα», στο *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 1986, σ. 157-163 (κυρίως σ. 161-162) και Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης...*, ο.π., σ. 278.

⁸⁸⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 230/25.1.1964, σ. 1.

⁸⁹⁰ Πρόκειται για τα άρθρα των: (1) Στ. Παπαδούκα, «Τα εποπτικά μέσα διδασκαλίας εις την σύγχρονον εκπαίδευσιν. Εξ αφορμής της 7^{ης} εκθέσεως Didactica 1963 εις Νυρεμβέργην», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ.230/25.1.1964, σ. 3-4 και τχ. 231/10.2.1964, σ. 3-4, (2) Ι. Μπουγά, «Παρατηρήσεις, πείραμα, μαθηματικός λογισμός από επιστημονικής και παιδαγωγικής απόψεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 233/10.3.1964, σ. 11, τχ. 234/25.3.1964, σ. 11-14, τχ. 235/17.4.1964, σ. 11-14, τχ. 236, σ. 11-12.

⁸⁹¹ Η προσπάθεια αναπροσαρμογής των σχολικών Μαθηματικών ήταν απόρροια της επιρροής της θεωρίας του «ανθρώπινου κεφαλαίου». Ήδη από το 1961 είχε συγκροτηθεί η «Επιτροπή πειραματικής μελέτης της διδασκαλίας των Μαθηματικών στη Μέση εκπαίδευση» (24.11.61). Μέλη της ήταν οι : Κ. Παπαϊωάννου (Ακαδημαϊκός), Ν. Κρητικός (Καθηγητής του ΕΜΠ), Ν. Μιχαλόπουλος (τ. Εκπαιδευτικός Σύμβουλος), Ν. Μάρκας (Εκπαιδευτικός Σύμβουλος) και οι καθηγητές Ν. Σωτηράκης και Δ. Κάππος. Η επιτροπή κατάρτισε τη νέα ύλη («Θεωρία Συνόλων»), εξέδωσε βιβλίο (αρχικά για τις τάξεις της Α' και Β' Γυμνασίου) και το δίδαξε σε πειραματικά σε 30 σχολεία. Στο Διεθνές Μαθηματικό Συνέδριο της Αθήνας (Νοέμβριος 1963) πήρε έγκριση από τους εκπροσώπους του ΟΟΣΑ να προχωρήσει στη συγγραφή νέων βιβλίων και για τη Γ' Γυμνασίου. Η προσπάθεια δέχθηκε επικρίσεις από τους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, οι οποίοι αντιστρατεύονταν την αναθεώρηση, με κύρια επιχειρήματα ότι επιχειρείται η κατάργηση της Ευκλείδειας Γεωμετρίας και της Αριστοτέλειας Λογικής και ότι το νέο μάθημα δεν θα γίνει κατανοητό λόγω της πνευματικής ανωριμότητας των παιδιών 12-15 ετών. Η ΕΜΕ είχε δεχθεί τις νέες

Ωστόσο, ούτε οι εκδηλώσεις της ηγεσίας της ΟΛΜΕ υπέρ της Ε.Κ., ούτε η δημοσίευση αυτών των άρθρων μπορούν να εκληφθούν ως ενδείξεις ευνοϊκής στάσης της Ομοσπονδίας απέναντι στη μεταρρύθμιση. Και τούτο γιατί τα εποπτικά μέσα απουσίαζαν εντελώς από τα ελληνικά σχολεία⁸⁹² σε μια εποχή που η χρήση τους εξαπλώνονταν σε όλες τις αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες κοινωνίες, ενώ η υπεράσπιση της νέας ύλης στα Μαθηματικά⁸⁹³ ήταν σύμφωνη τόσο με τις απόψεις των εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, όσο – ασφαλώς- και με τις επιδιώξεις της ΕΜΕ (τη συμμαχία της οποίας θα επιδιώξει αργότερα η Ομοσπονδία για να ενισχύσει τις θέσεις απέναντι σε επιμέρους ζητήματα του νομοσχεδίου για την παιδεία που θα κατατίθετο το καλοκαίρι). Άλλωστε, δεν λείπουν κείμενα που αφορούν διαφωνίες της ΟΛΜΕ με τους σχεδιασμούς του Ε. Παπανούτσου.

Η αρχική αποδοχή από την ΟΛΜΕ των βασικών αρχών της εξαγγελθείσας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης δεν εκπλήσσει. Πέρα από το ότι αποτελούσαν θέσεις και μιας μεγάλης μερίδας της συντηρητικής αστικής τάξης, δεν είναι καθόλου απίθανο να οφείλεται στις προεκλογικές συμφωνίες για παροχή επιδομάτων στους εκπαιδευτικούς. Εξίσου πιθανό είναι να υπαγορευόταν τόσο από τη μαχητικότητα με την οποία ο κλάδος είχε διεκδικήσει την ικανοποίηση εκπαιδευτικών, πλάι σε οικονομικά, αιτημάτων τον προηγούμενο χρόνο⁸⁹⁴, όσο και από το διαρκώς διογκούμενο από τις αρχές του 1960 λαϊκό κίνημα που επιζητούσε αλλαγές στην εκπαίδευση. Παράλληλα, το γεγονός ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ήταν μια από τις πλέον δημοφιλείς εξαγγελίες της Ε. Κ. (και αργότερα ένα δημοφιλές μέτρο), σε

κατευθύνσεις και στη μεταρρύθμιση του '64 ζήτησε αύξηση των ωρών διδασκαλίας από 5 σε 6. Βλ. Χ. Χατζηιωσήφ, «Απόψεις για τη βιωσιμότητα ...», ο.π..

⁸⁹² «Η Πολιτεία είχε εμπιστευθή την διενέργειαν των πειραμάτων της Πειραματικής Φυσικής εις την κιμωλίαν των καθηγητών. Δυστυχώς και εις τα καλλίτερα γυμνάσια των Αθηνών. Είναι γνωστόν κ.κ. συνάδελφοι, ότι δια να αποκτήση κανείς την ιδιότητα του ευεργέτου ή του δωρητού, ήτο ευκολώτατον εάν εδωρίζεν εις το επαρχιακόν σχολείον μίαν σειράν εικόνων χαρτίνων των ηρώων του 1821 ή ένα όργανον δια την διενέργειαν των πειραμάτων φυσικής έστω και ευτελούς αξίας». Απόσπασμα από το λόγο του Ν. Αλαβάνου στη ΚΓ' Συνεδρίαση της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, στο Σ. Μπουζάκης *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, ο.π., τ. Β', σ. 108.

⁸⁹³ Πρόκειται για τα άρθρα: 1) Γ. Μπούσγου, «Η αναπροσαρμογή των σχολικών μαθηματικών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 229/10.1.1964, σ.2-3, 2) τ.ι. «Και πάλιν τα σχολικά μαθηματικά», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 231/10.2.1964, σ. 8, 3) τ.ι., «Τα μαθηματικά και οι επιστήμες» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 236, σ. 13, 4) Ν. Μπάρκα, «Το εν Αθήναις συγκληθέν διεθνές μαθηματικόν συνέδριον του ΟΟΣΑ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 231/10.2.1964, σ. 13 & τ. 232/25.2.1964, σ. 3-5, 5) Ν. Σωτηράκη, «Για τον εκσυγχρονισμό των (σχολικών μαθηματικών), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 232/25.2.1964, 6) Ν.Κρητικού, «Σύγχρονα μαθηματικά (απ' αφορμή ενός άρθρου)» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/15.11.1964, σ. 3-4. Την «αντίπαλη όχθη» εκπροσωπούν τα εξής: Χρ. Κεφαλάς, «Η αναπροσαρμογή των σχολικών μαθηματικών: Μια μικρά διασάφησης εις ό,τι σχετικώς μέχρι σήμερον εγράφη εις το Δελτίον μας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 232/25.2.1964, σ. 11, τ.ι. 2. «Τα μοντέρνα Μαθηματικά και τη διδασκαλία τους» [Ελεύθερη απόδοση επιφυλλίδας του P. Lelong], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 7-10.

⁸⁹⁴ Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών αιτημάτων και τη σχετική προβληματική ανέπτυξε ο Σύλλογος Αποφοίτων της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης «Φιλόλογος», στο ομώνυμο περιοδικό του οποίου φιλοξενήθηκαν από το 1965 εισηγήσεις εκπαιδευτικών που συμμετείχαν σε συγκεντρώσεις πόλεων της Βόρειας Ελλάδας. Βλ. π. *Φιλόλογος*, τεύχη 1-7/1965-66.

συνδυασμό με το ότι το πολιτικό κλίμα προοικονομούσε την εκλογική νίκη της Ε.Κ.⁸⁹⁵ έφερε την ενισχυμένη μετά την παραίτηση του Χ. Περδικάρη μερίδα της Δεξιάς στην ΟΛΜΕ σε θέση ανάλογη με εκείνη της ΕΡΕ, η οποία ήταν αμήχανη εξαιτίας της απρόσμενης γι' αυτήν πρόσφατης εκλογικής της ήττας.

5.5. Η ΟΛΜΕ και το νομοσχέδιο «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως»

Οι εκλογές έδωσαν την απόλυτη πλειοψηφία στην Ε.Κ.⁸⁹⁶ Το υπουργείο Παιδείας ανέλαβε και πάλι ο Γ. Παπανδρέου (19.2.64), στη νεοϊδρυθείσα θέση υφυπουργού τοποθετήθηκε ο Λ. Ακρίτας (24.2.64) και σ' εκείνη του Γενικού Γραμματέα παρέμεινε ο Ε. Παπανούτσος. Η ΟΛΜΕ χαιρέτησε με νόημα τη νέα εκλογική νίκη του πρώτου σκαπανέα και ενσαρκωτή της αληθινής έννοιας της δημοκρατίας «κατά την παρούσαν χρονικήν στιγμήν»⁸⁹⁷.

Στις προγραμματικές θέσεις της κυβέρνησης του για την Παιδεία (30.3.1964) ο πρωθυπουργός ανέφερε ότι θα υλοποιείτο το εξαγγελθέν εκπαιδευτικό πρόγραμμα και πρόσθεσε ότι θα καθιερωνόταν η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση (μέτρο που δεν προβλεπόταν ρητά στις προεκλογικές εξαγγελίες) τονίζοντας και πάλι ότι η παιδεία, το πολιτιστικό επίπεδο και η οικονομία είναι αλληλένδετα⁸⁹⁸. Βάσει των προγραμματικών δηλώσεων άρχισαν και οι εργασίες κατάρτισης του νομοσχεδίου «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως», που κατατέθηκε στη γραμματεία της Βουλής στις αρχές του καλοκαιριού.

Πριν από την κατάθεση του νομοσχεδίου, πριν ακόμα και από την παρουσίαση των προγραμματικών θέσεων της κυβέρνησης στη Βουλή, οι Λ. Ακρίτας και Ε. Παπανούτσος προχώρησαν σ' ενέργειες, ώστε να τεθεί σε μια πρώτη εφαρμογή στα τέλη του σχολικού έτους 1963-64 το νέο σύστημα εισιτηρίων στα Α.Ε.Ι. εξετάσεων (το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο⁸⁹⁹), με τη σημείωση ότι οι μαθητές θα διαγωνίζονταν στην εξεταστέα ύλη που

⁸⁹⁵ Για τους παράγοντες που προοικονομούσαν την εκλογική νίκη της Ε.Κ. βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική... ο.π.*, σ. 294-297.

⁸⁹⁶ Η συγκρότηση της δεύτερης κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου συνέπεσε χρονικά με την άνοδο στο θρόνο του Κωνσταντίνου. Για τις εκλογές του Φεβρουαρίου 1964 βλ. Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική... ο.π.* σ. 328 κ.ε..

⁸⁹⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 232/25.2.1964, σ. 1.

⁸⁹⁸ «Η κυβέρνησις αποδίδει ιδιαίτεran προτεραιότητα εις τας επενδύσεις εκείνας αι οποίαι αποβλέπουν εις την ανύψωσιν του πνευματικού και πολιτιστικού επιπέδου του λαού. Η οικονομική καθυστέρησις ευρίσκειται εις στενήν συνάρτησιν με το υφιστάμενον σήμερον χαμηλόν επίπεδον επαγγελματικής εκπαιδεύσεως, κατάρτισεως και εξειδικεύσεως του εργατικού μας δυναμικού. Συνεπώς προς τας αρχάς αυτάς, η Κυβέρνησις θα προωθήσει τας επενδύσεις εις τον ανθρώπινον παράγοντα. Ταύτας θεωρεί κατ' εξοχήν παραγωγικάς και ευθυνωτέρας πάσης άλλης επενδύσεως ταχείας αποδόσεως». Βλ. [Βουλή των Ελλήνων] : *Επίσημα Πρακτικά των συζητήσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις Α' - ΑΓ', 19.3.- 1.6. 1964*, Εν Αθήναις 1964, σ. 19.

⁸⁹⁹ Αναλυτικά βλ. κεφ. 5.5.1.

είχε ήδη καθοριστεί⁹⁰⁰. Παράλληλα, το υπουργείο Παιδείας είχε εξαγγείλει το αναλυτικό πρόγραμμα της Α΄ Γυμνασίου που θα ίσχυε από την επόμενη σχολική χρονιά (1964-65). Η Ε.Κ. προχώρησε αποφασιστικά και στην τομή του Γυμνασίου μετατρέποντας στα τέλη Μαρτίου μεγάλο αριθμό Γυμνασιακών Παραρτημάτων σε ανεξάρτητα σχολεία καθιστώντας έτσι σαφή την πρόθεσή της να προχωρήσει στη διοικητική αυτοτέλεια των δύο κύκλων της Μ.Ε.⁹⁰¹.

Κατά τη διάρκεια της κατάρτισης του νομοσχεδίου, το οποίο περιβαλλόταν από *σιγή ασφαλείας*, η ΟΛΜΕ εμφανίζεται εξαιρετικά συγκρατημένη. Ζήτησε από την κυβέρνηση να *σπεύσει βραδέως* στην εφαρμογή της *επιχειρούμενης ρηζικέλευθης αναδιοργάνωσης του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας*, να θέσει το νομοσχέδιο υπόψη των συλλογικών φορέων που θα μπορούσαν να συμβάλουν στη βελτίωσή του, να λάβει υπόψη τις *αντιδράσεις* τους και να προβεί σε αναδιατύπωσή του πριν το κατατεθεί στη Βουλή⁹⁰². Παρόμοια θέση εξέφρασαν και όσοι ανοιχτά υποστήριζαν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση⁹⁰³, αλλά και όσοι την αντιστρατεύονταν⁹⁰⁴, ο καθένας για να εξυπηρετήσει τις δικές του σκοπιμότητες. Όμως, παρόλο που το Υπουργείο έδωσε το νομοσχέδιο στη δημοσιότητα μετά την κατάθεσή του στη Βουλή, τόσο οι κυβερνητικές εξαγγελίες, όσο και οι πληροφορίες που διέρρεαν από το υπουργείο Παιδείας, επέτρεψαν τη διατύπωση κρίσεων σχετικά με το περιεχόμενό του.

Οι σπουδαιότερες διατάξεις του νομοσχεδίου ήταν οι εξής: η καθιέρωση της δωρεάν παιδείας, η βαθμιαία επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στα εννέα χρόνια, η διχοτόμηση της εξαχρονής διάρκειας μέσης εκπαίδευσης σε δύο αυτόνομους και αυτοτελείς ως προς το αναλυτικό πρόγραμμα και τους στόχους κύκλους δηλ. στο Γυμνάσιο (Γενικό και Τεχνικό) και το Λύκειο, η κατάργηση των διαφόρων τύπων του παλιού Γυμνασίου και η λειτουργία δύο κατευθύνσεων στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου, η αναγνώριση της ισοτιμίας δημοτικής και καθαρεύουσας, η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο από μετάφραση, η ανανέωση του περιεχομένου των Μαθηματικών και των Φυσικών επιστημών και η αύξηση των ωρών διδασκαλίας τους, ο θεσμός του Ακαδημαϊκού

⁹⁰⁰ Διατηρήθηκε σε ισχύ η εξεταστέα ύλη που είχε καθορίσει κάθε Σχολή. Το 1964 η εξεταστέα ύλη για το ακαδημαϊκό απολυτήριο καθορίστηκε από επιτροπές που συγκροτήθηκαν σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη (με την υπ. αριθ. 33056/11.3.1964 απόφαση του Λ. Ακρίτα). Την ίδια χρονιά συγκροτήθηκε και Επιτροπή Προγραμματισμού της διεξαγωγής των πανελληνίων εξετάσεων (υπ. αριθ. 42803/6.4.1964 απόφαση του Ε. Παπανούτσου). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 15.

⁹⁰¹ «Μετατρέπονται 39 Γυμνασιακά παρατήματα εις πλήρη και ανεξάρτητα Γυμνάσια α΄ βαθμίδος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964 σ. 7.

⁹⁰² Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 237/27.5.1964, σ. 1 και *Πρακτικά ΑΔ΄ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 4. Η υπογράμμιση δική μου.

⁹⁰³ Βλ. εφ. *Εκπαιδευτικά Νέα*, αρ. φυλ. 8/15.6.1964, σ. 1.

⁹⁰⁴ Για τη επιτακτική ανάγκη πειραματικής εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων σε δύο ή τρία σχολεία ώστε «εκ των αποτελεσμάτων να κρίνεται αν η μεταρρυθμίσεις είναι εφαρμόσιμος ή τροποποιήσιμος ή τέλος απορριπτέα» έκανε λόγο ο Ακαδημαϊκός Ερρ. Σκάσσης, ενώ ο Γ. Βογιατζής διατύπωσε την άποψη πως η κατάθεση του σχετικού νομοσχεδίου θα έπρεπε να αναβληθεί για τον επόμενο χρόνο και να υποβληθεί στην ολομέλεια της Βουλής. Βλ. «Αι γνώμαι των μελών της Ακαδημίας Αθηνών», στο π. *Πλάτων*, ο.π., σ. 35 και *Πρακτικά ΑΔ΄ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 41.

Απολυτηρίου και των υποτροφιών, η ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και η αύξηση των ετών φοίτησης στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες από δύο σε τρία χρόνια.

Η παρουσίαση στον τύπο των κυβερνητικών προθέσεων αποτέλεσε το έναυσμα για πύκνωση των επιθέσεων κατά των εκπαιδευτικών μέτρων από την ΕΡΕ και το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα. Οι επιθέσεις εξελίχθηκαν σε δριμύτατη πολεμική μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου στη γραμματεία της Βουλής, συνεχίστηκαν τόσο κατά τη διάρκεια της συζήτησής του (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1964) όσο και μετά την ψήφισή του (Μάρτιος – Μάιος 1965) και κορυφώθηκαν ξανά μετά τα «Ιουλιανά».

Ως την ψήφισή του νομοσχεδίου η ΟΛΜΕ και οι συντηρητικές πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις φαίνεται να συμπλέουν στις απόψεις τους σε αρκετά από τα επιμέρους κυβερνητικά μέτρα για την Μ.Ε. αλληλοτροφοδοτούμενες με επιχειρήματα.

Το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ, ύστερ' από έκτακτη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε τις πρώτες μέρες του Απριλίου 1964, *χαιρέτισε με ζωνχή ικανοποίηση*:

- α) την ανάπτυξη του τεχνικού και επαγγελματικού σκέλους της εκπαίδευσης⁹⁰⁵,
- β) την παροχή εννιάχρονης υποχρεωτικής δωρεάν εκπαίδευσης, με το σκεπτικό ότι με το μέτρο αυτό θα *ανέβαινε* «το μορφωτικόν επίπεδον του λαού [...], δεδομένου ότι το επιστέγασμα της υποχρεωτικής αυτής φοιτήσεως θα αποτελεί το τριετές Προγυμνάσιον»,
- γ) την απόφαση για παροχή υποτροφιών στους αριστούχους των φτωχότερων οικογενειών.

Αποδέχθηκε δηλαδή ανεπιφύλακτα κάποιες από τις νομοθετικές εκείνες προβλέψεις, διαφοροποιώντας τη θέση της από τους εκπροσώπους της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης⁹⁰⁶.

Σε αντίθεση με τα όσα υποστηρίζονταν στα τεύχη του *Δελτίου* το 1963 για την αναγκαιότητα ίδρυσης Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, η Ομοσπονδία αποδέχθηκε τώρα με επιφύλαξη τη σύστασή του και διεμήνυσε ότι θα να διατύπωνε αναλυτικά τις απόψεις της, όταν ενημερωνόταν πλήρως για τις σχετικές προβλέψεις του νομοσχεδίου⁹⁰⁷. Επιφυλάξεις διατύπωσε και για την «εσπευσμένην εφαρμογήν» του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, ενώ ευχαριστημένη εμφανίστηκε για την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας «εις την θέσιν και την ισοτιμίαν που της αρμόζει»⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ Η ίδρυσή της, που προβλεπόταν από το νομοσχέδιο του 1959 έγινε με τη χρηματοδότηση κατά 50% από την Αμερικανική Τεχνική Βοήθεια.

⁹⁰⁶ Βλ. ενδεικτικά Κ. Γεωργούλης, «Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας αποτελεί πλασματικόν ιδεολόγημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 20.9.1964, σ. 3 και 8.

⁹⁰⁷ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 16, τχ. 237/27.5.1964, σ. 15, τχ. 238/10.6.1964, σ. 9 και *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ...*, ο.π., σ. 17.

⁹⁰⁸ «Επαφά της Διοικήσεως της ΟΛΜΕ μετά του υφυπουργού κ. Λ. Ακρίτα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 16.

Από την άλλη πλευρά, χαρακτήρισε *ασύμφορα* για την *εθνική παιδεία*⁹⁰⁹ αρκετά σημεία του νομοσχεδίου και εξέφρασε τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι η κυβέρνηση προχωρούσε στην ψήφιση του χωρίς να ζητήσει τη γνώμη των «φύσει ή θέσει επαϊόντων»⁹¹⁰. Αντιρρήσεις με τη μορφή *παρατηρήσεων* πρόβαλε για:

α) την κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων από τη Δημοτικό στο *Προγυμνάσιο* επιζητώντας τη θεσμοθέτηση επιεικών εισιτηρίων εξετάσεων,

β) τη δομή και τη διάρκεια της Μ.Ε. (εξακολουθούσε να ονομάζει *Προγυμνάσιον* ή *Γυμνάσιον α' βαθμίδος* τον πρώτο κύκλο σπουδών που θεσπιζόταν και να ζητά την αύξηση των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. σε επτά, άλλοτε προκρίνοντας το σχήμα 4+3 και άλλοτε το σχήμα 3+4),

γ) το αναλυτικό πρόγραμμα, ζητώντας τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στον α' κύκλο και από το πρωτότυπο,

δ) την πρόθεση του Ε. Παπανούτσου να στελεχώσει τα *Προγυμνάσια* με «πολυδύναμους καθηγητές» (κατά την ΟΛΜΕ έπρεπε να διδάσκουν σ' αυτά «ειδικευμένοι επιστήμονες»),

ε) το εύρος της διδασκαλίας της Δημοτικής γλώσσας.

Με άλλα λόγια, και παρόλο που ισχυριζόταν πως «το έργο της Διοικήσεως δεν ήτο μόνον άρνησις ή μάλλον δεν ήτο καν άρνησις, ει μη μόνον εις τα επισημανθέντα σημεία, ήτο κατά βάσιν θέσις»⁹¹¹, η ΟΛΜΕ αντιτάχθηκε όχι μόνο νομοθετικές προβλέψεις που, κατά το Αλ. Δημαρά, αποτελούσαν τις *ενδείξεις για μια μεταβολή στον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιζόταν η ανανέωση του συστήματος*⁹¹², αλλά και σε εκείνες που έκρινε πως μείωναν το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου, κι ένωσε τις δυνάμεις της με τους φορείς του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος :

«Απόψεις επί του μεταρρυθμιστικού προγράμματος εξέφεραν αργότερον και άλλαι επιστημονικαί οργανώσεις καθώς και τα Ανότατα Ιδρύματα της χώρας. [...] Η Διοίκσις ησθάνθη ζωηράν ικανοποίησιν [...] εκ της διαπιστώσεως ότι: 1) η ΟΛΜΕ [ύψωσεν] και πάλιν πρώτη την φωνήν των λειτουργών Μ.Ε., φωνήν σεμνήν, αλλά σταθεράν, επισημαίνουσα τα ευπαθή σημεία και εκφέρουσα τας απόψεις της, και 2) αι απόψεις των Πανεπιστημίων και των λοιπών επιστημονικών οργανώσεων ταυτίζονται σχεδόν απολύτως προς τας ιδικάς της»⁹¹³.

⁹⁰⁹ Τηλεγράφημα της ΟΛΜΕ προς τους Γ. και Α. Παπανδρέου και Λ. Ακρίτα, στο Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων 1963-1964, αρ. 22, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.

⁹¹⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 237/27.5.1964, σ. 1.

⁹¹¹ *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 17-18.

⁹¹² Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν...*, ο.π., σ. νε'. Κατά τον ίδιο μελετητή ο «ελληνοχριστιανικός» προσανατολισμός των σπουδών και ο θεωρητικός-ανθρωπιστικός χαρακτήρας τους, η επιφύλαξη για τη μικτή φοίτηση, ο συγκεντρωτισμός και η δομή του προγράμματος των Γυμνασίων συνιστούν στοιχεία που συνδέουν τη μεταρρύθμιση του '64 με τις προβλέψεις του Ν.Δ. 3971/1959.

⁹¹³ Βλ. *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 18 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 239/Ιούνιος 1964, σ. 4.

5.5.1. ΟΛΜΕ και Ακαδημαϊκό Απολυτήριο

Το νομοσχέδιο της Ε.Κ. πρόβλεπε την αντικατάσταση των χωριστών κατά Σχολές εισιτηρίων εξετάσεων για τα Α.Ε.Ι. (συστήματος που ίσχυε από το 1926-27) με πανελλήνιες, την οργάνωση και διεξαγωγή των οποίων αναλάμβανε το υπουργείο Παιδείας. Η θέσπιση του νέου συστήματος, του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, είχε αναδιανεμητική διάσταση και συνιστούσε έναν από τους τρόπους τους οποίους η Ε.Κ. επιχείρησε να απαντήσει στη διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση για πανεπιστημιακές σπουδές⁹¹⁴. Η διογκούμενη ζήτηση είχε φέρει τις ως τότε κυβερνήσεις αντιμέτωπες με σοβαρά προβλήματα, δεδομένου ότι η μη ικανοποίησή της τροφοδοτούσε δυσaréσκειες και πιέσεις, ενώ καταλυτική ήταν η οικονομική αιμορραγία που προκαλούσε η φοιτητική μετανάστευση⁹¹⁵.

Η πρόβλεψη για μια διαδικασία που θα καταργούσε στο μέλλον ένα μεγάλο μέρος των εισαγωγικών εξετάσεων, και που δεν ήταν καινούργια⁹¹⁶, δυσaréστησε εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, μέρος του οποίου θεώρησε το νέο σύστημα ως μέσο εξυπηρέτησης των γλωσσοπλαστικών προκαταλήψεων της Ε.Κ.⁹¹⁷, επιφανείς Πανεπιστημιακούς, οι οποίοι πέρα από την ιδεολογική διαφωνία τους προς τις επιλογές της Ε.Κ. στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής ανησυχούσαν και για την για την υποβάθμιση του κοινωνικού τους και τον επαγγελματικών συμφερόντων τους⁹¹⁸, και φροντιστές.

Το ότι η Ε.Κ. προχώρησε αποφασιστικά στην άμεση εφαρμογή του⁹¹⁹ πρέπει να αποδοθεί σε σωρεία παραγόντων. Αρχικά, στο ότι η κοινή γνώμη δεν αντιστρατευόταν στο νέο θεσμό, μια και τα πολλά μειονεκτήματα του παλιού τρόπου διεξαγωγής των εισιτηρίων στα Α.Ε.Ι. είχαν προκαλέσει κατά καιρούς έντονες διαμαρτυρίες από πολλές μεριές (συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, την ΟΛΜΕ, διάφορες επιστημονικές εταιρίες)⁹²⁰. Έπειτα, στο ότι την

⁹¹⁴ Π. Κυπριανός, *Συγκριτική ...*, ο.π., σ. 279-280. Οι άλλοι τρόποι ήταν η παροχή δωρεάν παιδείας, η διεύρυνση της πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση και η προσπάθεια να στραφεί το μεγαλύτερο μέρος του μαθητικού πληθυσμού στην τεχνική εκπαίδευση. Βλ. [Ομιλία Γ. Παπανδρέου]: *Επίσημα πρακτικά της ειδικής επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος. Συνεδριάσεις Α' - ΚΑ'*, 14.7.- 8.9. 1964, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1965, σ. 519.

⁹¹⁵ Για την οικονομική αιμορραγία λόγω της φοιτητικής μετανάστευσης βλ. Στ. Πεσμαζόγλου, *Εκπαίδευση και ανάπτυξη...*, ο.π., σ. 106 και *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ο.π., σ. 555.

⁹¹⁶ Όπως είδαμε, στο νομοσχέδιο του 1949 (υπουργός Παιδείας ο Κ. Τσάτσος) προβλεπόταν επίσης η κατάργηση των διενεργούμενων από τις Σχολές εισαγωγικών εξετάσεων με την καθιέρωση ενός τύπου Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου και τη δημιουργία πρόσθετης προπαιδευτικής τάξης, ενώ παρόμοιες σκέψεις είχαν διατυπωθεί και στις συζητήσεις της Επιτροπής Παιδείας στα τέλη της δεκαετίας του '50. Και στις δύο περιπτώσεις οι προσπάθειες δεν τελεσφόρησαν κυρίως λόγω της έντονης αντίδρασης των κύκλων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

⁹¹⁷ Κ. Γεωργούλης, «Το ακαδημαϊκόν απολυτήριο», εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.1966, σ. 6 · π. Πλάτων ο.π., σ. 96.

⁹¹⁸ Βλ. ενδεικτικά Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1964.

⁹¹⁹ Βλ. Ν.Δ. 4379/1964 και κανονιστικά Β.Δ. 546/1965 (ΦΕΚ 123/1965) και 424/1966 (ΦΕΚ 110/1966). Ο θεσμός τροποποιήθηκε το 1967, αλλά η αρμοδιότητα οργάνωσης των εισαγωγικών στα ΑΕΙ εξετάσεων παρέμεινε στο υπουργείο Παιδείας (Α.Ν. 40/19.6.1967 και 129/19.9.1967).

⁹²⁰ Διαμαρτυρίες διατυπώνονταν για το ότι ορισμένα από τα θέματα δεν είχαν διδαχθεί στο γυμνάσιο ή ήταν «λανθασμένα», για το ότι η επιτήρηση των υποψηφίων σε μερικές σχολές ήταν πλημμελής, για το ότι οι εξετάσεις ήταν διαβλητές και τα εξετάστρα υψηλά. Επίσης δυσaréστούσε το γεγονός ότι οι υποψήφιοι ταλαιπωρούνταν, αφού κατά τη διάρκεια των εξετάσεων ταξίδευαν από τις επαρχιακές

άμεση υλοποίηση του νέου θεσμού ευνοούσαν οι συγκυρίες : οι χώρες της Κοινής Αγοράς συμφωνούσαν στην αναγκαιότητα αμοιβαίας αναγνώρισης του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, παρόλο που στο συνέδριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Εκπαιδευτικών (Ιούλιος του 1963) είχαν επισημανθεί κάποια μειονεκτήματα του θεσμού⁹²¹, ενώ υπήρχαν τα χρονικά περιθώρια για τον προγραμματισμό και την οργάνωση των εξετάσεων. Τέλος, στο ότι με την άμεση ανάληψη από το υπουργείο Παιδείας της αρμοδιότητας για τη διεξαγωγή τους θα διασφαλιζόταν ο έλεγχος της επιτυχίας της μεταρρύθμισης – από τη στιγμή που η μορφή και το περιεχόμενο όλων των εξετάσεων, και δη των εισιτηρίων για τα ΑΕΙ επηρεάζουν το αναλυτικό πρόγραμμα και τη συνολική μαθησιακή διαδικασία και νομιμοποιούν την ιεραρχία της σχολικής γνώσης - αλλά και θα νομιμοποιούνταν ευθύς εξαρχής οι επιδιωκόμενες μορφές της κοινωνικής ιεραρχίας – μια και οι εξετάσεις εξασφαλίζουν ότι ο μαθητής δεν θα παρεκκλίνει από τα οργανωτικά πλαίσια της σχολικής δράσης⁹²².

Στην ανακοίνωση της κυβερνητική πρόθεσης για άμεση εφαρμογή του θεσμού, η ΟΛΜΕ αντέτεινε ότι «αρχίζομεν το οικοδόμημα από την οροφήν». Μόλο που δήλωσε ότι «δεν προτιθέμεθα [...] να το καταδικάσωμεν», επιχείρησε να καταδείξει πως υπήρχε εσωτερική αντίφαση ανάμεσα στις προβλέψεις που αφορούσαν το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο από τη μια και στις προθέσεις της Ε.Κ. για εξασφάλιση ισότητας, δικαιοσύνης και επαγγελματικής αποκατάστασης στους αποφοίτους από την άλλη:

«Εγράφη ήδη ότι δια μιας σειράς αυστηρών εξετάσεων θα κατορθωθή να γίνωνται ολιγότεροι κάτοχοι του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου. Εάν δε ούτοι δεν γίνωνται δεκτοί εις την σχολήν της προτιμήσεώς των, θα κρούσουν την θύραν άλλης σχολής. Αλλά τούτο είναι λύσις σύμφωνος με τας παιδαγωγικάς αντιλήψεις περί επαγγελματικού προσανατολισμού; Ή μήπως η άλυσις των εξετάσεων θα είναι τοιαύτη, ώστε να μη επιτρέπη ει μόνον εις τους αρίστους να φθάνουν μέχρι της τελικής επιτυχίας; Και οι άλλοι, οι απλώς ικανοί, οι επιμελείς, τι θα γίνουν; Τι θα γίνουν εάν δεν το πάρουν; [ενν. το ακαδημαϊκό απολυτήριο]. Μήπως χωρίς να υπάρχη πρόθεσις καταλήξωμεν εις τον τεχνικόν αποκλεισμόν;»⁹²³.

πόλεις στην Αθήνα και από εκεί στη Θεσσαλονίκη – και αντίστροφα- για να προλάβουν τις εξετάσεις, αλλά και το ότι καθυστέρουσε η έκδοση των αποτελεσμάτων. Συνέβαινε μάλιστα μερικοί επιτυχόντες να χάνουν ένα ολόκληρο ακαδημαϊκό έτος επειδή πετύχαιναν σε διάφορες σχολές και αυτές καλούσαν τους επιλαχόντες κατά κύματα ακόμα και κατά το μήνα Μάρτιο ή και Απρίλιο. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Τα θέματα των εξετάσεων», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 88/Οκτώβριος 1960, σ. 192 και κεφ. 4.11.

⁹²¹ Κ. Χρυσόχοου, «Το πρόβλημα των εξετάσεων εις την μέσην παιδείαν. Διαπιστώσεις και πορίσματα ενός Ευρωπαϊκού Συνεδρίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 4-6.

⁹²² Βλ. ενδεικτικά: B. Bernstein, *Class, Codes and Control. Towards a theory of educational transmission*, vl. 3, Routledge and P. Kegan, London 1975 · τ.1. “Codes, modalities and the process of cultural reproduction: a model”, στο M. Apple, (ed) *Cultural and Economy Reproduction in Education*, Routledge and P. Kegan, London 1982 · S. Ball, *Education Reform: a critical and post-structural approach*, Buckingham: The Open University Press, 1994 · P. Broadfoot, *Assessment, Education and Society*, Methuen Ltd., London 197.

⁹²³ «Να σπεύσωμεν βραδέως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 234/25.3.1964, σ. 1.

Αυτός ο προβληματισμός - την έκφραση του οποίου δεν μπορεί κανείς στηριζόμενος στα όσα προηγήθηκαν και όσα θα ακολουθούσαν να αποδώσει ούτε στον *πάγιο φόβο* που διακρίνει τους εκπαιδευτικούς μήπως βρεθούν εκτεθειμένοι και ακάλυπτοι ανάμεσα σε αντιφατικές απαιτήσεις και προσδοκίες⁹²⁴ ούτε στην παιδαγωγική ευαισθησία και τη βαθιά δημοκρατική συνείδηση της τότε ηγεσίας της ΟΛΜΕ - αποτέλεσε το πρόσχημα για να ζητήσει η Ομοσπονδία την αναβολή της εφαρμογής του νέου θεσμού για το απώτερο μέλλον, όταν η *Πολιτεία* θα εξασφάλιζε την «πλήρωση των τεραστίων κενών της Μέσης Εκπαιδευσεως» ή όταν εξουδετερωνόταν αυτή η «αδυναμία δι' υπερωριών» και όταν θα λειτουργούσαν νέες καθηγητικές Σχολές. Δηλωτικός των πραγματικών της προθέσεων, αλλά και της ταύτισης των θέσεών με εκείνες του Γ. Βογιατζή είναι ο τίτλος άρθρου της με το οποίο καλούσε την κυβέρνηση να *σπεύσει βραδέως*⁹²⁵.

Η ύπαρξη προγραμματισμού για την ίδρυση τρίτου Πανεπιστημίου (ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων ως παράρτημα αρχικά του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), η αποφασιστικότητα της κυβέρνησης να διεξαγάγει τις εξετάσεις με το νέο σύστημα, και το ότι τα προσδοκώμενα υλικά και συμβολικά οφέλη για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε. από την εφαρμογή του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου δεν ήταν αμελητέα, συνέτειναν στην άρση των αρχικών «δισταγμών» της Ομοσπονδίας⁹²⁶. Πέρα από το ότι το νέο σύστημα έδινε σοβαρότερες εγγυήσεις αδιάβλητου σε σύγκριση με το παλιό, οι καθηγητές/τριες ενίσχυαν αβρόχοις ποσίν με την καθιέρωσή του το κύρος τους εντός και εκτός των σχολικών αιθουσών, αφού οι τελειόφοιτοι μαθητές θα εγγράφονταν στα ΑΕΙ με βάση τις επιδόσεις τους τόσο στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου όσο και στις εξετάσεις για την απόκτηση του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου⁹²⁷. Το γεγονός αυτό το τόνισε ιδιαιτέρως ο Ε. Παπανούτσος :

⁹²⁴ Μ. Ηλιού, *Εκπαιδευτική και...ο.π.*, σ. 194.

⁹²⁵ «Να σπεύσωμεν βραδέως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π. Η ικανοποίηση των αιτημάτων της δεν ήταν διόλου εύκολη, όχι μόνο για λόγους οικονομικής πολιτικής, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι οι απασχολούμενοι στα φροντιστήρια Φυσικομαθηματικοί και οι καθηγητές/τριες ξένων γλωσσών, αρνούνταν το διορισμό τους μακριά από αστικά κέντρα. Σημειωτέον ότι ο Γ. Βογιατζής διατεινόταν πως θεωρούσε πως «αι μεταρρυθμίσεις της Παιδείας πρέπει να γίνονται με βήμα σημειωτόν». Βλ. *Πρακτικά ΑΙ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π.

⁹²⁶ Κριτική στο θεσμό ασκεί και η ΕΔΑ. Βλ. Φ. Αποστολόπουλος, «Το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική ...*, ο.π., σ. 365-374.

⁹²⁷ Δεν είναι τυχαίο που το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο το προέκριναν και οι Γενικοί Επιθεωρητές. Αξιοποιώντας τη ρητορική της φιλελεύθερης αστικής τάξης επιχείρησαν να συμβιάσουν τις προθέσεις του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος με εκείνες του συντηρητικού και πρότειναν στην ουσία ό,τι προβλεπόταν σε παλαιότερο νομοσχέδιο (του Κ. Τσάτσου, 1949). Προσέβλεπαν δηλαδή στη δημιουργία μιας ακόμη τάξης «εξειδικεύσεως» στο Γυμνάσιο, η οποία θα λειτουργούσε «με επίλεκτον προσωπικόν», ενώ το απολυτήριο της, «χορηγούμενον μετά αυστηράς εξετάσεως» θα παρείχε το δικαίωμα εγγραφής στις Ανώτατες Σχολές. Η καθιέρωση του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου χωρίς τη δημιουργία και τέταρτης τάξης θα είχε κατά την άποψή τους, μεταξύ άλλων δυσμενών συνεπειών, και την περεταίρω άνθιση των φροντιστηρίων «με αποτέλεσμα την [εκεί] απορρόφηση καθηγητών, καθ' ην στιγμήν τόσην ανάγκην έχει τούτων η εκπαίδευσις». Με το κύρος του μαθήματος των Θρησκευτικών, αλλά και με την εξυπηρέτηση του *ελληνοχριστιανικού ιδεώδους*, πρέπει να συνδεθεί και το υπόμνημα της Πανελλήνιας Ένωσης Θεολόγων, η οποία ζητούσε να συμπεριληφθεί και το μάθημα στα εξεταστέα μαθήματα για την απόκτηση του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου. Για τις απόψεις των Γενικών Επιθεωρητών, βλ. Βλ. Κ. Κούρνιας, *Αι εκπαιδευτικά μεταρρυθμίσεις*, Αθήνα 1973, σ.

«Για πρώτη φορά δίνεται στη Μέση Εκπαίδευση το φυσικό και αναφαίρετο δικαίωμα, αυτή να επιλέγει εκείνους που θα πάνε παραπάνω. Το είχε χρόνια πολλά και το έχασε και δεν διαμαρτυρήθηκε. Δεν βρέθηκε Γυμνασιάρχης, δεν βρέθηκε Γενικός Επιθεωρητής της Μέσης να πη : “Δεν καταδέχομαι να παίρνουν το παιδί από το Γυμνάσιο και να έρχεται μια Επιτροπή Καθηγητών Ανωτάτων Ιδρυμάτων, εξετάζοντας όσα θέλει να εξετάσει, βαθμολογώντας και όπως θέλει, να μου λεί : το παιδί αυτό κάνει για παραπάνω ή δεν κάνει”. Και ο νομοθέτης το ανεχότανε αυτό το καθεστώς, τον εξευτελισμό της Μέσης Παιδείας. Σήμερα αποκαθίσταται η Μέση Εκπαίδευση στα δικαιώματά της»⁹²⁸.

Ωστόσο, η θέση αυτή του Γενικού Γραμματέα χρησιμοποιήθηκε σαν εφελκυστικό από την ΟΛΜΕ προκειμένου να θέσει ξανά το αίτημα για 4ετή φοίτηση στο Λύκειο, με το επιχείρημα ότι οι *αποκατεστημένοι* πια σε κύρος λειτουργοί της Μέσης εκπαίδευσης θα μπορούσαν, αν τους δινόταν ο ένας επιπλέον χρόνος, να αναλάβουν εξ ολοκλήρου το έργο της επιλεκτικής λειτουργίας του σχολικού μηχανισμού μέσω αυστηρών απολυτήριων εξετάσεων⁹²⁹.

Εν τέλει η Ομοσπονδία τον Ιούνιο του 1964, όχι μόνο εκθείασε την αρτιότητα του σχεδίου Βασιλικού Διατάγματος (Β.Δ.) για το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο, αλλά και προέβη στην ανατύπωσή του με δικά της έξοδα «προκειμένου να το προσφέρει ως δώρον και εις τον τελευταίον συνάδελφον, δια να ενημερωθή [...] επί του συντελεσθέντος βήματος προόδου»⁹³⁰. Παράλληλα, τόσο κατά τη διάρκεια της πρώτης εφαρμογής του θεσμού (16.9.64 – 5.10.64) όσο και αργότερα δεν παρέλειπε να εκφράζει την ικανοποίησή της⁹³¹.

5.5.2. ΟΛΜΕ και δημοτική γλώσσα

Στις αρχές της δεκαετίας του ‘60 επανήλθαν στο προσκήνιο τα παλιά επιχειρήματα των δημοτικιστών για τη δημοτική ως εθνική γλώσσα και αυθεντική συνέχεια της αρχαίας, την ευεργετική της επίδραση στη μαθησιακή διαδικασία – σε αντίθεση με την «καταστροφική καθαρεύουσα» – και τη σχέση της με την αποτελεσματικότητα του σχολικού μηχανισμού στην *προετοιμασία του μελλοντικού πολίτη και επαγγελματία*⁹³². Ώθηση στους δημοτικιστές έδωσε ο «ανένδοτος», κατά τη διάρκεια του οποίου ο Γ. Παπανδρέου, πέρα από *δημοκρατία* και *αξιοκρατία*, υποσχόταν *λαϊκή παιδεία στη γλώσσα του λαού*. Η ΕΔΑ ασφαλώς

40, 44, 55, 90-91. Για το αίτημα της Πανελλήνιας Ένωσης Θεολόγων βλ. «Υπόμνημα περί του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 239/Ιούνιος 1964, σ. 8.

⁹²⁸ Από το λόγο του Ε. Παπανούτσου στη ΛΔ΄ Γενική Συνέλευση της ΟΛΜΕ (17.7.1964), όπως παρατίθεται στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 242/15.10.1964, σ. 5.

⁹²⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 231/10.2.1964, σ. 9.

⁹³⁰ «Τα μέτρα υπέρ της παιδείας και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο λόγος του προέδρου της ΟΛΜΕ κ. Γ. Γεωργίου, εις τον Παρνασσόν κατά την πανηγυρικήν συνεδρίαν της ΛΔ΄ Γενικής Συνελεύσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 4 και *Πρακτικά ΛΔ΄ Γ.Σ. της ...*, ο.π., σ. 18.

⁹³¹ Βλ. «Αι εισιτήριον δια τας ανωτάτας σχολάς», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 239 α/ 25.6.1964, σ. 9, «Το Ακαδημαϊκόν απολυτήριον. Η γενική δοκιμή», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 2, Π. Μέγας, «Αι εισιτήριον εξετάσεις δια τας ανωτάτας σχολάς κατά το ακαδημαϊκό έτος 1964-65» *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 243/1.11.1964, σ. 3- 5, «Αι εξετάσεις δια τας Ανωτάτας Σχολάς. Δίκαιος έπαινος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 245/1,12,1964, σ. 9.

⁹³² Α. Φραγκουδάκη, *Η γλώσσα και το Έθνος...*, ο.π., σ. 79-80, 125-130.

υπερασπιζόταν το μέτρο, αφού πρόβαλε τη δημοτική ως το μόνο μέσο και όργανο επικοινωνίας που μπορούσε να εξασφαλίσει στα παιδιά του λαού το δικαίωμα της μόρφωσης⁹³³. Κάτω από τις συνθήκες αυτές ήταν διάχυτη η εντύπωση ότι μετά την εκλογική νίκη της η Ε.Κ. θα προέβαινε σε γλωσσική αλλαγή.

Ωστόσο, ο Γ. Παπανδρέου πρόκρινε τη διατήρηση της διγλωσσίας στοχεύοντας πιθανότατα στην πρόληψη αντιδράσεων, μια και, όπως παρατηρεί ο Χ. Αθανασιάδης, το γλωσσικό ήταν επί σειρά ετών «φορτωμένο με πολλαπλές ιδεολογικές και ταξικές παραδηλώσεις και κυρίως με κοινωνικές και εκπαιδευτικές εντάσεις»⁹³⁴. Με το νομοσχέδιο καθιερωνόταν η ισοτιμία μεταξύ των δύο μορφών της ελληνικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, γεγονός που υποδήλωνε την παγίωση της δημοτικής θα ως μοναδικής γλώσσας στη Στοιχειώδη Εκπαίδευση και την εισαγωγή της ως ισότιμης προς την καθαρεύουσα στη Μέση. Κατά την εκτίμηση του ίδιου μελετητή, στην πράξη τούτο σήμαινε πως η χρήση της στη βαθμίδα αυτή θα κρινόταν στο πεδίο της εφαρμογής: στη γλώσσα των νέων βιβλίων και στην καθημερινή διδακτική πρακτική⁹³⁵. Πάντως αρκετά αισιόδοξος ο πρωθυπουργός εξέφρασε την πίστη πως ο χρόνος θα λειτουργούσε υπέρ της δημοτικής: «Μετά την εισαγωγή της συντεταγμένης δημοτικής εις τον στίβον της ισοτιμίας θα διεξαχθή η πάλη μεταξύ καθαρευούσης και δημοτικής. Και η ζωντανή γλώσσα θα νικήση»⁹³⁶.

Η νομιμοποίηση της δημοτικής ως γλώσσας της εκπαίδευσης και η εισαγωγή της διδασκαλίας της στο αναλυτικό πρόγραμμα και τα σχολικά βιβλία συνδεόταν με τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση, που κατά τους εμπνευστές της μεταρρύθμισης θα επέτρεπε στα λαϊκά στρώματα να οικειωθούν το χώρο της ανθρωπιστικής λόγιας κλασικής παράδοσης, αφού θα εξέλειπαν οι γλωσσικοί φραγμοί του παρελθόντος. Εξάλλου η εισαγωγή της δημοτικής στη Μ.Ε. συνδεόταν με την νομοθετική πρόβλεψη φιλελεύθερου χαρακτήρα – την παροχή δωρεάν παιδείας και τη συνακόλουθη γενίκευση της εκπαιδευτικής πρόσβασης – με τις οποίες επιδιωκόταν το σταδιακό κλείσιμο αυτού που γινόταν αντιληπτό ως χάσμα μεταξύ του κράτους και των ελίτ με τα λαϊκά στρώματα. Η γλωσσική μεταρρύθμιση συνυφαινόταν ακόμα με την ανάγκη επέκτασης της τεχνικής εκπαίδευσης κατά τρόπο συμβατό με τις ανάγκες μιας κοινωνίας και οικονομίας που βρισκόταν στο μέσο μιας αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η ΕΡΕ, παρόλο που στους κόλπους της είχε αρκετούς πολιτικούς που χρησιμοποιούσαν τη δημοτική και παρόλο που αναγνώριζε την πραγματικότητα, έγειρε ενστάσεις υποστηρίζοντας ότι η νομοθετική ρύθμιση θα δυσχέραινε τη λύση του γλωσσικού, που βρισκόταν σε ύφεση,

⁹³³ Βλ. Κ. Σωτηρίου, «Γλώσσα και παιδεία», στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 124-142.

⁹³⁴ Χ. Αθανασιάδης, «Έθνος και Σχολική Ιστορία: η πολεμική στο βιβλίο “Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική 146 π.Χ. – 1453 μ. Χ.” της Β’ Γυμνασίου», π. *Δοκίμες*, τχ. 15-16, Άνοιξη 2010, σ. 74.

⁹³⁵ Χ. Αθανασιάδης, «Έθνος και Σχολική Ιστορία...», ο.π..

⁹³⁶ Βλ. [Ομιλία Γ. Παπανδρέου]: *Επίσημα πρακτικά της...*, ο.π., σ. 520.

καθώς θα αναζωπύρωνε το φανατισμό. Πρότεινε ως εκ τούτου να μην επισημοποιηθεί η χρήση της νομοθετικά και το ζήτημα ν' αφεθεί ώστε να το λύσει ο χρόνος⁹³⁷.

Η σχετική κριτική της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, παρόλο που γενικά ήταν ηπιότερη σε σύγκριση με το παρελθόν, οπότε το γλωσσικό είχε έντονη ιδεολογικοπολιτική φόρτιση, δεν στερήθηκε φωνών που συνάρτησαν την καθαρεύουσα με την *ελληνικότητα* και το *έθνος* και τη δημοτική με τον κομμουνισμό. Έτσι, η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών ξεκαθάρισε ότι δεν ήταν *εχθρά* της δημοτικής, τάχθηκε όμως εναντίον της ισοτιμίας των δύο γλωσσών, με το σκεπτικό ότι οι μαθητές δεν θα μάθαιναν την «επίσημον γλώσσαν του κράτους», κάτι που θα ήταν ολέθριο, διότι το «ελληνικόν έθνος έχει ανάγκην της καθαρεύουσας»⁹³⁸. Στον αντίποδα, ο Ι. Σκουτερόπουλος διατεινόταν ότι με το νομοθέτημα βαλλόταν η καθαρεύουσα, η οποία κατ' εκείνον αποτελούσε ακαταμάχητο παράγοντα της διατήρησης της «Ελληνικής βιοθεωρίας και ζωής»⁹³⁹, ενώ η «Επιτροπή Προστασίας Ελληνικής Γλώσσης» ανάσυνε τη γνωστή σύνδεση δημοτικισμού-κομμουνισμού:

«Ο συρμός του Δημοτικισμού **όξει αριστερισμού** διότι πάντες οι κομμουνισταί είναι άνευ εξαιρέσεως φανατικοί δημοτικισταί, ενώ οι εθνικόφρονες δημοτικισταί τυγχάνουν αμερίστου υποστηρίξεως εκ μέρους των κομμουνιστών. Άρα το γεγονός τούτο αποδεικνύει ότι κάτι το επιζήμιον δια την χώραν προετοιμάζεται. [...]. Πάντες οι Έλληνες είμεθα δημοτικισταί όχι όμως δημοτικιστές. Γλωσσική ακαταστασία και λεκτικά ράκη [...] σημαίνουν πνευματικήν εξασθλίωσιν του Ελληνικού λαού. Τούτο και επιδιώκεται σήμερον δια της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως του συντρόφου Παπανούτσου»⁹⁴⁰.

Συνεπώς, για τη συντηρητική σκέψη της εποχής εκείνης η γλωσσική μεταρρύθμιση, παρόλο που ιδεολογικά και συμβολικά συνιστούσε μια λειτουργική εκπαιδευτική ρύθμιση σε συνθήκες οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κινητικότητας, ερμηνεύθηκε ως απαξίωση ενός πολύ συγκεκριμένου είδους «εθνικοφροσύνης» που είχε επιβληθεί ως πολιτικός κανόνας από τις αρχές του 1950. Η απόρριψη της δημοτικής συνδεόταν και με την ελιτίστικη

⁹³⁷ Ο Κ. Τσάτσος δήλωσε χαρακτηριστικά: «Κάποτε θα επέλθη μία όχι σύμπτωσης, αλλ' ένας πλησιασμός των δύο αυτών γλωσσών, τόσος, ώστε ίσως το γλωσσικόν ζήτημα να το ξεπεράσωμεν». Βλ. *Επίσημα πρακτικά...*, ο.π. σ. 485. Για τις θέσεις των πολιτικών της ΕΡΕ βλ. : απόψεις Γ. Λυγνού και Π. Κανελλόπουλου, ο.π. σ. 466-467, απόψεις Γ. Κασιμάτη ο.π. σ. 592-593 και απόψεις Κ. Καλλία, π. *Άλφα* ο.π. Για τη θέση των «φιλελεύθερων» βλ. εφ. *Εκπαιδευτικά Νέα*, 15.3.1964, αριθ. φυλλ. 3, σ. 2-3, όπου παρατίθενται οι απόψεις που εκφράστηκαν στο συμπόσιο του Τεχνολογικού Ινστιτούτου στις 2.3.1964. Όταν το νομοθέτημα ξανασυζητήθηκε στη Βουλή την άνοιξη του 1965 η ΕΡΕ ήταν επιθετικότερη στο ζήτημα. Βλ. ενδεικτικά τις απόψεις του Γ. Βογιατζή στο *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις ΚΘ'- ΝΗ'*, 25.1. – 17.3.1965, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1965, σ. 780-782. Επίσης απόψεις Γρ. Κασιμάτη, στο *Επίσημα Πρακτικά... Συνεδριάσεις ΝΘ'- ΠΣτ'*, 18.3. – 18.5. 1965, σ. 277-278.

⁹³⁸ *Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών...*, ο.π. σ. 14.

⁹³⁹ Βλ. Ι. Σκουτερόπουλος, *Σύντομος έλεγχος των διατάξεων των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1964*, Εν Αθήναις 1964, σ. 8.

⁹⁴⁰ Επιτροπή Προστασίας της Ελληνικής Γλώσσης, «Η πραγματική αναδιοργάνωσις της παιδείας. Θρησκεία, γλώσσα, οικογένεια» [Επιστολή προς τους πολιτικούς], Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων 1965-66, αρ. 18, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η έμφαση στο πρωτότυπο.

αμφιβολία για τη δυνατότητα ευρύτερων στρωμάτων να επωφεληθούν από την κλασική γραμματεία⁹⁴¹

Η θέση της ΟΛΜΕ ήταν σιβυλλική. Όπως είπαμε, κατά την Ομοσπονδία η δημοτική έπρεπε να τεθεί «εις την θέσιν και την ισοτιμίαν που της αρμόζει». Ποια ήταν όμως κατά την Ομοσπονδία αυτή η αρμόζουσα στη δημοτική *θέση και ισοτιμία*;

Μια και τη δεδομένη χρονική αυτή στιγμή, σε αντίθεση με το 1961 και το 1963, από το *Δελτίο* απουσιάζουν άρθρα που να αναφέρονται στο γλωσσικό την απάντηση την αναζητήσαμε σε δηλώσεις των ηγετών της Ομοσπονδίας. Ο πρόεδρός της Γ. Γεωργόπουλος προσπάθησε να υποβαθμίσει το ζήτημα της γλώσσας. Ισχυρίστηκε ότι *το χαμηλό επίπεδο της Παιδείας οφείλεται περισσότερο στις οργανωτικές και λειτουργικές της αδυναμίες και όχι τόσο στη γλωσσική ακαταστασία*⁹⁴² διαφωνώντας στο σημείο αυτό με τους δημοτικιστές. Αντίθετα, συμφωνούσε με κάποιους από τους εκπροσώπους της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, για τους οποίους η διγλωσσία αποτελούσε *δεσμευτικό καθεστώς* για την παιδεία και ως εκ τούτου η χρήση της δημοτικής δεν μπορούσε να εξοβελιστεί, όπως δεν μπορούσε να παραλειφθεί και η διδασκαλία της καθαρεύουσας⁹⁴³, και τάχθηκε υπέρ της παράλληλης διδασκαλίας των δύο «μορφών της νεοελληνικής γλώσσας». Παραφράζοντας την άποψη που είχε διατυπώσει ήδη από τον Απρίλιο του 1957 ο Γ. Παπανδρέου - και που συμερίζονταν αρκετοί πολιτικοί της Δεξιάς - τόνισε και αυτός ότι δημοτική και καθαρεύουσα ήταν ισοδύναμες και ο χρόνος θα δικαίωνε τη μία ή την άλλη⁹⁴⁴, χωρίς ωστόσο να εκφράσει τη βεβαιότητα που και τότε είχε ο πρωθυπουργός ότι «η ζωή θα δώσει την νίκην [...] εις τους ζωντανούς ως είναι η δημοτική»⁹⁴⁵. Εν τέλει η ΟΛΜΕ πρότεινε τροποποίηση του νομοσχεδίου, το οποίο πρόβλεπε διδασκαλία της καθαρεύουσας σε συνάρτηση με τη δημοτική και την αρχαία, προκρίνοντας τη συστηματική διδασκαλία της καθαρεύουσας από την Α΄ Γυμνασίου ως και τη Γ΄ Λυκείου⁹⁴⁶. Επομένως, η εκ μέρους της Ομοσπονδίας αναγνώριση της *ισοτιμίας* των δύο γλωσσών ήταν στις παραμονές ψήφισης του νομοσχεδίου μάλλον σχήμα λόγου.

⁹⁴¹ Άννα Φραγκουδάκη, *Η γλώσσα και ...*, ο.π., σ. 73 κ.ε.

⁹⁴² Συνέντευξη Γ. Γεωργόπουλου, εφ. *Τα Νέα*, 25.1.1964, σ. 7.

⁹⁴³ Βλ. Ελ. Ζαούση, «Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον», εφ. *Η Καθημερινή*, 2.9.1964, σ. 3.

⁹⁴⁴ Συνέντευξη Γ. Γεωργόπουλου, ο.π.

⁹⁴⁵ «Ομιλούν οι πολιτικοί αρχηγοί δια το θέμα της Παιδείας. Συνέντευξις Γ. Παπανδρέου», εφ. *Έθνος*, 8.4.1957, σ. 7.

⁹⁴⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 11. Την ίδια θέση (συστηματική διδασκαλία της καθαρεύουσας από την Α΄ Γυμνασίου) είχε και η Ένωση Γενικών Επιθεωρητών. Βλ. Κ. Κούρνιας, *Οι εκπαιδευτικά μεταρρυθμίσεις...*, ο.π., σ. 42-44, 90. Στον αντίποδα το αριστερό εκπαιδευτικό ρεύμα πρότεινε συστηματική διδασκαλία της Δημοτικής και στο Γυμνάσιο και *επ' ευκαιρία* διδασκαλία της καθαρεύουσας. Βλ. Λ. Κοττού, «Ο δημοτικισμός της Ε.Κ.», στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ...*, ο.π. σ. 321-324 και Ρ. Ιμβριώτη, «Δημοτική γλώσσα και παιδεία», στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ...* ο.π., σ. 325-328.

5.5.3. Η ΟΛΜΕ για την τομή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Η θεσμοθέτηση στη Μέση Εκπαίδευση, που μετονομαζόταν σε Δευτεροβάθμια, δύο διοικητικά και εκπαιδευτικά αυτόνομων τριετών αυτόνομων και αυτοτελών κύκλων (όχι υπάλληλων *βαθμίδων*), το *Γυμνάσιο* και το *Λύκειο*, συνδεόταν με την πρόθεση επέκτασης της δωρεάν παρεχόμενης υποχρεωτικής φοίτησης και τη συνακόλουθη κατάργηση των εισαγωγικών από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο. Στη βάση της σταθερής αυτής επιδίωξης του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος⁹⁴⁷ βρισκόταν η πεποίθηση ότι αυτό που γινόταν αντιληπτό ως σύγχρονη κοινωνική και οικονομική ζωή - κυρίως η διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης, η επικείμενη ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ και η πύκνωση των επικοινωνιών με τον κόσμο πέραν των εθνικών πολιτισμικών συνόρων - απαιτούσε υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

Κατά τον κύριο εμπνευστή της μεταρρύθμισης, ο μαθητής, τελειώνοντας τον α' κύκλο έπρεπε να έχει γίνει κοινωνός ενός ολοκληρωμένου προγράμματος σπουδών, πράγμα που δεν επιτυγχανόταν με το προηγούμενο σύστημα της διαίρεσης σε *βαθμίδες*. Και τούτο διότι στις *βαθμίδες* αφενός μεν δεν γινόταν πλήρης διαχωρισμός ύλης, και, αφετέρου, ο τρόπος προσέγγισής της ήταν ενιαίος. Η επιλογή της Ε.Κ. να ονομαστεί ο α' κύκλος *Γυμνάσιον* και ο β' κύκλος *Λύκειο*, σε συνδυασμό με την κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων για το Γυμνάσιο (και την μετατόπισή τους στο Λύκειο) και μια σειρά άλλων προβλέψεων που αφορούσαν το αναλυτικό πρόγραμμα και τη σύνδεση του σχολείου με την αγορά εργασίας, οφειλόταν στην προσπάθεια των μεταρρυθμιστών να παγιωθεί στην κοινή γνώμη η αντίληψη ότι ο πρώτος σταθμός στη ζωή των παιδιών ήταν το τέλος της γ' τάξης *Γυμνασίου*.

Η ΟΛΜΕ εμφανίστηκε ικανοποιημένη από την προβλεπόμενη τομή στη Μ.Ε., αλλά όχι από τη διαίρεσή της σε αυτόνομους κύκλους. Την τομή τη χαρακτήρισε μεν *ορθή*, αλλά υπό όρους : (i) τα σχολεία της α' βαθμίδας/κύκλου να είναι διοικητικά εξαρτημένα από εκείνα του β' : «η [...] πλήρης, οργανικώς, ανεξαρτησία του γυμνασίου ουδένα σκοπόν θεραπεύει. Αμφότεροι οι κύκλοι δέον να τελούν υπό την διεύθυνσιν του γυμνασιάρχου με δύο υποδιευθυντάς...» και (ii) «ο υποψήφιος δια το ανώτερον γυμνάσιον να υφίσταται εισιτηρίους εξετάσεις»⁹⁴⁸. Τόσο η επιμονή της στην ικανοποίηση του πρώτου όρου⁹⁴⁹, όσο και το γεγονός ότι έθετε ως προϋπόθεση για τη διεξαγωγή των εισαγωγικών εξετάσεων στο

⁹⁴⁷ Υπενθυμίζεται ότι η πρόταση δεν ήταν καινούργια. Ανάλογη πρόταση περιεχόταν σε νομοσχέδιο που συντάχθηκε τόσο το Σεπτέμβριο του 1949 επί υπουργίας Κ. Τσάτσου (κυβέρνηση συνασπισμού υπό τον Αλ. Διομήδη), στα νομοσχέδια του 1951 (υπουργός Παιδείας ο Γ. Παπανδρέου) και 1952 (κυβέρνηση Πλαστήρα - Γενικός Διευθυντής στο υπουργείο Παιδείας ο Ε. Παπανούτσος) και διατυπώθηκε στην ΕΠ (1957).

⁹⁴⁸ «Με κριτήρια εκπαιδευτικά», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 9.

⁹⁴⁹ Η ΟΛΜΕ υπερασπίστηκε ακόμη και τη διοικητική εξάρτηση των *Γυμνασίων* από τα *Λύκεια* ισχυριζόμενη ότι συνέφερε από παιδαγωγικής σκοπιάς, ότι δεν θα δημιουργούσε προβλήματα στην κατανομή του προσωπικού, ότι δεν θα *καταρράκωνε* τους καθηγητές των σχολείων του α' κύκλου που θα αισθάνονταν κατώτεροι και παρουσίασε την εφαρμογή της διοικητικής αυτονομίας σαν ανέφικτη λόγω έλλειψης κτηρίων και καθηγητών και του γεγονότος ότι η *περιουσία* των σχολείων α' και β' βαθμίδας ήταν κοινή. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π. και τχ. 240/10.9.1964, σ. 4.

Λύκειο την προηγούμενη ίδρυση μεγάλου αριθμού επαγγελματικών–τεχνικών σχολών ώστε να εξασφαλιστεί η δυνατότητα απορρόφησης *ικανού αριθμού μαθητών* από αυτές⁹⁵⁰, αποτελούν σαφείς ενδείξεις πως ακολουθούσε παρελκυστική τακτική αποσκοπώντας στην αναβολή της εφαρμογής της νομοθετικής πρόβλεψης και την παραμονή στο προβλεπόμενο από τη μεταρρύθμιση του 1959 εκπαιδευτικό καθεστώς.

Η υπόθεσή μας ενισχύεται και από το γεγονός ότι η Ομοσπονδία επέμενε να ονοματίζει του δύο κύκλους *βαθμίδες*⁹⁵¹ όχι βέβαια τυχαία, αφού ο όρος υποδήλωνε ασθενή διαίρεση της Μ.Ε. και πλήρη συσχετισμό των μερών της παραπέμποντας ευθέως στις στοχεύσεις της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης. Τυχαίο δεν ήταν βέβαια και το ότι ουδέποτε υιοθέτησε τον όρο *Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* επιμένοντας στον παλιό χαρακτηρισμό (Μέση)⁹⁵². Επικαλούμενοι *συναισθηματικούς λόγους* οι ιθύνοντές της επέμειναν να ονομαστούν τα σχολεία του α' κύκλου *Γυμνάσια α' βαθμίδος* ή *Προγυμνάσια* (αντί *Γυμνάσια* όπως προβλεπόταν από το νομοσχέδιο), και του β' κύκλου *Γυμνάσια β' βαθμίδος* ή απλώς *Γυμνάσια* (αντί *Λύκεια*)⁹⁵³. Ασφαλώς η επιμονή τους, όπως και εκείνη της συντηρητικής Ένωσης Γενικών Επιθεωρητών⁹⁵⁴, κάθε άλλο από *συναισθηματικότητα* εκπορευόταν. Δεν πρέπει να λησμονείται κάτι που ήδη αναφέρθηκε, ότι δηλαδή στο πλαίσιο της «καχεκτικής δημοκρατίας» το *εξαετές Γυμνάσιον* ήταν για τους «εθνικόφρονες» ο κατ' εξοχήν φορέας της *εθνικής παιδείας* και του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και ότι η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο, των οποίων η πρωτοκαθεδρία στο αναλυτικό πρόγραμμα αμφισβητείτο, ήταν το κατ' εξοχήν μέσο κοινωνικής αναπαραγωγής και κύριο εμπόδιο στα *διεθνιστικά σχέδια* όσων προσπαθούσαν να προωθήσουν *κομμουνιστικές ιδέες*⁹⁵⁵. Ο υποτιθέμενος κίνδυνος εξάπλωσης του κομμουνισμού εξαιτίας της χαλάρωσης των μέτρων ασφαλείας χρησιμοποιήθηκε - και τώρα- κατά κόρον από πρωτοκλασάτα στελέχη της αποδυναμωμένης ΕΡΕ ως πόλος συσπείρωσης των δυσανεσχημένων οπαδών της και αιχμή του δόρατος προκειμένου να αποσταθεροποιήσει τη νέα κυβέρνηση⁹⁵⁶.

⁹⁵⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 237/25.5.1964, σ. 15 και τχ. 240/10.9.1964, σ. 19.

⁹⁵¹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 19.

⁹⁵² Ο Ε. Παπανούτσος αιτιολόγησε την αλλαγή της ονομασίας ισχυριζόμενος ότι οι παλιές παρέπεμπαν σε ρόλους που δεν ανταποκρίνονταν στο σκοπό που οραματίζονταν οι απόγονοι του εκπαιδευτικού δημοτικισμού: «Στοιχειώδης έχει καταλήξει να σημαίνει εμβρυώδης, υποτυπώδης, λειπή [...]. Μέση έχει καταντήσει να σημαίνει μισόστρατο, όχι αυθυπαρξία, ένας μικρός διάδρομος για να μας πάει στη μεγάλη σάλα, στην μεγάλη αίθουσα, στο Πανεπιστήμιο». Από το λόγο του Ε. Παπανούτσου στη ΛΣΤ' Γ.Σ. της ΔΟΕ, *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 549/15.9.1964, σ. 3.

⁹⁵³ Βλ. *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 51.

⁹⁵⁴ Βλ. Κούρνιας Κ., *Εκπαιδευτικά...* ο.π., σ. 41.

⁹⁵⁵ «Όταν π.χ. τα παιδιά διδάσκονται το “πας μη Έλλην βάρβαρος”, αυτό δεν τους αφήνει να τους ξεριζώσουν από την ψυχή με ευκολία τον πατριωτισμό. Για να επιτευχθούν τα πολιτικά και κοινωνικά σχέδια των ανθρώπων αυτών [ενν. όσων προωθούσαν κομμουνιστικές ιδέες], πρέπει να απομακρυνθούν από την παράδοσιν. Ως κύριο φορέα της παραδόσεως βλέπουν την κλασσική παιδεία», Σπ. Σίτος, «Τα αίτια του παραμερισμού της κλασσικής παιδείας στην Ελλάδα», εφ. *Η Καθημερινή*, 21.7. 1964, σ. 5.

⁹⁵⁶ Η ανασφάλεια που διέκρινε τη συντηρητική παράταξη μετά τις διαδοχικές εκλογικές της ήττες (στις βουλευτικές του Νοεμβρίου 1963 και του Φεβρουαρίου 1964 και στις δημοτικές του Ιουλίου

Για άλλη μια φορά η Ομοσπονδία επανέφερε στο προσκήνιο τα γνωστά από το παρελθόν επιχειρήματά της προκειμένου να τονίσει την αναγκαιότητα να είναι 4ετούς διάρκειας τα σχολεία του β' κύκλου⁹⁵⁷, αλλά έσπευσε και να τα ενισχύσει φιλοξενώντας στο *Δελτίο* τα σχετικά πορίσματα του συνεδρίου της ΕΜΕ, σύμφωνα με την οποία το 4^ο έτος έπρεπε να λειτουργήσει ως «προπαρασκευαστική τάξις δια τας ανωτάτας σχολάς [...] Την προϋπόθεσιν αυτήν το Συνέδριον θεωρεί αμετακίνητον»⁹⁵⁸. Δεν δίστασε μάλιστα να αναφέρει το παράδειγμα της Ουγγαρίας, όπου η ανώτερη γυμνασιακή εκπαίδευση ήταν τετραετούς διάρκειας⁹⁵⁹. Η Ομοσπονδία αντιτάχθηκε επίσης ρητά και στην κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο⁹⁶⁰.

Οι παραπάνω αντιρρήσεις της ΟΛΜΕ είναι συναφείς προς τις θέσεις που διατυπώθηκαν στα ζητήματα αυτά κυρίως από τους εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, αλλά και από πολιτικούς της ΕΡΕ. Σύμφωνα μ' αυτούς η διαίρεση διαχωρισμός της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε κύκλους θα είχε ως συνέπεια την *μείωση της στάθμης* της, επειδή με το *τέχνασμα* αυτό η *Μέση Εκπαίδευση* θα «καταβιβαζόταν προς την Δημοτική», αντί να «αναβιβάζεται προς τας πανεπιστημιακάς σπουδάς»⁹⁶¹, ιδίως από τη στιγμή που ο κύκλος του *Γυμνασίου* δεν θα αποτελούσε «εις την πραγματικότητα [...] χωριστόν από το Στοιχειώδες Σχολείον κύκλον αλλά ανώτεραν αυτού βαθμίδα». Και τούτα γιατί : (α) θα καταργούνταν οι εισαγωγικές για τον α' κύκλο, (β) λίγοι καθηγητές/τριες θα επωμίζονταν το βάρος της διδασκαλίας αυξανόμενου αριθμού παιδιών και (γ) μέρος της διδασκείας ύλης θα συμπιεζόταν ή θα εξοβελιζόταν, αφού δεν θα μπορούσε να χωρέσει στα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα των δύο ανεξάρτητων κύκλων. Έτσι μόνο το *Λύκειο* θα παρέμενε πραγματικό *σχολείο Μέσης Εκπαιδευσεως*, του οποίου όμως η τριετής διάρκεια ήταν ανεπαρκής κυρίως για τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο:

«Ο ψυχολογικός συνωστισμός, ο οποίος θα δημιουργηθή εις την συνείδησιν των μαθητών δια της συμπίεσεως αυτής της διδασκαλίας της γραμματικής, του συντακτικού και των κειμένων εις τα τρία μόνον έτη, είναι εκ των προτέρων βέβαιος. Ο μαθητής του Λυκείου δεν θα έχει την στοιχειώδη άνεσιν δια να αφομοιώση και να αναχωνεύση

1964) αντικατοπτρίζεται στις επιστολές που απεύθυναν προς τον Κ. Καραμανλή οι Π. Κανελλόπουλος και Π. Παπαληγούρας. Σε αυτές τονίζεται η κατά την κρίση τους *επικίνδυνη εξόρμηση των κομμουνιστών* εξαιτίας της ανοχής του Γ. Παπανδρέου. Βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική...*, ο.π., σ. 320-324.

⁹⁵⁷ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 21.

⁹⁵⁸ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 237/27.5.1964, σ. 9 και Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση...* ο.π., τ. Β', σ. 280-281. Η ΟΛΜΕ αντίστοιχα υποστήριζε τις θέσεις της Ε.Μ.Ε. για αύξηση των ωρών διδασκαλίας των μαθηματικών στα σχολεία, τόσο άμεσα – στη ΛΔ' Γ.Σ.- όσο έμμεσα - φιλοξενώντας στο *Δελτίο* σχετικά άρθρα. Βλ. «Τα πορίσματα της ΛΔ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 19.

⁹⁵⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 236, σ. 16.

⁹⁶⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 10. Ανάλογη θέση και επιχειρηματολογία είχαν και οι Γενικοί Επιθεωρητές. Βλ. Κούρνιας Κ. *Εκπαιδευτικά...* ο.π., σ. 29-30 και 89.

⁹⁶¹ [Αποψη Γρ. Κασσιμάτη]: *Επίσημα Πρακτικά...*, ο.π., σ. 464 και σ. 591.

τύπους, φαινόμενα και νοήματα, το δε αποτέλεσμα θα είναι να απομακρυνθή ψυχικώς ακόμη περισσότερο από τα κλασσικά γράμματα ο τρόφιμος του μέσου σχολείου»⁹⁶².

Η εμμονή στη γνωστή και παραδεδομένη έμφαση των αρχαιογνωστικών μαθημάτων και ο φόβος που εξέφρασαν για την μείωση του κύρους της Μέσης Εκπαίδευσης τα διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα και πνευματικές ομάδες (ιδίως η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και η Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων), οι οποίες εξαπέλυσαν οξύτατες επιθέσεις εναντίον της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, πήγαζε από τη δική τους ανησυχία μπροστά στην πιθανότητα υποτίμησης του κοινωνικού τους ρόλου. Ωστόσο, «μολονότι οι τροποποιήσεις που είχε την πρόθεση να επιφέρει η Ε.Κ. στην εκπαίδευση δεν αποσκοπούσαν σε καμία περίπτωση στην υποτίμηση του κοινωνικού ρόλου του διδακτικού προσωπικού»⁹⁶³, η υπεράσπιση των ιδιαίτερων συμφερόντων των ομάδων αυτών με τους παραπάνω τρόπους είχε αντίκτυπο στους εκπαιδευτικούς. Τούτο είναι πιθανό να σχετίζεται : α) με την ανασφάλεια που γεννούσε στους καθηγητές/τριες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ο επαναπροσδιορισμός της θέσης τους εν όψει της τροποποίησης των σχετικών με τη βαθμολογική εξέλιξη των δημοσίων υπαλλήλων διατάξεων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα (του Ν. 1811/1951) και της σχεδιαζόμενης θέσπισης νέου μισθολογίου για τους δημοσίους υπαλλήλους⁹⁶⁴, β) με το φόβο τους ότι η δημιουργία μικρότερων σχολικών οργανισμών θα μείωνε το κύρος των παλιών Γυμνασιαρχών.

5.5.4. ΟΛΜΕ και αναλυτικά προγράμματα

Κύρια πρόβλεψη του νομοσχεδίου ήταν η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση στο *Γυμνάσιο*. Παρόλο που η πρόταση δεν ήταν καινούργια, συνιστούσε καινοτομία το ότι οι συντάκτες του νομοσχεδίου - με το να εισηγούνται τη διδασκαλία από μετάφραση ως αποκλειστικό τρόπο προσπέλασης των αρχαίων ελληνικών και με το να τη διευκολύνουν με το χωρισμό της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε δύο αυτόνομους και αυτοτελείς κύκλους - δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για χαλάρωση της μέχρι τότε στενής συσχέτισης των αρχαίων και των νέων ελληνικών.

Οι εντός και εκτός Ομοσπονδίας εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης ερμήνευσαν αυτή τη νομοθετική πρόβλεψη ως φάση μιας στρατηγικής που αποσκοπούσε στην αμφισβήτηση της κατεστημένης τάξης πραγμάτων διαμέσου της απομάκρυνσης από τις αξίες του «ελληνοχριστιανικού» πολιτισμού. Γι' αυτό και απέρριψαν τις μεταφράσεις σχεδόν

⁹⁶² Ι. Θεοδωρακόπουλος, «Το νέον περί της παιδείας νομοθέτημα», εφ. *Η Καθημερινή* 2-8-1964, σ. 6. Παρόμοιες ανησυχίες εξέφρασαν: α) η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών (βλ. Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, *Επί των κυβερνητικών μέτρων περί της παιδείας*, Αθήνα 25.8.1964, Ανατύπωσις εκ της επιστημονικής επιτηρίδος, 1963-1964), β) ο Π. Κανελλόπουλος (βλ. *Επίσημα Πρακτικά* ..., ο.π., σ. 465) και γ) οι Κ. Καλλίας και Κ. Τσάτσος (βλ. π. *Άλφα*, ο.π. τχ. 27, σ. 36-37).

⁹⁶³ Βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης*..., ο.π., σ. 188-189.

⁹⁶⁴ Για τα ζητήματα αυτά γίνεται αναφορά στα υποκεφάλαια 5.6. και 5.7.

με απολυτότητα χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, στα οποία συνέπλεκαν το κοινωνικό και εθνικό συμφέρον με την ανάπτυξη των έμφυτων ή επίκτητων δεξιοτήτων των μαθητών⁹⁶⁵.

Την εποχή που διεζάγονταν στη Βουλή οι σχετικές με τις προβλέψεις του νομοσχεδίου συζητήσεις οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ εκδήλωσαν με ενάργεια την αντίθεσή τους χαρακτηρίζοντας τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση ως *ασύμφορη*. Στην άποψη της κυβέρνησης ότι οι μεταφράσεις στο Γυμνάσιο ήταν ο καταλληλότερος τρόπος για να προσπελάσουν οι μαθητές/τριες των 13-15 ετών την αρχαία ελληνική γραμματεία⁹⁶⁶, απάντησαν μ' επιχειρήματα «παιδαγωγικής» φύσης:

«οι μαθηταί, δια την ανωριμότητα της ηλικίας των, δεν είναι δυνατόν να επιτύχουν μίαν βαθυτέραν διείσδυσιν εις το αρχαίον πνεύμα. Μικρόν κατά συνέπειαν τμήμα εκ της αρχαίας γραμματείας είναι δυνατόν να αφομοιώσουν...»⁹⁶⁷.

Αντιπρότειναν την παράλληλη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών τόσο από το πρωτότυπο όσο και από μετάφραση κρίνοντας *όλως ανεπαρκή* την πρόβλεψη για 2ωρη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στη Γ' Γυμνασίου. Αντιστρέφοντας δε τους όρους έκριναν πως αρκούσε η «δύωρος ή τρίωρος εβδομαδιαίως διδασκαλία εκ μεταφράσεων και εις τας τρεις τάξεις του Προγυμνασίου» *για να κατακτήσει ο μαθητής ό,τι ήταν προσιτό στην πνευματική του ωριμότητα από την αρχαία γραμματεία*, και πως οι υπόλοιπες διδακτικές ώρες των αρχαίων ελληνικών *έπρεπε* να διατεθούν «δια την διδασκαλίαν εκ του πρωτοτύπου. Εις το Προγυμνάσιον ωσαύτως πρέπει να διδαχθή παραλλήλως η γραμματική της αρχαίας και στοιχεία του συντακτικού»⁹⁶⁸.

Ένας τέτοιος συνδυασμός προβαλλόταν από αυτούς ως *εκπαιδευτικά ορθότερος*, μια και δεν θα ζημίωνε όσους δεν θα αποφάσιζαν να συνεχίσουν στο Λύκειο, αλλά και θα επέτρεπε σε όσους επιθυμούσαν να συνεχίσουν ν' «αφομοιώσουν την διδακτέαν κατά το πρόγραμμα

⁹⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά [Λόγος Π. Γαγάτου, προέδρου της Α' και ΚΕ' ΕΛΜΕ]: *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 50· π. Πλάτων, ο.π., σ. 6-15· Κ. Γεωργούλης, «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δια μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 6.8.1964, σ. 5· Π. Μπρατσιώτης, «Επί του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου», εφ. *Η Καθημερινή* 27.7.1964, σ. 6· Ν. Κοντολέων, «Η δια μεταφράσεων διδασκαλία εις τα σχολεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 8.9.1964, σ. 3 και 9.9.1964, σ. 5. Για τις θέσεις των Ακαδημαϊκών στις τρεις συνεδριάσεις/συζητήσεις της Ακαδημίας βλ. στο [Ακαδημία Αθηνών:] *Η διδασκαλία των κλασικών γραμμάτων εις την μέσην εκπαίδευσιν*, Εν Αθήναις 1965. Για τις θέσεις της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, βλ. Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1964, σ. 10. Για μια σύντομη επισκόπηση, βλ. Σπ. Γιαννάτος, «Οι αντιδράσεις κατά της μεταρρύθμισης», στο *Συμπόσιο για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*, Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1966, σ. 133-141 και Δ. Χαραλάμπους, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 215-217. Για τα αντεπιχειρήματα των εισηγητών της μεταρρύθμισης και των εκπροσώπων της φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος βλ. Ι. Κακριδής, «Η πανάρχαιη ελληνική παράδοση και οι νέες ανάγκες της εποχής», εφ. *Το Βήμα* 29.8.1964, σ. 5· Ν. Ανδριώτης, «Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου (2^ο)», εφ. *Το Βήμα*, 28.8.1964, σ. 1, καθώς και τις σχετικές απόψεις των Ι. Κακριδής και Ε. Παπανούτσου στο π. *Άλφα*, ο.π., τχ. 28/25.11.1965, σ. 24. Για μια συνοπτική παρουσίαση βλ. Ε. Παπανούτσος, *Αγώνες και...*, ο.π., σ. 237-238 και 255-256.

⁹⁶⁶ Βλ. [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35...*, ο.π., σ. 451-482.

⁹⁶⁷ «Τα πορίσματα της ΑΔ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 19-20.

⁹⁶⁸ Από το υπόμνημα της ΟΛΜΕ στο Υπουργείο Παιδείας (22.7.1964), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 21.

ύλην εις το ανώτερον γυμνάσιον και να εισδύσουν εις το πνεύμα των αρχαίων», ζητούμενο που κατά την αντίληψή τους θα ήταν ανέφικτο, αν δεν είχαν νωρίτερα κατακτήσει το γλωσσικό όργανο. Αποσκοπώντας στη διατήρηση της διευρυμένης διδασκαλίας των αρχαίων από το πρωτότυπο κυρίως στο Γυμνάσιο, απέκλεισαν την αύξηση των ωρών της διδασκαλίας τους στο Λύκειο διατεινόμενοι ότι η πρόοδος των επιστημών επέβαλε ενασχόληση των μαθητών του «ανωτέρου κύκλου» και με άλλους τομείς του επιστητού. Ωστόσο, άφησαν ανοιχτό το ενδεχόμενο να μεταβάλουν τις θέσεις τους «εάν το ανώτερον γυμνάσιον ήτο τετραετούς διάρκειας, όπερ αποτελεί σταθερά θέσιν των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδεύσεως»⁹⁶⁹.

Παράλληλα, έσπευσαν να απαντήσουν έμμεσα στους ισχυρισμούς των υποστηρικτών του νομοσχεδίου - σύμφωνα με τους οποίους το υψηλό ποσοστό των μαθητών που εγκατέλειπαν το Γυμνάσιο έφευγαν από το σχολείο «ανελλήνιστα»⁹⁷⁰ και ότι οι κακές μεταφράσεις που κυκλοφορούσαν ευρέως ευτέλιζαν τα κείμενα και πρόσβαλαν «την ηθική φυσιогνωμία του διδάσκοντος, που αναγκάζεται να συμβιβασθή μαζί τους και να κάνη πως δεν βλέπει, να κάνη πως δεν τις ακούει»⁹⁷¹ - ισχυριζόμενοι πως οι *δυσμενείς για το μάθημα των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο κρίσεις οφείλονταν σε τραγική παρανόηση*: «Πολλοί και πολλά πταίουν, αλλά το μάθημα είναι αθών»⁹⁷².

Προς επίρρωσιν των θέσεων τους φιλοξένησαν στο *Δελτίο* άρθρα στα οποία: α) παρουσιαζόταν η διδασκαλία των κλασικών γλωσσών ως υποχρεωτική στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, β) συνδεόταν η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο με τον *ελεύθερο κόσμο* και η κατάργησή τους με τα κράτη που είχαν κομμουνιστικά καθεστώτα, γ) υπερτονιζόταν η αξία της διδασκαλίας των λατινικών⁹⁷³. Από τη ρητορική τους δεν έλειψε η επανάληψη του βασικού επιχειρήματος των πολεμίων της μεταρρύθμισης ότι η *προσπάθεια του μαθητή να προσπελάσει το «περιεχόμενον δια της*

⁹⁶⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π.

⁹⁷⁰ Ο Ι. Κακριδής αναφέρει ποσοστό διαρροής 42%. Βλ. [Άποψη Ι. Κακριδή]: π. *Άλφα* ο.π., σ. 24. Ανάλογα ποσοστά αναφέρουν και οι εκπρόσωποι του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος. Βλ. Ρ. Ιμβριώτη, «Παιδεία, ο παρίας του κράτους», [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...*, ο.π., σ. 119 και Γ. Κοσπεντάρης, «Για μια συγχρονισμένη εθνική παιδεία», [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική ...*, ο.π., σ. 179. Για το ζήτημα της μαθητικής διαρροής βλ. επίσης Μ. Ηλιού, «Προβλήματα σχολικής φοίτησης: αναλφαβητισμός και διαρροή των μαθητών», στο *Εκπαιδευτική και...*, ο.π., σ. 1964-86.

⁹⁷¹ [Λόγος Ε. Παπανούτσος στην πανηγυρική συνεδρίαση της ΛΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ]: *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 242/15.10.1964, σ. 5.

⁹⁷² Υπόμνημα της ΟΛΜΕ προς το Υπουργείο Παιδείας (22.7.1964), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 21.

⁹⁷³ Πρόκειται για τα εξής: Θ. Τζαννετάτος, «Τα κλασσικά μαθήματα εις τα Μέσα Σχολεία ξένων χωρών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 236, σ. 3-4 (αναδημοσίευση από την εφ. *Η Καθημερινή*, 3.5.1964) και Β. Γεωργόπουλος, «Μόρφωσις και λατινικά», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 238/10.6.1964, σ. 3-7 & 13-14.

μορφής» ανέπτυξε ιδιαίτερα τις ψυχοπνευματικές του δεξιότητες⁹⁷⁴. Τέλος, με επιμονή αξίωσαν την αλλαγή της ονομασίας του μαθήματος στο σχετικό άρθρο του σχεδίου νόμου⁹⁷⁵:

«[...] το “Αρχαία Ελληνική Γραμματεία” να αντικατασταθή ούτως: “Αρχαία Ελληνικά εκ του πρωτοτύπου και εκ δοκίμων μεταφράσεων, γραμματική της Αττικής διαλέκτου, στοιχεία συντακτικού, γραμματολογία”»⁹⁷⁶.

Από το υπάρχον υλικό διαφαίνεται πως οι θέσεις της Ομοσπονδίας στο εν λόγω ζήτημα ήταν προϊόν σύγκλισης των απόψεων συντηρητικών συνδικαλιστών, που προσέβλεπαν στον εθνικό φρονιματισμό των μαθητών/τριών μέσω της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο, με εκείνες προοδευτικότερων φιλολόγων, οι οποίοι, καίτοι τάσσονταν υπέρ της μεταρρύθμισης Παπανούτσου, δεν θεωρούσαν «σωστή» την κατάργησή της. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο αυτοπροσδιοριζόμενος ως «αριστερόστροφος» Ε. Πριώνης:

«Ήταν δυο οι τάσεις. Η μια ήταν οπωσδήποτε του Παπανούτσου [...], για μεταρρύθμιση. Εγώ, και άλλοι, ήμασταν με τη μεταρρύθμιση. Κατάργησε όμως τα αρχαία και δεν ήταν σωστό...»⁹⁷⁷.

Η σύγκλιση αυτή - προϊόν εντελώς διαφορετικών συχνά κινήτρων - επέτρεψε στο Δ.Σ. της ΟΛΜΕ να ισορροπήσει ανάμεσα σ' όσους συνδικαλιστές το παραινούσαν να σταθεί απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση «όχι με άρνησιν, αλλά με θέσιν εποικοδομητικήν»⁹⁷⁸ και σ' εκείνους που του καταλόγιζαν ευθύνες «διότι ημπόδισεν την Κυβέρνησιν να είναι πλέον θαρραλέα εις το θέμα της καταργήσεως των αρχαίων από τα [πρωτότυπα] κείμενα»⁹⁷⁹. Του επέτρεψε ακόμη να ενισχύσει τη ρητορική των εκπροσώπων της ΕΡΕ στο ζήτημα των αρχαίων ελληνικών, όπως τουλάχιστον καταδεικνύει η συγκριτική αντιπαράθεση των επιχειρημάτων της Ομοσπονδίας με εκείνα των στελεχών της Δεξιάς παράταξης. Είναι χαρακτηριστικό πως κατά τη διάρκεια της συζήτησης στο τραπέζι που οργάνωσε το περιοδικό *Άλφα* ένα χρόνο αργότερα, ο Κ. Καλλίας δήλωσε ότι τασσόταν υπέρ των μεταφράσεων μόνο επειδή ο διατιθέμενος από το αναλυτικό πρόγραμμα χρόνος ήταν ανεπαρκής για τη διδασκαλία των αρχαιοελληνικών συγγραμμάτων από το πρωτότυπο και ότι θεωρούσε δυνατή τη διάρθρωση του curriculum με τρόπο που θα επέτρεπε

⁹⁷⁴ Η επίδραση των αρχαίων στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη είχε προβληθεί τόσο και από τα μέλη της Ακαδημίας Αθηνών, όσο και από την Ένωση Γενικών Επιθεωρητών. Βλ. π. Πλάτων ο.π., σ. 16-54 και Κ. Κούρνιας, *Αι εκπαιδευτικά...* ο.π., σ. 31-34.

⁹⁷⁵ Άρθρο 2, παρ. 2.

⁹⁷⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 239 α/25.9.1964, σ. 12.

⁹⁷⁷ Βλ. Συνέντευξη Ε. Πριώνη, ο.π..

⁹⁷⁸ Άποψη που διατύπωσε ο Γ. Βαλέτας στην Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων. Ο Βαλέτας διεκόπη όταν μιλούσε από το Γενικό Γραμματέας της Εταιρείας Κ. Γεωργούλη. Αντίθετα, αφέθηκε να ολοκληρώσει την τοποθέτησή του υπέρ της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση ο Ιορδ. Ιωαννίδης, καθηγητής ιδιωτικής εκπαίδευσης (του Κολεγίου Αθηνών). Η ανοιχτή θέση της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών υπέρ της μεταρρύθμισης του '64 δεν ενοχλούσε, ως φαίνεται τα μέλη της Εταιρείας. Βλ. π. Πλάτων, ο.π., σ. 5-15. Ενδεικτικά για τη στάση της ΟΙΕΛΕ βλ. Γ. Μωραΐτης, «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: το ιστορικό και η απολογία της», π. *Φιλολόγος* τ. 5 (Δεκέμβριος 1965), σ. 230-235.

⁹⁷⁹ [Άποψη Θ. Παπαγεωργίου της ΕΛΜΕ Δράμας], *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 53.

το συνδυασμό «της διδασκαλίας ωρισμένων τμημάτων εκ των αρχαίων κειμένων και άλλου μέρους εκ μεταφράσεων, ώστε να μη βλέπονται ούτε οι μαθηταί οι οποίοι τερματίζουν τας σπουδάς των εις το Γυμνάσιον». Ο δε Κ. Τσάτσος, αφού συμφώνησε για τη διδασκαλία των αρχαίων από καλές μεταφράσεις, συμπλήρωσε:

«Αλλά τούτο δεν καταργεί την ανάγκην του κειμένου. Το αρχαίο κείμενο αποτελεί αποκρυσταλλωμένον λόγον. Ό,τι δίνει αυτό δεν δίνει τίποτε άλλο. Το παιδί πρέπει ενωρίς να μυηθή εις τον λόγον αυτόν.[...] Θέλω να πω κάτι ακόμα. Δίνω πολύ σημασία στο συντακτικό. Γράφω δημοτική και σε κείμενα φιλοσοφικά αισθάνομαι δυσκολία να βρω όλες τις συντακτικές μορφές που χρειάζεται η γλώσσα μας για να εκφράση φιλοσοφικά νοήματα. Έχομε να αντλήσωμε από αυτή την απέραντη πηγή της αρχαίας γλώσσης πάρα πολλά. Επιμένω γι' αυτό στην παράλληλο διδασκαλία του αρχαίου κειμένου»⁹⁸⁰.

Αναφορικά με την απόσπαση του μαθήματος των Λατινικών από τον κορμό των υποχρεωτικών μαθημάτων και τη μετατροπή του σε προαιρετικό για τις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου, η Ομοσπονδία, μόλο που τόνιζε την αξία του μαθήματος, απέκλινε τελικά τόσο από τις θέσεις τόσο των εκσυγχρονιστών της ΕΡΕ όσο και των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, που και οι δύο υπερασπίζονταν τώρα τη γενικευμένη και υποχρεωτική διδασκαλία του μαθήματος⁹⁸¹. Επαναλαμβάνοντας την άποψη που είχε διατυπώσει στα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας θεώρησε ότι το μάθημα καλό θα ήταν να διδάσκεται «εφ' όσον υπάρχει διεθνής επιστημονική ορολογία», αλλά προαιρετικά και μόνο στο Λύκειο⁹⁸². Η διαφοροποίησή της πρέπει να αναζητηθεί, όχι μόνο στη διχογνωμία που υπήρχε σχετικά στους κόλπους της συντηρητικής αστικής τάξης, αλλά κυρίως στην απαξίωση του μαθήματος στις σχολικές αίθουσες:

«Ας μη γελιόμαστε. Στα Λατινικά, τα προηγούμενα χρόνια, δεν γινόταν απολύτως τίποτα οι ώρες ετελείωναν χαμένες. Γιατί μέσα σε άλλα, το αργότερο από την Τετάρτη τάξι τα παιδιά άρχιζαν να ετοιμάζονται για τις εξετάσεις του Πανεπιστημίου, να πηγαίνουν στα Φροντιστήρια και να παραμελούν τα μαθήματα του σχολείου των, ιδιαίτερα εκείνα που δεν επρόκειτο να εξεταστούν στο Πανεπιστήμιο. Έτσι όταν τα μισά παιδιά μιας τάξης αδιαφορούσαν για τα αρχαία ελληνικά και προπαντός για τα Λατινικά, όλη η τάξη χαλούσε»⁹⁸³.

⁹⁸⁰ Βλ. π. Αλφα, τχ. 28/25.11.1965, σ. 25.

⁹⁸¹ Ο Κ. Τσάτσος λ.χ. υποστήριξε ότι η κατάργηση της υποχρεωτικής διδασκαλίας των Λατινικών θα έκοβε τον κυριότερο δεσμό της Ελλάδας με την Ευρώπη. Βλ. *Συνεδρίασις ΚΕ'*, 28.8.1964, στο *Επίσημα Πρακτικά της Βουλής...*, ο.π., σ. 486. Για τις απόψεις των μελών της Ακαδημίας Αθηνών, βλ. π. Πλάτων, ο.π., σ. 16-54. Για την τοποθέτηση της Ένωσης Γενικών Επιθεωρητών, Κ. Κούρνιας, *Αι εκπαιδευτικά...* ο.π., σ. 89-90. Το πρόγραμμα του 1967 επανέφερε τα Λατινικά στην κατηγορία των υποχρεωτικών μαθημάτων. Βλ. Χ. Νούτσος, *Προγράμματα μέσης...*, ο.π., σ. 88, 102, 216-217.

⁹⁸² *Δελτίον ΟΑΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 9, τχ. 236, σ. 16 και τχ. 237/27.5.1964, σ. 15.

⁹⁸³ [Άποψη Ι. Κακριδή]: π. Αλφα, ο.π., σ. 22.

Από τα νέα μαθήματα που εισάγονταν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση⁹⁸⁴ η ΟΛΜΕ πρόβαλε προσκόμματα μόνο για τη διδασκαλία της Κοινωνιολογίας, ενός μαθήματος, στο οποίο ελλόχευε «κίνδυνος παρανοήσεων μέσα εις το χάος των κοινωνιολογικών θεμάτων» κατά την έκφραση του Κ. Τσάτσου⁹⁸⁵. Συγκεκριμένα, αρχικά διατύπωσε την αμφιβολία της για την παιδευτική αξία της Κοινωνιολογίας συμπλέοντας με τη συντηρητική Ένωση Γενικών Επιθεωρητών, και κατόπιν αντιτάχθηκε στη διάταξη που ανέθετε τη διδασκαλία των νέων μαθημάτων σε πτυχιούχους της Α.Σ.Ο.Ε.Ε., της Παντείου και των τμημάτων Νομικής και Οικονομικών του Πανεπιστημίου Αθηνών, προτείνοντας να τα διδάσκουν κυρίως οι φιλόλογοι και οι εμποριολόγοι (το μάθημα Στοιχεία Οικονομικών Επιστημών), αφού πρώτα μετεκπαιδευόνταν και αφού εκδίδονταν σχολικά βιβλία και βοηθητικά επιστημονικά τεύχη για τους διδάσκοντες.

Την άρνησή της για το διορισμό πτυχιούχων σχολών κοινωνικών επιστημών στήριξε προβάλλοντας ένα συνονθύλευμα «δυσκολιών» γραφειοκρατικού και εκπαιδευτικού-επαγγελματικού τύπου:

«Ούτοι θ' αποτελούν μόνιμον διδακτικόν προσωπικόν ή θα διδάσκουν υπερωριακώς; Εάν θα αποτελούν μόνιμον [...] εις τα 3τάξια Λύκεια πόσας ώρας θα διδάσκουν; 4-6 εβδομαδιαίως; Όπου λειτουργεί έν μόνον Λύκειον θα υποαπασχολούνται. Θα διδάσκουν υπερωριακώς; Αλλ' είναι ασύμφορος η υπερωριακή διδασκαλία υπό μη καθηγητών των σχολείων δι' ευνοήτους λόγους [...] Η σύντομος μετεκπαίδευσις [που προβλεπόταν για τους αποφοίτους των παραπάνω σχολών] είναι όλως ανεπαρκής περί καθηγητών, οι οποίοι δεν έχουν "παιδαγωγικήν μόρφωσιν" και βήμα την σχολικήν πράξιν. Δεν γίνεται κανείς δάσκαλος από τη μια μέρα στην άλλη»⁹⁸⁶.

Αλλά και πλειάδα τοπικών ΕΛΜΕ διατύπωσε την άποψη ότι δεν ήταν «ορθόν» να διδάσκουν το μάθημα πτυχιούχοι άλλων σχολών «οίτινες ουδέποτε ή ελάχιστα εδιδάχθησαν Φιλοσοφίαν [...] και ν' αποκλείονται της διδασκαλίας της "Εισαγωγής εις την Φιλοσοφίαν" και της Κοινωνιολογίας οι ειδικοί προς τούτο φιλόλογοι» και ζήτησαν να τροποποιηθεί το σχετικό άρθρο και η διδασκαλία των παραπάνω μαθημάτων να ανατίθεται στους φιλόλογους⁹⁸⁷.

Αν εξαιρέσει κανείς τις «δυσκολίες» γραφειοκρατικού τύπου οι υπόλοιπες ήταν προσχηματικές. Το επιχείρημα λόγου χάρη για την ανεπάρκεια της παιδαγωγικής κατάρτισης των πτυχιούχων των παραπάνω σχολών σε σύγκριση με εκείνη των παραδοσιακών

⁹⁸⁴ Πρόκειται για τα εξής: «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία», «Στοιχεία της Οικονομικής Επιστήμης», «Στοιχεία του Δικαίου», «Εισαγωγή στη Φιλοσοφία», «Πρακτικές γνώσεις για τα κύρια επαγγέλματα». Τροποποιείτο επίσης το περιεχόμενο και ο τίτλος του μαθήματος «Αγωγή του πολίτου», που μετονομαζόταν σε «Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος». Η εισαγωγή των μαθημάτων αυτών καταδεικνύει την πρόθεση της Ε.Κ. να ωθήσει τη σχολική γνώση προς τη διδασκαλία των κοινωνικών μαθημάτων (social studies) και να προσανατολίσει τη σχολική γνώση στην εκπλήρωση των αιτημάτων της εποχής.

⁹⁸⁵ Βλ. π. *Αλφα*, ο.π., τχ. 28/25.11.1965, σ. 18.

⁹⁸⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 242/ 15.10.1964, σ. 10.

⁹⁸⁷ «Δημιουργείται κακόν προηγούμενον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 243/1.11.1964, σ. 15.

ειδικοτήτων ήταν έωλο. Και τούτο γιατί κοινός τόπος των καθηγητικών σχολών ήταν ότι δεν παρείχαν επαρκή παιδαγωγική κατάρτιση στους φοιτητές τους, έλλειψη για την οποία συχνά διαμαρτυρόταν η ΟΛΜΕ. Είναι χαρακτηριστικό ότι η έδρα της Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης έμενε κενή από το 1936, ενώ κατά τον Ι. Ξηροτύρη οι περισσότεροι διδάσκοντες και στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης παραγνώριζαν τη σπουδαιότητα της Γενικής και Ειδικής Διδακτικής⁹⁸⁸. Εξάλλου και παρά τους ισχυρισμούς των ΕΛΜΕ ελάχιστοι ήταν οι φιλόλογοι που είχαν σπουδάσει ή είχαν εξεταστεί στην Κοινωνιολογία.

Από το υπάρχον υλικό καταδεικνύεται ότι η πρότασή της ΟΛΜΕ για την ανάθεσή μέρους των εισαγόμενων μαθημάτων στις υπάρχουσες ειδικότητες οφειλόταν στις εσωτερικές πιέσεις που δεχόταν η διοίκησή της ιδίως από τους εμποριολόγους (απόφοιτους των Οικονομικών Σχολών)⁹⁸⁹. Εκτιμούμε ωστόσο πως οφειλόταν και στην ανασφάλεια που γεννούσε η ένταξη στους κόλπους του κλάδου ανθρώπων με προοδευτικότερες αντιλήψεις. Κατά τον Γ. Χατζόπουλο, οι ηλικίες που είχαν ωριμάσει πολιτικά ανάμεσα στο 1955 και το 1967 – και πολύ περισσότερο τα συνειδητά και οργανωμένα στοιχεία της φοιτητικής νεολαίας – είχαν αποκτήσει ριζοσπαστική πολιτική φυσιογνωμία με έντονες ροπές ανεξαρτησίας και αυτοκαθορισμού⁹⁹⁰. Αν η εκτίμησή του αφορά στο σύνολο των φοιτητών, μπορούμε με αρκετή δόση βεβαιότητας να υποθέσουμε ότι θα ίσχυε περισσότερο για τους φοιτητές της Παντείου.

Η Ομοσπονδία αμφισβήτησε και το εφαρμόσιμο της νομοθετικής πρόβλεψης για την παροχή μαθημάτων επιλογής στις δύο τελευταίες τάξεις του Λυκείου, κύκλο στον οποίο παρέχονταν δύο εναλλακτικοί προσανατολισμοί (ο *φιλολογικοϊστορικός* και ο *φυσικομαθηματικός*) που διαφοροποιούσαν τη σχολική γνώση σε δύο ευδιάκριτους κλάδους. Έκρινε μιν ότι τα κατ' επιλογήν μαθήματα στις τάξεις αυτές ικανοποιούσαν την ανάγκη ανταπόκρισης του σχολείου στις ιδιαίτερες κλίσεις και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, αλλά ταυτιζόμενη με τη ρητορική των Γενικών Επιθεωρητών⁹⁹¹ εκτίμησε ότι *δεν υφίσταντο οι προϋποθέσεις διδασκαλίας των μαθημάτων επιλογής και πως οι σχολικές τάξεις θα υφίσταντο διαφοροποίηση φροντιστηριακού τύπου*⁹⁹². Αντίστοιχα, και η ΕΡΕ θεωρούσε πως η λύση

⁹⁸⁸ Για τις απόψεις του Ι. Ξηροτύρη και την αντιπαράθεσή του με τον Μ. Σακελλαρίου βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 17-19, τχ. 245 / 1.12.1964, σ. 14, τχ. 247/15.1.1965, σ. 11-12, και τχ. 252/9.4.1965, σ. 13-14.

⁹⁸⁹ Για τις πιέσεις των εμποριολόγων βλ. σχετικά τηλεγραφήματα στο Αρχείο ΟΛΜΕ φακ. Εισερχομένων, 1964-1965, αρ. 29 και 30, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.

⁹⁹⁰ Βλ. Γ. Χατζόπουλος, όπως παρατίθεται στο Χρ. Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα...*, ο.π., σ. 334.

⁹⁹¹ Βλ. Κ. Κούρνιας, *Εκπαιδευτικά...* ο.π., σ. 39.

⁹⁹² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 21.

που υιοθετείτο προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Ε.Κ. (επαφή των μαθητών με όλους τους τομείς του επιστητού και αποφυγή μέσω της γενικής παιδείας των κινδύνων της πρώιμης εξειδίκευσης), ήταν δαπανηρή και ότι η διατήρηση των τύπων του παλιού δτάξιου Γυμνασίου (πρακτικό και κλασικό), εξυπηρετούσε τους παραπάνω στόχους.

Και οι κρίσεις αυτές απέκρυπταν τους υποκριτικούς φόβους της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης, όπως αυτοί εκφράστηκαν από το Κ. Γεωργούλη. Σύμφωνα μ' εκείνον η δημιουργία σχολείων ενιαίου τύπου και η παροχή στους μαθητές/τριες της δυνατότητας να επιλέγουν έστω και μικρό αριθμό μαθημάτων αφενός αποσκοπούσε στην κατάργηση τόσο του «αρχαιογνωστικού λυκείου» όσο και του υπάρχοντος από το 1929 «φυσικομαθηματικού γυμνασίου» και αφετέρου εγκυμονούσε τον κίνδυνο να οδηγήσει την χώρα σε οπισθοδρόμηση στον τομέα της τεχνικής⁹⁹³.

Αναφορικά με το ζήτημα της χρονικής της διάρκειας και της διαίρεσης της *Μέσης Εκπαίδευσης* σε αυτοτελείς κύκλους η Ομοσπονδία εμφανίστηκε δυσανεστήμένη από τη σπουδή που επεδείκνυε η κυβέρνηση στην εφαρμογή της πρόβλεψης αυτής. Πρόβαλε ως αναγκαία προϋπόθεση της εφαρμογής της τη σύνταξη πλήρους αναλυτικού προγράμματος και για τους δύο κύκλους και την έκδοση των αντίστοιχων σχολικών βιβλίων όχι με ανάθεση, λύση προς την οποία προσανατολιζόταν ο Ε. Παπανούτσος προκειμένου η μεταρρύθμιση να τεθεί άμεσα σε εφαρμογή, αλλά με την τυπική διαδικασία της προκήρυξης διαγωνισμού :

«Δεν αμφιβάλλομεν, ότι η εξαγγελία προϋποθέτει τον καθορισμόν της διδακτέας ύλης εις τον πρώτον και δεύτερον κύκλον εν τω συνόλω, τουλάχιστον κεφαλαιωδώς δια τας υπολοίπους τάξεις, και την εξασφάλισιν διδακτικών βιβλίων δια την πρώτην τάξιν αμφοτέρων των κύκλων. Εάν όχι, πρόκειται περί σπουδής αδικαιολογήτου, η οποία κινδυνεύει να επαναφέρει εις την μνήμην μας το παρελθόν με τις μεγαλόστομες εξαγγελίες»⁹⁹⁴.

Και αλλού :

«Ως προς τα διδακτικά βιβλία ανησυχεί ο κλάδος δια την κατ' ανάθεσιν συγγραφήν, διότι υπάρχει ο κίνδυνος της μελλοντικής καταχρήσεως. [Δύσκολος είναι] η πραγματοποίησις του προγράμματος του Γυμνασίου [...] λόγω ελλείψεως των αρμοδίων καθηγητών. Είναι δε αναγκαία η καλή μόρφωσις των μαθητών του Γυμνασίου δια να δοθούν εις το Λύκειο και οι κατάλληλοι μαθηταί»⁹⁹⁵.

Με παρόμοια επιχειρήματα η Ομοσπονδία αντιτάχθηκε και στο αναλυτικό πρόγραμμα που ετοιμαζόταν για την Α' Λυκείου⁹⁹⁶.

⁹⁹³ Κ. Γεωργούλης, «Εκπληκτική αντίθεσις μεταξύ επαγγελιών και επιδιώξεων», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.8.1964, σ. 3 και τ.ι. «Η μονολιθική διάρθρωσις της Μ.Ε.», εφ. *Η Καθημερινή*, 5.8.1964, σ. 3.

⁹⁹⁴ «Να σπεύσωμεν βραδέως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 234/25.3.1964, σ. 1-2.

⁹⁹⁵ [Γ. Γεωργόπουλος]: *Πρακτικά ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 53.

⁹⁹⁶ «Τα πορίσματα της ΑΔ' Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 19- 20.

Όπως θα δούμε, η εφαρμογή του νέου προγράμματος χωρίς να έχουν ετοιμαστεί έγκαιρα και απολύτως νομότυπα τα νέα διδακτικά βιβλία αποτέλεσε ενάμιση χρόνο αργότερα το πρόσχημα νέων συγκρούσεων της ΟΛΜΕ με τον Ε. Παπανούτσο.

5.5.5. ΟΛΜΕ και Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Η ανάγκη σύστασης ενός επιστημονικού-ερευνητικού ιδρύματος απαρτιζόμενου από ανώτερους λειτουργούς της παιδείας, το οποίο θα ασχολείτο με την προώθηση της παιδαγωγικής επιστήμης και τα προβλήματα της διδακτικής πράξης, αναγνωριζόταν από όλα τα κόμματα και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εκπαιδευτικών. Θεμελιωνόταν στην αδυναμία του συγκροτηθέντος το 1959 Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (ΑΕΣ) ν' ανταποκριθεί στον επιστημονικό και γνωμοδοτικό του ρόλο λόγω της επιβάρυνσης των μελών του και με διοικητικά καθήκοντα (διορισμούς, μεταθέσεις, πειθαρχικά, καταχωρήσεις «εκθέσεων υπηρεσιακής κατάστασης κλπ των εκπαιδευτικών»), που δεν τους επέτρεψαν να ασχοληθούν επαρκώς με το επιστημονικό τους έργο. Ασφαλώς, η αδυναμία του ΑΕΣ ενισχυόταν και από το γεγονός ότι το στελέχωναν κατά κύριο λόγο Γενικοί Επιθεωρητές, οι οποίοι είχαν λάβει το βαθμό του εκπαιδευτικού συμβούλου με το «παραδοσιακό» κριτήριο της «ευδοκίμου υπηρεσίας»⁹⁹⁷. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι αρκετές από τις θέσεις του αποτελούσαν την κορυφή μιας γραφειοκρατικά δομημένης επαγγελματικής ιεραρχίας είχε συμβάλει στο να αποδειχθεί αναποτελεσματικό το ανώτατο αυτό εκπαιδευτικό όργανο.

Επιπρόσθετα, υπέρ της σύστασης ενός επιστημονικού οργανισμού συνηγορούσε η πλημμελής φροντίδα των Φιλοσοφικών Σχολών για την προώθηση της παιδαγωγικής επιστήμης. Ακόμη, ο προσανατολισμός προς την ίδρυση ΠΙ φαίνεται πως συνδεόταν και με την ηγεμονεύουσα τότε «θεωρία του εκσυγχρονισμού» (modernization)⁹⁹⁸, κάτω από την επίδραση της οποίας είχε και σε άλλα κράτη επιχειρηθεί η δημιουργία ή η αναδιοργάνωση οργανισμών που θα προωθούσαν τους μηχανισμούς συντονισμού και εναρμόνισης των εκπαιδευτικών θεμάτων με τους γενικότερους κοινωνικοοικονομικούς τομείς⁹⁹⁹.

⁹⁹⁷ Βλ. *Εισηγητική Έκθεση του νομοθετικού διατάγματος 4379/1964*, στο Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, ο.π., τ.2, σ. 103-104.

⁹⁹⁸ Βασικά στοιχεία αυτού του πολιτικοκοινωνικού θεωρητικού συστήματος, παραδείγματος και ιδεολογήματος, που κέρδιζε έδαφος σε παγκόσμια κλίμακα την δεκαετία του '60, υπήρξαν η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, η πίστη στον αναπτυξιακό ρόλο της εκπαίδευσης (ιδίως της τεχνικής-επαγγελματικής), η παροχή δωρεάν παιδείας και ισότητας ευκαιριών, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η οργάνωση της μεταυποχρεωτικής φοίτησης σε διπλό δίκτυο σχολικής εκπαίδευσης και η πεποίθηση ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές υπόκεινται σε μελέτη και ότι η επιστήμη διευκολύνει την πρόοδο στην εκπαίδευση - που με τη σειρά της θα καθόριζε τη γενική, κοινωνικο-οικονομική, εξέλιξη του κράτους. Βλ. αναλυτικά Α. Καζαμίας, *Η εκπαιδευτική κρίση...*, ο.π., σ. 421-422· Α. Προβατά, *Η ιδεολογικά ρεύματα...*, ο.π., σ. 31-34· τ.1. *Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και ...*, ο.π., σ. 52-68, 157, 185-196· D. Sillis (ed), *International Encyclopedia of the social sciences*, The Macmillan CO & The Free Press, N.Y. 1968, v. 9 & 10.

⁹⁹⁹ Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι κατά την ίδιο η Ε.Κ. εκτός από την ίδρυση του ΠΙ ενίσχυσε το Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών (ΚΚΕΑ – τώρα ΕΚΚΕ) και προέβη στην αλλαγή του πλαισίου λειτουργίας του Κέντρου Οικονομικών Ερευνών (που το 1964 μετονομάστηκε Κέντρο

Ωστόσο, ο βαθύτερος λόγος που οδήγησε στην απόφαση σύστασής του ήταν η επιθυμία της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου Παιδείας να δημιουργήσει ένα νέο επιτελικό σώμα που, παρέχοντας «θεσμική υπόσταση και πολιτική ισχύ στις δυνάμεις της μεταρρύθμισης»¹⁰⁰⁰, θα παρακολουθούσε την πορεία της ώστε να πραγματοποιούνται οι αναγκαίες διορθωτικές κινήσεις (follow up), και θα στήριζε το όλο εγχείρημα. Με άλλα λόγια, το ΠΙ ήταν, όπως εύστοχα επισήμανε ο Ε. Πριώνης, όχι «Ινστιτούτο προορισμένο να εκπονεί μελέτες [αλλά] κρατική, κυβερνητική, υπηρεσία»¹⁰⁰¹. Γι' αυτό άλλωστε η ίδρυση του νέου οργανισμού συνεπαγόταν αφαίρεση πολλών αρμοδιοτήτων από τη διοικητική ηγεσία του υπουργείου - όπου εξακολουθούσαν να υπηρετούν άνθρωποι με συντηρητικές απόψεις- ενώ τα στελέχη του αναλάμβαναν πλήθος αρμοδιοτήτων:

(α) την επιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικών προβλημάτων στη θεωρία και πράξη, ώστε να καθορίζεται το αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα, να προωθούνται και να εφαρμόζονται οι καταλληλότερες διδακτικές μέθοδοι και να επιτυγχάνεται η ορθολογική διοίκηση και λειτουργία των σχολείων,

(β) τη μετεκπαίδευση των εκπαιδευτικών, αφαιρώντας την αρμοδιότητα αυτή από συντηρητικά ιδρύματα (από το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης, που ενσωματωνόταν στο ΠΙ¹⁰⁰², και από το Πανεπιστήμιο Αθηνών)· στα μέλη του ΠΙ ανατέθηκε και η μετεκπαίδευση και *καθοδήγηση* του εποπτικού προσωπικού της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁰⁰³,

(γ) τη συμμετοχή στη διαδικασία επιλογής των διδακτικών βιβλίων· το ΠΙ επέλεγε τα ξένα συγγράμματα (ιδίως των θετικών επιστημών), που ύστερα από μετάφραση ή διασκευή θα διδάσκονταν στα σχολεία, είχε το δικαίωμα γνωμοδότησης για απευθείας ανάθεση συγγραφής διδακτικών βιβλίων, ενώ μέλη του συμμετείχαν στις επιτροπές κρίσεις των σχολικών βιβλίων¹⁰⁰⁴,

(δ) τη συμμετοχή στα νέα διοικητικά όργανα : στο Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΚΥΣΔΕ) και στο Συμβούλιο Επιλογής Εποπτικού Προσωπικού (πρόκειται για διοικητικά όργανα που θ' αναλάμβαναν το διοικητικό έργο του

Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών). Η ταυτόχρονη θεμελίωσή τους καταδεικνύει ότι επεδίωκε τη σύνδεση παιδείας, κοινωνίας και οικονομίας στην ευρύτερη επιστημονική θεώρηση των εκπαιδευτικών θεμάτων, που θα ήταν οδηγός στην άσκηση της πολιτικής. Βλ. Ε. Καλεράντε, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Η νεωτερική πρόταση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και τα συστήματα κλειστών ομαδοποιήσεων σε ένα ανοιχτό σύστημα παιδείας», στο Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ευ. Χατζηβασιλείου, *Η «σύντομη» δεκαετία του...*, ο.π., σ. 391. Σχετικά με τη δημιουργία των ΚΚΕΑ και ΚΟΕ βλ. Ι. Λαμπίρη – Δημάκη, *Προς μια ελληνική κοινωνιολογία*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974· τ.ι., *Κοινωνικές επιστήμες και πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2003· Μ. Ηλιού, «Προβλήματα σχολικής φοίτησης: Αναλφαβητισμός και διαρροή μαθητών», ανάπτυπο από τον τόμο *Αμνητός*, στη μνήμη του Γ. Αποστολόπουλου, Κέντρο Μικρασιατικών Ερευνών, Αθήνα 1984.

¹⁰⁰⁰ Χ. Αθανασιάδης, «Έθνος και Σχολική...», ο.π..

¹⁰⁰¹ Βλ. συνέντευξη Ε. Πριώνη, ο.π..

¹⁰⁰² Μόλο που τα ΔΜΕ δεν λειτούργησαν το 1964 οι κυβερνήσεις της «αποστασίας» αποφάσισαν την επαναλειτουργία τους με πρόσχημα την «αδράνεια» που είχε επιδείξει το ΠΙ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.1965, σ. 10.

¹⁰⁰³ Σχέδιο νόμου «Περί Γενικής Εκπαιδευσεως κλπ. », άρθρο 21 παρ. 2 και άρθρο 16.

¹⁰⁰⁴ Ο.π. άρθρο 6.

ΑΕΣ), στη διοίκηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και στην επιθεώρηση του διδακτικού προσωπικού τόσο αυτών όσο και των Ακαδημιών των Φιλεκπαιδευτικών Εταιριών¹⁰⁰⁵.

Ο πολυσχιδής ρόλος του ΠΙ έγειρε πολλές αντιδράσεις. Η ΦΣΑ το χαρακτήρισε *ξενόφερτη αλλαγή, η οποία θα επέφερε σύγχυση μεταξύ ετερογενών εκπαιδευτικών λειτουργιών (διοίκησης, εποπτείας, διδασκαλίας και έρευνας) και αποσκοπούσε στην ικανοποίηση στην ικανοποίηση προσωπικών φιλοδοξιών*¹⁰⁰⁶, αμφισβητώντας παράλληλα και την ικανότητα του νέου θεσμού να παράσχει επαρκή κατάρτιση στους μετεκπαιδευόμενους εκπαιδευτικούς¹⁰⁰⁷. Με τις απόψεις της συντάχθηκε και η Θεολογική Σχολή Αθηνών¹⁰⁰⁸. Η ΕΡΕ έκανε λόγο για *υπερτροφικό ρόλο* του ΠΙ. Σύμφωνα με στελέχη της Δεξιάς παράταξης, το ΠΙ έπρεπε να περιοριστεί σ' επιστημονικό-ερευνητικό έργο και η διοίκηση να αφεθεί «εις τα ήδη υπάρχοντα όργανα [ενν. το ΑΕΣ] συμπληρούμενα και ανανεούμενα», πράγμα θα που, κατά την άποψή τους, μπορούσε να γίνει εύκολα, μια και λόγω του νόμου περί 35ετίας τα περισσότερα μέλη του ΑΕΣ θα συνταξιοδοτούνταν¹⁰⁰⁹. Εξάλλου κατά την ΕΡΕ, το ότι το ΠΙ

¹⁰⁰⁵ Τα διοικητικά υπηρεσιακά συμβούλια που συστήθηκαν με το Ν.Δ. 4370/1964 (άρθρο 16 παρ. 7 και 9, άρθρο 17 παρ. 9, άρθρο 18 παρ. 1,2 και 8, άρθρο 27) ήταν: α) το Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (ΚΥΣΠΕ), β) το Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΚΥΣΔΕ), αποτελούμενο από ένα Σύμβουλο και έναν Πάρεδρο του ΠΙ, δύο Γενικούς Επιθεωρητές και τον αιρετό Σύμβουλο με ενιαύσια θητεία, γ) το Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ΚΥΣΕΕ), δ) το Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Παιδαγωγικού Προσωπικού Παιδαγωγικών Επιθεωρητών, ε) το Συμβούλιο Επιλογής Εποπτικού Προσωπικού Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στ) το Συμβούλιο επιλογής Εποπτικού Προσωπικού Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αποτελούμενο από τρία μέλη του ΠΙ, ένα Διευθυντή Παιδαγωγικής Ακαδημίας, ένα Γενικό Επιθεωρητή, τον αιρετό Σύμβουλο των καθηγητών Μ.Ε. και δύο ανθρώπους των γραμμών. Η οπισθοχώρηση σε γνωστές από το παρελθόν συνθέσεις αντικατοπτρίζεται στο Ν.Δ. 4589/1966, με το οποίο συγκροτήθηκαν και αντίστοιχα Περιφερειακά Συμβούλια, με έργο διοικητικό και γνωμοδοτικό. Στα Περιφερειακά Υπηρεσιακά Συμβούλια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΠΥΣΔΕ), που θεσπίστηκαν στην έδρα κάθε Γενικής Επιθεώρησης Δευτεροβάθμιας συμμετείχαν ένας δικαστικός (πρόεδρος Πρωτοδικών ή Εφετών), ο Γενικός Επιθεωρητής και ο αρχαιότερος Διευθυντής Λυκείου της περιφέρειας.

¹⁰⁰⁶ Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. 279-280.

¹⁰⁰⁷ «Πρόκειται περί σφοδρωτάτου πλήγματος κατά της ανωτάτης Παιδείας, ιδιαιτέρως της Φιλοσοφικής Σχολής, από της οποίας αποσπάται η παιδαγωγική καθοδήγηση των καθηγητών της μέσης εκπαίδευσης, της οποίας ούτω αι κατευθύνσεις συντάσσονται προς τας της στοιχειώδους [...]. Η ίδρυσις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου σημαίνει ότι το κέντρον βάρους της επιμορφώσεως πέπτει αποκλειστικώς και επί μόνης της παιδαγωγικής κατάρτισεως – όχι της επιστημονικής επαρκείας των καθηγητών, πράγμα, όπερ πρέπει να είναι το πρώτιστον μέλημα πάσης προσπάθειας υπέρ της εκπαίδευσεως. Η παιδαγωγική ικανότης του διδάσκοντος είναι βεβαίως απαραίτητος, αλλά η [...] ανάπτυξις της επιστήμης επιβάλλει ίνα, περισσότερον ίσως του “πώς”, να ενδιαφερθώμεν δια το “τί” πρέπει να διδάσκεται». Βλ. π. Πλάτων, ο.π., σ. 59 – Η υπογράμμιση δική μου. Ανάλογες απόψεις δημοσιοποίησαν αργότερα και άλλοι. Βλ. ενδεικτικά Σπ. Μαρινάτος, «Το νομοσχέδιον περί παιδείας», εφ. *Η Καθημερινή*, 24.7.1964 σ. 3 και 6 · Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, «Το νέον περί παιδείας νομοθέτημα» εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1964, σ. 6. Το έργο της Φιλοσοφικής Αθηνών το ανέλαβε από το Φεβρουάριο του 1966 η Πάντειος Σχολή. Επρόκειτο για μια συνειδητή επιλογή, μια και η Πάντειος ως κέντρο φιλελεύθερου προβληματισμού θα εξασφάλιζε, θεωρητικά τουλάχιστον, μια αντίστοιχη κατάρτιση των καθηγητών/τριών. Για το έργο του ΠΙ βλ. Σ. Γεδεών, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο», *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, αρ. 3-4/ Σεπτέμβριος 1965, σ. 5-6 · Δ. Αργυριάδης, «Διοικητική επιστήμη και διοικητική μεταρρύθμιση», στο Ι. Λαμπίρη – Δημάκη, *Κοινωνικές επιστήμες και...* ο.π., Αθήνα 2003.

¹⁰⁰⁸ Βλ. π. Πλάτων, ο.π., σ. 72

¹⁰⁰⁹ Κ. Τσάτσος, «Ο νέος εκπαιδευτικός νόμος», εφ. *Η Καθημερινή* 6.10.1964, σ. 3. Ομοίως, Κ. Γεωργούλης, εφ. *Η Καθημερινή*, 4.8.1964 και 6.8.1964, ο.π..

(τα πρώτα μέλη του οποίου θα επιλέγονταν από την Ε.Κ και επομένως θα είχαν ταυτότητα είτε κομματικών αντιλήψεων είτε ιδεολογικής θέσης με αυτήν¹⁰¹⁰) παρεισέφρεε δραματικά στη διοίκηση της εκπαίδευσης, σήμαινε ότι καθίστατο μηχανισμός, με τον οποίο η κυβέρνηση επεδίωκε να υποτάξει όλη την Παιδεία στις επιλογές και επιταγές της. Ομοίως το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα εκτίμησε ότι η ίδρυση του ΠΙ ήταν ένας εύσχημος τρόπος απομάκρυνσης των προσώπων που απάρτιζαν το ΑΕΣ και προώθησης πρόσωπων-φορέων της μεταρρύθμισης¹⁰¹¹ «ώστε να υποδουλωθή η Εκπαίδευσις εις δυναστείαν αποτελουμένην εκ πεντήκοντα δικτατορίσκων»¹⁰¹². Ακολουθώντας για μια ακόμη φορά την τακτική του να αποδίδει την έμπνευση των νέων εκπαιδευτικών μέτρων σε χώρες με κομμουνιστικό καθεστώς¹⁰¹³, χαρακτήρισε το ΠΙ *Λεβιάθαν* συνδεδεμένο με «ιδρύματα δια των οποίων επιζητείται εις τας χώρας του παραπετάσματος η επιβολή της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας δια της παιδείας».¹⁰¹⁴ Αλλά και η ΕΔΑ, μόλο που γενικά υποστήριξε το νέο θεσμό και πρότεινε δικό της σχέδιο για τη δράση του¹⁰¹⁵, επέκρινε την *υπερσυγκέντρωση των αρμοδιοτήτων* στο ΠΙ¹⁰¹⁶.

Αυτό που απασχολούσε περισσότερο την ΟΛΜΕ ήταν ότι ο νομοθέτης προτάσσοντας την επιστημονική κατάρτιση ως βασικού κριτηρίου επιλογής των προσώπων που θα στελέχωναν τόσο το ΠΙ όσο και τα ΚΥΣΔΕ απέβλεπε αφενός στη διακοπή των παραδοσιακών τρόπων επιλογής των ανώτερων λειτουργών της εκπαίδευσης -μια και στο νεοσύστατο οργανισμό και στα νεοϊδρυόμενα όργανα διοίκησης επιτελικό ρόλο θ' αναλάμβαναν στο εξής διανοούμενοι και επιστήμονες- και αφετέρου στην απομάκρυνση προσώπων από την πυραμίδα της διοικητικής εκπαιδευτικής ιεραρχίας με τα οποία η Ομοσπονδία είχε στενές σχέσεις.

Έχοντας πλήρη συναίσθηση του κομματισμού και της δύναμης των μηχανισμών ανάδειξης προσώπων στην ελληνική κοινωνία, η ηγεσία της ΟΛΜΕ χαιρέτισε μεν τη σύσταση του ΠΙ, αλλά προειδοποίησε τον Λ. Ακρίτα για τη δυσκολία του εγχειρήματος να το στελεχώσει :

¹⁰¹⁰ Βλ. Κ. Καλλίας, π. *Άλφα* ο.π., σ. 33

¹⁰¹¹ Βλ. «Η Παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 14.7.1964, σ. 1.

¹⁰¹² Κ. Γεωργούλης, «Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας αποτελεί πλασματικόν ιδεολόγημα», εφ. *Η Καθημερινή* 20.9.1964.

¹⁰¹³ Κατά τον Κ. Γεωργούλη «η νέα πορεία» που είχε την πρόθεση να χαράξει το νομοσχέδιο της Ε.Κ. για την εκπαίδευση ήταν «συνοδοιπορία προς την πορείαν την ακολουθουμένην από τα έθνη τα εξελθόντα από τον ευρωπαϊκόν πολιτισμόν [...]». Το πρόγραμμα το οποίον επιχειρείται να θεσπισθή ευρίσκεται εις πλήρη συμφωνίαν με τα προγράμματα τα νομοθετημένα εις τα Σοβιέτ και εις τας χώρας του παραπετάσματος». Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η αντιδημοκρατική και συνοδοιποριακή νοοτροπία της εκπαιδευτικής Μεταρρυθμίσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.1964.

¹⁰¹⁴ Κ. Γεωργούλης, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτική μεταρρύθμισιν» εφ. *Η Καθημερινή*, 30.8.1964.

¹⁰¹⁵ Βλ. Φ. Αποστολόπουλου, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο» στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική ...ο.π.*, σ. 312-315. Επίσης Απ. Ανδρέου – Γ. Παπακωνσταντίνου, *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994, σ. 241.

¹⁰¹⁶ Βλ. Θ. Παπανικολάου, «Αυτοδιοίκηση και διοικητική αποκέντρωση στην παιδεία», στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική...ο.π.*, σ. 306. Αργότερα η Αριστερή παράταξη, αν και αναγνώρισε ότι ο μικρός βίος του ΠΙ δεν παρείχε δεδομένα ώστε να τεκμηριωθεί επαρκής κριτική, ισχυρίστηκε ότι «ως όργανο της αστικής τάξης σκόπευε και αυτό στη διάδοση και συντήρηση της αστικής ιδεολογίας». Βλ. *Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, Θέματα Παιδείας, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1980, τ. 2, σ. 172.

«Ο νέος θεσμός θα αποτελέσει τον εγκέφαλον της Ελληνικής Παιδείας. Θα κληθή το ΠΙ ως ιθύνων νους να πραγματοποιήσει τον εκσυγχρονισμόν της Παιδείας, να μετουσιώσει την θεωρίαν εις πράξιν και να επιφέρει την πνευματικήν αναγέννησιν της χώρας. [...] Η επιτυχία του εξαρτάται εξ ολοκλήρου εκ των προσώπων που θα στελεχώσουν την ανωτάτην ταύτην πνευματικήν ηγεσίαν. [...] Ο κ. Υφυπουργός εδήλωσεν ειλικρινώς ότι το ΠΙ θα συγκροτηθή από ό,τι επίλεκτον έχει να παρουσιάση ο εκπαιδευτικός κόσμος. [...] Αλλά ο αριθμός των προσώπων που καλείται να επιλέξη είναι μέγας. Θα δεχθή σωρείαν πιέσεων εκ των άνω και εκ των κάτω. Υποψήφιοι με μετρίας ικανότητας θα εύρουν τρόπον να τον πλησιάσουν.[...] Η στελέχωσις του ΠΙ αποτελεί την *Αχίλλειον πτέρναν* της μεταρρυθμίσεως»¹⁰¹⁷.

Προσπαθώντας να περισώσει ό,τι θεωρούσε πως μπορούσε να περισωθεί από τα παραδοσιακά κριτήρια επιλογής των στελεχών της εκπαίδευσης, πρότεινε μια σειρά τροποποιήσεων στα άρθρα του νομοσχεδίου που αφορούσαν τα κριτήρια επιλογής των μελών του ΠΙ, αλλά και του ΚΥΣΔΕ. Συγκεκριμένα, ζήτησε να τροποποιηθεί η διάταξη που προέβλεπε ως απαραίτητο προσόν για τη διεκδίκηση της θέσης Παρέδρου ή Συμβούλου του ΠΙ την κατοχή διδακτορικού διπλώματος ή διετείς σπουδές στο εξωτερικό¹⁰¹⁸, συμμεριζόμενη την άποψη της ΕΜΕ ότι υπήρχαν πολλοί «έχοντες διδακτορικόν πτυχίον [...] άνευ ουδεμίας αξίας, αι δε διετείς σπουδαί εις το εξωτερικόν, καθ' όν τρόπον γίνονται, συνήθως αποβαίνουν μάλλον αρνητικά δια τους περισσοτέρους»¹⁰¹⁹. Επίσης ζήτησε να καταργηθεί η διάταξη που απέκλειε από τις θέσεις αυτές ανθρώπους άνω των 50 ετών¹⁰²⁰.

Με βάσει τα διαθέσιμα στοιχεία μπορούμε να υποθέσουμε πως οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ επεδίωκαν να καταστεί δυνατή η κάλυψη κάποιων θέσεων με τα παραδοσιακά κριτήρια της «ευδοκίμου υπηρεσίας» και της εμπειρίας, κριτήρια του συντηρητικού δημοσιούπαλληλικού κώδικα που είχαν εξασφαλίσει τη συμμετοχή πολλών Γενικών Επιθεωρητών στο ΑΕΣ. Εξίσου *απαράδεκτη* θεώρησαν τη δυνατότητα προαγωγής στο βαθμό του Παρέδρου ύστερα από 5ετή θητεία στη θέση του Εισηγητή, βαθμίδα στην οποία θα τοποθετούνταν οι ενδιαφερόμενοι μετά από διαγωνισμό¹⁰²¹.

Η προσκόλληση στον παραδοσιακό τρόπο προώθησης στην γραφειοκρατική ιεραρχία οφείλεται στο ότι η Ομοσπονδία έκρινε ως προκλητικά πλεονεκτική την εξέλιξη του προσωπικού του ΠΙ, αλλά και στο φόβο τόσο των αρχαιότερων Γυμνασιαρχών, που κινούσαν

¹⁰¹⁷ Βλ. «Η Αχίλλειος πτέρνα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 10. Ανάλογες ήταν και οι ανησυχίες της ΔΟΕ, ενώ την ίδια ακριβώς άποψη με την ΟΛΜΕ εξέφρασε ο Κ. Τσάτσος το 1965. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 554/20.11.65, σ. 1 και [Άποψη Κ. Τσάτσου]: π. *Άλφα*, ο.π., σ. 31.

¹⁰¹⁸ Άρθρο 21, παρ. 7 και 8.

¹⁰¹⁹ *Πρακτικά ΑΔ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 43.

¹⁰²⁰ Στην παρ. 10 του άρθρου 21 οριζόταν όριο ηλικίας για διορισμό σε θέση Εισηγητή το 40° έτος, σε θέση Παρέδρου το 45° και σε θέση Συμβούλου το 50°, όριο που αυξανόταν κατά 5 έτη για όσους ήταν ήδη διορισμένοι.

¹⁰²¹ Άρθρο 21 παρ. 6.

τα νήματα στην ΟΛΜΕ, όσο και των Γενικών Επιθεωρητών¹⁰²², ότι θα αποκλείονταν από επιτελικές θέσεις. Ο κίνδυνος μεγάλωνε από τη στιγμή που η Ε.Κ. προωθούσε νομοσχέδιο για την υποχρεωτική συνταξιοδότηση στο 65^ο έτος της ηλικίας (κατοπινό Ν.Δ. 4352/1964), υπέρ του οποίου τοποθετούνταν οι υπέρμαχοι συνδικαλιστές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, σε αντίθεση με την ηγεσία της Ομοσπονδίας¹⁰²³.

Έτσι, το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ θεώρησε τη διάταξη μειωτική για τους καθηγητές/τριες και επικίνδυνη για την εξέλιξή τους, αφού έδινε τη δυνατότητα σε νέους να διεκδικήσουν με αξιώσεις νευραλγικές θέσεις, ακόμα και αυτές των Γενικών Επιθεωρητών, οι οποίες κατά την αντίληψή του άνηκαν παραδοσιακά στους Γυμνασιάρχες:

«Δεν προβλέπεται ούτε ευδοκιμότης, ούτε ιδιαίτερα προσόντα δια τον εξακοντισμόν εις την ηγεσίαν [...]. Αρκεί δηλαδή ένας μόνο επιτυχής διαγωνισμός δια να γίνη ένας νέος εκπαιδευτικός μετά από τετραετή υπηρεσίαν Εισηγητής, μετά από εννεαετή Πάρεδρος. [...]. Αμφισβητούμεν ζωηρώς την σκοπιμότητα τοιαύτης προωθήσεως. Οι νέοι οφείλουν να [...] αφοσιωθούν κατά πρώτον λόγον εις το διδακτικόν έργον, να ασκήσουν ακολούθως διοίκησιν και μετά ταύτα εποπτείαν»¹⁰²⁴.

Στην προσπάθειά του να επιτύχει αύξηση των θέσεων των ανώτατων λειτουργών (στις οποίες τα συντηρητικά στελέχη θα μπορούσαν ενδεχομένως να διεκδικήσουν ποικιλοτρόπως πρόσβαση), αλλά και να περισωθεί το κύρος των παραδοσιακών προσόντων, πρότεινε την ίδρυση, παράλληλα με το ΠΙ, ενός ακόμα σώματος «επιστημονικής μελέτης και παιδαγωγικής έρευνας» που θα αποτελείτο από εκπαιδευτικούς με «όλως διακεκριμένα προσόντα» και που θα εισηγείτο στα αρμόδια όργανα του ΠΙ προτάσεις για τη βελτίωση και αναπροσαρμογή του όλου εκπαιδευτικού συστήματος, ενός σώματος δηλαδή που θα καταργούσε στην ουσία τον πρώτιστο σκοπό που το ΠΙ καλούνταν να υπηρετήσει. Οι κατοπινές εξελίξεις (1965-66) επιβεβαίωσαν την αρχική μας υπόθεση ότι με τον τρόπο αυτό

¹⁰²² Ανάλογες θέσεις διατυπώθηκαν και από τους Γενικούς Επιθεωρητές. Βλ. Κ. Κούρνιας, *Εκπαιδευτικά...ο.π.*, σ. 82- 83.

¹⁰²³ Μολονότι το αίτημα της υποχρεωτικής συνταξιοδότησης στο 65^ο της ηλικίας το ενστερνιζόταν η ΟΛΜΕ καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, την παραμονή της ψήφισης του σχετικού νομοσχεδίου της Ένωσης Κέντρου το Δ.Σ. της Ομοσπονδίας πρότεινε την παράταση του ορίου συνταξιοδότησης των εκπαιδευτικών κατά μία 3ετία για όσους δεν είχαν συμπληρώσει 35ετή υπηρεσία κατά το 65^ο έτος της ηλικίας τους. Τη μεταστροφή του επιχείρησε να την αιτιολογήσει επικαλούμενο τις συνέπειες που θα είχε η έξοδος από την υπηρεσία 200 περίπου καθηγητών Μ.Ε. και 4.000 δασκάλων : α) την έλλειψη διδακτικού προσωπικού, β) την υποχρέωση της Ομοσπονδίας να διασφαλίσει στα γηραιότερα μέλη της τους καλύτερους δυνατούς όρους συνταξιοδότησης (ισχυριζόμενη ότι μέσα στην τριετία θα είχαν επιτύχει προαγωγή σε ανώτερο βαθμό), και γ) την επιβάρυνση των ασφαλιστικών ταμείων. Στο αίτημά της αυτό είχε την υποστήριξη της ΕΡΕ. Με δεδομένο ότι, τα γηραιότερα μέλη της Ομοσπονδίας ήταν και τα επιφυλακτικότερα απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του '64, η πρόταση του Δ.Σ. προκάλεσε αντιδράσεις εκ μέρους όσων την υπερασπίζονταν. Στη ΔΔ' Γ.Σ. (Ιούλιος 1964) ο αντιπρόσωπος της ΕΛΜΕ Ιωαννίνων Ε. Πριώνης ισχυρίστηκε πως η απόφαση του Δ.Σ. αφενός ήταν αυθαίρετη («δεν ηρωτήθη ο κλάδος») και αφετέρου δεν συνέβαλε στην προαγωγή της σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης: «Δια να βοηθήσωμεν την [εκπαιδευτικήν] μεταρρύθμισιν έπρεπε να φύγουν τα αμαρτωλά στοιχεία του κλάδου...». Βλ. *Πρακτικά ΔΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ...*, ο.π., σ. 14, 26, 37-38, 41.

¹⁰²⁴ «Υπόμνημα της ΟΛΜΕ επί του σχεδίου νόμου «περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/ 10.9.1964, σ. 22

η ΟΛΜΕ προσδοκούσε κυρίως να αλλοιώσει τη φυσιογνωμία και το έργο του θεσμού που δημιουργήθηκε για να ποδηγετήσει την εφαρμογή της εκπαιδευτικής μεταρρυθμιστικής προσπάθειας της φιλελεύθερης αστικής τάξης.

Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί πως η Ομοσπονδία πρότεινε και τροποποιήσεις εκ των οποίων η μια διαφαίνεται πως εναρμονιζόταν με την πρόθεση του νόμου να αντιπροσωπεύονται στο ΠΙ όλες οι ειδικότητες και η άλλη με την κυβερνητική εξαγγελία για διαφάνεια και αξιοκρατία. Πρόκειται αφενός για την πρότασή της να προβλεφθούν δύο ακόμα μέλη στο ΠΙ, ενός εμποριολόγου και ενός γυμναστή¹⁰²⁵ και αφετέρου για τις παρατηρήσεις της σχετικά με τη νομοθετική πρόβλεψη σύμφωνα με την οποία ήταν δυνατή η ανάθεση συγγραφής βιβλίων χωρίς διαγωνισμό σε αναγνωρισμένου κύρους λογοτέχνες και επιστήμονες. Η ΟΛΜΕ αντιπρότεινε να ενεργοποιείται η δυνατότητα μόνον εφόσον ο διαγωνισμός δεν θα απέδιδε το κατάλληλο βιβλίο (την πρόταση που είχε διατυπωθεί και από την ΕΔΑ). Επίσης για να διασφαλιστεί το κύρος της επιλογής των βιβλίων η Ομοσπονδία πρότεινε να συμμετέχουν στις επιτροπές κρίσης Σύμβουλοι και Πάρεδροι του ΠΙ, αντί μόνο Συμβούλων ή Παρέδρων που προβλεπόταν στο νομοσχέδιο¹⁰²⁶.

5.6. Συντεχνιακά αιτήματα : αντιδράσεις, διαπραγματεύσεις και συμφωνίες

Οι αντιρρήσεις που εξέφρασε η ΟΛΜΕ στις επιμέρους προβλέψεις του *ρηζικέλευθου* νομοσχεδίου, όσο άμεσα και αν συνδέονται με την ιδεολογική τοποθέτηση των ιθυνόντων της, δεν ήταν άσχετες με τις επαγγελματικές επιδιώξεις των μελών της. Όπως παραδέχθηκε συνδικαλιστικό στέλεχος προσκείμενο στη μερίδα των φιλελεύθερων η θέση της Ομοσπονδίας καθοριζόταν από το *αντικειμενικό δεδομένο* πως οι καθηγητές ήταν εκείνοι που καλούνταν να εφαρμόσουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση :

«Η συνδικαλιστική μας θέση είναι κρυστάλλινη και καθορίζεται από τα αντικειμενικά δεδομένα. Ιδού πως. Δια του Ν.Δ. 4379/1964 εθεσπίσθη η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. [...] Ποίος επωμίσθη το έργον της εφαρμογής της; Εις ποίων προσπάθειας θα στηριχθή η επιτυχίας της; Κυρίως εις τους εκπαιδευτικούς της Μέσης. [...] Τούτο λοιπόν δύναται και επιβάλλεται να αξιοποιηθή συνδικαλιστικώς»¹⁰²⁷.

Τη συνδικαλιστική αξιοποίηση της εφαρμογής της μεταρρύθμισης την ευνοούσε το γεγονός ότι η διαμόρφωση και κατάθεση του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου συνέπεσε χρονικά με την έναρξη των διαδικασιών καθιέρωσης νέου μισθολογίου για τους δημοσίους

¹⁰²⁵ Δελτίον ΟΛΜΕ, ο.π.

¹⁰²⁶ Δελτίον ΟΛΜΕ, ο.π., σ. 19.

¹⁰²⁷ Από την επιστολή του *φιλελεύθερου* Ευαγ. Καραμπαστά (προέδρου της ΕΛΜΕ Λαρίσης). Βλ. «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διοίκησης της ΟΛΜΕ», εφ. *Το Βήμα*, 5.12.1965, σ. 15.

υπαλλήλους και τροποποίησης διατάξεων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα προκειμένου να επιτευχθεί ο εξορθολογισμός του δημόσιου τομέα¹⁰²⁸.

Πράγματι, ήδη από την πρώτη κυβερνητική της θητεία (Νοέμβριος- Δεκέμβριος 1963) η Ε.Κ. συγκρότησε Επιτροπή Μελέτης του μισθολογίου των δημοσίων υπαλλήλων¹⁰²⁹, η οποία την άνοιξη του 1964 εισηγήθηκε τη θεσμοθέτηση ενιαίου μισθολογίου για όλους τους δημοσίους υπαλλήλους, αλλά με διαφορετικά επιδόματα για τον κάθε κλάδο, και τον καταρτισμό ενιαίας βαθμολογικής κλίμακας¹⁰³⁰. Η εισήγηση ελλόχευε τον κίνδυνο να μη διατηρήσουν οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. τη διακριτική βαθμολογική μεταχείρισή τους (διαφορετική αφετηρία και διαφορετική βαθμολογική εξέλιξη από τους άλλους δημοσιοϋπαλληλικούς κλάδους) και το ειδικό *συμβολικό* μισθολόγιο¹⁰³¹ που τους είχε χορηγηθεί μετά την απεργία του 1955 και την αύξηση του οποίου έκτοτε διεκδικούσαν. Γι' αυτό και η ΟΛΜΕ αμφισβήτησε την ικανότητα της Επιτροπής να εισηγηθεί το νέο μισθολόγιο βασιζόμενη σε *επιστημονικά* και *αντικειμενικά* κριτήρια και προειδοποίησε πως, αν η Επιτροπή Μισθολογίου προέβαινε έστω και σε ελάχιστη βαθμολογική ή μισθολογική *μείωση* του κλάδου, θα τραυματιζόταν η *γαλήνη του τόπου*. Αξιοποιώντας δε το γεγονός ότι

¹⁰²⁸ Η ανάγκη εξορθολογισμού του δημόσιου τομέα και της δημιουργίας μιας διοικητικής ελίτ ώστε ν' απαλλαγεί η δημόσια διοίκηση από τις πάγιες παθογένειές της και να αυξηθεί η παραγωγικότητα και η αποδοτικότητά της είχε επισημανθεί από τα πρώτα χρόνια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου. Ωστόσο, οι μελέτες που είχαν εκπονηθεί τότε (του Γ. Μαραγκόπουλου το 1950 και του Κ. Βαρβαρέσσου το 1952) δεν αξιοποιήθηκαν. Το ζήτημα επανήλθε στο προσκήνιο στις αρχές της δεκαετίας του '60, οπότε μετακλήθηκαν - μέσω του προγράμματος τεχνικής συνεργασίας της Ελλάδας με τη γαλλική κυβέρνηση και τον ΟΟΣΑ - ο καθηγητής L. Mehl (Διευθυντής των προγραμμάτων μετεκπαίδευσης της γαλλικής Ecolé National d' Administration (ENA)) και ο G. Langrod (εμπειρογνώμονας του ΟΟΣΑ). Παρόλο που οι εκθέσεις του τελευταίου (1964) επηρέασαν τις εξελίξεις αναφορικά με την αναδιάρθρωση της δημόσιας διοίκησης και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η πορεία προς τις σχετικές αλλαγές υπήρξε μακρόσυρτη και μέχρι το τέλος της εξεταζόμενης στην παρούσα μελέτη περιόδου ελάχιστα πράγματα άλλαξαν επί της ουσίας. Ο Γ. Παπανδρέου, απηχώντας τις απόψεις του G. Langrod, προσανατολίστηκε από νωρίς προς τον εκσυγχρονισμό του δημόσιου τομέα και στον προεκλογικό του λόγο χαρακτήρισε τη δημόσια διοίκηση ως υποδομή κάθε οικονομικής ανάπτυξης: «Αι δαπάναι δια την αναγέννησιν της Διοικήσεως και της Παιδείας είναι κατ' εξοχήν παραγωγικαί επενδύσεις». Βλ. [Προεκλογικός λόγος του Γ. Παπανδρέου]: εφ. *Το Βήμα*, 1.11.1963, σ. 5. Για τα προβλήματα της δημόσιας διοίκησης βλ. Γ. Μαραγκόπουλος, *Μέθοδοι επιλογής και εκπαιδύσεως του προσωπικού της διοικήσεως*, Αθήνα, χ.ε., 1950 · Κ. Varvaressos, *Report on the Greek Economic Problem*, Washington D.C., 1952 · G. Langrod, *Έκθεσις αφορώσα την διοικητικήν αναδιοργάνωσιν εν Ελλάδι*, τ.1 και 2, Αθήναι 1964 · Κ. Κούρτης, *Προβλήματα της Δημοσίας Διοικήσεως εν Ελλάδι*, χ.ε. Αθήναι 1964, σ. 65-83, 96, 106-109, 123, 158-161.

¹⁰²⁹ Την Επιτροπή απάρτιζαν ένας εκπρόσωπος του ΑΣΔΥ (ο Κ. Βαρβαρέσος), ο Γεν. Διευθυντής του υπουργείου Συντονισμού (Σταυριανόπουλος), δύο εκπρόσωποι του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (Ξύδης και Παπαθανασόπουλος), ένας εκπρόσωπος της ΟΛΜΕ (ο Ν. Παπανικολάου), τρεις εκπρόσωποι της ΑΔΕΔΥ, ένας εκ των οποίων ήταν εκπρόσωπος της ΔΟΕ (ο Γ. Μαραζίδης), και δύο στρατιγωί ως εκπρόσωποι των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας. Βλ. «Συζητήσεις και αποφάσεις της επιτροπής του νέου μισθολογίου», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 549/15.9.1964, σ. 5.

¹⁰³⁰ Εξαιρούνταν οι δικαστικοί των οποίων η εξέλιξη καθοριζόταν από το Σύνταγμα του 1952 (άρθρο 90) και οι στρατιωτικοί.

¹⁰³¹ Βλ. Εμπιστευτική εγκύκλιος της ΟΛΜΕ προς τα Δ.Σ. των ΕΛΜΕ, Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων 1963-1964, αρ. 119, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

η εισήγηση της Επιτροπής Μισθολογίου δεν ήταν ομόφωνη, κάλεσε την κυβέρνηση να τη διαλύσει «εις τα εξ'ων συνετέθη»¹⁰³².

«Οι λειτουργοί της Μ.Ε. δεν είναι άβουλος και υποχείριος μάζα, αλλά οργανωμένον σύνολον επιστημόνων [...] δυνάμενον να ρίψη εις τον κάλαθον των ακρήστων αποφάσεις ως η ανωτέρω [την κατάργηση των ειδικών μισθολογίων] και να εξουδετερώση πάσαν αντίδρασιν, οποθενδήποτε προερχομένην, εις την δικαίαν αξίωσίν του να καταλάβη την αρμόζουσαν εις το επίμοχθον και ιδιότυπον του λειτουργήματος του θέσιν»¹⁰³³.

Αξίωσε να εντάσσονται οι καθηγητές/τριες στη νέα βαθμολογική κλίμακα αφετηριακά στον 6^ο βαθμό (όχι στον 7^ο όπως γινόταν μέχρι τότε) και οι Βοηθοί Γυμνασιάρχες να φέρουν το 2^ο βαθμό και να εξισωθούν με τους διοικητικούς Διευθυντές Α' (ως τότε εξισώνονταν με τους Διευθυντές Β' στον 3^ο βαθμό), ενώ οι Γυμνασιάρχες και οι Γενικοί Επιθεωρητές να αποτελέσουν «ανεξάρτητους πέραν της βαθμολογικής κλίμακος» βαθμούς. Ίσως δεν είναι σύμπτωση που ακριβώς την ίδια χρονική στιγμή άσκησε δριμεία κριτική στην κυβέρνηση επειδή προχωρούσε στην κατάθεση του νομοσχεδίου για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, χωρίς να ζητήσει τη γνώμη των «φύσει και θέσει επαϊόντων» καθηγητών της δευτεροβάθμιας ιδίως αναφορικά με το χωρισμό της Μέσης Εκπαίδευσης σε δύο αυτονόμους κύκλους.

Η κρίση στο Κυπριακό τον Αύγουστο του 1964¹⁰³⁴, που δεν επέτρεπε οικονομικό άνοιγμα μεγάλου μεγέθους στην εσωτερική πολιτική ζωή, συνέτεινε στο ν' αναβάλει η κυβέρνηση την αξιολόγηση των προτάσεων της Επιτροπής Μισθολογίου. Η αναβολή τούτη επέτρεπε στην Ομοσπονδία να οργανώσει την τακτική της ώστε να υπερασπιστεί αποτελεσματικά τα *κεκτημένα του κλάδου*, ιδίως από τη στιγμή που η Επιτροπή άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο διατήρησης ειδικού μισθολογίου για κάποιους κλάδους (ιδίως τους *τεχνικούς*), η *ισοτιμία* των καθηγητών με τους οποίους είχε αναγνωριστεί το 1961. Προς το παρόν, μια και συνεχίζονταν οι διεργασίες για την τροποποίηση των διατάξεων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα που αφορούσαν την εξελιξιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, η ΟΛΜΕ επικέντρωσε την προσοχή της εκεί.

Την ίδια εποχή (30.8 - 1.9.1964) οι εμπνευστές της μεταρρύθμισης οργάνωσαν στη Θεσσαλονίκη συνέδριο για να ενημερώσουν τους Γυμνασιάρχες, τους Γενικούς Επιθεωρητές και προαιρετικά για τους καθηγητές, δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων σχετικά με τις προβλέψεις και αρχές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, το νομοσχέδιο της οποίας θα κατατίθετο σύντομα τη Βουλή¹⁰³⁵. Τόσο εκεί όσο και κατά τη διάρκεια των «επίπονων

¹⁰³² «Δια την Επιτροπήν μισθολογίου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 236, σ. 1· «Εις τα εξ'ων συνετέθη», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 237/27.5.1964, σ. 1.

¹⁰³³ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 242/Οκτώβριος 1964, σ. 9-10.

¹⁰³⁴ Μετά την απόρριψη των σχεδίων Άτσενσον (Αύγουστος του 1964) οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις βρίσκονταν σε τρομερή ένταση. Βλ. σχετικά Ευ. Χατζηβασιλείου, «Κυπριακό, καλοκαίρι 1964: εσωτερικές όψεις των εθνικών θεμάτων» στο Αλ. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία...*, ο.π., σ.317-319· Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, τ. 5, ο.π., σ. 42- 67.

¹⁰³⁵ Βλ. «Το συνέδριον της Θεσσαλονίκης», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 1-2.

συζητήσεων πέντε εβδομάδων»¹⁰³⁶ του νομοσχεδίου στην Ειδική Επιτροπή της Βουλής¹⁰³⁷ η ΟΛΜΕ έθεσε με σειρά επαγγελματικών αιτημάτων στους Λ. Ακρίτα και Ε. Παπανούτσο και αξιοποιώντας την επιθυμία της Ε.Κ. να εξουδετερώσει την εσωτερική αντίδραση των *λειτουργών* που θα μετέτρεπαν τη «θεωρία αλλαγής» σε «πράξη αλλαγής», απέσπασε τη συναίνεση του υφυπουργού ότι θα φρόντιζε – όπως και έπραξε – για τη νομοθετική κατοχύρωση των εξής:

1. της ανάθεσης της διεύθυνσης του Γυμνασίου από τους ήδη φέροντες το βαθμό του Γυμνασιάρχη, γεγονός που κατά την αντίληψη της Ομοσπονδίας θα το εξασφάλιζε «ως σχολείον Μέσης Εκπαιδευσεως» θέτοντας τέρμα «εις τας εις βάρος της Μέσης Παιδείας επεκτατικές τάσεις και βλέψεις» των δασκάλων¹⁰³⁸,
2. της θέσπισης νέου βαθμού «ηγξημένης θέσεως και κύρους», του Λυκειάρχη¹⁰³⁹ μεταξύ των βαθμών του Γυμνασιάρχη και του Γενικού Επιθεωρητή (θεσπίστηκε μετά τη ψήφιση του Ν.Δ. 4379/1964)
3. της αύξησης του αριθμού των Συμβούλων και παρέδρων του ΠΙ για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από 18 σε 20 (με την πρόσθεση ενός ακόμη Φιλολόγου και ενός Γυμναστή),
4. της αύξησης του αριθμού των Παρέδρων της Μέσης Εκπαίδευσης από 9 σε 10 (με την προσθήκη ενός Γυμναστή),
5. της μείωσης του ορίου ηλικίας για προαγωγή στο βαθμό του Γεν. Επιθεωρητή,
6. της αύξησης του ορίου ηλικίας των υποψηφίων Συμβούλων του ΠΙ στα 60 έτη,
7. της συμμετοχής του αιρετού εκπαιδευτικού συμβούλου στο Συμβούλιο κρίσης των Γεν. Επιθεωρητών¹⁰⁴⁰,
8. της δυνατότητας να επιλεγούν ως μέλη του ΠΙ κατά το διάστημα της πρώτης εφαρμογής του νόμου όχι μόνο όσοι διέθεταν «τυπικά προσόντα», αλλά και εκείνοι που είχαν «λίαν ευδόκιμον υπηρεσίαν»¹⁰⁴¹,
9. της αύξησης των ετών φοίτησης στην Ακαδημία Σωματικής Αγωγής από 3 σε 4

¹⁰³⁶ Ε. Παπανούτσος, *Αγώνες...*, ο.π., σ. 274.

¹⁰³⁷ Σε έγγραφο του Λ. Ακρίτα με ημερομηνία 3.10.1964 αναφέρεται: «Η Ειδική Επιτροπή της Βουλής μετά από μακράς και επιπόνους συζητήσεις πέντε εβδομάδων, κατά τας οποίας εις τόνον υψηλόν και με ολοπρόθυμον συμμετοχήν όλων των πολιτικών παρατάξεων εγένετο εξονυχιστική ανάλυσις και επεξεργασία των νέων μέτρων, εψήφισε το Εκπαιδευτικόν Νομοσχέδιον». Βλ. Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν...*, ο.π. τ. Β', σ. 130-131.

¹⁰³⁸ «Αι βαθμολογικά κατακτήσεις της ΟΛΜΕ: ν. 441964/65 και Β.Δ. 249/1966», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 270/21.4.1966, σ. 16.

¹⁰³⁹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 1 και 16.

¹⁰⁴⁰ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π. σ. 1-3. Άλλα ζητήματα που τελούσαν υπό διαπραγμάτευση ήταν η ακώλυτη βαθμολογική εξέλιξη των καθηγητών/τριών του κλάδου 3 στο βαθμό του Βοηθού Γυμνασιάρχη, των καθηγητών/τριών του κλάδου 4 στο βαθμό του Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής, του κλάδου 5 στο βαθμό του Α' βάθμιου, καθώς και η επίτευξη της *ιδιαίτερης διαβάθμισης* των καθηγητών/τριών στο πλαίσιο του ενιαίου μισθολογίου. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 233/ Μάρτιος 1964, σ. 1, και τχ. 236, σ. 1.

¹⁰⁴¹ «Προκήρυξις περί πληρώσεως δια διορισμού θέσεων Παρέδρων και μονίμων Συμβούλων του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/15.11.1964, σ. 24.

χρόνια¹⁰⁴²,

10. της νομοθετικής κατοχύρωσης του δικαιώματος των υπερωριών επ' αμοιβή για τους φυσικομαθηματικούς και τους καθηγητές ξένων γλωσσών¹⁰⁴³. Σημειωτέον ότι οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ, μόλο που πρόβαλαν τις υπερωρίες ως μέτρο *ανάγκης*, «όλως προσωρινόν», και ως αντίθετη με το πρωτεύον *αίτημα του κλάδου για μείωση του ωραρίου διδασκαλίας στα πλαίσια που ίσχυαν διεθνώς*, έλπιζαν ότι η κατοχύρωση τους θα αποτελούσε βάση για την επέκτασή της και στις άλλες καθηγητικές ειδικότητες.

Εκτός από τα παραπάνω έγιναν επίσης αποδεκτά : α) η καθιέρωση 3ωρης (αντί της 2ωρης όπως αρχικά προβλεπόταν) διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στη Γ' Γυμνασίου και β) η θεμελίωση δικαιώματος εγγραφής στα ΑΕΙ των αριστούχων Λυκείου «άνευ του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου». Παράλληλα, η ηγεσία του υπουργείου Παιδείας διαβεβαίωσε ότι η εκφρασμένη από το Μάρτιο του 1964 δέσμευσή της για διορισμό 700-1200 νέων καθηγητών/τριών θα υλοποιείτο άμεσα, όπως θα υλοποιείτο και η απόσπαση σε σχολεία των στρατευμένων πτυχιούχων Φυσικών και Μαθηματικών¹⁰⁴⁴.

Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με το ότι η κυβέρνηση της Ε.Κ. δεν είχε αποδεχθεί αρκετά από τα αιτήματα των δασκάλων σχετικά με το νομοσχέδιο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (το 8τάξιο Δημοτικό, τη μη εγγραφή των μαθητών στο Δημοτικό από τα 5,5 χρόνια τους, το μη χαρακτηρισμό των Παιδαγωγικών Ακαδημιών ως Ανώτατων Σχολών, το δικαίωμα των μη μετεκπαιδευθέντων δασκάλων να διεκδικούν θέση Επιθεωρητή) έδωσαν το έναυσμα για νέα εκδήλωση νέας σύγκρουσης μεταξύ ΟΛΜΕ και ΔΟΕ με επίκεντρο αντιτιθέμενα συντεχνιακά συμφέροντα¹⁰⁴⁵.

Δεν αποκλείεται κατά τη διάρκεια των συναντήσεων στη Θεσσαλονίκη να συζητήθηκε και το αίτημα που είχε υποβάλει η Ομοσπονδία κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου

¹⁰⁴² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 2-3.

¹⁰⁴³ Άρθρο 14 του νομοσχεδίου «περι οργανώσεως... κλπ».

¹⁰⁴⁴ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 235/17.4.1964, σ. 16 & τχ. 239 α/25.6.1964, σ. 9. Η μόνη ουσιαστική αντίρρηση της Ομοσπονδίας, στην οποία η Ε.Κ. δεν ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει ήταν η προβλεπόμενη στο νομοσχέδιο «ταχεία εκπαίδευση» των Φυσικομαθηματικών.

¹⁰⁴⁵ Η ΔΟΕ αιτήθηκε την άμεση κατοχύρωση υπερωριακής απασχόλησης για τους δασκάλους και αύξηση του επιδόματος των Γραμματέων Σχολικών Εφοριών: «Ο Διδασκαλικός κόσμος [...] δυσφορεί [...] ευλόγως, όταν η Πολιτεία κρίνει με δύο μέτρα και δύο σταθμά. [...] Εις τον Γραμματέα της Σχολικής Εφορείας Σχολείου Μέσης Εκπαιδεύσεως χορηγεί – και ορθώς – μηνιαίον επίδομα 500 δρχ, δια την επιπλέον εργασίαν που προσφέρει. Εις τον Γραμματέα όμως Σχολικής Εφορείας Σχολείου Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως προσφέροντα την ιδίαν ή και μεγαλύτεραν, ίσως, εργασίαν δεν χορηγεί ούτε δεκάραν». Με αφορμή αυτές τις *αντισυνδικαλιστικές*, όπως τις χαρακτήρισε, δηλώσεις της ΔΟΕ, η ΟΛΜΕ υπεραμύνθηκε των *ανώτερων* προσόντων και του έργου των *λειτουργών Μ.Ε.*, έργου που «προϋποθέτει πολύωρον καθ' εκάστην προπαρασκευήν, [...] παρακολούθησιν της επιστήμης, την διόρθωσιν γραπτών δοκιμίων εφήβων και όχι νηπίων», και τόνισε ότι *εσιώπησε* με την πρόβλεψη του Ν.Δ. 4379/1964 που εξασφάλιζε «δια διδασκάλους τινάς εξελισσομένους [ενν. στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες], μισθός καθηγητού Πανεπιστημίου και δι' άλλους Γυμνασιάρχου και Γενικού Επιθεωρητού Μέσης Εκπαιδεύσεως». Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 551/10.10.1964, σ. 2-3 και *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/10.10.1964, σ. 24.

(Δεκέμβριος 1963) για παροχή ετήσιας επιχορήγησης από το υπουργείο Παιδείας «προς πραγμάτωσιν των υπό της Οργανώσεως επιδιωκομένων σκοπών, εν οίς και η συμμετοχή αυτής εις τοπικά και διεθνή συνέδρια εκπαιδευτικών»¹⁰⁴⁶. Το αίτημα δεν ήταν ασφαλώς άσχετο με τα διακυβεύματα της πολιτικής ζωής και την απόπειρα της Ε.Κ. να ελέγξει το συνδικαλιστικό κίνημα αποτινάσσοντας τις δυνάμεις της Δεξιάς από τις ηγεσίες των σωματείων. Όμως, το ότι κάτι τέτοιο δημοσιοποιείται για πρώτη φορά μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως η ΟΛΜΕ αποσκοπούσε να εκθέσει δημοσίως την Ε.Κ..

Παράλληλα, το ότι η μεταστροφή της Ομοσπονδίας απέναντι στη μεταρρύθμιση λαμβάνει χώρα αμέσως μετά το συνέδριο της Θεσσαλονίκης καταδεικνύει πως ότι εξαρτούσε την υποστήριξή της στην εκπαιδευτική πολιτική της Ε.Κ. από το βαθμό στο οποίο η κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να ικανοποιεί ποικίλα συντεχνιακά αιτήματα των καθηγητών/τριών. Πράγματι, μετά το συνέδριο της Θεσσαλονίκης η Ομοσπονδία εμφανίζεται να αίρει τις επιφυλάξεις της απέναντι στη μεταρρύθμιση, γεγονός που επισημαίνεται από τον Παπανούτσο:

«Έγινε μάλιστα κάτι απροσδόκητο: ακόμη και εκείνοι που είχαν πιστέψει ότι, επειδή κρατούσαν τη σφραγίδα της Συντεχνίας [ενν. της ΟΛΜΕ] στα χέρια τους, μπορούσαν να “ρυθμίσουν” την κατάσταση, σε γενικά και προσωπικά θέματα, και τροφοδοτούσαν τον κοινό και τον επαγγελματικό Τύπο με αντιρρητικές ανακοινώσεις και δημοσιεύματα επικριτικά (εν ονόματι δήθεν του “κλάδου”) έκαμαν στροφή 180° και δήλωσαν κατηγορηματικά ότι ήσαν ανέκαθεν και εξακολουθούσαν να είναι οπαδοί της Εκπαιδευτικής Μεταρρύθμισης και ότι η διαφωνία τους αφορούσε μόνο μερικές λεπτομέρειες»¹⁰⁴⁷.

Την εποχή που διεξαγόταν στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής η κατ’ άρθρον συζήτηση και ψηφοφορία του νομοσχεδίου, η ΟΛΜΕ τάχθηκε σαφώς υπέρ της διαίρεσης του Γυμνασίου υιοθετώντας την κλασική ρητορική του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος:

«Η μονολιθικότης του Γυμνασίου ήτο από πολλού ωμολογημένη. Οι δύο κύκλοι του νέου Γυμνασίου αίρουν την βασικήν ταύτην αδυναμίαν, ανεξαρτήτως των επιφυλάξεων ως προς την χρονικήν διάρκειαν της φοιτήσεως εις το Λύκειον.[...] Το Γυμνάσιον [...] καλείται να δώση ολοκληρωμένην μόρφωσιν εις επίπεδον Μέσης Παιδείας εις το σύνολον των ελληνοπαίδων.[...] Το Λύκειον [...] καλείται να δώση σύγχρονον και ανωτέραν μόρφωσιν εις τον πνευματικόν άνθρωπον του συγχρόνου ελληνισμού και να δημιουργήση την ηγεσίαν του τόπου»¹⁰⁴⁸.

Στους μήνες που ακολούθησαν το *Δελτίο* κάλεσε τους καθηγητές/τριες να αξιοποιήσουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και να εντείνουν τις προσπάθειές τους «ώστε να αναδειχθούν κατά την παρούσαν στιγμήν της εκπαιδευτικής αναγεννήσεως άξιοι των προσδοκιών της

¹⁰⁴⁶ Βλ. «Τα υποβληθέντα υπομνήματα δια τα επαγγελματικά και οικονομικά ζητήματα του κλάδου», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, 228/15.12.1963, σ. 4.

¹⁰⁴⁷ Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Γενέθλια – Έτος πρώτο», στο *Αγώνας και ...*, ο.π., σ. 312.

¹⁰⁴⁸ «Γυμνάσιον και Λύκειον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 1.

πατρίδος, άξιοι της Ιστορίας»¹⁰⁴⁹. Λησμονώντας την προτροπή που είχε νωρίτερα απευθύνει στην κυβέρνηση («να σπεύσωμεν βραδέως»), Η ΟΛΜΕ συμφώνησε με την κυβερνητική απόφαση να αρχίσει η εφαρμογή της μεταρρύθμισης άμεσα από την Α΄ Γυμνασίου κρίνοντας πως το αναλυτικό πρόγραμμα της τάξης αυτής είχε εγκαίρως τεθεί στη διάθεση των καθηγητών και ήταν «πράγματι Αναλυτικόν». Υπαναχωρώντας από την αξίωσή της για απόλυτα σύννομη έκδοση των νέων διδακτικών βιβλίων πριν την έναρξη εφαρμογής της μεταρρύθμισης πρότεινε να συγκροτηθούν επιτροπές που θα προέβαιναν σε *πρόχειρη συγγραφή τευχών*, ώστε να διευκολυνθούν οι διδάσκοντες και να *υπηρετηθεί το πνεύμα της μεταρρύθμισης*. Αίροντας τις έντονες επιφυλάξεις που είχε διατυπώσει λίγους μήνες πριν, πρότεινε επίσης να καθορίσει το υπουργείο Παιδείας τη διδασκαλία μίας μετάφρασης, κοινής για όλους τους φιλόλογους, για τα αρχαία ελληνικά¹⁰⁵⁰.

Ταυτόχρονα, κατά τη διάρκεια του 8μηνου ακολούθησε βρήκε θέση στο *Δελτίο* μεγάλος αριθμός άρθρων, πρωτότυπων¹⁰⁵¹ ή σε μετάφραση από το περιοδικό *Reperés* του Γαλλικού ΠΙ¹⁰⁵², τα οποία προωθούσαν προβληματισμούς σχετικούς με το ρόλο του εκπαιδευτικού ως παιδαγωγού, με την ανανέωση των αναλυτικών προγραμμάτων και γενικά συνέπλεαν με τις προθέσεις των συντακτών του νέου εκπαιδευτικού νόμου. Επιπλέον, η ΟΛΜΕ, επιθυμώντας να δείξει ότι συνδράμει στον εξορθολογισμό της διοίκησης, τέθηκε υπέρ της απόφασης του υφυπουργού να μην επιτρέπεται τροποποίηση των διορισμών μετά την δημοσίευσή τους στο Φ.Ε.Κ¹⁰⁵³, στηλίτευσε τις πιέσεις των διοριζομένων για τοποθέτηση στον τόπο της προτίμησής τους και πρότεινε να τοποθετούνται ή να μετατίθενται οι καθηγητές της Γαλλικής ή της Αγγλικής «εις ά σχολεία εδιδάσκετο κατά το παρελθόν το αντίστοιχον μάθημα, διότι διδάσκοντες άλλοτε Γαλλικά, άλλοτε Αγγλικά και άλλοτε τίποτε, καταλήγομεν εις πάσαν περίπτωσιν εις το τίποτε»¹⁰⁵⁴. Ακόμα, εξέφρασε ικανοποίηση για την τοποθέτηση των Ι. Κακριδή και Ν. Κρητικού, στη θέση του προέδρου και αντιπροέδρου του

¹⁰⁴⁹ «Άξιοι της Ιστορίας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 240/10.9.1964, σ. 2.

¹⁰⁵⁰ «Το τρίπτυχον της επιτυχίας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/15.11.1965, σ. 1.

¹⁰⁵¹ Ενδεικτικά μνημονεύω τα άρθρα των: Θ. Χαραλαμπίδη, «Η παιδαγωγική κατάρτις του διδακτικού προσωπικού και η μεταρρύθμις εις την Παιδείαν», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 241/1.10.1964, σ. 3-5, Οθ. Λαβράνου, «Η τέχνη στα σχολεία μας», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 5-6, Γ. Μανιάκη, «Η κατανόησις του μαθητού», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248, σ. 7-8, Β. Γεωργόπουλου, «Προβλήματα των γλωσσικών μαθημάτων στο Γυμνάσιο», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 252/ 9.4.1965, σ. 11-12, Β. Χαρώνη, «Το σύστημα των απολυτηρίων εξετάσεων εν Γαλλία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 11-15, τχ. 249/15.2.1965 σ. 11-13 και τχ. 250/ 4.3.1965, σ. 13-14.

¹⁰⁵² Βλ. «Οι γλωσσικές αδυναμίες των μαθητών» (μετάφραση Ν. Σωτηράκης) και «Οι εξετάσεις» συνοπτική απόδοση από τον Λ. Μπενάκη άρθρου του Ε. Egger (Διευθυντή του Κέντρου Πληροφοριών για την Εκπαίδευση της Γενεύης), *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 247/15.1.1965, σ. 2 κ.ε..

¹⁰⁵³ «Η πλήρωσις των κενών θέσεων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/1.11.1964, σ. 1-2.

¹⁰⁵⁴ Αίτημα της ΟΛΜΕ κατά τη δεκαετία του '60 ήταν η στελέχωση των Γυμνασίων με πτυχιούχους καθηγητές/τριες ξένων γλωσσών και η καθιέρωση της διδασκαλίας αγγλικών και γαλλικών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 228/15.12.1963, σ. 10, τχ. 258/16.9.1965, σ. 2-3, τχ. 259-260/Οκτώβριος 1965, σ. 17-19 και τχ. 261/5.11, σ. 7. Για την αναγκαιότητα επέκτασης της διδασκαλίας τους βλ. Δ. Αργυριάδης, «Διοικητική επιστήμη....» ο.π. σ. 79-80.

ΠΙ αντίστοιχα¹⁰⁵⁵, αναγνωρίζοντας την επιστημονική αρτιότητα και το ήθος τους, στοιχεία που κατά το *Δελτίο* εγγυώντο «εκ προοιμίου την όλην στελέχωσιν του ΠΙ με ό,τι καλύτερον εις έμψυχον δυναμικόν έχει ο τόπος»¹⁰⁵⁶. Σημειωτέον ότι ικανοποίηση για την επιλογή των προσώπων αυτών εξέφρασε η ΕΔΑ¹⁰⁵⁷, ενώ και οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αστικής τάξης δεν καταφέρθηκαν εναντίον τους, με εξαίρεση λιγοστούς από τη συντηρητική αντιδραστική τάση οι οποίοι αμφισβήτησαν την παιδαγωγική τους κατάρτιση.

Στο *Δελτίο* παιανίστηκε και η λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων και εγκωμιάστηκαν τόσο τα σεμινάρια της ΣΕΛΕΤΕ όσο και εκείνα που πραγματοποίησε στους φιλόλογους ο Ι. Κακριδής¹⁰⁵⁸. Τέλος, η Ομοσπονδία επιδοκίμασε το νομοσχέδιο για την τεχνική εκπαίδευση¹⁰⁵⁹ εκφράζοντας την ελπίδα ότι η Βουλή και οι *ειδικοί επί του θέματος* θα συνέβαλαν στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων, ώστε να αναπτυχθεί και αυτό το σκέλος της Παιδείας¹⁰⁶⁰.

Ενδεικτικό της αλλαγής στη στάση της είναι πως με αλληπάλληλα άρθρα, αλλά και με επίσημη ανακοίνωση (16.11.64)¹⁰⁶¹ καταδίκασε τις έντονες εκδηλώσεις του Συλλόγου Αδιόριστων Θεολόγων, μέλη του οποίου επιτέθηκαν με ομαδικές εισβολές στο υπουργείο Παιδείας και καταφέρθηκαν με απειλές και ανεπίτρεπτους χαρακτηρισμούς κατά των Λ. Ακρίτα και Ε. Παπανούτσο. Οι αδιόριστοι Θεολόγοι ζητούσαν την απομάκρυνση του *άθεου* Ε. Παπανούτσου από το υπουργείο Παιδείας¹⁰⁶² ισχυριζόμενοι ότι με το χαρακτηρισμό του μαθήματος των Θρησκευτικών ως μη βασικού και με τη μη πραγματοποίηση διορισμών Θεολόγων – ενώ υπήρχαν κενές οργανικές θέσεις¹⁰⁶³ – ο Γενικός Γραμματέας όχι μόνον έβαλε ευθέως κατά του κύρους της ειδικότητάς τους¹⁰⁶⁴, αλλά αποσκοπούσε και στον εξοβελισμό

¹⁰⁵⁵ Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου υπ. αρ. 5/21.1.65 (Φ.Ε.Κ. 14/30.1.65, τ. Α').

¹⁰⁵⁶ «Πρόεδρος του Π.Ι. ο καθηγητής κ. Ι. Κακριδής», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 245/1.12.1964, σ. 9.

¹⁰⁵⁷ Βλ. Φ. Αποστολόπουλος «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο», στο [ΕΔΑ:] *Εκπαιδευτική ...*, ο.π., σ. 313.

¹⁰⁵⁸ «Η λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 249/15.2.1965, σ. 5, «Το Α' επιμορφωτικόν σεμινάριον των καθηγητών Οικονομικών και Εμπορικών μαθημάτων», ο.π., σ. 7, «Τα πρώτα μαθήματα του κ. Κακριδή για τον Όμηρο και τη Σαπφώ», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 253/5.5.1965, σ. 11.

¹⁰⁵⁹ Το νομοσχέδιο αυτό, που δόθηκε στη δημοσιότητα στις 6.5.1965, δεν προωθήθηκε από τις κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν μετά τα «Ιουλιανά».

¹⁰⁶⁰ «Τεχνική εκπαίδευσις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 254/Μάιος 1965, σ. 9.

¹⁰⁶¹ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 245/1.12.1964, σ.4. Ανάλογη ήταν και η στάση της ΔΟΕ. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 555/1.12.1964, σ. 9 και 12.

¹⁰⁶² Την απομάκρυνση του «άθεου» Ε. Παπανούτσου θα αξίωναν σταθερά έκτοτε και με διάφορα προσχήματα διάφορα χριστιανικά περιοδικά, αξίωση που το π. *Εποχές* απέδωσε στο γλωσσικό. Βλ. π. *Οι Τρεις Ιεράρχαι*, τχ. 1214, Οκτ. 1964, σ. 73, π. *Ζωή*, τχ. 2449, 8 Ιουλίου 1965, σ. 1-2· π. *Ανάπλασις*, τχ. 136, Ιούνιος – Ιούλιος 1965, σ. 1 και 8· «Η υπόθεση Παπανούτσου», π. *Εποχές*, τχ. 21/Ιανουάριος 1965, σ. 57.

¹⁰⁶³ Στην απάντησή του προς το Σύλλογο Αδιόριστων Θεολόγων και στον κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών, οι φοιτητές της οποίας απείχαν από τα μαθήματά τους, ο Λ. Ακρίτας ανέφερε πως υπηρετούσαν 855 Θεολόγοι, ενώ χρειαζόνταν 600. Βλ. «Ο υφυπουργός της Παιδείας δια τα θέματα των Θεολόγων», εφ. *Η Καθημερινή*, 9.1.1965, σ. 6.

¹⁰⁶⁴ Η ίδια άποψη είχε εκφραστεί και από την Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων, η οποία τόσο πριν όσο και μετά την ψήφιση του Ν.Δ. 4379/1964 ζητούσε το μάθημα των Θρησκευτικών να έχει *απορριπτική ισχύ*. Βλ. Έγγραφο της Πανελλήνιας Ένωσης Θεολόγων – Παράρτημα Θεσσαλονίκης προς τον Λ.

της χριστιανικής αγωγής από τα σχολεία θίγοντας έτσι το «θρησκευτικόν συναίσθημα της κοινωνίας»¹⁰⁶⁵. Ταυτόχρονα τα χριστιανικά σωματεία της Πάτρας και ο μητροπολίτης Πατρών Κωνσταντίνος διεμήνυαν στον Γενικό Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας να μην μεταβεί στην πόλη, όπου ήταν προσκεκλημένος από την τοπική ΕΛΜΕ, διότι θα δημιουργούσαν επεισόδια¹⁰⁶⁶. Οι συντάκτες του *Δελτίου* όχι μόνο δεν αναδημοσίευσαν τα προς την ΟΛΜΕ αποσταλθέντα έγγραφα των Ενώσεων Θεολόγων, αλλά στηλίτευσαν τις αντιδράσεις:

«Υποχρεούμεθα [...] να σημειώσωμεν, ότι αι αντιδράσεις αύται και ο τρόπος ιδιαιτέρως των αντιδράσεων, [...] καθιστούν προδήλους τους θηρευομένους αλλοτρίους σκοπούς [και] εκθέτουν την χώραν»¹⁰⁶⁷.

Τέλος, η Ομοσπονδία απέστειλε τηλεγράφημα υποστήριξης στον Α. Παπανδρέου λίγες μέρες μετά την παραίτησή του από την κυβέρνηση χαρακτηρίζοντας *συκοφαντικές* τις εναντίον του επιθέσεις¹⁰⁶⁸. Η μεταστροφή της ήταν όμως παροδική.

5.7. Η αμφισβήτηση του Ν.Δ. 4379/1964 από την ΟΛΜΕ (Οκτώβριος 1964 – Ιούλιος 1965)

Από τα τέλη του 1964 και για ένα περίπου εξάμηνο η Ομοσπονδία εμφανίζεται να αξιοποιεί κάθε αφορμή για να αμφισβητήσει κάποιες από τις επιλογές της Ε.Κ. στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και να εξαπολύσει επιθέσεις κατά του «αρχιτέκτονα της μεταρρύθμισης του '64».

Η πρώτη της δόθηκε το Νοέμβριο του 1964. Το μήνα αυτό η Ομοσπονδία από τη μια επέκρινε τη στάση των Ενώσεων Θεολόγων και εκδήλωνε τη συμπαρατάση της στον Α. Παπανδρέου και από την άλλη έσπευδε να επιτεθεί στην κυβέρνηση. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας σαν εφιαλτήριο το ότι σημαίνοντα μέλη της δεν κλήθηκαν να αναλάβουν το έργο της *διαφώτισης του κλάδου* για τις αρχές και τους σκοπούς της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης διατύπωσε την καυστική παρατήρηση ότι *οι λίγοι και συγκεκριμένοι Γενικοί Επιθεωρητές και Γυμνασιάρχες που επιλέχθηκαν γι' αυτό το σκοπό* δεν «εσπούδασαν

Ακρίτα, 7.10.1964, στο Αρχείο ΟΛΜΕ φακ. Εισερχομένων 1964-65, υπ. αρ. 26, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.

¹⁰⁶⁵ Βλ. [Πανελλήνιος Ένωσις Αδιορίστων Θεολόγων - Σύλλογος Αδιορίστων]: «Ανακοίνωσις 19.11.1964», Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων 1964-65, υπ. αρ. 41, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Οι ίδιοι ισχυρισμοί διατυπώθηκαν από το Γ. Βογιατζή αργότερα (17.3.1965) κατά τις συζητήσεις της πρότασης της ΕΡΕ για την ακύρωση/αναβολή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Βλ. [Γ. Βογιατζής]: *Επίσημα Πρακτικά...*, *Συνεδριάσεις ΚΘ'- ΝΗ'*, 25.1 – 17.3. 1965, ο.π..

¹⁰⁶⁶ «Απειλούνται επεισόδια εις τας Πάτρας», εφ. *Η Καθημερινή*, 30.1.1965, σ. 8.

¹⁰⁶⁷ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/15.11.1964, σ. 2 και τχ. 245/1.12.1964, σ. 9.

¹⁰⁶⁸ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ φακ. Εισερχομένων 1964-65, υπ. αρ. 43, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων. Για τις συνθήκες που οδήγησαν τον Αν. Παπανδρέου σε παραίτηση από τη θέση του αναπληρωτή υπουργού Συντονισμού βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., σ. 91-98.

“μεταρρυθμιστική”¹⁰⁶⁹. Η έκφραση της δυσαρέσκειάς της για την έλλειψη αξιοκρατίας και διαφάνειας στην επιλογή στελεχών της εκπαίδευσης -αιτιολογημένη σε ένα βαθμό- διαφαίνεται πως δεν εκπορευόταν μόνο από πικρία εξαιτίας της διάψευσης των προσδοκιών για τον εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας, αλλά και πως απηχούσε - ως ένα βαθμό τουλάχιστον - την άποψη του Κ. Γεωργούλη, σύμφωνα με τον οποίο *τα πρόσωπα που ανέλαβαν τη διάχυση του νέου πνεύματος αποσκοπούσαν στο να καταπνίξουν κάθε εκδήλωση αγανάκτησης εκ μέρους των φιλολόγων*¹⁰⁷⁰.

Η Ομοσπονδία αντέδρασε επίσης στη νομοθετική πρόβλεψη σύμφωνα με την οποία τα καθήκοντα των Επιθεωρητών της αγγλικής και της γαλλικής γλώσσας μπορούσαν να ανατεθούν, μέχρι να πληρωθούν οι θέσεις αυτές, όχι μόνο σε καθηγητές/τριες που κατείχαν άριστα την ξένη γλώσσα, αλλά και σε εκπαιδευτικούς «ανήκοντας εις τον παιδαγωγικόν κλάδον» και σε συνταξιούχους. Παρά το γεγονός ότι τα ίδια προβλέπονταν και από προηγούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις (Ν.Δ. 3379/1955), η ΟΛΜΕ ειρωνικά αμφισβήτησε «το προβάδισμα εις τους έχοντας αποδείξεις περιπάτου εις το εξωτερικόν», κάλεσε τους συνταξιούχους να «διάγουν τας ημέρας τους εν ειρήνη αντί να κρίνουν ανευθύνως τους λειτουργούς της Μέσης Εκπαιδευσεως», ισχυρίστηκε ότι οι γλωσσομαθείς καθηγητές-απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών αρκούσαν να καλύψουν τις εν λόγω θέσεις και προειδοποίησε το υπουργείο Παιδείας ότι αν εφαρμοζόταν νόμος, θα βρισκόταν «προ αναταραχής άνευ αποχρώντος λόγου»¹⁰⁷¹.

Ό,τι όμως προκάλεσε την μήνιν της ήταν η γνωστοποίηση (τον Ιανουάριο του 1965) των ονομάτων που σε πρώτη φάση θα στελεχώναν το ΠΙ¹⁰⁷². Αμφισβητώντας την επιστημονική αρτιότητα και την εμπειρία των φιλολόγων που επιλέχθηκαν ως Πάρεδροι και Σύμβουλοι¹⁰⁷³ και δυσανεστημένη από τον αποκλεισμό κυρίως δύο βασικών εκπροσώπων της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης (των Ν. Δενδρινού-Αντωνακάκη και Χρ. Θεοδωράτου), προέβη σε ανακοίνωση (16.1.65) στην οποία εξέφρασε τη *ζωηρή ανησυχία*

¹⁰⁶⁹ «Το τρίπτυχον.....», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π.

¹⁰⁷⁰ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η εξαθλίωσις της εκπαιδευσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.1965, σ. 5.

¹⁰⁷¹ «Περί το άρθρον 20 του ν.δ. 4379/1964», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 243/1.11.1964, σ. 9.

¹⁰⁷² Σε πρώτη φάση το ΠΙ στελεχώθηκε με 17 μέλη όλων των ειδικοτήτων και όλων των βαθμίδων με την υπ. αρ. 6/21.1.1965 πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (ΦΕΚ 14/30.1.1964, τ. Α'). Τα μέλη αυτά ορκίστηκαν και ανέλαβαν υπηρεσία στις 5.2.1965. Οι αντιρρήσεις της Ομοσπονδίας δημοσιοποιήθηκαν και μέσα από τον τύπο της Δεξιός. Βλ. «Η ΟΛΜΕ εκφράζει ζωηράν ανησυχίαν διότι διωρίσθησαν ακατάλληλα πρόσωπα εις το ΠΙ», εφ. *Η Καθημερινή*, 16.1.1965, σ. 8.

¹⁰⁷³ Όσοι από άλλες ειδικότητες τοποθετήθηκαν στις προβλεπόμενες θέσεις ως Σύμβουλοι είτε κατείχαν Πανεπιστημιακές θέσεις (οι Μαθηματικοί Γερ. Λεγάτος και Γερ. Θεοδωράκης, ο Οικονομολόγος Γ. Καρακώστας) είτε κατείχαν αδιαμφισβήτητα τυπικά προσόντα (ο Θεολόγος Αντ. Μπαϊρακτάρης ήταν Διδάκτορας, ο Φυσικός Αν. Πάγκαλος είχε μετεκπαιδευτεί στα Παιδαγωγικά και την Πυρηνική Φυσική, ο επίσης Φυσικός Κ. Ασημακόπουλος είχε δύο πτυχία). Το ίδιο και όσοι Πάρεδροι διορίστηκαν «αριστήνδην» (ο Φυσικός Γ. Φιλοκύπρου και ο Θεολόγος Αλ. Παπαδερός ήταν διδάκτορες). Ωστόσο η ΟΛΜΕ δεν παράλειψε να ζητήσει επιβεβαίωση της ύπαρξης και αυθεντικότητας των τίτλων τους. Βλ. Έγγραφο ΟΛΜΕ προς τον Δ. Ζούκα (Διευθυντή της Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας), στο Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων 1965-66, αρ. 61, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.

της, επειδή κλήθηκαν να γίνουν ταγοί της Παιδείας «άνθρωποι ανίδεοι και άμοιροι της Μέσης Εκπαιδύσεως, της Διοικήσεως αυτής και εν γένει της σχολικής πράξεως», οι οποίοι «απέφυγαν κατά τας κρίσιμους στιγμές της Παιδείας και του Έθνους να θητεύσουν εις τας εσχατίας της Πατρίδος και [...] ως εκ τούτου δεν παρέχουν εχέγγυα ουσιαστικών τουλάχιστον προσόντων». Ισχυρίστηκε, ότι *όσοι εισηγήθηκαν τα ονόματα στον Γ. Παπανδρέου* (εννοώντας τον Ε. Παπανούτσο, και όχι τον επικεφαλής του νέου θεσμού Ι. Κακριδή, στο πρόσωπο του οποίου εκδήλωσε ξανά την εκτίμησή της) *πλανήθηκαν στην εκτίμησή τους από άγνοια των «αρίστων του κλάδου, επειδή δεν επιτρέπεται να διανοηθώμεν ότι ενήργησαν υπό την επίδρασιν θυμικών παρορμήσεων», και κάλεσε τον Πρωθυπουργό να επανεξετάσει το θέμα της επάνδρωσης του ΠΙ, ώστε αφενός να εξασφαλιστεί η βασική προϋπόθεση επιτυχίας της μεταρρύθμισης και αφετέρου να «δικαιωθή εις την συνείδησιν του κλάδου το αίτημα της αξιοκρατίας, όπερ αποτελεί άλλως τε το Πιστεύω του κ. Πρωθυπουργού»¹⁰⁷⁴. Στις απόψεις της αυτές η Ομοσπονδία βρήκε σύμφωνους και εκπροσώπους του αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος¹⁰⁷⁵.*

Στη δε απάντηση του Ε. Παπανούτσου – ο οποίος τόνισε δημοσίως (17.1.1965) ότι έργο της ΟΛΜΕ ήταν να προασπίζει τα επαγγελματικά συμφέροντα του κλάδου και όχι «να υποδεικνύη εις την Κυβέρνησιν τα πρόσωπα τα οποία πρέπει να χρησιμοποιηθούν εις υψηλάς επιστημονικές και εκπαιδευτικές θέσεις» - η ΟΛΜΕ αντέδρασε προβάλλοντας το δικαίωμά της να εκφράζει την άποψή της και σε εκπαιδευτικά ζητήματα ως *διφυής οργάνωση*¹⁰⁷⁶, αμφισβητώντας για μια ακόμη φορά τα τυπικά προσόντα ως επαρκείς αποδείξεις καταλληλότητας για κατάληψη νευραλγικών θέσεων και κατηγορώντας το Γενικό Γραμματέα για ευνοιοκρατία και προκατάληψη κατά της δημοσίας παιδείας. Την αιτίαση κατά του Ε. Παπανούτσου τη στήριξε:

α) στο ότι ο ένας από τους τρεις φιλολόγους που επιλέχθηκαν ως Σύμβουλοι, ο Δ. Μάνος, και η φιλόλογος που διορίστηκε Πάρεδρος, η Έλλη Γιωτοπούλου-Σισιλιάνου, δεν ήταν κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου και προέρχονταν από τη ιδιωτική εκπαίδευση (το Αμερικανικό Κολέγιο)

β) στο ότι ο δεύτερος από τους τρεις Σύμβουλους, ο Αλ. Καρανικόλας, σύζυγος της επί σειράς ετών συνεργάτιδας του Ε. Παπανούτσου Σοφίας Γεδεών: (i) δεν είχε προαχθεί στο

¹⁰⁷⁴ Βλ. «Περί την επάνδρωσιν του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Χάσμα αγεφύρωτον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 1 και «Αι ανακοινώσεις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 2.

¹⁰⁷⁵ Βλ. Ρ. Ιμβριώτη, *Παιδεία και Κοινωνία. Ελληνικά...*, ο.π., σ. 52-58.

¹⁰⁷⁶ Το δικαίωμα της ΟΛΜΕ να εκφέρει άποψη υποστήριξε σε άρθρο της η Ρ. Ιμβριώτη, η οποία αφού τονίζει τη σημασία του έργου του ΠΙ για την ελληνική εκπαίδευση σχολιάζει: «Για τούτο το έργο [...] δε βλέπουμε κι εμείς, έξω από 4-5 επιστημονικές μορφές, τους “έμπειρους” και “προετοιμασμένους”. Ας αναλογιστούμε όλοι τις ευθύνες μας. [...] Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο πρέπει να πετύχει και για τούτο πέφτει λόγος σε όλους και προ πάντων στους εκπαιδευτικούς». Βλ. Ρ. Ιμβριώτη «Το παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οι σκοποί και το έργο του», στο [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική...* ο.π. σ. 316-320.

βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή αξιοκρατικά¹⁰⁷⁷ και (ii) δεν είχε καταθέσει διδακτορικό δίπλωμα, αλλά απλή πιστοποίηση μεταπτυχιακών σπουδών¹⁰⁷⁸.

Η κριτική της ΟΛΜΕ - η οποία έλαβε χώρα σε εποχή κατά την οποία το κυβερνών κόμμα από τη μια ταλανιζόταν από εσωτερικές αντιθέσεις και από την άλλη κατηγορείτο από τη Δεξιά ότι ενίσχυε τον κομμουνισμό - θα ενίσχυε την επιχειρηματολογία των πρώην Εκπαιδευτικών Συμβούλων που κατέφυγαν στη δικαιοσύνη¹⁰⁷⁹ και θα εφοδίαζε έκτοτε με ένα ακόμα επιχείρημα την ΕΡΕ και τους εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος που έβαλλαν κατά του ΠΙ μέχρι την κατάργησή του από τη δικτατορία. Σε διαδοχικά άρθρα του ο Κ. Γεωργούλης, αφού σημείωνε πως δεν επρόκειτο να κάνει λόγο για την καταλληλότητα των μελών του ΠΙ, «διότι περί του ζητήματος τούτου εξέφερεν ήδη ελάχιστα κολακευτικήν γνώμην η Ομοσπονδία των Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως», κατηγορούσε την κυβέρνηση πως ανέθετε τον έλεγχο της εκπαίδευσης σε θεσμό που υπήρχε μόνο σε κομμουνιστικά καθεστώτα. Επιπλέον, κατά καιρούς χρησιμοποίησε και άλλα από τα επιχειρήματα της Ομοσπονδίας, όπως καταδεικνύει το ότι διατεινόταν πως για τη στελέχωση του ΠΙ είχαν παραγκωνιστεί εκπαιδευτικοί με «ευδοκιμωτάτην δράσιν [...] και υψηλόν ήθος» και ότι τα επιστημονικά και υπηρεσιακά στοιχεία όσων επιλέχθηκαν δεν δικαιολογούσαν «την προώθησίν των»¹⁰⁸⁰.

Τον ίδιο μήνα η ΟΛΜΕ εξέφρασε σε έντονο ύφος τις αντιρρήσεις της για το νέο τρόπο ενδοσχολικής αξιολόγησης των μαθητών¹⁰⁸¹ αμφισβητώντας όχι την παιδαγωγική του ορθότητα, αλλά το εφικτό της εφαρμογής του. Χαρακτήρισε *αντιφατική* την «κατάργησιν και μη κατάργησιν» των ενδοσχολικών εξετάσεων¹⁰⁸² και, απηχώντας τη ρητορική της Δεξιάς που έκανε λόγο για άσκηση τρομοκρατίας εναντίον όσων αρνούσαν να διδάξουν τ’

¹⁰⁷⁷ Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ε. Πριώνη για την προαγωγή του *ικανού Γυμνασιάρχη* και *δημοκράτη* Αλ. Καρανικόλα στο βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή είχε μεσολαβήσει βουλευτής της ΕΡΕ. Βλ. Παράρτημα, συνέντευξη Ε. Πριώνη.

¹⁰⁷⁸ Από τους τρεις φιλόλογους που διορίστηκαν ως Σύμβουλοι μόνο για τον Κ. Συριόπουλο, διδάκτορα Φιλοσοφίας του Cambridge, δεν εξέφρασε αντίρρηση η ΟΛΜΕ. Για τις αιτιάσεις της ΟΛΜΕ βλ. «Περί την επάνδρωσιν του Π.Ι.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 1- 3 και «Αρχή σοφίας» ο.π. σ. 9.

¹⁰⁷⁹ Στην υπ. αριθ. 17199/6.2.65 απόφαση του Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας Ε. Παπανούτσου, με την οποία διορίστηκαν τα πρώτα μέλη του ΠΙ, εκτός από τον Χρ. Θεοδωράτο και τη Ν. Δενδρινού - Αντωνακάκη δεν περιλήφθηκαν οι πρώην Εκπαιδευτικού Σύμβουλοι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης Ν. Μάρκας, Κ. Κουρκούλης και Γ. Κανάς. Όλοι προσέφυγαν στη δικαιοσύνη, όπου «δικαιώθηκαν» τελεσίδικα το 1966.

¹⁰⁸⁰ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η σύνθεσις του πρώτου πυρήνος του ΠΙ. Η μεταξύ του υπουργείου Παιδείας και ΟΛΜΕ διένεξις», εφ. *Η Καθημερινή* 24.1.1965 τ.ι. «Η κομματική σύνθεσις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου», εφ. *Η Καθημερινή* 12.2.1965, σ. 5 τ.ι. , «Πλήρης εξάρθρωσις των εκπαιδευτικών υπηρεσιών», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.4.1965, σ. 5.

¹⁰⁸¹ Το νέο σύστημα προέβλεπε κατάργηση των γραπτών εξετάσεων στο τέλος του πρώτου εξαμήνου του σχολικού έτους και *συναγωγή* της κατά διμήνα επίδοσης των μαθητών από την προφορική βαθμολογία και από ένα τουλάχιστον ανά διμήνο υποχρεωτικό πρόχειρο διαγώνισμα Βλ. Τηλεγραφική εγκύκλιος ΥΠΕΠΘ υπ. αρ. 167955/12.12.1964 και έγγραφες εγκύκλιοι υπ. αρ. 3612/6/14.1.1965 και 5612/6/22.1.1965.

¹⁰⁸² Το ίδιο επιχείρημα χρησιμοποίησε και ο Κ. Γεωργούλης. Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η εξαθλίωσις της εκπαίδευσως», εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.1965, σ. 5.

αρχαία ελληνικά από μετάφραση¹⁰⁸³, αναφέρθηκε με τρόπο δηκτικό στον Ε. Παπανούτσο διεκδικώντας ταυτόχρονα εμμέσως πλην σαφώς επιδοματική ενίσχυση¹⁰⁸⁴ :

«Εάν η Γενική Γραμματεία, εξ ης εκπορεύεται η [...] εγκύκλιος επέτρεπεν εις λειτουργόν τινά της δημοσίας εκπαιδεύσεως να εκφέρει ελευθέρως την γνώμην του – χωρίς να διατρέχη τον κίνδυνον να χαρακτηρισθή ως αντιδρών εις την μεταρρύθμισιν – θα επληροφορείτο [...] ότι εξ αντικειμένου καθίσταται ανέφικτος η ομαλή διεξαγωγή του προχείρου διαγωνισμού, [διότι] οι μαθηταί κατά το μάλλον συνωθούνται εις μικράς αιθούσας καθήμενοι εις τα θρανία ανά 3 ή 4 και κατ' ακολουθία θα έχωμεν παρωδία διαγωνίσματος. Εάν δε είχε περισσότερον θάρρος ο τυχών ερωτώμενος θα επληροφόρει την Γεν. Γραμματείαν ότι οι πλείστοι των καθηγητών θα υποχρεούνται να διορθώνουν εις χρόνον εργάσιμον, την νύκτα φυσικά ή τας Κυριακάς, 1.500-2.000 γραπτά κατά δίμηνον, πέραν των λοιπών γραπτών δοκιμίων των μαθητών των. Η ΟΛΜΕ υπενθυμίζει εις τον κ. Γεν Γραμματέα ότι εσχάτως η Πολιτεία εχορήγησεν ιδιαίτεραν αποζημίωσιν εις τους φύλακας των Αναμορφωτηρίων δια νυκτερινήν εργασίαν και τας ημέρας αργίας. Δεν νομίζει ότι οι φύλακες των αναμορφωτηρίων και οι εργάται των ... μορφωτηρίων πρέπει να τύχουν τουλάχιστον ίσης μεταχειρίσεως; Διότι επί τέλους οι καθηγηταί δεν είναι είλωτες και θα αρνηθούν οπωσδήποτε να γίνουν»¹⁰⁸⁵.

Σχολιάζοντας δε τις παραινήσεις που η ηγεσία του υπουργείου Παιδείας απεύθυνε στους καθηγητές/τριες να επιδείξουν *ενθουσιασμό και πίστη* στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση σημείωνε:

«Η πρόσθετη επιβάρυνσις του καθηγητού με διορθώσεις είναι άσκοπος [...] και δι' αόριστον χρόνον. Το μόνον αποτέλεσμα είναι η εξουθένωσις του καθηγητού και η εκ ταύτης δυσφορία ήτις [...] δεν εκτρέφει τον ενθουσιασμόν και την πίστην»¹⁰⁸⁶.

Εξάλλου το Μάρτιο του '65 η συγκρότηση του ΚΥΣΔΕ¹⁰⁸⁷ επιδείνωσε τις σχέσεις της ΟΛΜΕ με τον Ε. Παπανούτσο. Το ότι τοποθετήθηκε πρόεδρος του ΚΥΣΔΕ ο Αλ.

¹⁰⁸³ Κ. Γεωργούλης, «Η εξαθλίωσις της...», ο.π., σ. 5.

¹⁰⁸⁴ Από τα μέσα Δεκεμβρίου του 1964 ως τον ανασχηματισμό του Απριλίου 1965 το υπουργείο Παιδείας διοικείτο ουσιαστικά από τον Ε. Παπανούτσο λόγω απουσίας του Λ. Ακρίτα, που ήταν σοβαρά ασθενής.

¹⁰⁸⁵ «Καθαρά αντίφασις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 9. Αργότερα, με αφορμή σχετικό άρθρο της εφ. *Τα Νέα* (5.4.1965) που επιδοκίμαζε το νέο τρόπο ενδοσχολικής αξιολόγησης, η ΟΛΜΕ εμπλούτισε την επιχειρηματολογία της και με παιδαγωγικής υφής επιχειρήματα (η αναμονή των πρόχειρων διαγωνισμάτων θα κρατούσε τους μαθητές σε υπερδιέγερση, οι μαθητές θα έχαναν το ενδιαφέρον τους για το μάθημα στο οποίο διαγωνίστηκαν, θα χάνονταν πολύτιμες ώρες διδασκαλίας κ.λπ.). Η Ομοσπονδία επέμεινε στη θέση της και επανέφερε το ζήτημα στον υπουργό Παιδείας της «αποστασίας» Στ. Αλαμανή, ο οποίος αποφάσισε τα υποχρεωτικά γραπτά πρόχειρα διαγωνίσματα να γίνονται ανά τετράμηνο. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 252/9.4.1965, σ. 2-3, τχ. 259-260/Οκτωβρίου 1965, σ. 13 και 16, τχ. 263/10.12.1965, σ. 16.

¹⁰⁸⁶ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 259-260, ο.π.

¹⁰⁸⁷ Το πρώτο ΚΥΣΔΕ, του οποίου η θητεία ορίστηκε ως τις 31.12.65, απαρτιζόταν από τους : 1. Αλ. Καρανικόλα, φιλόλογο - Σύμβουλο του ΠΙ, ως Πρόεδρο, 2. Αλ. Παπαδερό, θεολόγο - Πάρεδρο του ΠΙ, ως Αντιπρόεδρο, 3. Αντ. Κατσουρό, φιλόλογο - Γενικό Επιθεωρητή, 5. Ταγκαλάκη Αλκ., φυσικό - Γενικό Επιθεωρητή και δύο πρώην προέδρους της ΟΛΜΕ τον Χ. Περδικάρη, αιρετό εκπαιδευτικό σύμβουλο και τον Ν. Πανικολάου, Διευθυντή Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Ο τελευταίος μετείχε στο Συμβούλιο χωρίς δικαίωμα ψήφου.

Καρανικόλας και αντιπρόεδρος ο Πάρεδρος του ΠΙ Αλ. Παπαδερός - ο οποίος κατά την Ομοσπονδία έφερε και δεν έφερε το βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή, ήταν νεώτερος των Γενικών Επιθεωρητών και οπωσδήποτε κατώτερος του Αιρετού Εκπαιδευτικού Συμβούλου-ερμηνεύθηκαν ως προσβολή του κλάδου και παρείχαν ισχυρό έρεισμα αμφισβήτησης της εγκυρότητας των αποφάσεων του διοικητικού οργάνου. Επιπλέον, η απόσπαση ενός μόνο αποδεκτού από την ΟΛΜΕ Γενικού Επιθεωρητή στο ΚΥΣΔΕ, αποτελούσε για την ΟΛΜΕ απόδειξη ότι η εποπτεία των σχολείων θεωρείτο από τον Ε. Παπανούτσο *δευτερεύον έργο*¹⁰⁸⁸.

Μία ακόμη αφορμή για καυστικά σχόλια εκ μέρους της ΟΛΜΕ προς τον Γενικό Γραμματέα υπήρξε το ότι έξι μήνες μετά τη διεξαγωγή των εξετάσεων για το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο οι καθηγητές/τριες που συμμετείχαν σε διάφορες επιτροπές δεν είχαν ακόμη μειφθεί:

«Είναι καιρός οι υπεύθυνοι της διεξαγωγής των εξετάσεων [ενν. τον Ε. Παπανούτσο] να δώσουν εις τους ενδιαφερομένους μίαν οιαδήποτε υπεύθυνον απάντησιν. Εάν πάντως [η υπηρεσία] την έπαθε δίκην Επιμηθέως ας αναζητήσει... Προμηθεά ή ας δώση μίαν οριστικήν απάντησιν»¹⁰⁸⁹.

Τον ίδιο μήνα (Μάρτιο του 1965) η Ομοσπονδία αντιτάχθηκε και στην άμεση εφαρμογή των εισιτηρίων εξετάσεων για το Λύκειο (παρόλο που ένα περίπου χρόνο νωρίτερα έθετε τη διενέργειά τους ως προϋπόθεση της διαίρεσης της Μ.Ε. σε αυτόνομους κύκλους) μεταθέτοντας την εφαρμογή του μέτρου στο απώτερο μέλλον, «αν μπορέση [να εφαρμοστεί] - μια και πολλά παιδιά ωριμάζουν μετά τα 15 τους - [...] όταν το Λύκειο αποκτήση ουσία και [...] όταν μεταρρυθμιστούν οι τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Δηλαδή το ενωρίτερο το 1967-68 »¹⁰⁹⁰.

Οι αντιδράσεις αυτές εκ μέρους της ΟΛΜΕ θα μπορούσαν ενδεχομένως να αποδοθούν στον ισχυρισμό που διατυπώσαμε προηγουμένως, ότι δηλαδή εκείνοι που κατά την έκφραση του Ε. Παπανούτσου «κρατούσαν τη Σφραγίδα της συντεχνίας στα χέρια τους» εξαρτούσαν σε μεγάλο βαθμό τη στάση τους απέναντι στη μεταρρύθμιση από το κατά πόσο η πολιτική ηγεσία ήταν διατεθειμένη να υπαναχωρεί στις συνεχείς, σχεδόν εκβιαστικές, πιέσεις τους και να προβαίνει παροχές προς τον κλάδο.

Στο βαθμό που ο ισχυρισμός αυτός ευσταθεί, οι ιθύνοντές της είχαν κάθε λόγο να εμφανίζονται δυσαρεστημένοι από την τροπή που είχαν στο μεταξύ πάρει κάποιες από τις

¹⁰⁸⁸ «Το υπηρεσιακόν συμβούλιο Μ.Ε.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 25/4.3.1965, σ. 1-2.

¹⁰⁸⁹ «Δίκην Επιμηθέως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 25/4.3.1965, σ. 2. Χαρακτηριστική είναι η διαφορά ύφους στις διαμαρτυρίες της ΟΛΜΕ για το ίδιο ζήτημα κατά τα επόμενα χρόνια. Το 1966 διαμαρτυρόμενη για την καθυστέρηση καταβολής των αποζημιώσεων στους καθηγητές που εργάστηκαν κατά τη διεξαγωγή των εισιτηρίων εξετάσεων του 1965 αρκέστηκε στο να δηλώσει πως η καθυστέρηση «μόνον εις περίπτωσιν χρεωκοπίας θα εδικαιολογείτο», ενώ στα τέλη του ίδιου χρόνου στο να εκφράσει το ίδιο *μικρό παράπονο* όσων εργάστηκαν για τις εξετάσεις του 1966. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 274/5.9.1966, σ. 18 και τχ. 279/ 2.12.1966, σ. 2.

¹⁰⁹⁰ «Εισαγωγικά εις το Λύκειον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 250/4.3.1965, σ. 3.

επαγγελματικές διεκδικήσεις του κλάδου, με πρώτη τη θέσπιση του βαθμού του Λυκειάρχη. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για την ψήφιση του Ν.Δ. 4379/1964, προτάθηκε από τον Λ. Ακρίτα (24.9.1964) προσθήκη στο άρθρο 12 για τη θέσπιση βαθμού μεταξύ αυτών του Γυμνασιάρχη και του Γενικού Επιθεωρητή. Ωστόσο, ο υπουργός Οικονομικών Κ. Μητσοτάκης αντιτάχθηκε σθεναρά επικαλούμενος την αδυναμία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (Γ.Λ.Κ.) από τη μια να υπολογίσει τον αριθμό των νέων θέσεων (αφού δεν είχε καθοριστεί ο αριθμός των Λυκείων) και το ύψος της δαπάνης για όσους θα καταλάμβαναν θέσεις στο νέο βαθμό, και από την άλλη το ότι δεν ήταν δυνατόν να συσταθούν νέοι βαθμοί και θέσεις εν όψει της αναθεώρησης του δημοσιούπαλληλικού κώδικα και της κατάρτισης νομοσχεδίου για το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων. Κατόπιν τούτου η προσθήκη, παρόλο που ψηφίστηκε από την Μικρή Βουλή, δεν συμπεριλήφθηκε στο Ν.Δ. 4379/1964.

Επικαλούμενος οικονομικούς λόγους ο Κ. Μητσοτάκης περιέκοψε και τις θέσεις των Βοηθών Γυμνασιάρχων από 150 που είχε εισηγηθεί το Υπουργείο Παιδείας σε 50, μη λαμβάνοντας υπόψη τη σχετική νομοθεσία¹⁰⁹¹. Ταυτόχρονα, ανέβαλε διαρκώς την προσυπογραφή του Β.Δ. που αφορούσε καταβολή επιδόματος *ερημίας* (συνολικής ετήσιας δαπάνης 1,2 εκατ. δρχ. και ύψους 400 δρχ. για κάθε καθηγητή/τρια που υπηρετούσε σε Γυμνάσια κωμοπόλεων κάτω των 3.000 κατοίκων στις οποίες δεν λειτουργούσαν Λύκεια) αν και η κυβέρνηση της Ε.Κ. είχε δεσμευτεί για την παροχή του ήδη από το Δεκέμβριο του 1963.

Η ΟΛΜΕ, καλώντας τις ΕΛΜΕ να προβούν σε διαμαρτυρίες και να ζητήσουν την *άμεση επέμβαση του Πρωθυπουργού και της Κυβέρνησης*¹⁰⁹², χαρακτήρισε ασύστατους τους ισχυρισμούς του υπουργού:

«Ο ισχυρισμός λ.χ. ότι εν όψει της συντάξεως του νέου μισθολογίου δεν ενδείκνυται η χορήγησης επιδομάτων ούτε η σύστασις νέων θέσεων, δεν ευσταθεί, διότι εν όψει συντάξεως νέου μισθολογίου και επιδόματα εχορηγήσατε και δια του αυτού ν.δ. “περί Γενικής Εκπαιδεύσεως” εξηκοντίσατε βαθμολογικώς και μισθολογικώς προς άνω κατηγορίαν τινα εκπαιδευτικών [...]. Ούτε ο ισχυρισμός ότι είναι απροσδιόριστος η δαπάνη ευσταθεί [...]. Εάν τα Λύκεια περιορισθούν εις 300 με μισθολογικήν διαφοράν του Λυκειάρχου από του Γυμνασιάρχου λ.χ. 500 δρχ. μηνιαίως η ετησία δαπάνη υπολογιζομένων και των επιπτώσεων εκ των προσαυξήσεων θα ανέρχεται περί τα 3 εκατ. ετησίως»¹⁰⁹³.

Πράγματι, με το Ν.Δ. 4379/1964 είχαν αυξηθεί κατά 55 οι θέσεις των Επιθεωρητών της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, γεγονός που επέτρεψε στη ΔΟΕ να διεκδικήσει και σύντομα να

¹⁰⁹¹ Σύμφωνα με το Ν.Δ. 3379/1955 αναλογούσαν 120 Βοηθοί Γυμνασιάρχες στις 700 νέες οργανικές θέσεις καθηγητών/τριών.

¹⁰⁹² Βλ. Τηλεγραφήματα ΟΛΜΕ, στο Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχόμενων 1964-65, υπ. αρ. 24 και 25, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

¹⁰⁹³ «Ανοιχτή επιστολή προς τον Υπουργόν των Οικονομικών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 242/ Οκτώβριος 1964, σ. 1-2.

επιτύχει (το Δεκέμβριο του 1964) αναλογική αύξηση θέσεων τόσο στο βαθμό του Τμηματάρχη Α΄ όσο και σε αυτόν του Τμηματάρχη Β΄¹⁰⁹⁴. Παράλληλα, με το ίδιο Ν.Δ. (άρθρο 17, παρ. 1) οι δάσκαλοι Γενικοί Διευθυντές Παιδαγωγικών Ακαδημιών εξισώνονταν βαθμολογικά και μισθολογικά με τους Σύμβουλους του ΠΙ (βαθμό που ισοδυναμούσε με αυτόν του καθηγητή Πανεπιστημίου), οι Διευθυντές τους με το βαθμό του Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Εκπαίδευσης και οι υποδιευθυντές τους με το βαθμό του Γυμνασιάρχη, παρόλο που κατά την Ομοσπονδία μερικοί από αυτούς ήταν δυνατόν «να στερούνται και απολυτήριον Γυμνασίου»¹⁰⁹⁵. Επιπλέον ο Κ. Μητσοτάκης κατάρτιζε σχέδιο Β.Δ. με το οποίο αυξάνονταν τα επιδόματα των Διευθυντών Παιδαγωγικών Ακαδημιών, των Επιθεωρητών της Μέσης και Στοιχειώδους εκπαίδευσης ενώ αρνείτο αύξηση στο επίδομα των Γυμνασιαρχών, οι οποίοι κατά την ΟΛΜΕ είχαν περισσότερα προσόντα από τους Επιθεωρητές της Στοιχειώδους¹⁰⁹⁶. *Πρόκληση* αποτελούσε για την Ομοσπονδία και το γεγονός ότι ο υπουργός Οικονομικών στο άρθρο 15 του καταρτιζόμενου από τον ίδιο φορολογικού νομοσχεδίου ενσωμάτωνε στις αποδοχές των τραπεζικών υπαλλήλων τις πρόσθετες αμοιβές των εν λόγω υπαλλήλων και τα ποσά του φόρου εισοδήματος επί των τακτικών αποδοχών τους¹⁰⁹⁷. Τέλος, την ΟΛΜΕ ανησυχούσε το γεγονός ότι την ίδια χρονική περίοδο και εν όψει της κατάθεσης στη Βουλή νομοσχεδίου με το οποίο θα τροποποιούνταν οι διατάξεις του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα, ΔΟΕ και ΑΔΕΔΥ προέβαλαν από κοινού αίτημα για *ενιαιοποίηση*¹⁰⁹⁸ των θέσεων Τμηματάρχη Β΄ και Α΄ και γι' αύξηση των οργανικών θέσεων των Διευθυντών Β΄ και Α΄. Τα αιτήματα της ΔΟΕ ικανοποιήθηκαν στα τέλη Νοεμβρίου (25.11.65)¹⁰⁹⁹ χάρη στην υποστήριξή του Ε. Παπανούτσου¹¹⁰⁰.

Οι εξελίξεις αυτές εκλήφθηκαν από την ΟΛΜΕ ως μια ακόμη απόδειξη ότι ο Κ. Μητσοτάκης *διάκειται δυσμενώς έναντι των λειτουργών της Μέσης Εκπαίδευσης* και ως

¹⁰⁹⁴ Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 554/20.11.1964, σ. 12 και τχ. 555/1.12.1964, σ. 1.

¹⁰⁹⁵ «Παραγκωνισμός εν ώρα μάχης. Η ευθύνη», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 247/15.1.1965, σ. 9.

¹⁰⁹⁶ Βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων (30.4.1964), υπ. αρ. 121, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

¹⁰⁹⁷ Προϋπόθεση της ενσωμάτωσης ήταν το προστιθέμενο στις αποδοχές ποσό να μην υπερβαίνει τις 5.000 δρχ. το μήνα. Πάντως η ενσωμάτωση αύξανε το βασικό μισθό των τραπεζικών υπαλλήλων, ενώ η απαλλαγή τους από την καταβολή φόρου, επέφερε αύξηση και στις συντάξεις τους. Βλ. «Η πρόκλησις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 244/15.11.1964, σ. 2.

¹⁰⁹⁸ Οι θέσεις ορισμένων βαθμών ήταν *οργανικές*, ενώ άλλων *ενιαίες*. Η εξέλιξη των υπαλλήλων στους οργανικούς βαθμούς και μόνο γινόταν υπό την προϋπόθεση ύπαρξης κενής θέσης.

¹⁰⁹⁹ Οι δάσκαλοι πέτυχαν μεγάλη αύξηση του ποσοστού των προαγόμενων σε ανώτερες θέσεις (i. αύξηση των θέσεων του 3^{ου} βαθμού (Διευθυντή Β΄ που αντιστοιχούσε στο Βοηθό Γυμνασιάρχη) από 625 σε 1.000, ii. αύξηση των θέσεων του 5^{ου} βαθμού (Τμηματάρχη Β΄, που αντιστοιχούσε στο βαθμό του καθηγητή 2/3) από 8.275 σε 9.000, iii. μείωση του χρόνου προαγωγής στους βαθμούς 5^ο και 4^ο (πρόκειται για επέκταση των ευεργετικών διατάξεων του άρθρου 7 του Ν.Δ. 4193/1961), iv. σταδιακή ενιαιοποίηση (μέχρι την 1.7.67) των 9.000 θέσεων του 5^{ου} βαθμού με τις 3.450 θέσεις του 4^{ου} βαθμού (Τμηματάρχη Α΄, που αντιστοιχούσε στον Α΄/βάθμιου καθηγητή). Έτσι, περίπου το 50% των δασκάλων θα προαγόταν στο βαθμό του Τμηματάρχη Α΄ μετά από 11 χρόνια υπηρεσίας, δικαίωμα που μέχρι τότε είχαν μόνο οι καθηγητές/τριες του κλάδου 3, v. αύξηση κατά 50% των θέσεων του 5^{ου} βαθμού για τις νηπιαγωγούς). Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 555/1.12.1964, σ. 1 και τχ. 560/10.2.1965, σ. 1-3· *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 271/5.5.1966, σ. 5.

¹¹⁰⁰ *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 560/10.2.1965, σ. 2.

ενέργειες που οδηγούσαν σε *περαιτέρω υποτίμησή* της θέσης τους. Γι' αυτό, μετά από αλληπάλληλες τηλεγραφικές διαμαρτυρίες ζήτησε σε υπόμνημά της (30.11.1964) να ενταχθεί στο νομοσχέδιο που τροποποιούσε τον δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα η ιδιαίτερη διαβάθμιση των καθηγητών σύμφωνα με το Ν.Δ.3379/55¹¹⁰¹. Επίσης, μια και προβλεπόταν στο εν λόγω νομοσχέδιο η ταχύτερη βαθμολογική εξέλιξη των δημοσίων υπαλλήλων, ζήτησε τη μείωση του χρόνου προαγωγής των καθηγητών/τριών Μ.Ε. κατά ένα χρόνο. . Επιπρόσθετα, από τη στιγμή που προβλεπόταν η *ενιαιοποίηση* των θέσεων των Τμηματάρχων Α' και Β', αξίωσε να καταργηθεί η *πλαστή οργανικότητα* των θέσεων του Βοηθού Γυμνασιάρχη και του Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής και κυρίως να συσταθεί άμεσα ο βαθμός Λυκειάρχη «παρεμβλλόμενος μεταξύ των βαθμών του Γυμνασιάρχου και του Γενικού Επιθεωρητού»¹¹⁰².

Ταυτόχρονα δεν παρέλειψε να σχολιάσει τη θέση που πήρε ο Ε. Παπανούτσος απέναντι στα αιτήματα των δασκάλων:

«Αλλ', επειδή ο κ. Γενικός προκειμένου λ.χ. δια τον βαθμόν του Γυμνασιάρχου – Λυκειάρχου εις το Συνέδριον της Θεσσαλονίκης είπε “πρέπει να αισιοδοξείτε” και εις τον Πρόεδρον της ΟΛΜΕ και εντός της Βουλής κατά την συζήτησιν του νομοσχεδίου “περί Γενικής Εκπαιδεύσεως” είπε “Εγώ θα πείσω τον Μητσοτάκη”, εάν δεν είναι ανευλάβεια ερωτώμεν: Τι υπέρ των βαθμολογικών αιτημάτων των Λειτουργών της Μέσης είπεν εις τον κ. Μητσοτάκη δια να πληροφορηθούν και οι καθηγηταί; Και, εάν δεν είναι ανευλάβεια, ερωτώμεν την κυβέρνησιν: τα πάντα εν γούνεσιν Μητσοτάκη κείνται;»¹¹⁰³.

Στην άρνηση της κυβέρνησης να ικανοποιήσει τα αιτήματά της η ΟΛΜΕ απάντησε με προειδοποιητική απεργία (10.12.1964) και απείλησε με υποβολή μαζικών παραιτήσεων¹¹⁰⁴ σε μια χρονική περίοδο που: (i) είχε εκδηλωθεί κυβερνητική κρίση¹¹⁰⁵, (ii) υπήρχε κοινωνική ένταση¹¹⁰⁶, (iii) η ΕΡΕ εξέφρασε την πρόθεσή της να ζητήσει επανεξέταση νομοθετημάτων που είχε ψηφίσει η Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής μεταξύ των οποίων ήταν τα Ν.Δ. της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και της 35ετίας.

¹¹⁰¹ Πρόκειται για τα άρθρα 4,5 και 6 του Ν.Δ. 3379/1955.

¹¹⁰² *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 245/1.12.1964, σ. 1 και 16.

¹¹⁰³ «Προς τον κ. Γ. Γραμματέα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 246/15.12.1964, σ. 16.

¹¹⁰⁴ «Προς τον Αβεντίνον λόφον», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π. σ. 1-2

¹¹⁰⁵ Μια μερίδα στελεχών της Ε.Κ. (Μητσοτάκης, Κωστόπουλος, Τούμπας κ.α.) που πρωταγωνίστησαν αργότερα στην «αποστασία», είχαν εκφράσει επιφυλάξεις ήδη από τον Αύγουστο του 1964 τόσο για την οικονομική πολιτική, όσο και για τη διαχείριση του Κυπριακού από τον Γ. Παπανδρέου (απόρριψη σχεδίου Achenson) και παρακολουθούσαν με ανησυχία την αύξηση της επιρροής του Α. Παπανδρέου. Η αποτυχία της πολιτικής της Ε.Κ. στο κυπριακό και η συσπείρωση όχι μόνο των συντηρητικών δυνάμεων, αλλά και φιλελεύθερων πολιτικών που έβλεπαν να κλονίζεται η ηγετική τους θέση στην Ε.Κ. και να μειώνονται οι πιθανότητές τους να διαδεχθούν τον Γ. Παπανδρέου (λ.χ. του Κ. Μητσοτάκη, του Η. Τσιριμώκου) συντέλεσαν ώστε το Νοέμβριο του 1964 να εκδηλωθεί κυβερνητική κρίση. Βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική...*, ο.π. σ. 345, Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. , τ.5, σ. 127· Ευ. Χατζηδημητρίου, ο.π., σ. 319.

¹¹⁰⁶ Κατά το δίμηνο Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1964 πραγματοποιήθηκαν 76 απεργίες. Βλ. Χρ. Βερναρδής, Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στη προδικτατορική Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1991, σ. 154, πίνακας 33.

Μία ημέρα πριν την απεργία η Ε.Κ. προχώρησε σε ανακοίνωση παροχών προς τους καθηγητές/τριες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν και επιδόματα θέσης για τους Διευθυντές σχολείων και δεσμεύθηκε για άμεση καταβολή του *επιδόματος ερημίας*¹¹⁰⁷. Την ίδια ημέρα ο Ε. Παπανούτσος κάλεσε τηλεγραφικά τους Διευθυντές των σχολείων να «παραμείνουν εις θέσιν τους εκτελούντες πιστώς το καθήκον των»¹¹⁰⁸.

Η εξαγγελία των παροχών προκάλεσε την άμεση αντίδραση και των δύο εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών. Η ΟΛΜΕ ενέμεινε στην απεργία χαρακτηρίζοντας τα επιδόματα ως *αλχημικές εξισώσεις του Γ.Α.Κ.* και *μικροπαροχές* που αποσκοπούσαν στη δημιουργία εντυπώσεων. Τούτο γιατί έκρινε πως η *δαπάνη* στην οποία η κυβέρνηση προτίθετο να προβεί ήταν όχι μόνο *ασήμαντη*, αλλά και μικρό μόνο μέρος των καθηγητών/τριών. Παράλληλα, έκανε λόγο για *συνωμοσία* οργανωμένη από τους *εισηγητές της επιδοματικής εξαγγελίας, οι οποίοι υπέκλεψαν τη συγκατάθεση του Γ. Παπανδρέου στοχεύοντας στον οριστικό ενταφιασμό των βαθμολογικών και οικονομικών διεκδικήσεων του κλάδου* μετά «τον θανάσιμον τραυματισμόν της εμπιστοσύνης του προς την ηγεσίαν του [ενν. τον Ε. Παπανούτσο]»¹¹⁰⁹ και αντέκρουσε τα επιχειρήματα όσων δημοσιούπαλλήλικών κλάδων έκαναν λόγο για *διακριτική μεταχείριση των καθηγητών* δίνοντας στη δημοσιότητα συγκριτικό πίνακα των αποδοχών των καθηγητών και των γεωπόνων¹¹¹⁰. Στον αντίποδα, η ΔΟΕ εξέφρασε τη δυσαρέσκειά της για την επιστράτευση της καταδικασμένης επιδοματικής πολιτικής σε περίοδο κατά την οποία η πλειονότητα των δημοσίων υπαλλήλων προσέβλεπαν στην κατάρτιση ενιαίου μισθολογίου. Διαμαρτυρήθηκε για το πρόσχημα που επικαλέστηκε ο Γ. Παπανδρέου προκειμένου να δικαιολογήσει την οικονομική ενίσχυση των καθηγητών (ότι δηλαδή η χορήγηση των επιδομάτων ήταν αναπόφευκτη «μετά την ικανοποίησιν των μισθολογικών και βαθμολογικών αιτημάτων των λειτουργών της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως») και ζήτησε να χορηγηθεί και στους δασκάλους το *επίδομα ερημίας*¹¹¹¹.

Βασιζόμενη στην επιτυχία της 24ωρης απεργίας και αξιοποιώντας τόσο την υπάρχουσα πολιτική και κοινωνική ένταση όσο και τη σημασία της συμβολής των καθηγητών/τριών

¹¹⁰⁷ «Ικανοποιούνται βασικά αιτήματα των λειτουργών της Μ.Ε.», εφ. *Το Βήμα*, 9.12.1964, σ. 1 και 5.

¹¹⁰⁸ «Τηλεγράφημα προς Γεν. Επιθεωρητάς [και] Γυμνασιάρχας Δημοσίων Γυμνασίων», φ. ΟΛΜΕ, Εισερχόμενα 1964-65, υπ. αρ. 58, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

¹¹⁰⁹ «Ανακοίνωση ΟΛΜΕ 9)10. 12. 1964», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 246/15.12.1964, σ. 6-7.

¹¹¹⁰ Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 247/15.1.1965, σ. 1.

¹¹¹¹ Σχολιάζοντας τις δηλώσεις του Γ. Παπανδρέου, η ΔΟΕ σημείωσε ότι δεν γνώριζε τίποτα για την ικανοποίηση μισθολογικών αιτημάτων των δασκάλων από τη στιγμή που δεν είχαν ακόμη χορηγηθεί ούτε το επίδομα των Γραμματέων Σχολικών Εφορειών, ούτε το «υπολειπόμενο ποσόν της διαφοράς μεταξύ της αιτουμένης και χορηγηθείσης αυξήσεως των 500δρχ προς πλήρη επιδοματική εξισορρόπησιν των Διδασκάλων μετά των υπαλλήλων ισοτίμων κλάδων». Αναφορικά με τα βαθμολογικά της αιτήματα παρατήρησε πως ικανοποιούνταν μόνο μερικώς. Η πλήρης ικανοποίησή τους κατά τη ΔΟΕ προϋπέθετε: 1. χορήγηση θέσεων 2^{ου} βαθμού (Διευθυντή Α΄- Γυμνασιάρχη) και στους δασκάλους με το σκεπτικό ότι άνηκαν στην α΄ κατηγορία υπαλλήλων. 2. περαιτέρω διεύρυνση των θέσεων του 3^{ου} βαθμού, 3. χορήγηση περισσότερων θέσεων στους βαθμούς Τμηματάρχη Α΄ και Τμηματάρχη Β΄. Βλ. «Απεργούν οι καθηγηταί», εφ. *Το Βήμα*, 10.12.1964, σ. 12 και «Η άμυνα», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 556/15.12.1964, σ. 1.

στην επιτυχία της μεταρρύθμισης η Ομοσπονδία όχι μόνο ενέμεινε στα αιτήματά της, αλλά και απευθυνόμενη στον Πρωθυπουργό αξίωσε και αυτή πάλι στους συντηρητικούς χριστιανικούς κύκλους την απομάκρυνση των Ε. Παπανούτσου και Κ. Μητσοτάκη:

«Ζητούμεν εξομοίωσιν των παγίων απολαβών μας προς τας απολαβάς των ισοτίμων κλάδων [...]. Ζητούμεν ακόμη [...] την ικανοποίησιν και των δικών μας βαθμολογικών αιτημάτων [...]. Έχει σαφή αντίληψιν ο κλάδος, ότι καλείται αυτός κατά κύριον λόγον να πραγματοποιή την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Ας εκτιμήση η Πολιτεία ότι, υπό την αντίληψιν ταύτην δεν ζητούμεν διακριτικήν αλλ' ίσην μεταχείρισιν. Ας παραμερίση τους κακοβούλους εισηγητάς και ας αποδώσει δικαιοσύνην. Ημείς δεν αμφισβητώμεν την στοργήν της Κυβερνήσεως προς τους εκπαιδευτικούς. Εν τούτοις διαπιστώνομεν, ότι οι ποικιλώνυμοι εχθροί των λειτουργών της Μέσης Παιδείας, τινές μάλιστα των οποίων θα έδει και λόγω θέσεως και λόγω προελεύσεως να είναι θερμοί συνήγοροι των μετριοπαθών αιτημάτων της ΟΛΜΕ, κατορθώνουν να παρεμβάλλονται μεταξύ της Κυβερνήσεως και του Κλάδου και να εμποδίζουν την ικανοποίησιν των αιτημάτων μας»¹¹¹².

Στα μέσα Ιανουαρίου (20.1.1965) η κυβέρνηση υπαναχώρησε στα βαθμολογικά αιτήματα της ΟΛΜΕ (προσθέτοντας το βαθμό του Λυκειάρχη μετά από αυτόν του Γυμνασιάρχη στη βαθμολογική κλίμακα του Ν.Δ. 3379/1955 και μειώνοντας το χρόνο προαγωγής στο βαθμό του πρωτοβάθμιου καθηγητή των κλάδων 4 και 5), παρέσχε επιδοματική ενίσχυση σε κάποιες κατηγορίες καθηγητών/τριών, αλλά δεν αποδέχθηκε το αίτημα της μισθολογικής εξίσωσής τους με τους *τεχνικούς*¹¹¹³. Ως αιτιολογία πρόβαλε τα αυξημένα λόγω του εθνικού θέματος της Κύπρου κρατικά έξοδα. Η ίδια αιτιολογία προβλήθηκε και για την απόφαση της κυβέρνησης να αναβάλει επ' αόριστον τις εργασίες για το νέο μισθολόγιο χορηγώντας μικρές αυξήσεις σε μισθούς και επιδόματα¹¹¹⁴. Η ΟΛΜΕ εξέφρασε την ικανοποίησή της για τη συνολική τροπή των πραγμάτων και σημείωσε ότι «κλείει εντός παρενθέσεως το αίτημα

¹¹¹² «Η διακριτική μεταχείρισις των καθηγητών! Ο θρύλος και η πραγματικότητα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 247/15.1.1965, σ. 2. Την παραίτηση του Ε. Παπανούτσου με αφορμή τις θέσεις του επαγγελματικά ζητήματα των ιερέων (το μεταθετό των Μητροπολιτών) αξίωσε και το χριστιανικό περιοδικό *Ανάπλασις*. Βλ. π. *Ανάπλασις*, τχ. 136/Ιούνιος-Ιούλιος 1965, σ. 1.

¹¹¹³ Με το Β.Δ. 208/31.3.1965 (ΦΕΚ 53/31.1.1965) χορηγήθηκε επίδομα 400 δρχ. στους καθηγητές που υπηρετούσαν σε Γυμνάσια κωμοπόλεων κάτω των 2.500 κατοίκων εφόσον σε αυτές δεν λειτουργούσε Λύκειο και με την υπ. αριθ. 33015/9.2.65 κοινή υπουργική απόφαση Οικονομικών και Παιδείας χορηγήθηκε επίδομα των 400 δρχ. (υπό τη μορφή των εξόδων κίνησης) στους Διευθυντές-Γραμματείς σχολικών εφορειών, με αναδρομική ισχύ από 1.1.65. Επιπρόσθετα, ο υφυπουργός Γ. Μυλωνάς (που είχε τοποθετηθεί στη θέση του θανόντος Λ. Ακρίτα) διαβεβαίωσε την ΟΛΜΕ (Ιούλιος 1965) ότι σύντομα θα πραγματοποιούνταν και οι προαγωγές στις νέες διευθυντικές θέσεις (των Λυκειάρχων με προαγωγές Γυμνασιάρχων και Γυμνασιάρχων με προαγωγές Βοηθών Γυμνασιάρχων), ότι θα αυξάνονταν οι θέσεις Γενικών Επιθεωρητών (από 45 σε 60), ότι θα πραγματοποιούνταν 1.500 νέοι διορισμοί και ότι είχε ήδη υπογραφεί το σχετικό διάταγμα που αφορούσε την αύξηση των θέσεων Επιθεωρητών Σωματικής Αγωγής. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 248/1.2.1965, σ. 6 και 9 και τχ. 259-260/Οκτώβριος 1965, σ. 5-6.

¹¹¹⁴ Στα τέλη Μαρτίου χορηγήθηκε αύξηση 5% επί του βασικού μισθού αναδρομικά από 1.1.65 (Β.Δ. 208/31.3.1965 – ΦΕΚ 53/31.1.1965). Αυξήσεις δόθηκαν σε επιδόματα των ταχυδρομικών υπαλλήλων, των διοικητικών και δικαστικών υπαλλήλων, στους δικαστικούς κ.α. Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 558/20.1.65, σ. 1 και 8, τχ. 559/31.1.65, σ. 1-2 και 8, τχ. 560/10.2.65, σ. 2 και 9.

της οικονομικής αποκαταστάσεως του κλάδου» υπό την πίεση που δημιουργούσαν οι εξελίξεις στο κυπριακό στα οικονομικά της χώρας¹¹¹⁵.

Ύστερ' από αυτά, πεδίο ανταγωνισμού των συνδικαλιστικών οργανώσεων των δημόσιων μισθωτών αποτέλεσε το νομοσχέδιο για την τροποποίηση των διατάξεων του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα (Α.Ν. 1811/1951). Η νομοτεχνική διατύπωση των διατάξεων που αφορούσαν τη βαθμολογική εξέλιξη των δημοσίων υπαλλήλων παρέπεμπε σε έκδοση Β.Δ. για τον καθορισμό ουσιαστικών λεπτομερειών για τους καθηγητές/τριες Μ.Ε.¹¹¹⁶, ενώ έμενε σε εκκρεμότητα το βαθμολογικό αίτημα της ΟΛΜΕ για ταχύτερη προαγωγή των καθηγητών/τριών όλων των κλάδων. Μπροστά στον κίνδυνο υποβιβασμού των καθηγητών Μ.Ε. εν όψει των άμεσων βαθμολογικών παροχών σε άλλους κλάδους¹¹¹⁷, η ΟΛΜΕ υπέβαλε υπόμνημα, στο οποίο πέρα από τις απόψεις της για τις παραπάνω εκκρεμότητες¹¹¹⁸ περιλαμβάνονταν και νέα αιτήματα που αφορούσαν την ταχύτερη βαθμολογική εξέλιξη του κλάδου¹¹¹⁹.

¹¹¹⁵ «Ανακοίνωσις 12ης.2.65», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 249/15.2.1965, σ. 16.

¹¹¹⁶ Με Β. Δ. θα καθορίζονταν το ύψος του μισθού του Λυκειάρχη, ο αριθμός των οργανικών θέσεων του νέου βαθμού, η εξασφάλιση των προϋποθέσεων προσαυξήσεως λόγω των 3ετιών που θα έπαιρνε ο προαγόμενος σε Λυκειάρχη Γυμνασιάρχη μόλις συμπλήρωνε 30 έτη υπηρεσίας.

¹¹¹⁷ Τηλεγράφημα ΟΛΜΕ σε Κ. Μητσοτάκη 22.2.65, Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων 1964-65, υπ. αρ. 79, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

¹¹¹⁸ Με το υπόμνημα της 15^{ης}.2.65 η ΟΛΜΕ ζητούσε να τροποποιηθεί το νομοσχέδιο (άρθρο 40, παρ. 4, εδ. 4) έτσι ώστε: (1) να προστεθεί στη βαθμολογική ιεραρχία του κλάδου 3 ο βαθμός του Λυκειάρχη μεταξύ του βαθμού του Γυμνασιάρχη και του Γεν. Επιθεωρητή, (2) να καθοριστεί ως κριτήριο προαγωγής στο νέο βαθμό η «ευδόκιμος υπηρεσία» στο βαθμό του Γυμνασιάρχη, (3) να καθοριστούν οι θέσεις των Λυκειάρχων ισάριθμες με τα Λύκεια, (4) να οριστεί με νόμο, όχι με Β.Δ., ως βασικός μισθός του Λυκειάρχη ο μισθός του Γυμνασιάρχη προσαυξημένος κατά τα 2/3 της διαφοράς μεταξύ του μισθού του Γυμνασιάρχη και του Γεν. Επιθεωρητή, (4) να οριστούν οι θέσεις των εμποριολόγων με βαθμό Γυμνασιάρχη και Λυκειάρχη σε ποσοστό 40% των Οικονομικών Λυκείων, (5) να έχουν δικαίωμα υποβολής αίτησης για ανάληψη θέσης Γενικού Επιθεωρητή κατά τροποποίηση του άρθρου 19 του Ν.Δ. 4379/1964 όσοι κατείχαν το βαθμό του Λυκειάρχη ή του Γυμνασιάρχη, εφόσον είχαν υπερτριετή υπηρεσία στο βαθμό αυτό, (6) να εντάσσονται στο βαθμό του Γεν. Επιθεωρητή οι Γυμνασιάρχες που, σύμφωνα με τις διατάξεις της 132/1960 πράξης Υπουργικού Συμβουλίου η οποία κυρώθηκε με το Ν.Δ. 4137/1961, μετατάχθηκαν στη θέση του Διευθυντή Μ.Ε., (7) να συνυπολογίζεται η διανυθείσα υπηρεσία στους βαθμούς του Α'βάθμιου καθηγητή, του Βοηθού Γυμνασιάρχη, του Γυμνασιάρχη και του Λυκειάρχη για την χορήγηση των προσαυξήσεων λόγω συμπλήρωσης 3ετιών στο βαθμό του Λυκειάρχη, (8) να ορίζεται «ανά ¼ της διαφοράς μεταξύ του μισθού του καθηγητή και του Α'βάθμιου καθηγητού επί τη συμπληρώσει 3ετούς, δετούς και 10ετούς συνολικής ευδοκίμου υπηρεσίας» το χορηγούμενο (σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5 του Ν.Δ. 3379/1955) επίδομα ευδοκίμου παραμονής στους καθηγητές Σωματικής Αγωγής. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 250/4.3.1965, σ. 5-6.

¹¹¹⁹ Η ΟΛΜΕ ζητούσε: (1) να προάγονται στο βαθμό του Α'βάθμιου καθηγητή όσοι καθηγητές/τριες των κλάδων 3 και 4 συμπλήρωναν 3ετή υπηρεσία από τη στιγμή που έλαβαν ως επίδομα ευδοκίμου παραμονής τα 2/3 ή τα ¾ αντίστοιχα της διαφοράς μεταξύ του μισθού του βαθμού καθηγητή και Α'βάθμιου, (2) να προάγονται σε Α'βάθμιο οι καθηγητές/τριες των κλ. 4 και 5 μετά συμπλήρωσης 13 ετών υπηρεσίας (και όχι 16 όπως ίσχυε ή 14 όπως πρόβλεπε σχετική διάταξη στο νομοσχέδιο), δεδομένου ότι για άλλους κλάδους προβλεπόταν η προαγωγή σε Τμηματάρχη Α' μετά τη συμπλήρωση υπηρεσίας 11 ετών. Για τους ίδιους λόγους επιζητούσε τη μείωση του χρόνου προαγωγής σε Α'βάθμιους των καθηγητών/τριών των κλάδων 3 (από τα 11 στα 10 έτη). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 250/4.3.1965, σ. 5-6.

Παράλληλα δεν δίστασε να επιδιώξει την υποστήριξη του Ε. Παπανούτσου για την προώθησή τους στο υπουργείο Οικονομικών¹¹²⁰. Η άρνηση του Γενικού Γραμματέα να δεχθεί τη διοίκηση της ΟΛΜΕ κρίνοντας ότι *ούτε η σοβαρότητα του θέματος ούτε η δεοντολογία του το επέβαλε*, αποτέλεσε το έναυσμα της νέας επίθεσης της ΟΛΜΕ εναντίον του:

«Δεν θα σχολιάσομεν επί του παρόντος τουλάχιστον την αντίδρασιν του κ. Γ.Γ. Εφιστώμεν όμως την προσοχήν του υπουργείου Παιδείας και του υπουργείου Οικονομικών, δεδομένου ότι η ΟΛΜΕ, μολονότι δεν ικανοποιούνται τα γενικά αιτήματα του κλάδου, υπό την εκτίμησιν των εθνικών αναγκών, έσπευσε πρώτη και άνευ επιφυλάξεων να εκφράση την ικανοποίησίν της και να ευχαριστήση την κυβέρνησιν. Εξυπακούεται βεβαίως ότι η τυχόν φαλκίδευσις των παροχών, πράγμα που δεν αποτελεί πρόθεσιν της κυβερνήσεως, θα προκαλέση μοιραίως την αντίδρασιν της ΟΛΜΕ. Ο κ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως ως υπουργός Παιδείας και ο κ. Υπουργός των Οικονομικών τότε θα πρέπει να αναζητήσουν τους υπευθύνους μόνον μεταξύ των συνεργατών των»¹¹²¹.

Η συσχέτιση γεγονότων της περιόδου (Ιανουαρίου- Μαρτίου 1965) επιτρέπει να υποθέσουμε με αρκετή δόση βεβαιότητας ότι από την πρακτική της Ομοσπονδίας δεν έλειπε η αντιπολιτευτική διάθεση. Άλλωστε, οι αντιδράσεις της σε εκπαιδευτικής φύσης ζητήματα και η εκ μέρους της στοχοποίηση συγκεκριμένων προσώπων, ιδίως του Ε. Παπανούτσου, κορυφώθηκαν μετά την ομιλία του Π. Κανελλόπουλου στην πλατεία Κλαυθμώνος (19.2.1965), με την οποία ο αρχηγός της ΕΡΕ άρχισε την αντιπολιτευτική του επίθεση

¹¹²⁰ Τηλεγράφημα ΟΛΜΕ σε Ε. Παπανούτσο (23.2.65), Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχόμενων 1964-65, υπ. αρ. 80, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων.

¹¹²¹ «Οι υπεύθυνοι», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 250/4.3.1965, σ. 1. Τον Απρίλιο του '65 ψηφίστηκε ο νόμος 4464/1965 («Περί τροποποιήσεως διατάξεων τινών του δημοσιοϋπαλληλικού κώδικος κλπ», Φ.Ε.Κ. 72/29.4.65, τ. Α'), με τον οποίον τροποποιήθηκαν οι σχετικές με τη βαθμολογική εξέλιξη των δ.υ. διατάξεις του Α.Ν. 1811/1951. Ο νέος νόμος βελτίωσε το καθεστώς της εξελιξιμότητας (άρα και τις αποδοχές) όλων των δημοσίων υπαλλήλων. Θέσπιζε το βαθμό του Λυκείου και μείωνε το χρόνο προαγωγής των καθηγητών/τριών κατά ένα έτος. Με τα άρθρα 4 και 11 του νόμου αναγνωριζόταν επίσης το δικαίωμα όσων είχαν απολυθεί με το νόμο για την 35ετία (Ν. 4352/1964) και όσων θα απολύονταν μέχρι τα τέλη του 1965 να λαμβάνουν τον βαθμό του αμέσως ανώτερου βαθμού από αυτόν που είχαν όταν συνταξιοδοτήθηκαν. Ωστόσο, αντίθετα από τις επιδιώξεις της ΟΛΜΕ, ο νόμος παρέπεμπε σε έκδοση Β.Δ. για τα ζητήματα που αφορούσαν τη διαδικασία προαγωγής και αμοιβής των διευθυντικών θέσεων. Τα άλλα βαθμολογικά αιτήματα της ΟΛΜΕ δεν ικανοποιήθηκαν, με συνέπεια το αίτημα της ταχύτερης βαθμολογικής εξέλιξης των καθηγητών να τεθεί εκ νέου από την Ομοσπονδία (με αφορμή τις συζητήσεις και την τελική καθιέρωση ενιαίου μισθολογίου). Η πολιτική κρίση του 1965 είχε ως συνέπεια να μην υπογραφεί το καταρτισθέν κανονιστικό Β.Δ. για τους Διευθυντές των σχολείων και την αύξηση των οργανικών θέσεων των καθηγητών κατά 1.500. Σε εκκρεμότητα παρέμεινε επίσης και η χορήγηση των 75 επιπλέον οργανικών θέσεων των Βοηθών Γυμνασιαρχών. Εν τέλει, ύστερα από συνεχείς αναβολές και τις συνεχείς οχλήσεις της Ομοσπονδίας – η οποία συμπεριέλαβε το σχετικό αίτημα μεταξύ των πρώτων κατά την απεργία του Φεβρουαρίου 1966- το Β.Δ. δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα Κυβερνήσεως στα τέλη Μαρτίου 1966. Ωστόσο, όπως θα δούμε, η δημοσίευσή του δεν σήμανε την άμεση εκτέλεση των προαγωγών. Βλ. Χρ. Φθενάκης, *Σύστημα Υπαλληλικού Δικαίου*, τ. Α', Εθνικό τυπογραφείο, Αθήναι 1965, σ. 44-56· Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχόμενων 1964-65, υπ. αρ. 9-10, 30-33 και 93, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων· *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.1965, σ. 9 και 16, τχ. 259-261/Νοέμβριος 1965, σ. 1, τχ. 262/20.11.1965, σ. 8, 9 και 10, τχ. 263/10.12.1965, σ. 1-2 και 9, τχ. 21964/10.1.1966, σ. 16, τχ. 270/21.4.1966, σ. 7, τχ. 280/Δεκέμβριος 1966, σ.1 και τχ. 282-283/8.2.1967 σ. 2.

ζητώντας -με αιχμή την προβολή του «κομμουνιστικού κινδύνου»- την απομάκρυνση του Γ. Παπανδρέου από την εξουσία και απευθύνοντας δημόσια πρόσκληση προς όσους βουλευτές της Ε.Κ. είχαν κατά καιρούς διαφωνήσει με τον πρωθυπουργό να τον ανατρέψουν ως βασικό υπεύθυνο της σύμπτυξης «Λαϊκού Μετώπου»¹¹²². Έκτοτε, και κυρίως μετά την καταγγελία του αρχηγού της ΕΡΕ πως η κατάθεση στη Βουλή εγγράφων εκ μέρους του Γ. Παπανδρέου ως τεκμηρίων της εφαρμογής σχεδίου «βίας και νοθείας» κατά τις εκλογές του 1961 (σχέδιο «Περικλής») συνιστούσε αποκάλυψη σχεδίων κατά του κομμουνισμού, ο τύπος και οι πολιτικοί της Δεξιάς άρχισαν να ζητούν επίμονα την απομάκρυνση του Ε. Παπανούτσου από τη γενική γραμματεία του υπουργείου Παιδείας επικαλούμενοι τη σύμπτυξη «Λαϊκού Μετώπου». Σαν όχημα χρησιμοποίησαν αρχικά την ιδεολογική πόλωση του γλωσσικού¹¹²³, και αργότερα – κατά τη συζήτηση για την ακύρωση/αναβολή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης τον Απρίλιο 1965 – κατέφυγαν στην εμφυλιοπολεμική ρητορική¹¹²⁴. Την ίδια εποχή στο επίκεντρο της κριτικής της ΕΡΕ τέθηκε σύσσωμη η ηγεσία του υπουργείου Παιδείας με το επιχείρημα ότι η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη (συγχωνευμένη με τη Νεολαία της ΕΔΑ από το Σεπτέμβριο του 1964¹¹²⁵) είχε αφεθεί να αποκτήσει πανελλήνια εμβέλεια και να διεισδύσει στους κόλπους και των μαθητών.

Ο Γ. Παπανδρέου εξέδωσε τότε ως υπουργός Παιδείας μια χαρακτηριστική του «διμέτρου αγώνα» εγκύκλιο, στην οποία τόνιζε πως *ο κομμουνισμός είναι εχθρός του Έθνους και της Δημοκρατίας*, διέταζε τους Γενικούς Επιθεωρητές της Μ.Ε. να υποβάλλουν κάθε μήνα εμπιστευτική εγκύκλιο στο υπουργείο Παιδείας για κρούσματα κομμουνιστικής προπαγάνδας, καθιστούσε υπεύθυνους τους καθηγητές «δια πάσαν σχετικήν δραστηριότητα της Νεολαίας Λαμπράκη» καλώντας τους να την «κολάζουν αυστηρότατα» και εκτοξεύοντας απειλές: «Και αν συμβή να υπάρξουν διδάσκαλοι, όχι ανήκοντες, αλλά και απλώς συμπαθούντες ή ανεχόμενοι την κομμουνιστικήν προπαγάνδα δεν έχουν θέσιν εις την Εκπαίδευσιν»¹¹²⁶.

Τέλος, τη στοχοποίηση των φιλελεύθερων εκ μέρους της Ομοσπονδίας είναι πιθανό να τη διευκόλυνε και η απογοήτευση που δημιούργησε ακόμη και σε φίλα προς τη μεταρρύθμιση συνδικαλιστές η απροθυμία/αδυναμία της Ε.Κ. να εξυγιάνει τη λειτουργία των θεσμών. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Ε. Πριώνης:

«Με αυτά και με τ' άλλα, εμείς λέγαμε ότι, αν δεν γίνει κάθαρση, δεν βγαίνει καμία μεταρρύθμιση. Κάπου εμένα με έχουνε πιάσει τα διαόλια μου ... μέσα σε κάποια

¹¹²² Βλ. Σ. Ριζάς, *Η ελληνική...*, ο.π., σ. 323.

¹¹²³ Βλ. ενδεικτικά Αντ. Βεντήρης, «Υπό το βάρος των προβλημάτων», εφ. *Βραδυνή*, 20.3.1965, σ. 1.

¹¹²⁴ Τούτη τη φορά ήταν ο βουλευτής της ΕΡΕ Δ. Βουρδουμπάς που χαρακτήρισε τον Ε. Παπανούτσο *φανατικό κομμουνιστή* επικαλούμενος μεταξύ άλλων και στοιχεία των φακέλων της Ασφάλειας. Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., σ. 175.

¹¹²⁵ Για τη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη βλ. Κατερίνα Σαιν-Μαρτέν, *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984.

¹¹²⁶ Πρόκειται για την υπ. αρ. 1010/11.3.1965 εγκύκλιο του υπουργείου Παιδείας. Βλ. Φ. Κ. Βώρος, «Από την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Ένα κεφάλαιο μεγαλείου και οδύνης...», ο.π..

πρακτικά θα το δεις. Πιο μπροστά μίλησε ένας Πίπας, πρύτανης του Πολυτεχνείου, ο οποίος είχε πλαστογραφήσει γραπτά της ανιψιάς του...και λέω...για να τον καρφώσω : “αυτός που καπνίζει πίπα”. Καμία αντίδραση από κάτω. Ούτε τότε, ούτε αργότερα. Για όλες αυτές τις βρωμιές που κάνανε και όταν βγήκε η Ένωση Κέντρου, μου είπε ο Δημήτρης ο Στεφανόπουλος [στέλεχος της ΟΛΜΕ, 1958-64] : “δεν γίνεται τίποτα”»¹¹²⁷.

Η πρακτική της Ομοσπονδίας τους τελευταίους μήνες του ‘64 και τους πρώτους του ‘65 επέφερε αναταράξεις στους κόλπους της. Αρκετές ΕΛΜΕ (κυρίως της Λαρίσης, των Ιωαννίνων και της Γ’ Αθηνών) κατηγόρησαν το Δ.Σ. της ότι με το πρόσχημα των οικονομικών διεκδικήσεων πολεμούσε τη δημοφιλή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Απαντώντας η ηγεσία της ΟΛΜΕ δήλωσε ότι *ανέκαθεν τάχθηκε υπέρ της μεταρρύθμισης και ότι οι όποιες παρατηρήσεις της εκπορεύονταν από ενδιαφέρον για την επιτυχία της*¹¹²⁸.

Ήταν όμως έτσι τα πράγματα; Η συνεξέταση των πολιτικών συνθηκών τη χρονική περίοδο που η ΟΛΜΕ επέλεξε να διατυπώσει με δριμύτητα τις παρατηρήσεις της και πρακτική που ακολούθησε από την άνοιξη του ‘64 και εξής πείθουν για το αντίθετο.

5.8. Οι στοχεύσεις των κυβερνήσεων της «αποστασίας» στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και η ΟΛΜΕ

Δύο ημέρες μετά τη λήξη της ΛΕ’ Γ.Σ. της ΟΛΜΕ, στα πορίσματα της οποίας υπήρχαν ελάχιστα εκπαιδευτικά αιτήματα¹¹²⁹ και πληθώρα επαγγελματικών¹¹³⁰, έλαβαν χώρα τα «Ιουλιανά». Μετά την εν πολλοίς μεθοδευμένη από το παλάτι πτώση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και τη ρευστότητα των πρώτων κυβερνήσεων της «αποστασίας», τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε για δεκαπέντε μήνες η κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου, η

¹¹²⁷ Βλ. συνέντευξη Ε. Πριώνη, ο.π..

¹¹²⁸ «Εξ αφορμής της κριτικής επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 253/5.5.1965, σ. 1.

¹¹²⁹ Στα εκπαιδευτικά αιτήματα της ομοσπονδίας συγκαταλέγονταν: η άμεση προκήρυξη διαγωνισμού συγγραφής σχολικών βιβλίων σύμφωνα με τις προβλεπόμενες διατάξεις του Ν.Δ. 4379/1964, η μετατροπή των υποχρεωτικών αν δίμηνο προχείρων διαγωνισμάτων σε προαιρετικά, η επίλυση του διδακτηριακού προβλήματος και η άμεση αντιμετώπιση της ανεπάρκειας της σχολικής υλικοτεχνικής υποδομής με παροχή θρανίων και εποπτικών μέσων. Βλ. «Τα πορίσματα της ΛΕ’ Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π. σ. 15.

¹¹³⁰ Τα επαγγελματικά κάλυπταν μεγάλο εύρος: i. οικονομικά (διατήρηση και βελτίωση του ειδικού μισθολογίου «μέχρι εξισώσεως μισθολογικώς και επιδοματικώς προς τους ισοτίμους κλάδους»), ii. βαθμολογικά (διατήρηση της ιδιαίτερης βαθμολογικής κλίμακας και βαθμολογική εξέλιξη όλων των κλάδων ανά ζετία, αύξηση του προβλεπόμενου από την παρ. 2 του άρθρου 19 του Ν.Δ. 4379/1964 ορίου ηλικίας για τις θέσεις στελεχών της εκπαίδευσης μέχρι το 60 έτος, αύξηση του ποσοστού των θέσεων στους βαθμούς του Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής, Επόπτη και Βοηθού Γυμνασιάρχη για τους καθηγητές των κλάδων 4 και 5 και ανάλογη προώθηση κατά ένα βαθμό των καθηγητών των κλάδων 4 και 5), iii. συνθηκών εργασίας (αύξηση των οργανικών θέσεων κατά 1500 το 1965-66, μείωση του ωραρίου εργασίας (12 για τους Διευθυντές, 16 για τους υποδιευθυντές, 22 για τους καθηγητές του κλάδου 3 και 24 για τους καθηγητές των άλλων κλάδων, μείωση ωραρίου κατά 6 ώρες επί 1 έτος «δια τας θηλαζούσας καθηγήτριες»)). Βλ. «Τα πορίσματα της ΛΕ’ Γ.Σ.», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π., σ. 15

παραμονή της οποίας στην εξουσία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την ανοχή της δεξιάς παράταξης¹¹³¹.

Η υφέρπουσα από τις αρχές του 1965 πολιτική κρίση που κορυφώθηκε με την «αποστασία» δεν ήταν δυνατόν παρά να είχε αντανάκλαση και στα εκπαιδευτικά. Οι φορείς της κυρίαρχης κουλτούρας, εν προκειμένω του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»¹¹³², αναδείχθηκαν σε ισχυρότατο μοχλό αντίδρασης στις αλλαγές που εισήγαγε η Ε.Κ. στο χώρο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης¹¹³³. Είναι χαρακτηριστικό πως στο διάστημα των θερμών εβδομήντα ημερών που ακολούθησαν την «αποστασία», το υπουργείο Παιδείας ανέλαβαν υπουργοί που στο παρελθόν είχαν εκφράσει επιφυλάξεις για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: ο Ιακ. Διαμαντόπουλος της κυβέρνησης Γ. Αθανασιάδη- Νόβα (20.7.1965 - 20.8.1965) και ο Ευαγ. Σαββόπουλος της κυβέρνησης Ηλ. Τσιριμώκου (ως τις 17.9.1965). Στη θέση του Γενικού Γραμματέα τοποθετήθηκε ένας επικριτής της, ο Αθ. Παπακωνσταντίνου¹¹³⁴, ενώ παρασκηνιακά φαίνεται ότι διαδραμάτιζαν όχι ασήμαντο ρόλο ο Κ. Γεωργούλης και μερικοί παράγοντες της ΕΡΕ¹¹³⁵. Επί των ημερών της κυβέρνησης Στεφανόπουλου (17.9.1965- 21.12.1966) το υπουργείο Παιδείας ανέλαβαν δύο υπέρμαχοι της μεταρρύθμισης, ο Στ. Αλλαμανής ως υπουργός και ο Γ. Κουρνούτος (ως τότε Διευθυντής Γραμμάτων, Θεάτρου και Κινηματογράφου) ως Γενικός Γραμματέας. Ωστόσο, η νέα ηγεσία του υπουργείου δεν

¹¹³¹ Η κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου εξασφάλισε 152 ψήφους στη Βουλή στις 25 Σεπτεμβρίου 1965 και παρέμεινε στην εξουσία ως το Δεκέμβριο του 1966. Τις επόμενες βραχύβιες κυβερνήσεις (του Ι. Παρασκευόπουλου και κατόπιν του Π. Κανελλόπουλου) ακολούθησε το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου. Για την περίοδο της «αποστασίας» βλ. ενδεικτικά: Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974)*..., ο.π., σ. 255-260 · *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', ο.π., σ. 218-22 · Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. 5, σ. 204-300 · J. Meynaud, *Η βασιλική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου 1965*, μέρος Β' Μπάυρον, Αθήνα 1974 · Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία», στο *Ιστορία του Νέου...*, ο.π., σ. 40-46 · Ν. Παπαδημητρίου, *Από την Ένωση Κέντρου στην...*, ο.π., σ. 308-330 · Π. Παρασκευόπουλος, *Μαρτυρία 1963-1976- Πως φτάσαμε στη δικτατορία*, Διάλογος, Αθήνα, 1974, σ. 57-87 · Αν. Πεπονής, 1961-68: *Τα γεγονότα και τα πρόσωπα*, Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα 2002 · Σ. Ριζάς, *Η ελληνική...*, ο.π. σ. 334- 364. Για διαφορετικές εκτιμήσεις σχετικά με τον πολιτικό χαρακτήρα των Ιουλιανών βλ. Δ. Χαραλάμπης, *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1985 και Χρ. Βερναρδάκης - Γ. Μαυρή, *Κόμματα και κοινωνικές...*, ο.π. σ. 239-349.

¹¹³² Βλ. Μ. Κασσωτάκης, «Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης...», ο.π., σ. 32.

¹¹³³ Για το ρόλο και τη δύναμη των συντηρητικών κύκλων απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και για μια αποτίμηση της στάσης της Ε.Κ. απέναντί τους βλ. Γ. Πηρουνάκης – Γ. Θεοδοκάς, *Συζήτηση στο Συμπόσιο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1966, σ. 138-140.

¹¹³⁴ Δάσκαλος, διδάκτωρ Φιλοσοφίας και συγγραφέας σχολικών βιβλίων. Κατά την κατοχική περίοδο χρημάτισε Διευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας της Λαμίας, αργότερα έγινε Εκπαιδευτικός Σύμβουλος και στις αρχές Δεκεμβρίου 1963 είχε εκλεγεί πρόεδρος του ΑΣΔΕΠ. Κατά τους Ε. Παπανούτσο και Ρ. Ιμβριώτη ήταν ένας σχετικά ασήμαντος διανοούμενος του συντηρητικού χώρου. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Η συνωμοσία κατά της παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 11.9.1965, σ. 1 και 5 και Ρ. Ιμβριώτη, «Να στηριχθεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 6.10.1965, σ. 2. Αποτιμώντας τη μεταρρύθμιση του '64 στο άρθρο της αυτό η Ρ. Ιμβριώτη χαρακτήρισε *γόνιμο στοιχείο της την άτολμη εισαγωγή* της δημοτικής, την 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, την ίδρυση του ΠΙ και των νέων πανεπιστημιακών σχολών.

¹¹³⁵ Δ. Ραυτόπουλος, «Αντιμεταρρύθμιση: Το πραξικόπημα και η παιδεία», εφ. *Η Αυγή*, 22.9.1965, σ. 1 και 5.

κατάφερε να προωθήσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, κυρίως επειδή ο συσχετισμός δυνάμεων στην πολιτική ζωή παρέμενε αμφίρροπος.

Το καλοκαίρι του '65, οπότε πραγματοποιήθηκαν αλληπάλληλες διαδηλώσεις υπέρ του Γ. Παπανδρέου, οι εκπρόσωποι της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης αποτιμώντας την ενιαύσια εφαρμογή της μεταρρύθμισης έκαναν λόγο για *καταστροφική και ολέθρια θεομηνία στην εκπαίδευση της νέας γενιά και για παράδοση των Ελληνοπαίδων στην προπαγάνδα των κομμουνιστών*¹¹³⁶. Μέσα σε τοπίο αμοιβαίας δυσπιστίας και καθημερινών συγκρούσεων όχι μόνο μεταξύ των κομμάτων, αλλά και προσώπων και συλλογικών φορέων που άρθρωναν λόγο αναφορικά με τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής, ανακοινώθηκε μείωση του αριθμού των εισακτέων στα ΑΕΙ κατά 18%, ενώ κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής των εξετάσεων για το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο σημειώθηκαν σοβαρές ατασθαλίες¹¹³⁷.

Τα γεγονότα αυτά ερμηνεύτηκαν από τους υποστηρικτές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ως ενδείξεις *ξηλώματός* της. Κατ' αυτούς η μείωση των εισακτέων είχε ως στόχο να εμφανιστεί το Ακαδημαϊκό Απολυτήριο στα μάτια των ενδιαφερομένων, όχι ως *μέτρο που συνδεόταν με την ίδρυση νέων Σχολών και εν γένει με την προσπάθεια αναδιοργάνωσης της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ούτε ως ένα από τα μέσα μεταβολής του όλου τρόπου λειτουργίας του Λυκείου και εξασφάλισης ίσων ευκαιριών σε όλα τα στρώματα του λαού σε όλες τις περιοχές της χώρας*¹¹³⁸, αλλά σαν απλή αλλαγή του συστήματος εισαγωγικών εξετάσεων που ήταν εις βάρος των μαθητών:

«Οι πονηροί “Ιακωβίνοι” και οι συνωμότες των 15θήμερων σκέφτηκαν: Αν μειώσουμε όσο μπορούμε τον αριθμό των εισακτέων στις ανώτατες σχολές, [...], μεταβάλλουμε το ακαδημαϊκό απολυτήριο σ' ένα είδος κρατικό λαχείο, όπου κερδίζει ο ένας στους δέκα. Κι ύστερα βγαίνουμε και λέμε: “Δεν φταίμε εμείς. Φταίει η ερυθρά εκπαιδευτική μεταρρύθμιση”»¹¹³⁹.

¹¹³⁶ Κ. Γεωργούλης, «Η μεταρρυθμιστική θεομηνία», εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.1965, σ. 3. Σε άλλο άρθρο ισχυρίστηκε ότι οι μεταφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν ήταν «κακότεχνες» και ότι η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από αυτές εγκλώβισε διδάσκοντες και μαθητές σε στενά όρια. Αναφερόμενος στα μαθηματικά, έκανε λόγο για «ψευδοεκσυγχρονισμό των παραδεδομένων από την ελληνικήν αρχαιότητα αριθμητικών και γεωμετρικών όρων» και ισχυρίστηκε ότι η μεταρρύθμιση αποσκοπούσε στο να διευκολυνθεί η προσχώρηση των νέων γενεών «εις κοσμοθεωρίαν ευρισκομένην εις αντίθεσιν προς την ελληνοχριστιανικήν παράδοσιν». Βλ. Κ. Γεωργούλη, «Η απιστία των μεταρρυθμιστών προς την πνευματικήν παράδοσιν. Αφελληνισμός και κοσμοθεωρητική συσκοτίσις εις τα σχολεία...», στην εφ. *Η Καθημερινή*, 5.9.1965, σ. 3. Βλ. επίσης «Σημειώσεις ενός Αθηναίου», εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.1965, σ. 2.

¹¹³⁷ Κατά τη διεξαγωγή των εξετάσεων: α) σημειώθηκε διαρροή του απορρήτου σε θέματα των Λατινικών, β) παρασχέθηκαν *αλλοπρόσαλλες* διευκρινιστικές οδηγίες προς τους υποψηφίους στη Γεωμετρία, γ) δόθηκε εσφαλμένη διατύπωση θέματος στην Άλγεβρα και στα Νέα Ελληνικά.

¹¹³⁸ Ε. Παπανούτσος, «Το ακαδημαϊκό απολυτήριο», εφ. *Το Βήμα*, 7.10.1965, σ. 1-2.

¹¹³⁹ «Το πραξικόπημα και η παιδεία. Αντιμεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 29.9.1965, σ. 3. Επίσης βλ. «Δόλια προαίρεσις των κύκλων του σκοταδισμού. Θέλουν να διαβάλλουν τον θεσμόν του ακαδημαϊκού απολυτηρίου», εφ. *Το Βήμα*, 25.9.1965. Ο συλλογισμός δεν ήταν ασύστατος. Σε άρθρο

Ακόμη, για τους φιλελεύθερους και την Αριστερά οι ατασθαλίες κατά τη διεξαγωγή των εξετάσεων αποσκοπούσαν στον κλονισμό της εμπιστοσύνης του κοινού στο νέο θεσμό, στη δημιουργία του οποίου είχαν τον προηγούμενο χρόνο αντισταχθεί ισχυρές κοινωνικές ομάδες. Ωστόσο, τα δημοσιεύματα στον τύπο και κυρίως ο *σάλος* που δημιουργήθηκε από γονείς και υποψήφιους όχι εναντίον του θεσμού, αλλά κατά των διοργανωτών των εξετάσεων, ανάγκασε τη συντηρητική αστική τάξη να αναβάλει για μερικούς μήνες τις επιθέσεις εναντίον του ακαδημαϊκού απολυτηρίου¹¹⁴⁰ και να εστιάσει σ' εκείνες κατά του ΠΙ και του Ε. Παπανούτσου.

Ο τύπος της Δεξιάς εγκάλεσε το ΠΙ – που από τη στιγμή της σύστασής του είχε επιδοθεί σε μια πρωτοφανούς έντασης για τα ελληνικά μεταπολεμικά εκπαιδευτικά χρονικά προσπάθεια για έγκαιρη παραγωγή σχολικών βιβλίων¹¹⁴¹ – και τον Ε. Παπανούτσο για παράβαση του άρθρου 6 του Ν.Δ. 4379/1964, που αφορούσε στη διαδικασία συγγραφής, έγκρισης και έκδοσης των νέων σχολικών βιβλίων¹¹⁴². Παράλληλα, οι θρησκευτικές και πολιτικές οργανώσεις της Δεξιάς ακολουθώντας πρακτικές γνωστές από το παρελθόν χαρακτήρισαν τα νέα βιβλία *ακατάλληλα παιδαγωγικά, αντεθνικά ως προς το περιεχόμενο και αντιχριστιανικά*¹¹⁴³ και ζητούσαν τα μεν βιβλία να πολτοποιηθούν, οι δε υπεύθυνοι για την παράνομη έκδοσή τους να παραπεμφθούν στον Εισαγγελέα με την κατηγορία της πρόκλησης βλάβης στο Δημόσιο συμφέρον¹¹⁴⁴. Κατηγόρησαν επίσης το ΠΙ ότι ήταν ανίκανο να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του. Με αφορμή τις κατηγορίες αυτές, που βασίζονταν

της εφ. *Η Καθημερινή* αναφερόταν ότι στόχος του νέου τρόπου διεξαγωγής των εξετάσεων ήταν είτε να αποθαρρυνθούν οι μαθητές από το να τελειώνουν το Λύκειο ή να αναγκαστούν να σπουδάζουν στο εξωτερικό. Βλ. εφ. *Η Καθημερινή*, 23.9.1965, σ. 2

¹¹⁴⁰ Στο στόχαστρο των επικριτών της μεταρρύθμισης βρέθηκαν αργότερα ο τρόπος μετάδοσης των θεμάτων (με ραδιοφωνική εκπομπή) ως υποκείμενος «εις πλήθος κινδύνους καταδολιεύσεων», ο τρόπος βαθμολόγησης των γραπτών ως μη εξασφαλίζων την αντικειμενικότητα και το όλο σύστημα ως υπεύθυνο της πλήθυνσης των φροντιστηρίων. Βλ. Κ. Γεωργούλης «Το Ακαδημαϊκόν...», ο.π.. Βλ. «Η «δωρεάν παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 26.2.1966, σ. 1 και Κ. Γεωργούλης, «Το ακαδημαϊκόν...», ο.π..

¹¹⁴¹ Πράγματι, ως τα τέλη Αυγούστου 1965 είχε ολοκληρωθεί, αν και με συνοπτικές διαδικασίες, η συγγραφή, έγκριση και εκτύπωση εννέα εγχειριδίων για τις δύο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου. Πρόκειται για τα εξής: 1. *Γραμματική* του Μ. Τριανταφυλλίδη, 2. *Ομήρου Οδύσσεια* (σε μετάφραση των Αρ. Εφταλιώτη και Νικ. Ποριώτη), 3. *Ομήρου Οδύσσεια* (σε μετάφραση Ζ. Σιδέρη), 4. *Ομήρου Ιλιάδα* (σε μετάφραση Ιακ. Πολυλά), 5. *Ηροδότου Περσικοί πόλεμοι* (σε μετάφραση Ι. Βλαχογιάννη), 6. *Βίοι Πλουτάρχου, Θεμιστοκλής – Περικλής* (σε μετάφραση Μιχ. Οικονόμου), 7. Χ. Γκότση – Κ. Γρηγοριάδη, *Η υπόσχεση και η εκπλήρωση της βασιλείας του Θεού (Παλαιά και Καινή Διαθήκη)*, 8. Αθηνάς Καλογεροπούλου, *Ιστορία των αρχαίων χρόνων ως τα 146 π.Χ.*, 9. Κ. Καλοκαιρινού, *Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική (146 π. Χ. – 1453 μ.Χ.)*.

¹¹⁴² Βλ. «Παράτυπος και παράνομος η εκτύπωση των σχολικών βιβλίων», εφ. *Η Καθημερινή*, 12.9.1965, σ. 1 και 14 και «Ο υπουργός Παιδείας κατηγορεί τον κ. Ε. Παπανούτσο», εφ. *Η Καθημερινή*, 14.9.1965, σ. 10.

¹¹⁴³ «Η πολτοποιήσις», εφ. *Η Καθημερινή*, 9.9.1965, σ. 1

¹¹⁴⁴ Το αίτημα για παραπομπή όσων «παράνομως» έθεσαν τα βιβλία σε κυκλοφορία ήταν επίμονο από πλευράς του τύπου της Δεξιάς. Πράγματι, από τα τέλη Νοεμβρίου άρχισε η διεξαγωγή προκαταρκτικής εξέτασης από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών σχετικά με τα κριτήρια επιλογής του βιβλίου του Κ. Καλοκαιρινού. Η εξέταση αφορούσε τα μέλη της πρώτης επιτροπής κρίσης του βιβλίου του και τις αποφάσεις με τις οποίες το βιβλίο αποστάλθηκε στον ΟΕΔΒ. Βλ. Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, *Εκπαιδευτικά...*, ο.π., σ. 71 και 326-329 και «Εν αναμονή» εφ. *Η Καθημερινή*, 31.12.1965, σ. 1.

σε υπαρκτές αλλά ήσσονος σημασίας παρατυπίες, ο Αθ. Παπακωνσταντίνου συγκρότησε επιτροπές υπό τη δική του εποπτεία ώστε να αποφανθούν αν τα νέα βιβλία θα διανεμόνταν στα σχολεία. Αντίστοιχα, ο Ε. Σαββόπουλος δήλωσε ότι σύντομα θα ανακοινωνόταν αν τα βιβλία θα προωθούνταν στους μαθητές ή θα αποστέλλονταν *προς πολτοποίησιν*¹¹⁴⁵, ενώ σαν άλλος Τουρκοβασίλης¹¹⁴⁶ είχε νωρίτερα φροντίσει να καλέσει τον Ι. Κακριδή¹¹⁴⁷ σε έγγραφη απολογία (31.8.65) κατηγορώντας τον για «ασύγγνωστον αμελείαν», έλλειψη διάθεσης για συνεργασία και γι' ακριτομυθία¹¹⁴⁸.

Την πρόθεση πολτοποίησης των νέων σχολικών βιβλίων με το πρόσχημα ότι δεν είχαν τηρηθεί οι τυπικές για την έγκρισή τους νομικές διαδικασίες ο Γ. Παπανδρέου την απέδωσε σε *ανίερη προσπάθεια υπονόμησης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης* και η ΕΔΑ σε *πλεκτάνη που εμπνεόταν και καθοδηγείτο από το παλάτι με εκτελεστικά όργανα τους αποστάτες*¹¹⁴⁹. Ο Ε. Παπανούτσος ισχυρίστηκε πως οι ιθύνοντες του υπουργείου Παιδείας επέλεξαν την υπονόμηση επιδιώκοντας την αναστολή της μεταρρύθμισης με πράξη Υπουργικού Συμβουλίου¹¹⁵⁰, μια και λόγω της ευρείας κοινωνικής αποδοχής που είχε η τελευταία δεν μπορούσαν να καταργήσουν το Ν.Δ. 4379/1964. Σε απόπειρα υπονόμησης της μεταρρύθμισης απέδωσε το γεγονός ότι κατά τους μήνες του καλοκαιριού του 1965, περίοδο προπαρασκευής για το νέο σχολικό έτος, η διοίκηση του υπουργείου Παιδείας δεν προχώρησε σε καμία ενέργεια σχετικά με τις έγκαιρα κατατεθειμένες από το ΠΙ προτάσεις για το νέο αναλυτικό πρόγραμμα της Β' Γυμνασίου και της Α' Λυκείου, ούτε ενημέρωσε τους εκπαιδευτικούς σχετικά με το τι επρόκειτο να διδαχθεί τη νέα σχολική χρονιά¹¹⁵¹.

Η Αριστερά - και ο Ε. Παπανούτσος - ερμήνευσαν ως υπονόμηση και το ότι το υπουργείο Παιδείας δεν προχώρησε στον προγραμματισμένο διορισμό 1.500 καθηγητών/τριών και ματαίωσε τη διαδικασία επιλογής Επιθεωρητών και Γενικών Επιθεωρητών. Τη μη ενίσχυσή του ΠΙ με διορισμό νέων μελών –παρόλο που οι σχετικές προτάσεις είχαν κατατεθεί από τις 15.7.65 και ο όγκος των καθηκόντων στα οποία καλείτο να ανταποκριθεί ήταν τεράστιος- την απέδωσαν στο ότι οι *αντιμεταρρυθμιστές* στόχευαν να

¹¹⁴⁵ «Προς Πολτοποίησιν», εφ. *Τα Νέα*, 9.9.1965.

¹¹⁴⁶ Ο Θ. Τουρκοβασίλης, υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Τσαλδάρη, είχε καλέσει σε έγγραφη απολογία τον Αλ. Δελμούζο, με αφορμή τις επικρίσεις του τελευταίου στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1933. Βλ. αναλυτικά, Ε. Παπανούτσος, *Α. Δελμούζος. Η ζωή του. επιλογή από το έργο του*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1978, σ.114-115.

¹¹⁴⁷ Το 1942 ο Ι. Κακριδής, καθηγητής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, είχε υποστεί πειθαρχική δίωξη εκ μέρους δεκατριών συναδέλφων του, οι οποίοι εισηγηθήκαν στον κατοχικό υπουργό Παιδείας την απόλυσή του με το αιτιολογικό ότι με τη μελέτη του *Ελληνική Κλασική Παιδεία* (Εστία, Αθήνα 2002, ¹1939) υποστήριξε έμπρακτα την καθιέρωση της δημοτικής και του μονοτονικού στην εκπαίδευση. Βλ. *Η δίκη των τόνων. Η πειθαρχική δίωξη του καθηγητή Ι. Θ. Κακριδή*, Εστία, Αθήνα 1998 (¹1943).

¹¹⁴⁸ Για το περιεχόμενο της του υπουργικού εγγράφου και την απάντηση του Ι. Κακριδή, βλ. Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, *Εκπαιδευτικά...*, ο.π., σ. 60-64.

¹¹⁴⁹ Βλ. [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου]: εφ. *Το Βήμα* 10.9.1965, σ. 1 και «Το πραξικόπημα και η παιδεία – Αντιμεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 10 και 12.9.1965, σ. 2.

¹¹⁵⁰ Το αίτημα είχε διατυπωθεί στην εφ. *Η Καθημερινή*, 9.9.1965

¹¹⁵¹ Ε. Παπανούτσος, «Η συνωμοσία κατά...», ο.π.

καταδικάσουν σε αδράνεια το επιτελικό όργανο της μεταρρύθμισης¹¹⁵². Για το ζήτημα των σχολικών βιβλίων ισχυρίστηκαν αφενός ότι η δαπάνη έκδοσής τους ήταν μικρή και ότι η αναγκαιότητα να εφοδιαστούν οι μαθητές έγκαιρα με αυτά οδήγησε στο να προκριθεί μία παράτυπη μεν, αλλά όχι ασυνήθιστη στη διοίκηση, ούτε ουσιαστικά παράνομη διαδικασία¹¹⁵³.

Μια πλειάδα φιλελεύθερων και αριστερών στοχαστών¹¹⁵⁴ στηλίτευσε τις κινήσεις της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου. Ο *θόρυβος* γύρω από το ζήτημα των νέων βιβλίων, ιδίως αυτών της Ιστορίας και των Θρησκευτικών, που εξέφραζαν το νέο πνεύμα, προκάλεσε κοινωνική αναστάτωση. Επιστημονικά και λογοτεχνικά σωματεία (όπως το Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο του Κ. Δοξιάδη και η Ένωση Ελλήνων Λογοτεχνών), συνδικαλιστικές οργανώσεις, νεολαίες κομμάτων, φοιτητικοί σύλλογοι, επαγγελματικές ενώσεις από τη μια, και από την άλλη χριστιανικές οργανώσεις, η Ιερά Σύνοδος, η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών διαδήλωναν με ανακοινώσεις και συγκεντρώσεις τη θέση τους απέναντι στο ζήτημα¹¹⁵⁵. Από τα εκπαιδευτικά συνδικάτα η Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών (ΟΙΕΛ) οργάνωσε δημόσια έκθεση βιβλίων για να καταδειχθεί η ανωτερότητά τους σε σχέση με τα παλιά¹¹⁵⁶.

Τελικά, η πλησιίστια κινητοποίηση αυτού του ευρέως φάσματος εντύπων και οργανώσεων, αλλά και η τοποθέτηση του Στ. Αλλαμανή στο υπουργείο Παιδείας απέτρεψαν την «πολτοποίηση»¹¹⁵⁷, των σχολικών βιβλίων, αλλά δεν ανέκοψαν τις επιθέσεις εναντίον τους. Τον Οκτώβριο του 1965 (9.10.1965) ο δημοσιογράφος Σάββας Κωνσταντόπουλος - ο οποίος προετοίμαζε ιδεολογικά την αποδοχή της χούντας και αργότερα θα τη στήριζε από τις σελίδες της εφημερίδας του *Ελεύθερος Κόσμος* - έχοντας την πεποίθηση πως *η ομαλότητα είχε καταργηθεί από το 1964*¹¹⁵⁸ ισχυρίστηκε ότι με το βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού «Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική (146 π. Χ. – 1453 μ.Χ.)» για τη Β΄ Γυμνασίου *παραποιείτο η*

¹¹⁵² Ο.π. . Βλ. επίσης «Το πραξικόπημα και η παιδεία – Αντιμεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 28 και 30.9.1965, σ. 1 και 7.

¹¹⁵³ Ε. Παπανούτσος, «Η συνωμοσία κατά...», ο.π.

¹¹⁵⁴ Βλ. ενδεικτικά, Τ. Β[ουρνάς], «Ο σκοταδισμός και πάλι στο προσκήνιο», εφ. *Η Αυγή*, 10.9.1965, σ. 2· «Επιστροφή στην παράδοση», π. *Εποχές*, τχ. 30/Οκτώβριος 1965, σ. 59· Σπ. Γιαννάτος, «Τα ... μελλοθανάτια βιβλία», εφ. *Ελευθερία*, 10.9.1965, σ. 1.

¹¹⁵⁵ Από τον τύπο της εποχής βλ. ενδεικτικά εφ. *Το Βήμα* : «Συναγείρει το έθνος ο απειλούμενος στραγγαλισμός της μεταρρύθμισης», 12.9.1965, σ.16, «Να τεθούν αμέσως εις κυκλοφορία τα διδακτικά βιβλία», 22.9.1965, σ. 8· εφ. *Η Αυγή*: «Εκκληση της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών», 12.9.1965, σ. 2, «Νέες βολές των σκοταδιστών κατά της μεταρρύθμισης», 30.9.1965, σ. 7. Πρβ. εφ. *Η Καθημερινή*: «Ακατάλληλα επτά εκ των παρανόμως εκδοθέντων σχολικών βιβλίων. Και η Ιερά Σύνοδος κατά του βιβλίου των Θρησκευτικών» 30.9.1965, σ. 8, «Τα διδακτικά», 16.10.1965, σ. 1.

¹¹⁵⁶ «Αγώνας εναντίον των υπονομευτών της μεταρρύθμισης. Η ΟΙΕΛ θα κάνει έκθεση των επίδικων βιβλίων», εφ. *Η Αυγή*, 21.9.1965, σ. 2.

¹¹⁵⁷ Βλ. «Τα βιβλία των σχολείων ενεκρίθησαν», εφ. *Το Βήμα*, 29.9.1965.

¹¹⁵⁸ Δ. Παπαδημητρίου, «Η ιδεολογία του καθεστώτος», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Τα Νέα / Ιστορία, Αθήνα 2010, σ. 110.

*Ελληνική ιστορία*¹¹⁵⁹. Η επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε γύρω από τον ισχυρισμό αυτό¹¹⁶⁰ καταδεικνύει πως για τους πολέμιους της μεταρρύθμισης το κεντρικό διακύβευμα ήταν, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Χ. Αθανασιάδης, «όχι η δημοτική γλώσσα ή άλλες διακηρυγμένες στοχεύσεις της μεταρρύθμισης, αλλά το έθνος και νοσηματοδότησή του»¹¹⁶¹. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο που το βιβλίο τελικά αποσύρθηκε σαν απρόσφορο «δια να εξυπηρετήσει τον εθνικόν φρονηματισμόν των μαθητών» και σαν «επιστημονικώς, παιδαγωγικώς και εθνικώς απαράδεκτον»¹¹⁶² ούτε το ότι τα υπόλοιπα υποβλήθηκαν σε *κάθαρση* πριν διοχετευθούν στα σχολεία¹¹⁶³, ενέργειες που προκάλεσαν νέα έκρηξη διαμαρτυριών¹¹⁶⁴.

Τη γενική αναστάτωση στο χώρο της παιδείας τη τροφοδοτούσε και το γεγονός ότι τόσο Πρόεδρος της τρίτης κυβέρνησης των «αποστατών» όσο και ο νέος υπουργός Παιδείας διαβεβαίωναν μεν ότι όχι μόνο δεν θα την άφηναν να θιγεί, αλλά και θα την ενίσχυαν και θα την ολοκλήρωναν¹¹⁶⁵, στην πράξη όμως υποχωρούσαν στις πιέσεις των δυνάμεων της

¹¹⁵⁹ Σ. Κωσταντόπουλος, «Καταγγέλλομεν ότι παραποιείται η ελληνική ιστορία εις τα Γυμνάσια», εφ. *Απογευματινή*, 9.10.1965, σ. 1. Ο ίδιος συνέχισε τις πρωτοσέλιδες επιθέσεις του κατά του βιβλίου (εφ. *Απογευματινή*, 13 και 15.10.1965) και αργότερα - μετά την ανακοίνωση της Φιλοσοφικής Αθηνών, η οποία έσπευσε να στηρίξει τους ισχυρισμούς του με «επιστημονικά» επιχειρήματα- θριαμβολόγησε «Η Φιλοσοφική εδικαίωσεν την κριτικήν» (εφ. *Απογευματινή*, 25.10.1965, σ. 1).

¹¹⁶⁰ Σύμφωνα με τους επικριτές του το βιβλίο εμφορείτο από απόψεις του διαλεκτικού υλισμού (είχε μαρξιστικό υπόβαθρο), αμφισβητούσε τη συνέχεια του ελληνισμού, υπονόμεινε την εθνική ταυτότητα, είχε, χαρακτηριζόταν από αντιθρησκευτικότητα και επιλεκτικότητα, μεροληπτούσε υπέρ των Σλάβων και περιείχε εθνικά επικίνδυνα χαρτογράφηση. Για μια αναλυτική παρουσίαση και απόκρουση των επιθέσεων που δέχθηκε το βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού βλ. Α. Ζαβορίτης (Ανδρέας Λεντάκης), «Η έκθεση της έκθεσης, ή τα αποκαλυπτήρια της της Φιλοσοφικής Σχολής», π. *Πανσπουδαστική*, τχ. 49/1966, σ.14-20 · Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 122-124 · Έλλη Γιωτοπούλου – Σισυλιάνου, *Εκπαιδευτικά...ο.π.*, σ. 65-71.

¹¹⁶¹ Χ. Αθανασιάδης, «Έθνος και Σχολική Ιστορία...», ο.π., σ. 71-103, όπου και η ερμηνεία της *επίθεσης* εναντίον του βιβλίου.

¹¹⁶² Κ. Γεωργούλης, «Απαραίτητος η ανασύνταξις της εκπαιδευτικής διοικήσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 16.1.1966, σ. 5. Παρά τα επιχειρήματα τέτοιου τύπου, το βιβλίο ιστορίας που διανεμήθηκε στους μαθητές της Β΄ Γυμνασίου (Δεκέμβριος του 1965) είχε επικριθεί στο παρελθόν σφοδρά από διάφορες πλευρές. Πρόκειται για την «Ιστορία των μέσων χρόνων» της Ελ. Βουραζέλη – Μαρινάκου (που διδασκόταν από το 1951).

¹¹⁶³ Ε. Παπανούτσος, *Απομνημονεύματα*, ο.π., σ. 122.

¹¹⁶⁴ Από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις υπεράσπισης του βιβλίου του Κ. Καλοκαιρινού ήταν η οργάνωση δημόσιας συζήτησης από το Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο (16.11.65), στην οποία επιστήμονες και διανοούμενοι ανέλυσαν τις γραμμές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και αντέκρουσαν τα επιχειρήματα των επικριτών της. Η σύγκρουση με επίκεντρο τη μεταρρύθμιση του '64 κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών της σχολικής χρονιάς 1965-66 αποτυπώνεται εύγλωττα και στη «συζήτηση στρογγυλής τραπέζης» (διοργανώθηκε από το περιοδικό *Άλφα* τον Οκτώβριο του '65), στην οποία συμμετείχαν οι Κ. Τσάτσος, Κ. Καλλίας, Ε. Παπανούτσος και Ι. Κακριδής. Κατά τη συζήτηση τέθηκε ως αυτονόητη η υπαγωγή της εκπαιδευτικής πολιτικής στην αρμοδιότητα των κομμάτων, ενώ κύριο ερώτημα ήταν αν μπορεί να υπάρξει διακομματική εκπαιδευτική πολιτική. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Π. Κυπριανός, «η συζήτηση επανέθετε το ζήτημα της σχέσης της ιδεολογίας με τα πεδία της εκπαιδευτικής πολιτικής και της παιδαγωγικής». Για τη «συζήτηση στρογγυλής τραπέζης» του '65 βλ. π. *Άλφα* «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Τα υπέρ και τα κατά», τχ. 27/11.11.1965, σ. 20-34 και τχ. 28/25.11.1965, σ. 21-34 και 96-100. Βλ. επίσης Π. Κυπριανός, *Συγκριτική ιστορία ...*, ο.π., σ. 255-256.

¹¹⁶⁵ Βλ. *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, τχ. 3-4/Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1965, σ. 1-5.

Δεξιάς (πολιτικών, διανοουμένων, θρησκευτικών οργανώσεων) προκειμένου να διατηρηθούν στην εξουσία.

Ποια ήταν όμως η στάση της ΟΛΜΕ απέναντι στην έντονη πολιτική και ιδεολογική διαπάλη που εκφράστηκε στο χώρο της εκπαίδευσης απ' όσα περιγράφηκαν;

Από το υλικό που έχουμε υπόψη μας διαφαίνεται πως η Ομοσπονδία τήρησε στάση αναμονής στα «Ιουλιανά», καθώς δεν εντοπίστηκε ανακοίνωση ή σχόλιο κάποιου εκπροσώπου της. Ωστόσο, στο *Δελτίο* του Σεπτεμβρίου 1965 από τη μια υπερασπίστηκε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και από την άλλη έβαλε - για μια ακόμη φορά - κατά του Ε. Παπανούτσου.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο τεύχος που τυπώθηκε μετά τα «Ιουλιανά», οι συντάκτες του απέδωσαν τον «θόρυβον περί την μεταρρύθμισιν» και τη σχετική με αυτή «όξυνσιν των αντιθέσεων» σε κίνητρα *εξωεκπαιδευτικά*. Αναγνώρισαν ως θεμελιωτή της «εκπαιδευτικής αναγεννήσεως» τον Γ. Παπανδρέου, αλλά σημείωσαν ότι, από τη στιγμή που η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση - όπως κάθε μεγάλο έργο - είχε ελλείψεις, ήταν εύλογο να διατυπώνονται διαφορετικές απόψεις σχετικά με *λεπτομέρειες* του Ν. Δ. 4379/1964. Επισημάναν ότι η πολιτική κρίση είχε *αναστείλει την ολοκλήρωση των μέτρων υπέρ της παιδείας*, αλλά εξέφρασαν τη βεβαιότητα ότι η μεταρρύθμιση δεν κινδύνευε διότι «ουδεμία κυβέρνηση θα τολμήσει να [την] αναστείλει ακινδύνως, πολύ περισσότερο χωρίς κοινοβουλευτική στήριξιν». Το εισαγωγικό σημείωμα του *Δελτίου* κλείνει με την παρατήρηση ότι *ενδεχόμενη αποτυχία της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας θα ισοδυναμούσε με οπισθοδρόμηση η οποία θα καθιστούσε αδύνατη* «οριστικώς ίσως- την ισότιμον εθνικήν παρουσίαν εις τον ευρωπαϊκόν χώρον» και με την γνωστοποίηση της πρόθεσής της να προασπίζεται *τη μεταρρύθμιση αν αυτή κινδύνευε*¹¹⁶⁶.

Οι δηλώσεις αυτές είναι πολύ πιθανό να σχετίζονται με τις δημαγωγικές εν πολλοίς διαβεβαιώσεις που παρείχε ο τότε υπουργός Παιδείας Ε. Σαββόπουλος, ο οποίος, μόλο που επέμενε στο ζήτημα των σχολικών βιβλίων «διότι κανένας δεν μπορεί να παραβιάζει τις διατάξεις ενός νόμου που όλοι εψηφίσαμε», δήλωνε *πως η μεταρρύθμιση δεν επρόκειτο να θιγεί*¹¹⁶⁷.

Επί υπουργίας Στ. Αλλαμανή, δύο ημέρες μετά τις δηλώσεις του ότι θα προστάτευε τη μεταρρύθμιση, η ΟΛΜΕ εξέδωσε ανακοίνωση (19.9.65), στην οποία επαναλάμβανε τη ρητορική των νέων πολιτικών ηγετών υπέρ της μεταρρύθμισης, επιχειρώντας πιθανότατα να διασκεδάσει τις ανησυχίες όσων καθηγητών/τριών πίστευαν ότι το συνδικαλιστικό τους

¹¹⁶⁶ «Η μεταρρύθμιση δεν κινδυνεύει, ούτε θα την αφήσουμε να κινδυνεύσει», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.65, σ.1 και «Η ΟΛΜΕ έναντι της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως», ο.π., σ. 9.

¹¹⁶⁷ Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 577/10.10.65, σ. 4.

όργανο όφειλε να είχε λάβει ξεκάθαρη θέση σε όσα είχαν στο μεταξύ ξεσηκώσει την κοινή γνώμη.

Το βέβαιο είναι πως η ως τότε πρακτική της Ομοσπονδίας ήταν σιβυλλική, αφού ως προς τις ατασθαλίες κατά τη κατά τη διεξαγωγή των εξετάσεων για το Ακαδημαϊκό, από τη μια προσπάθησε να προσφέρει κάλυψη στο συντηρητικό Γενικό Γραμματέα Αθ. Παπακωνσταντίνου (ο οποίος κατηγορήθηκε ως κύριος υπεύθυνος) και από την άλλη με ανακοίνωσή της (27.9.65) – όπου κατά κύριο λόγο διατύπωνε επαγγελματικά αιτήματα - ζήτησε την ανακάλυψη και τιμωρία των ενόχων¹¹⁶⁸. Επίσης, ενώ συμπεριέλαβε στο *Δελτίο* ένα μετριοπαθές άρθρο του Α. Πολίτη, στο οποίο ο πανεπιστημιακός δάσκαλος υπερασπιζόταν σε χαμηλούς τόνους το θεσμό του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου,¹¹⁶⁹ και, μόλο που και η ίδια είχε στο παρελθόν ταχθεί υπέρ του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου, δεν δίστασε τον Ιανουάριο του 1966 να συνδέσει ευθέως την «πλημμελεστάτην λειτουργίαν των σχολείων» με το χρόνο διεξαγωγής των εισιτηρίων εξετάσεων¹¹⁷⁰ δίνοντας ένα ακόμα επιχείρημα εναντίον του θεσμού στους εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος¹¹⁷¹. Ταυτόχρονα, η Ομοσπονδία δεν παρέλειψε να στιγματίσει το πολιτικά απαξιωμένο ΠΙ κατηγορώντας το ότι: α) μολονότι είχε περάσει ένας χρόνος, δεν είχε καθορίσει «το νέον σύστημα επιμορφώσεως του διδακτικού προσωπικού» και β) ότι «αι μέχρι τούδε επ' ευκαιρία ομιλίας μελών του προς τους εκπαιδευτικούς [...] δεν ανταποκρίνονται εις το αίτημα της επιμορφώσεως»¹¹⁷².

Όσον αφορά στο ζήτημα των νέων βιβλίων, οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας τον μεν Οκτώβριο του '65 διαβεβαίωνε τα μέλη της πως αυτά θα κρίνονταν «κατά το πνεύμα της μεταρρυθμίσεως και με απόλυτον αντικειμενικότητα» και πως η ίδια ήταν έτοιμη «να συναγείρη τον κλάδον, εάν [...] η μεταρρύθμισις ετίθετο εις κίνδυνον»¹¹⁷³, το δε Νοέμβριο του ίδιου χρόνου υπενθύμισαν σε ρόλο Κασσάνδρας ότι είχαν τονίσει την αναγκαιότητα της σύννομης και έγκαιρης έκδοσής τους και διευκρίνισαν πως σκόπιμα προτίμησαν να μην αναμειχθούν στο *θόρυβο* που δημιουργήθηκε. Φωτογράφισαν ως κύριο υπεύθυνο των παρατυπιών τον Ε. Παπανούτσο και κάλεσαν τους νέους ιθύνοντες του υπουργείου

¹¹⁶⁸ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, ο.π.

¹¹⁶⁹ Α. Πολίτης, «Το ακαδημαϊκό απολυτήριο και τα νέα ελληνικά», εφ. *Το Βήμα*, 9.10.1965, σ. 1 και 5. Αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 259-260/Οκτώβριος 1965, σ. 9-10.

¹¹⁷⁰ Οι εξετάσεις πραγματοποιούνταν από το δεύτερο 15ήμερο Αυγούστου έως και το πρώτο του Σεπτεμβρίου. Για τις επικρίσεις της ΟΛΜΕ βλ. «Το Ακαδημαϊκόν Απολυτήριον. Ο χρόνος διεξαγωγής των εξετάσεων», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 265/Ιανουάριος 1966, σ. 9.

¹¹⁷¹ Κατά τον Κ. Γεωργούλη «η διόρθωσις των γραπτών εκ μέρους των γυμνασιακών καθηγητών εγένετο [ενν. με το παλιότερο σύστημα] εις ώρας εκτός των υπηρεσιακών των απασχολήσεων [...] χωρίς να επέρχεται η παρατηρηθείσα κατά τα δύο τελευταία έτη εξάρθρωσις επί δίμηνον της λειτουργίας των σχολείων» Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Το Ακαδημαϊκόν.....», ο.π. εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.1966, σ. 5.

¹¹⁷² «Η επιμόρφωσις του διδακτικού προσωπικού. Ορθή απόφασις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.1965, σ. 9-10.

¹¹⁷³ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 259-260/Οκτώβριος 1965, σ. 13.

Παιδείας να μη συνεχίσουν την πρακτική του *Επιμηθέως* (Παπανούτσου), αλλά να μεταβληθούν σε *Προμηθείς*, καταρτίζοντας το αναλυτικό πρόγραμμα της Γ' Γυμνασίου και δημοσιεύοντας προκήρυξη για τη συγγραφή των νέων βιβλίων. Σύμφωνα με τους συντάκτες του *Δελτίου* πέρα από τις αντικειμενικές δυσχέρειες κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής της μεταρρύθμισης

«υπήρξαν και παραλείψεις και σφάλματα που δεν έπρεπε. Εισ τον θόρυβον περί το θέμα των βιβλίων η ΟΛΜΕ δεν ανεμίχθη, δια να μη ρίψη έλαιον εις την πυράν, αλλά κυρίως δια να μη τραυματισθή η μεταρρύθμισις, την οποία ο οργανωμένος κλάδος εννοεί να περιφρουρήση ως κόρην οφθαλμού. Δεν δύναται όμως να μη σημειώση τώρα που εκόπασεν ο θόρυβος ότι είδε με κατάπληξιν τον μόνον υπεύθυνον των παραλείψεων και σφαλμάτων να μεταβάλλεται εις δεινόν τιμητήν των άλλων δια τα ιδικά του αμαρτήματα.[...]. Κατά τας διατάξεις [...] του νόμου η συγγραφή κατ' ανάθεσιν είναι δυνητική, δεν είναι κανών. Κανών είναι η προκήρυξις διαγωνισμού συμφώνως προς το αναλυτικόν [πρόγραμμα...]. Η τυχόν εκ νέου συγγραφή των βιβλίων με παράλληλον καταρτισμόν του αναλυτικού θα είναι νέα πορεία εις το σκότος»¹¹⁷⁴.

Η βολή κατά του Ε. Παπανούτσου δεν ήταν η πρώτη μετά τα «Ιουλιανά». Ήδη από το Σεπτέμβριο του 1965, μήνα κατά τον οποίο ήταν έντονος ο προβληματισμός σχετικά με το ενδεχόμενο δικτατορίας και η ΕΡΕ ερμήνευε την πολιτική κρίση ως μια αναμέτρηση μεταξύ κομμουνισμού και αντικομμουνισμού, η ΟΛΜΕ είχε επιλέξει να επαναφέρει στο προσκήνιο την παλιότερη διαμάχη που είχε εκδηλωθεί μεταξύ αυτής και του πρώην Γενικού Γραμματέα, υπενθυμίζοντας στις στήλες του δημοσιογραφικού της οργάνου τον απαξιωτικό χαρακτηρισμό που είχε αποδώσει στην Ομοσπονδία ο Ε. Παπανούτσος (*επαγγελματική συντεχνία, που δεν δικαιούται να εκφέρει λόγο για τη στελέχωση του ΠΠ*). Με δεδομένο ότι από καιρό ο Ε. Παπανούτσος κατηγορείτο ως κομμουνιστής-συνεχιστής του έργου του Γληνού, η επαναφορά της διαμάχης αυτής επέτρεπε στον Γ. Γεωργόπουλο να διαδηλώσει την εθνικοφροσύνη του σε καιρούς αβεβαιότητας, αλλά και να επιτεθεί στους αντιπάλους του μέσα στην Ομοσπονδία, οι οποίοι τον κατηγορούσαν και μετά τα «Ιουλιανά» ότι δεν υπερασπιζόταν τη μεταρρύθμιση :

«[...] Ερωτώμεν τους [...] κοπτομένους δια τον άμεσον κίνδυνον που διατρέχει η μεταρρύθμισις και [...] διαμαρτυρομένους διότι η ΟΛΜΕ δεν σπεύδει να την υπερασπιστή κινδυνεύουσαν, διατί [άλλοτε], μολονότι εγγύτατα ευρισκόμενοι, δεν εδιαμαρτύροντο μετά της ΟΛΜΕ διότι αύτη εχαρακτηρίζετο [ενν. από τον Ε. Παπανούτσο] επαγγελματική συντεχνία; Και όταν ο κ. τ. Γενικός υπεστήριζεν επισήμως κατά την πανηγυρική συνεδρίαν ότι εκ των λειτουργών της Μέσης Παιδείας άλλοι είναι υπέρ της μεταρρυθμίσεως και άλλοι όχι, διατί δεν αντέκρουον τον ισχυρισμόν του; [...]

¹¹⁷⁴ «Τα διδακτικά βιβλία», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 262/20.11.1965, σ. 9.

Διατί υπέθαλπον τον ισχυρισμόν αυτόν και εστρέφοντο [...] εναντίον της οργανωτικής συνοχής του κλάδου εις το συνέδριον;»¹¹⁷⁵

Η Ομοσπονδία επιτέθηκε κατά του Ε. Παπανούτσου και τον επόμενο μήνα (τον Οκτώβριο του '65) με αφορμή μια επιστολή που ο τελευταίος απέστειλε στη ΔΟΕ (4.10.65) εγκαλώντας την ότι όχι μόνο είχε *αδρανήσει όταν η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση κινδύνευε να ανατραπή*, μόλο που *είχε ξεσηκωθεί όλος ο κόσμος ακόμη και η Διοίκηση της ΟΛΜΕ για ν' αποτραπή το κακό*, αλλά και ότι κακώς επέμενε στην επαναφορά του θεσμού της μετεκπαίδευσης των δασκάλων στα Πανεπιστήμια. Τη διαβεβαίωνε ότι, εφόσον άρχιζε η επιμόρφωση των δασκάλων στο ΠΙ, θα ήταν μελλοντικά πολύ εύκολη («με μίαν απλή φράση») η νομοθετική εξίσωση του τίτλου που θα λάμβαναν οι μετεκπαιδευθέντες με εκείνον που ως τότε τους παρείχε Πανεπιστήμιο¹¹⁷⁶. Η ΟΛΜΕ ερμήνευσε τη διαβεβαίωση του Ε. Παπανούτσου ως ένδειξη των κάθε άλλο παρά αγαθών προθέσεων του έναντι της Μέσης Εκπαίδευσης και ως απόδειξη υποτίμησης της ανώτερης μόρφωσης: «Η πάσης στάθμης μόρφωσις κατά τον κ. Παπανούτσον δύναται να εξισωθή με μια φρασούλα, “με μίαν απλή φράση”»¹¹⁷⁷. Ωστόσο, την ίδια εποχή το *Δελτίο* φιλοξενεί δημοσίευμα στο οποίο προβάλλονται οι θετικές πλευρές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης¹¹⁷⁸.

Η αμφιθυμική στάση της Ομοσπονδίας απέναντι στη μεταρρύθμιση του '64, πέρα από το ότι ανακλά το διχασμό της συντηρητικής αστικής τάξης¹¹⁷⁹ προς την οποία οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ ήταν ιδεολογικά εγγύτεροι, πρέπει να αποδοθεί σε δύο ακόμη παράγοντες:

α) στο ότι σωρεία συντεχνιακών συμφερόντων βρισκόταν σε διακύβευση (το νέο μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων παρέμενε σε εκκρεμότητα, όπως σε εκκρεμότητα παρέμενε το κανονιστικό Β.Δ. για τους Διευθυντές των Γυμνασίων και Λυκείων, ενώ καμία πρόοδος δεν είχε συντελεστεί ούτε για τη νομοθετική κατοχύρωση 75 νέων οργανικών θέσεων Βοηθών Γυμνασιάρχων, παρά τις διαβεβαιώσεις του Κ. Μητσοτάκη, ούτε για τις βαθμολογικές προαγωγές των καθηγητών/τριών). Οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας είχαν επομένως κάθε λόγο να διατηρούν καλές σχέσεις με τον Στ. Αλλαμανή (που τότε βαλλόταν τόσο από τον Ε.

¹¹⁷⁵ «Η μεταρρύθμισις δεν κινδυνεύει ούτε ...», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.1965, σ. 1.

¹¹⁷⁶ Για την επιστολή του Ε. Παπανούτσο και την απάντηση της ΔΟΕ βλ. «Λόγος και αντίλογος. Η Μεταρρύθμιση», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 577/10.10.65, σ. 4 και 7. Η άποψη του Ε. Παπανούτσου ότι η και ΟΛΜΕ είχε «ξεσηκωθεί» στηριζόταν πιθανώς στη διαβεβαίωση της Ομοσπονδίας (Οκτώβριος 1965) πως θα «ήταν έτοιμη να συναγείρει τον κλάδο» *αν η μεταρρύθμιση κινδύνευε*, η οποία είχε δημοσιευτεί και στην εφ. *Το Βήμα*. Βλ. εφ. *Το Βήμα*, «Οι λειτουργοί Μέσης Εκπαίδευσης τονίζουν: Ανατροπή της νέας παιδείας θα είναι ενέργεια αντεθνική», 27.10.1965.

¹¹⁷⁷ «Αποκαλυπτική επιστολή. Ο κ. Ε. Παπανούτσος ομολογεί αβιάστως», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 262/20.11.1965, σ. 1.

¹¹⁷⁸ Κ. Κατσιμάνης, «Οι κλασικοί από μεταφράσεις: πρώτα συμπεράσματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 261/5.11.1965, σ. 5-7.

¹¹⁷⁹ Έντονα ήταν τα εσωκομματικά προβλήματα που αντιμετώπιζε το ισχυρότερο κόμμα της Δεξιάς. Στην ΕΡΕ η φιλοκαρμανλική πτέρυγα εμφανιζόταν αποστασιοποιημένη από τις επιλογές του Π. Κανελλόπουλου, ο οποίος ταυτόχρονα αμφισβητείτο τόσο από αρκετές εφημερίδες της παράταξης (π.χ. *Ακρόπολις*, *Ημέρα*), όσο και από στελέχη που διέκειντο φιλικά προς αυτόν. Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, «Η κρίση εξουσίας», στο *Η στρατιωτική δικτατορία.....*, ο.π., σ. 51-58.

Παπανούτσο για το ρόλο του στην απόσυρση του βιβλίου Ιστορίας του Κ. Καλοκαιρινού¹¹⁸⁰, όσο και από τον τύπο της Δεξιάς¹¹⁸¹),

β) στο ότι κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας από τον Στ. Στεφανόπουλο, οπότε το πολιτικό τοπίο ήταν θολό, οι συγκρούσεις μεταξύ των μερίδων στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ ήταν έντονες. Ενδεικτικό των συγκρούσεων είναι το ψήφισμα της ΕΛΜΕ Γ' Αθηνών με το οποίο καλούσε *εκ νέου* στα τέλη Οκτωβρίου την Ομοσπονδία να «τεθή επί κεφαλής του [...] βαρυσημάντου [...] αγώνος» *υπεράσπισης της μεταρρύθμισης*, προασπιζόταν το ΠΙ και διαμαρτυρόταν έντονα για την κωλυσιεργία των νέων υπουργών Παιδείας στο ζήτημα των προαγωγών σε θέσεις Γυμνασιάρχων και Γενικών Επιθεωρητών¹¹⁸². Πιο επιθετική η ΕΛΜΕ Λάρισας κατηγόρησε το Δεκέμβριο του '65 τον Γ. Γεωργόπουλο ότι δεν πίστευε στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, παρόλο που ηγείτο ενός κλάδου,

«ο οποίος χειροκρότησε με την καρδιά του τα νέα μέτρα υπέρ της παιδείας [...]. Απλή και μόνον ανάγνωση των επισήμων πρακτικών των συζητήσεων της Βουλής κατά Σεπτέμβριον 1964 [...] αρκεί δια να καταδείξει ότι η διοίκησης της ΟΛΜΕ ενεργούσα αντιθέτως προς τα αισθήματα και τα συμφέροντα του κλάδου προσεπάθη συνεργαζομένη με τους αντιμεταρρυθμιστάς να επιτύχη επιψήφισιν τροπολογιών εις βάρος βασικωτάτων και καιρίων σημείων του εκπαιδευτικού νομοθετήματος. Κάτω από αυτό το πλέγμα της ενοχής της η διοίκησης της ΟΛΜΕ καταβάλλει έκτοτε απεγνωσμένες προσπάθειες εκτροπής και αποφυγής εκ του κυρίου θέματος δια να δημιουργήσει σκόπιμες και παραπλανητικές εντυπώσεις και συγχύσεις. Προσπαθεί π.χ. [...] με σοφιστικήν επιχειρηματολογία να παρουσιάση την αρνητικήν της θέσιν εις την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν σαν διαφωνία της με τον κ. Παπανούτσον δια αιτήματα κλαδικά»¹¹⁸³.

¹¹⁸⁰ Κατά τον Ε. Παπανούτσο ο Στ. Αλλαμανής ενεργούσε υποκριτικά. Και τούτο διότι, μολονότι δήλωνε υπέρμαχος της μεταρρύθμισης, με τις ενέργειές του είχε συμβάλει στην απόσυρση του βιβλίου του Κ. Καλοκαιρινού. Συγκεκριμένα, παρόλο που το βιβλίο είχε εγκριθεί από δευτεροβάθμια επιτροπή κρίσης και είχε τεθεί στη διάθεση των μαθητών και μόλο που ο Στ. Αλλαμανής δεν ήταν νομικά υποχρεωμένος να συστήσει τρίτη «Επιτροπή Ειδικών του υπουργείου Παιδείας», εντούτοις το έπραξε και η Επιτροπή καταδίκασε το βιβλίο. Αργότερα, ο υπουργός Παιδείας, μόλο που στο εισαγωγικό της υπ. αριθ. 148418/8.11.65 απόφασής του εγκωμίασε το βιβλίο (συντασσόμενος με την άποψη του Γ. Κουρνούτου), στο δια ταύτα διέταξε την απόσυρσή του, ύστερα από την ασφυκτική πίεση της Δεξιάς και του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Η νέα υποκρισία», εφ. *Το Βήμα*, 12.11.65, σ. 1-2 και τ.ι «Ποιοι είναι υπεύθυνοι», εφ. *Το Βήμα*, 16.11.65, σ. 1 και 6.

¹¹⁸¹ Βλ. ενδεικτικά : «Γραμμήν “Παπανούτσου” συνεχίζει εις την παιδείαν ο κ. Στ. Αλλαμανής», εφ. *Ημέρα*, 31.10.1965, σ. 11 και «Δυναμίτις εις την παιδείαν», εφ. *Ημέρα*, 2.11.1965, σ. 1, όπου η απάντηση του υπουργού και η ανταπάντηση της εφημερίδας.

¹¹⁸² «Οι λειτουργοί Μέσης Εκπαίδευσης τονίζουν: Ανατροπή της νέας παιδείας θα είναι ενέργεια αντεθνική», εφ. *Το Βήμα*, 27.10.1965, σ. 8.

¹¹⁸³ «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και η διοίκησης της ΟΛΜΕ», εφ. *Το Βήμα*, 5.12.1965, σ. 15. Πρόκειται για επιστολή που απέστειλε στις 28.11.65 ο πρόεδρος της ΕΛΜΕ Λαρίσης Ευαγ. Καραμπατσός στην εφημερίδα, ύστερα από άρνηση των συντακτών του *Δελτίου* να τη δημοσιεύσουν. Το σκεπτικό της ΟΛΜΕ ήταν ότι η εν λόγω επιστολή, αλλά και άλλες τοποθετήσεις του Ευαγ. Καραμπατσά δεν προήγαγαν τα *συμφέροντα του κλάδου* και ότι η *στρατευμένη* [υπέρ της Ε.Κ.] *ανάμειξή του στον συνδικαλισμό αποτελούσε πειθαρχικό παράπτωμα για έναν κλάδο που αντιτίθετο στον «κατευθυνόμενον συνδικαλισμόν»*. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 259-260/Οκτώβριος 1965, σ. 2 και τχ.

Οι συγκρούσεις κορυφώθηκαν στα μέσα Ιουλίου 1966, καθώς τροφοδοτούνταν από την διαπάλη που λάμβανε χώρα τόσο εντός όσο και μεταξύ των πολιτικών κομμάτων¹¹⁸⁴, από εμπρηστικές δηλώσεις της Διοίκησης (ο Γ. Γεωργόπουλος δήλωνε λόγου χάριν πως αποδεχόταν μεν τη μεταρρύθμιση, αλλά δεν τη θεωρούσε «ταμπού»¹¹⁸⁵) και από την εφεκτική στάση που, όπως θα δούμε, η Ομοσπονδία κράτησε στο ζήτημα της επιλογής των στελεχών της εκπαίδευσης. Ενδεικτικές της καχυποψίας που δημιούργησε η επαμφοτερίζουσα πρακτική της ΟΛΜΕ είναι οι εκτιμήσεις του προέδρου της ΕΛΜΕ Ιωαννίνων στη ΛΖ' Γ.Σ.:

«Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η πολιτική κρίση [...] ανέστειλε όλα τα νέα μέτρα υπέρ της Παιδείας, απείλησε “πολιτοποίηση” των νέων διδακτικών βιβλίων – των βιβλίων της Δημοτικής – και βοήθησε τη διαρροή των θεμάτων στις εξετάσεις για το Ακαδημαϊκό απολυτήριο. Ενώ έχουμε σαφείς αποδείξεις ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση υπονομευόταν ύπουλα και συστηματικά, η Διοίκηση της ΟΛΜΕ αδρανούσε. Η ύποπτη καθυστέρηση δεν πρόκειται να πείση τον κλάδο, ούτε για τον κίνδυνο που διέτρεξε η μεταρρύθμιση, ούτε για τις παραλείψεις και την αδιαφορία που έδειξε. [...]. Λυπούμεθα ειλικρινώς γιατί η Διοίκηση της ΟΛΜΕ διαστρεβλώνει την αλήθεια και δίδει εξωεκπαιδευτικά κίνητρα σε συναδέλφους που είχαν το θάρρος [...] να καταγγείλουν την υπονόμηση της μεταρρυθμίσεως. Φοβούμεθα ότι η Διοίκηση αδιαφόρησε για να μη δυσανεστήσει προφανώς υψηλά ιστάμενα πρόσωπα».¹¹⁸⁶

5.8.1. Η παρελκυστική τακτική της κυβέρνησης στη στελέχωση του σχολικού μηχανισμού και η ΟΛΜΕ

Παρόλο που κύριοι πόλοι έκφρασης της αντιπαράθεσης των συγκρουόμενων πολιτικοκοινωνικών δυνάμεων στο χώρο της εκπαίδευσης ήταν το ΠΙ και τα σχολικά βιβλία, δεν ήταν οι μοναδικοί. Ένας ακόμη τρόπος με τον οποίο οι συντηρητικές δυνάμεις επιχείρησαν να επανακτήσουν τον έλεγχο του σχολικού μηχανισμού ήταν η άσκηση πιέσεων στον Στ. Αλλαμανή να *απαλλάξει* την εκπαίδευση απ' όσους ήταν - μέσω των θεσμικών

261/5.11.1965, σ. 14. Σημειώτέον πως στις σελίδες του *Δελτίου* δεν βρήκε χώρο ψήφισμα της ΕΛΜΕ Γ' Αθηνών με περιεχόμενο ανάλογο με αυτό του παραθέματος.

¹¹⁸⁴ Η αδυναμία των «αποστατών» να αποκτήσουν επιρροή, η αποτυχία των συντηρητικών δυνάμεων να συμπήξουν «Εθνικό Μέτωπο», η απόρριψη εκ μέρους των ανακτόρων των όρων που είχε θέσει ο Κ. Καραμανλής προκειμένου να επιστρέψει στην Ελλάδα, οδήγησαν κατά τα μέσα του 1966 σε αναζήτηση εναλλακτικής λύσης που αποσκοπούσε στην ομαλοποίηση των σχέσεων τόσο ανάμεσα στην ΕΡΕ και την Ε.Κ., όσο και ανάμεσα στην τελευταία και τα' ανάκτορα. Πραγματοποιήθηκε έκτοτε (κυρίως από το φθινόπωρο του '66) σειρά επαφών και διαπραγματεύσεων που κατέληξε το Δεκέμβριο σε συμφωνία για σχηματισμό μεταβατικής κυβέρνησης υπό τον Ι. Παρασκευόπουλο. Βλ. αναλυτικά Ηλ. Νικολακόπουλος, «Η κρίση...», ο.π., σ. 52κ.ε..

¹¹⁸⁵ [Λόγος του προέδρου της ΟΛΜΕ, Γ. Γεωργόπουλου στη ΛΖ' Γ.Σ. της Ομοσπονδίας] : *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 273/15.6.1966, σ. 3-4.

¹¹⁸⁶ Π. Μέγας (πρόεδρος της ΕΛΜΕ Ιωαννίνων), *Θέσεις στα θέματα του κλάδου μας* [στη ΛΖ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ, Ιούλιος 1966], Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων εγγράφων 1965-66, υπ. αρ. 53α, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

τους ρόλων - φορείς ανατροφοδότησης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (Γυμνασιάρχες, Λυκειάρχες και Γενικούς Επιθεωρητές)¹¹⁸⁷.

Σύμφωνα με το σκεπτικό τους, ενώ το ΠΙ θα μπορούσε να καταλυθεί με μια απλή διάταξη νόμου, η απομάκρυνση 1.400 περίπου στελεχών της εκπαίδευσης των οποίων η τοποθέτηση εκκρεμούσε θα ήταν αδύνατη. Ως μόνη λύση - δεδομένου του γεγονότος ότι το θέμα της πλήρωσης των κενών θέσεων των στελεχών της εκπαίδευσης δεν ήταν δυνατόν ν' αναβάλλεται επ' άπειρον- ο τύπος της Δεξιάς πρότεινε να καταργηθεί το Συμβούλιο Επιλογής Γενικών Επιθεωρητών¹¹⁸⁸, που κατά την άποψή του *απαρτιζόταν από ανθρώπους του Λαϊκού Μετώπου έτοιμους να οριστικοποιήσουν την παράδοση της παιδείας στον κομμουνισμό*, και να ανασυσταθεί το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο¹¹⁸⁹. Οι πιέσεις που άσκησαν έγιναν εντονότερες όταν, ύστερα από καθυστέρηση τριών περίπου μηνών, ο Στ. Αλλαμανής κοινοποίησε (στις αρχές του 1966) τον πίνακα των υποψηφίων στελεχών της εκπαίδευσης στα διοικητικά όργανα (ΠΥΣΔΕ και ΚΥΣΔΕ), προκειμένου να υποβληθούν οι ενστάσεις από τους ενδιαφερομένους και μετά την εκδίκασή τους να προχωρήσει η διαδικασία τοποθέτησής τους.

Παρόλο που στο υλικό που έχουμε υπόψη μας δεν φαίνεται οι εκπαιδευτικές ομοσπονδίες να αντέδρασαν στην αξιολογική κατάταξη των υποψηφίων, ο τύπος της Δεξιάς ζήτησε την αναβολή των διαδικασιών «ως έχει συμφωνηθή άλλωστε μεταξύ Κυβερνήσεως και Αντιπολιτεύσεως», ενώ οι Δ. Βουρδουμπάς (βουλευτής της ΕΡΕ και υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου) και Σπ. Μαρκεζίνης δήλωσαν ότι, αν πραγματοποιούνταν οι τοποθετήσεις, θα έθεταν ζήτημα άρσης της εμπιστοσύνης των κομμάτων τους στην κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου¹¹⁹⁰.

Μετά την υποβολή των ενστάσεων εκ μέρους κάποιων εκπαιδευτικών και ενώ συνεχίζονταν οι εκκλήσεις και των δύο εκπαιδευτικών ομοσπονδιών για την πλήρωση των εν

¹¹⁸⁷ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η εκπαίδευσις εις την διάθεσιν του πεζοδρομίου», εφ. *Η Καθημερινή*, 30.10.1966, σ. 5.

¹¹⁸⁸ Σύμφωνα με το άρθρο 18 (παρ. 1) του Ν.Δ. 4379/1964, το Συμβούλιο Επιλογής Εποπτικού Προσωπικού της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ήταν επταμελές. Αποτελείτο από : τον Πρόεδρο και δύο Σύμβουλους του ΠΙ, τον αιρετό εκπαιδευτικό σύμβουλο, ένα Γενικό Επιθεωρητή Μ.Ε., και δύο ανθρώπους των Γραμμάτων «ανεγνωρισμένου κύρους».

¹¹⁸⁹ «Η παιδεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 11.12.1965 σ. 1 και «Πελώριον θέμα», εφ. *Η Καθημερινή*, 30.1.1966, σ. 1.

¹¹⁹⁰ Βλ. «Το σαφές ζήτημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 17.3.1966, σ. 1 και Ελ. Γιωτοπούλου- Σισισλιάνου, *Εκπαιδευτικά...*, ο.π., σ. 73. Απαντώντας η ΔΟΕ στις αιτιάσεις των συντηρητικών δυνάμεων που έκαναν λόγο για προώθηση κομμουνιστών προακτών σε Επιθεωρητές σημείωνε: «Από τη σημείο όμως αυτό [του να έχουν γίνει αδικίες] ως το σημείο να γράφεται κατά τρόπο ελεεινό πως διαλέχθηκαν, τάχα, σαν Επιθεωρητές “70 καπεταναίοι του ΕΛΑΣ και 50 Μακροννησιώτες” υπάρχει μία απόσταση και δημιουργείται ένα ηθικό θέμα τεράστιο, που προκαλεί την πανδιδασκαλική αγανάκτηση και αηδία. Είναι – το λιγότερο- ντροπή και ισοδυναμεί με έγκλημα κατά της πατρίδας να χωρίζουμε τους δασκάλους σε “εθνικώς παραδεκτούς” και “εθνικώς απαράδεκτους”. Οι Διδάσκαλοι είναι εθνικά αδιάβλητοι [...]. Δεν μπορεί οι ίδιοι άνθρωποι σα δάσκαλοι με την άμεση επίδρασή τους στα παιδιά να ήταν καλοί και σαν Επιθεωρητές [...] να βγαίνουν όχι μονάχα άχρηστοι, αλλά και ... ύποπτοι! [...] Πρέπει να ντρέπονται όσοι έχουν κατεβάσει τόσο χαμηλά το επίπεδο της πολεμικής τους». Βλ. «Οι θορυβοποιού», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 586/1.2.66, σ. 5.

λόγω θέσεων¹¹⁹¹, το αρμόδιο για την εκδίκασή τους Δευτεροβάθμιο Συμβούλιο Επιλογής Εποπτικού Προσωπικού εξαναγκάστηκε να διακόψει τις εργασίες του, καθώς τέθηκε ζήτημα της ανασύνθεσής του, ύστερα από την έκδοση απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας που δικαίωνε πρώην μέλη του ΑΕΣ τα οποία δεν είχαν επιλεγεί τον Ιανουάριο του 1965 ως Σύμβουλοι του ΠΙ¹¹⁹². Αλλά κι όταν η εκκρεμότητα αυτή τακτοποιήθηκε, το Δευτεροβάθμιο Συμβούλιο δεν προχώρησε στην εκδίκαση των ενστάσεων, διότι τα νέα μέλη του δεν προσέρχονταν στις συνεδριάσεις του¹¹⁹³. Ταυτόχρονα το συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα και η Δεξιά αξίωναν να ρυθμιστεί με νέα νομοθετική πράξη η επιλογή του εποπτικού προσωπικού των σχολείων δρομολογώντας τη σύμπληξη νέου «Αναθεωρητικού» συμβουλίου κρίσεως των εποπτών της εκπαίδευσης¹¹⁹⁴.

Η παρελκυστική τακτική της κυβέρνησης στη στελέχωση της εκπαίδευσης ως απόρροια των πιέσεων της Δεξιάς ακολουθήθηκε ως το χειμώνα του 1966. Στις 4.11.1966, η Δεξιά με κύριο επιχείρημα ότι στους πίνακες προακτέων δεν είχαν συμπεριληφθεί άνθρωποι *αποδεδειγμένης ικανότητας*, αλλά πληθώρα εκπαιδευτικών που είχαν δράσει στα «Δεκεμβριανά και εις τον Συμμοριτοπόλεμον»¹¹⁹⁵ κατάφερε να ψηφιστεί από την Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως της Βουλής η κατάργηση του άρθρου 18 του Ν.Δ. 4379/1964 (αφορούσε τον τρόπο επιλογής εποπτικού προσωπικού των εκπαιδευτικών) και να προβλεφθεί η σύσταση Αναθεωρητικού Συμβουλίου Επιλογής Επιθεωρητών και Γενικών Επιθεωρητών. Η διάταξη συμπεριλήφθηκε σε Ν.Δ. που αφορούσε το εκκλησιαστικό¹¹⁹⁶.

Με τη νέα ρύθμιση αποκλείστηκαν τα μέλη του ΠΙ από τη σύνθεση του νέου Συμβουλίου Επιλογής Γενικών Επιθεωρητών. Ταυτόχρονα ακυρώθηκαν οι πίνακες προακτέων που είχαν

¹¹⁹¹ «Επιζήμιος εκκρεμότης», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 268/Μάρτιος 1966, σ. 9. Επίσης βλ. «Ατολμία και ετσιθελισμός», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 590/15.3.66, σ. 10 και «Γρήγορα τα στελέχη», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 593/20.4.1966, σ. 1.

¹¹⁹² Με αποφάσεις του ΣτΕ: α) ανακλήθηκε ο διορισμός στο ΠΙ των Αλ. Καρανικόλα, Γερ. Λεγάτου και Αντ. Μπαϊρακτάρη, β) ακυρώθηκε η υπ. αριθ. 17199/6.2.65 πράξη του Ε. Παπανούτσου, με την οποία «παρελείπετο» ο διορισμός των τέως Εκπαιδευτικών Συμβούλων Χρ. Θεοδωράτου, Νίκης Δενδρινού-Αντωνάκη, Ν. Μπάρκα, Κ. Κουρκούλη και Γ. Κανά σε θέσεις του ΠΙ και γ) αναπέμφθηκε η υπόθεση στο υπουργείο Παιδείας προκειμένου να προβεί στο διορισμό τους. Με Β.Δ. (Φ.Ε.Κ. 206/7.6.66 ΦΕΚ τ. Γ') διορίστηκαν οι δικαιωθέντες ως Σύμβουλοι του ΠΙ και ανέλαβαν υπηρεσία (10.6.66). Ο Χρ. Θεοδωράτος αντικατέστησε τον Αλ. Καρανικόλα στη θέση του πρόεδρου του ΚΥΣΔΕ. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 273/15.6.1966, σ. 16 και τχ. 271/5.5.1966 σ. 16 *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 606/25.11.1966, σ. 5.

¹¹⁹³ Έλλη Γιωτοπούλου – Σισιλιάνου, *Εκπαιδευτικά...*, ο.π., σ. 61.

¹¹⁹⁴ Βλ. «Οι επιθεωρηταί», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.11.1966, σ. 1.

¹¹⁹⁵ Ο ισχυρισμός διατυπώθηκε από τον Ε. Αβέρωφ και αφορούσε 92 από τους 251 υποψηφίους Επιθεωρητές, χωρίς όμως να κατονομάσει κάποιον. Ο Π. Κανελλόπουλος ισχυρίστηκε ότι το προηγούμενο Συμβούλιο δεν είχε εξετάσει τη *δράση των υποψηφίων εποπτών* «κατά τας κρίσιμους στιγμάς του Έθνους» και πρότεινε την επάνοδο στην παλιά σύνθεση (δηλ. το νέο Συμβούλιο Αναθεωρήσεως να απαρτίζεται από δικαστικούς, τον αρχαιότερο διευθυντή Παιδαγωγικής Ακαδημίας, τον αρχαιότερο Επιθεωρητή και δύο Γενικούς Επιθεωρητές). Βλ. «Σκοταδισμόν αποτελούν ο φανατισμός και το πείσμα εις το θέμα της παιδείας. Εγνηφίσθη τας πρωινάς το περί Επιθεωρητών», εφ. *Η Καθημερινή*, 5.11.1966, σ. 1 και 8.

¹¹⁹⁶ Πρόκειται για το Ν.Δ. 4589/1966 (ΦΕΚ 239, τ. Α' 10.11.66). Για το εκκλησιαστικό βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ. 5, σ. 313-314.

συνταχθεί, ενώ παράλληλα οι νέοι υποψήφιοι στερούνταν του δικαιώματος ένστασης. Τέλος, και ο υπουργός Παιδείας στερείτο του δικαιώματος αναπομπής των πινάκων, πράγμα που σήμαινε ότι οι νέοι πίνακες θα ήταν δεσμευτικοί γι' αυτόν.

Η τροποποίηση προκάλεσε έντονη αναταραχή όχι μόνο εντός της Βουλής, από όπου απεχώρησε σε ένδειξη διαμαρτυρίας μεγάλος αριθμός βουλευτών της Ε.Κ, αλλά και εκτός αυτής. Ο Γ. Παπανδρέου έκανε λόγο για νέα απόπειρα *δολιοφθοράς της μεταρρύθμισης* από τους *φανατικούς διώκτες της* και για *κατάλυση της ηθικής και έννομης τάξης*. Χαρακτήρισε δε *φασιστική* τη στέρηση του δικαιώματος ένστασης από τους υποψηφίους και του δικαιώματος αναπομπής των πινάκων από τον υπουργό¹¹⁹⁷. Σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας προέβησαν η ΕΦΕΕ – που ήταν ανάστατη εξαιτίας του ζητήματος της τύχης των δημοκρατικών ελευθεριών στα πανεπιστήμια και της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης¹¹⁹⁸ - και η Συντονιστική Επιτροπή Συλλόγων Γονέων και Μαθητών. Η ΔΟΕ διαμαρτυρήθηκε έντονα κρίνοντας ότι η τροποποίηση αποτελούσε μέρος των *υποβολιμαίων προσπαθειών και χτυπημάτων* που αποσκοπούσαν στο *ξήλωμα* της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και ότι η αιφνιδιαστική αντικατάσταση του άρθρου 18 του Ν.Δ. 4379/64 σε νομοσχέδιο άσχετο με την εκπαίδευση αποτελούσε ευθεία προσβολή κατά των πανεπιστημιακών, παιδαγωγών, λογοτεχνών και διαπρεπών επιστημόνων που συγκροτούσαν το παλιό Συμβούλιο και που αποδεδειγμένα είχαν προβεί σε *ακομμάτιστη επιλογή*¹¹⁹⁹

Η ΟΛΜΕ διατήρησε αποστάσεις από το όλο ζήτημα. Στις σελίδες του *Δελτίου*, δεν υπάρχει καμία νύξη:

- α) ούτε για τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με το διορισμό δύο συντηρητικών εκπαιδευτικών στο ΠΙ¹²⁰⁰,
- β) ούτε για την κατάργηση του άρθρου 18 του Ν.Δ. 4379/1964,
- γ) ούτε για την αποδοχή ή μη της πρόσκλησης για συμμετοχή της Ομοσπονδίας στη συζήτηση για το βιβλίο του Κ. Καλοκαιρινού που της απηύθυνε η ΕΦΕΕ¹²⁰¹.

Καθ' όλη τη διάρκεια του 1966 η Ομοσπονδία κράτησε εφεκτική στάση στην αναβλητικότητα του Στ. Αλλαμανή, αρκέστηκε σε εκκλήσεις για τερματισμό της

¹¹⁹⁷ [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου]: εφ. *Το Βήμα*, 6.11.1966, σ. 1 και 6.

¹¹⁹⁸ Για τις φοιτητικές κινητοποιήσεις του 1966, βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. τ. 5, σ. 327-328.

¹¹⁹⁹ «Η ΔΟΕ υποστηρικτής της μεταρρύθμισης», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 605/10.11.66 και «Αντισυνταγματική η διάταξη επιλογής εποπτικού προσωπικού», *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 610/25.1.67, σ. 7.

¹²⁰⁰ Πρβ. «Στόχος το Παιδαγωγικόν Ινστιτούτον», εφ. *Το Βήμα*, 18.5.1966, σ. 9.

¹²⁰¹ Οι φοιτητές που οργάνωσαν τη δημόσια συζήτηση αποβλήθηκαν από τις Σχολές τους βάσει του Ν. 5343/1932, ο οποίος απαγόρευε στο πανεπιστημιακό χώρο συναθροίσεις «φοιτητών επιδιωκόντων την διάδοσιν και εφαρμογήν ανατρεπτικών του κρατούντος κοινωνικών συστήματος ιδεών» (άρθρα 120, 121, και 124 όπως τροποποιήθηκαν στις 7.9.1935). Για την πρόσκληση της ΕΦΕΕ στην ΟΛΜΕ βλ. Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εισερχομένων 1965-66, υπ. αρ. 48, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Για τις αποβολές των φοιτητών βλ. ενδεικτικά «Οι πανεπιστημιακές αρχές εναντίον των φοιτητών», εφ. *Η Αυγή*, 20.5.1966, σ. 5 και «Ο αγών δια το φοιτητικόν άσυλον», εφ. *Το Βήμα*, 20.7.1966, σ. 8.

εκκρεμότητας και σε διατύπωση μάλλον αυτονόητων παρατηρήσεων αναφορικά με τις νέες νομοθετικές προβλέψεις για τα κριτήρια επιλογής των Επιθεωρητών της Στοιχειώδους και Γενικών Επιθεωρητών της Μέσης Εκπαίδευσης¹²⁰². Ταυτόχρονα προέβη σε γενικόλογη κριτική της μεταρρύθμισης και σε βολές κατά του ΠΙ. Στο Δελτίο του Ιουνίου 1966, ο Γ. Γεωργόπουλος, εν όψει της ΑΖ' Γ.Σ. (11-16.7.66), τόνισε:

«Ο κλάδος εχαράκτηρισεν ως ορθούς τους στόχους, ορθήν την γραμμήν της μεταρρυθμίσεως ήτοι την διαίρεσιν του Γυμνασίου εις δύο κύκλους, την ανάπτυξιν της τεχνικής εκπαιδεύσεως, την καθιέρωσιν της δημοτικής, το ακαδημαϊκόν απολυτήριον, την αύξησιν των ετών υποχρεωτικής φοιτήσεως. Παρατήρησεν όμως και αδυναμίας κατά την νομοθέτησιν και σφάλματα κατά την εφαρμογήν της.[...] Η πάροδος του χρόνου επιβεβαιώνει τας θέσεις του οργανωμένου κλάδου και μας παρέχει την πικράν ικανοποίησιν ότι ήσαν ορθαί αι παρατηρήσεις».

Στο ίδιο τεύχος η ηγεσία της ΟΛΜΕ επανέλαβε τη διαφωνία της για τα κατ' επιλογήν μαθήματα στο Λύκειο, επέκρινε το βαλλόμενο και ανεπαρκώς στελεχωμένο ΠΙ επειδή καθυστέρουσε στην κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και – παρά τις διαβεβαιώσεις της πως ενεργούσε προσέχοντας να κρατήσει τον «συνδικαλισμόν μακράν της πολιτικής»¹²⁰³ - επανέφερε στο προσκήνιο την πολεμική της κατά του Παπανούτσου:

«Δεν πρέπει τον Σεπτέμβριον να ευρεθώμεν προ του φαινομένου του παρελθόντος Σεπτεμβρίου, οπότε οι υπεύθυνοι έρριπτον τας ευθύνas δια τα ανακύψαντα προβλήματα εις τους ανευθύνους»¹²⁰⁴.

Η πρακτική της δημιούργησε νέες εντάσεις στο εσωτερικό της. Οι ιθύνοντές της κατηγορήθηκαν ότι με την αδράνεια που επέδειξαν, παρά τις συνεχείς οχλήσεις των κατά τόπους ΕΛΜΕ, συνέβαλαν στη μη εκτέλεση των πινάκων, ενώ εντονότερες διαμαρτυρίες εκφράστηκαν για την πρακτική που ακολουθούσαν τόσο απέναντι στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, όσο και στην κατάρτιση του νομοσχεδίου για το μισθολόγιο των δημοσίων υπαλλήλων¹²⁰⁵. Ενδεικτική της πόλωσης που υπήρχε είναι η ένσταση που κατέθεσαν

¹²⁰² Στην ανακοίνωση που εξέδωσε (9.11.66), τόνισε την αναγκαιότητα επιλογής των Γενικών Επιθεωρητών στελεχών με αμιγώς «εκπαιδευτικά κριτήρια» και χωρίς «εξωτερικές επεμβάσεις» στο έργο του νέου Αναθεωρητικού Συμβουλίου, ενώ αντιρήσεις διατύπωσε για το ότι δεν προέρχονταν όλα τα μέλη του από τη Μ.Ε., για τη στέρηση του δικαιώματος ένστασης στους υποψηφίους και τη μη πρόβλεψη του δικαιώματος αναπομπής στον υπουργό Παιδείας. Βλ. «Ανακοίνωσις της 9^{ης} .11.66», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 278/16.11.1966, σ. 2 και «Επιδιώκει η ΟΛΜΕ τον τερματισμόν της εκκρεμότητος πληρώσεως των θέσεων των Γενικών Επιθεωρητών», εφ. *Έθνος*, 10.11.1966.

¹²⁰³ «Η αλήθεια υπεράνω πάσης σκοπιμότητος», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 279/2.12.1966, σ. 3.

¹²⁰⁴ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 273/15.6.1966, σ. 1 και 2.

¹²⁰⁵ Μετά τον Αύγουστο του 1964 το ζήτημα του μισθολογίου των δημοσίων υπαλλήλων επανήλθε στο προσκήνιο προς τα τέλη του 1965, εποχή κατά την οποία το μέλλον της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ήταν αβέβαιο. Η ΟΛΜΕ υπαναχωρώντας τότε από τις επιδιώξεις που είχε το '64 (καθιέρωση είτε διαφορετικού για καθεμία από τις γενικές κατηγορίες των κρατικών λειτουργών μισθολογίου, είτε μισθολογίου που θα καθιέρωνε ενιαίο βασικό μισθό αλλά διαφορετικά κατά κατηγορίες επιδόματα) εμφανίστηκε αποδεχόμενη μεν την καθιέρωση ενιαίου μισθολογίου, αλλά διεκδικώντας παράλληλα την ικανοποίηση του γνωστού από παλιά αιτήματος της να έχει σ' αυτό διακριτή θέση ο κλάδος. Επειδή όμως ο Κ. Μητσοτάκης, που κατάρτιζε το νομοσχέδιο, αρνήθηκε να δεσμευτεί ότι θα ικανοποιούσε το αίτημά της, πραγματοποίησε απεργία διαρκείας (5- 8.2.1966), που

εκπρόσωποι της φιλελεύθερης συνδικαλιστικής μερίδας (οι πρόεδροι των ΕΛΜΕ Ιωαννίνων, Λασιθίου και Λαρίσης) κατά της νομιμότητας των αρχαιρεσιών της ΑΖ' Γ.Σ. (Ιούλιος 1966), αμέσως μετά την αποτυχία τους να αποκτήσουν τον έλεγχο της Ομοσπονδίας¹²⁰⁶. Παρόλο που το διαθέσιμο υλικό που δεν μας επιτρέπει να αποφανθούμε για το αν η αποτυχία τους – που χαιρετίστηκε από τον τύπο της Δεξιάς¹²⁰⁷ – ήταν προϊόν νόθων πρακτικών, η επαναφορά του αστυνομικού κράτους – έστω και με ηπιότερη μορφή – από τις κυβερνήσεις των «αποστατών» προκειμένου να κατακερματιστεί το συνδικαλιστικό κίνημα και να νοθευθεί η συνδικαλιστική αντιπροσώπευση, δεν τις αποκλείει.

Το νέο Συμβούλιο Επιλογής εποπτικού προσωπικού συγκροτήθηκε στις αρχές Δεκεμβρίου 1966 από πρόσωπα που στην πλειονότητά τους άνηκαν στο συντηρητικό εκπαιδευτικό ρεύμα¹²⁰⁸. Όμως, οι πολιτικές εξελίξεις (στις 21.12.66 παραιτήθηκε η κυβέρνηση Στ.

έληξε με πολιτική επιστράτευση (Φ.Ε.Κ. 68/τ. Β'/8.2.1966). Τελικά, με το Ν.Δ. 4648/1966 (ΦΕΚ 188/τ. Α'/25.8.1966) με το οποίο θεσπίστηκε ενιαίο μισθολόγιο, οι τεχνικοί, οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. και οι αρχαιολόγοι του υπουργείου πολιτισμού λάμβαναν ειδικό επίδομα επί τους βασικούς τους μισθούς. Οι καθηγητές/τριες Μ.Ε. διατήρησαν και την ιδιαίτερη διαβάθμισή τους, ενώ με το Β.Δ. 824/1966 αυξήθηκαν οι οργανικές θέσεις του κλάδου κατά 1.350. Ως βασική αιτία της μερικής υποχώρησης της κυβέρνησης εκτιμάται, όχι τόσο η πίεση που άσκησε η ΟΛΜΕ (εξάγγειλε αποχή από τις εξετάσεις του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου), όσο το γεγονός ότι τον Απρίλιο του 1966 το κυβερνών κόμμα διήλθε σε περίοδο έντονης κυβερνητικής κρίσης. Σημαίνοντα ρόλο φαίνεται να διαδραμάτισαν επίσης : α) το ότι η κυβέρνηση είχε ήδη υπαναχωρήσει μερικώς στις πιέσεις των τεχνικών, κλάδου *ισότιμου* με τους καθηγητές, και των τραπεζιτικών, β) το ότι ξέσπασε νέο κύμα απεργιών όχι μόνο με οικονομικά αιτήματα, αλλά και με πολιτικά συνδικαλιστικού περιεχομένου, γ) το ότι η ΟΛΜΕ επέδειξε ανοχή απέναντι στο ζήτημα της σύνταξης των πινάκων προακτέων σε Γενικούς Επιθεωρητές, εμφανίστηκε αποστασιοποιημένη απέναντι στις πρακτικές υπονόμευσης της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, δ) το ότι τόσο οι προσκεείμενες στη Δεξιά όσο και οι προσκεείμενες στην Ε.Κ. εφημερίδες φιλοξενούσαν άρθρα υπέρ της ικανοποίησης του αιτήματος της Ομοσπονδίας. Ωστόσο, το νέο μισθολόγιο επί της ουσίας δεν ίσχυσε. Οι κυβερνήσεις Σεπτεμβρίου 1966 – Απριλίου 1967 συνέχισαν την επιδοματική πολιτική του παρελθόντος. Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π. τ. 5, σ. 344-346 και σ. 357-360. Για την υποστήριξη των επαγγελματικών αιτημάτων της ΟΛΜΕ από τον τύπο βλ. ενδεικτικά «Βάσιμα επιχειρήματα», εφ. *Η Καθημερινή*, 6.5.1966, Α.Ν. Τσιριντάνης, «Οι κρατικοί μας λειτουργοί. Χρειάζεται αποφασιστική στροφή», εφ. *Μεσημβρινή*, 7.5.1966, σ. 5, «Οι καθηγηταί εν διωγμώ», εφ. *Το Βήμα*, 10.7.1966, σ. 14. Για την παραβίαση του ενιαίου μισθολογίου βλ. ενδεικτικά: «Εδόθησαν και άλλα επιδόματα μετά το ενιαίο», εφ. *Η Καθημερινή*, 28.9.1966, σ. 8. Για τις αντιδράσεις των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 275/1.10.1966, σ. 16, «Επαναλαμβάνομεν», τχ. 276/25.10.1966, σ. 1, «Επιδοματικοί αγώνες», τχ. 277/2.11.1966, σ. 1 και *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 602/28.9.66, σ. 1, τχ. 603/10.10.66, σ. 1-4 και 14, τχ. 604/25.10.66, σ. 1-10, τχ. 607/5.12.66, σ. 7, τχ. 608/20.12.66, σ. 4, 609/10.1.67, σ. 9.

¹²⁰⁶ Για τις αιτιάσεις κατά του Δ.Σ. της ΟΛΜΕ βλ. ενδεικτικά ΕΛΜΕ Ιωαννίνων, *Θέσεις στα θέματα του κλάδου μας*, Αρχείο ΟΛΜΕ, ο.π. «Περύνησις πρακτικών», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 274/5.9.1966, σ. 9, και «Η ένστασις», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 275/1.10.1966 σ. 10. Μετά την τελική επικράτηση της συντηρητικής μερίδας οι αντίπαλοι του Γ. Γεωργόπουλου (οι εκπρόσωποι των ΕΛΜΕ Ιωαννίνων Λασιθίου και Λαρίσης) κατέθεσαν αίτηση στο Πρωτοδικείο προκειμένου να ακυρωθούν οι αρχαιρεσίες, η οποία απορρίφθηκε. Για την τύχη της ένστασης βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 279/2.12.1966, σ. 24.

¹²⁰⁷ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Η ήττα των μεταρρυθμιστών εις την Γενικήν Συνέλευσιν της ΟΛΜΕ», εφ. *Η Καθημερινή*, 18.7.1966, σ. 3.

¹²⁰⁸ Στο νέο Συμβούλιο Επιλογής Εποπτικού Προσωπικού Μ.Ε. συμμετείχαν ο Αρεοπαγίτης Κ. Ψιλόπουλος, οι συντηρητικοί εκπαιδευτικοί Χ. Θεοδωράτος (πρόεδρος του ΚΥΣΔΕ και Σύμβουλος πια του ΠΙ), Γ. Κούρνιαν (Γεν. Επιθεωρητής), Ιω. Κουσκούνας (Γεν. Επιθεωρητής). Συμμετείχαν επίσης ο Χ. Περδικάρης, αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος, και χωρίς δικαίωμα ψήφου οι

Στεφανόπουλου και ο Ι. Παρασκευόπουλος πήρε εντολή σχηματισμού υπηρεσιακής κυβέρνησης)¹²⁰⁹, έδωσαν νέα αφορμή για αναβολή των εργασιών του συμβουλίου και αργότερα, το Φεβρουάριο του 1967 οπότε το συμβούλιο άρχισε τις εργασίες του, έδαφος για νέες φημολογίες περί παρασκηνιακών ζυμώσεων στη διαδικασία επιλογής των Γενικών Επιθεωρητών. Η ΟΛΜΕ επανέλαβε τις παραπάνω αναφερόμενες αντιρρήσεις της και προέβαλε το αίτημα για αξιοκρατική επιλογή¹²¹⁰, ενώ η ΔΟΕ ζήτησε ευθέως αναστολή της διαδικασίας επιλογής μέχρι να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας η μετεκλογική κυβέρνηση¹²¹¹.

Η διαδικασία επιλογής των στελεχών της εκπαίδευσης διακόπηκε και πάλι λόγω της νέας πολιτικής κρίσης¹²¹². Η 5^η αυλική κυβέρνηση του Π. Κανελλόπουλου (Απρίλιος 1967) δεν προχώρησε στις κρίσεις και η δικτατορία, βρήκε κενές τις θέσεις των Γενικών Επιθεωρητών.

Σύνοψη κεφαλαίου

Κατά τη διάρκεια της σύνταξης και ψήφισης του νομοσχεδίου «Περί Οργανώσεως και Διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως» (κατοπινό Ν.Δ. 4379/1964) η ΟΛΜΕ διατύπωσε ευθύς εξαρχής πολλές και σοβαρές επιφυλάξεις σε προβλέψεις του οι οποίες αποτελούσαν τον κύριο κορμό της *ρηζικέλευθης*, όπως τη χαρακτήριζε, εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και οι οποίες αντιμετωπίστηκαν από τη συντηρητικής αστική τάξη σαν απειλή των παραδοσιακών αξιών του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού». Τελικά, αποδέχθηκε τις γενικές εκείνες αρχές της μεταρρύθμισης που δεν συνιστούσαν πολιτικό πρόβλημα, εφόσον απαντούσαν στις εντεινόμενες κοινωνικές διεκδικήσεις της εποχής, και που έκρινε επωφελείς για τον κλάδο (γενίκευση και διατομή της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ανάπτυξη διπλού δικτύου, κατάργηση διδάκτρων, δωρεάν διανομή βιβλίων, παροχή υποτροφιών, καθιέρωση Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου).

Οι ιθύνοντές της γνωρίζοντας πως η ασυγκάλυπτη αντίθεση στη δημοφιλή μεταρρύθμιση – και μάλιστα σε χρονική περίοδο κατά την οποία η Ε.Κ. επιχειρούσε να εξυγιάνει το συνδικαλιστικό κίνημα αποτινάσσοντας από τις ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ τη μακροχρόνια κυριαρχία Δεξιάς- εγκυμονούσε τον κίνδυνο να χάσουν τον έλεγχο της Ομοσπονδίας και αξιοποιώντας το γεγονός ότι η άσκηση πίεσης στην κυβέρνηση της Ε.Κ.

προϊστάμενοι των Διευθύνσεων Μ.Ε. και Σωματικής Αγωγής του ΥΠΕΠΘ. Βλ. «Η συγκρότησις του συμβουλίου επιλογής», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 280/Δεκέμβριος 1966, σ. 13.

¹²⁰⁹ Για τη συμφωνία (γνωστή ως «μνημόνιο») που πραγματοποιήθηκαν πριν την παραίτηση της κυβέρνησης Στ. Στεφανόπουλου μεταξύ των Π. Κανελλόπουλου και Γ. Παπανδρέου υπό τις «ευλογίες» των ανακτόρων βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία», στο *Ιστορία του Νέου ...*, τ.9, σ. 42-44.

¹²¹⁰ «Ανακοίνωσις 18.1.67», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 282-283/8.2.67, σ. 15.

¹²¹¹ Βλ. *Διδασκαλικόν Βήμα*, τχ. 611/9.2.67, σ. 5 και τχ. 620/20.2.67, σ. 1 και 6.

¹²¹² Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο...*, ο.π., τ.5, σ. 422-428.

για την επιδίωξη επαγγελματικών στόχων επικροτείτο ακόμη και από τα στελέχη της Ομοσπονδίας που τάσσονταν ανοιχτά υπέρ της μεταρρύθμισης, παρουσιάστηκαν σαν αντικειμενικοί κριτές της μεταρρύθμισης και σαν υπερασπιστές των επαγγελματικών συμφερόντων του επί σειράν ετών *αδικημένου* κλάδου προβάλλοντας διαδοχικά συντεχνιακά αιτήματα με τρόπο εκβιαστικό. Απόρροια της πρακτικής τους - δεδομένων της πολιτικής παροχών στην οποία προέβη η Ε.Κ. και της επιθυμία του κυβερνώντος κόμματος να εξασφαλίσει τη συναίνεση του καθηγητικού σώματος ώστε να επιτύχει η μεταρρύθμιση- , ήταν ότι απέσπασαν υλικά οφέλη για τον κλάδο (συγκρουόμενοι και με τη ΔΟΕ) και ότι κατάφεραν να παραμείνουν στο τιμόνι της, αξιοποιώντας την πολιτική αποδυνάμωση της Ε.Κ. μετά την «αποστασία» και την όποια συσπείρωση της Δεξιάς μετά τις εκλογικές της ήττες.

Η πρακτική αυτή τους επέτρεψε να υπονομεύουν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση διευκολύνοντας τις πολιτικές δυνάμεις και κοινωνικές ομάδες που την αντιστρατεύονταν. Είναι ενδεικτικό πως λίγες ημέρες μόλις πριν εκδηλωθεί η πολιτική κρίση του '65 ο Ε. Παπανούτσος, αφού ευθαρσώς δήλωσε στη ΛΕ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ πως η στάση της Ομοσπονδίας δεν ήταν επιδοκιμαστική απέναντι στο Ν.Δ. 4379/1964, απέκλεισε κάθε συμβολή της τελευταίας στην επιτυχία της μεταρρύθμισης κατά τον πρώτο χρόνο της εφαρμογής της :

«Η γενεά του εκπαιδευτικού δημοτικισμού [...] έκανε την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και όχι η ΟΛΜΕ, η γενεά του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, με την πνευματική και την πολιτική της εκπροσώπηση και με τους Εκπαιδευτικούς της, οι οποίοι άλλοτε έμπαιναν και άλλοτε ελακτίζοντο και έφευγαν από την ΟΛΜΕ [...]. Όχι ο οργανωμένος κλάδος των 8.000 ανθρώπων, γιατί μέσα σε 8.000 ανθρώπους υπάρχουν άνθρωποι, τους οποίους σέβομαι απόλυτα, οι οποίοι ιδεολογικά στέκονται στην άλλη όχθη. Όπως υπάρχουν και οι αφελείς και οι αδιάφοροι, οι οποίοι σου λένε δεν μ' ενδιαφέρει τι Θεός θα λατρεύεται στο σχολείο μου [...]. Όπως υπάρχουν και οι άλλοι, οι δήθεν φίλοι, οι δήθεν σύμμαχοι, οι δήθεν οπαδοί της Δημοκρατίας, οι οποίοι δεν εκατάλαβαν ότι το νομοθέτημα δεν είχε διατάξεις εξωτερικές, είχε μίαν και μόνη διάταξιν εσωτερικήν: ετοιμάζαμε τον άνθρωπο της Ελληνικής Δημοκρατίας»¹²¹³.

Μετά τα «Ιουλιανά», η ηγεσία της Ομοσπονδίας εμφανίζεται να υποστηρίζει λεκτικά την πρώτη μετά το 1929 σημαντική αστική φιλελεύθερη μεταρρύθμιση μόνο όσο η αδύναμη κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου δήλωνε αποφασισμένη να την εφαρμόσει υποχωρώντας στις δυνάμεις που την υπερασπίστηκαν ποικιλότροπα. Από την άλλη, η ηγεσία της ΟΛΜΕ εμφανίζεται άλλοτε αποστασιοποιημένη από την πολεμική που άσκησαν στη μεταρρύθμιση του '64 οι συντηρητικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, άλλοτε επικριτική απέναντι σε «σφάλματα» και «παραλείψεις» και πάντοτε άλλοτε βάλλουςα κατά του «αρχιτέκτονά» της.

¹²¹³ [Λόγος του Ε. Παπανούτσου]: *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 259-260, σ. 5-6.

Με τη συγκεκριμένη τακτική οι ιθύνοντές της κατάφεραν αφενός να προβάλουν με αξιώσεις τις επαγγελματικές επιδιώξεις του κλάδου σε εποχή που διακυβευόταν η βαθμολογική και μισθολογική του θέση και αφετέρου να ισορροπήσουν ανάμεσα στις τάσεις που ήταν ευδιάκριτες στο εσωτερικό της: α) σ' εκείνη που διαμόρφωναν όσοι είτε είχαν εξ αρχής υποστηρίξει τη μεταρρύθμιση, είτε εξέφρασαν μετά τον πρώτο χρόνο της εφαρμογής της την ευαρέσκειά τους λόγω του ότι τα νέα μέτρα – παρά τις ελλείψεις σε βιβλία, κατάλληλα βοηθήματα και οδηγίες – είχαν συντελέσει στην απαλλαγή των καθηγητών/τριών της Μ.Ε. από το σχολαστικισμό και στο να καταστούν ικανοί να προσεγγίσουν τη διδακτέα ύλη με μεθόδους που είχαν μεγαλύτερη ανταπόκριση στους μαθητές/τριες¹²¹⁴, β) σ' εκείνη που εξέφραζαν όσοι από έξη ή ανασφάλεια παρέμειναν προσκολλημένοι στον παραδοσιακό συντηρητικό προσανατολισμό που χαρακτήριζε ελληνική εκπαίδευση¹²¹⁵, γ) στους εμπαιθείς αναχρονιστικούς¹²¹⁶ και δ) σ' εκείνη που συγκροτούσαν όσοι είχαν απογοητευθεί από τον εγκλωβισμό της Ε.Κ. στο «διμέτωπο» και την αδυναμία της να εξυγιάνει τους θεσμούς και δ) τους σχετικά αδιάφορους.

Εν κατακλείδι, η δίσημη στάση της ΟΛΜΕ, στο βαθμό που δεν πήγαζε από την ιδεολογική διαφωνία όσων την έλεγχαν κατά τα έτη 1964-67 με όψεις της μεταρρύθμισης που απομακρύνονταν από τις θέσεις των «εκσυγχρονιστών» της Δεξιάς, εκφράζει την απροθυμία ή αδυναμία τους να διαχειριστούν τα ισχυρά αντανακλαστικά των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης. Την αδυναμία ή απροθυμία τους αυτή προσπάθησαν να την αντισταθμίσουν υπερτονίζοντας τη δραστηριοποίησή τους για την προάσπιση των συντεχνιακών συμφερόντων του κλάδου.

¹²¹⁴ Βλ.Κ. Κατσιμάνης, «Οι κλασικοί από μεταφράσεις: πρώτα συμπεράσματα», *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 261/Νοέμβριος 1965, σ. 5-7· «Πορίσματα του συνεδρίου των φιλόλογων της Αθήνας και του Πειραιά (19-20 Ιουνίου 1965)», π. *Φιλολόγος* τχ. 5 Δεκέμβριος 1965, σ. 246-252· Αλ. Δημαράς, «Ο Όμηρος στο σχολείο», π. *Εποχές*, τχ. 28/Αύγουστος 1965, σ. 64-65· Μ. Παρτσάλης – Ε. Παπανούτσος, «Από την ιστορία της μεταρρυθμίσεως. Τι γραφόταν πριν ένα χρόνο», *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, τχ. 5-6, Νοέμβριος- Δεκέμβριος 1965, σ. 14-15.

¹²¹⁵ Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Φιλολογία και ζωή», εφ. *Το Βήμα* 12.8.1965, σ. 1-2· Αλ. Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση...*, ο.π., σ. ξβ'· Αλ. Παπαδερός, «Σημεία τριβής κατά την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα», στο *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα...*, ο.π. σ. 280.

¹²¹⁶ Ο Ε. Παπανούτσος θεώρησε καταλυτική και την επίδραση που άσκησε στην ΟΛΜΕ η στάση των εκπροσώπων της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης. Βλ. Ε. Παπανούτσος, «Γενέθλια – Έτος πρώτο» στο *Αγώνες και ...*, ο.π., σ. 311. Για μια συνοπτική παρουσίαση των παραγόντων που υποθάλλουν την αντίδραση στις μεταρρυθμίσεις βλ. Ευστ. Δημητρόπουλος, «Το ανθρώπινο στοιχείο στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θεωρούμενο από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας», στο *Οι εκπαιδευτικές...*, ο.π., σ. 284-296.

ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία είχε ως κύριο στόχο την περιγραφή και ερμηνεία των απόψεων που διατύπωσε η ΟΛΜΕ στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής και των πρακτικών που ακολούθησε στο χρονικό διάστημα 1949-67 προκειμένου οι αντιλήψεις της να καταστούν κυρίαρχες. Στο πλαίσιο αυτό αναζητήθηκε η εσωτερική συνοχή του λόγου της με εκείνες άλλων συλλογικών υποκειμένων ή/και προσώπων που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του συγκεκριμένου πεδίου, ώστε αφενός να εντοπιστούν οι συμμαχίες τις οποίες η Ομοσπονδία συνέπηξε και αφετέρου να διερευνηθούν τυχόν συγκρούσεις τόσο μεταξύ της αυτής και άλλων συλλογικών υποκειμένων ή/και προσώπων, όσο και στο εσωτερικό της (μεταξύ των ιθυνόντων της ή/και ανάμεσα σε αυτούς και σε τοπικές Ενώσεις). Τ' άλλα ερωτήματα που τέθηκαν αφορούσαν τους όρους ανασυγκρότησης της Ομοσπονδίας δεκατρία χρόνια μετά την αναγκαστική της διάλυση και την οργανωτική της πυκνότητα.

Η έρευνα κατέδειξε ότι διακυβεύματα τόσο στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και συντεχνιακού χαρακτήρα συνέβαλαν στην ανασύσταση της Ομοσπονδίας το Μάιο του 1949. Την άνοιξη εκείνου του χρόνου οι μισθωτοί του δημοσίου βρίσκονταν σε αναβρασμό εν όψει της ψήφισης νέου Συντάγματος, της κατάρτισης νέου δημοσιοϋπαλληλικού κώδικα και της θέσπισης δημοσιοϋπαλληλικού μισθολογίου. Στο πλαίσιο των σχετικών ζυμώσεων διεκδικούσαν συνταγματικά κατοχυρωμένες συνδικαλιστικές ελευθερίες, διεύρυνση των ανώτερων θέσεων και όρους ανετότερης βαθμολογικής εξέλιξης, καθώς κι αυξήσεις στους μισθούς τους. Την ίδια χρονική περίοδο –και υπό τη σκιά του φόβου που έγειρε η προσωρινή κατάληψη του Γράμμου από το Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας και η ανακήρυξη ενιαίου και ανεξάρτητου «μακεδονικού κράτους» από τον ανατολικό συνασπισμό (μέσω της πρόσφατα δημιουργημένης Κομινφόρμ)- κάποιες από τις επιλογές του ανήκοντος στο κόμμα των Φιλελευθέρων υπουργού Παιδείας Κ. Τσάτσου προκάλεσαν την αντίδραση προσώπων και συλλογικών οργάνων της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης. Η επανίδρυση της ΟΛΜΕ συνιστά έκφραση της δραστηριοποίησης φυσικών και συλλογικών υποκειμένων της μερίδας αυτής της αστικής τάξης -που διαγκωνιζόταν με τη φιλελεύθερη για τον έλεγχο της εξουσίας- να συμπήξουν έναν ακόμη μηχανισμό ιδεολογικού ελέγχου, εν προκειμένω ένα επαγγελματικό-επιστημονικό σωματείο, ώστε οι απόψεις της να καταστούν κυρίαρχες στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Την πρωτοβουλία της επανίδρυσής της την ανέλαβαν καθηγητές Μ.Ε. που λίγο νωρίτερα (τον Ιανουάριο του 1949) είχαν συμμετάσχει στην ίδρυση και στη διαμόρφωση των αιτημάτων της συντηρητικής Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων αναφορικά με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Άλλωστε, οι διώξεις που είχαν ασκηθεί μετά τα Δεκεμβριανά κατά αριστερών, αριστεριζόντων, ακόμη και φιλελευθέρων εκπαιδευτικών, η διατήρηση σε ισχύ της εμφυλιοπολεμικής νομοθεσίας, ο

συντηρητισμός που παραδοσιακά χαρακτήριζε τον κλάδο των λειτουργών Μ.Ε., η μορφωτική σκευή των φιλολόγων και θεολόγων που αποτελούσαν την πλειονότητα των καθηγητών/τριών Μέσης Εκπαίδευσης, και το φοβικό σύνδρομο προς κάθε τι προοδευτικό στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου έδιναν το συγκριτικό πλεονέκτημα στις συντηρητικές συνδικαλιστικές μερίδες. Τα αιτήματα επαγγελματικής υφής που πρόβαλαν ευθύς εξαρχής οι συνδικαλιστές αυτοί λειτούργησαν σαν ενοποιητικός κρίκος των μελών της ανασυσταθείσας Ομοσπονδίας.

Από τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία διαφάνηκε πως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 η οργανωτική πυκνότητα της ανδροκρατούμενης ΟΛΜΕ προσέγγιζε κατά μέσο όρο το ήμισυ των υπηρετούντων, γεγονός που επέτρεπε στα Διοικητικά της Συμβούλια να μιλούν και να πράττουν εν ονόματι του κλάδου. Ωστόσο, η προσπάθειά τους να αυξήσουν κι άλλο την οργανωτική πυκνότητα της Ομοσπονδίας αποδείχθηκε ατελέσφορη, παρά την εκ μέρους τους χρησιμοποίηση ποικίλων μεθόδων πειθαναγκασμού.

Εξαίρεση κατά τη δεκαετία αυτή συνιστά το συνδικαλιστικό έτος 1954-55, οπότε σημειώνεται περεταίρω αύξηση της οργανωτικής πυκνότητας, αν και μικρής χρονικής διάρκειας. Κυριότερη αιτία της αύξησης αυτής συνιστά η κρίση του Παπαγικού Ελληνικού Συναγερμού, που επέτρεψε σε φιλελεύθερους, αλλά και στους λίγους αριστερούς συνδικαλιστές που δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ, να αξιοποιήσουν τη γενική δυσανεμία των υπηρετούντων και να μεθοδεύσουν *απεργία δια παραιτήσεων* με αιχμή τα βαθμολογικά και μισθολογικά αιτήματα του κλάδου.

Την εικόνα της σχετικά χαμηλής οργανωτικής πυκνότητας της πρώτης δεκαετίας της μελετώμενης περιόδου και των αγωνιωδών, πλην ατελέσφορων, προσπαθειών των Δ.Σ. ΟΛΜΕ να επιτύχουν αύξησή της, τη διαδέχεται περίοδος υψηλής οργανωτικής πυκνότητας κατά τη δεκαετία του '60, κυρίως λόγω της έντονης πολιτικοποίησης των μαζών και της αύξουσας δυναμικής του εκδημοκρατισμού. Ωστόσο, κατά το συνδικαλιστικό έτος Ιουλίου 1961-Ιουλίου 1962 παρατηρείται αισθητή κάμψη, η οποία πρέπει να αποδοθεί στην επαναφορά του καθεστώτος των έκτακτων μέτρων, αλλά και στην απογοήτευση της βάσης από τις ατελέσφορες προσπάθειες των στενά συνεργαζόμενων για μια τριετία (τέλη 1959 - τέλη 1962) εκπαιδευτικών ομοσπονδιών (ΟΛΜΕ και ΔΟΕ) να επιτύχουν συνδικαλιστικά οφέλη.

Η σχετικά χαμηλή οργανωτική πυκνότητα της ΟΛΜΕ κατά τη δεκαετία του '50 και η αύξηση που παρατηρείται κατά την εποχή επίταξης του διεκδικητικού κινήματος σε συνδυασμό με την κάθετη δομή της ιεραρχίας στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας - η οποία δεν χαλαρώνει παρά ελάχιστα τη δεκαετία του '60- αποτελούν τυπική έκφραση της πορείας του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος κατά την πολιτική περίοδο 1949-67.

Όσον αφορά στις σχέσεις των εκπαιδευτικών ομοσπονδιών (ΟΛΜΕ και ΔΟΕ) η μελέτη κατέδειξε πως ήταν ανταγωνιστικές μ' εξαίρεση την τριετία 1959-62. Έντονες αντιπαράθεσεις μεταξύ τους παρατηρήθηκαν : α) κάθε φορά που είχαν διαφορετική εκτίμηση για εκείνες από τις αλλαγές που προοιωνίζονταν στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής, οι οποίες συνδέονταν τόσο με το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου που η κάθε μια εκπροσωπούσε, όσο και με την κοινωνική αναπαραγωγή (περίπτωση δομικού σχήματος της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης), β) στις περιπτώσεις παροχής υλικών προνομίων στους εκπαιδευτικούς (περιπτώσεις κατανομής εκπαιδευτικού επιδόματος και κατάρτισης του δημοσιοϋπαλληλικού μισθολογίου στα μέσα του '60). Μόλο που στο υπάρχον αρχειακό υλικό γίνονται σχετικά εκτενείς αναφορές στις συνθήκες σύμπληξης κοινής Εκτελεστικής Επιτροπής των εκπαιδευτικών Ομοσπονδιών (1959) και σ' εκείνες του τερματισμού της συνεργασίας τους (τέλη του 1962), η παρουσίασή τους στην παρούσα μελέτη περιορίστηκε σε σημεία που άπτονταν άμεσα με το υπό εξέταση θέμα. Ως εκ τούτου, κι από τη στιγμή που δεν εντοπίστηκε επιστημονική μελέτη με κεντρικό σημείο αναφοράς τη βραχεία περίοδο της στενής συνεργασίας τους, εκτιμάται πως το συγκεκριμένο πεδίο παραμένει εν μέρει αδιερεύνητο.

Από την ανάλυση διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν λίγες οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της ΟΛΜΕ. Συγκρούσεις σημειώθηκαν μεταξύ συνδικαλιστικών ομάδων που διατηρούσαν ισχυρό πλέγμα σχέσεων όχι μόνο με εκπροσώπους των εκπαιδευτικών ρευμάτων και των επιμέρους τάσεών τους, αλλά και με πρόσωπα που δραστηριοποιούνταν σε πολιτικά κόμματα. Άλλωστε τα τελευταία συνιστούσαν διάυλο σχηματοποίησης και έκφρασης των εκπαιδευτικών ρευμάτων και των τάσεών τους.

Από την έρευνα διαφαίνεται πως οι συγκρούσεις μεταξύ των συνδικαλιστικών ομάδων συνιστούσαν αντανάκλαση των αντίστοιχων που εκδηλώθηκαν στο εσωτερικό της πολιτικά κυρίαρχης αστικής τάξης αναφορικά κυρίως – αν και όχι μόνο - με το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Από τη στιγμή μάλιστα που η Ομοσπονδία τέθηκε ευθύς εξαρχής υπό των έλεγχο συνδικαλιστικών ομάδων, οι οποίες σχετίζονταν με συντηρητικά αστικά κόμματα, ισχυρούς συντηρητικούς εκπαιδευτικούς θεσμούς (τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών) και με συντηρητικά επιστημονικά σωματεία (Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, ΧΕΕΛ), οι συγκρούσεις στο εσωτερικό της κορυφώθηκαν σε χρονικές περιόδους κατά τις οποίες τα κόμματα της φιλελεύθερης μερίδας της αστικής τάξης και το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα - συνεπικουρούμενο άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο από τους εκπροσώπους τους αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος - εμφανίζονταν να απειλούν το εκπαιδευτικό status quo.

Τέτοιες περίοδοι ήταν το 1950-52 και το 1963-67. Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της δεκαετίας του '50 μια συνδικαλιστική ομάδα μ' επικεφαλής έναν αριστερό (τον Στ. Κότσιρα)

επιχείρησε να αντισταχθεί στο ισχυρό αμυντικό πρόσωπο που πρόβαλαν οι εκπρόσωποι της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης στα «μεταρρυθμιστικά επεισόδια» της εποχής. Η ίδια ομάδα, διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο και στα μέσα της δεκαετίας του '50. Πέρα από το ότι συνέβαλε τα μάλα στην καθολική συμμετοχή των καθηγητών/τριών κατά την απεργία του 1955, επιχείρησε να επωφεληθεί από την απογοήτευση που προκάλεσε στον κλάδο η μεθοδευμένη από την ηγεσία της ΟΛΜΕ και της ΓΣΕΕ αναστολή του αγώνα. Ωστόσο, οι όποιες προσπάθειες της είχαν πενιχρά αποτελέσματα κυρίως λόγω των ασφυκτικών συνθηκών της «καχεκτικής δημοκρατίας».

Η πολιτική ένταση που σημειώθηκε μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1961, το γενικευμένο κοινωνικό αίτημα για εκδημοκρατισμό της παιδείας και η ανάδειξη ενός *πρώην μακρονησιώτη* στην προεδρία της ΟΛΜΕ (του Χαρ. Πεردικάρη) στα πρώτα έτη της δεκαετίας του '60 (1960-63) συνθέτουν το σκηνικό στο οποίο η Ομοσπονδία, όχι μόνο υιοθετεί και προβάλλει – διστακτικά στην αρχή αλλά προϊόντος του χρόνου με ολοένα και μεγαλύτερη ενάργεια και αποφασιστικότητα - τις απόψεις του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, αλλά και υιοθετεί πρακτικές έντονης αμφισβήτησης της νομιμότητας της κυριαρχίας της Δεξιάς, με πιο χαρακτηριστική την απεργία του 1963.

Οι μεταξύ των συνδικαλιστικών μερίδων συγκρούσεις - που συνιστούν μια ακόμη απόδειξη του γεγονότος ότι η άνωθεν επιβαλλόμενη «ουδετερότητα» στο συνδικαλιστικό χώρο ήταν επιφανύομενη και προσχηματική - συνεχίστηκαν με ιδιαίτερη ένταση και κατά τα έτη 1965-67, όταν η εκπαίδευση μεταβλήθηκε σε πεδίο ιδεολογικής διαπάλης. Η εκ μέρους της ηγεσίας της Ομοσπονδίας υιοθέτηση δίσημου λόγου και αντίστοιχα δίσημων πρακτικών απέναντι στη μεταρρύθμιση του '64 συγκέντρωσε τα πυρά των φιλελεύθερων, αριστερών και αριστεριζόντων συνδικαλιστικών μερίδων κυρίως από τη στιγμή που η τρίτη κυβέρνηση των αποστατών (Στ. Στεφανόπουλου) εμφανίστηκε αδύναμη ή απρόθυμη να την προστατεύσει από τα ισχυρά πυρά των αντιπάλων της. Ενδεικτική της πόλωσης που εκδηλώθηκε, μάλλον αργά δεδομένης της σοβαρότητας του διακυβεύματος, είναι η ένσταση που κατέθεσαν συνδικαλιστές των μερίδων αυτών κατά της νομιμότητας των αρχαιρεσιών της Γ.Σ. του Ιουλίου 1966.

Συγκρούσεις σημειώθηκαν και μεταξύ ομοϊδεατών συνδικαλιστών. Η πρώτη έλαβε χώρα το 1954, όταν κάποιες τοπικές Ενώσεις (ΕΛΜΕ) με επικεφαλείς συνδικαλιστές που ανήκαν στη συντηρητική μερίδα επιχείρησαν να συμπήξουν ανεξάρτητη Ομοσπονδία αποσκοπώντας στην προβολή του *κλάδου ως ομάδας στελεχών*. Αυτή η *διασπαστική*, όπως χαρακτηρίστηκε από την επίσης συντηρητική ηγεσία της ΟΛΜΕ, *κίνηση* εκπορευόταν από την αυτοεικόνα των καθηγητών/τριών Μέσης Εκπαίδευσης ως επιστημόνων-λειτουργών, αυτοεικόνα που ερχόταν σε αντίφαση τόσο με τη βεβαιωμένη και πιθανότατα άνωθεν μεθοδευμένη ένταξη της ΟΛΜΕ στην ΑΔΕΔΥ, όσο και με την αποτυχία των πρώτων διοικήσεών της να διεκδικήσουν αποτελεσματικά την ικανοποίηση των βασικών επαγγελματικών αιτημάτων του

κλάδου. Καίτοι η κίνηση δεν τελεσφόρησε, οι συγκρούσεις που προκάλεσε διαφαίνεται πως λειτούργησαν αφυπνιστικά για τους τότε ιθύνοντές της. Έκφραση της δραστηριοποίησής τους υπήρξε η μερική αξιοποίηση των πολιτικών συνθηκών για διεκδίκηση - με απεργιακή κινητοποίηση (Μάρτιος 1955) - του βασικού επαγγελματικού αιτήματος του κλάδου, αυτού της παροχής *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και ειδικού μισθολογίου*.

Εντονότερες τριβές σημειώθηκαν ανάμεσα στις συνδικαλιστικές μερίδες του συντηρητικού χώρου (αλλά και μεταξύ των συντηρητικών ομάδων και εκείνων που σχετίζονταν με το φιλελεύθερο εκπαιδευτικό ρεύμα) από τα μέσα του 1955 και εξής, με εναύσματα τη μεθόδευση αναστολής της απεργιακής κινητοποίησης του '55 και τα μικρά -σε σχέση με τα προσδοκώμενα- οφέλη που αποκόμισε ο κλάδος. Η διαμάχη αυτή αποτελεί ταυτόχρονα έκφραση της διαπάλης που εκδηλώθηκε μεταξύ των εκπροσώπων των εκπαιδευτικών ρευμάτων και των αντίστοιχων εκφραστών τους στην πολιτική σκηνή. Η ένταση της διαμάχης αυτής ήταν υψηλή ως το 1958, οπότε η συντηρητική εκσυγχρονιστική τάση κατέστη πολιτικά ηγεμονεύουσα έναντι της ως τότε κυρίαρχης συντηρητικής αντιδραστικής.

Ως συλλογικό υποκείμενο που δραστηριοποιήθηκε στο πλαίσιο της «καχεκτικής δημοκρατίας» και του Ψυχρού Πολέμου -όποτε οι μηχανισμοί ιδεολογικού ελέγχου κλήθηκαν να υπηρετήσουν την ιδέα της εθνικοφροσύνης- η Ομοσπονδία διατήρησε το συντηρητικό της προσανατολισμό σχεδόν σε όλη τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου. Μοναδικές εξαιρέσεις στον αμυντικό της λόγο και τις αντίστοιχες πρακτικές της εντοπίστηκαν στις αρχές του 1959 και ιδίως κατά τα έτη 1962-63.

Απόρροια του κυρίαρχου συντηρητικού χαρακτήρα της ΟΛΜΕ ήταν η άρθρωση αμυντικού λόγου απέναντι σ' εκτιμήσεις της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας που ακολουθούνταν από εισηγήσεις αλλαγών στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Καθ' όλη τη διάρκεια της μελετώμενης περιόδου η Ομοσπονδία υπεραμύνθηκε του *κλασικού* Γυμνασίου, του οποίου τη διαίρεση αποδεχόταν υπό τους εξής κυρίως όρους : α) τη δημιουργία δύο υπάλληλων κύκλων, όπως πρόκριναν οι εκπρόσωποι του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος, κι όχι δύο κύκλων αυτοτελών και αυτόνομων, όπως πρότειναν οι του φιλελεύθερου, β) την αύξηση των ετών φοίτησης στη Μ.Ε. με δομικό σχήμα 3+4 έτη. Το εφικτό και αναγκαίο του τρόπου εξοικονόμησης του επιπλέον έτους - προπολεμικού αιτήματος της ΟΛΜΕ που δεν ήταν ούτε ιδεολογικοπολιτικά ουδέτερο, ούτε συνδικαλιστικά αδιάφορο - το αντλούσε από ιδέες τεταρτο-Αυγουστιανών παιδαγωγών (Ν. Εξαρχόπουλο, Σπ. Καλλιάφα) και συντηρητικών εκπαιδευτικών συμβούλων (Ι. Σκουτερόπουλο), γ) υπό τον όρο της μη ουσιαστικής μεταβολής του καθορισθέντος από τη δεκαετία του '30 περιεχομένου των σπουδών, κρίνοντας ότι μια τέτοια μεταβολή εγκυμονούσε τον κίνδυνο αλλοίωσης της «ιδεολογίας» της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης. Πρόκρινε επίσης αυστηρές εισαγωγικές και ενδοσχολικές εξετάσεις στη Μέση Εκπαίδευση, προκειμένου να

διατηρηθεί ο αριστοκρατικός χαρακτήρας της βαθμίδας αυτής και να διασφαλιστεί έτσι τόσο το επαγγελματικό γόητρο του κλάδου όσο και η αναπαραγωγή της πολιτικά κυρίαρχης συντηρητικής μερίδας αστικής τάξης.

Διγλωσσία χαρακτηρίζει την ΟΛΜΕ σε τρία ζητήματα του πεδίου εκπαιδευτικής πολιτικής που είχαν ιδεολογική και ταξική διάσταση και αποτέλεσαν σημεία αναφοράς σε εκπαιδευτικές εντάσεις. Πρόκειται για το γλωσσικό, το ζήτημα των εκπαιδευτικών τελών μέχρι το 1959, καθώς και εκείνο της οργάνωσης της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, παρόλο που από το 1957 εμφανίζεται ολοένα και πιο δεκτική στην ιδέα εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης, επί της ουσίας διαφωνούσε με τη συστηματική διδασκαλία της (εξαίρεση αποτελούν τα συνδικαλιστικά έτη το 1961-63). Και τούτο παρά το γεγονός ότι το γλωσσικό δεν είχε πια το έντονο πολιτικό-ιδεολογικό φορτίο που στο παρελθόν το είχε καταστήσει επίκεντρο ποικίλων έντονων συγκρούσεων. Ως προς τα εκπαιδευτικά τέλη, κοινό τόπο συνιστά η τακτική υποχώρηση της Ομοσπονδίας από την εκάστοτε απόπειρά της να εξωραΐσει την αναγκαιότητα επιβολής ή αύξησής τους – προσπάθεια που υπαγορευόταν από το γεγονός πως προσέβλεπε στην δια των τελών αύξηση των αμοιβών των καθηγητών/τριών Μ.Ε. και στη βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής δεδομένης της υποχρηματοδότησης της παιδείας– κάθε φορά που το ζήτημα έγειρε κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις (περιπτώσεις 1950 και 1956-58). Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί πως από το 1959 και εξής η Ομοσπονδία εμφανίζεται να διεκδικεί αύξηση του διατιθέμενου από τον κρατικό προϋπολογισμό για την παιδεία, ενώ το 1962-63 συμμαχεί με τις κοινωνικές δυνάμεις που πρόβαλαν το αίτημα του «15% για την παιδεία». Τέλος, αναφορικά με τη μέση τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση – που την ήθελε ανεξάρτητη από τη γενική – μολονότι λεκτικά δεν αντιτασσόταν στη θέσπισή της, τη μετέθετε σταθερά στο απώτερο μέλλον, προβάλλοντας άλλοτε ρεαλιστικά και άλλοτε λογικοφανή επιχειρήματα, με τα οποία επιχειρούσε να συγκαλύψει συντεχνιακού χαρακτήρα και ιδεολογικοπολιτικής υφής φόβους: αυτόν της *συρρίκνωσης* της γενικής Μ.Ε. και της προνομιακής μεταχείρισης του προσωπικού των τεχνικών-επαγγελματικών σχολείων, κι εκείνον της *νόθευσης* του χαρακτήρα και των σκοπών που παραδοσιακά εξυπηρετούσε η Μ.Ε.. Η επικρότηση του σχεδιασμού της Ένωσης Κέντρου για την ανάπτυξη της τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης (1964) εκ μέρους της Ομοσπονδίας, αν και αξιομνημόνευτη, δεν αποτελεί ασφαλή ένδειξη αποδοχής των σχετικών απόψεων της φιλελεύθερης αστικής τάξης από τη στιγμή που το νομοσχέδιο δεν συζητήθηκε στη Βουλή.

Η πολεμική που άσκησε η Ομοσπονδία τόσο στα φιλελεύθερης χροιάς «μεταρρυθμιστικά επεισόδια» της τριετίας 1949-1952 όσο και στην κυοφορούμενη κατά το 1957-58 μεταρρύθμιση του 1959 βαίνει παράλληλη με εκείνη συντηρητικών προσώπων, θεσμών και οργανώσεων που συγκροτούσαν τη συντηρητική αντιδραστική τάση και που είχαν επιρροή στην πολιτική έκφραση της Δεξιάς και της άκρας Δεξιάς (τη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, την

Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, την Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία, την Ένωση Γενικών Επιθεωρητών κ.α.). Και δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς δεδομένης της έλλειψης αυτονομίας και ανεξαρτησίας του συνδικαλιστικού κινήματος κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και του πυκνού δικτύου σχέσεων που είχε αναπτύξει η ΟΛΜΕ με εκπροσώπους της κυρίαρχης ως το 1958 στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής συντηρητικής αντιδραστικής τάσης

Η διαμάχη στο εσωτερικό της συντηρητικής μερίδας της αστικής τάξης από τα μέσα της δεκαετίας του '50 ανακλάται στις παλινωδίες που χαρακτηρίζουν τη ρητορική της ΟΛΜΕ. Τον ακραιφνώς «εθνικόφρονα» για μια περίπου δεκαετία λόγο της (1949-1958) τον διαδέχεται η σταδιακή υιοθέτηση της ρητορικής της εκσυγχρονιστικής μερίδας της συντηρητικής αστικής τάξης, η οποία όμως συνοδεύεται ως το 1962 από συχνές επιστροφές σε προγενέστερες σταθερές. Οι παλινωδίες καταδεικνύουν: τις αντίρροπες τάσεις που αναπτύχθηκαν στους κόλπους της Δεξιάς -και ασφαλώς και στην εκπαιδευτική της πολιτική- κυρίως εξαιτίας της ανάδειξης της ΕΔΑ ως αντιπολίτευσης, τη διαπάλη που γινόταν στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας μεταξύ των συνδικαλιστικών μερίδων, καθώς και τους περιορισμούς της «καχεκτικής δημοκρατίας» υπό τους οποίους καλείτο να δράσει η ηγεσία της ΟΛΜΕ. Σε μικρότερο βαθμό υποδηλώνουν τη διαφορετική νοηματοδότηση που οι ιθύνοντές της έδιναν στο σκοπό του *λειτουργήματος* των καθηγητών/τριών Μέσης Εκπαίδευσης ανάλογα με τις κύριες πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές στοχεύσεις των κυβερνήσεων της Δεξιάς αποσκοπώντας ασφαλώς στη νομιμοποίηση των αιτημάτων του κλάδου.

Στο λόγο και τις πρακτικές της ανακλώνται, όπως αναφέρθηκε, τόσο η σταδιακή ενίσχυση του φιλελεύθερου και αριστερού εκπαιδευτικού ρεύματος στις αρχές της δεκαετίας του '60 όσο και οι ιδεολογικοπολιτικές συγκρούσεις που αυτή προκάλεσε. Η εκ μέρους της Ομοσπονδίας υιοθέτηση της ρητορικής των εκπροσώπων της φιλελεύθερης αστικής τάξης κατά το 1962-66, αν και διαφαίνεται πως αρχικά (το 1962-63) συνιστούσε προϊόν γνήσιας πίστης των τότε ιθυνόντων στην αναγκαιότητα εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης και απαλλαγής της ελληνικής κοινωνίας από τις πρακτικές του παρελθόντος, χρησιμοποιήθηκε λίγο αργότερα σαν προκάλυμμα, ώστε τόσο η κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου όσο και η τρίτη κυβέρνηση των «αποστατών» (του Στ. Στεφανόπουλου) να ικανοποιήσουν διαδοχικά επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου.

Η ΟΛΜΕ αυτοπροβαλλόταν ως *διφυής* οργάνωση, επαγγελματική και επιστημονική. Ο αυτοπροσδιορισμός της εκφράζει την αυτοεικόνα των καθηγητών/τριών Μέσης Εκπαίδευσης ως επαγγελματιών και επιστημόνων απαλλαγμένων από «υπαλληλικά» στοιχεία. Η αντίληψή τους αυτή είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας δύο δικτύων που συνυφαίνονταν. Το ένα, που ασχολείτο με τη συνδικαλιστική δράση, στόχευε στην

εξασφάλιση υλικών και συμβολικών όρων ενίσχυσης του επαγγελματικού γοήτρου και του κοινωνικού κύρους του κλάδου. Το άλλο εστιαζόταν στη προβολή και διαπραγμάτευση εκπαιδευτικών ζητημάτων και σταδιακά (μετά το πρώτο μισό της δεκαετίας του '50) στην οργάνωση επιστημονικών δραστηριοτήτων.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών μετά την ανασύστασή της οι ηγεσίες της Ομοσπονδίας έριξαν ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάπτυξη του πρώτου δικτύου. Η πρόταξη αιτιολογείται από το γεγονός ότι κατά την εποχή που η Ομοσπονδία έκανε τα πρώτα της βήματα το έργο της διαμόρφωσης και προβολής των αιτημάτων που σχετίζονταν με τη διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής το είχαν αναλάβει θεσμοί και επιστημονικές εταιρείες στις οποίες συμμετείχαν ενεργά πολλά ηγετικά στελέχη της ΟΛΜΕ. Οφείλεται ακόμη στο ότι τα *επαγγελματικά αιτήματα του κλάδου* λειτουργούσαν σαν ενοποιητική ομπρέλα των καθηγητών/τριών Μ.Ε., ιδίως από τη στιγμή που ήταν διαχρονική η απροθυμία των κυβερνήσεων να ανταποκριθούν στο ζωτικής σημασίας αίτημα των καθηγητών/τριών Μ.Ε. για *ηθική και υλική εξύψωση του κλάδου*.

Η *ηθική εξύψωση* αφορούσε την εκ μέρους του κράτους παροχή στους καθηγητές/τριες Μ.Ε. συμβολικών κυρίως προνομίων ενισχυτικών του επαγγελματικού γοήτρου, αλλά και δηλωτικών πολιτικού εκδημοκρατισμού (με την έννοια κυρίως της συμμετοχής των καθηγητών/τριών Μ.Ε. στη λήψη αποφάσεων σε κάθε ζήτημα που άπτετο άμεσα ή έμμεσα του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής). Συνυφαινόταν με την *υλική* από τη στιγμή που η διεκδικούμενη *ιδιαίτερη βαθμολογική διαβάθμιση* - που σε συμβολικό επίπεδο διέκρινε τους *λειτουργούς* της Μέσης Εκπαίδευσης από τους άλλους δημοσίους υπαλλήλους - συνοδευόταν τόσο από το αίτημα της διεύρυνσης των ανώτερων θέσεων όσο και από εκείνο της παράλληλης θέσπισης *ειδικού μισθολογίου* αρμόζοντος σε *λειτουργούς* - όπως είχε προβλεφθεί για κλάδους οι οποίοι κρίθηκε πως διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο είτε στην εδραίωση της πολιτικά κυρίαρχης συντηρητικής αστικής τάξης (δικαστικοί, στρατιωτικοί), είτε στην οικονομική «ανασυγκρότηση και ανάπτυξη» (τεχνικοί - πτυχιούχοι ανώτατων σχολών). Μετά την απεργιακή κινητοποίηση των καθηγητών/τριών Μ.Ε. του 1955 θεσπίστηκε η *ιδιαίτερη διαβάθμισή* τους και τους παρασχέθηκε ειδικό μισθολόγιο. Όμως, η μεν πρώτη δεν επέτρεπε διευρυμένη πρόσβαση στους ανώτερους βαθμούς, το δε δεύτερο είχε περισσότερο συμβολικό χαρακτήρα παρά ουσιαστικό περιεχόμενο. Το γεγονός αυτό ανάγκαζε την Ομοσπονδία να επανέρχεται έκτοτε στο αίτημα της *ηθικής και υλικής εξύψωσης του κλάδου*.

Το δεύτερο δίκτυο που αναπτύχθηκε στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας ενισχύεται από το 1957 και εξής. Τούτο αιτιολογείται από τη μετατόπιση του κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος σε ζητήματα που αφορούσαν την παιδεία, από τα διακυβεύματα στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής τόσο κατά το 1957-59, όσο και κατά το 1964-66, και από την αποδυνάμωση της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης - που σε συνδικαλιστικό επίπεδο

ανακλάται στην ανανέωση των προσώπων που διεύθυναν την Ομοσπονδία. Ωστόσο, η ενίσχυσή του δικτύου αυτού στο εσωτερικό της Ομοσπονδίας απέχει από το να σηματοδοτεί την απώλεια δυναμικής του πρώτου.

Ο «δισυπόστατος» χαρακτήρας της ΟΛΜΕ επέτρεπε στους ιθύνοντές της να συναρθρώνουν την προβολή των απόψεών τους στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής με επαγγελματικά αιτήματα και να εξαρτούν το βαθμό αποδοχής των κυβερνητικών προθέσεων στο συγκεκριμένο πεδίο από την ικανοποίησή των συντεχνιακών αιτημάτων αξιοποιώντας κάθε αφορμή (άλλοτε την επιθυμία των κυβερνήσεων να μην τορπιλιστεί «από τα κάτω» η εκπαιδευτική τους πολιτική, άλλοτε τις υποσχέσεις των κομμάτων εξουσίας για δικαιότερη αναδιανομή του εισοδήματος και άλλοτε επ' ευκαιρία της θέσπισης νέου δημοσιοϋπαλληλικού μισθολογίου). Η συνύφανση αυτή είναι διατρέχει τη μελετώμενη χρονική περίοδο και, με εξαίρεση την απεργιακή κινητοποίηση του 1955, είναι ιδιαίτερα έντονη σε περιπτώσεις που οι ιθύνοντες της ΟΛΜΕ διαφωνούσαν με τις προθέσεις και επιλογές της πολιτικής ηγεσίας στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ωστόσο, η συγκεκριμένη πρακτική αποδείχθηκε αποτελεσματική μόνο σε κάποιες από τις περιπτώσεις στις οποίες η πολιτική ηγεσία είτε ήταν ασταθής (περιπτώσεις Ελληνικού Συναγερμού το 1955 και κυβέρνησης Στ. Στεφανόπουλου 1965-66), είτε διακατεχόταν από διακαή πόθο για την επιτυχία της εκπαιδευτικής της πολιτικής (περίπτωση Ένωσης Κέντρου, τέλη 1963- μέσα 1965). Ταυτόχρονα διαφαίνεται πως τα αποτελέσματα τόσο της πρακτικής αυτής όσο και των απεργιακών κινητοποιήσεων της Ομοσπονδίας ήταν πενιχρά σε σχέση με τα προσδοκώμενα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει τόσο τη σχετικά μικρή διεκδικητική δύναμη της ΟΛΜΕ ως επαγγελματικής οργάνωσης και τη σχετικά μικρή επίδρασή της ως *επιστημονικής* στην τελική διαμόρφωση του πεδίου της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αποδεικνύει ταυτόχρονα την αντίφαση μεταξύ της αυτοεικόνας των καθηγητών/τριών από τη μια και της πρακτικής (με παροχή υλικών και συμβολικών προνομίων) αναγνώρισης εκ μέρους του κράτους της προσφοράς του *λειτουργήματός* τους από την άλλη.

Η αντίδραση της Ομοσπονδίας κατά τη διάρκεια της διαμόρφωσης των δύο πρώτων μετεμφυλιακών εκπαιδευτικών νομοσχεδίων (1949) συνιστά μια πρώτη απόδειξη της εφαρμογής της συγκεκριμένης πρακτικής της. Η ΟΛΜΕ αποδέχθηκε τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια, στη σύνταξη των οποίων συμμετείχαν ο τότε «φιλελεύθερος» Κ. Τσάτσος ως υπουργός Παιδείας και ο Κ. Γεωργούλης (Γενικός Γραμματέας της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων, Διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης και ένας από τους βασικούς εκπροσώπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος) υπό τον όρο ότι θα εγκρίνονταν και θα ψηφίζονταν ταυτόχρονα με αυτά και δύο ακόμη σχέδια νόμου που πρόβλεπαν θέσπιση *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης* για τους καθηγητές/τριες Μέσης Εκπαίδευσης και παροχή ειδικού μισθολογίου ανάλογου με εκείνο που προβλεπόταν για τους δικαστικούς. Η απόρριψη των νομοσχεδίων από τους Αμερικανούς ήταν αρκετή ώστε η Ομοσπονδία να

εξαπολύσει λεκτική επίθεση κατά του Κ. Τσάτσου και να πραγματοποιήσει απεργία *δια παραιτήσεων* (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1949), σε εποχή κατά την οποία αφενός ο τότε υπουργός Παιδείας αντιμετώπιζε την αντίδραση τόσο των πανεπιστημιακών κύκλων, όσο και υπερσυντηρητικών εκπαιδευτικών για το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων και αφετέρου προοιωνιζόταν η διεξαγωγή εκλογών, στις οποίες θα ανταγωνίζονταν κυρίως τα κόμματα εκείνα που εκπροσωπούσαν τις μερίδες της νικήτριας του εμφυλίου αστικής τάξης.

Δεύτερη απόδειξη της πρακτικής της συνύφανσης εκπαιδευτικών θέσεων και επαγγελματικών επιδιώξεων αποτελεί η αντίδρασή της Ομοσπονδίας όταν καταρτιζόταν ο πρώτος μεταπολεμικός νόμος για την εκπαίδευση (Α.Ν. 1823/1951). Παρόλο που οι ιθύνοντές της δεν διατύπωσαν αντιρρήσεις για το περιεχόμενο του συντηρητικού νομοσχεδίου (τη σύνταξη του οποίου είχαν αναλάβει άλλωστε πρόσωπα της απόλυτης εμπιστοσύνης τους), διαμήνυσαν στον τότε υπουργό παιδείας Γ. Παπανδρέου ότι, αν δεν ικανοποιούνταν μια σειρά από επαγγελματικά αιτήματα, αφενός η *μεταρρύθμιση ή αναμόρφωση της εκπαίδευσης* θα καταδικαζόταν σε αποτυχία και αφετέρου θα κήρυτταν απεργία διαρκείας.

Τρίτη απόδειξη παρέχεται κατά το χρονικό διάστημα στο οποίο ο Ε. Παπανούτσος, ο βασικότερος εκφραστής του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος, κατάρτιζε το «νόμο που δεν έγινε» (δεύτερη κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα, 27.10.1951 - 10.10.1952). Στο νομοσχέδιο του '52, που αποτελεί «την απαρχή και τον πυρήνα της μεταρρύθμισης του '64», η ηγεσία της ΟΛΜΕ αντέδρασε διττά. Αρχικά απάντησε στο Συνέδριο που οργάνωσε στα τέλη Μαρτίου (31.3. – 2.4.1952) ο Ε. Παπανούτσος και στο οποίο συμμετείχαν πολλά από τα μέλη της με Έκτακτη Γενική Συνέλευση (4- 7.4.1952), που είχε χαρακτήρα αντισυνεδρίου. Στα πορίσματα του αντισυνεδρίου διαδηλώθηκε μεν η αποδοχή κάποιων προβλέψεων του νομοσχεδίου, αλλά υπό όρους που ουσιαστικά αναιρούσαν το πνεύμα του. Ταυτόχρονα, με απόφαση της Έκτακτης Γενικής Συνέλευσης η Ομοσπονδία πρόβαλε μια σειρά από συνεχνιακά αιτήματα, με πρώτο εκείνο της θέσπισης *ιδιαίτερης βαθμολογικής διαβάθμισης και ειδικού μισθολογίου* και αποφάσισε «αγώνα δια παραιτήσεων». Παρόλο δε που οι ιθύνοντες του υπουργείου Παιδείας φάνηκαν πρόθυμοι να διαπραγματευτούν τα επαγγελματικά αιτήματα «του κλάδου», η ηγεσία της επέμεινε αδιάλλακτα στην ικανοποίηση του συνόλου των πορισμάτων του αντισυνεδρίου προτάσσοντας την ιδεολογική τους ταυτότητα έναντι των επαγγελματικών ωφελειών.

Αλλά και στο χρονικό διάστημα 1957-59, χρονική περίοδο κατά την οποία εκφράστηκε η ενίσχυση και τελικά η πολιτική ηγεμονία της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, η Ομοσπονδία ακολούθησε την πεπατημένη πρακτική της. Τον Απρίλιο του 1957, ύστερα από δίμηνη προετοιμασία (που άρχισε αμέσως μετά τη γνωστοποίηση της πρόθεσης της κυβέρνησης Κ. Καραμανλή να συστήσει Επιτροπή εξ Ειδικών στην οποία συμμετείχαν

εκπρόσωποι του φιλελεύθερου εκπαιδευτικού ρεύματος και των δύο τάσεων συντηρητικού) η ηγεσία της κήρυξε *συμβολική* απεργία διαμαρτυρίας για την *παραμέληση* και *περιφρόνηση* της Μ.Ε. και των λειτουργιών της (10.4.1957) και στη συνέχεια συγκάλεσε έκτακτη Γενική Συνέλευση (26-28.4.1957), στην οποία αποφασίστηκε σχεδόν παμψηφεί κήρυξη απεργίας διαρκείας με αιτήματα οικονομικά. Η ανάλυση έδειξε πως η κινητοποίησή της είχε καθαρά αμυντική χροιά απέναντι στις προδιαγραφόμενες αλλαγές στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Το 1959 η ΟΛΜΕ εξάρτησε εκ νέου την προθυμία του *καθηγητικού σώματος* να συμβάλει στην εφαρμογή της «από τα πάνω» σχεδιαζόμενης εκπαιδευτικής πολιτικής από την ικανοποίηση επαγγελματικών αιτημάτων. Στις παραμονές των κυβερνητικών εξαγγελιών για τη μεταρρύθμιση κήρυξε προειδοποιητική απεργία (12.3.1959) με βασικό αίτημα το γνωστό από το παρελθόν (την *ηθική και υλική εξύψωση* του κλάδου). Σημειώτεον ότι την τριετία 1959-62 η πρακτική αυτή υιοθετήθηκε από συνδικαλιστική ηγεσία, της οποίας τα περισσότερα μέλη ήταν δυσαρεστημένα από την υπαναχώρηση της Δεξιάς από τις αρχικές της προθέσεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής. Πρόκειται για στελέχη, τα οποία, καίτοι εμφανίζονταν σαν «ανεξάρτητα» από πολιτικά κόμματα, ήταν είτε διάκειντο φιλικά στη μερίδα των εκσυγχρονιστών της Δεξιάς είτε ήταν φιλελεύθεροι ή/και αριστερίζοντες.

Η παρουσία τέτοιων προσώπων στην ηγετική ομάδα της Ομοσπονδίας αποτέλεσε επαρκή και αναγκαία συνθήκη για την είσοδο της στο συγκρουσιακό κύκλο της «“σύντομης” δεκαετίας του ‘60». Το αίτημα για εκδημοκρατισμό και εκσυγχρονισμό της παιδείας το τότε Διοικητικό της Συμβούλιο το συνύφανε με την προβολή του αιτήματος της οικονομικής εξίσωσης των καθηγητών/τριών με τους *τεχνικούς* του δημοσίου τομέα (πτυχιούχους του Πολυτεχνείου ή της Γεωπονικής Σχολής). Στη δε άρνηση της κυβέρνησης της ΕΡΕ να ικανοποιήσει το επαγγελματικό αίτημα απάντησε με απεργία διαρκείας (19.1.-7.2.63), η οποία είχε έντονα αντικυβερνητική χροιά, και αργότερα - τον Απρίλιο του 1963 οπότε πραγματοποιήθηκε το Δ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο με βασικό σύνθημα «Αναγέννηση της Παιδείας» - αποπειράθηκε να εξωθήσει τον κλάδο σε νέα απεργιακή κινητοποίηση με τα ίδια αιτήματα.

Η τακτική της συνάρθρωσης των συντεχνιακών αιτημάτων με απόψεις στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής συνεχίστηκε με ιδιαίτερη ένταση και στα χρόνια που ακολούθησαν, τούτη τη φορά από τις συντηρητικές συνδικαλιστικές μερίδες. Η Ομοσπονδία εξάρτησε τότε σε μεγάλο βαθμό την υποστήριξή της στη δημοφιλή μεταρρύθμιση του ‘64 από τη διευθέτηση των οικονομικών της αιτημάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν την άνοιξη του 1964 διέρρευσε το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου έσπευσε να αναπτύξει εκτενώς τις αντιρρήσεις της σε όλα σχεδόν εκείνα τα σημεία του που αποτελούσαν τον κορμό της *ρηζικέλευθης*, όπως τη χαρακτήριζε, μεταρρύθμισης του ‘64. Μολοντούτο, από τα τέλη του καλοκαιριού του 1964 και καθ’ όλη σχεδόν τη διάρκεια των συζητήσεων του

νομοσχεδίου στη Βουλή (Ν.Δ. 4379/1964) έκανε στροφή 180° αίροντας πολλές από τις επιφυλάξεις της. Η παροδική, όπως αποδείχθηκε, μεταστροφή της οφειλόταν κυρίως σε δύο λόγους: α) στο γεγονός ότι στο μεταξύ κατάφερε να αποσπάσει τη συναίνεση της πολιτικής ηγεσίας του υπουργείου Παιδείας για ικανοποίηση πλείστων επαγγελματικών αιτημάτων, β) στο ότι εκτίμησε πως η συνέχιση της ασυγκάλυπτης επίθεσης στη δημοφιλή μεταρρύθμιση ήταν πιθανό όχι μόνο να στρέψει την κοινή γνώμη εναντίον της, αλλά και να ενισχύσει τη μερίδα των φιλελεύθερων και αριστεριζόντων συνδικαλιστών, οι οποίοι, παρόλο που συναινούσαν στην πρακτική της απόσπασης των μέγιστων δυνατών συντεχνιακών ωφελημάτων εν όψει της μεταρρύθμισης, καιροφυλακτούσαν για την ανάληψη της ηγεσίας της Ομοσπονδίας σε μια εποχή που η Ε.Κ. επιχειρούσε - με τα δειλά βήματα στα οποία εγκλωβίστηκε εξαιτίας του «διμέτωπου»- ν' αποτινάξει από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις τη μακροχρόνια κυριαρχία των μερίδων της Δεξιάς.

Τα εγκώμια για το Ν.Δ. 4379/1964 τα διαδέχθηκε από τα τέλη του 1964 ως τα «Ιουλιανά» η αξιοποίηση κάθε σχεδόν ευκαιρίας από την Ομοσπονδία προκειμένου να επικρίνει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Επιπλέον επανήλθε σε μια πρακτική την οποία είχε υιοθετήσει στις αρχές της δεκαετίας του '50, όταν είχε επιχειρηθεί μεταρρύθμιση φιλελεύθερης χροιάς. Πρόκειται για τη σύγκρουσή της με τον «αρχιτέκτονά» των φιλελεύθερων μεταρρυθμιστικών προσπαθειών της μελετώμενης περιόδου Ε. Παπανούτσο, που το '64 ήταν Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Παιδείας. Οι εκδηλώσεις αποδοκιμασίας της συμπίπτουν χρονικά: α) με την άρνηση της κυβέρνησης να αποδεχθεί τροπολογίες που ψηφίστηκαν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου και αφορούσαν τη βαθμολογική εξέλιξη των καθηγητών/τριών και με την κωλυσιεργία της στην επίδοση επιμέρους εκπαιδευτικών επιδομάτων, β) με τη «δραματική δήλωση» του πρωθυπουργού πως η εν πολλοίς λαϊκίστικη τακτική της αθρόας ικανοποίησης αιτημάτων θα λάμβανε τέλος. Σημειωτέον ότι οι κύριες αντιδράσεις της Ομοσπονδίας έλαβαν χώρα σε εποχή που εκδηλώθηκε κυβερνητική κρίση (Δεκέμβριος 1964) και που η συσπειρωμένη μετά την εκλογική της αποτυχία Δεξιά προετοιμάζε το έδαφος προκειμένου να επαναφέρει στην Ολομέλεια της Βουλής το νομοθέτημα της μεταρρύθμισης του '64.

Στο θολό πολιτικό τοπίο που διαμορφώθηκε μετά τα «Ιουλιανά» οι ιθύνοντες της Ομοσπονδίας υποστήριζαν λεκτικά τη μεταρρύθμιση της φιλελεύθερης αστικής τάξης μόνο τις ελάχιστες φορές που η ασταθής κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου δήλωνε απερίφραστα ότι θα την προασπιζόταν και θα την εφάρμοζε. Στην πράξη, έμειναν αποστασιοποιημένοι από τις ποικίλες εκδηλώσεις υπεράσπισής της, ενώ, μόλο που εμφανίζονταν αμέτοχοι σ' εκείνες της υπονόμευσής, δρᾶττονταν κάθε ευκαιρίας για να βάλουν κατά του Ε. Παπανούτσου. Ταυτόχρονα χρησιμοποίησαν την «πολιτική ουδετερότητα» που είχε επιβληθεί στα επαγγελματικά σωματεία σαν ενοποιητική του κλάδου σημαία και σαν προκάλυμμα των δικών τους προθέσεων προκειμένου να ελιχθούν στα διακυβεύματα του πεδίου της

εκπαιδευτικής πολιτικής και να διεκδικήσουν συντεχνιακά αιτήματα σε εποχή κατά την οποία εκδηλώθηκαν έντονες συγκρούσεις μεταξύ ομάδων συμφερόντων εν όψει της κατάρτισης και ψήφισης νόμου που αφορούσε το δημοσιοϋπαλληλικό μισθολόγιο (τέλη 1965 – τέλη 1966).

Η πρακτική της συνάρθρωσης επαγγελματικών αιτημάτων και εκπαιδευτικών απόψεων και η αυτοπροβολή των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας σαν «πολιτικά ουδέτερων» - προσωπείο το οποίο και επιβεβλημένο «από τα πάνω» ήταν και αποδεκτό από συνδικαλιστές όλων των μερίδων- οδήγησαν σε αντιφατικές εκτιμήσεις τους ιστορικούς της εκπαίδευσης αναφορικά με τη «στάση» της Ομοσπονδίας απέναντί στη μεταρρύθμιση του '64. Από την ανάλυση του διαθέσιμου υλικού συνάγεται πως: α) η ΟΛΜΕ αποδέχθηκε μόνο εκείνες από τις προθέσεις της Ένωσης Κέντρου στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής που είτε απαντούσαν στις κοινωνικές απαιτήσεις της εποχής και στις οποίες δεν αντιστρατεύονταν ούτε οι εκπρόσωποι της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, ούτε οι εκσυγχρονιστές της Δεξιάς (τη δωρεάν παιδεία, την επέκταση της υποχρεωτικής φοίτησης και την παροχή υποτροφιών) είτε έκρινε ότι συνέβαλαν στην ενίσχυση του επαγγελματικού γοήτρου των μελών της (Ακαδημαϊκό Απολυτήριο), β) η στηριγμένη στην πρόταξη των *συμφερόντων του κλάδου* επαμφοτερίζουσα πρακτική των ιθυνόντων της αποσκοπούσε στο να υποκρυφθεί η ιδεολογική τους ταύτιση με τους εκσυγχρονιστές Δεξιάς, εκφράζει την απροθυμία ή αδυναμία τους να διαχειριστούν τα ισχυρά αμυντικά αντανakλαστικά των εκπροσώπων της συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, διευκόλυνε τις επιθέσεις ποικιλώνωνμων προσώπων και συλλογικών φορέων που αντιστρατεύονταν στη μεταρρύθμιση του '64 και συνέβαλε στην υποχωρητικότητα που επέδειξε η τρίτη κυβέρνηση των «αποστατών» στις πιέσεις τους.

Εν κατακλείδι, η αδρομερής εικόνα που σχηματίζεται αναφορικά με τη δράση της ΟΛΜΕ κατά την εξεταζόμενη περίοδο είναι η εξής: α) για μια περίπου δεκαετία από την επανίδρυσή της η Ομοσπονδία εμφανίζεται ταυτιζόμενη με τους εκπροσώπους της ηγεμονεύουσας τότε συντηρητικής αντιδραστικής τάσης, β) οι απόπειρες των λίγων φιλελεύθερων και αριστεριζόντων συνδικαλιστών να αποδυναμώσουν την αντίδραση των ιθυνόντων της Ομοσπονδίας στα φιλελεύθερης χροιάς μεταρρυθμιστικά επεισόδια των ετών 1950-52 ήταν ατελέσφορες, γ) από τα μέσα του 1958 ως τα τέλη του 1961, μόλο που διαφαίνεται πως οι τότε ιθύνοντές της είχαν την πρόθεση ή/και την εντολή να προβάλουν και να υπερασπιστούν τις εκπαιδευτικές απόψεις της συντηρητικής εκσυγχρονιστικής τάσης, εγκλωβίστηκαν στις αντίρροπες δυνάμεις που αναπτύχθηκαν στους κόλπους του συντηρητικού εκπαιδευτικού ρεύματος και στους αντίστοιχους της Δεξιάς, με συνέπεια ο λόγος και οι πρακτικές τους να χαρακτηρίζονται από παλινωδίες σε προγενέστερα σχήματα, ε) πως στην διετία 1961-63, η ΟΛΜΕ εισέρχεται δυναμικά στο «συγκρουσιακό κύκλο» της

δεκαετίας του '60, για να υπαναχωρήσει όμως υπό νέα διοίκηση μετά το 1964 στον παραδοσιακό συντηρητισμό της. Η υπαναχώρηση γίνεται συγκεκριμένα καθώς φροντίζει άλλοτε να φορά το προσωπείο του «αντικειμενικού κριτή» της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής και άλλοτε να ισχυρίζεται πως κριτήριο ανάληψης δράσης (ή αδράνειας) ήταν η εξυπηρέτηση συντεχνιακών *συμφερόντων του κλάδου* υπό τη σημαία μιας *ψευδεπίγραφης* πολιτικής ουδετερότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Επίσημα πρακτικά και στατιστικά στοιχεία

- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - Ν', 10.10.1951 – 22.2.1952*, Εν Αθήναις 1952
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - ΑΕ/12.12. 1952- 27.3.1953*, Εν Αθήναις 1953
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής (Ειδική Επιτροπή του άρθρου 35 του Συντάγματος), Συνεδριάσεις 18-21.8 1956*, Αθήναι 1956
- [Βουλή των Ελλήνων] : *Επίσημα πρακτικά συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' – ΜΓ'/ Απρίλιος – Ιούνιος 1956*, Αθήναι 1956
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - ΑΘ'/ 15.10.1957-13.12.1957*, Αθήναι 1976
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις ΜΣΤ'- Π'/ 13.2.1957-12.4.1957*, Αθήναι 1976
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Συνεδριάσεις ΝΘ' - ΡΔ/ 9.6 – 1.9. 1959*, Εν Αθήναις 1959
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - ΑΗ' / 14.11.1962-28.1.1963*, Εν Αθήναις 1963
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις ΑΘ' - ΞΘ' / 30.1. 1963 - 18.3.1963*, Εν Αθήναις 1963
- [Βουλή των Ελλήνων] : *Επίσημα Πρακτικά των συζητήσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις Α' - ΑΓ' / 19.3 – 1.6. 1964*, Εν Αθήναις 1964
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Επίσημα πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Συνεδριάσεις Α' - ΚΑ' / 14.7 – 8.9. 1964*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1965
- [Βουλή των Ελλήνων]: *Πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής, Συνεδριάσεις ΝΘ' - ΠΣτ' / 18.3 – 18.5. 1965*, Εν Αθήναις 1965
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1955
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1957
- ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής του πληθυσμού (7.4.1952)*, τ. 2, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1958
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1965
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1967
- ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1969
- Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 32, Αθήναι 1957
- Πράξεις του Υπουργικού Συμβουλίου*, Βιβλίο 85 (1962-1963-1964)

Αρχειακό Υλικό

- Δελτίον ΟΛΜΕ* : τχ. 94/Ιούνιος 1949 - τχ. 96-100/Οκτώβριος 1949-Ιανουάριος 1950 και τχ. 1/1.10.1951 – τχ.288/6.6.1967
- Διδασκαλικόν Βήμα* : τχ. 124/10.12.1949 - τχ. 620/20.2.1967
- [ΟΛΜΕ]: *Βιβλίον Πράξεων [Δ.Σ]*, 29.5.1949 – 14.7.1956
- [ΟΛΜΕ]: *Βιβλίον Πρακτικών [Δ.Σ]*, 16.7.1956 – 6.4.1960
- [ΟΛΜΕ]: *Πρακτικά της ΚΣΤ' Γ.Σ. (13-18.7.1959)*, Αθήναι 1960
- [ΟΛΜΕ]: *Πρακτικά της ΚΘ' Γ.Σ. (10-15.7.1961)*, Έκτακτος έκδοσις, Αθήναι 1962
- [ΟΛΜΕ]: *Πρακτικά της ΑΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (13-18.7.1964)*, Αθήναι 1965
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εξερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1961- Ιουλίου 1962*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εισερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1962 –Ιουλίου 1963*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εξερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1962-Ιουλίου 1963*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εξερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1963- Ιουλίου 1964*

- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εισερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1964 - Ιουλίου 1965*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εξερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1964- Ιουλίου 1965*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εισερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1965- Ιουλίου 1966*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Εξερχομένων Εγγράφων συνδικαλιστικού έτους Ιουλίου 1965- Ιουλίου 1966*
- [ΟΛΜΕ]: *Φάκελος Αλληλογραφίας Συναδέλφων και Απαντήσεων, τχ. Β', 1966-67*
- ΥΠΕΠΘ, *Τα προβλήματα της μέσης εκπαίδευσως, Πρακτικά Συνεδρίου Γενικών Επιθεωρητών Μέσης Εκπαίδευσως, 31.3. – 2.4. 1952, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1952*
- [Υπουργείον Συντονισμού]: *Πενταετές πρόγραμμα οικονομικής αναπτύξεως της χώρας 1960-64, Αθήναι 1960*

Ενυπόγραφα άρθρα εποχής (1949-1967)

- Αθανασιάδης Γ., «Οι προθέσεις και τα έργα της κυβέρνησης Καραμανλή για την εκπαίδευση», π. *Νέος Κόσμος*, τ. Ι', τχ. 10, 1958
- Αθανασιάδης Γ., «Συνταγματικές υποχρεώσεις του κράτους για την παιδεία», π. *Νέος Κόσμος*, Νοέμβρης 1960
- Αθανασιάδης Γ., «Η πραγματική αξία των κυβερνητικών μέτρων για την εκπαίδευση», π. *Νέος Κόσμος*, τ. 16, τχ. 11
- Αλλαμανής Στ. [ομιλία], *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, τχ. 3-4/Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1965
- Αναστασιάδης Φ., «Κλασική και επαγγελματική εκπαίδευση», π. *Παιδεία*, τχ. 44/Μάιος 1950
- Ανδριώτης Ν., «Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου (2^ο)», εφ. *Το Βήμα*, 27 και 28.8.1964
- Αποσκήτης Κ., «Προς το τέλος του δράματος της Ελληνικής Παιδείας», εφ. *Ακρόπολις*, 18.6.1957
- Βάρναλης Κ., «Η εξόντωση της παιδείας του έθνους», εφ. *Η Αυγή*, 11.5.1957
- Βεντήρης Αντ., «Υπό το βάρος των προβλημάτων», εφ. *Η Βραδυνή*, 20.3.1965
- Βογιατζής Γ., «Το εκπαιδευτικόν σύστημα δεν είναι αυτό που χρειάζεται η εποχή μας», εφ. *Ακρόπολις*, 9.11.1958
- Βογιατζής Γ., «Το πρόβλημα της παιδείας», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Γ', τχ. 35, 1958
- Βογιατζής Γ., Ανακοινώσεις, *Δελτίον Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού*, τχ. 8, 1959
- Βουρβέρης Κ., «Το μήνυμα της ελληνικής αρχαιότητας προς την εποχήν μας», π. *Ακτίνες*, τ. ΙΣΤ', τχ. 137/Απρίλιος 1953
- Γ.Α.Β(λάχος), «Τα γράμματα», εφ. *Καθημερινή*, 4.6.1950
- Γ.Γ.Κ., «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε», π. *Νέα Οικονομία*, τ. 13, τχ. 154/1959
- Γεδεών Σ., «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο», *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, αρ. 3-4/Σεπτέμβριος 1965
- Γεωργούλης Κ., «Εκπληκτική αντίθεσις μεταξύ επαγγελιών και επιδιώξεων», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.8.1964
- Γεωργούλης Κ., «Η μονολιθική διάρθρωσις της Μ.Ε.», εφ. *Η Καθημερινή* 5.8.1964
- Γεωργούλης Κ., «Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δια μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 6.8.1964
- Γεωργούλης Κ., «Η ανεπάρκεια της διαρκείας φοιτήσεως εις τα σχολεία και των δύο βαθμίδων», εφ. *Η Καθημερινή*, 19 και 20.8.1964
- Γεωργούλης Κ., «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτική μεταρρύθμισιν» εφ. *Η Καθημερινή*, 30.8.1964
- Γεωργούλης Κ., «Η αντιδημοκρατική και συνοδοιποριακή νοοτροπία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.1964

- Γεωργούλης Κ., «Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας αποτελεί πλασματικόν ιδεολόγημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 20.9.1964
- Γεωργούλης Κ., «Η σύνθεσις του πρώτου πυρήνος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου. Η μεταξὺ του υπουργείου Παιδείας και ΟΛΜΕ διένεξις», εφ. *Η Καθημερινή*, 24.1.1965
- Γεωργούλης Κ., «Η εξαθλίωσις της εκπαιδευσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.1965
- Γεωργούλης Κ., «Η κομματική σύνθεσις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου», εφ. *Η Καθημερινή*, 12.2.65
- Γεωργούλης Κ., «Πλήρης εξάρθρωσις των εκπαιδευτικών υπηρεσιών», εφ. *Η Καθημερινή*, 4.4.1965
- Γεωργούλης Κ., «Η μεταρρυθμιστική θεομηνία», εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.1965
- Γεωργούλης Κ., «Η απιστία των μεταρρυθμιστών προς την πνευματικὴν παράδοσιν. Αφελληνισμός και κοσμοθεωρητικὴ συσκότισις εἰς τα σχολεία...», εφ. *Η Καθημερινή*, 5.9.1965
- Γεωργούλης Κ., «Το κράτος της μεταρρυθμιστικῆς κλίκας εἰς το υπουργεῖον της Παιδείας», εφ. *Η Καθημερινή*, 17.10.1965
- Γεωργούλης Κ., «Απαραίτητος ἡ ανασύνταξις της εκπαιδευτικῆς διοικήσεως», εφ. *Η Καθημερινή*, 16.1.1966
- Γεωργούλης Κ., «Το ακαδημαϊκὸν απολυτήριον», εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.1966
- Γεωργούλης Κ., «Η ἡττα των μεταρρυθμιστῶν εἰς την Γενικὴν Συνέλευσιν της ΟΛΜΕ», εφ. *Η Καθημερινή*, 18.7.1966
- Γεωργούλης Κ., «Η ἐκπαίδευσις εἰς την διάθεσιν του πεζοδρομίου», εφ. *Η Καθημερινή*, 30.10.1966
- Γεωργούντζος Π., «Ο αγὼν δια την διαβάθμισιν των Λ.Μ.Ε.», π. *Πλάτων*, τ. Α', τχ. Β', Αθήναι 1949
- Γ.Μ., «Τα εκπαιδευτικὰ νομοσχέδια», π. *Νέα Οικονομία*, τ. 13, τχ. 150/1959
- Γ.Λ., «Η εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση που δεν ἐγένεε», π. *Νέα Οικονομία*, τχ. 10/Οκτώβριος 1959
- Γιαννάτος Σπ., «Τα ... μελλοθανάτια βιβλία», εφ. *Ελευθερία*, 10.9.1965
- Δελμούζος Αλ., «Η νέα περιπέτεια της ελληνικῆς παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 5.8.1953
- Δενδρινού – Αντωννάκη Ν., «Κλασικὴ και τεχνικὴ παιδεία», *Επιστημονικὸν Βήμα του Διδασκάλου*, τχ. 9-10/ Μάιος – Ιούνιος 1959
- Δενδρινού – Αντωννάκη Ν., «Η ἐξέλιξις της ελληνικῆς εκπαιδευσεως ἀπὸ της μεταρρυθμίσεως του 1959 (Σεπτέμβριος 1959- Σεπτέμβριος 1961)», στο *Δελτίον της Υπηρεσίας Μελετῶν και Συντονισμοῦ*, τ. Ε', τχ. 6.
- Δημαράς Αλ., «Ο Όμηρος στο σχολεῖο», π. *Εποχές*, τχ. 28/Αύγουστος 1965
- Ελευθεριάδης Δ., «Πλάναι και πληγαὶ της εκπαιδευσεως», εφ. *Καθημερινή*, 29.1.1954
- Elvin W., « Ἐκθεσις εἰς την επιτροπὴν επιστημονικοῦ και τεχνικοῦ προσωπικοῦ του ΟΟΣΑ», στο *Δελτίον της Υπηρεσίας Μελετῶν και Συντονισμοῦ*, τ. Ε', τχ. 3-4, 1962
- Εξαρχόπουλος Ν., «Η διδασκαλία της μητρικῆς γλώσσης και τα ἔργα της νέας Επιτροπῆς Παιδείας», *Επιστημονικὴ Επετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Αθηνῶν*, τ. Η', Ἐν Αθήναις 1957-58
- Ζαούση Ελ., «Μερικαὶ σκέψεις περὶ το εκπαιδευτικὸν νομοσχέδιον», εφ. *Η Καθημερινή*, 2.9.1964
- Ζαβορίτης Α. [Ἀνδρέας Λεντάκης], «Η ἐκθεση της ἐκθεσης, ἢ τα ἀποκαλυπτήρια της Φιλοσοφικῆς Σχολῆς», π. *Πανσπουδαστικὴ*, τχ. 49/1966
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Επιστήμονες και ηγέτες», π. *Παιδεία*, τχ. 33-34/Ιούνιος 1949
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Εισαγωγικὲς ἐξετάσεις», π. *Παιδεία*, τχ. 37/Οκτώβριος 1949
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Διορίστε δασκάλους ἢ κλείστε τα σχολεία», π. *Παιδεία*, τχ. 38/Νοέμβριος 1949
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Προέχει το νοικοκύρεμα της παιδείας μας», π. *Παιδεία*, τχ. 42/Μάρτιος 1950
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Οι ομοσπονδίες των εκπαιδευτικῶν», π. *Παιδεία*, τχ. 43/Ἀπρίλιος 1950

- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Στην υπηρεσία της χώρας», π. *Παιδεία*, τχ. 44/Μάιος 1950
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η απεργία των μαθητών» π. *Παιδεία*, τχ. 45-46/Ιούνιος 1950
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ένα ηθικό και πνευματικό- άρα και εθνικό - ζήτημα», π. *Παιδεία*, τχ. 47-48/Σεπτέμβριος 1950
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ο φαύλος κύκλος», π. *Παιδεία*, τχ. 55/Απρίλιος 1951
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Επικίνδυνοι πειραματισμοί», π. *Παιδεία*, τχ. 56/Μάιος 1951
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Παράδειγμα προς αποφυγήν», π. *Παιδεία*, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η μεταρρύθμιση του προγράμματος», π. *Παιδεία*, τχ. 61/Οκτώβριος 1951
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Λύση αντιπαιδαγωγική και όχι εθνική», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 20-21/Σεπτέμβριος 1953
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Δημοτικισμός και κόμματα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 29/Αύγουστος 1954
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Διαπιστώσεις της στατιστικής», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 43/Οκτώβριος 1955
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Αυτοδιοίκηση, και όχι υποτέλεια», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 45/Δεκέμβριος 1955
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ζήτημα κατά βάθος ηθικό», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 56/Μάρτιος 1957
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Οι σκοποί της παιδείας μας», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 58/Μάιος 1957
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Ό,τι λείπει είναι ο πόνος», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 74/Μάρτιος 1959
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Η στροφή», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 75, 1959
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Οι εισαγωγικές εξετάσεις», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 77/Ιούνιος- Ιούλιος 1959
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Το νέο πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 93/Απρίλιος 1961
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Τα νεοελληνικά», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 94/Μάιος 1961
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Το άδοξο πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 95/Ιούνιος-Ιούλιος 1961
- Η Διεύθυνση [Ε. Παπανούτσος], «Το “νέο” πρόγραμμα», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 97/Οκτώβριος 1961
- Θεοδωρακόπουλος Ι., «Το νέον περί παιδείας νομοθέτημα», εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1964
- Ιμβριώτη Ρ., «Να υποστηριχθεί η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», εφ. *Η Αυγή*, 6.10.1965
- Κακριδής Ι., «Η πανάρχαιη ελληνική παράδοση και οι νέες ανάγκες της εποχής», εφ. *Το Βήμα*, 29.8.1964
- Κανελλόπουλος Π., «Οι νέοι παράγοντες της ιστορίας και το μέλλον του ανθρώπου», εφ. *Καθημερινή*, 4.12.1959
- Κοντολέων Ν., «Η δια μεταφράσεων διδασκαλία εις τα σχολεία», εφ. *Η Καθημερινή*, 8 και 9.9.64
- Κοροντζής Π., «Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», π. *Ελληνοχριστιανική Αγωγή*, τ. Ι', τχ. 75/1957
- Κοσπεντάρης Γ., «Συμπεράσματα από μία έρευνα της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών», εφ. *Αυγή*, 22.5.1957
- Κουρμούλης Γ., «Το πρόβλημα της γλώσσας της εθνικής μας παιδείας», εφ. *Ακρόπολις*, 23 έως 30.1.1957
- Κωσταντόπουλος Σ., «Καταγγέλλομεν ότι παραποιείται η ελληνική ιστορία εις τα Γυμνάσια», εφ. *Απογευματινή*, 9.10.1965
- Λεντάκης Α., «Το παρακράτος γεννά την ΕΚΟΦ», εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13 και 14.5.1976
- Λούρος Ν., «Η ανώτατη παιδεία», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 57/Απρίλιος 1957
- Μαρινάτος Σπ., «Το κλασικόν Γυμνάσιον είναι το στήριγμα του ευρωπαϊκού πολιτισμού», π. *Παιδαγωγική Επιθεώρησης*, τ. Α', τχ. 5/1947

- Μαρινάτος Σπ., «Το νομοσχέδιον περί παιδείας», εφ. *Η Καθημερινή*, 24.7.64 σ. 3 και 6 και Μόδης Γ., «Είναι καιρός να απλοποιηθή και να ανακαινισθή η παιδεία», εφ. *Το Βήμα*, 5.6.1957
- Μουστάκα Κ., «Μέση Παιδεία για όλους», εφ. *Το Βήμα*, 23.2.1964
- Μπεσιώτης Γ., «Τα κυβερνητικά μέτρα για την παιδεία», π. *Νέα Οικονομία*, τχ.3/Μάρτιος 1959
- Μπρατσιώτης Π., «Επί του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου», εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1964
- Μπρατσιώτης Π., «Ο Κ. Γεωργούλης ως χριστιανός επιστήμων», π. *Πλάτων*, τ. Κ', Αθήναι 1968
- Μωραΐτης Γ., «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: το ιστορικό και η απολογία της», π. *Φιλολόγος* τ. 5/Δεκέμβριος 1965
- Παπανδρέου Γ., «Τα ιδανικά της παιδείας», π. *Νέα Εστία*, τ. Β', τχ. 720/1.7.1957
- Παπανούτσος Ε., «Σχέδιον Εκπαιδευτικού Προγράμματος», π. *Παιδεία*, τχ. 55/Απρίλιος 1951, τχ. 59-60/Σεπτέμβριος 1951, , τχ. 61/Οκτώβριος 1951, τχ. 62/Νοέμβριος 1951 και τχ. 63/Δεκέμβριος 1951
- Παπανούτσος Ε., «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (i)», [Εισηγητική έκθεση], π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 22/Ιανουάριος 1953
- Παπανούτσος Ε., «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (ii)», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 23/Μάρτιος 1953
- Παπανούτσος Ε., «Η Μέση Παιδεία μας: ένας νόμος που δεν έγινε (iii)», π. *Παιδεία και Ζωή*, τ. Β', τχ. 24/Μάρτιος 1953
- Παπανούτσος Ε., «Η παιδεία μας», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 25/Απρίλιος 1954
- Παπανούτσος Ε., «Το πρόγραμμα και το πνεύμα», εφ. *Το Βήμα*, 21.5.1959
- Παπανούτσος Ε., «Επίλογος», εφ. *Το Βήμα*, 6.3.1958
- Παπανούτσος Ε., «Οι αποφάσεις της Επιτροπής», εφ. *Το Βήμα*, 6.2.1958
- Παπανούτσος Ε., «Από την ιστορία του ζητήματος», εφ. *Το Βήμα*, 27.2.1958
- Παπανούτσος Ε., «Επίλογος», εφ. *Το Βήμα*, 6.3.1958
- Παπανούτσος Ε., «Προς τον παρασιτισμό», εφ. *Το Βήμα* 13.2.1958
- Παπανούτσος Ε., «Άλλο δημοκρατία και άλλο εξαθλίωση» εφ. *Το Βήμα*, 20.2.1958
- Παπανούτσος Ε., «Το υπόμνημα της Σχολής», εφ. *Το Βήμα*, 14.5.1959
- Παπανούτσος Ε., «Το γράμμα και το πνεύμα», εφ. *Το Βήμα*, 21.5.1959
- Παπανούτσος Ε., «Οι γυμνασιακές σπουδές», εφ. *Το Βήμα*, 28.5.1959
- Παπανούτσος Ε., «Οι εισαγωγικές εξετάσεις» εφ. *Το Βήμα*, 4.6.1959
- Παπανούτσος Ε., «Η ελληνική εκπαίδευση περιμένει το νομοθέτη της», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 78/Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1959
- Παπανούτσος Ε., «Τα θέματα των εξετάσεων», π. *Παιδεία και Ζωή*, τχ. 88/Οκτώβριος 1960
- Παπανούτσος Ε., «Η σπονδυλική στήλη του σχολείου: Το Γυμνάσιο», εφ. *Το Βήμα*, 30.1.1964
- Παπανούτσος Ε., «Φιλολογία και ζωή», εφ. *Το Βήμα* 12.8.1965
- Παπανούτσος Ε., «Η συνωμοσία κατά της παιδείας», εφ. *Το Βήμα*, 11.9.1965
- Παπανούτσος Ε., «Το ακαδημαϊκό απολυτήριο», εφ. *Το Βήμα*, 7.10.1965
- Παπανούτσος Ε., «Η νέα υποκρισία», εφ. *Το Βήμα*, 12.11.1965
- Παπανούτσος Ε., «Ποιοι είναι υπεύθυνοι», εφ. *Το Βήμα*, 16.11.1965
- Παρτσάλης Μ. – Παπανούτσος Ε., «Από την ιστορία της μεταρρυθμίσεως. Τι γραφόταν πριν ένα χρόνο», *Δελτίον του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*, τχ. 5-6, Νοέμβριος- Δεκέμβριος 1965
- Πετρούνας Β., «Το πρόβλημα των αποφοίτων του Γυμνασίου», εφ. *Καθημερινή*, 19.2.1952
- Πλακίδης Στ., «Χριστιανισμός και θετικά επιστήμαι», στο *Πρακτικά του Α' συνεδρίου Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού*, Αθήναι 1956
- Πολίτης Λ., «Το ακαδημαϊκό απολυτήριο και τα νέα ελληνικά», εφ. *Το Βήμα*, 9.10.1965
- Ραυτόπουλος Δ., «Αντιμεταρρύθμιση: Το πραξικόπημα και η παιδεία», εφ. *Η Αυγή*, 22.9.1965
- Ρωμαίος Κ., «Κλασσικά σπουδαί», π. *Νέα Εστία*, τ. Β', τχ. 709/15.5.1957
- Σίτος Σπ., «Τα αίτια του παραμερισμού της κλασσικής παιδείας στην Ελλάδα», εφ. *Η Καθημερινή*, 21.7.1964

Στράτος Χρ., «Αι υποχρεώσεις του κράτους (iii)», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Α΄ τχ. 12/Μάρτιος, 1957
 Σούρλας Ε., «Παιδαγωγικοί τύποι δασκάλων» π. *Παιδεία*, τχ. 62/15.11.1951
 Στράτος Χρ., «Ανάγκη προσαρμογής», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Β΄, τχ. 23-24/Δεκέμβριος, 1957
 Στεφάνου Δ., «Η οικονομική πλευρά του εκπαιδευτικού», στο [Χριστιανικός κύκλος]: *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, Εν Αθήναις 1958
 Στρουμπούλης Δ., «Συμπεράσματα», π. *Ελληνικά Θέματα*, τ. Β΄, τχ. 19-20/Σεπτέμβριος 1957 και τχ. 21-22/Οκτώβριος 1957
 Τ. Β[ουρνάς], «Ο σκοταδισμός και πάλι στο προσκήνιο», εφ. *Η Αυγή*, 10.9.1965
 Τσάτσος Κ., «Ο νέος εκπαιδευτικός νόμος», εφ. *Η Καθημερινή* 6.10.1964
 Τωμαδάκης Ν., «Οι απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής δια το εκπαιδευτικόν μας πρόβλημα», εφ. *Το Βήμα*, 17.6.1959
 Τριανταφυλλίδης Μ., «Μια ανεύθυνη προκήρυξη του υπουργείου», εφ. *Το Βήμα*, 6-9-1953
 Τσιριντάνης Α.Ν., «Οι κρατικοί μας λειτουργοί. Χρειάζεται αποφασιστική στροφή», εφ. *Μεσημβρινή*, 7.5.1966
 Φτέρης Γ., «Ο σεβαστός μας κ. καθηγητής», εφ. *Ελευθερία*, 19.1.1963 και εφ. *Το Βήμα*, 5.2.1963

Ανυπόγραφα άρθρα εποχής (1949-1967)

εφ. *Αθηναϊκή*, «Ο μεγάλος ένοχος που κλείνει όλες τις πόρτες στους νέους: ποιος είναι;», 9 ως 14.3.1957
 εφ. *Αθηναϊκή*, «Εν πλήρει διαλύσει το Υπουργείον Παιδείας», 25. 4.1957
 εφ. *Ακρόπολις*, «Ο κ. Μακρής εδέχθη τας ομοσπονδίας των εκπαιδευτικών», 10.5.1957
 εφ. *Ακρόπολις*, «Πού βαδίζει η παιδεία; Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις είναι επιτακτική ανάγκη της εποχής», 8.4.- 15.5.1962
 εφ. *Απογευματινή*, «Επιβάλλεται και νέα εισφορά εις τους μαθητάς της Μέσης Εκπαιδεύσεως», 17.8.1954
 εφ. *Απογευματινή*, «Η εκπαίδευσις εις την Ελλάδα», 27.9. ως 8.10.1954
 εφ. *Εθνικός Κήρυξ*, «Μία καταπληκτική “πράξις ληστείας” του κ. Παπανούτσου», 2.7.1950
 εφ. *Έθνος*, «Η παιδεία: ο μέγας ασθηνής της Ελλάδος», 11 ως 29.3.1957
 εφ. *Έθνος*, «Απέσχον των καθηκόντων των 5.500 Λειτουργοί Μ.Ε.», 10.4.1957
 εφ. *Έθνος*, «Μερικώς θα ικανοποιηθί το αίτημα επιδόματος βιβλιοθήκης των καθηγητών. Η προσφορά αποκρούεται από την ΟΛΜΕ. Προς αποφασιστική απεργίαν ο κλάδος», 8.5.1957
 εφ. *Έθνος*, «Η αποθέωσις της αναρμοδιότητος», 3.6.1957
 εφ. *Έθνος*, «Η Παιδεία», 4.6.1957 και 13.1.1958
 εφ. *Έθνος*, «Αξιόλογοι κρίνονται αι υποδείξεις των Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως», 20.1.1958
 εφ. *Έθνος*, «Ο κ. Παπανούτσος μόνιμος υφυπουργός», 20.1.1958
 εφ. *Ελευθερία*, «Οι νέοι πρόσφυγες», 1.9.1949
 εφ. *Ελευθερία*, «Η εκπαίδευσις», 9.8.1950
 εφ. *Ελευθερία*, «Η λαϊκή παιδεία εις δεινήν θέσιν», 12.2.1952
 εφ. *Ελευθερία*, «Ουδεμία πρόβλεψις δια τους υπαλλήλους», 2.10.1954
 εφ. *Ελευθερία*, «Αυξάνονται οριστικώς τα δίδακτρα των μαθητών της Μέσης Εκπαιδεύσεως», 29.7.1956
 εφ. *Ελευθερία*, «Εθνική τύφλωσις», 31.7.1956
 εφ. *Ελευθερία*, «Οι φοιτηταί καλούνται να προσέλθουν [...] εις τα μαθήματά των, άλλως θα υποστούν κυρώσεις», 16.11.1956
 εφ. *Ελευθερία*, «Η κυβέρνησις θα παραπέμψη εις Επιτροπή εξ Ειδικών το όλον εκπαιδευτικόν πρόβλημα», 17.2.1957
 εφ. *Ελευθερία*, «Ελεύθερα», 9.5.1957
 εφ. *Ελευθερία*, «Συμπλοκαί μεταξύ μαθητών και χωροφυλάκων», 10.5.1957

εφ. *Ελευθερία*, «Απειλητική ανακοίνωσις της κυβερνήσεως δια τας απόψεις της Φιλοσοφικής Σχολής [Αθηνών]», 16.6.1957
 εφ. *Ελευθερία*, «Οι φιλελεύθεροι απαντούν», 16.6.1957
 εφ. *Ελευθερία*, «Η εκπαίδευσις» 14.1.1958
 εφ. *Ελευθερία*, «Λύσεις ανεπιτυχείς, έξω της ελληνικής πραγματικότητος και αντιδημοκρατικές προτείνει το πόρισμα της Επιτροπής Παιδείας. Ανακοίνωσις της ΟΛΜΕ», 19.1.1958
 εφ. *Ελευθερία*, «Αι προγραμματικά δηλώσεις της κυβερνήσεως», 11.6.1958
 εφ. *Ελευθερία*, «Απαλλάσσονται της εισφοράς οι άποροι μαθηταί κατά 75%. Ίδρυσις μέσων τεχνικών σχολών», 1.10.1958
 εφ. *Ελευθερία*, «Η κυβέρνησις ανήγγειλε χθες τας γενικάς γραμμάς των μέτρων μεταρρυθμίσεως του όλου εκπαιδευτικού συστήματος», 22.3.1959
 εφ. *Ελευθερία*, «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια κατετέθησαν εις την Βουλήν. Δηλώσεις των κ.κ. Καραμανλή και Βογιατζή», 12.6.1959
 εφ. *Ελευθερία*, «Η σοβιετική παιδεία αλλάζει μορφήν», 21.6.1959
 εφ. *Ελευθερία*, «Το προβάδισμα», 16.4.1961
 εφ. *Ελευθερία*, «Επαγιδεύθησαν οι υποψήφιοι. Η ΟΛΜΕ επικρίνει σφοδρώς το Πολυτεχνείον», 16.10.1962
 εφ. *Ελευθερία*, «Το Πολυτεχνείον αποκρούει τας εναντίον του αιτιάσεις», 18.10.1962
 εφ. *Ελευθερία*, «Όλοι οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί της χώρας εν εξεγέρσει», 30.12.1962
 εφ. *Ελευθερία*, «Καθολική η συμμετοχή των εκπαιδευτικών εις την απεργίαν», 20.1.1963
 εφ. *Εμπρός*, «Επαγγελματική παιδεία», 21.4.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Αι προγραμματικά δηλώσεις της κυβερνήσεως», 25.4.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Το κράτος των ημετέρων», 13.5.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Ετοιμάζετε νέον πόλεμον», 14.5.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Η ευθύνη και το λάθος», 16.5.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Η εκπαίδευσις κινδυνεύει!», 27.5.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Συζήτησις δια το ζήτημα της εισφοράς των μαθητών», 16.5.1950
 εφ. *Εμπρός*, «Εθνική Παιδεία», 8.6.1957
 εφ. *Εστία*, «Οι εκπαιδευτικοί δια το επίδομά των», 12.4.1950
 εφ. *Εστία*, «Πότε θα πληρωθούν τα κενά της εκπαιδεύσεως», 24.4.1950
 εφ. *Εστία*, «Οι ερυθροί κηφήνες», 25.4.1959
 εφ. *Εστία*, «Προς γενίκευσιν της μαθητικής αποχής», 3.5.1950
 εφ. *Εστία*, «Επιτροπή Οικονομικών», 11.5.1950
 εφ. *Εστία*, «Ο κίνδυνος που απειλεί την παιδείαν», 15.5.1950
 εφ. *Εστία*, «Η “αλλαγή” εις την παιδείαν», 22.6.1950
 εφ. *Εστία*, «Ο προϋπολογισμός», 31.1.1957
 εφ. *Ημέρα*, «Γραμμήν “Παπανούτσου” συνεχίζει εις την παιδείαν ο κ. Στ. Αλλαμανής», 31.10.1965
 εφ. *Ημέρα*, «Δυναμίτις εις την παιδείαν», 2.11.1965
 εφ. *Η Αυγή*, «Ο κοινός αγώνας των εργαζομένων άρχισε», 1.3.1955
 εφ. *Η Αυγή*, «Αύριο κλείνουν τα Γυμνάσια», εφ. 1.3.1955
 εφ. *Η Αυγή*, «Πρωτοπόροι στους μεγάλους αγώνας των εργαζομένων που αρχίζουν. Οι καθηγηταί απήργησαν σε όλη την χώρα», 3.3.1955
 εφ. *Η Αυγή*, «Οι επιστρατευθέντες υπάλληλοι και αξιωματικοί της χωροφυλακής “διδάσκουν” εμπρός σε κενά θρανία», 4.3.1955
 εφ. *Η Αυγή*, «Διαδηλώσεις και συγκρούσεις αστυνομικών και απεργών φοιτητών στο κέντρο των Αθηνών», 2.11.1956
 εφ. *Η Αυγή*, «Επεκτείνεται [...] η φοιτητική απεργία», 7.11.1956
 εφ. *Η Αυγή*, «Αυξάνονται από 70-90 δρχ. τα δίδακτρα στα νυχτερινά γυμνάσια του δημοσίου», 14.11.1956
 εφ. *Η Αυγή*, «Παρελκυστικές θεωρούν οι φοιτητές τις προτάσεις της κυβερνήσεως στο ζήτημα των διδάκτρων», 14.11.1956
 εφ. *Η Αυγή*, «Η εκκλησία και οι πνευματικοί και πολιτικοί παράγοντες υπέρ των φοιτητικών διεκδικήσεων», 18.11.1956

- εφ. *Η Αυγή*, «Οι καθηγηταί υπέρ της καθόδου των σε απεργία. Η κυβέρνηση προτιμά να πέση παρά να ενδώση σε απεργιακό αγώνα, δηλώνει ο κ. υπουργός Παιδείας», 28.4.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Πεντακόσιες μαθήτριες διεμαρτυρήθησαν ομαδικώς χθες εις το υπ. Παιδείας», 3.5.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Πανελλαδικήν έκτασιν τείνει να λάβη ο απεργιακός αγών των μαθητών», 7.5.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Απεργίες στα νυχτερινά και ιδιωτικά γυμνάσια», 9.5.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Μισούν τα νιάτα», 14.5.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Συνεχίσθη [...] η απεργία των μαθητών», 16.5.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Η...αναδιοργάνωσις», 15.6.1957
- εφ. *Η Αυγή*, «Η παιδεία», 24.3.1959
- εφ. *Η Αυγή*, «Εκπαιδευτικά ιδρύματα και οργανώσεις επικρίνουν τα μέτρα για την παιδεία», 27.3.1959
- εφ. *Η Αυγή*, «Η αναδιοργάνωσις της παιδείας καταργείται ακόμη και στα χαρτιά», 12.6.1959
- εφ. *Η Αυγή*, «Τα κυβερνητικά νομοσχέδια δεν μεταβάλλουν την άθλια κατάσταση στην παιδεία», 24.6.1959
- εφ. *Η Αυγή*, «Επιφανειακή η “πρόοδος” των νομοσχεδίων περί παιδείας», 25.6.1959
- εφ. *Η Αυγή*, «Κορυφώνεται ο αγών των εργαζομένων», 17.1.1963
- εφ. *Η Αυγή*, «Εξέγερσις κατά του νομοσχεδίου», 18.1.1963
- εφ. *Η Αυγή*, «Κλείνουν τα σχολεία. Αμέριστη συμπαράστασις γονέων, φοιτητών, μαθητών, κοινής γνώμης», 19.1.1963
- εφ. *Η Αυγή*, «Η απεργία μετατρέπεται σε αγώνα όλου του λαού», 6.2.1963
- εφ. *Η Αυγή*, «Φασιστική επιστράτευσις των απεργών», 8.2.1963
- εφ. *Η Αυγή*, «Το πραξικόπημα και η παιδεία – Αντιμεταρρύθμιση», 10 ως 30.9.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Εκκλήση της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών», 12.9.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Αγώνας εναντίον των υπονομευτών της μεταρρύθμισης. Η ΟΙΕΛ θα κάνει έκθεση των επίδικων βιβλίων», 21.9.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Νέες βολές των σκοταδιστών κατά της μεταρρύθμισης», 30.9.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Πλήρη υποταγή στη Δεξιά και τους σκοταδιστές – Αποσύρθηκε απ’ τα σχολεία το βιβλίο της ιστορίας», 11.11.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Η ιστορία υπηρέτρια του φασισμού», 12.11.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Η κατάντια της Φιλοσοφικής Σχολής», 13.11.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Η έκθεση της “Φιλοσοφικής” Σχολής διατάζει: Στην πυρά η “φακελωμένη” Ιστορία», 21.11.1965
- εφ. *Η Αυγή*, «Οι πανεπιστημιακές αρχές εναντίον των φοιτητών», 20.5.1966
- εφ. *Η Βραδυνή*, «Να φύγουν πριν παραδώσουν την Ελλάδα εις τον εχθρόν», 3.7.1950
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Η παιδεία», 11.5.1951
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Η Παιδεία», 29.1.1954 και 12.2.1954
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Και πάλιν η Παιδεία», 5.2.1954
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Αθρόα έγκρισις νομοσχεδίων υπό της Βουλής. Το σκανδαλώδες νομοσχέδιο του κ. Μιχαήλ», 6.2.1952
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Τα φοιτητικά», 14, 15 και 19.2.1952
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Η ΟΛΜΕ καλεί τα μέλη της εις σκληρόν αγώνα. Πολλοί εκ των παραιτηθέντων δεν θέλουν απεργίαν», 1.3.1955
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Συνεχίζεται η αποχή των εκπαιδευτικών λειτουργών...», 4.3.1955
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Τα φοιτητικά», 16.11.1956
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Η σύγκλητος καλεί τους φοιτητάς όπως διακόψουν την απεργίαν. Και απεργίαν πείνης κήρυξαν οι φοιτηταί», 18.11.1956
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Αντιμετωπίζεται και η χάραξις παγίας σταθεράς και ανεξαρτήτου πολιτικής δια την εκπαίδευσιν», 17.2.1957
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Όλοι οι δημοσιοϋπαλληλικοί κλάδοι ενισχύουν τον αγώνα των Λειτουργών Μ.Ε.», 28.4.1957
- εφ. *Η Καθημερινή*, «Επεδόθη εις τον πρωθυπουργόν κ. Καραμανλήν το πόρισμα της Επιτροπής δια την Εθνικήν Παιδείαν», 12.1.1958

εφ. *Η Καθημερινή*, «Η Παιδεία», 14.1.1958
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Με πνεύμα στοργής», 18.2.1959
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Τα του Πολυτεχνείου», 14.10.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Δεν ικανοποιεί η απάντησις του Πολυτεχνείου», 16.10.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Χωρίς παρεκκλίσεις», 17.10.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Μόνον αρμόδιον το ΣτΕ», 18.10.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ο κ. Κασσιμάτης ουδέν εδήλωσεν δια το δημιουργηθέν θέμα», 19.10.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η κυβέρνησις χαρακτηρίζει τελείως αδικαιολόγητον την φοιτητικήν αναταραχήν και ανεδαφικόν το αίτημα περί 15% εκ του προϋπολογισμού δια την παιδείαν», 9.12.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ο αρχηγός του Κέντρου κατηγορεί την κυβέρνησιν ότι θεωρεί την εκπαίδευσιν όχι ως επένδυσιν αλλά ως φορτικήν αξίωσιν της σπουδαζούσης νεολαίας», 12.12.1962
 εφ. *Η Καθημερινή*, 8.10.1963, [Προεκλογικός λόγος Κ. Καραμανλή]
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η Παιδεία», 14.7.1964
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ο υφυπουργός της Παιδείας δια τα θέματα των Θεολόγων», 9.1.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η ΟΛΜΕ εκφράζει ζωηράν ανησυχίαν διότι διωρίσθησαν ακατάλληλα πρόσωπα εις το Π.Ι.», 16.1.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Απειλούνται επεισόδια εις τας Πάτρας», 30.1.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Σημειώσεις ενός Αθηναίου», 31.8.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η πολτοποίησις», 9.9.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Παράτυπος και παράνομος η εκτύπωσις των σχολικών βιβλίων», 12.9.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ο υπουργός Παιδείας κατηγορεί τον κ. Ε. Παπανούτσο», 14.9.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ακατάλληλα επτά εκ των παρανόμως εκδοθέντων σχολικών βιβλίων. Και η Ιερά Σύνοδος κατά του βιβλίου των Θρησκευτικών», 30.9.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Ένα σχολικόν βιβλίον παγίς», 10.10.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Τα διδακτικά [βιβλία]», 16.10.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Επιτέλους απεσύρθη», 11.11.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Το κείμενον της εκθέσεως της επιτροπής δια το διδακτικόν βιβλίον του κ. Κ. Καλοκαιρινού», 11.11.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η παιδεία», 11.12.65
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Εν αναμονή», 31.12.1965
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Πελώριον θέμα», 30.1.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Η «δωρεάν παιδεία», 26.2.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Το σαφές ζήτημα», 17.3.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Βάσιμα επιχειρήματα», 6.5.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Εδόθησαν και άλλα επιδόματα μετά το ενιαίον», 28.9.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Οι επιθεωρηταί», 4.11.1966
 εφ. *Η Καθημερινή*, «Σκοταδισμόν αποτελούν ο φανατισμός και το πείσμα εις το θέμα της παιδείας. Εψηφίσθη τας πρωινάς το περί Επιθεωρητών», 5.11.1966
 εφ. *Τα Νέα*, «Τα ζητήματα των καθηγητών», 24.7.1950
 εφ. *Τα Νέα*, «Οι νέοι και τα προβλήματά τους» [Συνέντευξη του προέδρου της ΟΛΜΕ Γ. Γεωργόπουλου], 25.1.1964
 εφ. *Τα Νέα*, «Προς Πολτοποίησιν», 9.9.1965
 εφ. *Το Βήμα*, «Σημειώματα», 1, 3 και 4.3.1955
 εφ. *Το Βήμα*, «Εγκαταλείπουν σήμερον τα Γυμνάσια 4.250 παραιτηθέντες καθηγηταί», 2.3.1955
 εφ. *Το Βήμα*, «Συλλήψεις καθηγητών έγιναν την νύκτα εις Θεσσαλονίκην και Δοξάτον...», 5.3.1955
 εφ. *Το Βήμα*, «Συνεχίζεται η απεργία των μαθητών Γυμνασίων εξαιτίας της αυξήσεως των μαθητικών τελών. Αποκλείονται [των εξετάσεων] όσοι δεν τα καταβάλλουν έγκαιρα», 8.5.1957
 εφ. *Το Βήμα*, «Μαθητική διαδήλωσις εις την Θεσσαλονίκην», 10 και 11.5.1957

- εφ. *Το Βήμα*, «Θα χορηγηθή αύξησις 300-450 δραχμών [...] εις τους Λειτουργούς της Μ.Ε.», 17.5.1957
- εφ. *Το Βήμα*, «Τι προτείνει η Ειδική Επιτροπή προς αναδιοργάνωσιν της Παιδείας», 12.1.1958
- εφ. *Το Βήμα*, «Σημειώματα», 12.1.1958 και 14.1.1958
- εφ. *Το Βήμα*, «Να θεμελιώσωμεν και να κτίσωμεν στερεάν και νέαν εθνικήν παιδείαν», 19.1.1958
- εφ. *Το Βήμα*, «Προς μίαν πραγματικωτέραν κλασσικήν και επαγγελματικήν μόρφωσιν των νέων», 21.1.1958
- εφ. *Το Βήμα*, «Επιβάλλουν σοβαράς και αναποτρέπτους θυσίας η επάρκεια εμψύχου υλικού και τα νέα σχολεία», 21.1.1958
- εφ. *Το Βήμα*, «Ριζικαί μεταρρυθμίσεις εις την παιδείαν», 22.3.1959
- εφ. *Το Βήμα*, «Ο υπουργός κ. Βογιατζής επεξηγεί τα νέα μέτρα δια την παιδείαν», 24.3.1959
- εφ. *Το Βήμα*, «Δεν ήσαν ορθαί αι ασκήσεις λέγει η Μαθηματική Εταιρεία», 13.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Το Πολυτεχνείο ζητεί ταλέντα», 14.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Ανεπαρκείς εξηγήσεις παρέχει το Πολυτεχνείο», 16.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Η αυτοτέλεια», 17.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Νέον θέμα προέκυψεν σχετικώς με το Πολυτεχνείον», 20.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι μαθηματικοί επρότειναν επανεξέτασιν», 23.10.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Αγράμματοι οι υποψήφιοι», 7.2.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Το όλον θέμα της παιδείας [...] εις την Βουλήν», 8.12.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Η εθνική παιδεία θυμίζει περίοδον κατοχής», 12.12.1962
- εφ. *Το Βήμα*, «Απεργούν και οι μαθηταί των γυμνασίων της χώρας εις συμπαράστασιν προς τους καθηγητάς», 18.1.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Αρχίζει σήμερον η απεργία διαρκείας των εκπαιδευτικών. Εκδηλώσεις συμπαράστασεως», 19.1.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι γονεῖς θα ενισχύσουν και υλικῶς τους εκπαιδευτικούς», 25.1.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Εις την Βουλὴν το θέμα των εκπαιδευτικῶν», 5.2.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Γονεῖς παρὰ το πλευρόν των εκπαιδευτικῶν», 7.2.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι καθηγηταί θα υποβάλουν ομαδικὰς παραιτήσεις», 7.2.1963
- εφ. *Το Βήμα*, [Προεκλογικὸς λόγος Γ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη], 15-10-1963
- εφ. *Το Βήμα*, [Προεκλογικὸς λόγος Γ. Παπανδρέου στην Αθήνα], 1-11-1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Πλήρες πρόγραμμα αναγεννήσεως της χώρας...», 1.11.1963
- εφ. *Το Βήμα*, 9-11-1963, [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου για την εκπαίδευση]
- εφ. *Το Βήμα*, «Ἄνω των 15% των πόρων δια την νέαν παιδείαν», 17.11.1963
- εφ. *Το Βήμα*, «Η εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις και η διοίκησις της ΟΛΜΕ», 5.12.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Ἰκανοποιούνται βασικά αιτήματα των λειτουργῶν της Μ.Ε.», 9.12.1964
- εφ. *Το Βήμα*, «Απεργούν οι καθηγηταί», 10.12.1964
- εφ. *Το Βήμα*, 10.9.65, [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου]
- εφ. *Το Βήμα*, «Συναγείρει το ἔθνος ο απειλούμενος στραγγαλισμὸς της μεταρρύθμισης», 12.9.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Να τεθούν ἀμέσως εις κυκλοφορίαν τα διδακτικά βιβλία», 22.9.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Η δόλια προαίρεσις των κύκλων του σκοταδισμού. Θέλουν να διαβάλλουν τον θεσμόν του ακαδημαϊκοῦ απολυτηρίου», 25.9.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Τα βιβλία των σχολείων ενεκρίθησαν», 29.9.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι εγκυρότεροι Ἕλληνες ιστορικοὶ απαντοῦν εις τους σκοταδιστάς», 27.10.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι λειτουργοὶ Μέσης Εκπαίδευσης τονίζουν: Ανατροπὴ της νέας παιδείας θα εἶναι ἐνέργεια ἀντεθνική», 27.10.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Κακόβουλος η πολεμικὴ των σκοταδιστῶν της παιδείας», 28.10.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Ουδέν ἐγκριθέν βιβλίον πρόκειται να αποσυρθῇ», 4.11.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι σκοταδισταί υπεχρέωσαν τον υπουργόν να υποχωρήσῃ. Αποσύρει της κυκλοφορίας την Ἱστορίαν...», 11.11.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Η εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις και η διοίκησις της ΟΛΜΕ», 5.12.1965
- εφ. *Το Βήμα*, «Στόχος το Παιδαγωγικόν Ἰνστιτούτον», 18.5.1966
- εφ. *Το Βήμα*, «Οι καθηγηταί ἐν διωγμῶ», 10.7.1966

- εφ. *Το Βήμα*, «Ο αγών δια το φοιτητικόν άσυλον», 20.7.1966
 εφ. *Το Βήμα*, [Δηλώσεις Γ. Παπανδρέου], 6.11.1966
 π. *Αλλαγή*, «Το καθήκον μας στη νεολαία», τχ. 4/Μάιος 1951
 π. *Άλφα*, «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Τα υπέρ και τα κατά», τχ. 27/11.11.65 και τχ. 28/25.11.1965
 π. *Ελληνικά Θέματα*, «Σημειώματα», τχ. 2/Αύγουστος 1956
 π. *Ελληνικά Θέματα*, «Σημειώματα», τχ. 14-15/Μάιος 1957
 π. *Ελληνικά Θέματα*, «Τα διδακτικά βιβλία του Γυμνασίου μας», τχ. 16/Ιούνιος 1957
 π. *Ελληνικά Θέματα*, «Η στροφή της παιδείας», τχ. 40/Απρίλιος 1959
 π. *Εποχές*, «Η υπόθεση Παπανούτσου», τχ. 21/Ιανουάριος 1965
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Η Δημοκρατικοποίηση της Παιδείας», τχ. 1/Ιανουάριος 1958
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Μερικοί εύγλωττοι αριθμοί για την παιδεία», τχ. 7-8/Ιούλιος-Αύγουστος 1958
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Όλα τα προβλήματα της Παιδείας μένουν άλυτα», τχ. 10/Οκτώβριος 1958
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Οι γνώμες των αρμοδίων για την κατάσταση της παιδείας μας», τχ. 12/Δεκέμβριος 1958
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Τα πεπραγμένα του υπουργείου Παιδείας», τχ. 2/Φεβρουάριος 1959
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Απ' τη συζήτηση στην Επιτροπή Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως για την Εκπαίδευση», τχ. 7-8/Ιούλιος – Αύγουστος 1959
 π. *Η Νέα Οικονομία*, «Η οικονομική πολιτική του Κέντρου», τχ.1 (206)/Ιανουάριος 1964
 π. *Παιδαγωγική Επιθεώρησις*, «Τα αποτελέσματα της δράσεως των “μεταρρυθμιστών” μας» (i) και (ii), τ. Α΄, τχ. 9/1947 και τχ. 10/1947
 π. *Πλάτων*, «Το ιστορικόν της ιδρύσεως της Εταιρείας», τ. Α΄, Αθήναι 1949
 π. *Πλάτων*, «Αι επιδιώξεις της Εταιρείας των Ελλήνων Φιλολόγων», τ. Α΄, Αθήναι 1949
 π. *Πλάτων*, «Υπόμνημα της Εταιρείας των Ελλήνων Φιλολόγων περί των σκοπών και επιδιώξεών της (3-6-1949)», τ. Α΄, Αθήναι 1949
 π. *Πλάτων*, «Αι κατά της Μ.Ε. κακόβουλοι διαβολαί», τ. Β΄, τχ. Β΄, Αθήναι 1950
 π. *Πλάτων*, «Προς φωτοσβέστας προειδοποιήσεις», τ. Β΄, τχ. Β΄, Αθήναι 1950
 π. *Πλάτων*, «Ο οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων», τ. Β΄, τχ. Α΄, Αθήναι 1950
 π. *Πλάτων*, «Η κατά της Μέσης Εκπαιδεύσεως σκοτεινή επιβουλή», τ. Α΄ και Β΄, Αθήναι 1951
 π. *Πλάτων*, «Υπόμνημα υποβληθέν εις τον Αντιπρόεδρον της Κυβερνήσεως και Υπουργόν της Παιδείας (30.3.1951)», τ. Γ΄, τχ. Α΄, Αθήναι 1951
 π. *Πλάτων*, «Η τακτική Συνέλευσις [18.2.1951]», τ. Γ΄, Αθήναι 1951
 π. *Πλάτων*, «ΣΤ΄ Έκτακτος Γ.Σ. (30.3.1952)», Παράρτημα, τ. Γ΄, Αθήναι 1951
 π. *Πλάτων*, «Ο Α.Ν. 1823 περί διαρρυθμίσεως των Σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως», τ. Γ΄, τχ. Α΄, Αθήναι 1951
 π. *Πλάτων*, «Αι γνώμαι της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων επί των πορισμάτων της επί της Παιδείας Επιτροπής», Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα, Αθήναι 1958
 π. *Πλάτων*, «Δεκάτη Τετάρτη τακτική Γ.Σ. (2.3.1958)», Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα, Αθήναι 1958
 π. *Πλάτων*, «Αι ενέργειαι της Εταιρείας Ελλήνων Φιλολόγων εν όψει της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως του 1964. (Γνώμαι των μελών της Ακαδημίας Αθηνών και άλλων εκπαιδευτικών προσώπων και Ιδρυμάτων δοθείσαι εις δημοσιότητα)», Έκτακτον Αυτοτελές Παράρτημα ΙΙΙ, τ. ΙΣΤ΄, Αθήναι 1964
 [Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών]: *Επί των κυβερνητικών μέτρων περί της Παιδείας*, Ανατύπωσις εκ της Επιστημονικής Επετηρίδος, Αθήναι, 25.8.1964

Ελληνική βιβλιογραφία

Αβδελά Ε., *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 1990

- Αβδελά Ε., «Η μισθωτή εργασία ως προνομιακό πεδίο για τη συγκρότηση κοινωνικών κινημάτων στο μεσοπόλεμο», ΕΚΚΕ, τ. 8/ Νοέμβριος 1996
- Αθανασιάδης Θεοχ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο. (Η ίδρυση και η Πορεία της)*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή)
- Αθανασιάδης Θεοχ., «Η δεκαετία του '50. Ελληνοχριστιανική αγωγή εναντίον κομμουνισμού», π. *Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 2/Μάιος 2005
- Αθανασιάδης Θεοχ., «Η αντιπαράθεση για τη διοίκηση της εκπαίδευσης», π. *Παιδεία και κοινωνία* (ένθετο της εφ. *Η Αυγή*), τχ. 6/Οκτώβριος 2005
- Αθανασιάδης Θεοχ., «Έθνος και Σχολική Ιστορία. Η πολεμική στο βιβλίο "Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική 146 π.Χ. – 1453 μ.Χ." της Β' Γυμνασίου (1965)», π. *Δοκιμές*, τχ. 15-16, Άνοιξη 2009
- [Ακαδημία Αθηνών]: *Η διδασκαλία των κλασικών γραμμάτων εις την μέσσην εκπαίδευσιν*, Εν Αθήναις 1965
- Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983
- Αλιβιζάτος Ν., *Πέρα από το 16. Τα πριν και τα μετά*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2007
- Αλιβιζάτος Ν., «Η αδύνατη μεταρρύθμιση: Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60» στο Ρήγος Αλ.- Σεφεριάδης Σ.- Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008
- Αλτουσέρ Λ., «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους», στο *Θέσεις 1964-1975: Λουί Αλτουσέρ*, Θεμέλιο, Αθήνα 1981
- Ανδρέου Απ., *Πηγές της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1992
- Ανδρέου Απ. – Παπακωνσταντίνου Γ., *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994
- Αργυριάδης Δ., «Διοικητική επιστήμη και διοικητική μεταρρύθμιση», στο Ι. Λαμπίρη – Δημάκη, *Κοινωνικές επιστήμες και πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2003
- Βαλσαμόπουλος Ν., *Ιστορία του δασκαλικού κινήματος*, Εκπαιδευτική Επικοινωνία, Αθήνα 1983
- Βασιλίου- Παπαγεωργίου Β., *Το συνδικαλιστικό κίνημα των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα. Ο ρόλος της ΟΛΜΕ και της ΔΟΕ στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976*, Πατάκης, Αθήνα, 1996
- Βερναρδάκης Χρ. – Μαυρή Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1991
- Βογιατζής Γ., *Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευσις*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1960.
- Βογιατζής Γ., «Κακοί μιμηταί ενός μεγάλου έργου», στο *Η αλήθεια δια την παιδείαν: τρία αποκαλυπτικά κείμενα*, (χ.τ.), 1963
- [Βουλή των Ελλήνων]: Το νέον Σύνταγμα (1952), Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Εν Αθήναις 1952
- Βουρνάς Αρ., *Ρουσφετολογικά σημειώματα*, Συλλογές Αργύρη Βουρνά, Αθήνα 2006,
- Βώρος Φ.Κ., «Από την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Ένα κεφάλαιο μεγάλου και οδύνης. Διώξεις εκπαιδευτικών για πολιτικούς λόγους 1931-1974», στο www.voros.gr
- Γεωργούλης Κ., «Ομιλία περί των πορισμάτων της επί της παιδείας επιτροπής», στο [Χριστιανικός κύκλος]: *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, Αθήναι 1958
- Γιαννάτος Σπ., «Οι αντιδράσεις κατά της μεταρρύθμισης», στο *Συμπόσιο για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*, (Νοέμβριος 1965), Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1966
- Γιαννόπουλος Γ., *Δοκίμια θεωρίας και διδακτικής της ιστορίας*, Βιβλιογονία, Αθήνα 1997
- Γιωτοπούλου- Σισιλιάνου Ε., *Εκπαιδευτικά. Τα αυτονόητα και ανεπίτευκτα*, Κέδρος, Αθήνα 2007
- Γρόλλιος Γ. - Τζήκας Χρ., *Ηγεμονία, παιδαγωγική και εκπαιδευτική πολιτική. Το Επιστημονικόν Βήμα του Διδασκάλου (1953-1967)*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002

- Cohen L. – Manion L., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000
- Clogg, R., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Κάτοπτρο, Αθήνα ²2002
- Δενδρινού – Αντωνάκη Ν., *Αι γενικάί αρχαί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως*, Ανάτυπο από τα δημοσιεύματα του υπ. αρ. 8 Δελτίου Υπηρεσίας Μελετών και Συντονισμού του υπ. Παιδείας, Αθήναι 1959
- Δημαράς Αλ. (επιμ.), *Μίλτος Κουντουράς: Κλείστε τα σχολεία (Εκπαιδευτικά άπαντα)*, τ. Α και Β', Γνώση, Αθήνα 1985
- Δημαράς Αλ., «Ιστοριογραφία της εκπαίδευσης», π. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 35-37, Δεκέμβριος 1988
- Δημαράς Αλ., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας*, τ. Β' (1895-1967), Εστία, Αθήνα 1998
- Δημαράς Αλ., «Εκπαίδευση» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000
- Δημαράς Αλ. – Αθανασιάδης Θεοχ., *Ελληνικά παιδαγωγικά περιοδικά 1831-1991, Βιβλιογραφία 1831-1974*, Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, Αθήνα 2004
- Δημητρόπουλος Ε., «Το ανθρώπινο στοιχείο στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θεωρούμενο από τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας», στο Καζαμιάς Α. – Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986
- Δημόπουλος Ι.Κ., *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, χ.ε.*, Αθήναι 1965
- Δήμου Αγγ., *Ο ρόλος του συνδικαλισμού των δασκάλων στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών τους θεμάτων*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος 2005 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή).
- Δορμπαράκης Π., «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης», λήμμα στην *Παιδαγωγική, Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια. Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1991
- Δούκας Χρ., *Εκπαιδευτική πολιτική και εξουσία*, Γρηγόρης, Αθήνα 1997
- [ΕΔΑ]: *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις 1956-1965*, Προοδευτική Παιδεία, Αθήνα 1966
- Ελευθερίου Κ., «Τεχνοκρατία και εκπαίδευση», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 20/Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1985, σ. 58-61
- Ελεφάντης Αγγ., «Εθνικοφροσύνη: Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994
- Εξαρχόπουλος Ν., *Προς αναμόρφωσιν της ελληνικής εκπαιδεύσεως*, Ακαδημία Αθηνών, Εν Αθήναις 1957
- Ευαγγελόπουλος Σπ., *Ελληνική Εκπαίδευση*, τ. Α' και Β', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999
- Ζαμπάρλουκου Στ., *Κράτος και εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα 1936-90*, Σάκκουλας, Αθήνα 1997
- Ζαμπέτα Ε., *Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση 1974-1989*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992
- Ζολώτας Ξ., *Οικονομική ανάπτυξις και τεχνική εκπαίδευσις*, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήναι 1965
- εφ. *Ελευθεροτυπία*, «1961-62: Με τον ηρωικό αγώνα κερδίζεται το 15%», 19.5.1976
- εφ. *Ελευθεροτυπία*, «Αφιέρωμα στο Πανσπουδαστικό συνέδριο», 20.5.1976
- Ηλιού Μ., «Προβλήματα σχολικής φοίτησης: Αναλφαβητισμός και διαρροή μαθητών», Ανάτυπο από τον τόμο *Αμνητός*, στη μνήμη του Γ. Αποστολόπουλου, Κέντρο Μικρασιατικών Ερευνών, Αθήνα 1984
- Ηλιού Μ., «Δυναμική και όρια ενός μεταρρυθμιστικού σχεδίου», Ανάτυπο από τον τόμο των Πρακτικών του Συμποσίου *Ε. Π. Παπανούτσος. Ο παιδαγωγός και ο Φιλόσοφος*, Δωδώνη, Ιωάννινα 1987
- Ηλιού Μ., *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, Πορεία, Αθήνα ³1990
- Ηλιού Φ. (επιμ.), *Δημήτρης Γληνός – Άπαντα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983 (τ. Α') και 1984 (τ. Β')
- Ιμβριώτη Ρ., *Παιδεία και Κοινωνία. Ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα ⁴1985

- Ιωάννου Χρ., «Το Εθνικό σύστημα εργασιακών σχέσεων στη μεταπολεμική Ελλάδα 1955-67», στο *Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, τ. Β΄
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ. ΙΣΤ΄
- Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, τ. 9
- Καγκαλίδου Ζ., *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική. Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1999
- Καζάκος Π., «*Η ελληνική οικονομία 1949-1967: Ανασυγκρότηση και ανάπτυξη*» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, τ. ΙΣΤ΄
- Καζαμίας Α., *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και τα παράδοξά της: μια ιστορική συγκριτική θεώρηση*, Ανάπτυπον εκ των πρακτικών της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1983
- Καζαμίας Α., «Ο Παπανούτσος και η φιλελεύθερη εκπαιδευτική ιδεολογία: κριτική και συγκριτική θεώρηση», εφ. *Φιλελεύθερος*, 13-16.9.1986
- Καζαμίας Α. - Κασσωτάκης Μ., *Ελληνική Εκπαίδευση: προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, Σείριος, Αθήνα 1995
- Καλεράντε Ε., «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: Η νεωτερική πρόταση της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και τα συστήματα κλειστών ομαδοποιήσεων σε ένα ανοιχτό σύστημα παιδείας», στο Ρήγος Αλ.- Σεφεριάδης Σ.- Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008
- Καλαντζής Κ., *Η παιδεία εν Ελλάδι, 1935-51*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002
- Καλλίας Κ., *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957
- Καλλιάφας Σπ., *Η αναδιοργάνωσις της εκπαιδεύσεως. Πραγματεία κοινωνιολογική περί αναγεννήσεως δια της μορφώσεως αξίων πολιτικών και κοινωνικών ηγετών*, Αθήναι 1945
- Καλλιβρετάκης Λ., «Οι γνωστοί “άγνωστοι” απριλιανοί συνωμότες», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Τα Νέα, Αθήνα 2010
- Καντζάρα Β., *Εκπαίδευση και Κοινωνία. Κριτική διερεύνηση των κοινωνικών λειτουργιών της εκπαίδευσης*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008
- Κασιμάτη Κ., *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20^{ου} αι*, Κέντρο Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα 1997
- Κασιμάτης Γρ., «Το έργο των δημιουργών αντικείμενον εκμεταλλεύσεως των δημαγωγών», στο *Η αλήθεια δια την παιδείαν: τρία αποκαλυπτικά κείμενα*, (χ.τ.), 1963
- Κασσωτάκης Μ., «Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της: μια ερμηνευτική προσέγγιση», στο Καζαμίας Α. – Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986
- Κατζουράκης Γ., *Η επαγγελματική εκπαίδευσις εν Ελλάδι*, ΕΛΚΕΠΑ, Αθήναι 1958
- Κατσαντώνης Γ., *Οι δάσκαλοι στους αγώνες για ψωμί, παιδεία, ελευθερία*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή 1981
- Κατσαντώνης Γ., *Η Αριστερή Παράταξη των δασκάλων στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα Σύγχρονη Εποχή 1998
- Κάτσικας Χρ. – Θεριανός Κ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Σαββάλας, Αθήνα 2004
- Κάτσικας Χρ. – Θεριανός Κ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Σαββάλας, Αθήνα 2007
- Καψάλης Αχ. – Χαραλάμπους Δ., *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008
- Καψωμένος Στ., *Η ιστορική διαμόρφωσις του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, χ.ε.*, Θεσσαλονίκη 1953
- Κιντής Α., *Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην προοπτική του 21^{ου} αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα 2001
- Κιτρομηλίδης Π., «Ιδεολογικά ρεύματα και πολιτικά αιτήματα: προοπτικές από τον ελληνικό 19^ο αιώνα», στο Δ. Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ώψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αι.*, Εστία, Αθήνα χ.χ.

- Κόκκοτας Π., *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, Αθήνα 1978
- Κουκουλές Γ.Φ., *Για μια ιστορία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Εισαγωγή στην παιδαγωγική της ιστορικής έρευνας*, Οδυσσέας, Αθήνα ²1994
- Κουκουλές Γ.Φ., *Ελληνικά Συνδικάτα: Οικονομική αυτοδυναμία και εξάρτηση 1933-1984*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994
- Κουκουλές Γ.Φ., *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα και οι ξένες επεμβάσεις (1944-48)*, Οδυσσέας Αθήνα 1995
- Κουκουλές Γ.Φ., «Αναδρομή σε ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν», στο Κασιμάτη Κ (επιμ), *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Gutenberg, Αθήνα 1997
- Κουκουλές Γ.Φ., *Το εργατικό κίνημα και ο μύθος του Σίσυφου (1964)*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000
- Κουρμούλης Γ., «Κρίσις περί της παιδείας ομιλία του κ. Γ. Παπανδρέου εν τω Ροταριανώ ομίλῳ», στο *Το θέμα της Εθνικής Παιδείας*, Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, Αθήναι 1957
- Κούρνιας Κ., *Αι εκπαιδευτικά μεταρρυθμίσεις, χ.ε.*, Αθήναι 1973
- Κυπριανός Π., *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004
- Λαμπίρη – Δημάκη Ι., *Προς μια ελληνική κοινωνιολογία*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974
- Λαμπίρη – Δημάκη Ι., «Η έννοια του εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης και η ελληνική πραγματικότητα», στο Καζαμιάς Α. – Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986
- Λαμπίρη – Δημάκη Ι., *Κοινωνικές επιστήμες και πρωτοπορία στην Ελλάδα 1950-1967*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 2003
- Λαμπίρη Δημάκη Ι., «Κοινωνική αλλαγή 1949-74. Η κοινωνιολογική οπτική του ιστορικού φαινομένου», στο *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τ. 9
- Λάζος Χρ., *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα (1821-1973)*, Γνώση, Αθήνα 1987
- Langrod G., *Εκθεσις αφορώσα την διοικητικήν αναδιοργάνωσιν εν Ελλάδι*, χ.ε. Αθήναι 1964
- Κούρτης Κ., *Προβλήματα της Δημοσίας Διοικήσεως εν Ελλάδι*, χ.ε. Αθήναι 1964
- Λέφας Χριστοδ., *Ιστορία της εκπαίδευσως*, Εν Αθήναις, ΟΕΣΒ, 1942
- Λιάσκος Γ., *Η ιστορία του συνδικαλιστικού κινήματος των δημοσίων υπαλλήλων*, χ.ε., Αθήνα 1992
- Λιναρδάτος Σπ., *Από τον εμφύλιο στη Χούντα*, τ. Α' - Ε', Παπαζήση, Αθήνα 1986
- Λιναρδάτος Σπ., *Πολιτικοί και πολιτική*, Προσκήνιο, Αθήνα 1999
- Μάνεσης Αρ., «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση», στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα σε εξέλιξη*, Εξάντας, Αθήνα 1986
- Μαραγκόπουλος Γ., *Μέθοδοι επιλογής και εκπαίδευσως του προσωπικού της διοικήσεως*, χ.ε., Αθήνα 1950,
- Μαραντζίδης Ν., «Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στη Θεσσαλονίκη 1941-1983», στο συλλογικό έργο *Το εργατικό – συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης. Η ιστορική φυσιογνωμία του*, Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997
- Μαυρογιώργος Γ., *Εκπαιδευτικοί και αξιολόγηση*, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1993
- Μαυρογορδάτος Γ., *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι επαγγελματικές οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1998
- Μαυρογορδάτος Γ., *Ομάδες πίεσης και Δημοκρατία*, Πατάκης, Αθήνα 2001
- Marichal R., «Κριτική των κειμένων», στο Ch. Samaran, *Ιστορία και μέθοδοί της*. τ. Δ' : *Οι μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1980
- Μελαχροινούδης Μ.Π., *Εκπαιδευτική πολιτική και Αριστερά στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η περίπτωση της ΕΔΑ (1950-1967)*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2006 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή)
- Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών. *Θέματα Παιδείας*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1980
- Meynaud J., *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Μπάυρον, Αθήνα 1966
- Meynaud J., *Η βασιλική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου 1965*, μέρος Β' Μπάυρον, Αθήνα ²1974

- Μηλιός Γ., «Τα όρια του τεχνοκρατισμού στην εκπαίδευση», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 20/Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1985
- Μίρκος Γ., *Το δόγμα Truman και το σχέδιο Marshall στην Ελλάδα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 2004
- Μοίρα- Μυλωνοπούλου Π., *Οι δημόσιοι υπάλληλοι. Κοινωνιολογική προσέγγιση*, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 1998
- Μουζέλης Ν., *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια. Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική*, Θεμέλιο, Αθήνα 2005
- Μπαμπανάσης Σ., «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα (1900-1981)», π. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 42-43/1984
- Μπάτσης Δ., *Η βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα*, Κέδρος, Αθήνα 1977
- Μποντίλα Μ., «Η κριτική του ΚΚΕ και της ΕΔΑ για την εκπαιδευτική πολιτική της ΕΡΕ (1956-1963) στο www.elemedu.ypatras.gr
- Μπουζάκης Σ. (επιμ.), *Σύγχρονα παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προβλήματα*, Gutenberg, Αθήνα 1989
- Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα 1995, τ.2
- Μπουζάκης Σ., *Γεώργιος Παπανδρέου 1888-1968. Ο Πολιτικός της Παιδείας*, τ.Β' (1933-1968), Gutenberg, Αθήνα 1999
- Μπουζάκης Σ. (επιμ.), *Επίκαιρα θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002
- Μπουρνάζος Σ., «Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2009, τ. Δ2
- Μυλωνάς Θ., *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Συμβολές*, Gutenberg, Αθήνα 1998
- Νίκας Αθ., *Το συνδικαλιστικό κίνημα των καθηγητών της Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΛΜΕ)*, Παπασωτηρίου, Αθήνα 1983
- Νικολακόπουλος Ηλ., *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001
- Νικολακόπουλος Ηλ., «Ελεγχόμενη Δημοκρατία», στο *Ιστορία Νέου Ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, τ. 9
- Νικολακόπουλος Ηλ., «Η κρίση εξουσίας», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Τα Νέα, Αθήνα 2010.
- Νούτσος Χ., *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979
- Νούτσος Χ., «Η εκπαίδευση των δασκάλων. Ιδεολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικές προϋποθέσεις», π. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 4/1979
- Νούτσος Χ., «Οι εκπαιδευτικοί ως διανοούμενοι. Μια γκραμισιανή προσέγγιση της κοινωνικής λειτουργίας των εκπαιδευτικών», π. *Ο Πολίτης*, τχ. 79/1987, σ. 67-71.
- Νούτσος Χ., «Γ. Α. Παπανδρέου. Αγιογραφία και δικαίωση», *Ανάπτυπο Δωδώνη*, τ. ΛΑ', Μέρος Γ', Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2002
- Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003
- Νούτσος Χ., «Το σχολείο της “εθνικοφροσύνης”» στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, τ. Δ2 (1945-1952)
- Νταλάκας Θ., *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Ιωάννινα, 1983
- Ουλής Θ., *Η εκπαιδευτική μας πολιτική*, Ίδρυμα Τριών Ιεραρχών, Αθήνα 1958
- UNESCO, *50 χρόνια για την εκπαίδευση*, Διεθνές Ίδρυμα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού, 1997
- Παναγιωτόπουλος Χρ., *Ιδού πού υπάρχει η σύγχυση και το σκότος*, χ.ε., Πειραιεύς, 1965
- Παντελόγλου Γρ., «Η αποτυχία του εκδημοκρατισμού του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος στη μεταπολεμική περίοδο και η θεσμοθέτηση των παρεμβάσεων στο ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στην περίοδο 1945-50», στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984
- Παπαδερός Αλ., «Σημεία τριβής κατά την εφαρμογή των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα», στο Καζαμιάς Α. – Κασσωτάκης Μ. (επιμ.), *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα (προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 1986

- Παπαδημητρίου Γ., *Η αναλαμπή της Αριστεράς. Οκτώ συγκλονιστικές εκλογικές αναμετρήσεις: 1950-1967. Η ΕΔΑ στο πολιτικό προσκήνιο*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001
- Παπαδημητρίου Δ., «Και εχρειάσθη η 21^η Απριλίου δια να μη απωλεσθή η νίκη του Γράμμου». Η ιδεολογία της μετεμφυλιακής Δεξιάς και η κατάργηση της Ιστορίας στο λόγο της “Επανάστασης”, στο Αθανασάτου Γ. –Ρήγος Αλ.– Σεφεριάδης Σ. (επιμ.), *Η Δικτατορία 1967-1974, Πολιτικές πρακτικές – Ιδεολογικός λόγος – Αντίσταση*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999
- Παπαδημητρίου Δ., «Η ιδεολογία του καθεστώτος», στο *Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Τα Νέα / Ιστορία, Αθήνα 2010
- Παπαδημητρίου Σ.Ν., *Ιστορία του Δημοτικού μας Σχολείου*, Μέρος α΄(1834-1895), χ.ε., Αθήναι 1950
- Παπαδημητρίου Ν., *Από την Ένωση Κέντρου στην Αποστασία*, Ροές, Αθήνα 1986
- Παπαδούρης Π., *Η επίδραση του εκπαιδευτικού λόγου της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος ως ομάδας συμφερόντων στον κρατικό εκπαιδευτικό λόγο κατά την περίοδο 1946-1967*, Πάτρα 2004 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή)
- Παπανούτσος Ε., *Απομνημονεύματα*, Φιλιππότης, Αθήνα 1982
- Παπανούτσος Ε., *Αλέξανδρος Δελμούζος: Η ζωή του, επιλογή από το έργο του*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1984
- Παπανούτσος Ε., *Αγώνες και αγωνία για την Παιδεία*, Αθήνα, Φιλιππότης ²1996
- Παπαστρατής Π., «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου», στο L. Baerentzen. Γ. Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.), *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο (1945-1949)*, Όμιλος, Αθήνα 1992
- Παπαχελάς Α., *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*, Εστία, Αθήνα 1997
- [Παράρτημα της Επιστημονικής Επετηρίδος της Θεολογικής Σχολής 1957-58]: *Η Θεολογική Σχολή περί παιδείας (υπόμνημα προς την κυβέρνηση)*, Εν Αθήναις 1958
- Παρασκευόπουλος Π., *Μαρτυρία 1963-1976- Πως φτάσαμε στη δικτατορία*, Διάλογος, Αθήνα, 1974
- Πεπονής Αν., *1961-68: Τα γεγονότα και τα πρόσωπα*, Α.Α. Λιβάνης, Αθήνα 2002
- Πεσμαζόγλου Στ., *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948- 1985. Το ασύμπτωτο μιας σχέσης*, Θεμέλιο, Αθήνα 1987
- Πηρουνάκης Γ. – Θεοτοκάς Γ., *Συζήτηση στο Συμπόσιο για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, (Νοέμβριος 1965), Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1966
- Πουλαντζάς Ν., *Πολιτική εξουσίας και κοινωνικές τάξεις*, Θεμέλιο Αθήνα ³1985, τ. Β΄
- Προβατά Α., *Ιδεολογικά ρεύματα, πολιτικά κόμματα και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1950-1965)*, Gutenberg, Αθήνα 2002
- Προβατά Α., «Οι θέσεις της αριστεράς για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση την περίοδο 1955-1965», στο Σ. Μπουζάκης (επιμ), *Επίκαιρα θέματα ιστορίας της εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 2002
- Προβατά Α., *Η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική και η Ενωμένη Ευρώπη. (Ο λόγος για την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση μέσα από την προοπτική ένταξης) 1957-1981*, Παπαζήσης, Αθήνα 2005
- Πηγιάκη Π., *Εκπαιδευτική πολιτική και απεργία διαρκείας ΟΛΜΕ 1993-97. Στρατηγικές εξουσίες και ιδεολογικά σύμβολα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000
- Πόλλις Αδ, «Επέμβαση των ΗΠΑ στα ελληνικά εργατικά σωματεία», 1947-1950, στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984
- Πρόσκλησις Α΄ Συνεδρίου [Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού] , στο *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού*, Εν Αθήναις 1956
- Πυργιωτάκης Ι., «Κράτος πρόνοιας και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα», στο Α.Καζαμιάς-Μ. Κασσωτάκης, *Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική: προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, εκδ. Σείριος, Αθήνα 1995
- Πυργιωτάκης Ι., «Η ελληνική εκπαιδευτική κρίση: μύθοι και πραγματικότητες», στο Ι. Πυργιωτάκης – Ι. Κανάκης (επιμ), *Παγκόσμια κρίση στην εκπαίδευση: μύθος ή πραγματικότητα*, Γρηγόρης, Αθήνα 1992

- Reble A., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, Παπαδήμας, Αθήνα 1990
- Ριζάς Σ., *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο. Κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008
- Σαιν-Μαρτέν Κατ., *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984
- Σακελλαρόπουλος Θ.(επιμ.), *Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, Διόνικος, Αθήνα 2004, τ. Α' και Β'
- Σακελλαρόπουλος Σ., *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος 1949-1967: το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*, Λιβάνης, Αθήνα 2001
- Σαλτερής Ν., *Εκπαιδευτικές Ομοσπονδίες και Εκπαιδευτική ιδεολογία 1974-1989*, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1998 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή)
- Σαμαράς Γ., *Κράτος και κεφάλαιο στην Ελλάδα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986
- Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας* (μτφρ. Αικ. Ασδραχά), Θεμέλιο, Αθήνα 1976
- Schultz T.W., *Η οικονομική αξία της εκπαίδευσης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1972
- Σεφεριάδης Σ., «Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός πριν από τη δικτατορία (1962-1967)», π. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 12/Νοέμβριος 1998
- Σεφεριάδης Σ. – Χατζηβασιλείου Ε., «Η «σύντομη» δεκαετία του '60: γνωστικές και ιστοριογραφικές προκλήσεις», στο Ρήγος Αλ.- Σεφεριάδης Σ. – Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008
- Senes J., *Η επαγγελματική εκπαίδευση εν Ελλάδι*, ΕΛΚΕΠΑ, Αθήνα 1958
- Σκουτερόπουλος Ι., *Σύντομος έλεγχος των διατάξεων των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1964*, Εν Αθήναις 1964
- Στασινόπουλος Μ., *Μαθήματα διοικητικού δικαίου*, Αθήνα, χ.ε. ²1975
- Σταυριανόπουλος Α., *Πρόοδος του προγράμματος της διοικητικής μεταρρυθμίσεως*, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως, Αθήνα 1971
- Σωτηρίου Κ., *Η παιδεία μας σήμερα*, Τα Νέα Βιβλία, Αθήνα 1946
- Τατάκης Β., *Απομνημονεύματα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1993
- Τερζής Ν., *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988
- Τζεκίνης Χρ., *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα 1870-1987*, Γαλαίος, Αθήνα χ.χ.
- Τζήκας Χ., «Λόγος και αντίλογος για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας από μετάφραση στη Μέση Εκπαίδευση (1957-1967)», Πρακτικά (ηλεκτρονικά) του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Πάτρα, Πανεπιστήμιο Πατρών, Π.Τ.Δ.Ε., στο www.elemedu.upatras.gr
- Τράπεζα της Ελλάδος, *Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπέζης της Ελλάδος*, Αθήνα 1978
- Τσαούσης Δ., *Μορφολογία της νεοελληνικής κοινωνίας*, Gutenberg, Αθήνα 1971
- Τσάτσος Κ., *Λογοδοσία μιας ζωής*, Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 2000
- Τσουκαλάς Κ., *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Ολκός, Αθήνα 1974
- Τσουκαλάς Κ., «Κοινωνικές προεκτάσεις της δημόσιας εργοδοσίας στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 50/1983
- Τσουκαλάς Κ., «Η ιδεολογική επίδραση του εμφύλιου πολέμου», στο συλλογικό έργο *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984
- Τσουκαλάς Κ., *Κράτος κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986
- Τσουκαλάς Κ., «Η ελληνική δεκαετία του '60: «σύντομη ή μακρά»;», στο Ρήγος Αλ.- Σεφεριάδης Σ.- Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008
- Φακιολάς Ρ., *Ο εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978
- Φθενάκης Χ., *Σύστημα υπαλληλικού δικαίου*, Εθνικών τυπογραφείων, Αθήνα 1965, τ. Α'
- Φραγκουδάκη Α., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι – Άγνοια Αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Κέδρος, Αθήνα ⁵1987

- Φραγκουδάκη Α., *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Παπαζήσης, Αθήνα 1985
- Φραγκουδάκη Α., *Γλώσσα και Ιδεολογία*, Οδυσσέας, Αθήνα ⁸1999
- Φραγκουδάκη Α., *Η γλώσσα και το Έθνος (1880-1980)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001
- Χαραλάμπης Δ., *Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα 1985
- Χαραλάμπης Δ., *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός. Η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, Εξάντας, Αθήνα 1989
- Χαραλάμπους Δ., *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1974)*, Φιλοσοφική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη 1990, (ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή)
- Χαρίτος Χ., «Δοκίμιο στην Ιστορία της Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης», π. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 54, Σεπτέμβριος- Οκτώβριος 1990
- Χατζηβασιλείου Ευ., *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία 1954-56*, Πατάκης, Αθήνα 2001
- Χατζηβασιλείου Ευ., «Κυπριακό, καλοκαίρι 1964: εσωτερικές όψεις των εθνικών θεμάτων» στο Ρήγος Αλ.- Σεφεριάδης Σ.- Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008
- Χατζηεμμανουήλ Αθ., «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαιδεύσεως», λήμμα στη *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Ελληνικά Γράμματα – Herder, Αθήναι 1967
- Χατζηιωσήφ Χ., «Απόψεις για τη βιωσιμότητα της Ελλάδας και το ρόλο της βιομηχανίας», στο *Αφιέρωμα στο Ν. Σβορώνο*, εκδ. Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 1986
- Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμας, Αθήνα 1990
- Χιώτης Π., *Η παράδοση του διαφωτισμού στην Ελλάδα: η περίπτωση του Αδ. Κοραή και του Ε. Παπανούτσου*, Ενάλιος, Αθήνα 1998
- Χοντουλίδου Ελ., *Η συζήτηση για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1976-1981) – Κριτική στις θέσεις των πολιτικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκπαιδευτικών*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1987
- [Χριστιανικός Κοινωνικός Κύκλος], *Το θέμα της εθνικής παιδείας*, Εν Αθήναις 1958

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Ball St., *Education Reform: a critical and post-structural approach*, Buckingham: The Open University Press, 1994
- Bauch W.- Stone J., “Teachers, Unions, and Wages in the ‘70s: Unionism now pays”, *Industrial and Relations Review*, Vol. 35, No 3 April 1982
- Bernstein B., *Class, Codes and Control. Towards a theory of educational transmission*, vl. 3, Routledge and P. Kegan, London 1975
- Bernstein B., “Codes, modalities and the process of cultural reproduction: a model”, στο M. Apple, (ed) *Cultural and Economy Reproduction in Education*, Routledge and P. Kegan, London 1982,
- Broadfoot P., *Assessment, Education and Society*, Methuen Ltd., London 1979
- Blackmore J. –Spaul A., “The Effect of Australian Teachers Unions on Education Policy: The State and Local Level”, *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*, San Fransisco, CA, April 1986 (available by ERIC).
- Boyd W.- Plank D.- Sykes G., “Teachers Unions un Hard Times”, Paper prepared for the conference on “Teachers’ Union and Education Reform”, *Herded at the Kennedy School of Government, Harvard University*, 34-35.9.1998 (available by ERIC)
- Carnoy M., “Education, Economy and the State”, στο Apple M.W. (ed), *Culture and Economic Reproduction in Education: Essays in Class, Ideology and the State*, London Routledge & Kegan Paul, 1982

- Dendrinou- Antonakaki N., *Greek Education. Reorganization of the Administrative Structure*, Teachers College, Columbia University, N.Y. 1955
- Densmore K., “Professionalism, Proletarianization and Teacher Work” στο Popkewitz Th. (ed), *Critical Studies in Teacher Education. Its Folklore, Theory and Practice*, The Falmer Press, London and Ginnburg, 1987
- Finn C., “Teacher Unions and School Quality: Potential Allies or Inevitable Foes?”, *Phi Delta Kappan*, January 1985,
- Furlong J. - Barton L. et al, *Teacher Education in Transmission, Reforming Professionalism*, Open University Press, Buckingham-Philadelphia, 2000
- Gaziel H.– Taub D., “Teachers Unions and Education Reform. A comparative perspective: The cases of France and Israel”, *Education Policy*, Vol. 6, No. 1, March 1992
- Harris K., *Teachers and classes. A Marxist analysis*, Routledge and K. Paul, London, 1982
- Hatcher S., “Market relations and the management of Teachers”, *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 15, No 1. 1994
- Husen T. - Tuijman A. –Halls W. (eds), *Schooling in modern European Society, A report of the Academia Europaea*, Pergamon Press, 1992
- Kantzra V., *An act of Defiance, of Honour. Gender and Professional Prestige among Teachers in Secondary Education in Greece*, Ph. D. Thesis, Faculty of Social Sciences, University of Utrecht, V. Kantzara, 2000
- Legrand L., *Les politiques de l' education*, σειρά Que sais - je?, Press Universitaires de France, 1995
- Lieberman M., “Teacher Unions and Educational Quality: Folklore by Finn”, *Phi Delta Kappan*, January 1985
- Miller J., *The United States and the Making of Modern Greece. History and Power (1950-1964)*, The University of North Carolina Press, 2009
- Muraskin L., “Professionalism and Radicalism in The New York City Teachers Unions”, *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*, New Orleans, Louisiana, February 1973 (available by ERIC).
- Murillo M., “Recovering Political Dynamics: Teachers’ Unions and the Decentralization of Education in Argentina and Mexico”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, vol. 41, No 1 (spring 1999)
- Noutsos B., “Pedagogical research and modern Greek Education: a critical overview of the recent Greek pedagogical bibliography”, *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. VIII, No. 1-2, 1981
- OECD, *The Mediterranean Regional Project of Greece*, OECD, Paris 1965
- Schultz Th. “Investment in Human Capital” *American Economic Review*, 51/March 1971
- Sillis D. (ed), *International Encyclopedia of the social sciences*, The Macmillan CO & The Free Press, N.Y. 1968, v. 9 &10
- Stevenson H., “Restructuring Teachers’ Work and Trade Union Responses in England: Bargaining for Change?”, *American Educational Research Journal*, Vol. 44, No.2, June 2007
- Spaul A., “The History of Federal Teacher Unions in Australia”, ATF, *Research papers*, No 7, 1985
- Tropp A., *The School Teachers*, Greenwood Press, 1977
- Varvaressos K., *Report on the Greek Economic Problem*, Washington D.C., 1952
- Zolotas X., *Economic development and technical education*, Bank of Greece, Athens 1960

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΤΗΣ ΟΛΜΕ (1949-1967)

ΜΑΪΟΣ 1949 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1950 (ΙΔ' Γ.Σ. – Α' μεταπολεμική, Μάιος 1949)

Πρόεδρος: Γ. Μαζαράκης Αντιπρόεδρος: Κ. Μαντζουράνης Γ.γ. Β. Πετρούνιας Ειδ. Γραμμ: Ν. Χρυσός Ταμίας : Π. Ξιφαράς. Μέλη : Αλ. Σακελλαρόπουλος, Στ. Κότσιρας <u>Εποπτικό Συμβούλιο</u>: Κ. Στεργιόπουλος, Π. Πάτρας, Ευστ. Σούπος, Γ. Καλογερόπουλος, Χ. Πετράκης <u>Για την ΑΔΕΔΥ</u>: Γ. Μαζαράκης, Β. Πετρούνιας, Β. Ψαλτώφ. Στις 12.6.49 το Δ.Σ. προέβη σε συνεργασία με το Δ.Σ. του Συλλόγου Μ.Ε. Αθηνών σε νέα εκλογή αντιπροσώπων της ΟΛΜΕ για την ΑΔΕΔΥ : Γ. Μαζαράκης (ως το Σεπτέμβριο του 1949), Β. Πετρούνιας, Χ. Ψαλτώφ, Δ. Χατζής, Χαρ. Παπαδημητρίου, Τ. Φιλίππκος, Ευαγγ. Δεν(μ)όπουλος, Δ. Πατσουράκης.	Ο Γ. Μαζαράκης (Διευθυντής Μ.Ε. Πειραιά) παραιτήθηκε το Σεπτέμβριο του 1949, επειδή προάχθηκε σε Γενικό Επιθεωρητή. Στις 2.10.49 ανασυγκροτήθηκε το Δ.Σ. της ΟΛΜΕ: Πρόεδρος: Β. Πετρούνιας Αντιπρόεδρος : Ξ. Κυριαζής Γγ: Κ. Μαντζουράνης Ειδ. Γραμμ: Ν Χρυσός Ταμίας: Π. Ξιφαράς

ΙΟΥΛΙΟΣ 1950 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1951 (ΙΣΤ' Γ.Σ., 15-21.7.1950)

Πρόεδρος: Β. Πετρούνιας
Αντιπρόεδρος: Γ. Χατζηζήσης
Γγ: Κ. Μαντζουράνης (έως το Φεβρουάριο του 1951). Αντικαταστάθηκε από τον Π. Ξιφάρα και αυτός από τις αρχές Ιουνίου 1951 από τον Βελ. Βελισσαρίου. Οι αντικατασταθέντες παρέμειναν μέλη.
Ταμίας: Αθ. Γιαγκίνης
Ειδ. Γραμμ: Βελ. Βελισσαρίου
Μέλη: Αλ. Σακελλαρόπουλος και Παύλος Ξιφαράς

ΙΟΥΛΙΟΣ 1951 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1952 (ΙΖ' Γ.Σ., Θεσσαλονίκη 16.7.1951)

Πρόεδρος : Βασ. Πετρούνιας
Αντιπρόεδρος : Γ. Χατζηζήσης
Γεν. Γραμ.: Κ. Στεργιόπουλος (ως τις 22.5.52). Μετά την παραίτησή του εκλέχθηκε ο Θ. Ουλής.
Ταμίας: Ι. Καραλέκας
Ειδ. Γραμμ: Γ. Καλογερόπουλος
Μέλη: Β. Βελισσαρίου, Θ. Ουλής
Εποπτικό Συμβούλιο: Π. Ξιφαράς, Ι. Στρίκης, Ν. Χρυσός, Π. Πάτρας, Ν. Παπανικολάου
Για την ΑΔΕΔΥ: Β. Πετρούνιας, Αθ. Γιαγκίνης, Κ. Μαντζουράνης, Π. Παπασπύρου και άλλα 4 της ΟΛΜΕ.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1952 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1953 (ΙΗ' Γ.Σ., 27.7.1952)

Πρόεδρος: Βασ. Πετρούνιας. Παραιτήθηκε τον Ιανουάριο 1953 και την προεδρία ανέλαβε ο Π. Παπασπύρου
Αντιπρόεδρος: Στ. Κότσιρας. Παραιτήθηκε το Σεπτέμβριο του 1952 και κλήθηκε ο αναπληρωματικός Ευστ. Φιλίππακόπουλος
Γγ: Θ. Ουλής
Ταμίας: Ευστ. Μπακογιώργος
Ειδ. Γραμμ: Π. Βασιλόπουλος
Μέλη: Ν. Χρυσός, Α. Σταυρόπουλος

ΙΟΥΛΙΟΣ 1953 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1954 (ΙΘ΄ Γ.Σ., Ιούλιος 1953)

Πρόεδρος: Π. Παπασπύρου Αντιπρόεδρος: Ν. Παπανικολάου Γγ: Θ. Ουλής. Παραιτήθηκε στα τέλη του 1953. Στη θέση του εξελέγη ο Ι. Μωραϊτάκης Ταμίας: Ευστ. Μπακογεώργος Ειδ. Γραμμ: Μέλη: Τρ. Κωστούρος, Δ. Κοτζιάς, Κ. Κούρνιας. <u>Εποπτικό Συμβούλιο</u>: Γ. Καλογερόπουλος, Αν. Σταυρόπουλος, Σ. Δρούτσας, Τηλ. Αργυρίου, Π. Ξιφαράς. <u>Για την ΑΔΕΔΥ</u>: Π. Παπασπύρου, Θ. Ουλής, Ν. Παπανικολάου, Ι. Σταματογιαννόπουλος, Ι. Μωραϊτάκης, Ε. Δημόπουλος, Δ. Κοτζιάς	Στα τέλη του 1953 παραιτήθηκαν οι Θ. Ουλής, Κ. Κούρνιας και Π. Ξιφαράς ως υποψήφιοι αιρετοί Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι. Πρόεδρος: Π. Παπασπύρου Αντιπρόεδρος: Ν. Παπανικολάου Γγ: Ι. Μωραϊτάκης Ταμίας: Ευστ. Μπακογεώργος Μέλη: Τρ. Κωστούρος, Δ. Κοτζιάς, Π. Πιπέρης. <u>Εποπτικό Συμβούλιο</u>: Γ. Καλογερόπουλος, Αν. Σταυρόπουλος, Σ. Δρούτσας, Τηλ. Αργυρίου, Κ. Σταυρόπουλος

ΙΟΥΛΙΟΣ 1954 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1955 (Κ΄ Γ.Σ., Ιούλιος 1954)

Πρόεδρος: Χαρίλαος Παπαδημητρίου
Αντιπρόεδρος: Θ. Μούντριχας
Γ.γ: Ν. Παπανικολάου
Ταμίας: Ευστ. Μπακογεώργος
Ειδ. Γραμμ: Στ. Ναστούλης
Μέλη: Π. Παπασπύρου, Π. Δορμπαράκης
Εποπτικό Συμβούλιο : Κ. Σταυρόπουλος, Π. Πάτρας, Τρ. Κωστούρος, Αν. Σταυρόπουλος, Ν. Χρυσός.
Για την ΑΔΕΔΥ: Χ. Παπαδημητρίου, Ν. Παπανικολάου, Ευστ. Μπακογεώργος, Ι. Σταματογιαννόπουλος, Ευαγ. Δημόπουλος, Ι. Μαωραϊτάκης, Θ. Ουλής.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1955 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1956 (ΚΑ΄ Γ.Σ., 17 – 22 Ιουλίου 1955)

Πρόεδρος: Χαρίλαος Παπαδημητρίου Αντιπρόεδρος: Θ. Μούντριχας Γ.γ: Ν. Παπανικολάου Ταμίας: Ιω. Πασάς Ειδ. Γραμμ: Ευθ. Κοντογιαννόπουλος Μέλη: Π. Παπασπύρου, Π. Δορμπαράκης	Η εκλεγείσα από την ΚΑ΄ Γ.Σ (17 – 22 Ιουλίου 1955) διοίκηση της ΟΛΜΕ κηρύχθηκε έκπτωτη την άνοιξη του 1956 και αντικαταστάθηκε στις 1.6.56, ύστερα από μακρείς δικαστικούς αγώνες, με την εξής : Πρόεδρος: Ε. Δημόπουλος Αντιπρόεδρος: Ηλ. Λύρας Γ.γ: Β. Βελισσαρίου Ταμίας: Δρ. Σακελλαρίου Μέλη: Χαρ. Παπαδημητρίου, Π. Παπασπύρου
<u>Εποπτικό Συμβούλιο</u> : Δ. Καλλονάς, Μ. Τσίλαγας, Ιω. Γιαγτζόγλου, Γ. Γεωργόπουλος, Α. Βουρλάκης.	
<u>Για την ΑΔΕΔΥ</u>: Χ. Παπαδημητρίου, Ν. Παπανικολάου, Θ. Μούντριχας, Τρ. Κωστούρος, Π. Δορμπαράκης, Π. Δρούτσας, Ελ. Γκίκας, Ηλ. Παπαδόπουλος.	

ΙΟΥΛΙΟΣ 1956 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1957 (ΚΒ΄ Γ.Σ., Ιούλιος 1956)

Πρόεδρος: Χαρίλαος Παπαδημητρίου
Αντιπρόεδρος: Θ. Μούντριχας
Γ.γ: Ν. Παπανικολάου
Ταμίας: Ιω. Πασάς
Ειδ. Γραμμ: Ελ. Γκίκας
Μέλη: Δ. Χωρίτης, Ηλ. Παπαδόπουλος
Εποπτικό Συμβούλιο : Π. Πάτρας, Μ. Τσίλαγας, Τρ. Κωστούρος, Αρ. Βουρλάκης, Γ. Γεωργόπουλος.

Για την ΑΔΕΔΥ: Χ. Παπαδημητρίου, Ν. Παπανικολάου, Ι. Πασσάς, Ελ. Γκίκας, Τρ. Κωστούρος, Σ. Σοφοκλής, Κ. Παπανικολάου, Ηλ. Παπαδόπουλος.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1957- ΙΟΥΛΙΟΣ 1958 (ΚΔ΄ Γ.Σ., 8-13.7.1957)

Πρόεδρος: Χαρίλαος Παπαδημητρίου

Αντιπρόεδρος: Θ. Μούντριχας

Γ.γ: Ν. Παπανικολάου. Παραιτήθηκε (7.9.1957) και νέος γ.γ. εξελέγη ο Π. Δορμπαράκης
Ταμίας: Ιω. Πασάς

Ειδ. Γραμμ: Π. Δορμπαράκης (ως 10.9.1957). Τον αντικατέστησε ο πρώτος αναπληρωματικός
Τηλ. Αργυρίου

Μέλη: Δ. Κορφιιάτης, Γ. Τσελεπιδάκης

Εποπτικό Συμβούλιο : Γ. Γεωργόπουλος, Τρ. Κωστούρος, Α. Βουρλάκης, Π. Ρογκάκος, Δ.
Χωρίτης.

Για την ΑΔΕΔΥ: Χαρ. Παπαδημητρίου, Ν. Παπανικολάου, Π. Δορμπαράκης, Θ. Μούντριχας, Ι.
Πασσάς, Γ. Τσελεπιδάκης, Ε. Γκίκας, Δ. Κορφιιάτης.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1958- ΙΟΥΛΙΟΣ 1959 (ΚΕ΄ Γ.Σ., 14-19.7.1958)

Πρόεδρος: Νικόλαος Παπανικολάου

Αντιπρόεδρος: Χαρ. Περδικάρης

Γ.γ: Γ. Γεωργόπουλος

Ταμίας: Διον. Κορφιιάτης

Ειδ. Γραμμ: Αρ. Βουρλάκης

Μέλη: Γ. Κυρκιλής, Δ. Στεφανόπουλος, Ελ. Γκίκας, Δ. Χωρίτης

Εποπτικό Συμβούλιο : Τρ. Κωστούρος, Ν. Σκανδάλης, Κ. Κουζέλης, Κ. Μικρούδης, Δ. Πάνου

Για την ΑΔΕΔΥ: Ν. Παπανικολάου, Π. Δορμπαράκης, ο Χ. Παπαδημητρίου, Θ. Μούντριχας.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1959 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1960 (ΚΣΤ΄ Γ.Σ., 13-18.7.1959)

Πρόεδρος: Ν. Παπανικολάου

Αντιπρόεδρος: Χαρ. Περδικάρης

Γ.γ.: Γ. Γεωργόπουλος

Ταμίας: Δ. Κορφιιάτης

Ειδικός Γραμματέας: Αρ. Βουρλάκης

Μέλη: Γ. Κυρκιλής, Δ. Χωρίτης, Ελ. Γκίκας, Δ. Στεφανόπουλος

Εποπτικό Συμβούλιο: Ι. Γιαγτζόγλου, Κ. Κουζέλης, Στ. Ναστούλης, Ν. Παινέσης, Ν. Σκανδάλης

ΙΟΥΛΙΟΣ 1960 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1961 (ΚΖ΄ Γ.Σ. 11-16.7. 1960)

Πρόεδρος: Ν. Παπανικολάου.

Αντιπρόεδρος: Χαρ. Περδικάρης

Γ.γ.: Γ. Γεωργόπουλος

Ταμίας: Ηλ. Μουνδρέας

Ειδικός Γραμματέας: Αρ. Βουρλάκης

Μέλη: Π. Γαγάτσος, Ιω. Ζώτος, Γ. Κυρκιλής,

Δ. Στεφανόπουλος

Στις 3.9.1960 παραιτήθηκε ο Ν. Παπανικολάου, επειδή ανέλαβε χρέη Γενικού Διευθυντή Μ.Ε. στο ΥΠΕΠΘ

Κατά τη διαδικασία «ανακατανομής των αξιωμάτων της ΟΛΜΕ» εξελέγησαν: :

Πρόεδρος: Χαρ. Περδικάρης

Αντιπρόεδρος: Π. Γαγάτσος

Γ.γ.: Ηλ. Μουνδρέας

Ταμίας: Γ. Κυρκιλής

Ειδικός Γραμματέας: Αρ. Βουρλάκης

Μέλη: Γ. Γεωργόπουλος, Ιω. Ζώτος, , Δ.

Στεφανόπουλος, Σπ. Πολυδώρου

Εποπτικό Συμβούλιο: Αθ. Βασιλειάδης, Κ. Μικρούδης, Ν. Σκανδάλης, Δ. Λυκάκης, Ν. Παινέσης

ΙΟΥΛΙΟΣ 1961 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1962 (ΚΘ΄ Γ.Σ., 10-15.7.1961)

Πρόεδρος : Χαραλ. Περδικάρης

Αντιπρόεδρος : Π. Γαγάτσος

Γεν. Γραμ.: Ν. Σούλιας

Ταμίας: Ηλ. Μουνδρέας

Ειδικός Γραμματέας: Κ. Μικρούδης

Μέλη: Ιω. Ζώτος, Θ. Κατρανίδης, Απ. Χατζηεμμανουήλ, Δ. Στεφανόπουλος

Εποπτικό Συμβούλιο: Ευαγ. Μανώλης, Αν. Αντωνόπουλος, Αλ. Περράκης, Ιω. Γιαγτζόγλου, Αθ.

Βασιλειάδης

ΙΟΥΛΙΟΣ 1962-ΙΟΥΛΙΟΣ 1963 (Λ΄ Γ.Σ., 9-14.7.1962)

Πρόεδρος : Χαραλ. Περδικάρης

Αντιπρόεδρος : Π. Γαγάτσος

Γεν. Γραμ.: Ν. Σούλιας

Ταμίας: Ηλ. Μουνδρέας

Ειδικός Γραμματέας: Κ. Μικρούδης

Μέλη: Απ. Χατζηεμμανουήλ, Πεισ. Τρομβούκης, Κ. Δοματζόγλου, Δ. Βλαχάκης.

Εποπτικό Συμβούλιο: Ε. Μανώλης, Γ. Μπάμπαλης, Κ. Ζερβός, Π. Μέγας, Απ. Παπανικολόπουλος

Αντιπρόσωποι στην ΑΔΕΔΥ: Χ. Περδικάρης, Ν. Σούλιας, Π. Γαγάτσος, Ιω. Ζώτος, Ελ. Γκίκας,

Σπ. Πολυδώρου, Γ. Μπάμπαλης, Αρ. Βουρλάκης

ΙΟΥΛΙΟΣ 1963- ΙΟΥΛΙΟΣ 1964 (ΛΓ΄ Γ.Σ., 8-13.7.1963)

Πρόεδρος: Χαραλ. Περδικάρης

Αντιπρόεδρος: Γ. Γεωργόπουλος

Γεν. Γραμμ: Δημ. Στεφανόπουλος

Ταμίας : Απ. Χατζηεμμανουήλ

Ειδ. Γραμμ: Κ. Μικρούδης

Μέλη: Έλλη Σκούταρη, Π. Βασιλόπουλος, Αθ.

Αθανασόπουλος, Γ. Αντωνάκος

Το Σεπτέμβριο του 1963 ο Χαρ. Περδικάρης παραιτήθηκε, ως υποψήφιος Αιρετός Εκπ/κός Σύμβουλος. Εκλέχθηκε το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου.

Πρόεδρος : Γ. Γεωργόπουλος

Αντιπρόεδρος: Απ. Χατζηεμμανουήλ

Γεν. Γραμμ.: Δ. Στεφανόπουλος

Ταμίας: Έλλη Σκούταρη

Ειδικός Γραμμ: Κ. Μικρούδης

Μέλη: Βασιλόπουλος, Αθ. Αθανασόπουλος, Γ.

Αντωνάκος, Χαρ. Αλεξανδράκης

Εποπτικό Συμβούλιο: Ευαγ. Μανώλης Ευαγγ (πρόεδρος), Ρίτσα Δελάκη (γραμμ.), Σ.

Αντζολετάκης, Δ. Πάνου, Β. Αριστάρχης

ΙΟΥΛΙΟΣ 1964- ΙΟΥΛΙΟΣ 1965 (ΛΔ΄ Γ.Σ., Ιούλιος 1964)

Πρόεδρος: Γ. Γεωργόπουλος.

Αντιπρόεδρος: Απ. Χατζηεμμανουήλ

Γεν. Γραμμ. : Δ. Θάνος

Ταμίας: Έλλη Σκούταρη

Ειδ. Γραμμ: Κ. Μικρούδης

Μέλη: Γ. Αντωνάκος, Π. Βασιλόπουλος, Χαρ. Αλεξανδράκης, Γ. Φασουλής

Εποπτικό Συμβούλιο: Κ. Κοντοπόδης (πρόεδρος), Σπ. Τιτόπουλος (γραμμ.), Ιω. Γιαγτζόγλου,

Ευαγγ. Καραμπάτσας, Ν. Λαπαρίδης.

Επίτιμος πρόεδρος της ΟΛΜΕ ανακηρύχθηκε ο Στ. Κότσιρας [επίτιμος Γ/άρχης και αιρετός

Σύμβουλος]

ΙΟΥΛΙΟΣ 1965 – ΙΟΥΛΙΟΣ 1966 (ΛΕ΄ Γ.Σ., 8-13. 7. 1965)

Πρόεδρος : Γ. Γεωργόπουλος.

Αντιπρόεδρος: Απ. Χατζηεμμανουήλ

Γεν. Γραμμ. : Γ. Αντωνάκος

Ταμίας: Δημ. Θάνος

Ειδ. Γραμμ: Χαρ. Αλεξανδράκης

Μέλη: Παύλος Βασιλόπουλος, Κ. Γιαγτζής, Ν. Ιωαννίδης, Γ. Φασουλής

Εποπτικό Συμβούλιο : Γρ. Τζομάκας (πρόεδρος), Στ. Ατζολετάκης (γραμμα.), Π. Γεωργούλας, Κυρ. Δοματζόγλου, Απ. Παπανικολόπουλος

ΙΟΥΛΙΟΣ 1966 – ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1967 (ΛΖ' Γ.Σ., 11-16.7.1966)

Πρόεδρος : Γ. Γεωργόπουλος. Αντιπρόεδρος: Απ. Χατζηεμμανουήλ Γεν. Γραμμ. : Κων. Μικρούδης Ταμίας: Π. Γεωργούλας Ειδ. Γραμμ: Χρ. Σαρβάνης Μέλη: Γ. Αντωνάκος, Χαρ. Αλεξανδράκης , Ν. Ιωαννίδης, Δημοσθ. Κεπαπτσόγλου	Το Νοέμβριο του 1966 παραιτήθηκε ο Γ. Γεωργόπουλος ως υποψήφιος αιρετός Εκπαιδευτικός Σύμβουλος. Πρόεδρος: Απ. Χατζηεμμανουήλ Αντιπρόεδρος: Γ. Αντωνάκος Γεν. Γραμμ. : Κων. Μικρούδης Ταμίας: Π. Γεωργούλας Ειδ. Γραμμ: Χρ. Σαρβάνης Μέλη: Χαρ. Αλεξανδράκης , Ν. Ιωαννίδης, Δημοσθ. Κεπαπτσόγλου, Σπ. Νάκης
<u>Εποπτικό Συμβούλιο</u> : Παρ. Παρασκευόπουλος (πρόεδρος), Παν. Τζομάκας (γραμμα.), Κων. Τουρνάκης, Παν. Τσορβάς, Κων. Γιαγτζής	

ΟΙ ΑΙΡΕΤΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ Μ.Ε.¹

Δ. Αναγνωστόπουλος (1932-36)

Θρ. Σταύρου, (1945-48)

Ιω. Σμιτζόπουλος (1948-51)

Επ. Μπασουκέας (1951-1954)

Π. Ξιφαράς (1954-1957)

Π. Παπασπύρου (1957 – 1960)

Στ. Κότσιρας (1961- 1964)

Χαρ. Περδικάρης (1964 -1967)

Γ. Γεωργόπουλος (εκλέχθηκε στις 11.12.67 και ανέλαβε καθήκοντα από 16.2. έως 21.4.67).

ΟΙ ΑΠΕΡΓΙΑΚΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΛΜΕ (1949-1967)

18-19.11.1949 και 22.11.-9.12.1949 (στις 22.11.1949 άρχισε η υποβολή μαζικών παραιτήσεων)

5.2.1952 (συμμετοχή σε απεργία της ΑΔΕΔΥ)

2 -7.3.1955

10.4.1957

12.3.1959

21.1.1960 (από κοινού με τη ΔΟΕ)

26.1.1961 (από κοινού με τη ΔΟΕ)

5.5.1962 τρίωρη στάση εργασίας

24.5.1962

19.1.1963 – 7.2.1963

10.12.1964

5-8.2.1966

¹ Ο θεσμός καθιερώθηκε το 1932 με το Ν. 4653 «Περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως». Το άρθρο 13 του νόμου πρόβλεπε τη συμμετοχή δύο αιρετών αντιπροσώπων των εκπαιδευτικών, ενός από τη Στοιχειώδη και ενός από τη Μέση εκπαίδευση, με τριετή θητεία. Δικαίωμα επανεκλογής είχαν μετά την πάροδο τεσσάρων ετών από την πρώτη θητεία τους. Μετά την εκλογή τους οι προερχόμενοι από τη Μ.Ε. αιρετοί εκπαιδευτικοί σύμβουλοι διορίζονταν με διοικητική πράξη του υπουργείου Παιδείας «επί βαθμώ Β' κατηγορίας ειδικών θέσεων και μισθώ Καθηγητού Παν/μίου». Το 1936 οι θέσεις των αιρετών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου καταργήθηκαν (Α.Ν. 42/1936) για να ανασυσταθούν το 1944 (Ν. 45/1944), οπότε επανήλθε σε ισχύ ο Ν. 4653/1932. Το 1953 εκδόθηκε νέο νομοθετικό διάταγμα καθορισμού των προϋποθέσεων, καθηκόντων και του τρόπου εκλογής τους (Ν.Δ. 2406/1953). Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 95-96/ Οκτώβριος 1956, σ. 13-14.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ	
30.9.1949- 6.1.1950 Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας Αλ. Διομήδη. Αντιπρόεδροι: Κ. Τσαλδάρης – Σ. Βενιζέλος	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Κ. Τσάτσος Γ.γ: Αθ. Μίχας Γενικός Διευθυντής: Ε. Παπανούτσος
6.1.1950- 21.3.1950 Κυβέρνηση Ι. Θεοτόκη	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Οικονόμος Συντονισμού: Στ. Στεφανόπουλος (από τις αρχές Φεβρουαρίου ο Γ. Μαντζβίνος) Οικονομικών: Γ. Μαντζαβίνος
22.3.50-15.4.50 Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Αθανασιάδης - Νόβας Γεν. Διευθυντής: Ε. Παπανούτσος Οικονομικών: Φ. Ζαΐμης Συντονισμού: Στ. Κωστόπουλος Εθνικής Οικονομίας: Ε. Αβέρωφ
15.4.1950- 21.8.1950 Κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Αθανασιάδης - Νόβας Γ.γ. : Τζομπανάκης και στη συνέχεια ο Ε. Παπανούτσος Γεν. Διευθυντής: Δ.Σ. Μπαλάνος Συντονισμού: Εμμ. Τσουδερός Οικονομικών: Γ. Καρτάλης Εθνικής Οικονομίας: Ι. Μελάς
21.8.50 – 9.9.50 Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ν. Μπακόπουλος Γ.γ. : Ε. Παπανούτσος Οικονομικών και Συντονισμού: Στ. Κωστόπουλος Εθνικής Οικονομίας: Ε. Αβέρωφ
13.9.50-2.11.50 Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου, Γ. Παπανδρέου, Κ. Τσαλδάρη	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ν. Μπακόπουλος Γ.γ. Ε. Παπανούτσος Οικονομικών: Στ. Κωστόπουλος. Υφυπουργός: Ι. Γιαννόπουλος Εθνικής Οικονομίας και Εφοδιασμού: Ε. Αβέρωφ Συντονισμού: Στ. Στεφανόπουλος
3.11.1950 - 1.7.51 Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ν. Μπακόπουλος. Από 1.2.1951 ο Γ. Παπανδρέου με υφυπουργό τον Γ. Μόδη. Στις 2.7.51 υπουργός Παιδείας ξανά ο Ν. Μπακόπουλος. Γ.γ: Τζομπανάκης – Παρασκευόπουλος Οικονομικών: Στ. Κωστόπουλος με υφυπουργό αρχικά τον Ι. Γιαννόπουλο και από 1.2.51 τον Κ. Μητσοτάκη. Στις 19.3.51 υπουργός Οικονομικών ο Γ. Μαύρος Εθνικής Οικονομίας και Εφοδιασμού: Ε. Αβέρωφ ως την 1 ^η .2.51. Συντονισμού: Γ. Παπανδρέου και από 2.7.51 ο Σ. Βενιζέλος

29.7.51 – 27.10.51 Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ν. Μπακόπουλος Συντονισμού: Εμ. Τσουδερός (και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης) με υφυπουργό τον Κ. Τσάτσο. Οικονομικών: Γ. Μαύρος (30.9.1951)
27.10. 51- 10.10.52 Κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα - Σ. Βενιζέλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ι. Μιχαήλ. Από 11.9.52- 11.10.52 ο Μ. Πατρίκιος Υφυπουργός Γ. Μόδης Γεν. Γραμμ: Ρέλιας (καθηγητής Παν/μίου Θεσ/νίκης) Γενικός Διευθυντής: Ε. Παπανούτσος Συντονισμού: ο Γ. Καρτάλης Οικονομικών: Χ. Ευελπίδης με υφυπουργό τον Γ. Γρηγορίου
11.10.52- 19.11.52 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Δ.. Κιουσόπουλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Χ. Φραγκίστας
19.11.52- 5.10.55 Κυβέρνηση Αλ. Παπάγου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Κ. Καλλίας. Από 11.4.54 ο Αχ. Γεροκωστόπουλος. Γγ. : Κ. Γεωργούλης Συντονισμού: Σπ. Μαρκεζίνης. Από 11.4.54 έως 11.11.54 ο Θ. Καψάλης, ο οποίος, παραιτηθείς, αντικαταστάθηκε από τον Π. Παπαληγούρα. Οικονομικών: Κ. Παπαγιάννης με υφυπουργό τον Λ. Ευταξία. Ο Λ. Ευταξίας ανέλαβε το υπουργείο στο 2 ^ο ανασχηματισμό της κυβέρνησης του Ελληνικού Συναγερμού, με υφυπουργό τον Λ. Δερτιλή
6.10.55 – 29.2.56 Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Αχ. Γεροκωστόπουλος Γγ. : Κ. Γεωργούλης Τεχνική Σύμβουλος: Ν. Δενδρινού – Αντωνακάκη Οικονομικών και προσωρινά Συντονισμού: Α Αποστολίδης. Το υπ. Συντονισμού ανέλαβε ο Π. Παπαληγούρας και το Οικονομικών διαδοχικά οι Κ. Παπαγιάννης και Λ.Ευταξίας
29.2.56- 1.6.57 Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Π. Λεβαντής (παραιτήθηκε για λόγους υγείας τον Απρίλιο του 1957) Αναπληρωτής : Δ Μακρής Γ.γ.: Κ. Γεωργούλης Τεχνική Σύμβουλος: Ν. Δενδρινού – Αντωνακάκη Από 3.6.57 -2.3.58 Παιδείας & Θρησκευμάτων: Αχ. Γεροκωστόπουλος Γ.γ. : Μαρ. Καλλιγιάς Συντονισμού: Δ. Χέλμης Οικονομικών : Χρ. Θηβαίος. Υφυπουργός ο Δ. Αλιμπράντης
5.3.58-17.5.58 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Κ. Γεωργακόπουλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ν. Λιανόπουλος. Στις 22.3.58 τον αντικαθιστά ο Γ. Ράμμος. Γ.γ. : Χριστοφίλόπουλος Συντονισμού: Καρ. Αρλιώτης - Οικονομικών : Θ. Μερτικόπουλος

17.5.58-20.9.61 Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Βογιατζής Γ.γ.: Ν. Καρμίρης Τεχνική Σύμβουλος Εκπαιδευτικής Διοίκησης : Ν. Δενδρινού – Αντωνάκη Γεν. Δ.ντής της Γενικής Εκπ/σης: Δ. Γκιζελής (από Σεπτ. 1959) Συντονισμού: Αρ. Πρωτοπαπαδάκης Οικονομικών: Κ. Παπακωνσταντίνου
20.9. 2.11.61 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Κ. Δόβα	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Χρ. Στράτος Συντονισμού: Καρ. Αρλιώτης Οικονομικών: Θ. Μερτικόπουλος
4.11.61- 19.6.63 Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή.	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γρ. Κασιμάτης Γεν. Γραμμ. : Χρ. Σολομωνίδης Συντονισμού: Π. Παπαληγούρας Οικονομικών: Σπ. Θεοτόκης
19.6.63 – 28.9.63 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Π. Πιπινέλη	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Χρ. Στράτος Γεν. Γραμμ. από 20.8.63: Δ. Νιάνιας Συντονισμού: Κ. Αρλιώτης Οικονομικών: Γ. Σωφρονόπουλος
28.9.63 – 7.11.63 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Στ. Μαυρομιχάλη	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ι. Σόντης Συντονισμού: Ι. Παρασκευόπουλος
7.11.63- 31.12.63 Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Παπανδρέου Συντονισμού: Γ. Μαύρος Οικονομικών: Κ. Μητσοτάκης
31.12.63- 19.2.64 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Κουρμούλης Γεν. γραμμ : Ι. Τριανταφυλλόπουλος Συντονισμού: Ι. Παρασκευόπουλος Οικονομικών: Α. Νταής
19.2.64- 15.7.65 Κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Παπανδρέου Υφυπουργός : Λ. Ακρίτας. Από 29.4.1965 ο Γ. Μυλωνάς. Γεν. γρ. : Ε. Παπανούτσος Πρόεδρος του Π.Ι.: Ι. Κακριδής Συντονισμού: Γ. Μαύρος. Από 5.5.64 αναλαμβάνει ο Στ. Στεφανόπουλος (αντιπρόεδρος της κυβέρνησης) με Αναπληρωτή τον Α. Παπανδρέου (μέχρι 15.11.64, οπότε και παραιτήθηκε). Οικονομικών: Κ. Μητσοτάκης
16.7.65 Κυβέρνηση Γ. Αθανασιάδη - Νόβα	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Γ. Αθανασιάδης Νόβας. Από 20.7.65 ο Ι. Διαμαντόπουλος γ.γ. : Αθ. Παπακωνσταντίνου Πρόεδρος του Π.Ι.: Ι. Κακριδής Συντονισμού και προσωρινά στο Εμπορικής Ναυτιλίας: Κ. Μητσοτάκης Οικονομικών: Στ. Αλλαμανής

20.8.65 Κυβέρνηση Ηλ.Τσιριμώκου	Υπουργοί: Παιδείας & Θρησκευμάτων: Ευ. Σαββόπουλος (και υπουργός Εμπορίου) Γεν. γραμμ.: Αθ. Παπακωνσταντίνου Πρόεδρος του Π.Ι.: Ι. Κακριδής Συντονισμού (και στο Υπ. Εθν. Άμυνας): Στ. Κωστόπουλος Οικονομικών: Στ. Αλαμανής (και στο Υπ. Δημόσιας Τάξης)
17.9.65- 21.12.66 Κυβέρνηση Στ. Στεφανόπουλου	Υπουργοί: Παιδείας και Θρησκευμάτων: Στ. Αλλαμανής Γεν.γραμμ.: Γ. Κουρνούτος. Από 15/10/65 ο Γρ. Δαφνής. Στις 23/10/65 γεν.γραμμ: Κ. Κωτούλας Πρόεδρος του ΠΙ: Ι. Κακριδής Συντονισμού (μέχρι 5/10/65 και στο Υπ. Οικονομικών): Κ. Μητσοτάκης. Οικονομικών: από 5.10.65: Γ. Μελάς
22.12.66 – 30.3.67 Υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Παρασκευόπουλου	Υπουργοί: Παιδείας και Θρησκευμάτων: Ι. Θεοδωρακόπουλος Γεν.γραμμ. : Χρ. Γεωργιόπουλος Συντονισμού: Ι. Παρασκευόπουλος Οικονομικών: Π. Στεργιώτης
3.4.67 Κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου	Υπουργοί: ΥΠΕΠΘ: Γρ. Κασιμάτης Γεν. γραμμ: Χρ. Σολωμονίδης Συντονισμού: Π. Πιπινέλης Οικονομικών: Κ.Παπακωνσταντίνου

1^η συνέντευξη, 27.3.2010

- Εσείς την ΟΛΜΕ τη ζήσατε ως συντηρητική γενικά Ομοσπονδία;
- Το '55 που διορίστηκα εγώ ήταν συντηρητική. Να φανταστείς ότι στις συνελεύσεις μιλούσαμε εις την καθαρεύουσαν.
- Όλοι;
- Ναι, δεν μπορούσε να είναι αλλιώς.
- Στις γενικότερες αντιλήψεις σας, στην παιδαγωγική σας;
- Στα πάντα ήταν συντηρητικοί οι της ΟΛΜΕ. Βέβαια τα αιτήματα ήταν κυρίως οικονομικά. Αργότερα μπήκαν θεσμικά θέματα, ζητήματα εκπαιδευτικού περιεχομένου, πολιτικής της εκπαίδευσης, τέτοια.
- Από πότε μπήκαν αυτά;
- Από τότε που άρχισε να αυξάνει ο μισθός... και από τότε που διάφοροι κλάδοι άρχισαν να βγαίνουν στους δρόμους με αιτήματα πολιτικά και οικονομικά ... Ήταν στα θετικά του Παπανούτσου αυτό το τελευταίο. Ήταν ξεροκέφαλος όμως. Τον ήξερα προσωπικά από τις εκδόσεις Δωδώνη.... Δώρισε τη βιβλιοθήκη του στην Εθνική βιβλιοθήκη. Ήταν προς τιμήν του αυτό... Ήταν και δάσκαλος της φιλοσοφίας της βασίλισσας Φρειδερίκης.
- Η ΟΛΜΕ φαίνεται ότι ήταν εναντίον της μεταρρύθμισης που επιχείρησε να κάνει ο Παπανούτσος τόσο το 1950 όσο και το 1952. Αυτό νομίζετε ότι οφείλεται μόνο στο συντηρητισμό της ;
- Ίσως και στο ότι [ο Παπανούτσος] επιχείρησε αρχικά να κάνει 1.200 απολύσεις. Θα το δεις στο βιβλίο της Αλεξίου «Βασιλική δρυς».
- Βλέπω όμως ότι η ΟΛΜΕ είχε ανέκαθεν καλή σχέση με τον αντίπαλο του Παπανούτσου, τον Γεωργούλη, ιδίως ως τα τέλη του 1950.
- Ο Γεωργούλης εσύχναζε στο καφενείο του Αντωνιάδη κι εκεί τον πλησιάζαν όλοι. Τίμιος άνθρωπος...
- Τίμιος άνθρωπος;
- Όχι, λάθος. Αυτός άφησε το μαρξισμό για να γίνει πλούσιος. Ήταν όμως μυαλό... Αλλά τα ρουσφέτια του τα έκανε.
- Ο Κότσιρας, που υπερασπίστηκε το νομοσχέδιο του Παπανούτσου το '52, τι ιδεολογική/πολιτική τοποθέτηση είχε;
- Αριστερός ήταν, φυσικός της «διαλεκτικής φυσικής», όχι του ιδεαλισμού! Κάποιον άλλο Κότσιρα, μανιάτη, τον εκτέλεσαν οι Γερμανοί. Ο Κότσιρας αυτός εδώ της ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης ήταν πολύ δημοκρατικός. Νομίζω ότι τον διώξανε τότε από την ΟΛΜΕ, αν και είχε πάρει πολλούς ψήφους. Το '51 θα 'τανε ή το '52, δεν θυμάμαι καλά. Υπάρχει μια Κότσιρα καθηγήτρια, που ασχολήθηκε με το συνδικαλισμό, με το ΚΚΕ Εσωτερικού, πρέπει να είναι συγγενής του. Αυτή θα ξέρει.
- Ωστόσο, εκλεγόταν σταθερά πρόεδρος ΕΛΜΕ. Πώς γίνεται να παίρνει πολλούς ψήφους και να μπαίνει και στο ΔΣ της συντηρητικής ΟΛΜΕ ένας αριστερός στα πρώτα χρόνια του μετεμφυλιακού κράτους;
- Στην αρχή έκανε τον υποκριτή, κι όταν δεν μπορούσαν να τον κουνήσουνε πάει, έτσι δεν είναι; Ή βάζανε ένα τρίκυκλο να σου δώσει μια αν ήσουν κάποιος, ή σε ανέχονταν.
- Ο Κότσιρας εκλέχθηκε αργότερα και αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος. Δεν μαθεύτηκε ποτέ πως ήταν αριστερός;
- Μαθεύτηκε.
- Τότε πώς ένας συντηρητικός κλάδος έβγαλε αιρετό εκπαιδευτικό σύμβουλο έναν αριστερό;
- Γιατί μπήκαν οι νέοι μέσα που δεν είχαν στην πλάτη τους Μακρόνησο. Στην αρχή, που ο άλλος είχε το στίγμα, είμαστε πεντακόσιοι. Όταν όμως γίναμε 1.500, που δεν είχαμε το στίγμα, δεν είχαμε τίποτα ενοχοποιητικό. Ύστερα, οι νέοι καταλάβαμε τι παιζότανε. Στην αρχή μας έσφιγγε.
- Στα μέσα της δεκαετίας του '50 υπήρχε στην ΟΛΜΕ έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στους πτυχιούχους και μη πτυχιούχους καθηγητές. Και μάλιστα δημιουργήθηκε από κάποιες ΕΛΜΕ η Ομοσπονδία Επιστημόνων Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης. Θυμάστε αν και πόσο διατηρήθηκε αυτή;

- Όχι. Από το '55 και μετά δεν υπήρχε τέτοια αντιπαράθεση. Η μόνη διαφωνία, ας το πούμε έτσι, ήταν για τους Γυμναστές. Εμείς λέγαμε: «είσαι Γυμναστής, έχεις χρόνια υπηρεσίας, έχεις πτυχίο, γιατί να μη γίνεσαι Γυμνασιάρχης; Γιατί ο εφοριακός να γίνεται Διευθυντής;» Ύστερα είναι και το άλλο. Αυτοί [οι Γυμναστές] λέγανε : «αφού εμείς δεν γινόμαστε Γυμνασιάρχες θα “χορέψουμε” τους Γυμνασιάρχες». Αργότερα γίνανε και συγγραφείς....Εμείς λέγαμε ότι έπρεπε να γίνονται Γυμνασιάρχες.
- Την παρουσία της συνδικαλιστικής αστυνομίας στις Γενικές Συνελεύσεις τη θυμάστε;
- Ήτανε, έπρεπε να είναι από την Ασφάλεια, δυο-τρεις κάθε φορά.
- Και οι επιπτώσεις ποιες ήταν στη συνέλευση;
- Τίποτα. Καθόντουσαν εκεί.... Τίποτα... Δεν είχε καμιά επίπτωση. Τα έλεγες εις άπαιστον καθαρεύουσιν άμα ήθελες, και δεν καταλαβαίνανε. Μιλούσαμε και συνηθισμένα. Ύστερα, κάποιοι απεργούσαν, κάποιοι δεν απεργούσαν. Τα κανονίζαμε.
- Για τη μεταρρύθμιση του 1959 θυμάστε τίποτα; Εκείνη την εποχή η ΟΛΜΕ φαίνεται να παίζει σε διπλό ταμπλό.
- Το παίζανε, το παίζανε πάντα. Αλλά άντε να το αποδείξεις τώρα.... Τη μεταρρύθμιση του '59 την προώθησε πολύ η [εφημερίδα] *Καθημερινή*. Ήταν και ο άντρας της Δενδρινού κάτι εκεί μέσα.... Η μεταρρύθμιση του '59! Το άνοιγμα στην τεχνική παιδεία! Την σκότωσαν όμως [την τεχνική παιδεία]. Διότι, υπήρχαν τεχνικές σχολές - Προμηθεύς, Ήφαιστος, Αρχιμήδης, Απόστολος Παύλος...- αυτές τις διαλύσανε. Πηγαίνουν τα παιδιά το βράδυ σχολείο, αλλά για να πάρουν το απολυτήριο, το πτυχίο, δίνουν εξετάσεις σε επιτροπή. Ανοίγοντας τώρα δρόμο για την τεχνική εκπαίδευση, κλείσαν αυτές οι σχολές...
- Πού το κακό;
- Πού το κακό; Πού είναι η τεχνική εκπαίδευση; Δεν φτιάξαν τίποτα ούτε τότε, ούτε ποτέ.
- Η ΟΛΜΕ ήταν τότε αντίθετη στην τεχνική εκπαίδευση;
- Ναι, ναι. Φοβόνταν οι καθηγητές τις θέσεις που θα χάσουνε. Οι συνδικαλιστές πάλι κοίταγαν πώς να πιαστούν, όχι για να βοηθήσουνε την παιδεία. Όταν συζητούσαν στα καφενεία, συζητούσαν «πότε θα πάρω το επίδομα», πόσα παίρνουν, δεν είχαν συνήθως τίποτα το θεσμικό να συζητήσουν.
- Κατηγορήθηκαν σε κάποια Γ.Σ. του 1958-59 οι Παπανικολάου και Περδικάρης ότι ασκούσαν αντικυβερνητική πολιτική...
- Υπάρχει κάποιος Μαστρογιαννόπουλος....Αυτός έτσι κι άκουγε τη λέξη δημοκρατία γιατί εγώ είμαι αριστερόστροφος θα με απέλυε. Είναι αυτό που λέμε αντίδραση, κοντράρισμα. Τους κατηγορούσαν ως κομμουνιστές....Ο Παπανικολάου, ο άνθρωπος δεν ήταν κάτι και τον λέγανε κομμουνιστή. Ωραίος άνθρωπος. Έλεγε ο Μαστρογιαννόπουλος: «Εσείς οι κομμουνιστές», έτσι φανερά δηλαδή... Φράση που σήκωνε δικαστήριο. Εκεί στο καφενείο τα λέγανε.
- Μαστρογιαννόπουλος ή Σταματογιαννόπουλος;
- Σταματογιαννόπουλος. Αυτός ήταν! Ήταν, όχι αντικομμουνιστής, ήταν «κομμουνιστοφάγος». Αυτός κατηγορήσε τον Παπανικολάου μπροστά του ότι ήταν κομμουνιστής. Σου δίνουν το χρίσμα και σε τραβάγαν ύστερα. Αφού βγάλαν κομμουνιστή τον Πλαστήρα. Ήταν κομμουνιστής ο Πλαστήρας; Ο Πλαστήρας ήταν αντικομμουνιστής. Εδώ βγήκε και συνεχάρη τον Παπάγο για τη νίκη στο Γράμμο. Κι όμως, έτσι κι έλεγες ότι είμαι Πλαστηρικός σε απέλυαν...Και τον πείραζε [το Σταματογιαννόπουλο] ο Παπανικολάου, φιλελεύθερος ήταν. «Εμείς», του έλεγε, «οι αντεθνικώς δρώντες...», ήτανε ωραίος, ελεύθερος άνθρωπος.
- Φιλελεύθερος ή ανεξάρτητος ήταν ο Παπανικολάου;
- Πρέπει να ήταν φιλελεύθερος.
- Δεν είχε δηλαδή σχέση με το κόμμα του Μαρκεζίνη ή με την ΕΡΕ;
- Ο Μαρκεζίνης, ανακτορικός, πήγε να ανοίξει δρόμο και στην παιδεία. Μπορεί βέβαια να είχε την εντύπωση ότι η καθαρεύουσα είναι η γλώσσα που εξυπηρετεί το έθνος, την ορθοδοξία και τα λοιπά... Και έχει ένα γιο τώρα μου φαίνεται που κάτι γράφει..., γράφει ωραία πράγματα. Κι ο Μαρκεζίνης δεν ήταν τυχαίος πολιτικός. Απόδειξη ότι κράτησε σταθερότητα νομίσματος για τόσα χρόνια. Κι έκανε και το υπουργείο Συντονισμού μέσα στο οποίο έβαλε και το υπουργείο Παιδείας. Αυτό δεν ήταν οικονομικό θέμα, είναι πολιτικό. Γιατί το έβαλε; Γιατί ήταν σημαντικό. Για όλους, αλλά και για τον Παπάγο και τους δικούς του. Αλλά μάς ωφέλησε και εμάς, τους καθηγητές. Άρα έκανε πράγματα....

Αν ο Παπανικολάου είχε σχέση με το κόμμα του Μακεζίνη ή την ΕΡΕ δεν μπορώ να το ξέρω, γιατί εγώ ζούσα στην επαρχία, και όταν κατέβαινα δεν τους πολυέκανα παρέα μη νομίζουν ότι τους γλείφω.

- Ασκείς αντικυβερνητική πολιτική, είπαν στον Παπανικολάου. Τι μπορεί να σημαίνει αυτό;
- Την ΕΡΕ προσπαθείς να τινάξεις. Εναντίον της ΕΡΕ.
- Πώς όμως επί ΕΡΕ του έδωσαν τη Διεύθυνση της Μ.Ε. στο υπουργείο Παιδείας;
- Τον Παπανικολάου τον κάνανε Διευθυντή στο υπουργείο; Πρέπει να καταφύγουμε στα ΑΣΚΙ και στο ΕΛΙΑ.

2^η συνέντευξη, 20.4.2010

- Την απεργία του '63 τη θυμάστε;
- Πώς βέβαια. Ο Περδικάρης, παλιός μακρονησιώτης, ήθελε τότε να ρίξει την κυβέρνηση. Ίσως βέβαια να είχε πέσει και από πάνω γραμμή.
- Από πού; Τι εννοείτε;
- Από τον Αρναούτη. Πρέπει να πάμε στα ΑΣΚΙ, να δούμε για τον Αρναούτη. Τον κατηγορήσαν τότε ότι ήταν πίσω από την απεργία. Κάπου το διάβασα και μετά, στο *ΑΝΤΙ* νομίζω ή στο *Ποντίκι* Να δούμε ποιος ο ρόλος του στην απεργία αυτή. Ξέρεις, ήταν η πρώτη απεργία που δεν μας ενόχλησαν. Εγώ υπηρετούσα σε Γραφείο τότε. Στοιβες είχαν μαζευτεί τα έγγραφα. Κανείς δε με ενόχλησε για είκοσι μέρες. Δεν πλησίασαν έναν από την Απεργιακή Επιτροπή να του πουν «λοξοδρόμησε και δεν θα χάσεις».
- Ναι αλλά ο Περδικάρης κάνει κάπου λόγο για μια *δράκα Γυμνασιαρχών* που επιχείρησε να ξεπουλήσει την απεργία.
- Κάποιοι θα πήγαν να την ξεπουλήσουν ως συνήθως, αλλά είχαν [απέναντι] τον Περδικάρη, που ήταν έμπειρος, ήταν σκληρός. Είχαν [απέναντι] και τις Απεργιακές Επιτροπές. Δεν μπορούσαν να ξεφύγουν. Κρατήθηκε [η απεργία], κρατήθηκε απ' όλους ανεξάρτητα από πολιτική τοποθέτηση.
- Αυτό που δεν μπορώ να καταλάβω είναι η μεταστροφή της ΟΛΜΕ το '64, στη μεταρρύθμιση. Βλέπω στο Δ.Σ. μετά τις εκλογές της Γ.Σ. της Ομοσπονδίας που έγιναν τον Ιούλιο τα ίδια σχεδόν ονόματα. Ο Περδικάρης εκλέχθηκε τον Ιούλιο του '63. Έριξαν τον Καραμανλή. Γιατί ο Περδικάρης δεν έμεινε πρόεδρος της ΟΛΜΕ το 1963-64, παρά έβαλε υποψήφιος για αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος; Γιατί δεν έμεινε σε μια θέση απ' όπου θα μπορούσε ίσως να υπερασπιστεί τις προοδευτικές εκπαιδευτικές θέσεις του;
- Αυτό τώρα πού θα το βρίσκαμε; «Φύγαν» όλοι αυτοί. Ήταν δυο οι τάσεις. Η μια ήταν οπωσδήποτε του Παπανούτσου, δεν υπάρχει αμφιβολία, για μεταρρύθμιση. Εγώ, και άλλοι, ήμασταν με τη μεταρρύθμιση. Κατάργησε όμως τα αρχαία και δεν ήταν σωστό... Ποιον να βρούμε τώρα... Ήταν δυο καφενεία που πηγαίναμε και συχνάζαμε. Το ένα του Γαμβέτα, Κοραή και Πανεπιστημίου γωνία, τώρα είναι μια τράπεζα. Εκεί πήγαιναν οι προοδευτικοί ας τους πούμε. Και το άλλο ήταν του Αντωνιάδη το καφενείο, ήταν στην οδό Όθωνος, όπως κατεβαίνουμε κάτω από μια ... Ήταν δηλαδή δύο λέσχες, δυο καφενεία.... Ήταν κάποιοι που το 'παιζαν διπλό πηγαίναν και στα δύο... πηγαίναν και χωρούσαν κι από δω και από κει.... Ποιος να ζει τώρα; Ποιον να βρω; Θα μας βοηθούσε πολύ ο Θόδωρος [Κοκκαλιάρης]... Αυτό που ρωτάς είναι δύσκολο πολύ. Ποιος ζει; Για να δούμε... Ηθικό στοιχείο ήταν ο Στεφανόπουλος, αυτόν κοιτά αν μπορείς να βρεις. Θεσσαλονικιός είναι. Μπορείς να τον πιάσεις πουθενά; Ηθικό στοιχείο.... Πραγματικά είναι βαρύ το ερώτημα που θέτεις. Και ουσιαστές.
- Το θέτω γιατί βλέπω μια μεταστροφή.
- Ναι, ναι. Τώρα ήταν και οι άλλοι που λέγαν: «ο κλάδος, κι εκείνο και τ' άλλο». Όλα τα λέγαν για το επίδομα. Ο Γεωργόπουλος άλλωστε μέχρι εκεί πήγαινε... Για τ' άλλα, τα θεσμικά, τα της παιδείας, ιδέα δεν είχε.... Ο Παπανικολάου ήταν πολύ ωραίος. Τον κατηγορήσαν και για κομμουνιστή... Τότε ήταν πολύ εύκολο.... Ένας άλλος που ήταν στη συντηρητική μερίδα θα μας βοηθούσε, ποιος ήταν; Ένας κρητικός. Τον αγαπούσε πολύ αυτόν ο Κακριδής.... Φασούλας! Υπήρχε Φασούλας;
- Να ψάξω.

- Κι έχουμε κι ένα άλλο τώρα. Λειτουργεί η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων. Εν τω μεταξύ είναι έτοιμες όλες οι προϋποθέσεις στην Πάτρα να λειτουργήσει πανεπιστήμιο. Πατρινός ο Πρωθυπουργός. Έτσι; Γιατί βιάζονται για να ανοίξουν τη Φιλοσοφική Σχολή των Ιωαννίνων; Για να βολευτεί ο Φάνης [Κακριδής]. Ναι. Διαρρέει αυτό από στόμα σοβαρό, από στόμα επίσημο. Γράψτο στο μαγνητόφωνό σου. Πες μου το είπε ο τάδε. Ο οποίος, είναι καλό παιδί ο Φάνης ο Κακριδής, σαν άνθρωπος είναι ωραίος άνθρωπος, αλλά ο πατέρας έκανε το «καθήκον του» και τον τοποθέτησε εκεί. Για τον Κακριδή ξέρεις τι θα διαβάσεις; Την «Αντέκθεση» του Σκουβαρά, στη Γεννάδιο. Εκεί θα δεις ποιος ήταν ο Κακριδής..... Ναι.... Εκεί είχαν κάνει κλίκα αυτοί. Ο Κακριδής ο Γιάννης έκανε και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Κακώς Ινστιτούτο. Διότι δεν ήταν Ινστιτούτο προορισμένο να εκπονεί μελέτες ήταν και είναι κρατική, κυβερνητική, υπηρεσία. Στην αρχή έκανε κι ένα *Δελτίο* σε πλέρια Δημοτική. Μετά του είπαν «ξέρεις είσαι υπάλληλος κι είσαι υποχρεωμένος να ακολουθείς τη γλώσσα του κράτους». Και τον βάζουν να το ξαναβγάλει στην καθαρεύουσα. Ήταν αμφιλεγόνη προσωπικότητα ο Γιάννης....Να δεις τη «δίκη των τόνων» ... Και λειτουργεί η Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων ως παράρτημα της Θεσσαλονίκης και δεν λειτουργεί κάτι στην Πάτρα, στην πατρίδα του πρωθυπουργού, ο οποίος αγαπούσε την παιδεία. Είχε διατάξει δυο φορές πυροβολισμούς, αλλά αγαπούσε την παιδεία. Γιατί έβλεπε τους συμμαθητές του που δεν ήξεραν γράμματα να υποφέρουν
- Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 ως το '64 κάποια πρόσωπα φαίνεται να πλαισιώνουν σταθερά τον Παπανούτσο: η Γεδεών, η Παϊδούση...
- Ο Παπανούτσος με τη Γεδεών πρέπει να χανε πολύ κοντινές σχέσεις απ' ό,τι λένε οι κακές γλώσσες Η βρωμιά βέβαια είναι εύκολο να βγει. Κι ο άντρας της Γεδεών...άξιος άνθρωπος. Είχε διευθύνει εδώ την Ιωνίδειο... Ποιος ήτανε; Ο Καρανικόλας!
- Ο Καρανικόλας, που τον έβαλε μετά ο Παπανούτσος στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ήταν άντρας της; Αυτόν τον χτύπησε πολύ η ΟΛΜΕ αμφισβητώντας ότι ήταν διδάκτορας.
- Αυτόν το «δημοκράτη» ξέρεις ποιος τον έκανε Γενικό Επιθεωρητή; Ο Πρωτοπαπαδάκης, της ΕΡΕ... Δεν ήτανε πολύ καθαρός τύπος ο Καρανικόλας. Ήτανε [όμως] ικανός, ικανός στα πάντα. Εδώ... την Ιωνίδειο την έστρωσε, δεν υπάρχει αμφιβολία. Κι ήταν δύσκολο ένα Γυμνάσιο με 500 παιδιά... Η ΕΡΕ «τον έφτιαξε» κι ύστερα αυτός πήγε στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και έκανε τον καμπόσο. Με αυτά και με τ' άλλα εμείς λέγαμε ότι, αν δεν γίνει κάθαρση, δεν βγαίνει καμία μεταρρύθμιση. Κάπου εμένα με έχουνε πιάσει τα διαόλια μου ...μέσα σε κάποια πρακτικά θα το δεις. Πιο μπροστά μίλησε ένας Πίπας, πρύτανης του Πολυτεχνείου, ο οποίος είχε πλαστογραφήσει γραπτά της ανιψιάς του...και λέω....για να τον καρφώσω : «αυτός που καπνίζει πίπα». Καμία αντίδραση από κάτω. Ούτε τότε, ούτε αργότερα. Για όλες αυτές τις βρωμιές που κάνανε και όταν βγήκε η Ένωση Κέντρου μου είπε ο Δημήτρης ο Στεφανόπουλος: «δεν γίνεται τίποτα».
- Ο Παπανούτσος γιατί επέλεξε πολλούς από το αμερικανικό κολλέγιο προκειμένου να στελεχώσει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο;
- Νομίζω ότι η οικογένεια Παπανδρέου είχε πολλές σχέσεις με το αμερικανικό κολλέγιο. Θαρρώ πως κι ο Αντρέας ο Παπανδρέου το τελείωσε.... ..Δεν είχε όμως καμία σχέση ο Αντρέας ο Παπανδρέου με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.... Αν ήταν κανένας πυρήνας του από εκεί μέσα; Βρες αν μπορείς τον Στεφανόπουλο. Αυτός πρέπει να είναι στην ηλικία μου.
- Να επανέλθουμε στον Περδικάρη; Γιατί δεν έμεινε πρόεδρος της ΟΛΜΕ, γιατί δεν μένει για να υποστηρίξει ό,τι υποστήριζε ως τότε παρά προτιμάει τη λύση του αιρετού εκπαιδευτικού συμβούλου;
- Τι του ψιθύριζαν στ' αυτιά, ε; Το παιχνίδι μπορεί να είναι από την αρχή απόλυτα μισημένο, όχι εμμέσως: « Τράβα την απεργία και μη φοβάσαι». Μπορεί να είναι κι εμμέσως. Τον εγνωρίζανε, ο άνθρωπος είναι καλός, την έκανε [την απεργία] και την κράτησε είκοσι μέρες. Αλλά είκοσι μέρες όντως ο Καραμανλής δεν ενόχλησε κανέναν... Πρέπει να δούμε ποια ήτανε η συμπεριφορά του Περδικάρη, η διαγωγή του στην Μακρόνησο, αυτό πρέπει να μελετηθεί. Πάλι στα ΑΣΚΙ θα καταφύγουμε. Τώρα έχουνε ανοίξει τα αρχεία και του άλλου κόμματος...

- Το διπλό ταμπλό της ΟΛΜΕ μετά τα Ιουλιανά δικαιολογείται από τον παραδοσιακό της συντηρητισμό ή θεωρείτε πως ήταν αποτέλεσμα κάποιας αμηχανίας μπροστά σε αυτά που γίνονταν;
- Ξαναμπήκε τότε έντονα ο κομματισμός μέσα... Ένας Παναγιωτόπουλος στον Πειραιά ένας ακραίος, ένας μανιάτης, μαθηματικός, έγραψε τότε ένα βιβλίο εναντίον του Παπανούτσου και εναντίον της Κακριδή..., την οποία χτύπησε τόσο πολύ - είχανε και ένα κοριτσάκι αυτοί κρετινικό που το προώθησαν με τη μεταρρύθμιση, το κοπανάει αυτό ο Σκουβαράς. Αυτό το βιβλίο πρέπει να το διαβάσεις και θα δεις ότι υπήρχε μια βρωμιά..... Στο τέλος όμως τα βρίσκαν μεταξύ τους αυτοί.....Βέβαια, αυτός ο Παναγιωτόπουλος ήταν... Μάζευε τα παιδιά της ΧΙ και τα φανάτιζε εναντίον των καθηγητών των «αντεθνικώς δρασάντων». Αυτόν τον απέλυσε, τότε νομίζω, το υπουργείο Παιδείας. Πρέπει να πας στο Γενικό Λογιστήριο του Κράτους να μάθεις πότε και γιατί απελύθη, αν το δίνουν το στοιχείο αυτό.
- Μιλήσατε για κομματισμό. Πριν από το '64-65 υπήρχε;
- Κομματικοποιημένος ήταν ο συνδικαλισμός. Αν εγώ ήμουν από την άλλη μεριά, ήμουν γιατί αμυνόμουν. Κακώς όμως. Στις εκλογές τις εθνικές [...] πρέπει να βάζει κανείς την ταξική του συνείδηση μπροστά και να πηγαίνει να ψηφίζει, έτσι δεν είναι; Στις εκλογές τώρα του συνδικάτου, δεν πρέπει να βάλεις την ταξική σου συνείδηση. Αυτό είναι γραμμένο στην Κομμουνιστική Επιθεώρηση. Εκεί, έχουμε υποχρέωση να διεκδικήσουμε, το ίδιο και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Εκεί, θα πας διεκδικητικά, συνυπάρχεις με τον άλλο.... Αλλά τι κάναμε εμείς; Εμείς τα ανακατέψαμε. Έτσι είπανε τα κόμματα και πάει, έτσι έγινε..
- Μια τελευταία απορία. Πώς καταρτίζονταν τα ψηφοδέλτια; Ποια ήταν η πρακτική;
- Έβγαινε [πρόεδρος ή μέλος ΕΛΜΕ] ένας, ο οποίος ήθελε να κατεβεί στην Αθήνα. Έπαιρνε εντολή να πάει στη Γενική Συνέλευση και ψήφισε.... Άλλα του λέγανε κι άλλα έκανε. Έκανε ό,τι του ψιθυρίζανε στο διάδρομο. Εκεί βουλευότανε. Το ψηστήρι γινότανε στους διαδρόμους. Γιατί είμαστε και λίγοι και μπορούσαμε να «συνεννοηθούμε».
- Αφού τυπικά δεν ήταν κομματικοποιημένος ο συνδικαλισμός, πώς δημιουργούνταν οι ομάδες;
- Ένα ψηφοδέλτιο υπήρχε, προσώπων. Εμείς ξέραμε ποιος είναι ποιος και με ποιον... Ξέραμε για παράδειγμα ότι ο Γεωργούλης δεν θα μιλούσε για μισθό και τέτοια πράγματα στο καφενείο του Αντωνιάδη, ενώ στου Γαμβέτα, όλο και κάποιος θα μιλούσε και για οικονομικά και για άλλα, θεσμικά. Εκεί, στα καφενεία, φαίνονταν όλοι.

Πίνακας 1. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΥΠΗΡΕΤΟΥΝΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΩΝ

ΟΛΜΕ			
Συνδικα- λιστικό έτος	Αριθμός υπηρετούντων με οργανική θέση σε Δημόσια Γυμνάσια και Δημόσιες Εμπορικές Σχολές ⁱ	Αριθμός Ενώσεων που έλαβαν μέρος στις Γ.Σ.	Μέλη
1949-50	Κατά ΟΛΜΕ: 3.470 Κατά το ΥΠΕΠΘ 4.489 ⁱⁱ	22 (στην ιδρυτική ΙΔ' Γ.Σ., 22.5.1949) ⁱⁱⁱ	
1950-51	Κατά ΟΛΜΕ: 4.000 Κατά το ΥΠΕΠΘ: 3.724 ^{iv}	27 (στην ΙΣΤ' τακτική ΓΣ, 15- 21.7.1950) ^v	2.002 ^{vi}
1951-52	Κατά την ΟΛΜΕ: 4.500 – 4.800 ^{vii}	22 από 42 Ενώσεις (στη ΙΖ' τακτική Γ.Σ. Θεσσαλονίκης, 16.7.1951) ^{viii}	1.264 - 1.450 ^{ix} ή 1.740 - 1.852 ^x
1952-53	Κατά την ΟΛΜΕ: 4.255- 4.430 ^{xi}	33 από 46 Ενώσεις (στην ΙΗ' τακτική ΓΣ, 27.7.1952) ^{xii}	1894 - 2.383 ^{xiii}
1953-54	Κατά την ΟΛΜΕ: 4.052 ^{xiv}	25 ^{xv} (στην τακτική ΙΘ' Γ.Σ.)	2.114 ^{xvi}
1954-55	Κατά το ΝΔ 3372/1955: 4.370 ^{xvii} Κατά την ΟΛΜΕ: 4.760 ^{xviii} Κατά την ΕΣΥΕ: 7.580 ^{xix} Οι δάσκαλοι 18.792	29 (στην Κ' τακτική Γ.Σ. ^{xx})	3.800 ^{xxi}
1955-56	Κατά την ΟΛΜΕ: 5.200 ^{xxii} Κατά την ΕΣΥΕ: 5.012	40 ^{xxiii} (στην ΚΑ' τακτική Γ.Σ.)	2.000 - 2.100 Στις παραμονές τις απεργίας του 1955 τα μέλη ήταν 3.532 ^{xxiv}
1956-57	Κατά την ΟΛΜΕ : 5.500 ^{xxv} Κατά την ΕΣΥΕ : 5.148	39 από 45 Ενώσεις (στην ΚΒ' τακτική Γ.Σ. , Ιούλιος 1956) ^{xxvi}	3.200 ^{xxvii} ή 3.988 ^{xxviii}
1957-58	Κατά την ΕΣΥΕ : 5.000 Κατά το ΥΠΕΠΘ 5.457 (4.777 «επιστημονικών κλάδων» και 680 Γυμναστές ^{xxix})	40 από 52 Ενώσεις ^{xxx} στην ΚΔ' τακτική Γ.Σ., 8- 13.7.1957)	3.095 ^{xxxi}
1958-59	Κατά την ΕΣΥΕ : 4.755 ^{xxxii} Κατά την ΟΛΜΕ: 5.380 ^{xxxiii} Σύμφωνα με άλλη πηγή: 5.593 ^{xxxiv}	43 από 52 Ενώσεις (στην ΚΕ' τακτική Γ.Σ. , 14-19.7.1958) ^{xxxv}	3.200 ^{xxxvi}
1959-60	Κατά την ΕΣΥΕ : 4.979 Κατά την ΟΛΜΕ: 5.500	45 από τις 52 Ενώσεις (στην ΚΣΤ' Γ.Σ. , 13-18.7.1959)	3.661 ^{xxxvii}
1960-61	Κατά την ΕΣΥΕ : 5.240 ^{xxxviii}	49 από τις 54 Ενώσεις (στην ΚΖ' τακτική Γ.Σ., 11- 16.7.1960) ^{xxxix}	3.724 ^{xl}
1961-62	Κατά την ΕΣΥΕ : 6.489 Κατά την ΟΛΜΕ : 6.237 ^{xli}	47 από τις 53 Ενώσεις (στην ΚΘ' τακτική Γ.Σ. , 10- 15.7.1961)	3.024 ή 3.112 ^{xlii}
1962-63	Κατά την ΕΣΥΕ : 7.167 Κατά την ΟΛΜΕ: 5.800 ή 6.544 ^{xliii}	46 από τις 53 Ενώσεις (στη Λ' τακτική Γ.Σ., 9- 14.7.1962) ^{xliv}	4.060 ^{xlv}
1963-64	Κατά την ΕΣΥΕ: 7.868 ^{xlvi} Κατά το ΥΠΕΠΘ: 8.347 ^{xlvii}	54 από τις 57 Ενώσεις (στη ΛΓ' τακτική Γ.Σ., 8-13.7.1963) ^{xlviii}	
1964-65	Κατά την ΕΣΥΕ: 9.662 ^{xlix} Κατά την ΟΛΜΕ: 8.541 Κατά το ΥΠΕΠΘ: 10.071	57 Ενώσεις στη ΛΔ' τακτική Γ.Σ, 13-18.7.1964)	6.164 ^l
1965-66	Κατά την ΕΣΥΕ: 10.130 ^{li}	48 ενώσεις από τις 57 Ενώσεις (στη ΛΕ' τακτική Γ.Σ., 8-13. 7. 1965) ^{lii}	
1966-67	Κατά την ΕΣΥΕ: 10.978 Κατά το ΥΠΕΠΘ: 10. 845 ^{liii}	57 Ενώσεις (στη ΛΖ' τακτική Γ.Σ , 11-16.7.1966) ^{liiv}	

Πίνακας 2. Το βαθμολόγιο και μισθολόγιο του Ν.Δ. 3379/1955

Βαθμοί και μισθοί το 1954 ^{lv}			Το βαθμολόγιο και μισθολόγιο του Ν.Δ. 3379/1955 ^{lvi}		
Τίτλος βαθμού	Μισθός Πτυχιούχων Καθηγ. Μ.Ε. (σε δραχμές)	Μισθός ομότιμων κλάδων (δικαστικ., στρατιωτικ., τεχνικών)	Πτυχιούχοι πανεπιστημιακών σχολών (κλάδος 3) και εξισωμένοι με αυτούς καθηγητές/καθηγήτριες κλάδου 5 Βαθμός	Γυμναστές (κλάδος 4) και καθηγητές/τριες κλάδου 5 (ξένων γλωσσών, ωδικής, τεχνικών)	Μισθός (σε δραχμές)
		**4.840-7.270			
Διευθυντής Α΄		***3.075-3.990	Γενικός Επιθεωρητής	Γενικός Επιθεωρητής Σωματικής Αγωγής	4.200 (4.300) ^{lvii}
Γεν. Επιθεωρητής & Γυμνασιάρχης	2.950		Γυμνασιάρχης	Επόπτης Σωματικής Αγωγής	3.600 (4.000)
		****2.700-2750	Βοηθός Γυμνασιάρχης ^{lviii}	Βοηθός Γυμνασιάρχης	3.100 (3.400)
Υποδιευθυντής καθηγητής - Διευθυντής Β΄	2.500 * 3.050		Πρωτοβάθμιος	Πρωτοβάθμιος	2.560 (2.900)
		2.150 (Ειρηνοδίκες) 2.350 (Μηχαν.. Α΄)	Καθηγητής 2/3 ^{lix}	Καθηγητής ¾ (καταληκτικός για τους μη πτυχιούχους ^{lx})	
Πρωτοβάθμιος καθηγητής – Τμηματάρχης Α΄	2.050 *2.600		Καθηγητής 1/3	Καθηγητής 2/4	
Πρωτοβάθμιος καθηγητής - Τμηματάρχης Β΄	1.850 *2.400	2.050 (Μηχαν. Β΄)	Δόκιμος - Καθηγητής	Καθηγητής ¼	
		1.800 Μηχανικοί Γ΄ & Ανθυπολογ.		Δόκιμος - Καθηγητής	1.750 (2.000)
Δευτεροβάθμιος καθηγητής - Εισηγητής	1.550 *2.100				
Δευτεροβάθμιος καθηγητής - Γραμματέας Α΄	1.230 *1.900				

* Ο μισθός των υπαλλήλων του υπ. Οικονομικών, ** Ο μισθός των δικαστικών (με βαθμό Προέδρου Πρωτοδικών) και των στρατιωτικών (με βαθμό Ταξίαρχου), *** Ο μισθός των μηχανικών του Δημοσίου (με βαθμό Νομομηχανικού Α΄) των στρατιωτικών (με βαθμό Αντισυνταγματάρχη) και των δικαστικών (με βαθμό Πρωτοδίκη), **** Ο μισθός των Νομομηχανικών Β΄ και των Ταγματάρχων.

ⁱ Η διαφορά στα αριθμητικά δεδομένα - ιδιαίτερα σ' αυτά των επίσημων φορέων (ΕΣΥΕ και υπουργείο Παιδείας)- πρέπει να αποδοθεί εκτός από λόγους πολιτικής σκοπιμότητας και στη διαφορετική χρονική περίοδο της καταγραφής του υπηρετούντος προσωπικού. Η διαφορά στα αριθμητικά δεδομένα που προέρχονται από την ΕΣΥΕ και την ΟΛΜΕ οφείλεται ενδεχομένως στο ότι κατά περίπτωση συνυπολόγιζαν ή όχι τους διορισμένους ως προσωρινούς (αναπληρωτές). Σημειωτέον ότι οι Εμπορικές Σχολές περιλήφθηκαν στα ημερήσια Γυμνάσια με τη μεταρρύθμιση του 1959.

ⁱⁱ Ο πραγματικός αριθμός πρέπει να βρίσκεται κάπου ανάμεσα, μια και προπολεμικά υπηρετούσαν 3.740 καθηγητές/τριες. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 96-100/ΟΚΤ 1949- ΦΕΒ 1950, σελ. 73 και 81-82, τχ. 177/Νοέμβριος 1960, σ. 3.

ⁱⁱⁱ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/Ιούνιος 1949, σελ. 3-4

^{iv} Ο αριθμός των 3.724 υπηρετούντων αναφέρεται στην εισηγητική έκθεση του Α.Ν. 1823/1951. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 1/Οκτώβριος 1951, σελ. 1-3, χ. 3/1.11.1951, σελ. 23 και τχ. 5/1.12.1951, σελ. 33-34 τχ. 11/1.4.52, σελ. 93.

^v *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σελ. 23

^{vi} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/Ιούλιος- Οκτώβριος 1950, σελ. 23

^{vii} Πιθανότατα ο αριθμός των καθηγητών/τριών με οργανική θέση δεν ξεπερνούσε τους 4.100-4.200, αφού οι 4.018 οργανικές θέσεις που προβλέπονταν το 1939-40 δεν αυξήθηκαν στο μεταξύ. Η ΟΛΜΕ άλλοτε συνυπολόγιζε και άλλοτε όχι τους προσληφθέντες από τους Δήμους και Κοινότητες και αμειβόμενους απ' τις Σχολικές Εφορίες προσωρινούς καθηγητές/τριες. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 7/1.1.1952, σ. 50 και τχ. 14-15/Μαΐου- Ιουνίου 1952, σελ. 119 και τχ. 193/25.10.1961, σ. 1.

^{viii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σελ. 39.

^{ix} Οι αριθμοί αναφέρονται στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 14-15/Μαΐου- Ιουνίου 1952. Ο πρώτος στη σελ. 119 και ο δεύτερος στη σελ. 123.

^x Ο πρώτος αριθμός στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σελ. 16, ο δεύτερος στο τχ. 103/Νοέμβριος 1950-Ιούλιος 1951, σελ. 39.

^{xi} Αλλού αναφέρεται ότι το σύνολο των υπηρετούντων ήταν 4.415 και αλλού 4255. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σελ. 5-7 και τχ. 36-43/Ιούλιος-Οκτώβριος 1953, σελ. 13-16.

^{xii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 94/Ιούλιος 1956, σελ. 5.

^{xiii} Ο πρώτος αριθμός στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 36-43/Ιούλιο-Οκτ. 1953, σελ. 16 ο δεύτερος τχ. 94/Ιούλιος 1956, σελ. 5.

^{xiv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 46-47/Ιανουάριος 1954, σελ. 5-7.

^{xv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-111/1-30 Ιουνίου 1957, σ. 14

^{xvi} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 72-73/Μάιος 1955 σελ. 5

^{xvii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 223/25.9.63, σ. 16

^{xviii} Κατά την ΟΛΜΕ υπηρετούσαν λιγότεροι από τις υφισταμένες βάσει του Ν.Δ. 2663/1953, ο οποίος πρόβλεπε 5.510 οργανικές θέσεις. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/Μάρτιος 1954, σελ. 1-2. Αλλού αναφέρεται ότι οι πραγματικά υπηρετούντες ήταν 4536. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 60-61/1-15 Οκτωβρίου 1954, σελ. 11-13.

^{xix} «Μέση Εκπαίδευσις κατά το σχολικόν έτος 1954-55: Γενικά στοιχεία κατά γεωγραφικόν διαμέρισμα», Πίνακας 61, στο ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1955, σ. 106-108. Προφανώς στον αριθμό περιλαμβάνονται και οι επί συμβάσει καθηγητές (αναπληρωτές) των δημόσιων σχολείων Μ.Ε.

^{xx} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-111/1-30 Ιουνίου 1957, σ. 14.

^{xxi} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 3

^{xxii} Η ΟΛΜΕ παραθέτει το συγκεκριμένο αριθμό υπηρετούντων κατά τον Οκτώβριο του 1955. Επτά μήνες νωρίτερα του είχε υπολογίσει 5.500. Κατά το υπουργείο Παιδείας οι υπηρετούντες καθηγητές κατά το 1955-56 ήταν 4.894. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 78-79/Οκτώβριος 1955, σελ. 1-2, τχ. 86-87/Φεβρουάριος 1956, σελ. 1-2 και τχ. 94-95/Σεπτέμβριος 1956, σελ. 11

^{xxiii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-111/1-30 Ιουνίου 1957, σ. 14.

^{xxiv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 82-83/Δεκέμβριος 1955, σελ. 11 και τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 3.

^{xxv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 102/1-15.2.1957, σ. 3

^{xxvi} Πρακτικά ΟΛΜΕ, πράξη 30/12.7.1956, σελ. 298-299

^{xxvii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 124-126/1.4.1958, σ. 3

^{xxviii} Πρακτικά ΟΛΜΕ, πράξη 30/12.7.1956, σελ. 298-299

^{xxix} Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Λόγος στη Γενική Συνέλευση της Εταιρείας Φιλολόγων (10.3.1957)», στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 105/16.3.1957, σ. 8 και «Επιστολή του υπουργείου Παιδείας» αναδημοσίευση στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 106-107/5.4.1957, σ. 4. Σύμφωνα με άλλη πηγή «το 1957-58 υπηρετούσαν πραγματικά 4.733 συνολικά καθηγητές». Βλ. «Τα πεπραγμένα του υπουργείου Παιδείας», π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 2/Φεβρουάριος 1959, σ. 132-134.

^{xxx} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 111-112/1.10.1957, σ. 4.

^{xxxi} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 109-110/1-30.6.1957, σ. 14.

- ^{xxxii} «Συγκριτικός πίναξ μέσης εκπαίδευσεως (σχολεία, διδακτικών προσωπικών, μαθηταί), 1958-1963, Πίνακας V, στο ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1967, σ. 103.
- ^{xxxiii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 136/16.10.1958, σ. 2. Ο Κ. Καλλίας εκτιμούσε τον αριθμό των υπηρετούντων σε 5.623 (εκ των οποίων 4.988 «επιστημονικών κλάδων» και 635 Γυμναστές). Σύμφωνα με άλλη πηγή οι υπηρετούντες στη Μ.Ε. το 1959 ήταν 5.473. Βλ.. Κ. Καλλίας, *Το εκπαιδευτικόν πρόβλημα*, Αθήναι 1957, όπως αναδημοσιεύεται στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 117-118/1.1.1958, σ. 3 και «Τα πεπραγμένα του υπουργείου Παιδείας», π. *Η Νέα Οικονομία*, ο.π..
- ^{xxxiv} «Μερικοί εύγλωττοι αριθμοί για την παιδεία» π. *Η Νέα Οικονομία*, τχ. 7-8/Ιούλιος- Αύγουστος 1958, σ. 439-441.
- ^{xxxv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 132-133/10.9.1958, σ. 4.
- ^{xxxvi} Πρακτικά ΚΣ'Τ.Σ. (13-18 Ιουλίου 1959), Αθήναι 1960, σ. 25
- ^{xxxvii} Πρακτικά ΚΣ'Τ.Σ. (13-18 Ιουλίου 1959), Αθήναι 1960, σ. 12
- ^{xxxviii} «Συγκριτικός πίναξ μέσης εκπαίδευσεως (σχολεία, διδακτικών προσωπικών, μαθηταί) :1960-1965, Πίνακας V:9, στο ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1967, σ. 103.
- ^{xxxix} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 172/10.9.1960, σ. 10.
- ^{xl} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, «Έκτακτος Έκδοσις, Πρακτικά ΚΘ'Τ.Σ.», Αθήναι 1962, σ.13.
- ^{xli} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 193/25.10.61, σ. 1.
- ^{xlii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, «Έκτακτος Έκδοσις, Πρακτικά ΚΘ'Τ.Σ.», Αθήναι 1962, σ.13 και τχ. 206/10.6.1962, σ. 2.
- ^{xliii} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 216/Φεβρουάριος-Μάρτιος 1963, σ. 10
- ^{xliv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 208/10.9.1962, σ. 7.
- ^{xlvi} Αρχείο ΟΛΜΕ, φακ. Εξερχομένων Εγγράφων 1962-63, έγγραφα υπ. αρ. 17 και 18, Εργαστήριο Ιστορίας της Εκπαίδευσης Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Σχολής Ιωαννίνων.
- ^{xlvi} «Συγκριτικός πίναξ μέσης εκπαίδευσεως (σχολεία, διδακτικών προσωπικών, μαθηταί) :1963-1968, Πίνακας V:9, στο ΕΣΥΕ, *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1969, σ. 91.
- ^{xlvi} Επί πρωθυπουργίας Γ. Παπανδρέου πραγματοποιήθηκαν διαδοχικοί διορισμοί συνολικά 2.200 καθηγητών/τριών. Οι πρώτοι διορισμοί έγιναν ύστερα από την αύξηση των οργανικών θέσεων των καθηγητών βάσει του Β.Δ. 627/1963 (ΦΕΚ 184/τ. Α'/24.10.1963). Το σχέδιο Β.Δ. («Περί καθορισμού των οργανικών θέσεων του προσωπικού Μέσης Εκπαίδευσεως») είχε συνταχθεί επί κυβέρνησης Κ. Καραμανλή (Φεβρουάριος 1963), αλλά η υπογραφή του είχε προσκρούσει στην άρνηση του υπ. Οικονομικών. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 216/Φεβρουάριος-Μάρτιος 1963, σ. 64, τχ. 223/Σεπτέμβριος 1963, σ. 16, τχ. 224/1.10.1963, σ. 1 και 16, τχ.225/15.10.1963, σ.16, τχ. 226/10.11.63, σ. 14, τχ. 228/15.12.1963, σ. 14, τχ. 240/10.9.1964, σ. 24, τχ. 243/1.11.1964, σ. 16.
- ^{xlvi} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 222/10.9.1963, σ. 6-7.
- ^{xlvi} Οι οργανικές αυξήθηκαν το 1964 σε 9.170. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.65, σελ. 9 και 16.
- ⁱ Πρακτικά ΛΔ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ (13-18.7.1964), Αθήναι 1965, σ. 5 και 16.
- ⁱⁱ Κατά το 1965 οι οργανικές θέσεις αυξήθηκαν σε 10.670 (Β.Δ. 750/1965) και διορίστηκαν 1.754 νέοι καθηγητές/τριες. Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 275/5.9.1966, σελ. 7-9
- ⁱⁱⁱ *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 258/16.9.65, σ.11
- ⁱⁱⁱ [Από το λόγο του υπ. Παιδείας Στ. Αλλαμανή στη ΛΖ' Γ.Σ. της ΟΛΜΕ], *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 274/5.9.1966, σ. 7-8.
- ^{liv} *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 274/5.9.66, σ. 9-11 και τχ. 275/1.10.66, σ. 10-11.
- ^{lv} Βλ. *Δελτίον ΟΛΜΕ*, τχ. 50-51/ Μάρτιος 1954σ. 1-2.
- ^{lvi} Η βαθμολογική διαβάθμιση των καθηγητών/τριών Μ.Ε. περιελάμβανε αρχικά τους βαθμούς: Καθηγητής – Πρωτοβάθμιος Καθηγητής – Βοηθός Γυμνασιάρχης - Γυμνασιάρχης – Γενικός Επιθεωρητής. Ωστόσο, επειδή η βαθμολογική κλίμακα δεν εξυπηρετούσε ούτε από μισθολογική άποψη, ούτε από διοικητική, *θίγουσα το αίσθημα της ιεραρχίας* (ανατρέπονταν τα κριτήρια των μεταθέσεων, των δικαιωμάτων στη νοσοκομειακή περίθαλψη κοκ), σύντομα επινοήθηκαν τα λεγόμενα «κλάσματα βαθμών» και τ' αντίστοιχα «κλασματικά επιδόματα». Με τον ίδιο νόμο καθορίστηκε ο χρόνος της βαθμολογικής εξέλιξης των καθηγητών και θεσπίστηκε η *ενιαιοποίηση* των δύο πρώτων βαθμών. Βλ. Αιτιολογική έκθεση επί του σχεδίου νόμου «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαίδευσεως» 309/1976, στο Σ. Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα 1995, τ. Β', σ. 172.
- ^{lvii} Σε παρένθεση ο μισθός ομότιμων κλάδων με τους οποίους η ΟΛΜΕ επιζητούσε εξίσωση απολαβών.
- ^{lviii} Η προαγωγή ως το βαθμό του Πρωτοβάθμιου Καθηγητή ήταν *ακόλυτη*. Προαπαιτούμενο για την προαγωγή στους αμέσως ανώτερους βαθμούς, η οποία γινόταν βάσει πινάκων προακτέων, ήταν η ύπαρξη οργανικών κενών. Σύμφωνα με το άρθρο 100 του δημοσιονομικού κώδικα (Ν. 1811/1951) προακτέοι στους ανώτερους βαθμούς κρίνονταν «κατ' απόλυτον εκλογήν» όσοι διακρίνονταν για το «ήθος και το χαρακτήρα» τους, τις «διοικητικές τους ικανότητες», *την επιστημονική τους αρτιότητα, την αφοσίωση στο καθήκον και την ανάληψη αξιόλογων πρωτοβουλιών*. Προακτέοι «κατ' εκλογήν» κρίνονταν όσοι *επεδείκνυν τέτοια δραστηριότητα, αφοσίωση, ήθος και χαρακτήρα*, ώστε να ικανοποιούν τις απαιτήσεις της

υπηρεσίας στην άσκηση καθηκόντων ανώτερου βαθμού. «Κατ' αρχαιότητα» προάγονταν όσοι κρίνονταν ικανοί να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του ανώτερου βαθμού.

^{lix} Ο κλασματικός προσδιορισμός αφορά το ύψος του επιδόματος «ευδοκίμου παραμονής εν τω αυτώ βαθμώ». Ο Καθηγητής 1/3 έπαιρνε ως επίδομα το 1/3 της διαφοράς του μισθού του απλού Καθηγητή και του Πρωτοβάθμιου, μετά από παραμονή 3 ετών στο βαθμό του Καθηγητή. Ο καθηγητής 2/3 λάμβανε αντίστοιχα ως επίδομα τα 2/3 της διαφοράς μετά από παραμονή 4 ετών στο βαθμό του Καθηγητή 1/3 και το μισθό του Πρωτοβάθμιου μετά από παραμονή 4 ετών στο βαθμό του καθηγητή 2/3. Σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 7 του 3379/55 το επίδομα «ευδοκίμου παραμονής» στον ίδιο βαθμό ενσωματωνόταν στο βασικό μισθό και αποτελούσε «μετ' αυτού» οργανικό μισθό για κάθε περίπτωση. Βάσει της διάταξης αυτής και τα υπόλοιπα επιδόματα (πολυετίας, ακρίβειας κλπ) υπολογίζονταν όχι επί του βασικού μισθού (αφετηρίας) του καθηγητή, αλλά επί του «οργανικού» που προέκυπτε από την ενσωμάτωση του ιδιότυπου επιδόματος (1/3, 2/3, ¼ κοκ) στο βασικό.

^{lx} Μετά τη συμπλήρωση τριών ετών στο βαθμό αυτό προσαυξανόταν ο μισθός τους κατά 10% επί του βασικού ανά τριετία.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

(58)

Τηλεγράφημα πρὸς Γεν. Επιθεωρητὴν
Γυμνασιάρχας δημοσίων Γυμνασίων

Κυβέρνησις προσβήθη εἰς δυσίαν, διὰ τὰ χορηγίαν
εἰς ἑκπαιδευτικὰς μέθυσ ἀπαρτίζουσαι ποσοχὰς ἐπὶ.
ὁ Πρόεδρος Κυβερνήσεως εἶναι βέβαιος ὅτι δὲ ἐκτελέσων χρεωστῶν
του εἰς παρῶν δύσμοδον οὐκ ἔστι καὶ δὲ παραμένον εἰς δύν
της ἐκτελούντες πιστῶς καὶ ἡμεῖς καὶ. Ἐπορὴ Κυβερνήσεως
πρὸς ἑκπαιδευτικὰς μεθυσ καὶ ἰδιαίτερως πρὸς διευθυντὰς
μέθυσ ἐπιδοκνηστικὴν οὐκ ἔστι διὰ δευτέραν φοράν ἐντὶ
ἐνὸς ἔτους δημιουργεῖ πλὴν ἀποχρῶσιν εἰς πάντας τὰ
ἀνταποκριθεὶς ἀναλόγως.

Ἐπορὴ Ὑπουργοῦ
Γενικὴ Γραμματεὺς

Παπανούτσος

2η 9/12/64
2η 9/12/64

ΚΩΝ/ΝΟΣ Π. ΤΣΑΦΑΡΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΜΠΕΝΑΚΗ 43 - ΤΗΛ. 36-77
ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Θεσσαλονίκη 22/9/1966

Ζεσεστέ μοι κ. Πρόεδρε,

Με το παρόν σας συναντάω και δη και του νέου αντιπροέδρου ΟΛΜΕ ΜΑΡΣΑ-
ΝΙΑΣ. Εύς απευθύνω την παρουσία. Κατ' αρχήν εύς ευχαρίστησιν έκ βάθους
καρδίας δια την αγωνιστικότητά, μεθ' ης έρεσκε εις αίσιαν πέρας των
αγώνων του Καλδουράς περί του αποστήσεως του Αρκαδίου. Επίσης
ευχαρίστησιν δια την δικαιοδωδέως τε απαντήσιν σας ή πρόεδρον
της ΟΛΜΕ. Βασίζετε με δύναμιν Άρδωνος το έργο του εύθυναν της ΟΛΜΕ.
Προς τους εις άδρα να υποβάλει μία άρεμήν και δικαίαν παράκλησιν.
Εν τω 1965 υποβάλλω αίτησιν μεταθέσεως δια Θεσσαλονίκην. Εποίον
αίτησιν είχαν υποβάλει και ή σύγκλητος του Καλαμάτος και η ΟΛΜΕ, διαλέσθη
επ' τ' Γεν. Συν. Καλαμάτας. Δι' άπαρίαν δεν πωρκελούσασ έρόνησιν
την εύχιν εύς εύς εύς, ας έποισι ηρελούσων θεύ' διάφορον έταίρεα
ερόμον. Δι' ή μόν' διατήρησιν ένταξιν, ή δε της σύγκλητος μου άπαρί-
σθη. Εν τω 1966 ήλθεν ή Καλαμάτα έρεμάσεως μου δια το έ'
Γεν. Συν. Θεσσαλονίκης. Ανάταξιν δεν έρεσθη εύνη. Από σπουδαιότης
σύγκλητος μου υπό Καλαμάτας ή ερόμον ή ένταξιν έρεσιν εύνη. Έξω, ή
ένταξιν έρεσθη μου εις νέα προέβλιν έ.λ.π. Ελα εύς μαζί με
την διαλέσιν εύς έρεσθη μου με έρεσθη μου. Μεθ' του έ.λ.π. έ
ένταξιν και ή έ.π. έρεσθη, τ. πρόεδρος ΟΛΜΕ, τον έποισιν μεθ' έρεσθη μου
έχαν έρεσθη μου έρεσθη έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου
ή Αν και έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου
εις το έ.λ.π. και να έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου
Γεν. Συν. Θεσσαλονίκης εις τήν έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου
έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου έρεσθη μου

Μέσας εις έρεσθη μου

Απόσπασμα 2 έρεσθη μου
Απόσπασμα 3 έρεσθη μου
Απόσπασμα 4 έρεσθη μου

Απόσπασμα
22/9/66

21
30.9.66

21
30.9.66 28 Καλεντζή 17-9-1966

Κύριε Γεωργιάδη

Δεχθήτε παρακαλώ τα εμένα.

Λαίψαρόν μου παρακαλώ επιστην μου καὶ ὑπο-
δοξίν τῶν Β. Γραμματέων, Καθηγητῶν Θεολογίας, ἐν ἑνέρ-
πρεσβυτέρῳ μου φίλῳ, εἰς τὴν ἐστὶν εὐδοκίαν τῶν
φίλων μου.

Κατορθοῦμαι καὶ χάρις τῶν ἑνέρπων καὶ ἀνα-
τορῶν Παναγιώτης Καψής. Ἐδὲν δεχόμενος καὶ εἶνα
χένειαν. Ἀπεβίβηκα ἐν αὐτῇ Θεολογίᾳ ἑξῆς Ἀθηνῶν
τῆς 1964. Ἀπὸ τῶν πρὸς ἡμᾶς μέχρις ἡμῶν
σήμερον, ὑπηρετῶ ἐν ἀνατορῶν καὶ ἐξ τῶν
Γεωργίου Πλαίσιας - Καλεντζήν Ἰωαννίνων.
Ὁ ἀναληφθέντων εἶνα ὁ ἀνατορῶν, Κύριος

τὴν περὶ τὴν καὶ ἱστορίαν τῆς Κρήτης Γερμανίας,
ὅς ἔλαβε καὶ τὴν τιμὴν τῶν διδασκόντων ἐκ Φραγκ-
φύλῆς καὶ τὴν βασιλικὴν βοήθησιν.

Το 1948-50 ήλθαν παρ' ουδ' ολίγον
έναντι των συμφυλιών, και ενώ ταύτα, έχ
ήλθαμε εις τας προσεκτικὰς διαπραγματεύσεις
Α.Ν. 1836/51. Δι' αὐτὴν αὕτη προσεκτικὴ καὶ ἀφ
κοινοῦ τὸν ὑποχρεώσιν εἰς αὐτὰν παρ' οὐρανῶν.

ὁ θεὸς οὐρα ὑποκλῖναι μὴ εἰς τὸ ἀποδοῦναι,
οὐδ' ἡμᾶς ἴδμεν μὴ ἀποδοῦναι δεῖν, ἀλλ' ὁ
πρὸς τούτῳ ἔσται περὶ πλεονεξίας, ὅπως ὑποκλίνοντες
ἐν δακρύοις καὶ διαρκεσὶ μνηστέως, ἔσται τὰ πάντα
τὴν ὁρὰν. Οἱ ὑπαρχόντες εἰς αὐτὰ διαρκέ-
σονται κατὰ περὶ πλεονεξίας, ἵνα ἴδμεν εὐφραν-
τὴν ἡμῶν καὶ ἐκμερίσθαι τὴν ὑπερβολήν, ἡ
ἐποὶα ἀναστρεφὲν αὐτὴν εὐφραντὴν καὶ πλεονεξίας. Οὕτως
ἴδμεν εὐφραντὴν εἰς τὴν ὑπερβολήν δακρύοις αὐτῶν,

εἶναι εὐετόι πραχμαυδέες. Ὀνόμαί σ' ἔχει
 πάντα καὶ δὴ ἔσται. Καὶ μαχητὸν μόνον
 διαμαχητὸν ποιεῖται. Τὸτο δὲ συμβαίνει
 μέχρι σήμερον. Ἀλλοῖμον, εἴαν εἰ ἔδυνάσθης
 ἐμποιᾶρον τὰ ἑλκυστὰς εἰς θάλασσας!!
 Τότε γὰρ χάρις ἀνέρεω καὶ τὴν παρὰ δα καὶ
 τοῖς δίδωμι ἔδυνάσθης ἑλκυστὰς καὶ, τότε
 τῷ ἑλκυστῇ εἰς ἰσχυρὴ καὶ τὰ ἔδωκα. Μὴ γένοιτο!
 ἔφημε τευχρίστη, ὡς ποδὶ ἀνέλεω,
 εἴρω ἐν γενναίῳ καὶ ποδὶ ἀνέλεω καὶ ἐλκυστὰς
 εἰς χιτῶνα. Ἀλλοπαρὶς εἰς παρὰ καὶ τὴν
 τραχηλὴν καὶ κοιλίαν μου. Ἐδιδόμην τε παρὰ καὶ
 διχτὶ ἑλκυστὰς μου. Πιστεύω, εἴαν εἰ ἀνέλεω
 καὶ ὁ ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰς ποδὶ πραχμαυδέος.
 ἔφημε παρὶ ἑλκυστὰς καὶ ἐλκυστὰς τὸτο
 δια τὸ ἑλκυστὰς, τότε εἰς παρὰ καὶ ἐμποιᾶρον γὰρ
 ἀνέλεω εἶναι ἑλκυστὰς διχτὶ καὶ κοιλίαν μου.

7/10/2013 13/10/66

(34)

Ларва 10-10-1966

Ελευθέριον καί σοφόν ἀγαθόν καὶ πρόφρον
Εἶχον τὸ πνεῦμα μου καὶ τὸ εὖρος ἐν ἡμῖν
προσώπῳ καὶ ὁ νόμος αὐτοῦ.

[illegible]

in Europe, especially in Africa, Asia and
America. The number of people who have
emigrated from the USSR since 1966-67
has increased sharply in part due to the
depression and the economic situation.

[illegible]

Mein Abschied ist wohl jetzt
von Hawahoyen